

**Els infants i les mares
de la Maternitat de Les Corts
de Barcelona (1960-1970) :**

Respostes per a unes víctimes oblidades

**Tesi proposada per al Doctorat en Criminologia
de la Universitat Oberta de Catalunya**

Programa de Doctorat: Dret, Política i Economia

Autora: Laura Arantegui Arràez

Director: Dr. Josep Maria Tamarit Sumalla

Els infants i les mares de la Maternitat de Les Corts de Barcelona (1960-1970):

Respostes per a unes víctimes oblidades

Resum (català)

La historiografia situa l'època anomenada "segon franquisme" o "tardofranquisme" en l'Espanya dels anys 1960 a 1975. Aquesta etapa, ja allunyada del final de la Guerra Civil, va presentar uns trets específics.

Acabada la Segona Guerra Mundial Espanya arrossegava el llast de les seves afinitats polítiques amb Alemanya i Itàlia, que la perjudicava a nivell internacional. Entre d'altres, aquesta va ser una causa important que durant el tardofranquisme el règim intentés promocionar una imatge pacífica, pròspera i més oberta del país. Això no implica que la repressió exercida sobre la societat es relaxés; més aviat va canviar de forma i d'escenari; es va practicar de manera més soterrada, i els col·lectius a controlar també van canviar lleugerament. En el cas de les dones, els objectius eren inicialment les que de manera suposada o confirmada tenien vinculació amb idees republicanes, i més endavant van ser, de manera majoritària, les que tenien, segons el règim, costums immorals. Donat que la maternitat era un fet diferencial essencial de la figura femenina, els objectius de control previstos es completaven amb la inclusió dels fills, i no s'haurien pogut aconseguir sense la col·laboració organitzada d'un gran poder com l'Església (catòlica, en aquest cas) i de les institucions de l'Estat: presons i centres que funcionaven com a pseudopresons, gestionats per ordes religiosos que van participar activament en la repressió a tots els nivells sobre les dones i els infants. La Maternitat de les Corts i les Llars Mundet, a Barcelona, van ser dues institucions en què la finalitat benèfica i caritativa es va esvaïr dins d'aquest marc repressiu.

El resultat va ser una llarga història de victimització institucional basada en l'ideari del règim franquista que no va ignorar, en el seu disseny, la qüestió de gènere ni la vulnerabilitat dels col·lectius afectats. Les dificultats que moltes de les víctimes han tingut per denunciar les seves experiències i obtenir-ne algun reconeixement

suggereixen que moltes històries han quedat ocultes. L'escassa documentació de referència, perquè no existeix o perquè pot haver estat destruïda, avala aquesta possibilitat.

El nostre estudi començarà, doncs, amb una imprescindible contextualització històrica, a vegades amb referència al primer franquisme, ja que molts aspectes en van perdurar durant l'etapa següent. Posteriorment, i després d'un recorregut per la història de les institucions que ens permeti conèixer-ne l'evolució, ens centrarem en les experiències viscudes pels infants i les mares ingressats a la Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona-Les Corts i a les Llars Mundet durant la primera dècada del segon franquisme, és a dir, de 1960 a 1970. Aquesta etapa és especialment significativa perquè, d'una banda, encara està plenament immersa en el franquisme, i de l'altra algunes de les persones que la van viure poden tenir una edat que els permeti col·laborar amb el seu testimoni oral, cosa especialment valuosa si tenim en compte, com hem dit, l'escassetat documental, afavorida pel tancament de la Maternitat a principis dels anys 70. Durant la dècada d'estudi, a més, la Casa de Maternitat funcionava a ple rendiment, amb una mitjana de 500 nens ingressats cada any.

A través de les dades estadístiques i dels testimonis orals veurem fins a quin punt aquestes institucions s'inserien en el marc de repressió vigent en l'època, i seguirem la trajectòria dels infants i mares que hi estaven vinculats. També analitzarem les característiques específiques -i úniques- de la victimització que van patir, establint les diferències amb altres tipus de victimització. Finalment, valorarem com s'ha treballat fins ara per donar resposta a aquestes víctimes i proposarem com caldria fer-ho des del respecte a la seva experiència, tenint en compte l'impacte que la victimització soferta ha pogut tenir en la seva manera de viure i veure el món.

Resumen (castellano)

La historiografía sitúa la época llamada "segundo franquismo" o "tardofranquismo" en la España de los años 1960 a 1975. Esta etapa, ya alejada del fin de la Guerra Civil, presentó unos rasgos específicos.

Terminada la Segunda Guerra Mundial, España arrastraba el lastre de sus afinidades políticas con Alemania e Italia, que la perjudicaba a nivel internacional. Entre otras, ésta fue una causa importante de que durante el tardofranquismo el régimen intentara promocionar una imagen pacífica, próspera y más abierta del país. Esto no implica que la represión ejercida sobre la sociedad se relajara; más bien cambió de forma y de escenario; se practicó de forma más velada, y los colectivos a controlar también cambiaron ligeramente. En el caso de las mujeres, inicialmente el objetivo eran las que de forma supuesta o confirmada tenían vinculación con las ideas republicanas, y más adelante fueron, de forma mayoritaria, las que tenían, según el régimen, costumbres inmorales. Puesto que la maternidad era un hecho diferencial esencial de la figura femenina, los objetivos de control previstos se completaban con la inclusión de los hijos, y no se habrían podido conseguir sin la colaboración organizada de un gran poder como la Iglesia (católica, en este caso) y de las instituciones del Estado: cárceles y centros que funcionaban como pseudocárceles, gestionados por órdenes religiosas que participaron activamente en la represión a todos los niveles sobre las mujeres y los niños. La Maternidad de Les Corts de Barcelona y los Hogares Mundet fueron dos instituciones en que la finalidad benéfica y caritativa se diluyó dentro de este marco represivo.

El resultado fue una larga historia de victimización institucional basada en el ideario del régimen franquista que no ignoró, en su diseño, la cuestión de género ni la vulnerabilidad de los colectivos afectados. Las dificultades que muchas de las víctimas han tenido para denunciar sus experiencias y obtener algún reconocimiento sugieren que muchas historias han quedado ocultas. La escasa documentación de referencia, porque no existe o porque puede haber sido destruida, avala esta posibilidad.

Nuestro estudio empezará, pues, con una imprescindible contextualización histórica que incluirá referencias al primer franquismo, ya que muchos aspectos perduraron durante la etapa siguiente. Posteriormente, y después de un recorrido por la historia de las instituciones que nos permita conocer su evolución, nos centraremos en las experiencias vividas por los niños y las madres ingresados en la Casa de Maternidad y Expósitos de Barcelona-Les Corts y los Hogares Mundet durante la primera década del segundo franquismo, es decir, de 1960 a 1970. Esta etapa es especialmente significativa porque, por una parte, todavía está plenamente inmersa en el franquismo, y por otra algunas de las personas que la vivieron pueden tener una edad que les permita colaborar con su testimonio oral, algo especialmente valioso si tenemos en cuenta, como hemos dicho, la escasez documental, favorecida por el cierre de la Maternidad a principios de los años 70. Durante la década de estudio, además, la Casa de Maternidad funcionaba a pleno rendimiento, con una media de 500 niños ingresados al año.

A través de los datos estadísticos y de los testimonios orales veremos hasta qué punto estas instituciones se inserían en el marco de represión vigente en la época, y seguiremos la trayectoria de los niños y madres vinculados a ellas. También analizaremos las características específicas –y únicas– de la victimización que sufrieron, estableciendo las diferencias con otros tipos de victimización. Finalmente, valoraremos cómo se ha trabajado hasta ahora para dar respuesta a estas víctimas y propondremos cómo habría que hacerlo desde el respeto a su experiencia, teniendo en cuenta el impacto que la victimización sufrida ha podido tener en su modo de vivir y de ver el mundo.

Abstract (English)

Academic historiography situates the period known as the "second Francoism" or "late Francoism" in Spain, spanning from 1960 to 1975. This era, markedly distanced from the cessation of the Civil War, was characterized by distinctive attributes.

In the aftermath of the Second World War, Spain continued to endure the consequences of its political affinities with Germany and Italy, detrimentally affecting its international standing. This critical aspect, among others, necessitated the regime's efforts during the late Francoist period to foster a depiction of Spain as a peaceful, affluent, and more open nation. This effort, however, did not imply a relaxation of the repression exerted upon society; rather, the mechanisms and contexts of repression underwent evolution. Repression was executed in a more covert manner, with a nuanced shift in the demographics targeted for control. Initially, women associated, whether allegedly or definitively, with Republican ideologies were the focus, later shifting predominantly to those labeled as immoral by the regime. Considering that motherhood was perceived as a quintessential attribute of femininity, the scope of control expanded to encompass children, a feat unattainable without the structured collaboration of influential entities such as the Catholic Church and state apparatuses, including prisons and institutions functioning akin to prisons, overseen by religious orders actively engaged in repression across all levels against women and children. The *Maternitat of Les Corts* and the *Llars Mundet* in Barcelona serve as exemplars of institutions where the ostensible charitable objectives were subsumed by this repressive agenda.

This regime engendered an extended narrative of institutional victimization, deeply ingrained in Francoist ideology, meticulously addressing gender disparities and the susceptibility of the targeted demographics. The obstacles confronted by numerous victims in articulating their experiences and seeking recognition suggest the concealment of manifold narratives. The paucity of reference documentation, attributable to its absence or intentional obliteration, corroborates this assertion.

Therefore, our investigation will initiate with a vital historical contextualization, incorporating references to the early Francoist era, as several facets persisted into the ensuing period. Following an historical examination of the institutions to elucidate their evolution, our analysis will pivot to the experiences of children and mothers within the *Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona-Les Corts* and the *Llars Mundet* during the initial decade of Second Francoism, specifically from 1960 to 1970. This interval is of particular importance due to its complete immersion in Francoism and the potential availability of survivors capable of providing oral testimonies, invaluable in the face of the aforementioned documentary scarcity. This period is further highlighted by the operational zenith of the Casa de Maternitat, which admitted an average of 500 children annually.

Through statistical data and oral testimonies, we will delve into the extent to which these institutions were imbricated in the era's repressive framework, and chart the trajectories of the implicated children and mothers. We will scrutinize the distinctive and unique aspects of the victimization they endured, delineating it from other victimization forms. Conclusively, we will appraise the initiatives hitherto undertaken to address the needs of these victims and propose a methodology that honors their experiences and contemplates the ramifications of the victimization on their lifestyles and worldviews.

Dedicatòries

Als meus avis Elvira i Àngel.

Per fer-me viure una infantesa tan bonica com els vostres noms.

Als meus pares, Mayte i Òscar.

Per ser, sempre i sense excepció, un lloc segur.

A Juan Roca Carmona, el meu primer nen oblidat.

Ets a cada pàgina.

Pròleg

Pots trucar perquè t'obrin. Si en tens una, pots trobar-la rebuscant dins la bossa, o dins del moneder. Però és més fàcil si et deixen la clau sota l'estora.

Escriure un pròleg de la tesi fora de les restriccions del llenguatge acadèmic no era una cosa que em semblés especialment rellevant, fins que vaig pensar que el pròleg era precisament aquesta clau, estratègicament situada per facilitar l'entrada i acompanyar la lectura tenyint les pàgines blanques amb el color de fons invisible de les emocions.

Tenint en compte que havent optat per la carrera acadèmica fer la tesi va esdevenir per a mi més una etapa irrenunciable que una opció, l'espai de dubte es va traslladar al tema de la investigació, que em va preocupar durant un temps, sense saber que ja feia més de dos anys que el tenia davant (o a dins). Tot plegat, uns tràmits, uns papers i una partida de naixement d'algú estimat que havia nascut i havia estat adoptat a la Maternitat de Les Corts: engrunes de vida que van començar a fer llum com una espelma tímida, però tossuda i decidida, que finalment no vaig poder ignorar.

Malgrat tot, la idea era tan engrescadora com difusa. Fer una recerca sobre la vida dels infants a la Maternitat era una aventura plena d'incògnites. En les primeres visites a l'arxiu de la Diputació vaig saber dues coses: que acabava d'entrar en un món apassionant d'històries tristament oblidades i que, definitivament, l'aventura havia començat.

Cal tenir present l'evolució de la moral social: algunes actituds perjudicials i discriminatòries, especialment cap als més vulnerables, eren més acceptades fa cinquanta anys que actualment. Però també resulta evident que aquestes actituds eren, tan aleshores com ara, potencialment nefastes i estigmatitzadores per als qui les rebien. En conseqüència, i pensant que el context era el règim franquista i que els protagonistes eren principalment fills de mares solteres, no tenia cap dubte que aquelles històries serien difícils i dures -ras i curt: històries de victimització-, tot i que no en podia saber l'abast. Aquesta ha estat una investigació dinàmica, que ha anat creixent, canviant, sorprenent-me i enamorant-me amb cada nou retall d'informació.

Una de les necessitats que manifesten més sovint les víctimes és que es reconegui el mal que han patit. Per tant, més enllà del deure de la comunitat científica d'aportar nou coneixement a la societat, voldria que aquesta tesi fos també una manera de deixar testimoni de les vivències de mares i fills: milers d'històries que al llarg d'onze anys van quedar tancades dins de recintes imponents, observats pels vianants des de fora amb una barreja de por, rebuig i inquietud.

Dic "tancades" perquè hi ha una gran escassetat d'informació i d'estudis especialitzats: durant els anys 70 del segle passat la Seguretat Social va assumir les funcions de la Maternitat, que per tant va desaparèixer com a tal, però també hi va influir el secretisme conscient relacionat amb gestions que involucraven infants i mares en condicions difícils. La voluntat d'incrementar les minses dades existents, sobretot durant la dècada dels 60, va ser un dels dos motius que triés aquesta època com a marc de l'estudi. L'altre motiu va ser l'esperança de trobar testimonis que poguessin donar vida a les estadístiques: la criminologia i la victimologia, com la resta de ciències socials, no s'entenen sense el caliu de l'empremta humana, i aquesta recerca -diria que especialment aquesta recerca- tampoc.

Donades les característiques del material de recerca disponible, sóc dolorosament conscient que qualsevol resultat serà fragmentari: arxius no accessibles, no disponibles, faltants o directament inexistents alimenten buits que són molt incòmodes per a un investigador. Potser alguns els podré omplir en recerques posteriors, però tot i aquestes mancances, penso que les pàgines següents us descobriran prou explícitament les circumstàncies que van viure els infants i les mares de la Maternitat de Les Corts durant aquells onze anys.

Segurament els lectors han oblidat aquestes mares i els seus fills, que ara els miraran als ulls per primer cop des d'un silenci de més de cinquanta anys; probablement ni saben que existien, ni com van haver de pagar un preu per ser qui eren, o com eren. La comunitat científica té la responsabilitat de reparar aquest oblit, recuperar una part important de la nostra història i aportar eines per corregir els errors comesos.

Ja teniu la clau sota l'estora, ja podeu entrar. Tothom hi és benvingut, endavant.

Agraïments

Escriure unes quantes línies per donar gràcies em resulta especialment agradable. Primer, perquè penso que saber valorar allò que els altres fan per nosaltres és una virtut que cal practicar. Segon, perquè el procés d'elaboració d'una tesi és, per definició, molt solitari. M'he emocionat o capficat moltes vegades amb l'única companyia d'una tassa de cafè. I en canvi, l'apartat d'agraïments és la magnífica prova que hi ha moltes persones que m'han ajudat a construir el mosaic, i sense les quals aquesta tesi seria, senzillament, pitjor.

Gràcies en primer lloc al Tribunal avaluador, les doctores María del Carmen Tomás-Valiente, Patricia Hernández i Noemí Pereda. És un honor immens que aquesta defensa pugui comptar amb la presència dels seus coneixements i del seu excepcional prestigi acadèmic.

Gràcies a la UOC i al seu programa de Doctorat en Dret, Política i Economia, a través del qual vaig obtenir la beca que ha donat lloc a aquesta tesi.

Gràcies al *Cambridge Institute of Criminology* per la seva acollida durant la meua estada, i en particular a la Dra. Heather Strang, que m'hi va acceptar. Gràcies a la Dra. Kate Daly, que des de molts kilòmetres de distància m'ha ensenyat tant i amb tanta amabilitat.

Gràcies als Drs. Antònia Linde, Marc Balcells, Patricia Hermàndez, Irene Montiel i Irene Rovira, perquè sempre són un exemple a seguir i perquè fan del grup de recerca un lloc extraordinari en l'aspecte acadèmic i en el personal. Gràcies al ja Dr. Pablo Romero, amb qui he compartit gairebé en paral·lel les incògnites i les alegries d'aquesta aventura que és fer una tesi. Gràcies a la futura doctora Silvana Avendaño, que ens porta cada dia la seva il·lusió i la música del seu accent.

Gràcies als arxivers de la Diputació de Barcelona dins del recinte de la Casa de Maternitat, entre ells la Dolors i sobretot el Xavier, per la seva paciència i amabilitat al llarg de tantes hores. Per compartir l'amor a la pols dels documents adormits, per comprendre que el meu tractament del tema seria, per damunt de tot, respectuós amb la privacitat de les històries.

Gràcies al Dr. Daniel Casals, que m'ha assessorat amb infinita erudició i paciència sobre aspectes lingüístics.

Gràcies a l'escriptor Josep Morella, a qui desitjo molt d'èxit amb el seu llibre sobre les Llars Mundet. Gràcies a tots els participants, i molt especialment als qui eren uns infants durant la dècada dels 60. M'agradaria mencionar el Sr. Juan Antonio Miguel Marina, que ha estat una gran font de documentació i una ajuda essencial per contactar amb d'altres participants. Cal dir que tots venien per tenir una entrevista amb una desconeguda sobre aspectes molt dolorosos de la seva vida i arribaven moltes vegades amb un plec de documents sota el braç i la millor de les disposicions. La seva generositat, encara avui, m'impressiona profundament.

Gràcies als amics i familiars a la companyia dels quals he hagut de renunciar més d'una vegada. Per la seva comprensió, per animar-me sempre, malgrat la distància.

Gràcies als meus oncles Carme i Ferran, que són els meus segons pares, pel seu suport. Gràcies als meus avis Elvira i Àngel, que allà on siguin voldria que estiguessin orgullosos de mi.

Finalment, tres agraïments sense els quals no és pas que aquesta tesi tindria més mancances, sinó que no existiria en absolut.

Gràcies als meus pares Mayte i Òscar, per una raó biològica evident, i també perquè el meu camí, amb pedres o amb roses, l'han viscut sempre com a seu. Sé que aquesta tesi és per a ells un motiu de felicitat immensa, i això m'omple encara més que la satisfacció personal de presentar-la.

Gràcies al meu marit, amb qui ja fa vint anys que camino per aquesta vida, i al cabdell impensable de fils del destí que es van anar enllaçant per arribar al dia que ens vam conèixer i fins al moment d'acabar aquest treball. Gràcies, Joan, per les estones bones i per les no tan bones. Gràcies per ser-hi, i mai millor dit, des del primer moment.

Finalment, gràcies al meu director de tesi, el Dr. Josep M. Tamarit, que l'estiu de 2019 em va parlar de la possibilitat d'arribar on sóc ara i em va canviar la vida en el millor i més radical dels sentits. Entre moltes altres coses, li dec un regal

valuosíssim: la confiança, aquest parell d'ales invisibles que sempre et fan arribar més enllà. Gràcies, Josep M., per ser un professor en tot el sentit de la paraula, per ser-ho de manera justa i amb tothom, pels teus bons consells, pel privilegi de la teva direcció i, si m'ho permets després d'aquests anys perquè així ho he viscut, pel privilegi encara més gran de la teva amistat.

Taula de continguts

RESUM (CATALÀ).....	II
RESUMEN (CASTELLANO).....	IV
ABSTRACT (ENGLISH)	VI
DEDICATÒRIES	VIII
PRÒLEG	IX
AGRAÏMENTS	XI
TAULA DE CONTINGUTS.....	XIV
ÍNDIX DE TAULES	XX
ÍNDIX DE GRÀFICS.....	XXI
ÍNDIX D'IMATGES	XXII
ÍNDIX D'ANNEXOS	XXVI
LLISTA D'ACRÒNIMS	XXVII
QÜESTIONS D'ORTOGRAFIA I ESTIL	XXIX
PART I. MARC TEÒRIC, OBJECTIUS I CONTEXT DE L'ESTUDI.....	1
CAPÍTOL I. INTRODUCCIÓ	2
CAPÍTOL II. MARC TEÒRIC I OBJECTIUS	10
1. <i>Definició i tipus de víctima</i>	10
2. <i>Victimització institucional</i>	16
2.1. Victimització institucional: experiències victimitzants i polivictimització	19
2.2. Victimització institucional en infants.....	22
2.2.1. La descurança.....	23
2.2.2. La victimització sexual	25
2.2.3. Abús institucional infantil històric	26
2.3. Efectes de l'abús institucional.....	31
2.3.1. L'estigma.....	31
2.3.2. Els infants.....	33
2.3.2.1. Efectes de la descurança.....	33
2.3.2.2. Efectes de la victimització sexual.....	34
2.3.2.3. Efectes generals de l'abús institucional	35
2.4. Aspectes relacionats: afecció i adopció	37
2.4.1. L'afecció i la pèrdua.....	37
2.4.2. L'abandonament i l'adopció.....	40
3. <i>Consideracions finals</i>	43
4. <i>Objectius</i>	44
4.1. Objectiu primer.....	45
4.2. Objectiu segon.....	45
4.3. Objectiu tercer.....	45
CAPÍTOL III. CONTEXT	46
1. <i>Les lleis</i>	48
1.1. La normativa internacional.....	49
1.2. La normativa nacional	52
1.2.1. La llei i les dones: Codi Civil i Codi Penal	53
1.2.2. La llei i els infants. L'adopció.....	64
2. <i>L'Església</i>	74
2.1. La simbiosi del primer franquisme	75
2.2. L'educació i la reeducació.....	77
2.3. El Concili Vaticà II i la <i>Humanae Vitae</i>	80
2.3.1. Les religioses.....	81
2.3.2. La <i>Humanae Vitae</i>	82
2.4. El segon franquisme. Conflictes amb l'Estat	83
2.4.1. L'Església i la llibertat de premsa.....	84
2.4.2. L'Església i la llibertat religiosa.....	86

3.	<i>La salut i la sanitat</i>	87
3.1.	La salut i l'educació per a la salut.....	87
3.2.	El problema assistencial. Les infermeres.....	95
3.2.1.	El SOE i els hospitals.....	95
3.2.2.	Les infermeres.....	97
3.3.	La píndola anticonceptiva.....	103
3.4.	La psiquiatria. La discapacitat.....	107
3.4.1.	Ciència, religió i pàtria.....	108
3.4.2.	Apunts sobre la discapacitat.....	110
4.	<i>Les dones</i>	113
4.1.	La missió de les dones durant el franquisme.....	114
4.2.	Matrimoni, sexualitat i prostitució.....	117
4.3.	La màquina institucional.....	123
4.4.	La dona i el món laboral. El servei domèstic.....	140
4.5.	Els canvis del segon franquisme.....	147
4.6.	Victimització sexuada i victimització... maternal?.....	149
5.	<i>La infància</i>	151
5.1.	Escola i educació.....	152
5.2.	Els rituals, els rols de gènere i les assignatures.....	157
5.3.	Algunes consideracions sobre el cinema i la literatura infantils.....	163
5.4.	El treball infantil.....	164
5.5.	Assistència, reeducació i protecció.....	166
5.6.	Nens robats i nens adoptats. Experiències victimitzants.....	178
CAPÍTOL IV. LA CASA DE MATERNITAT I EXPÒSITS.....		186
1.	<i>Els inicis: carrer de Ramelleres</i>	187
2.	<i>Can Cavaller, a Les Corts</i>	198
2.1.	De finals del segle XIX a 1936.....	199
2.2.	Guerra i primer franquisme (de 1936 a 1960).....	209
2.2.1.	La Guerra Civil.....	209
2.2.2.	Primeres mesures franquistes.....	210
2.2.3.	Pavelló Blau i Pavelló Rosa.....	214
2.2.4.	Els anys 50. Un esperit renovador.....	216
2.3.	El segon franquisme.....	224
2.4.	El final.....	233
CAPÍTOL V. HOGARES ANA GIRONELLA DE MUNDET.....		236
PART II. ELS RESULTATS.....		246
CAPÍTOL VI. DADES EMPÍRIQUES: ESTADÍSTIQUES I DOCUMENTALS.....		247
1.	<i>Antecedents</i>	249
1.1.	Les institucions.....	249
1.2.	L'ingrés de les mares.....	251
1.2.1.	El nombre d'ingressades.....	251
1.2.2.	Dades sociodemogràfiques de les mares.....	253
1.3.	L'ingrés dels infants.....	258
1.3.1.	La legitimitat. El torn.....	260
1.3.2.	Després de l'ingrés. Els cognoms.....	264
1.4.	El personal de les institucions.....	267
1.4.1.	Les mares-dides-treballadores.....	269
1.5.	La vida dels infants.....	271
1.6.	Morbiditat i mortalitat infantil.....	274
1.7.	La sortida de la institució.....	279
2.	<i>Metodologia</i>	282
3.	<i>Mostra</i>	283
4.	<i>Objectius i anàlisis</i>	284
5.	<i>Resultats</i>	284
5.1.	Resultats: L'ingrés de les mares.....	285
5.2.	Resultats: L'ingrés dels infants.....	298

5.3.	Resultats: La vida i la mort dels infants	309
5.4.	Resultats: La sortida de la institució.....	313
5.4.1.	Infants nascuts a la Maternitat.....	317
5.4.1.1.	Sortida amb la mare o resta de la família.....	318
5.4.1.2.	Institucionalització.....	319
5.4.1.3.	Defunció.....	320
5.4.1.4.	Confiament / adopció	320
5.4.2.	Infants no nascuts a la Maternitat.....	321
5.4.2.1.	Sortida amb la mare o resta de la família.....	322
5.4.2.2.	Institucionalització.....	322
5.4.2.3.	Confiament / adopció	323
5.4.3.	Dades comunes a tots els infants	323
6.	<i>Comentaris als resultats</i>	324
6.1.	Sobre les mares	324
6.2.	Sobre els infants	347
6.3.	Sobre el personal	369
6.4.	Sobre la sortida de la institució.....	380
6.4.1.	Infants nascuts a la Casa	381
6.4.2.	Infants no nascuts a la Casa	383
6.4.3.	Dades comunes a tots els infants	383
7.	<i>Valoració final sobre l'anàlisi estadística i documental</i>	394
CAPÍTOL VII. DADES EMPÍRIQUES: ENTREVISTES		396
1.	<i>El relat oral</i>	396
2.	<i>Metodologia</i>	397
3.	<i>El relat dels participants</i>	402
3.1.	Abans de la Maternitat.....	402
3.2.	L'estada a la Maternitat	405
3.2.1.	L'ingrés i l'estada de les mares. L'ingrés dels infants	405
3.2.1.1.	L'ingrés de les mares.....	405
3.2.1.2.	L'estada de les mares.....	408
3.2.1.3.	L'ingrés dels infants	409
3.2.2.	Les instal·lacions.....	410
3.2.3.	Salut, nens "perduts" i mortalitat.....	412
3.2.3.1.	Salut.....	412
3.2.3.2.	Infants "perduts".....	415
3.2.3.3.	Mortalitat.....	418
3.2.4.	El personal de la Maternitat.....	419
3.2.4.1.	Personal sanitari: metges i infermeres.....	419
3.2.4.2.	Les Germanes de la Caritat.....	420
3.2.4.3.	Altres treballadors	426
3.2.5.	Victimització de les mares a la Maternitat. Les "mecàniques"	426
3.2.6.	Victimització infantil a la Maternitat	429
3.2.6.1.	Aïllament i separació	430
3.2.6.1.1.	De la família i la cultura	430
3.2.6.1.2.	De la comunitat.....	437
3.2.6.1.3.	De la pròpia identitat.....	439
3.2.6.2.	Por i control.....	441
3.2.6.2.1.	Càstig físics o psicològics	441
3.2.6.2.2.	Amenaces i por	445
3.2.6.2.3.	Ús i abús sexual.....	446
3.2.6.3.	Humiliació i descurança	447
3.2.6.3.1.	Càstigs humiliants	447
3.2.6.3.2.	Fam: menjar i humiliació	447
3.2.6.3.3.	Condicions de vida i d'aprenentatge "pobres".....	449
3.2.6.3.4.	Manca d'autonomia i privacitat	452
3.3.	Sortint de la Maternitat: L'adopció	452
3.3.1.	Els motius i els tràmits.....	452
3.3.2.	La comunicació.....	457

3.3.3.	Relació amb la família adoptiva. Victimització	462
3.4.	Abans de les Llars Mundet. Victimització.	466
3.5.	L'estada a les Llars Mundet	470
3.5.1.	L'ingrés. Can Frares	470
3.5.2.	Les instal·lacions.....	472
3.5.3.	Esports i lleure	472
3.5.4.	Pràctiques religioses.....	473
3.5.5.	Sortides.....	474
3.5.6.	Estudis	475
3.5.7.	La salut	475
3.5.8.	El personal de les Llars Mundet.....	477
3.5.8.1.	Germanes de la Caritat	477
3.5.8.2.	Germans Salesians.....	478
3.5.8.3.	Professors seglars i altres.....	479
3.5.9.	Victimització infantil a les Llars Mundet	480
3.5.9.1.	Aïllament i separació	481
3.5.9.1.1.	De la família i la cultura	481
3.5.9.1.2.	De la comunitat.....	484
3.5.9.1.3.	De la pròpia identitat.....	489
3.5.9.2.	Por i control.....	490
3.5.9.2.1.	Càstigs físics o psicològics	490
3.5.9.2.2.	Amenaces i por	496
3.5.9.2.3.	Ús i abús sexual.....	498
3.5.9.3.	Humiliació i descurança	501
3.5.9.3.1.	Càstigs humiliants	501
3.5.9.3.2.	Fam: menjar i humiliació	503
3.5.9.3.3.	Condicions de vida i d'aprenentatge "pobres"	506
3.5.9.3.4.	Manca d'autonomia i privacitat	508
3.6.	Sortint de les Llars Mundet: la vida a l'exterior fins a l'edat adulta.....	508
3.7.	Persones adoptades: experiències vitals	512
3.7.1.	La pròpia identitat. Cercant els orígens	512
3.7.2.	Relació amb la família biològica	515
3.7.3.	Amics, parella i fills.....	516
3.7.4.	El món laboral	517
3.7.5.	La salut	518
3.7.6.	Victimització i circumstàncies adverses	518
3.7.6.1.	Victimització.....	518
3.7.6.2.	Circumstàncies adverses.....	520
3.8.	Persones no adoptades: experiències vitals	521
3.8.1.	Relació amb la família.....	521
3.8.2.	Amics, parella i fills.....	524
3.8.3.	El món laboral	525
3.8.4.	La salut	526
3.8.5.	Victimització i circumstàncies adverses	526
3.8.5.1.	Victimització.....	526
3.8.5.2.	Circumstàncies adverses.....	527
3.9.	Efectes de la victimització?.....	528
3.9.1.	Persones adoptades	528
3.9.1.1.	Addiccions, abús de substàncies.....	528
3.9.1.2.	Por a l'abandonament i dependència emocional	529
3.9.1.3.	Problemes de relació	530
3.9.1.4.	Ansietat, inseguretat, depressió i altres	530
3.9.2.	Persones no adoptades	532
3.9.2.1.	Addiccions, abús de substàncies.....	532
3.9.2.2.	Por a l'abandonament i dependència emocional	532
3.9.2.3.	Problemes de relació	533
3.9.2.4.	Ansietat, inseguretat, depressió i altres	534
3.9.2.5.	Els altres companys	537
3.10.	L'opinió dels participants.....	538

3.10.1.	Personal de la Maternitat.....	538
3.10.2.	Familiars d'infants "perduts".....	539
3.10.2.1.	Opinió sobre els fets viscuts.....	539
3.10.2.2.	Qui en fan responsable?.....	540
3.10.2.3.	Quina reparació els semblaria correcta?.....	541
3.10.3.	Persones adoptades.....	542
3.10.3.1.	Opinió sobre els fets viscuts.....	542
3.10.3.2.	Qui en fan responsable?.....	548
3.10.3.3.	Quina reparació els semblaria correcta?.....	549
3.10.4.	Persones no adoptades.....	549
3.10.4.1.	Opinió sobre els fets viscuts.....	549
3.10.4.2.	Qui en fan responsable?.....	557
3.10.4.3.	Quina reparació els semblaria correcta?.....	559
4.	<i>Algunes consideracions sobre els relats</i>	561
4.1.	La Maternitat.....	561
4.2.	Els infants adoptats.....	563
4.3.	Les Llars Mundet i els infants no adoptats.....	566
CAPÍTOL VIII. VALORACIÓ DELS RESULTATS DE LA RECERCA		568
1.1.	Limitacions i futura recerca.....	568
1.2.	Sobre l'objectiu primer: caracterització de la victimització.....	569
1.2.1.	Les mares.....	569
1.2.2.	Els infants.....	576
1.3.	Sobre l'objectiu segon: efectes de la victimització en les persones afectades.....	582
1.4.	El franquisme.....	586
PART III. LA RESPOSTA A LES NECESSITATS DE LES VÍCTIMES		590
CAPÍTOL IX. LES VIES DE RESPOSTA		591
1.	<i>La justícia convencional. Prescripció i irretroactivitat</i>	592
1.1.	Àmbit internacional.....	592
1.2.	L'àmbit nacional: prescripció i irretroactivitat.....	593
1.3.	La Llei d'Amnistia de 1977.....	594
2.	<i>La justícia transicional i la justícia restaurativa</i>	596
2.1.	Precedents internacionals: Canadà, Austràlia i Irlanda.....	597
2.1.1.	Canadà: <i>Ontario Grandview training school for girls</i>	598
2.1.1.1.	Antecedents i Comissió.....	598
2.1.1.2.	La investigació.....	600
2.1.1.3.	L'informe final.....	601
2.1.1.4.	El programa restauratiu.....	602
2.1.1.5.	L'atenció a les víctimes.....	605
2.1.2.	Austràlia: <i>l'Australian Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse (2013-2017)</i>	611
2.1.2.1.	Antecedents i Comissió.....	611
2.1.2.2.	La investigació.....	613
2.1.2.3.	L'informe final.....	616
2.1.2.4.	Programa restauratiu.....	619
2.1.2.5.	L'atenció a les víctimes.....	626
2.1.3.	Irlanda: les <i>Magdalene Laundries</i>	629
2.1.3.1.	Antecedents i Comissió.....	629
2.1.3.2.	La investigació.....	640
2.1.3.3.	L'informe final.....	644
2.1.3.4.	Programa restauratiu.....	650
2.1.3.5.	L'atenció a les víctimes.....	657
2.2.	Valoració dels precedents estudiats.....	660
2.2.1.	Sobre la comissió i la investigació.....	660
2.2.1.1.	La comissió.....	660
2.2.1.2.	La investigació.....	664
2.2.2.	Sobre l'informe final.....	666
2.2.3.	Sobre les disculpes, els pagaments <i>ex gratia</i> i el significat de la reparació.....	667

2.2.3.1.	Les disculpes	667
2.2.3.2.	Els pagaments ex gratia	670
2.2.3.3.	Valoracions de sol·licituds i significat de la reparació	671
2.2.4.	Sobre l'atenció a les víctimes	673
2.2.5.	Puntuant els programes estudiats.....	675
2.3.	Actuació en l'àmbit espanyol. La Comissió del Defensor del Poble i la Comissió del Parlament de Catalunya	680
2.3.1.	La Llei de Memòria Democràtica de 2022.....	680
2.3.2.	Navarra i la Llei Foral 24/2022.....	682
2.3.3.	Comissió del Defensor del Poble espanyol.....	683
2.3.3.1.	Antecedents i Comissió.....	683
2.3.3.2.	La investigació	684
2.3.3.3.	L'informe final	685
2.3.4.	Comissió d'investigació del Parlament de Catalunya.....	687
2.3.4.1.	Antecedents i Comissió.....	687
2.3.4.2.	La investigació	688
2.3.5.	Com estem responent a les víctimes?	690
2.3.5.1.	La comissió i la investigació.....	690
2.3.5.2.	L'informe.....	691
3.	<i>Proposta de reparació</i>	693
3.1.	Comissió, investigació i informe final	694
3.2.	Programa de reparació.....	695
	CONCLUSIONS	701
	UNA REFLEXIÓ FINAL.....	705
	REFERÈNCIES	707
	<i>Normativa internacional.....</i>	<i>707</i>
	<i>Normativa nacional.....</i>	<i>710</i>
	<i>Jurisprudència.....</i>	<i>718</i>
	<i>Articles, llibres, pàgines web i altres</i>	<i>718</i>
	<i>Topogràfics consultats a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB).....</i>	<i>764</i>
	ANNEXOS	766

Índex de taules

TAULA I.1: UNA TIPOLOGIA DE LA VIOLÈNCIA	3
TAULA II.1 CONVENIS INTERNACIONALS (1960-1970) I ADHESIONS O RATIFICACIONS D'ESPANYA	13
TAULA II.2 TIPUS DE VÍCTIMA DE CRITERI ÚNIC: LA CONTRIBUCIÓ VICTIMAL	15
TAULA II.3 TIPUS DE VÍCTIMA DE CRITERI ÚNIC: LES CARACTERÍSTIQUES DE LA VÍCTIMA	15
TAULA II.4 TIPUS DE VÍCTIMA DE CRITERI MIXT: LA CONTRIBUCIÓ VICTIMAL I LES CARACTERÍSTIQUES DE LA VÍCTIMA	16
TAULA II.5: TIPUS DE VICTIMITZACIÓ INSTITUCIONAL DE MENORS	43
TAULA III.1: RESUM DE PENES DEL CODI PENAL ESPANYOL DE 1944	61
TAULA III.2: QUI ÉS MÉS IMPORTANT I QUI GUANYA MÉS DINERS D'UNA LLISTA D'OCUPACIONS RURALS, PER ESTRATS DE POBLACIÓ EN EL SECTOR RURAL.....	77
TAULA III.3: NOMBRE DE RELIGIOSOS I RELIGIOSES (1962-1965).....	81
TAULA III.4: TEMES DE DISSIDÈNCIA AMB EL MARIT, PER NIVELL D'INGRESSOS FAMILIARS.....	82
TAULA III.5: OPINIÓ DE LES MESTRESSES DE CASA SOBRE ELS METGES QUE INDIQUEN MÈTODES PER AL CONTROL DE LA NATALITAT, PER CONTINU RURAL / URBÀ.....	105
TAULA III.6: OPINIÓ DE LES MESTRESSES DE CASA SOBRE SI ES POT PARLAR DEL TEMA DE LA PÍNDOLA, PER CONTINU RURAL / URBÀ	105
TAULA III.7: OPINIÓ DE LES MESTRESSES DE CASA SOBRE LA UTILITZACIÓ DE LA PÍNDOLA PER PART D'UN MATRIMONI NO CATÒLIC (NOMÉS A LES CASADES QUE VAN CONTESTAR QUE ES POT PARLAR DEL TEMA) PER CONTINU RURAL / URBÀ.	106
TAULA III.8: CONSIDERACIÓ DE SI PRENDRIA LA PÍNDOLA, SI L'ESGLÉSIA HO PERMETÉS (NOMÉS A LES CASADES MENORS DE 40 ANYS QUE VAN CONTESTAR QUE ES POT PARLAR DEL TEMA), PER EDAT DE LA MESTRESSA DE CASA.....	106
TAULA III.9: GRAU DE FELICITAT DE LA MESTRESSA DE CASA, PER NIVELL D'ESTUDIS (1970)	142
TAULA III.10: OPINIÓ FEMENINA SOBRE SI LA DONA HA DE TREBALLAR, SEGONS L'ESTAT CIVIL (1970).....	143
TAULA III.11: RAONS QUE ARGUMENTEN LES DONES PER ESTAR TREBALLANT, PER CLASSE SOCIAL SUBJECTIVA (1970).....	144
TAULA III.12: XIFRES DE DÈFICIT ESCOLAR (1931-1975).....	153
TAULA III.13: DISCIPLINES DEL MOVIMIENTO EN L'ENSENYAMENT PRIMARI (1953 I 1965).....	160
TAULA III.14: INSTITUCIONS D'AUXILIO SOCIAL (1964).....	172
TAULA III.15: INSTITUCIONS D'AUXILIO SOCIAL (1975).....	173
TAULA III.16: CANVI DE PARADIGMA EN EL ROBOTARI DE NENS A ESPANYA.....	184
TAULA IV.1: PRINCIPALS CAUSES DE MORT DELS INFANTS A LA MATERNITAT (1888-1924).....	202
TAULA IV.2: PERCENTATGES DE LES DIVERSES VIES D'INGRÉS A LA MATERNITAT (1925-1935).....	206
TAULA VI.1 AUTORS DE REFERÈNCIA I CENTRE OBJECTE DE LA SEVA RECERCA	248
TAULA VI.2: LLISTA DELS PRINCIPALS TOPOGRÀFICS CONSULTATS A L'AHDB	282
TAULA VI.3: RELACIÓ ENTRE ESTAT CIVIL DE LES MARES I DADES SOBRE EL CASAMENT (1960-1970). DONES CASADES I VÍDUES.....	287
TAULA VI.4: EDAT DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1960-1970). MITJANA EN ANYS PER ESTAT CIVIL.....	289
TAULA VI.5: SELECCIÓ D'ANOTACIONS QUE APAREIXEN A LES FITXES D'ENTRADA DE LES MARES GESTANTS (1960-1970)..	296
TAULA VI.6: RELACIÓ ENTRE TRIAR EL NOM DEL NADÓ I EL FET DE MARXAR SENSE ELL (1960-1970)	298
TAULA VI.7: VARIABLES CONSIDERADES EN EL CAS DELS INFANTS NASCUTS A LA MATERNITAT.....	317
TAULA VI.8: VARIABLES CONSIDERADES EN EL CAS DELS INFANTS NO NASCUTS A LA MATERNITAT	321
TAULA VI.9: VARIABLES RELACIONADES AMB L'APROVACIÓ D'UNA SOL·LICITUD D'ADOPCIÓ (1964-1970).....	324
TAULA VI.10: DADES DE LES MARES "RESERVADES" (1960-1970)	335
TAULA VII.1: ANTICS INFANTS NASCUTS A LA MATERNITAT.....	400
TAULA VII.2: ANTICS INFANTS INGRESSATS A LES LLARS MUNDET.....	401
TAULA VII.3: ANTIC PERSONAL DE LA MATERNITAT	401
TAULA VII.4: FAMILIARS D'"INFANTS PERDUTS"	401
TAULA IX.1: ESCALA D'INDEMNITZACIONS EN FUNCIÓ DE LA VICTIMITZACIÓ SOFERTA EN EL CAS <i>GRANDVIEW</i>	603
TAULA IX.2: UTILITZACIÓ DE LES INDEMNITZACIONS ECONÒMIQUES DERIVADES DE L'ACORD DE <i>GRANDVIEW</i>	606
TAULA IX.3: IMPORTS PREVISTOS PEL <i>NATIONAL REDRESS SCHEME</i> AUSTRALIÀ (2018)	620
TAULA IX.4: VALORACIÓ DELS PROGRAMES DE <i>GRANDVIEW</i> , L'ARC I LES <i>MAGDALENE LAUNDRIES</i>	679

Índex de gràfics

GRÀFIC III.1: EVOLUCIÓ ANUAL DE L'ALÇADA MITJANA EN LES ÀREES REGIONALS DE LA MOSTRA	90
GRÀFIC III.2: EVOLUCIÓ DE LA MORTALITAT INFANTIL A ESPANYA (1940-1970)	99
GRÀFIC III.3: PROCEDÈNCIA DE LES JOVES INGRESSADES A PEÑAGRANDE (1969-1970)	139
GRÀFIC III.4: INFRACCIONS DETECTADES PER LA INSPECCIÓ DE TREBALL ESPANYOLA (1960-1969).....	166
GRÀFIC III.5: MOTIUS D'INGRÉS DELS INFANTS ALS CENTRES D'AUXILIO SOCIAL DE LA PROVÍNCIA DE LLEIDA (1938-1960)	169
GRÀFIC III.6: MENORS TUTELATS PEL TTM A FINAL D'ANY (1956-1975).....	175
GRÀFIC IV.1: VIES D'INGRÉS DELS EXPÒSITS A LA CASA DE MATERNITAT (ANY 1860).....	191
GRÀFIC VI.1: NOMBRE DE DONES INGRESSADES A LA MATERNITAT (1959-1970)	285
GRÀFIC VI.2: ESTAT CIVIL DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PER ESTAT CIVIL.....	286
GRÀFIC VI.3: EDAT DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PER GRUPS D'EDAT EN ANYS	288
GRÀFIC VI.4: EDAT DE LES MARES DE LA MATERNITAT. COMPARACIÓ ENTRE ELS ANYS 1960 I 1970. PERCENTATGES PER GRUPS D'EDAT EN ANYS	288
GRÀFIC VI.5: PROCEDÈNCIA DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PER GRUPS DE PROCEDÈNCIA	290
GRÀFIC VI.6: PROCEDÈNCIA DE LES MARES DE LA MATERNITAT NASCUES A ESPANYA (1960-1970). PERCENTATGES PER PROVÍNCIA	291
GRÀFIC VI.7: PROCEDÈNCIA DE LES MARES DE LA MATERNITAT NASCUES A ESPANYA. COMPARACIÓ ENTRE ELS ANYS 1960 I 1970. PERCENTATGES PER PROVÍNCIA	291
GRÀFIC VI.8: RESIDÈNCIA DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PER GRUPS DE RESIDÈNCIA ...	292
GRÀFIC VI.9: OCUPACIONS DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PER TIPUS D'OCUPACIÓ	293
GRÀFIC VI.10: OCUPACIONS DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1960). PERCENTATGES PER TIPUS D'OCUPACIÓ.....	294
GRÀFIC VI.11: OCUPACIONS DE LES MARES DE LA MATERNITAT (1970). PERCENTATGES PER TIPUS D'OCUPACIÓ.....	294
GRÀFIC VI.12: PROCEDÈNCIA DE LES MARES DE LA MATERNITAT NASCUES A ESPANYA I DEDICADES AL SERVEI DOMÈSTIC. COMPARACIÓ ENTRE ELS ANYS 1960 I 1970. PERCENTATGES PER PROVÍNCIA	295
GRÀFIC VI.13: NOMBRE D'INFANTS INGRESSATS A LA MATERNITAT, PER SEXE I EN TOTAL (1960-1970)	299
GRÀFIC VI.14: VIES D'ENTRADA DELS INFANTS A LA MATERNITAT. PERCENTATGE PER VIA (1960-1970).....	299
GRÀFIC VI.15: VIES D'ENTRADA DELS INFANTS A LA MATERNITAT. COMPARACIÓ ENTRE ELS ANYS 1960 I 1970. PERCENTATGE PER VIA	300
GRÀFIC VI.16: NOMBRE D'INFANTS INGRESSATS A LA MATERNITAT. COMPARACIÓ ENTRE UN POSSIBLE ÚS ASSISTENCIAL (GRÀFIC SUPERIOR) I NO ASSISTENCIAL (GRÀFIC INFERIOR) DE LA INSTITUCIÓ (1960-1970)	301
GRÀFIC VI.17: NOMBRE D'INFANTS INGRESSATS I NO NASCUTS A LA MATERNITAT, PER EDATS (1960-1970)	302
GRÀFIC VI.18: NOMBRE D'INFANTS INGRESSATS I NO NASCUTS A MATERNITAT. PERCENTATGES PER CAUSA D'INGRÉS (1960-1970)	303
GRÀFIC VI.19: NOMBRE D'INFANTS A LA MATERNITAT, EN FUNCIÓ DE SI HAN NASCUT O NO DINS DEL MATRIMONI (1960-1970)	304
GRÀFIC VI.20: NOMBRE D'INFANTS A LA MATERNITAT, EN FUNCIÓ DE SI ELS PROGENITORS ESTAN O NO IDENTIFICATS. PERCENTATGES PER GRUP D'IDENTIFICACIÓ (1960-1970)	305
GRÀFIC VI.21: NOMBRE DE "MECÀNIQUES" DE LA MATERNITAT RESPECTE DEL NOMBRE DE MARES QUE HI VAN PARIR. COMPARACIÓ ENTRE ELS ANYS 1960 I 1969	307
GRÀFIC VI.22: NOMBRE D'INFANTS ENVIATS A DIDA EXTERNA. COMPARACIÓ RESPECTE DEL NOMBRE D'INFANTS INGRESSATS A LA MATERNITAT (1960-1970).....	309
GRÀFIC VI.23: NOMBRE DE DEFUNCIÓ D'INFANTS A LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PER GRUPS D'EDAT	312
GRÀFIC VI.24: CAUSES DE DEFUNCIÓ DELS INFANTS A LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PER CAUSA.....	313
GRÀFIC VI.25: SORTIDES DELS INFANTS INGRESSATS A LA MATERNITAT (1960-1970). PERCENTATGES PEL TIPUS DE SORTIDA	314
GRÀFIC VI.26: EVOLUCIÓ DE LES SORTIDES DELS INFANTS INGRESSATS A LA MATERNITAT (1960-1970). NOMBRE D'INFANTS PER ANY	315
GRÀFIC VII.1: PRINCIPALS BLOCS D'INFORMACIÓ CONSIDERATS EN L'ANÀLISI DEL CONTINGUT DE LES ENTREVISTES.....	398
GRÀFIC IX.1: EN QUINS ÀMBITS SÓN IMPORTANTS LES DISCULPES?.....	668

Índex d'imatges

IMATGE II.1: TIPUS DE VICTIMITZACIÓ	12
IMATGE III.1: CALENDARI DE VACUNACIONS (1960)	93
IMATGE III.2: DADES DE VACUNACIÓ (1959) BASADES EN EL CENS DE BARCELONA	94
IMATGE III.3 (ESQUERRA): PORTADA DE LA <i>CARTILLA DE LA MADRE</i> , PUBLICADA PER FALANGE ESPAÑOLA (ANYS 50) I IMATGE III.4 (DRETA): PÀGINA INTERIOR DE LA <i>CARTILLA</i>	101
IMATGE III.5: PÀGINES INTERIORS DE LA <i>CARTILLA DE LA MADRE</i> , PUBLICADA PER FALANGE ESPAÑOLA (ANYS 50)	101
IMATGE III.6: RÈTOLS DE LA CAMPANYA "SPAIN IS DIFFERENT"	103
IMATGE III.7: ANUNCI DE LA PÍNDOLA ANOVIAL 21 (SCHERING), A LA REVISTA <i>ACTUALIDAD OBSTÉTRICO GINECOLÓGICA</i> (AGOST DE 1964)	107
IMATGE III.8: PÀGINA 16 DEL <i>MANUAL DE ECONOMÍA DOMÉSTICA PARA LAS ALUMNAS DE 4º DE BACHILLERATO</i> , DE LA SECCIÓN FEMENINA (1945)	128
IMATGE III.9 (ANVERS) I IMATGE III.10 (REVERS): FITXA D'UNA NOIA INTERNA AL CENTRE DE SEVILLA DEL PATRONATO DE PROTECCIÓN DE LA MUJER	137
IMATGE III.11 (ANVERS) I IMATGE III.12 (REVERS): FITXA D'UNA NOIA INTERNA AL CENTRE DE SEVILLA DEL PATRONATO DE PROTECCIÓN DE LA MUJER	138
IMATGE III.13: PORTADA D'UN LLIBRE DE L'ENCICLOPEDIA ÀLVAREZ (1965)	162
IMATGE III.14: RÈTOL DE PROPAGANDA DEL PATRONAT DE REDEMPCIÓ DE PENES (1941)	177
IMATGE III.15: DONES I NENS CAMÍ DE LA FRONTERA FRANCESA A PRINCIPIS DE 1939	179
IMATGE III.16: ARRIBADA A MADRID DE NENS QUE HAVIEN ESTAT REPATRIATS A FRANÇA, CIRCA 1939	180
IMATGE III.17: FRAGMENT D'UNA RESSENYA SOBRE MONSEÑOR ANTONIUTTI, QUE PARLA DE LA SEVA COL·LABORACIÓ EN LA REPATRIACIÓ (1962)	181
IMATGE IV.1 (A SOBRE) I IMATGE IV.2 (A SOTA): CAPTURES DE PANTALLA DE LA CRONOLOGIA I LA HISTÒRIA DE LA MATERNITAT, A LA WEB DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA (NOVEMBRE DE 2023)	186
IMATGES IV.3 (PRIMERA) I IV.4 (SEGONA): TORN DEL CARRER RAMELLERES, EXTERIOR I INTERIOR (SENSE DATA)	190
IMATGE IV.5: TAULA AMB PLOMS IDENTIFICATIUS, A PUNT PER SER UTILITZATS (SENSE DATA)	194
IMATGE IV.6: PÀGINA 5 DEL <i>REGLAMENTO PARA LA CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD Y ESPÓSITOS</i> , AMB REFERÈNCIA A LA JUNTA DE DAMES (1854)	196
IMATGE IV.7: MASIA DE CAN CAVALLER, A LES CORTS (PRINCIPIS S. XX)	199
IMATGE IV.8: RESSENYA DEL LLIBRE <i>EL NADÓ DE RISC ELEVAT</i> , A LA VANGUARDIA (1970)	208
IMATGE IV.9: PAVELLÓ BLAU	214
IMATGE IV.10: PAVELLÓ ROSA	215
IMATGE IV.11 (ESQUERRA) I IMATGE IV.12 (DRETA): INTERIOR DE LA MATERNITAT (ANYS 50)	218
IMATGE IV.13 (ESQUERRA) I IMATGE IV.14 (DRETA): INTERIOR DE LA MATERNITAT (ANYS 50)	218
IMATGE IV.15 (ESQUERRA): PRIMERA PÀGINA DE L'ARTICLE DEL DR. AUGUST BROSSA I IMATGE IV.16 (DRETA): PRIMERA PÀGINA DE L'ARTICLE DE JULIÁN PÉREZ (1953)	219
IMATGE IV.17: PRIMERA PÀGINA DE LES BASES PER A LA CONVOCATÒRIA PER A UNA PLAÇA DE RESIDENT INTERN DE GUÀRDIA DE LA SECCIÓ D'INFÀNCIA (1955)	221
IMATGE IV.18: PLÀNOL DEL RECINTE DE LA MATERNITAT	224
IMATGE IV.19: GERMANES DE LA CARITAT AMB LA TOCA ANTIGA (ESQUERRA) I IMATGE IV.20: AMB LA TOCA NOVA (DRETA)	225
IMATGES (D'ESQUERRA A DRETA I DE DALT A BAIX) IV.21, IV.22, IV.23, IV.24, IV.25, IV.26, IV.27 I IV.28: CONJUNT DE NOTÍCIES A LA VANGUARDIA SOBRE INFANTS ABANDONATS I TRASLLADATS A LA MATERNITAT (1960-1970)	226
IMATGE IV.29: DICTAMEN DE JUBILACIÓ DEL DR. SANTIAGO DEXEUS (1967)	230
IMATGE IV.30: CARTA A LA VANGUARDIA POSANT DE MANIFEST L'ATENCIÓ DEFICIENT A LES PACIENTS (ESQUERRA) I IMATGE IV.31: RESPOSTA A LA CARTA (DRETA) (ANY 1968)	231
IMATGE IV.32: NOTÍCIA A LA VANGUARDIA SOBRE LA INAUGURACIÓ D'UNA PISCINA A LA MATERNITAT (ANY 1967)	232
IMATGE IV.33: NOTÍCIA A LA VANGUARDIA SOBRE EL RETORN DE DIVERSOS METGES DE LA MATERNITAT, DESPRÉS D'ASSISTIR A UN CONGRÉS ALS ESTATS UNITS (1970)	233
IMATGE V.1: FRANCO VISITA LES LLARS MUNDET AMB MOTIU DE LA INAUGURACIÓ DEL RECINTE (1957)	238
IMATGE V.2: PLÀNOL DEL RECINTE MUNDET (1957)	239

IMATGE V.3 MASIA CAN FRARES (PRINCIPIS S. XX)	240
IMATGE V.4: NENS A LES SEVES HABITACIONS DE LES LLARS MUNDET (1957)	241
IMATGE V.5: VISTA DE DOS TALLERS PER A NOIS A LES LLARS MUNDET (1969)	243
IMATGE V.6: CIRCULAR D'ACOMIADAMENT DE LA COMUNITAT SALESIANA (08/06/1982)	245
IMATGE VI.1: REPRODUCCIÓ LITERAL DEL LLISTAT DE LA MEMÒRIA DE 1908 SOBRE L'OCUPACIÓ DE LES NOIES MÉS GRANS DE 17 ANYS QUE ESTAN A L'ASIL DE VALLADOLID	272
IMATGE VI.2: EVOLUCIÓ DELS CÀSTIGS A LA CASA DE MISERICÒRDIA DE MÀLAGA, EN FUNCIÓ DELS DIVERSOS REGLAMENTS (1891-1931)	273
IMATGE VI.3: FRAGMENT DE CARTA AL CAPELLÀ DE LA MATERNITAT SOBRE EL POSSIBLE INGRÉS D'UNA NOIA MENOR D'EDAT EMBARASSADA (1957)	326
IMATGE VI.4: NOTA DEL PATRONATO DE PROTECCIÓ A LA MUJER SOL·LICITANT L'ENTRADA D'UNA TUTELADA GESTANT A LA MATERNITAT (09/03/1960)	327
IMATGE VI.5: CARTA DEL TTM A LA MATERNITAT SOBRE UNA MENOR TUTELADA QUE HA PARIT A LA MATERNITAT (03/07/1970)	328
IMATGE VI.6: CARTA DE LA MATERNITAT AL TTM COMUNICANT LA FUGA DE LA MENOR (16/10/1970)	329
IMATGE VI.7: CARTA DEL DR. ASSENS AL DR. DEXEUS (SENSE DATA)	330
IMATGE VI.8: PART DE LA FITXA D'UNA GESTANT SOLTERA DE 16 ANYS, PROCEDENT D'EIVISSA (1972)	331
IMATGE VI.9: NOTA DE LA MATERNITAT INFORMANT DEL PART D'UNA DONA VÍCTIMA DE VIOLACIÓ (17/12/1964)	332
IMATGE VI.10: FITXA D'ENTRADA AL PAVELLÓ ROSA D'UNA GESTANT ON ES LLEGEIX "PROFESIÓ: TONTA" (1961)	334
IMATGE VI.11: PART DE LA FITXA D'ENTRADA D'UNA GESTANT "CASADA" (1962)	335
IMATGE VI.12: FRAGMENT DE LA CARTA DEL DR. DEXEUS AL PRESIDENT DELEGAT DE L'ENTITAT (27/07/1953)	337
IMATGE VI.13: PART DE LA FITXA D'UNA GESTANT SOLTERA DE 16 ANYS, ANALFABETA (1972)	339
IMATGE VI.14 I IMATGE VI.15: PARTS DE LA FITXA D'UNA GESTANT DE 19 ANYS, OFICINISTA (1973)	340
IMATGE VI.16: PART DE L'INFORME D'ENTRADA D'UNA GESTANT DE 37 ANYS, OCUPADA EN EL SERVEI DOMÈSTIC (1973)	341
IMATGE VI.17: PART DE LA FITXA D'ENTRADA D'UNA GESTANT DE 37 ANYS, OCUPADA EN EL SERVEI DOMÈSTIC (1973)	341
IMATGE VI.18: FRAGMENT DE CARTA D'UNA MARE RENUNCIANT AL SEU FIL (19/08/1966)	342
IMATGE VI.19: IMPRÈS DE RENÚNCIA EMLENAT (14/07/1966)	343
IMATGE VI.20 (ESQUERRA), VI.21 (CENTRE) I VI.22 (DRETA): ANOTACIONS ALS MARGES EN TRES IMPRESOS DE RENÚNCIA DE 13/06/1967, 27/04/1968 I 20/02/1969 RESPECTIVAMENT	344
IMATGE VI.23: DOCUMENT DE SORTIDA DE LA MARE AMB L'INFANT, EMLENAT (21/04/1965)	345
IMATGE VI.24: CARTA DE SOR ÀNGELA EXPLICANT LA FUGA D'UNA INTERNA (04/01/1967)	346
IMATGE VI.25: FRAGMENT DE PLÀNOL PER AL NOU EDIFICI DE LA MATERNITAT A LES CORTS, AMB PREVISIÓ D'UN ESPAI PER AL TORN I DETALL DE L'EDIFICI (20/10/1884)	348
IMATGE VI.26: FRAGMENT D'UN INFORME DE L'ASSISTENT SOCIAL SOBRE UNA GESTANT SOLTERA INGRESSADA (GENER DE 1974)	349
IMATGE VI.27: SOL·LICITUD D'INGRÉS D'UNA NENA A LA MATERNITAT (15/09/1966)	351
IMATGE VI.28: SOL·LICITUD D'INGRÉS D'UNA NENA A LA MATERNITAT (22/06/1970)	352
IMATGE VI.29: SOL·LICITUD D'INGRÉS D'UN NEN A LA MATERNITAT (14/07/1970)	353
IMATGE VI.30: CARTA DEL JUTJAT DE 1A INSTÀNCIA I INSTRUCCIÓ DE L'HOSPITALET SOBRE L'INGRÉS DE DOS INFANTS A LA MATERNITAT (10/10/1962)	354
IMATGE VI.31: CARTA DEL JUTJAT D'INSTRUCCIÓ 11 DE BARCELONA SOBRE COMPAREIXENÇA D'UNA MENOR INGRESSADA A LA MATERNITAT (17/04/1963)	355
IMATGES VI.32 (ANVERS) I VI.33 (REVERS): INFORME DE L'ASSISTENT SOCIAL SOBRE L'INGRÉS DEL FILL D'UNA GESTANT AMB PROBLEMES DE SALUT MENTAL (20/10/1971)	358
IMATGE VI.34: CARTA DEL DR. DEXEUS AL SR. JULIÁN PÉREZ, SOBRE EL RÈGIM DE VISITES DELS INFANTS NASCUTS A LA CASA DURANT EL PRIMER ANY (14/09/1956)	361
IMATGE VI.35: FRAGMENT DE CARTA DEL DR. BROSSA AL DR. DEXEUS, SOBRE EL RÈGIM DE VISITES DELS INFANTS NASCUTS A LA CASA DURANT EL PRIMER ANY (06/11/56)	363
IMATGE VI.36: FRAGMENT DE LA CARTA DEL DR. DEXEUS AL DR. AUGUST BROSSA, CAP DE LA SECCIÓ D'INFÀNCIA (21/12/1956)	364
IMATGE VI.37: NOTA DEL DR. DEXEUS A SOR MARÍA SOBRE LA VISITA D'UNA MARE A LA SEVA FILLA (23/05/1957)	364
IMATGES VI.38 (ANVERS) I VI.39 (REVERS): CARTA D'UNA MARE AL SECRETARI GENERAL DE LA MATERNITAT, SR. JULIÁN PÉREZ, SOBRE LES VISITES AL SEU FILL (04/02/1962)	366

IMATGE VI.40: CARTA D'UNA MARE A LA MATERNITAT, SOBRE EL SEU FILL (16/03/1964).....	368
IMATGE VI.41: CARTA DEL DR. DEXEUS AL DR. BROSSA, SOBRE ELS EXÀMENS FÍSICS ALS INFANTS INGRESSATS (29/01/1951)	371
IMATGE VI.42: CARTA DEL DR. DEXEUS A LA SUPERIORA, SOBRE LA NECESSITAT DE NETEJAR EL RECINTE (30/11/1961) ..	372
IMATGES VI.43 (PRIMERA) I VI.44 (SEGONA): FRAGMENT DE DICTAMEN DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SOUS DE LES GERMANES DE LA CARITAT I ELS GERMANS SALESIANS (25/06/1965)	373
IMATGE VI.45: FRAGMENT DE DICTAMEN DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA SOBRE LA CONTRACTACIÓ DE 75 PUERICULTORES (24/01/1969)	374
IMATGE VI.46: FRAGMENT DE L'INFORME DE LES ASSISTENTS SOCIALS DE LA MATERNITAT, SOBRE L'INGRÉS D'UNA "MECÀNICA" EN UNA CLÍNICA MENTAL (15/10/1971)	375
IMATGE VI.47: FITXA D'UNA MARE QUE HAVIA ESTAT TREBALLANT COM A "MECÀNICA" ON ES POT LLEGIR: "MADRE MUY DESQUICIADA / SALIDA POR INCOMPATIBLE" (1970)	376
IMATGE VI.48: FRAGMENT DE L'INFORME DE LES ASSISTENTS SOCIALS DE LA MATERNITAT, SOBRE EL POSSIBLE REINGRÉS D'UNA "MECÀNICA" (28/12/1971)	376
IMATGE VI.49: NOTA DE SOR ÀNGELA AUTORITZANT LA SORTIDA D'UNA "MECÀNICA" (1964)	377
IMATGE VI.50: NOTA DE SOR ÀNGELA AUTORITZANT LA SORTIDA D'UNA "MECÀNICA" (1964)	377
IMATGE VI.51: NOTA DE SOR ÀNGELA AUTORITZANT LA SORTIDA D'UNA "MECÀNICA" (1964)	377
IMATGE VI.52: NOTA DE SOR ÀNGELA COMENTANT QUE UNA MARE HA COMPLERT ELS 2 MESOS I VOL SORTIR (1964)	377
IMATGE VI.53: NOTA DE LA MATERNITAT SOBRE L'ASSIGNACIÓ D'UNA "MECÀNICA" (01/02/1974)	378
IMATGE VI.54: NOTA DE L'ADMINISTRACIÓ DE LA MATERNITAT SOL·LICITANT QUE UNA "MECÀNICA" PUGUI SER TRASLLADADA A LES LLARS MUNDET COM EL SEU FILL (14/10/1970)	379
IMATGE VI.55: INFORME MÈDIC FAVORABLE AL CONFIAMENT PER PART D'UNA FAMÍLIA POC EXIGENT (03/03/1967)	385
IMATGE VI.56: INFORME MÈDIC DENEGANT EL CONFIAMENT PER "ANORMALITAT" (02/05/1968)	386
IMATGE VI.57: INFORME MÈDIC FAVORABLE AL CONFIAMENT QUE MANIFESTA UN RETARD D'ORIGEN "AMBIENTAL" (03/03/1967)	387
IMATGE VI.58: FRAGMENT D'UN INFORME DE L'ASSISTENT SOCIAL SOBRE UNA NENA INGRESSADA A LA MATERNITAT (05/06/1974)	388
IMATGE VI.59: CARTA DE L'ALESHORES BISBE DE GIRONA NARCÍS JUBANY AL DIRECTOR DE LA MATERNITAT, RECOMANANT UNS SOL·LICITANTS D'ADOPCIÓ (12/03/1966).....	389
IMATGE VI.60: CARTA DEL CAP LOCAL DE LA FALANGE A ENRIQUE VISCASILLAS, DIRECTOR D'ADMINISTRACIÓ DE LA MATERNITAT, RECOMANANT UN SOL·LICITANT D'ADOPCIÓ (1969)	390
IMATGE VI.61: FRAGMENT DE CARTA D'UNA ASSISTENT SOCIAL SOBRE UNA POSSIBLE ADOPCIÓ (16/10/1971)	392
IMATGE VI.62: FULL DE LACTÀNCIA D'UN INFANT EXPÒSIT DE 1961, ADOPTAT QUAN TENIA UNS 9 MESOS	393
IMATGE VII.1: PART DE L'INFORME MÈDIC D'INGRÉS D'UNA MARE AL PAVELLÓ ROSA.....	406
IMATGES VII.2 (PRIMERA) I VII.3 (SEGONA): FRAGMENT DE L'INFORME MÈDIC D'UN NADÓ (ANY 1965).....	412
IMATGE VII.4: FRAGMENT DE L'INFORME MÈDIC DE LA FILLA DE MANUEL CABALLERO I MAGDALENA GONZÁLEZ, ON ESPECIFICA QUE ES VA PRACTICAR LA MANIOBRA KRISTELLER I ES VAN FER 2 FOTOGRAFIES (MARÇ DE 1969)	417
IMATGE VII.5: MARE DE L'OLGA (A LA DRETA, AMB VESTIT BLANC) AGAFANT DE LA MÀ LA SEVA FILLA GRAN (DATA DESCONEGUDA).....	432
IMATGE VII.6: TAPES OBERTES D'UNA TARGETA DE VISITA DE LA MATERNITAT (DATA DESCONEGUDA)	434
IMATGE VII.7 (ESQUERRA): JUAN ANTONIO A LA MATERNITAT ESPERANT LA VISITA DE LA SEVA MARE I IMATGE VII.8 (DRETA): JUAN ANTONIO A LA MATERNITAT AMB LA SEVA MARE (ANY 1964)	436
IMATGE VII.9: DIVERSOS NENS A LA MATERNITAT, DESPRÉS D'UN DIA DE VISITA. UN D'ELLS DUU UNA BOSSA DE LLAMINADURES QUE LI HAN PORTAT.....	440
IMATGE VII.10: JUAN ANTONIO EL DIA DE LA SEVA COMUNIÓ, ABANS D'EMBRUTAR-SE EL VESTIT.....	442
IMATGE VII.11: OLGA AL POC TEMPS DE SER ADOPTADA.....	448
IMATGE VII.12: NOTÍCIA DE L'ABANDONAMENT D'ÀNGELS A SANTA MARIA DEL MAR (PUBLICADA A <i>EL NOTICIERO</i> <i>UNIVERSAL</i> , 19/01/1966, p. 15).....	455
IMATGE VII.13: INFORME MÈDIC SEGONS EL QUAL ÀLEX TENIA UNA AFECCIÓ CARDÍACA I HAURIA DE SER OPERAT (09/06/1969)	456
IMATGE VII.14: DICTAMEN PEL QUAL CAN FRARES PASSAVA A ANOMENAR-SE "MATRIMONIO SERRADELL TRABAL" (28/04/1969)	471
IMATGE VII.15: JOVES A TORRENTBÒ (ANYS 60-70)	474

IMATGE VII.16: TARJETA DE VISITA DE LES LLARS MUNDET (29/09/1971)	482
IMATGE VII.17: CARTILLA DE LA MATERNITAT ON CONSTA LA MORT DE LA FILLA DE MANUEL I MAGDALENA, AMB LA CREU POTENÇADA.....	540
IMATGE VII.18: PRIMERA PÀGINA DE LA DENÚNCIA INTERPOSADA PER CÁNDIDO EL 26/02/2022	551
IMATGE VIII.1: SOL·LICITUD A LA DIPUTACIÓ SOBRE EL TREBALL FET PER UNA DE LES MARES A LA MATERNITAT (24/02/1995)	573
IMATGE VIII.2: RESPOSTA DE LA MATERNITAT A UNA MARE QUE DEMANAVA PER L'ESTAT DE LA SEVA FILLA (20/03/1964)	574
IMATGE VIII.3: RESPOSTA D'UN PARE A UNA CARTA REBUDA DE LA MATERNITAT SOBRE L'ESTAT DE LA SEVA FILLA (06/04/1965)	575
IMATGE VIII.4: CONTINU DE LA VICTIMITZACIÓ INSTITUCIONAL INFANTIL	581
IMATGE IX.1: VISTA AÈRIA DE LES <i>GRANDVIEW SCHOOLS</i> A ONTARIO, CAP A 1953.....	599
IMATGE IX.2: ELS LÍDERS DELS TESTIMONIS DE JEHOVÀ COMPAREIXENT DAVANT DE L'ARC (10/03/2017)	625
IMATGE IX.3: INTERIOR D'UNA DE LES <i>MAGDALENE LAUNDRIES</i> , NO IDENTIFICADA, A PRINCIPIS DEL S. XX.....	632
IMATGE IX.4: CAPTURA DE PANTALLA DEL <i>CICA FINAL REPORT</i> , ON ES FA MENCIO AL CONEIXEMENT DELS ABUSOS PER PART DELS <i>CHRISTIAN BROTHERS</i>	635
IMATGE IX.5: FRAGMENT DE L' <i>IDC REPORT</i> ON MENCIONA EL DOCUMENT SOBRE L'ASSEGURANÇA DE LES TREBALLADORES, QUE SEGONS DIU HA ESTAT DESTRUÏT.	647
IMATGE IX.6: ESQUEMA DE PROCÉS RESTAURATIU PER A VÍCTIMES D'ABÚS INFANTIL INSTITUCIONAL	698

Índex d'annexos

ANNEX I. FACTORS PREDICTIUS QUE LA MARE MARXI DE LA MATERNITAT SENSE EL FILL. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	766
ANNEX II. FACTORS PREDICTIUS DE TREBALLAR COM A “MECÀNICA” A LA MATERNITAT. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	767
ANNEX III. RELACIÓ ENTRE LA VIA D’INGRÉS DE L’INFANT A LA MATERNITAT I SER ENVIAT A DIDA EXTERNA	768
ANNEX IV. RELACIÓ ENTRE LA VIA D’INGRÉS DE L’INFANT A LA MATERNITAT I EL TIPUS DE SORTIDA	769
ANNEX V. NENS NASCUTS A LA MATERNITAT. FACTORS PREDICTIUS DE SER RECUPERATS PER LA FAMÍLIA. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	770
ANNEX VI. NENS NASCUTS A LA MATERNITAT. FACTORS PREDICTIUS DE ROMANDRE INSTITUCIONALITZATS. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	771
ANNEX VII. NENS NASCUTS A LA MATERNITAT. FACTORS PREDICTIUS DE LA DEFUNCIÓ. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	772
ANNEX VIII. NENS NASCUTS A LA MATERNITAT. FACTORS PREDICTIUS DE SER CONFIATS O ADOPTATS. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	773
ANNEX IX. NENS NO NASCUTS A LA MATERNITAT. FACTORS PREDICTIUS DE SER RECUPERATS PER LA FAMÍLIA. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	774
ANNEX X. NENS NO NASCUTS A LA MATERNITAT. FACTORS PREDICTIUS DE ROMANDRE INSTITUCIONALITZATS. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	775
ANNEX XI. NENS NO NASCUTS A LA MATERNITAT. FACTORS PREDICTIUS DE SER CONFIATS O ADOPTATS. REGRESSIÓ LOGÍSTICA	776
ANNEX XII. MOSTRA TOTAL D’INFANTS. FACTORS PREDICTIUS DE SER RECUPERATS PER LA FAMÍLIA (IMATGE SUPERIOR), CONTINUAR INSTITUCIONALITZATS (IMATGE CENTRAL) I SER ADOPTATS (IMATGE INFERIOR). REGRESSIONS LOGÍSTIQUES	777
ANNEX XIII. QÜESTIONARI PER AL DR. BROSSA I PER A LA INFERMERA	778
ANNEX XIV. QÜESTIONARI PER A SOR TERESA	781
ANNEX XV. QÜESTIONARI PER A LA MARE SOLTERA	784
ANNEX XVI. QÜESTIONARI PER A LES FAMÍLIES DE NENS “PERDUTS”	786
ANNEX XVII. QÜESTIONARI PER ALS ANTICS INFANTS DE LA MATERNITAT I LES LLARS MUNDET	787
ANNEX XVIII. QÜESTIONARI PER A CARMEN ALCALDE	791

Llista d'acrònims

AC	Acció Catòlica
ADN	Àcid Desoxiribonucleic
AGNU	Assemblea General de les Nacions Unides
AHDB	Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona
ARC	<i>Australian Royal Commission (into Institutional Response to Child Sexual Abuse)</i>
ATS	Ajudant Tècnic Sanitari
BOE	Butlletí Oficial de l'Estat
BON	Butlletí Oficial de Navarra
BUP	Batxillerat Unificat Polivalent
CC	Codi Civil
CCOO	Comissions Obreres
CDH	Comitè de Drets Humans
CDI	Convenció dels Drets de l'Infant
CEDAW	<i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i>
CEDH	Conveni Europeu de Drets Humans
CEE	Conferència Episcopal Espanyola
CI	Coeficient Intel·lectual
CICA	<i>Commission to Inquire into Child Abuse</i>
CICB	<i>Criminal Injuries Compensation Board</i>
CICF	Centre d'Informació Catòlica Femenina
CIPE	Comissió d'Investigació sobre la Pederàstia a l'Església
CLAN	<i>Care Leavers Australia Network</i>
COC	Centro de Observación y Clasificación
CONFER	Confederació Espanyola de Religiosos
CORI	<i>Conference Of Religious in Ireland</i>
COU	Curs d'Orientació Universitària
CP	Codi Penal
CPSL	<i>Catholic Professional Standard Limited</i>
CPTSD	<i>Complex Post Traumatic Stress Disorder</i>
CRS	<i>Commonwealth Redress Scheme</i>
DGS	Direcció General de Sanidad
DOGC	Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya
DUDH	Declaració Universal dels Drets humans
EDALNU	Programa d'Educació en Alimentació i Nutrició
EGB	Ensenyament General Bàsic
EIC	<i>Eligibility and Implementation Committee</i>
ETA	Euskadi Ta Askatasuna
FAO	Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació
FEN	Formación del Espíritu Nacional
FP	Formació Professional
GMD	Gaseta de Madrid

GSSG	<i>Grandview Survivors Support Group</i>
HOAC	Hermanad Obrera de Acció Catòlica
IDC	Inter Departamental Committee
IHRC	<i>Ireland Human Rights Committee</i>
IHRD	<i>Institute for Human Resource Development</i>
JFM	<i>Justice for Magdalenes</i>
JFMR	<i>Justice for Magdalenes Research</i>
JOAC	Juventudes Obreras de Acció Catòlica
JOACF	Juventudes Obreras de Acció Catòlica Femenina
JOC	Juventud Obrera Cristiana
JONS	Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista
LCC	<i>Law Commission of Canada</i>
MDM	Movimiento Democràtico de Mujeres
MMC	<i>Magdalene Memorial Committee</i>
NO-DO	Noticiarios y Documentales
NRS	<i>National Redress Scheme</i>
OIT	Organització Internacional del Treball
OJE	Organización Juvenil Española
OMS	Organització Mundial de la Salut
ONU	Organització de les Nacions Unides
PANAP	Patronato Nacional de Asistencia Psiquiàtrica
PIDCP	Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics
PNA	Patronat Nacional Antituberculós
PNET	Patronato Nacional de Enfermedades del Tórax
PPM	Patronato de Protección de la Mujer
PRP	Patronat de Redempció de Penes
RIRA	<i>Residential Institutions Redress Act</i>
RIRB	<i>Residential Institution Redress Board</i>
RWRCI	<i>Redress for Women Resident in Certain Institutions (Act)</i>
SAP	Sentència de l'Audiència Provincial
SCP	Societat Catalana de Pediatria
SEAN	Servicio Escolar de Alimentación y Nutrición
SOE	Seguro Obligatorio de Enfermedad
STS	Sentència del Tribunal Suprem
TEPT / PTSD	Trastorn per Estrès Post Traumàtic / <i>Post Traumatic Stress Disorder</i>
TTM	Tribunal Tutelar de Menors
UMOFC	Unió Mundial d'Organitzacions Femenines Catòliques
UN	<i>United Nations</i>
UNCAT	<i>United Nations Committee Against Torture</i>
UNESCO	Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura
UNICEF	Fons de les Nacions Unides per a la Infància
UNUPR	<i>United Nations Universal Periodic Review</i>

Qüestions d'ortografia i estil

En redactar aquesta tesi ha calgut establir alguns criteris lingüístics, ja que donat el període estudiat la presència de nomenclatura en castellà és habitual. S'han consultat els criteris d'estil de la UOC¹, de la Generalitat de Catalunya² i del "termcat"³. També s'ha consultat amb Daniel Casals i Martorell, Coordinador del Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània de la UAB i President de la Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans, que ens ha recomanat, entre d'altres textos, el *Manual d'Estil* de Mestres, Costa, Oliva i Fité⁴. La decisió final ha estat *ad hoc*, intentant respectar les recomanacions i alhora prioritant una lectura fàcil del treball.

El títol de les lleis dins del text s'ha traduït al català, no així a l'apartat de referències. Totes les lleis es mencionen la primera vegada amb el nom complet, i si es mencionen més d'una vegada el títol s'ha resumit amb una nomenclatura senzilla, per a posteriors referències. També es tradueix al català tota la nomenclatura possible, tret d'aquells casos en què l'estreta identificació amb el franquisme faria estranya la lectura en català, com és el cas de la Secció Femenina.

Donat que la cerca pot resultar feixuga, es proporciona l'enllaç a les lleis del període estudiat, i també a algunes fora d'aquest període que ens han semblat rellevants. Les notes al peu s'han reduït als casos que hem considerat imprescindibles.

S'utilitzarà, en general, la lletra rodona. La cursiva es reserva per als usos metalingüístics, les publicacions, algunes paraules que es volen destacar i els textos en idiomes diferents al català i al castellà. Les cometes s'utilitzaran per a cites curtes (de menys de 40 paraules) i per a paraules que tenen un sentit peculiar o diferent de l'habitual, i que es volen destacar per aquest motiu. Les cites de més de 40 paraules es faran en lletra rodona, sense cometes, amb un sagnat al llarg de tot el text.

¹ Disponible a: <https://www.uoc.edu/portal/ca/servei-linguistic/criteris/index.html>

² Disponible a: https://www.gencat.cat/eapc/revistes/RLD/indicacions_format_autors_RLD.pdf

³ Disponible a: <https://www.termcat.cat/>

⁴ Disponible a: <https://estil.llocs.iec.cat/>

Els gràfics i taules que procedeixen d'altres fonts no s'han reelaborat, per mantenir l'aspecte de la font original. Els propis s'han elaborat amb un format homogeni.

Les cites de diversos autors dins del text es presenten per ordre cronològic. L'apartat final de referències a la normativa també es presenta per ordre cronològic, separant l'àmbit internacional del nacional.

**PART I. MARC TEÒRIC, OBJECTIUS I
CONTEXT DE L'ESTUDI**

*There was a time when love was blind,
and the world was a song, and the song was exciting.*

There was a time.

Then it all went wrong.

Herbert Kretzmer, 1985. En Boubil, A., i Schönberg, C. M. *Les Misérables* (musical).

CAPÍTOL I. Introducció

La criminologia, en el seu vessant victimològic, s'ocupa dels processos de victimització, dels seus factors de risc i de protecció, i de les vivències i necessitats de les víctimes. El seu desenvolupament, sobretot després de la Segona Guerra Mundial, fa que es pugui parlar de la victimologia com a disciplina autònoma, sense abandonar la vinculació imprescindible amb tot allò que configura l'acte delictiu. En el discurs acadèmic habitual, s'ha estès el concepte de victimització com a acció i com a efecte (l'acció sobre la víctima i les conseqüències d'aquesta acció en la mateixa víctima) (C. Pérez, 2012).

A efectes d'aquest estudi, tindrem present la definició d'allò que constitueix una acció victimitzant segons la Declaració sobre els principis fonamentals de justícia per a les víctimes de delictes i de l'abús de poder, text adoptat en la resolució 40/34 de l'Assemblea General de les Nacions Unides (AGNU) el 29/11/1985⁵, després del Congrés de l'Organització de les Nacions Unides (ONU) celebrat a Milà de 26/8 a 6/09 d'aquell mateix any, per a la prevenció del delictes i el tractament dels delinqüents. Tal i com diu el text, les possibles accions victimitzants seran "(...) daños, inclusive lesiones físicas o mentales, sufrimiento emocional, pérdida financiera o menoscabo sustancial de los derechos fundamentales (...)".

Per tant, no es pot identificar "victimització" amb violència física de manera exclusiva; el concepte és molt més ampli i ha de ser considerat des de múltiples punts de vista, ja que involucra no només un gran nombre d'actuacions, sinó també d'elements contextuais (històrics, socioeconòmics, circumstàncies específiques de la víctima i del victimari, etc.). El mateix concepte de "violència" ha evolucionat i s'ha diversificat. L'anomenat "triangle de la violència", per exemple, està format per la violència cultural, l'estructural i la directa, i els tres tipus interaccionen de manera que la primera justifica i legitima les altres dues (Galtung, 2016). L'autor especifica que

⁵ Disponible a: <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>

La violencia puede ser vista como una privación de los derechos humanos fundamentales, en términos más genéricos hacia la vida, eudaimonia, la búsqueda de la felicidad y prosperidad, pero también lo es una disminución del nivel real de satisfacción de las necesidades básicas, por debajo de lo que es posible (Galtung, 2016, p.150).

Taula I.1: Una tipologia de la violència

	Necessitats de supervivència	Necessitats de benestar	Necessitats identitàries	Necessitats de llibertat
VIOLÈNCIA DIRECTA	Mort	Mutilacions Assetjament Sancions Misèria	Des-socialització Resocialització Ciutadania "de segona"	Repressió Detenció Expulsió
VIOLÈNCIA ESTRUCTURAL	Explotació A	Explotació B	Adoctrinament Ostracisme	Alienació Desintegració

(Font: Galtung, 2016)

Observem que l'autor defineix 8 tipus de violència, a les quals indica que es podria afegir la violència contra la necessitat d'equilibri ecològic. El mateix Galtung admet l'especial dificultat d'identificar els diferents tipus de violència estructural. Considerem que, des d'aquesta visió, la idea de violència pot acabar desdibuixada i esdevenir un concepte jurídic indeterminat o, en tot cas, dependent de com es justifiqui la privació de drets. Als efectes d'aquest treball parlarem de "violència" quan ens referim a la violència física, i pel que fa a la resta d'accions utilitzarem el terme "victimització", més comprensiu, que conté un evident requisit d'alteritat més adient als nostres propòsits d'estudi, i que posa el focus en allò experimentat per la víctima com a efecte de la violència.

Els fenòmens de victimització són habituals en totes les societats, però al llarg de la història de la humanitat es produeixen punts d'inflexió a nivell temporal i espacial que incrementen la freqüència i intensitat d'aquestes situacions. Les guerres i els règims autoritaris en són bons exemples. En aquests punts, els col·lectius més vulnerables per diverses causes (pobresa, ideologia proscrita, gènere, sexualitat, etc.) poden patir greus experiències de victimització originades en el context institucional, social o fins i tot familiar, que poden ser de

naturalesa molt diversa (sexual, psicològica, emocional, econòmica...) en funció de l'esfera de drets afectada.

Com a col·lectiu vulnerable per excel·lència, els infants que han patit victimització (especialment abusos sexuals) poden tenir grans dificultats per gestionar la seva vida adulta, ja que els manquen recursos emocionals i relacionals. Els efectes de la victimització infantil poden dilatar-se molt en el temps, o fins i tot aparèixer de manera tardana (Carr et al., 2010). Per això el seu estudi és sempre un agent de canvi social: permet posar en marxa mecanismes de prevenció, proporciona eines per intervenir en els adults que l'hagin patit i permet al sistema de justícia conèixer les necessitats d'unes víctimes que en moltes ocasions romanen ocultes. Cal no oblidar que les dades empíriques són consistents en mostrar que haver patit una victimització en la infància incrementa la probabilitat de tornar a patir-ne en diverses formes, cosa que configura l'anomenat fenomen de polivictimització (per exemple, Finkelhor et al., 2007; Bobbio et al., 2022).

Havent assumit que la victimització implica una vulneració de drets humans, cal remarcar que el primer intent (i valorable com a tal, malgrat la seva exigüitat) de posar sobre la taula els drets dels infants va ser la Declaració de drets del nen de 28 de febrer de 1924 adoptada a Ginebra per la Societat de Nacions⁶. Amb posterioritat a la Declaració universal dels drets humans de 1948 (DUDH), concretament el 20 de novembre de 1959, l'Assemblea General de l'ONU (AGNU) va produir una Declaració de drets del nen que no tenia caràcter vinculant. En el Principi 2 d'aquesta Declaració s'introdueix el concepte de l'"interès superior de l'infant" com a premissa irrenunciable en el disseny de lleis orientades al desenvolupament físic, mental, moral, espiritual i social de la infància, "en condiciones de libertad y dignidad"⁷. El reconeixement de la infantesa com a una etapa més de la vida humana, i dels infants com a persones amb drets i llibertats inalienables no va arribar plenament fins al 1989 amb la Convenció de drets de l'infant (CDI), vinculant per als Estats que la ratifiquessin⁸.

⁶ Disponible a: <https://www.ciprodeni.org/wp-content/uploads/2018/08/Declaracion-de-Ginebra-1924.pdf>

⁷ Disponible a: https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/33_d_DeclaracionDerechosNiño.pdf

⁸ Disponible a: <https://www.un.org/es/events/childrenday/pdf/derechos.pdf>

És en aquest punt, amb la CDI i les publicacions posteriors de les seves diverses Observacions Generals, que es rebutja a nivell internacional qualsevol actitud envers la infància que impliqui ignorar-ne la realitat com a grup necessitat d'especial protecció però també format per individus amb agència capaços de prendre decisions i als qui cal escoltar. Els nens⁹, doncs, quedaven emparats per l'anomenat paradigma de les tres "P" (*provision rights, protection rights i participation rights*) (Morrow, 2011).

Una mica anterior però força propera en el temps va ser la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW), que va adoptar l'AGNU el 18 de desembre de 1979 (resolució 34/180), i que va entrar en vigor el 3 de setembre de 1981. L'existència de la DUDH no feia menys necessari aquest instrument de protecció dels drets de les dones, que encara avui són vulnerats a molts territoris.

Aquest estudi se centra en l'Espanya de la dècada dels 60; per tant abans de la CDI i de la CEDAW, i en el context de la dictadura franquista. Els drets humans en general, però específicament els de la infància i els de les dones, no tenien cabuda en els criteris d'actuació politico-social. L'existència dels nens es tenia en compte en la mesura que podia instrumentalitzar-se d'alguna manera a favor dels interessos estatals, com s'havia fet amb freqüència històricament quan no eren vistos amb quasi total indiferència (Iglesias, 1996), cosa que involucrava també les dones que ja eren mares o que podien arribar a ser-ho.

A Espanya, després de la Guerra Civil, molts fills de famílies republicanes van ser separats dels seus pares i transferits a altres famílies on poguessin ser educats segons el nou ordre social. En els casos anomenats dels "nens robats", alguns nounats procedents d'hospitals o altres institucions van ser donats per morts però suposadament estaven vius i van ser lliurats a d'altres famílies, principalment a canvi de diners (Roig, 2018). Aquesta és una matèria controvertida en què encara no hi ha respostes clares ni definitives.

⁹ Per aportar agilitat al text, es farà referència indistintament als "infants" o als "nens", utilitzant el masculí convencional i evitant les mencions reiterades a "les nenes i els nens" o a "les i els menors".

D'altra banda, i en un model repressiu de socialització de la dona (Ortiz, 2006), les mares solteres intentaven evitar l'estigmatització cedint la cura dels infants "il·legítims" a determinades institucions. La Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona, al barri de Les Corts, era un organisme dependent de la Diputació que des de 1853 fins a finals dels 70 del segle passat, va ser un centre d'acollida de milers d'aquests infants. Molts dels interns d'entre 5 i 7 anys van ser traslladats a les Llars Anna Gironella de Mundet, un servei també sota la titularitat de la Diputació, on compartien aules amb infants "externs" (R. Aguilar et al., 2004).

La visió jurídica s'ha centrat en els possibles delictes comesos en la persona d'aquestes criatures, considerant els efectes de la prescripció en la resposta de la justícia cap a les víctimes i en el paper de la justícia transicional, que en el cas del franquisme a Espanya no va desplegar la seva capacitat "sanadora" de depuració de responsabilitats (Peralta Jordán, 2020; Tamarit, 2012). La impunitat dels crims comesos durant el franquisme està lligada també a la vacil·lant qualificació jurídica dels fets (suposició de part, falsificació documental, sostracció d'infants, desaparició forçada, detenció il·legal, etc) i a la renúncia general dels tribunals espanyols a invocar, en aquests casos, el dret internacional (Vanyó, 2020).

L'enfocament històric (Alted, 2005; M. Núñez, 2001), intenta exposar els fets de manera més o menys precisa, en relació amb les circumstàncies socioeconòmiques. Es destaca la situació dels presos polítics i de les seves famílies, així com les dures experiències viscudes pels col·lectius vulnerables que en aquests episodis, com hem vist, transiten de manera traumàtica per circumstàncies tràgiques, destructives i perilloses (fam, bombardeigs, evacuacions, etc.).

Des del punt de vista sociològic s'ha analitzat el possible tractament mediàtic esbiaixat dels "nens robats", creant representacions socials afavorides per l'impacte emocional de les històries i la jerarquització d'allò que cal considerar informació rellevant. Es planteja, per exemple, que la individualització mediàtica dels drames personals alleugereix la visió social del problema, i dificulta la seva comprensió sistèmica com a mecanisme de la Dictadura contra determinats col·lectius socials, reduint-lo a una simple qüestió assistencial. També s'ha

tractat l'organització d'aquests col·lectius per reclamar els seus drets, no a causa de l'obsessió pel passat, sinó precisament per la projecció que el passat ha tingut en el present d'aquestes persones (Aragó, 2016; Marugán, 2013).

Des de la perspectiva periodística, i després dels inicis amb el documental "Els nens perduts del franquisme" (Armengou i Belis, 2002)¹⁰, la primera part del qual ja no està disponible al web de TV3, i el llibre del mateix nom (Vinyes et al., 2002), la trilogia va continuar amb el documental "Torneu-me el fill!" (Armengou i Belis, 2012)¹¹ i el documental "Els internats de la por" (Armengou i Belis, 2015)¹², que va servir també de base al llibre del mateix nom (Armengou i Belis, 2016). Per la seva difusió i per la força dels testimonis personals, i com ja s'ha destacat a nivell sociològic, aquesta aproximació al fenomen ha estat la que ha aconseguit arribar a un volum més gran de població, facilitant la presa de consciència social sobre uns esdeveniments traumàtics que han marcat les vides de moltes persones en les últimes dècades.

L'anàlisi victimològica té molt a aportar en aquest escenari, ja que se centra en l'individu i en la seva experiència, més enllà dels fets que ja han passat i de com es qualifiquin jurídicament. Fins ara, els estudis victimològics s'han dedicat principalment a aspectes com la violència i l'abús sexual infantil, també en institucions sobretot religioses. Entre d'altres aspectes, s'ha establert l'elevada prevalença de l'abús sexual infantil: entre un 10% i un 20% de la població espanyola ha estat víctima d'abusos sexuals durant la infantesa i majoritàriament abans dels 13 anys d'edat (Pereda, 2016; Gabilondo et al, 2023; Pereda et al., 2024). També s'ha considerat l'especial gravetat de l'abús sexual infantil en context institucional, ja que són fets que acostumen a allargar-se en el temps i, si es produeixen en àmbits religiosos, poden originar conflictes espirituals greus per a les víctimes, que pateixen més les conseqüències de l'abús com més joves han estat en iniciar-se i com més temps ha durat la institucionalització (Blakemore et al., 2017; Sherr et al., 2017). En els abusos comesos per

¹⁰ Disponible a: <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/30-minuts/els-nens-perduts-del-franquisme-2a-part/video/5514351/>

¹¹ Disponible a: <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/sense-ficcio/torneu-me-el-fill/video/3473850/>

¹² Disponible a: <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/sense-ficcio/els-internats-de-la-por/video/5508997/>

religiosos, les motivacions dels victimaris també han estat objecte d'estudi, i s'ha plantejat la possibilitat que després del pas pel seminari, en què participen d'una realitat molt diferent de la del món exterior, l'exercici del ministeri sacerdotal en solitari provoqui en aquestes persones una desorientació de la personalitat propera al desemparament que pot actuar com a factor criminogen (Keenan, 2013).

Les autoritats de què depenen les institucions poden tenir diversos graus de responsabilitat en els abusos comesos, tot i que el sistema de justícia no sempre instrumenta la protecció adequada per a les víctimes infantils (Phillips et al., 2019). Històricament, les institucions religioses han fet intents de reparació extrajudicial més o menys reeixits per als casos d'abusos denunciats, com en el cas d'Irlanda o Austràlia (Daly, 2014; Wright et al., 2017; Tamarit, 2018) però en institucions públiques com l'estudiada es produïa un entramat complex de relacions de poder que podien traduir-se en un sistema igualment complex que incloïa formes diverses de victimització, no només dirigides als infants.

En el nostre cas, hem plantejat l'estudi dels nens institucionalitzats com a víctimes en un sentit ampli, analitzant també formes de victimització emocional o econòmica (Millán et al., 2006), i ampliant el camp d'estudi amb la inclusió de les mares solteres que parien a la Casa de Maternitat i Expòsits, en un entorn social i institucional probablement hostil. Analitzarem el sistema entorn-subjecte com un "tot" amb components que interactuen i produeixen un impacte determinat en el subjecte, que l'integrarà en la seva vida futura. Això ens permetrà identificar i reconstruir una possible realitat victimitzant per a infants i mares sota el paraigua a priori protector d'una institució pública.

És important destacar que, en l'àmbit de la memòria democràtica, el Parlament de Catalunya va aprovar el 18/12/2020 la proposició de Llei sobre desaparició forçosa de menors, que ha esdevingut la Llei 16/2020, del 22 de desembre, de la desaparició forçada de menors a Catalunya¹³. Aquesta llei preveu la creació d'una oficina pública d'atenció a les persones afectades, i un banc d'ADN per facilitar les identificacions. El relat dels que van ser nens acollits a la Maternitat i de les seves mares pot proporcionar pautes molt valuoses sobre com han viscut

¹³ Disponible a: <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/8303/1828850.pdf>

les seves respectives experiències, de la possible necessitat de reconciliar-se amb el seu passat i de quina pensen que seria la millor manera de fer-ho.

Com hem dit, són situacions passades que es projecten en el present i que es poden repetir; a nivell institucional i amb vistes al futur s'ha plantejat la necessitat d'instrumentar programes de compliment (Junceda, 2018) i mecanismes de reclamació fiables i accessibles per a les víctimes (Ballesteros, 2021). En casos de delictes ja prescrits, a més, serà essencial valorar les opcions basades en la justícia restaurativa.

Així doncs, un cop identificat el context de victimització existent a la Maternitat i a les Llars Mundet durant la dècada estudiada, caldrà preguntar-nos de quina manera haurien de respondre les institucions pels fets comesos, ja que la prescripció no elimina la necessitat de reparació de les víctimes.

CAPÍTOL II. Marc teòric i objectius

Entrat el segle XXI resulta sobrer argumentar la importància (més encara, l'existència) d'una disciplina orientada a les víctimes i a les seves necessitats com a tals. Sí que convé destacar que, al nostre parer, resulta imprescindible vincular la victimologia amb la criminologia, ja que la concepció holística de l'acte delictiu requereix aquest tractament comprensiu, juntament amb la intervenció d'altres disciplines com la psicologia, la sociologia i el dret (Pereda i Tamarit, 2013). La connexió amb la figura del delicte és la que activa, dins de la victimologia, tot l'interès pel marc jurídic penal, de gran rellevància perquè obre la porta a la normativització de l'atenció a la víctima en totes les fases del procés, evitant que torni a caure en la invisibilitat que havia patit històricament. El marc d'actuació, però, no serà complet si no transcendim el concepte de delicte per considerar la naturalesa de la vulneració soferta per la víctima. I tampoc no n'hi ha prou, en tot cas, a parlar de "víctima", sinó que cal especificar "quina víctima", quin concepte de "victimització" estem adoptant i quins tipus de victimització volem estudiar. Tot seguit veurem per què ho entenem així.

1. Definició i tipus de víctima

La Resolució 40/34 de l'Assemblea General de les Nacions Unides (AGNU) de 29/11/1985¹⁴ ens ofereix una primera definició de "víctima":

1. Se entenderá por "víctimas" las personas que, individual o colectivamente, hayan sufrido daños, inclusive lesiones físicas o mentales, sufrimiento emocional, pérdida financiera o menoscabo sustancial de los derechos fundamentales, como consecuencia de acciones u omisiones que violen la legislación penal vigente en los Estados Miembros, incluida la que proscribe el abuso de poder.

¹⁴ Disponible a: <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>

El punt segon especifica que aquesta definició és independent de si el victimari ha estat identificat, detingut, enjudiciat o condemnat, i també independent de la seva relació amb la víctima. També descriu les anomenades "víctimes indirectes": familiars o persones immediatament relacionades amb la víctima directa i persones que hagin patit danys en accions de prevenció de la victimització o assistència a les víctimes en perill. Finalment, el punt tercer predica la interdicció de qualsevol tipus de discriminació en considerar la condició de víctima.

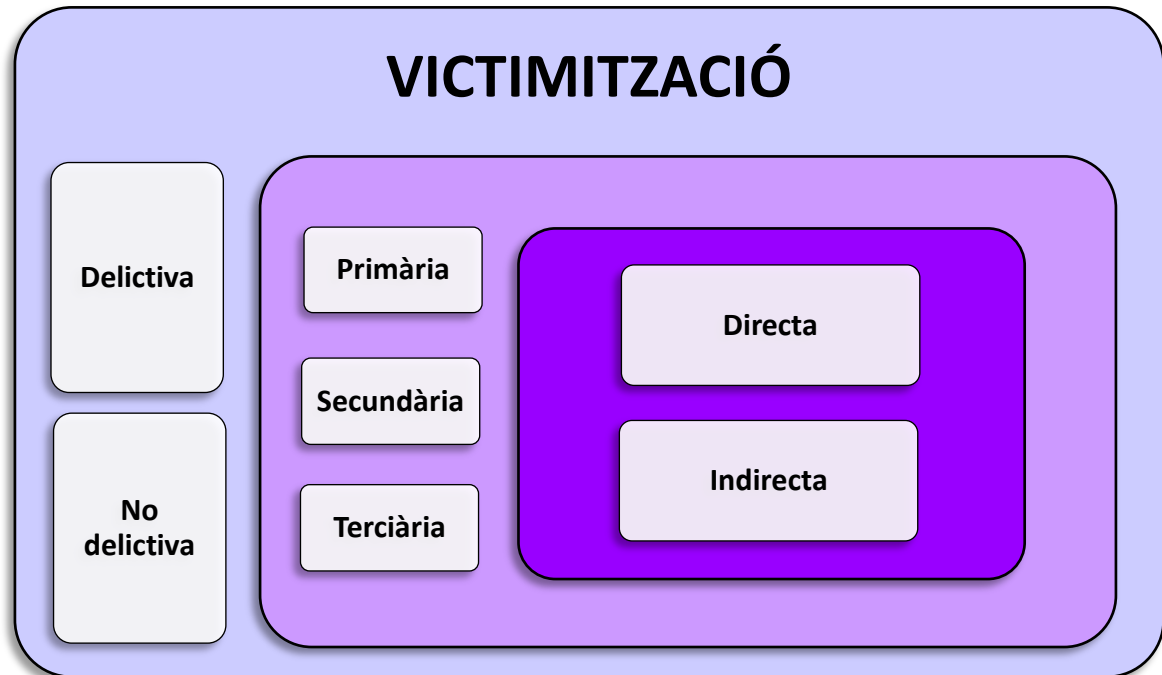
També adopta aquesta definició la Resolució 60/147 de l'AGNU, adoptada el 16/12/2005, sobre Principis i directrius bàsics de les Nacions Unides sobre el dret de les víctimes de violacions manifestes de les normes internacionals de drets humans i de violacions greus del dret internacional humanitari a interposar recursos i obtenir reparacions¹⁵. La Societat Espanyola de Victimologia (Tamarit, 2005) recull el concepte anterior i afegeix que també es considera víctima qui hagi patit els efectes de la guerra, un enfrontament armat, una catàstrofe natural o un accident. El concepte, doncs, té un sentit prou ampli.

Si entenem que diferents tipus de victimització configuraran víctimes diferents, podem abordar una primera gran classificació de la victimització: la delictiva (o victimització per delicte) i la no delictiva (no originada en un fet tipificat penalment).

Per a cadascun d'aquests dos grups es pot fer una altra gran classificació: la de victimització primària (soferta per qui rep de manera directa les conseqüències de l'acció), secundària (l'experimentada per les víctimes quan entren en contacte amb les instàncies administratives i el sistema de justícia penal) i terciària. La doctrina (Tamarit, 2006; Morillas, 2016), situa la victimització terciària en un moment indeterminat però posterior a la victimització secundària, i la podem concebre com la reacció de la comunitat davant del compliment de la sanció per part de l'infractor. Aquesta reacció pot minimitzar el patiment de la víctima als efectes de visibilització social, i per tant obstaculitzar el seu procés individual de dol.

¹⁵ Disponible a: <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

Imatge II.1: Tipus de victimització

(Font: elaboració pròpia)

Al nostre parer, identificar la victimització exclusivament amb la situació d'haver estat objecte de delictes tipificats penalment en el moment dels fets resulta insuficient des d'una perspectiva victimològica. D'una banda, perquè la tipificació penal està estretament vinculada a contextos sociopolítics i això fa que pugui variar la percepció de quins són els béns jurídics més necessitats de protecció. De l'altra, perquè limita el reconeixement dels efectes en les víctimes i amb ell la possible construcció de programes de reparació. On cal, doncs, posar la línia entre què es considera victimització i què seria senzillament una circumstància difícil de la vida? Entenem que si s'han reconegut uns drets humans i unes llibertats fonamentals dels individus, les vulneracions d'aquests drets i llibertats es poden considerar causa de victimització en qui les pateixi, i per tant serien susceptibles de reparació¹⁶. Així ho entenen també, com veurem més endavant, les definicions de diversos tipus de victimització. En aquest sentit, i en ser aquest

¹⁶ En el cas dels infants, és important no confondre la victimització amb allò que anomenem "adverse childhood circumstances" (ACE) (Felitti et al., 1998). Aquest segon concepte inclou, efectivament, situacions de victimització com el maltractament o els abusos, però també d'altres conjunturals, com la malaltia o l'empresonament dels progenitors.

estudi una recerca victimològica amb un component històric significatiu, no ens podem circumscriure a la victimització delictiva, ja que

1) Els tipus penals espanyols actuals no coincideixen amb els de la dècada dels 60: la legislació franquista estava dissenyada per emparar l'actuació del règim i, tot i que es podrien fer equivalències d'accions identificades amb delictes actuals per a una major comprensió dels fets, als efectes dels procediments legals aquesta identificació no tindria cap recorregut.

2) Espanya havia entrat a l'ONU el 1955, però la ratificació de tractats internacionals va ser, en general, molt tardana (veure [Taula II.1](#)) i tant la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW) com la Convenció de Drets de l'Infant (CDI) van ser posteriors a l'època objecte d'estudi (1981 i 1989 respectivament). De fet, Franco no semblava especialment interessat en l'aspecte internacional de la política estatal (A. Fernández i Pereira, 1995). Malgrat tot, sí que hi ha un grup de textos normatius de l'època ratificats per Espanya i per tant, incorporats al dret intern.

Taula II.1 Convenis internacionals (1960-1970) i adhesions o ratificacions d'Espanya

CONVENI	DATA	ADHESIÓ	RATIFICACIÓ
Conveni 87 de l'OIT sobre la llibertat sindical i la protecció del dret de sindicació	09/07/1948		29/03/1977
Conveni per a la prevenció i sanció del delictes de genocidi	09/12/1948	13/09/1968	
Conveni 98 de l'OIT sobre el dret de sindicació i de negociació col·lectiva	01/07/1949		29/03/1977
Conveni per a la repressió del tràfic de persones i de l'explotació de la prostitució aliena	02/12/1949	18/06/1962	
Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i llibertats fonamentals	04/11/1950		26/09/1979
Conveni 100 de l'OIT relatiu a la igualtat de remuneració entre la mà d'obra masculina i la mà d'obra femenina per una feina del mateix valor	29/06/1951		26/10/1967
Conveni sobre l'estatut dels refugiats	28/07/1951	22/07/1978	
Conveni sobre els drets polítics de la dona	20/12/1952	02/02/1973	
Conveni suplementari sobre l'abolició de l'esclavitud, el tràfic d'esclaus i les institucions i pràctiques anàlogues a l'esclavitud	07/09/1956		

CONVENI	DATA	ADHESIÓ	RATIFICACIÓ
Conveni 105 de l'OIT sobre l'abolició del treball forçat	25/06/1957		26/10/1967
Conveni 111 de l'OIT sobre la discriminació en matèria de treball i ocupació	04/06/1958		26/10/1967
Conveni relatiu a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament	14/12/1960	20/08/1969	
Carta Social Europea	18/10/1961		06/05/1980
Conveni Internacional sobre eliminació de totes les formes de discriminació racial	21/12/1965	13/09/1968	
Pacte Internacional de drets econòmics, socials i culturals	16/12/1966		17/04/1977
Protocol addicional al Conveni sobre l'estatut dels refugiats	16/12/1966	22/07/1978	
Pacte Internacional de drets civils i polítics	19/12/1966		13/04/1977

(Font: elaboració pròpia)

3) La qualificació jurídica d'alguns fets victimitzants d'aquella època, com les anomenades “desaparicions forçades”, no s'ha establert encara de manera definitiva.

4) No partim de fets concrets coneguts, sinó que estaran determinats pels resultats de la investigació.

5) Els efectes de l'experiència en les víctimes, que determinaran les seves necessitats d'assistència i les mesures de prevenció, no depenen del fet que l'acció constituís, en el seu moment, un delictes tipificat.

En el nostre cas, estarem parlant a priori d'una victimització primària, ja que les possibles situacions de victimització es donarien en el context de la relació entre els infants, les seves mares i la Maternitat, representada per les persones amb qui tenien contacte. Podem parlar també simultàniament de víctimes directes i indirectes, ja que els infants i les seves mares són susceptibles de ser concebuts com un sistema retroalimentat en què la possible victimització d'uns tingui repercussions en les altres, i viceversa. Cal tenir en compte que els infants que estudiarem eren majoritàriament menors de 7 anys, i les seves mares eren, generalment, solteres (o, en tot cas, les seves circumstàncies vitals eren, segons els criteris de l'època, moralment incompatibles amb un embaràs), cosa que les situava en una posició d'especial vulnerabilitat.

La inclusió de les víctimes indirectes serà, en el nostre cas, l'aspecte més rellevant quant a tipus de víctima, ja que les tipologies victimals establertes fins

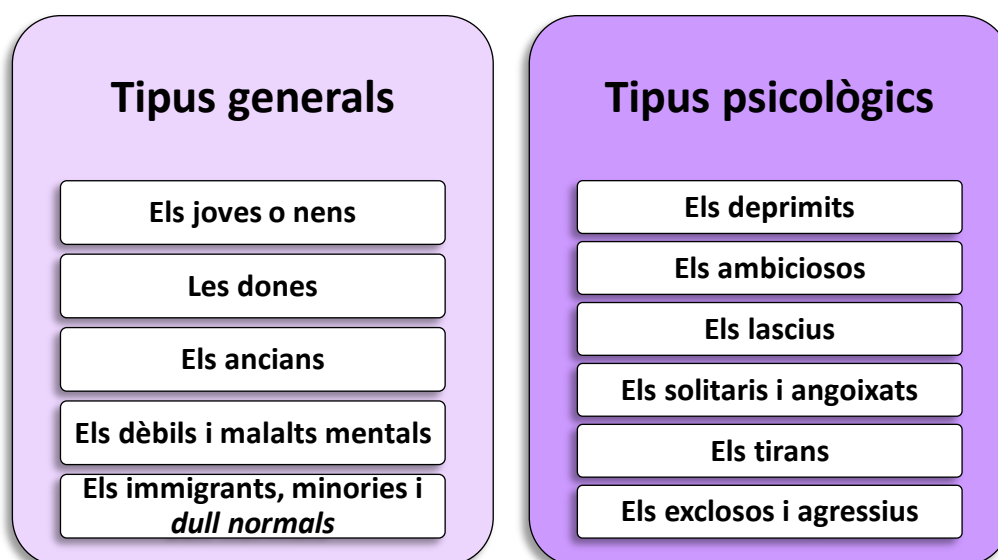
ara configuren un entramat complex i susceptible de noves interpretacions, tot i que els autors tenen punts de coincidència. Alguns han considerat únicament el grau de participació de la víctima en la seva pròpia victimització, com en la tipologia de Mendelsohn (1958), d'altres s'han centrat en les característiques de la víctima, com Von Hentig, (1948)¹⁷, i d'altres han tingut en compte combinacions de criteris, com Schafer (1977). Veurem algunes d'aquestes classificacions, a títol il·lustratiu:

Taula II.2 Tipus de víctima de criteri únic: la contribució victimal

COOPERACIÓ DE LA VÍCTIMA	TIPUS DE VÍCTIMA
Víctima no ha contribuït a la victimització	* Totalment innocent (ideal)
Víctima ha contribuït parcialment a la victimització	* Menys culpable que el victimari (per ignorància) * Igual de culpable que el victimari (voluntària) * Més culpable que el victimari (per provocació o imprudència)
Víctima ha contribuït plenament a la victimització	Únicament culpable: * Infractora * Simuladora * Imaginària

(Font: elaboració pròpia a partir de Mendelsohn (1958))

Taula II.3 Tipus de víctima de criteri únic: les característiques de la víctima

(Font: elaboració pròpia a partir de Von Hentig (1948))

¹⁷ Von Hentig va elaborar una segona taxonomia, més complexa, en una obra posterior.

Taula II.4 Tipus de víctima de criteri mixt: la contribució victimal i les característiques de la víctima

ASPECTES CONSIDERATS	TIPUS DE VÍCTIMA
Contribució de la víctima	* No implicada * Provocativa * Precipitadora
Altres característiques	* Biològicament dèbil (facilita el delictes) * Socialment dèbil * Victimària o autovictimitzadora * Política

(Font: elaboració pròpia a partir de Schafer (1977))

Les tipologies basades en la contribució de la víctima poden resultar útils en àmbit jurídic-penal per establir les responsabilitats d'un acte delictiu. Han estat criticades, això sí, per les seves connotacions de culpabilització de la víctima o *victim blaming* (Zur, 1994; van Dijk, 1999; Abdullah-Khan, 2008; Cross et al., 2019). En aquest treball no partirem del supòsit que les mares i els infants de la Maternitat haguessin provocat voluntàriament la seva victimització o en fossin responsables en sentit estricte. Malgrat tot, i en el context del règim franquista, serà factible plantejar-se si fins a un cert punt les pròpies víctimes, la seva condició i les seves actituds no eren vistes com una provocació a l'exercici de l'autoritat per part dels seus custodis.

Finalment, cal destacar autors com Polaino (1989) o Schneider (2001a, 2001b), que estableixen tipologies de víctima centrades en l'estructura politico-social. En aquest grup, el concepte de "victimització institucional" és essencial per al nostre estudi.

2. Victimització institucional

L'estudi de la victimització institucional sovint se circumscriu a la victimització secundària o a les experiències dels interns a les institucions penitenciàries (Johnson et al., 2014). És un fenomen poc estudiat a Espanya. El mateix concepte d'"institució" admet definicions heterogènies. Segons Albarracín (1997),

Entendemos por institución toda unidad organizada constituida por personas inmersas en relaciones formales o secundarias, con visibilidad en el sistema social. Entre las instituciones cruciales para la protección de los niños pueden considerarse las organizaciones educativas (e.g., escuela, escuelas religiosas, etc.), las organizaciones de justicia (e.g., juzgados, organismos de defensa de los niños pertenecientes al ministerio público) y los órganos de control y seguridad (e.g., policía, fuerzas armadas). (Albarracín, 1997, p. 204).

Segons Kaës (2004) una institució és

El orden por el cual se funda un colectivo con el objetivo de realizar una tarea útil, necesaria para el funcionamiento social: reproducción de la vida, educación, salud, trabajo, defensa colectiva, sistemas religioso y cultural, basados en representaciones compartidas. La institución es un colectivo instituido, organizado y legislado en el campo de las relaciones sociales. Somos cuidadores, administradores, docentes, en ese orden. (Kaës, 2004, p. 655).

Com podem veure, doncs, la definició d'“institució” en tota la seva amplitud pot encabir centres assistencials, administratius i docents, que anomenarem institucions “ordinàries”, però també les anomenades “institucions totals” (Goffman, 1961), amb el component intrínsec de pèrdua de llibertat, despersonalització i alienació que comporten, i fins i tot el propi Estat.

Segons Schneider (2001a) la victimització institucional inclou la victimització soferta dins d'una institució i la produïda per la pròpia institució. El Ministeri de Salut de Brasil (2002) fa aquesta definició, en el cas que la institució sigui l'Estat:

Violência institucional é aquela exercida nos/pelos próprios serviços públicos, por ação ou omissão. Pode incluir desde a dimensão mais ampla da falta de acesso à má qualidade dos serviços. Abrange abusos cometidos em virtude das relações de poder desiguais entre usuários e profissionais dentro das instituições (...) (Ministério da Saúde, 2002. p. 21).

Afegeix que aquesta violència es pot manifestar en aspectes com fredor o duresa en el tracte, manca d'atenció, tracte discriminatori per raça, edat, orientació sexual, gènere, discapacitat física o mental, o la violació dels drets reproductius.

En el cas de règims autoritaris i dictadures com la franquista, s'ha argumentat que la violència institucional ha estat el mecanisme pel qual s'ha mantingut l'ordre establert (Imaz, 2023), comptant amb unes lleis *ad hoc* i amb l'ajuda dels mitjans per exercir aquesta violència, com la policia i l'exèrcit, la judicatura i teòrics que han contribuït a consolidar el relat justificatiu (Ríos, 2017; Hope, 2022). Oliver (2016) alerta del risc que suposaria identificar la violència institucional com un fenomen aliè als règims democràtics, en què, segons diu, també es pot produir, però de manera no sistemàtica. L'autor ofereix la següent definició de violència institucional:

Es un prototipo de violencia (entendida como conjunto de acciones y efectos de dolor y daño físico y psíquico) que se puede ejercer de manera extraordinaria o de forma recurrente, reiterada y sistemática, contra personas sujetas a control y vigilancia o custodia e internamiento en alguno de los espacios de las instituciones que desarrollan esas funciones o en el contorno jurisdiccional de las mismas, con la actuación o la colaboración de autoridades, funcionarios o personal de entidades y empresas habilitadas o contratadas por el Estado para el desempeño de ese tipo de tareas (Oliver, 2016, p. 137).

És una definició força completa, excepte pel fet que l'última frase se centra en la institució estatal. L'autor menciona una doble dimensió de la violència institucional: pràctiques de violència i condicions de vida que violenten.

De totes les definicions es desprèn que la victimització institucional comporta, en alguna mesura, un abús de la situació de poder de la institució o de l'autor sobre la víctima, i per tant cal dirigir l'atenció a les persones més vulnerables. La victimització institucional infantil té trets específics i la tractarem més endavant.

En el cas de les dones, l'ONU ha reconegut, per exemple, la possibilitat de violència física, sexual i psicològica contra elles perpetrada o tolerada per

l'Estat¹⁸. Marugán i Vega (2002) destaquen que durant l'època franquista les dones van patir victimització institucional amb la base de les rígides normes morals de l'època, reforçades per un marc legislatiu discriminatori envers elles, i múltiples entitats que es van crear específicament per materialitzar aquesta victimització. En tot cas, no podem parlar d'aquest fenomen només com una cosa del passat. Moriana (2016) qualifica com a victimització institucional la que experimenten les dones víctimes de violència en el si de la parella en diversos centres d'acollida de València: tot i que l'estada és temporal, l'autora destaca l'escassa informació que se'ls ofereix (segons ella deliberadament, perquè no generin problemes), el desarrelament que suposa residir lluny del seu entorn (especialment per als fills, quan estan inclosos en l'esquema d'acollida), les friccions en la convivència amb altres mares i els seus fills, la rigidesa en els horaris i les obligacions assignades, tot sumat a la infantilització que implica per a les dones estar subordinades a l'autoritat del personal dels centres. El temps d'estada, en tot cas, sembla massa curt com per aconseguir que les dones aconseguixin trobar una feina i accedir a prou recursos com per tenir una vida independent.

La violència institucional, com hem vist, té un fort caràcter simbòlic, en què la noció de "poder" (estatal, si és una institució pública, o d'altres tipus, com el religiós en el cas de l'Església) assimilada pel ciutadà, contribueix a la seva alienació i, en definitiva, a la seva deshumanització (Pereyra, 2015). Caldrà, doncs, estudiar cada cas concret per identificar els tipus de victimització experimentats i els efectes que han provocat en les persones afectades.

2.1. Victimització institucional: experiències victimitzants i polivictimització

En entorn institucional es poden donar múltiples experiències de victimització, i no totes són fàcils de caracteritzar com la victimització sexual o la violència física,

¹⁸ Declaración sobre la eliminación de la violencia contra la mujer, art. 2.c): <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>.

amb què tenim una certa familiaritat. Kaës (2004), per exemple, identifica tres mecanismes pels quals una institució pot infligir patiments psíquics:

- a) La inversió de l'objectiu, que es produeix quan la institució acaba produint uns efectes contraris als que vol aconseguir.
- b) L'increment patològic, en què la relació entre assistits i curadors esdevé patològica (en el sentit que provoca crisis de relació, i per tant nova victimització).
- c) El mimetisme patològic, que és la inèrcia en què la institució pot caure si basa les solucions als problemes en les mateixes dinàmiques victimitzadores que han originat aquests problemes.

La gènesi dels quadres de victimització és complexa d'analitzar. Segons la teoria criminològica dels estils de vida (Hindelang et al., 1978), les activitats i condicions de vida de les persones es relacionen de manera significativa amb la probabilitat que siguin victimitzades. La teoria ens serveix per entendre per què les mares solteres rebutjades per la família, algunes dedicades a la prostitució, els seus fills, i en general persones sense prou recursos per tirar endavant, serien víctimes propícies, en particular, de les institucions que eventualment les podien acollir. Les persones sense llar pertanyen també a aquest col·lectiu (Puente, 2021), com les persones amb discapacitat intel·lectual. En aquest últim grup, les experiències de victimització semblen disminuir amb l'edat dels subjectes i ser més nombroses en víctimes femenines. El percentatge de victimització infligida pels curadors és un dels més nombrosos (Codina et al., 2022).

Apart dels diversos tipus d'experiències victimitzants que es poden viure dins del marc institucional, cal no oblidar que les persones afectades poden haver estat victimitzades prèviament a la seva institucionalització, i per tant estaríem davant d'un fenomen de polivictimització (Finkelhor et al., 2011; Pereda, 2019). En el seu estudi, Puente (2021) destaca la relació significativa de la victimització amb aspectes de l'adolescència: concretament, antecedents personals i familiars adversos, que una institució hagués estat la residència principal de la víctima, o problemes d'alcoholisme (tant familiars com de la pròpia víctima). Igualment, i amb referència a la presó com a institució total, Meade et al (2021) estableixen

que les persones que han patit abusos (sexuals o físics) abans d'ingressar a la presó són més proclius a ser revictimitzades en ser recloses. La gravetat de l'impacte de la victimització sexual és més gran que la de l'abús físic, i també està condicionada per l'estil de vida.

En els infants -vulnerables *per se*- trobem uns destinataris freqüents i fins fa poc ignorats de la victimització institucional. És important recordar que els infants posats a càrrec d'una institució generalment ja provenen d'una situació difícil (abandonament, maltractaments, abusos, etc.) (Hobbs et al., 1999), que s'afegiria a la possible victimització en internament. Diversos estudis dins del món anglosaxó estableixen també que els infants institucionalitzats o en acollida familiar són un grup de risc a causa de la preexistència d'abusos, abandonament, deixadesa i tracte inadequat (Benedict et al., 1994; Bolton et al., 1981). Els estudis ens parlen de xifres altes d'abusos previs a la institucionalització o posada en acollida: un 66% (Ball, 1991). Concretament, segons dades d'un altre estudi, en un 81% dels casos, els abusos eren precisament la causa de la institucionalització o posada en acollida (Chernoff et al., 1994). Sembla, doncs, que la polivictimització és freqüent en aquests casos. Price-Robertson et al. (2013) afirma que el nombre d'experiències de victimització patides abans dels 18 anys està relacionat significativament amb la probabilitat de tenir conseqüències negatives o problemàtiques en arribar a l'edat adulta. Els joves que han experimentat 3 o més formes de victimització durant la infantesa, segons els autors, tenen gairebé el triple de probabilitats de patir una depressió entre els 23 i 24 anys i de patir ansietat, tenir comportament antisocial i problemes de salut crònics.

Segura et al. (2016) afirmen que els adolescents traslladats de la llar a una institució continuen experimentant victimització al llarg de les seves vides, i que la polivictimització prediu de manera significativa el desenvolupament de símptomes clínics greus. La polivictimització, de fet, sembla minvar les capacitats d'enfrontar els problemes (Guerra et al., 2016) i pot generar alguna forma d'indefensió apresada, apart de símptomes d'ansietat i depressió.

Sembla, doncs, que podem vincular victimització institucional amb vulnerabilitat, especialment en les institucions "totals", que afavoreixen un aïllament de les

víctimes i les allunyen de possibles xarxes de suport. Si recordem l'experiment de 1971 a la presó d'Stanford (Zimbardo et al., 1999; Zimbardo i Haney, 2020; Zimbardo, 2021), la despersonalització dels custodiats podia haver estat un factor que afavorís la victimització (Wortley, 2001). Relacionant aquest experiment amb l'internament assistencial d'infants a Polònia, l'autora conclou que aquest tipus de situacions creen uns espais d'"impunitat institucional" on es poden donar amb més facilitat situacions de violència institucional i privada (és a dir, exercida sobre individus concrets de manera oculta a la resta), que no estan exempts d'un nivell considerable de retret moral (Golczynska-Grondas, 2015). L'autora remarca també que els col·lectius més victimitzats són precisament els més vulnerables.

2.2. Victimització institucional en infants

Albarracín (1997) fa una primera distinció quant a la victimització institucional infantil: la de primer grau com a conducta activa o omissiva de la pròpia institució curadora sobre l'infant (la que es produeix en temps de guerres civils i règims totalitaris) i la de segon grau, que es produeix, materialitzada en diverses formes de maltractament, quan la institució intenta sostraure l'infant d'una victimització preexistent infligida per un tercer (com els càstigs imposats per institucions de cura de menors que han sofert prèviament abusos intrafamiliars). En realitat, el concepte de victimització institucional infantil ha evolucionat molt en les últimes dècades. Segons Millán et al. (2006), es pot definir com

qualquier legislación, procedimiento, actuación u omisión procedente de los poderes públicos o bien derivada de la actuación individual del profesional que comporte abuso, negligencia, detrimento de la salud, la seguridad, el estado emocional, el bienestar físico, la correcta maduración o que viole los derechos básicos del niño y/o la infancia (Millán et al, 2006, p. 11).

Una altra definició més recent, en la línia de la primera, és "Acciones e inacciones realizadas por instituciones (orfanatos, hospitales, colegios), que pongan en situación de desprotección al menor, afecten su desarrollo social, físico,

psicológico e intelectual, y pueda repercutir en su funcionamiento o adaptación futura." (Amores-Villalba i Mateos-Mateos, 2017, p. 82).

No sembla, malgrat tot, que aquestes definicions (força àmplies) s'hagin consolidat als efectes de la resposta social, ja que la tendència predominant ha estat una altra, com veurem tot seguit.

A finals del s. XIX i principis del XX la victimització institucional infantil s'associava gairebé de manera exclusiva al maltractament físic, unes condicions insalubres i l'excés de disciplina (Daly, 2014). Durant els anys 70 i 80 del s. XX la definició es va anar ampliant fins a incloure aspectes com interaccions, polítiques i condicions abusives (D. G. Gil, 1975). La descurança apareix com a màxim exponent de la manca d'atenció als infants.

2.2.1. La descurança

El *neglect*, que podríem traduir com "descurança" més que no pas "abandonament", és una de les formes més prevalents de victimització infantil (Turner et al., 2019; Avdibegovic i Brkic, 2020). Als Estats Units, segons dades publicades el 2017, un 75,3% de tots els infants que van acollir-se a protecció infantil durant 2015 eren víctimes de descurança (DePanfilis, 2016).

Conscients de l'amplitud del concepte, alguns autors han analitzat les progressives definicions del terme *neglect*. Els elements que més sovint en formen part són (Rose i Meezan, 1993):

- 1) La manca de menjar, vestir i sostre adequats.
- 2) L'abandonament i una supervisió inadequada.
- 3) Una atenció mèdica inadequada.
- 4) Una atenció emocional inadequada.
- 5) Una educació inadequada.

La qualificació moral dels progenitors també ha estat un concepte que s'ha mencionat sovint, si bé amb un canvi d'interpretació. Inicialment s'assumia que

la mare que es prostituïa o s'involucrava en activitats delictives incorria en descurança *per se*, encara que l'infant no en fos conscient. Més endavant la conceptualització va requerir que l'infant fos testimoni d'activitats delictives o immorals, o que hi fos encoratjat.

En la descurança d'infants, apart de les condicions socioeconòmiques difícils i de l'escassetat de recursos materials, que sempre apareixen com a molt rellevants, són factors significatius que les mares tinguin més fills, que no tinguin parella o hagin patit un trencament fa poc (Giovannoni i Billingsley, 1970). A més, els progenitors que desatenen els fills són més proclius a haver viscut també en un entorn de pobresa, descurança i abusos durant la seva infància, que poden haver afectat el seu desenvolupament socioemocional i menyscabat les seves aptituds per reconèixer les emocions dels seus fills (Avdibegovic i Brkic, 2020; Mulder et al., 2018)

Com hem indicat, la descurança infantil, en moltes ocasions, forma part d'un quadre de polivictimització. En un estudi amb nens atesos per institucions de benestar social, el 95% de nens que patien descurança havien experimentat també altres formes de victimització, com abús emocional (Mennen et al., 2010). En un estudi retrospectiu amb adults es va concloure que era unes 6 vegades més probable que les persones que havien patit descurança física durant la infantesa haguessin patit també abús emocional (comparat amb les que no havien patit descurança), i gairebé 4 vegades més probable que haguessin experimentat abusos físics (Dong et al., 2004).

En general i pel que fa als factors de risc per a la descurança, no queda clara la rellevància dels que estan relacionats amb l'infant com el sexe o l'edat, per bé que com més petits més indefensos. Sí que és important mencionar que els desordres de comportament són alhora un factor de risc i una conseqüència de la descurança. A més, algunes formes de discapacitat en infants poden actuar com a factors de risc. De fet, infants amb discapacitats (físiques, intel·lectuals, mentals o múltiples) estan 4,6 vegades més exposats a descurança que els infants sense discapacitats (Jones et al., 2012). També podem dir que, al mateix temps, la descurança pot ser un factor de risc per desenvolupar una discapacitat (Parkinson et al., 2017).

Arribant al s. XXI es va produir un canvi substancial en la definició d'abús institucional infantil: el concepte d'"institució" va esdevenir molt ampli (va passar a incloure centres d'internament, de cura i d'altres de base comunitària, com les escoles) però la victimització pròpiament dita va quedar restringida a l'abús sexual (Gallagher, 2000). Malgrat que, com hem vist, existeixen definicions més comprensives, el "sexual turn" (com anomena Daly (2014) a la difusió dels abusos sexuals institucionals que va tenir lloc durant la dècada dels 80 del segle passat) va determinar un punt d'inflexió els efectes del qual encara ens acompanyen avui, en què les comissions creades per investigar abusos infantils se centren en l'abús sexual¹⁹.

2.2.2. La victimització sexual

Com hem dit, la majoria d'estudis sobre la victimització institucional infantil se centren en l'abús sexual. D'entre les conductes que es poden qualificar com a abús sexual infantil, cal recordar que la *Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*, d'Austràlia, inclou la vulneració de la intimitat (com obligar un infant a despullar-se o observar-lo en un lloc privat) i el voyeurisme²⁰. Per les característiques específiques d'aquesta victimització, hi ha molta reticència per part de les víctimes d'abús sexual infantil a compartir públicament les circumstàncies del seu cas, també quan arriben a l'edat adulta, i molta reticència institucional a reconèixer la situació i actuar en conseqüència.

L'abús sexual implica, d'alguna manera, eliminar les barreres del consentiment. Això es pot aconseguir a través de diversos mecanismes (Murillo, 2020), entre els que destacarem la confusió i l'encanteri:

- a) La confusió²¹ es produeix quan, en lloc de rebre tendresa i cura de l'adult, l'infant queda sotmès a una mena de seducció eròtica. En aquests casos,

¹⁹ Així, per exemple, la *Royal Commission* australiana de 2013 que va finalitzar el 2017, l'espanyola del Defensor del Poble que va finalitzar el 2023, i la del Parlament de Catalunya, ja extingida.

²⁰ *Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse (2017). Final Report. 2. Nature and Causes*, 32ss. <https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/final-report>.

²¹ Concepte ja mencionat pel psicoanalista hongarès Sandor Ferenczi en la seva conferència de 1932 "La confusión de lenguas entre adultos y el niño. El lenguaje de la ternura y el lenguaje de la pasión [sexual]"

el seu món afectiu queda vulnerat i la víctima, desorientada en la seva pròpia identitat com a subjecte, podria fins i tot desenvolupar una esquizofrènia.

- b) En la relació d'encanteri²², l'adult acaba "posseint" la víctima fent ús d'arguments fal·laços que debiliten progressivament la seva resistència.

Altres mecanismes són l'efracció (mitjançant la qual el victimari controla el món interior de la víctima, que assumeix que no pot prendre cap decisió), la captació (en què el control sobre la víctima és total) i la programació (amb la qual l'agressor condiona la víctima a nivell neurobiològic perquè actuï afavorint noves situacions d'abús).

En general, podem dir que en la victimització infantil, i especialment en la de tipus sexual, els factors de risc principals són la vulnerabilitat dels infants i l'asimetria de poder entre ells i els adults (Finkelhor, 1994; Pereda, 2010; López Sánchez, 2020)

2.2.3. Abús institucional infantil històric

El focus exclusiu en la victimització sexual deixa de banda moltes víctimes d'abús institucional infantil. Per adreçar aquesta situació, que semblava consolidada, es va adoptar el nou concepte d'"abús institucional infantil històric", que es refereix a una victimització institucional del passat (*Law Commission of Canada, 2000*), amb diverses manifestacions (física, sexual, emocional, cultural, etc) i que es va produir generalment en les anomenades "institucions totals" (Daly, 2014). L'autora estableix un conjunt d'aspectes que permeten identificar aquesta victimització, basades en els relats de les víctimes al llarg de les investigacions de diversos casos al Canadà i a Austràlia des de meitats del s. XX aproximadament. Tot i que anar al detall de tots els relats de víctimes recollits al llarg del temps ultrapassa els objectius d'aquest estudi, ens detindrem en les característiques d'aquesta victimització perquè seran essencials per a la valoració de les dades empíriques obtingudes en la nostra recerca. Les fonts

²² Concepte desenvolupat per Perrone i Nannini (1997) en el llibre *Violencia y abusos sexuales en la familia. Una visión sistémica de las conductas sociales violentas*.

principals es van repetint i coincideixen al llarg de les experiències que descrivim a continuació: Forde (1999); *Law Commission of Canada* (2000); *Australian Parliament* (2004); Penglase (2005); Mullighan (2008) i *The Truth and Reconciliation Commission of Canada* (2012)²³

1. Aïllament i separació.

1.a) de la família i la cultura: Les víctimes tenien prohibit parlar el seu idioma, o practicar la seva cultura (en el cas d'indígenes). El contacte amb els familiars estava controlat, restringit o prohibit i no els lliuraven les cartes enviades pels familiars, cosa que els feia pensar que no els estimaven. Les institucions estaven sovint allunyades dels nuclis urbans i era un esforç considerable per a la família accedir-hi. També quedava restringit o prohibit el contacte entre germans, que no eren tractats com a membres d'una mateixa família i sovint eren traslladats a institucions diferents en funció d'aspectes logístics com la disponibilitat d'espais.

1.b) de la comunitat: Si anaven a alguna escola externa, els infants institucionalitzats eren considerats nens "inferiors" per la resta, ja que es feia notori que rebien educació gràcies a la beneficència. Portaven l'uniforme o la bata de la institució, que també els diferenciava de la resta. Tot plegat contribuïa a aïllar-los de la comunitat. D'altra banda, els nens tenien prohibit parlar amb les nenes. Els centres d'internament tenien tanques i una gran varietat d'elements arquitectònics que els aïllaven de l'exterior. Alguna víctima va revelar que havia estat traslladada sense motiu aparent a un hospital psiquiàtric, on havia viscut en reclusió absoluta.

1.c) de la pròpia identitat. Els infants eren tractats com a grup, no com a individus. Els anomenaven pel cognom, o per un número. No

²³ A aquests efectes, i donada l'exhaustivitat de la informació recollida fins al moment, no és rellevant que el llibre de Daly (2014) no inclogui les dades publicades per la *Royal Commission* australiana que es va iniciar el 2013, ja que a més la comissió estava centrada en abusos sexuals.

se celebraven aniversaris. En molts casos els afaitaven el cabell, i tots portaven la mateixa roba. No podien tenir res propi, i tot allò que rebien dels seus progenitors els era requisat. Declaren que se sentien abandonats i desposseïts de valor identitari.

2. Por i control

2.a) a través del càstig de tipus físic o psicològic. Una gran majoria d'afectats descriuen haver estat víctimes o testimonis de càstigs físics de severitat extrema, amb causació de sagnat i blaus, i fins i tot pèrdua de consciència, en moltes ocasions utilitzant instruments com cordes, cinturons, pals, tisores, regles, claus metàl·liques i altres objectes similars. Els càstigs eren sovint inesperats, o originats per faltes lleus o raons arbitràries que els receptors no comprenien. Els participants coincideixen a expressar que els autors dels càstigs semblava que en gaudien. També era una pràctica freqüent enfrontar uns infants amb altres perquè s'agredissin, i obligar-los a participar dels càstigs físics immobilitzant o agredint un dels companys. Un càstig freqüent era estar en un passadís de peu dret durant estones llargues, i l'aïllament en una habitació.

2.b) amenaces i por: Els càstigs i les amenaces provocaven una sensació de por i tensió constant, en no saber quan i com es podien produir, i alleujament (acompanyat de sensació de culpabilitat i autoodi) quan l'afectat era un company. Els infants també eren amenaçats o castigats si revelaven haver patit abusos sexuals, cosa que els obligava a patir-los en silenci la majoria de casos.

2.c) a través de l'ús i l'abús sexual²⁴: les víctimes manifesten haver estat utilitzades pels seus victimaris com a objectes de gratificació sexual. Nens i nenes eren observats quan es dutxaven, a vegades havien patit tocaments als genitals, i en els

²⁴ Daly (2014) considera més adequat el concepte d'"ús sexual" emprat per Penglase (2005) que el d'"abús sexual", ja que descriu millor la instrumentització de les víctimes.

casos més greus parlen de violacions. Els actes eren comesos per treballadors de la institució, curadors, visitants, adults externs (que es postulaven, per exemple, com a possibles progenitors d'acollida) i altres companys. Moltes vegades l'abús sexual havia evolucionat des d'una situació d'aparença paternofiliar en què la figura adulta oferia protecció i privilegis que després havien de ser "pagats" amb favors sexuals, o des de situacions que semblaven innocents, en què es produïen converses profundes i l'autor adoptava el paper de conseller, amb mostres d'afecte inicialment inofensives que acabaven degenerant en actes sexuals. En altres casos, senzillament, els nois més grans abusaven sexualment dels més petits. La manera en què les víctimes experimentaven l'abús sexual era complexa: per a alguns infants era acceptable perquè fins i tot podia ser més lleu que el que ja havien patit a casa; d'altres "sentien" que no estava bé però no entenien per què, i fins i tot per a alguns era el preu que calia pagar per evitar els càstigs o obtenir algun privilegi, com un menjar millor. La incertesa sobre qui podia aparèixer durant la nit i a qui podria fer objecte dels abusos era, per als interns, una angoixa diària afegida.

3. Humiliació i descurança

- 3.a) càstigs humiliants: en la majoria de casos, els càstigs estaven orientats a minvar l'autoestima de les víctimes. Un motiu de càstig molt freqüent eren les enuresis nocturnes, que es produïen en un gran nombre de casos. Els afectats eren agredits amb cinturons, posats davant de la resta i escridassats per tots amb noms humiliants. A vegades eren despullats davant dels companys abans de rebre el càstig, i també en ser confinats en alguna habitació fosca de salubritat dubtosa, per eliminar elements que poguessin afavorir un intent de suïcidi.
- 3.b) el menjar, fam i humiliació: el menjar dels residents era notòriament d'inferior qualitat al dels treballadors. Era una

alimentació pobra en quantitat i qualitat que només millorava quan la institució era objecte d'alguna inspecció. El menjar també estava, a vegades, en males condicions, però els infants estaven obligats a menjar tot el contingut del plat. Si vomitaven, eren forçats a ingerir allò que havien vomitat.

3.c) condicions de vida i d'aprenentatge "pobres": els infants que havien nascut a la institució no coneixien cap altre món, i alguns que eren ingressats provenien de situacions d'absoluta indigència, però cal considerar que el contrast podia ser especialment dur per als que provenien de l'exterior quan en ser interns disminuïa automàticament la seva qualitat de vida, des de com havien de dur els cabells fins a l'educació. El canvi era molt evident en el cas de la roba: vestien un uniforme que els identificava com a infants "d'hospici", moltes vegades el mateix tot l'any, de manera que a l'hivern passaven fred. El fred és una sensació manifestada sovint, especialment als dormitoris. A vegades els infants havien de treballar en el manteniment de les instal·lacions. Hi havia habitacions amb joguines que no estaven a la lliure disposició dels interns, ja que només les utilitzaven per donar bona imatge durant les inspeccions. L'educació moltes vegades tenia un elevat component religiós, i la qualitat acadèmica era molt minsa, sobretot en l'educació de les nenes, ja que en molts casos era administrada per monges, que no estaven preparades. Algunes accions especialment greus van ser la utilització d'infants per testejar fàrmacs nous i la transformació d'alguns orfenats en institucions psiquiàtriques, de manera que els interns van quedar considerats automàticament mentalment retardats, es va eliminar tota l'educació que rebien i també qualsevol tipus d'atenció o afecte, si és que n'havien rebut fins al moment.

3.d) manca d'autonomia i de privacitat: la supervisió sobre la quotidianitat dels interns era màxima, i no tenien espais de privacitat; els dormitoris eren comunitaris i calia demanar permís

per a activitats ordinàries com anar al bany. En ocasions, aquest permís els era denegat i s'orinaven o defecaven a sobre davant dels companys. El paper higiènic es racionava. Banyar-se també acostumava a ser una activitat compartida, i l'aigua no es canviava ni s'escalfava del primer a l'últim torn. Com hem dit, durant el bany els infants eren supervisats i, per tant, observats.

És molt important prendre consciència, com afirma Daly (2014), que les descripcions de les víctimes coincideixen amb independència de l'època i el territori, i que el panorama que dibuixa la victimització infantil institucional històrica no s'esgota en la descurança ni en l'abús físic o sexual. En tots els casos es produeix un control absolut del cos fins en els aspectes més íntims i una intensa deshumanització que prové de menystenir els infants per pertànyer a grups ètnics considerats "inferiors", procedir d'entorns sense recursos o ser fills de mares "caigudes en desgràcia". El missatge que es transmet a les víctimes és, invariablement, que no són mereixedores de res a causa de la seva manca de valor com a individus.

2.3. Efectes de l'abús institucional

2.3.1. L'estigma

La institucionalització està indissociablement lligada a la càrrega d'un estigma, en el nostre cas una maternitat moralment reprobable segons els canons morals de l'època. La reacció adversa de la societat davant d'aquest estigma, que es reproduïx de manera amplificada dins d'una institució, fomenta les actituds de tipus defensiu en les persones internades (Goffman, 1963)²⁵. Una tensió important en les persones afectades vindrà del fet de decidir si cal mencionar o amagar l'estigma i davant de qui, o com. L'autor destaca que qui carrega un estigma carrega alhora el dilema sobre què ha de pensar d'ell mateix. En les

²⁵ És remarcable que, tot analitzant l'efecte de l'estigma, en una traducció castellana de l'original (edició de 2006) es parla de "prostitutas, drogadictos, homosexuales, alcohólicos y otros grupos ignominiosos" (Goffman, 2006, p. 35), mentre que a l'original Goffman parla de "shamed groups" (Goffman, 1963, p. 23).

relacions personals més íntimes, les persones amb un estigma es poden veure obligades a confessar-ne l'existència, per no sentir-se culpables d'ocultar-lo.

És important mencionar que es pot arribar a crear una certa xarxa de suport entre persones que comparteixen un estigma, ja sigui innat o sobrevingut. L'existència de l'estigma s'aprèn al llarg de la socialització, per bé que els qui inicialment han socialitzat en una comunitat alienada (com una institució total), si mai en surten, hauran d'aprendre a viure amb ell de manera diferent a l'exterior.

Algunes fonts d'estigmatització són difícilment ocultables, com un embaràs, i d'altres poden ser susceptibles de ser descobertes, però en tot cas comporten una certa connotació de vergonya. Per tant, l'estigma també pot ser causa de xantatge per dominar la persona afectada a canvi de no ser exposada contra la seva voluntat, i aquest xantatge es pot donar fàcilment en el si d'una institució, on la víctima està en situació d'inferioritat. Al mateix temps, les experiències traumàtiques prèvies i un entorn victimitzant es poden afegir a l'estigma, condicionant de manera decisiva la relació maternofilial. Per exemple, Tinland et al. (2018) van establir després d'un estudi amb 703 persones sense llar, que les dones sense llar (un cas que no era infreqüent en les dones ingressades a la Maternitat) tenien un major risc que els homes de patir síndrome per estrès posttraumàtic (TEPT, en anglès PTSD), depressió, temptatives de suïcidi, fractures diverses i agressions verbals, físiques i / o sexuals. D'altra banda, segons Oliveros (2020) les mares primerenques adolescents (entre 15 i 19 anys d'edat) que han tingut un embaràs "clandestí", viuen amb els progenitors i no tenen historial psiquiàtric previ són les que abusen amb més freqüència dels seus fills (de manera física, psicològica i sexual), fins al punt de poder causar-ne la mort neonatal. En aquests casos, l'existència d'interaccions socials positives actua com a factor de protecció. Les institucions d'acollida, malgrat que van ser essencialment creades per evitar infanticidis, no proporcionaven l'entorn ni les condicions adequades perquè es poguessin donar aquestes interaccions socials.

Ens detindrem en els efectes de l'abús institucional en els infants, ja que formen el nucli del nostre estudi, i en ells l'internament es va produir o bé des del naixement o bé en els primers anys de vida. A més, en alguns casos la institucionalització va constituir la forma de vida predominant fins a la majoria

d'edat dels participants, i per tant va ser essencial en la construcció de la seva identitat.

2.3.2. Els infants

Els infants que incorporen la càrrega dels seus progenitors (les mares, en el nostre cas) es converteixen en portadors d'un estigma innat. D'altra banda, entre els infants institucionalitzats hi ha grups més vulnerables, com els més joves, els discapacitats i els que tenen problemes emocionals i comportamentals (Utting, 1997). Aquests problemes se solen agreujar dins de la institució (Polnay et al., 1996). Detallarem alguns dels efectes que s'han relacionat amb els principals tipus de victimització infantil que es poden donar en àmbit institucional.

2.3.2.1. Efectes de la descurança

Els nens que han experimentat descurança sovint presenten un infradesenvolupament de les àrees cerebrals encarregades de la cognició i de les emocions. Si s'hi han afegit altres formes de victimització, la conseqüència pot ser que les àrees encarregades de la supervivència es desenvolupin en excés, cosa que pot comportar ansietat, impulsivitat, hiperactivitat i regulació afectiva deficient, mentre que les funcions límbiques i corticals continuen poc desenvolupades, cosa que afecta l'empatia i les habilitats cognitives (Petersen et al., 2014). També pot provocar una disminució de les habilitats lingüístiques i de la regulació del comportament (Spratt et al., 2012). Els infants que han patit descurança són més passius, apàtics, i menys involucrats en el seu entorn social i físic. En situacions d'estrès sovint no saben com actuar. Segons sembla, l'infant es convenç de la seva irrellevància i assumeix que no aconseguirà tenir èxit a la vida (amics, assoliments acadèmics, etc) (Shields et al., 2001; Egeland et al., 2002).

Els efectes de la descurança infantil s'estenen a molts àmbits de la vida, també durant l'adolescència i l'edat adulta (Rees, 2011). Les persones afectades poden mostrar actituds impulsives o fins i tot agressives (English et al., 2005). De fet, la

descurança experimentada durant els dos primers anys d'existència pot ser un factor de risc per a una conducta agressiva durant la infància posterior i l'edat adulta (Kotch et al., 2008; DePanfilis, 2016). També pot causar abús de substàncies psicoactives i es poden mostrar desordres de comportament com tics nerviosos o fins i tot autolesions i intents de suïcidi (Widom et al., 2007; A. Gil et al., 2009; Norman et al., 2012). Els adults que han patit descurança durant la infància, a més, acostumen a tenir dificultats a mantenir relacions íntimes duradores (Colman i Widom, 2004).

La conseqüència negativa extrema de la descurança infantil és la mort de la víctima. Entre un 30% i un 40% de defuncions en infants víctimes d'abusos diversos són conseqüència de la descurança. La majoria de víctimes moren abans dels 2 anys, i el 41% d'elles són menors d'un any, (Scannapieco i Connell-Carrick, 2002) De fet, el rati de mortalitat dels infants que han patit descurança greu és més alta que la dels que han patit abusos físics greus (M. G. Smith i Fong, 2004). Altres conseqüències psicossomàtiques poden ser la hipertensió arterial i el dolor crònic (Anda et al., 2006).

2.3.2.2. Efectes de la victimització sexual

S'ha constatat la relació a llarg termini de l'abús sexual infantil amb problemes psicossocials, físics i psiquiàtrics, com l'esquizofrènia, el TEPT i l'abús de substàncies, tot i que està pendent esbrinar-ne el mecanisme d'evolució (Pereda i Gallardo-Pujol, 2011; Masramon et al., 2012; Álvarez et al., 2015; Hailes et al., 2019; Kanter i Pereda, 2020). També es relaciona amb comportament hipersexualitzat, problemes per tenir relacions íntimes duradores, diverses parelles sexuals simultànies i, en les dones, por de ser mare (Simboteanu i Cheianu-Andrei, 2021).

A Espanya, i en el cas concret dels abusos sexuals infantils relacionats amb institucions religioses (àmbit que ha concentra la major part de la recerca), s'han obtingut resultats molt fragmentaris i probablement en nombre molt inferior al de prevalença real (Varona i Martínez, 2015; Tamarit et al., 2021). Quan l'abús sexual infantil es produeix en el si d'una institució religiosa, els efectes en les

víctimes són especialment greus, ja que erosionen la confiança en la pròpia institució i transcendeixen la mera genitalitat, perquè afecten el cos de la persona, els seus límits físics i la seva força de protecció afectiva cap al món (Murillo, 2020; Tamarit et al., 2021).

2.3.2.3. Efectes generals de l'abús institucional

Deambrosio et al. (2017) destaquen que els infants institucionalitzats i els no institucionalitzats presenten diferències significatives quant a les habilitats intel·lectuals. En el seu estudi basat en una mostra d'infants que havien patit maltractaments, van concloure que els infants maltractats residents en una institució presentaven un coeficient intel·lectual (CI) significativament inferior al dels infants maltractats no institucionalitzats, cosa que suggereix que internar els infants maltractats té un efecte més negatiu en ells que no fer-ho. Els autors afirmen que una possible explicació podria estar en les causes mateixes d'institucionalització (ser objecte de descurança, violència, malaltia, desaparició dels progenitors, etc.). Segons això, l'efecte més negatiu de la institucionalització podria ser que la seva causa comprendria diferents tipus de victimització. De fet, autors com J. M. Fernández et al. (2002) s'han preguntat si els efectes nocius en infants institucionalitzats que han passat per experiències prèvies de maltractament venen donats per l'estada dins de la institució o per l'historial de maltractament. Sembla, en tot cas, que si el maltractament infantil és primerenc i durador els seus efectes són més greus (Teicher i Samson, 2016).

La institucionalització mateixa, com hem vist, no es pot caracteritzar per un sol tipus de victimització, ja que habitualment n'hi ha diversos que sumen els seus efectes. En un context d'abús institucional infantil, segons Janin (2002):

El niño se pierde en la nebulosa de no saber quién es. A veces, puede salir de la confusión ubicando un enemigo externo, o un mundo externo como peligroso. Otras veces, adquiere una identidad por identificación con aquello que los otros suponen que lo define: malo, tonto, etc. Muchas veces, en los niños la idea de ser malvados se instala como modo de justificar el maltrato (Janin, 2002, p. 165).

L'autora destaca també que els efectes negatius seran més grans si l'infant els ha patit des del començament de la seva vida.

D'altra banda, en el seu estudi de gairebé 3.800 adolescents de 14 anys, Mills et al. (2011) van concloure que els joves que havien patit maltractaments mostraven valors aproximadament un terç inferiors a la resta quant a alfabetització i raonament abstracte. L'abús i la descurança semblaven tenir un efecte aparentment independent i quantitativament similar, i els joves que havien patit ambdós tipus de victimització mostraven el doble d'afectació.

Knefel i Lueger-Schuster (2013) van partir del concepte de CPTSD (trastorn per estrès posttraumàtic complex), format per PTSD més desregulacions afectives, problemes interpersonals i autoconcepte negatiu. En un estudi amb 229 adults que havien estat víctimes d'abús infantil institucional en diverses formes (sexual, físic i psicològic), els autors van obtenir que la prevalença de CPTSD era del 21,4%, i que les dones hi estaven significativament més representades que els homes (un 40% davant d'un 16%). Els individus amb un diagnòstic de CPTSD eren els que havien experimentat abús institucional durant més temps.

En general, doncs, podem parlar de diversos efectes de l'abús institucional com la baixa autoestima, manca de confiança, sensacions de por, ira, vergonya i culpabilitat, ansietat, diversos graus de depressió, caràcter obsessiu, malsons recurrents i fòbies diverses, problemes en la parla (com el quequeig), abús d'alcohol i altres substàncies, manca d'habilitats socials, dificultat per establir i mantenir relacions personals, dificultat per trobar i mantenir una feina, por o manca de respecte per l'autoritat, propensió a involucrar-se en situacions problemàtiques i, en els casos més greus, comportament delictiu i empresonament (Wolfe et al., 2002; *Australian Parliament*, 2004; Penglase, 2005). La baixa autoestima i la manca d'autoconfiança venen donades per l'absència de recursos per enfrontar-se a les dificultats. Aquest és un factor de risc significatiu per a la comissió de suïcidi en algun moment de la vida jove o adulta, davant d'algun fracàs o adversitat (Turner et al., 2019; Delirrooyfard et al., 2022).

Tot i que no tots els problemes experimentats en l'edat adulta es poden relacionar amb experiències de victimització infantil institucional, en adults

prèviament institucionalitzats és freqüent la revictimització perquè és probable que continuïn sent vulnerables. Disposar d'un entorn on la persona tingui les necessitats cobertes, se senti estimat i sàpiga que es preocupen per ell és fonamental per a la recuperació (Lueger-Schuster et al., 2015; Sheridan i Carr, 2020). Es poden identificar tres factors que modulen els efectes de la victimització institucional infantil: fortaleces individuals durant la infància, el tipus de trauma experimentat en internament i el suport obtingut després d'abandonar la institució, especialment si la persona s'ha casat o ha tingut fills (Perry et al., 2006).

2.4. Aspectes relacionats: afecció i adopció

L'abandonament i l'adopció són dos aspectes molt relacionats amb la institucionalització infantil, i que cal mencionar perquè resulten crítics per a una adequada comprensió del contingut d'aquest estudi.

2.4.1. L'afecció i la pèrdua

A punt d'entrar en la segona meitat del segle XX, Bowley (1946) establí les bases d'un correcte desenvolupament de la personalitat i advertia dels riscos que podia representar per a aquest desenvolupament una criança institucional. L'autora afirma que un infant que no ha conegut mai un entorn feliç i segur experimentarà una contínua sensació d'inseguretat, rebuig i manca de vàlua, ja que no tindrà els estàndards de referència que haurien d'haver estat proporcionats pels progenitors. D'una banda, pot ser que li hagi mancat la relació d'al·letament amb la mare, que crea un vincle molt important entre ells, així com el contacte físic (Rosas et al., 2000; Martín, 2018)²⁶. De l'altra, el fet de no tenir pare conegut, apart de l'absència del model patern, també pot crear en l'infant la sensació de ser diferent i que la mare no mereix un company. Segons Bowley, (1946) cada etapa del creixement té unes necessitats específiques de nutrició

²⁶ La mateixa separació de la mare i el nounat tot just després del part és vista avui dia com una mala praxi perquè perjudica la salut de l'infant (Sacks et al., 2021).

física i psicològica, d'afecte i d'acompanyament. Per tant, els infants institucionalitzats durant més temps acumularan les mancances de cada etapa. La sensació de no ser important per a ningú pot acabar comportant que l'individu tampoc no es preocupi per ningú, i això pot desembocar en un comportament destructiu o antisocial. En aquest context, Bowley afirma que la masturbació primerenca pot aparèixer com una manera de trobar plaer.

La natura de la relació inicial entre progenitors i infant determinarà el tipus d'adolescència i com desenvoluparan la seva cerca de seguretat a la vida (Miller, 1985). La manca d'una mare, com s'esdevé en els infants institucionalitzats, pot ser substituïda per un desig intens de pertinença a un grup o per addiccions que, com a substituïts que són, creen la il·lusió de poder obtenir un consol quan es busca, però no eliminen la sensació de pèrdua, de manera que proporcionen una sensació de confort però, al mateix temps, creen dependència.

Bowley (1946) destacava les experiències negatives durant la institucionalització que acostumaven a revelar els testimonis, com manca de comprensió i empatia, necessitats no enteses i no cobertes, manca de llibertat, separació de germans, insuficiència de curadors, manca de preocupació per les dificultats individuals i, en general, que no se sentien com en una llar. Són importants els suggeriments que proposa per millorar la situació:

- 1) Que l'infant estableixi lligams estables amb algú del personal, i que aquest personal estigui correctament format en la cura d'infants.
- 2) Que l'ambient d'una institució sigui el més semblant possible a una llar.
- 3) Que els infants puguin tenir contacte amb una figura assimilable a la paterna.
- 4) Que la institució tingui espais per jugar, aprendre, fer activitats i tenir contacte amb l'exterior.

L'autora destacava també la importància de tractar problemes com les enuresis nocturnes amb normalitat i afecte, ja que són el resultat de l'ansietat, la inseguretat i la deprivació, així com la necessitat d'evitar els càstigs severs i corporals, donar afecte, atenció personalitzada, permetre que l'infant tingui

objectes de la seva propietat, que senti que pertany a algun lloc i a algú, que és estimat, valorat i membre d'un grup sense perdre la individualitat. En absència dels progenitors, l'existència d'una xarxa social de suport també és un factor de protecció fonamental (Castaño et al., 2018).

Bowlby (1980) descriu molt gràficament l'evolució en les emocions de l'infant que perd la mare:

He will often cry loudly (...) Sooner or later, however, despair sets in. The longing for mother's return does not diminish but the hope of its being realized fades. Ultimately the restless noisy demands cease: he becomes apathetic and withdrawn, a despair broken only perhaps by an intermitent and monotonous wail. He is in a state of unutterable misery (Bowlby, 1980, p. 9).

L'autor desmenteix la creença habitual que l'infant que ha perdut la mare l'oblida aviat, tot i que això no està lligat amb mostrar afecció si la recupera, ja que a vegades la ira ocasionada per la pèrdua es dirigeix contra la mare absent. També es pot produir un fenomen pel qual l'infant d'entre 6 mesos i 3 anys d'edat que ha estat separat una setmana o més de la mare, si la torna a veure mostra una conducta de desafecció cap a ella. Aquest fenomen, que segons l'autor està causat per un mecanisme de defensa, és més notori com més ha durat la separació, i la resposta de l'infant també està molt relacionada amb com ha estat tractat durant l'absència materna i després d'ella, ja que unes condicions adverses poden provocar que el retret cap a la mare absent continuï actiu i desvinculat de la causa original.

En un treball anterior, Bowlby (1969) ja exposava que els infants institucionalitzats des de molt petits (5 setmanes o menys) poden arribar a assolir uns nivells elevats de desafecció i no mostrar emoció quan els seus curadors marxin, o siguin substituïts, o quan els progenitors els visitin (de fet, el seu interès se centrarà més en els possibles regals rebuts durant aquestes visites). El seu interès real per les persones com a individus serà molt limitat, malgrat que puguin aparentar una certa sociabilitat. L'autor és molt explícit pel que fa als efectes de la institucionalització:

The powerful effects on pattern of attachment, and thereby on personality development, of a child's early experiences are nowhere more evident than in the deeply disturbed social behaviour of children who have been physically abused by a parent or who have spent their early years in an institution (Bowlby, 1969, p. 291).

Tizard i Tizard (1974) van establir que la majoria dels infants de quatre anys i mig prèviament institucionalitzats que havien estat adoptats o recuperats pels seus familiars després dels 2 anys arribaven a desenvolupar vincles estrets amb la família adoptiva o biològica. En canvi, la majoria dels que havien continuat institucionalitzats mostraven, als quatre anys i mig, un comportament d'afecció desviat: o bé no semblaven interessats per ningú, o bé anaven darrere de qualsevol persona que els mostrés interès. Els autors conclouen que la institucionalització continuada sembla estar associada amb un tipus concret de comportament desviat.

2.4.2. L'abandonament i l'adopció

Podem dir que l'adopció està molt relacionada amb la institucionalització: alguns dels infants institucionalitzats poden ser adoptats i per tant, en funció de l'edat d'adopció, la seva personalitat pot tenir una empremta significativa de la seva vida en internament. Bustamante et al. (2018) destaquen que els infants institucionalitzats en situació d'adoptabilitat són estigmatitzats per ser "chicos del hogar" (op. cit, p. 66), són tractats de manera diferencial per altres nois de l'escola, a vegades són mal diagnosticats com a retardats quan la seva condició és reversible, no són tractats ni valorats com a individus, no se'ls permet tenir pertinences ni fer eleccions en funció de les seves preferències, no tenen interaccions socials, no saben intercanviar ni defensar punts de vista, no pertanyen enlloc i no confien en els adults.

La despersonalització característica de la victimització institucional, unida a l'abandonament, fa que aquests infants experimentin amb freqüència una gran ansietat i una profunda solitud, que poden derivar en conductes d'autoconsol, aïllament i autonomia precoç. Les precarietats físiques se superen ràpidament

després de l'adopció. No així les psíquiques, que poden perdurar tota la vida. Sembla que és precisament la durada de l'internament i no pas l'adopció el que determina un pitjor rendiment acadèmic (Sánchez-Sandoval i Palacios, 2012).

L'adopció implica o bé que els progenitors són absents, o bé que han renunciat al fill, cosa que constitueix en la majoria de casos un abandonament. Tot nen adoptat, per tant, pot portar implícitament la condició d'abandonat, que representa l'agressió màxima a un ésser desprotegit (Rosas et al., 2000) i que afecta totes les àrees del seu desenvolupament (afectiu, físic, intel·lectual i moral). Quan l'individu pren consciència que qui li ha donat la vida l'ha abandonat pot ser que es consideri "abandonable" i desconfiï de qualsevol vincle que pugui crear (San Martino, 2014). Segons Mesa-Gresa i Moya-Albiol (2011) l'abandonament pot tenir efectes més nocius que altres tipus de maltractament, ja que provoca un desenvolupament inapropiat de les estructures cerebrals i les capacitats cognitives i emocionals.

Segons Mirabent (2014) l'adopció pot comportar haver de conviure amb una ferida tant per als progenitors com per als fills: en els primers, la infertilitat (si és el cas); en els segons, l'abandonament o la mort dels progenitors biològics -en ambdues situacions, i com afirmava Bowlby (1980), un dol-. En el cas dels progenitors adoptius, a més, poden pensar que la família biològica és la que manté els lligams de sang, i que per tant ells són progenitors "de segona categoria". Com a conseqüència, tindran por que el fill vulgui conèixer els seus orígens i que quan els hagi descobert no torni (San Martino, 2014). En realitat, la inquietud o la curiositat per conèixer els orígens no té a veure, la majoria de vegades, amb un possible qüestionament de la filiació, sinó amb un desig de compleció personal.

Un cop coneguda la situació de ser adoptat, l'infant experimentarà diverses necessitats en funció de la seva edat. Pot ser que, si els progenitors adoptius no fan una gestió adequada de la situació i l'infant no té una memòria conscient dels progenitors biològics (especialment de la mare), desenvolupi i conservi la fantasia que ha de continuar estimant-la perquè és l'única que el pot estimar de debò i que quan el localitzi el recuperarà (Rosas et al., 2000). En el seu trànsit cap a l'adolescència continuarà experimentant la necessitat de reafirmar que no

serà novament abandonat (San Martino, 2014), i ja com a adolescent es preocuparà sobretot per les raons emocionals d'haver estat abandonat i posteriorment adoptat, experimentarà l'angoixa de no conèixer la seva herència genètica (no sabrà a qui s'assembla ni com pot envellir) i es plantejarà, de manera més o menys conscient, si és una persona digna de ser estimada (Mesa-Gresa i Moya-Albiol, 2011). Segons Mirabent (2014), viure aquesta etapa amb una base psíquica fràgil pot provocar que l'adolescent tingui conductes indiferents, de risc o agressives.

El moment en què es produeix l'adopció és, segons sembla, decisiu. En els infants adoptats més tard dels 6 mesos aproximadament l'experiència d'abandonament ha estat més llarga i el nivell de dany emocional experimentat (recordem que, a més, estem parlant la majoria de vegades d'un entorn institucional) ja podrà afectar significativament la configuració dels vincles que l'infant establirà durant la vida (Rosas et al., 2000). Després d'un estudi longitudinal que comparava infants no adoptats amb altres adoptats que havien estat en un orfenat 4 mesos i almenys 8 mesos respectivament, Chisholm (1998) va concloure que el 52% dels infants adoptats de manera més tardana mostraven més inseguretat en el seu model d'afecció (davant d'un 17% en els no adoptats i un 11% en els adoptats de manera primerenca). Els infants adoptats més tard també mostraven una menor selectivitat en la tria d'amistats.

La capacitat dels progenitors adoptius de tractar la situació amb normalitat des del començament serà crucial perquè les dues parts puguin elaborar aquest dol i l'infant pugui integrar el seu autoconcepte mentre pren una posició en la família adoptiva, entenent que les causes del seu abandonament han estat externes a la seva persona. Arribats a aquest punt, l'adopció pot tenir efectes terapèutics per a ambdues parts (San Martino, 2014). Malgrat tot, el pas de comunicar a l'infant que és adoptat és una situació sovint angoixant per als progenitors adoptius, que poden optar per evitar-la, deixant a l'atzar que el seu fill pugui arribar a descobrir la seva condició.

3. Consideracions finals

Com hem vist, la recerca és unànime en afirmar que per als infants la vida institucional no només configura en els infants un marc de factors victimògens, sinó que en ser font de diversos tipus de victimització simultanis pot tenir efectes molt més nocius que un sol tipus d'experiència traumàtica en el si d'una institució quan no hi ha internament. Fins i tot en aquests casos, que tradicionalment s'han centrat en els abusos sexuals, sembla que els abusos psicològics tenen una incidència rellevant: en el seu estudi amb una mostra de 80 estudiants de psicologia, Albarracín (1997) va obtenir que dels 72 participants que recordaven situacions d'abús, el 30% (17 casos) corresponien a victimització institucional. Un 82% eren noies, i els abusos es produïen principalment a l'escola (un 65%). Dels 15 participants que van especificar tipus de victimització, un 17% van descriure accions de violència física, però les conductes que podien implicar victimització psicològica sumaven eren més de la meitat.

Taula II.5: Tipus de victimització institucional de menors

Conducta	n	Percentatge (%)	Suma %
Agressió física	3	17,65	17,65
Intimidat	2	11,76	58,2
Insultar	2	11,76	
Denigrar	2	11,76	
Renyar	1	5,68	
Acusar	1	5,68	
Fer patir	1	5,68	
Empresonament	1	5,68	
Aplicar un tractament	1	5,68	
Càstig	1	5,88	1

(Font: elaboració pròpia a partir d'Albarracín (1997))

Cal tenir present, doncs, que l'abús infantil no implica només abús sexual (Lavanya i Ahmed, 2019), i que seria un error ignorar els greus efectes que poden tenir fenòmens com la descurança (Stoltenborgh et al., 2013) En els casos d'internament resulta encara més inadequat cenyir-se a la victimització sexual. Daly, (2018a) remarca que els infants internats en una institució i els no internats són grups diferents pel que fa a les seves experiències d'abús i també al seu

estatus de víctimes. Els infants que han patit abusos sexuals en una institució en règim “obert” és molt probable que tinguin uns progenitors o, en el seu defecte, una família que se’n preocupi, i que les seves condicions de vida siguin econòmicament acceptables. En canvi, l’abús sexual en internament (l’autora es refereix a les institucions “totals”) no es pot considerar com a fet aïllat, sinó com a part d’un conjunt de situacions traumàtiques, sofertes per infants sense cap mena de suport social, en situació econòmica precària, sovint amb la ferida de l’abandonament i estigmatitzats per la seva condició, ja que són considerats com d’una classe inferior. Com expliquen les víctimes: “(...) *children were violated in every sense in an institution, and being sexually used was just one of those violations*” (Penglase, 2005, p. 145).

La Maternitat i les Llars Mundet eren institucions dependents de la Diputació de Barcelona. Com veurem, la Maternitat tenia vocació clarament assistencial, tot i que s’hi desenvolupaven activitats docents i de tipus administratiu. Les Llars Mundet tenien un fort component educatiu. Al llarg de l’estudi veurem si es podien considerar institucions “totals”. Partim del coneixement que el règim franquista propugnava unes rígides normes morals i del fet que, segons aquest esquema axiològic, les mares solteres encarnarien tot un imaginari de mancances, desviacions i perversions, mentre que els infants naixien amb aquesta càrrega materna i, com a il·legítims, eren considerats “fills del pecat”. En aquest treball s’estudiaran les circumstàncies vitals dels infants i les mares a la Maternitat i posteriorment a les Llars Mundet per determinar si va existir victimització institucional i, en cas afirmatiu, se n’identificaran les característiques. Aquesta base de coneixement serà essencial per determinar el possible impacte de les institucions en les persones afectades i dissenyar escenaris de reparació.

4. Objectius

Ens plantegem, doncs, tres objectius principals:

4.1. Objectiu primer

Caracteritzar la victimització soferta pels infants i les mares que van residir a la Maternitat i a les Llars Mundet durant la dècada dels 60 (concretament, de 1960 a 1970, ambdós inclosos). S'intentarà establir si es van repetir patrons de victimització observats en altres estudis, i si es poden identificar els trets corresponents a una victimització de tipus institucional.

4.2. Objectiu segon

Identificades les eventuals experiències victimitzants determinar, tenint en compte els testimonis dels participants, les possibles conseqüències en les vides de les persones afectades.

4.3. Objectiu tercer

Establir quina és la possible responsabilitat de les institucions involucrades en aquests fets del passat, tant les públiques com les privades especialment vinculades als fets (com les congregacions religioses) i quines serien les respostes més adequades, actualment, a les necessitats de reparació de les víctimes. Es valoraran programes de reparació coneguts, per fer propostes de millora que tinguin en compte les característiques de les víctimes. D'aquesta manera es podran proporcionar eines útils tant per al sistema de justícia penal com per a polítiques d'atenció a víctimes, programes d'acompliment i possibles procediments de justícia restaurativa. Conèixer millor les necessitats de les víctimes és bàsic per protegir millor els seus drets.

CAPÍTOL III. Context

Al llarg de tota la seva durada, el règim franquista va assumir canvis adaptatius per guanyar un cert grau de presència en la política internacional sense renunciar a la seva essència ideològica. Com a norma general, es parla de dues etapes diferenciades de la Dictadura: el primer franquisme (de 1939 a 1959) i el segon franquisme, també anomenat *tardofranquisme* o *desenvolupisme* (de 1960 a 1975) (per exemple, Viñas, 1982; Cayuela, 2014).

Durant la primera etapa, per identificació amb altres règims feixistes, es va produir el desplegament de l'imaginari i els rituals propis, i la submissió dels vençuts (mitjançant judicis sumaríssims, execucions, empresonaments, camps de concentració, treballs forçats, etc.). Es despersonalitzava l'enemic polític i se l'identificava amb una potència malèfica, diabòlica, mentre que el líder era un enviat de Déu, i Espanya una nació escollida. La religió es feia present a tots els àmbits de la vida dels ciutadans (J. Jiménez, 1980). Els primers anys també es van caracteritzar per una gran precarietat i, després de la derrota dels feixismes a Europa, l'aïllament internacional i l'autarquia econòmica, fins a finals dels anys 50 (Viñao, 2014). A l'aïllament va contribuir la inhibició a nivell internacional, ja que no es va intervenir en el curs de la Dictadura, i això va permetre que el franquisme desenvolupés el relat d'una conspiració internacional antiespanyola inspirada en la maçoneria, el socialisme i el comunisme. La societat, mentrestant, estava desconnectada de la política exterior (Viñas, 1982).

El pas a la segona etapa el van marcar elements com els pactes amb Estats Units i la signatura del Concordat entre la Santa Seu i Espanya²⁷ (a partir d'ara, el Concordat), el 1953, i l'ingrés a l'ONU, el 1955 (Viñao, 2014). Amb la nova presència a nivell internacional, el règim va ser conscient de la necessitat de canviar alguns esquemes i donar una imatge de modernitat per poder obtenir legitimitat exterior. El segon franquisme es va caracteritzar pel desenvolupament econòmic gràcies als plans de desenvolupament dissenyats, que van començar amb l'anomenat Pla d'Estabilització de 1959 (plasmats en el

²⁷ Disponible a:

https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documenti/rc_seg-st_19530827_concordato-spagna_sp.html

Decret-Llei 10/1959 de 21 de juliol, d'ordenació econòmica²⁸ (Butlletí Oficial de l'Estat -BOE- 174 de 1959). A nivell polític, aquest canvi s'identifica amb l'entrada en el Govern espanyol d'un grup de membres de l'Opus Dei, qualificats per la doctrina com a *tecnòcrates*, en oposició als falangistes tradicionals. El desenvolupament econòmic va comportar una intensificació de les migracions interiors i exteriors, juntament amb una obertura a mercats internacionals, i el sorgiment de l'anomenada "classe mitjana". La població activa del sector primari va passar del 36,6% el 1960 al 22,8% el 1970, en benefici de la indústria i els serveis. Es va reactivar el turisme, que va afavorir l'entrada de divises, i es van produir nous béns de consum (automòbils, frigorífics, telèfons, etc.) per satisfer la demanda creixent de la població (Viñao, 2014).

Durant la dècada dels seixanta es va triplicar l'alumnat universitari i van aparèixer les primeres manifestacions de descontent entre els estudiants, amb vagues, assemblees i altres activitats. L'oposició activa a la Dictadura, de fet, es va produir en tots els àmbits de la societat: en el món laboral, liderada per Comissions Obreres (CCOO) (sindicat constituït el 1964), en la política, amb les qüestions nacionals de Catalunya i el País Basc, i també des d'algunes veus dins de l'església de base, després del Concili Vaticà II (Viñao, 2014; Cruz, 2016).

Els dies 10 i 11 de febrer de 1968 es va celebrar, a París, la IV Conferència d'Europa Occidental de Països contra la Dictadura Franquista, amb participació d'estudiants de diversos països d'Europa i personalitats del món de la cultura, la ciència i la política. També va assistir una delegació espanyola. Es va crear el Comitè Internacional pels Drets de l'Home a Espanya, i es va aprovar un manifest amb la decisió d'ajudar el poble espanyol en la seva lluita per l'alliberament.

El règim no va abandonar la seva estructura autoritària: hi va haver una forta repressió d'estudiants, mestres, obrers i intel·lectuals, i el 25 de gener de 1969 es va decretar l'estat d'excepció durant 3 mesos, amb l'increment de detencions i tortures. El 23 de febrer, a Barcelona, 300 sacerdots van declarar públicament la seva oposició a l'estat d'excepció (Romeu, 1994).

Alguns autors parlen de "descomposició" del sistema entre 1969 i 1975 (J. E. Pérez, 2018). En realitat, com veurem, una gran part de les institucions, accions,

²⁸ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1959/174/A10005-10007.pdf>

mesures, normativa i, sobretot, valors subjacents, va perdurar al llarg de tot el règim, i en alguns casos fins entrat el període democràtic. Per això, i malgrat que aquest estudi se situa temporalment en el segon franquisme, les referències a la primera etapa seran freqüents. Segons Cayuela (2014) la perdurabilitat del règim franquista va ser deguda, en gran part, al seu èxit aconseguint reduir la capacitat contestatària dels individus, dominant les seves conductes i induint, durant molts anys, la desmobilització social. El ciutadà tipus va acabar encaixant en la descripció de l'*homo patiens*, ple de pragmatisme conformista i sense esperit reivindicatiu. La Dictadura va intentar mantenir en tot moment l'essència d'una biopolítica que li havia donat bons resultats, basada en un control exhaustiu del cos i l'ànima dels individus per assolir la seva Espanya ideal. Una de les bases més importants per aconseguir-ho era el control de la infància i, col·lateralment, de les dones i la maternitat (Bardavío, 2018).

Elaborarem tot seguit una contextualització acurada, incidint detalladament en alguns aspectes clau, ja que és necessària per construir un marc de referència de l'estudi, i en capítols posteriors resultarà imprescindible per valorar la recerca documental i, sobretot, el testimoni dels participants en tot el seu significat. Els diferents aspectes del marc que tractarem ens permetran reconèixer la inèrcia històrica dels patrons i les circumstàncies que, finalment, van confluïr en la seva experiència de vida.

D'entre les múltiples facetes del règim, dedicarem una especial atenció al marc legislatiu, el paper de l'Església catòlica, la situació de la salut i la sanitat, i el tractament franquista de les dones i de la infància, elements essencials de la recerca, juntament amb les institucions franquistes específiques. La Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona va estar plenament activa durant tot el període, però es va crear en una etapa anterior al franquisme, i en parlarem amb detall en el [Capítol IV](#).

1. Les lleis

La comunicació de la victòria franquista el primer d'abril de 1939 no va estar acompanyada de cap mesura de reconciliació. La voluntat de mantenir l'esperit

punitiu es va traduir en un marc legal repressiu que es va estendre a tots els àmbits de la vida dels ciutadans (Andrés, 2015; Risques, 2015). Malgrat tot, durant el segon franquisme la terminologia utilitzada a nivell polític i legal va incorporar termes com “democràcia”, “libertades” o “Estado de Derecho”, amb la voluntat de millorar l’aparença d’una realitat que, a efectes pràctics, no havia perdut autoritarisme (Sesma, 2006). Tot i que al llarg dels capítols següents s’esmentaran diversos elements de la producció normativa franquista, delimitarem aquí el marc legal en la dècada que ens ocupa, primer en l’esfera internacional i després nacional, en els aspectes relacionats amb aquest estudi: els que afecten les dones i els infants i, dins d’aquest àmbit, en les normes d’abast més rellevant.

1.1. La normativa internacional

Espanya va entrar a l’ONU el 14 de desembre de 1955. Com hem vist anteriorment, els textos internacionals que vinculaven Espanya entre 1960 i 1970 formen un grup molt reduït. Concretament, i pel que fa a les dones i als infants, podem citar:

- a) El Conveni per a la repressió del tràfic de persones i de l’exploació de la prostitució aliena, de 02/12/1949 (adhesió el 18/06/1962) (a partir d’ara, Conveni 02/12/1949). Segons aquest text, les Parts es comprometen a “(...) adoptar medidas para la prevención de la prostitución y para la rehabilitación y adaptación social de las víctimas de la prostitución (...)” (art. 16). Cap part d’aquest conveni, en tot cas, no es pot interpretar “(...) en perjuicio de cualquier legislación que (...) prevea condiciones más severas que las estipuladas por el presente Convenio” (Protocol final).
- b) El Conveni número 100 de l’Organització Internacional del Treball (OIT) relatiu a la igualtat de remuneració entre la mà d’obra masculina i la mà d’obra femenina per una feina d’igual valor, de 29/06/1951 (ratificació el 06/11/1967). El conveni estipula que “Todo Miembro deberá (...) promover y (...) garantizar la aplicación a todos los trabajadores del principio de igualdad de remuneración entre la mano de obra masculina

y la mano de obra femenina por un trabajo de igual valor” (art. 2.1), i preveu una avaluació objectiva dels llocs de treball que en determini la remuneració, amb independència del sexe.

- c) El Conveni 105 de l'OIT sobre abolició del treball forçat, de 25/06/1957 (ratificació el 06/11/1967), que prohibeix el treball forçat, entre d'altres finalitats, com a mitjà de coacció política o de càstig als dissidents (art. 1.a)) i com a “medida de discriminación racial, social, nacional o religiosa” (art. 1.e)).
- d) El Conveni 111 de l'OIT sobre la discriminació en matèria de treball i ocupació, de 04/06/1958 (ratificació el 06/11/1967), que prohibeix qualsevol discriminació que tingui com a conseqüència una eliminació o alteració de la igualtat d'oportunitats o de tracte en la matèria (art. 1a)). És interessant en aquest aspecte l'article 4: “No se consideran como discriminatorias las medidas que afecten a una persona sobre la que recaiga sospecha legítima de que se dedica a una actividad perjudicial a la seguridad del Estado (...)”, tot i que puntualitza: “siempre que dicha persona tenga el derecho a recurrir a un tribunal competente conforme a la práctica nacional.”
- e) La Convenció relativa a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament, aprovada per l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) el 14/12/1960 (adhesió el 20/08/1969). La convenció estableix, en el seu preàmbul, que les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament constitueixen una violació de la DUDH, i es prohibeix tota discriminació en l'ensenyament per qüestions com la posició econòmica o el naixement (art. 1). Específicament, el mateix article prohibeix “limitar a un nivel inferior la educación de una persona o de un grupo” (art. 1.b)) i “Colocar a una persona o a un grupo en una situación incompatible con la dignidad humana” (art. 1.d)). L'art. 2.a) estableix, malgrat tot, que la separació per sexes, si l'Estat l'admet, no es considerarà discriminació si les condicions de l'ensenyament són idèntiques. L'art. 4.d) determina que no hi ha d'haver discriminacions en la preparació per a la professió docent. L'art.

5.b) estableix explícitament que no es pot obligar ningú a rebre una educació religiosa contrària a les seves conviccions, i el 5.c) afirma que les minories nacionals tenen dret a mantenir escoles i, “según la política de cada Estado en materia de educación, emplear y enseñar su propio idioma (...)”. Aquesta última norma té condicions, com la de no comprometre la sobirania nacional o que assistir a aquests centres sigui facultatiu.

- f) La Convenció Internacional sobre Eliminació de totes les Formes de Discriminació racial, de 21/12/1965 (adhesió el 13/09/1968). L'art. 2.1.a) estableix el compromís dels Estats de no “incurrir en ningún acto o práctica de discriminación racial contra personas, grupos de personas o instituciones” i de vetllar perquè les institucions públiques respectin aquesta obligació.

Cal mencionar que la Declaració dels Drets de l'Infant aprovada per unanimitat per l'Assemblea General de les Nacions Unides (AGNU) el 20/11/1959 era un instrument que no obligava legalment els països membres. De la mateixa manera, la DUDH no era un document obligatori per als estats en aquell moment (de fet, la Constitució Espanyola la reconeix el 1978) però sí inspirador del marc legal. Espanya, malgrat no haver participat en la declaració, acceptava tàcitament el contingut en formar part de l'ONU i ratificar els tractats que se'n derivaven. Amb l'excepció del Conveni 02/12/1949, les adhesions i ratificacions es van produir al final de la dècada dels seixanta, i per tant Espanya no hi estava obligada durant la major part del període estudiat.

Mencionarem, finalment, l'informe de 1962 que la Comissió Internacional de Juristes (organisme consultiu de l'ONU) va titular *El Imperio de la Ley en España*²⁹, com a part d'una sèrie dedicada a diversos països. L'informe, a partir d'una enquesta en què Espanya va acceptar participar i en un moment en què el règim tenia com a objectiu una major projecció exterior, va ser especialment descoratjador, ja que posava de manifest gran part de les mancances d'allò que s'autoanomenava “Estado de Derecho”. El document qualificava el 18 de juliol

²⁹ Disponible a: <https://icj2.wpenginpowered.com/wp-content/uploads/1962/01/Spain-rule-of-law-publications-1962-spa.pdf>

com una “rebelión militar” (p. 5), i incloïa frases com: “Abrigamos la viva esperanza de que el Gobierno español haga pronto patente su respeto por la dignidad y los derechos del individuo” (p.4). L’Institut de Estudis Polítics espanyol va redactar una rèplica contundent a aquest informe (Sesma, 2006), reivindicant el caràcter salvador de l’”alzamiento nacional” i posant en valor el seu respecte per la tradició i el dret públic cristià. L’informe de l’ONU, però, havia constatat que Espanya tenia un llarg camí per recórrer en la tasca d’assolir una major legitimitat a nivell internacional.

1.2. La normativa nacional

L’inici del règim franquista va ser també el d’una nova orientació del marc legal nacional, per mantenir la repressió i alhora promoure la idea d’Espanya com un país on la fe catòlica, la pàtria i la família eren elements fonamentals. Com a nucli repressiu bàsic es poden citar les lleis següents (Romero, 2002):

- a) La Llei de 9 de febrer de 1939 de Responsabilitats Polítiques³⁰ (BOE 44 de 1939), amb efectes retroactius des de 1934, per “liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional” (Preàmbul).
- b) La Llei de primer de març de 1940 sobre repressió de la maçoneria i del comunisme³¹ (BOE 62 de 1940), que també en el preàmbul defineix els col·lectius assenyalats com a causants de “graves daños inferidos a la grandeza y bienestar de la Patria”, i
- c) La Llei per a la seguretat de l’Estat de 29 de març de 1941³² (BOE 101 de 1941), que estableix la pena capital per als delictes de traïció, conspiració i rebel·lió contra el Govern de la Nació.

³⁰ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1939/044/A00824-00847.pdf>

³¹ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/062/A01537-01539.pdf>

³² Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/101/A02434-02444.pdf>

1.2.1. La llei i les dones: Codi Civil i Codi Penal

Els àmbits civil, laboral i penal recullen les normes més rellevants pel que fa a la situació de les dones espanyoles durant la Dictadura.

La primera modificació feta pel franquisme al Codi Civil (a partir d'ara, CC) de 1889 va ser la de la Llei de 8 de setembre de 1939 (rectificada) modificant el Títol vuitè, Llibre primer, del Codi Civil³³ (BOE 292 de 1939), en què es van canviar les previsions sobre l'absència i la declaració de mort.

Posteriorment, la Llei de 15 de juliol de 1954 per la qual es reforma el Títol Primer del Llibre Primer del Codi Civil, denominat "De los españoles y extranjeros"³⁴ (BOE 197 de 1954) va modificar els articles 17 a 27, sobre l'adquisició i la pèrdua de la nacionalitat. En el preàmbul, i sobre el fet que la llei prevegi per als estrangers els mateixos drets civils que per als nacionals, la voluntat d'obrir-se a l'exterior es detecta en el paràgraf següent:

(...) aún cuando tan generosa declaración no suele encontrarse ni aún en los ordenamientos Jurídicos que se precien de atender con mayor solicitud al extranjero, no había razón tampoco para abandonar una directriz que tan elocuentemente muestra cuál es la actitud de España respecto del concierto universal.

La Llei de 24 d'abril de 1958 per la qual es modifiquen determinats articles del Codi Civil³⁵ (BOE 99 de 1958) (a partir d'ara, Llei de 24/04/1958) va ser la modificació més extensa del CC que s'havia introduït fins a aquell moment, en part motivada per la necessitat d'incorporar el Concordat, que afectava el matrimoni. Aquesta llei va eliminar la paraula *divorcio* del CC i la va substituir per *separación personal*. També va establir el caràcter supletori del matrimoni civil. A més, la introducció manifestava que s'aportaven "algunes novetats en matèria de adopció, que, caïda en desús en la època codificadora, ha llegat

³³ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1939/292/A05846-05851.pdf>. El primer text del BOE de 01/10/1939 (núm. 274, pàg. 5480) contenia un error que va ser rectificat en aquesta publicació.

³⁴ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1954/197/A04831-04834.pdf>

³⁵ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1958/099/A00730-00738.pdf>

a adquirir una pujante vitalidad (...)”. Veurem aquestes novetats concretes més endavant.

Fins i tot a la modificació de 1958, la capacitat de prestar consentiment de les dones casades estava equiparada, segons el CC, a la de bojos, dementis i sord-muts que no sabien escriure (art. 1263). Segons l'Ordre de 27 de desembre de 1938 sobre el treball de la dona³⁶ (BOE 183 de 1938), vigent en aquell moment, els requisits perquè una dona es pogués inscriure com a sol·licitant de feina també eren diferents als dels homes: les dones havien de declarar el nom del marit, la seva professió i lloc de treball, el sou que percebia i el nombre de fills, mentre que els homes no havien de proporcionar aquesta informació. A més, l'Ordre de 17 de novembre de 1939 dictant normes per a la inscripció de les dones a les Oficines de Col·locació³⁷ (BOE 323 de 1939) establí que les dones no es podien inscriure com a "obreres" excepte si el seu sou era el que mantenia la família, estaven separades, el marit estava incapacitat o eren solteres sense mitjans de subsistència o amb un títol habilitant per a l'exercici d'alguna professió. La nova llei va establir algunes modificacions que, a la pràctica i en el context històric concret, no milloraven significativament el paper de la dona en la societat (Valiente, 2003).

Pel que fa a la capacitat jurídica, tot i que a la introducció es reconeixia que “el sexo por sí no debe dar lugar a diferencias y menos a desigualdades de trato jurídico civil”, es contempla “(...) la posición peculiar de la mujer casada en la sociedad conyugal, en la que (...) existe una potestad de dirección, que la naturaleza, la Religión y la Historia atribuyen al marido (...)”. L'art. 57 del CC remarcava que "el marido debe proteger a la mujer, y ésta obedecer al marido", i segons l'art. 58 l'esposa estava obligada a seguir el seu marit allà on establís el seu domicili, excepte si la nova residència era a ultramar o a l'estranger. Com a conseqüència d'aquesta última disposició (que no es va eliminar fins a l'any 1975) i en cas de separació, la dona havia de sortir de "casa del marit", havia de ser "dipositada" (a casa dels pares, en un convent, etc) i només podia endur-se el llit, la roba de diari i els fills menors de 3 anys. El marit era el representant de

³⁶ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1938/183/A03219-03220.pdf>

³⁷ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1939/323/A06507-06508.pdf>

la seva dona (art. 60 CC), la qual no podia ni tan sols comparèixer en un judici per ella mateixa ni designar un advocat o procurador per representar-la (M. de los Á. Moraga, 2008). El “depósito de mujer casada”, que ja figurava a la Llei d’Enjudiciament Civil de 1881 (art. 1880), implicava que el jutge determinés on hauria de residir l’esposa implicada en la demanda, i es va substituir en la reforma de 1958 per una mesura provisional amb efectes similars (art. 67).

Amb la mateixa idea de subordinació de la dona a l’home, el nou redactat de l’art. 68 del CC establia que en cas de separació i amb independència de qui l’hagués promoguda, la dona necessitava l’autorització del marit si volia fer un acte que excedís la mera administració dels béns que ell li hagués atorgat. Així mateix, establerta la nul·litat matrimonial o la separació si ambdós cònjuges fossin “culpables”, l’edat fins a la qual els fills menors d’edat quedaven obligatòriament a càrrec de la mare va passar de 3 a 7 anys (amb la possibilitat de pacte entre cònjuges o decisió judicial específica segons el cas concret). Cal remarcar que, a diferència de la legislació anterior, que només tenia en compte l’adulteri del marit si provocava “escándalo público o menosprecio de la mujer”, la nova llei contemplava com a causa legítima de separació “el adulterio de cualquiera de los cónyuges” (art. 105).

Pel que fa a la capacitat de ser tutor o protutor, prèviament a la reforma mencionada les dones tenien prohibida aquesta funció excepte casos “en que la ley las llama expresamente” (art. 237.7). La reforma de 1958, en el mateix article, va establir que les dones casades no podien exercir com a tutores o protutores si no tenien l’autorització del marit, i no menciona les dones solteres. Com a complement, segons l’art. 244.7 les dones podien excusar-se de la tutela i la protutela “en todo caso”.

D’altra banda, hi ha una petita obertura a la participació de les dones en l’anomenat Consejo de Familia (entitat formada a sol·licitud del jutge i que vetllava per les persones subjectes a tutela), anteriorment reservat als homes: l’art. 295 del CC va quedar redactat en el sentit que per formar-ne part es *preferia* “el grado más próximo al más remoto, (...) el varón a la mujer, (...)”.

Una altra mesura prevista, (segons la introducció, per protegir la dona) era la de l’art. 1413 del CC, segons el qual el marit necessitava el consentiment de

l'esposa o autorització judicial per "enajenar y obligar, a titulo oneroso, los bienes de la sociedad de gananciales (...)", situació que a Catalunya no aplicava a causa del règim de separació de béns, i la dona que havia quedat vídua conservava la pàtria potestat dels fills si es tornava a casar. La "llar del marit" es va convertir en el "domicili conjugal" (art. 237 CC) i es va eliminar el "dipòsit" en cas de separació: la dona podia continuar residint al domicili conjugal en espera de la sentència de separació. Fins i tot si la dona era considerada "culpable" en la sentència, conservava el dret d'administrar els seus béns privatis i la meitat dels guanys.

Podem dir que el CC vigent durant la dècada dels seixanta estava orientat, pel que fa a la dona, a assegurar-li una activitat essencialment domèstica, establint la seva obediència a l'home i allunyant-la de posicions de responsabilitat social, amb l'argument de preservar els valors nacionals i alliberar-la d'activitats que li impedissin exercir com a esposa, mare i mestressa de casa. Per això també era important regular la participació femenina en el món laboral.

La situació laboral de la dona durant el franquisme es va emmarcar, primerament, en el Decret de 26 de gener de 1944 pel qual s'aprova el text refós del Llibre I de la Llei de Contracte de Treball³⁸ (a partir d'ara, Decret de 26/01/1944) (BOE 55 de 1944), i en el Decret de 31 de març de 1944 pel qual s'aproven els textos refosos de les Lleis de contracte d'embarcament, aprenentatge i treball de dones i nens i treball a domicili³⁹ (a partir d'ara, Decret d'11/04/1944) (BOE 102 de 1944). Segons el primer text, que no incloïa el servei domèstic (art. 2.c)), les dones casades i no separades podien treballar "con autorización de su marido" (art. 11.d)). Així mateix, aquesta llei equiparava les dones amb els menors d'edat quan establia que "Será válido el pago hecho a la mujer casada de la remuneración de su trabajo, si no consta la oposición del marido, y al menor, si no consta la oposición del padre, de la madre, y en su caso, de sus representantes legales. (...)" (art. 58).

³⁸ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/055/A01627-01634.pdf>

³⁹ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/102/A02877-02886.pdf>

El Decret d'11/04/1944 remarcava que “Para contratar su aprendizaje la mujer casada necesita el permiso de su marido, que deberá constar, salvo el caso de separación (...), mediante su firma en el contrato” (art. 133).

La Llei 56/1961, de 22 de juliol, sobre drets polítics professionals i de treball de la dona⁴⁰ (a partir d'ara, Llei 56/1961) (BOE 175 de 1961) va ser la principal norma vigent en àmbit laboral durant l'època estudiada, i pretenia corregir les mancances de la normativa de 1944, amb més sensibilitat per a les necessitats de les dones treballadores. La introducció del nou text exposava que “El principio de no discriminación por razón de sexo ni estado en la titularidad y ejercicio por los españoles de los derechos políticos, profesionales y laborales está terminantemente reconocido por el Fuero de los Españoles”. Però tot seguit es matisa aquesta afirmació: “(...) la Ley contempla, claro es que referido únicamente a la mujer casada, las limitaciones de Derecho, (...) que el matrimonio exige una potestad de dirección que la naturaleza, la religión y la historia atribuyen al marido.” També afirma que “sigue siendo norma programática del Estado español, anunciada por la Declaración segunda del Fuero del Trabajo, la de libertar a la mujer casada del taller y de la fábrica.”

L'article 1er de la Llei 56/1961 reconeixia a la dona treballadora els mateixos drets que a l'home treballador, però admetia les limitacions imposades per la pròpia llei. Entre aquestes limitacions estava la d'exercir activitats concretes: L'article 3er prohibia l'accés de les dones a les “Armas y Cuerpos de los Ejércitos de Tierra, Mar y Aire” (excepte disposició especial expressa), a activitats que involucressin habitualment l'ús d'armes, l'Administració de Justícia (excepte en els àmbits laboral i de tutela de menors) i la Marina Mercant (excepte en funcions sanitàries).

Tot i que l'article 4t establia que les dones podien celebrar tota mena de contractes de treball, l'article 5è especificava que l'autorització marital seria obligatòria quan la llei l'exigís, de manera que no desapareixien ni el paternalisme ni la limitació de capacitat de la llei anterior, ja que a més

⁴⁰ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1961/07/24/pdfs/A11004-11005.pdf>

s'eliminava l'excepció a l'autorització que la normativa de 1944 feia expressament en els casos de separació de fet o de dret.

Posteriorment, el Decret 258/1962, de primer de febrer, pel qual s'aplica a l'esfera laboral la Llei 56/1961, de 22 de juliol, que equipara als treballadors d'un i altre sexe en els seus drets d'ordre laboral⁴¹ (a partir d'ara, Decret 258/1962) (BOE 41 de 1962) regula els drets dels treballadors d'ambdós sexes, i com la mateixa exposició de motius explica, no busca

(...) una igualdad material entre los trabajadores de ambos sexos – propósito que más que demagógico resultaría utópico–, sino suprimir discriminaciones injustas para la mujer y, sobre todo, (...) facilitando su posible preferencia por permanecer en el hogar después del matrimonio que (...) es la versión más noble y trascendente del trabajo femenino.

El redactat, igual que la introducció de la Llei 56/1961, incorpora un estil d'aparença més progressista. Malgrat això, en el seu art. 1 es reitera que “La mujer podrá celebrar toda clase de contratos de trabajo (...) sin perjuicio todo ello de las disposiciones legales protectoras del trabajo femenino y de las que regulan la capacidad de la mujer casada.”

Com a novetat, si la treballadora es casava podia continuar treballant (cosa que representa un pas endavant, ja que anteriorment s'establia l'excedència forçosa), però se li ofería la possibilitat de deixar l'empresa cobrant una indemnització o bé optar per una excedència voluntària que podia durar d'un a cinc anys (art. 2). Aquesta mesura no s'estén al cas de maternitat, de manera que se suposa que en aquest cas la dona havia de deixar de treballar (Espuny, 2008). És significatiu que la treballadora que s'incorporés després del període d'excedència podia reingressar en una categoria inferior a la que tenia (art. 2.3).

L'art. 3.1 exposava que “La mujer disfrutará del mismo salario que el hombre a trabajo de rendimiento igual”, i tot seguit especificava: “Las Reglamentaciones de Trabajo, convenios colectivos y Reglamentos interiores de Empresa señalarán normas específicas que adecuen la retribución al diferente valor o calidad del trabajo femenino.” Altres previsions de la llei són que hi continuava

⁴¹ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1962/02/16/pdfs/A02345-02346.pdf>

havent feines “específicament femenines” (i per tant amb salaris específics) (art. 4) i es reiterava que hi havia feines prohibides a les dones (art. 6).

La disposició addicional de la llei especificava que no s'admetrien reclamacions de diferències salarials originades en dates anteriors al primer de gener de 1962 “en los casos en que –de acuerdo con lo dispuesto en la Ley de veintidós de julio de mil novecientos sesenta y uno– se reconozcan aumentos de salario por equiparación con los atribuidos a los varones en los casos de trabajo de valor igual.” Aquest paràgraf reconeixia implícitament la situació d'inferioritat salarial de les dones fins al moment, que les disposicions de la nova llei no solucionaven de manera satisfactòria.

El Decret 2310-1970, de 20 d'agost, pel qual es regulen els drets laborals de la dona treballadora en aplicació de la Llei de 22 de juliol de 1961⁴² (BOE 202 de 1970) va substituir el Decret 258/1962. Com bé indica Espuny (2008) és un text amb més força d'obligar, on s'eliminen diferències entre sexes en diversos àmbits de manera incondicional (recordem que el decret anterior acceptava les diferències legalment justificades o imposades per les normes “protectoras del sexo”) i que evita algunes referències limitadores cap a les dones, com les que mencionaven la capacitat de la dona casada. Malgrat això, continua la prohibició dels llocs de treball “peligrosos, insalubres o especialmente penosos” (art. 8).

Va caldre esperar la Llei 14/1975, de 2 de maig, sobre reforma de determinats articles del Codi Civil i del Codi de Comerç sobre la situació jurídica de la dona casada i dels drets i deures dels cònjuges (BOE 107 de 1975) perquè s'eliminés l'anomenada “licencia marital” i s'avancés de manera ferma cap a l'equiparació de drets i deures dins del matrimoni.

Una altra fita molt important pel que fa a la institució del matrimoni, en aquest cas a nivell penal, es va fer esperar fins al 1978: la Llei 22/1978, de 26 de maig, sobre despenalització de l'adulteri i de l'amistançament (BOE 128 de 1978). Però la dècada que ens ocupa es va caracteritzar per una normativa penal molt dura punitivament, i en especial per a les dones.

⁴² Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1970/08/24/pdfs/A13756-13757.pdf>

Quan es va iniciar la dècada dels seixanta, Espanya havia superat l'etapa marcada per la Llei d'Ordre Públic de 28 de juliol de 1933 (Gaceta de Madrid - GMD- 211 de 1933) que es va modificar amb el Decret de 18 d'octubre de 1945 pel qual s'harmonitza el contingut de la Llei d'Ordre Públic de 28 de juliol de 1933, amb el Fur dels Espanyols (BOE 295 de 1945), i la Llei de Responsabilitats Polítiques de 9 de febrer de 1939 (BOE 44 de 1939), una mica moderada per la Llei de 19 de febrer de 1942, sobre reforma de la de Responsabilitats Polítiques (BOE 66 de 1942). Ambdues normes elevaven el nivell d'inseguretat jurídica, tant per la creació de tribunals *ad-hoc* de decisions inapel·lables en tots dos casos com per la inconcreció de les conductes punibles en el segon (Andrés, 2015). El Decret de 13 d'abril de 1945 pel qual se suprimeix la Jurisdicció de responsabilitats polítiques (BOE 115 de 1945) va determinar que les dues lleis mencionades ja no estaven vigents, i a partir d'aquell moment la potestat de jutjar els delictes tipificats va ser restituïda als tribunals ordinaris.

D'altra banda, el franquisme va començar a actuar des de la *tabula rasa* proporcionada per la Llei de 23 de setembre de 1939 considerant no delictius determinats fets d'actuació politico-social comesos des del catorze d'abril de mil nou-cents trenta-u fins al divuit de juliol de mil nou-cents trenta-sis⁴³ (BOE 273 de 1939). Aquesta norma va ser una amnistia autoaplicada que eximia de qualsevol responsabilitat penal per actes "contra la constitución, contra el orden público, infracción de las Leyes de tenencia de armas y explosivos, homicidios, lesiones, daños, amenazas y coacciones y de cuantos con ios mismos guarden conexión" (art. 1) executats des del 14/04/1931 fins al 18/07/1936. Els beneficiats eren els guanyadors de la guerra: "personas respecto de las que conste de modo cierto su ideología coincidente con el Movimiento Nacional y siempre de aquellos hechos que por su motivación político-social pudieran estimarse como protesta contra el sentido anti patriótico de las organizaciones y gobierno que con su conducta justificaron el Alzamiento" (art. 1).

El que podríem anomenar primer codi penal del règim va veure la llum el 1944. El nou marc punitiu recuperava la pena de mort i redefinia els valors a protegir, concedint un pes primordial a l'Estat, la fe catòlica i la família. El 1963 se'n va

⁴³ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1939/273/A05421-05422.pdf>

publicar un text revisat, i un de refós el 1973. Per tant, en la dècada dels seixanta estava vigent el codi de 1944, i el text refós de 1963 a partir de febrer d'aquest any.

El Codi Penal (a partir d'ara, CP) de 1944 va incloure la redacció de la Secció tercera sobre delictes “contra la Religión Católica” i la figura de l'adulteri.

El Capítol III penalitzava l'avortament amb un ventall molt ampli de conductes de participació. Destacarem els arts. 413 i 414, segons els quals la dona que produís o consentís el seu propi avortament seria castigada amb presó major (de 6 anys i un dia a 12 anys) (413) però si ho feia per ocultar la seva “deshonra”, veuria la pena reduïda a arrest major (d'1 mes i un dia a 6 mesos), una rebaixa considerable. Cal dir que, segons l'art. 77, quan el reu era una dona les penes de presidi en qualsevol de les seves formes quedaven modificades per l'equivalent de presó, per evitar el treball forçat.

Taula III.1: Resum de penes del Codi Penal espanyol de 1944

PENAS	Tiempo que comprende toda la pena	Tiempo que comprende el grado mínimo	Tiempo que comprende el grado medio	Tiempo que comprende el grado máximo
Reclusión mayor.....	{ De veinte años y un día a treinta años	{ De veinte años y un día a veintitrés años y cuatro meses.....	{ De veintitrés años, cuatro meses y un día a veintiséis años y ocho meses	{ De veintiséis años, ocho meses y un día a treinta años
Reclusión menor y extrañamiento..	{ De doce años y un día a veinte años. }	{ De doce años y un día a catorce años y ocho meses	{ De catorce años, ocho meses y un día a diecisiete años y cuatro meses	{ De diecisiete años, cuatro meses y un día a veinte años. }
Presidio y prisión mayores y confinamiento, inhabilitación absoluta e inhabilitación especial	{ De seis años y un día a doce años. }	{ De seis años y un día a ocho años. }	{ De ocho años y un día a diez años. }	{ De diez años y un día a doce años. }
Presidio y prisión menores y destierro	{ De seis meses y un día a seis años... }	{ De seis meses y un día a dos años y cuatro meses..... }	{ De dos años, cuatro meses y un día a cuatro años y dos meses }	{ De cuatro años, dos meses y un día a seis años..... }
Suspensión	{ De un mes y un día a seis años..... }	{ De un mes y un día a dos años..... }	{ De dos años y un día a cuatro años }	{ De cuatro años y un día a seis años }
Arresto mayor.....	{ De un mes y un día a seis meses..... }	{ De un mes y un día a dos meses..... }	{ De dos meses y un día a cuatro meses	{ De cuatro meses y un día a seis meses
Arresto menor.....	{ De uno a treinta días	{ De uno a diez días. }	{ De once a veinte días	{ De veintiuno a treinta días..... }

(Font: BOE 13 de 1945, p. 436)

La tipificació del delictes d'adulteri, al sisè capítol, també variava segons el sexe del subjecte: quan el cometia la dona (en qualsevol supòsit) ella i el seu amant podien ser castigats amb presó menor (de 6 mesos i un dia a 6 anys). Quan era l'home l'adulter, perquè pogués ser castigat calia que els fets haguessin tingut lloc en el domicili conjugal o, si era fora del domicili, que fossin notoris (aquí es manté la filosofia de retret de l'adulteri que inspirava el CC previ a 1958). És a dir, que l'home tingués una amant discreta fora del domicili estava emparat per la llei.

D'altra banda, l'art. 428 preveia la pena de desterrament (de 6 mesos i un dia a 6 anys) per al marit que, havent sorprès la seva dona en adulteri flagrant, matés o lesionés greument algun dels dos amants, o tots dos (uxoricidi *honoris causa*). Si les lesions infligides no eren les descrites anteriorment, l'agressor quedava exempt de pena. És destacable que si la noia que havia comès els fets era menor d'edat (menor de 23 anys) i vivia a la casa paterna, el pare prenia el lloc legal del marit, i se li aplicava la mateixa pena.

L'art. 431 sobre escàndol públic tenia una redacció prou vague com per poder ser aplicada a una gran varietat de subjectes, com dones amb comportaments contraris als costums que es volien imposar ("1º. Los que de cualquier modo ofendan al pudor o a las buenas costumbres con hechos de grave escándalo o trascendencia"). La pena prevista era de 1.000 a 5.000 ptes. (aproximadament de 400 a 2.000 € actuals) i inhabilitació especial.

L'art. 475 castigava amb multa de 1.000 a 5.000 ptes. la vídua o la dona que havia aconseguit la nul·litat del matrimoni si es tornaven a casar abans dels terminis establerts pel CC (concretament, 301 dies des de la defunció o des de la separació legal, i si la dona havia quedat embarassada no es podia casar fins a després del part). No es fa cap referència al vidu, ja que l'exigència d'honorabilitat després de la mort del cònjuge s'aplicava únicament a la dona.

Sobre aquest termini en concret, cal dir que el CC català, com es pot llegir a la Llei 1960 de 21 de juliol, sobre Compilació del Dret Civil Especial de Catalunya⁴⁴ (a partir d'ara, Llei de 21/07/1960) (BOE 175 de 1960), establí també que la

⁴⁴ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1960/07/22/pdfs/A10215-10245.pdf>

vídua desemparada, durant l'any de dol, podia ser alimentada a càrrec del patrimoni del difunt, dret que perdia la dona que “al fallecer su marido, estuviere separada de éste por sentencia que la declare culpable” i la que “durante el año de luto volviera a casarse, llevare vida deshonesto o abandonare o descuidare gravemente a sus hijos menores comunes” (art. 25). Només es fa referència a l'honorabilitat del comportament d'ambdós cònjuges en l'art. 250, respecte a un cas particular de l'usdefruit en l'herència *abintestato*, on especifica que

No tendrá derecho a este usufructo el viudo o viuda que estuviere culposamente separado del cónyuge difunto, aunque no sea por sentencia, ni el que fuese declarado indigno de sucederle; y lo perderá por contraer nuevo matrimonio o por llevar vida manifiestamente licenciosa.

L'honor i l'honestedat també són conceptes presents a gran part del CP, com es pot veure en el redactat de l'art. 436: “Será castigado con igual pena el que tuviere acceso carnal con mujer mayor de doce años y menor de veintitrés, de acreditada honestidad (...). Con la misma pena será castigado el que tuviere acceso carnal con mujer honesta (...)”, i el del 437: “El patrono o jefe que, prevalido de esta condición, tenga acceso carnal con mujer menor de veintitrés años de acreditada honestidad, que de él dependa (...)”

Gimbernat (1971) destaca que el legislador era home, i que com a tal decidia quins aspectes de la conducta de la dona calia tutelar penalment. A més, no parlem d'un “home” en abstracte, sinó d'algú que té una escala de valors i una mentalitat molt concretes. El mateix autor (1969) opina que

El ayuntamiento carnal entre esposos no puede ser nunca ni siquiera típico en el sentido del artículo 429. Ciertamente que el marido que acude a la violencia o a la intimidación ataca la libertad sexual de la mujer; pero no lo hace (...) mediante una acción deshonesto. (...) el yacimiento matrimonial no puede nunca ser deshonesto. (...) la reprobabilidad no proviene en tales casos de la deshonestidad de la acción, sino de la falta de sensibilidad, de lo desconsiderado de la actuación del marido. (...) para acciones reprobables por su falta de sensibilidad y por su desconsideración están otros tipos del Código. (...) todo depende de si la negativa de la mujer a yacer es o no arbitraria (Gimbernat, 1969, p. 509).

La “honestidad” és aquí un concepte jurídic indeterminat que *de facto* actua com a element de judici sobre la dona i permet justificar-ne la victimització en funció del seu estil de vida. En aquests casos l'autor no seria castigat perquè els fets no constituïrien delictes. Si era una dona la que havia comès un injust, per explicar el comportament desviat s'instrumentalitzava moltes vegades el concepte de la “mujer descarriada” (Andrés, 2015), carregat de les connotacions morals característiques de l'època. Per tant, les dones es podien sentir protegides per la llei penal sempre i quan la seva vida es pogués considerar com a plenament “honorable”. Altrament sabien que la societat i les lleis les condemnarien. Això les deixava soles amb l'estigma de les seves circumstàncies.

1.2.2. La llei i els infants. L'adopció

Des de la perspectiva del franquisme, els infants havien de garantir la continuïtat ideològica per a la supervivència de la Dictadura. La societat no oferia la mateixa consideració als fills de membres del bàndol “nacional” que als de les dones “poc honestes”, ja fos per motius d'ideologia política (sobretot durant el primer franquisme, fins a 1960) o de principis morals (a partir de 1960). Ja des de 1940 es contemplava, per exemple, que els fills de les recluses, un cop fets els 3 anys d'edat, quedessin a disposició de les Juntes Provincials de Protecció a la Infància si els familiars no tenien mitjans per fer-se'n càrrec, segons l'Ordre de 30 de març de 1940 dictant normes sobre la permanència a les Presons dels fills de les recluses⁴⁵ (BOE 97 de 1940). Però més enllà d'aquesta situació, el règim havia de gestionar eficaçment un nombre elevat d'infants en situació precària o nascuts en circumstàncies “irregulars”.

Durant la dècada dels seixanta estava vigent el Decret de 2 de juliol de 1948 pel qual s'aprova el text refós de la legislació sobre Protecció de Menors⁴⁶ (a partir d'ara, Decret de 02/07/1948) (BOE 206 de 1948). Aquest text, que substituïa la Llei sobre protecció a la infància de 1904 (GMD 230 de 1904), no va ser derogat fins al 1996, amb l'arribada de la Llei Orgànica 1/1996, de 15 de gener, de Protecció Jurídica del Menor, de modificació parcial del Codi Civil i de la Llei

⁴⁵ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/097/A02354-02354.pdf>

⁴⁶ Disponible a: <https://www.boe.es/gazeta/dias/1948/07/24/pdfs/BOE-1948-206.pdf>

d'Enjudiciament Civil (BOE 15 de 1996). Per tant, la normativa sobre protecció de la infància va tenir arrels franquistes fins ben entrat el segle XX.

El Decret de 02/07/1948 s'aplicava a menors d'edat fins a 16 anys en tot cas, i menors d'edat entre 16 i 21 anys sota la tutela dels Tribunals de Menors (art. 2). No s'inclouien els menors tutelats pel Patronato de Protección de la Mujer o el Patronato Nacional de Presos y Penados.

L'art. 5 detalla l'abast de la protecció establerta per la llei en diverses funcions, entre elles "La protección y amparo de la mujer embarazada (...)" (Primera), "La inspección de cuantos centros, de modo permanente o transitorio, alberguen, recojan o exhiban niños (...)" (Segunda) i "El amparo a los menores moralmente abandonados, recogiendo de la vía pública (...)" (Quinta). La protecció era exercida, de fet, pel Consell Superior de Protecció de Menors, les Juntes de Protecció de Menors i els Tribunals Tutelars (art. 4).

El Consell Superior de Protecció de Menors tenia 5 seccions. La Secció Primera era, segons l'art. 34, de "carácter exclusivamente sanitario y puericultor." Les seves funcions, entre d'altres, eren orientar les Seccions Primeres de les Juntes de Protecció de Menors en temes com la "Vigilancia de la lactancia mercenaria, artificial o de cualquier índole" (34.b)) i "Amparo y asistencia, por motivos de orden material, a los menores de tres años" (34.c)).

La Sección Segona tenia un caràcter "mixto de asistencial y sanitario" (art. 35), i orientava les Seccions Segones de les Juntes, entre altres coses, en els aspectes de crear institucions dedicades a acollir, assistir i educar els nens desvalguts entre 3 i 16 anys, i vetllar perquè no es produïssin situacions d'abandonament o indigència en aquests infants.

Les Juntes de Protecció de Menors funcionaven a nivell de capitals de província. El Ple es reunia almenys un cop per semestre, i estava format pel

Cura Párroco de superior categoría, el Médico más antiguo, el Juez de Primera Instancia o, en su defecto, el municipal o comarcal, el Maestro y la Maestra de más antigüedad, el representante local del sindicato del espectáculo; todos ellos como Vocales natos, y una madre de familia, un

padre de familia y un obrero, designados por el Consejo Superior a propuesta de la Junta Provincial respectiva. (art. 40).

Per a qüestions operatives, hi havia una Comissió Permanent que es reunia almenys una vegada al mes.

Segons l'art. 54, les Junes constaven de tres seccions: "Puericultura y Primera Infancia", "Asistencia Social" i "Mendicidad y Tutela Moral". La segona era la que tractava assumptes d'abandonament i adopció. Entre les seves funcions estava la de recollir els nens de "clases necesitadas" que haguessin de ser atesos (art. 56.a)). L'art. 56.b) estableix que també haurà de "Cuidar en lo posible de que todo niño nacido sin padre y madre conocidos tenga un protector social (...)". Aquesta tasca comportava portar un registre de nens de pares desconeguts (comunicats pels encarregats dels Registres Civils) i un altre registre de persones individuals o col·lectives amb voluntat d'actuar com a protectores ("previos los necesarios asesoramientos sobre moralidad y solvencia"). Un cop assignada la protecció de l'infant a algun dels possibles protectors, el cap de la casa d'expòsits on estigués acollit deixava d'exercir la tutela. El mateix podia produir-se quan l'expòsit hagués d'abandonar el centre d'acollida per haver arribat al límit de l'edat d'admissió. En tot cas, en l'acord de protecció corresponent es determinaven no només les obligacions del protector, sinó també quins aliments havia d'abonar (o si els abonaria la Junta). L'apartat 56.b) acaba amb aquesta disposició:

Cuanto se expresa en los articulos anteriores se entiende sin perjuicio de las disposiciones vigentes en materia de prohijamiento; pero a la autorización de éste por la Casa de Expósitos tendrá siempre que preceder informe de la Junta de Proteccion de Menores. La vigilancia de esta se mantendrá en todo caso sobre los prohijados.

També era tasca de la Secció Segona "Recoger, atender y clasificar a los niños dentro de la edad antes señalada que se encuentren abandonados o indigentes, sea por orfandad o por otra causa." (art. 56.c))

La Secció Tercera, de caire moral, era l'encarregada d'institucionalitzar els infants els pares o curadors dels quals haguessin estat empresonats i no se'n poguessin fer càrrec (art. 57.f)).

Finalment, els Tribunals Tutelars de Menors, amb dependència de la Secció Quarta del Consell Superior de Protecció de Menors, estaven dissenyats per corregir els menors "infractores de las Leyes penales, prostituidos, licenciosos, vagos o vagabundos" i ser un agent protector "contra el indigno ejercicio del derecho a la guarda y educación." (art. 58).

Els òrgans mencionats podien rebre ajut, en les seves funcions, d'altres institucions auxiliars, tant oficials com particulars, mencionades al Títol IV.

En cas d'incorporació al món laboral, el Decret de 26/01/1944 regulava el treball infantil, situant l'edat permesa a partir de 18 anys (art. 11), tot i que les excepcions establertes incloïen, en general, un rang de 14 a 18. A més, el Decret de 11/04/1944 permetia que els menors de 14 anys treballessin en "trabajo agrícola y el que se verifique en talleres de familia" (art. 171), i en funcions benèfiques (art. 176.2). La norma fa també prohibicions en cas de feines inadequades, perilloses o moralment poc recomanables. En qualsevol cas, la llei espanyola era prou permissiva quant al tipus de feines que els infants podien desenvolupar (l'agricultura, el servei domèstic en el cas de les nenes, per exemple), en gran part a causa de la necessitat que tenia el país de refer-se i prosperar acabada la guerra. No va ser fins al 1960 que el Decret 1119/1960, de 2 de juny, sobre prohibició d'actuar com a servidors domèstics als menors de catorze anys o sotmesos a l'obligació escolar primària⁴⁷ (a partir d'ara, Decret 1119/1960) (BOE 143 de 1960) va prohibir la contractació dels menors de 14 anys (o menors de 16 sense estudis primaris) per a aquesta activitat (art. 1).

Al mateix temps que el legislador s'esforçava en cobrir un ampli ventall de possibilitats per ocupar-se dels infants abandonats o necessitats i dels que havien de treballar per tirar endavant, també hi havia una sèrie de mesures penals que castigaven aquest abandonament i altres accions contra els menors d'edat.

⁴⁷ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1960/06/15/pdfs/A08205-08206.pdf>

Si pensem en la possibilitat de la defunció de molts d'aquests infants, cal dir que el CP castigava els enterraments que es feien al marge de les disposicions legals, concretament amb arrest major i multa de 1.000 a 5.000 ptes. (art. 339). D'altra banda, l'art. 405 castigava qui "matara a su padre, madre o hijo, o a cualquiera otro de sus ascendientes o descendientes (...)" amb una pena que podia anar des de reclusió major (de 20 anys i un dia a 30 anys) a pena de mort. El Capítol II (amb un sol article, el 410) rebaixava aquesta pena quan l'autora era la mare que "para ocultar su deshonra matara al hijo recién nacido": presó menor (de 6 mesos i un dia a 6 anys). La mateixa pena es preveia, en aquesta situació, per als avis materns.

En el primer capítol del títol IX, sobre violació i abusos deshonestos, veiem que no es contemplava que els homes poguessin ser víctimes de violació; només d'abusos deshonestos (amb penes inferiors, òbviament) i només en els casos en què s'utilitzés la força, en què la víctima no estigués conscient o en què fos menor de 12 anys. Així mateix, en el Capítol III, sobre l'estupre i la corrupció de menors, els tipus descrits només preveien víctimes femenines entre 12 i 23 anys d'edat (excepte l'art. 435 sobre l'estupre entre germans, en què la dona pot ser major de 23 anys). Com diu l'art. 434:

El estupro de una doncella mayor de doce años y menor de veintitrés, cometido por autoridad pública, sacerdote, criado, doméstico, tutor, maestro o encargado por cualquier título de la educación o guarda de la estuprada, se castigará con la pena de prisión menor.

Sembla que hi ha un silenci legislatiu i que les conductes descrites en aquest capítol quedaven impunes quan es cometien sobre víctimes masculines d'edat entre 12 i 23 anys. Les implicacions, doncs, eren aquí especialment negatives per als nois, tot i que la protecció de la dona davant de la violació era molt limitada (Ranz, 2019). El marit, per exemple, podia violar la seva esposa sense conseqüències penals, i pel que fa a la violació per part d'altri, el CP preveia que el perdó de la víctima pogués extingir la responsabilitat criminal (art. 443). Per tant el violador podia evitar el càstig si era "perdonat" o es casava amb la víctima. L'honor que es protegia era, en tot moment, el del marit o del pare, en el seu cas, però no el de la dona (M. de los Á. Moraga, 2008; P. Sánchez, 2020).

Els arts. 468 i 469 preveïen la suposició de part i la substitució d'un infant per un altre, amb penes de presidi menor i multa de 1.000 a 10.000 ptes. (aproximadament de 400 a 4.000 € actuals⁴⁸) per a l'autor i per al facultatiu o funcionari públic col·laborador, que era castigat, a més, amb inhabilitació especial. La sostracció de menors estava castigada amb pena de presidi major (art. 484), i l'art. 485 establí textualment que “el que hallándose encargado de la persona de un menor no lo presentare a sus padres o guardadores ni diera explicación satisfactoria acerca de su desaparición, será castigado con la pena de reclusión menor.”

L'art. 487 del CP sobre abandonament de família i infants castigava amb presó menor i multa de 1.000 a 5.000 ptes. els pares, tutors o curadors de fet que abandonessin un infant menor de 7 anys, però en concret si els autors del fet eren la mare o els avis materns, que abandonaven el nounat per ocultar la deshonra, la pena es reduïa a arrest major (es passava, com hem vist, d'una pena d'entre 6 mesos i un dia a 6 anys a una d'entre un mes i un dia a 6 mesos).

L'atenuació *honoris causa* ja existia en el CP de 1932, durant la Segona República, per als casos d'infanticidi i avortament, i es va mantenir en el de 1944, ja que era una filosofia fàcilment adaptable a la nova escala de valors, fins al punt que es va estendre, com s'ha vist, al novament incorporat delictes d'adulteri.

El Títol III (“De las faltas contra las personas”) contenia diverses previsions dedicades als infants. Per exemple, segons l'art. 584 serien castigats amb arrest menor o multa de 50 a 500 ptes o amb reprensió privada “11. Los padres, tutores o guardadores que maltrataren a sus hijos o pupilos menores de dieciséis años para obligarles a mendigar (...)” (el precepte no tenia en compte l'acció sinó el motiu). Els punts 14 i 15 assenyalaven els qui no presentessin a l'autoritat competent, a una casa d'expòsits o a la família els infants menors de 7 anys que trobessin abandonats, i els qui vulneressin les normes locals d'exposició d'infants.

El mateix article preveia idèntica pena per als pares, tutors o curadors que, sense arribar a incórrer en desobediència, vulneressin possibles acords adoptats per la

⁴⁸ Totes les equivalències en euros es refereixen a moneda actual, segons nivell de vida històric ((Prados de la Escosura, s.d.)

justícia i retiressin el menor de la institució on estigués tutelat, així com per als que hi cooperessin (art. 584.16). El mateix càstig podien rebre els representants o directors d'institucions tutelars que, contravenint els acords mencionats, lliuessin els menors que se'ls haguessin confiat (art. 584.17).

El Decret 168/1963, de 24 de gener, pel qual es desenvolupa la Llei número 79/1961, de 23 de desembre, de bases per a una revisió parcial del Codi Penal i altres Lleis penals⁴⁹ (BOE 29 de 1963) va introduir algunes modificacions en els articles referents a la prostitució i la corrupció de menors, però no va variar substancialment la normativa de 1944 que hem descrit.

Si parlem de canvis importants, probablement, la modificació normativa referent a la infància més rellevant i amb conseqüències més notòries va ser la que es referia a l'adopció, que va ser un tema d'especial interès durant la Dictadura, començant per la Llei de 17 de octubre de 1941 per la qual es dicten normes que faciliten l'adopció dels acollits en cases d'expòsits i altres establiments de beneficència (BOE 299 de 1941). Aquesta norma no ofería cap seguretat als pares adoptius: per bé que establia que els nens acollits en cases d'expòsits i institucions similars podien ser adoptats per persones que la institució considerés idònies (art. 1), l'Administració de la institució benèfica podia deixar sense efecte l'adopció i els pares naturals de l'adoptat podien impugnar-la en qualsevol moment si volien recuperar el seu fill (art. 5). Els fills naturals reconeguts tenien dret preferent a rebre aliments, i si no s'establia per testament (o en l'escriptura d'adopció pel que fa al dret de l'adoptat), els adoptants i adoptats no tenien cap dret a heretar mútuament (art. 6).

Calia posar remei a aquesta situació per donar fluïdesa als procediments d'adopció, i finalment es va donar una resposta amb la Llei de 24/04/1958 que hem mencionat anteriorment. El problema més greu a solucionar estava ben definit. La nova llei, en la seva introducció, era clara quan mencionava que adoptant i adoptat estaven "siempre expuestos al riesgo de que la familia natural invocando pretendidos derechos cuyos deberes correlativos no afrontó, rompa

⁴⁹ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1963/02/02/pdfs/A01845-01851.pdf>

los afectos nacidos de la adopción y arranque al adoptado del ambiente familiar y social en que se formó.”

Apart de voler resoldre aquest entrebanc principal, la llei va intentar introduir altres mesures que facilitessin el procediment. L'edat mínima per adoptar va passar de 45 a 35 anys, tot i que al mateix temps es va incrementar de 15 a 18 anys la diferència mínima d'edat entre adoptant i adoptat. La prohibició d'adoptar es va estendre als qui tinguessin fills naturals reconeguts (art. 173 del CC). Això, en la pràctica, implicava que els sol·licitants haguessin de demostrar (majoritàriament, amb un dictamen mèdic) que el matrimoni no tenia possibilitat de tenir fills. A Catalunya no era així; el Dret Civil especial vigent permetia que les persones que tenien fills naturals poguessin adoptar, tal i com especifica l'art. 6 de la Llei de 21/07/1960.

Es va mantenir la preferència del dret dels fills legítims, legitimats o naturals a rebre aliments per part de l'adoptant, i el pacte successori a favor de l'adoptat es limitava a 2/3 de l'herència de l'adoptant. Els fills legítims i naturals reconeguts tenien prioritat pel que fa a tutela, representació i defensa de l'absent (art. 174 CC).

La nova llei va introduir dos tipus d'adopció: la menys plena i la plena (art. 172). La menys plena quedava regulada de manera molt similar a la de l'únic tipus d'adopció existent fins al moment: l'adoptat només podia fer servir el cognom de l'adoptant si es feia constar en l'escriptura d'adopció, i només tenia dret a l'herència de l'adoptant en els termes previstos en la dita escriptura (art. 180). La segona es reservava exclusivament per a nens abandonats i expòsits (no s'estenia aquest tipus d'adopció als orfes, amb la qual cosa queda molt clara la intenció del legislador d'alleugerir els tràmits especialment a les institucions d'acollida d'infants). Els adoptants havien de portar més de 5 anys casats, tot i que també es permetia adoptar a persones vídues. Els adoptats s'equiparaven a nivell successori amb els naturals reconeguts, no amb els legítims (art. 179). A Catalunya, els fills adoptius tenien dret a legítima al mateix nivell que els fills legítims (art. 125 de la Llei de 21/07/1960), també en successió intestada (art. 249).

És important destacar que, en el cas de menors de 14 anys, per poder ser adoptats en forma plena calia que els infants portessin 3 anys o més en situació d'abandonats o expòsits (art. 178 CC). Segons Castón i Ocón (2002), aquesta mesura va ser un impediment per a la sortida de nens de les institucions d'acollida. En tot cas, era una millora respecte a la situació anterior, i hi havia solucions interines. Per iniciar el procediment abans d'aquest termini, existia la figura de la "colocación familiar" que es regulava principalment a l'Ordre Dictant normes ampliàtòries per a la col·locació familiar de nens, de 06/04/1937⁵⁰ (BOE 168 de 1937), mitjançant la qual es confiava l'infant de manera informal (amb una simple compareixença signada) a una parella que en tenia cura i que posteriorment tenia dret preferent a adoptar. Mentre estigués vigent el termini de 3 anys, els "confiants" sabien que els pares naturals podien reclamar l'infant en qualsevol moment. Exhaurit el termini, la majoria de vegades es procedia a l'adopció, que també majoritàriament es feia en forma plena. A partir del moment de l'adopció plena, l'adoptat tenia únicament els cognoms de l'adoptant o adoptants. A més, el Registre Civil no publicaria cap dada que pogués descobrir l'origen de l'adoptat (art. 178 CC).

La reforma de 1958 també establí que abans de l'adopció plena d'un infant acollit dins de qualsevol tipus d'establiment de beneficència, calia escoltar "al adoptado, si tuviere suficiente juicio, y a sus más próximos parientes, si fueren conocidos" (art. 176).

L'adopció no tornarà a ser objecte d'atenció del legislador fins a la Llei 7/1970, de 4 de juliol, de modificació del capítol V del títol VII del llibre I del Codi Civil, sobre adopció⁵¹ (BOE 161 de 1970), la qual en la nova redacció de l'art. 174 del CC definia legalment l'abandonament: "Se considerará abandonado al menor de catorce años que carezca de persona que le asegure la guarda, alimento y educación. Para apreciar la situación de abandono será irrelevante que ésta se haya producido por causas voluntarias o involuntarias." A més:

La entrega del menor en una casa o establecimiento benéficos se considerará también como abandono (...) cuando, aun siendo conocida la

⁵⁰ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1937/168/A00907-00911.pdf>

⁵¹ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1970/07/07/pdfs/A10702-10704.pdf>

filiación, constare la voluntad de los padres o guardadores de abandonar al menor manifestada con simultaneidad a su entrega o inferida de actos posteriores. En uno y otro caso, la apreciación del abandono exigirá que hayan transcurrido durante el internamiento del menor seis meses continuos sin que (...) se interesen por él de modo efectivo mediante actos que demuestren su voluntad de asistencia. La mera petición de noticias no interrumpe por si sola el referido plazo.

Aquest nou text també avançava en l'equiparació dels drets successoris del fills adoptats amb els fills legítims, ja no s'exigia que l'adoptat fos un infant abandonat o expòsit, i els adoptants no només podien tenir fills naturals (com ja passava en el Dret Civil Català), sinó que també podien ser persones solteres. Si eren un matrimoni, n'hi havia prou que un dels cònjuges hagués fet 30 anys, i la diferència d'edat mínima entre adoptant i adoptat passava a ser de 16 anys. La nova llei canviava el model de manera significativa i continuava la tendència que afavoria els adoptants, reduint els terminis i les condicions per apreciar l'abandonament. Amb consciència d'aquesta situació, el Ministeri de la Governació va redactar una nota en què instava les Diputacions a recollir el màxim de dades que permetessin al Jutge valorar la conveniència de l'adopció, incloent un informe sobre l'opinió de la pròpia institució. Això va afavorir el protagonisme elevat de les assistents socials, que redactaven fitxes sobre els menors i feien informes actualitzats, incloent visites periòdiques als domicilis dels infants per valorar la seva situació a tots els nivells.

La correcció programàtica de la normativa, que va intentar en totes les seves actualitzacions mantenir una aparença de neutralitat i de voluntat exclusivament caritativa, no garanteix que en la realitat fos sempre així, i especialment si considerem l'escassetat de documentació disponible. Podem pensar que, donat el context, hi havia una gran varietat de situacions -i de solucions- a un problema tan delicat.

2. L'Església

El concepte de *nacionalcatolicisme* com a imposició de la religió catòlica en tots els àmbits de la vida va tenir l'origen en l'absolutisme religiós dels anomenats Reis Catòlics, que van obrir la porta al clericalisme en la societat espanyola. En realitat, la insurrecció militar del 18 de juliol de 1936, no es va fer en nom de la religió sinó de la unitat nacional d'Espanya, la seguretat i l'ordre públic, davant de l'amenaça que, suposadament, constituïa la República. El franquisme va aprofitar l'oportunitat de tenir el suport de la gran quantitat de clergues que hi havia al país. Aquesta política va implicar l'assumpció d'actituds com el recel respecte al progrés cultural, i el fet d'entendre la Guerra Civil com una croada religiosa, que en acabar la guerra van culminar en la imatge del país com a reserva espiritual d'Occident (Miret, 1980; S. Núñez, 2014; Solama, 2020). Això va permetre presentar la Guerra Civil com una lluita entre el bé i el mal, on Franco, com a representant de Déu a la Terra, lluitava per salvar la nació. A més, va facilitar una distinció molt clara entre les dues Espanyes.

L'Església, que havia viscut represàlies molt greus per part dels republicans (com la cremada de convents de 1931), es va posicionar ràpidament a favor del bàndol "nacional". A més, la cúria no era partidària de la modernització i la liberalitat de costums que inspiraven els ideals republicans, ni estava disposada a assumir la pèrdua de poder que significaria eliminar la seva vinculació amb l'Estat. En aquest sentit, la Carta col·lectiva dels bisbes espanyols als d'arreu del món amb motiu de la guerra d'Espanya, de primer de juliol de 1937, signada per la majoria de bisbes espanyols però redactada *de facto* pel cardenal Gomà, declarava que "hoy por hoy, no hay en España más esperanza para reconquistar la justicia y la paz y los bienes que de ellas se derivan, que el triunfo del movimiento nacional" (p. 16). Aquest document va ser cabdal com a aval propagandístic del bàndol insurrecte (S. Núñez, 2014). A més, com assenyala aquesta autora, va facilitar la construcció de l'argumentari franquista que, buit d'una ideologia pròpia, s'alimentava en gran part de l'anti-ideologia (les coses contra les quals lluitava, com la maçoneria, el comunisme, l'anomenat "separatisme", etc.).

Cal distingir entre església espanyola i Vaticà: Pius XI, durant el seu mandat, va tenir una actitud ambivalent entre donar suport al bàndol alçat i condemnar la guerra en ella mateixa, com a fet inhumà. El seu successor Pius XII, escollit el mes de març de 1939, va manifestar més obertament les seves simpaties pel règim franquista: acabada la guerra, en un missatge radiofònic del dia 16 d'abril de 1939⁵², va felicitar Franco per la seva victòria, enaltint la posició d'Espanya com "la Nación elegida por Dios como principal instrumento de evangelización del Nuevo Mundo y como baluarte inexpugnable de la fe católica".

Durant dues dècades la posició de l'església dins del franquisme va ser la d'una simbiosi molt beneficiosa per a ambdues parts. No va ser fins al Concili Vaticà II que les fissures dins de l'església espanyola en el seu suport al règim es van començar a fer evidents (Núñez de Prado, 2014; Castillo i Castillero, 2019).

2.1. La simbiosi del primer franquisme

De 1939 a 1959, les directrius del règim es van orientar a la recuperació dels valors ancestrals que fonamentaven totes les accions en l'espiritualitat, o més acuradament, en la religió (Solama, 2020). Durant els primers anys, l'Església va recuperar ràpidament les prerrogatives perdudes al llarg dels anys 30. El 1938 ja s'havia derogat la llei del matrimoni civil de 1932 i la de congregacions religioses de 1933. També s'havia aprovat una partida econòmica procedent dels pressupostos generals de l'Estat i destinada a l'Església catòlica. L'any 1939, el projecte republicà per modernitzar Espanya va quedar substituït per una situació ja coneguda: l'aliança entre Estat i Església, que incloïa importants beneficis econòmics per a la segona, a més del control sobre l'educació i la moral del país. El 1941 es va dictar l'Ordre de 25 de juny de 1941 per la qual es constitueix la Junta Nacional per a la reconstrucció de Temples Parroquials, d'acord amb el Decret de 10 de març de 1941⁵³ (BOE 178 de 1941), per reconstruir els temples i esglésies destruïts. La confessionalitat catòlica del nou règim deixava poc

⁵² Disponible a: https://www.vatican.va/content/pius-xii/es/speeches/1939/documents/hf_p-xii_spe_19390416_inmenso-gozo.html

⁵³ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/178/A04716-04716.pdf>

marge a les altres religions, que de fet eren menystingudes i discriminades, ja que tenien prohibit fer celebrar cerimònies en llocs públics i veien com les seves publicacions es retiraven del mercat, entre d'altres mesures. En contrast, i des de 1944, la Circular establint el règim de censura de les publicacions que s'indiquen, de 25/03/1944, del Ministeri d'Educació (BOE 98 de 1944), havia eximit les publicacions eclesiàstiques espanyoles de la censura prèvia establerta per la Llei de 22 d'abril de 1938, de Premsa (BOE 550 de 1938), per a totes les publicacions periòdiques (C. Barrera, 2001). Les crítiques internacionals sobre aquesta situació eren vistes des d'Espanya com a part d'una campanya de difamació contra el país, articulada amb finalitats polítiques (Moreno, 2001).

L'íntima relació entre Església espanyola i franquisme era una de les principals diferències amb els feixismes italià i alemany. Acabada la Segona Guerra Mundial, ja sense aquests dos governs afins, el franquisme va suavitzar la càrrega ideològica falangista i va reforçar la religiosa i moral. Al voltant de 1945 van agafar força organitzacions com Acción Católica, de la qual parlarem més endavant, o la Asociación Católica Nacional de Propagandistas. L'objectiu de Franco era avançar cap a la firma d'un concordat amb la Santa Seu que li proporcionés validació internacional. Abans que s'aconeguís, es va fomentar a Espanya un associacionisme obrer-religiós, dependent de la jerarquia eclesiàstica. Per exemple, la Hermandad Obrera de Acción Católica (HOAC), amb les seves branques juvenil i femenina (la JOAC i la JOACF), o la Juventud Obrera Cristiana (JOC). Aquestes associacions, amb vocació de fer realitat la justícia social preconitzada pel règim, van acabar canalitzant el descontent de la classe treballadora, per bé que sense exercir com una autèntica oposició.

Finalment, el 27 d'agost de 1953 es va signar el Concordat, que confirmava l'estatus privilegiat de l'Església catòlica i representava un triomf per als governants franquistes. Es confirmava la confessionalitat catòlica, apostòlica i romana de la Nació espanyola, el lliure i públic exercici del culte d'aquesta religió i d'altres aspectes, com l'obligatorietat d'ensenyar la religió a les escoles i, sobretot, el final de l'aïllament d'Espanya respecte a l'exterior, que era la finalitat més buscada i de fet l'única addicional que va obtenir el Govern espanyol

respecte a la situació anterior. L'acord, en tot cas, va ser beneficiós per a les dues parts (S. Núñez, 2014).

Des de meitat de la dècada dels cinquanta, l'empenta de les noves generacions, la influència de l'emigració, de les migracions interiors, i també dels costums estrangers, que tímidament començaven a ser coneguts pels espanyols, van contribuir a un procés de secularització de la societat que va ser progressiu però lent: sobretot en les comunitats petites, el capellà continuava sent una figura important i influent (Hernández, 2019). En la taula següent es pot veure la importància de la figura del rector en poblacions petites l'any 1970. Per mantenir aquesta posició de privilegi va ser decisiva l'omnipresència de l'Església en àmbits tan importants com l'educació, i la seva responsabilitat en la reeducació dels qui transgredien la llei.

Taula III.2: Qui és més important i qui guanya més diners d'una llista d'ocupacions rurals, per estrats de població en el sector rural

ES MAS IMPORTANTE	ESTRATOS DE POBLACION				ES MAS IMPORTANTE	ESTRATOS DE POBLACION			
	Menos de 2.000 hab.	De 2.001 a 5.000	De 5.001 a 20.000	TOTAL		Menos de 2.000 hab.	De 2.001 a 5.000	De 5.001 a 20.000	TOTAL
Maestro	37	30	25	33	Maestro	13	8	8	11
Secretario de la Hermandad de Labradores	3	3	1	2	Secretario de la Hermandad de Labradores	5	10	4	6
Comerciante	1	3	8	3	Comerciante	28	23	26	27
Cura párroco	43	45	42	43	Cura párroco	14	8	7	12
Secretario del Ayuntamiento	12	14	14	13	Secretario del Ayuntamiento	31	37	43	34
Labrador con tierras	5	5	9	6	Labrador con tierras	9	14	11	10
TOTAL respuestas, cuestionario general (a)	100% (1.134)	(397)	(276)	(1.815)	TOTAL respuestas, cuestionario general (a)	100% (1.091)	(385)	(261)	(1.743)

NOTAS:
(a) Se han excluido de la base los NS y NC.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p.574)

2.2. L'educació i la reeducació

Com a porta d'entrada al cervell dels infants, l'escola era un instrument essencial que calia controlar. Per això el règim es va ocupar especialment en dissenyar continguts que s'adaptessin als seus principis i a seleccionar mestres que, a part

de representar aquests principis, li mostressin adhesió. L'Església va proporcionar molts d'aquests actius (S. Núñez, 2014). D'aquesta manera va ultrapassar l'àmbit espiritual per intervenir en els aspectes temporals de la societat. Com a part de l'aparell ideològic de l'Estat, i especialment ben posicionada per a aquesta finalitat, va treballar per definir i controlar les conductes dels ciutadans, gràcies sobretot al monopoli gairebé exclusiu de l'ensenyament (Mayordomo, 1997; Grana, 2021). Inicialment, Falange Española de las JONS (d'ara endavant, Falange) i l'Església van rivalitzar per obtenir la competència educativa, i el conflicte es va resoldre amb un avantatge clar per a l'Església, mentre que a Falange, com veurem més endavant, se li va cedir el control de matèries pròpies del nou règim amb una forta càrrega política, que es van incloure en els programes educatius, entre elles la Formació del Espiritu Nacional (Manrique et al., 2009; Fernández, 2012; Viñao, 2014).

El principi de subsidiarietat de l'Estat en l'educació quedava palès en els continguts del Noticiario Cinematográfico Español (NO-DO, per "noticiarios y documentales"), amb una presència gairebé exclusiva de les escoles a càrrec d'ordes religiosos, que mostraven unes bones instal·lacions, orientades a una instrucció completa (espiritual, intel·lectual i física) mentre que les escoles nacionals, eminentment precàries, quedaven reservades per a les classes socials més desfavorides (Viñao, 2014; Guichot, 2022).

En la seva tasca d'ensenyament l'església es basava en la por: a l'infern, a Déu, a la temptació, al comunisme, al càstig. Així, el Catecismo Patriótico Español era obligatori a totes les escoles des de 1939, i als textos escolars s'afegien normes que contribuïen a aquesta cultura de la por i de la repressió sexual, prohibint a homes i dones banyar-se junts a les piscines públiques, o insistint que calia evitar bars, restaurants i altres llocs on homes i dones poguessin coincidir. En aquest marc, l'Església adoptava una actitud moralment ambivalent, condemnant els balls però tolerant la prostitució si hi havia benefici econòmic per als propietaris dels locals, i acceptant l'estatus privilegiat de què gaudien els membres de la cúria (Miret, 1980; Solama, 2020).

El paper de l'Església era tant important en la educació com en la reeducació a les presons, però en aquest darrer àmbit el protagonisme el van tenir els ordes

religiosos femenins, que des del model de conveni signat per Franco el 1938 per assignar a les monges l'administració i vigilància de les presons femenines, van dedicar gran part del seu temps a assistir les dones marginades (Romero, 2002). Acabada la Guerra Civil, les comunitats religioses que havien estat allunyades de la gestió de les presons femenines durant la Segona República, van ser readmeses en aquestes tasques directives i organitzatives (Almeda, 2005). Una d'aquestes congregacions va ser la de les Germanes de la Caritat de San Vicenç de Paül, fundada a París el 1633, que a més de la tasca assistencial va assumir funcions pastorals i educatives (Pastrana, 2021). En canvi, a les presons masculines hi havia assignats un o dos capellans amb funcions diverses, però la majoria de funcionaris eren excombatents o militars retirats, i a finals dels 60 es van crear els anomenats Equips d'Observació i Tractament, i es van incorporar professionals com psicòlegs, criminòlegs i pedagogs. La presència gairebé exclusiva de religioses a les presons femenines afegia a aquests centres una càrrega superior de repressió moral i espiritual ja que, a més, la majoria de presons de dones estaven qualificades com a Centrals de Multireincidentes, i se suposava que les monges eren necessàries per moralitzar les recloses i reeducar-les en la virtut. Les funcions de les monges eren molt àmplies: estaven a càrrec de la infermeria, la cuina, el vestuari, la neteja, l'economat, l'organització de cursos sobre tasques domèstiques i d'altres que se'ls poguessin assignar. Per complementar la resta de serveis es disposava de funcionàries de la Sección Femenina, organització que veurem amb detall més endavant. Almeda (2005) assenyala que aquest funcionament de les presons femenines a Espanya durant el franquisme és similar al de les Casas Galera de Sor Magdalena de San Jerónimo o les Cases de Misericòrdia del segle XVII, on les internes aprenien tasques domèstiques i treballaven per esdevenir dones "decents".

Cal remarcar, doncs, la múltiple -i diferenciada- tasca de les congregacions femenines durant el franquisme com a exemples d'integritat religiosa en la figura de les màrtirs de la Guerra, com a braç repressor de l'Estat a les presons de dones, com a adoctrinadores de nens orfes o fills de republicans en els valors del nacionalcatolicisme i, en suma, com a exemple i agent transmissor d'actituds que havien de ser específicament femenines: la submissió, l'acceptació acrítica de les desigualtats que les desfavorien i l'estricta rigidesa moral (Moreno, 2006).

2.3. El Concili Vaticà II i la *Humanae Vitae*

El Concili Vaticà II va ser iniciat per Joan XXIII l'11 d'octubre de 1962 i finalitzat per Pau VI el 8 de desembre de 1965. En un context tradicional com l'espanyol, totalment vinculat a l'Església i dependent d'ella pel que feia a la legitimitat del règim, va suposar una força renovadora que no només va ser difícil de gestionar sinó que va contribuir a debilitar les estructures del franquisme (Grana, 2021; V. García, 2023). A *Gaudium et spes*⁵⁴, l'única Constitució pastoral del Concili, sobre l'Església i el món actual, es posava de relleu la posició de les dones com a subjectes amb drets en igualtat amb els homes, i unida al decret *Perfectae caritatis*⁵⁵ (1965) va formar un cos de preceptes que feia un important pas endavant per a la modernització de la vida religiosa (V. García, 2023).

Per la seva banda, *Gaudium et Spes* i la declaració *Dignitatis Humanae*⁵⁶ sobre la llibertat religiosa, totes dues de 7 de desembre de 1965, en combinació amb la Llei 14/1966, de 18 de març, de Premsa i Impremta⁵⁷ (a partir d'ara, Llei 14/1966) (BOE 67 de 1966) impulsada per Manuel Fraga, van permetre la publicació de veus crítiques al Concordat, que a la vista dels postulats del Concili es considerava anacrònic, per exemple en l'aspecte de la confessionalitat. Les circumstàncies també van propiciar el naixement de noves revistes de tipus religiós, algunes de les quals van arribar a mantenir conflictes amb el poder polític, com a manifestació del desacord de part de la jerarquia eclesiàstica amb la Dictadura. Paral·lelament, va aparèixer un anomenat "anticlericalisme de dretes" entre els sectors del règim disconformes amb aquesta evolució de l'Església (C. Barrera, 2001).

⁵⁴ Disponible a: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_sp.html

⁵⁵ Disponible a: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_perfectae-caritatis_sp.html

⁵⁶ Disponible a: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_sp.html

⁵⁷ Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1966/BOE-A-1966-3501-consolidado.pdf>

2.3.1. Les religioses

Durant els anys 60 un 99,3% de la població es declarava catòlic i proliferaven les vocacions religioses, sobretot femenines, el nombre de les quals triplicava el de religiosos:

Taula III.3: Nombre de religiosos i religioses (1962-1965)

	1962	1963	1964	1965
Religiosas	70.748	71.533	79.171	83.663
Religiosos	21.791	23.661	23.832	24.687
Sacerdotes diocesanos	25.013	25.403	25.271	25.972

(Font: García, 2023)

Com hem mencionat, a les religioses se'ls va assignar una tasca de “maternitat social”, projectada en la recatolització nacional i la reeducació de dones desviades. Malgrat la seva superioritat numèrica, eren els religiosos els qui tenien el poder polític-religiós. Les monges, però, tenien una gran influència social per l'extensió de la seva tasca en aquest àmbit (García, 2023).

La *Gaudium et Spes* i la *Dignitatis Humanae* van tenir una incidència remarcable en les monges, com a religioses i com a dones, tant en aspectes externs (com la introducció de la senzillesa en els hàbits) com interns (per exemple, algunes categoritzacions que diferenciaven religioses segons el seu estatus socioeconòmic, i l'exempció de clausura per fer tasques d'apostolat). Gràcies a aquests canvis, algunes monges van passar a desenvolupar la seva activitat en barris desfavorits, com els anomenats “curas obreros”, fregant el compromís polític.

La recepció del Concili dins de l'Església espanyola va ser lenta, gradual i acompanyada de les primeres tensions amb el règim tradicional. Per enfrontar els dictats de la modernització, les monges van haver d'assumir que calia adquirir un nivell de professionalització que no tenien, i per això es va treballar en la seva formació: la seva influència en la societat ja no es produïa amb la mateixa facilitat que anteriorment, i calia mantenir-la. La conseqüència va ser que algunes

religioses es van allunyar de l'ideal de subordinació femenina per assumir posicions més igualitàries amb els seus homòlegs masculins (V. García, 2023).

2.3.2. La Humanae Vitae

L'encíclica *Humanae Vitae*, en el text de la qual es condemnen els anticonceptius, es va publicar el juliol de 1968, durant el papat de Pau VI. El text va marcar una divisió d'opinions important dins de la mateixa Església, i també de la comunitat catòlica.

En el marc previ a l'encíclica, en què ja es coneixia i s'utilitzava la píndola anticonceptiva, s'havia obert un debat a Espanya sobre la qüestió. Segons l'Informe FOESSA de 1970, el nombre de fills era la principal font de tensions en la parella, cosa que indica l'angoixa que podia suposar per a les dones la proliferació d'embarassos no desitjats.

Taula III.4: Temes de dissidència amb el marit, per nivell d'ingressos familiars

NO ESTUVIERON DE ACUERDO CON SU MARIDO LA SEMANA PASADA EN:	NIVEL DE INGRESOS FAMILIARES					TOTAL
	Muy bajo	Bajo	Medio	Alto	Muy alto	
El número de hijos que hay que tener	95	96	94	94	85	92
Los gastos de la casa	62	71	84	85	90	84
El dinero que se guarda el marido	73	62	86	83	84	80
El educar a los niños	65	68	74	74	71	71
El estar fuera de casa demasiado tiempo el marido	43	59	69	71	78	68
Los parientes	49	57	66	71	69	65
El empleo del tiempo libre	76	87	73	56	49	64
El no demostrar cariño	49	50	70	69	62	63
Costumbres personales que molestan	59	55	60	64	37	57
El tiempo que paso con mis amigas	24	50	54	66	66	55
El trabajo	51	37	46	47	47	45
Cuestiones de religión	22	20	14	16	23	17
El aspecto o cuidado de la casa	22	12	18	20	9	16
El trabajo que hay en la casa.	19	11	9	9	11	10
TOTAL respuestas (a)	100 % (37)	(56)	(152)	(154)	(87)	(486)

NOTA:
(a) Se han excluido de la base los NS y NC. Cuestionario extra.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 633)

A Espanya, un sector del catolicisme va començar a valorar les relacions sexuals satisfactòries de parella com un element imprescindible per a la seva cohesió, i va començar a entendre que calia adequar el nombre de fills a les possibilitats

de la família, segons l'esperit de la *Gaudium et spes*, que parlava de la dimensió afectiva de la sexualitat dins d'una "paternitat responsable" però no donava solucions per al control de la natalitat.

Gràcies a la Llei 14/1966, diverses revistes van publicar opinions i enquestes sobre el tema, més o menys reaccionàries en funció de la seva ideologia, però és cert que alguns membres de la jerarquia eclesiàstica van començar a pensar en la possibilitat d'acceptar l'ús de la píndola, i el catolicisme més progressista va passar a parlar de la sexualitat com "el llenguatge de l'amor".

Malgrat que l'informe previ encarregat per Pau VI -i que es va filtrar a la premsa internacional- aprovava el control de la natalitat, aconsellava adaptar-se als nous temps i semblava suggerir que la decisió papal seria oberturista, no va ser així, i molts matrimonis catòlics que s'havien acostumat a l'ús de la píndola van quedar decebuts. La decisió de Pau VI va ser tardana, i no va poder aturar la polèmica que ja s'havia creat ni el deteriorament de la imatge de l'Església. Molts fidels que utilitzaven la píndola ho van continuar fent, assumint que tenien llibertat per fer els seus propis judicis ètics.

A Espanya es van publicar opinions que qüestionaven la infal·libilitat del Papa i defensaven una major confiança en la reflexió personal dels seglars. Va ser important que des d'Espanya es posés en dubte l'autoritat moral de l'Església i la necessitat d'obeir-la cegament, demanant diàleg i consens. La recepció de la *Humanae vitae*, en definitiva, va provocar un debat nacional que va contribuir a la crisi del nacionalcatolicisme i dels mateixos fonaments de la Dictadura (M. García, 2021).

2.4. El segon franquisme. Conflictes amb l'Estat

El motor principal dels canvis en el pensament catòlic dominant, més immediat que el Concili, va ser la situació socioeconòmica del país. La industrialització i l'èxode rural cap a zones urbanes van crear bosses importants de pobresa a les ciutats, que eren zones marginals proclius a una relaxació dels costums i a l'abandonament de la religió. Sobretot a partir de 1960, des d'Acción Católica es

van alçar algunes veus tímides que criticaven determinades polítiques del franquisme, especialment des del món obrer (JOC i HOAC) (M. S. López, 2004).

El 1960 es va difondre una carta de 339 sacerdots bascos criticant la política del règim com a poc respectuosa amb els Drets Humans⁵⁸. Acción Católica va defensar les vagues de 1962 a les mines del Nord d'Espanya, i el 1963 l'abat de Montserrat, Monsenyor Escarré, va fer declaracions contra alguns excessos del règim (Miret, 1980). Els anomenats "curas obreros" van ser els religiosos que més van treballar per millorar les condicions de vida en les zones deprimides i fomentar alhora la vida religiosa (Cerón, 2009), malgrat que les autoritats franquistes els anomenaven "subversius" o "comunistes". En el món rural, que encara tenia gran importància, també es feia notar la presència de capellans joves que des de les seves parròquies denunciaven, a vegades amb fermesa, les condicions de vida dels pagesos i en alguna ocasió arribaven a responsabilitzar l'Estat del problema. La seva voluntat de mobilitzar la població requeria un major exercici de la llibertat i no era compatible amb el conformisme que es volia imposar des de l'Estat ni amb el nacionalcatolicisme. La dissidència religiosa, però, no era majoritària, i la denúncia no anava sempre lligada amb un qüestionament del poder polític. En tot cas, hi havia una divisió real dins de l'Església, que es feia palesa entre jerarquia i bases i dins de les bases, en part deguda a la renovació generacional. De fet, cal parlar de diverses tendències: la conservadora i franquista, la conservadora apolítica, més moderada, interessada a conservar l'estatus, i la renovadora, dins de la qual podem trobar religiosos més moderats, compromesos socialment, i més radicals (aquests, minoritaris). L'Església en el seu conjunt, però, tenia clara la necessitat de no renunciar a la seva preeminència en aspectes com l'educació (Hernández, 2019; Grana, 2021).

2.4.1. L'Església i la llibertat de premsa

La Llei 14/1966 va suprimir mitjans de control directes com la censura o la designació del director de la publicació, però en va establir altres de més

⁵⁸ Disponible a: <https://www.euskonews.eus/0542zkb/339%20sacerdots.pdf>

indirectes. Els expedients per suposades infraccions contra l'art. 2 s'utilitzaven com a eina de repressió de les publicacions que excedien el marge que el govern volia concedir. La vaguetat de la redacció de l'article deixava molta llibertat d'acció al Ministeri d'Informació i Turisme (C. Barrera, 2012) i afavoria l'autocensura. En tot cas, la imatge del país que es va començar a difondre s'allunyava de la perfecció que es transmetia en èpoques anteriors.

Les revistes que depenien del sector jove i sindical d'Acción Católica van ser les que van crear més conflictes amb el poder polític. El mateix Pablo VI havia dit, en un discurs del 07/01/67 davant del Cos Diplomàtic⁵⁹, que “La Iglesia no puede desinteresarse de lo temporal, porque lo temporal es la actividad de los hombres, y todo lo que concierne al hombre concierne a la Iglesia”. Tot i així, les publicacions més controvertides van ser les que barrejaven les qüestions religioses amb la política, i les que tractaven l'anomenada “cuestión regional” catalana i basca (Barrera, 2001). Com a conseqüència de pressions des d'altres sectors de l'Església i des del Ministeri, entre 1966 i 1967 es va forçar la desaparició de revistes com *Signo*, *Juventud Obrera*, *Voz del Trabajo* i *Aún*. Cal entendre aquest conflicte com originat per una crisi bilateral: la de l'Església i la de la pròpia Dictadura, que amb la Llei 14/1966 va provocar que els problemes del país sortissin a la superfície, desestabilitzant la situació política (Grana, 2021).

La defensa dels Drets Humans per part d'Acción Católica va tenir com a conseqüència el cessament de tots els dirigents nacionals que volien una certa obertura, i l'organització va endurir els seus estatuts. Entre 1965 i 1975, però, van continuar els malestars entre clergat i règim. Es va crear la presó de Zamora per a sacerdots (de fet, era un pavelló de la presó provincial) i es va prohibir que rebessin visita fins dels bisbes (Miret, 1980). Per aquest centre va passar, entre d'altres, el català Lluís Maria Xirinachs. L'empresonament d'un total aproximat de cent capellans, la majoria de Guipúscoa i Biscaia, va oferir als ciutadans la imatge de la Dictadura exercint la repressió contra l'Església (F. Fernández, s.d.).

⁵⁹ Disponible a: https://www.vatican.va/content/paul-vi/es/speeches/1967/january/documents/hf_p-vi_spe_19670107_corpo-diplomatico.html

2.4.2. L'Església i la llibertat religiosa

Després de la declaració *Dignitatis humanae*, Espanya es va veure obligada a admetre la llibertat religiosa, cosa que va donar lloc a la Llei 44/1967, de 28 de juny, regulant l'exercici del dret civil a la llibertat en matèria religiosa⁶⁰ (BOE 156 de 1967). El bisbat espanyol va manifestar que la llibertat religiosa era compatible amb la confessionalitat, i de fet la nova norma va mantenir els privilegis de la religió catòlica, prioritzant la confessionalitat i amb restriccions com el fet que els cultes no catòlics fora del temple requerien el permís del governador civil corresponent. La imatge, però, era que l'Estat s'adaptava a les directrius del Concili.

No van faltar les crítiques de confessions no catòliques, com els protestants, i del catolicisme progressista. Entre les reivindicacions existents, es demanava reformar el Concordat introduint la separació entre Església i Estat, o fins i tot l'aconfessionalitat. El bisbat, en canvi, va donar suport al text legal: les autoritats religioses entre els anys 1963 i 1975 provenien del sector més conservador, que era el més afí al règim (Castillo i Castillero, 2019).

Les queixes d'altres confessions van incrementar-se quan el Ministeri de Justícia va obrir un registre de confessions no catòliques, ja que el van considerar discriminatori, i les reunions i els actes conjunts entre catòlics i no catòlics no van tenir resultats profitosos. En general, l'Església catòlica va mantenir una actitud defensiva per temor a perdre privilegis, i el règim franquista compartia interessos amb el bisbat perquè la confessionalitat del règim era una part important de la seva legitimitat. El problema, doncs, no era només religions sinó també polític.

L'escenari no era fàcil de conciliar: les activitats religioses com anar a missa, o fets com tenir un fill o filla consagrat a Déu eren rituals socialitzadors que havien vinculat els ciutadans amb l'Església però que van perdre força en la transmissió intergeneracional (S. Núñez, 2014). El règim no va renunciar mai a la seva legitimitat religiosa, però s'estava exposant progressivament a una dissidència

⁶⁰ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1967/07/01/pdfs/A09191-09194.pdf>

que, en el seu desenvolupament, va adoptar un esperit (el del Concili) i un relat que parlava de la necessitat d'autocrítica i de compromís per millorar la realitat. En aquest context, la imatge intolerant de la jerarquia eclesiàstica va contribuir a la secularització social. Malgrat això, ni la Constitució de 1978 ni la normativa i acords posteriors han eliminat del tot els privilegis que encara avui té l'Església catòlica (Moreno, 2001).

3. La salut i la sanitat

L'estat nutritiu de la població espanyola, que havia millorat durant el primer terç del segle XX, va empitjorar durant la Guerra Civil i després d'ella, i no es va tornar a recuperar fins als anys 50. Les manca de disponibilitat dels aliments i les diferències en la seva distribució van fer que la població patís una època molt negativa a nivell de salut i de desenvolupament físic i intel·lectual. Els grups socials més deprimits van viure una època continuada de malnutrició. Durant la dècada dels cinquanta sembla que la ingesta d'energia i proteïnes estava per sobre de les necessitats, però en canvi el consum mig de ferro era inferior en el cas d'alguns col·lectius, com les dones en edat fèrtil. Els problemes de malnutrició eren un risc real per a grups com nens, joves i futures mares, especialment de classes modestes, que tenen *per se* unes necessitats proporcionalment superiors a la mitjana. A això hem de sumar la manca de disponibilitat dels aliments a causa de la situació econòmica i una tradicional discriminació familiar en la seva distribució que afavoria els membres més actius econòmicament i per tant valorats a nivell social. A finals dels 60, la mortalitat infantil era superior en àrees rurals amb rendes més baixes i menys equipament sanitari assistencial, tant general com obstètric (Cussó, 2005).

3.1. La salut i l'educació per a la salut

El racionament no era suficient per abastir la població i el govern distribuïa la producció agrícola amb favoritismes pels afins, mentre perseguia el petit

estraperlo, que per a les classes modestes era a vegades l'única manera de complementar els ingressos (Mir, 2000). Per tant, una gran part de la població no tenia prou aliments per viure, mentre que d'altres col·lectius com els militars en van rebre fins i tot durant dies en què no es va subministrar racionament als ciutadans, que estaven afectats per la desnutrició. Les condicions higièniques i sanitàries eren molt deficientes. Des de les altes instàncies del règim la situació es minimitzava, s'ignorava o s'atribuïa a l'allargament de la guerra per culpa dels "rojos".

El 1946 la situació havia millorat lleugerament en ciutats com Madrid o Barcelona, però no en el sud i zones pobres, que continuaven afectades per la malnutrició. Al llarg de 1950 es van anar recuperant els nivells agrícoles de preguerra i la situació era una mica millor però encara no satisfactòria; la precarietat i la malnutrició continuaven a Andalusia i sobretot entre les classes més humils.

El règim gestionava aquesta precarietat. El novembre de 1951, amb motiu de les eleccions municipals, va anunciar que qui no votés no veuria renovada la seva cartilla de racionament. Encara que les cartilles van desaparèixer el 1952, el règim va fer servir la fam com a element de control de la població (del Arco, 2006). Segons l'autor, la raó que el règim es mantingués malgrat aquesta situació crítica no va ser només la repressió, o la propaganda sempre vinculada a la por de la Guerra Civil, sinó el propi estat d'ànim de la població, sobretot la més desfavorida, que estava debilitada, sense possibilitat d'associació, callada per la por a les armes, les tortures, la coacció i també la fam. La població estava desnudrada i esgotada, i això, segons l'autor, va ser una fortalesa del règim, perquè va aconseguir portar els ciutadans a l'extrem en què només es plantejaven sobreviure a curt termini, sense cap objectiu amb vistes al futur, com a opció d'adaptació per continuar vivint (Mir, 2000). Quan la gran majoria de població afectada va prendre aquesta elecció racional va garantir l'estabilitat i la continuïtat del règim.

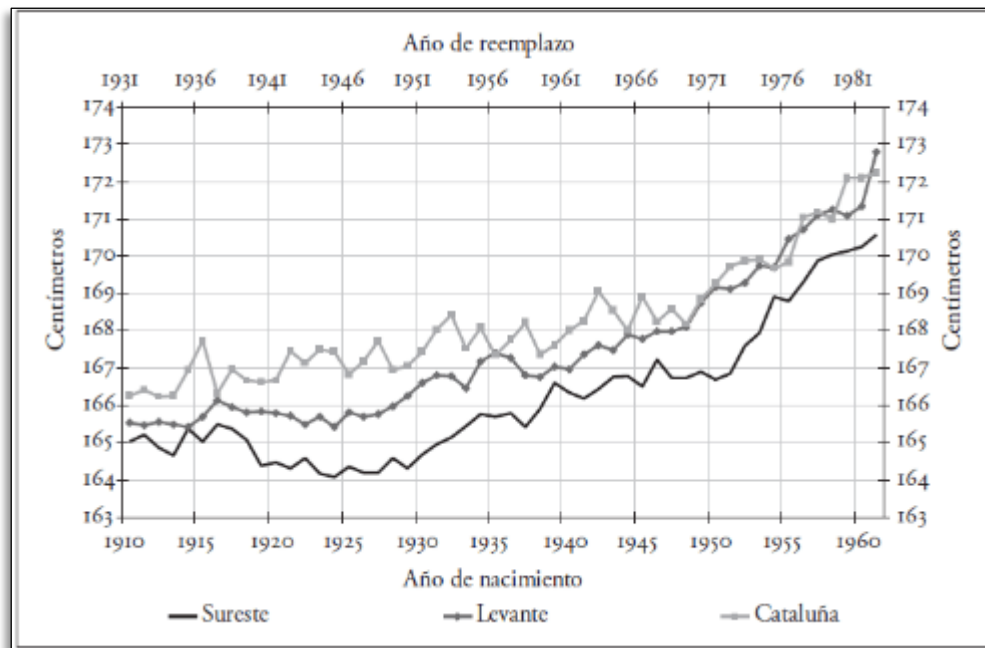
Es constata una elevada incidència de la mortalitat infantil associada a malalties infeccioses que no eren alienes a la malnutrició. Per fer front a aquest problema

es va promulgar la Llei de 12 de juliol de 1941 de Sanitat Infantil i Maternal⁶¹ (BOE 209 de 1941), però finalment la distribució de recursos va ser desigual i les províncies més perjudicades van ser precisament les més afectades pel problema. Tot i que es va avançar en la reducció de la mortalitat infantil, cal relativitzar aquest resultat perquè les desigualtats regionals en salut no només no es van corregir sinó que es van accentuar (Cussó, 2005; Bernabeu et al., 2006).

Pel que fa a l'alçada dels espanyols, a partir del reemplaçament de 1937 (nascuts el 1916) en què es va arribar a 166 cm, es va produir una davallada, i la pitjor xifra la trobem en el reemplaçament de 1945. Fins al 1950 no es van recuperar els nivells de 1936, i els avenços més significatius no es van produir fins al 1970 (168 cm) i 1977 (170 cm.). El 1985 ja va ser de 173 cm. Els nascuts entre 1949 i 1964 representen un creixement de 5 cm, la taxa més alta del període. Es fa palesa la diferència per regions: en començar la guerra els nois catalans eren lleugerament més alts que els de Múrcia (1 cm el 1937), però de 1937 a 1950 la diferència es va ampliar fins a 3 cm, cosa que mostra la diferència en les condicions de vida. La nutrició va ser més precària al sud-est d'Espanya que a Catalunya, amb conseqüències nefastes per a la població jove en creixement.

⁶¹ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/209/A05650-05655.pdf>

Gràfic III.1: Evolució anual de l'alçada mitjana en les àrees regionals de la mostra

(Font: J. M. Martínez et al., 2012)

Tot suggereix el fracàs de la política autàrquica franquista, que va tenir efectes negatius però, a més, no uniformes, i va fer incrementar les diferències en benestar biològic. Els nivells d'ingrés per habitant de preguerra no es van recuperar fins entrats els anys 50. També va disminuir el consum d'aliments, energia i proteïnes. Les desigualtats es van deure també a la diferència en l'accés als recursos bàsics com l'educació, a la disponibilitat de la renda i la riquesa, i al context ambiental (J. M. Martínez et al., 2012).

A partir dels anys 50 es va optar per l'educació alimentària i nutricional per millorar l'alimentació dels nens en edat escolar, i el 1952 es va crear el Servei de Protecció de l'Alimentació Escolar Infantil per instruir les famílies i orientar els menjadors escolars a càrrec del Ministeri d'Educació. El 1954 es va crear el Servei Escolar d'Alimentació i Nutrició (SEAN) que entre d'altres coses posava els mitjans per establir el complement alimentari que procedia de l'Ajut Social Americà, basat en llet i derivats, i també donava suport en l'orientació per a la dieta dels escolars. L'escola es considerava essencial com a divulgadora i també proveïdora dels aliments necessaris com les proteïnes, bàsiques en les etapes

de creixement.

De 1954 a 1968 les alçades dels infants als 6 anys es van incrementar en uns 5 cm, cosa que s'explica per una millor alimentació de les dones embarassades, el nivell d'atenció higiènica i sanitària i la millora de nutrició en la primera infància sobretot després del deslletament. A l'inici de 1960 les dades antropomètriques dels escolars mostraven un grup de nens ben alimentats (Llevant, Catalunya i Balears i costa cantàbrica), i una zona amb talles clarament inferiors (Andalusia, Extremadura i Galícia). El 1961, en el marc dels acords d'Espanya amb la Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO) i la UNICEF, es va iniciar el Programa d'Educació en Alimentació i Nutrició (EDALNU), per millorar el nivell nutricional de la població i, col·lateralment, la salut. La idea era difondre coneixements en la matèria i promoure no només millors hàbits alimentaris sinó també el consum de productes locals.

Malgrat això, un estudi antropomètric de 1963-64 en una mostra de 128.000 nens d'àmbit rural va mostrar un retard considerable en la seva alçada, especialment en els que pertanyien a un nivell socioeconòmic baix, fins i tot per sota de l'alçada de 1954. Hi havia algun cas de càries i raquitisme, puntuals, però sobretot alteracions per manca de vitamines A i B2. El 1970, la major cultura alimentària i la millora de condicions de vida va fer que les xifres milloressin també en les zones rurals i, en conjunt, s'apropessin a les de les zones més desenvolupades, amb un major consum de llet i productes animals (Trescastro et al., 2014).

Els continguts de salut no van tenir gaire protagonisme en els programes escolars. En tot cas, la concepció del cos va estar inclosa en la ideologia nacionalcatòlica, però en altres matèries com l'Educació Física o la Religió. Hurtado-García (2021) fa una distinció de tres etapes en la difusió de la cultura de salut a les escoles:

- a) De 1936 a 1953, amb proliferació de consignes, decàlegs i normes d'higiene a memoritzar, focus en l'educació física i introducció del concepte de culpa per no complir amb les normes establertes (la salut era un do diví i conservar-la un deure amb Déu i la pàtria, i per a les dones un deure amb el marit i els fills).

b) De 1953 a 1965, amb l'inici de l'obertura internacional, en què es va intentar difondre les propostes d'educació sanitària escolar de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) i la UNESCO, ampliant el discurs d'hàbits saludables a famílies i comunitats. La mesura no va tenir gaire èxit, ja que a nivell pràctic els continguts quedaven a criteri del mestre. És destacable l'ambivalència del discurs sobre l'àmbit rural. Mentre que en general es considera font d'ignorància i, per tant, d'insalubritat i del problema sanitari i educatiu (és a dir, origen de la malaltia), textos com l'*Enciclopedia Álvarez* el lloaven per ser un entorn amb aire pur, aigua més sana i menys probabilitat de contagi, mentre que a les ciutats l'aire estava viciat i l'atmosfera d'alguns llocs els convertia en centres d'infecció. Això podia quedar compensat, però amb el fet que els habitants de les ciutats tenien uns millors hàbits higiènics. Malgrat les dificultats, es va anar generalitzant el coneixement detallat de l'anatomia, i el concepte de la malaltia vinculada a la ciència i no al capteniment moral. Es van anar eliminant les referències a la pàtria i a la disciplina de l'etapa anterior, es van començar a singularitzar les referències a les malalties (triquinosis, tuberculosi, diftèria, tifus, còlera, càncer, etc.), i se'n van començar a explicar les causes, així com la manera de combatre-les (per exemple, amb antibiòtics, vitamines i vacunes). Més que la pròpia ciència es lloava la tasca dels científics, i es va atenuar la responsabilitat del nen en la pròpia malaltia, que ja no es feia dependre exclusivament de la seva higiene.

Les vacunacions eren molt importants en la prevenció de malalties infeccioses. Per fer estudis mitjans i universitaris i per començar un treball mercantil i industrial s'exigia la medicació antiveròlica. Per tant, almenys els homes d'aquesta forquilla d'edat estaven vacunats, i a partir de 20 anys tots quedaven vacunats abans d'entrar al servei militar. També aquí hi havia una diferència important amb les dones, ja que no tenien la mateixa projecció social i per tant se suposava que les xifres de vacunades eren molt inferiors. L'any 1959 el Dr. Bosch Marín va fer una enquesta sobre vacunació en nens que assistien a les consultes del Seguro Obligatorio de Enfermedad (SOE) i el resultat va ser que sobre

un total de 11.468 infants examinats (7.338 menors de dos anys), només el 57'5% havien estat vacunats contra la verola. Bosch afirmava que semblava que els resultats eren aplicables a la majoria de províncies espanyoles (Arcalís et al., 1960).

Imatge III.1: Calendari de vacunacions (1960)

CALENDARIO DE VACUNACIONES		
EDAD		DOSIS
VACUNACIONES (antes del año)		
Recién nacido	B.C.G. (o diferida a la edad escolar)	1
3 meses	1. ^a triple (antidiftérica + antitetánica + antiferinosa)	1
3 y 3/4 meses	2. ^a triple (antidiftérica + antitetánica + antiferinosa)	1
4 y 1/2 meses	3. ^a triple (antidiftérica + antitetánica + antiferinosa)	1
5 meses	1. ^a antivariólica (o desplazada a los 8-9 meses)	1
6 meses	1. ^a Polio	1
7 meses	2. ^a Polio	1
12 meses	3. ^a Polio	1
REVACUNACIONES (después del año)		
14 a 18 meses	1. ^a revacunación triple (D+T+TF) o (D+T)	1
2 años	Polio	1
3 años	2. ^a revacunación triple (D+T+TP) o (D+T+TAB) o (D+T)	1
5 años	Antivariólica	1

(Font: Arcalís et al., 1960)

Imatge III.2: Dades de vacunació (1959) basades en el cens de Barcelona

PRIMOVACUNACIONES	
Niños menores de 1 año	22.525
Niños de 1 año	20.126
Certificados de primovacunaçión recibidos en el Instituto Municipal de Higiene, 16.061 de los cuales 204 son con resultado negativo. El porcentaje de primovacunaçión es de 71'30.	
El resto de niños (sin vacunar) cabe suponer que se reparten entre los siguientes grupos: Vacunados, pero que no lo comunican. Emigrantes o desplazados. No vacunados por desidia de los familiares.	
REVACUNACIONES	
Población de los 5 a los 9 años	96.598
Población de los 10 a los 14 años	98.202
Población aproximada de los 14 a los 20 años	180.000
La población escolar se reparte en:	
Escuelas Oficiales (Municipio, Estado, Parroquiales)	42.175
Escuelas Libres (aproximadamente igual)	?
La población de los 14 a los 20 años se reparte entre: Bachillerato, Universidad. Obrera.	

(Font: Arcalís et al., 1960)

- c) De 1965 a 1970, en què es van renovar els continguts i mètodes en educació per a la salut. Els programes escolars van incorporar alguns aspectes recomanats per la OMS, i a partir de 1965 es van tractar temes com els serveis públics i el metge, que no havien aparegut en l'etapa anterior. Davant de la població receptora i passiva es promovia, doncs, l'autoritat científica de l'expert, cosa que va provocar, durant els anys 70, una medicalització de la societat.

El contingut dels manuals no diu res, però, sobre la manera com el discurs era transmès i rebut per part dels actors respectius. No se sap si realment es va promoure salut. En resum, del dictat de la higiene per raó moral es va passar al relat sanitari per raó de l'expert, tant científic com mèdic. En un i altre escenari, la població tenia un caràcter passiu receptor del discurs hegemònic (Perdiguero i Bueno, 2022).

3.2. El problema assistencial. Les infermeres

Acabada la Guerra Civil, la ciència va retrocedir a idees de principis de segle. Des de la pràctica sanitària, l'estructura comarcal va desaparèixer en favor de la provincial i la central, amb predomini de professionals que provenien de la sanitat militar. Podem parlar d'una depuració en el Cos de Sanitat Nacional, que si bé no va tenir l'abast del de mestres, va afectar quadres rellevants. La incorporació al cos va ser lenta, i el 1975 hi havia 175 facultatius. Tot això implicava una edat mitjana elevada dels metges, que no va disminuir fins a final del franquisme. L'interès dels professionals se centrava gairebé exclusivament en les malalties infeccioses i parasitàries. La higiene maternofamiliar, en comparació, rebia un interès moderat (Perdiguero i Bueno, 2022).

3.2.1. El SOE i els hospitals

La primera mesura important del franquisme en l'àmbit de la sanitat va ser la Llei de 12 de desembre de 1942 per la qual es crea l'assegurança obligatòria de malaltia (el SOE) (BOE 361 de 1942), que serà una realitat el 1944. La gestió en gran part estava a càrrec de Falange i la mesura, apart de tenir un marcat caràcter polític, no va estar exempta de descoordinació. Les conseqüències negatives van ser diverses, com la duplicitat inicial de xarxes de sanitat, una jerarquització i centralització excessives i l'escassa producció científica a partir de la feina desenvolupada a l'emparedat del SOE (Marset et al., 1995). A part d'això, la política autàrquica i la situació de precarietat no van afavorir el projecte, ja que es va voler portar a terme amb un mínim finançament estatal. El 1944 el nombre de clíniques era insuficient per cobrir les necessitats existents, i diverses mútues i companyies d'assegurances privades van aportar les seves infraestructures per iniciar la implantació.

La segona iniciativa sanitària del franquisme, la Llei de 25 de novembre de 1944, de Bases de Sanitat Nacional (BOE 331 de 1944), per coordinar les actuacions sanitàries i actuar en la prevenció de malalties infeccioses, i els plans successius de construcció d'instal·lacions sanitàries, no van tenir gaire èxit, sobretot per

greus problemes de finançament (M. Vilar i Pons, 2017).

En el marc del SOE, la distribució de les residències de les capitals de província feia que els pacients haguessin de recórrer més de cent quilòmetres per a una intervenció menor. Martinet, per exemple, depenia de Lleida, a 147 quilòmetres. Els infants només eren derivats a un pediatre quan el metge de medicina general no sabia què fer (Casassas i Ramis, 1993). Sí que és cert que el model tradicional d'atenció al part va canviar, amb un protagonisme creixent del metge, que prenia les decisions i aconsellava traslladar el part a l'àmbit institucional. La partera i altres figures com les comadrones van quedar en un lloc subordinat, tot i que continuaven tenint importància a les zones rurals. La institucionalització, a la llarga, va afavorir la medicalització dels hospitals locals, cosa que juntament amb la delimitació dels espais com el quiròfan i el paritori, van canviar la visió de la població i l'hospital va passar a ser un lloc amb funcions complexes, per a tota la població, i no només per als més necessitats (Barceló i Montes, 2016).

La tercera mesura va ser la Llei 193/1963, de 28 de desembre, sobre Bases de la Seguretat Social (a partir d'ara, Llei 193/1963) (BOE 312), per racionalitzar financerament i administrativa les entitats i prestacions existents, unificant la cobertura sanitària. Malgrat aquesta llei, no només no es va arribar a les xifres d'altres països europeus, sinó que es va incrementar la diferència quant a llits per habitant. El fet de no aportar capital públic en la construcció de la xarxa hospitalària vinculada al SOE va endarrerir Espanya respecte d'altres països veïns on el sistema hospitalari estava d'acord amb els seus models d'Estat de benestar (Marset et al., 1995; M. Vilar i Pons, 2017).

Entre 1963 i 1970 va disminuir un 30% el nombre d'hospitals locals (municipals, urbans i rurals), probablement a causa de problemes financers dels mateixos centres, però també per la promoció de les grans residències provincials com a nou model d'hospital. En general depenien d'institucions públiques (Diputacions provincials, Patronat Nacional Antituberculós i de les Malalties del Tòrax -PNA y PNET-, i Patronat Nacional d'Assistència Psiquiàtrica -PANAP-). A nivell local també hi havia hospitals privats, centres maternals i pediàtrics d'urgència, i establiments benèfics dependents de l'Església. El 1968 la Seguretat Social cobria entre el 40-45% de la població, i atenia més de la meitat dels parts a

Espanya (E. Rodríguez i Perdiguero, 2006; Lanero, 2021). La distribució dels centres depenia molt de la situació de preguerra. Els hospitals privats predominaven a Barcelona, Guipúscoa i Biscaia, que tenien ja prèviament una xarxa de sanatoris i clíniques privades, la majoria de tipus empresarial o mutual. En altres grans províncies com Madrid, Sevilla o Valencia, en canvi, la proporció públic-privat era més equilibrada (M. Vilar i Pons, 2017; Lanero, 2021).

Els anomenats “centres antituberculosos” eren un cas apart. Estaven especialitzats en malalties psiquiàtriques i tuberculosos, i la majoria estaven gestionats per l'Església, el PNA i el PNET. La seva construcció es va incrementar fins al 1950, quan van començar a generalitzar-se els antibiòtics i els tractaments es van fer cada cop amb més freqüència als hospitals generals. Potser el més gran d'Europa era la Ciutat Sanatorial de Terrassa, construït el 1952 (M. Vilar i Pons, 2017). A prop de Barcelona es va inaugurar el 1917 el Sanatori de l'Esperit Sant, per a malalts pobres en fase terminal, on van treballar com a infermeres entre 1943 i 1945 les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, juntament amb personal seglar, la majoria dones que també treballaven com a infermeres, no totes amb títol. El 1945 les Germanes van ser substituïdes per les Germanes Hospitalàries de la Santa Creu, úniques infermeres del centre fins a 1975. També hi treballaven algunes persones que havien estat malaltes de tuberculosi, com a personal de servei o d'infermeria. El sanatori tenia una granja d'animals (gallines, porcs i ànecs) que també els proporcionava aliment, i la Superiora era la responsable absoluta de l'organització del centre.

A partir de 1974 es va exigir a les monges el títol d'infermeres i a les ajudants el d'auxiliar d'infermeria. La presència de religioses als sanatoris va ser habitual a Espanya durant el segle XIX i part del XX, per això no era habitual parlar d'escassetat d'infermeres, tot i que la seva preparació era un tema pendent (Galbany, 2014).

3.2.2. Les infermeres

Així com l'home participava en la Guerra com a soldat, la dona ho feia com a

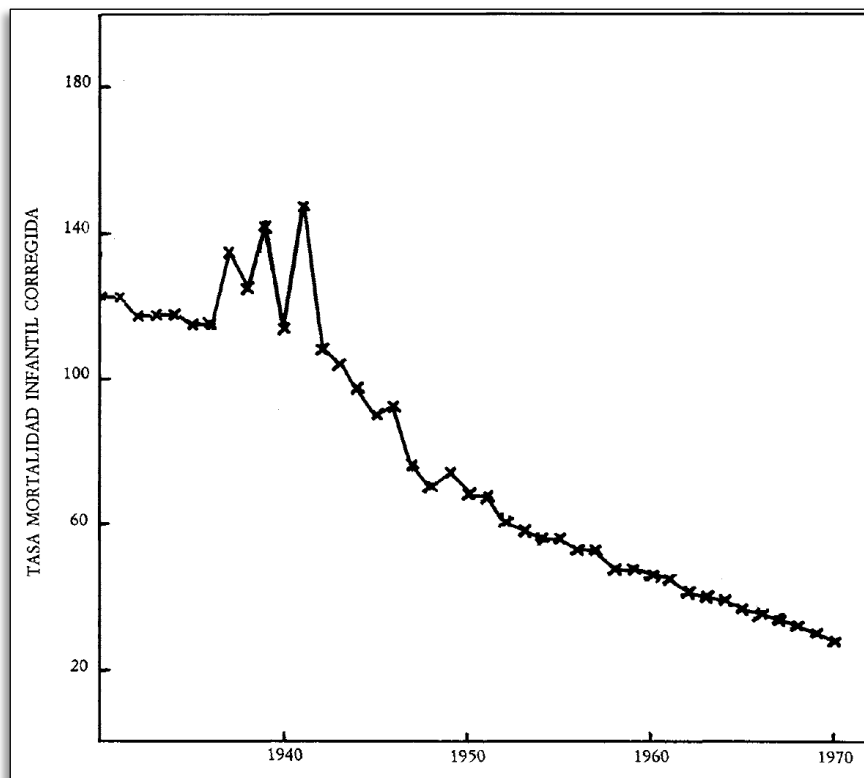
infermera (del Puerto et al., 2017). Amb la Llei de 3 de gener de 1942 per la qual es crea el Cos d'Infermeres de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.⁶² (BOE 13 de 1942) va aparèixer aquesta titulació paral·lela, al marge de l'escola d'infermeres oficial (Bernabeu i Gascón, 1999). A través de les anomenades “visitadoras” -urbanes- i les “divulgadoras sanitario-rurales” (dues activitats que no tenien el mateix nivell de formació que les infermeres titulades) i amb esperit paternalista, la Sección Femenina (de la qual parlarem en detall més endavant) va intentar instruir les mares en bones pràctiques de criança dels infants. Combinaven la funció propagandística política i l'adoctrinament religiós amb tasques molt diverses: cures d'urgència, administració d'injeccions i vacunes, visites domiciliàries a malalts, etc. Com a assistents socials ajudaven en la cerca de feina, informaven sobre subsidis, repartien ajuts com aliments, matalassos i altres tipus de material per les mares, nens i la llar en general. Organitzaven campanyes sanitàries i feien de mediadores entre la població i l'Església catòlica per aconseguir fer batejos, catequesi o regularitzar matrimonis no canònics. Les “divulgadoras” s'especialitzaven en temes d'higiene: es parlava d'evitar el contagi de malalties i les conductes perjudicials de la població, sense oblidar les connotacions morals. En ocasions recomanaven condicions de vida que no eren assequibles a la majoria. Malgrat la gran quantitat de competències que aquestes treballadores tenien assignades, s'enfrontaven a una gran escassetat de recursos efectius, i per tant hi havia molta distància entre els missatges triomfalistes dels dirigents i l'efectivitat de les accions (Perdiguero i Bueno, 2022).

El discurs de les infermeres de la Sección Femenina convergia en tots els casos en el fet d'obviar els condicionaments socials i considerar que les causes de les infeccions, i especialment la mortalitat infantil, eren la pobresa i la ignorància de les mares, però sobretot la segona: parlaven de mares deixades, que treballaven fora de casa i exhibien conductes inapropiades. L'associació de la malaltia amb la ignorància o el desconeixement no era un argument nou, però en el cas del franquisme es feia en el marc de l'adoctrinament sobre un determinat tipus de rols femenins, de manera que la brutícia, com la malaltia, s'associaven a una

⁶² Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1942/013/A00244-00245.pdf>

determinada manera de ser dona. Certament, especialment a partir de 1942, contràriament a allò que es podia preveure, la mortalitat infantil va disminuir i es van controlar les malalties infeccioses, però no es pot quantificar en quina mesura això va ser degut a la feina de les falangistes (Echeverri, 2001; Perdiguero i Bueno, 2022). A més, l'absència de criteris equitatius en les polítiques socio sanitàries fa qüestionar la tasca formadora d'institucions com la Sección Femenina en aquest àmbit, ja que apart de tenir una càrrega de control ideològic i social, no van anar acompanyades sempre d'una aportació dels materials necessaris per posar en pràctica els coneixements. Per tant, el benestar es distribuïa amb grans desigualtats (Bernabeu et al., 2006).

Gràfic III.2: Evolució de la mortalitat infantil a Espanya (1940-1970)

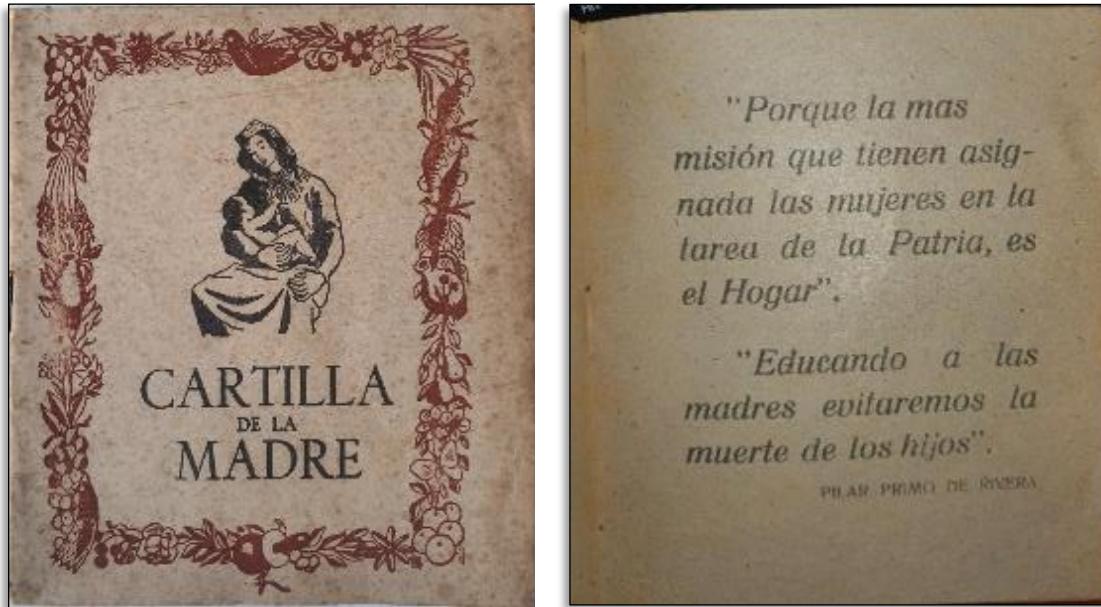

(Font: R. Gómez, 1985)

Un altre important òrgan de difusió va ser l'Escola Nacional de Puericultura, que es va inaugurar el 1926 a Madrid, i que entre 1927 i 1963 va crear fins a 16 centres associats, regionals o provincials (E. Rodríguez i Perdiguero, 2006; Colmenar, 2009). La Direcció General de Sanitat (a partir d'ara, DGS) reservava algunes places d'aquesta escola per a membres de la Sección Femenina i

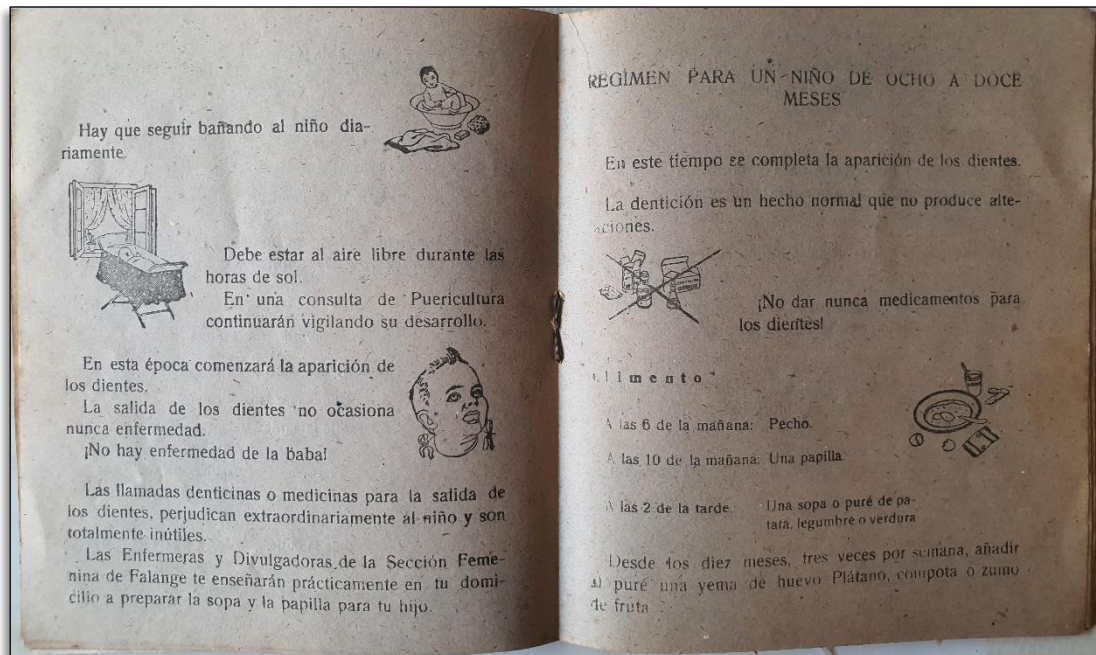
d'altres per a religioses, i es feia difusió a través de textos escrits i conferències radiades que després publicaven els Serveis Provincials de Sanitat Infantil i Maternal. La institució es convertia així en un vehicle més d'adoctrinament, perquè apart de normes d'higiene i cura infantil s'instruïa les dones sobre el seu paper de mares com a configurador identitari (la nena no era important quant a dona futura sinó quant a mare futura, i si hi havia risc en el part, la mare havia de donar la vida pel fill). Part de l'argumentari era culpar les dones (mai els pares) pel treball extradomèstic, que provocava l'atur masculí per efecte de la competència i disminuïa la nupcialitat, com una de les causes de la mortalitat infantil, juntament amb l'abandonament i la incultura sanitària. En el nucli d'aquest adoctrinament vestit de científicitat, doncs, es va acusar les dones de negligència en la criança dels fills, causant de malalties i morts. Es criticava, per exemple, l'abandonament de la lactància materna, per ser una mostra de comoditat o d'egoisme; es criticava que alimentessin les criatures inadequadament de manera precoç per engreixar-los als dos o tres mesos, cosa que provocava trastorns digestius, i també es criticava que s'allargués la lactància excessivament privant els fills d'una nutrició adequada (E. Rodríguez i Perdiguero, 2006; Colmenar, 2009).

Imatge III.3 (esquerra): Portada de la *Cartilla de la madre*, publicada per Falange Española (anys 50) i Imatge III.4 (dreta): pàgina interior de la *Cartilla*

(Font: Col·lecció pròpia)

Imatge III.5: Pàgines interiors de la *Cartilla de la madre*, publicada per Falange Española (anys 50)

(Font: Col·lecció pròpia)

El 1955 es va crear el títol d'Ajudant Tècnic Sanitari (ATS), vigent fins a 1977. La formació dels ATS presentava grans diferències entre homes i dones. La coeducació quedava prohibida, i les dones havien d'estudiar en règim d'internat, mentre que els homes podien estudiar a les universitats. A més, els programes eren diferents, i el nivell formatiu va baixar per a les noies respecte d'èpoques anteriors: se'ls exigia superar assignatures com "Enseñanza del Hogar", "Formación Política", Educació Física, Religió i "Moral Profesional". A més, havien de vestir uniforme dins i fora dels hospitals. El control exercit sobre les dones era comparable al control militar dels reclutes. L'ideari religiós i catòlic, amb els valors de submissió, subordinació i sacrifici es va mantenir en la formació de les infermeres fins al Reial Decret 2128/1977, de 23 de juliol, sobre integració en la Universitat de les Escoles d'Ajudants Tècnics Sanitaris com a Escoles Universitàries d'Infermeria (BOE 200 de 1977), i la creació de la diplomatura en Infermeria (del Puerto et al., 2017).

L'any 1959 es va crear la segona Escola de Llevadores de Catalunya, a la Casa de Maternitat, dependent de la Diputació Provincial de Barcelona. D'aquesta escola van sortir un total de 27 promocions de llevadores fins a l'any 1986. L'any 1969 es va crear la tercera Escola de Llevadores a l'Hospital Maternal de la Residència Sanitària de la Vall d'Hebron. La darrera promoció va finalitzar l'any 1987 (Alsina et al., 1998).

El marc institucional de col·laboració entre la DGS, les instructores de sanitat i la Sección Femenina era totalment concebut en clau de gènere, per part de les emissores de la formació i de les receptores. A la llarga, aquestes campanyes d'instrucció van conduir a una professionalització de la maternitat a través dels coneixements en maternologia i a l'aplicació generalitzada de criteris higiènics i sanitaris, però el franquisme dels primers anys va influir en el retard del procés d'institucionalització de la infermeria, cosa que va tenir incidència en l'evolució de la salut pública espanyola (Bernabeu i Gascón, 1999; Bernabeu, 2002; Colmenar, 2009).

3.3. La píndola anticonceptiva

L'any 1963 el Ministeri d'Informació i Turisme espanyol va impulsar la campanya "Spain is different", que va atraure el turisme i amb ell aspectes com la crisi del model familiar tradicional i l'aparició de la píndola anticonceptiva (Francés, 2013).

Imatge III.6: Rètols de la campanya "Spain is different"

(Font: <https://www.plusesmas.com/>)

El debat espanyol sobre l'ús de la píndola va incorporar uns participants molt influents: l'Església com a preservadora de la moral, i els metges, com a encarregats de receptar el fàrmac. Com hem vist, en aquest moment el país ja havia començat el trànsit cap a una confiança decisiva en la figura del facultatiu, i per tant la ideologia personal que ell mantenia era determinant en aquest cas; els més reaccionaris eren contraris a l'ús de la píndola per considerar-la un tipus d'avortament, i d'altres van començar a parlar de l'anticoncepció com un dret (M. García, 2021).

Pius XII, d'altra banda, havia condemnat qualsevol mesura diferent del mètode Ogino, basat en l'abstinència sexual. Els metges catòlics tampoc no acabaven d'aprovar mètodes com el d'Ogino perquè no veien bé que es fomentés la

mentalitat anticonceptiva ja que, segons el seu punt de vista, l'objectiu del matrimoni era la procreació. El debat es va veure afavorit pel retard del Papa Pau VI en donar la seva opinió. El buit temporal va fer que a Espanya hi hagués espai obert al debat, l'experimentació amb els nous fàrmacs i l'ús per part d'algunes dones. Finalment, la condemna papal va arribar el 1968 amb la *Humanae vitae*, com hem vist.

La peculiaritat del bloqueig hormonal que provocava la píndola era que, apart de la contracepció, també era una finalitat que podia ser terapèutica en ella mateixa, per tractar problemes com les hemorràgies disfuncionals, i aquesta finalitat (que fins i tot podia contribuir positivament a la concepció) no era condemnada per l'Església.

Els ginecòlegs, que des dels anys 40 estaven informats del tema com en qualsevol altre país europeu a través de les revistes mèdiques, d'altra banda, van acabar assumint l'anticoncepció com a part de les seves competències, malgrat que inicialment hi va haver resistència en aquest sentit, segurament afavorida pel fet que la majoria de professionals eren homes (no arribaven al 2% de dones entre 1960 i 1969). En tot cas, rebien la pressió de les usuàries, que veien els missatges dels mitjans de comunicació i demanaven una resposta dels seus metges. Les taules següents, de l'informe FOESSA de 1970, mostren l'actitud de les dones respecte als metges i sobre la decisió de prendre la píndola, diferenciades segons el medi on viu l'entrevistada (rural / urbà), excepte l'última, que només es va presentar per grups d'edat. Prèviament, els entrevistadors havien preguntat a l'entrevistada si pensava que es podia parlar del tema, sobre la qual cosa deien:

Es difícil hacer preguntas sobre una cuestión tabú: Si preguntamos directamente a todas las amas de casa sobre la "píldora" tenemos el peligro de las contestaciones evasivas que tratan de ocultar la verdadera opinión. Un modo de evitar este inconveniente es hacer las preguntas solamente a las que consideren que "se puede hablar del tema". *En este sentido vale la pena anotar el dato de las proporciones que contestan a si se puede o no hablar de la píldora (...) sólo la mitad de las amas de casa entrevistadas en una submuestra nacional nos dieron pie para seguir hablando de la píldora,*

y aún de ellas sólo menos de la mitad lo hicieron sin reservas. (...) El dato no puede ser más revelador del aire de misterio que rodea todavía a este tema (*Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p.484*). (Les cometes i la cursiva són a l'original).

Taula III.5: Opinió de les mestresses de casa sobre els metges que indiquen mètodes per al control de la natalitat, per continu rural / urbà

O P I N I O N	CONTINUO RURAL - URBANO			
	Rural	Urbano	Metropolitano	TOTAL
Es lo que deben hacer _____	6	3	10	7
Depende de los casos _____	45	51	53	49
Se salen de su obligación _____	9	9	9	9
No deben hacerlo _____	40	37	29	36
TOTAL respuestas Cuestionario Extra (a) —	100% (249)	(78)	(186)	(513)

NOTA:
(a) Se han excluido de la base los NS y NC.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 508)

Taula III.6: Opinió de les mestresses de casa sobre si es pot parlar del tema de la píndola, per continu rural / urbà

O P I N I O N	CONTINUO RURAL - URBANO			
	Rural	Urbano	Metropolitano	TOTAL
Es un tema como otro cualquiera _____	14	29	34	24
Dentro de ciertos límites _____	26	27	28	27
No se puede hablar _____	50	33	33	41
No conocen la píndola _____	10	10	5	8
TOTAL respuestas Cuestionario Extra (a) —	100% (248)	(78)	(201)	(527)

NOTA:
(a) Se han excluido de la base los NS y NC.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 510)

Taula III.7: Opinió de les mestresses de casa sobre la utilització de la píndola per part d'un matrimoni no catòlic (només a les casades que van contestar que es pot parlar del tema) per continu rural / urbà

LES DIRIA QUE:	CONTINUO RURAL-URBANO			
	Rural	Urbana	Metropolitana	TOTAL
Es el mejor sistema _____	8	5	10	8
Es igual a otro cualquiera _____	11	16	25	19
Es muy perjudicial _____	19	25	30	25
No se debe controlar el número de hijos _____	60	55	33	46
No conocen la píndola _____	2	—	2	2
TOTAL respuestas Cuestionario Extra (a) _____	100% (89)	(44)	(123)	(256)

NOTA:
(a) Se han excluido de la base los NS y NC.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 513)

Taula III.8: Consideració de si prendria la píndola, si l'Església ho permetés (només a les casades menors de 40 anys que van contestar que es pot parlar del tema), per edat de la mestressa de casa

OPINION	EDAD DEL AMA DE CASA				TOTAL
	Hasta 23 años	De 26 a 35	De 36 a 50	De 51 a 65	
Sí _____	27	16	17	11	16
No _____	40	54	62	68	58
NS _____	33	30	21	21	25
NC _____	7	2	4	11	5
TOTAL respuestas Cuestionario Extra (a) _____	100% (15)	100% (63)	(71)	(28)	(177)

NOTA:
(a) Se han excluido de la base los NS y NC.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 514)

A finals dels seixanta, els intents de continuar el debat sobre la contracepció i la píndola a Espanya van trobar múltiples entrebancs, probablement a causa de la *Humanae Vitae*, però l'opinió pública començava a ser crítica amb aquest bloqueig. A més, un sector de la societat, amb intel·lectuals com Miret Magdalena i el jesuïta Jesús Aguirre, opinaven que els anovulatoris com la píndola no estaven inclosos en la prohibició papal perquè regulaven la menstruació, de manera que tenien un efecte principal (inhibició de la menstruació) i un de secundari (anticoncepció).

**Imatge III.7: Anunci de la píndola Anovial 21 (Schering), a la revista
Actualidad Obstétrico Ginecológica (agost de 1964)**

(Font: E. Rodríguez et al., 2012)

Després de la mort de Franco, alguns ginecòlegs van començar a publicar articles a favor d'incorporar tasques de planificació familiar a les seves consultes, i van descriure les seves pròpies experiències, que havien començat a finals de 1960 i començaments dels 70. Entenien que el control de la natalitat era un dret dels pacients, així com la decisió al respecte, i que el metge es limitava a regular-lo tècnicament.

A partir de 1978, ja sense problemes legals, els ginecòlegs van poder-se mostrar lliurement a favor dels interessos de les dones i dels seus propis com a professionals, i es va reclamar l'anticoncepció com un dret de les dones (E. Rodríguez et al., 2012).

3.4. La psiquiatria. La discapacitat

El nacionalcatolicisme també va impregnar l'activitat científica, creant una ciència catòlica portadora de valors universals, com a aspiració cap a Déu. La nova ciència franquista, com hem vist, va comportar una purga prèvia, en persones i

en institucions. L'Església catòlica va actuar en aquest procés repressor, supervisant o participant en les denúncies. Els doctors Juan José López Ibor i Antonio Vallejo Nágera van ser clars exponents d'aquesta ciència del règim. El primer feia referències freqüents a aquesta "ciència missional" des de la seva càtedra de Psiquiatria de Madrid que va començar a ocupar el 1960 fins a la seva jubilació el 1976, i el segon va ser el màxim exponent de la dura politització repressiva de la psiquiatria franquista, visible en els seus estudis amb brigadistes internacionals i milicianes presoneres. La recerca científica en l'àmbit de la psiquiatria durant el franquisme, si bé va tenir alguns moments de qualitat puntual, no va arribar mai al nivell d'altres països (Á. González, 2017).

3.4.1. Ciència, religió i pàtria

La psiquiatria franquista va desenvolupar-se des de l'oposició a la ciència republicana, tot i que el decret republicà de 1931 que va iniciar la reforma de l'assistència psiquiàtrica mai no va ser derogat. Segons Huertas (2017), el Congrés Nacional de la Societat Espanyola de Neurologia i Psiquiatria, celebrat a Barcelona els dies 12, 13 i 14 de gener de 1942, va ser un primer intent de reorganització dels professionals després de la Guerra Civil, de presentació dels nous líders i de les noves bases ideològiques. El president del congrés va ser López Ibor, que defensava una higiene mental nacional específica, basada en l'essència de ser espanyol, entenent aquesta peculiaritat principalment com a identificació amb la moral catòlica i els valors del règim, amb un clar rebuig de les influències estrangeres. També es rebutjava la modernitat per la seva introducció del progrés industrial, i amb ell aspectes que es consideraven nocius, com la democràcia (Campos i González, 2017; Huertas, 2017).

La Societat Espanyola de Neurologia i Psiquiatria va ser refundada el 1949, amb el nom d'Associació Espanyola de Neuropsiquiatria i Vallejo Nágera com a president. Segons ell, la conflictivitat social estava vinculada a l'anormalitat i immoralitat dels obrers. Es patologitzava la dissidència política i el règim perseguia la legitimació a base de redefinir la frontera entre normalitat i anormalitat segons els nous principis polítics. Si els enemics de la pàtria eren

criminals i inferiors, calia segregar-los per netejar la societat. En aquest context, el metge -i concretament el psiquiatre- tenia un paper equiparable al d'un apostolat. A finals dels 40 es va passar a un discurs més moderat centrat en l'evolució de la professió i de l'assistència psiquiàtrica, però va ser una adaptació a les noves circumstàncies (la fi de la Segona Guerra Mundial) més que un canvi de fons, de manera que el discurs inicial va continuar en un segon pla (Campos i Novella, 2017).

El segon franquisme va ser un moment de trànsit decisiu, ja que a partir de la dècada dels cinquanta es va estendre la idea de promoure l'equilibri emocional i el desenvolupament psicosocial de l'individu en un marc de xarxes d'assistència. Espanya va guanyar legitimitat exterior gràcies a la millora del nivell de vida, i els usos i costums es van aproximar als de la resta de països occidentals. Seguint les directrius de la OMS, sense arribar a superar la preeminència tradicional de l'hospital psiquiàtric, es va iniciar una política de desinstitucionalització i a integrar l'atenció a la salut mental dins de l'assistència sanitària general. De manera similar a la creació del PNA, es va promulgar la Llei de 14 d'abril de 1955 sobre creació del Patronat Nacional d'Assistència Psiquiàtrica (PANAP), per acabar amb la inacció del règim en aquest camp, tot i que, com és habitual, tenia pocs recursos per materialitzar els projectes, i es va produir un solapament amb altres institucions que vetllaven per la salut mental, com la Lliga d'Higiene Mental. Tot plegat va tenir l'efecte de desmobilitzar l'assistència psiquiàtrica pública (Campos i Novella, 2017; Novella, 2019).

El 1959 es va celebrar a Barcelona la XII Reunió de la Federació Mundial de la Salut Mental. El president de la Lliga d'Higiene Mental, Ramon Sarró, va fer un discurs importantíssim en què va reconèixer els mèrits de la ciència abans de la Guerra i va responsabilitzar la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial de l'estancament. L'any següent, el 1960, va ser declarat pel Govern espanyol "Año Mundial de la Salud Mental en España". La psiquiatria espanyola es va consolidar a les càtedres universitàries i es va homologar a la dels països veïns, tot i que continuava tenint una caràcter conservador i antidemocràtic (Campos i Novella, 2017).

El setembre de 1966, amb motiu del IV Congrés Mundial de Psiquiatria celebrat

a Madrid, la Secció de Propaganda i Higiene Mental del PANAP va afirmar que canviaria el panorama psiquiàtric nacional. Sí que és cert que el Pla d'Activitats Sanitàries de la DGS de 1965 a 1971, un dels objectius del qual era millorar la prevenció i assistència en malalties mentals, era el document més ambiciós del segon franquisme quant a planificació sanitària, però en realitat el PANAP va introduir poques millores, i el 1968 el vicepresident Carrero Blanco va reconèixer la preocupació per l'estat en què estava l'assistència als malalts mentals. A principis dels 70 es van començar a publicar articles sobre les condicions precàries dels malalts en els hospitals psiquiàtrics públics. Alguns metges joves es van afegir a les protestes i fins al final de la Dictadura van organitzar actes reivindicatius i vagues en diverses institucions (Novella, 2019). El PANAP va ser dissolt formalment mitjançant el Decret-Llei 13/1972, de 29 de desembre, pel qual es modifica l'administració institucional de la Direcció General de Sanitat, del Ministeri de la Governació, i s'encarrega al Govern la reestructuració del mencionat Centre directiu (BOE 9 de 1973).

Si tenim en compte que es partia d'una base de coneixement prèvia i comuna a tots els metges (afins i no afins al règim) podem dir que les línies de pensament que va utilitzar la Dictadura (l'eugenèsia i la higiene mental) ja existien. La novetat del franquisme va ser la instrumentalització d'aquestes idees per a les seves finalitats polítiques, ofegant les veus crítiques (Dualde, 2004). A nivell pràctic, ni el PANAP ni la DGS van aconseguir regular el funcionament dels centres psiquiàtrics ni de l'assistència corresponent, i tampoc no van reformar el mencionat Decret de 3 de juliol de 1931⁶³ (vigent fins a 1983) que regulava els internaments i que concedia molt de poder decisorí als metges, tot insistint en la perillositat dels malalts mentals. La renovació efectiva de les pràctiques psiquiàtriques només es va poder iniciar després de la mort de Franco i la consolidació del règim parlamentari, al llarg dels anys 80 (Novella, 2019).

3.4.2. Apunts sobre la discapacitat

Acabada la Guerra Civil, les preocupacions del règim no se centraven en la discapacitat, sinó en altres problemes considerats prioritaris com els orfes de

⁶³ Disponible a: <https://www.boe.es/gazeta/dias/1931/07/07/pdfs/GMD-1931-188.pdf>

guerra o lluitar contra la malnutrició, les malalties infeccioses i la necessitat d'adoctrinar la població. Només es poden fer dues breus mencions (del Cura, 2016). Una, a la Llei de 12 de juliol de 1941 de Sanitat Infantil i Maternal⁶⁴ (BOE 209 de 1941), amb l'esperit d'aconseguir “la disminució de la mortalidad infantil, el aumento de la natalidad y el mejoramiento físico de la estirpe” (art. 12), que establia la creació de dispensaris i centres de tractament especialitzats per a la recuperació de “niños inválidos y deformes, así como de los anormales mentales” (art. 22). L'altra, a la Llei de 17 de juliol de 1945 sobre Educació Primària⁶⁵ (a partir d'ara, Llei de 17/07/1945) (BOE 199 de 1945), que preveia, a l'art. 33, la creació d'escoles especials per a “niños anormales y deficientes mentales”, i també per a “niños sordomudos, ciegos y deficientes físicos”. Un cop més, la manca de recursos econòmics va fer que les persones amb discapacitat intel·lectual continuessin recloses a casa o en institucions de tipus benèfic.

L'any 1953, amb l'impuls de la incipient obertura cap a l'exterior, es va promulgar el Decret de 6 de març de 1953 pel qual es crea el Patronat Nacional d'Educació de la Infància Anormal (BOE 80 de 1953). Dos anys més tard, mitjançant un altre decret⁶⁶, es va canviar el nom pel de Patronat Nacional d'Educació Especial, per evitar el terme “anormal”, que les famílies consideraven estigmatitzant. La institució va assumir l'educació i formació professional de nens i joves entre 2 i 20 anys, i feia una funció de tutela al llarg de la seva vida fins que poguessin incorporar-se a la vida laboral. Donar resposta als adults era més complicat perquè implicava respectar la seva agència i que arribés a ser un subjecte actiu amb responsabilitats i iniciativa pròpies.

Durant el segon franquisme, el règim va considerar necessari adoptar les directrius de l'ONU, la OMS i l'OIT, i es va basar en els informes d'aquestes institucions durant els 50 i els 60 per fer reformes en la gestió de la discapacitat física i intel·lectual, cosa que va millorar lleugerament la situació de les persones amb discapacitat. També hi va haver, com hem vist, un canvi terminològic; “anormal”, “tarado”, “disminuido”, “retardado”, o “débil mental”, es van substituir per “oligofrénico”, “deficiente mental”, “insuficiente mental”, “subdotado” i,

⁶⁴ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/209/A05650-05655.pdf>

⁶⁵ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1945/199/A00385-00416.pdf>

⁶⁶ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1956/002/A00028-00030.pdf>

sobretot, “subnormal” (ja que la OMS havia adoptat “mental subnormality” l’any 1954) (World Health Organization, 1954, p. 6). Aquest últim terme va ser àmpliament acceptat a Espanya, i es va continuar utilitzant majoritàriament quan la OMS va recomanar “mentally retarded” i “mental retardation” (World Health Organization, 1968), tot i que es van incorporar les de *deficiència mental* i *deficient mental* (del Cura, 2016).

No hi havia, però, dades fiables sobre el nombre d’afectats per alguna discapacitat, tot i que durant els anys 60 el col·lectiu va tenir una major visibilització i es va incrementar la preocupació social. Durant el desenvolupisme i més enllà se’l va veure com un nou col·lectiu a governar, i es va començar a institucionalitzar la discapacitat, aprovant progressivament mesures per crear escoles especials i fundar centres de diagnòstic, orientació i ensenyament. Els pares invertien en les escoles especials perquè els seus fills tinguessin el major ajust possible i evitessin la “mort social”. Tot i que sembla que els afectats, en el si de la família, percebien el propi cos com a limitat però no estigmatitzat o impossibilitat en essència, en els centres especialitzats sentien l’efecte del *labelling*, i molts d’ells, quan sortien, no se sabien desenvolupar autònomament: el centre els convertia en cossos dòcils. Per tant, sembla que l’estigmatització començava a aparèixer en els centres de socialització secundària, escoles i hospitals, on moltes vegades, a més, es practicaven procediments quirúrgics dolorosos i arriscats (Cayuela, 2020). A falta d’un sistema de Seguretat Social amb prou cobertures, moltes vegades aquestes operacions també representaven una elevada despesa pels pares, que volien extreure les màximes capacitats del cos dels seus fills, i per tant es poden considerar el primer motor de canvi social respecte a la discapacitat. Els hospitals eren llocs de socialització secundària, on l’individu era també observat, vigilat, i si era possible curat, amb una objectivació del cos discapacitat que no parava atenció a cap altre aspecte de la identitat, utilitzant la persona com a subjecte experimental i sense concessions al consentiment informat.

Malgrat el discurs optimista, moltes de les mesures del règim no van passar del caràcter programàtic a causa d’un control molt limitat de les institucions existents, manca de recursos en l’àmbit privat i manca de coordinació entre l’Administració i les associacions de pares, les quals van aconseguir èxits limitats. La Llei

14/1970, de 4 d'agost, General d'Educació i Finançament de la Reforma Educativa⁶⁷ (a partir d'ara, la Llei 14/1970) (BOE 187 de 1970) ratificava el dret a l'educació de tots ens nens espanyols entre 6 i 14 anys, inclosos els nens amb discapacitat (art. 15), i l'educació especial va quedar configurada com un model educatiu paral·lel al de l'educació ordinària, amb característiques específiques (Cap. VII). A principi dels 70, però, moltes persones amb discapacitat encara vivien en situació de marginació, molt pocs rebien atenció fora de la família i molts estaven reclosos en establiments psiquiàtrics. La situació de marginació era més gran en àmbit laboral, ja que no es va produir la inserció de què s'havia parlat (del Cura, 2016). Cal remarcar, a més, les conseqüències negatives del discurs mèdic rehabilitador de la discapacitat, que va esdevenir inqüestionable, acompanyat d'unes pràctiques sanitàries que moltes vegades no tenien en compte les persones afectades (Cayuela, 2020).

4. Les dones

Al llarg de tota la postguerra es van combatre durament els ideals republicans, en què el nou règim veia una amenaça constant, ja que els identificava amb l'origen de la degradació del país a tots els nivells: social, moral, polític i també sexual (Blasco, 2005).

Com hem vist, la repressió recolzava en un marc legal específic i va buscar també el suport de la ciència, a través de la creació del Gabinet de Investigaciones Psicológicas. Aquesta institució estava dirigida pel Dr. Vallejo Nágera, i tenia com a objectiu investigar les arrels biopsíquiques del marxisme. Dins del seu discurs patologitzador, Vallejo Nágera exposava que les dones que patien la malaltia induïda pel "gen marxista" pertanyien a una categoria degenerada, pervertida, cruel i dominada pels instints més sàdics i primitius (Nadal, 1987; Egido, 2018). Les investigacions pseudocientífiques efectuades pel Gabinet van proporcionar un motiu considerat empíric per eliminar l'oposició, sobretot de les dones republicanes o "rojas", que eren qualificades

⁶⁷ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1970/08/06/pdfs/A12525-12546.pdf>

com a éssers pràcticament infrahumans (Bosch et al., 2008). Es feia un ús habitual del maniqueisme, molt fàcil d'entendre per a la població en general i que facilitava la tasca estigmatitzadora. El llenguatge dicotòmic contribuïa a remarcar quina era l'opció correcta ("hordas marxistas", "bandoleros" i "forajidos" vs. "mártires" i "caídos por la patria", per exemple) (Roca, 2005; Guillén, 2020; Sánchez, 2020). En el cas de les dones, les proscrites eren anomenades "individuas" i "sujetas", davant de les "señoras" i "señoritas", i es destacaran els que es consideren els seus trets més perniciosos ("lenguaraces", "guarras", "independientes", etc.) (P. Sánchez, 2020).

El franquisme va fer una crida a la contribució de les dones en la reconstrucció nacional, convertint aquesta missió en el deure femení per excel·lència (Blasco, 2005). En el context històric previ, la República havia avançat cap a una equiparació de drets entre ambdós sexes a través del marc legal vigent (Scanlon, 1977; Ruiz, 2007). Recordem que durant la República les dones majors de 23 anys podien votar, i així ho van fer en les eleccions de novembre de 1933 i de febrer de 1936. El Frente Nacional tenia una opinió diferent quant a l'espai que la societat havia de reservar a les dones, supeditat a l'home i condicionat pel fet diferencial de la gestació (C. Gómez, 2009). Antonio de la Granda és molt explícit en aquest fragment àmpliament citat entre d'altres per Ramírez (2014), i que afegim pel seu interès, tot i que la publicació original no està disponible:

El duro e insoslayable yugo sexual de la mujer (menstruación, embarazo, parto, lactancia y menopausia) determinan su cuerpo y su mente (...), de forma que está saturada de feminidad y maternidad, lo que impide el vuelo libre de sus facultades mentales. (de la Granda, 1947, pp. 489-498).

4.1. La missió de les dones durant el franquisme

El règim franquista va tractar les dones, quant a la seva missió social, com un col·lectiu homogeni, una "massa femenina", com també van fer Mussolini o Hitler,

i va assumir la seva filosofia "*Kinder, Küche, Kirche*"⁶⁸ (Jiménez, 1981; Rodríguez, 2002; Ortiz, 2006). Els discursos que provenien del bàndol "nacional" insistien en la inferioritat de la dona respecte de l'home, que es traduïa en un catàleg de drets més reduït, al mateix temps que promovien la voluntat de sacrifici i la missió reproductiva i de cura femenines en el sentit més ampli, començant per la pròpia llar, amb el marit i els fills. La dona era valorada en la mesura que se subordinava a l'home, en un entorn jeràrquic i patriarcal. Per construir aquest model de dona hispànica del règim (sacrificada, catòlica, fidel esposa i mare vocacional) la inspiració va ser el mite del Gènesi bíblic i l'episodi del pecat original, cosa que permetia enfrontar Eva amb la Verge Maria. Per això el model de dona a seguir s'oposava al de dona republicana però també al de dona estrangera: corrupta, immoral, empesa pel desig sexual i plena de defectes (allò que s'entén per una "vampiressa"). Les referents van passar a ser Isabel la Catòlica i Santa Teresa de Jesús. (Sánchez, 2005; E. Rodríguez, 2018; Guillén, 2020; Roca, 2020).

Durant el primer franquisme les activitats de les dones dissidents se centraven en tasques de guerrilla i suport dels proscrits, i un dels col·lectius més populars era el de les "dones de presos", que sostenien la família soles amb el seu salari i al mateix temps actuaven d'enllaç entre els presos i l'exterior, sovint viatjant a peu cap a la presó on estaven interns els seus marits, ja que no tenien recursos per fer-ho altrament (Díaz, 2005). Les dones de presos intentaven obtenir informes favorables dels llocs on ells havien treballat i fins i tot de membres d'ordes religiosos que els coneguessin. Quan intercedia un religiós o religiosa ben posicionat, la súplica tenia més probabilitats d'èxit. En aquests casos, per exemple, la presó podia ser substituïda per la incorporació a l'exèrcit (Sierra, 2018).

Diverses dones i familiars de dissidents també van ser empresonades. De fet, a Sevilla, el general Queipo de Llano va ordenar que per cada home fugit es detingués una dona de la família, fins i tot madrastra o cunyada. Algunes d'aquestes dones entraven a la presó amb els seus fills, però l'exaltació franquista de la dona mare i esposa no era una exaltació de les mares i esposes

⁶⁸ Nens, cuina, església (nota de l'A.)

en general, sinó només de les afins del règim; la resta eren vistes com a possibles divulgadores d'idees polítiques no desitjades i valors perniciosos (Egido, 2018). En aquest cas, en lloc d'enfortir el vincle maternofilial calia protegir -i, si era possible, separar- els fills de les seves mares republicanes, que eren considerades males mares en tot l'abast de l'expressió (Ramblado, 2008).

La postguerra, sobretot als inicis, es va caracteritzar per una hipernormativització repressiva, que ultrapassava l'àmbit legal i es projectava sobre tots els aspectes de la vida, per reforçar en la població -especialment en la femenina- la sensació de ser controlada (Roca, 2005; Gómez, 2009). El text següent anava específicament adreçat a les noies:

Sea la cama más bien dura que blanda, más bien fresca que caliente. Pruébalo: cuanto más dura es la cama, con tanta más facilidad podrás dominar tu cuerpo caprichoso (...). El calor y la cama excesivamente blanda son terribles incentivos de los deseos sexuales (...). Ten las manos por encima de la manta, o a lo más, si durante el invierno usas doble manta, entre las dos (...). Duerme siempre del costado derecho. No de espaldas, porque el calor de la espina dorsal excita el sistema nervioso; ni de costado izquierdo, porque así oprimes el corazón. (...) Lávate después de la cintura para arriba con agua fría, y una vez enjugada, restriégate fuertemente con la palma de la mano seca (Tóth, 1944, pp. 186-187).

Des d'una perspectiva de gènere, doncs, podríem dir que les dones van ser les clares perdedores de la Guerra Civil espanyola (Prada, 2018). Quant a les represàlies, es poden diferenciar diverses tipologies de dones (S. Rodríguez, 2005): les solteres, les marginals (contràries per alguna raó al nou règim), les vencedores, que van gaudir de tota mena de suport per part del Govern (com llocs de treball en empreses estatals) i les "passives" (la majoria), que des d'una actitud no militant ni reivindicativa van veure significativament retallats els seus drets. Aquesta descripció de les "passives" sembla coincidir amb la descripció de l'*homo patiens* (Cayuela, 2014). Podríem dir que a les dones de postguerra, en general, se'ls exigia ser una versió encara més submissa d'aquest paradigma, desproveït de l'esperit de conquesta masculí. Tots els discursos de l'època estaven orientats a consolidar aquesta visió i a enfortir les barreres que

separaven l'espai social d'homes i dones. Així ho destacava, per exemple, Pilar Primo de Rivera en el discurs pronunciat a Medina del Campo el 29 de maig de 1942:

Porque la única misión que tienen asignada las mujeres en la tarea de la Patria, es el hogar. Por eso ahora, con la paz, ampliaremos la labor iniciada en nuestras escuelas de formación, para hacerles a los hombres tan agradable la vida de familia, que dentro de la casa encuentren todo aquello que antes les faltaba, y así no tendrán que ir a buscar en la taberna o en el casino los ratos de expansión.

Enseñaremos a las mujeres el cuidado del hogar, porque es una pena que mueran tantos niños que son siervos de Dios y futuros soldados de España. (Primo de Rivera, 1950, pp. 152-153).

Sense descartar que algunes dones compartissin sincerament aquest punt de vista, el discurs no està exempt d'instrumentalització.

4.2. Matrimoni, sexualitat i prostitució

S. Rodríguez (2005) afirma que la solteria, en la visió de la societat tradicionalista, era condemnada des dels dos bàndols (de fet, tant els observadors internacionals de la República com els nacionals descriuen les dones que conviuen amb els homes al front com a prostitutes i origen de moltes baixes dins de l'exèrcit, a causa de la transmissió de malalties d'origen sexual), però en l'època franquista es promovia una supeditació de la dona a l'home que s'havia de donar també en l'àmbit sexual i de relació:

La mujer se quebrantaría en este rudo combate. Su sitio es el blando nido de la familia, en que cuida con amor y espíritu de sacrificio inagotable su hogar, sus hijos...; y pone un tinte de sonrisa en los labios del esposo cuando éste vuelve del rudo trabajo cotidiano. Su fuerza creadora no es tan grande como la del hombre; en cambio, son mayores su perseverancia y su paciencia. (...)

La mujer completa jamás intenta conquistar más que a un hombre, su futuro esposo. Y le prepara el más rico presente: un cuerpo puro; y un alma incontaminada. No podrá ser feliz tu vida de casada si antes no es pura tu vida de soltera. De ahí brotó la consecuencia de que tan sólo puedes permitirte aquellas relaciones que tienen por objeto el matrimonio, y aun éstas sólo en la edad oportuna (Tóth, 1942, pp. 14, 168).

En època republicana la infidelitat no es considerava delictes per a cap dels dos sexes, sinó causa justificativa de divorci, segons la llei aleshores vigent. Podem recordar aquí el restabliment de la permissivitat per a l'uxoricidi *honoris causa* fins al 1963 o la reinstauració del tipus d'adulteri només per a les dones fins a 1978. L'adulteri femení era qualificat com a més greu que el masculí, no només per "sus posibles consecuencias de introducir en la familia prole ajena", sinó també perquè es considerava que la dona identifica amb més intensitat "lo sensual y lo afectivo", mentre que en el cas dels homes es tracta d'una "fugaz aventura" (Cabodevilla, 1960, p. 207).

A nivell penal, com hem vist, les dones només estaven protegides si eren considerades "honestes" o "virtuosas", i no era un tema que estigués obert al debat social. Aspectes com l'avortament o la sexualitat únicament es tractaven amb una certa naturalitat en àmbits científics, i per tant masculins (Blasco, 1996).

Els estereotips, fomentats pels prejudicis quant a la sexualitat, van estar vigents durant tot el franquisme, amb el suport dels llibres de text, revistes, novel·les i tot tipus de publicacions (F. J. Martínez, 2017). Un exemple són les novel·les de Corín Tellado, que van tenir gran èxit durant les dècades dels cinquanta i els seixanta. Aquests relats, que incloïen sempre una primera relació sexual, eren molt concrets quant als motius pels quals es produïa el contacte físic: el més freqüent era el matrimoni, que s'enaltia com a font del màxim plaer perquè els cònjuges estaven sent fidels a totes les normes morals que es volien fomentar. Un altre motiu era el xantatge sexual, que la dona habitualment rebutjava de manera virtuosa però al qual a vegades es veia obligada a cedir, per urgències com salvar la seva família (aconseguint, doncs, un bé major) i sempre amb un gir de la trama que permetia que la noia s'acabés casant. Finalment, el motiu menys justificable era el cas en què la parella no era capaç de contenir-se i tenia

sexe abans de casar-se. En aquestes situacions, era la dona la que mostrava sentiment de culpa. Segons aquest missatge, la pràctica del sexe fora de l'àmbit del matrimoni només porta males conseqüències i només es pot solucionar casant-se (Bonelli, 2016). No va ser fins al 1973⁶⁹ que les dones solteres van quedar legalment autoritzades a abandonar la llar paterna sense permís abans dels 25 anys (concretament als 21), cosa que va equiparar l'edat d'emancipació legal de les dones amb la dels homes i va contribuir a reduir el paternalisme quant a l'agència femenina, que estava molt limitada. L'activitat sexual en el cas de dones vídues també era motiu de condemna social. El notari barceloní Ramon Faus Esteve, en una conferència pronunciada a Santander el setembre de 1950, manifestava:

Tengamos para las viudas honestas todas nuestras atenciones. No ignoro que se hacen pesadas, interminables en el relato (...), inconsecuentes, (...). Reprimamos sus celos cuando el hijo se casa (...), adiestrémoslas en el difícil arte de ser abuelas. (...) En cambio, para la viuda depravada e impúdica toda nuestra condenación. Tiene, (...) si no puede guardar continencia, el recurso de las segundas nupcias (Faus, 1950, p. 421).

La figura del matrimoni va ser cabdal en la construcció de la societat de postguerra, com a nucli fundacional de la família, des d'on s'havien de formar els nous ciutadans. L'únic matrimoni vàlid vigent -amb caràcter retroactiu- era el canònic segons el ritus catòlic, i per tant els fills que havien nascut en el si d'un matrimoni civil van passar a ser fills il·legítims. El CC se circumscrivia als fills legítims, i no s'admetia la investigació de paternitat. Les dones no podien exercir la pàtria potestat i només la recuperaven de manera subsidiària en absència del pare, segons l'art. 154 CC. Això, a nivell pràctic, es traduïa en aspectes com la possibilitat que el pare donés el fill en adopció sense el consentiment de la mare, mentre que ella no podia adoptar per ella mateixa. A més, si una dona quedava vídua i es tornava a casar, perdia la pàtria potestat dels fills del primer matrimoni, excepte si el marit difunt havia fet testament especificant que autoritzava que la

⁶⁹ Amb la Llei 31/1972, de 22 de juliol, sobre modificació dels articles 320 i 321 del Codi Civil i derogació del número 3 de l'article 1.880 i dels articles 1.901 a 1.909, inclusivament, de la Llei d'Enjudiciament Civil (BOE 176 de 1972). Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1972/07/24/pdfs/A13292-13293.pdf>

seva vídua es tornés a casar i que en aquest cas conservaria la pàtria potestat dels fills comuns. Les dones solteres, malgrat el rebuig social per no ser mestresses de casa, arribades als 25 anys tenien plena capacitat d'obrar, encara que amb les restriccions ja conegudes de necessitar el permís dels pares per abandonar la llar si no era per casar-se, per exemple (Moraga, 2008; Huguet, 2013).

Durant el franquisme a la dona se li negava la identitat sexual, però no una certa sensualitat, ja que calia que resultés atractiva per als homes (de Dios, 2014). Malgrat això, el nivell de coneixement amb què les noies s'enfrontaven a les relacions amoroses i al matrimoni era molt limitat. El rigor en l'exigència que les dones arribessin verges al matrimoni no només complia la finalitat de seguir els ideals catòlics, sinó que a través del control del cos femení -aquest control absolut de qual hem parlat anteriorment- l'Estat podia canalitzar la tasca reproductora i contenir-la en un àmbit de subordinació més fàcilment manipulable (Peinado, 2016).

Les dones solteres represaliades pel franquisme, doncs, van rebre un càstig afegit per desatendre el rol de gènere que tenien assignat. Això els garantia el descrèdit social, donades les connotacions religioses i polítiques negatives que tenia el fet de renunciar a la vida de mestressa de casa com a compromís ideal amb Déu i amb l'Estat:

Yo clasifico a las solteras en tres categorías: unas lo son por virtud, otras por necesidad y un tercer grupo constituyen las que en la soltería permanecen por egoísmo (...)

Huesos dislocados son esas pobres mujeres que, después de haber fracasado en cuantos intentos han realizado por casarse, se ven precisadas a permanecer solteras.(...) Sus nervios desequilibrados, su imaginación exaltada, su lengua cáustica, su proceder extravagante, han servido para crear la novela difamatoria (...) entre ellas y las solteras por egoísmo.

Estas últimas, incapaces de sacrificio, o han huído del matrimonio porque, teniendo medios de vida, es más cómoda la soltería, o no han llegado a realizarlo porque siempre se les ha interpuesto su espíritu comodón.

El mundo se ha fijado en estos dos últimos tipos, que por sus ridiculeces se prestan al chiste, y por su egolatría resultan repulsivas (Enciso, 1942, pp. 33-34).

Donada aquesta situació, i dins de la tipologia que proposa S. Rodríguez (2005), podem afegir que les dones solteres que es convertien en mares formaven, de fet, un quart grup a considerar, ja que eren alhora solteres i marginals. Recordem que l'infanticidi *honoris causa* era aplicable als fills il·legítims i a la mare o avis materns com a autors, exclusivament si la mare era soltera, vídua o casada, però "honest" (Ortiz, 2006; Moraga, 2008). El posicionament de l'Estat contra l'avortament, que va perdurar en les dècades posteriors, feia que moltes dones d'honestat dubtosa segons els valors vigents i que havien d'enfrontar-se a un embaràs no desitjat decidissin no avortar i es possessin en mans d'institucions de beneficència durant la gestació i el part, buscant assistència per a elles i acolliment (temporal o permanent) per a l'infant⁷⁰. En ocasions, els embarassos no desitjats es produïen per ignorància: sovint les noies rebien el discurs que havien de desconfiar dels homes, però sense explicar-ne els motius. Com que els contactes físics prematrimonials estaven durament condemnats socialment, moltes vegades no sabien com podien quedar-se embarassades. La repressió de la sexualitat femenina abans del matrimoni va fer que els nois de classes mitjanes i altes sovint s'iniciessin en el sexe amb noies de classes socials inferiors (prostitutes a vegades, però també criades, que no podien negar-se a complaure'ls) (de Dios, 2014).

La domesticitat era una de les causes a què tradicionalment s'atribuïa que les noies joves s'iniciessin en la prostitució, pel fet que les criades estaven

⁷⁰ En el seu estudi de sentències corresponent a Saragossa durant els anys 40, Blasco (1996) conclou que es van continuar produïnt pràctiques avortives, malgrat que és difícil determinar en quina mesura, ja que els casos registrats són únicament els que acabaven arribant als tribunals a causa d'una denúncia, generalment perquè la intervenció (moltes vegades efectuada en entorns poc saludables i amb mètodes casolans) havia generat complicacions de salut que requerien ingrés hospitalari.

especialment desprotegides (J. F. Gómez, 2006). Altres vegades era l'única sortida per a noies que sortien de la presó, trobaven una família trencada quan tornaven a casa i havien de buscar mitjans de subsistència. En tot cas, les prostitutes eren mal vistes també pels que podem anomenar “vençuts” que compartien amb els vencedors el criteri moral sobre la decència (M. Núñez, 2018), i el règim va tractar la situació amb una considerable doble moral, permetent la prostitució en llocs tancats i perseguint-la fora d'ells (Guillén, 2016). A més, era considerada una qüestió essencialment femenina, en què s'obviava la participació indispensable de l'home. Rarament es documenta la presència d'homes en els problemes relacionats amb la prostitució que s'havien de resoldre als jutjats, excepte si havien causat algun aldarull en un prostíbul. En el seu estudi referit a Múrcia durant la dècada dels quaranta, J. F. Gómez (2006) destaca que les úniques causes relacionades amb la prostitució que van arribar a l'Audiència Provincial són casos de corrupció de menors on el 95,8% dels processats són dones, cosa que no significa que no hi hagués homes proxenetes. De les acusades, la majoria de les quals superava els 40 anys, el 52% eren dones solteres i el 33% vídues. Malgrat que és probable que les solteres fossin antigues prostitutes, només el 27% de les processades són identificades com a tals, mentre que el 56% apareixen com dedicades a “sus labores”.

Des de 1941, en què es va derogar la normativa de 1935⁷¹, la prostitució va estar legalitzada a Espanya fins a 1956. La prostitució que podem anomenar “privada” era una activitat que, en principi, exercien de manera lliure i legal dones majors d'edat. També estava legalitzada la prostitució pública (pagava tributs a l'Estat i els locals se sotmetien a inspeccions bimensuals de seguretat i sanitat), però malgrat això les condicions de salubritat no eren òptimes, i a més entraven en joc terceres persones com a beneficiàries del comerç sexual. Els casos més greus eren els de prostitució clandestina, en què l'activitat defugia els controls sanitaris i es produïa una explotació contrària a la llei i als drets humans. El risc creixent que suposava aquesta clandestinitat va provocar la creació, mitjançant el Decret de 6 de novembre de 1941 pel qual s'organitza el Patronato de

⁷¹ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/100/A02418-02418.pdf>

Protección a la Mujer⁷² (a partir d'ara, Decret de 06/11/1941) (BOE 324 de 1941), de presons especials per a dones “que se desenvuelvan en medios nocivos o peligrosos” i “moralmente abandonadas” (art. 5) Aquesta mesura va comportar també la detenció -a vegades arbitrària- i la reclusió de moltes dones, en un afany de reduir el nombre de prostitutes que es podien veure als carrers. Amb aquest internament, el règim intentava contenir l'exercici de l'activitat dins d'uns marges acceptables (Onandia, 2019).

La prostitució, com hem dit, va tornar a ser il·legalitzada amb el Decret-Llei de 3 de març de 1956 sobre abolició de centres de tolerància i altres mesures relatives a la prostitució⁷³ (BOE 70 de 1956). Després de 15 anys de silenci, la norma començava amb la frase: “La incontestable il·licitud de la prostitución ante la teología moral y ante el mismo derecho natural ha de tener reflejo obligado en el ordenamiento positivo de una nación cristiana”. Més endavant, la Llei 16/1970, de 4 d'agost, sobre perillositat i rehabilitació social⁷⁴ (BOE 187 de 1970) va emparar la persecució i empresonament de les prostitutes (art. 2). Totes les previsions legals no van aconseguir eliminar la prostitució, però van fer més difícil la situació de dones que, en situació de precarietat, a vegades no trobaven una altra sortida que una activitat per la qual, a més, eren criminalitzades.

4.3. La màquina institucional

Els empresonaments de la primera etapa del franquisme van ser sobretot per motius polítics i van afectar, com hem vist, homes i dones, tot i que no de la mateixa manera. Les dones, que havien estat a càrrec de tot en absència o mort dels seus marits, també intentaven aconseguir avals i informes favorables que els permetessin quedar lliures, però amb la inquietud afegida de pensar en no poder estar amb els seus fills, o en la família que possiblement havia quedat desatessa a la seva llar. Les resolucions de la Comissió Central d'Examen de Pena de Mort, per exemple, mostren que la resposta del sistema no va ser

⁷² Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1941/324/A09080-09081.pdf>

⁷³ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1956/070/A01611-01611.pdf>

⁷⁴ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1970/08/06/pdfs/A12551-12557.pdf>

especialment favorable. Una de les raons pot ser el fet que, en general, es tractava de dones humils, amb pocs recursos i sense xarxa de suport social influent. En les seves cartes, de retòrica invariablement suplicant i submissa, les dones sol·licitaven qualsevol mínima millora en la seva situació. Sembla que molt poques van ser afortunades, i que Franco només va concedir llibertats condicionals per conveniència política (Moya, 2019).

El fet d'haver de lluitar per la supervivència acabada la guerra va implicar formes diferenciades de repressió per a les dones que es dedicaven als anomenats "delitos contra el orden socioeconómico", com el contraban, la malversació i el frau. Una gran part de les internes a la presó de les Oblates de Tarragona, oberta de finals de 1939 fins a mitjan 1943, pertanyien a aquesta categoria. El 84% d'internes consten, un cop més, dins del grup professional de "sus labores". Al llarg dels anys, la tipologia de delictes va anar evolucionant, es va passar dels delictes polítics als econòmics i morals, i van proliferar les mencionades presons per a "mujeres caídas" a diverses localitats com Girona, Oropesa, Santa Maria del Puig, Alcalá de Henares i Aranjuez. A partir de 1941 la majoria de dones afectades van quedar a càrrec del Patronato de Protección de la Mujer (d'ara endavant, també PPM o el Patronato), que depenia del Ministeri de Justícia (Duch, 2011). Aquestes presons es van convertir en llocs insalubres sobre poblats on s'internaven dones que, o bé es dedicaven a la prostitució, o n'estaven sota sospita; en general la causa era immoralitat pública (Onandia, 2019).

Una altra diferència entre l'empresonament d'homes i el de dones era que a les presons masculines les monges es dedicaven essencialment a aspectes sanitaris i d'alimentació. En les femenines i en d'altres institucions per a dones i infants, en canvi, des de 1938 tenien al seu càrrec tota la gestió ordes com Germanes de la Caritat, Adoratius, Mercedàries de la Caritat, Oblates o Filles del Bon Pastor. Des d'aquesta posició de control, les monges van assumir la tasca de reeducació i manipulació de consciències (Di Febo, 2006; Duch, 2011). Les funcionàries i religioses de les presons, que eren temudes per les dones internes, aplicaven el reglament dictat pel general Máximo Cuervo Radigales, sobre aplicar "la seriedad de un banco, la caridad de un convento, la disciplina

de un cuartel” (Ramos, 2018). La presó de dones de Palma de Mallorca, que va tancar el 1943 i estava gestionada per les Germanes de la Caritat, tenia condicions especialment dures, sobretot per a les preses mares, que no tenien espais diferenciats (Ginard, 2018). El control exercit sobre aquestes últimes era més gran pel xantatge que rebien, com a forma específica de repressió, amb l'amenaça de perjudicar els seus fills. En moltes ocasions els infants eren reeducats i compel·lits a renegar de les mares. Se suposava que les dones que estaven a la presó havien de redimir els seus pecats i reparar la culpa mitjançant el treball i la religió (Aguado i Verdugo, 2018; Egido, 2018).

Les institucions que incorporaven els valors catòlics tradicionals treballaven per fomentar l'acompliment dels ideals de la moralitat femenina alhora que condemnaven les accions que els amenaçaven. Dues institucions van tenir un paper protagonista en aquesta missió: Acció Catòlica i la Sección Femenina.

Acció Catòlica va ser creada el 1919 com Acció Catòlica de la Mujer, i durant la postguerra va adoptar la missió de recristianitzar el territori, legitimant els vencedors i contribuint a difondre l'ideari de maternitat i domesticitat femení. Va fer intervencions amb recluses, com el programa de catolització que van desenvolupar a la presó de Palma (Ginard, 2018), i també dictava normes de capteniment i vestuari respectuoses amb el decòrum. Durant 1950, les dones d'Acció Catòlica van crear les anomenades Escuelas de Hogar als centres parroquials, per millorar les habilitats de les dones com a mestresses de casa. També es va crear el Centre Santa Marta, per a treballadores del servei domèstic, i secretariats d'oficinistes, per a les quals s'organitzaven cursos especialitzats. En aquests cursos l'opció de treballar fora de casa sempre es considerava una situació anòmala que en tot cas calia compatibilitzar amb les funcions essencials de la dona: mare i esposa. Malgrat tot, les dones de l'època tenien consciència esporàdica d'altres realitats que els arribaven a través de la ràdio i algunes publicacions que descrivien dones transgressores i modernes, les quals despertaven curiositat i atracció.

Durant la dècada dels seixanta el discurs oficial va haver de canviar per influències de l'exterior i necessitats polítiques del país. Acció Catòlica va entrar en la Unió Mundial d'Organitzacions Femenines Catòliques (UMOFC), cosa que

va provocar un canvi en la seva projecció social. Es va intentar esborrar la imatge de les dones d'Acción Católica com a "beates" enemigues de la modernitat i promoure la idea que no només estaven conscienciades de les injustícies que es podien cometre al seu voltant, sinó que eren dones compromeses amb la defensa d'aquestes situacions, i s'interessaven per la política (C. Gómez, 2009).

La Sección Femenina era un moviment més que una associació. Va ser creada el 1934 com a filial de la Falange, i es va convertir en un instrument indispensable de la Dictadura, tot i que Falange era un moviment en essència masculí. Durant la Guerra Civil, les tasques de les afiliades eren bàsicament assistencials i domèstiques (rentar la roba, serveis sanitaris, etc.) i no hi havia cap previsió d'igualtat de gènere, ja que dins del bàndol "nacional" es donava per fet que passades les necessitats de la guerra, les dones es tornarien a dedicar en exclusiva al manteniment de la llar (Díez, 1995). L'estructura de la Sección Femenina es va mantenir fins al 1972, i comprenia una jerarquia política i una jerarquia de servei. Es considera que el punt de partida de la seva activitat va ser el Consell Nacional del 15 al 23 de gener de 1938, i des d'aquell moment va ampliar la seva influència, creant delegacions per tot Espanya. Les primeres tasques de la Sección Femenina eren sobretot de divulgació i assistència però el 1939, durant una concentració nacional, Franco li va encomanar la formació de les dones i els infants espanyols (Alcalde, 2013; B. Barrera, 2019a).

El Decret de 28 de desembre de 1939 sobre funcions de la Sección Femenina de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.⁷⁵ (BOE 363 de 1939) va encarregar oficialment la formació de les dones espanyoles a la Sección Femenina. Aquesta formació incloïa religió, política, música i esport (Manrique, 2014). A més, des de 1940 la Sección Femenina es va fer càrrec del Servei Social, que s'havia creat el 1937 i va esdevenir obligatori per a totes les noies entre 17 i 35 anys. Pot equiparar-se amb el servei militar dels homes, i en essència tenia l'objectiu de fer oblidar el model de dona independent, oberta a la cultura, per enaltir els valors de mestressa de casa amant del folklore regional d'Espanya. Els àmbits d'instrucció cobrien la vida pública i la privada, i calia completar el Servei Social, per exemple, per tenir passaport o carnet de conduir

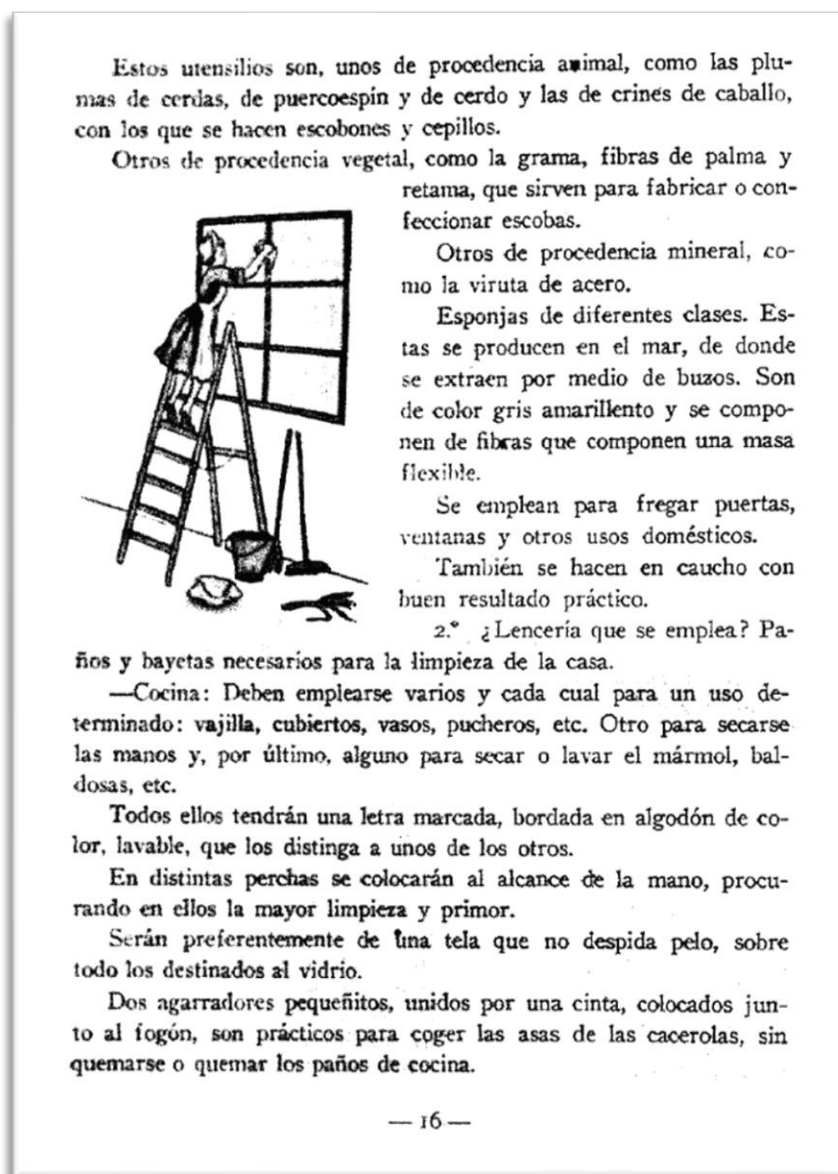
⁷⁵ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1939/363/A07347-07348.pdf>

(Huguet, 2013). Les dones malaltes, casades, vídues amb fill, monges, la més gran d'una família de 8 fills i dones el sou de les quals fos necessari per mantenir la família quedaven exemptes de fer el Servei Social, però no les noies que treballaven en fàbriques o tallers. Sembla que aquesta formació estava pensada especialment per a les noies solteres, com una espècie de penyora que calia pagar pel fet de no haver-se casat (o no haver-se casat encara) (S. Rodríguez, 2005). D'entre aquestes noies, algunes se seleccionaven com a enllaç amb la Sección Femenina per difondre la ideologia falangista.

L'àmbit d'actuació de la Sección Femenina es va ampliar amb una ordre d'11/08/1944 que va establir l'obligatorietat d'un examen d'"Hogar" per a les noies que volguessin obtenir el títol de Batxillerat⁷⁶.

⁷⁶ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/239/A06451-06451.pdf>

Imatge III.8: Pàgina 16 del *Manual de economía doméstica para las alumnas de 4º de Bachillerato*, de la Sección Femenina (1945)

(Font: Universidad de Oviedo.)

<https://digibuo.uniovi.es/dspace/bitstream/handle/10651/1859/414611.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

La Llei de 17/07/1945 establia en el seu art. 101 que

La pèrdua del títol de Instructor Elemental del Frente de Juventudes e Instructora de la Sección Femenina, por expediente instruido por la correspondiente Delegación Nacional, se considerará siempre como falta grave que llevará consigo la suspensión en el ejercicio de su función.

Per tant, l'afiliació era imprescindible per exercir. També es van introduir assignatures "específicament femenines" exclusivament a càrrec d'aquesta organització dins del programa de Batxillerat (E. Jiménez, 1981). Hi havia un punt de rivalitat en la formació de les noies entre les monges i les instructores de la Sección Femenina, les quals en certa manera van fer la dona més mestressa del seu propi cos: l'art. 111 del Decret de 7 de juliol de 1950 pel qual s'aprova el Reglament per a les Escoles del Magisteri⁷⁷ (BOE 219 de 1950) encarregava la formació de les noies en educació física exclusivament a la Sección Femenina. D'aquesta manera, les noies van entrar en el terreny dels esports, que era tradicionalment masculí (Alcalde, 2013).

Cal tenir en compte que l'Església catòlica era contrària a la pràctica habitual de la gimnàstica, i a més durant l'època republicana l'esport femení era símbol d'independència i superació cultural (Manrique, 2014). El franquisme va reconduir l'activitat de manera que servís per desenvolupar millor les funcions que es volia atorgar a la dona, sense disminuir-ne la "femineïtat" però també per regular-ne la sexualitat i contribuir a millorar la seva salut (perquè fossin mares sanes de fills sans), en tot cas evitant exercicis que impliquessin contacte físic. La missió de l'Església era supervisar que les organitzacions de les competicions esportives respectessin les festes religioses, i que el vestuari de les noies no fos contrari als "bons costums". Un cop arribada a l'estatus de casada i mare, la dona tenia poques opcions de continuar practicant esport, però també hi havia una bona raó perquè fos així, ja que s'argumentava que les feines de la llar comportaven una gran quantitat d'exercici físic, i per tant eren molt eficaces a aquests efectes (Bandrés et al., 2014; Manrique, 2014; E. Rodríguez, 2018).

El volum de l'encàrrec formador que havia rebut la Sección Femenina va originar la intervenció de l'organització en els mitjans de comunicació (ràdio i cinema). A principis dels anys 50, per exemple, van començar els seus propis espais radiofònics, amb continguts que gradualment van abandonar la propaganda política per centrar-se en temes que podien interessar les dones de l'època (C. Gómez, 2009). El desplegament més significatiu, però, es va fer en el món editorial. La Sección Femenina va crear diverses revistes (entre elles *Consigna*,

⁷⁷ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1950/219/A03468-03478.pdf>

Ventanal, *Bazar* i *Teresa*). *Bazar*, per exemple, va néixer el 1947, estava pensada per adoctrinar les nenes, i va desaparèixer el 1970. *Teresa*, nascuda el gener de 1954, s'adreçava a totes les dones, idealitzant esposes d'alts càrrecs del règim com a models a seguir. Totes les publicacions de la Sección Femenina fomentaven les virtuts que es consideraven desitjables en les dones: esperit de sacrifici, bon humor, domini de les passions, abnegació, capacitat d'organització de la llar i vocació maternal. També dictaven normes de control del propi cos.

La Sección Femenina fins i tot va crear una editorial pròpia, *Almena*, que durant els anys seixanta va tenir un suport econòmic del règim equivalent al d'altres editorials com *Doncel* o *Santillana*, i els seus continguts sempre van passar la revisió de la censura. L'editorial estava especialitzada en el món infantil, sobretot en l'ensenyament, amb l'elaboració dels manuals de Formación del Espíritu Nacional, que era una assignatura obligatòria des de la Llei de 26 de febrer de 1953 sobre Ordenació de l'Ensenyament Mitjà⁷⁸ (BOE 58 de 1953) (art. 85).

Durant el primer franquisme la Sección Femenina, com a part del règim, va coincidir amb ell en la seva actitud bel·ligerant contra allò que considerava ingerències estrangeres, com la quarantena de l'ONU de 1946, a la qual va reaccionar assenyalant la ignorància de l'Organització respecte al tarannà especial de la dona espanyola, diferent i superior al de les foranes. Les dones angleses i americanes (sobretot les primeres) van ser més criticades per la Sección Femenina que les russes, ja que tenien més projecció mediàtica i representaven una amenaça més gran per als valors espanyols del moment (B. Barrera, 2019a).

Aquesta actitud va canviar de 1950 a 1969 i especialment durant la dècada dels seixanta. Empesa pel canvi cap a una economia de consum (calia mà d'obra femenina per portar a terme el pla econòmic de 1959) i la necessitat de reconeixement internacional (Valiente, 2003), la Sección Femenina va haver de lluitar per mantenir el protagonisme quant a "gestió" de les dones espanyoles sense donar la impressió que renunciava al seu discurs inicial. L'estratègia seguida va ser afirmar que la feina remunerada podria, en alguns casos, ser

⁷⁸ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1953/058/A01119-01130.pdf>

adequada a les característiques femenines i significar-se com a organització impulsora de reformes legals que facilitessin l'accés de les dones al món laboral i polític. Tot i que no sempre van intervenir de manera efectiva en aquestes reformes, sí que van presentar la Llei 56/1961, i l'esmena perquè les dones poguessin exercir com a jutge o magistrat (Llei 96/1966, de 28 de desembre, suprimint la limitació establerta en l'apartat c) del número dos de l'article tercer de la Llei de 22 de juliol de 1961 sobre drets de la dona⁷⁹ -BOE 311 de 1966-). També van impulsar la modificació de la llei de règim local perquè la dona pogués participar com a electora i elegible als comicis per a regidors pel terç de representació familiar (des de 1967 podia participar, però només com a electora), cosa que es va portar a terme amb la Llei 82/1968, de 5 de desembre, modificant els preceptes de la Llei de Règim Local, relatius a l'elecció de Regidors pel terç familiar en el sentit que s'inclouguin entre els electors i els elegibles la dona casada⁸⁰ (BOE 294 de 1968). Aquesta modificació tenia l'interès afegit de poder aconseguir que membres de l'organització fossin elegides i recuperessin capacitat d'influència (B. Barrera, 2019b).

En aquesta època, la Sección Femenina va tenir un paper protagonista redefinint els límits de la feminitat. S'equiparava la tasca municipal de la dona a la que podia dur a terme en el si de la llar, i s'argumentava que treballar fora de casa, si no es perdia l'essència de les qualitats femenines, podia ser compatible amb la domesticitat, i era encara més comprensible si calia per a la subsistència de la família. La revista *Teresa* tenia una versió radiofònica en què, amb el temps, es va arribar a informar sobre la convocatòria d'oposicions, o es qüestionava el matrimoni com a única font de realització (C. Gómez, 2009). En tot cas, el treball a casa es considerava la prioritat, i la voluntat de fer-lo compatible amb altres activitats va conduir a la creació de l'estereotip de "superdona", que podia compatibilitzar la feina fora de casa amb una gestió òptima de la seva llar. La popularització dels electrodomèstics, a partir de 1960, va afavorir aquest relat. Fins i tot, durant 1967, la Sección Femenina va entrar en rivalitat amb una associació que prèviament havia lloat, la Asociación de amas de casa de España i la va fer il·legalitzar per tenir ideologia contrària al règim, ridiculitzant el fet que

⁷⁹ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1966/12/29/pdfs/A16392-16392.pdf>

⁸⁰ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1968/12/07/pdfs/A17564-17565.pdf>

aquesta associació propugnava l'ocupació exclusiva de la dona en les tasques de la llar.

Apart de la victòria dels tecnòcrates el 1969 i el nomenament de Carrero Blanco, la fi de la Sección Femenina va començar el 1970, quan la Llei 14/1970 va establir l'educació mixta i el currículum únic per a nens i nenes. La Sección Femenina sempre s'havia posicionat a favor de l'educació diferenciada per sexes. Tots els materials escolars editats per *Almena* van quedar invalidats, i gran part del seu fons editorial es va perdre durant un incendi, el 1974. Davant de la impossibilitat d'influir en les futures dones, la Sección Femenina va intentar retenir el control de les dones del moment, condemnant el feminisme, l'anomenat "destape", l'avortament i la contracepció. Malgrat que les feministes també criticaven el "destape", vinculaven la crítica a la submissió femenina, mentre que la Sección Femenina hi veia deprecació (B. Barrera, 2019a).

La mort de Franco i la progressiva pèrdua d'influència de la Sección Femenina van portar a la seva dissolució el 1977, amb l'expressió "gracias, Pilar" del vicepresident Osorio a Pilar Primo de Rivera. Les competències de la Sección Femenina van quedar integrades a la Subsecretaria de Família, Joventut i Esports. A la majoria de militants de la Sección Femenina se'ls van oferir places a diversos ministeris, i moltes van continuar unides dins de l'associació sociocultural Nueva Andadura, amb Primo de Rivera com a presidenta honorària fins a la seva mort, el 1991. Nueva Andadura va retenir documents de la Sección Femenina fins a 1997, i responia a les sol·licituds dels informadors de la manera que considerava més convenient per a la imatge de la Sección Femenina (Alcalde, 2013; B. Barrera, 2019a).

A nivell pràctic, tant Acción Católica com la Sección Femenina van tenir una vocació formativa i assistencial sociosanitària: en tots dos casos es van crear "Escuelas de Hogar" i incorporaven visitadores socials, però l'adoctrinament era més de tipus recristianitzador en el cas d'Acción Católica, i més polític en el de Sección Femenina. Així mateix, la Sección Femenina s'adreçava a un públic jove, mentre que Acción Católica s'orientava a dones casades i adultes. L'evolució experimentada per ambdues organitzacions també va ser similar, en el sentit que a partir de 1960 el seu discurs va experimentar canvis irreversibles

sobre la dona i la societat. El Concili Vaticà II, durant els anys 60, amb la seva obertura a la participació de les dones i la proclamació de la seva igualtat respecte dels homes, va ser un agent important que va provocar la distància de l'ideari d'Acción Católica amb l'ideal femení franquista (C. Gómez, 2009):

Y ahora es a vosotras a las que nos dirigimos, mujeres de todas las condiciones, hijas, esposas, madres y viudas; a vosotras también, vírgenes consagradas y mujeres solas. Sois la mitad de la inmensa familia humana.

La Iglesia está orgullosa, vosotras lo sabéis, de haber elevado y liberado a la mujer, de haber hecho resplandecer, en el curso de los siglos, dentro de la diversidad de los caracteres, su innata igualdad con el hombre.(...)

Y vosotras también, mujeres solitarias, sabed que podéis cumplir toda vuestra vocación de entrega. La sociedad os llama por todas partes. Y las mismas familias no pueden vivir sin la ayuda de aquellas que no tienen familia (Pau VI, missatge a les dones en la clausura del Concili Vaticà II)⁸¹.

D'altra banda, el caràcter rígid i paramilitar de la Sección Femenina no era aliè al rebuig que despertava en moltes noies, fins i tot encara que no reneguessin de les tasques "pròpies de la seva condició". La instrucció que s'obtenia durant el Servei Social cada cop va resultar de menys utilitat pràctica, i a més hi havia una contradicció paradoxal entre el tipus de dona exaltat per la Sección Femenina (esposa i mare) i el perfil de les seves pròpies afiliades, la majoria de les quals probablement valoraven de manera positiva les possibilitats de realització personal de què gaudien gràcies a estar solteres i a tenir una considerable projecció exterior (E. Jiménez, 1981; S. Rodríguez, 2002, 2004)

La mateixa Pilar Primo de Rivera, en un discurs pronunciat en el X Consell Nacional de la Sección Femenina, el 1946, va dir:

(...) Tenéis que vigilar con verdadero esmero las dos partes de formación y prestación del Servicio Social. El Servicio Social que, si hubiéramos

⁸¹ Disponible a: https://www.vatican.va/content/paul-vi/es/speeches/1965/documents/hf_p-vi_spe_19651208_epilogo-concilio-donne.html

conseguido ya una moral en toda la gente de España, debía ser para las mujeres una alegre ocasión de servir a la Patria, es para la mayoría de ellas una horrible obligación que tienen que cumplir (Primo de Rivera, 1950, p. 80).

L'evolució en l'ideari d'Acción Católica i Sección Femenina no va significar, malgrat tot, un abandonament dels prejudicis cap a les dones marginals.

Una institució també molt important que hem mencionat quan fèiem referència a les presons és el Patronato de Protección de la Mujer. Tenia el seu origen en el Reial Patronat del Tràfic de Blanques creat el 1902 i vigent fins a 1931. Entre 1931 i 1935 la República havia organitzat un primer Patronato amb l'objectiu de crear diverses cases d'acollida, i el Decret de 06/11/1941 el va reorganitzar amb una finalitat molt similar: ocupar-se de les noies joves, "apartarlas del vicio" (art. 4) i educar-les en la religió catòlica (M. Núñez, 2018).

El Patronato tutelava les menors que li eren confiades pels tribunals, autoritats i particulars. Altres funcions que tenia assignades eren denunciar i promoure la denúncia de delictes relacionats amb corrupció i tràfic de menors i pornografia, instant l'adopció de mesures protectores per a les joves, vetllar pel compliment de les disposicions relacionades amb la moral catòlica que estiguessin dins de les seves competències i fomentar la creació d'institucions dedicades a les mateixes finalitats. A partir d'aquest moment, a les presons convencionals on complien condemna els presos comuns i les prostitutes acusades de petits delictes, es van afegir els reformatoris del Patronato per a dones "caigudes" (Onandia, 2019).

El Patronato s'estenia per tot el territori espanyol a través de la seva xarxa formada per una Junta Nacional, seguida de les respectives Juntas Regionals i Juntas Locals, les quals publicaven memòries periòdiques basades en qüestionaris que, sobretot, tractaven el tema de la prostitució (Guillén, 2016). Per recollir informació que servís de base a la seva tasca, el Patronato i la Direcció General de Seguretat van fer un estudi de moralitat de les províncies espanyoles. Això els va permetre elaborar un diagnòstic sobre allò que entenien com a causes de la immoralitat vigent i elaborar mesures per eliminar-la. En els

informes, Barcelona apareix com una de les províncies en situació límit, amb moralitat baixa o molt baixa (Onandia, 2019). En el seu estudi sobre l'informe de Sevilla, Fernández (2010) destaca que, segons el Patronato, la pobresa, la promiscuïtat i la manca de formació cristiana convertien la població més necessitada en persones amb nul·la o escassa moral, cosa especialment nociva en les dones, enteses com a nucli familiar i preservadores d'aquesta moral.

En les memòries estatals anuals publicades pel Patronato queda constància de les mesures que van prendre per combatre la immoralitat, inspirades en la política de sanitat moral del règim. Entre d'altres actuacions, detenir les prostitutes (en especial si estaven indocumentades), vigilar el comportament de les dones durant els balls públics, censurar el cinema, reglamentar els vestits de bany, i en general evitar que les dones faltessin a l'ordre i provoquessin escàndol públic (Onandia, 2019). Cal destacar que "faltar a l'ordre" era un concepte poc definit; podia significar participar en manifestacions o vagues, i si es tractava d'un ordre de tipus religiós faltar-hi implicava no estar casada per l'església, portar fills a escoles laiques, estar divorciada o no anar a missa. El càstig es podia estendre fins i tot a dones que vestien de manera masculina (Egido i Eiroa, 2018).

En consonància amb l'heterogeneïtat dels motius, les intervencions del Patronato eren molt variades; des d'instar les amants d'homes casats que els deixessin fins a internar les noies en col·legis de monges amb una disciplina molt estricta. Aquests internaments també es podien produir quan la noia era assetjada per un veí casat o un familiar. El Patronato, en col·laboració amb la Direcció General de Seguretat, efectuava batudes pels carrers en què recollia dones "descarriadas" i les ingressava en els seus centres adscrits perquè iniciessin el procés de redempció (Barranquero, 2018). Una minoria de les internes havien sol·licitat l'ingrés de forma voluntària, i d'altres havien estat ingressades en contra de la seva voluntat, per ordre d'algun familiar. El Patronato elaborava un expedient d'ingrés amb informació de cada interna, i l'estada podia allargar-se des que tenia 16 anys fins als 21, tot i que en casos que es consideraven especialment greus l'empara de la institució podia ser exercida fins als 25 anys.

L'increment progressiu d'ingressos va fer que la Junta Nacional del Patronato establís normes per mantenir l'ordre dels centres d'internament, i sol·licités més personal femení per treballar-hi, sobretot en la instrucció i l'acompanyament de les noies. Les candidates a la feina havien de tenir una moralitat fora de dubtes, bona salut, haver fet el Servei Social i tenir una formació adequada a nivell religiós, tècnic i moral. En alguns casos també es demanava l'adhesió al Movimiento. Acabat l'internament, les treballadores socials lliuraven a les noies un expedient sobre les seves capacitats i habilitats, que havien de presentar si trobaven feina. La formació rebuda dins dels centres del Patronato no estava tan orientada al món laboral com era la pretensió inicial, i la realitat és que la majoria d'internes dedicaven la major part del seu temps a cosir i brodar, proporcionant mà d'obra barata a la institució (Onandia, 2019).

Un dels organismes relacionats amb el Patronato era el Centro de Observación y Clasificación (COC), on les noies entraven inicialment per passar un examen ginecològic; si eren verges (si estaven "completas") el tracte que rebien era més benèvol i es derivaven a centres menys estrictes que si estaven "incompletas" (Kobiela-Kwaśniewska, 2020). A les noies se'ls assignava una identificació numèrica (Quiñonero, 2014). Els exàmens combinaven proves ginecològiques amb proves psicològiques, el resultat de les quals es plasmava finalment en l'anomenat "reloj moral", que mostrava la valoració de la noia en aspectes com la sensualitat o la intel·ligència moral en una escala cromàtica del vermell (per a les noies més "immorals") al blau (per a les més "decents"). Els comentaris als resultats de les proves es feien constar als expedients individuals de les internes, amb expressions com "débil mental profunda", o "retrasada mental", tal com es pot veure a les imatges següents. Amb aquestes qualificacions també es donava a entendre que les noies no eren capaces de gestionar la seva vida i que això justificava plenament l'internament. Al centre de Sevilla, que estava a càrrec de les Germanes Terciàries Caputxines, segons alguns informes externs de psicòlogues que van entrar a treballar al centre durant la dècada dels seixanta, les noies que aconseguien incorporar-se a la societat amb normalitat no arribaven al 50%. La resta eren reingressades amb freqüència i eren qualificades com a "anormals". La solució a aquests suposats problemes mentals de les

internes es buscava sobretot en la instrucció religiosa i activitats com exercicis espirituals, resar el rosari i assistir a missa diàriament (Guillén, 2020).

Imatge III.9 (anvers) I Imatge III.10 (revers): Fitxa d'una noia interna al centre de Sevilla del Patronato de Protección de la Mujer

“CASA DE OBSERVACIÓN”
Junta Provincial del Patronato de Protección a la Mujer - Sevilla

AÑO 1949 EXPEDIENTE _____ FICHA N.º _____

Nombre y apellidos _____

Nació en _____ Prov. de Sevilla Día _____ de _____ de 1931

Enviada por el Tribunal el 18 de Mayo de 1947

FUNCIONES	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Puntos
Atención											5
Percepción.											10
Memoria mecánica											4
Memoria racional											4
Juicio											5
Síntesis											5
Análisis.											6
Raciocinio											5
Comprensión											4

Tipo psicológico (Eorpeja intelectual)
 Calificación 57 C.I. 0,90

Hija de _____ y de _____

Domiciliada en Sevilla

calle de _____ número _____ piso _____

DELEGADO _____

residente en _____ calle de _____ número _____ piso _____

FACTORES INFLUYENTES

Factor psicológico (Eorpeja intelectual) Subnormal

Antecedentes hereditarios _____

Ambiente familiar Muy deficiente

Ambiente social Caso del caso crítico en los colegios

Escolaridad | Instrucción Deficiente

 | Asistencia Deficiente

Resumen de factores Curso de psicología y familia

Terminó el tratamiento el _____ de _____ de 19 _____

Sin expediente, ni resumen

(Font: Guillén, 2020)

Imatge III.11 (anvers) i Imatge III.12 (revers): Fitxa d'una noia interna al centre de Sevilla del Patronato de Protección de la Mujer

“CASA DE OBSERVACIÓN”
Junta Provincial del Patronato de Protección a la Mujer - Sevilla

AÑO 1967 EXPEDIENTE n.º 10/51 1963 FICHA N.º _____

Nombre y apellidos _____
 Nació en _____ Prov. de Sevilla Día _____ de _____ de _____
 Enviada por el Tribunal el _____ de _____ de 1963

FUNCIONES	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Puntos
Atención											3
Percepción.											1
Memoria mecánica											3
Memoria racional											2
Juicio											2
Síntesis											4
Análisis.											2
Raciocinio											1
Comprensión											0

Tipo psicológico Imbécil
 Calificación 19 - 0'80

Hija de _____ y de _____
 Domiciliada en _____
 calle de _____ número _____ piso _____
 DELEGADO _____
 residente en _____ calle de _____ número _____ piso _____

FACTORES INFLUYENTES

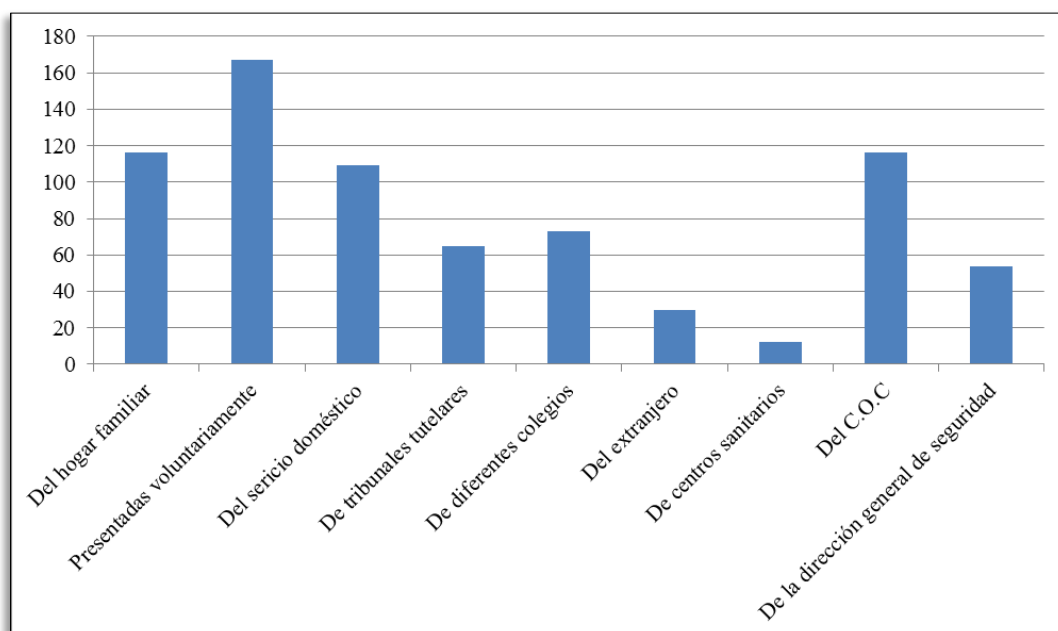
Factor psicológico Imbécil
 Antecedentes hereditarios Deficientes
 Ambiente familiar torvo
 Ambiente social Muy deficiente
 Escolaridad { Instrucción Muy deficiente (casi nula)
 Asistencia falta habitual
 Resumen de factores Mixto familiar y social
 Terminó el tratamiento el 6 de Junio de 19 57
Por su incorregibilidad debida a el factor psico. debe ser enviada a su familia.

(Font: Guillén, 2020)

Un altre dels centres del Patronato era el de Peñagrande, a Madrid, per a menors d'edat embarassades, que va estar actiu entre 1955 i 1983. Algunes noies hi havien estat enviades pels pares per ocultar la gestació, d'altres havien estat

detingudes pel Patronato, o havien acabat allà després de demanar ajuda a una assistent social. Molts dels nadons van ser separats de les seves mares (que a vegades hi renunciaven voluntàriament però sovint rebien la notícia falsa que la criatura havia mort) i donats en adopció a parelles benestants. En ocasions, les futures adoptants ingressaven fingint un embaràs, s'instal·laven en una habitació al costat de la mare donant, i en sortien amb l'infant recent nascut, havent comès el delictes de fingir un part (Quiñonero, 2014).

Gràfic III.3: Procedència de les joves ingressades a Peñagrande (1969-1970)

(Font: Guillén, 2018)

El Patronato va ser eliminat per diversos Reials Decrets de 29/02/1984 que van traspasar les seves competències a les autonomies. Fins aleshores, s'havien mantingut els motius d'internament (que havien resistit les veus crítiques del feminisme i de les mateixes funcionàries de la institució, i incloïen causes tan diverses com la fuga de la llar, l'embaràs o la negativa de la filla a lliurar el sou íntegre als seus), i la xarxa de centres (Guillén, 2018). L'amnistia va provocar que moltes dones poguessin sortir de la presó, però les que residien en aquestes pseudopresons hi van continuar fins els anys 80, i el mateix va passar amb els nens dels orfenats i cases de beneficència, que van continuar patint les

conseqüències de les seves circumstàncies, com a víctimes col·laterals o més aviat com a objecte de càstig pels pecats dels pares (P. Sánchez, 2020).

El franquisme, amb la col·laboració d'institucions com Acció Catòlica, la Sección Femenina i el Patronato, va imposar el seu ideari quant a les dones, fixant objectius socials i morals de comportament, establint els càstigs en cas de transgressió i proporcionant l'estructura necessària per reprimir o amagar la marginalitat. La necessitat d'assolir els objectius va justificar accions com separar moltes mares i fills, que van ser víctimes de la vulneració dels seus drets per protegir la suposadament malmesa integritat moral de les dones "caigudes". Sense la voluntat i la complicitat de les institucions implicades i del personal que hi treballava, aquestes accions no haurien estat possibles.

4.4. La dona i el món laboral. El servei domèstic

Recordem que fins a 1970 hi va haver segregació per sexes a l'educació i es va establir que les nenes serien educades per professores, les quals progressivament substituirien els professors (excepte en l'educació religiosa, que seria impartida per sacerdots). A causa de la discriminació per gènere des de la infància, les dones no podien participar en societat ni decidir sobre les seves pròpies vides al mateix nivell que els homes. Ja hem vist com, pel que fa a la dona treballadora, el primer franquisme va destacar per la voluntat de circumscriure el treball femení al manteniment de la llar i la cura dels fills. L'any 1942, l'Abat Grimaud, potser de manera inconscient, ja reconeixia la limitació que suposava per a la dona tenir aquesta única funció:

En este pícaro mundo, el joven no está sólo expuesto a tropezar con una incrédula, sino también con otro peligro más moderno: el de ser aprisionado por una abogada, una doctora o una ingeniero (...) de carácter a menudo muy colérico y orgulloso. (...)

¿Qué desea el joven al casarse? Una esposa que sea madre abnegada y fiel compañera. ¿Acaso la encontrará, por ejemplo, en esta joven doctora?

(...) No, si abriendo un gabinete de consultas busca clientela y ejerce su profesión. (...) una intelectual, bien sea doctora o abogado, ¿no se sentirá rebajada al dedicarse a estos pesados e insignificantes cuidados? (Grimaud, 1942, pp. 342-343).

La normativa afavoria aquesta situació, directament i indirecta. Un exemple és la Llei de Bases de 18/07/1938⁸² (BOE 19 de 1938), que establia diversos tipus de subsidis familiars per als matrimonis amb fills, als quals no tenien accés els parents il·legítics ni els matrimonis en què la dona treballava (Scanlon, 1977).

La progressiva incorporació de les dones al món laboral i l'avanç cap a l'equiparació amb els homes característics de l'Espanya dels 60 van ser de tipus més programàtic que efectiu, tot i que la Llei 56/1961 acceptava que la dona fos mare al llarg de la seva vida laboral (Velo, 2019). El projecte de llei establia que el consentiment del marit perquè l'esposa treballés es pressuposaria si no en constava l'oposició expressa, però el text definitiu establia que quan s'exigís autorització marital, calia que aquesta autorització constés de forma expressa, cosa que pràcticament va capgirar el sentit inicial del precepte. El marit podia fins i tot reclamar el dret a cobrar el salari de la seva dona (Moraga, 2008). A tot això s'afegia la limitació imposada per accedir a algunes posicions laborals (fins al 1989 les dones van tenir vetada la carrera militar). L'educació era la via principal per accedir a feines qualificades, i és significatiu que, fins i tot en el cas de les mestresses de casa, les que manifestaven un major grau de felicitat eren les que tenien un nivell d'estudis superior:

⁸² Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1938/019/A00272-00275.pdf>

Taula III.9: Grau de felicitat de la mestressa de casa, per nivell d'estudis (1970)

SE CONSIDERA :	NIVEL DE ESTUDIOS					TOTAL
	Ninguno	Parte	Primarios	Secundarios	Medios y Superiores	
Muy feliz _____	30	33	40	50	51	38
Bastante feliz _____	51	56	51	43	44	51
Poco feliz _____	16	9	7	6	4	9
Nada feliz _____	3	2	2	1	1	2
TOTAL respuestas cuestionario general (a) _____	100 %					
Indice de felicidad _____	(811) 0,71	(1.060) 0,75	(1.166) 0,78	(645) 0,82	(218) 0,83	(3.900) 0,77

NOTA :
(a) Se han excluido de la base los NS y NC.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 624)

No era freqüent que les dones accedissin al mercat laboral havent seguit una carrera acadèmica. La primera dona que va obtenir una càtedra universitària durant el franquisme va ser Ángeles Galino Carrillo, en Història de la Pedagogia i Història de la Pedagogia Espanyola de la Universitat de Madrid, el 1953. No n'hi va haver cap altra fins a 1961: Asunción Linares Rodríguez, de Paleontologia, a la Universitat de Granada. Durant la dècada dels seixanta hi va haver 12 càtedres assignades a dones, 2 de 1960 a 1965 i 10 de 1966 a 1970, inclosos. Només dues d'elles van ser de la Universitat de Barcelona: Patricia Shaw Fairman, de Llengua i Literatura Italiana el 1966 i Doireann McDermott, de Llengua Anglesa, el 1967. En total, 21 dones durant tota la Dictadura franquista.

Montserrat Avilés va ser la primera advocada a Espanya que es va presentar com a vocal per a la Junta Directiva del Col·legi d'Advocats de Barcelona, a finals de 1961. Era d'esquerres, la candidatura va guanyar i anava encapçalada pel degà Roda Ventura: entre 1966 i 1970 es van incorporar noves llicenciades en Dret antifranquistes, com Cristina Almeida, Manuela Carmena i Magda Oranich (del Àguila, 2018).

En realitat, allò que pretenia el règim no era que la dona no treballés, sinó que no ho fes fora de casa. De fet, moltes dones treballaven durant hores -fins i tot més de les que haurien dedicat a treballar remuneradament per compte d'altri- sense percebre cap mena de salari en negocis que eren propietat dels marits,

però aquesta ocupació no era considerada una feina ni tan sols per les mateixes dones, i per tant no s'incorporava a les dades de població activa (Roca, 2005).

Segons l'informe FOESSA de 1970, durant el segon franquisme, a la pregunta sobre si creien que la dona havia de treballar, les respostes de les entrevistades van ser:

Taula III.10: Opinió femenina sobre si la dona ha de treballar, segons l'estat civil (1970)

Porcentaje que dicen que la mujer debe trabajar si es...		
Estado de la mujer	1966	1969
Soltera	89	91
Recién casada	55	56
Casada sin hijos	50	68
Casada con hijos mayores	50	42
Casada con hijos pequeños	18	16

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 1063)

En el cas de les dones més joves, solteres o sense fills petits, s'observa una acceptació que formin part de la població activa. En canvi, continua sense ser acceptada la figura de la dona casada, amb fills petits i treballadora.

Segons el mateix informe, les mestresses de casa que treballen ho fan en feina manual per compte propi (el 32%) i en comerç familiar (el 24%). Com es pot veure a la taula inferior, les principals raons que argumenten per treballar són per ajudar a la llar (el 68%) i per ajudar el marit (el 13%). Les dones de classe alta i mitjana es comencen a plantejar la feina per fer alguna cosa útil.

Taula III.11: Raons que argumenten les dones per estar treballant, per classe social subjectiva (1970)

RAZONES	CLASE SOCIAL SUBJETIVA					TOTAL
	Alta y media alta	Media-media	Media-baja	Obrera	Pobre	
Para ayudar a su casa	33	55	77	72	77	68
Para ayudar al marido	8	15	11	16	10	13
Para hacer algo útil	18	13	3	5	9	4
Para pagar estudios de los hijos	3	2	2	1	1	1
Para ahorrar	5	4	1	2	*	2
Por distracción	20	5	1	2	—	3
Otras razones	15	6	5	2	3	4
TOTAL respuestas (a)	100 % (40)	(188)	(149)	(261)	(206)	(844)

NOTA:
(a) Cuestionario general. Se han excluido de la base los NS y NC.

(Font: Informe Sociológico Sobre La Situación Social de España, 1970 (Informe FOESSA), 1970, p. 1088)

Malgrat la resistència inicial i de manera progressiva (Roca, 2005) es va anar imposant l'ètica individual del treball (la feina de la dona com a complement que facilita l'adquisició de béns i serveis) davant de l'ètica familiar (la necessitat que la dona treballi per a la supervivència de la família) (Grana, 2007), però les ocupacions femenines -sobretot a l'inici dels 60- es van concentrar en activitats que fossin el més compatibles possible amb la reproducció i la cura dels fills, com l'ensenyament, el servei domèstic -des d'una perspectiva més "professional"- o les feines administratives (Roca, 2005; Rabazas i Ramos, 2006).

En general, l'evolució de les reivindicacions laborals de les dones va ser lenta. Hi va haver moments de tensió primerencs i puntuals (com les vagues de Mataró, Terrassa i Sabadell de 1946 o la de les conserveres de Vigo de 1947, ambdues per reclamar un increment salarial), i una intervenció important en la vaga general de 1951, amb enfrontaments directes amb la Policia Armada (Díaz, 2005). Les reivindicacions femenines majoritàries se centraven en les millores de les condicions laborals, la intervenció de les treballadores en la gestió de l'empresa i aspectes relacionats amb la discriminació per gènere. Pels voltants de 1965, les comissions obreres femenines ja reclamaven millors condicions quant a retribucions i horaris, i denunciaven la violència contra les treballadores (Marín, 2014). D'entre elles, el col·lectiu del servei domèstic era tan nombrós com poc reglamentat.

En l'imaginari tardofranquista, la majoria de dones treballadores que apareixien eren precisament les criades. Acció Catòlica, la Sección Femenina i la Juventud Obrera Cristiana (JOC) van tenir actituds diferents respecte d'aquesta activitat. Acció Catòlica concebia el servei domèstic com una via de sacrifici i de servitud cap al proïsme, considerat en sentit ampli com la "família". Per tant, la dona es podia considerar retribuïda amb la satisfacció d'aquesta entrega pseudomaterna. Això, a la pràctica, descartava una regulació laboral en aquest àmbit. A més, tenint en compte que des d'aquest punt de vista l'objectiu de la dona havia de ser sempre exercir com a mestressa de casa, la feina en el servei domèstic havia de ser, en tot cas, temporal.

La Sección Femenina, amb un esperit més pràctic i per no perdre el control de l'activitat, va crear el Montepío del Servicio Doméstico, un aparell assistencial que oferia a les dones que es dedicaven a aquestes feines assegurança de malaltia, de viduïtat i de defunció però sense regular horaris, salaris o preveure vacances. El motiu d'aquest buit regulador era, en gran part, la voluntat de continuar considerant el servei domèstic una activitat de caire familiar, com a extensió de la família cristiana, de manera que les treballadores no la veiessin simplement com a una font d'ingressos, sinó que en valoressin l'aspecte de servei als altres. El 1969 el Montepío va ser substituït pel Règim Especial de la Seguretat Social dels Empleats de la Llar, cosa que en va accelerar la professionalització.

La JOC oferia a les noies del servei domèstic (moltes vegades provinents dels seus pobles i amb poca capacitat de socialitzar a les grans ciutats) espais de reunió on podien relacionar-se, assistir a classes, intercanviar experiències i -en definitiva- construir una xarxa de suport. Durant les trobades també se'ls informava sobre els seus drets i la manera d'exigir-los. Aquesta va ser la primera organització que va incloure les treballadores de la llar com una classe treballadora més. Tot i que també interpretaven aquesta activitat com a provisional, no era per acabar desenvolupant el paper de mestressa de casa, sinó per accedir a llocs de treballs de més qualitat i millor remunerats (de Dios, 2013).

La relació entre mestresses i criades era una relació entre dominades i dominadores, poderoses i dèbils. Les mestresses de casa eren dones obedients al règim que podien dedicar la seva vida al manteniment de la família, i acostumaven a veure la feina de les criades com una manera de "domesticar" les noies rurals. Les treballadores, en una clara situació d'inferioritat, buscaven un mitjà de vida, però principalment una via per aconseguir recursos per casar-se en un futur no gaire llunyà⁸³. D'aquesta manera, esperaven aprendre i acostar el seu estatus al de les seves mestresses en la mesura del possible, adoptant unes formes més sofisticades (Bandrés et al., 2014)

Hi havia part d'aquestes noies que malgrat la seva feina com a criades, tenien afany d'aprendre i prosperar, assistien a classes i s'oposaven a l'explotació per part de les seves mestresses, però era un grup que era convenient ocultar a l'opinió pública per mantenir el relat sobre el col·lectiu (de Dios, 2013). Aquest relat descrivia les noies del servei domèstic com incultes i rudes, raó per la qual se'ls assignaven les tasques més dures de la casa i eren menystingudes socialment i institucional. Per la seva pobresa i la seva manca de preparació es considerava que eren més susceptibles a portar vides marginals, cosa que s'interpretava com un atac a l'ordre social i, per tant, mereixedor de control i càstig (de Dios, 2013; Bandrés et al., 2014).

No era estranya la identificació entre criades i prostitutes. J. F. Gómez (2006), en un estudi sobre el servei domèstic a Murcia, destaca les contínues referències a les criades com a col·lectiu marcat per la immoralitat i les conductes deshonestes. El Patronato va contribuir a aquesta mala fama, ja que moltes de les dones suposadament redimides eren reinsertades socialment a través del servei domèstic, però els salaris eren tan baixos que, un cop deslligades de la tutela institucional, no trigaven a tornar a exercir la prostitució.

L'increment del servei domèstic interí (noies que treballaven només unes hores a cases alienes sense viure-hi) va afavorir que aquesta activitat es comencés a

⁸³ Amb l'objectiu d'un futur matrimoni, les dones que servien tenien una forta voluntat d'estalvi, i a vegades aconseguien accedir a un pis on podien residir quan es casaven. Significativament, no veien estrany incloure el marit a les escriptures del pis comú, mentre que si els marits tenien un negoci el consideraven exclusivament seu. Encara que l'esposa hi treballés ho feia en qualitat de mestressa de casa (de Dios, 2014).

considerar com una feina més, ja que les treballadores no tenien el sentiment de pertinença que les vinculava a la família a qui servien, i van guanyar en independència. Es va passar del servei domèstic al treball domèstic, i la relació paternalista entre "senyors de la casa" i treballadores, que d'alguna manera assimilava el servei en una casa a la vida en un monestir, es va debilitar progressivament (de Dios, 2013).

4.5. Els canvis del segon franquisme

La missió de la dona dins de la societat franquista va haver de ser revisada a partir dels anys 50. La situació econòmica del país, o la necessitat de tenir independència econòmica en alguns casos, juntament amb els interessos polítics de la Dictadura, van fer que les dones no abandonessin completament el mercat laboral, i fins i tot hi incrementessin la presència. (Valiente, 2003; Ortiz, 2006). Això va obrir novament el debat del rol de la dona en la societat. Era, però, un debat feixuc, en què no es volia contradir el que s'havia promocionat durant el primer franquisme, i per tant es continuava lloant la tasca de la dona com a mare i mestressa de casa, cosa que duplicava *de facto* les seves obligacions i la continuava discriminant respecte a l'home. El nou model de dona no deixava mai de banda la seva llar. Això, que pressuposava que la dona treballadora havia de complir una doble jornada, a la pràctica la condemnava també a una doble invisibilitat i a renunciar als seus interessos personals (de Dios, 2014).

Durant el segon franquisme el concepte de maternitat va evolucionar i va passar d'entendre's com un servei que les dones devien a la pàtria a ser concebut com una manera d'assolir la felicitat individual, cosa que implicava en certa manera la capacitat d'elecció. En el procés, es va tenir cura que no es pogués interpretar que es recuperava la imatge "moderna" de la dona de la República. La idea era construir un nou mecanisme de control que alhora suggerís un alleugeriment de la rigidesa anterior. La realitat és que els nous discursos no van atenuar el rigor dels lligams a què s'havia sotmès la situació de la dona, i es monitoritzava l'activitat femenina dins i fora de casa (P. Sánchez, 2020).

Sí que és cert que l'activitat reivindicativa de les dones es va fer més intensa durant el segon franquisme. L'any 1960, el col·lectiu de dones de presos va denunciar les tortures a les presons i va sol·licitar al cardenal primat Pla i Daniel i al Papa Joan XXIII l'amnistia per als presos polítics. (Díaz, 2005).

L'any 1963, els miners asturians van declarar una vaga en què demanaven el retorn dels desterrats. Algunes de les seves esposes, que els van donar suport, van ser detingudes i castigades. El setembre d'aquell any, un grup d'intel·lectuals va denunciar al ministre Manuel Fraga les tortures infligides a dues d'aquestes dones, que van ser rapades i apallissades. La denúncia va tenir ressò internacional, i Fraga va reaccionar definint el càstig com una "ingenuïtat" de la policia, justificant-lo per les amenaces de les detingudes. El ministre va parlar dels fets, amb sornegueria, com una "tomadura de pelo" (Di Febo, 2006; Quílez, 2018).

El 1965 va ser un any important pel que fa a la lluita clandestina de la dona. Es va crear a Madrid el Movimiento Democrático de Mujeres (MDM) i aproximadament un any més tard el seu homònim a Barcelona, per lluitar pels presos i crear una xarxa de solidaritat. Aquests moviments van ser la llavor de tota l'activitat associativa femenina posterior (Díaz, 2005). El MDM tenia un esperit feminista i comunista, amb la voluntat de sensibilitzar les dones sobre els problemes socials i actuar deslligat de moviments com Acción Católica i Sección Femenina. El 1967, aquest moviment va lliurar a la Presidència del Govern espanyol una declaració de principis signada per 2.500 dones, en què es recollien reivindicacions de tot tipus, entre elles el cotrol de la natalitat. Més endavant es va crear el mateix moviment a València, que es va anar estenent entre les dones dels diferents barris de la ciutat i feia una tasca porta a porta (Romeu, 1994).

Malgrat els intents de contenir el desplegament social de la dona al llarg de tota la Dictadura, durant la dècada dels seixanta va ser inevitable un procés lent però constant de progressiva reconquesta de drets. Les pròpies dones van reprendre l'impuls associacionista, que es va fer notar cada cop més i va ser decisiu en el nou escenari que havia de venir.

4.6. Victimització sexuada i victimització... maternal?

Exercir la repressió va ser un recurs imprescindible del franquisme per debilitar la ideologia republicana i imposar la del Movimiento, catòlica i nacionalista, en tot el país (Romero, 2002; Egido, 2011). La perspectiva de gènere permet valorar nous punts de vista sobre aquesta repressió.

A banda de les previsions legals, els càstigs infligits presentaven diferències en funció del sexe de qui els rebia. La violència patida per les dones després de la guerra va comprendre tots els ordres de la seva vida, i es parla, en aquest aspecte, de "victimització de gènere", "repressió sexuada" (Abad, 2009), "violència sexuada" (Joly, 2008) o "modalitats de càstig sexuades" (Ginard, 2018). És important destacar l'aparició d'aquest concepte, que podrà aportar valor afegit en la segona part d'aquest estudi. La *victimització sexuada* va prendre moltes formes i es va produir expressament en àmbits especialment sensibles per a les dones, potser no tan greus a nivell d'agressió física com la que van patir els homes (per exemple, a Huelva les dones van representar un 4,5% del total d'afusellaments extrajudicials), però sí dirigides al nucli dur de la seva dignitat com a persones i del seu cos (Romero, 2002; Trillo, 2011; Peinado, 2018; Quílez, 2018; Velo, 2020). Aquestes accions estaven justificades pels rols de gènere i la càrrega moral adjudicats a les dones i per la deshumanització de les "rojas", que encarnaven la corrupció a tots els nivells i a qui s'intentava controlar mitjançant la por i la humiliació. Trobem així, durant el primer franquisme, pràctiques com l'escarni públic, el rapat dels cabells -element profundament sexual i símbol de seducció- (que, com hem vist, encara es practicava en temps de Fraga), l'obligació d'ingerir oli de ricí i després passejar per les places dels pobles mentre es feien les seves necessitats a sobre sense poder-se contenir, i l'abús sexual (Ranz, 2019). Recordem també les detencions i els empresonaments per simple relació familiar o afectiva amb homes proscrits, per les tasques efectuades a la rereguarda en temps de guerra, i per la seva afiliació política o sindical, així com les conseqüències d'aquests empresonaments

si inclouïen els fills (per les condicions infrahumanes i l'elevada mortalitat) i si no els inclouïen (per la preocupació de deixar-los desatesos).

En general, i malgrat lleis com la de la memòria històrica ja derogada (Llei 52/2007, de 26 de desembre, per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures en favor dels qui van patir persecució o violència durant la Guerra Civil i la Dictadura⁸⁴ -BOE 310 de 2007-), la victimització de les dones durant l'època de la Dictadura ha estat sistemàticament ignorada en la nostra societat (Quiñonero, 2014), i donat el reconeixement tardà de la lluita de les dones durant el franquisme es pot considerar que també han estat represaliades a posteriori per part de la investigació (Egido, 2018). Cal dir, però, que en la recerca sobre victimització de les dones hi ha problemes afegits: la gran escassetat o absència de fonts, la inaccessibilitat dels arxius militars, -tot i que és cert que les dones van participar menys en accions bèl·liques-, i la seva invisibilització tradicional: per exemple, no es pot fer un seguiment dels nens que entraven o sortien de les presons, i en el llistat de dones víctimes del feixisme moltes vegades la professió no consta, o figura l'expressió "sus labores", sense que sigui exacte (Cenarro, 2018).

Parlem, doncs, d'una repressió i una victimització quantitativament menors a la patida pels homes però no qualitativament, i en tot cas sí diferenciada quant a tipus de càstig, tipus de reeducació i model de redempció penitenciària. En el cas de les dones, la seva redempció s'havia de donar també, i sobretot, a nivell espiritual, perquè se les considerava éssers pervertits moralment (Egido, 2018). En els discursos penals de l'època, les preses polítiques no eren identificades com a tals, i el seu tractament s'equiparava al de les prostitutes (G. Gómez, 2018). Les dones van ser destinatàries en exclusiva de les directrius moralitzants del règim, i per tant sotmeses a una victimització legal que les va condemnar a situacions de gran vulnerabilitat (Guillén, 2016). Durant el tardofranquisme, amb el predomini de les consideracions morals, la victimització de les dones va estar lligada a l'estigmatització quan no s'ajustaven als estàndards catòlics, i va adquirir un to més subtil, en forma de condemna a l'ostracisme social o d'atac als

⁸⁴ Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2007/BOE-A-2007-22296-consolidado.pdf>. Actualment derogada per la Llei Llei 20/2022, de 19 d'octubre, de Memòria Democràtica, de què parlarem més endavant.

seus drets com a mares. El gruix de la societat ignorava aquest tipus de victimització, que en moltes ocasions estava vestida d'assistència benèfica institucional.

Dins d'aquest món assistencial, les cases de maternitat eren institucions que, amb la idea de preservar el bon nom de la noia o el de la seva família, procuraven la seva redempció des de la reclusió (G. Gómez, 2018). Allà, com a les presons, les dones patien un tipus de victimització específic que ja hem vist, íntimament lligat a la seva condició de mares i a les conseqüències que el seu capteniment podia tenir en els seus fills, cosa que les situava en un estat d'amenaça constant. Podem parlar en aquest cas de *victimització maternal*, però no en el sentit habitual de diversos tipus de victimització que pot patir una dona que és mare i que poden afectar psicològicament els fills (per exemple, Dubowitz et al., 2001; Koverola et al., 2005; Fusco et al., 2016), sinó com un tipus concret de victimització patida *pel fet de ser mare*, entenent la maternitat com a causa de vulnerabilitat i, en aquest cas, únic factor de risc. Les dones, en una situació difícil, eren sotmeses a xantatge emocional i moltes vegades cedien, prenent decisions irreversibles i en ocasions traumàtiques per a les seves vides i les dels seus.

5. La infància

Sovint, en parlar de repressió franquista, la doctrina se centra en víctimes adultes. No obstant això, cal tenir present que el procés repressor comença en la infància, i per a la dona amb una rigidesa especial (Francés, 2013; Ràfols i Ràfols, 2014). Els futurs ciutadans tenen potencial per ser primer receptors i després transmissors de valors, i per aquest motiu el franquisme va intentar tenir un control exhaustiu dels dos àmbits en què es podia produir aquest fenomen: els centres educatius i la família.

Durant la postguerra es va fomentar una imatge de la infància com una època basada en alegria i jocs, casta i innocent per naturalesa. Això contrasta amb el control estricte sobre els aspectes sexuals, que s'atribuïa al risc d'un

coneixement prematur i erroni a causa de l'afany d'exploració infantil. La religió va contribuir a construir un espai de control permanent al voltant dels infants, amb la por constant a ser descobert en actituds incorrectes per un Déu totpoderós que els podia veure en qualsevol moment, complementada per l'amenaça de l'infern. La figura de l'àngel de la guarda es pot concebre com un agent protector, però també com un testimoni omnipresent que és capaç de conèixer els pensaments més íntims, del qual no és possible escapar.

La concepció dels infants com a éssers innocents convivia amb la d'"adults en petit", aplicada als nens de les classes socials més humils, que s'argumentava per justificar la seva implicació en tasques com feines remunerades, necessària com a suport econòmic de la llar, o almenys per no resultar una càrrega. Aquesta segona categoria d'infants, sempre per sota dels que personificaven l'ideal, era objecte d'instrumentalització i, a vegades, compassió i caritat (J. Pérez, 1994).

5.1. Escola i educació

Pel que fa a l'escola, diverses circumstàncies van dificultar la missió prevista respecte als infants. Dues de molt importants van ser el dèficit escolar i la depuració de mestres. El pressupost del Ministeri d'Educació no va preveure cap partida per a construccions escolars fins a 1945, i en tot cas eren xifres mínimes, molt inferior a les republicanes i deslligades de les autèntiques necessitats del moment. Només el 1956 es va aconseguir un ritme de construcció de noves escoles (unes 1.000 per any) igual al que hi havia a principis de segle. En els primers 20 anys de la postguerra es va passar d'una escolarització molt propera al 100% a uns 750.000 nens sense escola a finals dels anys 50. El Pla de Construccions Escolars 1957-1961 no va tenir en compte l'increment vegetatiu de població en edat escolar, que entre 1957 i 1962 va ser de 255.000 nens, ni els moviments migratoris interns que implicaven places buides en els llocs d'origen i necessitades en els de destinació, que es podrien estimar en unes 180.000 suposant que un de cada 6 migrants estava en edat escolar. Els plans de desenvolupament dissenyats al llarg dels anys seixanta, amb prou dades disponibles, van continuar errant en els càlculs, amb errors sobre la previsió

d'increment de places escolars de l'ordre de 500.000 per sota de la xifra real (Navarro, 1989; Cruz, 2016). Les dades de l'època tenien fonts diferents i no coincidien, però la manca de visió i previsió va mantenir el dèficit escolar en xifres altes. Sembla que el 1970 es comencen a tenir dades fiables.

Taula III.12: Xifres de dèficit escolar (1931-1975)

<i>año</i>	<i>déficit escolar (plazas)</i>
1931	1.500.000
1939	282.000
1957	720.000
1962	250.000 (como mínimo)
1967	700.000
1970	666.000
1972	416.000
1973	210.000
1975	prácticamente extinguido

(Font: Navarro, 1989)

L'ensenyament era, doncs, pobre en quantitat però també en qualitat, molt centrada en l'enaltiment de la història de l'Imperi espanyol com a paradigma de la unitat nacional i de la religió catòlica. De fet, més que una aportació original, s'estava fent un retorn a èpoques prèvies a la República, acompanyat d'una litúrgia estricta (Navarro, 1989).

Cal destacar que en especial durant la primera etapa del franquisme no s'atorga importància a l'educació preescolar, molt particularment a la d'infants de 2 a 4 anys, entre altres coses fruit del desconeixement de les capacitats i necessitats d'aquesta etapa de la vida. El capítol II de la Llei de 17/07/1945, en referència a les escoles de pàrvuls, diu literalment que "Los conocimientos proporcionados en estas Escuelas no excederán nunca de aquellas experiencias y prácticas formativas propias de la psicología y corta edad de los párvulos. El profesorado será exclusivamente femenino". No hi ha dades històriques de l'escolarització

entre els 2 i els 5 anys, ja que fins a 1950 figuren agregades amb les de l'ensenyament primari. En els anys posteriors, l'escolarització en aquestes etapes va ser molt baixa: la majoria de nens no començaven a anar a l'escola fins als 6 anys.

Entre 1950 i 1955 es va començar a produir un canvi, a causa de fets com l'ingrés a organismes com la UNESCO, un increment del nivell de vida i el major nombre de dones que s'incorporaven al mercat laboral, així com la incorporació d'una generació de mestres que no havien viscut directament les conseqüències repressives de la guerra i més motivats pel vessant pedagògic. Per exemple, el 1957 es va crear a Catalunya l'Escola de Jardineres del Centre d'Informació Catòlica Femenina (CICF), el primer centre a Espanya per a la formació exclusiva d'educadors de la primera infància, i algunes editorials nacionals i estrangeres van començar a difondre textos de pedagogia preescolar. Malgrat això, els canvis van ser lents, i fins a la Llei 14/1970 no es van concretar canvis importants per a l'etapa preescolar. La manca de coneixements i el desinterès per aquesta etapa va ser una constant en l'Administració de l'Estat, també durant la dècada dels seixanta (Monés i Pujol, 1991).

Segons Viñao (2014) l'educació infantil durant el franquisme es pot dividir en dues etapes històriques que mantenen connexions entre elles:

- a) De 1936 a 1957, els principals esforços es van dedicar a eliminar el llegat republicà, mitjançant un sistema educatiu amb separació per sexes, exclusivament en castellà, catòlic i promotor dels valors del Movimiento, juntament amb el menyspreu cap als vençuts, que eren despersonalitzats. Durant aquesta època es va produir la depuració del personal docent iniciada amb la guerra, que es va afegir al dèficit de places escolars i va acabar a meitats de 1940, amb conseqüències molt dilatades en el temps, podria dir-se que fins al final de la Dictadura. Va ser una mesura duradora i arbitrària que va comportar la reducció del nombre de docents existents abans de la guerra en un 30% (d'uns 50.500 a 14.600, aproximadament) i va provocar una allau de denúncies contra mestres per motius diversos, així com un control exhaustiu sobre ells, que es van veure obligats a presentar tota mena de documentació

que acredités la seva adhesió al Movimiento. Alguns van ser desterrats forçadament, d'altres van ser expulsats, o empresonats. Tot i que la situació va afectar homes i dones, no ho va fer de la mateixa manera: a les professores se'ls van aplicar criteris sancionadors addicionals, especialment respecte a la seva qualitat moral, la seva religiositat i el seu compromís polític, per transgredir els valors femenins tradicionals, qüestionar el paper de la dona com a mare i esposa i viure més lliurement la seva sexualitat. La depuració va deixar l'ensenyament dels infants espanyols a càrrec de persones afins al règim (sacerdots, monges o seglars) amb escassa formació la majoria de les vegades, i en ocasions proclius a aplicar una forta censura. El Concordat va consolidar la responsabilitat de l'Església catòlica en l'educació infantil, i en el cas de les nenes, la Sección Femenina va assumir també una tasca essencial, com hem vist. La conseqüència per a les generacions d'estudiants fins entrats els anys 70 va ser la pèrdua d'una avantguarda professional que es va sumar a l'escassetat d'escoles, en detriment de l'educació dels infants. Concretament, amb la depuració del magisteri femení acabava de manera prematura un esquema de relacions més lliures i iguals entre homes i dones que tot just s'havia iniciat, i s'instaurava una discriminació de les dones que es va mantenir en les dècades posteriors (Navarro, 1989; Fernández i Agulló, 1999; Huguet, 2013; Viñao, 2014).

La purga del Magisteri va anar acompanyada d'una depuració de material escolar, inicialment molt ambiciosa, que es va haver d'atenuar admetent publicacions innòcues que ja es comercialitzaven per no perjudicar editors simpatitzants amb el règim (Diego, 1999).

La Llei de 17/07/1945, entre d'altres aspectes, va eliminar la distinció entre escoles rurals i urbanes, cosa que va accentuar el problema d'analfabetisme rural i desescolarització, i va introduir el concepte de la "cartilla de escolaridad" i el del "certificado de estudios primarios". Les Escuelas Hogares van intentar mantenir els valors doctrinals al llarg de la seva activitat, cosa que es va aconseguir en gran part, tot i que les directrius rebudes des dels centres de les grans ciutats com Madrid o

Barcelona manifestaven la necessitat d'adaptar-se als canvis de la societat (Ruiz de Salazar, 2020). A causa de l'absentisme escolar i de la manca d'escoles, el 1952 un 31,75% de la població infantil encara estava sense escolaritzar, i els ratis d'alumnes per aula van arribar a 120 (Cruz, 2016).

b) Durant la segona etapa, de 1957 a 1975, la política educativa va intentar posar-se al servei dels plans de desenvolupament estatals tecnocràtics, que es van iniciar empesos per l'informe del Banc Mundial sobre Espanya⁸⁵, en què s'assenyalaven com a deficitàries la qualitat de l'educació primària i la qualificació professional de la mà d'obra (Cruz, 2016). Els plans de desenvolupament espanyols del franquisme van posar l'accent en l'ensenyament com a inversió imprescindible en el capital humà per fer front a l'especialització tècnica i a la nova societat de consum. Calia generalitzar l'escolarització, fomentada per l'increment de la industrialització, cosa que no era fàcil, ja que l'oferta disponible no era suficient per satisfer la demanda. A més, calia ampliar l'escolarització obligatòria i aconseguir un professorat de qualitat. La legislació dels anys seixanta va intentar treballar en aquest sentit, i durant aquesta dècada es va produir una certa expansió però es partia d'unes xifres molt baixes, i s'arrossegava una filosofia discriminatòria quant als alumnes de primària: els que pertanyien a classes socials més elevades passaven a batxillerat, mentre que els més pobres deixaven la seva preparació als 10 anys i acabaven en el mercat laboral. Això converteix la dècada dels seixanta en especialment rellevant pel que fa a aquest aspecte. Tot i que no es van complir els objectius de construcció d'escoles, el 1963 es va iniciar una campanya d'escolarització que va durar 10 anys, i l'any següent es va promulgar la Llei 27/1964, de 29 d'abril, sobre ampliació del període d'escolaritat obligatòria fins als catorze anys⁸⁶ (BOE 107 de 1964), tot i que la previsió de la llei no es va fer efectiva fins a finals dels 70.

⁸⁵ Disponible a:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/764341468782083806/text/multi0page.txt>

⁸⁶ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1964/05/04/pdfs/A05696-05696.pdf>

En relació amb les Escuelas Hogar que hem mencionat abans, es van veure perjudicades per la progressiva incorporació de la dona al mercat laboral, ja que moltes de les instructoras deixaven la feina per acceptar altres llocs de treball més lucratiu. La situació va acabar impossibilitant que centres com aquests complissin els seus objectius de formació (Ruiz de Salazar, 2020). Malgrat les dificultats existents, l'aplicació de les mesures legislatives va aconseguir una millora de l'educació primària a finals dels seixanta. Pel que fa a l'ensenyament mitjà, es va començar a avançar en una educació secundària accessible a tothom: el nombre d'alumnes de batxillerat es va triplicar entre 1960 i 1968. La Llei 14/1970 va eliminar sobre el paper algunes de les diferències i barreres educatives endèmiques, establint entre altres aspectes la gratuïtat i l'obligatorietat de l'Educació General Bàsica (EGB) fins als 14 anys, considerant l'etapa preescolar com una fase educativa més -no assistencial- i incloent en el sistema tots els alumnes amb discapacitat. La norma no es pronunciava sobre l'educació mixta -contràriament a la Llei de 17/07/1945, que la prohibia expressament-, i això va fer que alguns centres l'adoptessin de manera progressiva. A més, s'autoritzava la pràctica d'una segona llengua, tot i que l'ensenyament de les llengües regionals no es va regularitzar fins al Decret 2929/1975, de 31 d'octubre, pel qual es regula l'ús de les llengües regionals espanyoles⁸⁷ (BOE 274 de 1975) (Milito i Groves, 2013; Viñao, 2014; Cruz, 2016).

5.2. Els rituals, els rols de gènere i les assignatures

L'etapa infantil que concentrava l'interès de la Dictadura era la de l'educació primària, ja que es considerava que en aquest període es fixaven els caràcters masculí i femení, i es podia imposar una pedagogia basada en l'esforç i el dolor. Els rols de gènere estaven ben diferenciats: autoritat, força i intel·lectualitat per a l'home, com a cavaller que vetllava pel sosteniment de la llar, valors morals i emocionalitat per a la dona, com a mestressa de casa sacrificada i mare exemplar, tot inserit en el marc del catolicisme estricte. Aquest esquema es va

⁸⁷ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1975/11/15/pdfs/A23877-23877.pdf>

poder mantenir fins a la Llei 14/1970, que va establir el currículum únic i va obrir la possibilitat de l'ensenyament mixt (Sonlleva i Torrego, 2018; B. Barrera, 2019a).

Com a organització predominantment masculina (dependent, igual que la Sección Femenina, de Falange), el Frente de Juventudes, fundat el 6 de desembre de 1940⁸⁸, tenia l'objectiu de legitimar el Movimiento a través de les disciplines escolars. La pròpia Llei de 17/07/1945 establia que la formació primària havia de "Infundir en el espíritu del alumno el amor y la idea del servicio a la Patria, de acuerdo con los principios inspiradores del Movimiento" (art. 1.c)). Aquesta causa havia de ser compartida, com hem vist, pels mestres, i es transmetia mitjançant un sistema de rituals i símbols que es van incorporar al dia a dia dels alumnes. Són freqüents les normes de vestir i de pentinar-se, amb l'ús habitual d'uniformes, el recitat de consignes, la presència del jou i les fletxes i d'altres elements, tant en el recinte de l'escola com en els manuals a l'abast dels nens. El material escolar també participava del mateix imaginari, destinat a impressionar les emocions dels alumnes en una etapa molt vulnerable. La culminació del ritual eren les celebracions col·lectives (bèl·liques o religioses) en dies assenyalats com el 18 de juliol ("Día del Alzamiento") o el 8 de desembre (dia de la Immaculada Concepció), amb marxes i desfilades, on es cantaven cançons i es magnificava l'efecte adoctrinador per la força de la cerimònia compartida en grup (Mauri, 2016).

El NO-DO també es va utilitzar com a via de difusió de la simbologia, rituals i mites del Movimiento per als infants i joves, orientada a enfortir el sentiment satisfactori de pertinença al grup, cosa que contribuïa a diferenciar els afiliats i no afiliats. Els afiliats es mostraven fent caminades i altres activitats grupals, per destacar-ne l'organització, la disciplina i l'esforç exempt de queixa, que eren valors de la masculinitat. La influència del falangisme va començar a decaure a finals dels 50 i sobretot amb l'auge dels membres de l'Opus Dei. Això, unit a alguns moviments juvenils reivindicatius va fer que el 1960 desaparegués el Frente de Juventudes. Un any després, com a substitut natural, va néixer Organización Juvenil Española (OJE), amb la pretensió d'organitzar activitats

⁸⁸ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/342/A08392-08394.pdf>

més tècniques i menys polítiques. Tot i que es va mantenir la crida a un esperit de germanor, sacrifici i servei a la pàtria, el NO-DO també va reflectir aquest canvi d'orientació, retransmetent més imatges de gimnàstica i menys d'activitats paramilitars (Molina, 2021). Podem dir que la imposició dels rols de gènere també va afectar els nois, que per acreditar la seva masculinitat havien de manifestar un patró sexista, misògin i homòfob, reprimint qualsevol actitud emocional que es pogués identificar amb grups inferiors com les dones o els homosexuals. La socialització masculina franquista fomentada per les institucions va recolzar en un allunyament de la llar i del sexe femení (Sonlleva i Torrego, 2018).

A les nenes, en canvi, calia entrenar-les per a la domesticitat, com a petites mares i mestresses de casa. Per tant, es va crear un marc de matèries específiques, juntament amb els manuals i llibres corresponents. La xarxa de centres corria paral·lela a l'escola i incloïa els de la Sección Femenina i els de les Escuelas Hogar. Tots impartien ensenyament de tipus religiós i domèstic. Els termes “ama de casa” i “sus labores” es van generalitzar fins al punt que apareixien en documents públics, i el programa formatiu de Magisteri era coherent amb aquesta concepció: les mestres també havien de ser instruïdes com a professionals de la llar, i aquesta previsió va estar vigent fins al Pla d'estudi de Magisteri de 1971 (T. González, 2009).

En el III Consell Nacional de Sección Femenina, Pilar Primo de Rivera va manifestar que “todos aquellos españoles que el Gobierno no considera que se les deba imponer un castigo ejemplar, a todos esos tenemos que incorporarlos (...). Tenemos que meterles tan dentro de sí este espíritu nuestro, que lleguen a olvidarse de su procedencia” (Primo de Rivera, 1950, pp. 24-25). En activitats com els campaments de la Sección Femenina es produïa una convivència entre nenes de diferents estrats socials, cosa que provocava la propagació de malalties originades en les condicions de vida insalubres de les més desvalgudes. Es van haver de prendre mesures com rebutjar les nenes no vacunades per Falange i controlar l'estat de salut de les famílies per evitar malalties com la tinya o la tuberculosi. Les afiliades que tenien paràsits i no solucionaven la situació després d'una quarantena eren expulsades. Ja fos per escassetat de mitjans, manca d'atractiu de les activitats, manca d'adhesió al

discurs o una barreja de diverses circumstàncies, la realitat és que les Juventudes no van aconseguir concentrar prou volum d'infants com per garantir el relleu generacional (S. Rodríguez, 2007).

Falange, que amb el temps es va convertir en l'anomenada Secretaría General del Movimiento, controlava les disciplines pròpies que s'havien d'impartir a nens i nenes, a través de Sección Femenina i del Frente de Juventudes. Eren assignatures amb rerefons de propaganda política que si eren competència de Sección Femenina (fins i tot l'Educació Física) s'etiquetaven en conjunt com a "Enseñanzas del Hogar". Com es pot veure en les taules següents, les noies tenien una càrrega superior d'aquestes assignatures pròpies del règim a causa de les matèries específicament "femenines". Aquesta circumstància es reproduïa en tots els nivells educatius, i com a conseqüència les alumnes havien de fer més hores d'estudi en els centres docents.

Taula III.13: Disciplines del Movimiento en l'ensenyament primari (1953 i 1965)

Disciplinas del Movimiento en la Enseñanza Primaria		
Destinatarios	Cuestionarios	
	1953 ⁹	1965 ¹⁰
Niñas	Educación Física	Educación Física
	Formación Política	Formación Cívico-Social
	Economía Doméstica	Enseñanzas de Hogar
	Formación Familiar y Social	
	Higiene	
	Labores	[PASA AL RÉGIMEN GENERAL]
Música [y Canto]		
Niños	Educación Física	Educación Física y Deportiva
	Formación del Espíritu Nacional	Educación Cívica y Social

(Font: Galera, 2015)

Cal dir que fins i tot durant la segona República a les escoles de Barcelona s'impartia una assignatura per a les noies denominada "Trabajo Manual y Enseñanza Doméstica" en els sis graus de primària. En el cas del franquisme, la

segregació de matèries i la seva assignació a organismes totalment polititzats i aliens a l'Administració educativa va contribuir al desprestigi acadèmic de les assignatures en qüestió, ja que aquests organismes fins i tot s'encarregaven de redactar-ne els programes corresponents a l'ensenyament primari. En els instituts femenins, fins i tot l'administració de les assignatures segregades es feia paral·lelament a la de la resta, i la matriculació no s'efectuava a la Secretaria del centre, sinó a l'Escuela del Hogar corresponent.

Amb el temps, les assignatures segregades van perdre càrrega política i es van reduir en nombre, en part per qüestions de practicitat econòmica: d'11 assignatures el 1950 es va passar a 4 el 1968 (Galera, 2015). Sens dubte, una de les assignatures més importants a nivell polític era la Formación del Espíritu Nacional. A partir de la reforma de 1953, els manuals d'aquesta assignatura tenien el contingut següent per a les alumnes de primària, elaborat per la Sección Femenina (B. Barrera, 2019b):

1er: Afirmació dels rols home-dona.

2n: Ampliació del relat de rols, amb instruccions de comportaments més complexos.

3er: La dona i la seva participació al Municipi.

4t: La dona i el món professional, catàleg de feines femenines adequades.

5è: Qüestions polítiques i d'ordenació territorial. Crítica del separatisme.

6è: Història d'Espanya. Presentació del règim com un procés de redempció.

7è: Estudi en certa profunditat de l'estat franquista i la seva administració.

Apart dels propis continguts de les assignatures i dels llibres corresponents, altres textos nascuts amb vocació acadèmica reflecteixen els rols de gènere perquè siguin assumits pels estudiants. Un bon exemple és l'*Enciclopedia Álvarez*, creada pel mestre de Zamora Antonio Álvarez Pérez (1921-2003). La voluntat d'Álvarez era pal·liar la falta de mètode del professorat de l'època

franquista, amb una sèrie de lectures senzilles, resums i exercicis, juntament amb il·lustracions (que l'alumnat havia de reproduir) fetes per ell mateix en l'edició de 1953 i reelaborades per dibuixants professionals en edicions posteriors, fins a 1971. Es potenciava la imatge idealitzada de la família, amb la mare dedicada a la llar i el pare a treballar fora de casa. L'infant apareixia gaudint de la seva condició i protegit pels seus, una situació que no sempre reflectia la realitat dels nens de l'època, que sovint havien d'entrar al mercat laboral o implicar-se en tasques domèstiques. En les pàgines de la publicació és difícil trobar una figura femenina fora de la Verge Maria i d'al·lusions a la Secció Femenina, i quan apareix se li assigna un paper subordinat i infantil. Els homes, en canvi, es presenten en múltiples ocasions i en rols molt diversos (per exemple, com a sants, generals, cabdills o treballadors). L'*Enciclopedia Álvarez* és una mostra de la interacció entre el poder franquista i l'educació, i de com la producció impresa de l'època contribuïa a fixar en la mentalitat col·lectiva el constructe de la subordinació femenina des de la infància, amb l'estereotip de la dona com algú que no és capaç d'actuar amb independència o iniciativa (A. M. C. Rodríguez, 2021).

Imatge III.13: Portada d'un llibre de l'Enciclopedia Álvarez (1965)

(Font: <https://vallisoletvm.blogspot.com>)

5.3. Algunes consideracions sobre el cinema i la literatura infantils

A través del cinema, el règim també va promoure una imatge infantil ideal, amb la qual s'esperava que els menors se sentissin identificats. Aquesta imatge va variar al llarg dels anys: durant la dècada dels 40 i 50 els anomenats "niños prodigio" eren sobretot figures masculines (Pablito Calvo i Joselito, els més famosos). Interpretaven orfes humils de l'àmbit rural, d'incorruptibles conviccions religioses, nobles i bondadosos, que somniaven amb l'amor d'una mare. Un cop consolidats els valors catòlics i familiars, durant la dècada dels seixanta la necessitat de projectar cap a l'exterior una imatge de modernitat va fer canviar el model d'infància ideal, i el cinema va optar per les nenes, Marisol i Rocío Dúrcal principalment. Els seus personatges també tenien origen humil, però d'alguna manera es connectaven amb l'alta societat, i encara que moltes vegades també eren orfes, mostraven una actitud positiva i alegre, amb forta personalitat.

En la dècada dels seixanta, doncs, la imatge de la infància ideal dins del cinema va ser un nou vehicle per abandonar progressivament l'exaltació del catolicisme i la ruralitat, deixant pas a una imatge que volia ser més moderna, amb escenaris urbans i cosmopolites. Aquest nou paradigma representava més un desig d'allò que Espanya volia ser que un reflex de la realitat. En la lluita contínua entre valors tradicionals i modernitat, les pel·lícules sempre acabaven fent una funció de propaganda, escenificant el triomf dels valors nacionals sobre l'amenaça estrangera (Durán, 2015). D'aquesta manera es mantenia, atenuadament, el menyspreu cap a les influències estrangeres que en etapes inicials havia conduït a prohibir l'ús de neologismes en llengües estrangeres i els llibres infantils no traduïts a l'espanyol. La modernitat era vista com una frivolitat i un atemptat als valors morals espanyols (Huguet, 2013)

La literatura infantil també va canviar entre la dècada dels 40 i els 50. Venia d'una època, l'anterior a la guerra, en què els nens disposaven d'un ventall ampli de temes de lectura, tots amb el denominador comú de l'humor; en canvi, durant els

anys 40 els infants llegien històries de lluita en què s'aconseguia la felicitat després d'un gran sacrifici. Predominaven les llegendes heroiques i els personatges arquetípics. Durant els 50 gairebé únicament es poden trobar concessions a l'humor en la literatura femenina, amb personatges com *Antoñita la Fantástica* (inicialment creada per a la ràdio per Borita Casas). A final de la dècada, autores com Ana María Matute o Carmen Kurtz van oferir en les seves obres un tractament realista de la infantesa i una certa desmitificació de llegendes i altres temes tradicionals, en tot cas sense una presència notòria de l'humor excepte en textos al voltant de l'absurd, com els de Gloria Fuertes, i naturalment les historietes còmiques, que es consideraven un gènere menor. L'aparició de literatura infantil i juvenil humorística no va ser possible fins que no es va deixar de considerar els infants instruments de recepció i difusió del pensament nacionalcatòlic. Tot i que el canvi es va començar a produir a finals dels anys cinquanta, no es va completar fins ben entrada la dècada dels vuitanta (Bardavío, 2018).

5.4. El treball infantil

El treball infantil va ser una realitat preocupant durant bona part del franquisme per diverses causes, com el dèficit i l'absentisme escolars, que ja hem vist, i la necessitat d'aportar mà d'obra per al sosteniment de la llar. La normativa de l'època va posar diverses limitacions al treball infantil. Les previsions legals en aquest aspecte, que hem vist en el [Capítol III](#), no evitaven que menors de 14 anys poguessin treballar en tasques agrícoles i tallers familiars, així com espectacles públics benèfics no perillosos.

El Decret 2419/1966, de 10 de setembre, sobre salari mínim interprofessional i Bases de cotització per a la Seguretat Social⁸⁹ (BOE 230 de 1966) no incloïa els treballadors agrícoles menors de 14 anys, sotmesos segons una sentència del Tribunal Central del Treball de 25 de febrer de 1964 a la lliure contractació⁹⁰. La

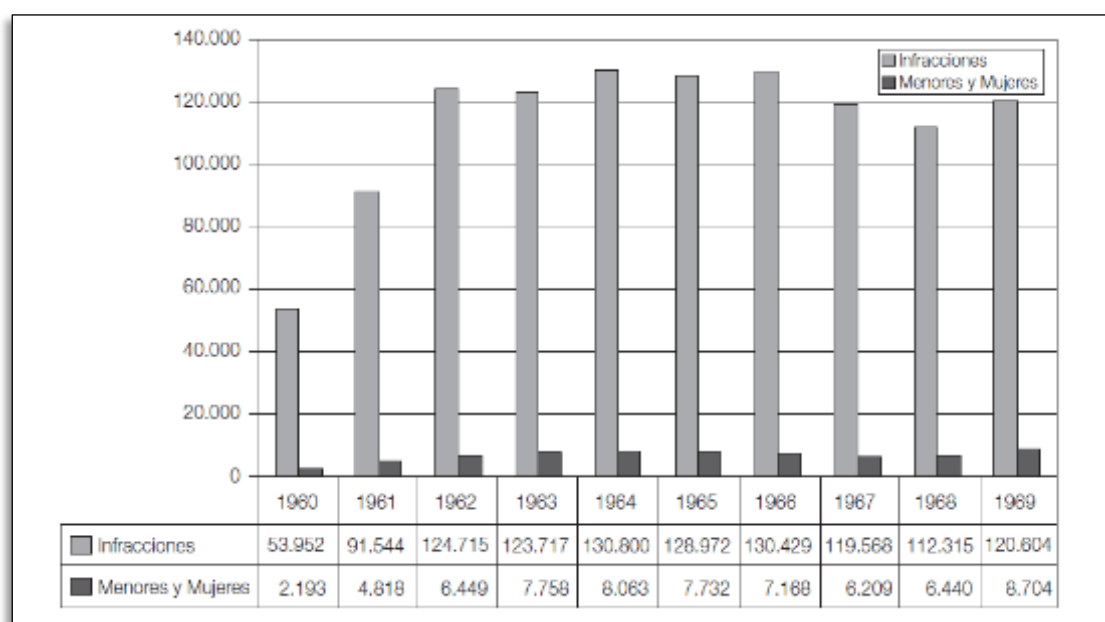
⁸⁹ Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1966/09/26/pdfs/A12178-12179.pdf>

⁹⁰ Disponible a: <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2021-12/30048rps063222.pdf>

manca de normativa en aquest camp va conduir a la participació de menors d'edat des dels 7 o 8 anys en dures feines dins del sector agrícola, manual o artesanal. El servei domèstic compartia aquesta circumstància: durant les dècades de 1950 i 1960, com a part del moviment migratori del camp a la ciutat, era freqüent la pràctica familiar d'enviar nenes, a partir de 10 anys d'edat, com a mainaderes o criades. Estaven internes a casa dels seus senyors, possiblement sotmeses a explotació sexual a més de laboral, i la seva remuneració escassament excedia l'allotjament i el menjar. El Decret 1119/1960 va intentar prohibir la contractació de menors de 14 anys d'ambdós sexes per al servei domèstic, però sembla que no la va eliminar. El límit d'edat de l'escolarització obligatòria era molt baix (14 anys fins a 1962, en què va passar a 16), i això fa pensar que el treball infantil, encara que fos amb contractes d'aprenentatge autoritzats pels pares, es podia produir fàcilment, amb la qual cosa fins i tot els infants podien arribar a fer feines especialment dures sense remuneració (Amich, 2008).

L'edat d'escolarització obligatòria va ser durant molt de temps un factor important a considerar en el problema del treball infantil, no només perquè molts nens abandonaven l'escola als 10 anys, sinó també perquè fins i tot si acabaven l'escola obligatòria als 12 anys, començaven una etapa de 2 anys "buida" en què no podien treballar legalment. Els contractes d'aprenentatge, que podien signar a partir de 12 anys autoritzats pels pares, van ser fins als anys 70 una manera d'encobrir l'explotació laboral infantil per part d'alguns empresaris. Durant tota la dècada dels seixanta, molts infants espanyols van estar en una situació precària i d'explotació que ni tan sols era quantificable: la Inspecció de Treball no tenia capacitat per fer visites *in situ* i funcionava a partir de denúncies, que no eren gens freqüents en el cas del treball infantil, per por o interès de les parts. En el gràfic següent es poden veure les infraccions detectades (no la resolució final) de 1960 a 1969:

Gràfic III.4: Infraccions detectades per la Inspecció de Treball espanyola (1960-1969)

(Font: Amich, 2008)

La primera dificultat a l'hora de fer algun tipus de quantificació és que les dades de menors i dones (un 6% del total) apareixen agregades. D'altra banda, com hem dit, els casos que es denunciaven eren només una petita part dels casos reals. La visibilitat de l'activitat era un factor important perquè fos denunciada, i per tant podem pensar que una part del treball infantil es desenvolupava en llocs tancats, com les impremtes. Fins als anys 70, en què la infància treballadora va quedar reduïda a uns límits més acceptables, el problema va estar viu, incrementant la vulnerabilitat del col·lectiu d'infants. El país va intentar instrumentar l'assistència infantil des de diverses institucions, amb èxit desigual.

5.5. Assistència, reeducació i protecció

Ja hem vist que la vida quotidiana del primer franquisme es caracteritzava per una gran escassetat d'aliments, cosa que afectava especialment els infants, tant perquè incrementava les xifres de mortalitat infantil com perquè els podia ocasionar la situació angoixant de perdre familiars molt propers (Jarne, 2004). Al llarg de la Dictadura, els infants pobres i desamparats dels dos bàndols eren una

preocupació per al règim, ja que representaven un fre per als seus objectius de creixement. Els fills de presos, per les seves circumstàncies, eren un dels col·lectius més vulnerables.

L'assistència del règim a la infància es va exercir des de diverses institucions, tant creades expressament com ja existents, que es van adaptar a les noves necessitats socials i polítiques. Auxilio Social des del punt de vista assistencial, i el Tribunal Tutelar de Menors des del reeducador, van tenir un paper decisiu en la vida dels infants de l'època, i van exercir la seva influència al llarg de tot el franquisme.

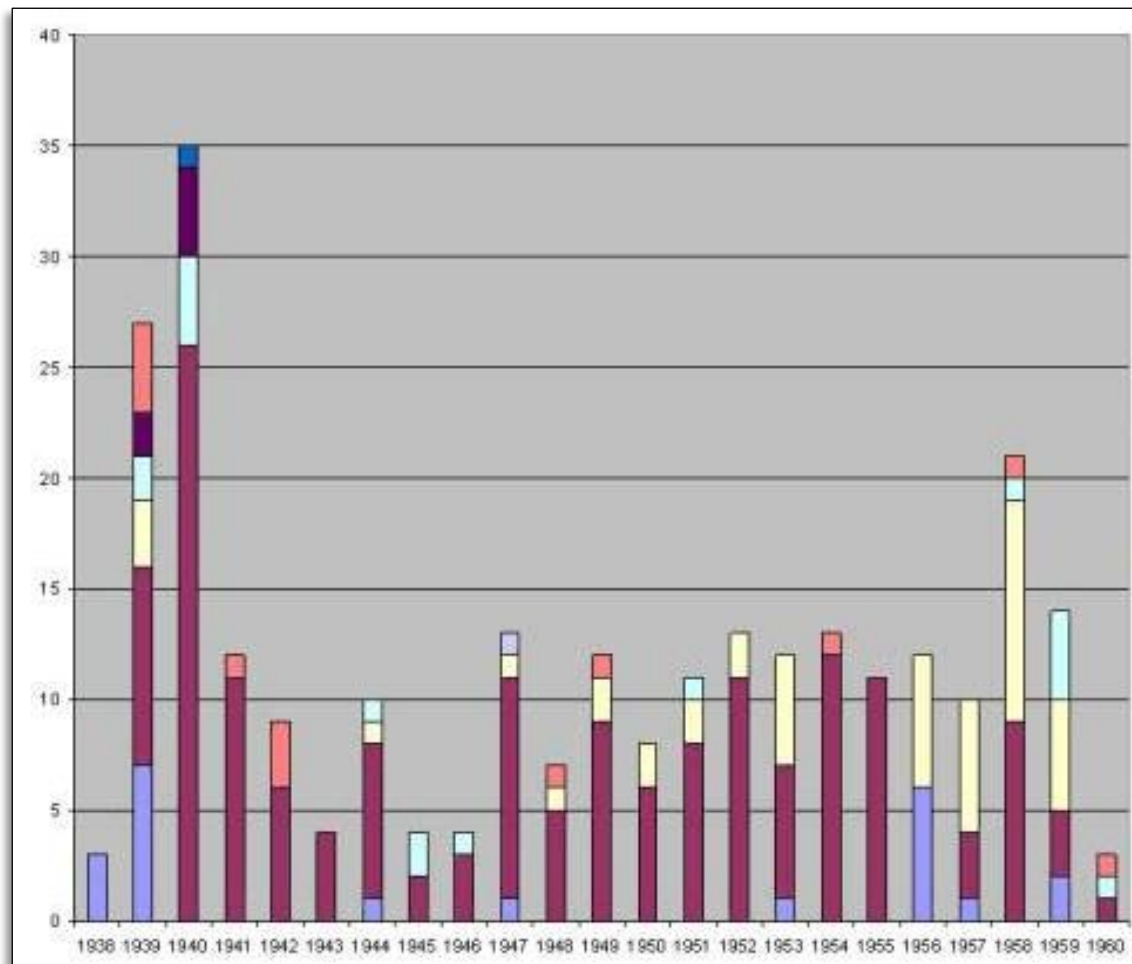
Auxilio Social va ser creat per Mercedes Sanz Bachiller el 1936, segons el model del *Winterhilfswerk* alemany. Amb el Decret de 17 de maig de 1940 pel qual es dicten noves normes a Auxilio Social⁹¹ (BOE 150 de 1940) es va configurar com a entitat oficial del règim, vinculat a Falange. Tenia funcions d'assistència benèfica molt àmplies, des de les dones que havien de parir fins als ancians, passant per convalescents, indigents, orfes sense recursos econòmics i d'altres encarregades per l'Estat. Segons la seva creadora, la missió d'Auxilio Social era assistir tots els infants, sense distinció pel que fa a ideologia de la família de procedència. L'organització va ser un exemple d'instrumentalització de l'assistència, monopolitzada per l'Estat, com a mitjà de propaganda política i de promoció de l'ideari demogràfic estatal amb un interès especial per l'augment de la natalitat -ja que l'objectiu era arribar a ser 40 milions d'espanyols- i la base de la família patriarcal (Cayuela, 2014; Bardavío, 2018;). Segons la filosofia de la institució, la dona era un simple recipient per facilitar la reproducció, mentre que l'home era responsable en exclusiva d'educar els fills perquè era l'únic que tenia la capacitat per fer-ho (Ràfols i Ràfols, 2014). La institució va col·laborar en campanyes per combatre malalties com el xarampió o la tos ferina, causes freqüents de mort infantil. També feien repartiments de roba, aliments i medecines a les famílies de nens que anessin a l'escola. El rerefons era una voluntat de reeducació en el nou patriotisme amb subjectes extremadament vulnerables, missió que compartia amb altres moviments com el Frente de Juventudes. Una altra campanya en què Auxilio Social va participar va ser la

⁹¹ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/150/A03634-03637.pdf>

d'administració de sagraments com el baptisme; en ocasions s'efectuava a nens de més de 2 anys, sense el consentiment dels seus pares. Si era convenient, baptisme i comunió s'administraven alhora. Amb menys intensitat, aquesta dinàmica va continuar en la dècada dels cinquanta, així com la identificació "nen no batejat / dona casada civilment / marit a la presó", com a paradigma de la degradació moral (Jarne, 2004; S. Rodríguez, 2007). Auxilio Social també tenia la missió de crear els centres necessaris per desenvolupar la seva tasca, que es dividia entre diversos òrgans: el Departament Central d'Auxilio de Invierno (que va estar en actiu fins als anys 80), el Departament de Protecció a la Mare i al Nen; el de Llars d'Aprenentatge i Albergos Escolars; i el Rectorat Central d'Ensenyament Mitjà i Universitari. En poc temps, Auxilio Social va crear milers de menjadors que atenien a cents de milers d'infants i adults, i va desplegar la seva activitat per tot el territori nacional en diversos establiments. Disposaven de centres per atendre les mares, abans i després del part (també per a mares solteres), i per tenir cura dels fills mentre les mares treballaven, cosa que va tenir molt d'èxit en àmbit rural i barris obrers. (L. Sánchez, 2008).

Pel que fa als infants, els nens amb família desenvolupaven activitats diverses en centres similars a les guarderies actuals, en dues etapes principals: de 3 a 5 anys i de 5 a 7. En els casos en què no hi havia una família de referència, quan la mare quedava embarassada en una situació moralment irregular o difícil econòmicament, Auxilio Social havia previst els anomenats "Hogares Maternales", on la mare acostumava a ingressar amb el nadó i després del període d'al·letament marxava per buscar feina i regularitzar la seva situació, mentre l'infant quedava a càrrec de la institució. Si la mare havia de viatjar fora de la localitat, Auxilio Social li enviava correspondència i fotografies del nen. A l'edat de 3 anys, si la mare no podia fer-se'n càrrec, l'infant passava als anomenats "Hogares Infantiles", on vivia intern fins als 7 anys. (L. Sánchez, 2008). Els "Hogares" creats a Tremp i Tàrrrega, per exemple, van ser centres actius de manera ininterrompuda des dels anys 30 fins a març de 1961. En el gràfic següent es pot veure quins eren els motius principals d'ingrés dels infants:

Gràfic III.5: Motius d'ingrés dels infants als centres d'Auxilio Social de la província de Lleida (1938-1960)

	El pare és borrarxo
	El pare és a França
	Mala vida de la mare
	El pare és a la presó
	Orfe
	Malaltia del/s pare/s
	Per no poder-lo atendre
	Per total abandonament

(Font: Jarne, 2004).

Com es pot veure, l'orfenesa no era la causa d'ingrés majoritària. Inicialment, més del 50% dels nens ingressaven perquè els pares (la mare, generalment) manifestaven no tenir recursos econòmics per poder-los atendre. Altres motius recurrents eren el total abandonament i la malaltia o empresonament d'algun

dels pares, o de tots dos. En aquest últim cas, l'ingrés sovint era sol·licitat per l'alcalde o el delegat local de Falange. Pel que fa als nens de famílies no catalanes, el 1950 Andalusia i Extremadura eren els llocs de procedència majoritaris.

Després d'un temps d'internament, els nens eren reclamats pels pares que ja havien recuperat la salut, o havien millorat econòmicament, o fins i tot necessitaven mà d'obra per treballar al camp. També hi va haver casos de fuga, i alguns en què els interns van sortir de vacances amb els pares i no els van voler tornar a ingressar. La precarietat econòmica va fer que alguns dels nens romanguessin a la institució fins que van trobar feina als 18 o 20 anys, mentre que el límit teòric d'estada eren els 12 anys (Jarne, 2004).

En els centres allunyats de les ciutats, els menors feien feines de tipus agrícola. Els de noies estaven a càrrec de monges i separats dels de nois, ja que Auxilio Social practicava una estricta separació per sexes. A Barcelona se'n va fundar un el 1940 a Palau-Solità i Plegamans. Les internes, d'entre 8 i 20 anys d'edat, rebien educació religiosa diàriament i, a més de les tasques del camp, feien totes les tasques domèstiques, costura i brodat. És possible que en alguna d'aquestes activitats generessin un benefici econòmic per a la institució, mentre que elles no rebien cap retribució, o en tot cas una de molt escassa. El 1954 se'n va fundar un altre, a Santa Perpètua de Mogoda, on a la formació que ja hem mencionat s'afegia la mecanografia, i el 1960 un altre a Sant Llorenç Savall, essencialment idèntic als anteriors, amb l'afegit que les internes estudiaven primària, comerç i altres matèries "propies de la mujer".

A finals dels 50 alguns centres d'Auxilio Social, en conveni amb centres religiosos, van oferir règim de mitja pensió, cosa que resultava més econòmica a les arques estatals. Accedir-hi, però, era complicat i comportava un control elevat de la família que ho sol·licitava i un escrupolós seguiment posterior.

Tant nens com nenes que vivien als centres d'Auxilio Social estaven en condicions molt dures, però la discriminació per raó de sexe va ser evident: els centres femenins eren més petits i constituïen un món aïllat on treballaven dones gairebé en exclusiva; a més se suposava que les internes eren, des de petites,

les encarregades de les tasques domèstiques, en ocasions molt dures (netejar el terra de genolls, rentat de plats i vidres, etc.) i que s'entien com una part de la seva educació. Sovint, en ingressar, se'ls tallava o rapava el cabell, portaven roba usada i bata. Només les canviaven o els posaven algun llaç quan rebien visites importants. Les monges i cuidadores les sotmetien a un control estricte pel que feia a la seva sexualitat, en prevenció de situacions que les nenes, pel seu nivell de desenvolupament i coneixement, possiblement no comprenien; es prohibia que dues internes estiguessin soles. Es dutxaven vestides amb la roba interior, amb les cortines obertes per controlar accions "pecaminoses", sovint amb aigua freda i sense sabó. Les noies que menstruaven no tenien accés més freqüent al bany, i en ocasions les que encara no tenien la menstruació havien de rentar les compreses de les monges (Ràfols i Ràfols, 2014).

Tot i que l'adoctrinament religiós i polític en tots els centres d'Auxilio Social sempre estava present, pel que fa als infants és als 7 anys quan es donava especial rellevància als continguts educatius, s'intensificava la formació catòlica i nacionalsindicalista i es produïa una separació entre primer grau (dels 7 als 11 anys, per als més capacitats intel·lectualment, que després passaven als "Hogares de Estudios") i el segon grau (dels 7 als 14 anys, per passar als "Hogares de Aprendizaje"). En el cas de les noies internes, les hores dedicades a l'educació acadèmica eren escasses, ja que se sacrificaven en benefici de les tasques manuals que reportaven guanys a la institució. Durant els anys seixanta es va produir una lleu millora, amb la introducció de matèries com "Corte y Confección" i Secretariat, i en sortir del centre, si es podia aconseguir la recomanació de la direcció, la noia podia matricular-se en un institut per estudiar el Batxillerat (Sánchez, 2008; Ràfols i Ràfols, 2014).

El 1960, en una ponència dins del X Congrés Nacional de Pediatria, el cap del servei mèdic d'Auxilio Social, Justino Rodríguez Alarcón, va manifestar la dificultat de mantenir l'elevat nombre d'institucions de l'organització (616 a principis dels anys seixanta) amb l'escassetat de dotació de què disposava (L. Sánchez, 2008).

Taula III.14: Institucions d'Auxilio Social (1964)

Instituciones	NÚMERO DE INSTITUCIONES	ASISTIDOS
Hogares Cuna	2	250
Hogares Infantiles	10	800
Hogares Escolares	53	7.200
Hogar Recuperación Subnormales	1	25
Hogares de Aprendizaje	12	1.200
Hogares de Iniciación Profesional	2	550
Residencia de Estudios	3	250
Residencias de Obreros Jóvenes	2	225
Residencia de Ancianos	1	60
Instituto Laboral	1	150
Casas de la Madre	4	250
Guarderías y Jardines	83	8.900
Centros de Alimentación Infantil	161	53.650
Albergues Escolares Profesionales	14	2.375
Comedores Madres Gestantes y Lactantes	10	500
Centros de Maternología	5	350
Centros de Orientación Diagnóstica	2	Ilimitada
Dispensario	1	Ilimitada
Comedores Infantiles	63	4.700
Cocinas de Hermandad	38	3.475
Comedores Escolares	29	3.100
Comedores Especiales	17	1.500
Comedores y Cocinas	97	8.000
Auxilios Especiales	5	250

Fuente: Archivo General de la Administración del Estado (AGA)

(Font: Sánchez, 2008)

Durant els seixanta i els setanta, els menjadors i les anomenades “cocinas de hermandad” es van transformar en clubs d'ancians i centres d'educació especial, i entre 1959 i 1962 es va començar a treballar en una reforma que eliminés la duplicitat assistencial que va culminar en la Llei 193/1963. El març de 1961 les dues llars de Lleida van ser clausurades, i a partir d'aleshores els nens necessitats van rebre assistència de la Diputació Provincial. En altres províncies va ser Càritas qui va substituir les funcions d'Auxilio Social (Jarne, 2004).

La rellevància d'Auxilio Social va disminuir progressivament. El 1975 el nombre d'institucions ja havia baixat considerablement, com es pot veure en la imatge següent:

Taula III.15: Institucions d'Auxilio Social (1975)

Tipo de instituciones	Nº de instituciones	Capacidad (plazas)
Guarderías infantiles	175	17.183 plazas
Colegios menores	65	8.056 plazas
Residencias femeninas	2	59 plazas
Residencias de obreros	3	345 plazas
Clubs de ancianos	56	3.395 plazas
Residencias-Clubs	4	200 ancianos
Ciudad de Matrimonios	1	92 ancianos
Comedores infantiles	27	3.410 niños
Comedores Mixtos	22	3.035 adultos
Comedores de diabéticos	2	150 adultos
Cocinas de Hermandad	6	1.025 adultos
Comedores Especiales	8	720 adultos
Comedores de Cubanos	2	750 adultos
Comedores de transeúntes	3	260 adultos
Centros de alimentación infantil	20	15.357 asistidos
Casa de la Madre	1	75 camas

Fuente: Archivo General de la Administración del Estado (AGA).

(Font: Sánchez, 2008)

Finalment, l'Ordre de 19 de setembre de 1986 sobre regulació del funcionament dels Centres dependents de les Juntes de Promoció Educatives d'Auxilio Social, de l'Obra de Protecció de Menors i del Patronato de Protección a la Mujer⁹² (BOE 232 de 1986) va fer una darrera regulació del funcionament dels centres d'Auxilio Social, fins que els serveis educatius no fossin traspassats a les Comunitats Autònomes (L. Sánchez, 2008).

Auxilio Social era presentat pels mitjans de comunicació (el NO-DO entre ells) com la millor mostra de la generositat franquista, que vetllava per tots els infants amb independència de la ideologia de les seves famílies. El missatge, però, se centrava en la possibilitat de redempció dels fills de republicans. La Delegació Nacional de l'Auxilio Social conserva gran quantitat de documentació sobre alguns aspectes, però no sobre els nens atesos en els seus centres, ni sobre les característiques quotidianes d'aquesta assistència. L'única manera de tenir-ne algun coneixement és a través d'entrevistes amb alguns dels qui van ser nens

⁹² Disponible a: <https://www.boe.es/boe/dias/1986/09/27/pdfs/A33161-33161.pdf>

acollits. Segons Cenarro (2013), aquestes persones formen un col·lectiu disgregat; mai no s'han unit per a cap construcció d'identitat col·lectiva o demanda de reparació.

Els Tribunals Tutelars de Menors (a partir d'ara, TTM) van iniciar la seva activitat a Espanya el 1920, a Bilbao, emparats per la Llei de Bases per publicar una Llei sobre organització i atribucions dels Tribunals per a nens, de 15/08/1918⁹³ (GMD 227 de 1918) i el seu reglament. Posteriorment, es va promulgar el Decret d'11 de juny de 1948, pel qual s'aprova el text refós de la Legislació sobre Tribunals Tutelars de Menors⁹⁴ (a partir d'ara, Decret d'11/06/1948) (BOE 201 de 1948). El sistema no va quedar complet fins a 1954, en què es va crear l'últim Tribunal a Segovia, ja que la llei exigia que les localitats amb tribunal tinguessin també establiments de correcció i reforma. Com a conseqüència, durant 35 anys el tractament dels menors a Espanya va dependre del lloc on estaven (V. Sánchez i Guijarro, 2002). La seva jurisdicció s'estenia sobre tots els menors de 16 anys a qui s'atribuïen delictes o faltes, i també sobre els "prostituidos, licenciosos, vagos y vagabundos" (art. 9.c) del Decret d'11/06/1948), que haguessin de ser "reformats". Una de les mesures adoptades amb freqüència era l'internament dels menors en institucions correccionals, generalment a càrrec d'ordes religiosos. El mal funcionament d'aquests establiments va ser molt criticat des del primer moment, i en època republicana s'atribuïa a la gestió que en feia l'Església. Durant el franquisme, la seva política de control total a través de les famílies va orientar el sistema de prevenció i protecció dels menors en benefici propi. Com hem vist, l'Obra de Protecció de Menors, que depenia del Ministeri de Justícia, exercia les seves funcions a través del Consell Superior de Protecció de Menors (a partir d'ara, el Consell), les Juntes de Protecció de Menors i els TTM.

El Consell havia d'assistir i emparar econòmicament els menors de 3 anys i crear institucions d'acollida, assistència i ensenyament per als menors d'entre 3 i 16 anys. La població objectiu, doncs, s'ampliava als necessitats econòmicament, però també incloïa els que es consideraven necessitats de reeducació moral. Tot

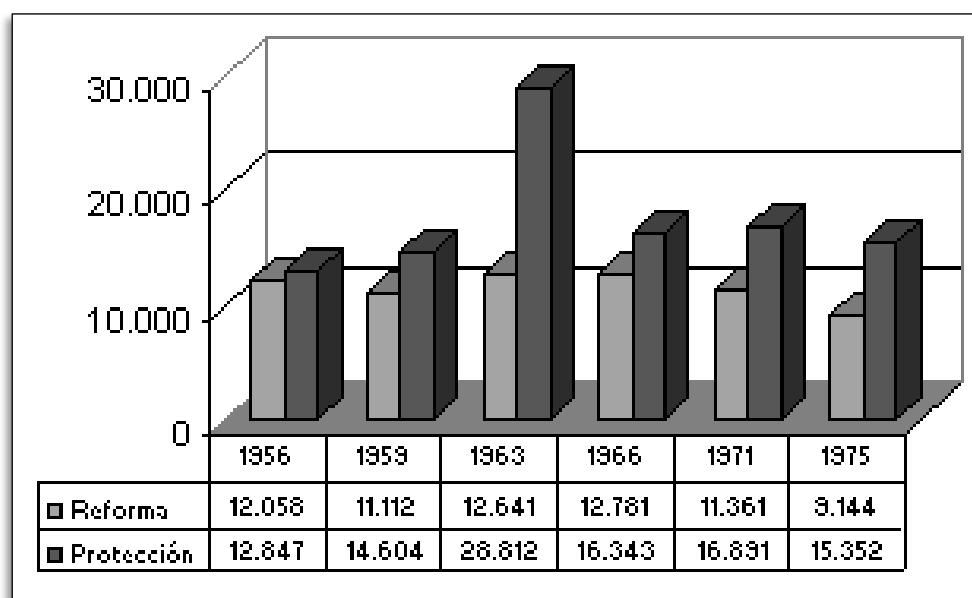
⁹³ Disponible a: <https://www.boe.es/gazeta/dias/1918/08/15/pdfs/GMD-1918-227.pdf>

⁹⁴ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1948/201/A03306-03318.pdf>

i que la normativa dels TTM estableia que els menors de 16 anys no podien ser reclosos en cap cas en presons o departaments policials de detenció (art. 10), els pares, dins de la seva facultat correctiva, podien internar els seus fills indefinidament en un centre de correcció, sense cap control judicial (art. 11). El Decret d'11/06/1948 també preveia la possibilitat de privar els pares o tutors de la guàrdia o la pàtria potestat per poder internar els infants en establiments des d'on ells i les seves famílies poguessin ser controlats (art. 13).

La funció controladora de la moral dels TTM va ser molt important durant el franquisme. De fet, com es pot veure en el gràfic inferior, el nombre de nens tutelats que havien estat separats dels pares per qüestions morals era molt superior als nens sotmesos a reforma.

Gràfic III.6: Menors tutelats pel TTM a final d'any (1956-1975)

(Font: Amich, 2009)

La conducta més sancionada en els pares era la de donar ordres, consells o exemples corruptes. Aquesta categoria era un concepte jurídic indeterminat que es podia referir a accions greus com obligar a prostituir-se o a d'altres més lleus, com l'incompliment dels deures d'assistència i educació, que entrarien en el concepte d'abandonament. En la documentació dels casos la mare era qui amb més freqüència apareix com a culpable dels fets, seguida d'ambdós progenitors.

Ens trobem doncs un model que s'autoanomena "tutelar" però que, prescindint de garanties penals i processals, actuava inspirat en els principis de retribució, venjança i violència contra els menors, etiquetats com a delinqüents, malalts o desviats. De fet, segons l'art. 17.5 del Decret d'11/06/1948, una de les facultats del TTM respecte del menor era "Ingresarlo en un establecimiento especial para menores anormales". L'anormalitat era un altre concepte indeterminat que a vegades s'assimilava a manca de moralitat. Com a resultat, els menors que exhibien un comportament no alineat amb els valors morals o ideològics vigents es podien veure immersos en processos pseudopenals i internaments (condemnes) indefinits, emparats per un sistema que no sabia -o no volia- distingir entre menors perillosos i menors en perill (Amich, 2009).

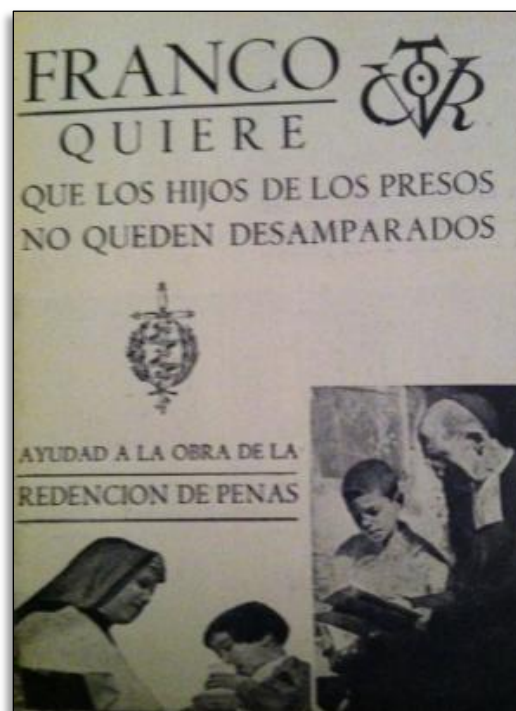
El TTM franquista intentava preservar la moralitat de la societat exercint el control de tota la família. Moltes vegades les denúncies per corrupció davant del TTM tenien l'origen en disputes entre els progenitors, amb acusacions mútues d'infidelitat i malalties mentals. Com a conseqüència, els menors generalment eren allunyats del pare o de la mare durant anys. També eren freqüents els casos que involucraven l'exercici de la prostitució de les mares en presència de les seves filles menors, les quals acabaven tutelades pel Tribunal. El paper dels representants de l'Església era fonamental, tant pel fet que a vegades presentaven les denúncies corresponents, com perquè molt sovint se'ls sol·licitava que redactessin informes sobre la situació dels menors i les seves famílies. Agustí (2010) considera que, més que exercir la seva funció protectora com a tal, el TTM assumia que les infraccions es produïen per situació de necessitat dels autors o senzillament per mala fe. En aquest context, les seves decisions implicaven sempre que fos possible la reeducació en els centres propis, que treballaven en la reforma dels menors. Aquestes decisions acostumaven a tenir un impacte negatiu en la situació socioeconòmica de les famílies afectades.

Les famílies que patien una major vulnerabilitat eren les dels presos, que ocupaven un lloc important en la política social franquista, perquè esdevenien un grup desemparat i vulnerable, sense el seu principal proveïdor econòmic (o totalment desintegrat, si la mare també era empresonada). La caritat envers

aquestes famílies i els infants, que a vegades havien de mendicar per sobreviure, s'instrumentava conjuntament amb l'obligació de ser reeducats en els valors del règim. Aquesta caritat condicionada era sovint l'única sortida si es volien evitar les activitats il·legals, sobretot en els casos de vulnerabilitat més extrema, sense xarxa de suport social.

Encara que fins als 3 anys els infants podien estar amb la seva mare a la presó, això significava haver de compartir l'entorn, que era hostil, poc higiènic i deficient quant a alimentació. El Patronat Nacional de San Pau per a Presos i Penats tenia per objectiu ocupar-se dels fills i familiars de presos mentre durés la condemna. D'aquesta manera el règim ofería una imatge més amable cara a l'exterior, argumentant que proporcionaven una solució global, que incorporava el reclús i la seva família. Si el pres estava inscrit al Patronat de Redempció de Penes pel Treball, (a partir d'ara, PRP) la seva esposa legítima o legitimada rebia una pesseta més per cada fill (també legítim o legitimat) menor de 15 anys o impedit, però la inscripció no era immediata; ser pare de família, com més nombrosa millor, era prioritari.

Imatge III.14: Rètol de propaganda del Patronat de Redempció de Penes (1941)

Font: Baelo, 2013

El PRP tenia concerts amb algunes escoles religioses on els fills de reclusos podien assistir a classe a expenses de la institució. A canvi, s'esperava allunyar-los de les possibles influències rebudes en el si de la família. Cal dir que no tots els fills necessitats de presos rebien assistència, ja que havien de compartir recursos amb nens de famílies pobres que no se'n podien fer càrrec. Per poder-se inscriure, a més, calia donar-se de baixa d'institucions com Auxilio Social, per no rebre caritat de més d'una font. El relat oficial manifestava que aquests infants no eren objecte de cap discriminació pel seu origen. En realitat, moltes de les escoles religioses mencionades feien clares diferències: els estudiants gratuïts havien d'entrar per una porta diferent, vestir un altre tipus d'uniforme, o fins i tot fer de servidors dels alumnes de pagament.

Els fills desvalguts dels presos, doncs, podien considerar-se afortunats si aconseguien ingressar en una de les institucions de beneficència del règim, on estaven aïllats i quedaven sotmesos a l'adoctrinament estatal. Mentrestant la família, mutilada, també s'havia de sotmetre al nou ordre per no perdre prestacions i evitar que els fills fossin expulsats del centre educatiu (M. Núñez, 2001).

5.6. Nens robats i nens adoptats. Experiències victimitzants

En parlar dels nens i el franquisme des d'una perspectiva victimològica resulta inevitable mencionar dos fenòmens que, malgrat que no constitueixen el nucli d'aquesta investigació, ens permetran tenir una visió més clara dels mecanismes institucionals del règim i de com estaven al servei dels seus objectius biopolítics. L'existència de nens robats i adoptats durant el franquisme està íntimament lligada a la seva vulnerabilitat. Són dos fenòmens diferents (en ocasions, connectats), que es refereixen a l'esfera identitària de l'individu i a les seves vivències més íntimes, i que per aquestes característiques resulta difícil traslladar a primera línia del debat públic, especialment per reticència dels possibles responsables, estatals o privats (Roig, 2018). L'expressió "nens perduts" o "nens robats del franquisme" s'aplica a diverses situacions (Musci, 2011):

- a) Els fills de mares republicanes empresonades que havien estat amb les seves mares a la presó i als 3 anys, si sobreviuen, eren separats d'elles i donats en adopció o traslladats a centres de beneficència, com els d'Auxilio Social. Les mares empresonades, a part de les condicions de la presó, patien el dolor addicional de la separació. Quan sortien, no trobaven cap informació sobre la sortida del seu fill, únicament l'etiqueta "Destacamento Hospicio", de manera que no podien localitzar-los. A més, generalment no eren traslladats a hospicis de la ciutat natal, sinó a d'altres províncies, i si eren germans els separaven (Souto, 2016).
- b) Els infants que van ser evacuats durant la guerra a països com França, Gran Bretanya o la Unió Soviètica, i que en començar la Dictadura van ser repatriats de manera forçosa, amb independència de la voluntat dels pares.

Imatge III.15: Dones i nens camí de la frontera francesa a principis de 1939

CEGES-SOMA, Brusel·les.

(Font: Alted, 2005)

La sostracció dels infants republicans es pot encabir en la política d'eliminació de l'anomenat "gen rojo", amb el suport de la ideologia de Vallejo Nágera. La repatriació es va dissenyar com a una gran acció de propaganda sobre la caritat franquista, que aconseguia que els infants tornessin al seu país, del qual havien sortit obligats pels rojos. Franco, en aquest relat, actuava com un pare que vetllava per tots els seus fills i que des d'aquesta posició pretenia exterminar-ne el passat republicà (Souto, 2016; Longobardi, 2018). Per assegurar l'èxit de l'operació es va arribar a vulnerar la legalitat dels països d'acollida (que obstaculitzaven el retorn dels infants) mitjançant suborns o el xantatge i la coacció a les famílies adoptives. Mentre que alguns membres de l'Església de base havien donat suport a les evacuacions, la cúria propera al Vaticà i la jerarquia episcopal van col·laborar a la repatriació (Baelo, 2013). A més, com que la majoria de famílies biològiques es van negar a signar una ordre de repatriació, si encara hi havia membres vius no van ser informades quan l'infant va tornar a entrar al país (Souto, 2016).

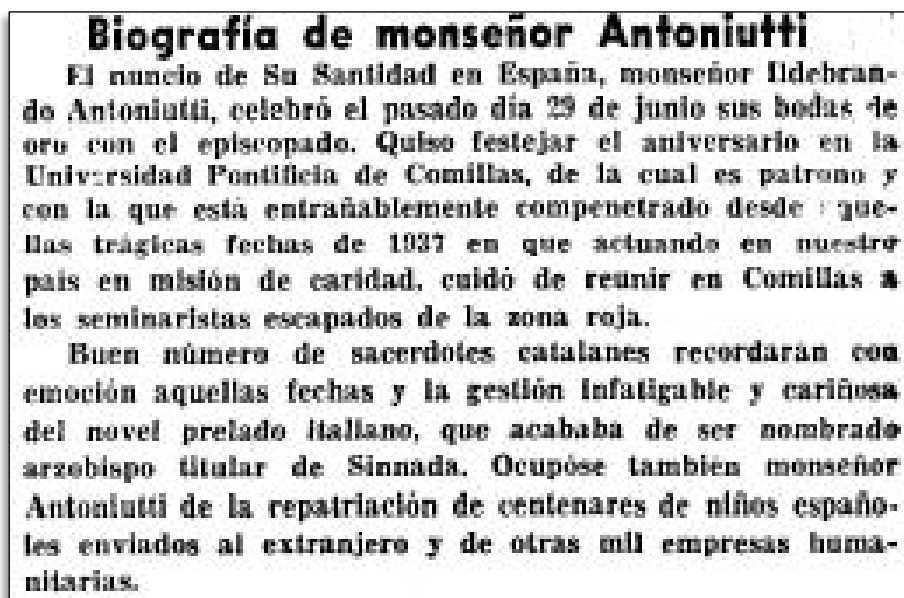
Imatge III.16: Arribada a Madrid de nens que havien estat repatriats a França, circa 1939

Ministerio de cultura, Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares.

(Font: Alted, 2005)

Imatge III.17: Fragment d'una ressenya sobre Monseñor Antoniutti, que parla de la seva col·laboració en la repatriació (1962)

(Font: La Vanguardia, diumenge 18 de febrer de 1962, p. 6)

- c) Els fills dels *maquis*, que com a represàlia eren separats de la seva família.
- d) Els nadons separats de les seves mares en situació vulnerable després de néixer i donats en adopció a famílies benestants, generalment a canvi de diners. Els afectats denuncien que aquesta pràctica, amb una etapa molt activa durant el franquisme, es va estendre fins a la dècada dels 90, (tot i que no és objectivament quantificable), i mostren nombroses evidències, com partides de naixement falsificades i partides de defunció de persones que en realitat estaven vives (Roig, 2018). En aquests casos, el naixement de fills il·legítims en hospitals i maternitats anava acompanyat de pressions a la mare perquè cedís la criatura a la institució com a única opció perquè tingués una bona vida i fos educada en una família amb prou recursos econòmics.

L'apreciació de vulneració dels deures de paternitat (referida a pare i mare) per part dels organismes i institucions de control podia fer que l'infant fos separat de la família per ser considerat abandonat o tractat amb negligència, ja que es considerava que els pares no estaven capacitats per a la funció paternal. Una

capacitat, en canvi, que sí que es presumia quan el nadó era donat en adopció. S'argumentava que aquesta separació era beneficiosa per al menor, que entrava a formar part de la família adoptiva. Si no tenia cap record de la seva família biològica, el trencament era definitiu, ja que no només no se li donava cap informació sobre els seus orígens sinó que tampoc no se li deia que era adoptat, excepte si ho decidien els pares adoptius (Villalta, 2008; Marre, 2010, 2011). A Espanya, un cas que va arribar al coneixement de l'opinió pública va ser el de la Clínica San Ramón de Madrid, on treballava el Doctor Eduardo Vela, que estava a càrrec de la clínica, i a qui es vinculava en aquest tipus d'activitat amb la religiosa Sor María Gómez Vallbuena (una Germana de la Caritat que treballava com a assistent social a la Clínica Santa Cristina, també de Madrid). Ambdós van ser investigats per casos de robatori de nadons que havien estat sostrets a les seves mares després de parir i donats en adopció.

El Dr. Vela va ser considerat autor dels fets que se li imputaven (que es van produir l'any 1969) per l'Audiència Nacional de Madrid, el 27/09/2018:

De tal conjunto probatorio puede deducirse sin esfuerzo que fue el acusado la persona que hizo entrega del recién nacido a Pablo e Inés, y que dicha entrega se realizó desde luego fuera de los cauces legales, simulando la existencia de un parto que no se había producido, y estableciendo una filiación falaz, y todo ello sin que conste hubiera mediado consentimiento y ni tan siquiera conocimiento por parte de los progenitores del recién nacido cuya identidad no consta en parte alguna (...) (SAP Madrid, 640/2018, de 27 de setembre de 2018, III. Valoració de la prova, quart-conclusió, p. 30).

Malgrat tot, Vela va ser absolt per acció de la prescripció dels delictes:

Como consecuencia de todo lo anterior, habida cuenta que la fecha en que la perjudicada alcanzó la mayoría de edad fue el 4 de junio de 1987, y que el plazo de prescripción señalado por la Ley para el delito mas grave, el de detención ilegal, es de 10 años, a la fecha de la presentation de la denuncia, abril de 2012, los delitos denunciados estaban prescritos, debiendo en consecuencia dictarse sentencia absolutoria (...) (SAP Madrid 640/2018, de 27 de setembre de 2018, Fonaments de Dret sisè, VIII, p. 59).

El Dr. Vela va morir l'octubre de 2019, als 86 anys⁹⁵, quan el Tribunal Suprem encara no s'havia pronunciat en el recurs de cassació de la sentència de l'Audiència Provincial. En aquest espai de temps es va localitzar la família biològica de la víctima, i tots van confirmar que els pares biològics (ja morts) tenien la voluntat de donar la nena en adopció quan hagués nascut⁹⁶. Tenir coneixement d'això va fer que decaigués la condemna per detenció il·legal, i que es mantinguessin només la suposició de part i la falsedat documental, delictes que en tot cas estaven prescrits. Sobre el lliurament d'un nounat en adopció per part dels pares biològics, el Suprem manifestava que “Era ese un hecho en aquella época no insólito o extraño, sino relativamente habitual” (STS 286/2020, de 4 de juny, Fonaments de Dret sisè, p. 9).

El cas de Sor María no va arribar a cap sentència: ella va morir el gener de 2013 als 87 anys, abans que es decidissin les diverses causes que tenia obertes. Es va localitzar un ginecòleg de la mateixa clínica on ella treballava que podia estar també implicat (el Dr. Botija), però va morir el juny de 2020, als 75 anys⁹⁷. Segons fonts periodístiques⁹⁸, la mare biològica d'una de les víctimes va ser separada de la seva filla perquè Sor María la considerava una “adúltera”, ja que no estava casada amb el pare de la criatura.

Les represàlies per als pares en funció de la seva ideologia política, un afany de depuració de les idees republicanes i, més endavant, les connotacions morals van ser motius importants per a aquest mecanisme del règim (Marre, 2011). En la segona etapa del franquisme i més endavant, les víctimes principals van ser les mares solteres, en situació vulnerable i hereves dels vençuts, que no tenien capacitat per oposar-se al sistema (Rabidoux et al., 2020). En totes les etapes, el nexa d'unió serien sacerdots, monges, metges i altres professionals com jutges i notaris. Els fets es produïen en clíniques o maternitats controlades per

⁹⁵ Disponible a: <https://www.rtve.es/noticias/20191021/muere-doctor-eduardo-vela-juzgado-por-caso-bebes-robados/1983821.shtml>

⁹⁶ Disponible a: <https://www.lavozdegalicia.es/noticia/sociedad/2019/07/11/bebe-robada-ines-madrigal-encontrado-familia-biologica/00031562836138874679555.htm>

⁹⁷ Disponible a: <https://www.lavanguardia.com/local/madrid/20201125/49688156335/el-segundo-caso-de-bebes-robados-que-iba-a-juzgarse-se-extingue-al-fallecer-el-medico-acusado-mano-derecha-de-sor-maria.html>

⁹⁸ Disponible a: <https://www.farodevigo.es/espana/2013/01/24/muere-religiosa-imputada-caso-ninos-17540377.html>

institucions com les Germanes de la Caritat (Marugán, 2013; Escudero, 2020), i van continuar després del franquisme, en part per la gran influència que mantenia l'Església catòlica en els cercles polítics i socials (Solama, 2020).

En l'esquema següent es pot veure el canvi de paradigma en aquest fenomen entre el primer franquisme i etapes posteriors:

Taula III.16: Canvi de paradigma en el robatori de nens a Espanya⁹⁹

ROBO O APROPIACIÓN DE NIÑOS	
Hasta 1950	Cuatro décadas siguientes
Madres presas, rojas, esposas de rojos	Mujeres en camisón Madres solteras, muy jóvenes, con pocos recursos
VENCIDOS	HEREDERAS
En cárceles franquistas, en hogares de maquis o republicanos (la dictadura franquista, los nacionales)	En clínicas y casas cunas Médicos (intimidantes) Monjas y funcionarios. Organizaciones religiosas

(Font: Musci, 2011)

El jutge Baltasar Garzón va manifestar en seu judicial que durant el franquisme, emparat en la protecció a la infància, s'havia instrumentat un sistema organitzat de retirada d'infants als pares que, per diverses raons, es consideraven "contaminats" o no aptes, i que en realitat, amb la col·laboració de tota mena d'entitats, estava orientat a separar els fills dels seus pares i mares biològics i construir per a ells una nova identitat, esborrant qualsevol rastre de l'anterior. Les actuacions es feien cobertes per una legalitat aparent, la qual cosa en va allargar els efectes en el temps i fa molt difícil avui conèixer la realitat dels fets¹⁰⁰.

El Ministeri de Justícia ha publicat una guia de recomanacions per a l'exhumació en casos de possible sostracció de nadons¹⁰¹, però el problema de fons, que és

⁹⁹ L'expressió "Mujeres en camisón" es refereix al fet que estava ben vist que la dona no es tragués la camisa durant les relacions íntimes.

¹⁰⁰ Disponible a: <https://baltasargarzon.org/wp-content/uploads/2022/04/Auto-Garzon-inhibicion.pdf>

¹⁰¹ Disponible a: <https://cpage.mpr.gob.es/producto/guia-de-recomendaciones-para-la-practica-de-la-exhumacion-en-los-casos-de-posible-sustraccion-de-recien-nacidos/>

la investigació dels casos i la seva qualificació jurídica, continua sense resoldre, cosa que ha provocat el desànim de les persones afectades (Roig, 2018; Rabidoux et al., 2020).

Com indicava Garzón, les adopcions i robatoris tenen en comú la pèrdua de la identitat, allò que ens defineix socialment. Als nens que van ser objecte d'aquestes pràctiques se'ls va negar el nom i la història, que van quedar substituïts per una alteritat falsa, conseqüència de l'extermini ideològic. L'acte d'adopció, en aquestes circumstàncies, es pot entendre com un acte de dominació. La supressió del nom nega la possibilitat de recordar, de curar ferides, i s'estén a tota la descendència (Souto, 2014, 2016; Tesone, 2014).

En la seva Declaració de 17 de març de 2006, el Consell d'Europa va establir la necessitat d'una condemna internacional dels crims del franquisme¹⁰². L'informe que va donar lloc a aquesta Declaració, del maltès Leo Brincat¹⁰³ menciona, entre moltes altres accions, el robatori d'infants, i afegeix que "*[the children] were frequently segregated from other classes of inmates in state institutions and mistreated both physically, mentally and in other ways*" (Brincat, 2005).

És precisament a aquest segon escenari de victimització, el de la vida institucionalitzada, que dedicarem la part principal de la recerca. En capítols posteriors ens aproparem al dia a dia dels infants que vivien a la Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona i de les seves mares durant els anys seixanta, a través dels arxius de l'època i del relat dels mateixos protagonistes.

¹⁰² Disponible a:

https://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_14/spl_25/pdfs/54.pdf

¹⁰³ Disponible a: <http://www.derechos.org/nizkor/espana/doc/brincat.html>

CAPÍTOL IV. La Casa de Maternitat i Expòsits

La Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona, que anomenarem alternativament “la Maternitat” o “la Casa”, va tenir un gran protagonisme en la vida social de la ciutat des de la seva creació fins a meitats de la dècada dels setanta del segle XX. Malgrat això, trobem pocs textos acadèmics que l’hagin estudiada, si més no de manera omnicomprensiva i al llarg de tota la seva trajectòria, o durant la història més propera. A partir dels anys cinquanta, les dades són escasses. Fins i tot a la pàgina web de la Diputació de Barcelona, en l’apartat sobre la història de la Maternitat, la dècada dels seixanta s’obvia i es passa directament dels anys cinquanta als setanta:

Imatge IV.1 (a sobre) i Imatge IV.2 (a sota): Captures de pantalla de la cronologia i la història de la Maternitat, a la web de la Diputació de Barcelona (novembre de 2023)

1953	Projecte de l'arquitecte Manuel Baldrich. Celebració del centenari de la Casa de Maternitat i Expòsits i col·locació de la primera pedra del pavelló Cambó.
1957	Inauguració oficial del pavelló Cambó (25 de juny). Inauguració de les Llars Mundet (14 d'octubre).
1974	Tancament del pavelló Rosa com a centre hospitalari per a mares solteres.
1975	Creació d'un Servei de Neonatologia per a infants prematurs, al pavelló Hèlios.

(Font: <https://www.diba.cat/web/recintes/maternitat/cronologia>)

L'octubre de 1957 es van inaugurar la Casa Provincial de Caridad Hogares Ana G. de Mundet, coneguda popularment com Llars Mundet. El nou recinte suposava el trasllat definitiu de l'antiga Casa de Caritat, ubicada al barri del Raval barceloní. També va tenir repercussions a la Casa de Maternitat, atès que la població infantil que formava part de la secció de borderia es va traslladar progressivament cap a les instal·lacions de Mundet. El 1973 es va enderrocar la Torre dels Frares a Horta i es van construir dos pavellons de nova planta destinats a residència i parvulari infantil, que també va acollir unes 300 criatures procedents del recinte de les Corts.

Construcció de les Llars Mundet, 1956-1957. Autoria desconeguda. Fons: Diputació de Barcelona. (CAT AGDB R.18006)

(Font: <https://www.diba.cat/web/recintes/maternitat/la-historia-de-la-maternitat>)

El text més complet probablement sigui la publicació *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts* (R. Aguilar et al., 2004). Aquesta serà la font principal amb què dibuixarem una visió general de la institució, a través de dos dels seus autors: Montiel (2004a, 2004b) per a l'etapa que va de 1853 a 1939, i Aguilar (2004), de 1939 a 1975. No reiterarem les referències per agilitzar la lectura, i les fonts complementàries que s'hagin consultat es faran constar al llarg del text.

1. Els inicis: carrer de Ramelleres

A la Barcelona del 1800, un dels grups socials que més buscava l'ajut de la beneficència eren les mares solteres, més encara si el fill duia l'estigma d'il·legítim. L'abandonament sovint era una estratègia de supervivència per a aquelles dones, que no només s'enfrontaven al rebuig social sinó també a la impossibilitat material de mantenir les criatures. Algunes mares havien hagut d'entrar al mercat laboral en fàbriques o treballant en el servei domèstic per sous molt inferiors als masculins i havien quedat embarassades després de ser seduïdes pels senyors de la casa o l'amo de la fàbrica. La soledat després d'una immigració recent era un factor afegit en molts d'aquests casos. D'altres abandonaven els nadons per fer de dides i fins i tot, en casos d'extrema necessitat, s'oferien per alletar els propis fills a canvi d'un salari en la institució on prèviament els havien abandonat. Pel que fa a la prostitució, sembla que la majoria de les ingressades que l'exercien ho feien de manera esporàdica, per fer front a una dura situació econòmica, ja que les prostitutes professionals solien tenir altres recursos i fins i tot xarxes informals d'ajut. En realitat, segons Montiel (2012) la prostitució podia ser en ocasions una conseqüència, més que una causa, de l'ingrés de l'infant a la Maternitat. També es donaven casos en què el motiu de l'ingrés era ocultar l'embaràs a la família (al pare, principalment). La solidaritat familiar era molt important per poder conservar el fill.

Dins dels asils, la mortalitat infantil era mot elevada però aquest no era un fenomen preocupant a nivell social. D'una banda perquè la mortalitat també era alta en la població en general, i de l'altra perquè els "fills del pecat" es consideraven éssers sense valor, de manera que la seva desaparició s'assumia

com a inevitable i fins i tot natural. És per això que les institucions d'acollida per a dones i fills es limitaven a amagar la vergonya i el pecat comès, no a treballar per eliminar-ne les causes. El concepte d'assistència i beneficència com a preocupació pel benestar dels acollits es va anar generalitzant, però d'una forma molt lenta i condicionada pels esdeveniments històrics (Alay, 2004).

La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona, dependent de la Diputació, es va crear el 23 de novembre de 1853, amb seu al carrer de Ramelleres, utilitzant algunes dependències de la Casa de Misericòrdia. Aquell dia hi van ser traslladats un total de 32 infants procedents de l'Hospital de la Santa Creu. Les condicions de l'hospital eren altament insalubres per als nens i nenes, sense llum, amb molta humitat i a prop d'un abocador. La mortalitat era elevadíssima (més del 80% a finals de la dècada de 1840, poc abans de la inauguració). La secció de maternitat de l'hospital només prestava servei a les parteres que volien amagar l'embaràs, i la seva situació durant l'internament era tan precària que passaven gana. La beneficència de l'època va considerar necessari crear una institució dedicada a les mares "pecadores" i als seus fills. L'Estat espanyol no va facilitar recursos financers, cosa que va retardar el funcionament de l'establiment com a maternitat fins a la dècada de 1890.

Al llarg de la dècada de 1870 es van intentar introduir mesures per incrementar el benestar dels interns, com l'accés als Banys Orientals de la Barceloneta, desinfeccions periòdiques o una estança per aïllar els infecciosos. La situació, però, era difícil, i l'alimentació monòtona i inadequada: dels 771 infants ingressats l'any 1860, només 187 van sobreviure fins als 10 anys (un 23,6%).

Des de l'inici la institució va quedar a càrrec de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül¹⁰⁴. En funció de les necessitats el nombre de monges, que va començar sent de 15, es va anar ampliant: l'any 1903 ja eren 25. Les noves dependències que s'obrien també quedaven a càrrec de les monges, i la

¹⁰⁴ Aquestes religioses es van ocupar de cases de maternitat de tot Espanya i de moltes altres institucions assistencials: l'Hospital del Sagrat Cor de Jesús des de 1879, el Sanatori de la Diputació i Creu Roja des de 1897, l'Hospital Militar del carrer Tallers des de 1898, la Casa de Misericòrdia des de 1920, l'Hospital de la Creu Roja i la Clínica de Santa Madrona des de 1930, així com d'altres institucions: asils, la Infermeria de la presó cel·lular d'homes, refugis, el correccional de dones i escoles diverses (Torres i Ramió, 2020).

contractació de personal especialitzat es va fer esperar, cosa que provocava protestes en les dones que treballaven a la casa per la càrrega de feina. El personal de la Casa de Maternitat estava integrat gairebé en exclusiva per les Germanes de la Caritat, més dos metges, un capellà, un conserge, un practicant i algunes nenes que quan van créixer es van quedar a la institució en tasques de neteja i manteniment. Fins al 1892, en què es va obrir el servei de maternal, no hi va haver una llevadora. L'any 1892 els parts (que inicialment s'atenien a la Casa de Caritat) van ser 33, i l'any 1897 ja van ser 210, tots a la Maternitat, dels quals 176 van arribar a bon terme (Farré, 2003). En tot cas, la situació era insuficient per a les necessitats del centre, des d'on s'havien de controlar els interns, però també els qui vivien a fora. En general, aquestes mancances de personal se suplien gràcies a l'acció desinteressada dels metges i la seva xarxa de contactes. La Superiora de les Germanes de la Caritat era la que controlava la resta de monges i els afers domèstics. Aquesta presència de les monges en el control de la majoria d'afers creava en la institució un ambient rígid, a l'estil d'un convent (A. M. Rodríguez, 2009).

Al llarg del seu primer any de funcionament, la Maternitat no admetia infants legítims, amb l'argument que la seva finalitat era acollir només expòsits, fins al punt que si un dels infants abandonats al torn (tot seguit veurem en què consistia aquest sistema) tenia pares coneguts, era retornat. L'estiu de 1854, i a causa d'una epidèmia de còlera, per ordre de l'alcalde i el governador provincial la Casa va haver d'acollir lactants legítims la mare dels quals hagués mort a causa de la malaltia, però va ser una mesura provisional: els fills legítims van continuar sent rebutjats fins al 1860, en què progressivament es van anar acceptant casos de nens desvalguts, amb independència de la seva filiació. Les restriccions inicials eren la causa que molts infants fossin deixats al torn, amb cura que no poguessin ser identificats, ja que alguns pares temien que la seva sol·licitud d'ingrés no fos acceptada. El torn era un dispositiu situat a la paret exterior de l'edifici que consistia en una caixa de fusta giratòria on es podia dipositar un infant. La persona dipositant, aleshores, feia sonar una campaneta i una monja que feia guàrdia des de l'interior feia girar el mecanisme de manera que el nen entrés a la institució. Aquest dipòsit, per les seves característiques, era anònim, i el dispositiu es pot veure encara avui a la façana de l'antiga Casa de Misericòrdia.

El torn estava obert 24 hores, però els lliuraments es produïen sobretot durant la nit i la matinada, per buscar el màxim d'anonimat. Els infants eren dipositats en estats de salut molt diferents, que determinaven les seves possibilitats de supervivència: algunes mares intentaven deixar-los en les millors condicions, d'altres els lliuraven juntament amb objectes i documents (com cartes on els progenitors explicaven els motius de l'abandonament) i fins i tot d'altres els marcaven o mutilaven per poder-los identificar més endavant (Montiel, 2012). En els registres d'ingrés es descrivien amb detall aquestes circumstàncies. Algunes persones dipositaven cadàvers de nadons.

**Imatges IV.3 (primera) i IV.4 (segona): Torn del carrer Ramelleres, exterior
I interior (sense data)**

(Font: <https://mediateca.ravalnet.org/capsules/descriptius/edifici-antic/>)

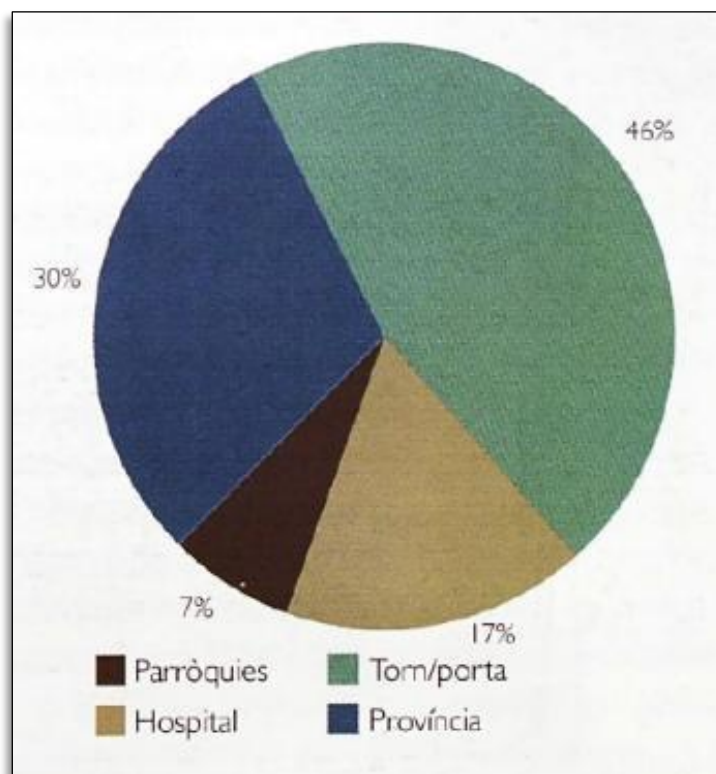

(Font: <http://vencamp.blogspot.com/>)

El torn era la via d'entrada d'aproximadament la meitat dels nens ingressats, que en la seva majoria eren il·legítims. Un altre grup nombrós d'infants ingressats (un 30% el 1860) procedien de pobles i ciutats de la província, que generalment arribaven en condicions crítiques a causa de la duresa del viatge. La situació d'aquestes criatures no va millorar una mica fins a la utilització del ferrocarril durant la dècada dels vuitanta del s. XIX.

Els fills de mare soltera que havien nascut a l'hospital de la Santa Creu i eren traslladats directament a la Casa representaven entre el 15% i el 20%. Una xifra entre el 5 i el 8% corresponia a nens abandonats, que en primera instància eren recollits al Registre Civil, un entorn sense condicions d'acollida que també tenia una incidència molt negativa en la supervivència. Finalment, un grup que no va superar mai el 5% va ser el de fills legítims lliurats pels seus pares, la majoria de vegades per no disposar de recursos econòmics per mantenir-los. Alguns dels expòsits eren anomenats *expòsitos distinguidos*, que rebien atenció especial perquè una persona anònima es feia càrrec de totes les despeses, fins i tot a vegades una dida particular.

Gràfic IV.1: Vies d'ingrés dels expòsits a la Casa de Maternitat (any 1860)

(Font: Montiel, 2004a)

Un cop ingressat, si l'infant no tenia partida de baptisme era batejat, se li feia una revisió mèdica i se'l destinava a unes o altres dependències en funció del seu estat físic. El 90%, que eren nadons, passaven a "lactància", i els de més de 2 anys a la secció de desmamats o "destete" (Farré, 2003). Generalment, els infants abandonats al torn eren els que estaven en pitjors condicions, moltes vegades malalts de sífilis i atrèpsia (atròfia dels nounats), i eren els que morien més aviat.

Una de les causes de mort més freqüent era la sífilis de les mares transmesa per via placentària, tot i que en els registres de defunció, a vegades, s'amagava amb noms com "marasmo" o "diarrea". La realitat era que a Barcelona hi havia un problema social important de prostitució, que provocava una alta incidència de malalties venèries. La mateixa Maternitat estava ubicada a prop d'un dels bordells més importants de la ciutat. En els casos de possible contagi no es podia recórrer a l'al·letament ordinari, i s'utilitzaven alternatives com la lactància de cabres o altres animals, biberons o la utilització d'esponges. La manca d'expertesa mèdica sobre aquests temes en aquella època feia que gairebé tots els nadons malalts morissin abans de complir un any. Per això es va recórrer a les dides (internes i externes), que ocupaven una gran part del pressupost de la Maternitat.

Les dides internes residien a la Casa, tenien un règim de vida molt estricte i entre les seves funcions hi havia també la de rentar la seva roba i la dels nadons, a més de la neteja i manteniment de les instal·lacions, supervisades per les Germanes de la Caritat. Si transgredien les normes de la Casa podien ser multades, castigades amb treballs extraordinaris o fins i tot expulsades. La manca de dides internes era crònica, ja que la institució no podia pagar els mateixos sous que les classes burgeses. Un altre motiu que dissuadia les dones de treballar com a dides era la por que l'infant els contagiés malalties, sobretot la sífilis. Això provocava que les condicions de contractació es relaxessin i que les dides en molts casos pertanguessin a capes molt deprimides de la societat, fins i tot a l'àmbit de la delinqüència. Per tant, moltes estaven mal alimentades i la seva llet era de mala qualitat, cosa que incidia negativament en la

supervivència dels nadons (A. M. Rodríguez, 2009).

Veient el problema, la Junta de Govern de la Maternitat va sol·licitar a l'Hospital de la Santa Creu que les mares poguessin alletar els seus fills a la Maternitat, secretament. Des de l'Hospital es va denegar la petició per evitar que les dones, en lloc de rehabilitar-se, entressin en el mercat de dides i, en abandonar els seus fills posteriorment, fossin un mal exemple per a d'altres noies.

Si l'estat de salut de l'infant era bo, als 2 o 3 mesos passava a una dida externa, i si no romania a la secció d'alletament. Aquesta secció, doncs, es considerava transitòria, ja que la idea era lliurar el nen a la dida externa el més aviat possible. Les dides externes tenien cura de l'infant durant l'alletament i fins que tenia 5 anys, moment en què el tornaven a la institució. Les criatures estaven identificades amb una placa circular de plom que portaven lligada al coll amb un cordó; la placa en una cara portava gravat l'escut de la Casa de Maternitat i en l'altra el número d'expedient. Durant tot el temps que la dida tenia cura del nen, el cordó no es podia tallar, i si es trencava les autoritats municipals havien d'acreditar que no hi havia hagut manipulació fraudulenta. Els ploms identificatius es van continuar fent servir al llarg de la història de la institució.

**Imatge IV.5: Taula amb ploms identificatius, a punt per ser utilitzats
(sense data)**

(Font: Amat, 1953. Revista San Jorge, núm. 12, p. 49)

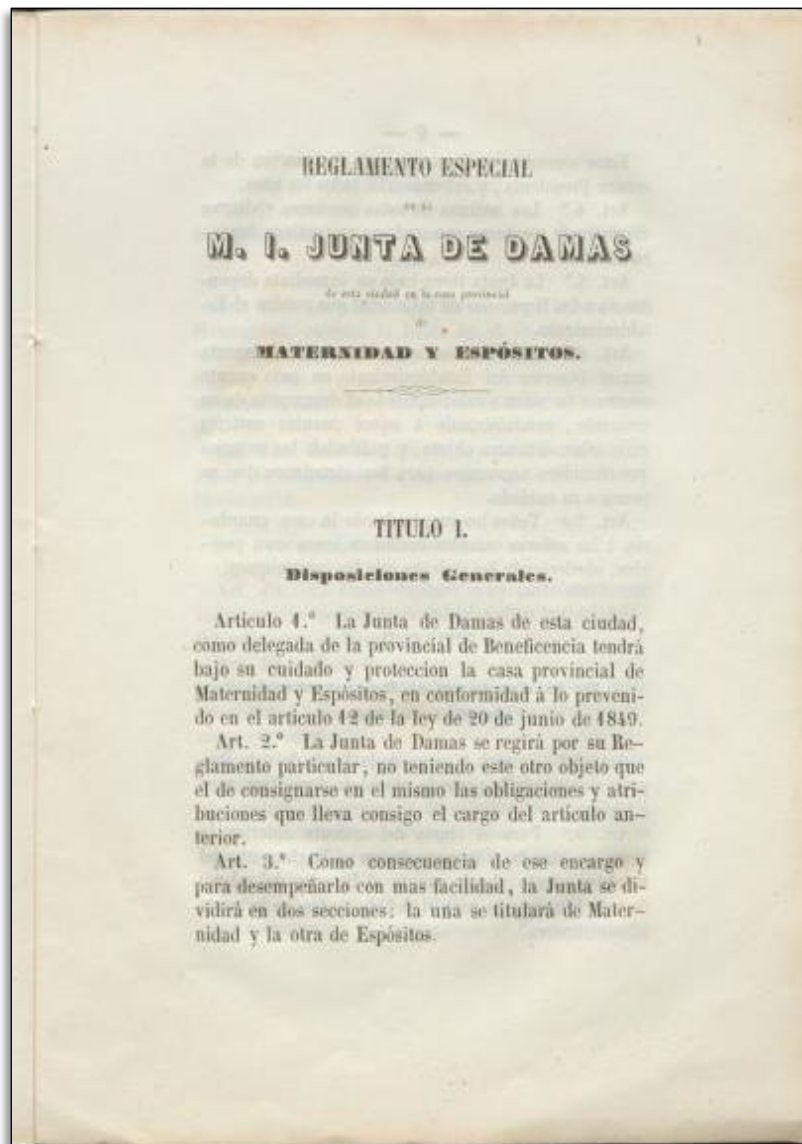
La contractació de dides externes involucrava una sèrie d'intermediaris, i estava subjecta a unes normes suposadament estrictes que més endavant van haver de ser sotmeses a un control més exhaustiu, ja que es van donar casos de maltractament dels infants, intercanvis fraudulents i altres irregularitats.

A causa de les diverses incidències que es podien produir, un infant, al llarg dels seus primers 5 anys, podia estar al càrrec de diverses dides. Elles, tant si pertanyien al medi rural com a les zones urbanes més pobres, veien en l'al·letament una manera de complementar els seus ingressos. Els viatges dels infants per anar a viure amb les seves dides sovint eren també durs i difícils, en mitjans de transport lents, i representaven per als nens una experiència negativa afegida. En algunes ocasions, però, s'establí un vincle afectiu entre la criatura i la seva dida. Les vegades que aquesta situació acabava en adopció eren poques; generalment es produïa una nova situació traumàtica quan, als 5 anys, el nen era separat de la dida per tornar-lo a la Maternitat.

El Reglament de 1890 de la Maternitat establia que les dides havien de ser revisades per un metge de la institució, però aquesta mesura no es va aplicar mai. Les dides de deslletament, que tenien cura de l'infant a partir dels 2 anys, només havien de presentar el certificat de bona conducta signat per l'alcalde o el rector, fent constar els recursos de què disposaven (A. M. Rodríguez, 2009).

La Junta de Dames de Barcelona, nascuda el 1854 i integrada per dones benestants, tenia entre d'altres la missió de vetllar pel benestar dels expòsits interns i externs, però a la pràctica les seves opinions sobre com calia actuar estaven subordinades a l'autoritat de la Junta de Govern de la Maternitat, l'Ajuntament i la Diputació. Tenien la col·laboració de les Comissions de Senyores locals, que, juntament amb el rector de la parròquia i els alcaldes, supervisaven les dides externes. No exercien, però, un control rigorós, i les dides rurals pràcticament no eren supervisades. Les Comissions, que el 1901 van ser substituïdes per les anomenades Juntes Auxiliars, van evolucionar més cap a un control moral de les mares i possibles adoptants que cap a un treball pel benestar de les criatures, i tenien un gran poder a nivell social, fins al punt que els seus informes, a vegades anònims, podien contribuir a denegar una sol·licitud d'adopció, al mateix nivell que l'informe del rector o de l'alcalde (A. M. Rodríguez, 2009, 2013).

Imatge IV.6: Pàgina 5 del *Reglamento Para La Casa Provincial de Maternidad y Espósitos*, amb referència a la Junta de Dames (1854)

(Font: AHDB, 16664)

Alguns infants eren recuperats pels seus pares després d'un temps d'internament. Generalment esperaven sempre almenys dos anys, quan el menor ja estava deslletat, i la persona que recollia l'infant era en la majoria dels casos la mare. D'altres nens, passats els 5 anys, es quedaven amb la seva dida externa, que en aquest cas ja no cobrava per mantenir-lo. Si no tenia cap opció de sortir de la Casa, el nen passava a la Casa de Caritat quan tenia 5 anys, tot i que a la pràctica l'edat era molt variable, i quedava sota la tutela de la Maternitat fins que fos major d'edat si els pares no els reclamaven o cap família no se'ls

afillava. Al llarg de tot aquest temps, la institució no permetia que els familiars el visitessin ni els facilitava informació sobre el nen; no afavoria les reunificacions familiars (A. M. Rodríguez, 2008). També hi havia la possibilitat que l'infant fos acollit per un matrimoni o una persona vídua, mitjançant una aportació econòmica de la Casa fins als 5 anys, i passada aquesta edat els tutors li havien de proporcionar una educació (Farré, 2003).

La redempció del pecat mitjançant una instrucció espiritual i acadèmica estava present en el concepte d'atenció que calia dispensar als infants acollits. Per aquest motiu, a la zona de desmamats es va posar en funcionament una escola, que dirigia una de les monges, on tots els nens sense distinció d'edat aprenien els nivells bàsics de lectura, escriptura i aritmètica i activitats diferenciades per sexes però inspirades en el món rural, que es considerava més saludable i pur. Així, a partir dels 2 anys d'edat, els nens aprenien tasques relacionades amb l'agricultura i les nenes es dedicaven al treball domèstic dins de la pròpia institució, cosa que significava per a la Maternitat una aportació de mà d'obra i un estalvi de diners.

Les dependències de la Casa de Misericòrdia, tot i que millors que les de l'hospital de procedència, no eren les més adequades per als infants: faltava espai, hi havia poca ventilació, no hi havia calefacció ni prou aigua. La situació va continuar sent insuficient malgrat que es va ampliar l'espai disponible amb l'adquisició d'una fàbrica i alguns petits locals veïns a l'edifici, perquè es va incrementar el nombre d'interns.

Els nens de la zona de lactància estaven en molt males condicions d'habitabilitat: amb poca ventilació, sense espai físic, víctimes de paràsits i sense zona d'aïllament per als qui patien malalties infeccioses. A més, la compartició de canonades amb la Casa de Misericòrdia feia que cap de les dues institucions no tingués un subministrament d'aigua adequat. La mortalitat d'aquests infants era molt alta. Els infants de més de 2 anys, que tenien més mobilitat, patien especialment la manca de lloc; a més compartien l'aigua per rentar-se la cara, cosa que feia proliferar les malalties de la vista per contagi. Les afeccions més greus eren les respiratòries en mesos freds i les digestives a l'estiu. També cal fer esment de les malalties psicològiques, com l'anomenada "nostàlgia" que

patien quan havien de tornar després de conviure durant anys amb la dida i la seva família fora de la institució. L'única solució que van identificar -i aplicar- per a aquest problema va ser que els infants romanguessin amb la dida fins als 7 anys (edat a la qual serien traslladats a la Casa de la Caritat), i fins i tot moltes vegades més enllà de l'edat establerta normativament. Dins d'aquest marc, els metges, en la mesura dels seus coneixements, intentaven salvar la vida a la majoria d'infants possible, a vegades lluitant contra pràctiques poc higièniques de les dides o de les mateixes Germanes de la Caritat.

Amb l'increment d'interns de finals de segle i els canvis sociodemogràfics i econòmics del moment, la situació dins de l'espai de la Maternitat es va fer insostenible, i va derivar en la construcció d'una nova seu per a la Casa de Maternitat, a Les Corts.

2. Can Cavaller, a Les Corts

La Barcelona de finals del segle XIX havia experimentat un gran increment demogràfic: la població era més del doble que durant la dècada de 1860. Aquest fenomen va coincidir amb un auge de la burgesia i amb noves maneres d'entendre la pobresa. La ciència, gràcies a l'experimentació microbiològica, va descobrir l'origen de moltes malalties i es va iniciar el camí de la cirurgia moderna. Una de les principals preocupacions era l'elevada mortalitat. Per tant, era prioritari garantir una natalitat elevada i assegurar la supervivència dels nadons. Es feia èmfasi en la necessitat d'adoptar pràctiques saludables en higiene i cura dels infants, dins de la família i de les institucions. Mentrestant, al carrer de Ramelleres, el lleu descens de la mortalitat i l'increment d'ingressats va crear una situació límit.

El 1878 s'havia adquirit a Les Corts de Sarrià, a prop de Barcelona, la finca Mas Cavaller, en un terreny rural, molt extens, amb abundància d'aigua, un paisatge magnífic i preus més baixos que a la capital. Amb el temps, a Les Corts es van ubicar altres institucions com l'Hospital de Sant Joan de Déu o l'Asil de Sant Rafael.

Imatge IV.7: Masia de Can Cavaller, a les Corts (principis s. XX)

(Font: <https://ca-es.facebook.com/bcnarxiunicipal/>)

2.1. De finals del segle XIX a 1936

El primer de juliol de 1884 van ser traslladats als antics terrenys de Can Cavaller els nens de la secció de desmamats, i un any després les nenes. Amb el sol i l'aire pur, la salut dels infants va millorar ràpidament. El 1890 es va començar el Pavelló de Lactància, el 1891 el de desmamats, el 1893 el de malalties infeccioses i la bugaderia, i després la maternitat pròpiament dita. Fins a la dècada de 1920 la Diputació va assumir gairebé tota la despesa de manteniment de la institució, que en general tenia problemes econòmics, ja que molt poca gent la feia beneficiària de llegats o aportacions dineràries (com sí que passava amb la Casa de la Caritat). Malgrat això es va aconseguir introduir diverses millores, com els raigs X el 1904 o una sala de cinema per als nens el 1908. L'any 1903 van ingressar 615 expòsits, 70 de matrimoni legítim, i 76 mitjançant el torn (Farré, 2003).

El trasllat dels infants als edificis provisionals de Les Corts va provocar l'alliberament d'alguns espais de la Casa de Misericòrdia, que es van utilitzar aleshores com a Maternitat. L'any 1896, quan les criatures van passar als edificis nous de Les Corts, les mares es van poder traslladar als provisionals que havien ocupat els nens. Malgrat que les instal·lacions no eren adequades, el canvi va ser molt positiu i tant la mortalitat de les dones ateses com la dels nadons durant el part va disminuir molt. Es va incrementar el nombre de parts atesos (d'uns 30 el 1892 a uns 200 a finals del segle XIX). La secció de maternitat, a més, proporcionava formació pràctica en ginecologia, obstetrícia i pediatria als estudiants de Medicina de Barcelona, i dins de les instal·lacions es feien cursos sobre aquestes especialitats i formació per a futures llevadores.

Al nou recinte de Les Corts es van poder dedicar espais adequats per a l'esbarjo i l'educació, una millora essencial si tenim en compte que el 1906 es va establir que l'edat de trasllat a la Casa de la Caritat passava dels 7 als 9 anys.

Les noves idees liberals dibuixaven un concepte d'assistència als nens orfes molt diferent, en què s'oblidava la caritat i s'intentava proporcionar als individus prou eines com per integrar-se a la societat mitjançant el seu treball. L'any 1913 l'escola de la Casa de Maternitat va ser la primera a tot Espanya d'aplicar el sistema pedagògic Montessori, específic per a l'etapa preescolar, en la implantació del qual va col·laborar la seva pròpia creadora. Era un mètode molt diferent a la rigidesa a què els infants i les monges estaven acostumats. Les primeres proves es van fer amb nens (l'abril de 1914 ja n'hi havia 59, amb resultats positius) i posteriorment es va ampliar a les nenes. El programa d'ensenyament incloïa activitats que fins aleshores no s'havien fet, com sortides al parc (Casassas i Ramis, 1993; Farré, 2003). L'ensenyament, que era en català, es complementava amb sortides i altres activitats lúdiques. Un cop traslladats a la Casa de la Caritat, els nens eren educats en estudis professionals o treballaven en tallers, de la pròpia institució o externs, i en ocasions tenien accés a beques ofertes per institucions públiques i privades. Les nenes, com hem dit, feien tasques que es consideraven pròpies del seu sexe. L'estalvi va ser un valor important que es va intentar inculcar als nens de l'època a través de les llibretes d'estalvi d'algunes entitats financeres, que es distribuïen com a premi en

alguns casos amb una petita aportació inicial.

Un tema d'aparent controvèrsia amb les Germanes de la Caritat va ser el de l'educació. Les monges eren les que s'hi dedicaven gairebé en exclusiva, a vegades sense cap titulació. Després del parèntesi que havia representat la dictadura de Primo de Rivera, amb el retorn a esquemes de principis de segle i l'obligació d'impartir l'ensenyament en castellà, la Generalitat republicana va establir que calia garantir als interns un ensenyament el més laic i català possible, al mateix temps que s'havia de normalitzar la titulació de les monges que no en tenien. Preveient resistències de les germanes, es va establir que es controlaria l'aplicació dels nous procediments mitjançant una inspectora d'ensenyament. La nova bateria de mesures estava basada en l'educació i la formació dels nens, no en la caritat.

L'alletament natural va continuar sent l'eix central de l'alimentació dels més petits, tot i que l'increment sostingut d'ingressos va minimitzar els efectes d'haver de contractar més dides. Es va ampliar el camp geogràfic de contractació amb noves zones, com les províncies aragoneses, i fins i tot es va arribar a acceptar la contractació de les mares solteres que havien parit a la Maternitat perquè alletessin els fills a casa seva. L'escassetat de dides era un problema recurrent que no es va regularitzar una mica fins a la dècada de 1920, en què els ingressos d'infants van disminuir i els salaris es van incrementar. El nombre de metges també era insuficient. El 1909, a causa de la malaltia d'un dels metges i la situació d'agitació política, la Casa va quedar sense atenció mèdica i tres infants van morir. L'única reacció de la Junta va ser una reorganització del sistema de guàrdies; no es van identificar responsables.

L'any 1915, els nadons prematurs eren col·locats en caps de fusta escalfades amb ampolles d'aigua. Per millorar la situació, un dels salons es va reciclar com a sala incubadora. Van instal·lar dobles vidres, un radiador i prestatges al llarg de la paret per col·locar-hi els nadons dins del bressol (Farré, 2003).

Pel que fa a l'estat de salut dels infants, en les primeres dècades del segle XX la mortalitat dels que vivien fora de la institució (uns 5.000) es va reduir dràsticament (un 6% entre 1917 i 1930), senyal del benefici que representava

l'estratègia d'allunyar-los de la Maternitat, ja que van viure el desenvolupament social i econòmic característic de l'època. En canvi, dels 825 nens ingressats el 1917, el 1920 ja havien mort 527 (el 63,88%). Malgrat això, cal dir que la situació a les maternitats de la resta d'Espanya era pitjor, amb percentatges de mortalitat del 75% i fins i tot superiors. Les causes de mort principal entre els més petits eren les relacionades amb la nutrició (problemes digestius), i les relacionades amb la salut de la mare, com la sífilis. Cal recordar, però, que a vegades es feia constar el símptoma i no la malaltia, i per tant la incidència de la sífilis segurament era més gran del què sembla. En els nens més grans de 2 anys, les causes majoritàries eren les malalties infeccioses, sobretot respiratòries.

Taula IV.1: Principals causes de mort dels infants a la Maternitat (1888-1924)

Malaltia	Casos	%
Sífilis	1.348	14'54
Gastroenteritis	1.164	12'56
Prematurs	1.146	12'37
Atrèpsia	1.094	11'80
Bronconeumònia	764	8'24
Septicèmia	435	4'69
Debilitat congènita	423	4'56
Colitis	229	2'47
Enteritis	210	2'27
Tuberculosi	179	1'93
Meningitis	172	1'86
Catarro tòxic	143	1'54

(Font: Montiel, 2004a)

L'any 1925 s'havia inaugurat el Pavelló Rosa per a mares solteres. En realitat era part d'un projecte més ambiciós que aspirava a proporcionar un servei de maternitat (un gran hospital matern-infantil) a totes les dones de Barcelona, amb independència de la seva condició i del seu estat civil. L'any 1932 es van iniciar les obres del Pavelló Blau per a mares casades. L'ús del servei de maternitat per part de dones casades, malgrat no tenir encara un pavelló específic, es va

incrementar progressivament des de 1925. Durant aquesta època, les mares solteres que utilitzaven el servei eren majoritàriament noies emigrades des de les seves poblacions d'origen, principalment de fora de Catalunya, i molt joves. Les casades pertanyien a classes socials humils que es beneficiaven de la possibilitat d'accedir al tractament mèdic gratuït si no gaudien de cap cobertura de protecció social. Per aquest motiu els governs republicans van posar en marxa l'Assegurança Maternal, que podia atraure a la institució a moltes dones obreres.

L'any 1926, tres pediatres de la Maternitat, August Brossa, Salvador Goday i Joan Casasayas, van reunir tots els pediatres de la ciutat i van formar la Societat Catalana de Pediatria (d'ara endavant, SCP). A partir d'aquest any, aquests mateixos metges van activar la publicació de les anomenades *Monografies Mèdiques*, que representaven un canvi dinàmic en contrast amb la passivitat mèdica del moment. El mes de gener de 1928, l'SCP va començar a publicar el seu *Butlletí*, que només es va interrompre del 1937 al 1946, el 1950 i 1951, i el 1976. El Curs de Divulgació Pediàtrica, organitzat per l'SCP, se celebra des del curs 1961-1962, (Farré, 2003; F. A. Moraga, 2017).

Després d'una regressió durant la liquidació de la Mancomunitat de Catalunya, el 1931 va començar una època que semblava presentar una major sensibilitat envers la infància desvalguda, La Generalitat, que va assumir els serveis de beneficència, va reestructurar progressivament les organitzacions implicades i va desplegar un important programa social d'assistència a la infància. Malgrat això, no sembla que la Maternitat canviés gaire ni a nivell administratiu, ni econòmic -van continuar les dificultats- ni funcional; més aviat es va mantenir aliena a les reformes exteriors, aïllada de la realitat. Sí que van canviar les vies d'ingrés, per una major responsabilitat social de cura respecte als nadons (una prova és el tancament definitiu del torn del carrer de Ramelleres, el 1931). La majoria d'ingressos van passar a ser els d'infants dipositats per familiars o d'altres persones, que sovint s'identificaven, seguits dels nens que naixien a la pròpia Maternitat.

Al llarg dels anys 30, la crisi econòmica va incrementar les sol·licituds d'ingrés de fills legítims per part de progenitors sense recursos, tant a la Maternitat com

a d'altres centres, fins al punt que es va produir una saturació d'aquestes institucions, ja que a més no era aconsellable fomentar l'adopció, donada la rigidesa de la legislació vigent. La Maternitat va optar per la construcció d'un pavelló nou: l'Ave Maria, amb 100 llits nous per a nens de més de 2 anys, cosa que no va millorar excessivament la situació.

Després de la Primera Guerra Mundial, el nombre de nens ingressats es va incrementar considerablement, essencialment a través de les mateixes vies que hem mencionat abans, ara afegint els infants nascuts a la mateixa Maternitat. La medicalització, doncs, va quedar gairebé restringida a les mares solteres, que ingressaven al recinte per ocultar la seva situació. De fet, fins a finals dels anys vint del segle XX; el 80% de les dones que utilitzaven el servei eren mares solteres que volien ocultar la seva situació, i la majoria dels seus fills quedaven a disposició de la Casa.

Quant als nens, es va mantenir la dinàmica d'enviar-los a viure amb les dides externes sempre que fos possible, i mantenir dins del recinte els legítims (ja que, generalment, eren primer visitats i després recuperats per la seva família), els més petits i els que no havien trobat famílies d'acollida.

Els interns de més de 2 anys es van incrementar molt a partir de 1931, ja que apart de l'augment d'ingressos el col·lapse assistencial feia difícil trobar-los una sortida. El Pavelló Ave Maria va arribar a una situació d'amuntegament crítica, i la situació va provocar un increment en la mortalitat dels infants majors de 2 anys, també principalment per malalties infeccioses com la tuberculosi, la tos ferina i les pneumònies.

També es va donar la situació que molts infants, la majoria nenes (32 l'any 1938), a causa de la crisi o la situació del país no van poder continuar a casa de les famílies que les havien acollit i van haver de tornar a la Maternitat. Eren les anomenades "filles de la Casa", d'edats i capacitats intel·lectuals molt diverses, l'única opció vital de les quals era romandre a la institució fent feines domèstiques.

A meitat dels anys trenta es van fer moltes millores de tipus tècnic als serveis

que s'oferien, com quiròfans i una sala de nounats, i també de tipus organitzatiu, com l'ampliació del cos facultatiu i l'augment de sou de les llevadores. Tots aquests canvis van reduir progressivament les defuncions per malalties puerperals. També es va tenir més cura de l'aspecte humà, i es concedien permisos a les mares solteres que ja havien sortit per tornar a entrar a la Casa i alletar els seus fills. Amb aquesta mesura, a més de reduir la mortalitat infantil, es volia enfortir el vincle maternofilial perquè la mare fos més reticent a abandonar el seu fill (Farré, 2003). Malgrat aquestes noves directrius, les Germanes de la Caritat van ser durament criticades per maltractament i actituds vexatòries cap a les mares, amb protestes que van arribar a la premsa de l'època. La situació es va investigar, però les autoritats, que efectivament van detectar algunes deficiències en el servei, van defensar l'actuació de les monges.

Pel que fa als nens del Pavelló de Lactància, la introducció de llets especials i maternitzades (proporcionades per la companyia Nestlé a partir de 1926) va derivar cap a la utilització gairebé exclusiva de llet artificial a partir de la dècada de 1930, cosa que va alleujar la feina de les dides internes. La mortalitat global dels lactants, però, no va disminuir de manera notòria perquè la mortalitat per causes digestives va quedar substituïda per la de causes infeccioses, sobretot respiratòries. El 1935 es va inaugurar el Pavelló Helios, per aïllar i tractar els malalts tuberculosos, que fins a aquell moment es distribuïen en els diversos serveis (Farré, 2003).

Taula IV.2: Percentatges de les diverses vies d'ingrés a la Maternitat (1925-1935)

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Nascuts a la casa	27,98	34,71	31,33	31,95	32,70	34,00	35,14	37,59	31,03	33,41	36,22
Entrats pel torn	4,74	4,14	4,25	4,49	5,16	2,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Lliurats directament	46,94	40,76	42,48	39,77	37,28	44,30	48,80	42,75	44,87	53,00	47,24
H. Clínic	1,38	0,32	0,71	1,50	1,15	0,89	0,40	1,47	0,24	0,00	0,00
H. Santa Creu	2,45	4,78	3,19	2,50	3,63	2,68	2,21	1,72	2,39	1,38	0,79
Altres asils	5,20	5,25	6,55	8,65	8,60	6,26	5,82	6,88	9,55	5,99	6,30
Pobles de la província	4,89	3,03	2,48	1,83	3,63	4,70	1,81	0,74	2,63	0,69	1,57
Reingressats	6,42	7,01	9,03	9,32	7,84	5,15	5,82	8,85	9,31	5,53	7,87

(Font: Montiel, 2004b)

El col·lectiu d'infants que vivien fora de la Casa era el més nombrós (uns 4.000) però també resulta el més heterogeni, ja que depenien de la Maternitat fins als 25 anys, i el més desconegut, perquè s'establí una reserva total sobre la família de destinació. Se sap, això sí, que la majoria eren expòsits, per evitar problemes amb els pares biològics, i que les dides residien a zones cada cop més allunyades de Barcelona. La raó va ser la industrialització de la capital i les zones properes. Éssent l'àmbit rural el que millor encaixava amb la tasca de dida, per flexibilitat d'activitats i proximitat a la llar, era més fàcil trobar dides en entorns dedicats essencialment a l'agricultura, on es valoressin els salaris que la Maternitat podia pagar. Aquest allunyament progressiu del nucli urbà es va traduir en una experiència més traumàtica per als infants que tornaven a la Casa, a la ciutat i en règim tancat, després d'haver-se acostumat a una vida rural, tan

diferent. La cara negativa de la convivència amb famílies externes era la poca escolarització que rebien els infants i els casos d'explotació, sobretot dels nens per fer feines al camp, i de les nenes en feines domèstiques, a part d'altres casos més greus com la corrupció de menors i les violacions. No hi ha prou dades per conèixer l'autèntic abast d'aquests casos.

El personal de la Maternitat estava constituït, bàsicament, pels metges, les monges, les mainaderes, el personal de servei i les dides internes. El 1934 la Generalitat va reorganitzar els serveis sanitaris i va donar una empenta molt important al quadre de facultatius, configurant-lo com el de qualsevol hospital, amb una estructura jeràrquica i uns càrrecs que s'havien de cobrir mitjançant concurs-oposició. Es va incrementar el nombre de metges i les retribucions que tenien assignades.

Quant al personal sanitari auxiliar, també se'n va incrementar el nombre i la preparació tècnica. Les Germanes de la Caritat (50 monges el 1931) estaven a càrrec del funcionament de tots els serveis, només per sota de la Junta i dels metges. També treballaven a la Casa fent les feines domèstiques més dures les anomenades "amas secas", dides que ja no podien dedicar-se a l'al·letament, no tenien cap altre lloc on anar i es conformaven amb un sou mínim, i les mainaderes, que majoritàriament eren noies que havien estat internades en el seu moment però no se'ls havia trobat cap sortida, i eren un recurs útil per obtenir mà d'obra dòcil a un cost molt baix.

El personal administratiu comprenia el secretari, l'administrador, auxiliars, un conserge i els encarregats de manteniment (en total, 7 persones en aquest període). Fins a 1936 hi va haver un capellà en plantilla, com a assistent espiritual de les monges i de la resta de personal.

En aquesta època es van incorporar figures com Emili de Balanzó Cabot, Santiago Dexeus Font i Martí Carbonell Juanicó. Aquest últim va tenir un gran interès per la neonatologia i les vacunacions, i va participar en els primers assaigs fets amb la vacunació antixarantpionosa els anys 1961 i 1962. Va ser un dels membres més actius de l'SCP, i un gran impulsor de la medicina en català. Va publicar *El nadó de risc elevat* (1970) amb els seus fills Martí i Xavier

(Baños, 2011). Un dels seus objectius era crear el centre més important de Catalunya quant a salut matern infantil, en assistència i en formació d'especialistes i auxiliars. Aquest objectiu va ser aturat per la Guerra Civil.

Imatge IV.8: Ressenya del llibre *El Nado de Risc Elevat*, a La Vanguardia (1970)

EL NADO DE RISC ELEVAT

de Martí Carbonell i Juanico y Martí y Xavier Carbonell i Estrany. — Edicions 62, B.

En su serie «Monografías Médicas», de l'Agrupació d'Estudis Mèdics, Edicions 62 ha publicado este interesante libro del doctor Martí Carbonell y Juanico, cuya actividad científica y profesional ha ido vinculada a la Casa Provincial de Maternidad de cuyo Instituto de Puericultura es médico Interno desde 1930, y a partir de 1958, director, y a la Societat Catalana de Pediatria, de la que ha sido presidente. Sus dos hijos, Martí y Xavier, el primero Internista del mismo Institut de Puericultura y el segundo que lo ha sido en el Children's Memorial Hospital de Oklahoma en Estados Unidos, han colaborado con el padre en la confección de esta obra en la que son divulgados los conceptos necesarios para que el pediatra en general pueda establecer el criterio de qué recién nacidos ha de ser sometidos a rigurosa observación, los signos que han de orientarlo en cada caso particular, cuáles son las medidas inmediatas que hay que tomar, y qué niños y en qué momento es indispensable que sean mandados a centros especializados. Sus autores aspiran a crear un clima de eficaz estado de alerta entre los médicos, que haga que los recién nacidos tengan las máximas posibilidades de supervivencia y de normal futuro, con la esperanza de que muy pronto el progreso pediátrico convierta en vieja e inservible esta monografía.

Oriol Casassas ha hecho la presentación de los autores y del libro remontándose a la creación de la Casa Provincial de Maternidad y Expósitos en 1853, ampliada en 1878 con la finca Mas Caballé de Les Corts, cuyos servicios, con la mentalidad de la época, desgraciadamente en ciertos aspectos muy poco cambiada todavía hoy, «constituyen un

recinto tancat, una mena de vergonyós centre secret protegit per les lleis de l'Estat i absolutament vedat a l'ensenyament i a la inquietud científica».

Destaca Oriol Casassas que la insatisfacción que este estado de cosas producía, especialmente en el presidente de la Mancomunitat de Catalunya, Enric Prat de la Riba, y en el vocal, doctor Miquel A. Fargas, fue como el impulso que les decidió a encargar en 1917 al doctor Ricardo Zariquey y al arquitecto provincial Josep Bori, que visitasen y estudiasen las mejores Casas de Maternidad de Europa. Fruto del viaje fue la redacción de una Memoria muy documentada, y de ello nació el decidido propósito de transformar la vieja Institución de 1853 en una nueva «Casa maternal catalana» con la idea directriz de no sólo mejorar los servicios, construyendo edificios higiénicos dotados de material científico, sino de transformar asimismo su espíritu.

Hoy, en la Maternidad, con el pediatra doctor Martí Carbonell Juanico y el maternólogo doctor Carles Carceller Blay, más los dos hijos doctores Carbonell, el espíritu realmente ha cambiado y de ello deja constancia esta monografía, fruto de una tarea de plena dedicación, abnegada.

(Font: La Vanguardia, 31/12/1970, p. 37)

2.2. Guerra i primer franquisme (de 1936 a 1960)

2.2.1. La Guerra Civil

Gairebé tota la documentació relativa a la institució durant la guerra ha desaparegut, i per tant poca cosa es pot dir de com es van viure aquells moments dins de la Casa. No sembla que la Maternitat patís cap atac bèl·lic, ni que funcionés com a hospital per atendre ferits de guerra, tot i que naturalment es va veure afectada per tots els canvis que se'n van derivar. El nom va canviar a "Casa de Maternitat", sense referència als expòsits, i aquesta etapa va ser l'única en què el nombre d'ingressats legítims va superar la dels il·legítims. La major part dels ingressos provenien de naixements a la mateixa institució, ja que el servei de maternitat va absorbir part de les parteres que provenien de l'Hospital Clínic i el de Sant Pau quan aquests establiments van haver d'atendre els ferits. La Maternitat, per part seva, va funcionar com a centre d'atenció a la infància damnificada, amb independència dels seus orígens o la seva filiació.

El 3 de gener de 1937 es va promulgar el Decret Reforma Eugènica de l'Avortament¹⁰⁵ (Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya -DOGC- 9 de 1937), que permetia avortar per qualsevol causa. Dins de les normes que regulaven l'aplicació del Decret s'inclouien els centres que podien practicar els avortaments, el primer dels quals va ser la Casa de Maternitat (Torres i Ramió, 2020). El Decret no contemplava l'objecció de consciència del metge, i alguns facultatius com Santiago Dexeus van acabar al calabós del Convent de Sant Elies (avui Parròquia de Santa Agnès). Vicenç Guarner, cap dels serveis d'Ordre Públic de la Generalitat, va solucionar moltes d'aquestes situacions i va aconseguir alliberar la majoria d'implicats, que després es van traslladar a França. La resta, acabada la guerra, van haver de demostrar la seva adhesió al Movimiento per exercir i poder tornar a treballar a Sant Pau, al Clínic, a la Maternitat o a Santa Matrona, entre d'altres (Alsina et al., 1998).

¹⁰⁵ Disponible a:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f2/Reforma_Eug%C3%A8nica_de_l%27Avortament_%281937%29.pdf

La dificultat de la situació es pot deduir de fets com el trencament del contacte amb les dides externes, que majoritàriament residien en zones controlades pel bàndol insurrecte. La Maternitat va interrompre el pagament dels seus salaris, i no hi ha dades sobre quines van ser les repercussions en les vides d'aquestes famílies o dels nens que acollien.

Dins de la institució la saturació, ja existent, es va agreujar per efecte del panorama bèl·lic. Segons Farré (2003), un membre dels comitès revolucionaris va avisar les monges que pensaven endur-se-les de nit, i probablement matar-les. Elles van fugir sortint en grups reduïts. Un cas molt similar l'expliquen Torres i Ramió (2020) sobre les monges Darderes de l'Hospital d'Infecciosos. En tot cas, les Germanes de la Caritat van desaparèixer de la Casa a meitats d'agost de 1936. L'atenció als interns va quedar a càrrec de les mainaderes i dides seques, sense experiència ni preparació (Farré, 2003). La Generalitat va iniciar la contractació d'infermeres professionals, mestres i educadors, però no es van arribar a cobrir les necessitats de la Casa. L'Institut d'Assistència Social va fer una crida a ciutadanes voluntàries que es consideressin aptes per fer aquest tipus de servei, i la Generalitat va obligar a les infermeres sense títol oficial a fer una prova d'aptitud per continuar treballant a les institucions de la Generalitat i als Ajuntaments. Malgrat la precarietat del moment, la mortalitat infantil va créixer poc en comparació amb l'increment d'ingressos (Torres i Ramió, 2020).

2.2.2. Primeres mesures franquistes

Les tropes franquistes van ocupar Barcelona el gener de 1939. Les primeres mesures respecte de la Casa de Maternitat van ser la depuració de responsables i treballadors, l'eliminació de símbols catalans o republicans i la prohibició de la llengua catalana. El 30 de març de 1939 es van reposar els crucifixos a la Casa, en un acte solemne. Es van fer bateigs col·lectius i grans cerimònies religioses. Per evitar la depuració, els treballadors havien de presentar una declaració jurada de les activitats efectuades des del 18 de juliol de 1936. D'entre la llista de treballadors de la Maternitat en època republicana, els que no van fugir van ser investigats pel Jutjat Militar Especial de Funcionaris. El 16 de desembre de

1939, la Junta va acordar acceptar la decisió judicial quant a la responsabilitat dels afectats. Els que van ser considerats no responsables van ser admesos sense sanció i van continuar treballant, mentre que per als culpables de desafecció al Movimiento es van obrir expedients que van desembocar en una suspensió de feina i sou o en una reducció del sou a la meitat. Els salaris dels qui van continuar treballant van retrocedir a nivells de 1936. El personal contractat després de la guerra havia de demostrar la seva adhesió al Movimiento amb un certificat de Falange i de les autoritats del lloc de residència corresponent. Un altre motiu d'expulsió i suspensió de sou per als treballadors era la violació del secret sobre la identitat o procedència de les mares solteres o els nens asilats.

Amb la derogació de la major part de la legislació republicana i la desaparició de la Generalitat, es va produir la recentralització de les competències en tots els àmbits i també en salut. La Maternitat va passar a dependre del representant del Gobierno al territori: la Diputació Provincial de Barcelona. Els avenços iniciats en matèries com la medicina o la pedagogia, i els que s'havien projectat, es van aturar. Es va imposar el pensament integrista catòlic i els seus punts de vista sobre la maternitat i el matrimoni, amb un rígid esperit de jerarquia.

En tot cas, i donada la poca predisposició del Govern espanyol a mantenir el finançament de la Diputació als mateixos nivells d'èpoques anteriors, la supervivència mateixa de la Maternitat es va posar en perill, i va quedar palès el paper bàsicament propagandístic que es donava dins del règim a la beneficència. De 1939 a 1949, en què es va elegir la primera Diputació corporativa segons la Llei de Règim Local, la Maternitat va mantenir els serveis sota mínims, sense cap altre valor afegit. La repercussió en la qualitat de les instal·lacions va ser nefasta: es van deteriorar progressivament, sense que les demandes de millora per part dels metges fossin escoltades.

El 1943 es va aprovar un nou reglament de la Casa, que recollia l'ideari jeràrquic nacionalcatòlic i tornava a plantejaments previs a la República. En ell, es feia èmfasi en la condemna de la maternitat extramatrimonial i s'afirmava la incapacitat de les mares solteres per fer-se càrrec dels seus fills, pel fet de pertànyer a un model de família moralment viciat. Els principals destinataris de

les noves normes eren, doncs, les mares del Pavelló Rosa i els seus fills. Aquestes mares patien les conseqüències de la seva pròpia condició, ja que pel grup al qual pertanyien tenien un accés molt limitat als aliments que estaven a l'abast dels vencedors. El resultat eren moltes malalties i un augment de la mortalitat infantil. Davant de la falta d'atenció del règim per les necessitats d'alguns sectors de la població, durant aquest període la Maternitat va exercir amb intensitat la seva tasca benèfica però des d'un paternalisme molt diferent de l'actitud de dècades anteriors.

El reglament establí la composició del cos directiu: La Junta de Govern vetllava per la bona marxa de la institució, nomenava el personal i portava la comptabilitat general, amb dependència de la Diputació, a qui havia de sol·licitar l'aprovació dels pressupostos i altres decisions importants. Quant a les oficines per a gestions internes, estaven dividides en la secció de Secretaria -per a correspondència, expedients i arxiu- i la d'Administració -per a la comptabilitat, preparació de pressupostos i administració dels béns-. El president de la Diputació tenia l'atribució de cobrar, en nom de la Junta, les quantitats rebudes per la Maternitat en concepte de llegats, herències o donatius.

El servei intern va ser restituit a les Germanes de la Caritat, que van tornar el 6 de febrer de 1939. S'encarregaven de les tasques d'infermeria i de la guarda permanent per a recepció de nens (l'equivalent al torn). A partir de 1942 i amb la progressiva incorporació de llevadores i mainaderes als pavellons, les monges van començar a abandonar les tasques d'infermeria, que s'estaven professionalitzant, i es van dedicar sobretot al treball domèstic i a supervisar les tasques de neteja efectuades per les dones internades. Això no va disminuir la gran influència que les germanes tenien dins de la institució.

Els infants ingressats s'anotaven en un registre amb diverses dades identitàries, entre ells el número que se'ls assignava i que portaven penjat del coll en la placa de plom que duïen al llarg de tota la seva estada. Si el nen havia estat abandonat o no se sabia el seu nom, se li posava un nom a la Casa. Posteriorment se li efectuava un reconeixement mèdic i finalment, si no constava el certificat de baptisme, era batejat pel sacerdot assignat al centre.

Els metges de categoria superior eren anomenats “numeraris”, i podien ser caps de servei, de secció o d'especialitat. Els ajudaven els metges auxiliars, els metges interns (que per sortir necessitaven l'autorització del seu superior) i els agregats, que treballaven gratuïtament en treballs d'investigació ajudant un metge numerari. Malgrat les necessitats creixents de la institució, no es va incrementar el nombre de facultatius.

Dins de la Maternitat treballaven dides i mainaderes, però sovint les pròpies dides feien feina de mainaderes sense tenir la preparació adequada, cosa que acabava perjudicant els infants. L'alletament per part de les mares solteres tampoc no era sempre beneficiós, ja que les dones no estaven ben alimentades a causa de les dures condicions de vida que patien. A això s'afegia que la lactància artificial encara no estava del tot desenvolupada i resultava insuficient. Per això la tasca de les dides, tant internes com externes, va continuar sent necessària. La contractació i el comportament de les dides estaven subjectes a unes normes estrictes, tot i que a la llarga el control sobre les dides externes va retenir les deficiències d'èpoques anteriors, amb la diferència que ara es limitaven a exigir-los un certificat que demostrés l'alineament amb les idees del Movimiento. El mateix passava amb els nens que eren acollits per famílies a canvi d'una remuneració i que a vegades, lluny del control de la Casa, eren obligats a fer feines molt dures i rebien un tracte abusiu. D'altra banda, les dides internes estaven sotmeses a uns horaris molt rígids, no podien rebre visites de la família sense permís previ de la Superiora i, tot i així, en una habitació sota la vigilància d'una monja. L'argument per a aquest tracte era que el control sobre la dieta i les activitats de les dides contribuïa al bon alletament, però tot plegat disminuïa el ja escàs interès de les dones en sol·licitar aquesta feina (Farré, 2003; A. M. Rodríguez, 2009). La plantilla formada per les dones del servei domèstic, mainaderes, llevadores, infermeres, i altres com el personal de manteniment va veure com les seves condicions laborals empitjoraven considerablement. El reglament de 1943 va derogar qualsevol acord previ i va atorgar a la Junta de Govern la potestat de fixar les condicions de treball del personal, que no va retenir cap capacitat de negociació, ni estava autoritzat a defensar els seus drets.

2.2.3. Pavelló Blau i Pavelló Rosa

El 1942 es va inaugurar el Pavelló Blau, per a dones casades. Les solteres estaven al Pavelló Rosa, sotmeses a una disciplina rígida i en unes instal·lacions antigues que no tenien res a veure amb les modernes de què gaudien les casades. El Pavelló Blau va ser el que més va créixer en nombre de parts assistits fins a 1961, a causa de la mateixa política de la institució, que va fomentar els parts a través del sistema de pagament. En el Pavelló Rosa, en canvi, la situació estava estancada en la precarietat. Per ingressar al Pavelló Blau calia el certificat de matrimoni i era aconsellable anar-hi acompanyada del marit. Hi havia un servei d'obstetrícia que era només per a les dones casades, mentre que el de ginecologia i el de medicina general eren per a totes les dones embarassades, però en la prestació del servei s'evitava que solteres i casades coincidissin. El disseny del Pavelló Blau era assimilable al d'un servei privat, i el pagament es podia adequar a la capacitat de les pacients, fins hi havia l'opció de la gratuïtat en el cas de dones casades sense recursos. A mesura que la situació econòmica del país va començar a millorar, el servei del Pavelló Blau i el nombre d'ingressos es van incrementar molt.

Imatge IV.9: Pavelló Blau

(Font: <https://www.diba.cat/web/recintes/maternitat/pavello-blau>)

Imatge IV.10: Pavelló Rosa

(Font: MARIA ROSA FERRE, CC BY-SA 2.0
<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0>>, via Wikimedia Commons)

El Pavelló Rosa tenia una secció gratuïta i una de pagament. Per accedir a la gratuïta, i si el metge no aconsellava una altra cosa, calia estar embarassada almenys de 8 mesos. A la secció de pagament s'hi podia ingressar en qualsevol moment de la gestació, ja que la despesa anava a càrrec de la futura mare, tot i que la quantitat a abonar es decidia en funció de les capacitats de la pacient. La legislació de beneficència vigent garantia que no s'investigaria cap dada sobre les mares que ingressaven, ni es comprovaria la veracitat de les dades que proporcionessin. Per mantenir aquesta situació, les dones no podien ser visitades per ningú, i havien d'estar soles durant tot el procés. A més, havien d'acceptar el reglament intern de la Casa, que incloïa un horari molt estricte, l'obligació de fer diverses tasques i les pregàries diàries corresponents, amb finalitat expiatòria pel pecat comès. Després de parir, i malgrat les pressions de les monges perquè actuessin correctament i reconeguessin el nou-nat, les mares podien marxar amb la criatura o deixar-la a disposició de la institució. En aquest últim cas, tenien l'obligació de passar a la secció d'al·letament, on alimentaven al fill durant un mínim de 40 dies, en la mateixa situació que les dides internes (per tant, havien de treballar també com a mainaderes). Un cop fora de la casa, les mares que havien deixat el nen internat podien recuperar-lo en qualsevol

moment.

Segons el nou reglament, els nens ingressats havien de ser menors de 5 anys, tot i que com a màxim podien romandre a la Casa fins als 7 anys, moment en què passarien a la Casa de Caritat, sempre que fos possible.

La majoria d'infants a càrrec de la institució en aquesta època, tant externs com interns, eren expòsits (més del 95% durant tot el període 1939-1949), i durant els primers dies de vida. Sembla que si els progenitors abandonaven el fill després d'un període més llarg de convivència, en què havien establert un vincle més fort, era per raons econòmiques. El nombre d'infants a cura de famílies externes va continuar superant amb escreix els interns (un 75% del total el 1949), amb els problemes que ja hem comentat per deficiències de control sobre el tracte que rebien.

A l'àrea de lactància eren alletats tots els infants menors de 2 anys. Si havien nascut a la Maternitat, la mare estava obligada a alletar-los dins d'aquest pavelló com si fos una dida més durant 5 setmanes, excepte ordre mèdica en contrari.

A la secció de deslletament hi havia els nens de més de 2 anys, que començaven a rebre una educació diferenciada per sexe, fins als cinc anys les nenes i fins als 7 els nens. A partir dels 5 o 6 anys, les nenes rebien una formació específica en tasques domèstiques com la costura. Aproximadament a aquesta edat tots eren traslladats a la Casa de Caritat.

La secció d'hospitalització es destinava als infants malalts de les altres seccions, i als acabats de dipositar que tenien alguna malaltia. Hi havia una àrea específica on es podien aïllar els qui tenien alguna malaltia contagiosa.

2.2.4. Els anys 50. Un esperit renovador

Les eleccions de 1949 van establir un marc legal que es va mantenir en allò essencial fins a 1975. En el marc d'una jerarquia molt rígida, la Maternitat actuava en total dependència de la Diputació. El primer president de la Diputació,

elegit el 1949, va ser Joaquim Buxó d'Abaigar, que el 1951 va ser reconegut com a Marqués de Castell-Florite, i que va continuar en el càrrec fins al 1967. Molts dels seus regidors també van ser reelegits al llarg dels anys, de manera que el conjunt va constituir un òrgan directiu estable. En un context en què l'ús de la propaganda era una estratègia essencial, la Maternitat i la Casa de Caritat, amb el seu component benèfic, eren elements valuosos. Durant aquests anys, però, la Diputació va continuar reclamant una major dotació, cosa que no es va fer realitat fins a la Llei de Bases de Règim Local de 1953 que va modificar la de 1945 i va crear noves font de finançament per a les Diputacions. De fet, el pressupost de 1954 va doblar el de 1953, però l'increment no va tenir gaire repercussió en la Maternitat, ja que les despeses de beneficència eren enormes.

L'any 1953 es va celebrar el primer centenari de la Casa de Maternitat, i el règim va aprofitar l'ocasió per activar-ne la propaganda. L'esdeveniment va merèixer un número especial, el núm. 12, de la revista *San Jorge*, editada per la Diputació, amb una dedicatòria expressa del papa Pius XII i diversos articles que mitificaven el passat de la institució i la seva tasca en aquell moment, juntament amb tres breus articles científics a càrrec dels principals metges de la Casa. Dins dels actes commemoratius podem destacar la col·locació de la primera pedra del Pavelló Cambó, destinat a la infància. La seva inauguració molt més tard, el 25 de juny de 1957, demostra el caràcter propagandístic de l'acte (Farré, 2003).

**Imatge IV.11 (esquerra) i Imatge IV.12 (dreta): Interior de la Maternitat
(anys 50)**

(Font: Pérez, 1953b. Revista San Jorge, núm. 12, p. 13.)

(Font: Pérez, 1953b. Revista San Jorge, núm. 12, p. 16.)

**Imatge IV.13 (esquerra) i Imatge IV.14 (dreta): Interior de la Maternitat
(anys 50)**

(Font: Goday, 1953. Revista San Jorge, núm. 12, p. 41.)

(Font: Pérez, 1953b. Revista San Jorge, núm. 12, p. 21.)

En el marc del centenari es va reclamar una nova regulació de l'adopció. El rerefons de la manca d'interès en la reforma era un concepte vergonyant de l'esterilitat (a falta de més coneixements, atribuïble a les dones) i el menyspreu que despertava la condició d'expòsit, que derivava en una menor consideració del fill adoptat. A la llarga, alguns dels prejudicis socials es van atenuar, i les classes mitjanes que no havien pogut tenir fills reclamaven la possibilitat d'adoptar. A causa de la legalitat vigent, la Maternitat no podia fer front a aquesta demanda amb facilitat, ja que l'adopció no extingia la pàtria potestat dels progenitors biològics. El secretari de la Maternitat, Julián Pérez, va fer un article en aquest sentit que es va publicar precisament al núm. 12 de la revista San Jorge, el mateix número on el Dr. August Brossa, cap de la secció d'infància, va exposar la idea dels "Padrins d'Honor": matrimonis que apadrinessin un infant intern, pagant una quantitat fixa que servís per mantenir-lo i educar-lo dins de la Maternitat.

Imatge IV.15 (esquerra): Primera pàgina de l'article del Dr. August Brossa i Imatge IV.16 (dreta): Primera pàgina de l'article de Julián Pérez (1953)

(Font: Brossa, 1953. Revista San Jorge, núm. 12, p. 64)

(Font: Pérez, 1953a. Revista San Jorge, núm. 12, p. 69)

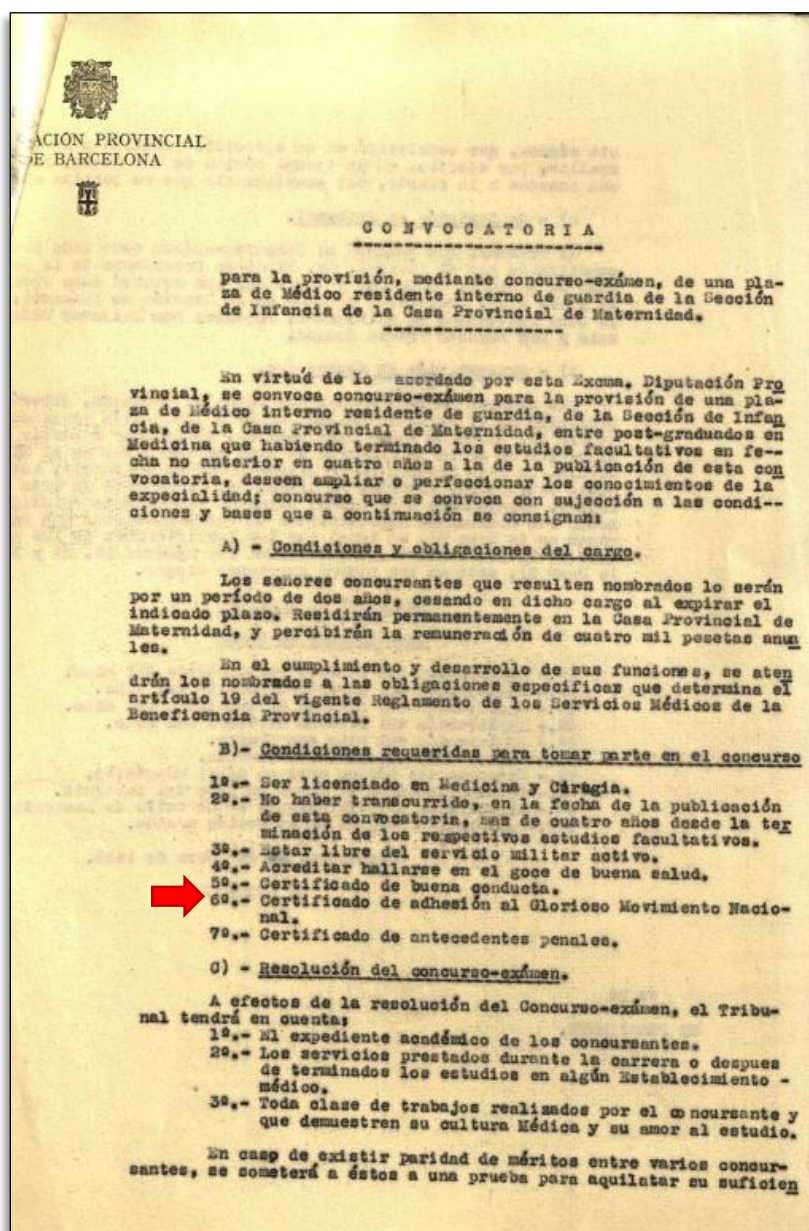
Com hem vist al [Capítol III](#), la modificació de l'adopció operada per la Llei del 25 de febrer de 1957, en el marc del nou desenvolupisme opusdeista, va disminuir per als pares adoptius el risc de perdre la criatura, que ja només podia ser reclamada pels progenitors biològics en casos excepcionals. Les limitacions, en aquest cas, es posaven més en les condicions que calia reunir per adoptar. La nova llei va provocar un canvi radical dins de la secció d'infància de la Maternitat: en lloc de tutelar la criatura fins a la majoria d'edat, la política va ser la d'aconseguir que l'intern fos adoptat i abandonés el centre el més aviat possible. L'any 1958, ja sota la nova llei, es van tramitar 25 adopcions. En el termini d'un parell d'anys, la situació es va invertir i es va passar a un allau de sol·licituds d'adopció que no podien ser ateses en la seva totalitat i col·lapsaven l'administració del centre. L'afany per facilitar l'adopció va provocar que quan un infant ingressava, si era el cas, se li busqués una família immediatament. En algunes ocasions, això va conduir a una mobilitat excessiva dels infants, que no sempre es quedaven amb els progenitors que els acollien.

A partir de 1953 es va començar a plantejar una reestructuració del centre, amb una clara aposta per l'atenció a dones casades. Aquest any, per exemple, es van atendre 941 parts al Pavelló Blau i 456 al Pavelló Rosa, i el 1959 les xifres van ser de 2.257 i 469 respectivament. D'altra banda, i gràcies a l'obertura cap a l'exterior, van començar a arribar influències foranes sobre ginecologia, obstetrícia i altres disciplines científiques, alhora que els facultatius de la Maternitat van començar a fer viatges a l'estranger per assistir a congressos i intercanviar coneixements. Al mateix temps, dins de la institució s'organitzaven múltiples activitats com conferències i trobades científiques, en què participaven activament els metges de la plantilla. Existia el projecte de convertir la Maternitat en un gran hospital per a dones, malgrat les connotacions paternalistes que el context polític suggereix.

L'any 1955, la secció d'infància i la de parts van rebre, respectivament, el nom d'Institut Provincial de Puericultura i el d'Institut Provincial de Maternologia, i en foren directors August Brossa i Santiago Dexeus. Al cap de dos anys, amb la jubilació de Brossa, va ocupar la direcció de l'Institut de Puericultura el Dr. Martí Carbonell, amb Emili Balanzó com a subdirector. Carbonell volia reduir la

importància de la Maternitat com a asil d'expòsits i continuava defensant la idea de potenciar-la com a hospital de pediatria obert a tothom. Aquest projecte no va rebre el suport de la Diputació i mai no es va fer realitat. El context polític no havia perdut rigidesa, es consideraven altres prioritats i en moltes ocasions el fet de tenir iniciativa no es valorava positivament. En el document següent es pot veure com, en la selecció de metges per a la Casa, s'exigia l'adhesió al "Glorioso Movimiento Nacional" (requisit 6è).

Imatge IV.17: Primera pàgina de les bases per a la convocatòria per a una plaça de resident intern de guàrdia de la secció d'infància (1955)

(Font: AHDB, A-206, Exp. 07)

L'esperit renovador d'una part del sector científic, que també havia arribat als metges de la Maternitat, va trobar-se sovint amb resistències pròpies del sistema en què estava inserit. Així, la rígida mentalitat religiosa de l'època es posicionava en contra del part hospitalari i sobretot de la utilització d'anestèsia. Els capellans i els metges catòlics defensaven la idea del "parirás con dolor", i veien l'anestèsia com un perill moral per als facultatius. Malgrat això, els parts en clíniques es van continuar produint i creixent, ja que la burgesia s'havia empobrit i moltes vegades els habitatges no reunien les condicions necessàries. A més, si la llevadora signava un volant que acreditava les mancances de l'habitatge s'estalviava fer l'assistència domiciliària. Santiago Dexeus, director de l'Institut Provincial de Maternologia de la Maternitat des de juny de 1957 i figura molt important de l'obstetrícia i la ginecologia de l'època, no només va ser dels pocs professionals que va continuar publicant malgrat la desídia científica generalitzada, sinó que sempre va ser partidari d'anestesiàr les parteres. Quan es va introduir el Pentotal va recomanar que s'utilitzés a la Maternitat, i així va ser des de 1959 (Alsina et al., 1998). L'any 1970, tres anys després de la jubilació de Dexeus, es va utilitzar per primera vegada l'anestèsia peridural en obstetrícia, i la Maternitat va ser el primer centre hospitalari de Barcelona on es va practicar (Farré, 2003).

Una innovació essencial va ser la de les incubadores. Entre els anys 1955 i 1957 s'havien adquirit unes incubadores poc avançades per substituir la sala incubadora inicial, però n'hi havia molt poques i en cas d'una nova emergència s'havia de treure el nadó abans d'hora, cosa que havia estat causa de queixa per part dels pediatres de la Casa. El 1957 la Maternitat va rebre material sanitari procedent de la UNICEF, en el marc dels acords signats per Espanya el 1954 amb l'organització i que també comportaven la posada en marxa de quatre centres d'UNICEF a Espanya. Un d'ells va ser la secció de prematurs, amb aparells nous, que es va inaugurar l'11 de maig de 1959, amb la participació del Fons Internacional d'Auxili a la Infància de l'ONU. En aquest centre, les Germanes de la Caritat van tenir menys protagonisme, ja que hi treballaven infermeres especialitzades (Farré, 2003). L'any 1959 també es va posar en marxa l'escola de llevadores que s'avia acordat el 1957, amb permís del Ministeri d'Educació. Hi havia altres cursos funcionant a la institució, com el de tocoginecologia per a estudiants de postgrau, que es feia des de 1948. Ja als

anys seixanta, l'organització de l'àrea de maternitat, que és la que més es va potenciar, s'assimilava a la d'un gran hospital, malgrat que sempre es va lluitar amb un finançament limitat, sovint per voluntat expressa del règim.

Cal esmentar també l'obra de Lamote de Grignon, que es pot considerar l'iniciador de la neurologia infantil al país (Alsina et al., 1998). La seva tasca es va desenvolupar a partir de la dècada posterior, però ja es troben dades seves prèvies a 1955. En realitat, dins de l'Institut de Puericultura ja hi havia un departament per a nens amb discapacitat mental, tot i que amb una atenció molt limitada. Era conegut pel departament dels "xirulos" (Farré, 2003).

El gener de 1957, el Dr Brossa havia fet un informe denunciant les deficientes condicions d'alimentació de les dides del Pavelló Rosa, així com la seva manca de preparació i la deficient atenció afectiva que dispensaven als infants. Aquell any, el nombre de parts al Pavelló Blau va ser de 941, mentre que al Pavelló Rosa n'hi va haver 456 (Alsina et al., 1998; Farré, 2003). Entre 1939 i 1960, el nombre d'infants residents a la Maternitat va passar de 505 a 902. El creixement més gran va ser a la secció de lactància, amb 113 nens el 1939 i 357 el 1960. Els nens de més de 2 anys passaven una gran part de la seva vida vinculats a la institució, entre d'altres motius per la deficient regulació de l'adopció en els primers anys del franquisme. L'any 1960 va entrar com a metge becari Santiago Dexeus, fill (Farré, 2003). El 1961, Santiago Dexeus Font va ser nomenat degà del cos facultatiu.

Imatge IV.18: Plànol del recinte de la Maternitat

(Font: elaboració pròpia a partir d'una imatge de l'AHDB)

2.3. El segon franquisme

Mentre que la vida política es caracteritzava per l'immobilisme, en els anys 60 hi havia un gran dinamisme econòmic i social, afavorit pels contactes amb l'exterior. L'any 1964 les Germanes de la Caritat van canviar la característica toca alada emmidonada per una altra més senzilla i pràctica.

Imatge IV.19: Germanes de la Caritat amb la toca antiga (esquerra) i

Imatge IV.20: amb la toca nova (dreta)

(Font: Pérez, 1953b. Revista San Jorge, núm. 12, p. 11)

(Font: "El Nuevo Hábito de Las Hermanas de La Caridad". La Vanguardia, 22/09/1964, p. 3)

Aquest mateix any, i gràcies a una donació, es van adquirir dos aparells de televisió: un per al pavelló de les mares solteres i un per a les Germanes. També es van anar afegint electrodomèstics com les primeres neveres elèctriques, rentadores i els primers ascensors.

Els serveis oferts per la Maternitat van créixer, es van diversificar i, lentament, es van modernitzar. Així, mentre que l'any 1963 la institució encabia dos instituts (el de maternologia i el de puericultura), més un centre de prematurs, el 1972 tenia en funcionament 5 instituts (com el de neuropediatria, que a partir de 1974 ja constituïa una direcció independent a càrrec de Cristóbal Lamote) i diversos centres especialitzats (Farré, 2003). És important destacar que aquesta importància gradual que es va concedir a la neuropediatria estava originada en la preocupació per les derivacions neurològiques de la reduïda vida de relació que practicaven els infants acollits. L'Institut de Neuropediatria molt aviat va esdevenir una de les primeres escoles de l'especialitat del país (Casassas i Ramis, 1993). Mentrestant, el degoteig d'infants expòsits va continuar, moltes vegades amb ressò a la premsa:

Imatges (d'esquerra a dreta i de dalt a baix) IV.21, IV.22, IV.23, IV.24, IV.25, IV.26, IV.27 i IV.28: Conjunt de notícies a La Vanguardia sobre infants abandonats i traslladats a la Maternitat (1960-1970)

Un recién nacido, en el portal del Círculo Artístico

Junto al portal del vestíbulo del palacio que el Real Círculo Artístico ocupa en la calle de Cucurulla, 4, fue encontrado allí abandonado, dentro de una cesta, un recién nacido, que ha sido internado en la Casa de Maternidad,

(Font: La Vanguardia, 08/03/1961, p. 29)

EL ARTE DE SER BONDADOSO

Días atrás, reseñamos que en un rellano de la escalera del local social del Real Círculo Artístico había sido encontrado un recién nacido abandonado. El niño fue bautizado ayer en la capilla de la Casa de Maternidad, apadrinado por el vizconde de Güell, presidente del Círculo, y por la señorita Montserrat Bru, telefonista de dicho organismo, que fue quien recogió al niño, tras recibir una llamada telefónica que le anunciaba haber sido abandonado.

El acto, estrictamente íntimo, fue muy emotivo. El nuevo cristiano recibirá los nombres de Juan Lucas, y es de creer que se convierta en un artista cumplidísimo, porque esto de haber sido recogido en la entrada del Círculo Artístico y ser apadrinado por su presidente, así lo garantiza. Con este padrinzago llegarán sin duda a varias docenas las funciones, encargos, fatigas, cometidos y representaciones que acepta sobre sus generosas espaldas el vizconde de Güell. Al arte simbolizado en su presidencia del Artístico, añade, pues, el arte, todavía más importante, de ser bondadoso.

(Font: La Vanguardia, 11/03/1961, p. 27). Aquesta notícia és la continuació de l'anterior.

SUCESOS

ABANDONO DE UN RECIEN NACIDO

Un niño de pocos días de edad fue encontrado en la puerta de una casa de la calle de Diputación, número 52. El inquilino de dicha vivienda se encontró un envoltorio de ropas, en cuyo interior estaba el niño, junto a una carta en la que se pedía lo recogiera y adoptara. El recién nacido fue internado posteriormente en la Maternidad.

(Font: La Vanguardia, 11/04/1963, p. 24)

ABANDONO DE UNA CRIATURA

En el rellano del piso cuarto del número 69, de la calle Melchor de Palau, fue hallado por la portera del inmueble un envoltorio de trapos, conteniendo un niño de pocos días de edad. El juez de guardia dispuso el traslado de la criatura a la Casa Provincial de Maternidad. Se practican gestiones para averiguar el paradero del autor del abandono.

(Font: La Vanguardia, 08/03/1964, p. 33)

EN RELACION CON EL ABANDONO DE UN NIÑO EN LA VÍA PÚBLICA

Hace unos días, fue encontrado abandonado en la puerta del piso tercero de la casa número treinta de la calle Albarada, de Hospitalet, un niño de unos dieciocho meses de edad, mulato, que por disposición del juez de guardia fue internado en la Casa de Maternidad. Inspectores del grupo VI de la B.I.C. han procedido a la detención del autor del abandono y de la madre del niño. Se trata de Francisco García Díaz que hacía vida marital con la madre, Manuela Molina Hidalgo. Ambos han pasado a disposición del juzgado de guardia.

(Font: La Vanguardia, 22/09/1967, p. 21)

NIÑA ABANDONADA A LA PUERTA DE LA RESIDENCIA SANATORIAL

Bien aseada y atada al interior de un cochecito fue encontrada, a la puerta de la Residencia Sanatorial «Francisco Franco», una niña de 11 años de edad. Junto a la pequeña había una nota en la que se decía que se trataba de una ahormal y que su madre, residente en Torelló, la abandonaba por carecer de medios para su curación.

Se procedió al traslado de la niña a la Casa de Maternidad con el fin de que pudiera aplicársele el tratamiento más adecuado. La policía realiza pesquisas para localizar a la madre.

(Font: La Vanguardia, 19/11/1969, p. 36)

Dos hermanitas, de 3 y 2 años, abandonadas en la plaza de Cataluña

Recogidas por la Policía Municipal, se les halló una nota dirigida al juez explicando las causas de tal determinación

En la plaza de Cataluña, y ya de noche, fueron halladas dos niñas de corta edad. Suponiendo que se habían extraviado, un policía municipal las recogió y las trasladó a las oficinas de la División de Tráfico que existen en la misma plaza, donde fueron atendidas y se procuró que la niña mayor, de 3 años, pudiera dar alguna explicación sobre lo que les había ocurrido o facilitar orientación sobre su familia y el lugar donde habitan.

Sin embargo, pudieron aclararse momentáneamente las cosas, pues en uno de los bolsillos del vestido de la niña fue hallado un papel doblado en el que había escrito un texto, dirigido al juez y en el que se decía que sus padres determinaban abandonar a sus hijas obligados por circunstancias difíciles por las que pasaban.

Las niñas fueron identificadas como María del Carmen y María Dolores Casado Escame, de 3 y 2 años, respectivamente. Hay la versión de que el hombre que abandonó a las «El maño», conocido como delincuente habitual contra la propiedad, pero no se dice si se trata del padre de ellas.

Por orden del juez, las dos hermanitas ingresaron en la Casa de Maternidad, donde están siendo debidamente atendidas por los Servicios de Asistencia Social de la Diputación de Barcelona.

NIÑO RECIEN NACIDO ABANDONADO EN UNA BOLSA DE PLÁSTICO

Un niño que cuenta unos cinco días de existencia, fue encontrado, abandonado, dentro de una bolsa de plástico, en el rellano del piso primero, en la calle San Miguel, 26.

Mientras se realizan gestiones para averiguar quiénes fueron los autores del abandono, el pequeño recién nacido ha sido internado en la Casa de Maternidad.

(Font: La Vanguardia, 19/02/1969, p. 23)

(Font: La Vanguardia, 19/08/1970, p. 23)

En un clima general d'expansió científica, es va crear el Centre de Lluita contra el Càncer, el Consultori per a l'Estudi de l'Esterilitat i la Infertilitat i nombrosos departaments nous, com el de genètica humana o el de metabolopaties. Tot això implicava una gran complexitat organitzativa i un augment obligat de la dotació. Al mateix temps, el laboratori central, que donava servei als instituts de Maternitat i Puericultura, va millorar el seu equipament fins a convertir-se en un dels més avançats de la ciutat.

El 1967 el nombre de nens ingressats va disminuir espectacularment, en part per un descens de les entrades però també perquè es va incrementar el nombre d'infants que eren recuperats per la mare. També va continuar sent elevat el nombre d'adopcions, i va augmentar el nombre d'infants que eren traslladats a les Llars Mundet (institució que va substituir la Casa de Caritat com a destinació quan s'assolia l'edat màxima d'estada a la Maternitat, i de la qual parlarem més endavant). Com a conseqüència, l'any 1967 les taxes de mortalitat infantil a l'institut de Puericultura van baixar fins al 1,17% dels nens acollits. Segons R. Aguilar (2004), això demostra que la mortalitat d'anys anteriors era deguda a l'escassetat de mitjans, el col·lapse i la insalubritat.

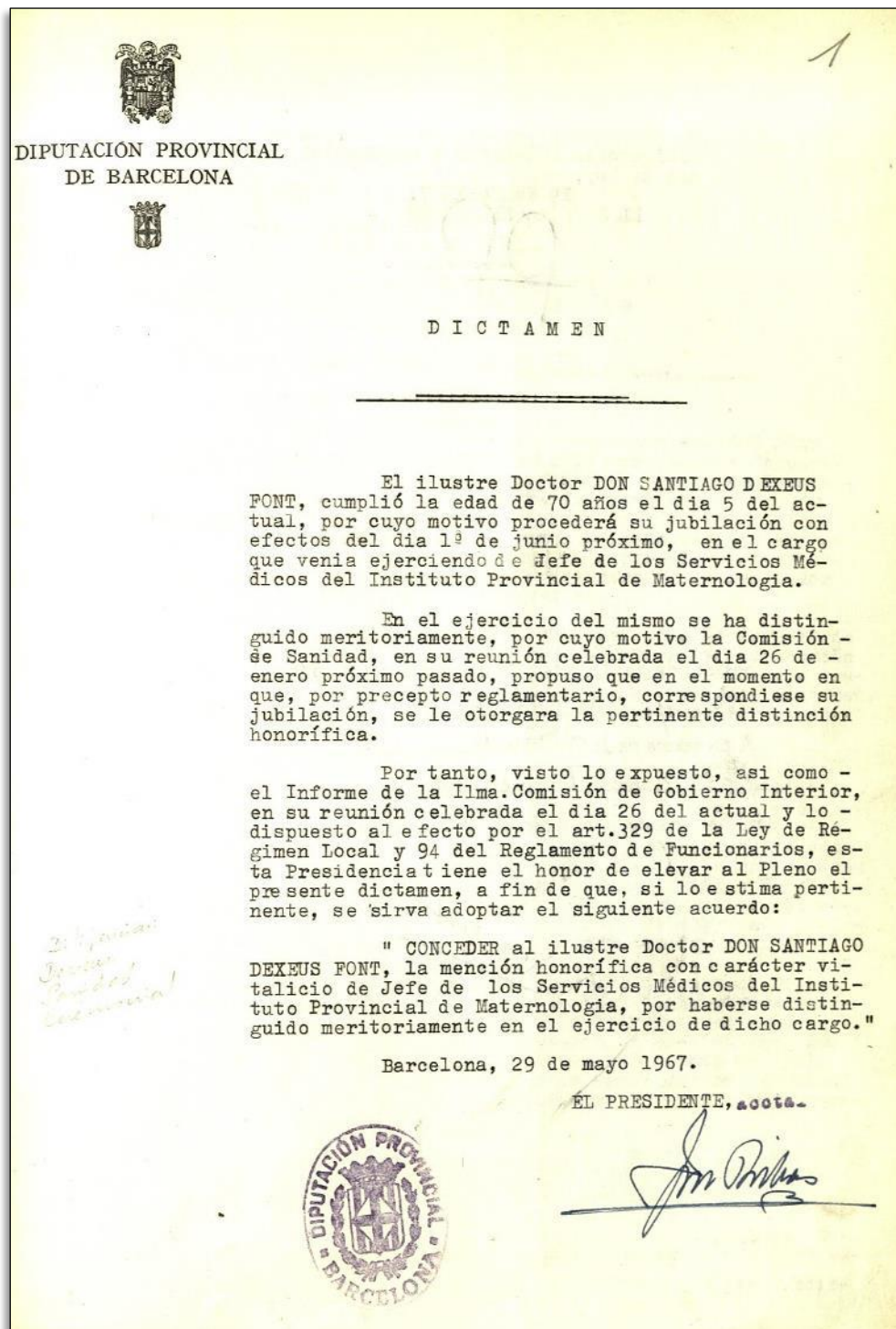
Les adopcions es van agilitzar, ja que a més el centre es beneficiava de tenir més espai i més recursos per als interns. Per afavorir la situació, es va retallar el temps de prova que una parella podia tenir confiat un infant prèviament a l'adopció. Durant la primera meitat dels anys seixanta hi va haver una mitjana de prop de 100 adopcions l'any, i el 1969 va arribar a ser de 163; arribat l'estiu es van tancar els expedients d'adopció perquè ja no disposaven de més criatures per donar, i la llista d'espera superava les 500 peticions.

L'àrea de maternologia va seguir una evolució inversa a la de puericultura, ja que es va créixer en serveis i parts atesos (4.206 parts de dones casades el 1966, un rècord històric, mentre que els de dones solteres es mantenien entre 350 i 500). El creixement va posar de manifest la necessitat d'una millora en els serveis. Durant aquesta dècada es van constatar les millores introduïdes gràcies a les incubadores. La mortalitat infantil va disminuir del 6,2% dels infants atesos el 1960 en la secció de prematurs al 2,2% el 1961. L'any 1963 la secció ja funcionava a ple rendiment i el 1966 se li va canviar el nom pel d'Institut de

Prematurs (Farré, 2003). El 1967 es va iniciar la construcció d'un nou centre de prematurs amb millors instal·lacions que es va inaugurar el 1968 i incorporava, per exemple, un pavelló per a l'estudi de les patologies neonatals.

El Dr. Dexeus Font es va jubilar l'any 1967, i el 1968 va ser nomenat el Dr. Carles Carceller Blay. El 1967 també es va produir un canvi decisiu: es va inaugurar a Barcelona el Centre de Maternologia de la Seguretat Social, que atenia gratuïtament a les dones embarassades sense diferències per estat civil, cosa que va fer baixar el nombre de parts de casades al Pavelló Blau a la meitat en un any (2.451) i a un mínim de 2.031 el 1970. Una altra causa d'aquest descens va ser que les taxes de la Maternitat per parts al Pavelló Blau es van incrementar, en contraposició al servei gratuït del nou centre. En tot cas, la disminució de parts va permetre dedicar temps i esforços a millorar el servei, i el conveni signat el 1973 amb la Seguretat Social, que permetia assistir parts subvencionats dins de la Maternitat, va tornar a fer pujar el nombre de dones assistides. Mitjançant la col·laboració amb la Seguretat Social, la Maternitat contribuïa a pal·liar el dèficit nacional en infraestructures sanitàries, però a la llarga l'assistència a les pacients se'n va ressentir i la competència va acabar amb la inevitable desaparició d'una institució que era altament costosa per a la Diputació i que, de fet, oferia serveis que ja eren coberts per la sanitat pública.

Imatge IV.29: Dictamen de jubilació del Dr. Santiago Dexeus (1967)

(Font: AHDB, GOV-355)

Imatge IV.30: Carta a La Vanguardia posant de manifest l'atenció deficient a les pacients (esquerra) i Imatge IV.31: Resposta a la carta (dreta) (any 1968)

CARTAS a «LA VANGUARDIA»
SERVICIO SOCIAL

Sr. Director de LA VANGUARDIA
 Señor Director:

Hemos cumplido el servicio social en la Maternidad de Barcelona y nos permitimos dirigirnos a usted con el ruego de insertar esta carta en su periódico.

Precisamente por esta experiencia, en la que hemos visto cosas admirables de abnegación y cuidado de los pequeños, advertimos también con mayor claridad alguna deficiencia que creemos podría subsanarse.

Son excelentes los servicios prestados a los niños en la primera etapa de su existencia; pero luego, al desarrollarse, y en el período tan importante de despertar a la vida, cuando empiezan a andar, hablar y conocer, carecen de la atención suficiente. Faltan personas que puedan atenderles de la manera especial requerida.

Dentro de la desgracia de estos pobres pequeños que carecen del calor necesario de un hogar, podría aliviarse y dárseles un desarrollo conveniente si hubiera más chicas que les atendieran. Por otro lado, sabemos que no faltan en la ciudad muchachas con espíritu humano y cristiano que desempeñarían con gusto estos quehaceres. No basta una muchacha para una sala de treinta niños, como hemos podido comprobar.

Desearíamos que se dieran cuenta particularmente de esta urgencia las jóvenes incluidas en el deber del Servicio Social. Claro que podrían cumplirlo de forma más fácil y cómoda. Pero es allí donde hacen más falta y donde podrían aplicar mejor su generosidad.

Viendo esta necesidad no acabamos de explicarnos por qué no fueron aceptados los ofrecimientos sinceros de varias muchachas.

Muy agradecidas le saludamos con toda deferencia,

Magda MEDIR
 Magda BOSCH

(Font: La Vanguardia, 31/03/1968, p. 28)

EL SERVICIO SOCIAL

Sr. Director de LA VANGUARDIA

Distinguido señor:

Acabo de ver publicadas en «Cartas al Director» la que envían las señoras Magda Medir y Magda Bosch, sobre la realización de su Servicio Social en La Maternidad.

Estoy de acuerdo con ellas en lo que indican sobre la experiencia recogida a través de su Servicio Social en ese centro de La Maternidad, en toda la labor que en el mismo se desarrolla, y en lo que se puede entregar a esos niños que tanta necesidad tienen de cariño y de atención. Pero lo que parecen ignorar dichas señoras es que en Barcelona existen otros Centros en donde la labor que realizan las cumplidoras del Servicio Social es tan necesaria como en La Maternidad, por lo que si cubriésemos las necesidades de uno tendríamos que dejar de atender la de otros, entre los que figuran:

Asilo de San Rafael; Asilo de San Juan de Dios; Hospital de San Pablo (Recuperación niños subnormales); Hospital de San Pablo (Infancia); Asilo Cuna Niño Dios; Hospital Niños de Barcelona; Instituto Guzmán (Delegación Nacional de Invalidos); Asilo de Ancianos, etcétera.

Sin contar con la colaboración en la Campaña Nacional de Alfabetización, Campaña de Erradicación de la Tuberculosis y colaboración en guarderías y enseñanzas en suburbios.

Tenemos conocimiento del perjuicio que produce en los Centros la disminución, durante algunos meses, de cumplidoras de Servicio Social, debido al descenso de incorporación en ciertas épocas del año. No obstante, debe tenerse en cuenta que con la cumplimentación del Servicio Social sólo puede prestarse una ayuda complementaria y eventual; por lo mismo, nos atrevemos a sugerir sería interesante que las ex cumplidoras, si sus ocupaciones se lo permiten, diesen continuidad a esa labor social con su aportación personal y voluntaria.

Para nosotras es una preocupación constante el llegar a inquietar a todas las cumplidoras en los problemas sociales que afectan a diferentes esferas. Es conveniente que de dichos problemas se tome conciencia y seamos todos los españoles los que con nuestro esfuerzo podamos un día verlos reducidos.

Atentamente le saluda,

Maria del Carmen ORTEGA
 Regidora Provincial del Servicio Social

(Font: La Vanguardia, 11/04/1968, p. 19)

Els facultatius i treballadors van ser proactius en la reclamació de millores en la seva situació i la dels serveis, davant de l'immobilisme de les autoritats. A més, des d'àmbits com l'SCP i la càtedra de Pediatria a la Universitat de Barcelona es va difondre gradualment la idea d'una medicina social. El franquisme va lluitar contra aquesta visió, que posava de manifest les seves mancances en visibilitzar les limitacions que afectaven l'assistència als ciutadans.

Com hem vist, durant la segona meitat de la dècada dels seixanta el règim va incrementar la repressió a causa de la conflictivitat social. En aquest marc, el 1967 va ser nomenat el nou president de la Diputació Josep Maria Muller i d'Abadal, que va haver de destinar una major dotació pressupostària a les activitats culturals, en consonància amb les demandes dels ciutadans, però no va viure una etapa especialment dolenta econòmicament pel que fa a la Maternitat, ja que els pressupostos provincials es van duplicar entre 1967 i 1971.

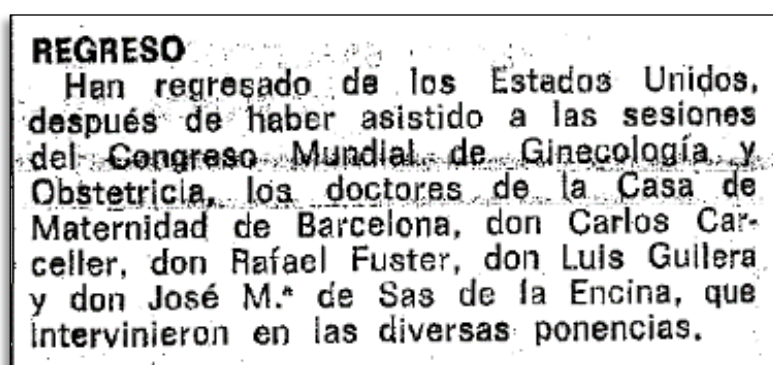
Imatge IV.32: Notícia a La Vanguardia sobre la inauguració d'una piscina a la Maternitat (any 1967)

(Font: La Vanguardia, 06/10/1967, portada)

El 6 de febrer de 1970 l'aleshores princesa Sofia va inaugurar l'Institut de Bioquímica Clínica, que tenia la missió de treballar en el diagnòstic de les malalties congènites en el metabolisme dels nadons. Més encara que la tasca assistencial (va arribar a fer 192.332 proves de diagnòstic sobre un total de 22.840 nounats), el centre va tenir una activitat molt rellevant en l'àmbit de recerca i formació, amb conferències en diverses clíniques de Barcelona i província, i cursos, participació en congressos i realització de tesis doctorals (Farré, 2003).

Imatge IV.33: Notícia a La Vanguardia sobre el retorn de diversos metges de la Maternitat, després d'assistir a un congrés als Estats Units (1970)

(Font: La Vanguardia, 12/05/1970, p. 32)

2.4. El final

El 1973 va ser anomenat president de la Diputació Juan Antonio Samaranch, que es va posicionar clarament a favor del règim. Les perspectives continuistes es van trencar amb l'assassinat del vicepresident Carrero Blanco el 20 de novembre del mateix any. Els conflictes socials van continuar durant el nou govern que va formar Carlos Arias Navarro, amb punts àlgids com l'execució de Salvador Puig Antich i l'intent d'expulsió del bisbe de Bilbao Antonio Añoveros per defensar l'euskera durant una homilia. Samaranch va intentar treballar sent fidel a la seva adhesió al govern d'Arias Navarro i al mateix temps donant resposta a les demandes de gran part de la societat catalana. En una situació progressivament convulsa, en què va morir Franco i ETA va intensificar els

atemptats, Juan Carlos I va ser coronat rei i Samaranch va tornar a assumir la presidència de la Diputació el 8 de febrer de 1976. La nova Llei de Règim Local va incrementar notablement els ingressos, amb especial repercussió en la plantilla de funcionaris. Amb la proliferació de diversos instituts en el si de la Maternitat i la corresponent injecció de pressupostos que era necessària, apart de la previsió que la transició donaria pas a un Estat compromès amb la sanitat pública, Samaranch es va plantejar la continuïtat de la institució, que passava per convertir-la en un gran hospital provincial, cosa que s'hagués pogut instrumentar sota les directrius de la Seguretat Social. Per falta de voluntat política, de mitjans econòmics o d'ambdues coses, el projecte no va tirar endavant, i la Diputació s'enfrontava al problema d'aprofitar les instal·lacions del complex de la Maternitat. El seu manteniment es va fer insostenible tal i com s'havia concebut i va quedar desfasada. En no poder-se reconduir la tasca assistencial, els edificis es van canviar de funcionalitat.

Després d'un primer intent d'eliminar duplicitats que va fracassar l'any 1976, L'Institut Provincial de Puericultura va desaparèixer el 1978 a la jubilació del Dr. Carbonell per la seva fusió amb l'Institut Provincial de Prematurs i Patologies Neonatals, sota el nou nom d'Institut de Pediatria i Puericultura (Farré, 2003). La mesura implicava una racionalització de l'estructura anterior, que patia la càrrega de la duplicitat de serveis, ja que el nou centre oferia atenció a tota la infància de la Maternitat. L'Institut de Prematurs també s'hi va integrar.

La desaparició del Pavelló Rosa el 1974 va ser també la dels mecanismes de control ideològic del règim. La maternitat fora del matrimoni va deixar de ser vista com un fet vergonyós i immoral que calia ocultar. L'impuls no el van donar les directrius del Govern espanyol, sinó el fet que el nombre de mares solteres ateses havia descendit a uns mínims que no justificaven el seu manteniment diferenciat. Les mares solteres podien ser assistides als hospitals de la Seguretat Social sense haver de patir l'estigmatització de la Maternitat, tot i que encara no gaudissin del mateix respecte que les casades. *De facto*, aquest va ser el final de la institució.

Samaranch va deixar la política el 1977 per entrar al Comitè Olímpic Internacional, i el nou president de la Diputació va ser Josep Tarradellas, que el

23 d'octubre va tornar a Barcelona també com a president de la restituïda Generalitat. El 22 de desembre de 1979 va entrar en vigor l'Estatut de Catalunya, que no va fer desaparèixer les províncies ni les diputacions, com s'havia suggerit en algun moment del procés de redacció.

Segons Farré (2003) la Maternitat era també un símbol del passat que, des d'un punt de vista polític, calia modificar per esborrar-ne la memòria. Els serveis com la Clínica de Pediatria del Pavelló Cambó i la part de neonatologia van desaparèixer, i les especialitats restants es van ubicar als soterranis de la Casa. L'evolució final de la Maternitat va venir en gran part determinada pels canvis socials, que exigien un concepte d'assistència diferent, més afí als ideals democràtics. Els professionals de la medicina, i els de la Maternitat entre ells, es van afegir a aquestes reivindicacions. Un exemple va ser la vaga de metges de 1976. Aquest context va ser el motor del canvi institucional que va experimentar la Casa durant la transició.

Els anys vuitanta van veure uns canvis en la legislació que, a poc a poc, van comportar la desaparició del servei d'expòsits; uns pocs infants internats que quedaven van passar a les Llars Mundet. Els Instituts que integraven la Casa de Maternitat van desaparèixer i calia una reestructuració de tota la institució per adaptar-la als nous temps, que va concloure amb l'eliminació de la majoria de la seva estructura i la destinació dels edificis a d'altres funcions, com el Pavelló Rosa, ara seu d'instal·lacions de la Universitat de Barcelona (Casassas i Ramis, 1993; Baños, 2011).

CAPÍTOL V. Hogares Ana Gironella de Mundet

Tot i que aquest estudi no se centra en els Hogares Ana Gironella de Mundet (a partir d'ara, Llars Mundet, Mundet o Llars) és imprescindible fer-ne una breu ressenya ja que, com hem dit, una part dels infants que havien passat els primers 7 o 8 anys a la Maternitat continuaven la seva institucionalització a les Llars, en substitució de l'antiga Casa de Caritat, que estava al carrer de Montalegre. Aquests nens i nenes, que per raons diverses, no havien estat adoptats ni havien tornat a viure amb la seva família biològica, van romandre al complex fins ben entrada l'adolescència o fins a la majoria d'edat, i per tant van acumular més records de la seva vida institucional allà dels que guardaven de la seva etapa a la Maternitat.

De manera semblant a com hem fet amb la Maternitat, ens basarem essencialment en la publicació *El campus Mundet. Un entorn per descobrir* (Tribó, 2008), i concretament en els capítols dedicats a l'aportació d'Artur Mundet (M. Fernández, 2008) i el projecte i construcció del centre (Tatjer, 2008). Per tant, no reiterarem aquestes referències, però farem constar les fonts complementàries.

Artur Mundet i Carbó (1879-1965) va néixer a Sant Antoni de Calonge. La seva família havia prosperat amb la indústria dels taps de suro, que va estendre arreu del món. Es va casar amb Anna Gironella Llobet, i va establir-se a Mèxic el 1902 per ampliar el negoci amb una empresa embotelladora. Va contribuir a millorar, amb els seus discs de suro, el tancament amb taps metàl·lics que s'estava començant a imposar (A. Vilar, 2016). A Mèxic va fer una gran fortuna fabricant també l'anomenat Sidral Mundet, una beguda que es va convertir en la més popular del país.

El fill gran d'Artur Mundet va morir durant la dècada dels 30, quan tenia 20 anys, i aquest fet va marcar l'inici de l'obra benèfica de l'empresari, tant a Mèxic com a Catalunya. L'any 1954 el marquès de Castell-Florite va fer una crida pública

als particulars perquè fessin aportacions econòmiques per a beneficència. Artur Mundet va donar 40 milions de pessetes a la Casa de Caritat. Amb aquesta quantitat es va poder acabar de construir el nou complex a Horta i completar el trasllat dels serveis. El projecte datava de 1928 però no s'havia pogut completar, amb la qual cosa es va convertir en una eina de propaganda de l'eficàcia franquista. Com que tradicionalment les donacions es feien al lloc d'origen del donant, la nova institució va rebre el nom d'Anna Gironella, que era barcelonina, i es va fer en el seu nom.

La donació va cobrir aproximadament la quarta part de les obres de les noves instal·lacions de la Casa de Caritat, i l'arquitecte, Manuel Baldrich, va ser el mateix que va projectar el Pavelló Cambó de la Maternitat. El complex de Mundet, de 14 hectàrees aproximadament, estava format per diversos edificis de quatre plantes, connectats per un soterrani de 800 m de longitud que permetia centralitzar alguns serveis, com les cuines i els safareigs. El conjunt era de grans dimensions: els edificis es reunien entorn d'una gran plaça de 60 m de costat, amb una església i un teatre annexos, ambdós monumentals.

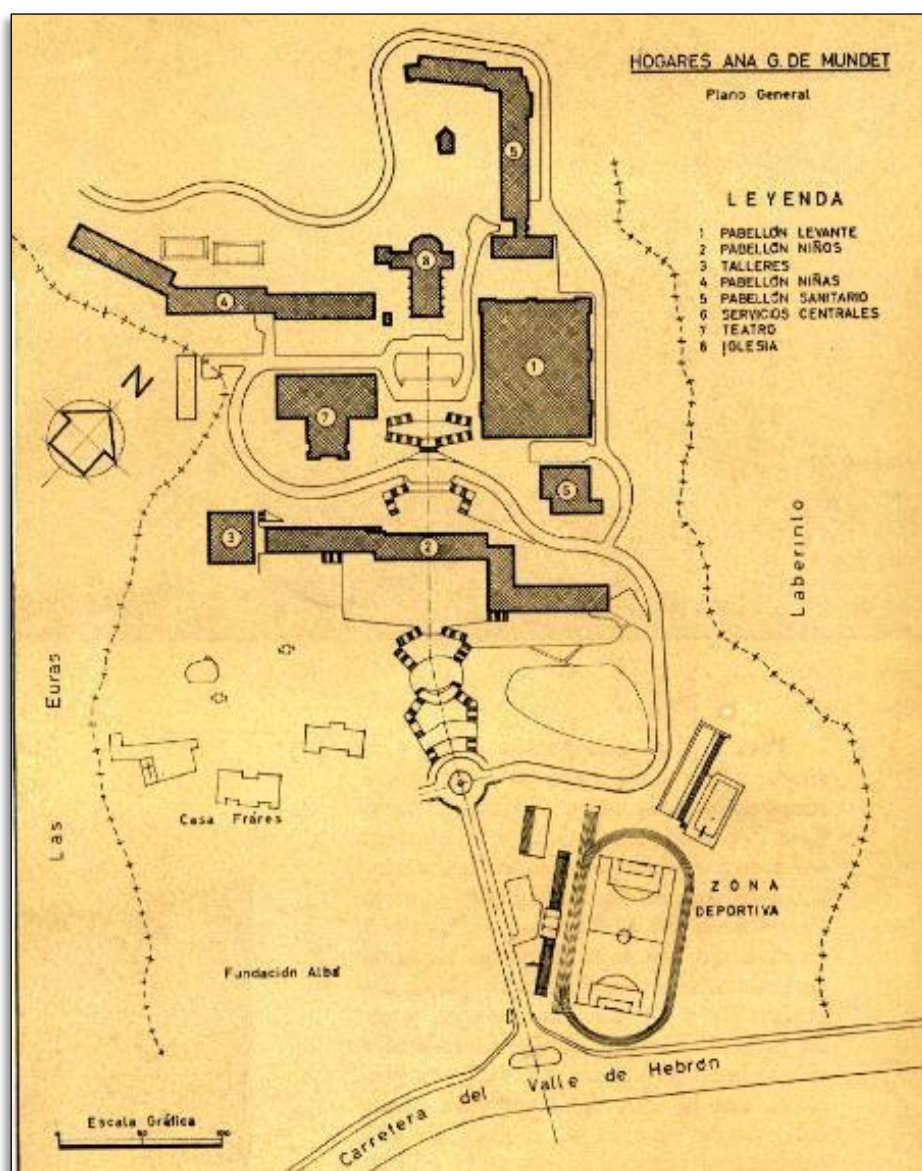
La primera pedra de les Llars es va col·locar l'11 de setembre de 1954, i el 14 d'octubre de 1957 Francisco Franco va fer la inauguració del complex, que tenia la vocació d'esdevenir una mena de ciutat-jardí. De manera similar a la Maternitat, tenia diversos edificis, amb zones separades per a nens i nenes, i una clínica. Eren molt importants els edificis destinats a tallers escola, per formar els nois en feines manuals i tècniques com ebenisteria i lampisteria, i les noies en tasques com la cuina o la puericultura.

Imatge V.1: Franco visita les Llars Mundet amb motiu de la inauguració del recinte (1957)

(Font: "Franco En Los Hogares 'Ana G. de Mundet,'" 1957. Revista San Jorge, núm. 28, p. 15)

Imatge V.2: Plànol del recinte Mundet (1957)

(Font: Baldrich, 1957. Revista San Jorge, núm. 28, p. 23)

Posteriorment, es va incorporar el parvulari de la masia Frares, que havia estat un asil per a dones epil·lèptiques¹⁰⁶ (la zona es pot veure a l'esquerra del plànol), per a infants entre 6 i 9 anys aproximadament, i una llar per a matrimonis ancians. La masia Frares va ser finalment enderrocada el 1973 (Moyano, 2022). Per a estades d'estiu dels infants que no tenien família es feia servir la Finca Comulada, a Torrentbò (Arenys de Munt). El 1965 es va inaugurar una residència

¹⁰⁶ Considerada una malaltia probablement hereditària, l'epil·lèpsia era temuda i rebutjada alhora (Moyano, 2022). Els principis eugenèsics desaconsellaven tenir fills amb una persona epil·lèptica (i, per tant, casar-s'hi). L'aïllament era una mesura coherent amb aquesta concepció.

per a nois d'entre divuit i vint-i-dos anys que havien acabat l'estada a les Llars i no tenien família. Es va anomenar Residència Fàbregas en honor a Francesc Fàbregas, metge filàntrop que la va finançar (Yeguas, 2021). Les noies en la mateixa situació s'allotjaven a una residència de monges, la López de Vicuña, que tenia un conveni amb la Diputació.

Imatge V.3 Masia Can Frares (principis s. XX)

(Font: Wikimedia Commons)

L'any 1971 va iniciar la seva activitat l'anomenat "psicopedagògic", un centre on es van allotjar els nens disminuïts psíquics que prèviament estaven interns a Can Tarrida, un mas situat també a Horta. En el seu discurs del dia de la inauguració, el president de la Diputació Muller va declarar que "El niño subnormal puede y debe integrarse en la Sociedad. A este fin va dirigido -como dardo a la diana- nuestro Instituto Psicopedagógico 'Mundet'" (Revista *San Jorge*, núm. 83, 1971, p. 130). Com hem mencionat en el [Capítol III](#), aquest tipus d'institucionalització no facilitava la integració social.

El personal religiós de les Llars estava format per Germanes de la Caritat, que es feien càrrec dels infants més petits -fins a 9 anys aproximadament- i de les nenes, i Germans Salesians, que s'ocupaven dels nens. També hi havia personal

sanitari i professorat seglar, tot i que part de l'ensenyament estava a càrrec dels religiosos i religioses.

Imatge V.4: Nens a les seves habitacions de les Llars Mundet (1957)

(Font: Roquer, 1957. Revista San Jorge, núm. 28, p. 46)

A partir de 1970 les instal·lacions es van adequar als nous plans d'estudi, amb la incorporació de l'EGB i la Formació Professional. Les Llars, però, sempre van destacar per la importància que donaven a la formació esportiva. De fet, l'any 1960 els alumnes de les Llars van guanyar el campionat d'Europa de la *Babe Ruth League* de beisbol per a joves, amb participació d'Holanda, Bèlgica, Itàlia i Espanya. En aquell moment, el cap d'esports de les Llars era el salesià Juan Palau Francàs, que més endavant seria president de la Federació Catalana i Espanyola d'Esports per a Minusvàlids Físics, membre del Comitè Olímpic Espanyol, vicepresident del Comitè Paralímpic Espanyol, membre del Comitè Paralímpic Internacional i vicepresident de la Federació Internacional d'Esports en Cadira de Rodes i Amputats (Pernas, 2011).

El diari *La Vanguardia* ens ofereix una descripció del recinte Mundet i del seu

funcionament l'any 1962 que és interessant transcriure literalment:

¿Quién habita, quién trabaja aquí? Se nos responde: Cuatrocientos ochenta hombreritos, de diez a dieciocho años. Cuidan de su educación 31 sacerdotes salesianos, de tan excelsa experiencia en la materia. (...) Estas escuelas profesionales no constituyen la única posibilidad de formación con que cuentan los chicos, ni mucho menos: si su vocación y capacidad lo requiere, pasan a cursar el bachillerato y más tarde, si su aprovechamiento lo merece, pueden seguir estudios universitarios. Un muchacho de la institución está en la Facultad de Ciencias Económicas y tres cursan peritajes diversos.

(...)

Un teatro, con mil trescientas butacas, donde se desarrollan toda suerte de actos, sesiones de cine y fiestas diversas. (...) Hay también un gimnasio espléndido, siempre animado, siempre lleno de tensión y de entusiasmo, porque los deportes interesan vivamente a toda la población de los Hogares, sea como protagonistas o como espectadores.

(...)

En la residencia propiamente dicha de los ancianos están ahora acogidos 298, de los cuales 192 provienen de la Beneficencia Provincial, 40 están impedidos y 66 son pensionistas que pagan modestas cantidades por el alojamiento y cuidado recibidos que quizá no encontrarían en otro lugar. La alegría, la luminosidad y la gentileza de esta institución explican perfectamente que personas de notable significación sociable y que gozan de medios económicos de alguna consideración, prefieran con alborozo residir en los «Hogares Mundet» antes que en otro lugar. El dato merece ser inscrito entre los aspectos excepcionales de la institución y es uno de los mejores adjetivos que añadir a su eficacia.

(...)

El piso último está ocupado por la comunidad de monjas. Son las

maravillosas Hermanas de la Caridad de San Vicente de Paúl. Ochenta y nueve de ellas trabajan en los Hogares Mundet, derramando alegría y eficacia (Voltes, 1962, p. 32).

Imatge V.5: Vista de dos tallers per a nois a les Llars Mundet (1969)

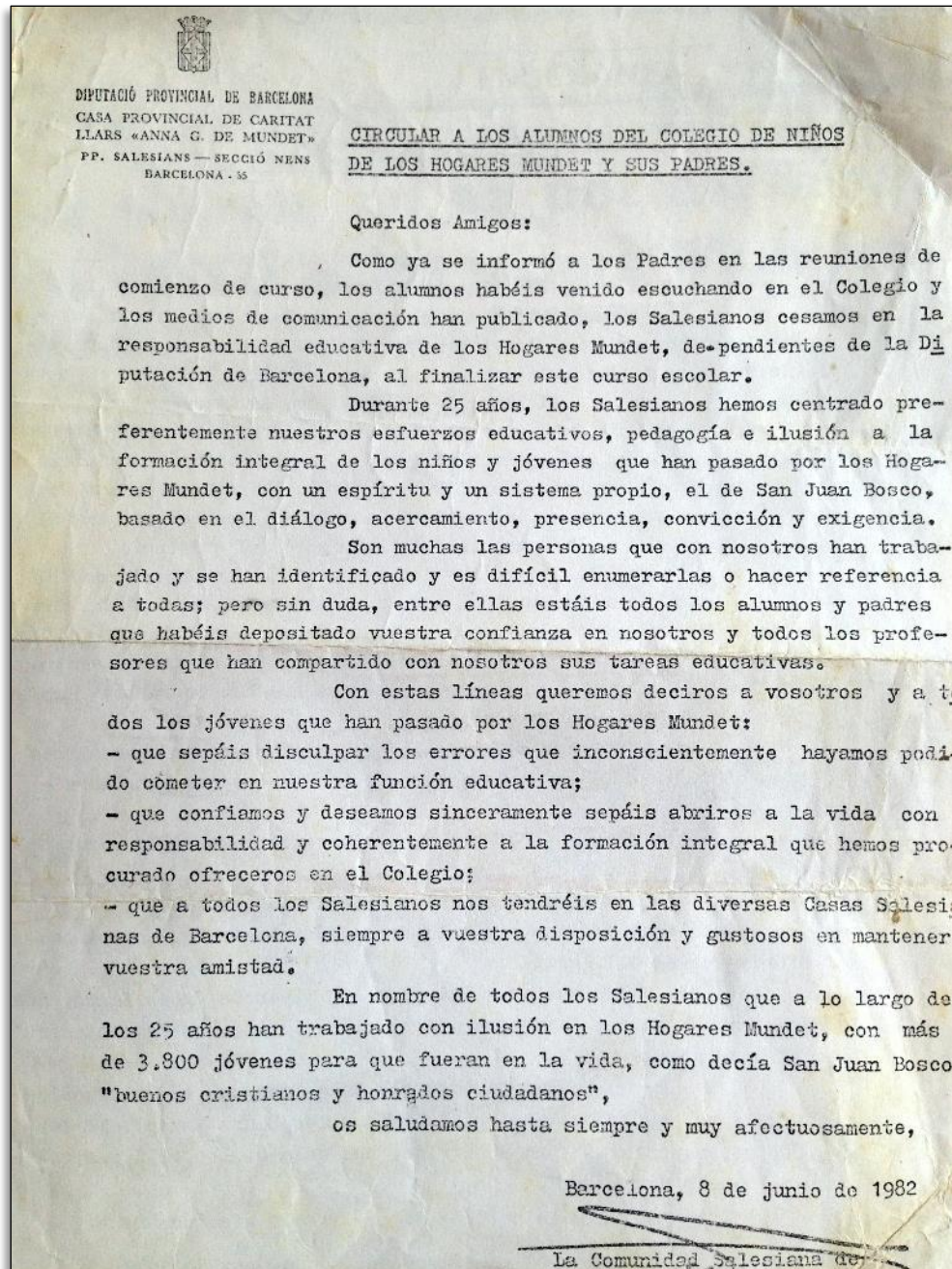
(Font: Boletín Salesiano, maig 1969, p. 14. Col·lecció particular del Sr. J. A. Miguel)

Semblantment a la situació de la Maternitat, els esquemes de vida dels infants

interns a les Llars van canviar poc i lentament al llarg de la dècada dels seixanta, gràcies en part a l'aïllament de la institució. Com diu Panchón (1993, p. 165) en el recinte les persones quedaven “recloses en un lloc molt apartat, en tots els conceptes, del món real”. Algunes de les característiques que es van destacar en l'informe de 1982 per a la seva restructuració van ser la massificació (amb dormitoris de 60 places), la total indiferenciació d'espais, la separació per sexes, el predomini de personal religiós, la diferència en el rati infant / monitor entre nens (8) i nenes (20), i la impossibilitat de treballar en la desestructuració familiar de molts dels interns a causa de la massificació. Els interns, en resum, vivien aliens a la realitat exterior (cosa que incrementava les diferències amb els nens i nenes no interns), desvinculats del seu lloc d'origen i atesos per un personal que havia de millorar quant a professionalització i vocació pedagògica (Panchón, 1993).

A principis de la dècada dels vuitanta el recinte Mundet va anar perdent la seva funció com a orfenat i després de la marxa dels Salesians va funcionar amb professorat seglar fins que l'orfenat es va tancar definitivament i les escoles van convertir-se en centres públics de la Diputació. La llar d'avis, els serveis a persones disminuïdes i algunes instal·lacions esportives van continuar funcionant. En els moments de màxima activitat el recinte havia arribat a acollir més de 5.000 persones entre infants interns i treballadors. Quan va començar la reforma el 1982 encara hi residien quasi 1.100 nens i nenes (A. Aguilar, 2007).

**Imatge V.6: Circular d'acomiadament de la Comunitat Salesiana
(08/06/1982)**

(Font: Col·lecció particular del Sr. J.A. Miguel)

L'any 1991 la Diputació va cedir una part de les instal·lacions (essencialment les de l'antic orfenat) a la Universitat de Barcelona per establir-hi un campus universitari, encara existent avui, amb instal·lacions de les facultats de Psicologia, Pedagogia i Formació del Professorat.

PART II. ELS RESULTATS

*I had a dream my life would be
so different from this hell I'm living.*

Herbert Kretzmer, 1985. En Boubllil, A., i Schönberg, C. M. *Les Misérables* (musical).

CAPÍTOL VI. Dades empíriques: estadístiques i documentals

L'aspecte més important a destacar quant a les dades estadístiques de la Maternitat (o d'altres maternitats) referides a la dècada dels 60 és que són pràcticament inexistent. No podem exposar un volum elevat d'estudis que serveixi de referència per als resultats obtinguts. Aquest treball, doncs, omple un buit molt significatiu en aquest camp. Malgrat tot, la recerca sí que ha proporcionat dades referides a èpoques anteriors, tant de la Maternitat de Barcelona com d'altres institucions equivalents a Espanya. Donades les característiques peculiars d'aquests centres, que com hem vist no eren totalment permeables als canvis que s'estaven produint a l'exterior, considerem interessant presentar algunes d'aquestes dades, per contribuir a la valoració dels resultats derivats de la nostra recerca. Algunes de les institucions que es mencionaran tenen arrels històriques al S. XVI, però ens limitarem a dades a partir de 1850, per a una major proximitat temporal.

Cal matisar alguns aspectes dels estudis que mencionarem. La informació que es maneja és fragmentària i els autors han hagut d'organitzar-la a l'entorn de conceptes que no es defineixen igual en tots els casos (com el de "legítim", "natural" i "il·legítim"). A més, en ocasions les úniques dades facilitades són les que figuren a un gràfic on no es detallen els valors que corresponen a cada categoria, amb la qual cosa la xifra s'ha aproximat. També hi ha estudis en què es facilita el nombre d'observacions i no el percentatge sobre un total donat, i viceversa. Quant a les xifres d'infants ingressats, la majoria de vegades inclouen infants interns i infants lliurats a dades externes, cosa que desdibuixa els possibles efectes de la institucionalització. Tot i que a vegades se citen dades governamentals sobre les institucions, hem optat per seleccionar només les dades que provenen dels propis centres, ja que no sempre coincideixen, i s'han obviat les que no tenen un període clarament especificat. A més, les institucions s'organitzaven mitjançant un reglament intern, cosa que explicaria en part algunes diferències entre elles. Malgrat això, i tenint en compte les dificultats evidents per fer una comparació entre valors que no estan definits idènticament,

ensem que els valors escollits permeten valorar allò que és important de cara a aquest estudi: les similituds que existien en les directrius de funcionament d'aquestes institucions i en les condicions de vida de les persones acollides, no només en un moment determinat sinó al llarg del temps. Per apreciar aquestes possibles similituds afegim també dos estudis de països d'Amèrica del Sud (Xile i Argentina). Finalment, tot i que en la gran majoria de casos, malgrat la dificultat intrínseca d'aquest tipus de recerca, s'ha aconseguit disposar de la font original, de manera molt puntual es reproduirà literalment algun fragment de text que consta en aquests estudis pel seu interès, malgrat que no s'hagi pogut accedir a la font d'origen.

Cal tenir en compte també que el fet que es mencioni una característica concreta respecte d'una institució no significa que en una altra no es verifiqués, simplement pot ser que els autors de l'estudi no en parlin. Per tant, i per facilitar la lectura, ens referirem als autors i no mencionarem els noms dels centres en tots els casos. Incloem aquí, per ordre cronològic, un resum dels autors de referència i de les institucions principals objecte de la seva recerca (tot i que alguns fan mencions puntuals a d'altres centres):

Taula VI.1 Autors de referència i centre objecte de la seva recerca

Autor	Institució
Pérez, 1991	Casa d'Expòsits de Santa Magdalena de Cadis ¹⁰⁷
Unda, 1991	Casa d'Expòsits de Bilbao
Herrera, 1999	Casa de Maternitat de Cadis
Varillas, 2002	Casa d'Expòsits de Biscaia
Alay, 2004	Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona
Montiel, 2004	Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona
Espina, 2005	Inclusa de Madrid
Giménez, 2007	Casa Central d'Expòsits de Sevilla
Conte, 2008	Casa de Nens Expòsits de Buenos Aires (Argentina)
Sanchidrián et al, 2009	Casa de la Misericòrdia de Màlaga
Reuelta, 2011	Inclusa de Madrid

¹⁰⁷ Aquesta institució va estar al carrer avui anomenat de Rosario Cepeda, que antigament es deia precisament "Calle de la Cuna" en aquell tram (<https://laazoteadecadiz.com/2019/07/04/la-relacion-que-une-la-calle-rosario-cepeda-con-el-barrio-de-san-severiano/>). És un centre diferent a la Casa de Maternitat, que estava al carrer San Juan de Dios (https://www.diariodecadiz.es/efemerides/reglamento-nueva-Casa-Maternidad_0_215078513.html)

Autor	Institució
González, 2012	Casa de Beneficència de Tarragona
Martín et al, 2013	Inclusa de Toledo
Montiel, 2012	Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona
Bucci, 2015	Casa d'Expòsits de Buenos Aires (Argentina)
Martín et al, 2016	Inclusa de Toledo
Barba, 2017	Hospici Provincial de Valladolid
Maceiras, 2018	Inclusa de Madrid
Chávez i Soto, 2019	Casa d'Orfes de Santiago (Xile)
Barbero, 2020	Casa Bressol de La Laguna i Casa de Maternitat i Expòsits de Sta. Cruz de Tenerife
Rodríguez, 2020	Inclusa de Pontevedra
Aguado et al, 2021	Casa de Maternitat i Expòsits de Toledo

(Font: elaboració pròpia)

En la recopilació de recerca inclourem, a més de les dades estadístiques, aspectes d'organització interna i d'altres relatius a les persones acollides dins de les institucions, per tal de fer una comparació el més completa possible amb les nostres dades, les quals inclouen, com en la recerca de referència, una revisió documental. Els documents de l'època seran imprescindibles per interpretar els resultats de l'anàlisi estadística i assolir un coneixement el més acurat possible sobre la Maternitat durant la dècada estudiada, ja que el seu funcionament revelarà també les dinàmiques socials internes i externes, i com repercutien en les vides de les persones institucionalitzades.

1. Antecedents

1.1. Les institucions

L'organització dels establiments de beneficència a Espanya va tenir una evolució comuna sobretot a partir de la Llei de 6 de febrer de 1822, que conté el Reglament de Beneficència¹⁰⁸ (Congrés dels Diputats, Legislació Històrica d'Espanya, 1810-1978). Aquest reglament ja establia la recomanació que hi

¹⁰⁸ Disponible a: https://app.congreso.es/est_leyhisto/, i també a: https://bvpb.mcu.es/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=11141194

hagués, a cada província, una casa de maternitat amb 3 departaments: un per a les mares embarassades i que acaben de parir, un per a lactants i un per a nens (art. 41), amb la finalitat principal d'evitar infanticidis i "salvar el honor de las madres" (art. 42). Establia l'ingrés de les futures mares a partir del 7è mes, o abans si pagaven l'estada, el director ho decidia per causa justa i greu, o si guanyaven "el sustento con su propio trabajo" (art. 43). També determinava que les dones acollides havien d'estar separades entre elles "según sus circunstancias, y la conducta pública que hubiesen observado" (art. 44). El secret sobre les mares havia de ser absolut (art. 45) i calia portar un registre de les entrades dels infants, amb tots els detalls necessaris sobre la seva identificació, incloent si havia estat batejat o no (art. 53). Es determinava que els infants, preferentment, havien de ser criats per dides externes (art. 54), i que cada província havia de tenir una o més "casas de socorro" per acollir persones impedides i desemparades, juntament amb els infants de les maternitats un cop haguessin complert 6 anys d'edat (art. 71). L'objectiu pel que fa als infants era que rebessin la instrucció necessària per guanyar-se la vida en el futur, ja que l'excedent del percentatge d'ingressos pel treball dels acollits que retenia la casa s'havia d'acumular en un fons d'estalvi per a quan l'infant es reincorporés a la societat (arts. 74 a 77).

Finalment, reproduïm íntegrament l'art. 79:

No debiendo ya ser estas casas un encierro de gentes forzadas, sino un honroso asilo de impedidos y menesterosos, se les permitirá una prudente y arreglada libertad, proporcionándoles desahogos y diversiones moderadas, y se proscribe para siempre en ellas el uso de grillos, cepos, azotes y calabozos (p. 19).

No ens detindrem a analitzar altres normatives. Si ho hem fet en aquesta és perquè, malgrat les regulacions posteriors en l'àmbit de beneficència, fins ben entrat el s. XX i en alguns aspectes fins al tancament d'aquestes institucions, la major part d'aquestes disposicions (o, si es vol, les seves directrius bàsiques) van continuar vigents i van vertebrar-ne l'organització interna, com es podrà veure més endavant.

L'objectiu de reduir la mortalitat infantil es menciona fins i tot a l'altra banda de l'Atlàntic, en el cas d'Argentina (Conte, 2008). El fet d'estendre la preocupació per la vida del fill a vetllar per l'honra de la mare és fruit del pensament catòlic, i va tenir com a conseqüència que als infants il·legítims se'ls va negar la identitat social. Recordem que, segons el pensament higienista, les malalties tenien origen en les reprovables condicions morals i de vida dels obrers, i que els expòsits, per tant, eren "fills del vici" (Revuelta, 2011). Pel que fa a l'acolliment d'infants il·legítims en exclusiva, també va ser, en l'inici, una política general, cosa que prova l'existència d'un problema social real (Maceiras, 2018; A. M. Rodríguez, 2020), tot i que com hem vist es van acabar admetent infants en circumstàncies molt diverses, fills legítims inclosos.

Les referències existents parlen de problemes de finançament endèmics en aquestes institucions, que van afectar la qualitat i quantitat de les instal·lacions, la salubritat, la retribució del personal i, evidentment, la qualitat de vida de les persones acollides (Pérez, 1991; Unda, 1991; Espina, 2005; Giménez, 2007; Martín-Espinosa et al., 2016; Maceiras, 2018). També en aquest cas tenim referències similars d'Amèrica del Sud, a Xile (Chávez i Soto, 2019).

1.2. L'ingrés de les mares

1.2.1. El nombre d'ingressades

Un cop havien ingressat, les mares tenien garantit el secret sobre la seva identitat. El personal de la institució podia ser severament sancionat si faltava a aquest deure de confidencialitat (Giménez, 2007; Revuelta, 2011; Maceiras, 2018). Segons aquesta última autora, el sistema era més beneficiós per a la mare que per a l'infant: mentre que la mare podia esperar que no es coneguessin les seves circumstàncies, els nens quedaven estigmatitzats. "Ser ilegítim equivalia a ser 'culpable' de algo que no sabía, de un secreto innombrable" (p. 677). A la inclusió de Madrid, les mares solteres entraven per una porta diferent, més discreta, per no ser detectades. Eren dones solteres, vídues, abandonades pel

marit, casades sense recursos i també no casades però en parella amb el pare de la criatura. L'autora comenta que algunes procedien de punts molt llunyans de la geografia espanyola, ja que buscaven un màxim d'anonimat. La institució tenia un departament de "distingidas": les dones que rebien aquesta qualificació tenien una habitació separada, pagaven la seva estada i podien ingressar abans del 5è mes de gestació. Les dones que no pagaven estada eren les anomenades acollides "de comunidad"; estaven en habitacions comunitàries i, excepte ordre mèdica, no podien entrar abans del 7è mes de gestació. Destaca que les dones rebien un nom fictici i que en un llibre secret, apart, es deixava constància de la correspondència entre el nom fictici i el nom real. La necessitat de discreció va existir en totes les èpoques; hi ha cartes de futures mares datades a principis del s. XX que sol·liciten l'ingrés a la institució exposant la vergonya de ser mare soltera i la necessitat d'ocultar-ho als pares. Revuelta (2011) coincideix en la menció a les ingressades "distingides", i "de comunidad". A la maternitat de Valladolid, també en les primeres dècades del s. XX, Barba (2017), menciona l'existència d'una sala "reservada" per a acollides distingides, que no es feien constar al llibre d'ingressos. De fet, a vegades ni tan sols es registrava el nom de les acollides, distingides o no.

Segons Herrera (1999), a finals del s. XIX la maternitat de Cadis acceptava dones des del 5è mes de gestació o abans, sense distinció pel fet que l'estada fos de pagament, cosa que indica una menor rigidesa en el compliment de les normes. Entre 1884 i 1892 van ingressar 525 dones, unes 58 cada any. Barba (2017), menciona que a la maternitat de l'Hospici Provincial de Valladolid entre 1907 i 1913 van entrar 590 futures mares, una mitjana de 84 per any. De totes elles, un 11% estaven en sales "reservades", una mitjana de 10 per any.

González (2012) destaca que, immediatament després de la Guerra Civil, les condicions d'entrada a la Maternitat de Tarragona eren flexibles, i la tipologia de les acollides molt variada, ja que fins i tot hi havia dones de guàrdies civils. Entre 1943 i 1960 van ingressar 701 dones, un promig de 100 l'any, amb molta diferència entre 1943 (179) i 1966 (41). El mínim va ser de 28 el 1965, i el màxim de 210 el 1950.

D'altra banda, entre 1960 i 1970 van ingressar a la Inclusa de Madrid (ja amb el

nom d'Institut de Puericultura) un total de 1.644 mares, (149 de mitjana per any, amb un màxim de 209 el 1962 i un mínim de 82 el 1970 (Espina, 2005).

1.2.2. Dades sociodemogràfiques de les mares

Les dades sociodemogràfiques de les mares han de ser valorades amb cautela, ja que les facilitaven elles mateixes en el moment de l'ingrés, i malgrat el deure de secret que tenia la institució, és possible que no sempre donessin les dades correctes. Herrera (1999) detalla que de les 525 dones ingressades a la Casa de Maternitat de Cadis entre 1884 i 1892, el 60% eren solteres, el 27% casades i el 10% vídues. La més jove tenia 15 anys, la més gran 50, i la mitjana d'edat era de 27,5 anys (25,5 anys per a les solteres, 29,9 per a les casades i 32 per a les vídues). El 64% de totes elles venien de Cadis ciutat i província.

Pel que fa a la Inclusa de Madrid, si pensem que és possible que la il·legimitat estigui lligada a un primer embaràs, es podria pensar que les mares serien bastant joves. Efectivament, segons Revuelta (2011) sembla que la franja d'edat majoritària entre 1900 i 1928 era de 20-24 anys, i que el percentatge de fills il·legítims era superior entre les mares més joves, amb diferències estadísticament significatives. El recurs a la institució per part de mares joves era pràcticament el doble que en el cas de mares més grans de 35 anys. L'autora destaca que més d'un 50% de les mares ingressades a la Inclusa de Madrid en el període mencionat provenien de províncies allunyades de Madrid, dada que segons afirma també és estadísticament significativa. Més del 20% provenien de la província de Madrid, i el 10% procedien de Madrid ciutat. Sembla que la distribució dels orígens de les mares coincideix amb els fluxes migratoris generals de la ciutat de Madrid, amb un predomini de les províncies del nord d'Espanya, que l'autora vincula amb la preferència de les classes altes per treballadores del servei domèstic que tinguessin aquest origen. Segons l'autora, tot sembla suggerir una especial vulnerabilitat de les dones migrants, que potser buscaven un embaràs per forçar el matrimoni però no arribaven a aconseguir obligar els pares dels seus fills a casar-se. Les dones que ingressaven a la Inclusa de Madrid, doncs, eren noies solteres, joves, generalment en el seu

primer embaràs i procedents de províncies allunyades de Madrid. Malgrat la fragmentació de la documentació existent, Revuelta (2011) opina que és improbable que hi hagués grans canvis en aquestes dades entre 1900 i 1935. Segons Espina (2005), en el bienni 1969-1970 les 236 mares ingressades procedien de tot Espanya, però majoritàriament de Madrid (16,5%), Jaén (5,9%), Badajoz (5,5%), Toledo (5,5%) i Guadalajara (4,2%). La majoria tenien entre 20 i 25 anys d'edat (32,2%), i el 22% de 26 a 30 anys. El grup minoritari era de més de 36 anys, amb el 8%. El 73% eren solteres, el 25% casades i el 1,7% vídues. No sembla, doncs, que la sociodemografia de les dones acollides a la maternitat madrilenya canviés gaire en aquest temps.

En el cas de la Maternitat de Barcelona, Montiel, (2012) destaca que la mitjana d'edat de les ingressades entre 1893 i 1935 era de 23,5 anys, amb un percentatge del 27,20% de menors de 20 anys. L'edat es va incrementar lleugerament amb el temps: les mares més joves les trobem el 1893 (22,9 anys) i les més grans el 1935 (24,2). El percentatge de dones menors de 20 anys va ser més fluctuant; el valor més alt el trobem el 1893 (33%). La majoria de les mares ingressades entre 1893 i 1935 procedien, per aquest ordre, de la resta de Catalunya, Aragó, Barcelona ciutat i Barcelona província, però el percentatge de dones procedents d'altres punts d'Espanya es va anar incrementant. Concretament, i en el període mencionat, les procedents de Galícia van augmentar del 1,50% al 13,50%, les d'Andalusia del 0,8% al 8,10%, les de Castella i Lleó del 2,30% al 9,10% i les de Múrcia del 0% al 5,10%. Tal i com també hem vist en el cas de Madrid, l'autor destaca la coincidència entre els llocs d'origen de les ingressades a la Maternitat i els moviments migratoris a Barcelona fins a la dècada de 1930, amb alguns grups que es desmarquen d'aquestes tendències, com una presència considerable de dones nascudes a Galícia (que van ser majoria a la Casa l'any 1935 -un 13,5%-) i al nord de Castella i Lleó. Montiel (2012) destaca l'especialització de dones gallegues en tasques de dida. Quant a la residència, la majoria van declarar residir a la província de Barcelona (un 68,5% entre 1900 i 1925, i el 81% el 1935).

L'ocupació és un aspecte a destacar. Revuelta (2011) remarca que durant el bienni 1915-1916, mentre que la taxa d'ocupació femenina a Madrid era del 20%,

més del 80% de les mares ingressades van declarar tenir algun tipus de feina. Les feines, això sí, segueien el patró de la ciutat: gairebé el 60% deien dedicar-se al servei domèstic, un 24% de les mares consten com dedicades a “sus labores”, seguides de molt lluny per la confecció en alguna de les seves formes amb un 8%. A Madrid, a causa de la concentració de centres educatius i universitaris, la taxa d’alfabetització femenina era aproximadament del 65% ja el 1900. La taxa observada en les mares de la Inclusa era lleugerament menor (un 50%), sense grans diferències entre residents al poble o a la ciutat. Per tant, no sembla que l’alfabetització fos un factor decisiu per prendre l’opció de l’abandonament. El patró sembla confirmar el perfil de noia que ingressa a la institució per ocultar la seva maternitat “vergonyosa” i abandona el fill per continuar la seva vida al seu poble o exercint la seva feina a la ciutat.

El servei domèstic és, també a la Maternitat de Barcelona, l’ocupació majoritàriament declarada per les acollides (un 64% en el període 1893-1915, -dades inferiors a les que hem vist en el cas de Madrid- i un 48,6% en el període 1920-1935) (Montiel, 2012). El predomini d’aquesta activitat entre les ingressades, segons l’autor, és degut a tres causes principals: que era un sector que concentrava molta població de dones joves, que les famílies rurals veien amb millors ulls que les seves filles es dediquessin al servei domèstic que a treballar en una fàbrica o un taller, i que era una activitat que convertia les noies en especialment vulnerables a nivell sexual. Cal pensar que en molts casos estaven soles a la ciutat, sense xarxa social de suport, vivint a casa d’una família que en la majoria de casos era desconeguda, i a les ordres dels senyors de la casa. Moltes vegades, quan quedaven embarassades eren acomiadades. L’ingrés a la Casa els podia proporcionar atenció sanitària, discreció, contacte amb altres dones i fins i tot la possibilitat de recuperar el fill algun dia, si la seva situació canviava. Dins d’aquest col·lectiu, entre 1893 i 1935, el 25,4% van declarar haver nascut a l’Aragó, i el 23% a la resta de Catalunya. Només el 8,2% de les acollides van dir haver nascut a Barcelona ciutat. Segueixen les dones castellano-ileoneses (7,5%), les valencianes (7,4%) i les gallegues (6,3%).

Les dones ingressades que van declarar ser obreres o jornaleres van passar del 8,8% durant el període 1893-1915 al 17% entre 1920 i 1935. Un 37,4% de totes

elles van dir haver nascut a Barcelona ciutat i Barcelona província, i un 17,7%, a la resta de Catalunya. L'autor destaca un lleu increment amb el temps de noies nascudes a Múrcia i Andalusia oriental. El grup de dones que treballaven en la confecció i activitats similars era el de menor representació de noies immigrants. N'hi havia un 37,7% de nascudes a Barcelona i província i un 19,6% de nascudes a la resta de Catalunya; seguides per les aragoneses amb un 12,3% i per andaluses i murcianes amb el mateix percentatge: un 5,1%. Moltes d'elles treballaven al propi domicili, en jornades interminables i per un sou molt baix.

Gairebé la meitat de les noies acollides que van declarar que es dedicaven a les feines del camp (que representaven aproximadament un 4% del total en tots dos períodes) procedien majoritàriament de la resta de Catalunya (un 49,4%). El 16,5% provenien de Barcelona província, i les nascudes a Barcelona ciutat eren només l'1,2% del total. En conjunt, en aquest grup el 67,8% de les noies residien fora de la província de Barcelona. Segons Montiel (2012), moltes d'aquestes dones van decidir ingressar a la Maternitat per la distància del centre al seu lloc de residència, cosa que facilitava l'ocultació del seu estat.

El grup de dones dedicades a activitats "de coll blanc" (secretàries, mecanògrafes, oficinistes, mestres, infermeres i telefonistes) va començar a aparèixer en el període 1920-1935 (amb un 1,8% del total d'ingressades), i segons l'autor això indica una modernització del mercat laboral a Barcelona.

Finalment, Montiel (2012) fa una reflexió important a tenir en compte: en els registres d'ingressades no figuren dones dedicades a la prostitució, tot i que podem pensar que probablement algunes no eren alienes a aquesta activitat. En realitat, el punt de vista socialment acceptat des de l'inici d'aquests centres era que hi havia una relació molt estreta entre prostitució i cases de maternitat. Aquest paràgraf es refereix a la de Barcelona:

Otro de los síntomas afectos á la prostitución pública y privada, que más tarde contribuirá al raquitismo de la población, es el importante contingente que recibe nuestra Casa de Maternidad y Expósitos, hijos, la mayor parte, del libertinaje, y, en su consecuencia, ligados á la sífilis y á la escrófula, y predispuestos á toda clase de enfermedades consuntivas. (...) no podemos

fijar el número de expósitos debidos á la prostitución; pero siempre es un dato que revela inmoralidad en un pueblo, la replección de una Inclusa; teniendo en cuenta, que los ingresos en la misma son debidos casi todos á nacimientos ilegítimos (Sereñana, 1882, p. 156).

Les mateixes fonts reconeixien que moltes de les dones ingressades a la Maternitat no eren prostitutes professionals sinó treballadores que exercien aquesta activitat ocasionalment en circumstàncies de gran precarietat econòmica. Això ocasionava una criminalització de les dones de classes populars i una identificació sistemàtica amb la prostitució.

La otra categoría, mucho más decente -estéticamente hablando- la componen algunas jóvenes costureras, sombrereras, corseteras, dependientes ocupadas en el despacho de perfumerías, guanterías y otros comercios, sirvientas, vendedoras de cigarrillos, libritos de fumar y periódicos, amen de las que viven exclusivamente de su cuerpo. (...)

Las que realmente son sirvientas ó que trabajan en un taller, tienen mejores medios de disimular su prostitución, y se dirigen, despues de concluido el trabajo, á tal ó cual casa de citas, ó bien, ejerciendo un disimulado *raccrochage*, cuando observan que algún hombre sigue sus pasos, le conducen á su misma morada, que, por punto general, suele ser un cuarto ó quinto piso (...) (Sereñana, 1882, p. 156) (la cursiva és a l'original).

Estem parlant, doncs, de dones molt joves, en situació d'extrema vulnerabilitat donades les seves condicions de vida -moltes d'elles havien immigrat feia poc-, allunyades de la seva família i amics, en situació econòmica molt precària, aïllades i sense possibilitat de recórrer a una xarxa de suport. Això creava en elles una vulnerabilitat afegida: la sexual. En aquest punt crític, un embaràs agreujava la seva situació sovint a un nivell tan difícil d'assumir que acabaven abandonant la criatura a la Casa de Maternitat. Però aquesta decisió, com remarca Montiel (2012), "consagrava la seva vulnerabilitat i subsidiarietat i servia per alimentar encara més la por, els prejudicis i la desconfiança de les classes dominants envers les dones pobres de les classes populars" (p. 103).

1.3. L'ingrés dels infants

L'entrada dels infants en les institucions d'acollida planteja moltes qüestions que la recerca no ha aconseguit resoldre del tot, en part per la dificultat de l'accés a les dades, les característiques pròpies dels registres i la seva fragmentació. Segons Barba (2017), de 1900 a 1913 van ingressar a la inclusa provincial de Valladolid una mitjana anual de 406 nens (369 nounats, xifra que correspon al 3,45% dels nens nascuts vius a la província). Anualment ingressaven, de mitjana, 19 nens més grans d'un any. Del total d'ingressats, un 48% eren nenes i un 52%, nens. Hi ha predomini de nens en general tots els anys, amb excepció del període de 1903 a 1906, amb una mitjana del 48% de nens. L'autora no creu que el sexe de l'infant fos un fet determinant de l'abandonament perquè, a més, la mare moltes vegades prenia la decisió abans de parir, o bé no veia l'infant després del part. Les vies d'entrada principals eren el torn (35%), la via administrativa oficial de la Diputació (24%), la maternitat del centre (19,47%) i el trasllat des dels pobles del voltant (14,27%). En aquest període, el nombre d'ingressos va ser superior, de mitjana, el primer quadrimestre de l'any, i més baix amb diferència el juliol i l'agost. L'autora lliga aquest descens dels ingressos a feines agrícoles estacionals dels pares que els permetien mantenir millor els fills, tot i que les dades no són concloents. Entre 1914 i 1918 van entrar una mitjana de 511 nens per any, un 82% dels quals a lactància, un 6% a desmamats i un 11% al departament dels més grans. Barba (2017) destaca que es fa difícil determinar amb exactitud el nombre d'asilats que hi havia en un moment donat pel moviment constant d'entrades i sortides, i tenint en compte que aquest número a vegades incloïa les mares acollides. En tot cas, el nombre podia estar al voltant de 500.

A la Casa d'Expòsits de Biscaia es van acollir, entre 1897 i 1901, 304 infants per any. Entre 1909 i 1913 ja van ser 359 de mitjana a l'any (gairebé un cada dia). Entre 1919 i 1936 el nombre va baixar a uns 200 cada any. Segons Varillas (2002) hi ha la sospita que la meitat d'infants eren legítims, però aquesta circumstància no arribava a ser coneguda si no eren reclamats, a causa del

secret inherent als abandonaments.

Les xifres d'ingressos depenien molt de la importància de la localitat on estava el centre. Per tant, les dades d'ingressos que hem vist fins ara són prou altes, si tenim en compte que a la Casa de Maternitat de Barcelona, de 1853 a 1883, hi va haver uns 700 ingressos anuals (Montiel, 2004a). Concretament, l'any 1860 el 46% van ser abandonats al torn o a la porta de l'establiment, el 30% venia de localitats de la província, el 17% van néixer a l'hospital¹⁰⁹, i el 7% procedien de parròquies. El 1917, en què ja estava en marxa el servei de maternitat, les vies principals d'entrada havien canviat força: un 35% nascuts a la Casa, un 25% abandonats a la porta i un 15% nascuts a l'Hospital Clínic. De 1925 a 1936, els infants lliurats directament i els nascuts a la Casa ja representaven entre el 70% i el 80% de totes les entrades, percentatge que va arribar al 93% en el període 1935-1940.

Pel que fa als nens ingressats a la Maternitat de la Inclusa de Madrid, Revuelta (2011) proposa que les característiques dels abandonaments podien ser diferents en funció que la decisió de la mare fos prèvia o posterior al part, però en el període 1890-1935 no detecta preferències per sexe, ni en els abandonaments que ella anomena "tècnics"¹¹⁰ ni en els infants que acabaven internats al centre (o abandonaments "regulars"). L'autora detecta una escassa incidència de l'estacionalitat en els abandonaments regulars, que seguien l'evolució de naixements de la ciutat i en tot cas experimentaven un descens en els mesos d'estiu, mentre que els abandonaments tècnics s'incrementaven precisament de juny a setembre. Les diferències entre un i altre patró resulten estadísticament significatives, cosa que reforça l'opinió de l'autora que aquestes mares no pensaven en l'abandonament, només volien fer ús de les instal·lacions de la casa.

Descomptats els infants que naixien a la Maternitat del centre, Revuelta (2011) destaca també una majoria d'infants molt petits (un 70% menors d'un mes al llarg

¹⁰⁹ No s'especifica el nom, però probablement es refereix a l'Hospital de la Santa Creu.

¹¹⁰ Els abandonaments que l'autora anomena "tècnics" són els d'infants que figuren al registre d'entrada però abandonen la institució amb la seva mare en el moment de l'alta mèdica, ja que ella només buscava suport assistencial durant el part. Pensem que és difícil distingir aquestes mares de les que tenien la intenció d'abandonar el fill però finalment van canviar de parer.

de tot el període 1890-1935), ja que s'inclouen els ingressos mitjançant el torn, tot i que el grup de nens de més d'un any es va anar incrementant (d'un 10% en el període 1890-1900 a prop del 30% en el període 1928-1935, amb diferències estadísticament significatives entre els dos períodes). L'autora ho atribueix a una menor necessitat d'efectuar abandonaments exclusivament per raó de legitimitat, i a un major recurs a l'àmbit assistencial. Segons sembla, en comparació amb altres institucions de l'Estat, a Madrid sempre van ingressar un nombre més gran d'infants que havien superat el primer mes, entre un 15% i un 20% del total. En els infants de més d'un any, l'autora tampoc no detecta preferències quant al sexe¹¹¹, i l'estacionalitat dels abandonaments també és similar a la dels nascuts a la Maternitat, tot i que es reforça l'abandonament en els mesos d'hivern i continua sent menor a l'estiu, quan les famílies podien estar en millor situació econòmica i la temperatura feia més tolerables les condicions de vida.

Espina (2005) facilita dades més properes: durant els anys 1969 i 1970 van ingressar 817 nens a l'Institut de Puericultura de Madrid (antiga Inclusa), dels quals prop d'un 60% tenien menys de 6 mesos, seguits de lluny pel grup entre 2 i 3 anys, amb un 14%.

1.3.1. La legitimitat. El torn

La recerca utilitza sovint el terme "il·legítim" referit als infants, en contraposició a "legítim". Aquest últim significat no admet dubte, ja que és el fill nascut dins del matrimoni. En canvi, la il·legitimitat presenta més dificultats de caracterització.

Segons el CC vigent en la dècada dels seixanta, el fill legítim era el que havia nascut dins del matrimoni, amb una sèrie de requisits temporals que tenien en compte la celebració del matrimoni i la situació de viduïtat de l'esposa, o la separació dels cònjuges (arts. 108 a 112). El fill il·legítim era el que havia nascut

¹¹¹ L'autora matisa que quan es tenen en compte els ingressos mitjançant el torn i el trànsit cap a la institució, el percentatge d'edats dels ingressats pot estar afectat per la sobremortalitat masculina de base biològica. Segons això, podien arribar més nenes que nens per raó d'una major supervivència, que no tindria res a veure amb una decisió materna. Aquesta circumstància no afectaria als infants nascuts al centre.

fora del matrimoni. Quan un dels progenitors, o tots dos, el reconeixien, passava a ser un fill natural, sempre i quan qui el reconeixia hagués tingut capacitat legal per contraure matrimoni en el moment de la concepció. Segons això, dins de les dades dels registres institucionals, serien:

- a) Fills il·legítims: els fills que consten com “de pares desconeguts”.
- b) Fills naturals: Els infants nascuts de mare soltera o vídua i de pare desconegut, que rebien els cognoms de la mare, i també els de pares desconeguts quan un dels dos, o tots dos, els reconeixien (si en el moment de la concepció podien casar-se).
- c) Fills legítims: nascuts dins del matrimoni.

Els infants “expòsits” (abandonats a la institució), molt probablement eren, en la seva majoria, il·legítims, tot i que per les característiques de l’abandonament no hi ha dades exactes sobre això.

Segons Herrera (1999), entre 1884 i 1892, a la Maternitat de Cadis 362 infants ingressats eren naturals (68,95%), 110 consten com a legítims (20,95%), i en 53 casos no hi ha dades (10%).

Revuelta (2011) va desenvolupar un procediment d’imputació de legitimitat en funció de la combinació de diverses variables, com l’estat civil dels progenitors i la coincidència de cognoms entre pares, mares i fills, juntament amb una verificació de l’estat civil declarat per les mares amb els que figuraven als padrons municipals. En el cas dels infants nascuts a la Maternitat de la Inclusa de Madrid durant el període 1890-1935, aquest procediment, segons l’autora, va permetre assignar la legitimitat o il·legitimitat dels infants en més del 99% dels casos. Segons això, es pot afirmar que els fills il·legítims predominaven en els ingressos d’infants menors d’un any, mentre que a partir d’un any eren majoritàriament legítims. Malgrat tot, hi havia un percentatge d’infants de pares desconeguts que no permet disposar de xifres exactes.

Adicionalment, en ocasions pot resultar difícil separar les dades dels infants naturals i les dels il·legítims, ja que en els registres d’entrada sembla que el terme

“natural” es podia utilitzar per evitar les connotacions ofensives de la paraula “il·legítim”. Barba (2017) fa la distinció entre infants legítims, naturals i il·legítims considerant que “il·legítim” equival a “de pares desconeguts”. Segons això, dels nens ingressats a través dels tràmits administratius ordinaris de la Diputació entre 1900 i 1913 a l’Hospici de Valladolid, un 57% eren legítims (única via d’entrada en què eren majoria). D’altra banda, el 92% d’entrades per via del torn van ser d’infants il·legítims (l’autora descompta les anotacions que explícitament els qualificaven com a legítims). Més del 80% de les exposicions en torn anaven acompanyades de notes on s’especificaven, entre d’altres coses, les precàries condicions dels qui havien d’abandonar l’infant. Comptant com a legítims els nens que diu reconèixer el pare o porten com a segon cognom el primer cognom de la mare, només consten 12 infants legítims ingressats a l’Hospici Provincial de Valladolid de 1907 a 1913. Abans no en consta cap, però el sistema d’imposició de cognoms, que veurem més endavant, impossibilita l’obtenció de cap dada en aquest sentit.

A la Maternitat de Barcelona, entre 1891 i 1917 van ingressar de mitjana uns 93 infants legítims cada any, xifra que amb alts i baixos es va anar incrementant, i va arribar a 136 l’any 1936. El percentatge d’infants expòsits comparat es va anar acostant progressivament al dels legítims: aproximadament un 85% vs. 15% el 1936, i un 55% vs. 35% el 1925 (Montiel, 2004a, 2004b).

Pel que fa a l’entrada dels infants il·legítims, l’ús del torn va ser una constant durant molt de temps en tots els casos, amb variants en el volum d’infants entre els diversos centres. També apareix en països d’Amèrica del Sud: A l’Argentina, al s. XVIII, era un mitjà perquè les monges de clausura poguessin rebre regals de l’exterior, i posteriorment es va utilitzar per al lliurament d’expòsits (Conte, 2008). Aquest sistema d’abandonament es va començar a generalitzar a Europa el s. XVIII (Revuelta, 2011) i va funcionar fins als primers anys del s. XX en totes les institucions espanyoles de què tenim referència. González (2012), referint-se a la Maternitat de Tarragona, destaca que dins del torn s’havien arribat a dipositar infants de 4 i 5 anys, ungits d’oli perquè hi poguessin cabre.

L’ús que es feia del torn era desigual. Així com, per exemple, hem vist que a l’hospici de Valladolid un 35% d’entrades es feien per aquesta via entre 1900 i

1913, en altres centres el percentatge era menor, ja que a Madrid durant aquella època no va passar del 30%, i a Pamplona i Barcelona va anar, com a molt, del 10% al 20% (Barba, 2017). En canvi, a Pontevedra hi havia un 92% d'entrades a través del torn, perquè no hi havia una “casa de maternitat” com a tal, i els lliuraments es feien directament al torn o a la “tornera” (Barba, 2017). L'autora destaca que entre 1900 i 1913 més de la meitat d'infants ingressats a través del torn estaven en la primera setmana de vida, mentre que 3 infants, tots nenes, van ser trobats morts. Una d'elles, segons sembla, estava en estat de descomposició. En els registres, però, no es menciona si presentaven signes de violència.

A l'Hospici Provincial de Valladolid el torn s'utilitzava més entre les 19 i les 22 hores. Al matí, les hores preferides eren de 9 a 13, per tant no sembla que les exposicions mitjançant aquesta via es concentrassin en hores especialment fosques o de matinada. Durant el període 1900-1913, els mesos d'hivern van ser els de més exposicions en torn (al voltant del 8,8%, uns 13 nens per mes, amb una davallada el febrer, amb el 8%), i juliol i agost els que en van tenir menys (al voltant del 7,4%, uns 11,6 nens per mes). També era freqüent que els pares deixessin notes explicatives juntament amb l'infant, o objectes per identificar-lo més endavant. En ocasions, a la nota, els pares demanaven que no donessin els fills en adopció, ja que els volien recuperar (Barba, 2017).

La utilització del torn sempre va ser controvertida arreu. A finals del s. XIX, amb l'expansió de l'higienisme, es va començar a generalitzar l'opinió que el torn facilitava l'abandonament, la mortalitat i la paternitat irresponsable. A Xile, igual que a l'Argentina, va rebre moltes crítiques (Chávez i Soto, 2019). A l'Argentina l'any 1892 es va suprimir el que anomenaven “torno libre” i es va substituir per una oficina de recepció secreta (Conte, 2008). A Espanya, els detractors del torn afirmaven que contribuïa a incrementar la quantitat d'expòsits, i que les mares que abandonaven els fills al torn després es postulaven com a dides (A. M. Rodríguez, 2020). El torn de la inclusa de Madrid s'havia intentat eliminar l'any 1918, però finalment es va decidir mantenir-lo i desinfectar-lo sovint, a més d'habilitar simultàniament una oficina secreta (Revuelta, 2011). Finalment, aquest torn va deixar de funcionar el 1929 (Maceiras, 2018). El de Pontevedra

va tancar el 1925, i durant la dècada de 1930 van tancar els de Lugo, Ourense i Mondoñedo (A. M. Rodríguez, 2020).

Segons Montiel (2004a, 2004b), a la Maternitat de Barcelona l'ús del torn va passar d'un 8% el 1905 a un 1,3% el 1930. Finalment, va deixar de funcionar el 1931, com hem vist.

1.3.2. Després de l'ingrés. Els cognoms

L'estructura de la informació sobre els infants que constava als fulls de registre era molt homogènia en totes les institucions. Especialment si entraven a través del torn, era freqüent que les monges anotessin les condicions en què els trobaven: "envuelto en trapos", "trozos de sábanas", etc. (Maceiras, 2018). També tenien referències per identificar-ne l'origen: segons Giménez (2007), a la Casa d'Expòsits de Sevilla, al marge dret del full s'afegia una lletra: "E" si l'infant era expòsit o lliurat i "T" si era portat ("traído") d'algun poble. Al marge esquerre s'afegia una "R" si era nounat. Les anotacions addicionals també apareixen a la Casa d'Orfes de Santiago de Xile: Chávez i Soto (2019, p. 665) mencionen casos en què els pares dels infants ingressats eren interdictes (havien estat declarats incapaços d'administrar els seus béns) i es poden llegir expressions com "su madre es una pobre demente incapaz de cuidar al chico", "la madre es inválida y viciosa" o "la madre es una mujer loca que no sabe decir su nombre". També menciona que, després de la interdicció de la seva mare, un infant de 9 anys va ser qualificat com a "tonto" en la seva fitxa d'entrada.

Si l'infant no estava batejat, o no hi havia constància que ho estigués, el bateig s'efectuava el més aviat possible, i ho feien el Rector o el Vicerector (Maceiras, 2018). González (2012) menciona que a Tarragona, si hi havia perill de mort de l'infant, a vegades el bateig era administrat per les germanes, el metge o les llevadores i posteriorment era ratificat pel mossèn. És l'anomenat "bautismo de socorro" (T. González, 2019). A vegades s'esperava uns dies i es batejava diversos nens alhora, però normalment no passaven més de 8 dies des de l'ingrés fins al bateig (Barba, 2017). Si no es confiava que l'infant estigués batejat,

s'administrava el bateig "bajo condición" fins que no es pogués verificar (Barba, 2017; Maceiras, 2018). En els fulls de bateig s'observa que els padrins i testimonis són els mateixos durant un temps, i que com a padrines consten algunes dones que residien a la casa, tot i que no està clar quin era el seu paper. Es creu que algunes altres podien ser benefactores de la institució (M. González, 2012).

A l'infant se li assignava un número d'ordre dins de l'any d'ingrés. Chávez i Soto (2019) també parlen d'aquest procediment a Santiago de Xile. Aquest número figurava en una medalla de plom que l'infant havia de portar penjada al coll mentre depengués de la institució. Així es feia, per exemple, a Madrid, Sevilla, Biscaia i Valladolid (Varillas, 2002; Espina, 2005; Giménez, 2007; Revuelta, 2011; Barba, 2017; Maceiras, 2018).

Inicialment, els expòsits no tenien cognoms; només nom. Moltes vegades se'ls batejava amb el nom del sant del dia. Posteriorment, se'ls va començar a assignar el cognom d'"Expósito", que resultava encara més estigmatitzant. Des de finals del s. XIX també es van imposar cognoms com "Iglesias", "de la Cruz", o referents al lloc on havien estat trobats: "de la Calle", "de la Iglesia", "del Bosque", etc. Es va donar un pas més quan els infants afillats van adoptar el nom dels pares que els acollien i se'ls va amagar la seva condició d'expòsits, que es considerava indigna (Maceiras, 2018). L'art. 34.3 del Decret aprovant el reglament per a l'execució de les lleis de Matrimoni i Registre civil¹¹² (GMD 348 de 1870) estableix que:

Cuando el niño no tenga padres conocidos, el encargado del Registro le pondrá un nombre y un apellido usuales que no revelen aquella circunstancia.

Si el niño fuere expósito, y entre los objetos hallados con él hubiere algún escrito que indique su nombre y apellido, ó el deseo de que lleve algunos determinados, se respetará la indicación si no fuese inconveniente.

Aquesta disposició tenia la pretensió de solucionar el problema del nom dels

¹¹² Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1870/348/A00001-00004.pdf>

expòsits, però les seves indicacions no sempre es van seguir. A més, com que es parlava d'un sol cognom, en cridar els nois per fer el servei militar se n'havia d'afegir un altre, i se'ls imposava precisament el d'"Expòsito" (A. M. Rodríguez, 2020). La Reial ordre referent a la inscripció dels fills il·legítims en el Registre civil¹¹³ (GMD 107 de 1903) va establir en aquest sentit que:

(...) como en España el apellido usual es el compuesto del paterno y materno (...) los hijos de padres desconocidos no podrían ostentar, si fuera cierta esa interpretación, un segundo apellido, y esto revelaría desde luego su origen, como lo revela todavía más claramente la costumbre de suplir ese segundo apellido con el calificativo de «Expósito», que se añade comúnmente al nombre y apellido del que ha tenido la desgracia de serlo.

(...) el apellido usual que los encargados del Registro deben poner en el acta de nacimiento de los hijos de padres desconocidos debe ser completo, como si correspondiese al paterno y materno, de modo que no revele ni indique la circunstancia de su filiación ilegítima.

Un cop més cal dir que, malgrat la imposició de dos cognoms, no sempre es va respectar la necessitat d'evitar l'estigmatització dels expòsits. De fet, a l'Hospici de Valladolid, a principis del s. XX, s'utilitzaven sempre els cognoms "San José" (patró protector de la institució) i "Prado", com la Verge del mateix nom que figurava al retaule de la parròquia de l'Hospici: l'any 1905, 105 dels infants nascuts al centre tenien aquests dos cognoms, amb els consegüents problemes d'identitat quan van ser adults (Barba, 2017). A la Casa d'Expòsits de Buenos Aires, a l'Argentina, van crear una llista de 100 patronímics comuns (com "Álvarez" o "Díaz"), desordenats alfabèticament, i el lliuraven al Registre Civil perquè els imposés en cas d'expòsits. Quan s'havia utilitzat l'últim cognom de la llista, tornaven al primer cognom, i així successivament (Bucci, 2015).

¹¹³ Disponible a: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1903/107/A00210-00210.pdf>

1.4. El personal de les institucions

L'estructura del personal era molt homogènia entre les institucions. Les referències coincidien a mencionar les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül com a encarregades del règim interior dels establiments i de vetllar pel bon comportament de tots els residents. Tant a les cases de maternitat com a les institucions d'acollida posterior, es feien càrrec dels nens i les nenes fins als 6-9 anys aproximadament, i a partir d'aquesta edat s'ocupaven només de les nenes. Es destaca que tenien una influència considerable i que això va fer que ampliessin les seves atribucions, en detriment del personal administratiu (Barba, 2017). Sembla que rebien una assignació mensual i també un import addicional per a roba (Maceiras, 2018). Moltes d'elles no tenien cap tipus de titulació, tot i que feien tasques d'infermeria i d'ensenyament als infants. A Màlaga, per exemple, les Germanes s'encarregaven de l'ensenyament de les nenes, però dels nens se'n feia càrrec un mestre titulat (Sanchidrián i Martín, 2009). A Xile, les monges encarregades d'aquestes tasques eren les Germanes de la Providència (Chávez i Soto, 2019).

D'altra banda, les referències sobre els metges vinculats a aquests institucions coincideixen a mencionar que van denunciar reiteradament les males condicions de vida per a les persones que hi residien, que estaven preocupats per l'elevada mortalitat i que van millorar l'atenció a la infància imposant la visió de la medicina a la visió religiosa i popular. És significatiu que també es parli en aquests termes en el cas de Xile (Espina, 2005; Revuelta, 2011; Chávez i Soto, 2019; Aguado-Dios et al., 2021).

Els autors coincideixen també en les característiques de les dides externes i internes, començant pel fet que era difícil trobar-ne. Això no sorprèn, ja que el sou que cobraven era molt baix. Pel que fa a les externes, eren majoritàriament del món rural; el sou precari (fins i tot la manca de sou, en temps de crisi) i la manca de control facilitava que cometessin irregularitats en el desenvolupament de la seva tasca, des d'explotació dels infants fins a descurança o altres tipus d'abusos. Segons Chávez i Soto (2019), a Xile hi havia molta mortalitat infantil entre els enviats a dides externes, precisament a causa d'aquesta manca de

control, encara que, igual que a Espanya, les directrius dictaven enviar fora de la institució el màxim d'infants possible. A Espanya, en les diverses etapes de crisi econòmica i donada la precarietat en què vivien, les dides externes amenaçaven amb abandonar l'infant si no cobraven (Unda, 1991; Maceiras, 2018). Segons menciona Pérez (1991), l'any 1847 1/6 de les dides externes feien la seva feina de franc.

De les dides internes hi ha més informació, ja que residien de manera permanent a les institucions i estaven sotmeses a un control molt estricte perquè es considerava perjudicial que rebessin visites (Maceiras, 2018). Els autors també coincideixen en tots els elements que les caracteritzen: eren escasses, estaven mal pagades i procedien dels estrats més humils de la societat. Sobre la Casa d'Expòsits de Biscaia a principis de segle, Varillas (2002) menciona que les dides que eren contagiades de sífilis pels infants alletats desoïen les prescripcions mèdiques i no prenen la medicació, ja que volien continuar cobrant la pensió que s'atorgava per tenir sífilis, fins que acabaven morint. Aquest fet evidencia que les seves condicions de vida fregaven la misèria. En gran part per aquest motiu, les dides internes no tenien cap tipus de formació ni motivació i això derivava en una atenció als infants inadequada (Pinilla, 2011). Sobre la inclusa de Madrid, Espina (2005) explica que les dides internes que tenien la funció de "vetlladores" dels infants a l'hora de dormir els espantaven vestides de bruixa perquè no molestessin, i els nens, finalment, s'amagaven sota el llençol i s'adormien entre plors. En un informe de les Germanes adreçat a la Junta Municipal de Madrid a mitjan s. XIX, deien de les dides que tenien "depravadas costumbres" i que "estas mujeres perdidas son por lo regular lo peor de su especie" (Maceiras, 2018, p. 88). Altres tasques de les dides eren les feines domèstiques dins de la institució (com la neteja o la cuina), tot sota el control de les monges. Malgrat això, contemporàniament a l'informe que acabem de mencionar, consten dides que feien la seva feina "por devoción" (p. 287). En aquests casos, l'infant era alletat de franc per una dida interna que a vegades se l'emportava i en tenia cura, en solitari o amb el seu marit. L'any 1848 hi va haver 17 d'aquestes dides, cosa que l'autora atribueix a una diversitat d'actituds dins del col·lectiu, en què també hi havia dones caritatives.

Les dides internes suportaven, doncs, una càrrega de feina considerable, tenint en compte que sovint havien d'alletar més d'un infant. A la Inclusa de Madrid, fins a finals dels anys 1920 és normal el rati de 2 nens per dida (Revuelta, 2011). A la Maternitat de Barcelona el rati de nens per dida entre 1925 i 1936 va passar de 2,67 a 3,38, malgrat que el nombre de dides internes va passar de 105 a 145 en aquest període (Montiel, 2004b).

1.4.1. Les mares-dides-treballadores

En els casos de Madrid, Tarragona, Biscaia i Valladolid es menciona expressament que les mares, després de parir, alletaven infants a la institució, però sembla que la situació era complicada i canviant. Al s. XIX, a Madrid, quan una dona sol·licitava treballar com a dida interna el seu fill era dels primers a ser lliurat a una dida externa, de manera que la mare no tenia cap dret a veure'l. D'altra banda, i si la seva salut els ho permetia, les acollides havien d'ocupar-se de la infermeria, la cuina, la neteja, el rentat i assistir les monges entre altres tasques. Se suposa que no rebien cap retribució per aquesta feina, i les monges podien castigar-les en cas d'insubordinació.

A l'art. 225 del Reglament de la Inclusa de Valladolid de 1910¹¹⁴ s'especifica, per exemple, que

La hermana encargada de la Cocina (...) Tendrá igualmente á su cuidado todos los enseres de cocina y la vajilla, y el aseo y limpieza de esa dependencia y su batería, y para ello será ayudada de las acogidas que fueren precisas.

No parla de remuneració, tot i que l'art. 302 especifica que les mares que decidissin alletar el propi fill no estarien retribuïdes, només rebrien la manutenció, i segons l'art. 298,

Las mujeres que ingresen gratuitamente en este departamento están

¹¹⁴ Disponible a: https://bibliotecadigital.jcyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=10067546

obligadas á lactar en el Establecimiento sin retribución, tanto tiempo como el transcurrido desde el día de su ingreso hasta el en que dieron a luz. Si por sus condiciones no pudieren lactar, prestarán servicio en la Inclusa hasta indemnizar á la Casa.

En realitat, el temps que estava alletant el fill a la Maternitat no comptava i creixia el deute. Podem interpretar que el fill es quedava mentre ella treballava, i que el sistema també estava pensat perquè acabessin decidint endur-se el fill. En general, sembla que les estades llargues eren remunerades a partir d'algun punt (Barba, 2017). Segons l'autora,

La mayoría de las nodrizas internas procedían de la sala general de la Maternidad, la de no pensionistas o gratuitas. En los *Libros de Exposiciones* he comprobado que el ama lactante de todos los niños nacidos en la Maternidad siempre fue su propia madre (Barba, 2017, p. 453. La cursiva és a l'original).

A finals del s. XIX el reglament intern va canviar, i s'animava a les mares a quedar-se a la institució com a dides per alletar també el seu fill, tot i que l'infant estaria en una secció diferent. En tot cas, sembla que no hi ha dades de les mares que ingressaven com a dides (Maceiras, 2018).

Permetre les dones alletar els seus fills tenia l'objectiu afegit que s'establís un vincle prou fort com perquè se'ls volguessin emportar i alliberar la institució de la càrrega que els infants representaven. També es menciona aquesta intenció pel que fa a la Maternitat de Tarragona (M. González, 2012). Gradualment, les mares de la Inclusa de Madrid van ser autoritzades a romandre més temps amb els seus fills, fins als 5 anys. Malgrat això, moltes dones marxaven abans, no sempre s'emportaven el fill, i si no havien signat una renúncia per escrit la criatura no podia ser adoptada i s'havia de quedar a la institució (Espina, 2005).

De tots els textos analitzats es desprèn que la frontera entre mares i dides o treballadores internes sempre va ser permeable i difusa, situació alimentada pel secret obligat respecte a la identitat de les primeres.

1.5. La vida dels infants

Les condicions de vida dels infants institucionalitzats eren difícils en tots els casos, per l'escassetat de recursos i la manca de preparació de les persones que en tenien cura. L'amuntegament era habitual (a l'hospici de Valladolid consta que a vegades havien de posar dos infants en un mateix bressol), a partir del deslletament s'aplicaven als infants normes molt rígides, com a les dides internes, amb horaris per a tot (els mateixos a l'hivern que a l'estiu), només podien rebre visites diumenge excepte casos molt especials, i quan feien 3 anys eren separats de manera estricta per sexes, germans inclosos. La qualitat de l'alimentació era molt qüestionable (M. González, 2012; Barba, 2017). Arribats a una edat variable però que oscil·lava entre 6 i 9 anys, els infants eren traslladats a altres centres, que tenien denominacions diferents: l'hospici provincial a Sevilla, l'asil a Cadis, el Col·legi de La Paz a Madrid per a nenes i l'hospici, el Col·legi Pablo Iglesias i altres similars per a nens, etc.

Quant a la formació dins de les institucions, durant la primera infància era molt primària, amb una part important d'adoctrinament religiós catòlic. Els que podríem anomenar centres "de segona estada" compartien la funció d'ampliar l'educació dels infants i preparar-los per a una vida independent a l'exterior, principalment aprenent un ofici. En tots els casos es dedicava més atenció als nens que a les nenes (Maceiras, 2018). Per exemple, a l'escola de Valladolid els nens (no especifica l'edat) tenien un mestre, mentre que l'educació de les nenes estava a càrrec de les monges (Barba, 2017). Al centre de Màlaga, les nenes només aprenien a fer les feines de casa i algunes rebien nocions de música; els nens feien esport i moltes altres activitats de tipus pràctic com jardineria, barberia o forneria. Les nenes no feien esport (Sanchidrián i Martín, 2009), sinó que apart de les feines domèstiques, sovint treballaven en activitats manuals i d'artesanía com confeccionar barrets. Teòricament, una part dels guanys derivats d'aquestes activitats quedava guardada per a quan sortissin del centre (o com a dot quan es casessin), però no està clar en quantes ocasions això es va complir, ni amb quin grau de compliment (Maceiras, 2018). Rodríguez (2020) explica que els infants que treballaven a la inclusa de Pontevedra a principis del s. XX podien retenir 1/4 dels guanys obtinguts amb la seva feina, descomptant despeses que

fessin durant la seva estada.

A finals del s. XIX i principis del XX es va voler inculcar en els infants la idea de l'estalvi, i el 1909 la Caja Postal de Ahorros de Madrid va obrir una llibreta amb 25 ptes. per a un nombre de nens de l'hospici amb motiu de l'aniversari de la coronació del Rei (Maceiras, 2018). L'autora opina que l'objectiu de formació en la segona institució respecte als nens era primerament educar-los en matèries relatives a la disciplina per inculcar-los docilitat i submissió, i posteriorment intentar que aprenguessin un ofici. Si no ho aconseguien, els posaven al servei del rei o quedaven a l'hospici de manera permanent. Segons Rodríguez (2020), la majoria de nois, quan arribaven a adults, acabaven pobres, tenien problemes amb la justícia i havien d'emigrar a Amèrica del Sud, mentre que les noies sortien sense estalvis i es col·locaven de criades. Si no ho aconseguien, es quedaven a la institució fent tota mena de feines domèstiques. Molts es fugaven i es perdien. Els discapacitats no es movien de la institució i acabaven a l'asil d'ancians. Aquesta sembla una constant en tots els establiments.

Imatge VI.1: Reproducció literal del llistat de la Memòria de 1908 sobre l'ocupació de les noies més grans de 17 anys que estan a l'Asil de Valladolid

<i>De las 38 niñas que están en el Asilo de más de 17 años de edad</i>	
<i>Estudian musica.....</i>	<i>4</i>
<i>Para Maestras.....</i>	<i>2</i>
<i>Son mancás.....</i>	<i>2</i>
<i>Cojas.....</i>	<i>3</i>
<i>Ciegas.....</i>	<i>2</i>
<i>Enana y contrahecha.....</i>	<i>1</i>
<i>Raquíticas y casi ciegas.....</i>	<i>2</i>
<i>Maniáticas y alguna con amagos de locura.....</i>	<i>6</i>
<i>Enfermas crónicas</i>	<i>6</i>
<i>Delicadas de salud.....</i>	<i>4</i>
<i>Con ataques periodicos (nerviosos).....</i>	<i>1</i>
<i>Con defectos que la inutiliza para servir.....</i>	<i>1</i>
<i>Tuerta y con mal olor del aliento.....</i>	<i>1</i>

(Font: Barba, 2017)

A principis del s. XX hi va haver denúncies contra l'hospici de Valladolid per

maltractaments i conductes inapropiades dels celadors que es van fer càrrec del departament de nens (ja en l'establiment de segona estada) en substitució de les Germanes de la Caritat, segons el reglament de 1910 (Barba, 2017). Maceiras (2018) destaca que el règim interior d'aquests segons centres continuava sent de tipus carcerari, i s'aplicaven als interns càstigs com fer les pitjors feines, no tenir esbarjo, o treure'ls una part dels diners que teòricament els corresponien.

Imatge VI.2: Evolució dels càstigs a la Casa de Misericòrdia de Màlaga, en funció dels diversos reglaments (1891-1931)

1891	1915	1931
1. De rodillas de diez a veinte minutos.	1. Privación de recreo o de salidas.	1. Privación de recreo o de salidas.
2. Privación de recreo.	2. Recargo en el servicio interior más penoso.	2. Recargo en los servicios domésticos.
3. Estar de plantón en los recreos uno o varios días.	3. Encierro de uno a ocho días.	3. Privación de estímulos y recompensas.
4. Dos horas de imaginaria nocturna.	4. Pérdida de recompensas y premios.	4. Expulsión del establecimiento.
5. Recargo del servicio más penoso de un día a dos o de ocho a quince.	5. Los castigos se hacen públicos a la hora de comer.	
6. Arresto de un día de fiesta hasta dos meses.	6. Expulsión.	
7. Reclusión en el cuarto de corrección de un día a dos o de ocho a quince días.		
8. Mención en público de las penas aplicadas y de su causa.		
9. Imposición de multas de ahorro.		
10. Privación total o parcial de las gratificaciones que disfruta.		
11. Aviso de expulsión.		
12. Expulsión.		

(Font: Sanchidrián i Martín, 2009)

Segons Alay (2004), entre 1865 i 1865 30 nenes i 50 nens van ser traslladats a la Casa de la Caritat, la majoria a partir de 1860. Tot i que no és l'objecte d'aquest estudi, destacarem que, de tots ells, van acabar morint 20 nenes i 16 nens. És a dir, que la mortalitat de les nenes va ser molt més elevada, ja que si la global era del 45 % la de les nenes era del 67 %, i la dels nens del 32 %. Segons l'autora, els nens resistien millor la disciplina i les dures condicions de vida institucionals, i això era especialment important en els adolescents, ja que els nois podien desafiar més aquesta disciplina fugant-se, per exemple. Les noies depenien del seu bon comportament per tenir un dot per poder-se casar, i per tant estaven més subjectes psicològicament a la Casa de Caritat (que més endavant va ser

substituïda per les Llars Mundet): si es fugaven rarament se les tornava a admetre. Segons Montiel (2004b), el nombre de nens que van passar a la Casa de Caritat va ser molt variable, amb una mitjana de 46-47 l'any, el màxim els anys 1918 (gairebé 160) i el 1920 (prop de 120).

1.6. Morbiditat i mortalitat infantil

La salut dels infants, ja precària, empitjorava en l'entorn institucional. La manca de calefacció, d'aigua calenta i d'aire pur, les males condicions de l'alimentació i l'amuntegament eren característiques freqüents que no van millorar una mica fins a la dècada de 1930 (Varillas, 2002; Revuelta, 2011; Barba, 2017; Maceiras, 2018; Chávez i Soto, 2019; Aguado-Dios et al., 2021). A finals del s. XIX i principis del XX hi havia molta por a la sífilis (A. M. Rodríguez, 2020) però no sempre es complien les normatives, el control era insuficient i la precarietat quedava tancada dins de les parets del centre (J. Pérez, 1991). Els metges, sobretot fins a principis de s. XX, treballaven amb dificultat a causa de les condicions insalubres, i intentaven supervisar tant els infants com les dides (Maceiras, 2018). Revuelta (2011) destaca que els expòsits, de fet, passaven d'uns riscos externs a uns d'interns, en un context en què els infants abandonats en institucions no eren valorats socialment com la resta. Com a exemple d'això i segons Barba (2017), a principis del s. XX es tenia la convicció -errònia- que la primera llet de les mares (l'anomenat "calostro") era perjudicial per als nounats, i per tant no se'ls deixava mamar durant el primer dia. Malgrat això, es té constància que a Valladolid, quan una dona benestant acabava de parir, per treure'ls la primera llet es feien servir nens de la maternitat, mentre no hi havia altres mètodes. En realitat, això era un benefici per a aquestes criatures, tot i que es pensava exactament el contrari. Prova que aquesta pràctica existia en altres centres és l'art. 67 del Reglament de la Inclusa de Madrid de 1849¹¹⁵:

Siendo sumamente peligroso para la salud de los niños, y á veces causa

¹¹⁵ Disponible a:

<https://bibliotecadigital.diputoledo.es/pandora/viewer.vm?id=67813&view=publicaciones&lang=es>

de su muerte, el descargar los pechos á las paridas, el Director no permitirá sacar ninguno con este objeto, y si llegase á saber que sin su conocimiento se hubiere dado alguno, suspenderá inmediatamente al empleado que lo hubiere hecho, dando parte á la junta antes de las veinte y cuatro horas.

A la Casa-Bressol de La Laguna, a Tenerife, es va experimentar un gran descens de la mortalitat infantil a partir de la segona meitat del s. XIX (Barbero, 2020). L'autora ho atribueix a una major concienciació social sobre l'exposició infantil i sobre la infantesa en general. En tot cas, la mortalitat infantil elevada va ser una constant en totes les institucions; a Xile es parla d'una taxa de mortalitat aproximada del 70% dels ingressats entre 1898 i 1923, tot i que aquesta xifra era similar a les xifres de la ciutat (Chávez i Soto, 2019). Un 77% de la mortalitat en aquesta època va ser de menors d'un any. El percentatge de mortalitat global va descendir del 75% durant el primer quinquenni 1898-1902 al 60% de 1921 a 1923. En els infants menors d'un any el descens va ser del 81% al 76%. Una de les raons podria ser la disminució de nens ingressats menors d'un mes, que era de 75% en el primer quinquenni i va passar al 51%, i de menors d'un any, que va passar del 91,6% al 74%: els nens més grans tenien més resistència a les malalties, cosa que es va afegir a una millora en l'alimentació i en l'assistència mèdica. Els autors destaquen que l'índex de mortalitat més elevat dels fills il·legítims (75% davant del 53% dels legítims) va alimentar el discurs oficial sobre la descurança dels pares, atorgant a les qüestions morals un predomini clar sobre els aspectes higiènics o sanitaris.

Considerant el període de 1853 a 1858 (el dia primer de l'any en tots dos casos) de 9.297 ingressats a la Inclusa de Madrid van morir 7.847 (un 84%). L'any 1917 la mortalitat global era de més del 60% dels acollits en els primers mesos, i del 100% en el cas dels alletats amb biberó (Espina, 2005). A principis del s. XX, les xifres de mortalitat entre els infants alimentats amb biberó eren molt elevades (un 87%) però segons les autoritats de la inclusa, es devien a l'origen familiar dels expòsits, ja que eren "hijos ilegítimos; hijos del vicio o de personas enfermas" (Revuelta, 2011, p. 311).

En la dècada de 1900 a 1910, i excloses les morts perinatals, 186 dels 317 infants nascuts i abandonats a la Casa de Maternitat de la Inclusa de Toledo van morir

(un 58,7%). Un 39% morien abans del primer any de vida (el 66% de les defuncions es produïen durant el primer any, que per tant era el més perillós quant a risc de mort). En el grup d'1 a 5 anys, la xifra era d'un 19% aproximadament. La mortalitat infantil dins de la institució era molt superior a la d'Espanya, que estava al voltant del 15% (N. M. Martín i Cobo, 2013). En un 21% dels casos no es consigna la causa de mort, i en la resta predominen les malalties infeccioses (un 46%), entre les que hi ha la meningitis i malalties respiratòries i digestives, les malalties congènites com l'atrèpsia¹¹⁶ i l'eclàmpsia¹¹⁷ (28%), i les malalties relacionades amb l'alimentació (16%), que apareixen definides com a manca de desenvolupament físic o com a raquitisme. Finalment, hi ha un 10% corresponent a altres malalties com la sífilis i el xarampió. Els autors consideren que la vulnerabilitat prèvia al primer any d'edat, les patologies congènites i la dependència de la llet materna agreujaven molt la situació dels infants institucionalitzats, que estaven exposats a l'amuntegament, la compartició de dides i per tant la transmissió d'infeccions. La supervivència dels infants podia dependre de la capacitat de la institució de contractar dides externes, ja que en aquesta situació els nens estaven criats a l'exterior, adquirien una major immunitat i no depenien de la llet materna. Cal tenir en compte el biaix previ de selecció, ja que els que romanien al centre eren els que tenien una salut més precària. Un altre factor podia ser la mala salut i la deficient qualitat de la llet de les dides internes (N. M. Martín et al., 2016). En tot cas, les deficiències de la pròpia institució eren decisives en les xifres de mortalitat, que en els inicis del s. XX eren molt similars a les de finals del XIX. Això indica que a l'interior de la institució tot continuava igual, mentre que els avenços en prevenció i tractament d'infeccions sí que es notaven en la població general.

Barba (2017) destaca que entre 1900 i 1913 les dades de mortalitat a la Inclusa de Toledo triplicaven les de la província, i es van mantenir molt constants al llarg de tot el període, una mica superiors al 70%. En conjunt, descomptant la sífilis (que és congènita) les infeccions, relacionades amb les condicions de vida, van

¹¹⁶ Estat de desnutrició, de deshidratació i de gran debilitat orgànica que pot aparèixer a la primera infància com a conseqüència d'errors dietètics, de diarrees infantils o de malalties constitucionals (*DIEC*): <https://dlc.iec.cat/>

¹¹⁷ Afecció caracteritzada per accessos convulsius seguits d'un estat comatós, que pot aparèixer al final de l'embaràs, durant el part o en el puerperi (*DIEC*): <https://dlc.iec.cat/>

ser, en un 50,4%, les causants de la mortalitat global. L'autora coincideix amb la resta en afirmar que la mortalitat dels interns estava molt condicionada pel funcionament dels asils. Si tenim en compte el període 1900-1930, segons Martín et al., (2016), la mortalitat infantil continuava sent alta: duplicava la de la població general. Cada grup d'edat estava afectat per malalties associades, d'una banda, a l'herència biològica i a l'embaràs, i de l'altra, a les condicions de criança. La mortalitat dels interns a la institució va ser d'un 65%, i la dels que van ser criats a l'exterior, d'un 46%. Els autors consideren que la vida dins de l'ambient insalubre de la inclusa provocava en els infants interns l'anomenat "efecte *scarring*" (de dany permanent)¹¹⁸. Revuelta (2011) coincideix en aquesta explicació, i destaca també que les característiques en què es produïen els abandonaments tenien una influència important en les defuncions infantils en els inicis de la vida institucional.

Segons Martín et al. (2016), en els nounats (les defuncions dels quals es van produir totes a la institució) predomina el raquitisme, juntament amb l'atrèpsia i l'eclàmpsia, d'origen congènit, i al llarg del primer mes de vida continuen predominant les causes de mort endògenes. En el període postneonatal, les causes de les morts dins de la institució eren sobretot l'atrèpsia, el raquitisme i les infeccions digestives. En total, aproximadament un 50 % dels nens interns van morir a causa d'una infecció en el període estudiat. Són dades que coincideixen amb les que presenta Revuelta (2011) per a la Inclusa de Madrid en aquest període.

En els infants criats fora del centre la incidència del raquitisme i l'atrèpsia era menor, mentre que les causes principals eren infeccions digestives i respiratòries, que eren lleugerament superiors a les xifres de la població general, però en seguien la pauta. Sembla que en aquests casos l'alletament es feia, en general, de manera correcta (és a dir, sense negligència, ja que de fet el 54% de lactants sobreviuen), però hi havia deficiències de tipus higiènic i sanitari

¹¹⁸ En ciències socials, aquest efecte s'associa a qualsevol circumstància contextual que afecti l'individu en etapes primerenques de la seva vida i continuï afectant les seves experiències en el futur. Es parla sovint de l'efecte *scarring* referit a la precarietat laboral (Macías et al., 2022), però en l'àmbit mèdic, per exemple, també se'n parla respecte malalties com la depressió (Wichers et al., 2010).

associades en part a la situació social precària de les dides externes (N. M. Martín et al., 2016).

Segons un informe dels metges de la Maternitat de Barcelona corresponent a 1921, la mortalitat havia estat del 33,85% dels infants ingressats entre 0 i 1 anys (Calbet, 2017). Per al període 1888-1924 les causes de defunció, en un 80%, eren sífilis (14%), gastroenteritis (12%), prematuritat (12%), atrèpsia (11,8%), broncopneumònia (8%) i septicèmia (4%) (Montiel, 2004a). Al llarg dels anys 1930, la mortalitat per causes digestives va disminuir a causa de la utilització de llet artificial, però la xifra total no va baixar perquè, a causa de la saturació del servei i l'amuntegament, es van incrementar les malalties infeccioses (Montiel, 2004b).

Així mateix, estudiant les dades de la Inclusa de Madrid de 1890 a 1935, Revuelta (2011) conclou que la filiació no determinava les possibilitats de supervivència dels expòsits, ja que per efecte de la major supervivència femenina, els fills il·legítims tenien un rati de supervivència lleugerament més alt que els legítims. Pel que fa als abandonaments, les característiques en què es produïen tenien una influència important en les defuncions infantils en els inicis de la seva vida a la institució.

Tots els autors coincideixen que, fins als anys previs a la Guerra Civil, la majoria de defuncions, amb diferència, es produïen per malalties gastrointestinals a causa d'una gestió deficient de l'alletament, que en cas de necessitat combinava l'ús de llets d'animals (com la burra i la cabra) amb la falta d'asèpsia que en provocava la descomposició. A Xile i Argentina es menciona la mateixa situació, unida a la manca d'higiene i de tractaments mèdics (Conte, 2008; Chávez i Soto, 2019). En tota la recerca prèvia consultada, les altres causes generals de mort infantil que es mencionen són la sífilis congènita i les epidèmies infeccioses. Cal tenir en compte, com a factor de risc per als infants més petits, el trasllat des de la institució a d'altres poblacions per ser alletats, o entre la casa-mare i les filials (Unda, 1991; Maceiras, 2018). Hi va haver un problema endèmic de mortalitat infantil a les incluses durant moltes dècades. No va ser fins a 1964, per exemple, que a la inclusa de Madrid (ja anomenada en aquella època Instituto de Puericultura) es va aconseguir una mortalitat més baixa que a la resta de

població (Espina, 2005).

1.7. La sortida de la institució

No sempre és fàcil, a partir dels registres, determinar si s'ha produït la sortida de la institució, o en quines condicions s'ha produït. Alguns buits d'informació poden ser deguts al fet que l'infant s'havia quedat amb la dida externa (Barba, 2017). L'autora parla de certa "màfia" entre expòsits i dides. També es podia donar el cas que els nens sortissin de la institució com a "companyia" de matrimonis que els sol·licitaven, tot i que moltes vegades era per fer-los treballar (Varillas, 2002). Per intentar evitar l'explotació, l'any 1925 la Diputació de Pontevedra va determinar que, entre d'altres condicions, qualsevol persona que volgués tenir un hospicià havia d'ingressar una quantitat anual en una llibreta d'estalvi al seu nom, perquè disposés d'alguna quantitat quan sortís (A. M. Rodríguez, 2020).

Els fills legítims també podien ser adoptats, amb el consentiment dels pares (Maceiras, 2018), però en general cal dir que el benestar del menor, inicialment, quedava supeditat a consideracions morals. L'autora destaca que, durant la segona meitat del s. XIX, els infants només podien ser recuperats per matrimonis legítims i de bona conducta, de manera que a la mare soltera se li negava aquesta possibilitat, perquè havia de ser castigada pel seu pecat i no podia tornar a veure el fill, encara que el fet de no recuperar-lo significués la mort de l'infant. Les Juntes de Dames tenien un pes important en aquest tipus de decisions, i podien decidir no permetre la recuperació. Avançat el s. XIX, i gradualment, es va començar a permetre tornar els fills a les mares solteres. L'art. 64 del Reglament de la Inclusa de Madrid de 1911 establí que "(...) En igual forma podrán las solteras solicitar la entrega de sus hijos, la cual podrá tener efecto en virtud de los informes que puedan adquirirse, de su moralidad, medios de subsistencia con que cuentan y conducta que observen". Sembla, en tot cas, que la mesura va ser motivada més per una necessitat d'evitar la saturació del centre que per un canvi en les consideracions morals.

De fet, no totes les institucions actuaven igual en aquest aspecte. Aparentment,

a Cadis les normes eren molt menys rígides, i es tornaven els infants a tothom qui declarés ser-ne el progenitor (J. Pérez, 1991). D'altra banda, sembla que durant el s. XIX, en centres com Pontevedra, Barcelona i Madrid, als pares que reclamaven el fill se'ls feia pagar la despesa de manutenció mentre la criatura havia estat institucionalitzada, però era una mesura que no s'aplicava estrictament i finalment es va deixar d'aplicar (Maceiras, 2018). Aquest costum també es menciona en el cas de l'Argentina (Conte, 2008). Sobre Xile, Chávez i Soto (2019) mencionen que els nens que havien estat reclamats i recuperats podien ser tornats a la institució per diversos motius. Coincideixen en aquesta afirmació amb Barba (2017), sobre l'hospici de Valladolid, que matisa que la devolució es podia efectuar fins i tot diverses vegades. En aquest centre, durant el període 1900-1913, 485 dels infants ingressats van tornar amb la seva família, més de la meitat legítims (54%). Gairebé la mateixa xifra d'infants van ingressar per la via oficial de la Diputació, cosa que confirma la legitimitat que caracteritza majoritàriament els infants que van ingressar mitjançant aquesta via d'entrada.

Revuelta (2011), que analitza la Inclusa de Madrid entre 1890 i 1935, també conclou que entre 1890 i 1935 la probabilitat de ser recuperat es va incrementar de manera notable per a tots els infants. Pel que fa als nascuts a la Maternitat del centre, els fills legítims tenien gairebé 3 vegades més probabilitats de ser recuperats de manera primerenca que els il·legítims o de pares desconeguts. L'autora considera que això avala la teoria que els abandonaments tècnics eren majoritàriament de fills legítims. La probabilitat de ser recuperats aviat era més alta en el grup de mares entre 20 i 35 anys (que potser en algun moment de la seva vida podien millorar la seva situació i casar-se), mentre que a partir d'aquesta edat la probabilitat decreixia significativament, un possible indicador que les mares d'edat més avançada que podien tenir altres fills, decidien abandonar els últims nascuts per no saturar la capacitat econòmica de la família, tenint en compte també que aquestes mares potser morien amb més freqüència, per esgotament físic després de diversos parts. Així mateix, les mares residents a Madrid ciutat tenien més probabilitats de recuperar el fill aviat, seguides de les mares residents a províncies llunyanes o sense origen conegut, i finalment les residents a Madrid província. En aquest últim cas, Revuelta (2011) proposa que aquestes mares podien tenir el pla de tornar a la seva població d'origen de

manera definitiva, i que aquest pla no incloïa donar a conèixer la seva maternitat.

Quant als nens admesos per altres vies, en el cas dels abandonats amb filiació desconeguda sembla que els de legitimitat no informada tenien menys possibilitats de recuperació que els il·legítims. Segons l'autora, la manca de notes explicatives per part de la mare o dels progenitors determinava un menor interès per l'infant, que es traduïa en un abandonament durador. Potser per aquest motiu, els nens abandonats quan tenien més d'un any tenien més probabilitats de ser recuperats, ja que s'havia produït una inversió materna o familiar superior, tant econòmica com emocional.

En tots els casos, ser enviat a lactància externa disminuïa la probabilitat de ser recuperat, ja que apart de la possible pèrdua dels infants per canvis no autoritzats entre dides i els riscos propis de la salut infantil, la pròpia dida podia posar problemes per a la devolució. Quant als infants interns, la majoria d'infants eren recuperats durant el segon any d'estada (per a molts, el segon any de vida). Sembla que hi ha una tendència a esperar que hagi passat l'etapa més costosa pel que fa a l'atenció de la criatura.

En general, Revuelta (2011) destaca que les mares de la Maternitat només recuperaven els fills quan havien assolit una posició estable, mentre que la resta ho feia quan la possible etapa de crisi extrema s'havia superat, encara que fos mínimament. Aquesta, però, no era l'única opció escollida. Montiel (2004b) coincideix amb Revuelta a mencionar un recurs temporal a la institució per part d'algunes mares que podria identificar-se amb l'anomenat abandonament tècnic, i que va ser majoritari a partir de finals dels anys 1920. En aquests casos, la mare marxava amb el seu fill sense que constés cap procés legal de naturalització. Segons això, cal anar amb cautela en incloure aquests infants com a expòsits, ja que en cap moment no van ingressar a la borderia. L'any 1936, dels 453 expòsits registrats al llibre de matrícules, 219 (el 48%) van marxar de la institució amb la seva mare en les condicions que hem mencionat. Es va estendre així un ús totalment novedós de la Maternitat que no implicava l'abandonament, mentre que l'ús tradicional va quedar reduït a menys del 20% del total d'ingressats. La situació va lligada a una nova percepció de les mares solteres que no tenia res a veure amb la necessitat de compassió sinó amb l'assistència i la protecció, més

una progressiva secularització i pèrdua d'importància de l'Església (Montiel, 2012). El percentatge de mares solteres que van marxar amb el seu fill va ser del 91% el 1938, i del 70% el 1939.

Hi ha poques dades sobre les adopcions. Espina (2005), sobre la Inclusa de Madrid, destaca la diferència entre 1946 i 1956, amb 249 adopcions (una mitjana de 22 per any) i entre 1957 i 1967, amb 1.287 (una mitjana de 117 l'any). De 1960 a 1970 n'hi va haver 1.558, una mitjana de 141 l'any, amb un màxim de 200 l'any 1970 i un mínim de 79 el 1961.

2. Metodologia

Les dades obtingudes s'han recollit dels registres manuals que es conserven a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB). Les principals fonts consultades són:

Taula VI.2: Llista dels principals topogràfics consultats a l'AHDB

TOPOGRÀFIC	CONCEPTE	ANYS	NÚM. REGISTRES
J-1189 J-1191 a J-1198 J-1200 J-3660	Nòmines.	1963-1970	Monges: 5.464 Treballadores: 24.085 Altres: 1.589
J-3169 a J-3179	Llibre de Matrícules	1960-1970	5.421
J-3198 J-3199	Llibre d'entrada d'exposits (registre del moviment diari)	1960-1970	1.107
J-3375, exp. 02	Llibre d'índex de nens confiats	1964-1970	1.203
J-3647 a J-3650	Registre d'entrada de mares. Maternal. Pavelló Rosa.	1959-1970	5.026
J-3676 J-3677	Llibre de registre de naixements (solteres)	1960-1970	4.383
J-3706 J-3707	Llibre registre de gestants (solteres)	1960-1970	4.560

(Font: elaboració pròpia)

No s'han recollit dades de les mares ingressades al Pavelló Blau, ja que no eren l'objectiu del nostre estudi.

En els registres, tant els infants com les mares s'identifiquen amb una referència

que permet fer el creuament de les dades. Per tant, s'ha combinat la informació de manera que es treballarà, essencialment, amb la base del full de matrícules (N = 5.434), on s'han incorporat dades addicionals provinents de la resta de consultes. Quan s'utilitzi una altra mostra, o una submostra, s'indicarà oportunament.

Igual que en la recerca precedent, s'ha fet una revisió documental, en el nostre cas de la informació conservada a l'Arxiu de la Diputació procedent de la dècada estudiada (1960-1970) i també, a nivell exploratori, de la dècada anterior i el quinquenni posterior, per detectar antecedents i altres dades que poguessin ser d'interès. S'han seleccionat alguns documents que al llarg de l'anàlisi dels resultats obtinguts seran rellevants per la seva contribució a elaborar el marc en què van viure les seves experiències les mares i els infants internats, i la naturalesa d'aquestes experiències.

3. Mostra

La mostra, com hem dit, la componen tots els registres mencionats en l'apartat anterior, prenent com a base els llibres de matrícules (ingressos d'infants). Cada infant, doncs, és un cas (N = 5.434). L'estudi és una anàlisi comprensiva de tota la dècada i, per tant, s'han inclòs tots els casos. Cal mencionar que la informació disponible, com també destaca la recerca prèvia, és fragmentària. A més, pel fet que els registres són manuals, i malgrat un procediment sistemàtic en la recollida d'informació, no podem afirmar que la informació faltant impliqui l'absència del fet o la característica no mencionats, i no un descuit, un canvi en els tipus d'informació que es feia constar, el costum individual de qui inscrivia o una voluntat d'evitar el registre, cosa que impedeix assegurar la integritat de les dades. Malgrat això, i donat el volum d'informació recollida, no considerem que els buits existents desvirtuïn els resultats obtinguts.

En les dades d'infants corresponents a la dècada 1960-1970 s'inclouen les de 47 dones que van ingressar el 1959 i van parir el 1960. En el total de dones ingressades per anys, però, a efectes d'una correcta comparació, incloem totes

les dones que van entrar el 1959. Pel que fa al nucli de la informació (les dades d'ingrés dels infants), en els llibres de matrícules 13 de les entrades corresponien, segons s'indicava expressament, al mateix infant que havia entrat en un moment anterior. En aquests casos, com també va fer Revuelta (2011) en el seu estudi, s'ha eliminat la segona entrada i les dades s'han incorporat a la primera, amb la qual cosa no s'ha perdut informació. El nombre de registres, després d'aquesta operació, va passar de de 5.434 a 5.421.

4. Objectius i anàlisis

Els nostres objectius són, d'una banda, obtenir dades que permetin caracteritzar les circumstàncies personals i l'estada a la Maternitat de les mares i els infants que hi residien. Un cop conegudes aquestes dades, volem elaborar models predictius de diferents esdeveniments relacionats amb les trajectòries dels residents (com la defunció, la recuperació per part de la família, l'adopció i la institucionalització permanent) que ens permetin identificar factors de risc i de protecció relacionats amb la seva possible victimització.

Inicialment s'han calculat els estadístics descriptius de les variables analitzades. Posteriorment, s'han efectuat taules de contingència amb proves de Khi quadrat per avaluar les correlacions entre algunes de les variables, així com regressions logístiques per elaborar els models predictius. Més endavant concretarem els detalls de cada anàlisi.

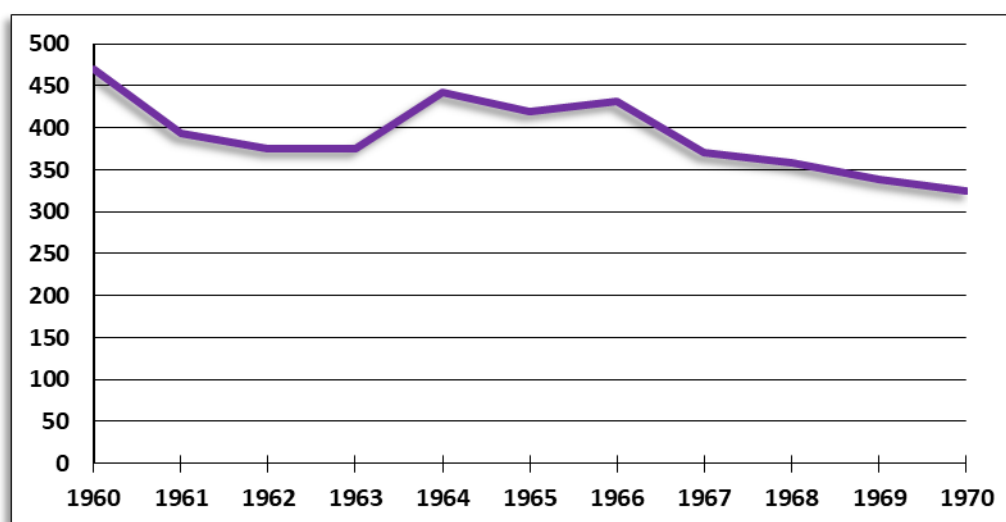
5. Resultats

Els resultats es presenten seguint l'ordre establert durant la revisió de la recerca prèvia, que considerem adequat des d'un punt de vista cronològic del funcionament de la institució, i permet tenir-ne una visió ordenada que faciliti la discussió posterior.

5.1. Resultats: L'ingrés de les mares

En el període 1959-1970 van ingressar a la Maternitat un total de 4.559 dones, una mitjana de 419 per any (DS = 50), amb un màxim de 514 l'any 1959 i un mínim de 351 el 1969. És una mitjana anual molt més alta que la de les altres institucions mencionades, inclòs l'Institut de Puericultura (antiga inclusa) de Madrid.

Gràfic VI.1: Nombre de dones ingressades a la Maternitat (1959-1970)

(Font: elaboració pròpia)

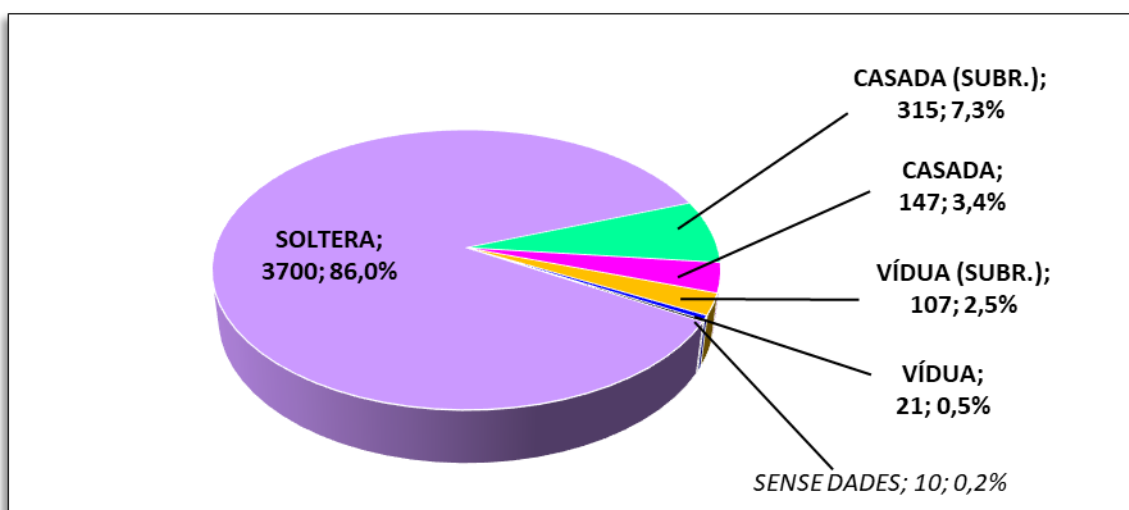
Durant el període 1960-1970, 12 ingressades consten com a “reservadas”. Si aquesta fos la xifra real, seria molt baixa comparada amb les 10 “reservadas” per any que mencionava Barba en l'Hospici de Valladolid durant el període 1907-1913.

De totes les dones que van parir a la Casa durant el període 1960-1970 (N = 4.300), la major part eren solteres (un 86%), seguides per les casades (un 10,7%) i les vídues (un 3%). La distribució segueix la tendència d'altres institucions i altres èpoques històriques, amb un increment de dones solteres i una disminució de les casades.

Només l'estat civil de casades i vídues apareix, a vegades, subratllat. Si

considerem aquests casos com a diferents dels que no estan subratllats, la distribució queda com es pot veure al gràfic següent:

**Gràfic VI.2: Estat civil de les mares de la Maternitat (1960-1970).
Percentatges per estat civil**

(Font: elaboració pròpia)

Hem considerat que el subratllat podia tenir algun significat específic, i que la clau la poden proporcionar les dades sobre el casament, ja que hi ha uns casos en què figura el nom complet del marit, la data i el lloc de casament, i uns altres en què no. Considerant la submostra d'ingressades casades o vídues ($n = 597$), hem comptat com a casos amb les dades de casament especificats aquells en què figuren les dades completes ($n = 153$) i també els casos en què sembla que el casament és posterior a l'ingrés ($n = 3$), ja que la inscripció no és clara en aquest aspecte. Hem comptat com a dades de casament no especificades també els casos en què no hi ha cap informació ($n = 4$). Segons això, hem efectuat una taula de contingència relacionant l'aparició de dades sobre el casament amb l'estat civil de les dones, i hem obtingut que les dades sobre el casament apareixen en un 88% de les fitxes de dones casades i un 24% de les vídues, mentre que en el cas de les dones amb l'estat civil subratllat els percentatges són del 5% i el 2% respectivament. Manquen les dades del casament en un 12% de les dones casades i un 76% de les vídues, però en un 95% i un 98% dels casos respectivament quan l'estat civil està subratllat. Aquestes diferències són estadísticament significatives ($p = 0,000$).

Taula VI.3: Relació entre estat civil de les mares i dades sobre el casament (1960-1970). Dones casades i vídues

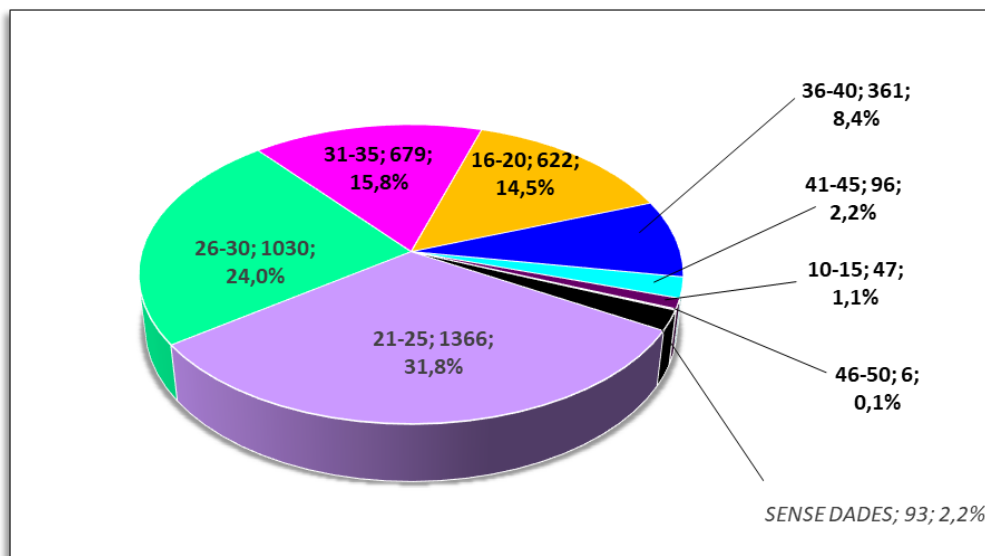
			DADES CASAMENT		Total
			SÍ	NO	
ESTAT CIVIL	CASADA	n	134	19	153
		% en ESTAT CIVIL	87,6%	12,4%	100,0%
	CASADA (SUBR.)	n	15	298	316
		% en ESTAT CIVIL	4,7%	95,3%	100,0%
	VÍDUA	n	5	16	21
		% en ESTAT CIVIL	23,8%	76,2%	100,0%
	VÍDUA (SUBR.)	n	2	105	107
		% en ESTAT CIVIL	1,9%	98,1%	100%
Total	n	156	441	597	
	% en ESTAT CIVIL	26,1%	73,9%	100,0%	

(Font: elaboració pròpia)

La nostra interpretació, que mencionem aquí i no en l'apartat de comentaris finals per a una major comprensió de la resta de les anàlisis, és que els subratllats corresponen a dones casades i vídues el fill de les quals no era del marit, o marit difunt. Es tractaria, doncs, de fills "il·legítims". Aquest tipus específic d'anotació no es menciona en cap cas de la recerca prèvia.

Quant a l'edat, predominen les dones entre 21 i 25 anys (un 32%), seguides de les de 26-30 (un 24%). La mitjana d'edat de les mares al llarg de tota la dècada és de 26,8 anys (DS = 0,6). La més jove tenia 12 anys, i les de més edat, 48 (n = 4).

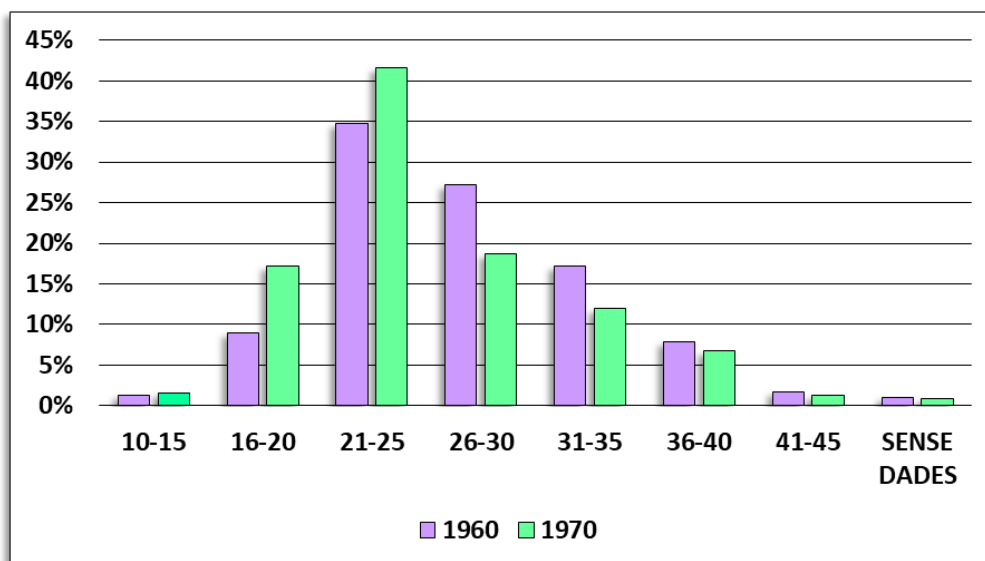
Gràfic VI.3: Edat de les mares de la Maternitat (1960-1970). Percentatges per grups d'edat en anys

(Font: elaboració pròpia)

Els grups d'edat també segueixen la mateixa distribució que hem vist en d'altres casos, amb predomini del grup entre 21 i 25 anys, que gairebé triplica el recurs a la institució de les mares més grans de 35 anys. Entre l'inici i la fi del període es produeix, però, un increment dels grups d'edat més joves, i una disminució dels de més edat.

Gràfic VI.4: Edat de les mares de la Maternitat. Comparació entre els anys 1960 i 1970. Percentatges per grups d'edat en anys

(Font: elaboració pròpia)

Per estat civil, les dones solteres són les més joves, seguides de les casades i vídues. Les dones casades que tenen l'estat civil subratllat són, de mitjana, uns dos anys i mig més grans que les que no el tenen subratllat. En les vídues, aquesta diferència apareix l'any 1960 però el 1970 les que tenen l'estat civil subratllat són, de mitjana, un any més joves. Globalment, la mitjana d'edat va baixar de 27,2 anys el 1960 a 25,5 el 1970.

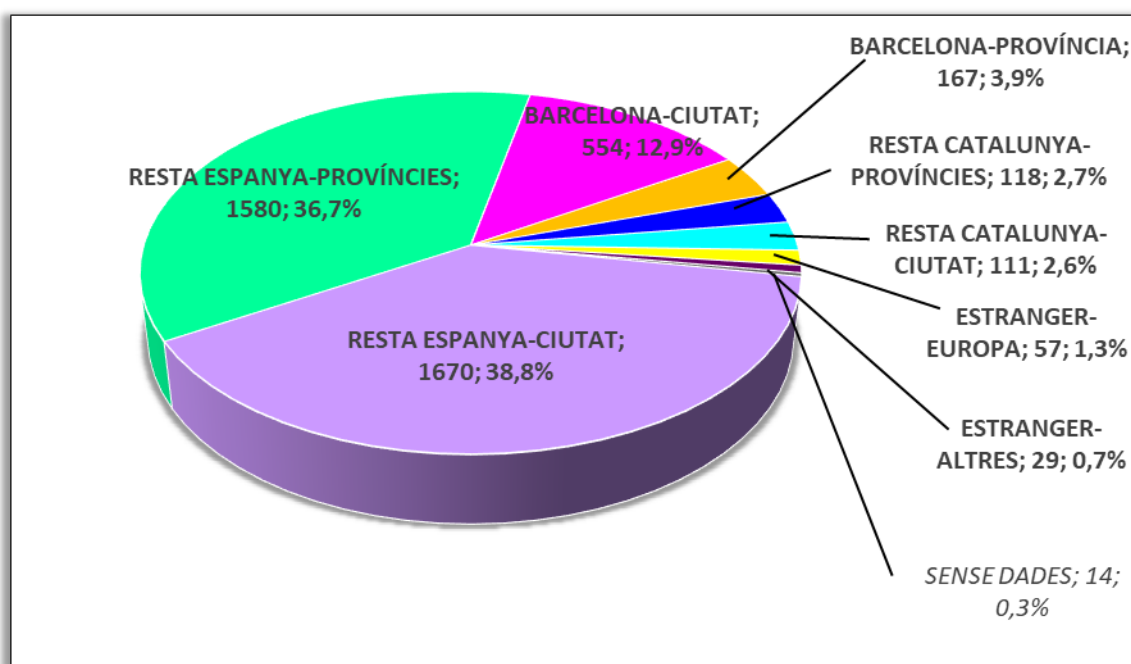
Taula VI.4: Edat de les mares de la Maternitat (1960-1970). Mitjana en anys per estat civil

ESTAT CIVIL	EDAT 1960 (ANYS)	EDAT 1970 (ANYS)	MITJANA 1960-1970 (ANYS)
SOLTERA	26,8	25	25,9
CASADA	28,2	26,7	27,4
CASADA (SUBR.)	30,2	30	30,1
VÍDUA	34	34,5	34,3
VÍDUA (SUBR.)	34,7	33,5	34,1

(Font: elaboració pròpia)

Les mares procedien majoritàriament (en un 76%) de la resta d'Espanya, tant de capitals de província com d'altres poblacions, seguides de les que venien de la mateixa ciutat de Barcelona (un 13%). Aquest darrer percentatge és similar al 10% que mencionava Revuelta respecte de la ciutat de Madrid. El cas de Barcelona representa un canvi considerable comparat amb el de la Maternitat del període 1893-1935 que descrivia Montiel, en què la majoria de mares procedien de Barcelona, resta de Catalunya i províncies properes, i al mateix temps mostra que s'ha intensificat la tendència a un increment de les dones de la resta d'Espanya, fins al punt de constituir una àmplia majoria.

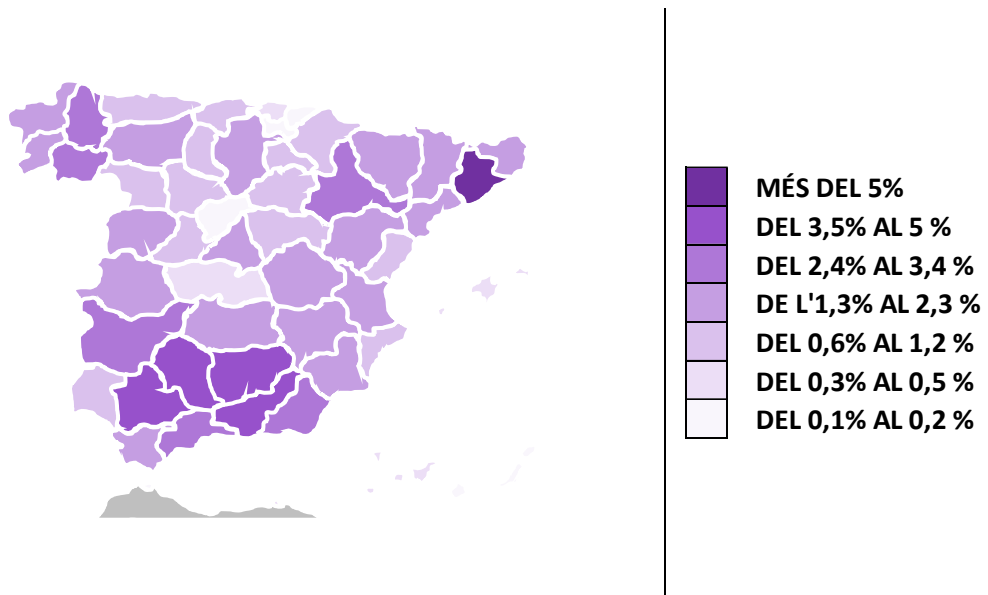
Gràfic VI.5: Procedència de les mares de la Maternitat (1960-1970).
Percentatges per grups de procedència

(Font: elaboració pròpia)

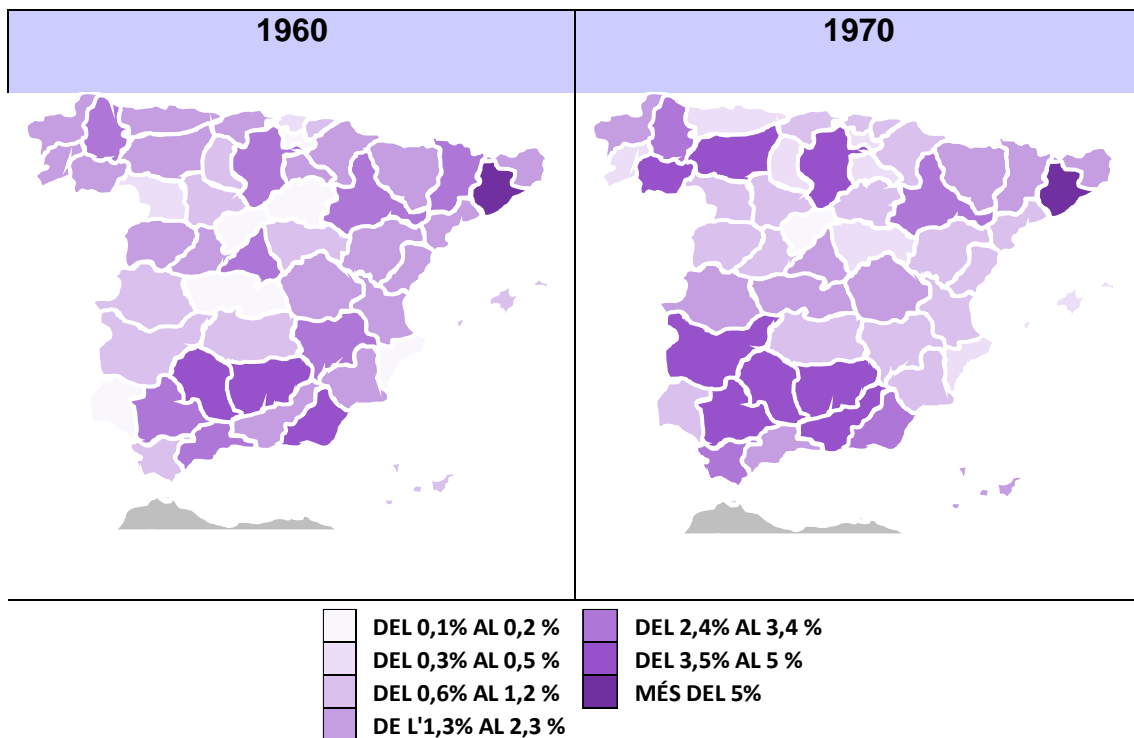
Per regions espanyoles, al llarg de la dècada es produeix un increment de les mares procedents d'Andalusia (del 23% al 25%) i sobretot d'Extremadura (del 2% al 7%), mentre que el nombre de dones gallegues que destacava Montiel es va mantenir força estable (del 8,2% al 8,9%) i havia disminuït molt respecte del 13,5% de 1935. Les províncies de procedència majoritària fora de Barcelona el 1960 eren Almeria i Jaén (amb un 5% cadascuna), Còrdoba (3,5%), Albacete, Màlaga i Sevilla (un 2,8% cadascuna), Burgos, Lleida, Lugo i Madrid (un 2,6% cadascuna). El 1970 els percentatges majoritaris eren de Badajoz (un 5,1%), Sevilla (un 4,8%), Burgos i Granada (un 4,5% cadascuna), Còrdoba i Orense (un 3,8% cadascuna), Jaén i Lleó (un 3,5% cadascuna). Al final del període es va incrementar el nombre de províncies de procedència. Sevilla, Burgos i Granada gairebé van duplicar la seva representació, mentre que d'altres van tenir un fluxe més constant, com Lleida, Lugo o Còrdoba. La província que va incrementar més la seva representació en el període és Badajoz (d'un 0,6% a un 5,1%), i la que més la va reduir de la resta d'Espanya va ser Almeria (d'un 5% a un 2,6%), tot i que Barcelona va ser la que va experimentar una disminució més gran (del 19,4% al 15,7%).

Gràfic VI.6: Procedència de les mares de la Maternitat nascudes a Espanya (1960-1970). Percentatges per província

(Font: elaboració pròpia)

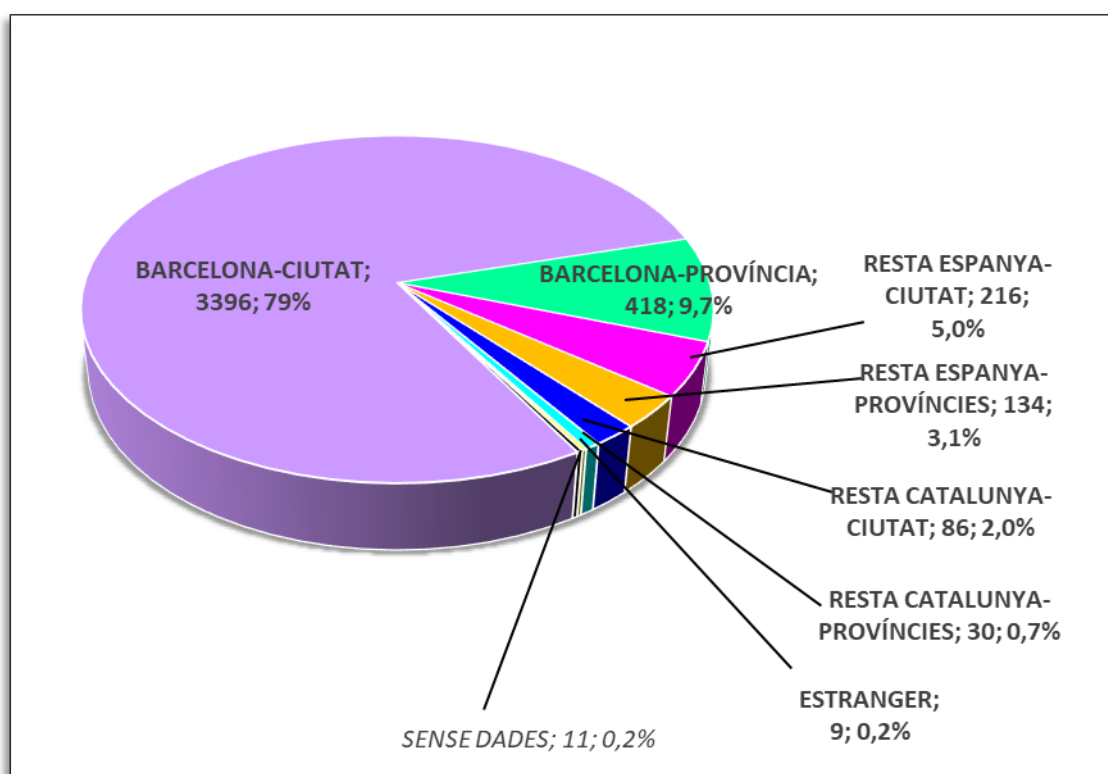
Gràfic VI.7: Procedència de les mares de la Maternitat nascudes a Espanya. Comparació entre els anys 1960 i 1970. Percentatges per província

(Font: elaboració pròpia)

El lloc de residència que declaraven les dones era, en la majoria dels casos, diferent a la població d'origen, ja que moltes havien viatjat a Barcelona per treballar. Un 79% van declarar residir a Barcelona ciutat, seguides de gairebé un 10% que va declarar residir a altres ciutats de la província. Continua en aquest aspecte la tendència de l'any 1935, amb un lleu descens de 2 punts pel que fa a les residents a la capital.

**Gràfic VI.8: Residència de les mares de la Maternitat (1960-1970).
Percentatges per grups de residència**

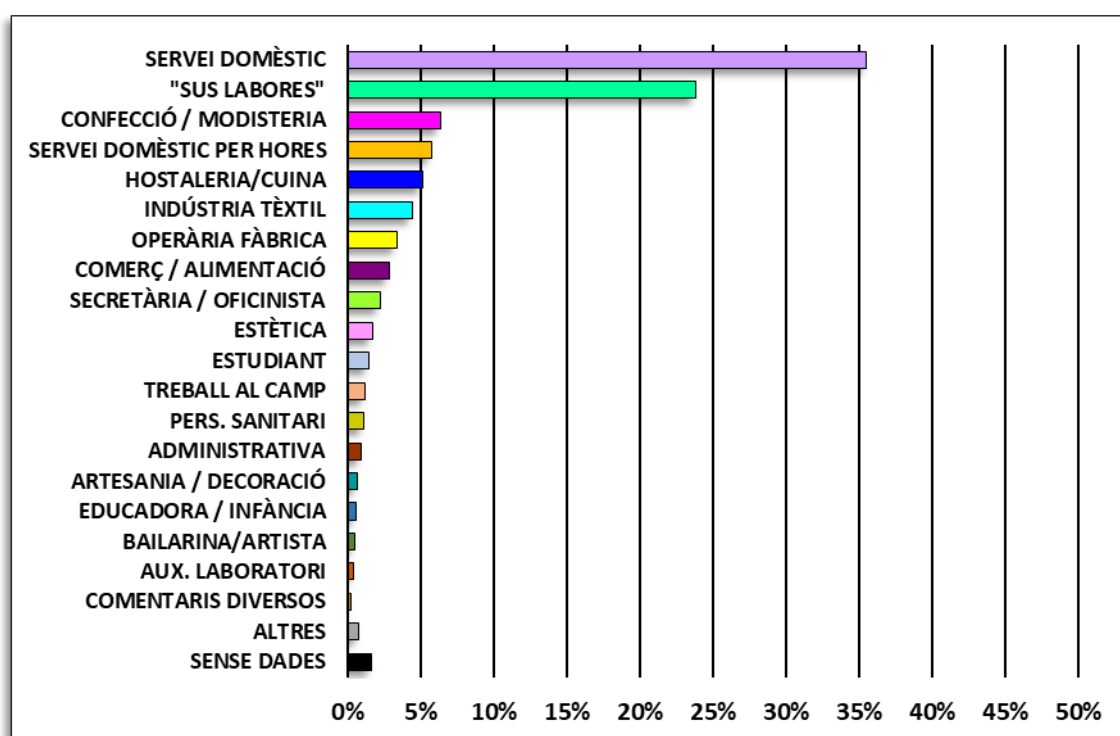

(Font: elaboració pròpia)

Un 73% de les dones ingressades van declarar que tenien algun tipus de feina. Les activitats majoritàriament registrades són les de servei domèstic (35,4%) i “sus labores” (23,9%), seguides de lluny per feines relacionades amb la confecció i modisteria (6,4%) i les que queden registrades com a “faenas” (5,7%). Interpretem aquesta darrera categoria com un servei domèstic per hores, en què la dona no estava interna a la casa de la família que li pagava el sou. Com a última dada destacable, amb un 5% trobem les dones que tenen feines relacionades amb l'hostaleria i la cuina. Considerant èpoques anteriors, continua el descens del servei domèstic, que segons Montiel estava en un 48,6% el 1935.

Les dones nascudes a Andalusia predominaven en el sector del servei domèstic per hores (un 35%) i el servei domèstic (un 30%). També representen gairebé el 30% de les operàries de fàbrica. Les nascudes a Catalunya estaven majoritàriament representades dins de les dedicades a la indústria tèxtil (un 46,6%), auxiliars de laboratori, administratives, professions relacionades amb l'estètica, operàries de fàbrica i venedores en botigues (totes amb percentatges al voltant del 40%).

Gràfic VI.9: Ocupacions de les mares de la Maternitat (1960-1970).
Percentatges per tipus d'ocupació

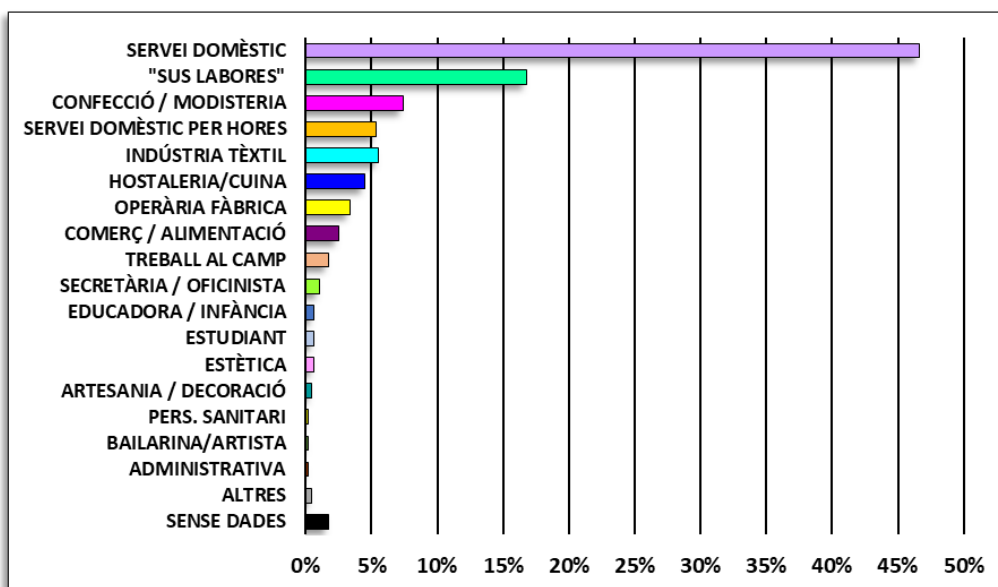

(Font: elaboració pròpia)

L'any 1960 les ocupacions mantenen la mateixa distribució que la mitjana del període, amb l'única diferència que l'últim lloc rellevant l'ocupa la indústria tèxtil (5,5%), que en aquest cas passa per davant de l'hostaleria. El 1970 s'aprecia un canvi remarcable: predominen les dones que es dediquen a "sus labores" (31%), seguides de les del servei domèstic (23,2%), les que treballen com a venedores en diferents tipus de botigues, incloses les d'alimentació (un 5,9%), les de servei domèstic per hores (5,3%), les secretàries i oficinistes (4,3%), les dedicades a l'hostaleria i cuina (3,7%) i les estudiants (3,4%). En conjunt, les activitats "de

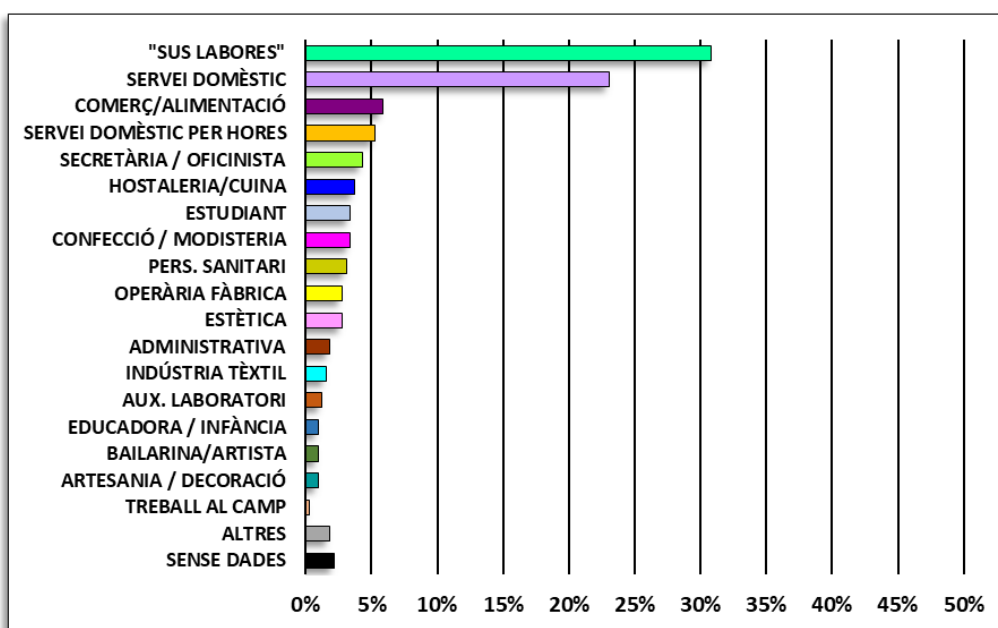
coll blanc” van passar del 2 % el 1960 al 8,3% el 1970, confirmant la tendència que s’havia iniciat el 1935. Les secretàries i oficinistes van ser el col·lectiu que més es va incrementar durant els anys seixanta, de l’1% al 4,3%.

Gràfic VI.10: Ocupacions de les mares de la Maternitat (1960).
Percentatges per tipus d’ocupació

(Font: elaboració pròpia)

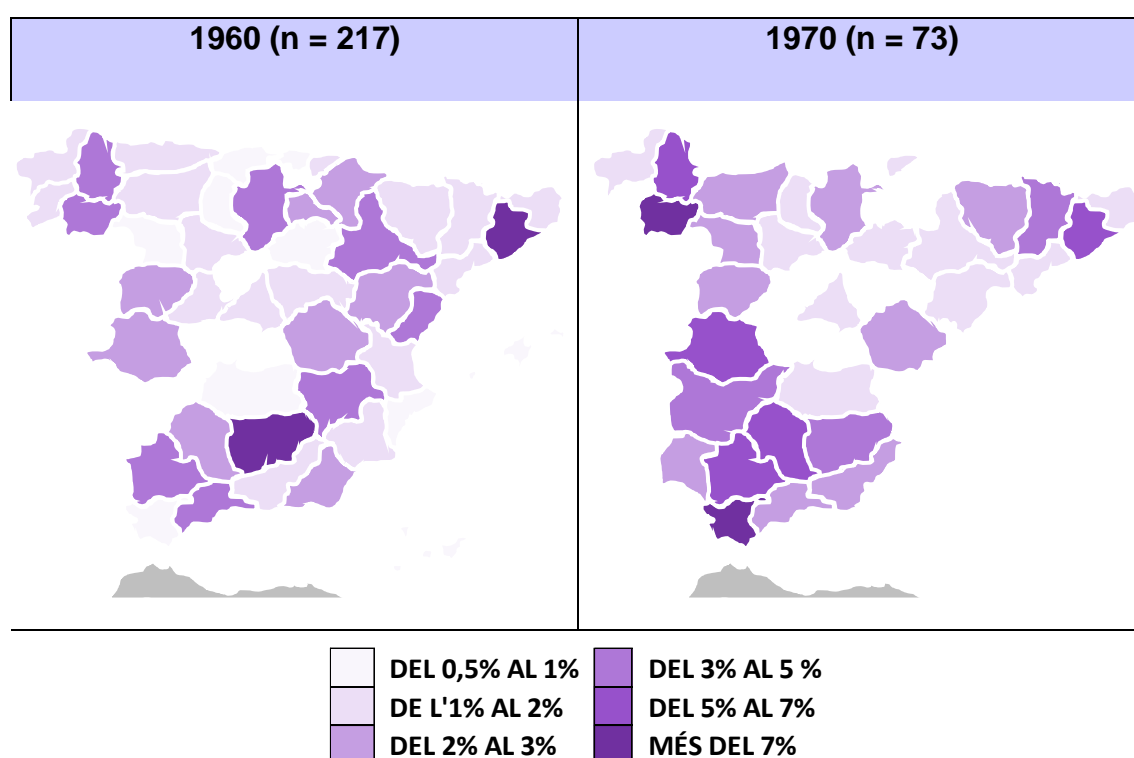
Gràfic VI.11: Ocupacions de les mares de la Maternitat (1970).
Percentatges per tipus d’ocupació

(Font: elaboració pròpia)

La procedència de les mares dedicades al servei domèstic també va experimentar una evolució molt clara en el temps. Sense comptar el servei domèstic per hores, que en principi implica poder comptar amb una residència pròpia, s'observa no només un increment en general dels llocs de procedència de les mares, sinó també el major percentatge de nascudes a Extremadura i Andalusia, que ja hem destacat.

Gràfic VI.12: Procedència de les mares de la Maternitat nascudes a Espanya i dedicades al servei domèstic. Comparació entre els anys 1960 i 1970. Percentatges per província

(Font: elaboració pròpia)

Pel que fa a l'alfabetització, dels casos en què tenim aquesta dada (n = 1.342), hi ha 129 casos d'analfabetisme. Per tant, la taxa d'alfabetització estava al voltant del 90%, ja molt superior al 50% de la Inclusa de Madrid a principis de segle XX.

Destacarem finalment el grup de feines que hem anomenat "comentaris diversos". En aquests casos (n = 10) en lloc de l'ocupació, es registraven dades que d'alguna manera descriuen la gestant. Alguns d'aquests comentaris, que són 90 en total, s'annotaven també al marge, en els impresos d'ingrés. Així,

trobem anotacions sobre els mesos de gestació, habilitats especials (com la costura o el tracte amb els infants), si està a la presó, i també altres sobre característiques que s'atribueixen a les gestants, com les que veiem a continuació:

Taula VI.5: Selecció d'anotacions que apareixen a les fitxes d'entrada de les mares gestants (1960-1970)

ANORMAL
CIEGA
ENFERMA EN S BAUDILIO
ES UN POCO ANORMAL
ESQUIZOFRÉNICA
ESTÁ MAL DE LA CABEZA
EXTRANJERA
GITANA
INGLESA
MANICOMIO
MUDA
MUY TONTA
NEGRA
OBESA, ESQUIZOFRÉNICA, ESTABA EN EL PREVENTORIO MUNICIPAL
RETRASADA MENTAL
SORDOMUDA
TONTA
TONTÍSIMA
TONTITA
TRASTORNADA
UN POCO ANORMAL

(Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'AHDB, J-3647 a J-3650)

Posteriorment al part, s'ha observat que les mares podien prendre tres decisions bàsiques: marxar sense el nadó, endur-se'l, o quedar-se amb ell alletant-lo dins de la Maternitat. S'ha efectuat una regressió logística per identificar els factors que podien predir una desvinculació primerenca del fill. La submostra considerada (n = 4.221) han estat totes les mares que van parir a la Maternitat durant la dècada estudiada, eliminant els casos de defunció de la mare, del fill o d'ambdós. Les variables que s'han tingut en compte són el sexe del nadó, el grup d'edat, l'estat civil i l'alfabetització de la mare, la seva professió, el seu origen i, finalment, si els seus pares (els avis de la criatura) estaven vius (veure [Annex I](#)).

Els resultats (R^2 de Nagelkerke = 0,24) mostren que:

- a) Comparades amb la franja d'edat de 10-15 anys, totes les franges d'edat excepte la de 41-50 anys tenen menys probabilitats de deixar l'infant a la Maternitat ($p = 0,004$ per a la franja 16-20, $p = 0,010$ per a la franja 21-30 i $p = 0,025$ per a la franja 31-40). Les casades i vídues amb l'estat "subratllat" tenen més probabilitats de deixar el nadó que les solteres ($p = 0,000$ en tots dos casos). Respecte les mares de Barcelona ciutat, les de Barcelona província tenen més probabilitats de deixar l'infant a la casa ($p = 0,024$).
- b) Per professions, tant les estudiants com les dones que fan feines de "coll blanc" tenen més probabilitats de deixar el fill a la Casa que les dones del servei domèstic ($p = 0,003$ en tots dos casos). També les mares que feien feines del camp ($p = 0,006$) i les dedicades a l'hostaleria ($p = 0,042$). En canvi, les treballadores de la indústria tèxtil tenen menys probabilitats que les domèstiques de deixar l'infant ($p = 0,002$). Si considerem que les mares de les quals coneixem l'alfabetització són les "mecàniques", obtenim també que aquestes mares tenien menys probabilitats de deixar l'infant a la institució que la resta ($p = 0,000$, tant per a les analfabetes com per a les no analfabetes).

D'altra banda, sembla que les mares, en el moment d'ingressar, si ho desitjaven podien triar el nom del futur nadó. S'ha elaborat una taula de contingència per avaluar si hi ha relació entre el fet de decidir el nom de la criatura i la posterior decisió de marxar sense ella. Tot i que un 98% de les dones ($n = 4.128$) va triar el nom del fill, hem obtingut que el percentatge de dones que es quedaven amb el fill era superior en les que inicialment triaven el nom (79%) que en les que no (77%). En les dones que marxaven sense el fill, en canvi, el percentatge de les que triaven el nom (21%) era inferior al de les que no el triaven (22%). Aquestes diferències són estadísticament significatives ($X^2(2) = 7,326$; $p = 0,026$).

**Taula VI.6: Relació entre triar el nom del nadó i el fet de marxar sense ell
(1960-1970)**

			TRIA EL NOM			Total
				SÍ	NO	
DECISIÓ DE MARXAR	SE'N VA AMB EL NADÓ	n	5	3.252	62	3.319
		% en TRIA EL NOM	45,5%	78,8%	77,5%	78,7%
DECISIÓ DE MARXAR	SE'N VA SENSE EL NADÓ	n	6	876	18	900
		% en TRIA EL NOM	54,5%	21,2%	22,5%	21,3%
Total		n	11	145	434	579
		% en TRIA EL NOM	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

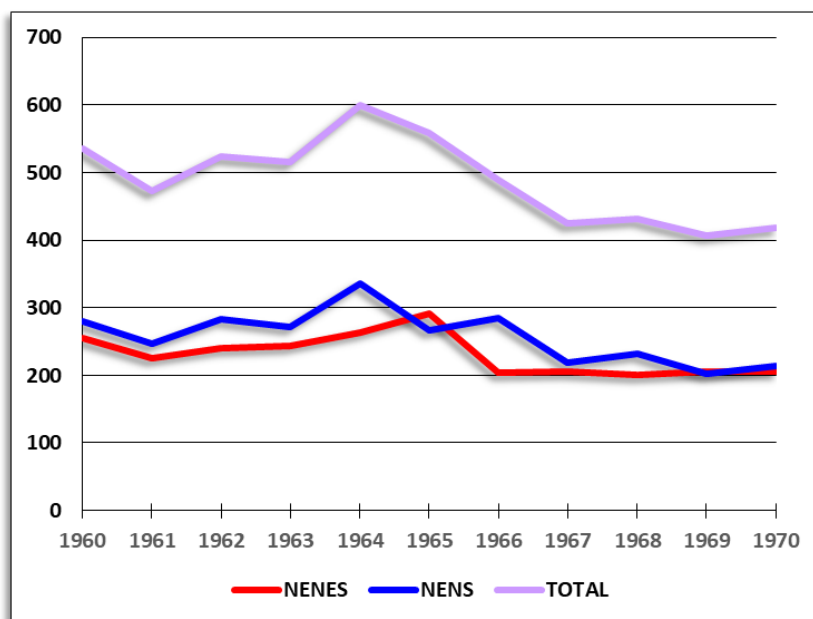
(Font: elaboració pròpia)

Apart de la decisió de marxar o no sense el nadó, algunes mares acabaven l'estada a la Maternitat abruptament i es fugaven. Al llarg del període es deixa constància de 37 fugues, 10 de les quals són explícitament sense el fill.

5.2. Resultats: L'ingrés dels infants

Durant el període estudiat van ingressar a la Maternitat un total de 5.374 infants, una mitjana de 489 per any, amb un màxim de 599 el 1964 i un mínim de 407 el 1969. Globalment, un 53% eren nens i un 47% nenes. Només els anys 1965 i 1969 les nenes van superar lleugerament els nens en percentatge.

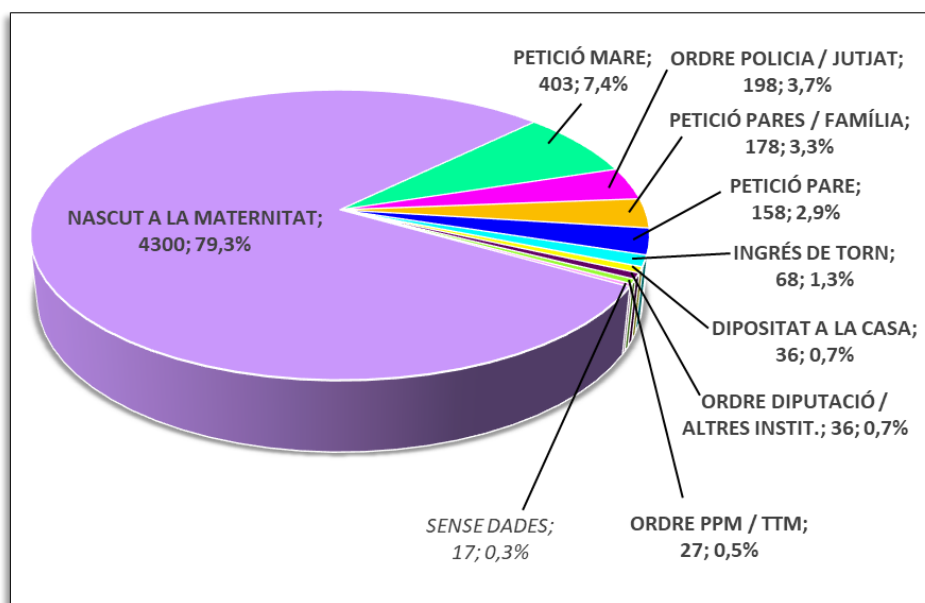
Gràfic VI.13: Nombre d'infants ingressats a la Maternitat, per sexe i en total (1960-1970)

(Font: elaboració pròpia)

Gairebé un 80% dels infants ingressats havien nascut a la Maternitat, un percentatge inferior al 93% del període 1935-1940, seguits molt de lluny dels que ingressaven a petició de la mare (un 7% aproximadament).

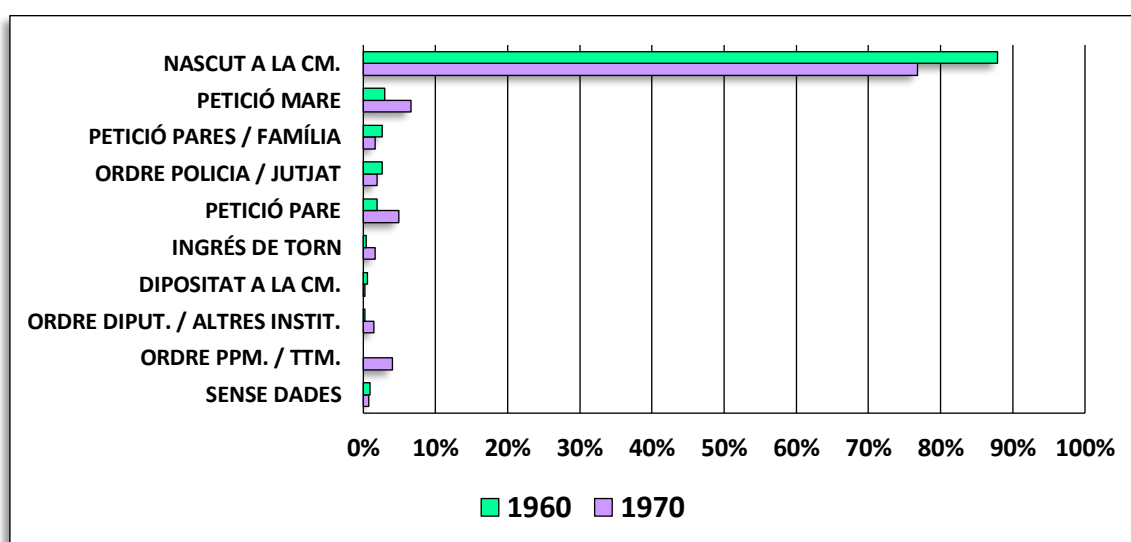
Gràfic VI.14: Vies d'entrada dels infants a la Maternitat. Percentatge per via (1960-1970)

(Font: elaboració pròpia)

L'ingrés anomenat “de torn”, que havia estat un recurs freqüent en altres èpoques, representa en aquest període només un 1,3%. Com veurem posteriorment, la figura del “torn” com a tal no existeix en aquesta etapa, tot i que els ingressos identificats d'aquesta manera es va incrementar entre 1960 i 1970. També es van incrementar els ingressos per ordre de la mare, del pare o d'alguna institució (d'un 5% a un 17%), mentre que van disminuir els ingressos per naixement a la Casa (d'un 88% a un 77%) i aquells en què intervenia la policia o el Jutjat (d'un 2,6% a un 1,9%).

Gràfic VI.15: Vies d'entrada dels infants a la Maternitat. Comparació entre els anys 1960 i 1970. Percentatge per via

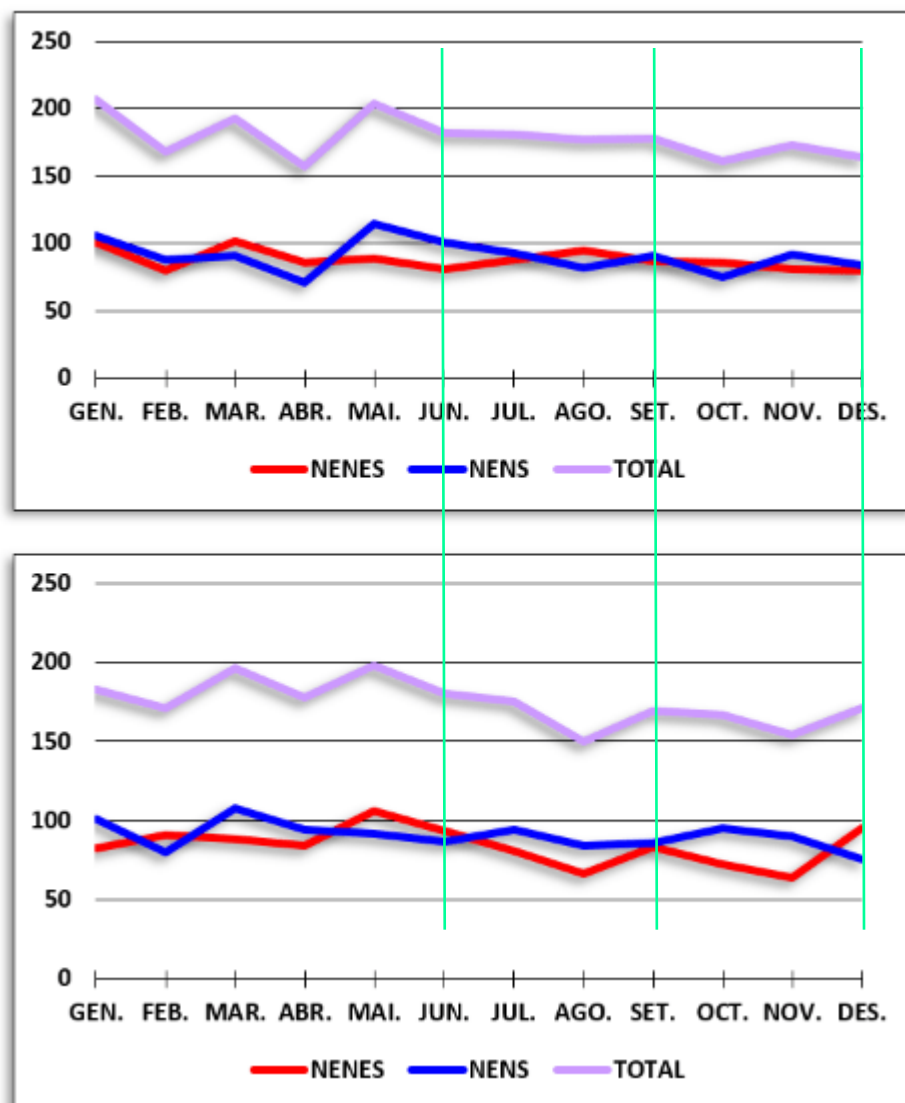
(Font: elaboració pròpia)

Per edats, si incloem els infants nascuts a la Maternitat, el percentatge de nens de fins a 6 mesos és molt superior al de l'Institut de Puericultura de Madrid (un 86% davant d'un 60%). La majoria dels infants que no havien nascut a la Maternitat, però, van ingressar quan tenien entre 2 i 5 anys: un 32% de mitjana durant el període, que es va incrementar en 8 punts de 1960 (un 28%) a 1970 (un 36%). Per ordre de més a menys representació, la resta de grups d'edat entre els no nascuts a la institució són els d'1 a 2 anys (18,5%), menys d'1 mes (17%), d'1 a 6 mesos (15%), de 6 mesos a 1 any (10%) i de més de 5 anys (3,5%).

Pel que fa als infants nascuts a la Maternitat, un concepte que cal considerar és el que Revuelta anomena “abandonaments tècnics”, ja mencionat. No creiem

que el nostre cas sigui equivalent, ja que a la Maternitat les dones solteres i les casades estaven separades en dos pavellons. No obstant això, hem explorat la possibilitat que les mares solteres que marxaven de la maternitat com a màxim dos mesos abans de parir (més endavant explicarem per què s'ha fixat aquest termini) formessin part d'aquesta categoria i fessin servir la Maternitat com a servei assistencial.

Gràfic VI.16: Nombre d'infants ingressats a la Maternitat. Comparació entre un possible ús assistencial (gràfic superior) i no assistencial (gràfic inferior) de la institució (1960-1970)

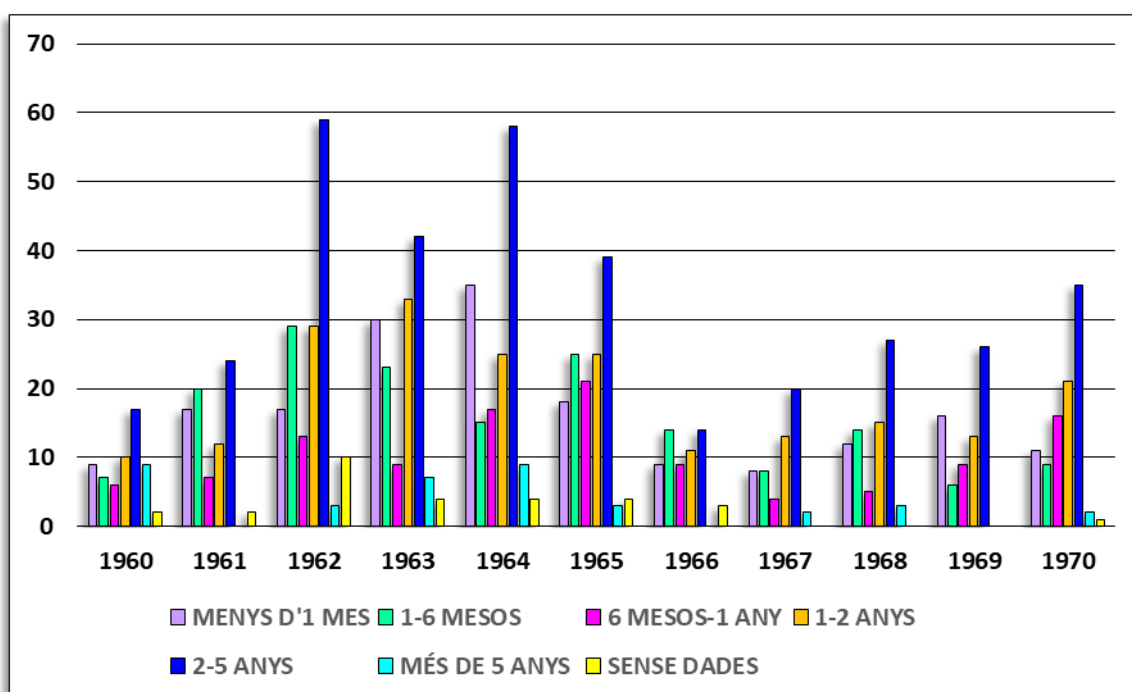
(Font: elaboració pròpia)

Entre els mesos de juny i setembre s'observa que en els casos que hem

anomenat “assistencials” (gràfic superior) els ingressos no disminueixen, com sí que passa en la resta de casos. De setembre a desembre les tendències semblen invertir-se entre els dos gràfics.

Pel que fa als infants ingressats amb posterioritat al naixement, la distribució d'edats al llarg de l'època queda com segueix:

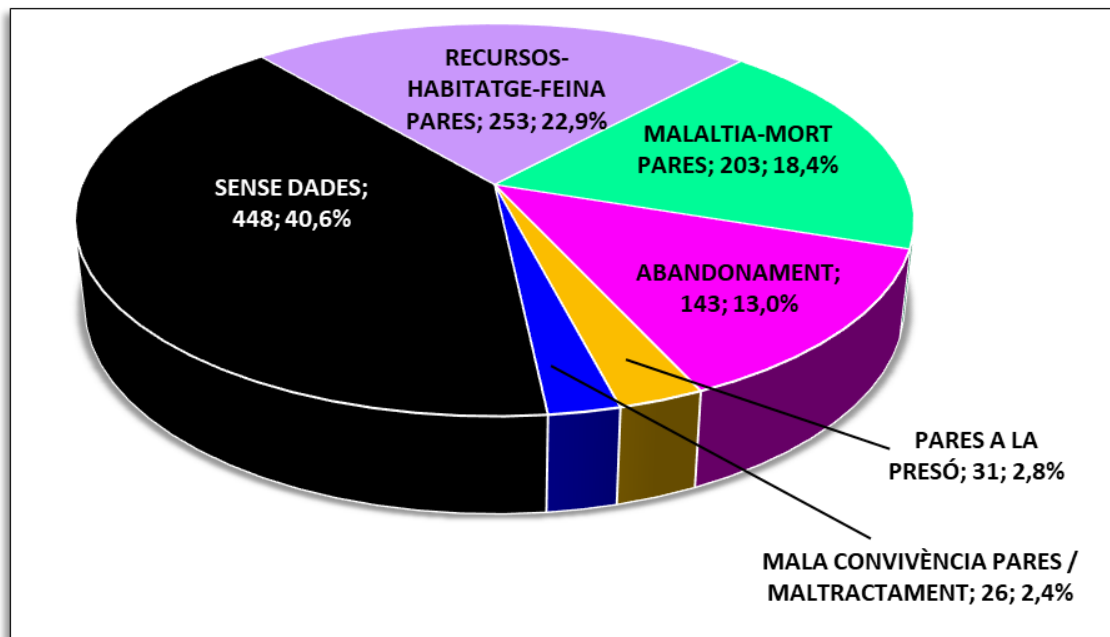
Gràfic VI.17: Nombre d'infants ingressats i no nascuts a la Maternitat, per edats (1960-1970)

(Font: elaboració pròpia)

En un 40% dels casos no consten els motius d'ingrés dels infants no nascuts a la Maternitat. Els motius que figuren com a majoritaris són els problemes econòmics o de feina dels progenitors, que no els permeten mantenir els infants o tenir-ne cura. Segueixen d'aprop les situacions de malaltia o mort d'algun dels progenitors o de tots dos, (18%) i els d'abandonament (13%).

**Gràfic VI.18: Nombre d'infants ingressats i no nascuts a Maternitat.
Percentatges per causa d'ingrés (1960-1970)**

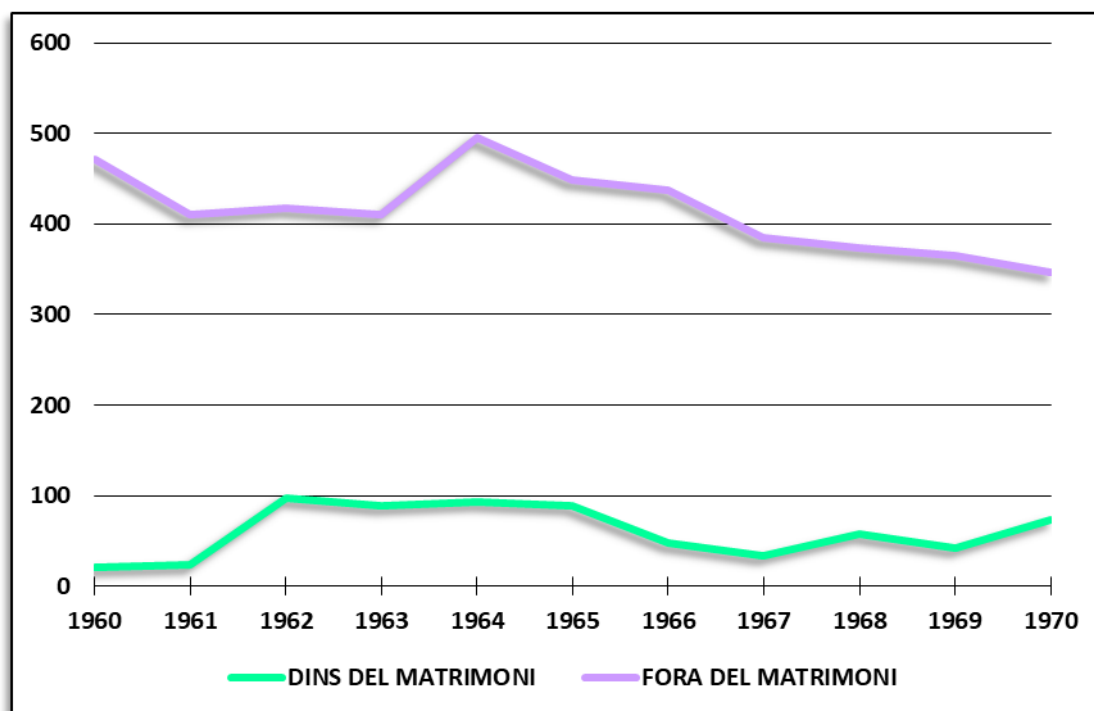

(Font: elaboració pròpia)

Donades les característiques de la Maternitat, on se separaven les dones casades de les solteres, i l'ambigüitat d'algunes anotacions, no es pot determinar amb fiabilitat la legitimitat o il·legitimitat dels infants jurídicament parlant (és a dir, si eren només fills naturals o si algun dels progenitors no estava en disposició de casar-se). Sí que considerem, en funció de l'estat civil declarat per les gestants en ingressar, i del fet que els pares estiguessin identificats o no en el full de matrícula, que podem determinar prou aproximadament si l'infant havia nascut o no fora del matrimoni. Així, en els casos en què la mare és soltera i l'estat civil apareix subratllat, hem considerat que ha nascut fora del matrimoni. Quan l'estat civil no apareix subratllat i els pares estan identificats al full de matrícula, encara que no figuri específicament "hijo de consortes", s'ha considerat que ha nascut dins del matrimoni. Feta aquesta assumpció, obtenim que els nens nascuts fora del matrimoni representen, de mitjana, un 84% dels ingressos del període, que disminueix en 6 punts del 1960 (un 88%) al 1970 (un 82%). Els fills nascuts dins del matrimoni van tenir les xifres més altes en el primer quinquenni de la dècada i després d'un descens de 2 anys, es van tornar a incrementar entre 1968 i 1970, fins arribar a un 17%. Segons aquesta classificació, el percentatge d'uns i altres tendeix a convergir, com en èpoques anteriors, però la diferència és superior a

la de 1925, on com hem vist era de 55% vs. 35%, per bé que part de la diferència pot estar en la definició del concepte.

Gràfic VI.19: Nombre d'infants a la Maternitat, en funció de si han nascut o no dins del matrimoni (1960-1970)

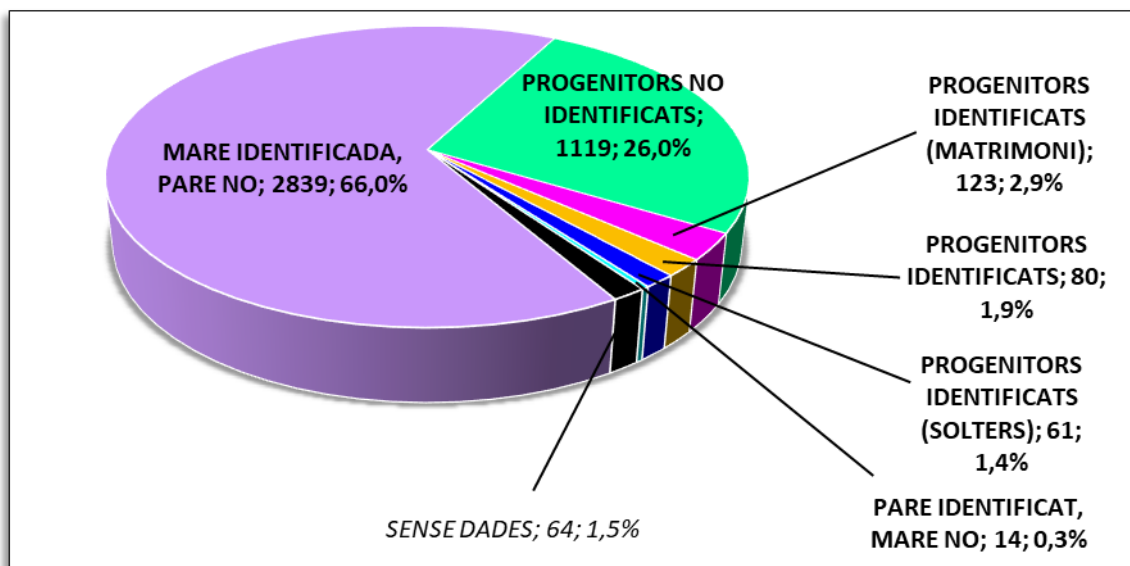

(Font: elaboració pròpia)

D'entre els infants ingressats i no nascuts a la Maternitat ($n = 1.104$), el 35% eren nascuts fora del matrimoni, mentre que en els nascuts a la Casa ($n = 4.300$) el percentatge és del 97%. Les dades són estadísticament significatives ($\chi^2(4) = 2.566,10; p = 0,000$).

Molts dels infants nascuts de pares no identificats acabaven rebent cognoms ficticis. La imposició de cognoms als infants il·legítims ingressats no seguia patrons limitats com en d'altres institucions i en èpoques anteriors, i sembla que era prou aleatòria com per no ocasionar conflictes d'identificació. En el full de matrícula, en aquests casos, es fa constar: "a los efectos de identidad el Sr. Juez le impuso los nombre de los padres [aquí el nom del pare] y [aquí el nom de la mare], y los indicados 'apellidos'". Pel que fa als infants nascuts a la Maternitat ($n = 4.300$), la distribució segons si els progenitors estaven o no identificats queda com segueix:

Gràfic VI.20: Nombre d'infants a la Maternitat, en funció de si els progenitors estan o no identificats. Percentatges per grup d'identificació (1960-1970)

(Font: elaboració pròpia)

Una de les prioritats després del naixement era batejar el nadó. Es batejaven diversos nens alhora, uns dies després de néixer, com també hem vist a la recerca prèvia. Tots els nascuts a la Maternitat eren batejats a la Parròquia de Santa Tecla, excepte casos en què per raons de salut o risc de mort de l'infant s'havia de fer dins de la Maternitat. Al full de matrícula, juntament amb les dades del nen i dels pares (si era el cas), s'anotava la data del bateig i aquestes circumstàncies especials. S'especifica que 19 infants van ser batejats "bajo condició", dels quals 17 van ser donats en confiament, un va morir i un va ser traslladat a les Llars Mundet. 27 infants van ser batejats "de socorro" (dels quals només un va sobreviure) i 5 van ser batejats "de urgència", dels quals 3 van morir. En 11 casos es deixa constància que l'infant no ha estat batejat per oposició de la mare o d'altres membres de la família.

5.5.3 Resultats: El personal de la institució

Durant la seva estada a la Maternitat, els infants tenien contacte bàsicament amb el personal mèdic, les Germanes de la Caritat i les treballadores internes.

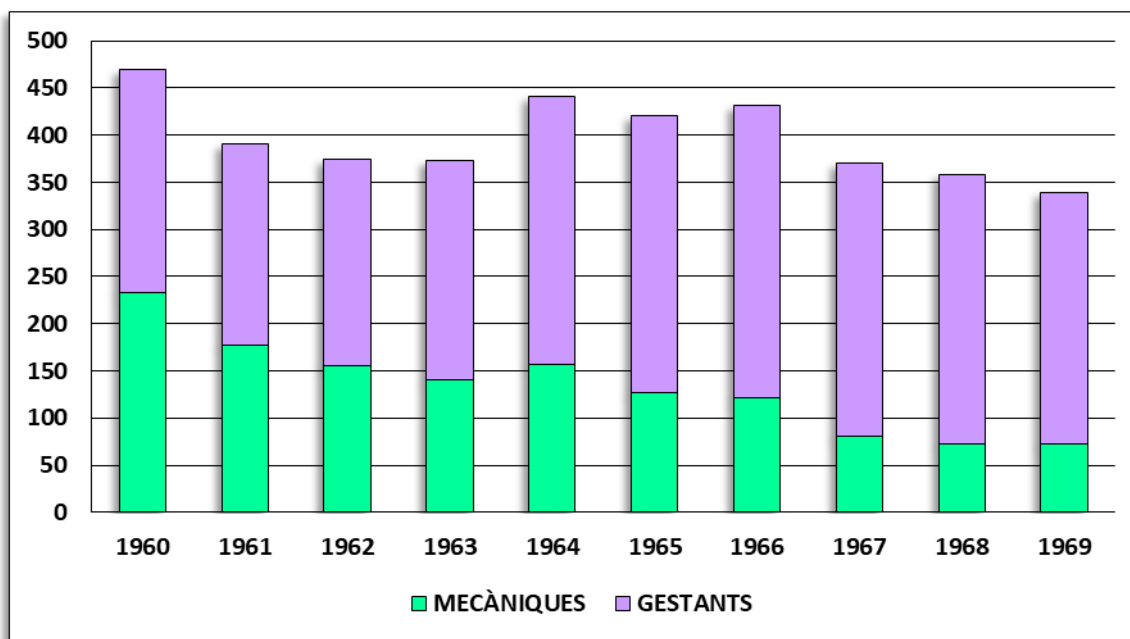
Les dades dels registres manuals no inclouen el personal mèdic, del qual tenim referències gràcies a la recerca documental, que mencionarem en l'apartat de comentaris als resultats.

Pel que fa a les Germanes de la Caritat, tenim dades dels fulls de nòmines corresponents al període 1962-1969. Durant aquests anys hi va haver una mitjana de 59 monges en actiu a la institució, amb un màxim de 63 l'any 1962 i 58 el 1969, incloses 3 superiores. Als fulls de nòmina consta que tenien assignada una quantitat mensual, més un plus per roba, i pagues extres d'estiu i Nadal. L'import total oscil·la entre les 409 pessetes de 1962 (uns 94 €) i les 1760 de 1969 (uns 250 €). Fins a 1965 no es detecta que la Superiora tingui un sou superior a la resta. El 1969, la mitjana de sou de la Superiora va ser de 2.333 ptes. (uns 331 €). Les monges estaven destinades a les diverses seccions de la Casa, i en general es quedaven a la institució durant un període llarg d'anys, o fins a la seva defunció (la mitjana d'estada en el període 1962-1969 és de 6 anys).

Les treballadores internes constitueixen un col·lectiu molt important. Eren, majoritàriament, les anomenades "mecánicas" (Alcalde, 1968). Amb aquest nom es designava les mares que havien parit a la Maternitat i que hi treballaven en les diverses seccions, des dels pavellons assistint els infants, fins a les cuines, el rebost, espolsant els matalassos, com a vetlladores, rentant i cosint roba, ajudant el capellà, al Pavelló Blau, etc. Com veurem més endavant, la recerca documental mostra que les mares que no renunciaven al fill tenien l'obligació de romandre 2 mesos alletant el nounat (aquest és el motiu d'haver triat 2 mesos com a límit d'estada per als internaments "assistencials"). No hi ha dades sobre les activitats que les mares desenvolupaven durant aquests dos mesos apart de l'al·letament, ja que no computaven com a estada a la institució. Passats els primers 2 mesos, les mares podien quedar-se com a treballadores internes, cosa que els permetia tenir més contacte amb el fill, tot i que en àmbit institucional.

Tenim dades dels fulls de nòmines de les “mecàniques” durant el període 1960-1969. En aquests anys, van treballar a la Maternitat 1.340 “mecàniques”, una mitjana de 134 per any, amb un màxim de 233 el 1960 i un mínim de 73 cadascun dels anys 1968 i 1969¹¹⁹. El percentatge de mares que van tenir aquesta activitat respecte del total de mares que van parir a la Casa també va disminuir amb el temps, del 50% el 1960 al 22% el 1969.

Gràfic VI.21: Nombre de “mecàniques” de la Maternitat respecte del nombre de mares que hi van parir. Comparació entre els anys 1960 i 1969

(Font: elaboració pròpia)

La taxa d’alfabetització que mencionàvem prové de la submostra de “mecàniques” (n = 1.342), ja que en els casos que hem comptat com d’analfabetisme el full de nòmina estava signat amb l’empremta digital. No es disposa de dades de la resta de mares ingressades pel que fa a aquesta característica.

S’ha efectuat una regressió logística dins de la submostra de dones que van parir a la Maternitat durant el període 1960-1970 (n = 4.300) per identificar quines

¹¹⁹ La xifra és aproximada, ja que prové dels llistats de nòmina manuals. Sembla que els noms de les dones s’escriuen “d’oïda” i per tant hi pot haver errors de transcripció. A més, hi havia treballadores amb nom compost que a vegades s’identificaven amb un dels noms i a vegades amb l’altre. En aquests casos, no sempre tenim elements per afirmar que es tracta de la mateixa persona.

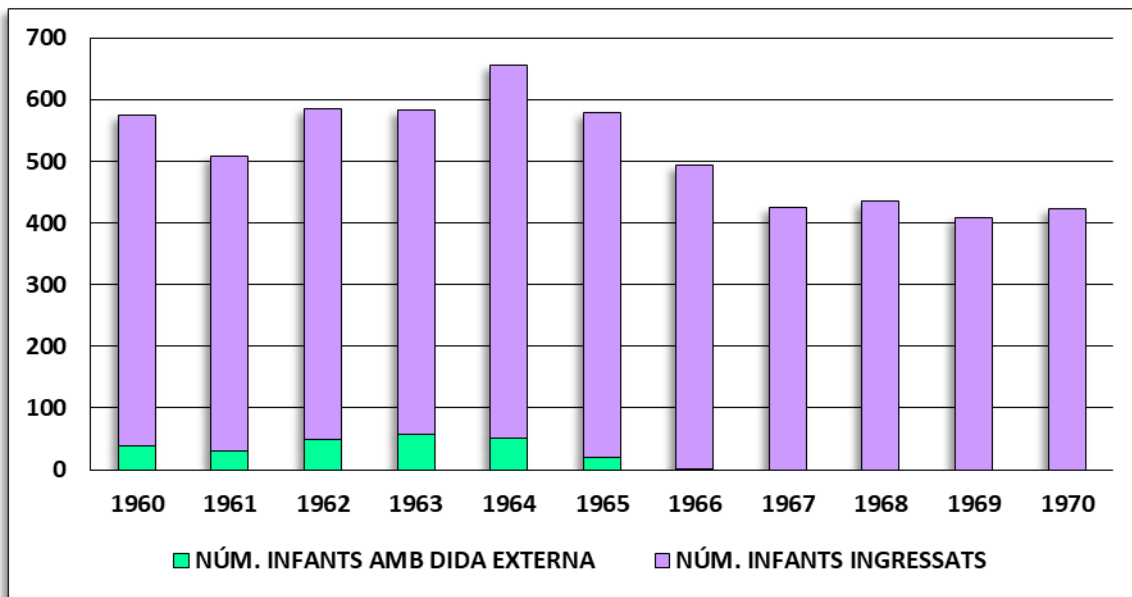
variables podien afavorir que es quedessin a la Casa com a “mecànica”. S’han considerat les variables del sexe de l’infant, edat i professió de la mare, si els avis de la criatura vivien o no, si la mare o el nen tenien problemes de salut i si l’infant tenia altres germans a la institució. El model té un potencial explicatiu baix (R^2 de Nagelkerke = 0,10), amb un percentatge global de pronòstic correcte del 69% (veure [Annex II](#)).

Són predictors positius de treballar com a “mecànica” que l’infant tingui algun problema de salut ($p = 0,003$) i que tingui altres germans a la institució ($p = 0,002$). D’altra banda, la professió de servei domèstic és la que té més probabilitats d’associar-se posteriorment amb la feina de “mecànica”, ja que tota la resta tenen una probabilitat significativament menor en comparació. També tenien més probabilitats de dedicar-s’hi les dones que eren òrfenes de mare ($p = 0,001$) i les que van declarar que no sabien si el seu pare estava viu o no ($p = 0,004$).

Segons els fulls de nòmina, el sou d’aquestes mares va variar molt: d’unes 250 ptes. l’any 1960 (uns 62 €) a unes 2.300 l’any 1969 (327 € aproximadament). El temps d’estada era també molt variable, amb una mitjana de gairebé 14 mesos, però oscil·la d’1 mes a més d’11 anys. Algunes cobraven un plus, i els anys 65 i 68 apareixen imports en concepte de pagues extraordinàries. D’altra banda, hi ha “mecàniques” que s’identifiquen com “chicas de la casa” (17 durant el període estudiat). Sembla que són noies que van ingressar a la Maternitat en el seu moment i no van ser traslladades en arribar als 6 anys, sinó que es van quedar a treballar a la institució.

Finalment, cal mencionar la presència de dides externes. Aquesta figura va ser molt important en altres èpoques, com ja hem mencionat, però té una presència residual en l’època estudiada. De 1960 a 1966 249 nens van ser enviats a una dida externa, una mitjana de 36 per any, amb un màxim de 57 l’any 1963 i un mínim de 2 el 1966. Més enllà d’aquest any no sembla que hi hagi cap nen en aquesta situació.

Gràfic VI.22: Nombre d'infants enviats a dida externa. Comparació respecte del nombre d'infants ingressats a la Maternitat (1960-1970)

(Font: elaboració pròpia)

S'han efectuat taules de contingència per avaluar la relació entre el fet de ser enviat a dida externa i l'estat de salut dels infants, ja que són dos factors que es relacionen directament en la recerca prèvia. També s'ha efectuat el mateix procediment pel que fa a la via d'ingrés a la institució. Considerant la submostra de nens ingressats entre 1960 i 1966 ($n = 3.728$), tot i que el percentatge de nens amb problemes de salut que es van enviar a dides externes en aquesta etapa és inferior al de nens amb bona salut (un 3% davant d'un 7%), els resultats no són estadísticament significatius. Pel que fa a la via d'entrada, en canvi, els percentatges més grans de nens lliurats a dides externes es troben en els que van ser dipositats a la Casa (un 27%) i els ingressats per via del "torn" (un 44%). Aquests resultats són estadísticament significatius ($\chi^2(8) = 149,200$; $p = 0,000$) (veure [Annex III](#)).

5.3. Resultats: La vida i la mort dels infants

Els registres proporcionen poques dades sobre el dia a dia dels infants. Les anotacions de les matrícules mostren alguns esdeveniments puntuals, com si

han tingut visites, i quantes. Sembla que se'ls podia visitar, com a mínim, una vegada al mes. La mitjana de nens que consta que van rebre visites en el període estudiat és del 15,6%, amb un màxim del 27% durant 1962 (n = 145) i un mínim del 4% durant 1970 (n = 18). D'entre els nens visitats, la mitjana al llarg del període és de 5 visites, però varia molt; d'1 a 60. El valor més freqüent és d'una sola visita (n = 273).

Durant l'estada era possible que les circumstàncies dels progenitors canviessin (que la mare es casés, per exemple, ja fos amb el pare de la criatura o amb un altre home), i en alguns d'aquests casos optaven per fer un reconeixement civil. El reconeixement s'anotava al full de matrícula, amb els nous cognoms de l'infant. Durant la dècada, dels 1.294 infants registrats com a "de pares desconeguts", 134 van ser finalment reconeguts per algun dels progenitors (el 10%), amb una mitjana de 12 per any. La xifra més freqüent és de 10, i la quantitat fluctua força entre els anys: el 1961 hi va haver 22 reconeixements, i el 1966 només 6.

Una altra anotació que apareix al full de matrícula és si l'infant ha estat afavorit amb l'anomenat "Llegat Borràs". El Llegat Borràs és el de la Sra. Francisca Borràs i Mata, que va fer testament davant de notari el 21/07/1928 (AHDB, J-3369, Exp. 02). La Sra. Borràs va disposar que s'obriria una llibreta a nom d'ella a la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, i que cada any, amb els interessos fins al 1er de març, s'obririen tantes llibretes de dipòsits com es pogués amb una primera imposició de 200 ptes. (uns 472 € actuals) a nom de les nenes expòsites (és a dir, de pares desconeguts) de 3 a 5 anys d'edat asilades a la Maternitat. El sorteig s'havia de fer cada dia 9 de març, i les afavorides no podien entrar al sorteig en anys posteriors. No es podia disposar dels diners fins a la majoria d'edat de les nenes, o en casar-se. El primer sorteig es va fer l'any 1934, en què la llibreta es va atorgar a 5 nenes de 14 candidates. L'any 1938 la manca de nenes amb pares desconeguts va fer que es plantegés una interpretació en sentit ampli de la voluntat de la testadora, i es va procedir a una adjudicació directa en lloc d'un sorteig. A més, per poder adjudicar totes les llibretes disponibles, el rang de candidates es va ampliar, de manera que el 1942 incloïa nenes de pares desconeguts de fins a 15 anys, i filles naturals de 3 a 6

anys. La Maternitat comunicava a la Caixa de Pensions la llista de candidates, i no consta que es fes cap més sorteig (tot i que en alguns documents es continua parlant de "sorteo"), sinó que figura una acta d'adjudicació. L'entitat bancària insistia en ampliar el rang de candidates si les disponibles no eren suficients per accedir a totes les llibretes.

Amb el temps es va anar acumulant el nombre de llibretes obertes. En una carta de 25/3/1956, davant de la situació en què les afavorides arribaven a la majoria d'edat i les llibretes d'estalvi es transformaven en llibretes a la vista, l'administrador de la Maternitat explicava al director de la Caixa de Pensions que la majoria de nenes havien estat lliurades en confiament o adoptades per matrimonis, i que els nous progenitors no volien que les nenes tinguessin cap record del seu passat a la institució. Per tant, gairebé totes les llibretes del llegat quedarien retingudes sense que ningú no es pogués beneficiar de la seva liquidació. L'administrador sol·licitava que les llibretes de titulars difuntes o adoptades fossin liquidades i l'import abonat a la Maternitat en qualitat de donatiu. En el cas de no adoptades, preveient que podien ser-ho en un futur, es proposava lliurar les llibretes a la Maternitat i que també poguessin ser liquidades a favor de la Casa si arribat el moment la beneficiària no estava disponible, o no era localitzada.

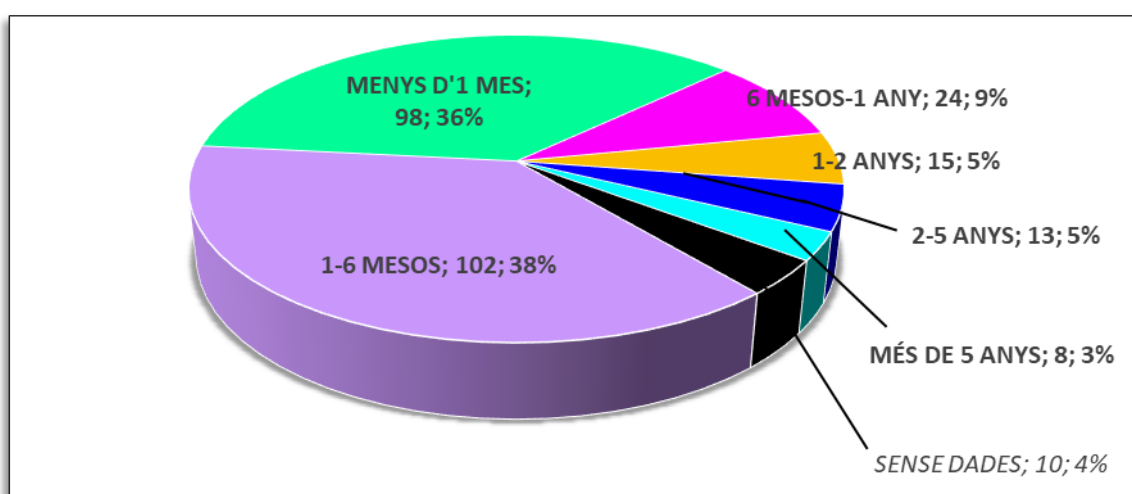
De 1960 a 1970, 71 nenes van ser beneficiàries de la llibreta, una mitjana d'11 cada any, amb un màxim de 16 l'any 1960 i un mínim de 3 els anys 1967, 1968 i 1970. Quatre nenes van ser afavorides dos anys amb el llegat, una de 1961 i tres de 1962, contràriament a les previsions inicials.

Al full de matrícula també es deixa constància de si el Jutjat, el TTM o el PPM ha donat alguna instrucció sobre la criatura (per exemple, permetent o restringint visites), si en algun moment han comparegut els familiars o si hi ha hagut intercanvi de correspondència amb ells, i si se'ls ha enviat avís per gravetat de salut de l'infant. Pel que fa a aquest últim aspecte, consten 47 avisos per gravetat de salut o defunció. Cal destacar que no sempre es disposava de dades de contacte de la mare o la resta de la família, i per tant no es podia enviar cap avís. Dels 47 casos, 22 van acabar amb la defunció de l'infant, 17 dels infants van marxar de la institució amb la mare o algun familiar, 7 van continuar

institucionalitzats i un va ser adoptat.

En tot el període es van registrar 270 defuncions, un 5% del total d'ingressats. El percentatge va oscil·lar entre gairebé el 7% durant 1960 i el 3% de 1967. El 1968 va tenir un repunt que va arribar gairebé al 6%, i el 1970 la xifra va ser del 4%. Per edats, el 83% de defuncions són d'infants menors d'un any. Les edats superiors a 5 anys són les de menys risc, amb un 3% de defuncions.

**Gràfic VI.23: Nombre de defuncions d'infants a la Maternitat (1960-1970).
Percentatges per grups d'edat**

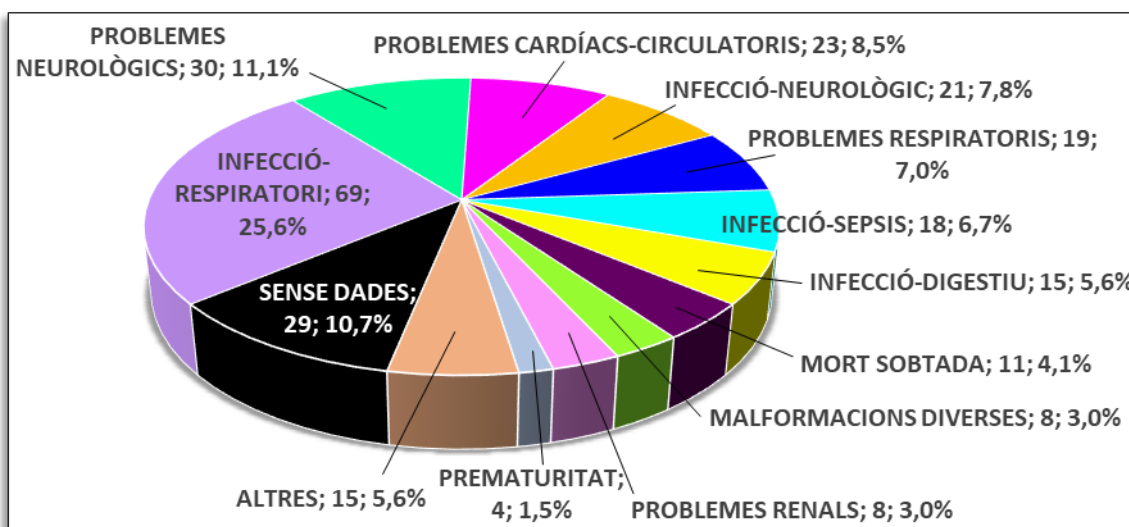
(Font: elaboració pròpia)

Només consta la defunció d'un dels 249 infants lliurats a dida externa, dada estadísticament significativa ($X^2(1) = 12,710; p = 0,000$). La majoria dels infants difunts (un 88%) havien nascut fora del matrimoni, dada també estadísticament significativa ($X^2(8) = 483,448; p = 0,000$).

Les causes de mort són, predominantment, infeccions d'origen divers (al voltant del 46%), sobretot de tipus respiratori (un 26%). Segueixen, de lluny, els problemes neurològics, amb un 11%, i els cardíacs i circulatoris, amb un 8,5%.

Gràfic VI.24: Causes de defunció dels infants a la Maternitat (1960-1970).

Percentatges per causa

(Font: elaboració pròpia)

En els registres, sembla que de manera asistemàtica, es fan constar creus (potençades¹²⁰ o no). Totes les que figuren (n = 52) coincideixen amb defuncions, però no s'ha detectat cap característica que les diferenciï de la resta de morts que es van produir i que no s'assenyalen amb aquest símbol.

5.4. Resultats: La sortida de la institució

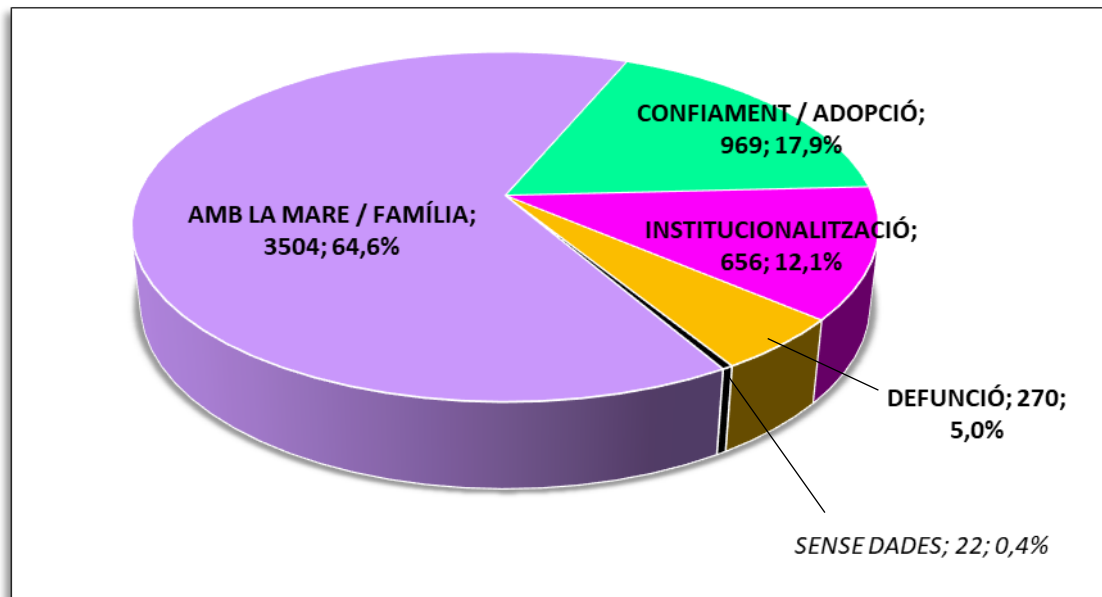
Després de l'estada a la Maternitat, els infants que no havien mort podien acabar marxant amb la mare o algú de la família, ser lliurats en confiament (i la majoria de vegades, posteriorment adoptats) o continuar la vida institucional passant a la Casa de la Caritat o, quan ja va estar construït el complex, a les Llars Mundet. La decisió inicial de la mare que havia parit a la Maternitat de marxar amb la criatura o sense podia no ser la definitiva; al llarg del temps els infants que havien marxat amb la mare podien ser tornats a la institució, i els que s'hi havien quedat podien ser recuperats posteriorment.

De les mares que van sortir amb el fill inicialment (n = 1.802), 26 van ser finalment

¹²⁰ La creu potençada és la que incorpora petits segments transversals en cadascun dels quatre extrems.

confiats i donats en adopció, i 18 van acabar institucionalitzats. De la mateixa manera, dels 901 infants que es van quedar a la institució en sortir la mare, 170 van acabar marxant posteriorment amb ella o amb algú de la família. Les diferents sortides de la institució, incloent la defunció, queden així:

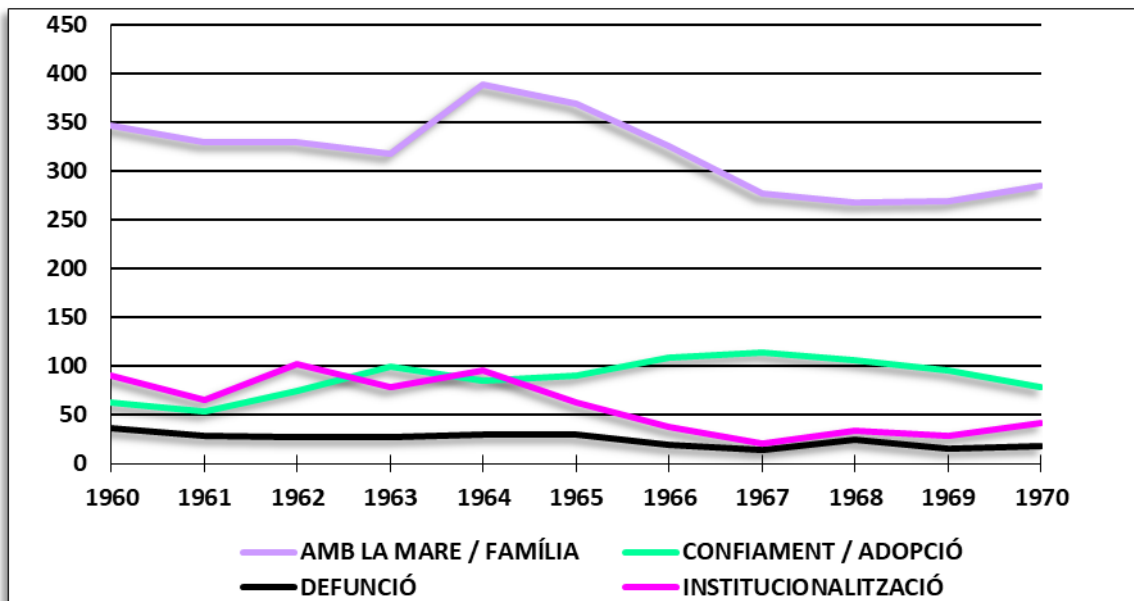
Gràfic VI.25: Sortides dels infants ingressats a la Maternitat (1960-1970).
Percentatges pel tipus de sortida

(Font: elaboració pròpia)

Al llarg de la dècada, les diferents vies de sortida van seguir patrons similars (en el gràfic següent es pot veure, per exemple, la línia força constant de les defuncions), amb excepció de les adopcions, que van tenir un repunt important de l'any 1966 al 1968:

Gràfic VI.26: Evolució de les sortides dels infants ingressats a la Maternitat (1960-1970). Nombre d'infants per any

(Font: elaboració pròpia)

Pel que fa als nens lliurats en confiança ($n = 959$), només en 4 ocasions consta que els posteriors adoptants no són els confiats inicials. En 172 casos no es menciona una adopció posterior, tot i que tampoc no hi ha constància que l'infant fos tornat a la institució. En els fulls de matrícula es fa constar, a vegades, una petita creu en forma d'aspa que correlaciona significativament amb els casos de confiança i de lliurament a dida externa ($p = 0,000$), tot i que no hi ha una correspondència exacta i no es pot determinar quina és la diferència entre els casos.

Dels 656 infants que van continuar institucionalitzats, 624 (el 95%) van ser traslladats a la Casa de Caritat i, posteriorment, a les Llars Mundet, i la resta a d'altres institucions.

Les edats de sortida dels infants varien molt per tipus de sortida: l'edat mitjana de recuperació primerenca per part de la família és d'uns 5 mesos. Per a nens inicialment deixats a la Maternitat però recuperats més tard, l'edat és de 2,5 anys aproximadament. El confiança es produeix al voltant de l'any i mig (recordem que l'adopció no es podia fer fins als 3 anys del confiança), i els que continuaven institucionalitzats sortien de la Casa cap als 6,5 anys de mitjana.

Per obtenir una visió global de les sortides de la Maternitat, hem considerat els infants no lliurats a una dida externa ($n = 5.172$) i hem elaborat una taula de contingència per relacionar de manera directa la via d'ingrés de l'infant a la Maternitat amb el tipus de sortida (veure [Annex IV](#)). Els resultats, estadísticament significatius ($\chi^2(36) = 830,084$; $p = 0,000$) són els següents:

- a) Els infants nascuts a la Maternitat, ingressats per ordre d'algun dels progenitors, d'ambdós o de la resta de la família, i els ingressats per ordre de la Diputació i altres institucions eren majoritàriament recuperats per la mare o resta de la família, amb percentatges que varien des del 72% dels nascuts a la Casa fins al 56% dels ingressats per ordre de la mare.
- b) Els infants dipositats a la Casa¹²¹ presenten igual probabilitat de ser recuperats per la família que de ser confiats o adoptats (44%).
- c) Un 65% dels infants ingressats per la via del "torn" apareixen com a confiats o adoptats.
- d) Els infants ingressats per ordre de la policia, el Jutjat o ambdós tenien aproximadament la mateixa probabilitat de ser recuperats per la família, ser confiats o adoptats, o continuar institucionalitzats (al voltant del 32%).

Tenint en compte aquestes dades i de manera exploratòria, s'ha intentat fer una anàlisi més detallada dels factors que repercutien en les diverses trajectòries dels infants. A causa de la fragmentació de les dades, no es disposa de totes les variables per a tots els infants ingressats. Així, per als nascuts a la Maternitat hi ha dades sociodemogràfiques de les mares, però no en els casos d'ingrés posterior. En aquests últims casos, però, hi ha dades sobre les circumstàncies familiars que han provocat l'ingrés, cosa que no consta en els casos de mares gestants. Per aquest motiu s'han fet dos grups d'estudis diferents: un per als infants nascuts a la Casa ($n = 4.300$) i un per als ingressats posteriorment ($n = 1.104$), i s'han efectuat regressions logístiques considerant, en cada cas, les

¹²¹ En vista de les anotacions observades, aquesta via d'entrada s'interpreta com el lliurament de l'infant per part d'una persona identificada.

variables que permetien construir un model viable en funció de la distribució de valors d'entre les següents¹²²:

5.4.1. Infants nascuts a la Maternitat

Taula VI.7: Variables considerades en el cas dels infants nascuts a la Maternitat

VARIABLE	AMB LA FAMÍLIA.	INSTITUC.	CONFIAM. / ADOPCIÓ	DEFUNCIÓ	VALORS
MARE: EDAT	X	X	X	X	Sense dades
					10-15
					16-20
					21-30
					31-40
					41-50
MARE: ESTAT CIVIL	X		X	X	Sense dades
					SOLTERA
					CASADA O VÍDUA
					CASADA O VÍDUA (SUBR.)
MARE: ALFABETITZACIÓ	X	X	X	X	Sense dades
					ANALFABETA
					NO ANALFABETA
MARE: ORIGEN	X	X	X	X	Sense dades
					BARCELONA-CIUTAT
					BARCELONA-PROVÍNCIA
					RESTA CATALUNYA
					RESTA ESPANYA-CIUTAT
					RESTA ESPANYA-PROVÍNCIES
					ESTRANGER
MARE: RESIDÈNCIA	X				Sense dades
					BARCELONA-CIUTAT
					BARCELONA-PROVÍNCIA
					RESTA CATALUNYA
					RESTA ESPANYA
					ESTRANGER
MARE: PROFESSIÓ	X		X		Sense dades
					SERVEI DOMÈSTIC
					ESTUDIANT / COL·LEGIALA
					HOSTALERIA / CUINA
					TREBALL AL CAMP

¹²² Algunes variables s'han recodificat, reduint valors, per facilitar la confecció del model.

VARIABLE	AMB LA FAMÍLIA.	INSTITUC.	CONFIAM. / ADOPCIÓ	DEFUNCIÓ	VALORS
					ARTESANIA / DECORACIÓ
					FEINES DE COLL BLANC
					ALTRES
					SERVEI DOMÈSTIC PER HORES
					SUS LABORES
					CONFECCIÓ / MODISTERIA
					INDÚSTRIA TÈXTIL
					BALLARINA / ARTISTA
					COMERÇ / ALIMENTACIÓ
					OPERÀRIA FÀBRICA
					ESTÈTICA
ÀVIA MATERNA VIVA	X	X	X	X	Sense dades
					SÍ
					NO
AVI MATERN VIU	X	X	X	X	Sense dades
					SÍ
					NO
INFANT: SEXE	X	X	X	X	Sense dades
					HOME
					DONA
INFANT: ENVIAT A DIDA EXTERNA	X		X		SÍ / NO
VISITES	X	X	X	X	CAP
					1 A 5
					6 A 10
					11 A 15
					MÉS DE 15
CARTES A LA FAMÍLIA	X	X	X		SÍ
					NO
					SÍ, TORNADA
CARTES DE LA FAMÍLIA	X	X	X		SÍ / NO
INFANT: TORNAT	X	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: GERMANS A LA CASA	X	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: PROBLEMES DE SALUT	X	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: RECONEGUT	X		X	X	SÍ / NO

(Font: elaboració pròpia)

5.4.1.1. Sortida amb la mare o resta de la família

Segons el model obtingut, totes les franges d'edat de les mares excepte la de

41-50 anys tenen més probabilitats que la franja de 10-15 anys de recuperar la criatura ($p = 0,000$ en tots els casos). Respecte les mares solteres, les que tenen menys probabilitats de recuperar l'infant són les casades o vídues amb l'estat subratllat ($p = 0,000$). D'altra banda, comparades amb les dones que treballaven al servei domèstic, les que tenien més probabilitat de recuperar el fill eren les que consten com dedicades a "sus labores" ($p = 0,003$), a la indústria tèxtil ($p = 0,009$) i al comerç o alimentació ($p = 0,034$). En canvi, la probabilitat que les dones que treballaven en feines del camp recuperessin el fill eren menors ($p = 0,008$), i també eren menors en el cas de residents a la resta de Catalunya, comparades amb les de Barcelona ciutat ($p = 0,035$). D'altra banda, l'analfabetisme de la mare sembla predir una menor probabilitat de recuperar l'infant ($p = 0,000$), així com el fet que l'àvia materna no estigués viva ($p = 0,004$).

Pel que fa als infants, la probabilitat de ser recuperats era menor si tenien altres germans a la Casa, havien estat donats a dides externes i tenien problemes de salut ($p = 0,000$ en tots els casos). La probabilitat de ser recuperat també era menor si havia estat tornat algun cop a la Casa ($p = 0,002$) i si s'havia rebut alguna carta de la família ($p = 0,005$). Haver rebut visites apareix com a factor que prediu una menor probabilitat de ser recuperat, comparat amb els infants que no van rebre cap visita, mentre que haver estat reconegut pels pares prediu la recuperació ($p = 0,036$) (R^2 de Nagelkerke = 0,27; percentatge global de classificació correcta del 75%) (veure [Annex V](#)).

5.4.1.2. Institucionalització

Pel que fa a la mare, el model suggereix que en el cas de les "mecàniques" la probabilitat que l'infant continués institucionalitzat era més gran, així com en el cas d'estar morta l'àvia materna de la criatura ($p = 0,000$ en tots els casos). La manca de dades sobre l'avi matern també prediu la institucionalització ($p = 0,016$). D'altra banda, l'infant continuava institucionalitzat amb més probabilitat si tenia germans a la institució, si havia estat tornat alguna vegada i si tenia problemes de salut ($p = 0,000$ en tots els casos). També si s'havia rebut alguna carta de la família ($p = 0,002$). La probabilitat d'institucionalització sembla menor,

d'altra banda, si no havia rebut cap visita i si no s'havia enviat cap carta a la família ($p = 0,014$ per a aquest últim cas) (R^2 de Nagelkerke = 0,30; percentatge global de classificació correcta del 93%) (Veure [Annex VI](#)).

5.4.1.3. Defunció

Les dades mostren que la franja d'edats de la mare entre 10-15 anys és la que més probabilitats presenta de defunció del fill. Respecte les mares solteres, les casades i vídues (totes dues amb l'estat subratllat) tenen menys probabilitat de defunció de la criatura ($p = 0,026$), i les mares estrangeres més probabilitat que les nacionals ($p = 0,046$). Que el nen tingués problemes de salut previs també és un factor predictor ($p = 0,000$). Haver estat reconegut, en canvi, representa un menor risc de defunció ($p = 0,023$). (R^2 de Nagelkerke = 0,13; percentatge global de classificació correcta del 95%) (veure [Annex VII](#)).

5.4.1.4. Confiament / adopció

Pel que fa a la mare, la franja d'edat entre 21 i 30 anys prediu una menor probabilitat de donar el fill en adopció, comparades amb les mares més joves ($p = 0,045$), així com els casos en què no es fa constar l'edat de la mare ($p = 0,022$). La probabilitat és més gran que la de les mares solteres, en canvi, en el cas de les mares casades o vídues (totes dues amb l'estat subratllat) ($p = 0,000$) i en el de les que no van declarar quin era el seu estat civil ($p = 0,019$). Per ocupació i comparades amb les dedicades al servei domèstic, les mares que treballaven a la indústria tèxtil tenien menys probabilitats de donar el fill en adopció ($p = 0,008$), i les dones que tenien feines de coll blanc en tenien més ($p = 0,022$). Comparades amb les mares de Barcelona ciutat, les provinents de la resta de la província i d'altres localitats espanyoles no capitals de província tenien més probabilitat de deixar el fill a la Casa perquè fos adoptat ($p = 0,010$ i $p = 0,005$ respectivament).

Per als infants, haver estat lliurat a una dida externa s'associa positivament amb

el confiament i / o adopció ($p = 0,000$). Hi havia menor probabilitat, en canvi, si no s'havia enviat cap carta a la família ($p = 0,000$), l'infant havia estat reconegut ($p = 0,001$) o tenia problemes de salut ($p = 0,025$) Haver rebut un nombre reduït de visites (1 a 5) també prediu una major probabilitat de ser adoptat, respecte els infants que no en rebien cap ($p = 0,039$) (R^2 de Nagelkerke = 0,34; percentatge global de classificació correcta del 86%) (veure [Annex VIII](#)).

5.4.2. Infants no nascuts a la Maternitat

Les variables considerades en aquest cas són:

Taula VI.8: Variables considerades en el cas dels infants no nascuts a la Maternitat

VARIABLE	AMB LA FAMÍLIA.	INSTITUC.	CONF. / ADOPC.	VALORS
INFANT: SEXE	X	X		Sense dades
				NEN
				NENA
INFANT: VIA D'INGRÉS	X	X	X	Sense dades
				DIPOSITAT A LA CASA
				INGRÉS DE "TORN"
				ORDRE DE LA FAMÍLIA
				ORDRE DE LA POLICIA / JUTJAT
				ORDRE DEL TTM / PPM
				ORDRE DE LA DIPUTACIÓ / ALTRES INSTITUCIONS
INFANT: CAUSA INGRÉS	X	X	X	Sense dades
				ABANDONAMENT
				CONVIVÈNCIA P'ROGENITORS / MALTRACTAMENT
				MALALTIA / MORT PROGENITORS
				PROGENITOR(S) A LA PRESÓ
				MANCA RECURSOS / HABITATGE / FEINA
INFANT: NASCUT FORA DEL MATRIMONI	X	X	X	Sense dades
				SÍ
				NO
INFANT: ENVIAT A DIDA EXTERNA	X		X	SÍ / NO
VISITES	X	X		CAP
				1 A 5
				6 A 10
				11 A 15

VARIABLE	AMB LA FAMÍLIA.	INSTITUC.	CONF. / ADOPC.	VALORS
				MÉS DE 15
CARTES A LA FAMÍLIA	X	X	X	SÍ
				NO
				SÍ, TORNADA
CARTES DE LA FAMÍLIA	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: TORNAT	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: GERMANS A LA CASA	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: PROBLEMES DE SALUT	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: RECONEGUT	X	X	X	SÍ / NO
INFANT: INFORME DE L'ASSISTENT SOCIAL	X	X	X	SÍ / NO

Font: elaboració pròpia

No s'ha elaborat cap model per a la defunció, ja que la mitjana de defuncions entre els infants no nascuts a la Maternitat és de 3 per any, i no s'ha obtingut un model viable.

5.4.2.1. Sortida amb la mare o resta de la família

Que l'infant fos una nena i hagués nascut dins del matrimoni són factors que prediuen la recuperació per part de la família ($p = 0,004$ i $p = 0,000$ respectivament). Són predictors contraris a la recuperació haver estat dipositat a la Casa per via del "torn" o per ordre de la policia o el Jutjat ($p = 0,000$ i $0,007$ respectivament), haver estat lliurat a dida externa, tenir algun germà dins de la Casa i patir problemes de salut ($p = 0,001$ en tots dos casos). També era menys probable ser recuperat per la família si la Casa havia sol·licitat informe a l'assistent social ($p = 0,000$) (R^2 de Nagelkerke = $0,22$; percentatge global de classificació correcta del 66%) (veure [Annex IX](#)).

5.4.2.2. Institucionalització

Els factors que apareixen amb una significació estadística com a predictors de la institucionalització són que l'infant tingués germans dins de la institució ($p = 0,000$) i problemes de salut previs ($p = 0,002$), que hagués ingressat per ordre

del PPM o TTM ($p = 0,035$) i que s'hagués sol·licitat informe a l'assistent social ($p = 0,001$). El fet de ser una nena s'associa negativament amb la institucionalització ($p = 0,034$) (R^2 de Nagelkerke = 0,20; percentatge global de classificació correcta del 72%) (veure [Annex X](#)).

5.4.2.3. Confiament / adopció

Per als infants no nascuts a la Maternitat, els factors que han aparegut com a predictors de ser donat en confiament / adopció són haver estat donats a una dida externa ($p = 0,000$), haver nascut fora del matrimoni i haver estat ingressat per via del "torn" ($p = 0,006$) o dipositat per algú identificat ($p = 0,033$) (comparats amb els infants ingressats per ordre de la Diputació o altres institucions). S'associen negativament amb l'adopció el fet de tenir germans a la institució o havia patit problemes de salut previs ($p = 0,000$ en tots dos casos), haver estat reconegut per algun progenitor ($p = 0,023$), o haver estat ingressat per ordre de la família ($p = 0,011$). Comparats amb els infants abandonats, tenien menys possibilitats de ser adoptats els que havien estat ingressats per malaltia o mort dels pares ($p = 0,030$), manca de recursos ($p = 0,033$), o si no constava el motiu d'ingrés ($p = 0,004$) (R^2 de Nagelkerke = 0,67; percentatge global de classificació correcta del 93%) (veure [Annex XI](#)).

5.4.3. Dades comunes a tots els infants

Considerant els resultats anteriors, s'han efectuat taules de regressió per a la recuperació, la institucionalització i l'adopció amb la mostra total d'infants ($n = 5.421$) prenent les variables comunes a tots dos grups, i obtenim que tenir germans a la institució, haver estat tornat alguna vegada i tenir problemes de salut són predictors estadísticament significatius, tots ells negatius per a la recuperació i l'adopció, i positius per a la institucionalització. Haver estat lliurat a una dida externa, en canvi, s'associa negativament amb la recuperació i positivament amb l'adopció, i haver estat reconegut per algun dels progenitors indica més probabilitats de ser recuperat per la família i menys de ser adoptat

(veure [Annex XII](#)). Aquestes variables, doncs, són especialment rellevants.

Pel que fa al confiament, s'han emprat les dades existents de les sol·licituds registrades, que es refereixen al període de 1964 a 1970 ($n = 1.203$) per elaborar un model predictiu de la concessió. Les variables considerades han estat l'edat dels possibles mares i mares sol·licitants, la diferència d'edat entre ells, els ingressos i els béns declarats, el total d'ingressos i béns, i si venien recomanats per algú. L'edat del pare té un valor proper a la significació en el sentit que a més edat, menys probabilitat de concessió ($p = 0,053$). Apareixen únicament com a clars predictors els ingressos declarats (a més ingressos, major probabilitat de concessió), i el fet d'estar recomanat per algú. En tots dos casos la significació és $p = 0,000$, però la mida de l'efecte és gairebé el triple en el cas de la recomanació ($Exp_{(B)} = 2,911$ vs. $Exp_{(B)} = 1,000$). (R^2 de Nagelkerke = 0,17, amb un percentatge global de predicció correcta del 74%).

Taula VI.9: Variables relacionades amb l'aprovació d'una sol·licitud d'adopció (1964-1970)

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
EDAT DEL PARE	-,075	,039	3,745	1	,053	,928
EDAT DE LA MARE	,010	,036	,080	1	,777	1,010
INGRESSOS	,000	,000	17,475	1	,000	1,000
BÉNS	,000	,000	,560	1	,454	1,000
PERSONA INFLUENT	1,069	,242	19,567	1	,000	2,911
DIFERÈNCIA D'EDAT	,043	,043	,976	1	,323	1,044
Constant	2,124	,695	9,331	1	,002	8,360

(Font: elaboració pròpia)

6. Comentaris als resultats

6.1. Sobre les mares

La xifra de dones ingressades durant la dècada i la mitjana mensual és elevada, si considerem que és similar a la de Cadis a finals del s. XIX. D'altra banda, és molt superior a la de l'Institut de Puericultura de Madrid en la mateixa dècada. La tipologia de les ingressades era, com també es destaca en el cas de Tarragona, molt variada, com es desprèn de la diversitat d'edats, estats civils i professions.

L'estudi documental dona suport a aquesta afirmació. El denominador comú era un embaràs no compatible amb la moral vigent, ja que es considerava que l'únic àmbit que admetia la procreació era el matrimoni. Així es pot veure en el contingut de la carta que el Dr. Àngel Goday, dermatòleg de l'Estat, va enviar al Dr. Santiago Dexeus el 10/03/1960. En ella menciona que li envia una pacient embarassada, casada, que segons paraules del Dr. Goday "lleva su adelantada gestación como una lacra sin comprender que es una bendición del señor y el movil de su reciente matrimonio sacramental¹²³". El Dr. Dexeus li responia, el 17/03/1960: "Procuraremos, con paciencia, encauzar el caso y vencer sus resistencias" (AHDB, A-1604, Exp. 14 per a les dues cites).

Al llarg dels anys trobem, doncs, ingressos de gestants de naturalesa diversa, però amb el rerefons d'una escala de valors comuna que no es va modificar amb el temps: fins entrats els anys 70 es repeteixen les referències a embarassos fora del matrimoni com a situacions vergonyoses que cal oblidar o ocultar.

En la carta següent, per exemple, se sol·licita l'ingrés d'una noia de 16 anys embarassada que ha estat expulsada de casa pel seu pare. Parla d'un "desliz entre dos jóvenes":

¹²³ Sempre que sigui possible i no dificulti la comprensió del text, en les transcripcions es respectaran l'ortografia i la puntuació originals.

**Imatge VI.3: Fragment de carta al capellà de la Maternitat sobre el possible
ingrés d'una noia menor d'edat embarassada (1957)**

quiente; se trata de un deslíz entre
dos jóvenes, ella de 16 años de edad
y el joven tiene 24 años, en el caso
de contraer actualmente el matrimo-
nio el padre del joven le deja
desheredado a los dos contrayentes
lo que intentó evitar conforme a mis
posibilidades. Ahora bien de aquí
a unos 4 años cuando la chica ten-
ga ya 20 años, el referido padre del
contrayente no tiene inconveniente
en autorizarle el matrimonio y
recibirles en la casa paterna con
todos sus derechos y así evitar por

ahora el escándalo. Le pregunto ahora
¿podría la joven ingresar en la Mater-
nidad de Barcelona? ¿que documen-
tación o tramitación se requiere?
¿con que fecha podría ingresar? ella
está en el periodo de 5 meses de
embarazo según dictamen del
médico e interesa ingresar lo antes
posible para evitar la difamación.

(Font: AHDB, J-3364, exp. 04)

De fet, com es pot veure a la imatge següent, en algunes ocasions la mare
ingressada estava a disposició del PPM o del TTM:

Imatge VI.4: Nota del Patronato de Protección a la Mujer sol·licitant l'entrada d'una tutelada gestant a la Maternitat (09/03/1960)

MINISTERIO DE JUSTICIA

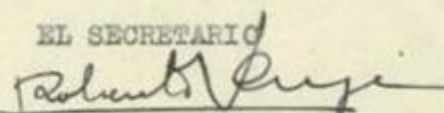
PATRONATO DE PROTECCION A LA MUJER
JUNTA PROVINCIAL
Garcés, 123 - Teléfono 5274-00
BARCELONA

Registro General de SALIDA
Fecha 9-3-60 N.º

Ruego a Vd. se sirva admitir en ese Establecimiento de su digno cargo, a la jóven tutelada por este Patronato, , nacida en (Barcelona), al día 13 de agosto de 1940, hija de , la cual se halla en avanzado estado de gestación.

Dicha menor deberá quedar ingresa en ese Centro a disposición de este Patronato, rogando nos comuniquen cuantas circunstancias concueran en la misma.

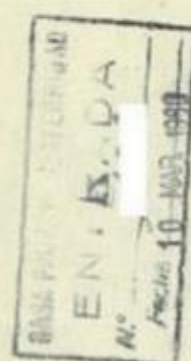
Dios guarde a Vd. muchos años
Barcelona, 9 de marzo de 1960

EL SECRETARIO

Sr. Director de la Casa Provincial de Maternidad

CIUDAD

(Font: AHDB, J-3364, exp. 04)

El cas següent és el d'una menor, de 13 anys, que va parir a la Maternitat i que, tal i com comunica la institució al TTM, es va fugar amb la criatura tres mesos després de parir:

Imatge VI.5: Carta del TTM a la Maternitat sobre una menor tutelada que ha parit a la Maternitat (03/07/1970)

Nota. [redacted], es la madre del niño [redacted] 70- al parecer es [redacted]

Alvaró

MINISTERIO DE JUSTICIA
TRIBUNAL TUTELAR DE MENORES
PASO DE GRACIA, 75-TELÉF. 2150328
BARCELONA-8

TRIBUNAL TUTELAR DE MENORES
SALIDA
N.º [redacted]
3 de julio de 1970

ENTRADA
N.º [redacted]
Fecha - 6 JUL. 1970

En virtud de lo dispuesto por este Tribunal en el expediente incoado para la protección de la menor [redacted]

cúmpleme interesar de V. se sirva adoptar las medidas pertinentes al objeto de que la referida menor quede retenid^a a disposición de este Tribunal, por lo que no podrá ser visitad^a ni entregad^a a persona alguna, sin previa autorización escrita de este Organismo, sin que ello implique pago de estancias por este Tribunal.

Dios guarde a V. muchos años.

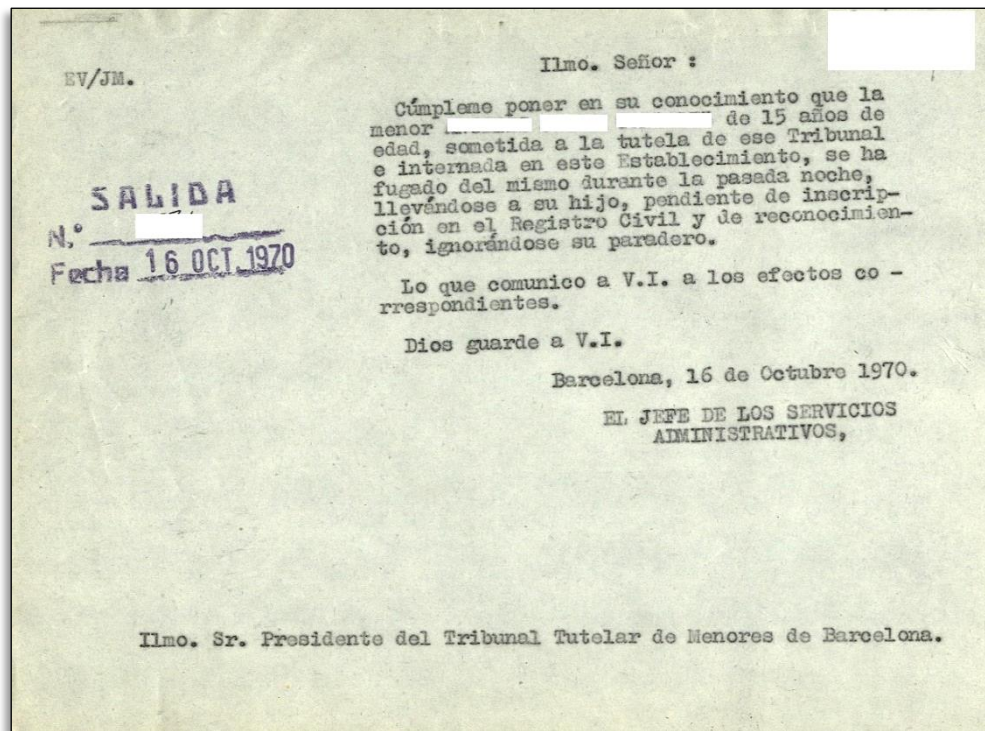
Barcelona, a 3 de julio de 1970

EL JUEZ
A. Alguero
Firmado: A. Alguero

Sr. Director de la Casa Provincial de Maternidad.

(Font: AHDB, J-2770)

**Imatge VI.6: Carta de la Maternitat al TTM comunicant la fuga de la menor
(16/10/1970)**

(Font: AHDB, J-2770)

En la carta següent al Dr. Dexeus, el seu col·lega Dr. Assens li sol·licitava l'ingrés d'una noia de 15 anys, embarassada, que havia tingut un "entrebanc" i havia estat expulsada de casa pel seu pare. El Dr. Dexeus li va respondre en una carta del 09/05/1961 que "tu que ets molt bona persona i la gent et ve com a tal, tens que parlar amb el pare -que t'en fara cas- per a que no sigui tant sever amb la seva pobre filla". La noia va ingressar el 08/06/1961, segons carta del Dr. Dexeus d'aquesta data (AHDB, A-1604, Exp. 13 per a les tres referències).

Imatge VI.7: Carta del Dr. Assens al Dr. Dexeus (sense data)

Dr. Assens

Amic Dexeus:

7' agrairia que em
fuis lo que pogueris
per aquesta main que
ha tingut d'aquel eu.
Treball (15 anys!) - El
seu pare l'ha fet de
cora, i al menys aqua.
Tan la situació fuis
que el pare caroni
de parer.

A fons et salut
Assens

(Font: AHDB, A-1604, Exp. 13)

En l'informe d'entrada següent, ja de 1972, la gestant, de 16 anys, manifesta que no sap qui és el pare de la criatura perquè "fue a una fiesta y la dejaron inconsciente". El germà l'acompanya en el procés. L'informe té un apartat específic anomenat "Actitud de la madre ante la renuncia" on, en aquest cas, es fa constar: "Segura. Quiere olvidar este acontecimiento."

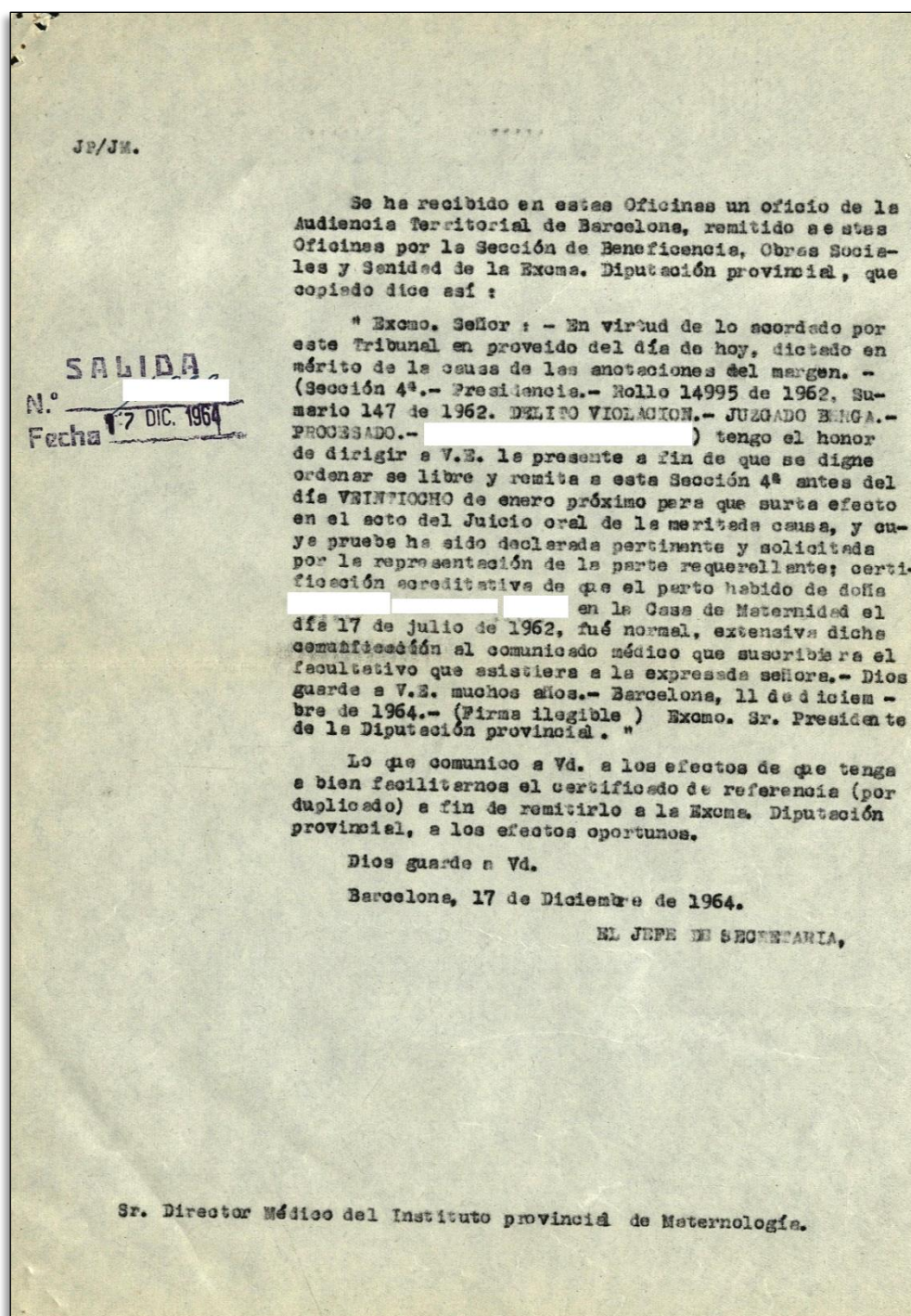
Imatge VI.8: Part de la fitxa d'una gestant soltera de 16 anys, procedent d'Eivissa (1972)

(Font: AHDB, R-18, Exp. 01)

En aquest altre cas, s'informa a la Maternitat del part d'una dona que va ser víctima d'una violació. Va estar treballant com a "mecànica" diversos anys a la Casa. La filla va continuar institucionalitzada, va ser afavorida amb dos llegats Borràs (cosa que, en principi, no estava permesa) i va passar a les Llars Mundet:

Imatge VI.9: Nota de la Maternitat informant del part d'una dona víctima de violació (17/12/1964)

(Font: AHDB, J-2730)

Podem afirmar, en tot cas, que no totes les dones eren menors d'edat en una situació familiar complicada. La mitjana d'edat de les ingressades era força alta, tot i que va experimentar una davallada de gairebé dos anys entre 1960 i 1970,

que podem atribuir a una avançament de la primera experiència sexual en un marc de lenta però progressiva modernització. També cal destacar que les casades i mares de fills il·legítims (segons la nostra interpretació del subratllat a sota de l'estat civil) són, de mitjana, més grans que les de fills legítims, cosa que pot indicar uns primers mesos o anys de fidelitat abans de cometre adulteri. En el cas de les vídues, al llarg del període es va produir una inversió de les xifres. Si bé el 1960 eren aproximadament mig any més grans les mares de fills il·legítims, el 1970 eren un any més joves. També considerem que pot ser degut a una evolució progressiva de la llibertat de les dones, encara molt marcada pels límits del matrimoni, però menys en el cas de la viduitat.

La procedència de les ingressades, cada cop de zones més allunyades de Barcelona, no només indica una possible voluntat d'amagar l'embaràs, sinó també -i pensem que majoritàriament, donades les professions i la residència que declaraven- una clara situació de vulnerabilitat que es menciona de manera recurrent en la recerca prèvia i que afecta, sobretot, a les dones dedicades al servei domèstic, que vivien soles a la ciutat, generalment no disposaven de casa pròpia i estaven gairebé de manera permanent a les ordres dels senyors de la casa. També aquí, al llarg del període, es va produir una evolució important, amb una gran reducció de les dones ocupades en aquest sector, l'augment de les dedicades a "sus labores" i l'increment de les feines anomenades "de coll blanc".

No descartem que, en alguns casos, l'expressió "sus labores" fos una opció fàcil quan no es volia fer constar la ocupació. També considerem que probablement algunes de les dones ingressades oferien serveis sexuals remunerats, ja fos de manera habitual o complementària, com es menciona a la recerca prèvia, ja que al llarg de tot el període només n'hi ha una que consta explícitament com a "prostituta". De fet, el Dr. Dexeus, davant de l'aparició d'un cas de gonorrea a la Casa, en una carta del 12/07/1956 a un col·lega, manifestava que podien passar diversos mesos abans de la detecció d'un nou cas, "lo cual es más sorprendente dada la clientela que tenemos en el Pabellón Rosa" (AHDB, A-1604, Exp. 05).

Les gestants que ingressaven, doncs, carregaven l'estigma de la vergonya per un embaràs que les convertia en persones marginals i marginades. Això es reflectia en la institució escollida per parir i també en el tracte rebut a dins, sempre

connectat amb l'estigma, com revelen les anotacions als fulls d'ingrés de les mares que hem mencionat anteriorment i que contenien descripcions sobre elles. Aquestes descripcions recorden les que hem vist abans, referides a les internes a l'asil de Valladolid, i a les de la Casa d'Orfes de Santiago de Xile.

Imatge VI.10: Fitxa d'entrada al Pavelló Rosa d'una gestant on es llegeix "Profesión: tonta" (1961)

CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
BARCELONA

No trae fe de soltería

REGISTRO DE ENTRADAS **PABELLÓN ROSA**

N.º [redacted] Nombres [redacted]

Lugar de nacimiento *Barcelona* (..... id.....) Edad *6-III-34* años

Estado civil *soltera* Profesión *tonta* ←

Residencia [redacted] (*Barcelona*)

Nombre del padre [redacted] Natural de *Barcelona* ¿Vive? *si*

Nombre de la madre [redacted] Natural de *..* ¿Vive? *si*

Fecha de ingreso, *13* de *Mayo* de 195*1*.

Nombres del marido [redacted]

Lugar de nacimiento (.....) Edad años

Casados en la Parroquia de.....

Nombre del padre Natural de ¿Vive?

Nombre de la madre Natural de ¿Vive?

Fecha del parto, *21* de *Junio* de 196*1*

La madre desea se bautice con los nombres [redacted]

Padrino

Madrina

31146 C. F. Caridad. Imp.-Escuela

(Font: AHDB, J-3648, Exp. 01)

El fet de subratllar l'estat civil de casades i vídues quan la gestant era mare d'un fill il·legítim era també una manera de diferenciar-les de les altres, que havien

d'ingressar a la Maternitat per manca de recursos o altres problemes familiars, però que no estaven marcades per la mateixa manca d'“honorabilitat”.

Imatge VI.11: Part de la fitxa d'entrada d'una gestant “casada” (1962)

CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
 BARCELONA
 No trae carnet identidad
REGISTRO DE ENTRADAS PABELLÓN _____
 N.º _____ Nombres _____
 Lugar de nacimiento _____ (Gerona) Edad 27-IV-35 años
 Estado civil casada Profesión fama

(Font: AHDB, J-3648, Exp. 02)

“Reservada” és una altra anotació que es troba a les fitxes d'ingrés. Com hem dit, en consten molt poques al llarg del període.

Taula VI.10: Dades de les mares “reservades” (1960-1970)

Any	Edat	Estat civil	Sortida del fill
1960	33	SOLTERA	Defunció.
1960	26	SOLTERA	Lliurat a la mare posteriorment.
1963	15	SOLTERA	Confiament immediat.
1964	35	CASADA (SUBR.)	Surt amb la mare.
1964	21	SOLTERA	Surt amb la mare.
1964	28	SOLTERA	Confiament després de 5 anys.
1965	26	SOLTERA	Surt amb la mare.
1966	23	SOLTERA	Surt amb la mare.
1966	21	SOLTERA	Surt amb la mare.
1966	29	VÍDUA (SUBR.)	Confiament més de 2 anys.
1968	29	CASADA	Confiament més d'1 any.
1966	25	SOLTERA	Confiament abans de 6 mesos.

(Font: elaboració pròpia)

En el cas de la noia de 15 anys de 1963, s'indica explícitament que quan la mare doni a llum cal avisar a una persona concreta. Aquest fet, unit a l'absència d'altres característiques comunes, fa pensar que l'estat de “reservada”, com ja es menciona a la recerca anterior, pot correspondre a les dones que gaudien

d'algun tipus de supervisió, suport i ajut monetari per abonar una estada en millors condicions que la resta fins al moment del part.

Un cop ingressades, sembla que l'estada de les mares al Pavelló Rosa també era difícil. Inicialment quedaven aïllades de l'exterior i se'ls negava la possibilitat de visites. En una carta de data 27/07/53, que reproduïm íntegrament pel seu interès, el Dr. Santiago Dexeus exposava això al President Delegat de la institució, L. Maristany:

Quiero por la presente llamar su atención acerca de un problema existente en la Casa que es, a mi juicio de extraordinaria trascendencia y que exigiría una rápida, justa y eficaz resolución.

Me refiero al Pabellón Rosa y concretamente al régimen de visitas que en el impera. La situación actual es la siguiente: un gran número de futuras madres, solteras, de este Pabellón -y como tales sumidas en una situación moral, social y familiar lamentable- no reciben prácticamente visita alguna. Si ingresan en el séptimo mes del embarazo como permite el Reglamento y permanecen dos meses en la Institución para dar el pecho a su hijo, están casi medio año desconectadas de la vida exterior. Muchas de ellas recibirían con gusto la visita de sus padres que, a su vez reclaman verlas. Creo que cuando la calidad moral y las relaciones familiares entre unos y otras tiene un nivel mínimo, que no sería difícil de apreciar, estas visitas tendrían que resultar un gran beneficio para estas desgraciadas.

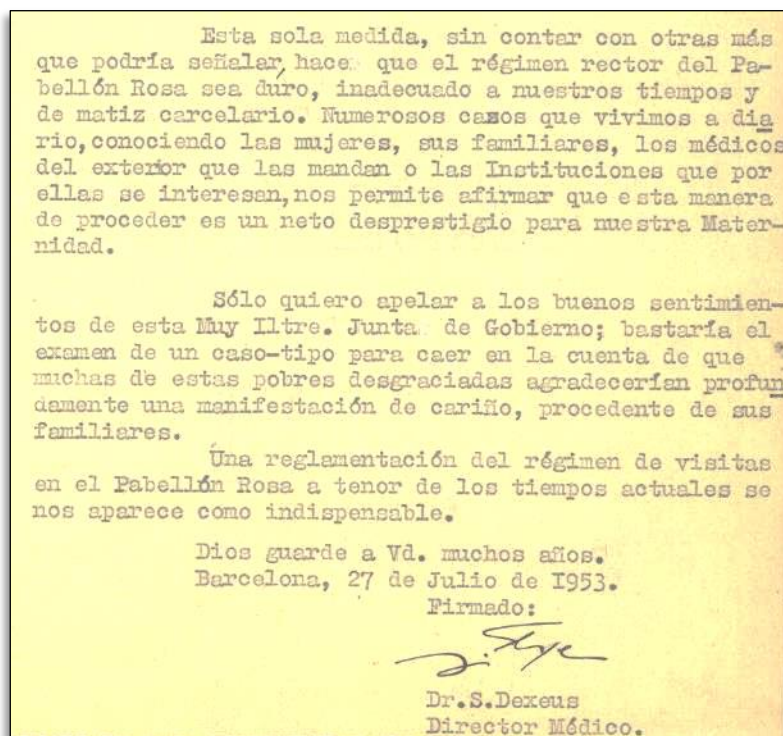
Esta sola medida, sin contar con otras más que podría señalar, hace que el régimen rector del Pabellón Rosa sea duro, inadecuado a nuestros tiempos y de matiz carcelario. Numerosos casos que vivimos a diario, conociendo a las mujeres, sus familiares, los médicos del exterior que las mandan o las Instituciones que por ellas se interesan, nos permite afirmar que esta manera de proceder es un neto desprestigio para nuestra Maternidad.

Sólo quiero apelar a los buenos sentimientos de esta Muy Ilstre. Junta de Gobierno; bastaría el examen de un caso-tipo para caer en la cuenta de

que muchas de estas pobres desgraciadas agradecerían profundamente una manifestación de cariño, procedente de sus familiares.

Una reglamentación del régimen de visitas en el Pabellón Rosa a tenor de los tiempos actuales se nos aparece como indispensable. (AHDB, J-3364, Exp. 04).

Imatge VI.12: Fragment de la carta del Dr. Dexeus al President Delegat de l'entitat (27/07/1953)

(Font: AHDB, J-3364, Exp. 04)

Del contingut de la carta es desprèn, apart del règim estricte del Pavelló Rosa, que algunes de les mares no estaven totalment desvinculades de les seves famílies o que, com a mínim, tenien algun tipus de xarxa social de suport, però que no se'ls permetia tenir-hi cap mena de contacte. Finalment, cinc anys després, i segons una carta del Dr. Dexeus del dia 20/02/1958 adreçada a diversos metges de la Casa, es va arribar a l'acord que

(...) tendrán derecho a recibir bimensualmente visitas de sus familiares o persona allegada que tendrá que solicitar la entrevista en el despacho de Hermanas, corrientemente llamado Informaciones. La visita se efectuará en

el mismo lugar y como es lógico, porán ser rechazadas aquellas que a juicio de las Rvdas. Hermanas, pudieran ser un perjuicio para la mujer. (AHDB, A-1604, Exp. 09)

Les Germanes de la Caritat, com a responsables de la disciplina interna de la institució, eren les que mantenien aquest règim d'aïllament de les mares. El mateix dia que el Dr. Dexeus va comunicar l'acord assolit, agraià a les germanes que s'haguessin avingut al canvi:

(...) Creo que es una solución humana y beneficiosa para estas mujeres tan necesitadas de cariño. Pero, soy un poco egoista y le confieso que también lo es para mí. La Casa se me antoja hoy más hermosa que nunca. Y es que se me ha quitado un peso de encima.

(...) reconozco que, en un problema que era algo difícil, he tenido la Rvda. Comunidad a mi lado. (AHDB, A-1604, Exp. 16).

L'aïllament de les mares incloïa no permetre que parlessin per telèfon. En una carta a Sor María de 15/04/1955, el Dr. Dexeus es continua queixant:

Me dicen en el segundo piso que las gestantes no pueden llamar a sus casas por teléfono. Me quedo atónito. Y como que es Vd. persona muy comprensible le diré que, proceda de quien proceda esta disposición, protesto con todas mis fuerzas. No es esta la forma con que se ganan los corazones y las voluntades.

Personalmente tengo mis dudas de la utilidad de esta medida para la mujer soltera que quiera hablar con su madre, si esta es una buena mujer. Pero jamás comprenderé el alcance de esta restricción en las mujeres casadas. Que se limite a unas determinadas horas, esto lo encuentro perfectamente comprensible, pero lo actual es un disparate. (AHDB, A-1604, Exp. 18).

No hi ha constància de si aquesta situació es va solucionar.

Les mares, conscients de la seva situació i cadascuna amb la càrrega de la seva història personal, tenien una convivència amb alts i baixos. A vegades es

menyspreaven també entre elles, com es pot veure en el document següent, on una noia ingressada menciona que la resta l'anomenen "cochina" i "marrana". Aquest fet, segons sembla, va provocar que la traslladessin, cosa que ella preferia perquè d'aquesta manera podia ocultar a la resta de dones que volia renunciar al fill.

Imatge VI.13: Part de la fitxa d'una gestant soltera de 16 anys, analfabeta (1972)

CASO QUE PRESENTA: La acompaña su madre y ambas se ven de un nivel social muy bajo. La chica (16 años) parece muy corta.
El padre y el hermano mayor no la quieren en casa. Dice que renunciará.
27-10-72 Entrev. Está bien aquí, únicamente hay chicas que se meten con ella. La llaman "cochina y Marrana".
1-XI-72 Viene a vernos ella quejándose de la forma que la tratan sus compañeras, la insultan y se burlan de ella. Hablamos con Sor Maria. *Ver dorso...*

-Del P.Rosa ya pasan al 1er.piso.Dice que ella mismo ya pidió, para que sus compañeras no sospecharan que lo dejaba (hace ver que lo tiene en la Enfermería)
-Dice que su madre también le aconseja que lo deje y que ella cree que sí que es mejor para el niño, pues tiene otros seis hermanos y no podrían con la creatura.(Solo lo sabe su madre)
-La veo decidiéndola y creo que cuanto ~~mas~~ antes, debe procederse a la RENUNCIA.

(Font: AHDB, R-18, Exp. 01)

Sembla, doncs, que la decisió de renunciar al fill era en ocasions difícil i viscuda per les mares amb angoixa, fins al punt de voler-la amagar per no rebre el menyspreu de les mateixes companyes. En la fitxa següent es posen de relleu els mateixos dos factors: l'ambient del Pavelló Rosa i les connotacions negatives de deixar el fill: "(...) en el P.R. corre la voz de que los niños no salen y se quedan aquí sin nadie hasta los 5 años (!!)" i també: "(...) es fatal que estén en un mismo Departamento unas y otras juntas, pues se hacen correr toda clase de "bulos" y la madre -como ésta- que lo tiene bien decidido, empieza a dudar de si hace bien." (AHDB, R-18, Exp. 01).

**Imatge VI.14 i Imatge VI.15: Parts de la fitxa d'una gestant de 19 anys,
oficinista (1973)**

INFORME-
En fecha 16-I- vino a informarse, Desea RENUNCIAR. No tiene padre. Vino embarazada de Burgos. El novio es casado y vive con su mujer. Piensa quedarse a vivir en Barcelona para separarse de él y rehacer su vida.
13-2-73 Hacemos entrevista conjuntamente con Aurora. Sigue decidida y se explica mucho, respecto a su padre, circunstancias familiares, etc.
-Es una chica muy capaz, pero quedará muy sola aquí en Barcelona.
Sería conveniente orientación segura en cuanto a trabajo y a residencia.
Es muy independiente. -Pide la duerman para dar a luz. ...

21-2-73 2ª entrevista.- La llamo, pues el primer día, -se lo digo- noté que ingresaba en la Casa, muy a disgusto.- Me aclaró que le ha costado, y que los que le acompañaban son una familia conocidos, que ya han tenido aquí en Barcelona durante el embarazo.- Su familia están de acuerdo en que renuncie. Su hermana ya vendrá a ver este domingo.- Hablamos de la adopción, de como se beneficia el niño, etc. Dice que en el P.R. corre la voz de que los niños no saben y se quedan aquí sin nadie hasta los 5 años (11) Una tal , yo hubiese renunciado, pero al saber esto...
Una vez más se comprueba que es fatal que estén en un mismo Departamento unas y otras juntas, pues se hacen correr toda clase de "bucios" y la madre -como ésta- que no tiene bien decidido, empieza a dudar de si-hace bien.
-No es aconsejable que pase a la Residencia, porque está cumplida.- la dejo tranquila sobre lo que a la adopción se refiere.-

(Font: AHDB, R-18, Exp. 01)

En la imatge superior es menciona que la gestant sol·licitava que se l'adormís en el moment de parir. Aquest era un recurs que algunes mares adoptaven per no veure l'infant quan nasqués i aconseguir que els resultés menys difícil la renúncia. Així es diu expressament en les imatges següents, corresponent a una mare que, segons l'informe de l'assistent social (imatge VI.16), manifesta tenir sentiment de culpabilitat per deixar la criatura, i en la fitxa d'entrada (imatge VI.17) s'especifica que "(...). Le dice si puede hacer algo para que la duerman en el parto, y ella no sienta tanto dejar el hijo para la adopción." (AHDB, R-18, Exp. 01).

**Imatge VI.16: Part de l'informe d'entrada d'una gestant de 37 anys,
ocupada en el servei domèstic (1973)**

DATOS DEL PROGENITOR - 55 años - casado - Nat. Sevilla. Sano.
Guardia Civil de Tráfico -

INFORME SOCIO-FAMILIAR Tiene otro hijo de 3 años que se cuidan en casa de su hermana casada y que tiene cinco hijos (el menor de 9 años). Es bien aceptada por su familia, y ya han ayudado a tener el primer hijo. De éste, no pueden hacerse cargo. La madre está prestando servicio en una casa particular, atendiendo un niño subnormal de 9 años. Su única solución sería quedarse en la Casa con el que ha nacido, y de esto no se siente capaz. - En cuanto a su manera de pensar, algo sentimental, y poco convencida: tiene sentimiento de culpabilidad.

ACTITUD DE LA MADRE ANTE LA RENUNCIA Por lo últimamente dicho, es una renuncia forzada por las circunstancias, ya que éstas, se son adversas para poder atender a dos hijos. Los señores de la casa donde trabaja, saben que ha dado a luz, pero les hará ver que el niño ha muerto al nacer. - - - He dado toda clase de facilidades, para que su decisión fuera algo más libre y segura (un plazo de unos días, los que necesite para pensarlo) pero tampoco ha aceptado esta oportunidad. más bien, he notado, que esta apertura, ya impulsaba más a la renuncia (como quien desea librarse cuanto antes de una pesadilla...).

A. S.

(Font: AHDB, R-18, Exp. 01)

**Imatge VI.17: Part de la fitxa d'entrada d'una gestant de 37 anys, ocupada
en el servei domèstic (1973)**

INFORME: A su ingreso, la hermana que la acompaña y ama a la A.S. se dice si puede hacer algo para que se duerman en el parto, y ella no sienta tanto dejar el hijo para la adopción. se hago unas letras para el médico pidiend se sea aplicado "pentota". - Ha dado a luz y sigue decidida a Renunciar.

(Font: AHDB, R-18, Exp. 01)

En una altra de les fitxes es pot llegir: "Ha deseado dejarlo ya firmado, pues cree que si deja pasar días, se sentiría menos capaz de hacerlo." (Fitxa d'una ingressada de 17 anys, estudiant, 1973. AHDB, R-18, Exp. 01). Són expressions que mostren l'actitud de les mares davant de la renúncia i manifesten fins a quin punt els resulta difícil trencar el vincle mare-fill. La imposició del nom, que com hem mencionat al [Capítol III](#) és una marca indiscutible d'identitat, és també en aquest cas un senyal de la intenció de la mare d'establir el vincle amb el nadó, ja que com hem vist, entre les mares que triaven el nom, el percentatge de les que s'emportaven la criatura era superior.

Afegim, finalment, la breu carta de renúncia d'una mare que transcrivim i de la qual afegim un fragment. El nen va ser inscrit com “de pares desconeguts” i finalment lliurat en confiament i adoptat:

Madrid 19-8-66

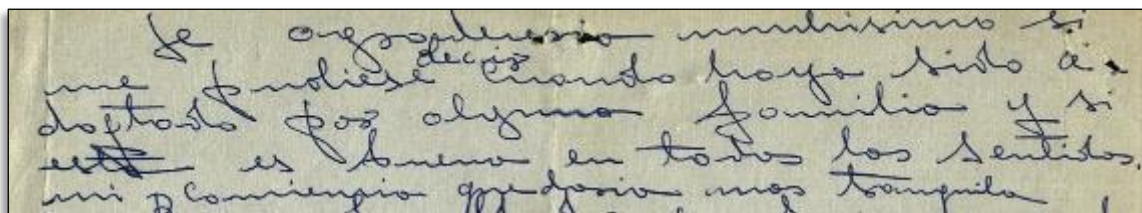
Reverenda Madre: No sabe cuanto me cuesta tomar esta decisión pero como veo la imposibilidad de traer conmigo a mi hijo prefiero renunciar cuanto antes a el para que pueda encontrar unos padres que puedan hacerle feliz

Yo pedire diariamente por el y espero que mi oración y sacrificio sea recogido por Dios y recaiga sobre el

Le agradecería muchísimo si me pudiese decir cuando haya sido adoptado por alguna familia y si es buena en todos los sentidos mi conciencia quedaria mas tranquila

Reverenda Madre en sus manos lo confio Dios le pagara todo lo que haga por el yo pedire en mis oraciones por usted (AHDB, J-2754).

**Imatge VI.18: Fragment de carta d'una mare renunciant al seu fill
(19/08/1966)**

(Font: AHDB, J-2754).

La Casa disposava d'un imprès oficial de renúncia, on es feia constar l'autorització que l'infant fos adoptat:

Imatge VI.19: Imprès de renúncia emplenat (14/07/1966)

 DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA
CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
Avenida de la Victoria, 1

COMPARECENCIA.

En Barcelona a 14 de julio de 1966, comparece en estas Oficinas Doña [redacted] ([redacted]), exportaneamente y por su libre decisión, vecina de Bilbao, Avda. [redacted], nº [redacted], y presenta el Documento Nacional de Identidad nº [redacted], expedido en Baracaldo -Vizcaya, en 22 abril de 1963, nacida en Soria, a 7 agosto de 1943, hija de [redacted] y [redacted], y manifiesta que el día 29 de junio último dió a luz en esta Casa a una niña que ha sido bautizada con el nombre de [redacted], habiéndole impuesto el Sr. Juez los apellidos [redacted] Y [redacted] (tomo [redacted] número [redacted]) del Juzgado municipal número 8 de Barcelona, y por circunstancias que no procede poner de manifiesto en este acto no puede la compareciente hacerse cargo de su hija dando por lo tanto para ahora y para cuando fuere preciso su más completa conformidad y de forma irrevocable para que esta Institución vele por la citada menor y previos los tramites reglamentarios se proceda a la adopción de la misma por matrimonio que reúna las condiciones necesarias.

Leída esta comparecencia y halléndola conforme la firma conmigo la compareciente lo que hago constar.

[redacted]

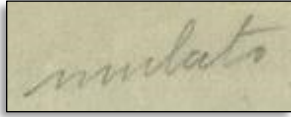

Esperar do [redacted]

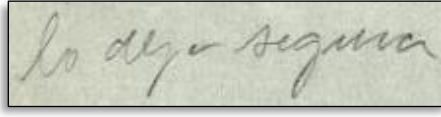
(Font: AHDB, J-2754).

Com es pot veure, a vegades aquests impresos tenien anotacions als marges, que destacaven aspectes de la renúncia. A continuació en mostrem tres més: tots estan orientats a una possible futura adopció. En el de l'esquerra, es destaca que el nen és mulato, i en els altres dos es fa constar que la mare està segura de renunciar. Aquest aspecte era molt important per evitar futures reclamacions.

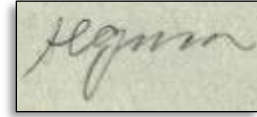
Imatge VI.20 (esquerra), VI.21 (centre) i VI.22 (dreta): Anotacions als marges en tres impresos de renúncia de 13/06/1967, 27/04/1968 i 20/02/1969 respectivament

(Font: AHDB, J-2758)

(Font: AHDB, J-2762)

(Font: AHDB, J-2765)

Segons els resultats obtinguts, la franja d'edat que podia resultar més desprotegida (la de les dones entre 10 i 15 anys, que podien haver deixat la tutela dels pares però no haver format la seva pròpia família) és l'única que no s'associa negativament amb deixar el fill a la institució. El fet que les dones casades (també amb fill il·legítim) tinguessin menys probabilitat de deixar el fill podria atribuir-se precisament a la possibilitat de "normalització" que oferia una llar, tant si el marit era el pare del fill com si no. L'analfabetisme com a variable predictora pot indicar tant una incapacitat (o percepció d'incapacitat) de les mares de fer-se càrrec del fill com una major predisposició a deixar-se convèncer per signar la renúncia, tot i que no es pot afirmar res en aquest sentit perquè només tenim aquesta dada en el cas de les "mecàniques". Pel que fa als tipus de feina que han resultat més proclius a la renúncia, podia influir l'escassa llibertat de moviments i el poc temps disponible per tenir cura del fill (com probablement passava amb les mares dedicades a l'hostaleria). En el cas de les educadores, és possible que hi hagués un component més important d'ocultació d'un embaràs no desitjat. Pel que fa a la resta de casos, les exigències del treballs respectius podien ser un motiu, però també cal recordar que, com es menciona a la recerca anterior, algunes activitats podien estar complementades amb la prestació de serveis sexuals, cosa que representava un risc més elevat d'embaràs no volgut, i també més dificultats per a la mare si es volia fer càrrec de l'infant.

En aquella època, però, es volia fomentar que deixessin el nen a la Casa. Per això es va incloure la clàusula del document següent que havien de signar les mares que decidien emportar-se el nen: "he sido advertida de las imposibilidades

que pueden presentarse si deseo posteriormente el ingreso de mi hija, y por esta razón se me ofrece que la criatura siga albergada en la Casa, a mi disposición, renunciando a ello”.

**Imatge VI.23: Document de sortida de la mare amb l'infant, emplenat
(21/04/1965)**

DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA
CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
Avenida de la Victoria, 1

EXPEDIENTE NÚM. _____
Año _____

NACIMIENTO NÚM. [redacted] 1965
PARTO _____

Voluntariamente digo llamarme [redacted], de 24 años, natural de [redacted], provincia de León, hija de [redacted] y de [redacted], y he sido admitida en esta Institución en el parto que tuvo lugar el día 23 de mayo 1965 a las [redacted], habiendo dado a luz una niña, que fue bautizada según mis indicaciones con los nombres de Pila [redacted], e inscrita en el Registro civil del Juzgado Municipal número 8 de los de esta Capital, con la condición de hija natural, y deseo ahora salir de este benéfico Establecimiento en compañía de mi mencionada hija.

Hago constar en este acto que mi hija se me ha entregado a mi espontánea petición, en perfecto estado de salud y en normales condiciones, y que he sido advertida de las imposibilidades que pueden presentarse si deseo posteriormente el ingreso de mi hija, y por esta razón se me ofrece que la criatura siga albergada en la Casa, a mi disposición, renunciando a ello.

Por ser cierto lo que antecede, lo firmo en Barcelona, a 21 de abril 1965 y estampo la huella digital del dedo pulgar de mi mano derecha.

BARCELONA, 21 de abril de 1965

65921 C. P. Caridad. Imp.-Escuela

(Font: AHDB, J-2746).

Les fugues de les mares es poden explicar a causa de la possible pressió perquè

renunciessin al fill i, en general, a les dificultats de l'estada al Pavelló Rosa. Probablement preferien deixar enrere el més aviat possible unes condicions de vida que eren dures i en què no se'ls permetia oblidar la seva condició vergonyant. El concepte de "fugir" ja indica el tipus de règim que tenien les mares del Pavelló Rosa, assimilable al carcerari, com deia el Dr. Dexeus en la carta que hem vist. Les sortides havien de ser autoritzades, com es desprèn d'aquesta nota de Sor Àngela descrivint la fuga d'una de les internes, que treballava al servei domèstic. La noia es va fugar quan la seva filla no tenia ni un mes, i la va recuperar finalment quan tenia gairebé 3 anys.

**Imatge VI.24: Carta de Sor Àngela explicant la fuga d'una interna
(04/01/1967)**

4-enero 1967

Sr. Garcia: la chica
[redacted]
madre de la nina Montserrat
[redacted] - [redacted] /66

Se ha fugado de la Casa, sin
su hija, de acuerdo con sus señoras
que le esperaban dentro de la Casa
- tiene

la direcció que deixí al entrar fou
el [redacted] n.º [redacted] San Cugat del Valles
Sus compañeras la vieron, pero creian
que tenia autorizaci6n
Son Angela

(Font: AHDB, J-2756)

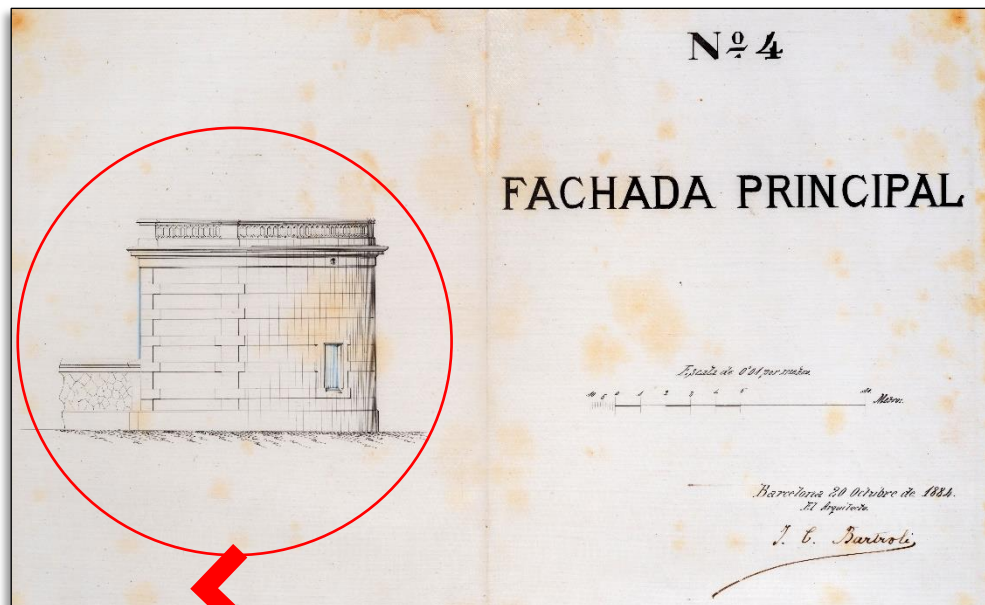
Com hem vist, les mares del Pavelló Rosa estaven custodiades per una institució que incidia de manera permanent en la seva maternitat il·legítima, sotmetent-les a un règim assimilable al d'una presó i aïllant-les dels seus possibles suports socials. S'intentava, a més, convèncer-les que renunciessin al nadó, i si no ho feien havien de quedar-se a la Casa alletant el fill un mínim de dos mesos, durant els quals, a més de l'alletament, feien feines domèstiques no remunerades a la institució. A continuació veurem què passava després d'aquests dos mesos, i quin era el paper de la mare quan l'infant estava institucionalitzat.

6.2. Sobre els infants

El fet que la gran majoria dels ingressos dels infants a la Maternitat fos per haver-hi nascut indica que la institució, al llarg de tota la dècada, va mantenir la funció inicial d'acollida, per bé que sobretot des de l'equip mèdic, com hem vist, es volgués fomentar l'assistencial. La disminució gradual d'ingressos a la Casa durant la dècada és probablement una conseqüència directa de la competència del sistema de Seguretat Social. Pel que fa als infants ingressats amb posterioritat al naixement, és important destacar que l'anomenat ingrés "de torn" no ho era en el sentit tradicional de l'expressió, ja que el torn no va existir mai a l'edifici de la Maternitat. Quan es va obrir el concurs per a la construcció del nou edifici de Les Corts, el projecte d'un dels arquitectes que es va presentar incloïa

un edifici específic per ubicar-hi el torn, però el projecte no va ser escollit ja que finalment es van adjudicar les obres a l'arquitecte habitual de la Diputació.

Imatge VI.25: Fragment de plànol per al nou edifici de la Maternitat a Les Corts, amb previsió d'un espai per al torn i detall de l'edifici (20/10/1884)

(Font: AHDB, J-1522, Exp. 10)

(Font: AHDB, J-1520, Exp. 01)

En l'informe següent es veu clarament quin significat tenia en el context del moment l'ingrés "de torn": un ingrés assimilat a un abandonament, sense fer constar la identitat de qui lliurava l'infant.

Imatge VI.26: Fragment d'un informe de l'assistent social sobre una gestant soltera ingressada (gener de 1974)

-Todo es muy confuso, y en principio me parece no es propiamente una RENUNCIA sino una ocultación -del hijo y de su propia situación- que me parece va mas encaminada a un abandono. Os parece mejor hacer un ingreso de TORNO ? Os lo dejo a vuestro criterio, yo no he creído oportuno hacerle firmar nada.

-Se hace muy difícil esta tarde la entrevista. Desconfía de todos y a estado amenazando en "fugarse". -(Est+á todavía en 3er. piso?)

-De todos modos, he dicho al matrimonio, que si la venían a buscar pasaran primero por este despacho.

MISION CUMPLIDA! Buf!!!

(Font: AHDB, R-18, Exp. 01)

Per tant, quan llegim “ingrés de torn” en el context de l’estudi, hem d’interpretar que l’infant ha estat lliurat per una persona desconeguda, o per algú que no vol que consti el seu nom, i aquest és l’increment d’ingressos per aquesta via que s’observa al llarg de la dècada, no pas un increment d’ús del torn tradicional.

Els resultats sobre els considerats com a “usos assistencials”, aplicats als infants nascuts a la Casa, mostren un comportament molt diferent entre els dos grups que es podria atribuir, com suggereix Revuelta (2011) a un efecte estacional que existeix en els casos no assistencials, més dependents de les circumstàncies socioeconòmiques dels progenitors, i desapareix en els assistencials, que són en general més assimilables a les xifres generals de la població. En tot cas, com hem dit, la separació que existia a la Maternitat entre solteres i casades, juntament amb l’obligació que tenien algunes mares d’alletar i treballar durant dos mesos, fa que les dades no siguin concloents en aquest aspecte.

En el cas dels infants no nascuts a la Maternitat, el fet que la majoria fossin lliurats quan tenien entre 2 i 5 anys, i per tant la família hi hagués fet una possible primera inversió en temps i elaboració del vincle paternofilial, sembla explicada pel fet que la majoria eren nascuts dins del matrimoni i tenien un nom no fictici, lligat al de la família. Eren, per tant, infants amb identitat i per tant en una situació en certa manera millor que la resta, ja que pel fet de tenir unes arrels eren menys

susceptibles de quedar en mans de la institució. Una altra qüestió és com es valorarien els fets de ser adoptats o continuar amb els pares biològics, tenint en compte que en molts casos els ingressos es devien a manca de recursos de la família, mort dels progenitors o impossibilitat de ser atesos. A continuació veiem dos exemples de sol·licituds d'ingrés. En el primer, al marge amb llapis s'ha anotat "loca": la mare estava internada en una clínica mental. La nena va quedar institucionalitzada de manera permanent i va passar a les Llars Mundet. La segona sol·licitud és d'un pare que demana ingressar la criatura, "mongólica congénita", segons la inscripció del full de matrícula, perquè la seva esposa té un tumor cancerós. La nena va passar, segons consta, "al departamento de subnormales-Neurología", i quan tenia poc més de 2 anys va ser recuperada pel seu pare. En la tercera, una mare de 15 anys que rep maltractaments per part del seu marit vol ingressar amb el seu fill i treballar a la Maternitat. Quan l'infant tenia 9 mesos la mare es va fugar i se'l va emportar:

Imatge VI.27: Sol·licitud d'ingrés d'una nena a la Maternitat (15/09/1966)

N.º de matrícula [redacted] N.º 55
Año 1966

Soltera

(1) [redacted]

de estado soltera, domiciliada en Sta. Coloma de Gramanet
calle [redacted], n.º [redacted] piso 1º, 1ª, en calidad
de (2) madre de (3) [redacted],
de (4) 12 años de edad y natural de (5) Barcelona,
provincia de id., a V. E. atentamente

EXPONE:

Que no pudiendo atender al sostenimiento de su hija
[redacted]
de 12 años, nacido en Barcelona, Prov. de id.,
el día 1 de septiembre del año 1966, debido a las
siguientes causas: (6)
que está internada en la Clínica Mental de Sta. Coloma de
Gramanet por presentar trastornos psíquicos
[redacted] con el mayor respeto a V. E.

SUPLICA que se digne disponer sea admitida en la
Casa Provincial de Maternidad (Instituto provincial de
Puericultura).

Dios guarde a V. E. muchos años.

Barcelona, 13 de septiembre de 1966.

(7) [redacted]

*Loca - Sta. Madriana
está sujeta y bautizada.*

EXCMO. SR. PRESIDENTE DE LA EXCELENTÍSIMA DIPUTACIÓN PROVINCIAL
DE BARCELONA.

(1) Nombres y apellidos de la persona o personas que soliciten el ingreso del niño o niña. Si es un matrimonio el recurrente, escribase: Los consortes... y a continuación el nombre y apellidos del marido y de la mujer.
(2) Padre, madre, padres, abuelo, tío, tutor, etc.
(3) Nombres y apellidos del niño o niña cuyo ingreso se solicita.
(4) y (5) Años y naturaleza del solicitante.
(6) Digase la causa. En el caso de tener más hijos, exprese cunatos y la edad respectiva.
(7) Firma del recurrente o recurrentes.

● ADVERTENCIA: En caso de abandono, precisa la orden de la Autoridad.

VÉASE NOTA EN LA CUARTA PÁGINA →

(Font: AHDB, J-2756)

Imatge VI.28: Sol·licitud d'ingrés d'una nena a la Maternitat (22/06/1970)

N.º de matrícula [redacted] N.º 24
Año 1970 19 R J

EXCELENTÍSIMO SEÑOR:
[redacted]

(1) [redacted]
de estado casado, domiciliad en Sitges
calle [redacted] n.º [redacted] piso [redacted], en calidad
de (2) Padre de (3) [redacted].
a V. E. atentamente

EXPONE:
Que no pudiendo atender al sostenimiento de su refe-
rido hijo de 14 meses nacido en Barcelona,
Prov. de Barcelona, el día 2 de Mayo
del año 1969, debido a las siguientes causas: (4) Por la
enfermedad de la madre que tiene tumor canceroso en la
abdomen y Pulmon. Ingresada en la Clínica de la Merced. Además
tiene que cuidar de la niña de 4 años. con el mayor respeto a V. E.

SUPLICA: Se digne disponer que el citad menor
sea admitid en la Casa Provincial de Maternidad. (Ins-
tituto provincial de Puericultura), por un período no
superior a [redacted] meses.

Dios guarde a V. E. muchos años.
Barcelona, 22 de Junio de 1970
(5) [redacted]

EXCMO. SR. PRESIDENTE DE LA EXCELENTÍSIMA DIPUTACIÓN PROVINCIAL
DE BARCELONA.

(1) Nombres y apellidos de la persona o personas que soliciten el ingreso del niño o niña. Si es un matrimonio el recurrente, escribase: Los consortes... y a continuación el nombre y apellidos del marido y de la mujer.
(2) Padre, madre, padres, abuelo, tío, tutor, etc.
(3) Nombres y apellidos del niño o niña cuyo ingreso se solicita.
(4) Dígase la causa. En el caso de tener más hijos, exprese cuántos y la edad respectiva.
(5) Firma del recurrente o recurrentes.

● ADVERTENCIA: En caso de abandono, por parte de quien corresponda la patria potestad, precisa la orden de ingreso de la Autoridad.

VÉASE NOTA EN LA CUARTA PÁGINA ➡

(Font: AHDB, J-2770)

Imatge VI.29: Sol·licitud d'ingrés d'un nen a la Maternitat (14/07/1970)

N.º de matrícula [redacted] N.º [redacted]
Año 1970

Nacido el 16 Enero 1970
Hijo de los consortes [redacted] EXCELENTÍSIMO SEÑOR:
y [redacted]
JUZGADO DE BADALONA
Tomo [redacted]
Pag [redacted]

de estado casada, domiciliada en San Adrián del Besòs
calle [redacted] A.º [redacted] piso [redacted] en calidad
de madre de ⁽³⁾ [redacted]
a V. E. atentamente

EXPONE:

Que no pudiendo atender al sostenimiento de su referido hijo de 7 meses nacido en Badalona
Prov. de Barcelona, el día 16 de enero
del año 1970, debido a las siguientes causas: ⁽⁴⁾ Por
malos tratos de su esposo y de sus
ingresos con su hijo
con el mayor respeto a V. E.

SUPLICA: Se digna disponer que el citado menor sea admitido en la Casa Provincial de Maternidad. (Instituto provincial de Puericultura), por un periodo no superior a [redacted] meses.

Dios guarde a V. E. muchos años.

Barcelona 14 de Julio de 1970

[redacted]

EXCMO. SR. PRESIDENTE DE LA EXCELENTÍSIMA DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA.

(1) Nombres y apellidos de la persona o personas que soliciten el ingreso del niño o niña. Si es un matrimonio el recurrente, escríbase: Los consortes... y a continuación el nombre y apellidos del marido y de la mujer.
(2) Padre, madre, padres, abuelo, tío, tutor, etc.
(3) Nombres y apellidos del niño o niña cuyo ingreso se solicita.
(4) Dígase la causa. En el caso de tener más hijos, exprese cuántos y la edad respectiva.
(5) Firma del recurrente o recurrentes.

● ADVERTENCIA: En caso de abandono, por parte de quien corresponda la patria potestad, precisa la orden de ingreso de la Autoridad.

VÉASE NOTA EN LA CUARTA PÁGINA →

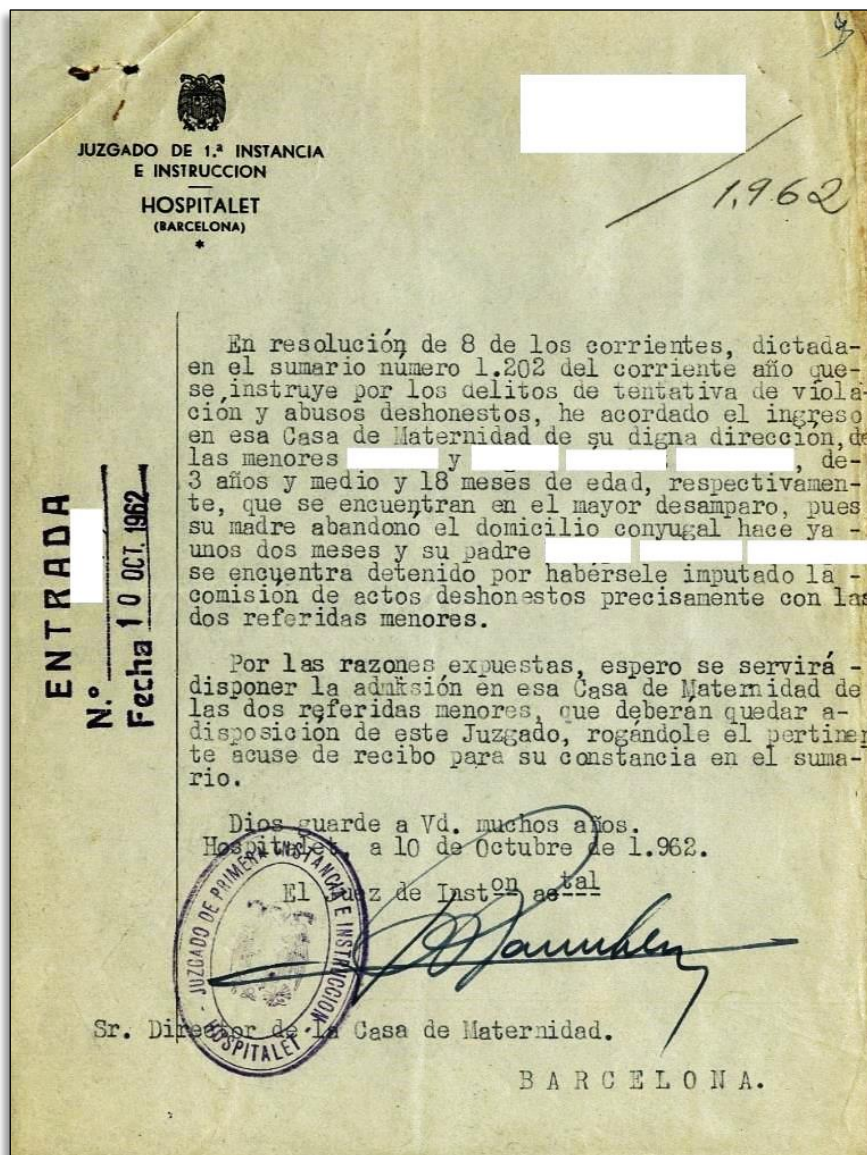
Presente el Libro de Familia Serie H.nf. 547939 de fecha 27 de Octubre 1969

(Font: AHDB, J-2770)

Els ingressos es podien efectuar per diverses vies, més enllà de la sol·licitud dels mateixos progenitors. Per exemple, el 16/11/1960 l'alcalde de Rubí escrivia una instància a la Maternitat sol·licitant que fos ingressat un nen de 15 mesos d'edat "que en esta localidad se halla con toda indigencia", ja que la mare s'havia

separat del marit i s'havia traslladat a viure a Barcelona, i el pare de la criatura, treballador eventual en feines del camp, era "un sujeto que se embriaga con bastante frecuencia careciendo asimismo de domicilio, siendo pobre en sentido absoluto." (AHDB, J-2720). Altres ingressos són per ordre del Jutjat, en casos com l'abandonament, la mala convivència entre els pares o la comissió de delictes, com s'indica en la comunicació següent, en què se sol·licita l'ingrés de dues menors que havien quedat soles amb el pare quan la mare va abandonar el domicili, i el pare estava imputat per actes deshonestos contra les filles.

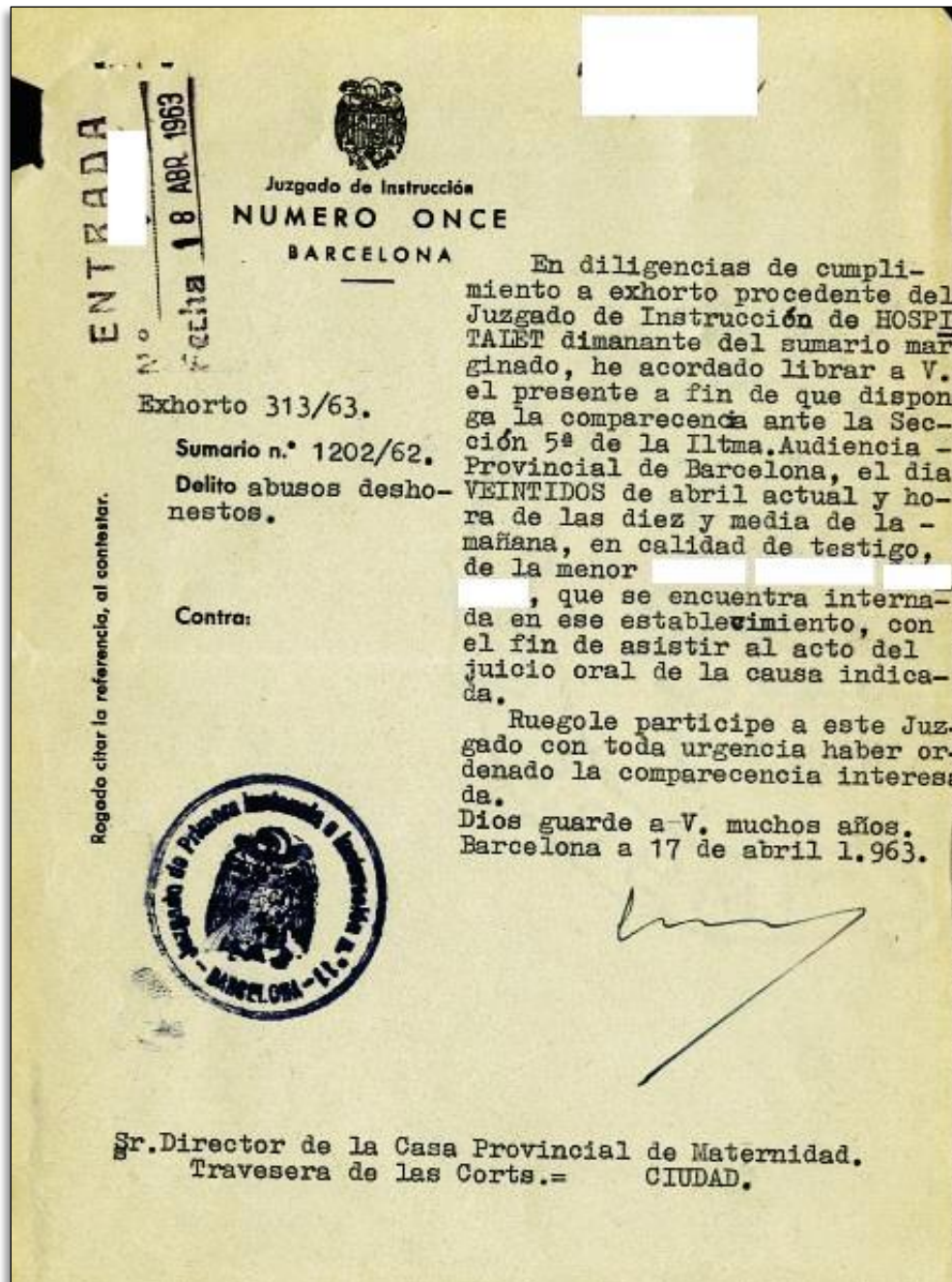
Imatge VI.30: Carta del Jutjat de 1a Instància i Instrucció de l'Hospitalet sobre l'ingrés de dos infants a la Maternitat (10/10/1962)

(Font: AHDB, J-2731)

Posteriorment, una de les menors va haver de ser traslladada de la Maternitat a seu judicial per comparèixer com a testimoni en el judici oral contra el seu pare. Les criatures van quedar institucionalitzades i van passar a la Casa de la Caritat i, posteriorment, a les Llars Mundet:

Imatge VI.31: Carta del Jutjat d'Instrucció 11 de Barcelona sobre compareixença d'una menor ingressada a la Maternitat (17/04/1963)

(Font: AHDB, J-2731)

Altres casos instats per jutjats que s'han registrat són d'una filla per temptativa de suïcidi de la mare, de 21 anys, ambdues posteriorment a disposició del PPM (AHDB, J-2733), (la nena va sortir finalment amb la mare quan tenia 8 mesos), abandonament per causes de "idiocia mongoloide" (AHDB, J-2741), (el nen va passar a l'Hospital Psiquiquiàtric de Villablanca, Tarragona, quan tenia 9 anys), per estar el pare a la presó condemnat per homicidi i no tenir la mare, de 19 anys, domicili propi (AHDB, J-2743) (el nen no va tornar a la Maternitat després d'una sortida per vacances), i una gran varietat més de casuístiques particulars.

En ocasions, era el cotxe patrulla de la policia que portava a la Casa algun infant que havia trobat abandonat al carrer, com el cas d'un nونات que va ser ingressat el 30/10/1967 i, segons informe del metge, era "mongólica" i presentava "fracturas múltiples de parietales". Quan va ingressar estava en "un grave estado de enfriamiento, shock, acidosis y posible sepsis" (AHDB, J-2760). Va morir als 8 dies.

En un altre cas de 1968, portat pel TTM, es fa constar que "el padre de la niña es al mismo tiempo su abuelo". El Tribunal va prohibir que, un cop ingressada, la menor tingués cap visita del seu pare (AHDB, J-2764). La nena va morir als 11 mesos. El TTM tenia un gran protagonisme durant l'estada dels infants a la Casa, quant a regulació de les visites que podien rebre.

A finals de la dècada dels seixanta i, especialment, entrant la dels setanta, es van començar a generalitzar els informes de les assistents socials sobre la conveniència d'internar o no els infants. Visitaven els domicilis, s'entrevistaven amb la família i finalment elaboraven un informe. Algunes frases d'aquests informes també són molt il·lustratives. N'incloem cinc exemples:

- a) Informe de 04/07/1966 (l'infant va passar a les Llars Mundet quan tenia 6 anys):

El padre (...) es enfermo mental. (...) Lo han echado del trabajo y ahora no trabaja en ninguna parte. Últimamente le gustaba el alcohol. (...) La madre tampoco parece estar demasiado bien psíquicamente. Dice que en sus ratos perdidos es escritora, "escribe todo lo que le pasa por la

cabeza” y mucha gente se ríe por ello (AHDB, J-2755).

b) Informe de 07/05/1971:

(...) la a.s es recibida por la abuela de los niños, de 48 años, enferma del corazón y que próximamente deberá ser internada. Los niños están en el suelo en un estado lamentable. (...) Hay porquería y defecaciones en el suelo. (...) Es irrespirable. Hay comida enganchada incluso en las paredes (AHDB, J-3365, Exp. 02).

c) Informe de 14/05/1971:

(...) la madre del niño tiene perturbadas las facultades mentales y se halla incapacitada para educarlo y alimentarlo. (...) El niño fue internado en la Residencia Franco, depauperado, raquítico y con escorbuto no sosteniéndose sentado a causa de su estado de debilidad (...). [La madre] se ha casado 2 veces, ha tenido 7 hijos, los dos mayores (...) internados en Hogares Mundet (el mayor es subnormal), 3 murieron, uno de ellos en circunstancias trágicas, sus ojos fueron mordidos por ratas, cuando habitaban en una barraca (...), teniendo que intervenir la policía (AHDB, J-3365, Exp. 02).

d) Informe de 12/06/1971:

[El esposo] es un vago, alcoholico y ultimamente se droga con grifa. Adquiere el dinero a cambio de su sangre, y cuando no puede conseguirlo (...) amigos suyos de su misma ralea le ayudan. Maltrata a su esposa e hijos cuando ésta le niega la comida y el dinero. (...) La madre no se encontraba y hemos podido ver a los 3 niños en la habitación, ligados en las camas para que no se levanten y salgan a la ventana. (...) La madre (...) dice que desearía junto con los niños, ingresar ella también en esta Casa Provincial de Maternidad. Dice que ha dado varias oportunidades a su marido para que éste cambie, pero no consigue nada, unicamente tener mas hijos (AHDB, J-3365, Exp. 02).

L'últim exemple, especialment delicat, és el d'una mare a qui, d'acord amb la

família, se li va dir que el seu fill havia mort, per considerar que el seu estat mental no li permetria fer-se'n càrrec, ja que estava internada de manera permanent en un institut frenopàtic. Pel seu interès, reproduïm el document original:

Imatges VI.32 (anvers) i VI.33 (revers): Informe de l'assistent social sobre l'ingrés del fill d'una gestant amb problemes de salut mental (20/10/1971)

DIPUTACIÓN PROVINCIAL
DE BARCELONA
CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
Roberto Bassas, s/n.
A. E. S.

INFORME RESUMEN.--(TRABAJO DE CASOS).-- ENFERMA MENTAL GESTANTE QUE INGRESA EN LA CASA DE MATERNIDAD PARA DAR A LUZ.-- PROVIENE DEL INSTITUTO MENTAL FRENOPÁTICO Y REGRESARA A EL UNA VEZ DE ALUZ.-- 15-Septiembre 1971

Nota previa

Las asistentes sociales, ya dijimos en otro resumen, tienen, entre otros trabajos, el de procurar "cerrar" los casos en forma que no repercutan en mal para los niños nacidos en circunstancias anómalas. Obrando, para las soluciones adecuadas, de comun acuerdo con los facultativos, familiares, religiosas de la Casa..etc.

La Rda.Madre Superiora del Instituto Frenopático acude al despacho para informarnos acerca de una enferma mental acogida en dicho Centro, gestante de ocho meses, soltera, de 34 años, que padece una enfermedad progresiva, y que no vé, sea capaz de cuidar del niño que nazca.

La enferma acude periódicamente al servicio de Obstetricia de la Casa. El parto se presenta normal. Es ingresada con dolores y dá a luz un varón.

Antes, el padre de esta muchacha ha explicado a las asistentes sociales su "problemática":

Vive en un pueblo de la Comarca de Manresa con su hijo nuera y nietos, en la misma casa. A veces ha intentado sacar de la Institución a su hija y que conviva con ellos. El hermano y nuera no la quieren y han amenazado al padre con echarlo de casa. !Y no saben ahora que su hermana espera un hijo!. La casa no es del padre y por tanto pueden hacerlo. No tiene recursos económicos y depende de este hijo. Nunca aceptarían que regresase el y su hija con un niño en brazos. Propone a las aa.ss que le digan a la hija, cuando haya dado a luz que renuncie.

Las aa.ss consultan esta solución con los Doctores del Instituto Frenopático que conocen profundamente a la enferma. Diagnostican que no renunciará al hijo y que si lo hace recordará siempre dicha renuncia, "traduciendo-lo" en forma de shock grave. Por otra parte dos certificados médicos que constan en el archivo de las aa.ss indican que la enferma está afecta de:

Enfermedad psíquica, debilidad mental, totalmente incapaz de regir sus propios actos y por tanto de cuidar física, social y educacionalmente de su hijo. Su evolución psíquica tiende a la demenciación sin posibilidad de recuperación.

Se consulta el hecho al personal facultativo y se llega a la conclusión definitiva de que es preciso ponerse de acuerdo todos

.....sigue dosro

6900-9-1969

para decir a esta paciente que su hijo ha muerto. Se le dice así y de momento llora, pero al poco rato dice: "angelito, al cielo...." y parece que lo toma con serenidad.

Es de notar que las aa.ss. de la Casa consultaron previamente antes de tomar esta decisión: con el padre, todos los Facultativos de la Casa: Dr. Carceller, Jefe de guardia, Jefe de enfermeras, R.R. Madre Superiora, Directores: Sres. y bajo el punto de vista ético y moral convinieron en que "hay casos que son realmente excepciones". Este lo es decididamente.

El niño quedó para la Casa y en la actualidad está siendo revisado por las consecuencias hereditarias que la enfermedad de la madre pueda llevar consigo. Caso de que esté sano mentalmente podrá ser confiado.

Ante la oposición que se desprendió del caso, por parte de algun personal de la Casa, que se enteró del mismo, las aa.s.s. pregunta:

¿Es preferible dejar a un niño en manos de una enferma mental, que será continuamente recluida en el Instituto Frenopático y que por tanto no puede cuidarlo.. o bien que sea convenientemente cuidado en la Casa y si es posible confiarlo a una familia, en donde tendrá el cariño y afecto necesario?....

las aa.ss

Barcelona, 20-10-71

Sr. D. Daniel Ventosa
Jefe Servicio Beneficencia
Exma. Diputación Provincial
BARCELONA

(Font: AHDB, J-3365, Exp. 02)

L'abundància i la gravetat dels casos registrats en la segona meitat dels seixanta i a partir de 1970 mostren fins a quin punt la situació de les persones asilades devia ser difícil al llarg de tota la dècada, per les circumstàncies de vida prèvies a l'ingrés, plenes de situacions victimitzants, i per les que experimentaven posteriorment. Fins i tot considerant que els fills que no havien nascut dins del matrimoni fossin especialment estigmatitzats, cal destacar que les condicions de vida eren comunes per als ingressats, i que per tant la condició d'"infant de la

Maternitat”, amb tota la càrrega simbòlica que contenia, era comuna a tots ells.

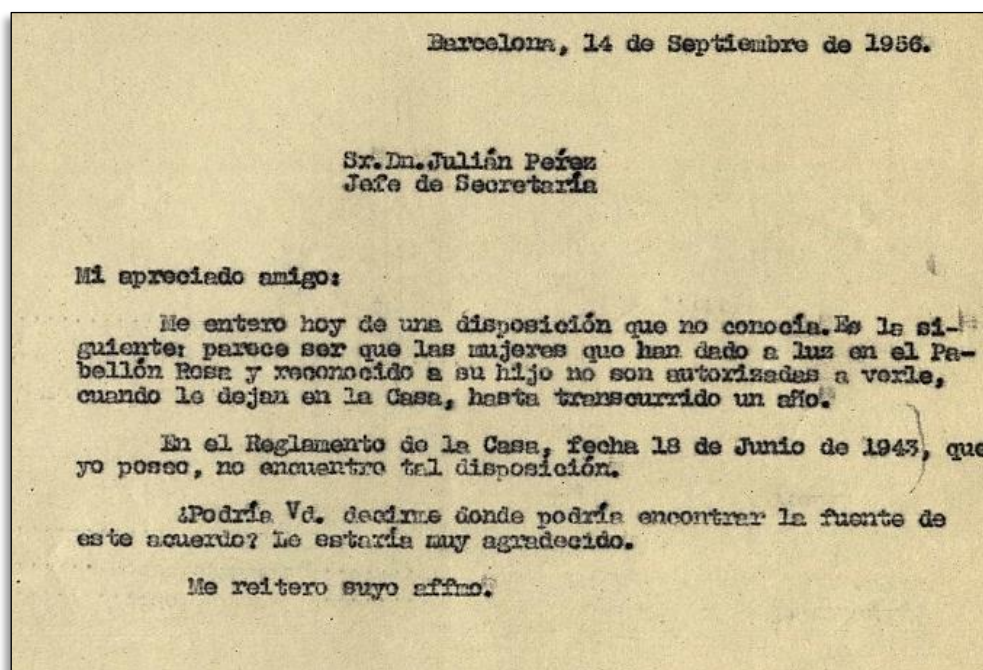
Després del naixement o d'un eventual ingrés primerenc, el bateig i assegurar-se que s'havia produït, tal i com indica la recerca prèvia, era una prioritat, com suggereixen les anotacions dels fulls de matrícula. El sagrament s'administrava per grups, pocs dies després del naixement, i estava a càrrec del pàrroc de Sta. Tecla, que cobrava una quantitat de la Diputació per fer aquesta gestió. Segons els arxius, el 1958 l'assignació de 250 ptes. mensuals que estava cobrant (uns 72 € actuals) se li va apujar fins a 500 ptes (uns 145 €), per analogia amb l'import assignat al funcionari del Registre Civil del Jutjat Municipal a què pertanyia la institució (el capellà sol·licitava 1.000 ptes.) (AHDB, A-206, Exp. 06). El 31/12/1964 el capellà Mn. José Bachs va sol·licitar un nou augment de 500 a 2.000 ptes mensuals (uns 362 €), ja que “el infrascrito abona cuatro horas diarias al empleado que tiene para llevar al día los asientos de la Casa Provincial de Maternidad, y que libros e impresos han subido en un 40% de coste” (AHDB, A-203). La subvenció li va ser concedida amb caràcter d'urgència el 27/01/1965 pel President de la Comissió de Sanitat Sr. Jiménez de Anta, cosa que justificava “considerando notoriamente desproporcionada con su labor y desembolsos la actual subvención”.

En els registres de bateig figuren moltes vegades com a padrines les mares que treballaven en règim d'internes a la Maternitat. No deixa de cridar l'atenció que malgrat el rigor emprat envers aquestes dones, que eren en gran part mares solteres, fossin seleccionades com a padrines per als nadons en lloc d'alguna de les monges, per exemple. És probable que la manca d'honorabilitat atribuïda a la mare es traspassés al fill i que, per tant, es considerés que no calia ser excessivament escrupolosos en triar la figura de les padrines.

La mare podia signar la renúncia en un primer moment i marxar de la institució tan aviat com estigués recuperada del part, renunciant al fill. Si, contràriament, no estava segura de renunciar o no volia fer-ho, estava obligada a alletar el nadó durant dos mesos com a interna a la Maternitat, temps durant el qual se li assignaven feines diverses, en un règim estricte de treball intens i prohibició de sortides i visites. Passats els dos mesos, si la mare no estava disposada a renunciar i havia inscrit al fill com a propi però per circumstàncies diverses no

s'emportava la criatura, se li prohibia veure-la durant tot un any. Aquesta mesura suggereix un intent de desfer el vincle mare-fill i aconseguir que, havent-se incorporat la mare a una vida exterior sense el fill, acabés renunciant a ell. El mecanisme queda clar en els documents següents: en el primer, el Dr. Dexeus s'adreça al secretari de la Maternitat demanant explicacions per a una mesura com la mencionada, que no figura al reglament:

Imatge VI.34: Carta del Dr. Dexeus al Sr. Julián Pérez, sobre el règim de visites dels infants nascuts a la Casa durant el primer any (14/09/1956)

(Font: AHDB, A-1604, Exp. 01)

El dia 15/09/1956, al Sr. Pérez responia:

(...) desde 1942, que estoy en estas Oficinas no he leído la disposición que Vd. alude en ninguna parte (...) siempre se adoptó esta medida por considerarlo útil a los menores ya que el penetrar los familiares a las salas podía dar lugar a contagios (...). Es decir que esta medida se adoptó a criterio de los Sres. Doctores y no tiene carácter administrativo alguno, ni menos como el poner dificultades a los familiares para que visiten a sus hijos (AHDB, A-1604, Exp. 01).

Consultat el cap de la secció d'Infància, Dr. August Brossa, responia el

06/11/1956 al seu col·lega, el Dr. Dexeus, amb una carta manuscrita en aquests termes:

“(...) Esta disposición que V. califica en su carta de incomprensible y cruel, no goza en absoluto de mi simpatía y desearía modificarla a favor de las madres (...).

Esta medida, aparentemente cruel, se encontraba abonada por múltiples razones:

1ª la necesidad de preservar al lactante de pocos meses de todo contacto que pudiera transmitirle una enfermedad infecciosa (...).

2ª La difusibilidad de estas enfermedades infecciosas, en una labor de lactancia como las nuestras. (...).

3ª Las dificultades e incluso peligrosidad del traslado a todo tiempo de lactantes pequeños a la Sala de visitas.

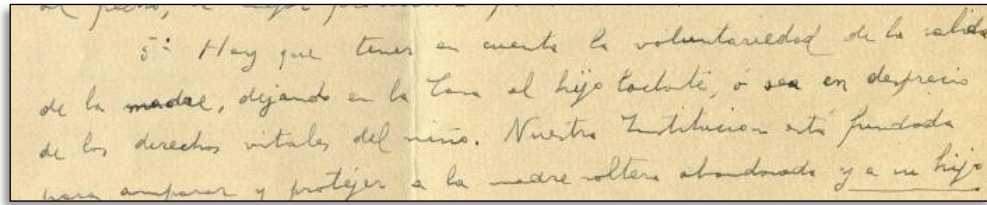
4ª El considerar como un estímulo importante, para evitar el abandono del hijo lactante, el que la madre pueda gozar de su constante compañía, al mismo tiempo que le proporciona, con la lactancia al pecho, la mejor protección para su vida.

5ª Hay que tener en cuenta la voluntariedad de la salida de la casa de la madre, dejando en la Casa al hijo lactante, o sea en desprecio de los derechos vitales del niño. (...)

(...) Tenemos en estudio, como le indicaba anteriormente, la instalación de un local, en que puedan verse los pequeños lactantes sin el menor peligro de contagio.

Le saluda con toda consideración, suyo atentísimo (...).(AHDB A-1604, Exp. 01).

Imatge VI.35: Fragment de carta del Dr. Brossa al Dr. Dexeus, sobre el règim de visites dels infants nascuts a la Casa durant el primer any (06/11/56)

(Font: AHDB, A-1604, Exp. 01)

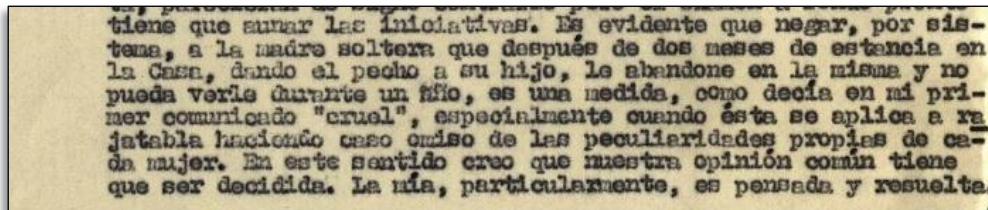
El Dr. Brossa expressa clarament la visió institucional més estricta i intransigent amb les dones: si la mare ha deixat el fill a la Maternitat, és perquè ha ignorat els drets de la criatura, i per tant dona a entendre que la prohibició de veure'l durant un any queda justificada per aquesta acció. El Dr. Dexeus va insistir amb aquesta resposta del 21/12/1956.

(...) Pero lo indiscutible es que todos estamos de acuerdo en la absoluta necesidad de humanizar nuestra visión de la mujer soltera y del niño abandonado. (...)

Es evidente que negar, por sistema, a la madre soltera que después de dos meses de estancia en la Casa, dando el pecho a su hijo, le abandone en la misma y no pueda verle durante un año, es una medida, como decía en mi primer comunicado, "cruel", especialmente cuando ésta se aplica a rajatabla haciendo caso omiso de las peculiaridades propias de cada mujer. En este sentido creo que nuestra opinión común tiene que ser decidida. La mía, particularmente, es pensada y resuelta.

Quiero rogarle, por lo tanto, que pueda informarse pronto de la realización del propósito acertadamente consignado de la búsqueda de un local adecuado para estas visitas de madres, sin el riesgo de la interferencia nociva de carácter sanitario, para que podamos dar pronto cumplimiento a un anhelo que yo siento muy profundamente (...) (AHDB, A-1604, Exp. 01).

**Imatge VI.36: Fragment de la carta del Dr. Dexeus al Dr. August Brossa,
cap de la Secció d'Infància (21/12/1956)**

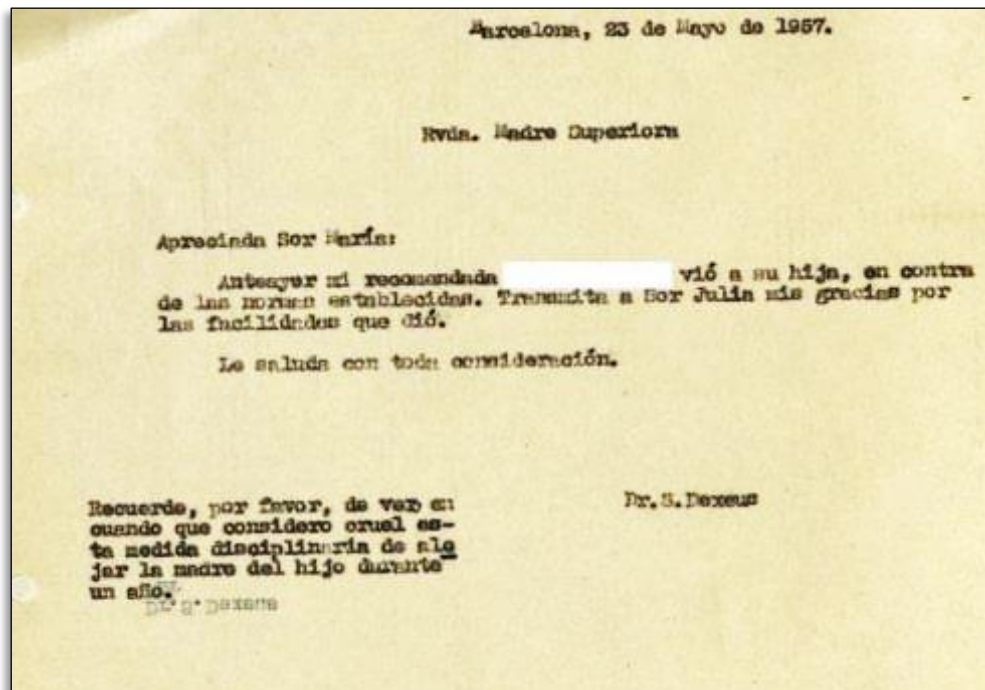

tiene que sumar las iniciativas. Es evidente que negar, por sistema, a la madre soltera que después de dos meses de estancia en la Casa, dando el pecho a su hijo, le abandone en la misma y no pueda verle durante un año, es una medida, como decía en mi primer comunicado "cruel", especialmente cuando ésta se aplica a rajatabla haciendo caso omiso de las peculiaridades propias de cada mujer. En este sentido creo que nuestra opinión común tiene que ser decidida. La nía, particularmente, es pensada y resuelta.

(Font: AHDB, A-1604, Exp. 01)

En realitat, la situació no va canviar, com es desprèn d'aquesta nota on el Dr. Dexeus agràia a una de les germanes que una mare hagués pogut veure la seva filla. El Dr. diu a Sor María: "Recuerde, por favor, de vez en cuando que considero cruel esta medida disciplinaria de alejar la madre del hijo durante un año."

**Imatge VI.37: Nota del Dr. Dexeus a Sor María sobre la visita d'una mare a
la seva filla (23/05/1957)**

Barcelona, 23 de Mayo de 1957.

Rvna. Madre Superiora

Apreciada Sor María:

Anteayer mi recomendada [redacted] vió a su hija, en contra de las normas establecidas. Transmite a Sor Julia mis gracias por las facilidades que dió.

Le saluda con toda consideración.

Dr. S. Dexeus

Recuerde, por favor, de vez en cuando que considero cruel esta medida disciplinaria de alejar la madre del hijo durante un año.

Dr. S. Dexeus

(Font: AHDB, A-1604, Exp. 01)

No hi ha constància que al llarg de la dècada dels seixanta es resolgués aquesta situació en benefici de les mares, cosa que posa en dubte que hi hagués una autèntica voluntat de fer-ho. De fet, el 16/11/1960 una mare va escriure una carta

al Dr. Dexeus per sol·licitar que li deixessin veure el fill abans de l'any, ja que havia marxat de la Casa per desavinences amb una de les monges (AHDB, A-1604, Exp. 16). El Dr. va respondre el dia 29/11/1960 que intentaria fer-hi alguna cosa, ja que “por encima de todo está el Reglamento que Vd. debe de conocer muy bien” (AHDB, A-1604, Exp. 16). El 26/10/1960, i davant de la impossibilitat de veure el fill durant un any, una altra mare demanava que li enviessin una fotografia del fill, i adjuntava 10 ptes. (AHDB, J-2716). Les respostes a aquest tipus de sol·licituds al llarg de la dècada estudiada van ser que s'havia suspès el servei de fotografia. La restricció de les visites va continuar sent, doncs, una mesura probablement orientada a la finalitat concreta de debilitar el vincle maternofiliar de manera sistemàtica, sense atendre a les circumstàncies particulars de cada cas.

A la dificultat de veure el fill s'hi podien afegir les restriccions imposades pel Jutjat o el TTM, que es comunicaven oportunament a la Casa, i les restriccions temporals per causes mèdiques, com els casos de xarampió que es van produir a finals de 1961. En tot cas, i passat el primer any de prohibició, la mare (o qui fos autoritzat a visitar la criatura) rebia, si la sol·licitava, l'anomenada “tarjeta de visita” que era un petit document personalitzat amb la fotografia del tenidor, que calia exhibir quan es visitava l'infant. Les anotacions dels fulls de matrícula suggereixen que la majoria de visites es feien una vegada al mes. Sembla que el dia escollit era diumenge al matí, i que les mares que no estaven lliures durant aquestes hores havien de demanar permisos especials per veure els fills extemporàniament.

Sobre la qüestió de les visites, finalment, hem seleccionat la carta d'una mare, de 1962, que transcrivim a sota de les imatges. L'infant va ser lliurat en confiança quan tenia 5 anys i mig aproximadament:

Imatges VI.38 (anvers) i VI.39 (revers): Carta d'una mare al secretari general de la Maternitat, Sr. Julián Pérez, sobre les visites al seu fill (04/02/1962)

Barcelona 4 de Febre del 1962
Sr. Julián [redacted] untes lletres Para decir le que me vi hincuerto lo
cuat en ten do de e llo me chos gracias Puesto do Pero se Pa
ustes que estoj muy en facho do Por que un do le di go
que si me lo de facho Par facho sea ce a lo de seu ten dicho
Pero y' qual se como ce que no e co y' do eu suer te y'
Tan bien le di go que no ten dre la dicho de berlo Par que
ya me y' re Prau toya ten go el Pasa Par te ya se que den
caud Pero yo escri hire y' qual que o ho su Pero no le
di go mas que un cosa que no se lo lle han no
die es mio y' muy mio yoyano una no lo to no do el de
cu se lo a ustes Par que Par los suenos no lo heoy Par to ma
los que nos Pero yo todo dia sal yoy me eu eu tu con

Unos que me uen tan muchos cosas de mi mi pío y'
me dicen que no lo heo done Pero con que no lo de par. ter
Pues sus feds mi unes lo a una home es Par que yo fegia
mi cho y' lusiar Pero yo co do ter ten go me unes y' en hi
ta que no me todo jam he me mas cho de a qui an te hoy
que una no no Par que los chicos me an dicho que todo
su heu al salan a las los y' as to de un to me res tan fi
en una an dicho que ay' salan Piau Pues Par qui que sea lo
que dies qui emya que a y' a ten do me lo que se y' h
dicho de mo co no es lo y' dies sa he cuen do vol here se lo
di go en serio que no me hoy' un Paso que se de una ma Pa
es yo tan mal ho me e Par tan al unes la chicos to dos me dan
la Razan Pero yo dies me si he el mo do tar ama die yo
mi en to no me hoy' un surprise en cuan to me hayo lo to co
sa se ro te de pide Heu to un te que los [redacted]
me dire lo mo e. to d' un [redacted] de [redacted]

(Font: AHDB, J-2724)

Transcripció (textualment a partir de l'original):

(...) cuatro letras para decirle que recibí su carta lo cual enterada de ello muchas gracias por todo pero sepa usted que estoy muy enfadada porque cuando le digo que si me lo deja ver por favor se hace lo desentendido pero es igual se conoce que no e caydo en suerte y también le digo que no tendre la dicha de verlo porque yo me yre pronto ya tengo el pasaporte ya se quedan con el pero yo escribire igual que ahora pero no le digo mas que una cosa que no se lo llebara nadie, es mio y muy mio yo ya no me molesta nada el decirselo a usted porque por las buenas no lo beo y por las malas menos pero yo todos los dias salgo y me encuentro con chicas que me cuentan muchas cosas de mi niño y me dicen que no lo abandone pero con que no lo dejan ver pues ustedes mismos lo acen aborrecer porque yo tenía mucha ylusion pero ya cada vez tengo menos y en bista que no me lo dejan ver me marchó de aqui antes hoy que mañana porque las chicas me an dicho que todos suben al salon a verlos y asta de cuatro meses tambien me an dicho que que ay salampion pues por mi que sea lo que Dios quiera ya que aya tenido mala suerte y lo dicho de no conocerlo y Dios sabe cuando bolbere se lo digo en serio que no me boy un paso, que es Alemania, pues yo tan mal no me e portau al menos las chicas todas me dan la razon pero yo Dios me libre el molestar a nadie, yo mientras no me baya sufrir en cuanto me baya otra cosa sera. Se despide atentamente que lo es.

Aquest darrer exemple és força il·lustratiu dels problemes que sorgien per causa de la política de visites, i també de l'efecte de cansament que aquesta política originava en unes mares amb poca preparació i unes condicions de vida molt difícils. En altres casos, la mare treballava fora de Barcelona, de Catalunya o fins i tot d'Espanya, i no podia fer visites amb regularitat. Quan escrivien per interessar-se per l'estat dels seus fills, les mares s'havien de referir a ells pel número de referència d'ingrés de l'infant (el del plom identificatiu que duien al coll, una constant en totes les institucions d'aquest tipus). Així es pot veure en aquest fragment d'una carta:

Imatge VI.40: Carta d'una mare a la Maternitat, sobre el seu fill (16/03/1964)

16-3-64

Esta bien

~~Esta chica se la mandó a su casa porque no sabía hacer nada, ni cuidar a su hijo~~
~~Sr. Director General de su Casa de Maternidad~~

Barcelona

Muy Sr. mio:

A mi llegada a esta me dirijo a Ud. para rogarle tenga la bondad de decirme si mi hijo n.º de la medalla [redacted] del Salón 1.º, sigue tan bien como cuando yo lo deje a mi salida de esta el domingo

(Font: AHDB, J-2740)

El nen a què fa referència aquesta carta va ser lliurat a confiament quan tenia 6 anys. Segons el procediment habitual, quan algun familiar autoritzat sol·licitava dades sobre l'estat de l'infant, des de Secretaria feien la consulta a les monges, i traslladaven la resposta a la família (generalment, a la mare). De la carta anterior cal destacar l'anotació feta per les monges "Esta chica se la mandó a su casa porque no sabía hacer nada, ni cuidar a su hijo." Efectivament, la mare va

estar alletant el fill un mes, i va marxar abans del període reglamentari per considerar-se que no era útil a la Casa. Aquesta frase ens condueix directament a l'apartat següent: el personal de la Maternitat.

6.3. Sobre el personal

Com hem dit, els infants interns tenien molt poques interaccions a la Maternitat fora del personal que hi treballava: el cos facultatiu, les monges i les treballadores internes o “mecàniques”.

En un informe de juliol de 1961 es detalla el cos facultatiu de la Maternitat distribuït com segueix (AHDB, A-206, Exp. 03):

Institut Provincial de Maternologia: 6 metges numeraris (dos d'ells, compartits amb l'Institut Provincial de Puericultura), 11 metges consultors (un d'ells, compartit amb l'Institut Provincial de Puericultura) i 14 metges agregats. Director: Dr. Santiago Dexeus Font.

Institut Provincial de Puericultura i Centre de Prematurs: 5 metges numeraris, 11 metges consultors i 3 metges agregats. Director: Dr. Martín Carbonell Juanicó.

També hi havia, en ocasions, metges interns becaris, com el Dr. Santiago Dexeus Trias de Bes, que durant un temps va treballar també com a metge agregat. La plantilla de metges sembla garantir una atenció sanitària suficient i de qualitat a les dones i als infants ingressats. Una altra cosa era, però, l'assistència psiquiàtrica. L'any 1967, la Comissió de Sanitat va fer un informe adreçat al Ple de la corporació, sobre l'assistència psiquiàtrica prestada per la Diputació, on es reflecteix la tendència que hem mencionat en el [Capítol III](#) de treballar cada cop més per una visió assistencial i no institucional o de reclusió de la malaltia mental, amb no gaire èxit. En l'informe hi ha fragments com els següents:

(...) no se cumplen, en mucho, las necesidades mínimas sobre este punto.

(...) Tanto los técnicos como la opinión pública sienten un profundo

descontento ante la forma en que la Diputación presta hoy día la Asistencia Psiquiátrica. Si esta situación se prolongara, la Diputación perdería el prestigio que alcanzó tan justamente en la asistencia benéfica. (...)

Las instituciones psiquiátricas en las cuales tiene albergados sus enfermos la Diputación, tienen casi todas un carácter profundamente manicomial. (...) Son instituciones que producen angustia a los enfermos y a sus deudos. Tienen el carácter de "depósitos" en los cuales los enfermos viven apretujados, no sólo en condiciones lamentables, higiénicas, estéticas y sobre todo, éticas. Los derechos de la persona humana no pueden ser tenidos en cuenta. Los pacientes (...) acaban siendo olvidados por la sociedad de los normales.

En estos ambientes es fatal que se produzca la llamada "neurosis institucional". Es un eufemismo moderno para designar un estado de verdadera apatía, producida por la desaparición de estímulos y situaciones ambientales positivas. Las energías del enfermo van apagándose y el enfermo llega a ser un total inválido, pero no a causa de su enfermedad, sino de un ambiente patógeno.

L'informe menciona, com a establiments per al tractament d'infants "subnormales profundos" els de "Casa Tarrida" i "Las Euras", on s'acollien infants procedents de la Maternitat. S'inclouen consideracions sobre les repercussions econòmiques dels canvis necessaris, i es proposa modernitzar el sector tant en edificis com en tractaments, en col·laboració amb la Seguretat Social. Insisteix que

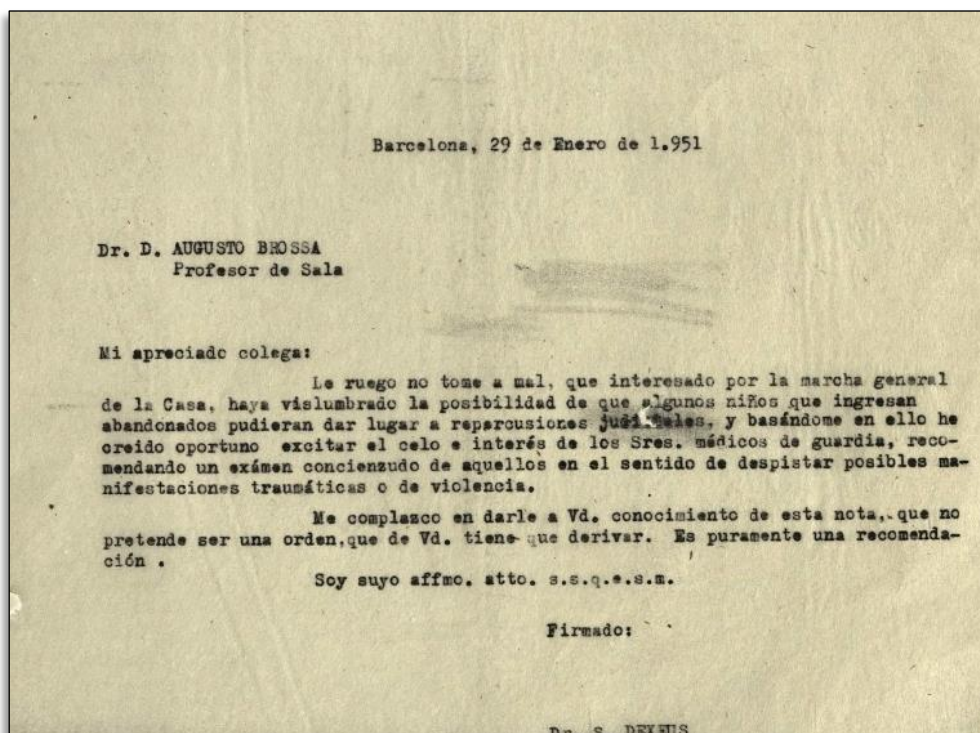
(...) la tarea más urgente e imperiosa es la del tratamiento del llamado enfermo mental agudo, en la fase inicial de su enfermedad. Es en aquel momento cuando lo que luego será imposible es, en la mayoría de los casos, fácilmente hacedero, conseguir que un 95% de los casos escapen a la cronicidad (AHDB, GOV-355. Els subratllats i cometes són a l'original).

Les repercussions de la institucionalització en l'estat mental de les persones residents, i com això va ser gestionat des de la Casa és un aspecte que es

tractarà en el pròxim capítol.

En el cas dels infants el contacte amb els metges era menor que en el de les mares, ja que es concentrava en el moment del part i cures posteriors, alguna possible malaltia i els informes emesos en cas de possible adopció, de què parlarem més endavant. Fins i tot donada aquesta situació, els possibles advertiments orientats a preservar els drets de l'infant venien majoritàriament de l'equip mèdic, com es pot veure en aquesta carta del Dr. Dexeus, en què advertia sobre la necessitat de fer exàmens detallats als nens ingressats, per detectar possibles casos de violència o maltractaments. Malgrat que la carta data de l'any 1951, no consta que es posés en pràctica cap mesura en el sentit indicat ni en la dècada en curs ni en la posterior.

Imatge VI.41: Carta del Dr. Dexeus al Dr. Brossa, sobre els exàmens físics als infants ingressats (29/01/1951)

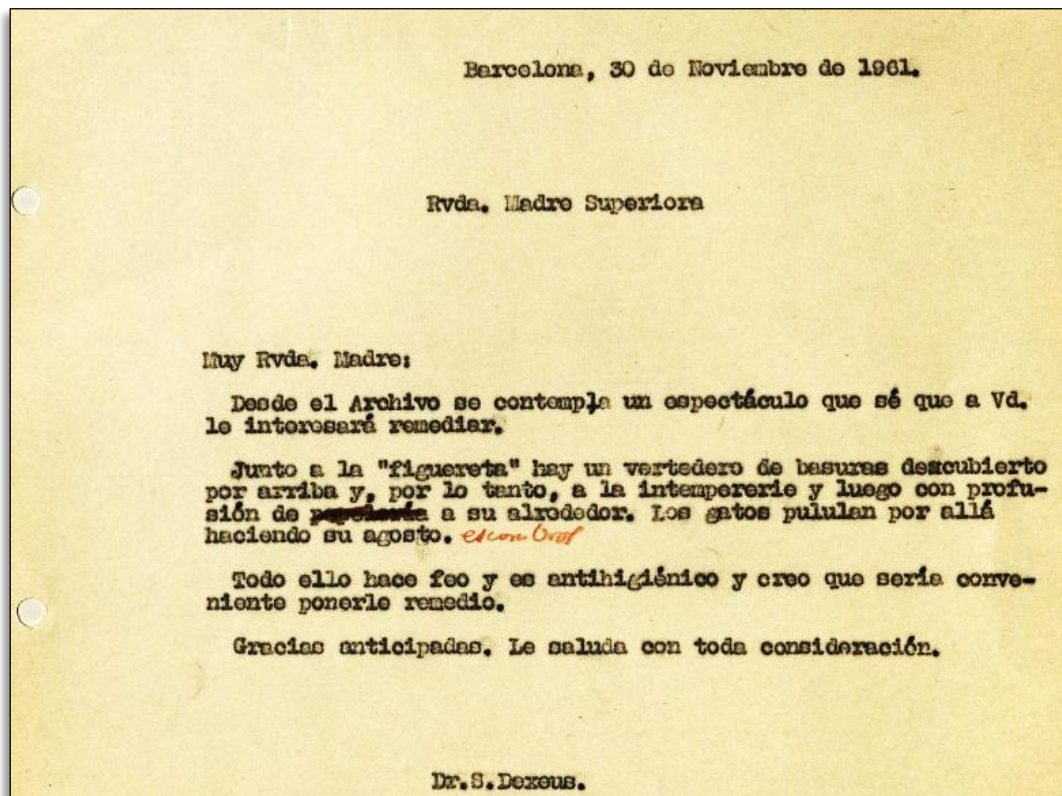

(Font: AHDB, A-1604, Exp. 01)

És important destacar que la tasca assistencial caritativa (no sanitària) constituïa un àmbit independent. El binomi metges-germanes repeteix els patrons destacats per la recerca anterior: les religioses mantenien un règim rígid, gairebé

carcerari, i en general poc compassiu envers les mares, mentre que els metges intentaven, des de les seves atribucions, millorar la situació dins del possible. No obstant això, les germanes tenien una autoritat gairebé absoluta pel que feia a l'organització interna i la disciplina. Malgrat que no es refereix específicament als infants sinó a la logística de la institució en general, és interessant la carta següent de 1961, en què el Dr. Dexeus feia una recomanació a la Superiora sobre la conveniència de netejar una part del recinte:

Imatge VI.42: Carta del Dr. Dexeus a la Superiora, sobre la necessitat de netejar el recinte (30/11/1961)

(Font: AHDB, A-1604, Exp. 18)

Les religioses constituïen un col·lectiu afí al règim, poc o gens exigent quant a la remuneració personal pels serveis prestats, i que assumia una responsabilitat decisiva sobre el benestar de les persones asilades. En un informe de 1950, el Dr. Dexeus ja proposava la creació d'una escola de cuidadores de nens (AHDB, A-206, Exp. 07), donat que el problema principal de les religioses, que des del quadre mèdic s'intentava fer veure, era que no tenien capacitació com a cuidadores d'infants. Això, unit a la força dels valors religiosos i morals del

moment, contribuïa a expressions desqualificadores i de menysteniment cap a les mares com les que hem estat veient, que tenien també una repercussió en el tracte que rebien.

Quant a la remuneració de les monges, no hi ha dades explícites sobre si es tractava d'un pagament personal o a la comunitat, tot i que tendim a pensar en això últim. Cal mencionar que, comparades amb els salesians de les Llars Mundet, les religioses de la Maternitat tenien un sou molt inferior, com es pot veure en aquest dictamen de la Diputació de 25/06/1965 (els religiosos dels establiments educatius no estan inclosos):

Imatges VI.43 (primera) i VI.44 (segona): Fragments de Dictamen de la Diputació de Barcelona. Sous de les Germanes de la Caritat i els Germans Salesians (25/06/1965)

<u>Comunidades de Religiosas de la Clínica Mental de Santa Coloma, Casa Maternidad y Hogares Ana G. de Mundet:</u>	
<u>Asignación base mensual individual:</u>	
Superiora de la Comunidad.....	2.000.--ptas
Restantes miembros de la misma.....	800.-- "
<u>Indemnización anual individual por vestuario Comunidad.....</u>	
	2.000.-- "

<u>COMUNIDAD DE RELIGIOSOS SALESIANOS DE LOS HOGARES ANA G. DE MUNDET Y RESIDENCIA FABREGAS:</u>	
<u>Asignación base mensual individual:</u>	
Superior de la Comunidad.....	3.600.--ptas
Resto miembros de la misma.....	1.500.-- "
Por servicios religiosos.....	1.000.-- "
<u>Indemnización anual individual por vestuario Comunidad.</u>	
	5.000.-- "

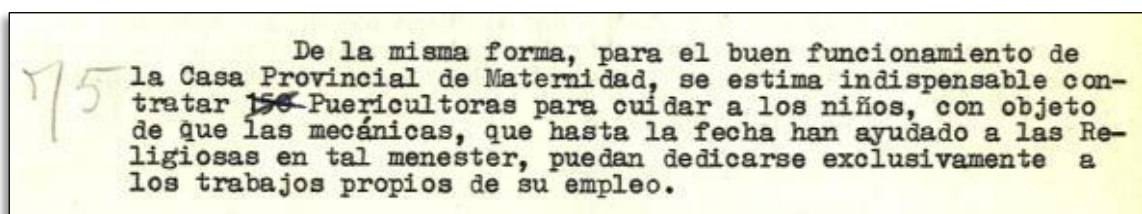
(Font: AHDB, GOV-354)

Podríem dir que, com a dones, les germanes també eren discriminades respecte

al sou. Podria pensar-se, adicionalment, que la tasca de tenir cura dels infants de menys edat es considerava en certa manera inferior, o que les Llars Mundet eren qualificades internament com un centre de nivell superior perquè podien assistir-hi infants externs. En tot cas, la retribució assignada a les monges al final del període era similar però fins i tot una mica inferior al de les “mecàniques”, mentre que l’any 1960 era superior.

Considerem que el mateix nom de “mecànica” té una connotació negativa i suggereix una feina repetitiva, sense valor afegit. El cert és que aquestes mares estaven destinades a tots els departaments de la Casa i, sota les ordres de les germanes, feien feines molt dures. Algunes rotaven de responsabilitat i d’altres tenien una ocupació permanent, com l’encarregada del rebost o la d’espolsar els matalassos. La cuina també era una ocupació bastant estable. A canvi, les mares tenien allotjament i menjar, i en algun moment podien estar a prop del seu fill. El problema, com en el cas de les monges, és que no tenien preparació com a cuidadores d’infants i que, fora del propi fill, tenien una motivació molt pobra per a la feina, cosa que podia repercutir negativament en el tracte dispensat als infants. La situació, reiteradament denunciada pel quadre facultatiu, no va ser encarada efectivament fins a 1969, en què segons es pot llegir en un dictamen de 24 de gener, es va proposar la contractació de 75 puericultores.

Imatge VI.45: Fragment de Dictamen de la Diputació de Barcelona sobre la contractació de 75 puericultores (24/01/1969)

75 De la misma forma, para el buen funcionamiento de la Casa Provincial de Maternidad, se estima indispensable contratar ~~150~~ Puericultoras para cuidar a los niños, con objeto de que las mecánicas, que hasta la fecha han ayudado a las Religiosas en tal menester, puedan dedicarse exclusivamente a los trabajos propios de su empleo.

(Font: AHDB, GOV-356)

Aconseguir mà d’obra poc costosa per fer un gran volum de feina necessari en el dia a dia de la Casa era beneficiós per als comptes de la Maternitat, però no totes les dones que volien quedar-se com a “mecàniques” podien fer-ho. En alguns casos, si eren de caràcter difícil podien provocar conflictes de convivència i eren rebutjades. En altres ocasions, es considerava que el seu estat mental no

era l'adequat i en altres, com s'ha vist en l'anotació anterior en una carta, l'opinió era que la mare no tenia prou habilitats com per resultar útil. Les germanes tenien un gran poder de decisió en aquests aspectes.

En un cas de 1971, el personal de la Maternitat manifestava la seva oposició a que una "mecànica" de 37 anys, diagnosticada d'esquizofrènia progressiva, fos ingressada a un hospital mental de Martorell, ja que segons consta, "rinde muchísimo y crea algún que otro problema de convivencia, pero sin importancia". A més, es destaca que és "muy trabajadora y simpática" (AHDB, J-3365, Exp. 02). La noia finalment va ser ingressada a Martorell, amb la idea de tornar a la Casa si el diagnòstic no representava perill per a la seva vida o la de la resta. Es desconeix quina va ser la resolució del cas.

Imatge VI.46: Fragment de l'informe de les assistents socials de la Maternitat, sobre l'ingrés d'una "mecànica" en una clínica mental (15/10/1971)

Mientras y como esta muchacha es muy trabajadora y simpática, el personal, en general, de la Casa insiste en que no sea llevada a Martorell, "pues no está mal de la cabeza". Las aa.ss. tienen que hacer caso omiso de "esta especie de oposición" y la muchacha es acompañada por ellas al Sanatorio, donde queda tranquila y en prevención de lo que pueda ocurrir ya que efectivamente los médicos de este Sanatorio indican "hay algo, que debe ser profundamente estudiado en esta paciente, más, con los antecedentes que tiene".

El pasado 12 de Octubre una asistente social visita a la paciente en el Sanatorio. Se muestra tranquila, contenta y no acusa rechazo alguno de su situación. Así se comunica al Director... y personal de la Casa, para tranquilidad de todos. Mientras- esto es lo importante- se diagnosticará y en caso de no tener ninguna enfermedad peligrosa o que atente contra su propia vida, esta muchacha- algo débil mental- regresará a sus trabajos en esta Institución, medicada convenientemente y "protegida" en todo cuanto a su salud se refiere.

(Font: AHDB, J-3365, Exp. 02)

A continuació podem veure dos casos en què es va rebutjar l'ingrés de la mare com a treballadora interna. En el primer cas, la nena va passar a les Llars Mundet quan tenia 6 anys. El segon cas hauria estat un reingrés de la mare:

Imatge VI.47: Fitxa d'una mare que havia estat treballant com a "mecànica" on es pot llegir: "madre muy desquiciada / salida por incompatible" (1970)

Nº Matrícula [redacted] / 69.

Apellidos [redacted] Nombre [redacted]

Procedencia: Ingresó 18 - 10 - 70.

Fecha de nac. 7 - 6 - 69.

Otros hnos. en la Casa:

Padres:

Situación soc. económica:

Domicilio

Población:

Visitas Madre en casa 5-71. Oct. 72 M.C.

Ha estado con el Doctor Amoté en maduración.

En Sept. 72 Viene la madre para preguntar si sabemos de algún colegio para poder trabajar en régimen de internado y poder así ir con su hija. (T.G.)

verdoso

MADE MUY DESQUICIADA / SALIDA POR INCOMPATIBIL/

(Font: AHDB, J-2766)

Imatge VI.48: Fragment de l'informe de les assistents socials de la Maternitat, sobre el possible reingrés d'una "mecànica" (28/12/1971)

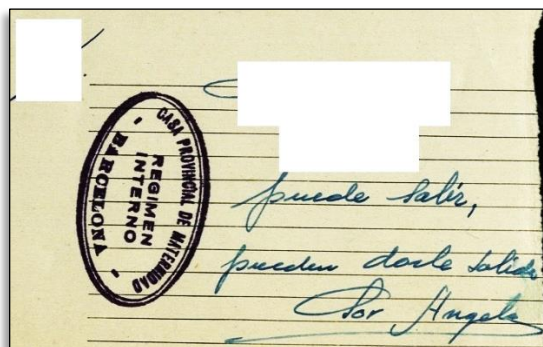
A los pocos meses (15-11-71) vuelve a esta Institución indicando que ella y sus tres hijos desean ingresar aquí porque el señor con el cual vivía se ha desentendido de ellos. Es orientada hacia el Departamento de las Religiosas, pero éstas dicen que no es una muchacha indicada para la Casa.

A partir de esta fecha no hemos sabido nada mas de ella. Suponemos que "volvió" con el señor casado.

(Font: AHDB, J-3365, Exp. 02)

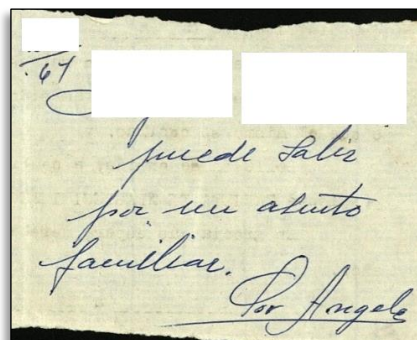
En general, aquestes mares eren vistes com a persones poc valuoses i les germanes intentaven treure'n el màxim rendiment, amb el suport de la rigidesa del règim intern que mantenien.

Imatge VI.49: Nota de Sor Àngela autoritzant la sortida d'una "mecànica" (1964)

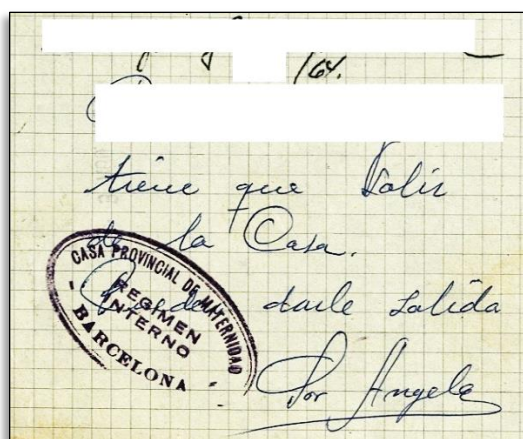
(Font: AHDB, J-2740)

Imatge VI.50: Nota de Sor Àngela autoritzant la sortida d'una "mecànica" (1964)

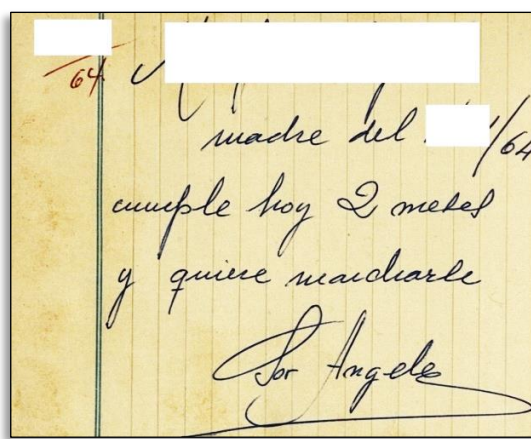
(Font: AHDB, J-2742)

Imatge VI.51: Nota de Sor Àngela autoritzant la sortida d'una "mecànica" (1964)

(Font: AHDB, J-2742)

Imatge VI.52: Nota de Sor Àngela comentant que una mare ha complert els 2 mesos i vol sortir (1964)

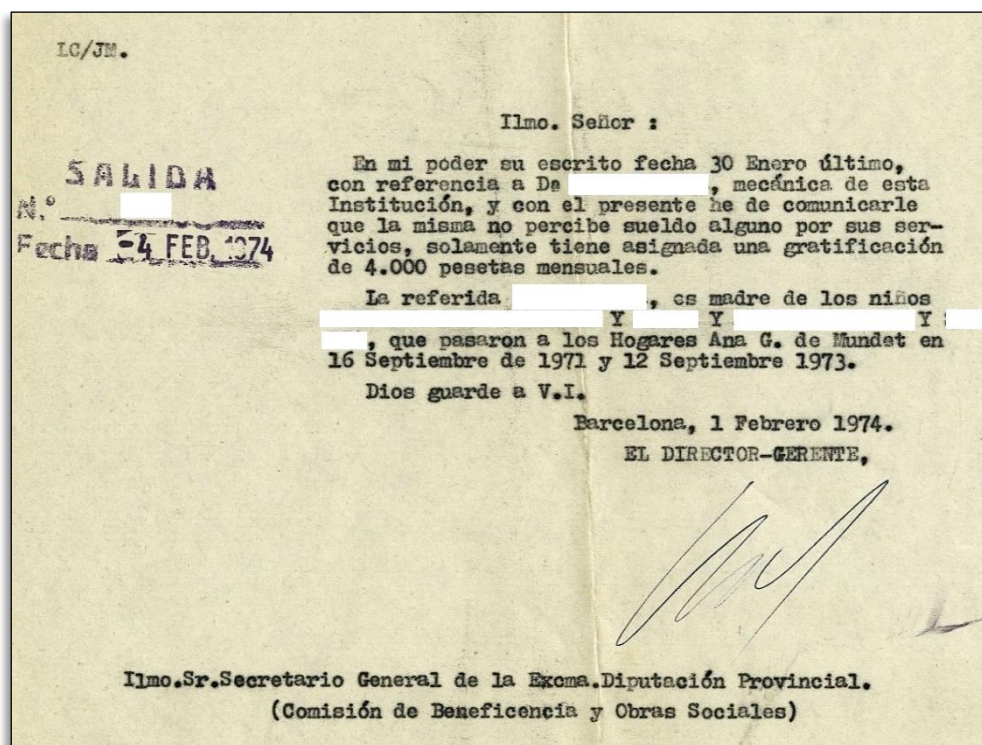

(Font: AHDB, J-2745)

L'any 1967 es pot observar un salt quantitatiu important en el sou de les "mecàniques", que va passar d'una mitjana de 600 ptes. a 2.000 ptes. Tot i que no es considerava un sou sinó una "gratificació", és molt probable que les progressives modificacions legals quant al treball de les dones (el desembre de

1966 va ser el de l'aixecament de la limitació de l'accés a la carrera legal, per exemple) hi tinguessin quelcom a veure. També, molt probablement, aquest increment de sou va influir en el nombre decreixent d'aquestes treballadores, que inicialment era més del doble de la quantitat de monges destinades a la institució.

**Imatge VI.53: Nota de la Maternitat sobre l'assignació d'una "mecànica"
(01/02/1974)**

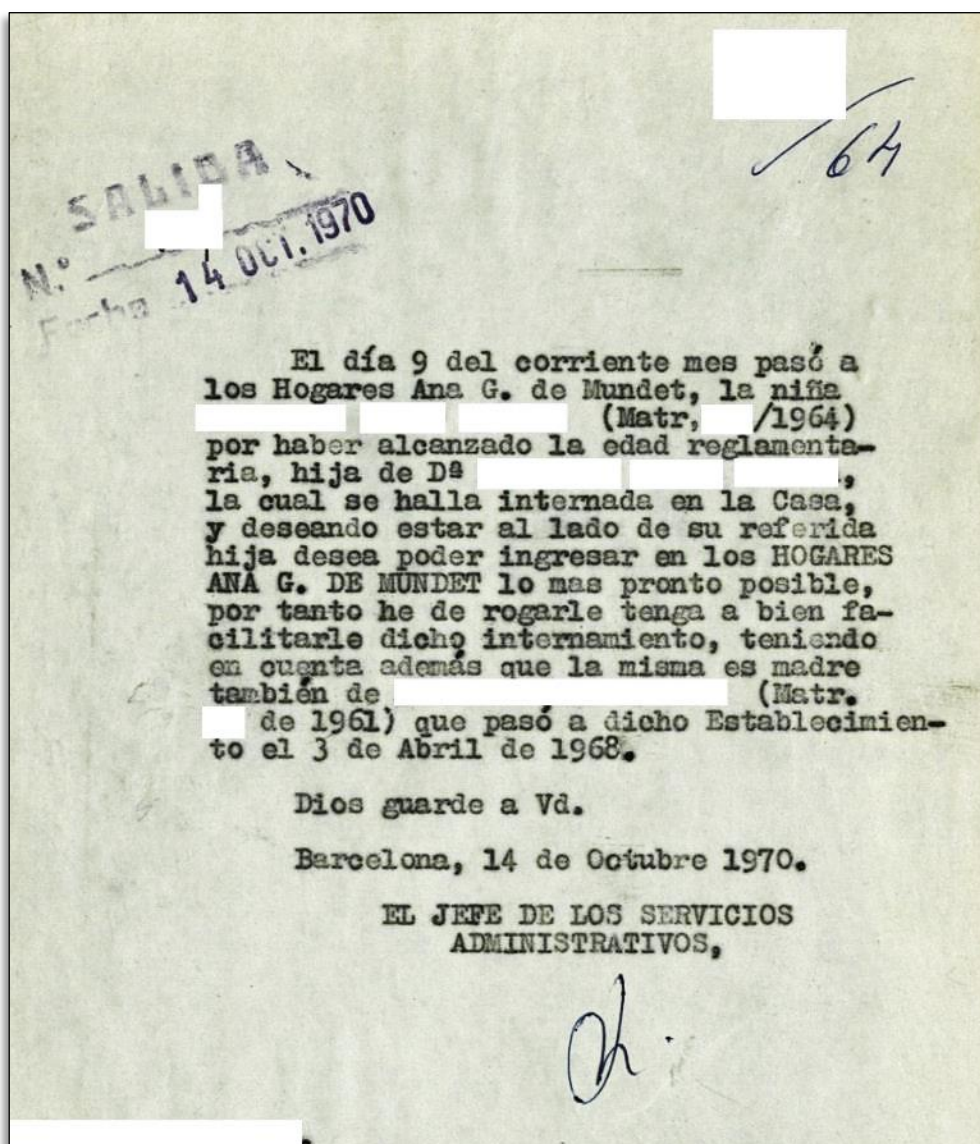
(Font: AHDB, J-2764)

Malgrat les dures condicions de la feina, ser "mecànica" permetia a les dones tenir un sostre, estar alimentades i romandre a prop del fill. Els resultats obinguts en l'anàlisi estadística, que marquen com a factors predictors de fer aquesta feina que l'infant tingués problemes de salut i hi hagués algun altre germà a la Casa, es poden interpretar en aquest sentit. Quant a l'ocupació, la representació majoritària del servei domèstic pot estar indicant que aquest sector oferia pocs incentius econòmics i, a més, la mare no tenia una casa pròpia on tornar després del part. També és possible que aquestes mares fossin seleccionades prioritàriament per les monges, pel fet d'estar habituades al tipus de feines que haurien de fer dins de la Maternitat. Els resultats semblen suggerir també que quedar-se a treballar a la Casa era un reflex de la solitud que sentien les dones,

que eren amb major probabilitat òrfenes de mare i per tant no tenien aquest suport tan important en el moment d'haver donat a llum.

La voluntat d'estar a prop del fill va fer que algunes d'aquestes dones passessin a formar part de la plantilla de les Llars Mundet quan l'infant va ser traslladat.

Imatge VI.54: Nota de l'Administració de la Maternitat sol·licitant que una "mecànica" pugui ser traslladada a les Llars Mundet com el seu fill (14/10/1970)

(Font: AHDB, J-2744)

La institució disposava, a més dels metges, d'altres posicions de treball, externes, que podem anomenar "qualificades": llevadores, infermeres,

telefonistes i ajudants de laboratori, que no participaven de les condicions irregulars de les treballadores internes. Pel que fa a les dides externes, els resultats obtinguts en les anàlisis són coherents amb allò que es podia esperar, ja que els infants ingressats per via de “torn” o dipositats a la Casa eren, a priori, els més desvinculats de la família d’origen, i per tant més susceptibles de ser allunyats de la institució sense conseqüències. D’altra banda, les mares lactants estaven dedicades majoritàriament al propi fill, i la possibilitat de la lactància externa alliberava una mica la càrrega de feina en aquest aspecte, tot i que com ja hem dit, gràcies a la lactància artificial es va acabar prescindint d’aquest recurs, que també implicava mecanismes de control farragosos.

6.4. Sobre la sortida de la institució

Com hem vist, la mortalitat dins de la Maternitat al llarg del període era del 5%, i ser enviat a dida externa apareix com un factor de protecció estadísticament significatiu. L’índex de mortalitat infantil inferior a un any (poc més del 4%) és el que concentra la major part de defuncions, i és un índex superior al de la ciutat de Barcelona durant l’època, que estava situat al voltant de 2 infants per cada 100 nascuts vius (Ajuntament de Barcelona, 1971). Això indica que les condicions sanitàries dins de la institució encara eren precàries, i que s’havia millorat respecte a la dècada anterior, però no tant com calia: en un informe sobre 1950 el Dr. Dexeus parlava de 113 morts a la secció d’infància “bajo condiciones asistenciales decididamente inferiores a un mínimo reclamable hoy (personal cuidador, medidas higiénicas, permanencia de los niños en un ambiente de asilo, alimentación, etc, etc.” Menciona també que “Las medidas reiteradamente propuestas en este sentido no han encontrado eco alguno” i proposa, entre d’altres mesures, l’anul·lació “de la arbitraria medida que impide el acceso de todo elemento externo a la Maternidad (AHDB, A-206, Exp. 07). Mentre que el descens de malalties de tipus digestiu és un reflex dels avenços en l’al·letament, el fet que les malalties infeccioses de tipus respiratori representin la major part de les defuncions suggereix que les condicions de vida dins de la institució encara no havien arribat als estàndards de la població.

Els factors que podien intervenir en la sortida de l'infant de la Maternitat eren, òbviament molt diversos, intrínsecs a cada cas concret i en la seva major part no era una informació que es fes constar als fulls de registre. Malgrat això, els resultats obtinguts de les anàlisis, primer relacionant directament l'ingrés i la sortida, i després dins dels dos grans grups (nascuts i no nascuts a la Maternitat) permeten fer comentaris rellevants per a la investigació.

El risc que corrien els infants de no ser recuperats per algú de la família s'incrementa com menys identificats estan els progenitors. Per això el risc més alt el tenien els ingressats per la via del "torn", mentre que els ingressats per ordre de la família, d'alguna institució i els nascuts a la Casa eren els més recuperats posteriorment. Dins dels infants no recuperats per la família estan els confiats o adoptats, que eren majoritàriament els de pares no identificats. Torna a aparèixer, doncs, el vincle amb el fill com a factor determinant de la recuperació o l'abandonament finals.

Quin factor podem identificar, doncs, que ens permeti preveure quan un infant de pare no identificat serà adoptat i quan continuarà institucionalitzat? Les anàlisis dels dos grans grups poden contribuir a donar una resposta.

6.4.1. Infants nascuts a la Casa

Per als nascuts a la Maternitat, sembla que els infants de mares més joves (entre 10 i 15 anys) tenien més risc de perdre el contacte amb la mare biològica que la resta. Fins al final de l'adolescència, doncs, les mares eren separades dels seus fills, ja fos a instàncies de la família o per pròpia voluntat, per evitar la vergonya i perquè continuessin la seva vida. També és rellevant que el fet de ser casada o vídua amb l'estat subratllat sigui un predictor negatiu de la recuperació, cosa que dona suport a la suposició que el subratllat està marcant un naixement "il·legítim". Dins del grup de "mecàniques", l'analfabetisme, que interpretem com un indicador de major vulnerabilitat i de menys recursos per desenvolupar la pròpia vida, apareix com a factor que assenyalava una menor probabilitat de recuperar el fill.

Haver nascut a Barcelona província i a d'altres ciutats espanyoles no capitals de província s'associa positivament amb el confiament o adopció, cosa comprensible perquè la distància i les dificultats de transport impedirien el contacte freqüent entre mare i fill.

D'altra banda, que l'ocupació en feines del camp representi una menor probabilitat que la mare recuperi l'infant podria atribuir-se també a la possible distància i a dificultats de desplaçament, i a la durada de les jornades de treball agrícola, que segurament deixaven molt poc temps per planificar visites als infants. Les feines que prediuen més probabilitats de recuperació ("sus labores", indústria tèxtil i comerç/alimentació) podrien estar indicant que les dones que les exercien tenien, amb més probabilitat, una residència on podien viure amb el seu fill.

Sembla que el nombre de les visites està íntimament lligat al temps d'institucionalització. Per aquest motiu, els infants que van continuar institucionalitzats són els que presenten major nombre de visites. Pel que fa a les cartes, representen pràcticament l'única via de comunicació entre la família biològica de l'infant i la Maternitat. Veiem que l'absència de cartes enviades a la família implica una menor probabilitat d'institucionalització i de confiament o adopció. L'existència de cartes enviades per la família a la Maternitat, en la mateixa línia, prediu la institucionalització i una menor probabilitat de ser recuperat. Això és degut a que, generalment, la Casa no es comunicava mai per pròpia iniciativa amb la família, i quan ho feia era perquè no tenien contacte i calia instar una presa de decisió sobre el futur de l'infant, ja que podia ser que hi hagués una família interessada en acollir-lo, o es preveia que no seria adoptat i s'intentava que el recuperessin per alleujar la càrrega de la institució. Els resultats indiquen que aquestes cartes no acostumaven a aconseguir el seu objectiu. Per la seva banda, la família (generalment, la mare), quan es comunicava amb la casa era perquè no preveia una recuperació immediata de l'infant, i sovint acabava deixant-lo a disposició de la institució.

6.4.2. Infants no nascuts a la Casa

Pel que fa als infants no nascuts a la Maternitat, resulta coherent que els ingressos per via del “torn” o dipòsit representin una major probabilitat de confiament o adopció, ja que impliquen una menor vinculació amb els pares. El fet que la mort dels pares representi una menor probabilitat d’adopció que l’abandonament pot ser degut precisament a que en aquests casos podia existir una vinculació viable amb altres membres de la família.

Sembla que les nenes no nascudes a la Maternitat tenen major probabilitat de ser recuperades per la família, cosa que no passa en les nascudes a la Casa. Això pot ser degut a que les mares que parien a la Maternitat a vegades renunciaven sense conèixer encara el sexe del nadó, mentre que les famílies que ingressaven una criatura més endavant preferien recuperar-la si era nena per fer tasques de servei i assistència.

Haver nascut fora del matrimoni, com es podia esperar, resulta ser un predictor de confiament o adopció i de no ser recuperat, i reforça la idea de l’estigma de la il·legitimitat en tots els casos.

El paper de l’informe de l’assistent social també és important, ja que s’encarregava quan l’infant tenia un entorn familiar difícil, i per aquest motiu l’existència d’informe prediu una major probabilitat d’institucionalització permanent.

6.4.3. Dades comunes a tots els infants

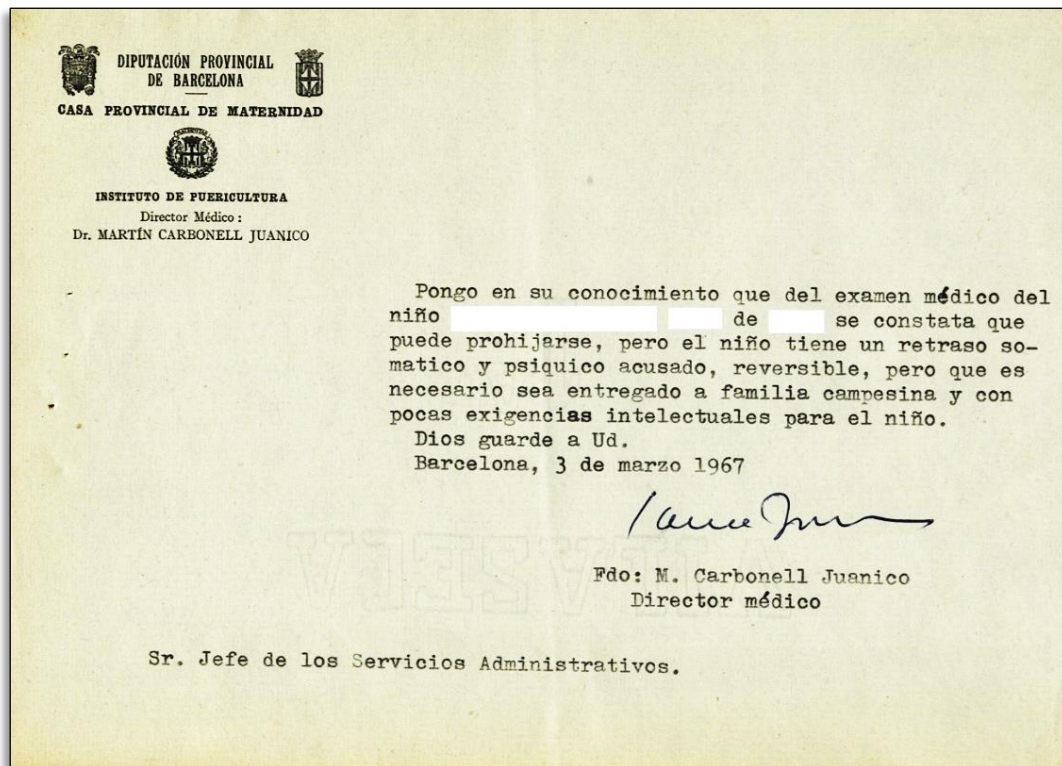
Cal destacar alguns dels aspectes que han resultat comuns als dos grups (nascuts i no nascuts a la Maternitat) amb resultats estadísticament significatius: tenir germans a la institució, haver estat tornat alguna vegada, haver estat reconegut per algun dels progenitors i tenir problemes de salut.

Tenir altres germans a la institució assenyala un patró de comportament de la mare o de la família, que per manca habitual de recursos, impossibilitat d’atendre

el fill o altres motius feien ús de la Maternitat en més d'una ocasió. En aquests casos no es té constància que es fomentés cap mena de convivència entre els germans de la mateixa mare que poguessin coincidir a la Maternitat, cosa raonable si les mares volien mantenir el secret. Haver estat tornat per la mare o la família (en ocasions diverses vegades) indica també una situació familiar incerta i canviant, o problemes de la mare que li impedien gestionar correctament la maternitat. Per això aquestes criatures tenien més probabilitats d'acabar institucionalitzades de manera permanent però no adoptades, perquè en general la mare no hi havia renunciat.

El factor del reconeixement legal és força intuïtiu, ja que implica una voluntat de donar al fill el nom de la família, i per tant és raonable que el pas següent fos la recuperació o, en tot cas, la institucionalització, però no l'adopció. El factor relatiu a la salut de l'infant mostra la vulnerabilitat afegida que implicava tenir aquest tipus de problemes, ja que predisposava a la descurança, i té un suport ampli derivat de l'estudi documental: amb caràcter previ a l'adopció, se sotmetia l'infant a una revisió mèdica que garantís que estava en bones condicions de salut per ser lliurat a una nova família. Si el resultat de l'examen era bo, es redactava un informe amb un text breu del tipus "En la actualidad no existe inconveniente alguno para su confiamento". Altres vegades, però, es denegava el confiament per no apte, o es feien observacions. A continuació incloem el resultat d'algun d'aquests informes. En el primer, a causa d'un suposat retard psíquic en l'infant, es recomana que sigui lliurat a una família "campesina y con pocas exigencias intelectuales para el niño". El nen va ser finalment adoptat pels seus confiats, una parella més gran de 40 anys dels voltants de Barcelona, que probablement per la seva edat haurien tingut poques probabilitats que els concedissin un infant. En el segon es denega el confiament, i la nena va morir de pneumònia quan tenia prop de 8 mesos:

Imatge VI.55: Informe mèdic favorable al confiament per part d'una família poc exigent (03/03/1967)

(Font: AHDB, J-2728)

Imatge VI.56: Informe mèdic denegant el confiament per "anormalitat"
(02/05/1968)

 DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA
CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
Travesera de Las Cortis, 161

INSTITUTO DE PUERICULTURA
Director Médico:
Dr. MARTÍN CARBONELL JUANICO

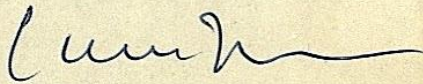
Barcelona, de de 196.....

67
↓
ajo mer
Renuncia

Pongo en su conocimiento que desde el punto de vista médico la niña   no es apta para confiamento, anormal.

Dios guarde a Ud.

Barcelona, 2 de Mayo 1968

Fdo: M. Carbonell Juanico
DIRECTOR MEDICO

Sr. Jefe de los Servicios Administrativos.

En la consulta siguiente preséntese esta receta.

200 de 200 hojas. - 16-6-67

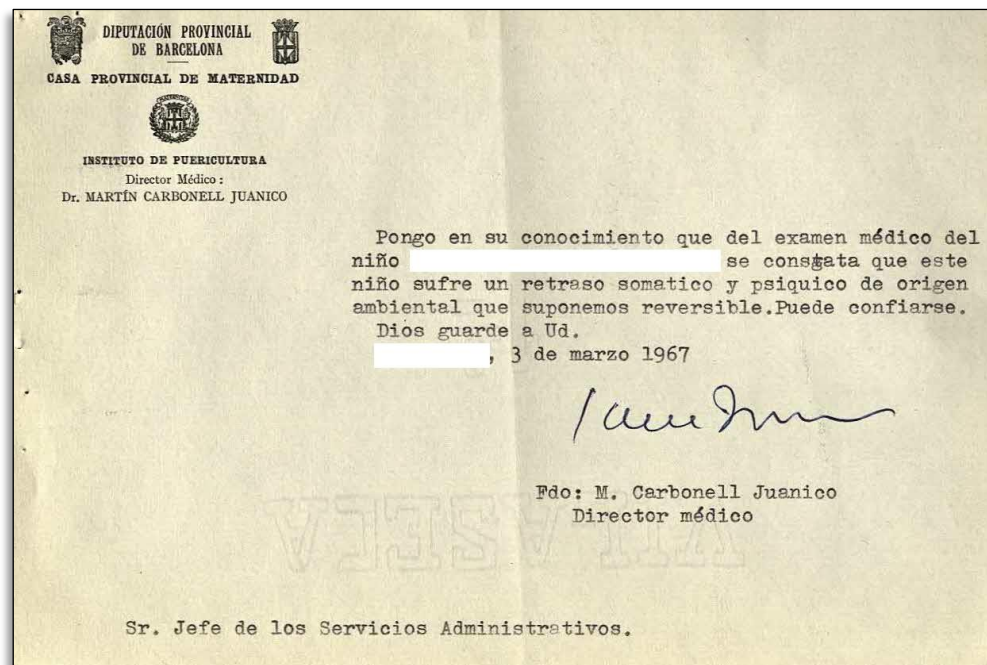
74677 C. P. Caridad. Imp.-Escuela

(Font: AHDB, J-2760)

En el cas següent es fa referència a un retard "ambiental" (s'entén a causa de la vida institucional). L'infant va ser lliurat en confiament i posteriorment adoptat per una parella que s'acostava als 50 anys de Barcelona ciutat, amb la recomanació

del Dr. Carbonell:

Imatge VI.57: Informe mèdic favorable al confiament que manifesta un retard d'origen "ambiental" (03/03/1967)

(Font: AHDB, J-2749)

L'efecte de la vida a la institució, com es veu en aquests exemples, no era aliè al coneixement dels professionals que treballaven a la Casa. En el fragment següent, que correspon a l'informe d'una assistent social sobre una nena ingressada, es fa referència explícita a l'"institucionalismo":

Imatge VI.58: Fragment d'un informe de l'assistent social sobre una nena ingressada a la Maternitat (05/06/1974)

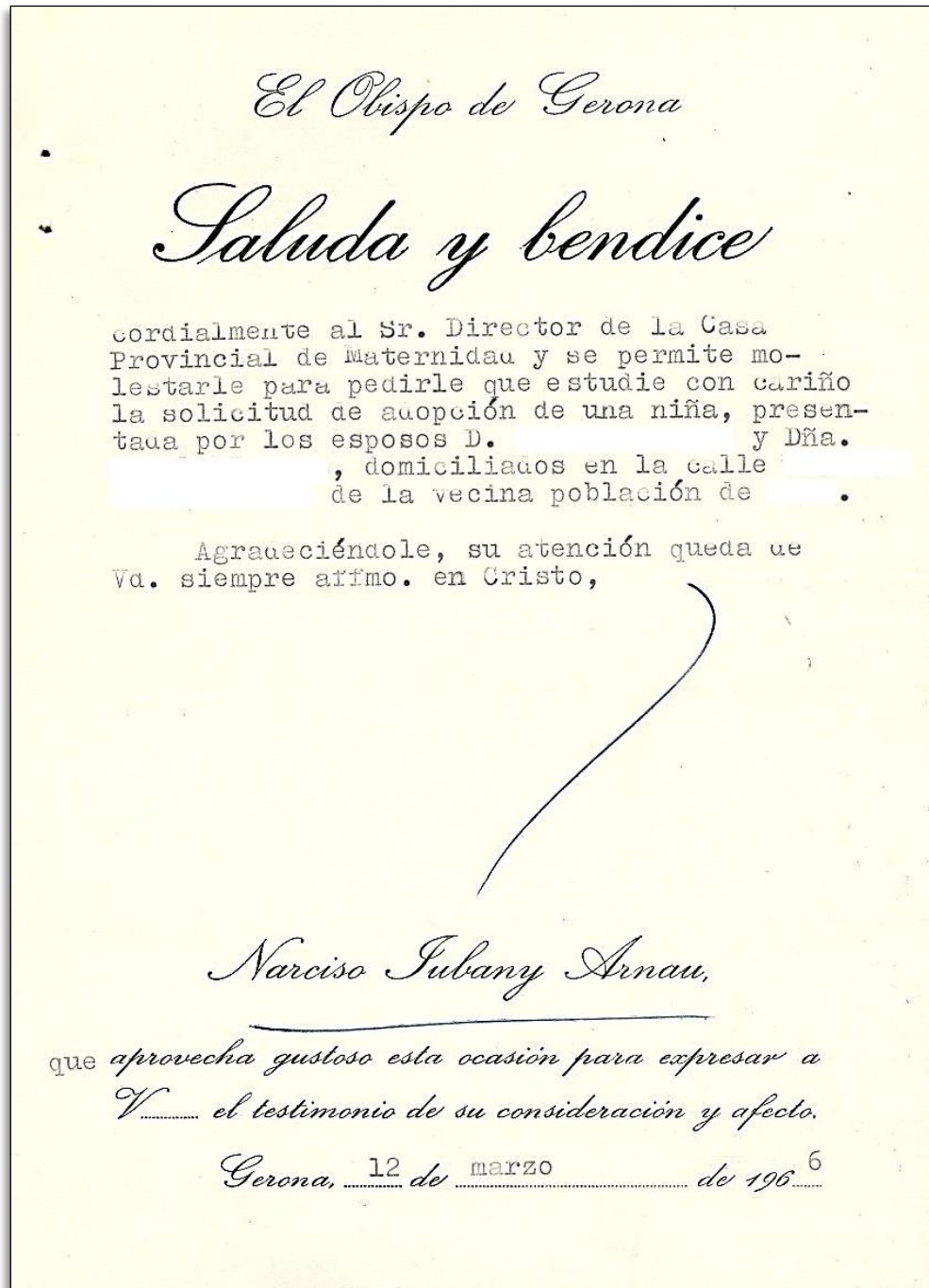
rece en nada en nada dicha situación , personalmente cree que a la niña le convendría entrar en un ambiente familiar sano ya que la Institución cada vez le perjudica más .

Se habló con la Fuericultora de un posible Padri-
nazgo enfocandolo hacia una posible adopción , diciendnos que ella no podía personalmente comprometerse ya que hace muy poco que se ha casado y es muy joven para tomar una decisión así, pero que veía muy claro que sería muy beneficioso para la niña pues presenta claros síntomas de Institucionalismo que hasta ahora no había demostrado tanto posiblemente por poder dedicarle ella más tiempo que ahora .

(Font: AHDB, J-2765)

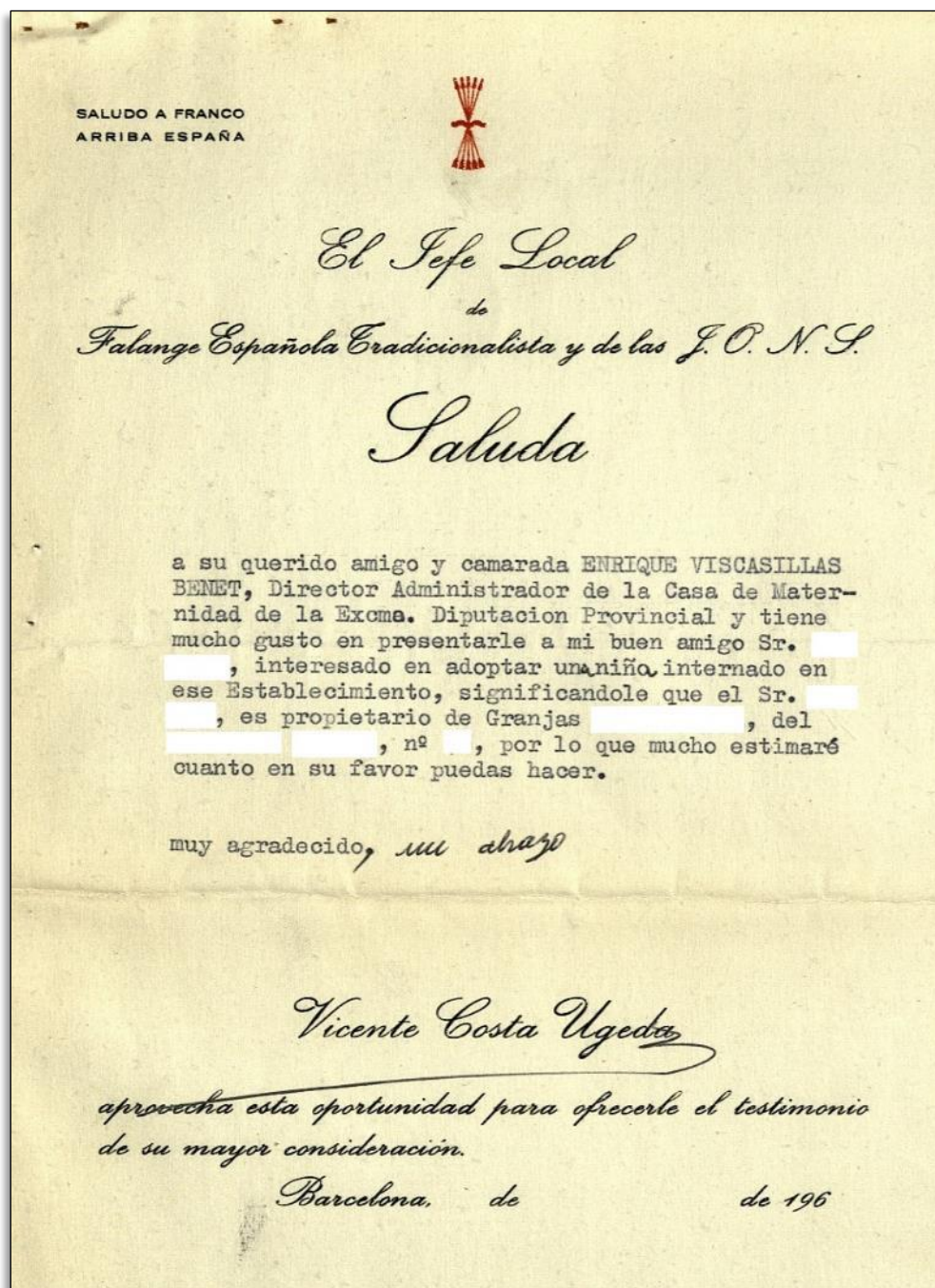
Cal mencionar alguns aspectes més, relacionats amb el confiament o l'adopció. Un d'ells és el pes tan important que semblen tenir les recomanacions en el fet d'aconseguir un infant. La recerca documental també dona suport a aquest resultat: en moltes ocasions els sol·licitants presenten cartes o notes de persones influents que els recomanen com a futurs pares. N'afegirem només un parell, com a exemple:

Imatge VI.59: Carta de l'aleshores bisbe de Girona Narcís Jubany al director de la Maternitat, recomanant uns sol·licitants d'adopció (12/03/1966)

(Font: AHDB, J-3376, Exp. 03)

Imatge VI.60: Carta del cap local de la Falange a Enrique Viscasillas, director d'Administració de la Maternitat, recomanant un sol·licitant d'adopció (1969)

(Font: AHDB, J-2765)

En aquest segon cas, l'infant va ser lliurat en confiament quan tenia 6 mesos. No hi ha dades d'una adopció posterior.

L'increment d'adopcions durant els anys 1967 i 1968 que hem mencionat sembla

tenir a veure amb la intervenció d'Enrique Viscasillas, que apareix mencionat a la imatge anterior. En aquesta època, en moltes de les anotacions referides a les adopcions, es fa constar: "No hay expediente, s/nota Sr. Viscasillas" (es refereix a l'expedient de l'adopció, que segons sembla no està disponible).

Apart de la salut, hi havia altres aspectes que els futurs adoptants tenien en compte. La primera impressió sobre l'aspecte físic de l'infant era important. En una carta de 10/10/1964, una suposada col·laboradora a Eivissa, escrivia al secretari de la Maternitat parlant-li de dues nenes que podien ser adoptades:

Por ella veo tienen V. interes con una niña de Ibiza.

Referente a la niña () N° () 56

En carta interior y contestado a una suya

Le espicava que dicha nina estava cuidada por una hermana de la Nodiza Señá Viuda sin hijos propios con Bienes. pero no tienen sus cosas a Reclada por causas de intereses.

Ella quiera adotarla Con todos sus Bienes pero no puede de Momento.

Si V. quiere puede acerle de momento un traslado con un Recibo de Proigamiento ella pondra toda la cantidad que V. disponga

Mandare informes de Autoridades y demas. es una niña delicadita aun le dan de comer a la Boca.

Tengo hotra () N° ()-55 es una niña muy inteligente monina y cariñosa.

Esta bien cuidada, pero por lo que V. dice de esta seña q creo que mejoraria

Por mi parte estaria contenta tuviera suerte la quiero. (AHDB, J-3375, Exp. 01)

Així mateix, en un informe de 1971, un fragment del qual veiem a sota, es llegeix: "Encara que sigui negra, estic segura q'entre tants matrimonis en trovaria algún

que la vulgui. Es molt carinyosa i es faria estimar.” (AHDB, J-3365, Exp. 02).

Imatge VI.61: Fragment de carta d'una assistent social sobre una possible adopció (16/10/1971)

Teresa:

Cal tenir en compte qu'el Sr. _____, crec que va parlar-ne amb el Sr. _____, i com es possible que tingui en aquest Departament per insistir, si et sembla que sàpiguen el què de la entrevista que queda reflexada en aquest informe.

La meua impresió es de que la nena necessita que se li doni una família. Potser val la pena que si vé a parlar amb vosaltres tots li aconsellem el mateix.

-Encare que sigui negra, estic segura qu'entre tants matrimonis en trovaríem algún que la vulgui. Es molt carinyosa i es faria estimar.

Molts recorts!

(Font: AHDB, J-3365, Exp. 02)

En alguns casos, sembla que la Maternitat repercutia als pares adoptius la despesa de la dida interna quan havia estat necessari recórrer a ella. Així es mostra en els anomenats “Fulls de lactància”, on es detallaven les quantitats que els adoptants havien d'anar satisfent fins que l'infant arribava a una edat determinada:

Imatge VI.62: Full de lactància d'un infant expòsit de 1961, adoptat quan tenia uns 9 mesos

Folio 2/106

**CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
BARCELONA**

HOJA DE LACTANCIA

Exposición de 1961 núm. 151

esposa de _____ vecinas
de _____ toma a su cargo la lactancia de 1 niño
a razón de 300 pesetas mensuales hasta que éste cumpla dos años;
de dos años a cinco, 150 pesetas, y a los varones hasta los siete años.

Barcelona, 5 de enero de 1962

La expresada nodriza tiene recibidas las cantidades abajo anotadas, correspondientes a los trimestres vencidos en que se ha presentado al cobro de los mismos.

	Pras.	Cts.		Pras.	Cts.
Trimestre 1.º de 19 <u>61</u>			Trimestre 1.º de 19 <u>61</u>		
Íd. 2.º de 19 <u>61</u>			Íd. 2.º de 19 <u>61</u>		
Íd. 3.º de 19 <u>61</u>			Íd. 3.º de 19 <u>61</u>		
Íd. 4.º de 19 <u>62</u> PAGADO	3.550	-	Íd. 4.º de 19 <u>61</u>		
Íd. 1.º de 19 <u>62</u>			Íd. 1.º de 19 <u>62</u>		
Íd. 2.º de 19 <u>62</u>			Íd. 2.º de 19 <u>62</u>		
Íd. 3.º de 19 <u>62</u> PAGADO	1.655	-	Íd. 3.º de 19 <u>62</u>		
Íd. 4.º de 19 <u>62</u>			Íd. 4.º de 19 <u>62</u>		
Íd. 1.º de 19 <u>63</u>			Íd. 1.º de 19 <u>63</u>		
Íd. 2.º de 19 <u>63</u>			Íd. 2.º de 19 <u>63</u>		
Íd. 3.º de 19 <u>63</u> PAGADO	1.800	-	Íd. 3.º de 19 <u>63</u>		
Íd. 4.º de 19 <u>63</u>			Íd. 4.º de 19 <u>63</u>		
Íd. 1.º de 19 <u>64</u>			Íd. 1.º de 19 <u>64</u>		
Íd. 2.º de 19 <u>64</u>			Íd. 2.º de 19 <u>64</u>		
Íd. 3.º de 19 <u>64</u> PAGADO	1.350	-	Íd. 3.º de 19 <u>64</u>		
Íd. 4.º de 19 <u>64</u>			Íd. 4.º de 19 <u>64</u>		

Cumple 1 año el día 1 de marzo de 1962

Íd. 2 años el día " de " de 1963 Devuelto en _____ de _____ de 1963

Íd. 5 años el día " de " de 1966 Muerto en _____ de _____ de 1966

Íd. 7 años el día " de " de 1968

ADVERTENCIAS

1.º Los salarios se satisfarán por trimestres vencidos, pagándose desde el día 4 al 20 de enero, abril, julio y octubre; si dichos días fuesen festivos, se principiará el pago en el siguiente. El derecho a percibirlos prescribirá a los cinco años de haber vencido cada uno de dichos trimestres.

2.º Si por razón de la distancia la nodriza no se presenta al cobro con el niño, deberá la misma, o el encargado que lo verifique, presentar esta Hoja, con un certificado del señor Juez o del Alcalde, librado a continuación del modelo que figura al dorso, y conforme al mismo. Al redactarse dicho certificado, deberá tenerse presente, en su caso, lo que se dice en la advertencia 8.ª

3.º La nodriza devolverá el niño a este Establecimiento en cuanto cumpla los cinco años de edad si es hembra, y a los siete años si es varón, si antes no se reclamare; mas si desea seguir cuidándole, deberá presentar en el último pago un nuevo certificado, librado por los señores Cura párroco y Alcalde del pueblo en que reside, expresivo de la buena conducta de la misma nodriza y su esposo y de los medios con que cuentan para mantenerle y darle educación, y depositar la cantidad de doscientas cincuenta pesetas a favor del niño. Sin estos requisitos no se efectuará dicho pago ni se concederá la autorización para seguir con el menor. La devolución de todo niño a esta Casa será siempre a expensas de la nodriza.

4.º Cuando la nodriza o encargado del niño cambien de residencia o habitación, están obligados a comunicarlo antes del tercer día a esta Secretaría.

5.º Si el niño falleciere, la nodriza costeará su entierro, y pedirá al señor Juez del pueblo de su residencia que se sirva extender la partida de defunción o un certificado de ella al dorso de esta Hoja, y el facultativo que le haya visitado certificará a continuación la enfermedad de que ha fallecido, debiendo dar parte necesariamente del fallecimiento a esta Secretaría antes de quince días. Además de estos certificados, la nodriza deberá presentar el sello de plomo perteneciente al niño difunto. Sin estos requisitos no se abonará cantidad alguna.

6.º La nodriza tiene obligación de hacer vacunar al niño en uno de los seis primeros meses que lo tenga a su cargo, lo cual justificará presentando en el pago inmediato un certificado del facultativo que lo haya verificado.

7.º No cobrará la nodriza que cortase el cordón del plomo pendiente del cuello del niño, y si por su uso estuviese en mal estado, se presentará al señor Juez o al Alcalde, para que se sirva acabarlo de romper por su mano, librando luego certificado de ello al dorso de esta Hoja.

8.º Tampoco cobrarán: 1.º La nodriza que traspase a otra el niño que se le ha confiado, cuando lo verifique sin consentimiento expreso de esta Secretaría. 2.º La que lo acepte sin este requisito. Y 3.º La que por negligencia o mal cuidado tenga o desvirtue el niño en mal estado. En cuyos referidos casos, a más de perder el derecho de cobrar cantidad alguna, quedará sujeta a la más estrecha responsabilidad, que se les exigirá ante quien corresponda.

9.º Según el Reglamento para el Reclutamiento y Regimiento del Ejército, gozará de los beneficios de prórrogas de incorporación a filas el que, en las condiciones marcadas por la propia disposición, militare a la vez que lo crió y educó conservándola en su compañía desde la edad de tres años y concurran en ellos las circunstancias expuestas.

EL SECRETARIO,
[Firma]

NOTA: Se satisfará una INDEMNIZACION, por una sola vez, cobrable a los tres meses, por los gastos de viaje de las nodrizas al hacerse cargo de una criatura, de 60 pesetas a las residentes fuera de Cataluña; 40 pesetas a las residentes en las provincias de Tarragona, Lérida y Gerona, y 20 pesetas a las residentes en la provincia de Barcelona (excluida la capital).

(Font: AHDB, J-2722)

Finalment, cal mencionar el mecanisme del Llegat Borràs. Recordem que les afavorides eren nenes expòsites, que majoritàriament acabaven sent adoptades.

La Maternitat va sol·licitar que se li abonessin els imports de les llibretes vençudes i no reintegrades, amb l'argument que els pares adoptius no volien que les nenes tinguessin cap coneixement del seu passat a la institució. Cal observar que aquesta proposta sembla mancada de la voluntat de complir el desig benefactor de la testadora, ja que res no impedia que la Maternitat lliurés l'import corresponent als pares d'acollida de la nena amb la condició d'obrir un nou compte d'estalvi per a ella, sense cap necessitat, si aquesta era la voluntat dels pares, de donar explicacions sobre la procedència dels diners. Sembla, contràriament, que amb el temps es va veure en la constitució del llegat una manera d'utilitzar l'import en benefici de la institució i no de les residents que havien estat específicament afavorides.

7. Valoració final sobre l'anàlisi estadística i documental

Al llarg de totes les anàlisis referents a la dècada estudiada i amb el suport de la recerca documental observem de manera recurrent l'estigmatització de les dones gestants projectada en els seus fills i la utilització d'aquestes dones com a mà d'obra poc costosa, amb el factor de pressió afegit d'haver de sotmetre's a un règim molt estricte no només pel bé propi, sinó també pel del fill. Els infants, despersonalitzats amb un número de referència, eren aïllats del món exterior, en el millor dels casos juntament amb la seva mare o en soledat, i els que havien nascut a la Maternitat eren separats deliberadament del contacte amb la mare durant el seu primer any de vida, per afavorir la pèrdua de contacte i la possible adopció posterior. Els infants amb problemes de salut tenien unes condicions de vida especialment penoses, ja que eren rebutjats per a l'adopció i amb alta probabilitat patien institucionalització al llarg de tota la seva vida.

És una constant la presència del vincle maternofilial com a factor protector, i de la seva absència com a factor de risc, si entenem la recuperació per part de la família com a positiva per a l'infant, i la institucionalització com a negativa. Es tracta, però, d'una etiqueta que cal manejar amb prevenció. En el cas de

l'adopció, per exemple, es pot pensar que els infants van gaudir d'una vida més plena, amb més oportunitats i avantatges dels que mai no haurien tingut a la Maternitat. No pensem que es pugui fer aquesta afirmació de manera taxativa, i tampoc no tenim evidència suficient per fer-ho. El relat dels participants en l'estudi, que veurem en el proper capítol, pot ajudar, si més no, a construir una visió més completa dels fets, matisar, allà on calgui, la concepció global de la seva experiència, i, sobretot, elaborar les nostres conclusions finals.

CAPÍTOL VII. Dades empíriques: entrevistes

1. El relat oral

És important establir, des de l'inici d'aquest capítol, que la victimització -tal com l'hem delimitat en el nostre estudi- no queda determinada per xifres o percentatges. Al nostre parer, una víctima no ho és menys ni és menys susceptible de reparació si és una víctima única que si forma part d'un grup nombrós. En aquest treball el nombre d'entrevistes efectuades no permet fer una generalització a tots els infants residents a la Maternitat (o a les Llars Mundet, en el seu cas), i per aquest motiu no en quantificarem els resultats. En canvi, estudiar-les serà valuós per anar més enllà de l'anàlisi quantitativa, elaborar una recerca més humanitzada (Lara i Antúnez, 2014) i contribuir a determinar si els participants van tenir experiències de victimització, quines van ser, quin abast van tenir i quins possibles efectes han tingut al llarg de la seva vida. Enfrontarem així la tasca d'emprar diferents mètodes per abordar el fenomen estudiat, que és complex i requereix també una visió social i necessàriament interdisciplinària (Aceves, 2008).

Tal com destaca Cenarro (2013) en el seu article sobre infants de l'Auxilio Social, les fonts orals són fonamentals per visibilitzar subjectes marginats i que en el moment dels fets, per la seva posició d'inferioritat o les seves circumstàncies personals, no estaven en condicions de produir fonts escrites. En el nostre cas, com en el seu, els relats d'aquests protagonistes poden proporcionar informació sobre la construcció de la seva identitat i sobre les relacions de poder existents entre els infants i els seus curadors, així com els vincles amb les seves famílies i amb d'altres infants. Les fonts orals, a més, contenen una informació que les fonts escrites, també limitades en ocasions per una selecció voluntària dels seus productors, no estarien mai en condicions d'oferir (Mariezcurrera, 2008), i serà imprescindible interpretar-les en el context en què es van produir els fets, que hem establert prèviament (Benadiba, 2015). Al mateix temps, cal pensar que no estem parlant d'una observació directa de la realitat sinó de records que es van

fixar fa dècades i que inevitablement han evolucionat. Com adverteix Albarracín (1997), hem de preveure possibles distorsions causades pel pas del temps i, malgrat això, l'habitual caràcter privat i ocult del abusos infantils atorga al testimoni oral un valor crític -i, sovint, únic- perquè siguin coneguts. Els participants parlaran, doncs, del passat des del present, cosa que ens permetrà conèixer el significat que donen a la seva experiència i ens donarà claus per saber-hi respondre. En aquest sentit, ens afegim a les paraules de Ramos (2018):

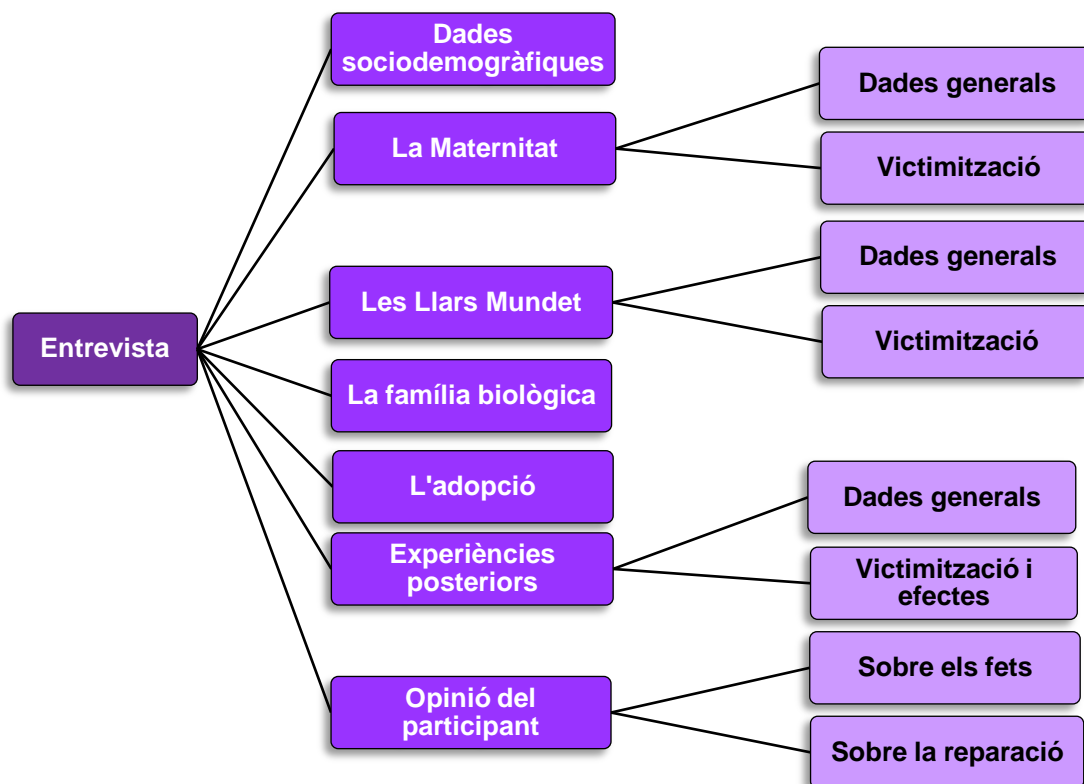
El testigo es fuente de primera mano; es el que ha sufrido y recuerda, aunque la memoria sea selectiva por naturaleza. Se diría que se aceptan unos hechos del pasado y se obvian otros. Memoria y olvido van siempre unidos y las protagonistas de la historia (...) nos consta que han hecho un esfuerzo sobrehumano para recordar y no olvidar, y la mejor manera de hacerlo es facilitándonos toda la información de que disponen (Ramos, 2018, p. 408).

2. Metodologia

Els participants per a l'estudi van ser localitzats a través d'activitats planificades de difusió en xarxes socials, i posteriorment amb el mètode de bola de neu. Amb tots ells es van efectuar entrevistes individuals en profunditat semiestructurades, per deixar llibertat de record i d'expressió als participants, que també van tenir llibertat per decidir quin grau de publicitat volien donar a les seves dades personals i als diversos continguts del seu relat. El procediment d'obtenció dels testimonis i tractament de les dades va ser sotmès al Comitè d'Ètica de la UOC, que va emetre un dictamen favorable. Amb alguns dels entrevistats es va fer un contacte telefònic previ. Les entrevistes van tenir lloc entre abril de 2021 i maig de 2023, i la durada aproximada de cadascuna va estar entre una i tres hores. Una de les entrevistes va ser telefònica, per problemes de disponibilitat de la participant. S'ha afegit el relat escrit l'any 2014 per un testimoni que rebutja qualsevol tipus de declaració oral o presencial. Els relats dels participants van

ser transcrits i classificats segons els blocs i subblocs d'informació principals següents:

Gràfic VII.1: Principals blocs d'informació considerats en l'anàlisi del contingut de les entrevistes

(Font: elaboració pròpia)

Cal remarcar que aquesta part de la recerca és la nostra única font pel que fa a la situació a les Llars Mundet, ja que un estudi sobre aquesta institució ultrapassaria en molt els objectius de la nostra recerca. Malgrat això, en constatar que els infants residents a la Maternitat eren transferits a les Llars Mundet quan tenien al voltant de 7 anys, vam considerar imprescindible recollir les experiències de les persones que havien viscut aquesta situació, ja que la institucionalització en aquests casos havia estat molt més duradora i, per tant, els seus efectes podien ser més clarament visibles o intensos.

6.3 Participants

S'han recollit els relats d'un total de 23 persones, 21 d'elles a través d'entrevistes (una ens ha relatat la història pròpia i la del seu germà bessó, ja mort) i una, com hem dit, amb relat escrit. Hem inclòs persones que van ser ingressades directament a les Llars Mundet, que no havien estat prèviament a la Maternitat però sí a d'altres internats. Això ens permetrà comparar diferents relats d'institucionalització. Incorporarem també les entrevistes a quatre persones que van treballar a la Maternitat en els tres àmbits principals: el personal sanitari, el religiós i el de les "mecàniques", i el relat de dues persones que investiguen la mort d'un nounat de la família a la Maternitat, ja que se'ls va dir que havia mort però no tenen cap evidència material d'aquest fet. Aquests dos "infants perduts", com els hem anomenat, representen també un tipus de victimització que no és el centre de la nostra recerca però que ajudarà a completar el context a què s'enfrontaven molts ciutadans que, per diversos motius, se sentien indefensos davant de l'entramat institucional. Finalment, també va ser entrevistada la periodista Carmen Alcalde Garriga, autora del reportatge *Hijos del pecado* sobre la Maternitat, que va ser publicat a la revista *Destino* el 21/09/1968, i representa unes de les primeres crides a l'atenció de l'opinió pública sobre la vida a la institució.

Malgrat que tots els participants van manifestar que no hi havia cap restricció quant a la publicitat del contingut íntegre de les seves respostes, sí que van expressar voluntats diverses quant a la difusió de la seva informació personal (des de sol·licitar un anonimat total a acceptar la inclusió del nom complet, passant per opcions intermèdies com publicar els cognoms de la família biològica i no els de l'adoptiva). Com a criteri general, en el cas dels antics infants institucionalitzats hem optat per referir-nos a cada participant únicament amb un nom de pila. A la taula següent hem indicat si el nom és o no fictici. Per al personal de la Maternitat hem utilitzat una nomenclatura que permetés reconèixer la seva funció, respectant alhora les sol·licituds d'anonimat. L'única mare soltera entrevistada s'identifica precisament d'aquesta manera, ja que entenem que l'expressió, en el context actual, no es pot considerar pejorativa. Finalment, en el cas dels familiars de "nens perduts" hem utilitzat el nom i el

cognom, amb l'autorització dels participants. En les referències corresponents als antics infants interns utilitzarem l'any de naixement, i en la resta l'any de l'entrevista.

Tot seguit veiem un resum de les característiques dels participants (excepte Carmen Alcalde):

Taula VII.1: Antics infants nascuts a la Maternitat¹²⁴

NOM	Any naix.	A Llars Mundet	Adopció	Estat civil	Fills	Observacions
Miquel (Nom fictici)	1960	No	Sí	Casat	1	Adoptat quan tenia entre 2 i 3 anys.
Cándido	1962	Sí	No	Separat	2	Traslladat posteriorment a les Llars Mundet. Va continuar el contacte amb la mare biològica.
Ramon (Nom fictici)	1963	Sí	No	Casat	Sí	Traslladat posteriorment a les Llars Mundet. Testimoni escrit.
Juan Antonio	1964	Sí	No	Casat	2	Traslladat posteriorment a les Llars Mundet. Va continuar el contacte amb la mare biològica.
Juan Carlos	1964	Sí	No	Separat	2	Traslladat posteriorment a les Llars Mundet. Va continuar el contacte amb la mare biològica.
Joan	1965	No	Sí	2a parella	2	Adoptat quan tenia 6 mesos.
Montserrat	1965	No	Sí	2a parella	3	Adoptada quan tenia 3 o 4 mesos.
Olga	1966	No	Sí	Soltera	1	Adoptada quan tenia 3 anys aproximadament.
Álex	1966	No	Sí	Solter	No	Adoptat quan tenia 5 anys i mig aproximadament
Àngels ¹²⁵	1966	No	Sí	Soltera	1	Abandonada a l'església de Sta. Maria del Mar i traslladada a la Maternitat. Adoptada quan tenia un mes i mig d'edat aproximadament.
Josep	1970	No	Sí	En parella	No	Adoptat quan tenia 6 mesos.

(Font: elaboració pròpia)

¹²⁴ Les caselles blaves corresponen a persones adoptades.

¹²⁵ Àngels no va néixer a la Maternitat però l'hem inclosa en aquest grup perquè hi va ser traslladada quan era un nounat, i va ser adoptada gairebé immediatament.

Taula VII.2: Antics infants ingressats a les Llars Mundet

NOM	Any naix.	Adopció	Estat civil	Fills	Observacions
Jaume	1950	No	Separat	2	Germà bessó de Josep M.
Josep M.	1950	No		1	Germà bessó de Jaume.
Carlos	1964	No	2a parella	1	Germà de M. Carmen i Ana.
M. Carmen	1968	No	2a parella	No	Germana de Carlos i germana bessona d'Ana.
Ana	1968	No	Casada	1	Germana de Carlos i germana bessona de M. Carmen.

(Font: elaboració pròpia)

Taula VII.3: Antic personal de la Maternitat

NOM	Edat ¹²⁶	Càrrec	Observacions
Dr. Brossa	96	Pediatre. Metge "agregat".	Va treballar a la Maternitat de 1952 fins a 1980, com a pediatre, inicialment sense cobrar. Fill d'August Brossa Bosque, cap de la secció de pediatria de la Maternitat de 1921 a 1957.
Infermera	80	Infermera.	Era ATS. Va treballar a la Maternitat de 1965 fins a 1967 quan es va casar. Estava destinada a la infermeria de 1a infància.
Sor Teresa (Nom fictici)	89	Germana de la Caritat	Destinada a la Maternitat des de 1968 fins a 1976, la major part del temps al Pavelló de Lactància:
Mare Soltera	89	Mare d'un infant intern	Va treballar com a "mecànica" durant 3 mesos. Anys més tard va recuperar el seu fill.

(Font: elaboració pròpia)

Taula VII.4: Familiars d'"infants perduts"

NOM	Relació amb l'infant	Observacions
M. Carmen Silvestre	Germana	No té cap constància de la defunció.
Manuel Caballero i Magdalena González	Progenitors	Té l'informe mèdic però cap registre de la inhumació.

(Font: elaboració pròpia)

¹²⁶ A abril de 2024.

3. El relat dels participants

A continuació exposarem els relats dels participants, en què s'ha intentat respectar les paraules originals malgrat que puguin ser gramaticalment incorrectes, i que sovint barregen el català i el castellà. Per agilitar la lectura, s'han eliminat alguns fragments del discurs formats per paraules incompletes o vacil·lacions, tot i que d'altres s'han mantingut perquè constitueixen una part molt important dels relats, i reflecteixen tant el nivell de fluïdesa comunicativa dels participants com el seu estat emocional respecte als fets que descriuen. També per a un seguiment més àgil del text, en referir-nos als entrevistats s'ha eliminat l'article precedent al nom propi en la majoria de casos.

D'entre les múltiples opcions de presentació dels resultats, hem optat pel fil temporal, que és el que facilita una major comprensió de l'evolució de la vida i les experiències recollides. Així, començarem amb algunes dades prèvies a l'ingrés a la Maternitat i acabarem amb l'edat adulta dels entrevistats. Entremig apareixeran aspectes com l'adopció i la posterior cerca dels orígens, i les experiències de victimització durant la vida en internament. Hem classificat aquestes experiències segons els punts descrits per Daly (2014), cosa que permetrà valorar més fàcilment si podem parlar, en aquests casos, d'una victimització institucional infantil "històrica", com especifica l'autora. L'objectiu principal és que la lectura del relat permeti elaborar no un conjunt d'idees inconnexes, sinó una visió el més realista i propera possible de l'experiència vital de tots els participants i de la vida institucional en tota la seva amplitud.

Als efectes de completar la valoració final, en alguns punts concrets afegirem dades i opinions proporcionades per la periodista Carmen Alcalde.

3.1. Abans de la Maternitat

Les circumstàncies de l'ingrés a la Maternitat de la Mare Soltera són molt similars a les que s'han observat a les dades estadístiques. Va venir d'un petit poble de Burgos durant els anys 60 quan tenia 17 anys, com havien fet les seves germanes.

(...) cuando era jovencita, sí...íbamos a pueblos que celebraban fiestas, también allá... a bailar... bueno, sí, bien... un poco... quiero decirle... que no... podías comer bien... Ni vestir bien... pero bueno, los padres eran buenos, y ya está. (...) El pueblo es más arrastrao (...) Por muy mal que estés, aquí es mejor. Tienes más medios de... de poder... vivir (Mare Soltera, 2022).

Actualment és l'única viva de 5 germans. Quan va entrar a la Maternitat ja tenia un fill de 5 anys, el pare del qual l'havia deixat, en un altre internat. Després es va quedar embarassada d'un altre home 20 anys més gran que ella, que tampoc no va voler reconèixer el fill. A Barcelona treballava en el servei domèstic, i els caps de setmana els senyors de la casa anaven a buscar el fill gran a l'internat perquè ella el tingués a prop. El fill que va parir a la Maternitat, doncs, va ser el segon, i els dos germans tenen pares diferents.

En general, els participants que van néixer a la Maternitat i posteriorment van ser adoptats tenen poques dades (o cap) sobre les circumstàncies prèvies al seu naixement. La resta conserven records, no sempre transmesos per les seves mares.

L'Olga, per exemple, pensa que la seva mare es dedicava a la prostitució, i que ella és la segona de dues germanes nascudes a la Maternitat. Un dels homes amb qui tractava la mare va ser empresonat per qüestió de drogues i li van prendre la filla gran, que va estar un temps en un internat de Reus. Quan l'Olga va néixer la seva mare era soltera, estava en una situació difícil i la va donar en adopció a la Maternitat.

L'Àngels no té esperança de saber mai qui va ser la seva mare, ja que la van abandonar a Santa Maria del Mar i el capellà de la parròquia la va traslladar immediatament a la Maternitat. Tampoc no té cap constància de l'estat en què va ser trobada.

El Josep ha sabut que la seva mare, que era basca, va arribar a Barcelona acompanyada d'un germà, en José Luis (li va posar el nom en record d'aquest germà) i va estar en un pis del Raval regentat per monges fins que va poder ingressar a la Maternitat. No descarta que fos aconsellada per un capellà del seu

poble d'origen. En aquest cas, la mare no va viatjar per treballar en el servei domèstic sinó per amagar l'embaràs, ja que vivia en un poble molt petit, era mare soltera i ningú -excepte el germà- coneixia la situació.

El Cándido no sap qui era el seu pare. La mare era vedet i va fugir de Zamora durant la guerra. Vivia al Raval. Era molt bohèmia i bevia molt. Abans de tenir-lo a ell s'havia quedat embarassada 3 vegades i en tots els casos havia parit a la Maternitat i havia renunciat a l'infant perquè fos adoptat.

La meva mare era... la típica dona de l'Espanya gris, soltera, ignorant, le...le daba al botellón... abans no havia tetrabrik, era de cristal... (...), i... era vedette, o ballava al Molino Rouge, o estava a l'Apolo, o al Paral·lel, a... (...) La meva mare estava molt bé, la veritat sea dit, i la... la afectó molt la guerra. (...) Los homes, pues l'e... l'enganyaven. (...) S' enamorava, i després i... què vols que... te digui, i més en aquella època... Anava a parir a la Maternidad, i després les monges s'encargaban (Cándido, 1962).

Ell diu que va ser concebut durant una festa de vedets i que li sembla que el seu pare era un cap de policia de la comissaria del carrer Conde del Asalto. Dos germans van ser adoptats per un tiet que no tenia fills. La germana va ser adoptada per una parella que eren testimonis de Jehovà però es van fer passar per cristians per adoptar-la: "allà, o... si eres jueu, o... o mormón o de Jehovà estava prohibit, entones enganyaves, feies... una bona donació, això cega!" (Cándido, 1962).

El pare de Juan Carlos i el de Juan Antonio estaven casats. En el primer cas, semblava que inicialment el volia reconèixer però hi va haver una discussió entre els progenitors i finalment el van inscriure només amb els cognoms de la mare, que era modista i treballava per a la gent benestant de Bellaterra.

3.2. L'estada a la Maternitat

3.2.1. L'ingrés i l'estada de les mares. L'ingrés dels infants

3.2.1.1. L'ingrés de les mares

El Dr. Brossa recorda que les mares gestants passaven una primera visita al dispensari, i podien ingressar a partir dels 5-6 mesos d'embaràs. Sembla que no eren molt estrictes en aquest aspecte:

Al dispensari la visitaven, li prenién el nom, deia si... si era casada, llavors es mirava molt (...) Perquè... és un honor estar casada. (...) És un honor... penso. (...) Podien ingressar les embarassades a partir de 5 o 6 mesos. (...) I si això no era ben bé real, passava com a real (Dr. Brossa, 2021).

El doctor dona per fet que les mares solteres que ingressaven havien patit sovint maltractaments i agressions, perquè la seva actitud violenta entre elles suggeria que venien d'ambients conflictius, però eren aspectes que no es feien constar en l'informe inicial.

Imatge VII.1: Part de l'informe mèdic d'ingrés d'una mare al Pavelló Rosa

FICHADO

CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD DE BARCELONA

INSTITUTO PROVINCIAL DE MATERNOLÓGIA · SECCIÓN DE OBSTETRICIA Año 1964
 Profesor de Sala : Dr. S. DEXEUS Pabellón ROSA

Números: { de entrada anual 244 }
 { del parto . . . { General 327 }
 { Anual 206 } Fecha de entrada { en el Establecimiento 3-VII-65
 { en la Sala de Partos 3-VII-65

INTERROGATORIO

Nombre _____ Remitida por V. P.
 Naturaleza _____ Profesión Medicina Obstétrica Edad 29 a.
 Domicilio _____ Población Barcelona Provincia Cataluña
 Padre J. Palomares
 Madre V. S.
 Hermanos 2 V. S.

Antecedentes

- Hereditarios: Fímicos No Lúcticos No
 Psicopáticos No Malformaciones No
 Gemelos No
- Relaciones sexuales 17 Conyugales 29 a. Esterilidad _____
- Fisiológicos: Menarquia a los años 13 Tipo 4-5 Caracteres Normales
 Generales Ampliación 7. Súp.
- Patológicos: Operaciones De una riji en ojo izquierdo
 Ginecológicos _____
 Transfusiones No

Última comida: Hora 11.20 Composición Plata y dos plátanos

ANTECEDENTES OBSTÉTRICOS

Embarazo	Parto o aborto	Año	Puerperio	Lactancia	Hijo
1.º <u>E.N.A.T.</u>	<u>Espontáneo</u>	<u>1954</u>	<u>Apsintético</u>	<u>Mat. 2 años</u>	<u>Ap. de 11 a. V. S.</u>
2.º <u>E.N.A.T.</u>	<u>"</u>	<u>1958</u>	<u>"</u>	<u>Mat. 16 meses</u>	<u>Ap. 7 años V. S.</u>
3.º <u>Actual</u>					
4.º					
5.º					
6.º					

Observaciones 1.º en su casa 2.º Hospital clínico de Perille

GESTACIÓN ACTUAL

Época de las últimas reglas 30-IX-64 Parto probable 1.º Octubre Julio 65
 Hace 5 meses que siente movimientos fetales. Duración del embarazo a partir u. r. 276 días

INGRESO

Día	Hora	¿Hay contracciones?	Membranas	Tactos vaginales 48 horas antes del ingreso
<u>3-VII</u>	<u>12.30</u>	<u>No</u>	<u>Integras</u>	

Dilatación	Presentación	Encaje	Auscult.	Temp.	Pulso	Ten. arterial	Albúm. en la orina	Particularidades	Observaciones
<u>mucho</u>	<u>cef.</u>	<u>Libre</u>	<u>+</u>	<u>36,9</u>	<u>92</u>	<u>15/80</u>	<u>Neg.</u>		<u>Parto en Hospital de JERE</u>

Accidentes y complicaciones del embarazo antes del ingreso Tramía frecuente 7 Epis.
 Tans 6-4 primeros meses Edema sin fiebre

CONDICIONES SOCIALES

Vivienda _____
 Alimentación _____
 Trabajo _____
 ¿Pertenece al S. O. E.? _____ ¿Pertenece a algún otro organismo de asistencia médica? _____
 Cuidados prenatales _____ por el Dr. _____
 ¿Por qué acude al servicio? _____
 ¿Sabe leer y escribir? _____ ¿Reglas aritméticas? _____
 Ingresos familiares _____
 Asistencia que se le presta _____

(Font: cedida per Joan)

La Infermera descriu el tipus de noies que ingressaven:

Igual venien (...) amb el tren aquell de qualsevol manera... I venien aquí, venien a parir, perquè s'havien quedat prenyades, o eren d'aquí, o eren minyones... no tenien... no tenien casa, perquè les minyones dormien a les cases (...) per exemple una era cabaretera, l'altra... (...) ja tenia el pis i tot i es nava a casar, va quedar embarassada, el nòvio la va deixar... entens? i d'altres pues està clar, a casa seva no sabien res de res (Infermera, 2021).

Ella recorda que algunes mares ingressades estaven en habitacions més ben condicionades, pagades per parelles que ja s'havien de quedar el fill.

Jo veia matrimonis... a davant meu, matrimonis aixís [fa gestos elegants] d'aquests de l'època, parlant amb la Superiora, entens? (...) Són els que deixaven els cèntims (...). Se'ls veia... perquè allà la Madre Superiora sortia a fora, a despedir-los, entens? A fer-li el *paripé*... Amb la sonrisa... (...) I hi havia mares que estaven en habitacions de "pago", i les pagaven aquests matrimonis perquè quan naixés el crio... ja... era per amb ells. (...) o sigui, quan la mare entrava... i deia... "el nen el renunciarà? perquè clar, és una mala taca... per la família, per...(...)" per tot, i ella pues a la millor deia "sí", pues renúncia, llavontes es posava: "quan... quan neixi, ja l'ha renunciat", la posaven en unes habitacions bé. I pagaven aquests... matrimonis. (...). Com si diguéssim ara fa molta gent que fan... "d'alquiler" (Infermera, 2021).

Sor Teresa tenia contacte amb les mares en el moment de l'ingrés i diu que no recorda aquest fet. Afirmar que entre les mares ingressades hi havia molt poques prostitutes, i coincideix amb la resta de participants a afirmar que la majoria eren noies joves que treballaven en el servei domèstic. Segons ella, moltes havien quedat embarassades del senyor de la casa.

Pues casi todas las pobres chicas eran chicas de servicio, ¿eh? Casi todas eran... de los... de los señores, ¿eh? Y de los... y de los señoritos, ¿eh? ¡Cuidao! Pero es esto, la sociedad siempre ha... ha puesto una mancha y se ha cerrado y ahí han pagado las consecuencias las cuatro que venían del pueblo, que eran majillas, y monas, y guapas, y... pagaban, esa es la realidad. Con su hijo, automáticamente había algunas que se

desesperaban (...). Estaban abrumadas. (...) venían solas. Había mucha soledad (Sor Teresa, 2022).

La Mare Soltera explica que va entrar a la Maternitat quan li faltava un mes per parir el segon fill, aconsellada pels mateixos senyors de la casa on treballava: “Estuve en una casa que era una... gente muy buena, y me tuvieron allá (...) y ella misma me... me llevó allá” (Mare Soltera, 2022).

3.2.1.2. L'estada de les mares

Sembla que l'estada a la Maternitat no era sempre fàcil en termes de convivència: el Dr. Brossa recorda baralles freqüents entre les mares solteres que acabaven amb l'expulsió d'alguna d'elles. “Les dones, a vegades... hi havien unes baralles... discussions... eee... en fin, eren de difícil 'governar'”. [Preguntat pel motiu d'expulsió d'algunes mares] “(...) Generalment era... [fa gestos simulant cops de puny] Cada baralla...! (...)” (Dr. Brossa, 2021).

La Infermera coincideix en el mal ambient entre les mares. Pensa que hi tenien molt a veure les circumstàncies de vida que tenien, a vegades molt difícils. També menciona que la seva qualitat de vida a la institució no era bona: “Menjaven moltes sobres. (...) Les monges menjaven en el convent, hi havia... tenien noies que les servien i tot (...). No menjaven igual, no” (Infermera, 2021).

Així com el doctor parla de “governar”, Sor Teresa afirma que les mares eren expulsades perquè no es volien “doblegar”:

Algún caso, son esas personas que no... (...) Que no se doblegan. No se doblegan, por mucho que... y no se lo digas porque como... creen que tienen ellas la razón, automáticamente puedes decirle, que es: "bueno, a ver, es igual, diga lo que diga yo me quedo con esto" Y ya está. Y no hay... no hay que discutir, porque no hay nada que hacer (Sor Teresa, 2022).

Per donar un exemple del nivell de violència que es podia viure en la convivència amb les mares internes, explica un cas en què una d'elles li va llençar una cadira:

Un día estaba una desesperada y encima yo digo: “mujer, no te pongas así”. Cogió una silla, me la estrelló contra la... suerte que se quedó trabada en el armario, la silla, ¿eh? Pues mi reacción ¿cuál fue? Me puse a reír, y digo: “otro día a ver si tienes más puntería, porque esta vez no has tenido puntería.” “¡Ay, Sor, perdona!” Digo: “No, tranquila” (Sor Teresa, 2022).

La Mare Soltera, contràriament a allò que diuen els antics treballadors, recorda bona relació amb les companyes, i explica que els seus dormitoris tenien molts llits, tot i que a les nits no podien dormir gaire perquè se sentien crits de dones que estaven de part. Qualifica el menjar com a dolent, i recorda que les monges no menjaven amb elles. Va estar treballant en diverses activitats juntament amb les altres futures mares fins que va parir, abans de treballar pròpiament com a “mecànica”. Per exemple, recorda cosir “babys” per als infants interns.

3.2.1.3. L'ingrés dels infants

No tots els infants residents a la Maternitat hi havien nascut. Com hem vist, d'altres hi ingressaven la majoria de vegades perquè els progenitors no estaven en condicions de tenir-ne cura. Cap dels nostres participants no va estar en aquesta situació, però el doctor recorda que en els casos d'ingrés posteriors al naixement no es feien revisions especials per detectar si els infants havien rebut maltractaments previs, tot i que suposa que sí que en van patir: “Que no havien estat gaire ben tractats... (...) això... se suposava. Però e... es tapava. No sé com explicar-ho. He dit malament es tapava. Es passava per alt. (...) Però després tot molt bé” (Dr. Brossa, 2021). Els nens que ingressaven des de l'exterior no se sotmetien a quarantena en previsió de possibles contagis, únicament passaven a la infermeria si tenien febre.

Sor Teresa recorda l'ingrés d'un nen que va assistir al doble crim de la seva mare biològica i de l'amant de la mare:

La madre estaba con... con el fulano...(...) Se discutieron, se pelearon, pero se... se... se... él le pegó una puñalada, el otro le pegó un... el caso: los dos muertos. La criatura allí, hasta las ocho de la noche que no vino la policía... Bueno, el caso es que lo trajeron. “Si quieres llamamos al padre”, a su

verdadero padre... que era un encanto de hombre, que bueno, fue un cuadro inolvidable ese. Pues (...) esa criatura se la llevó su padre, como es natural (Sor Teresa, 2022).

Sor Teresa remarca que aquest no era un cas aïllat, ja que moltes vegades els infants que ingressaven a la Maternitat des de l'exterior ho feien en condicions extremadament precàries, i assegura que la institucionalització era una bona mesura per allunyar-los d'aquesta situació.

Uno venía con los dedicos como comidicos de las ratas. Otro no hablaba porque como lo tenían en un cuarto oscuro... No hablaba, no hablaba, hasta que el (...) el doctor e... Lamote de Grignon (...), el psicól.... el... el médico que venía (...) ese médico lo salvó. Al final hablaba, el chico. Un niño moníssimo. Pero... claro, nadie le habló, se estaba en un cuarto oscuro... Otra niña que... para... la alimentaba la madre que era una alcohólica, con melocotón, el melocotón con vino, y eso lo que comía la niña, pobrica. (...) Venían fatal los niños, fatal. Fatal. Mu... mucho mejor que los hubieran... que los dejaran, ¿me entiendes? (Sor Teresa, 2022).

3.2.2. Les instal·lacions

El complex de la Maternitat estava format, com hem vist, per diversos edificis, l'ús dels quals va anar canviant al llarg del temps. El Dr. Brossa recorda que cap als anys seixanta, en superar-se la tuberculosi, l'antic pavelló de tuberculosos es va convertir en l'anomenat Centre de Prematurs, que va funcionar amb molt d'èxit. Destaca que inicialment les mares solteres dormien als sòtans, en condicions molt precàries, i assegura que van ser les monges les que van acabar amb aquesta situació:

30 o 40 mares solteres que vivien... (...) i dormien als sòtanus del Pavelló Ave Maria, que el Pavelló Ave Maria era el ... el... la Conselleria de Sanitat, i, i les monges els hi feia molt... que fessin dormir (...) van fer les monges que sortissin les dones dels sòtanus (Dr. Brossa, 2021).

La instal·lació més controvertida és, sens dubte, el torn. Com hem dit en el capítol anterior, sembla que aquesta denominació no es referia a un torn físic, sinó a un tipus d'ingrés de l'infant, lliurat per una persona no identificada. Els entrevistats que van treballar a la Maternitat són els que recorden millor les característiques de l'edifici, i tots coincideixen que mai no hi van veure un torn físic. La Infermera confirma que es donava aquest nom als abandonaments anònims. També recorda que hi havia un hort, i que des del seu lloc de treball podia veure els infants considerats "subnormals", que estaven junts i sols en un pati:

(...) hi havien uns horts, es veu, bueno, jo els hi vist, hi havia un jardiner, una monja gran que després van desaparèixer, els van treure, però es veu que abans pues... que és lo que passa, les monges fan horts. Hi ha una mica de tomàquets i axís. (...)

Per la finestra de la infermeria es veia un pati on hi havia els nens subnormals. (...) un pati, un espai gran que segur que ara són de jardins o vés a saber... I des d'allí veia els nens que eren subnormals, perquè n'hi havien molts, eh? Molts. I clar, i els veies tu... a la millor tenien tres anys, quatre... (...) (Infermera, 2021).

Els participants que van viure a la Maternitat de petits tenen pocs records sobre les instal·lacions, i les coses que descriuen coincideixen en molts casos. L'Olga recorda "niñas, muchas niñas", i diu que a la nit se sentien crits, potser d'altres nens (podrien ser els crits de les parteres que descrivia la Mare Soltera). Tots parlen de les grans habitacions on dormien, amb multitud de llits. Alguns recorden una sala amb "hamaques¹²⁷" on feien la migdiada i una piscina on es banyaven a l'estiu, sempre vigilats per les monges, uns gronxadors, i una sala gran on passaven el temps entre classes. Aquesta sala és possiblement la que descriu l'Àlex com una sala de jocs, on podien reunir-se 15, 20 criatures o més, i on tenien pilotes, un tricicle i altres coses per jugar. Malgrat que va viure a la institució fins als 5 anys i mig, Àlex no recorda res més: pensa que potser aquests eren els records més agradables i que per això els conserva una mica.

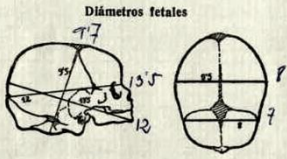
¹²⁷ Per la descripció que en fan, sembla que més aviat eren gandules.

3.2.3. Salut, nens "perduts" i mortalitat

3.2.3.1. Salut

L'antic personal sanitari de la Maternitat menciona alguns aspectes de la situació dels interns pel que fa a la salut. El Dr. Brossa assegura que als nadons se'ls feien moltes revisions i molt acurades, i que la mare biològica era qui decidia si volia alletar o no.

Imatges VII.2 (primera) i VII.3 (segona): Fragments de l'informe mèdic d'un nadó (any 1965)

LESIONES PARTES BLANDAS		ALUMBRAMIENTO	
Perineo: Desgarro de ____ grado.	Otras lesiones	Episiotomía	Indicación
Tipo de sutura	Anestesia	Operador	
Cantidad de sangre perdida: +100 gr.		Preparado por <i>Hta. Simeu</i> , Asistido por <i>Hta. Simeu</i> , Alumbrado por <i>Hta. Simeu</i>	
FETO		ANEXOS	
N.º 1209	Sexo ♂	PLACENTA	
Aspecto buena	Peso (3.200 gr.) 3.850	MEMBRANAS	
Talla (30 cm.) 52	Grilo 40	CORDÓN	
R.ª micción	Profílaxis ocular ulfase tándis	LÍQUIDO AMNIÓTICO	
Reanimación		Cantidad	
<i>Dr. misericordias</i>		Aspecto	
Test Apgar 10		Olor	
Bolsa serosanguínea		Particularidades	
Acabalgamiento			
Particularidades			
Diámetros fetales			
			
PUERPERIO			
Observaciones		Análisis	
1	<i>Buen</i>		
5	<i>Buen</i>	<i>6-VII-65</i>	
6	<i>Buen</i>	<i>Albuminico</i>	

CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD DE BARCELONA
INSTITUTO DE PUERICULTURA

AÑO 1945 CUNA 780

N.º 1207 NOMBRE [redacted] SEXO M PESO AL NACER 3870 H. OBST. N.º 266

ANT. FAMILIARES buena Nacido 1865 3870 SERALOGÍA Y VACUNACIONES
W. y C. Obligatorio
Grupo S. Rh. _____
Coombs. _____

ANT. PARTO Epitafio normal B. C. G. _____
W. Y COMPL. MADRE ? RH. _____ COOMBS. _____
REANIMACIÓN Respirato Jenner _____
RESUMEN HISTORIA RECIÉN NACIDO: Se le da el alta a los 20 días con peso
3740 g demandó 6 bib lactos para 40 ct (Mamá) Revac. Jenner _____
12-VII-45 Se separa ayuda Hepatitis N.º 4 con 7 DPT: 15-11-66
106 revisiones con consecuencia 23/11/66
X. Polio: 24-11-65
2-21-66
2-10-66

FIRMA DEL MÉDICO JEFE DEL DEPARTAMENTO _____

INGRESO: FECHA 17-VII-45 PROCEDENCIA Exp. N. EDAD Reclutada SIN SU MADRE _____
REVISIÓN: EFECTUADA POR EL DR. Peso al ingreso 3,650

Exp. fisiológica Reclutada para Evaluación
de la conducta de la conducta de la conducta
JUICIO CLÍNICO DEL REVISOR Reclutada

PESO	1.º Mes	2.º Mes	3.º Mes	4.º Mes	5.º Mes	6.º Mes	7.º Mes	8.º Mes	9.º Mes	10.º Mes	11.º Mes	12.º Mes
1300												
1400												
1500												
1600												
1700												
1800												
1900												
2000												
2100												
2200												
2300												
2400												
2500												
2600												
2700												
2800												
2900												
3000												
3100												
3200												
3300												
3400												
3500												
3600												
3700												
3800												
3900												
4000												
4100												
4200												
4300												
4400												
4500												
4600												
4700												
4800												
4900												
5000												

PESOS MENSUALES DURANTE 2.º AÑO		
Fecha	Peso	Talla
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		
21		
22		
23		
24		

PESOS TRIMESTRALES DURANTE 3.º AÑO		
Fecha	Peso	Talla
1.º		
2.º		
3.º		
4.º		

(Font: cedides per Joan)

Les malalties més freqüents eren respiratòries (broncopneumònies) i diarrees. Segons el doctor, els protocols d'higiene no eren rigorosos: “Era molt... d'estar per casa tot, sí, no hi havia tanta...” (Dr. Brossa, 2021). No es feien revisions mèdiques periòdiques, només si els infants eren candidats a confiament, per assegurar als pares d'acollida que la criatura estava en bon estat de salut:

Oh, ja ho crec¹²⁸! [riu] Jo havia fet moltes revisions. I deia sempre la veritat. Sí. Abans de ser adoptats, jo n'havia fet moltes. (...) i normalment quan es donava una criatura jo no, però els metges, els “jefes”, parlaven amb els pares (Dr. Brossa, 2021).

¹²⁸ Mostrarem subratllades les expressions en què els participants hagin fet un èmfasi especial.

La Infermera recorda especialment que hi havia un gran número d'infants amb discapacitats, molts dels quals havien estat abandonats pels seus pares a causa de la seva condició:

N'hi havien, eh? N'hi havien molts. (...) havia nascut un nen que d'aquí del cap [assenyala el lloc] (...) el cervell... (...) Tenia com obert. Era petitó, i me'n recordo que... era d'un matrimoni. I quan la mare va veure el nen, va agafar com una depressió i no el va voler, i el va deixar en allí i no va anar mai més a veure'l. I el portàvem pues a vegades a fer-li... daixò, i clar, feia una olor...! I el metge deia: "aquest nen, quina olor dins el cotxe, quina olor que fa...!" Estava fatal aquell pobre nen (Infermera, 2021).

Moltes de les experiències que expliquen els antics infants provenen de l'historial clínic que els ha proporcionat la Diputació¹²⁹, o de relats de la seva família. Miquel no té cap historial però sí les conseqüències: va patir una otitis durant la seva estada a la Maternitat, a causa de la qual ha perdut l'oïda esquerra. Segons l'historial mèdic del Joan, als 4 mesos també va tenir una otitis i una dispèpsia a causa de la qual li van practicar una paracentesi bil·lateral a l'abdomen¹³⁰. La Montserrat també va passar una otitis, que va retardar un temps la seva adopció: "la meua mare sempre m'ho... m'ho deia, això: (...) 'haguessis vingut abans a casa, però...' es veu que vaig... tenir un problema de... otitis, o... algo de l'orella" (Montserrat, 1965).

L'Álex va néixer per cesària perquè la mare tenia estenosi¹³¹ pèlvica, i ara ell també té estenosi, ja que és hereditària. Sembla que va estar a la incubadora, i de fet té un expedient mèdic extens perquè estava delicat, sobretot del cor. Juan Carlos recorda que van operar la mare d'apendicitis i que una monja el va anar a buscar una nit per veure-la. La seva mare li va explicar que ell havia passat hepatitis C i que havia estat internat a la sala on tenien les incubadores.

¹²⁹ La Diputació de Barcelona té un formulari a la seva pàgina web amb el qual els ciutadans poden sol·licitar totes les dades disponibles del seu ingrés i estada a la Maternitat, així com iniciar el procediment per conèixer els seus orígens i contactar amb la mare biològica si van ser adoptats (Diputació de Barcelona: <https://www.diba.cat/benestar/soc-una-persona-adoptada-i-cerco-els-meus-origens-biologics-casa-de-la-maternitat->).

¹³⁰ Punció que es fa en una cavitat del cos per treure'n serositat acumulada (DIEC): <https://dlc.iec.cat>.

¹³¹ Estrenyiment patològic d'un orifici o d'un conducte corporal (DIEC): <https://dlc.iec.cat>.

3.2.3.2. *Infants "perduts"*

Situem la història dels infants "perduts" en un lloc indeterminat entre el naixement, les patologies i la defunció. En els dos casos que hem tractat, l'ingrés a la Maternitat es va produir quan la mare estava de part (abril de 1960 i març de 1969). Les dues mares van entrar acompanyades del marit i van passar, per tant, al Pavelló Blau.

M. Carmen Silvestre és nascuda el 1965 i busca una germana, Alicia Silvestre Clares, nascuda el 20 o 21 d'abril de 1960. La mare, María Clares Ibáñez, havia tingut dos fills abans d'Alícia, un a la Maternitat i l'altre a l'hospital de la Vall d'Hebron. Sembla que els tres primers van ser sense anestèsia, per tant la mare va estar conscient en tot moment. Quan va néixer Alícia la mare va arribar a alletar-la, però sembla que la nena va començar a tenir febre. La van batejar a la Maternitat, perquè la mare havia insistit a fer-ho per si passava res. Li van dir que l'Alícia tenia "veringitis" [segurament vol dir meningitis]. La mare recordava que la nena estava molt vermella i que aixecava les mans amb desesperació.

Mi madre dice que la niña levantaba las manitas, como... dice con un "desosiego", roja... dice: "yo decía: 'madre mía, si se pudiera agarrar el pelo yo creo que se lo arrancaba' (...) La niña dice mi madre que estaba ardiendo. (...) Fue verla con fiebre, llevársela y no verla más (M. Carmen Silvestre, 2022).

Finalment, van dir a la mare que la seva filla havia mort. M. Carmen Silvestre explica que el dia abans que es posés de part la mare passejava amb els altres fills i va tenir un gran ensurt quan es van trobar un exhibicionista. A la Maternitat li van dir que aquest ensurt havia estat la causa de l'atac de meningitis de l'Alícia i de la seva mort posterior.

Ella dijo: "hombre, ayer me dieron un susto" y tal, "ah, pues seguramente que es eso", y le dijo: "si hubiera sido un niño (...) se lo expulsa la madre", ¿no? "Le hubiera pasado... le hubiera pasado a usted, pero como es una niña les pasa a ellas, se lo tragan ellas." No sé, una explicación muy tonta, ¿no? (M. Carmen Silvestre, 2022).

A la Maternitat els van oferir fer-se càrrec de tot, i els van dir que era millor que no veiessin la criatura perquè estava molt malament, cosa que segons la participant no sembla coherent amb el tipus de malaltia. La germana de la mare va insistir repetidament que volia veure la nena i no li ho van permetre.

Le dijo: "si quieren que nos hagamos cargo de todo, y tal.." Claro, mis padres estaban hechos polvo. Pues dijeron que sí. (...) [Mi tía] Dijo: "yo la quiero ver". (...) "Mejor que no la vean, porque está muy mal, porque eso afecta mucho..." pero ya te digo, mi tía sí que dijo: "pues yo sí la quiero ver". Y no la dej... mi tía fue por detrás, no delante de mis padres. (...) Y le dijeron que no, que no, que no, que no, que no, que no, que estaba muy mal y que no la dejaban ver (...) ¿Muy mal? Si se ha muerto de eso no... no se deforman ni quedan mal. No es un accidente. Y mi tía dice: "yo siempre me quedé con aquella cosa". Pero claro, tampoco tenía ni idea de que pasara esto.(...)

Mis padres no han sido tontos, ¿eh?(...) han ido al colegio los dos (...) no es que hayan sido pobres que no se enteraran (...) lo que pasa es que bueno, me imagino que los pilló en un momento... que no... no sabían cómo afrontar eso, no lo sé. (...) Es que bueno, tampoco vas a pensar que te lo vayan a quitar. Vas confiado (M. Carmen Silvestre, 2022).

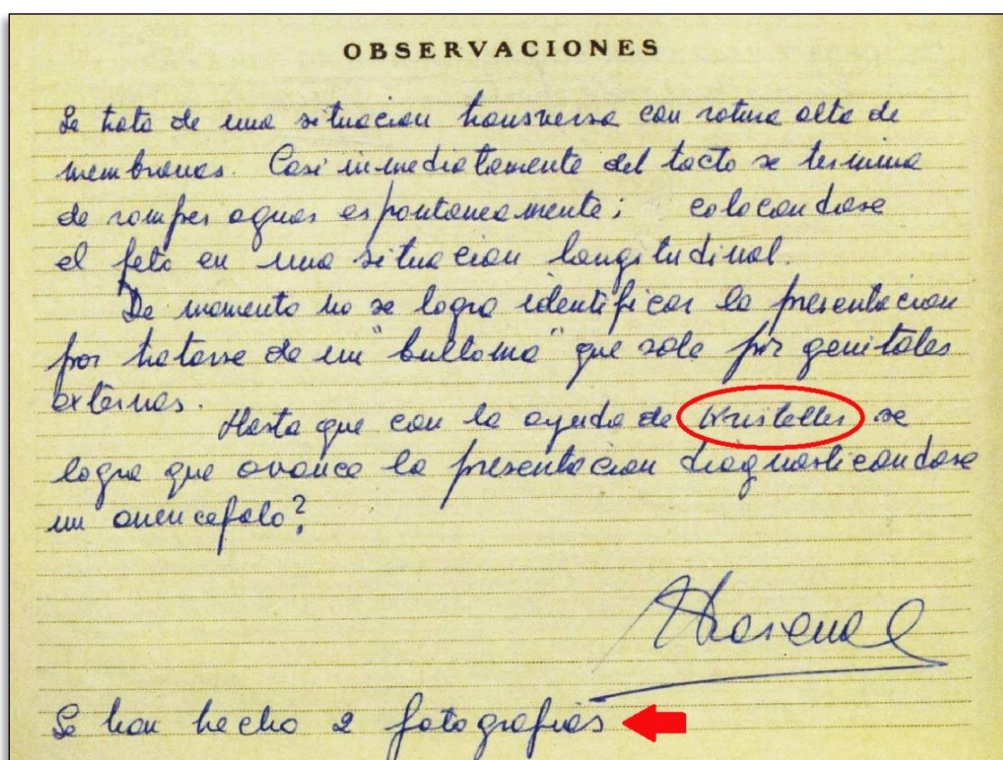
Fins a dia d'avui, la família se sent enganyada per l'explicació que els van donar. Tot i que l'Àlícia va ser batejada, no figura al llibre de família i no tenen cap certificat del baptisme.

El segon cas és el de Manuel Caballero i la seva dona Magdalena González, que va anar a la Maternitat per parir el segon fill el 10 de març de l'any 1969, ja que els van dir que no tenien dret a determinades prestacions de la Mútua L'Aliança perquè no portaven prou temps pagant. El Dr. Pascual li va fer la primera exploració i va assistir el part. Segons li van dir, la criatura estava creuada i se li havia de donar la volta. La mare diu que la van portar a un llit en un recinte que ella recorda com a molt fosc i fred i que al seu voltant hi havia diverses persones, homes i dones. Allà van començar a manipular-li l'abdomen i en una de les manipulacions (segons l'expedient, li van practicar la maniobra de Kristeller, avui totalment desaconsellada per la OMS i considerada un tipus de violència

obstètrica¹³²) recorda que la nena va sortir de sobte. Li van comunicar que el nadó tenia moltes malformacions i que havia mort d'anencefàlia¹³³ en el moment de néixer.

Y lo que sí que recuerdo así entre nebulosas es alguien que se agacha y lo coge, supongo, porque veo que... eso sí, entre sombras, que lo coge, ¿no? Y entonces pues nada, rápidamente se lo llevan, yo me quedo allí, al cabo de un rato, no sé cuánto tiempo, vienen y me dicen que la niña... (...) que ha muerto. Porque no tenía formada el... (...) cráneo, ¿verdad? (...) Eso fue un médico (Magdalena González, 2022).

Imatge VII.4: Fragment de l'informe mèdic de la filla de Manuel Caballero i Magdalena González, on especifica que es va practicar la maniobra Kristeller i es van fer 2 fotografies (març de 1969)

(Font: cedida per Manuel Caballero i Magdalena González)

Després del part va estar un parell o tres de dies en una habitació i li van donar l'alta. Diu que els dies de convalescència també els recorda com en nebulosa,

¹³² (World Health Organization, 2018; Manos et al., 2021; Mena-Tudela et al., 2021).

¹³³ Absència congènita del cervell. (*Gran Enciclopèdia Catalana*) : <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/>.

tot i que no sap quina medicació li van donar. A l'habitació estava sola, no hi havia ningú amb qui pogués parlar, i no recorda haver vist cap monja al llarg del procés. “Y a partir de ahí pues te dan el alta, te dan el papelito aquél... ‘no te preocupes, eres muy joven, ya tendrás más hijos’, y...” (Magdalena González, 2022).

A l'informe mèdic, que els progenitors van obtenir de la Diputació l'any 2019, diu que es van fer 2 fotografies a la nena (com es pot veure a la imatge anterior), que no estan incloses a l'expedient. La manca d'informació i les notícies sobre infants “robats” van incrementar la inquietud del matrimoni, que malgrat les seves gestions al Registre Civil i a Cementiris de Barcelona no han aconseguit trobar, a data d'avui, cap evidència de la inhumació de la seva filla, tot i que seguint els tràmits habituals hauria d'haver estat autoritzada per un jutge en ser informat de la defunció per part de la Maternitat.

Manuel i Magdalena no han esgotat encara totes les possibilitats d'investigació, però els tràmits són molt lents i les dades necessàries no sempre estan disponibles. En el pitjor dels casos, el matrimoni pensa que van aprofitar-se de la seva vulnerabilitat com a persones joves sense suport, i que potser per això la van posar en una habitació sola.

Ahora, desde hace un montón de años, las cosas cambian porque te puedes dirigir al doctor, pedir el expediente que tienes allí en el hospital, etc, etc, pero es que entonces...(…) otra de las cosas a tener en cuenta es que yo creo que... tienen en cuenta... el... la persona que va. (...) ¿Entiendes? No tienes a ningún apoyo. de familiares, etc, en quien... bueno, n... no sé, estás apoyado, o ellos pueden pensar... que hombre... Si hay detrás... una estructura familiar “x”, pues... ... la cosa, pues... mejor no complicarse la vida, vamos a ir a por éstos, a por las solteras que vienen aquí... a deshacer e... la criatura (Manuel Caballero, 2022).

3.2.3.3. Mortalitat

Hem vist en el capítol anterior que la mortalitat infantil a la Maternitat era superior que a la població en general. El Dr. Brossa destaca que inicialment, sobretot

quan no hi havia vacunes com la del xarampió, les epidèmies eren causa de mortalitat. “(...) Sobretot de sarampió. i... també hi havia... rosa, també hi havia varicel·les, hi havia malalties infeccioses i hi havien complicacions.” No té una idea clara de què passava quan un nen moria dins de la institució, però suposa que si no localitzaven a la família ho organitzava tot la Maternitat. “Suposo que ho devien fer per la parròquia d'allà. Ho feien legalment” (Dr. Brossa, 2021).

Sor Teresa assegura que mentre ella va estar allà no va morir cap nen:

Yo, gracias a Dios, el tiempo que he estado yo, no ha muerto ningún niño. Los años que yo estuve, no ha muerto... no ha muerto ningún niño. No ha muerto ninguno. O sea, pero imagino que si hubiera muerto, automáticamente como la madre ya está con ellos, se avisa a la familia, o... [Respecte als infants que estaven allà sense la mare] Ah, no, entonces se ocu... se ocupa la Dipu... el Ayuntamiento, y la Diputación, la Asistencia Social.... pero que, quiero decirte, que no puedo darte detalles porque no ha muerto, el tiempo que he estado yo no se nos... no ha muerto nadie, ningún niño (Sor Teresa, 2022¹³⁴).

3.2.4. El personal de la Maternitat

3.2.4.1. Personal sanitari: metges i infermeres

El Dr. Brossa afirma que la Maternitat era un bon lloc per aprendre per a un pediatre: “allí s'aprenia molt. S'aprenia lo normal d'u... d'un nen” (Dr. Brossa, 2021). Ell treballava amb infants de fins a 7 o 8 anys, i el seu horari anava de les 9:30 fins a les 12:30 aproximadament. Va començar fer una feina remunerada a principis dels anys 70. Tant ell com la Infermera recorden el cap de la secció d'infància, el Dr. Carbonell:

¹³⁴ Sor Teresa va treballar a la Maternitat de 1968 a 1976. Només entre 1968 i 1970 (últim any del nostre estudi) estan registrades les morts de 59 infants, 23 de menys d'1 mes d'edat, 23 d'entre 1 i 6 mesos, 5 d'entre 6 mesos i 1 any, 1 entre 1 i 2 anys, 2 entre 2 i 5 anys, i 5 de més de 5 anys.

En Carbonell era un home... bona persona... famós... en fin... molt bé. I...tots els fills, que van ser interns en allà, però després dels seixanta, em sembla. (...) Allà ell era el "jefe" de tot. Allà no es movia un...(...) i era bona persona, eh? Tots. (...) En Carbonell ho feia molt bé. En sabia molt (Dr. Brossa, 2021).

El Dr. Carbonell estava enfadat quan jo vaig entrar perquè resulta que els periodistes van publicar en els diaris que en els nens de la Maternitat els aliimentaven amb sopes d'all. I van deixar de dona'ls-hi, clar. (...) I ell deia: "no els hi donem, perquè tenim aixís mala premsa, però és un aliment molt bo" (Infermera, 2021).

Els antics infants interns no tenen cap record sobre metges ni infermeres, ja que de fet hi tenien molt poc contacte, només conserven alguna memòria esvaïda de les persones que intervenien de manera més directa en el dia a dia de la institució: les Germanes de la Caritat i les "mecàniques".

3.2.4.2. Les Germanes de la Caritat

El Dr. Brossa té molt d'interès a destacar que les Germanes de la Caritat feien una tasca extraordinària i generosa. Explica que vivien a la Maternitat, que a la nit hi havia una monja de guàrdia i que entre d'altres coses feien de puericultores i d'infermeres. No recorda si tenien formació per ser-ne, però lloa la seva habilitat.

Aquí m'agradaria dir-li a vostè que unes 20 o 25 o 30 monges atenien a una... a una quantitat de criatures que fa por, perquè l'any 60 ja n'hi havien... (...) jo diria que l'any 60 hi havien unes 300-350 criatures. I quantes mares solteres hi havia? Això jo tampoc ho sé segur, però 30 o 40 mares solteres (...) les monges no cobraven res, només tenien la manutenció i fer això... e.. és una cosa que l'església ha fet, i que se'ls ha de donar les gràcies. Se'ls ha de.... anaven... eren Filles de la Caritat... (...) no cobraven res!, O sigui, per vocació feien això (...) En sabien molt, eh? (...) tenien a l'oratori una capella, i allí hi havia missa per a elles.. (...) Les monges tenien molt de cosa assistencial, però poca... [es refereix a poca formació]. Eren molt bones dones, vocacionals (Dr. Brossa, 2021).

La Infermera, que tenia contacte amb les monges i amb algunes mares solteres, explica la seva visió sobre les religioses de la Maternitat:

Les monges estaven per tot arreu i tenien el mando per tot arreu. Allí no es passava visita, encara que fos l'enfermeria, el quiròfan, lo que sigui, que no estigués la monja present. I eren les que manaven a les noies, a tots els departaments, a més a més. Als safarejos, a cuines, a tot arreu. La Mare Superiora, que estava al davant d'un edifici que estava jo, (...) ella era la que se'n cuidava de... de governar-ho tot. Entre elles hi havia les seves disputes. (...) Elles tenien el mando absolut.(...) I no el deixaven, eh? Si era el quiròfano, a la millor el metge estava operant, i quan se'n dona compte ja ha netejat el bisturí o lo que sigui o les estisores i ja l'ha guardat amb la clau a l'armari. "¡Eh, que no he terminado!"

Elles mateixes t'ho deien: "la caridad empieza por uno mismo". Entens? i... i clar, i no era lo mateix per exemple la... la monja que jo estava, que estava en un puesto més o menys... bé, que la que estava a la cuina als safarejos, entens? (...) Si la casa era rica, de la noia, de la monja que havia entrat, segur que la posaven... de direccions d'algo. Si la casa era una pobra noia, en aquelles no (Infermera, 2021).

Sor Teresa explica que va ser enviada a la Maternitat des de la casa provincial de la congregació, que estava a Hostafranchs. Quan va sortir el títol de puericultora a Catalunya a finals dels seixanta, la visitadora superiora li va dir que es tragués el títol i així ho va fer, juntament amb 35 noies més, que van servir de reforç a la Maternitat. Assegura que hi havia molta harmonia entre elles, i que li sembla que dues de les 35 es van fer Germanes de la Caritat. Remarca que les puericultores cobraven 35.000 ptes i ella 300, i que fins aquesta petita quantitat no se la quedava, sinó que passava a la comunitat. Si tenien cap necessitat econòmica, les germanes havien de comunicar-la a la visitadora superior. Sor Teresa descriu el seu dia a dia, en un relat que reproduïm pel seu interès:

Me levantaba muy pronto por la mañana, si no era guardia aún pues nada, hacía mis oraciones por la comunidad, (...) y automáticamente rápido desayunaba y para... la Lactancia. (...) por ejemplo, te hablaré de la cuarta

planta. Entonces, en la 4a planta tenía parece que era (...) 32 niñas. 32 niñas... niñas o niños, ¿no? No, niñas quizá¹³⁵. (...) Entonces duchaba a las 32 niñas. todos los días. Estas niñas todos los días se duchaban. Todos los días. Entonces, ¿qué pasaba? pues que estas niñas e.... yo como era así también, pues... unas llevaban cola de caballo, otras llevaban trenzas, otras el pelo corto, o sea... no era aquello de "pelo a la garçon", no. Se acabó, se acabó, ¿eh? Conmigo se acabó. Eso era un día para mí... normal. Después (...) de.... de ducharlas, tal, pam, las llevábamos... les dábamos el desayuno. Una vez les daba el desayuno las llevábamos... una vez han desayunao, les dábamos una manzana (...), que tal y que cual, pum, a la... a la clase. Se les daba clase. [A la pregunta de qui feia la classe] ¡Nosotras! Nosotras lo hacíamos todo. (...) eso si era invierno. Si era verano, automáticamente el traje de baño y a la piscina, toda la mañana en la piscina, ¿eh? Eso en verano. Y en invierno, la clase. Una vez estaban en la clase (...) ya venían aquí, se les lavaba, a comer. Entonces, una vez comían, se les dormía la siesta. En los... en los catres, la siesta. Entonces se quedaban por ejemplo la que estaba de guardia o... quien fuera, yo iba a comer, si era guardia comía enseguida y me marchaba ya a la Lactancia. Entonces me quedaba en la Lactancia y me ocupaba de todos los salones, claro. Entonces estaba yo sola prácticamente, entonces las madres solteras estaban con sus niños, y tal y cual. Bueno, esto hasta las cuatro y media. A las cuatro y media ya venían las hermanas cada una a su planta, entonces le... le subía la puericultora un rato, yo subía, hacía un poco de oración y bajaba otra vez. Bajaba y entonces casi siempre nos íbamos a dar un paseo. Nos íbamos a pasear, por aquí, sí, bajá... salíamos por la Diagonal, dar la vuelta y tal, llegábamos a casa, cenaban tranquilamente, las acostábamos, entonces se quedaba quien fuera. Yo si ese día además de guardia era vela, pues cenaba y tal, y a las ocho y media m... ocho y media-nueve menos cuarto me iba a hacer la vela, y hacía la vela con una señora sola. Y hacía la vela de toda la Lactancia y de toda la... de toda Maternidad prácticamente. A la clínica no, ¿eh? La clínica era aparte (Sor Teresa, 2022).

¹³⁵ Ens diu que eren nenes d'entre 1,5 i 2 anys.

La germana destaca també alguns aspectes de la feina que feien les monges. Per exemple, recorda donar el biberó als infants:

A la una, tal, dábamos los biberones. Los biberones que tu comprenderás que éramos dos personas dando biberones... 180 biberones lo menos, ¿eh?(...) Pues mira, gracias a Dios nunca se atragantó ningún niño para beber. Nunca, nunca. Ahora, yo (...) me encomendaba a Dios: "Señor, por favor, que no se me atragante nadie". Porque es que era... pero bueno, muy bien (Sor Teresa, 2022).

La instrucció que donaven les monges als infants era molt bàsica: les lletres, els números... "El día que tocaba por ejemplo 'La Naturaleza', pues íbamos al... comienzo del jardín y había llovido por ejemplo, a buscar caracoles, nos pasábamos la mañana buscando caracoles" (Sor Teresa, 2022).

Finalment, la germana destaca com a molt important la tasca pacificadora que exercien amb les mares solteres residents a la institució:

Estas chicas estaban... estaban desesperadas. Entonces, necesitaban personas que las... que las apaciguaran, ¿no? Que no... no les pusieran nerviosas. No, y he visto actitudes de... hermanas en... en este... Maternidad entrañables, entrañables, ¿eh? Sor Julia, que era la... la que sacaba de... Administración (...) era una persona... no tenía nunca... si vieras como trataba... tenía una persona... una chica, por ejemplo, "¡Que no sé qué, que no sé cuántos...!". "A ver, ven, hija, ven...". La cogía así, se daba la vuelta, se iba a... (...) se sentaba allí con ella... esa... esa actitud, de escuchar a una persona, salir de su sitio y sentarse, para mí era una lección (...). Y siempre, siempre salía la persona... era otra persona cuando salía. Porque estas personas necesitan eso: cariño, atención y que le traduzcan su pena. (...) Ahora las cosas porque... todo el mundo... "¿y qué? he tenido un hijo, ¿y qué?". Antes, no: "He tenido un hijo", pues fuera. La sociedad (...) la quitaba de enmedio. Era eso nuestra sociedad. La sociedad (Sor Teresa, 2022).

La Mare Soltera diu que va ser una germana anomenada Sor María (no sabem si la mateixa) qui li va proposar deixar el fill a la Maternitat, i en Cándido diu que Sor María va ser qui li va explicar la història de la seva família biològica i li va fer saber que tenia més germans, tots adoptats: "era como la jefa de la tribu", diu.

Sor Ángela, el nom de la qual apareix en molts dels documents estudiats, és una altra germana que els antics treballadors recorden. Segons el Dr. Brossa, "tenia do de gents. I sabia... sabia resoldre els problemes. Tenia una simpatia... Sor Ángela (...) no estava enlloc i estava a tot arreu" (Dr. Brossa, 2021). Sor Teresa explica que Sor Ángela estava a Consergeria, fent feines d'administració juntament amb Sor Julia. Elles dues omplien els llibres d'entrades dels infants i de les mares, per exemple.

Sor Ángela y Sor Julia eran las dos... eran las dos que llevaban toda la administración. Además, dos personas de administración con muchíííííísima prudencia, ¿eh? (...) O sea, que quiero decirte que estas cosas han de ser... han de hacerse como se hacían, con mucha prudencia y... con mucho respeto. Entonces, sobre todo los... que venían a buscar una criatura venían a buscar un hijo. No un niño que lo han dejado abandonao. Un hijo, y esto no es lo mismo. Entonces, lo que te he dicho, respeto (Sor Teresa, 2022).

També recorda Sor Maria Jesús, que estava a càrrec de la roba dels infants interns, i Sor Evelia, que estava a l'edifici per a nens retardats, amb el Dr. Lamote de Grignon. La Infermera es recorda especialment de Sor Carmen, que estava amb ella a la infermeria.

Era de Santander, la veritat, no... ens estimava massa a... Catalunya ni a nosaltres. (...) si... es tenia que anar a buscar sang a l'hospital de nens per fer una transfusió perquè no en teníem... Ella em donava cèntims per un taxi, i m'anava en un taxi a l'hospital de nens a buscar la sang per a la transfusió (Infermera, 2021).

3.2.4.3. Altres treballadors

La quotidianitat de la institució requeria que intervinguessin altres treballadors que els antics interns recorden vagament. Ramon parla del vigilant de nit, de qui no recorda el nom. Era gran, prim, tenia el cabell blanc i portava una bata blanca. Li faltava un braç (li sembla que el dret) i els perseguia com podia. Diu que li feia gràcia i que era bondadós.

Nos trataba, dentro de sus posibilidades, como los niños que éramos. Lo de buena persona lo digo porque, aparte de castigarnos únicamente de cara a la pared cuando conseguía atraparnos, si nos hubiera delatado más de uno nos hubiéramos llevado unos buenos mamporros (Ramon, 1963).

Juan Carlos recorda que tenien dues curadores, una a qui deien "La Gorda" i una que era sord-muda. Juan Antonio parla de treballadors als qui anomena "frikis" (sic): segons ell, persones una mica retardades que feien servir per controlar-los (aleshores, segons diu, feien servir el terme "chirulos" i "chirulas"): " gente que... com... subnormales, sempre utilitzaven gent... gran, ja... eh? que las utilizaban también para... co... como... para controlarnos, o... que no habláramos" (Juan Antonio, 1964).

3.2.5. Victimització de les mares a la Maternitat. Les "mecàniques"

El Dr. Brossa coincideix en el fet que es considerava obligatori que les mares residents treballessin en tasques diverses, tot i que fa servir el concepte "ajudar": "Havien d'ajudar... (...) la sales de lactància, recordo... no hi havien masses mares que... cada... mare d'allà atenia quatre o cinc criatures. (...) Clar. Havien de... havien de tirar una mà" (Dr. Brossa, 2021). La Infermera explica que les "mecàniques" feien feines molt dures, cobraven unes 400 ptes. al mes (com efectivament consta a les nòmines) i el règim de vida era de tipus carcerari. Asegura que feien festa una tarda al mes i que algunes mares s'escapaven perquè no aguantaven la duresa de la disciplina a què estaven sotmeses.

“Les noies e... jo, si no recordo malament, cobraven unes 400 ptes. al mes, per treballar ja t'he dit, del dematí fins a la nit. Saps quants dies feien festa? Una tarda al mes. Se n'anaven... després del biberón del migdia, i a les nou tenien que estar perquè tenien que donar el biberon, en allí. (...) Hi han uns pasillos... immensos, (...) tu saps molt bé que no hi havien fregones... elles estaven agenollades a terra amb una baieta..... d'aquelles d'escórrer, clar, sense protecció als genolls ni res... Amb fregalls, les escales també, tot... tot amb fregall i fregona, i les monges són molt exigentes i molt mandones. Unes vidrieres amb aquelles d'axò que es tenien que netejar que quan se començava per aquí i s'acabava es tenia ja que tornar a començar... M'entens? Elles feien... canviaven els nens, elles donaven els... els biberons, (...) feien les papilles, quan era la tarda (...) tenien que pelar pues la fruita, el plàtano, i la galeta, i... i els hi donaven e... la "merienda". (...) Dormien allí, no les deixaven sortir, estaven allí com presoneres, una tarda al mes sortien d'aquella... d'aquell recinte amurallat! (...) algunes que després per... per les tàpies, s'es... s'escapaven. Sí. I si havien arribat tard, (...) saltaven, si podien. Era... era una mala època (Infermera, 2021).

Sor Teresa considera que les mares solteres treballaven poc (també ho veu com una ajuda), i que eren les monges les qui assumien la major part de la feina. "Hay muchas formas de ayudar. Por ejemplo, hay algunas que se ocupaban por ejemplo de... de limpiar los... los... los biberones... (...) Ya cuando vino el personal y tal, pues el trabajo también les cambió a ellas, ¿entiendes?" (Sor Teresa, 2022). La germana només compta com a ajuda real i útil la que van tenir quan es van incorporar les puericultores externes, i considera que les mares internes estaven una gran part del temps amb els seus fills.

Si la madre no renunciaba, automáticamente se quedaba con la criaturica los días que fueran, cuando le daban de alta bajaba a la Lactancia, la dejaba en el primer piso, la criaturica, donde está, y ella por ejemplo pues en una habitación donde estaban las madres, y acudía pues a la hora del biberón, a la hora de no sé qué... a la hora de descanso cogía a su hija y se la llevaba a pasear o adonde sea... (...) Maternidad, en un principio, las hermanas lo llevábamos todo. No había personal de nadie. Únicamente ayuda, entre comillas, de las madres solteras, que ayudaban poquito

porque claro, ellas tenían que ayudar poco porque tenían que estar por ejemplo dar el biberón a sus niños, luego tenían... después de comer ellas cogían a su criatura y se la llevaban a... a... a... a...a a pasear, o bueno, estaba con ellas, entonces nosotras estábamos todo el día (Sor Teresa, 2022).

La Mare Soltera diu que estar allà era com estar en una presó, que portaven un uniforme i que havien de fer feines molt dures. No li resulta agradable parlar d'aquella època:

Parecía que estaba secuestrada, porque no te dejaban casi pasear por el jardín. Había como sótanos... (...) y allí... y... ibas a hacer... las... las tocas para las monjas. Que las ponían con almidón y luego tenías que hacer así, así, así [fent veure que treballa amb les mans] hasta que se secaban (Mare Soltera, 2022).

Carmen Alcalde va estar esporàdicament a la Maternitat visitant una amiga que va parir allà i que s'hi va quedar tres nits. Destaca que una de les feines que tenien algunes "mecàniques" era fregar el Pavelló Blau (el de les mares casades), on veien que les instal·lacions estaven millor condicionades que les del Pavelló Rosa, fins i tot amb joguines per als infants.

Com a dones solteres que eren, les mares d'alguns dels entrevistats van estar treballant a la Maternitat com a "mecàniques". Els fills ens expliquen que no totes van fer aquesta feina, ja fos perquè tenien altres ocupacions o perquè no eren del gust de les germanes, com hem vist al capítol anterior. Cándido diu que les mares que es quedaven eren les menys conflictives: "Hi ha una jerarquía de poder de monges i mares internes. Que para darse poder daban pit a otros nens (...). Les mares que no funcionaven les ficaven fora... i se quedaven les mares que funcionaven. Que adoptaven la doctrina" (Cándido, 1962). Està convençut que a la seva mare no la volien treballant allà perquè era vedet i de vida "dissoluta", i considera que les mares que treballaven a la Maternitat tenien un estatus superior a la seva.

(...) Lo que passa que hi havia dos tipus de mare. Havia la mare que era jove i l'havien enganyat en el pajar... I paria, i estava al costat del... del...

perquè estava prohibit avortar... (...) i complia los punts... los méritos i tot, de... aquestes monges como veien que aquesta mare ho complia, pues li donaven treball. (...) Ajudaba... o a la cuina, o a Hogares Mundet (...)... i la meva mare... què dius...! (...).

[altres nens] han tingut mares bé... con sentido común (...) Les han enganyat el... el marido, en aquella época de bonança sexual, y lo han parido, però ahí estava amb el nen, y... les han dado una adquisición de... de vida, de... Però jo no, jo he tingut una mare loca... por... por...por... bohemia, no estava molt bé (Cándido, 1962).

Els participants tenen un punt de vista coincident sobre el significat d'aquesta "prestació":

Después del parto y al terminar el período de convalecencia, se quedaban allí y enlazaban para cumplir con el tiempo de castigo. (...) la Iglesia (como acólitos del Gobierno de Franco) imponía sus normas de represalia a las mujercuelas pecadoras (según el punto de vista de los curas) como mi madre (Ramon, 1963).

Juan Antonio també considera que la feina que feien les mares allà no era vista com una feina sinó com una penitència, gairebé a un nivell d'explotació (sic) a canvi de poder reconèixer el seu fill i estar amb ell: "No consideran que era trabajo. Consideran que eso era... pa... pa... (...) pagar el pato por el pecado" (Juan Antonio, 1964). El treball -reflexiona el participant- devia ser especialment dur quan acabaven de parir i s'havien de dedicar a diversos nens, apart del propi.

3.2.6. Victimització infantil a la Maternitat

En els casos de victimització és on comencem a trobar més records dels participants. Són fets que els han deixat una empremta profunda, tot i que en alguns casos, com veurem, han aparegut en moments posteriors de la vida, a la manera d'un flaix de la memòria. Presentarem aquests fets classificadament, tal com hem dit abans.

3.2.6.1. Aïllament i separació

3.2.6.1.1. De la família i la cultura

La renúncia al fill per part de la mare era un moment clau perquè implicava la desvinculació definitiva entre ambdós. Per facilitar les renúncies es van establir i consolidar una sèrie de mecanismes. El principal, en què coincideixen tots els participants, és que les mares que no volien renunciar al fill, com també es desprèn de l'anàlisi documental, havien de quedar-se un mínim de temps a treballar a la Maternitat (mencionen 2 o 3 mesos). Si la mare marxava sense renunciar, hagués complert el temps obligat de treball o no, tenia prohibit veure la criatura fins que no havia complert un any d'edat, i només un cop al mes¹³⁶. També intentaven que la mare, si marxava sense l'infant, no li posés els seus cognoms (el Dr. Brossa ho anomena "afillar-se'l") per poder donar-lo en adopció.

Llavores hi havia... hi ha ... (...) no recordo bé, però si se'n volia anar, si se n'anava... Havia d'estar allà un... temps... un mes o dos mesos... però si se n'anava llavores no podia veure la criatura més que una vegada al mes. (...) si se n'anava de seguida, llavores havia havia d'estar molt temps sense... més temps sense veure'l (...) Però... si se l'havia afillat... [fa que no amb el cap].

Generalment no eren tantes renúncies com diuen, eh? Perquè no es podien adoptar. (...) Perquè (...) estava afillat. (...) La mare li havia donat els cognoms, d'alguna manera... l'havia registrat com a seu... (...) O l'havien obligada: "escolti, pues si vostè el vol, ha de firmar això." Se li posava la responsabilitat (...) si se'n volia anar, si se n'anava... i si decidia marxar, si marxava abans d'una... procuràvem que no... e... se l'afillés... perquè si se l'afillava, llavors no el podien... L'afillament és... és per sempre (Dr. Brossa, 2021).

¹³⁶ Alguns participants parlen de 15 dies.

Els participants coincideixen en el fet que la renúncia es buscava amb interès. La Infermera considera que les monges no intentaven fomentar la responsabilitat materna ni la unió entre mare i fill. Ho explica així:

Si elles volien quedar-se el nen, tenien que fer... tenien que quedar-se en allí a treballar. Treballaven des del dematí a primera hora, fins a la nit. (...) Si no el volien... això, tenien que firmar la renúncia d'aquell nen. Aquell nen quedava en propietat de la Maternitat...I e... els que tenien sort anaven adoptats per famílies benestants de Barcelona.(...) Les monges, per molt catòliques que fossin, no miraven perquè la noia... perquè... "escolta, això no està bé, abandonar un fill..." Al contrari. Perquè...els matrimonis donaven calers, eh? I els cèntims són els cèntims, entens? (...) Ademés, no eren noies... generalment, no eren noies cultes, enten-me... (Infermera, 2021).

A Sor Teresa li sembla recordar que a les mares se'ls plantejava signar la renúncia molt aviat, fins i tot abans de parir, de manera que no arribaven a veure mai el fill.

No llegaba ese momento de presentarlo, porque... digo yo, ¿eh? Porque yo ahí no... no entraba. Pero... en... en ese momento ya decía ella, cuando... "no, no, renuncio" (...). Entonces, si renunciaba... La criatura nacía, y ya está, así que... la bajaban a Lactancia, y ya está (Sor Teresa, 2022).

No li consta que cap de les que va renunciar des del primer moment tornés mai a recuperar la criatura.

La Mare Soltera afirma que ella no va voler renunciar al fill, tot i que les monges li van oferir. De fet, li van dir que deixés el nen allà perquè ja en tenia un altre: "Cuando... me vieron llegar dice la monja: 'usted ya tiene uno, ¿qué va a hacer con este? ¡Déjele pa la casa!' Y dije: 'No, no, no. Yo... cuando pueda ya me lo llevaré'" (Mare Soltera, 2022). A més, fora de la Maternitat hi havia una amiga que no tenia fills i també volia el nen. En decidir que volia donar els cognoms al fill va haver de quedar-se a treballar a la institució:

La que... lo tenía y... no... y lo renunciaba, que dice... que decían...Pues ya se podía salir en seguida. En cuando les daban de alta se iban. Pero había

muchas que... en cuanto lo tenían se marchaban, no querían ningún cargo [riu]. Había de todo (Mare Soltera, 2022).

L'Olga pensa que la seva mare, que ja tenia una altra filla en una institució diferent, va ser coaccionada perquè renunciés. La seva germana, amb qui avui dia té contacte, li va dir que la mare no la volia abandonar.

Y yo creo que fu... ahí fue coaccionada. O sea, sí que ella libremente firmó, pero estoy convencidísima de que... incluso en eso mi hermana está de acuerdo conmigo, que su... su... su madre, bueno, nuestra madre se lo había dicho a ella. (...) Claro, "ya tienes una hija... en un internado..." yo creo que mi madre también se ganaba la vida como podía... (...). A ver, es que esto es un poco... yo creo que mi madre... para sacar... salir adelante, pues... se dedicaba a... a la prostitución. (...) Yo sé que a... que a ella la obligaron a darme. Y tuvo que firmar por su su... por su situación (Olga, 1966).

Imatge VII.5: Mare de l'Olga (a la dreta, amb vestit blanc) agafant de la mà la seva filla gran (data desconeguda)

(Font: cedida per Olga)

Àlex explica que la seva mare va al·legar no tenir recursos econòmics per mantenir-lo, però a l'expedient no hi constava el document de renúncia de la mare. Des de la Diputació li van dir que en aquella època no es demanava, però ell no dona credibilitat a aquesta informació.

Cándido va néixer quan la seva mare ja era gran per a l'època (uns 40 anys aproximadament), i no va voler donar-lo en adopció, tot i que el va deixar a la Maternitat. Diu que les monges es van enfadar amb ella perquè Cándido era un infant atractiu, que cridava l'atenció, i ja tenien la renúncia preparada:

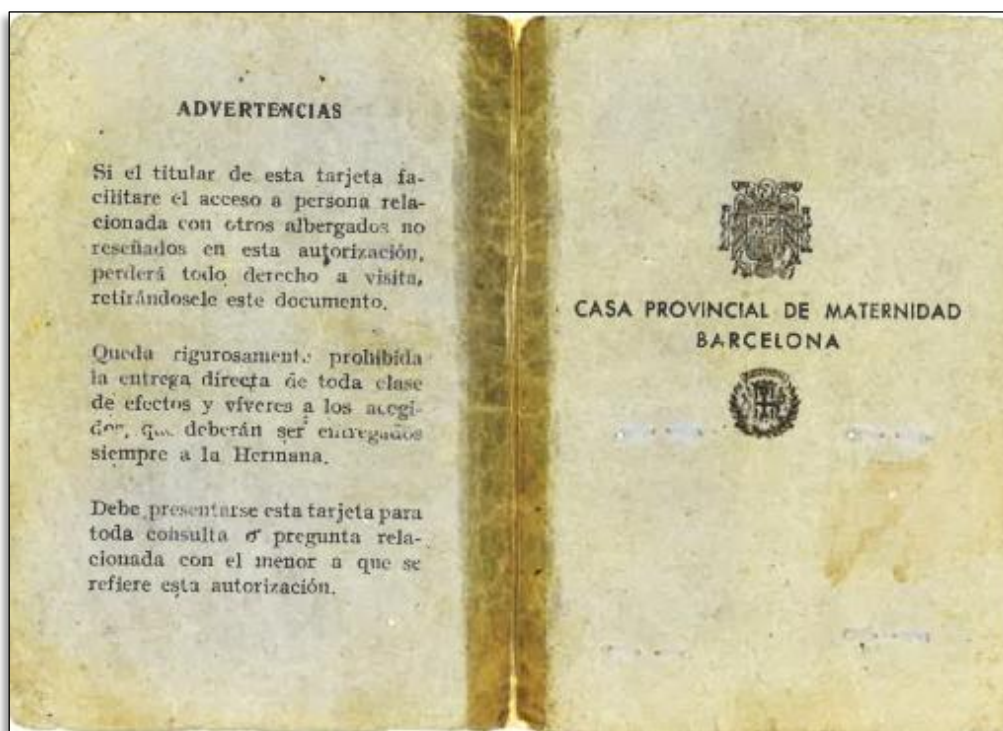
La mare... [riu] anava allà i deien: "¿Otra vez, María?" I... como era... del món de la nit, doncs... no lis feia molta gràcia. Entonces le... le... le menjava el coco, i... i als meus germans lo adoptaven. (...)

La meva mare se encaprichó amb mi, que "¡al Candidito, al Cándido que no me lo toque ningún!". Porque yo, la característica... els ulls blaus, ros, i (...) això... crida! (...). Sí, me lo ha co... sempre me lo ha contat la meva mare! (...) ja tenien tot preparat, els papers i tot, els pa... (...) perquè la meva mare fallava molt a... a l'internat, les visites. I diu: "aquest l'ha abandonat, com als altres" (Cándido, 1962).

Per a les mares que no havien renunciat, les visites -regulades estrictament per la institució mitjançant l'emissió i posterior control de les anomenades "targetes de visita" - eren l'única via de contacte amb els infants¹³⁷.

¹³⁷ L'emissió de les targetes de visita no era automàtica, es feia a petició dels familiars. Sembla, en tot cas, que el període d'un any comptava a partir del naixement de la criatura, de manera que les mares que marxaven immediatament, si no renunciaven, trigaven un any a tornar a veure el fill, i les que es quedaven a treballar un temps veien reduït aquest temps d'espera.

Imatge VII.6: Tapes obertes d'una targeta de visita de la Maternitat (data desconeguda)

(Font: AHDB)

El Dr. Brossa opina que les mares, tinguessin la feina que tinguessin, sempre tenien lliure el diumenge per visitar el fill. “El diumenge els hi donaven sempre. El diumenge es respectava molt”. Assegura també que la manca de visites mensuals era senyal de manca de preocupació per la criatura: “quan una mare no venia al mes... o venia molt poc... [fa que no amb el cap] (...) malament” (Dr. Brossa, 2021).

Sor Teresa afirma que les visites eren els diumenges, que a vegades no eren els progenitors, sinó els avis els qui les sol·licitaven, i que la freqüència amb què es produïen depenia de l'assistent social o del jutge. Dona a entendre que les visites eren una font freqüent de problemes, perquè a vegades el pare o la mare hi anaven el mateix dia acompanyats cadascun de l'amant i les dues parelles discutien: “ (...) te venía el marido... con la fulana, y la mujer con el fulano, (...) Y encima la niña con... como una... bueno..” (Sor Teresa, 2022). També afirma que els infants moltes vegades no volien veure els progenitors:

"Va a venir su... tu padre." Y decía la cría: "¡ah, no, no, yo no lo quiero ver, yo no quiero ver a mi papá, yo no lo quiero ver a mi papá!" Y le decía: "¡Es que está trabajando tu papá, no podía venir porque estaba trabajando, mujer!" "Ah, bueno, bueno...". ¡Porque tampoco le podías decir que era... es un sinvergüenza! [riu]. Era difícil (Sor Teresa, 2022).

Explica també que, com que les visites sovint eren conflictives, sempre hi havia mossos d'esquadra a prop per si es produïa algun incident. Recorda especialment la visita d'un pare -que, segons assegura, estava borratxo- a les seves filles internades de 4 i 3 anys. Ella no volia que les nenes el veiessin i el pare la va amenaçar amb una navalla. La nena més gran, segons afirma, pensava que el seu pare volia matar Sor Teresa. En una visita posterior, la nena no volia veure el pare i ella va suavitzar la situació dient que el pare havia fet broma.

"¿Que no voy a ver a mi hija?" ¡Bum! Me pone hacia la pared, saca una navaja y me la pone así. [Com si li posés al coll] (...) Digo: "Haz lo que quieras, pero (...) no te voy a dejar ver a tus hijas en estas condiciones." Y las criaturas, la mayor: "¡No le hagas daño, no le hagas nada papá, no le hagas nada a Sor Teresa¹³⁸, no le hagas nada a Sor...!" La gente así [mira fixament] Vino un mozo de escuadra... bueno, un escándalo... bueno, nada, se marchó (...) y la mayorcica así [fa cara trista]. Digo: "¿Qué te pasa, Laura?" "Mi papá te quería matar". Digo: "No, ¿no sabes que no sabía lo que hacía?" "Te quería matar". "Que no, mujer, no sabía lo que decía. Estaba... estaba jugando." "No, no estaba jugando", (...). Bueno, al domingo siguiente viene. (...) sin estar borracho. Viene y la niña [fa com si estigués espantada]. Me acerco yo de estampida, delante de la niña, y digo: "¿Verdad que estabas jugando el domingo? ¡Dame esas cinco!" Y él: "Sí que jugaba, hermana, sí." Y me da las cinco. Digo: "¿Has visto?" "¿Así que no la querías matar?" "¿Cómo iba yo a matar a Sor... a Sor Teresa?" "¡Ay, papá, cuánto te quiero!" (Sor Teresa, 2022).

La Mare Soltera afirma que els infants podien ser visitats cada 15 dies, i recorda les visites de la mateixa manera: "Lo tenían allí en un saloncito y entrabas y lo

¹³⁸ Hem canviat el nom del relat per fer-lo coincidir amb el nom fictici.

veías, sí.” (Mare Soltera, 2022). Quan havia d'anar a visitar els fills gairebé no menjava perquè estava treballant a casa dels senyors i havia d'anar corrents perquè tant la Maternitat com l'internat on tenia el fill gran estaven molt lluny.

Imatge VII.7 (esquerra): Juan Antonio a la Maternitat esperant la visita de la seva mare i Imatge VII.8 (dreta): Juan Antonio a la Maternitat amb la seva mare (any 1964)

(Font: Cedides per Juan Antonio)

Juan Antonio afirma que quan va fer un any li van donar a la seva mare la targeta de visita. Destaca la dificultat addicional que suposaven les visites per a les mares, que un cop havien passat tota l'etapa de “mecàniques” havien d'anar a veure els fills potser lluny d'on treballaven, i amb horaris de visita rígids: “Tu t'havies de... de... d'ajustar amb el servei domèstic, suposo, eh? I anar una estoneta... clar, els transports no eren tan fàcils com ara!” (Juan Antonio, 1964). Explica que les visites de la mare eren molt espaiades i se li feia estrany veure-la.

Venia de uvas a peras, u... una vez... una vegada al mes, i... i clar...(...) ... i la sensació de... de... de... de trobar la teva mare, i... i... i allò de... eh...

complicat. (...) em cridaven i la meua mare estava allà. I ja està. I des... d'allà, un altre cop a... al redil [riu] (Juan Antonio, 1964).

3.2.6.1.2. De la comunitat

Dins de l'organització de la institució es donava per fet que el contacte entre nens i nenes estava totalment prohibit. D'altra banda, als infants de la Maternitat en moltes circumstàncies se'ls traslladava la idea que eren infants "diferents". El Dr. Brossa explica que "aquests nens, eren nens... no tan espavilats, ara la canalla és molt espavilada. Aquests no" (Dr. Brossa, 2021). Quant a la ubicació dels prematurs i els discapacitats, sembla que els fills de mare soltera no s'acostumaven a ingressar al Centre de Prematurs: "El Centre de Prematurs va funcionar molt bé. Però vaja, un excés de nens prematurs en allà on estàvem nosaltres, a baix... [nega amb el cap]. (...) Venien més aviat de... de les... de les casades. O venien de fora" (Dr. Brossa, 2021). També sembla que els nens que eren una mica retardats, no podien caminar o no podien mantenir-se dempeus, eren traslladats a l'edifici per a deficients. Allà no sembla que en tinguessin gaire cura, cosa que perjudicava els que tenien menys autonomia.

Anaven a... [fa un senyal d'anar per feina]. Si eren molt... La qüestió és que es poguessin bellugar, que es vestissin, que mengessin. Si no era espavilat pues ja... (...) [riu]. Ara, lo pitjor és el que... no... [fa gestos de no poder mantenir-se dret] (Dr. Brossa, 2021).

Sor Teresa coincideix amb el doctor: "Lo que tenían era que a veces había... tenían uno que era... un poquito tontín, y se ocupaba de... tenían por ejemplo una... un centro... creo que era un centro... que lo... esto... más que nada, lo alimentaban" (Sor Teresa, 2022). La germana vol destacar que no hi havia discriminació, perquè les mares solteres parien al mateix lloc que les casades:

El parto se hacía en el mismo sitio que allí iban gente normal, de Barcelona, allí. O sea, el mismo sitio la soltera también tenía el mismo sitio. O sea que no... la..." la madre soltera... el parto era otro sitio". No. (...) el Pabellón Rosa porque estaban con la gestación, ¿eh? Pero una vez... Una vez iba a nacer

la criatura, "Partos". Y ya está. (...) El Pabellón Rosa era su casa (Sor Teresa, 2022).

L'aïllament de la comunitat es podia materialitzar també restringint les sortides. Els testimonis són confusos quant a si feien sortides a l'exterior o no. Sor Teresa afirma que eren freqüents i que feien molt felices a les criatures. Segons diu, els diumenges portava les nenes al Parc de Cervantes. Explica dues anècdotes que resumim: en una de les sortides, unes senyores es van sorprendre que les nenes fossin de la Maternitat per com anaven de ben vestides i pentinades (segons diu, van pensar que provenien d'un internat de pagament), i els van comprar un globus a cadascuna. En una altra ocasió, a l'estiu, passaven per un bar on mai no es podien permetre prendre una orxata. Sor Teresa va trobar uns diners al terra, va demanar unes orxates petites per a les nenes, i al final les van convidar uns nois que estaven allà. "Pero la felicidad que tuvo esas criaturas... Las... las... las salidas de la Diagonal fueron maravillosas, maravi... inolvidables, inolvidables" (Sor Teresa, 2022).

Els antics interns coincideixen a afirmar que, si es feien sortides, no tenien gaire durada. Àlex recorda vagament que els van portar fora a passar un cap de setmana. Juan Antonio afirma que no hi havia res equivalent a unes vacances d'estiu, per exemple, i que l'edifici de la Maternitat era el seu lloc de residència tot l'any. Les úniques sortides que recorda consistien a fer una volta a la muralla del recinte vigilats per les monges "La volta al recinte como... com un gos" (Juan Antonio, 1964). Juan Carlos també recorda haver fet petites sortides per la Diagonal, però la primera que descriu com a una mica més llarga va ser als 8 anys, quan va fer la comunió. Sembla que passaven moltes estones tancats sense sortir:

Por las tardes, nos metían en una... en un cuartillo, que era el de las visitas, y allí estábamos. Te tenían... estaba del Nino Bravo yo hasta aquí. (...) más bien los domingos nos la ponían, nos ponían la música. (...) y veíamos la tele. (...) Era la sala multiuso. (...) si lloviera, allí metidos estábamos (Juan Carlos, 1964).

3.2.6.1.3. De la pròpia identitat

Una de les característiques que més recorden els antics interns és que no tenien res propi. La majoria de vegades els visitants portaven alguna cosa, especialment menjar o lliminadures. Les criatures ho esperaven amb ànsia i valoraven amb una il·lusió especial allò que excepcionalment podien considerar "seu". Sor Teresa recorda que d'unes 35 nenes al seu càrrec, només unes 10 rebien visites, i que ella els feia compartir allò que els havien portat amb la resta de companyes.

Yo, como había hecho de mi... de mi departamento había hecho una familia, (...) Cuando ya... terminaba la visita, "¡va, todas las bolsas, aquí, vamos a coger las bolsas, todas las bolsas!". Llegábamos ahí: "¡Todas sentaditas, va, vamos a repartir!" Y todas comían de lo que habían traído, ¿entiendes? Entonces decían ellas: "¡Esto me lo ha traído mi madre!" "Sí, pero ¿ves? Mira, mira qué contenta está. Claro, porque ha venido tu madre, y tal, ella también, y... mira, mira, mira, ¿ves? ¡Nos ha traído esta...!" "¡Ay, sí!, ¡Ay, qué bien!". Y así se fomenta el cariño. (...) Y además, la tristeza de que "a mí no me viene nadie, pero bueno..." (...) estaban esperando a que viniera la visita para que le trajeran... ¿Entiendes? En la vida hay que darle un... un giro, para que todos sean felices (Sor Teresa, 2022).

Ramon també recorda que la mare el visitava quan podia i a vegades li portava lliminadures.

Imatge VII.9: Diversos nens a la Maternitat, després d'un dia de visita. Un d'ells duu una bossa de llaminadures que li han portat

(Font: cedida per Juan Antonio)

Juan Antonio recorda que la seva mare li portava uns dolços anomenats "mielitos" i que se'ls prenia amb desfici. Per poder-ne gaudir en solitari, tot el menjar que li portava la mare se'l menjava durant la visita.

El dia de Reis també és recordat amb tristesa pels participants. Segons sembla, els deixaven disposar de les joguines que havien arribat a la Maternitat durant la sessió de fotografies habitual de la diada, però després els les retiraven i només podien jugar amb les joguines que els facilitaven les monges: "aparentment tenies una joguina però després ja no... aquesta joguina ja... no tenies res propi" (Juan Antonio, 1964). La despersonalització en el nom dels interns, que es coneixien entre ells pels cognoms o per àlies, i eren identificats pel personal de la Maternitat amb el número de plom, és una constant que es menciona en tots els relats.

3.2.6.2. Por i control

3.2.6.2.1. Càstig físics o psicològics

Sor Teresa nega que hi hagués cap tipus de violència física o psicològica cap als infants. En comentar-li que una antiga interna ens ha parlat d'aquests càstigs, com el de tancar-los en una habitació fosca, pregunta:

¿Cómo se llamaba? Bueno, te lo digo porque recuerdo alguna niña que estaba un poco desquiciada. No... que estaba un poco desquiciada y estaba muy dese... desequilibrada. Yo sí que recuerdo... [Aquí diu un nom], la... hay dos o tres que venían muy desquiciadas. Los pa... la madre estaba desquiciada, no sé si me entiendes, o sea, las niñas igual, las niñas igual. Entonces allí se montaban... se montaría... pero... que yo sepa, no (Sor Teresa, 2022).

Contràriament al que explica Sor Teresa, la violència física és una constant en el record dels participants, infligida amb les mans nues o utilitzant instruments diversos. No sempre recorden el motiu del càstig, o no pensen que hi hagués motiu de retret. Olga recorda que els pegaven amb el regle a la mà, i també bufetades. Juan Antonio recorda sobretot cops de sabatilla i de pal d'escombra. Un metge li va descobrir, ja quan era adult, una lesió cerebral que, segons li va dir, podia ser conseqüència d'un cop. Ell l'atribueix a alguna agressió física rebuda durant la institucionalització. Posa com a exemple el dia que va fer la primera comunió, en què es va embrutar el vestit menjant i una monja li va pegar una pallissa. [referint-se a la seva lesió cerebral] "(...) ... el... que te peguen con la escoba, o lo que sea, era... era... una cosa normal. Y una escoba que se rompa, pues... és... és fàcil" (Juan Antonio, 1964).

Imatge VII.10: Juan Antonio el dia de la seva Comunió, abans d'embrutar-se el vestit

(Font: cedida per Juan Antonio)

Segons sembla, les escobres eren d'ús habitual en els càstigs: Ramon recorda que durant les tardes d'estiu tenien dues hores de migdiada i havien d'estar tota l'estona al llit cara amunt. Si es movien, els pegaven amb un bastó o el pal d'una escombra. Cándido explica que li deien "El Roncón", perquè roncava. Com que els roncs impedièren que la resta de companys s'adormissin, recorda que les monges el pessigaven perquè no s'adormís abans que la resta de nens. També explica que, com que es movia molt, el lligaven al bressol amb un cinturó. Diu que era "imperativo" (vol dir "hiperactivo").

Molta disciplina, perquè la meua mare va anar de poc que em van escanyar, diu que me tro... me trobava amb un cinturó ficat a la cuna....(...). perquè (...) em mo... em movia molt, me pasaba... me sentava a la cuna (...) Sempre me trobava amb aquell cinturó, allà (Cándido, 1962).

Els participants recorden també que algunes mares d'altres interns que treballaven a la institució els pegaven. Cándido parla de "dos mares chungas" (sic), i recorda perfectament els noms dels fills d'aquestes treballadores. Ramon explica que primer no sabien que aquestes dones que en lloc de tenir cura d'ells els pegaven eren mares d'altres interns. Quan ho van saber, ho recriminaven als fills, i li sembla recordar que algun nen va pegar un company per venjar-se del tracte rebut per part de la seva mare.

Hasta las madres de los demás compañeros (no todas por supuesto) nos abofeteaban, golpeaban y arañaban, tirándonos también de los pelos cada vez que hacíamos algo que no les gustaba. (...) El mejor trato lo recibía aquel que era atendido por su, lógicamente, propia madre (Ramon, 1963).

Les enuresis nocturnes eren motiu molt freqüent de càstig, tant físic com psicològic. Els antics interns no només coincideixen en haver patit aquesta situació moltes vegades, sinó també en la intensitat del trauma que representava per a ells. Cándido recorda que a ell mateix també se li havia escapat l'orina una vegada.

Te pixaves, ya te daban una pallissa (...). A la... a la Maternidad havia un... un efecto que es... te cogían entre quatre i cinc, (...) te baixaven els pantalons i los calçotets, i la ... i la monja te... te daba al cul. A... a... amb zapatas, d'aquestes... (...) Te dejava el cul vermell. Delante... a... a davant de tothom. Ahí en la Maternidad era la especialidad. Sí, sí, sí, E... jo me'n recordo que un día se me escapó, por... por lo que sigui, i por temor... intenté cambiar las sábanas. Pero me... m'havien agafat, i... no me'n recordaré [vol dir "oblidaré"] mai de eso, de baixar, treure'm el pijama, "pim, pam!", tots davant, siempre los típicos voluntaris, t'agafaven i te pegava la monja. O funcionarios. Que estaban destinaos allí. Que también eran la cultura de les monges. (...) Como la antigua... la Gestapos. Que havia voluntaris i... para sobrevivir... y ya está. E... era obsesión con las pixadas, lo arreglaban todo a base de hostias (Cándido, 1962).

Cuando nos meábamos en la cama (...) nos lo agradecían bendiciéndonos con bofetadas. Quien protestara también recibía patadas, arañazos y tiradas de cabellos. (...) También recuerdo que nos trasladaban de una sala

con literas a un dormitorio más amplio del mismo piso y con camas normales cuando comprobaban que en una semana ya no mojábamos los colchones. Pero ¡ay! de aquel que se orinara en alguna de las camas individuales... Ya te puedes imaginar lo que ocurría, aparte de devolverle a la sala de las literas, que volvían acompañados de un montón de cardenales (Ramon, 1964).

Ramon recorda una nit en què ell portava dies sense orinar-se, i un company es va confondre de litera, es va posar al llit amb ell i es va orinar. Ell ho va explicar a la curadora i va rebre dues bufetades: una per orinar-se i una per mentir.

Quan a càstigs psicològics, tots els antics interns recorden també com a càstig habitual el ser tancats en una habitació. “Los dejaban allí para que se relajaran. (...) Te tenían un rato, teóricamente” (Juan Carlos, 1964). Ramon parla d'una habitació encoixinada on deixaven els nens que ploraven quan la mare els deixava a l'internat¹³⁹.

Existía una habitación acolchada donde las monjas metían a los niños pequeños que se negaban violentamente a ser dejados por sus madres hasta que se cansaran. Me acuerdo muy bien porque me ocurrió a mí, que me encerraron allí cuando me puse como una bestia cuando mi madre, después de pasar conmigo un fin de semana, me volvió a dejar (...) y yo no dejaba de gritar y forcejear contra las religiosas para volver con ella. En seguida me calmé cuando vi que entraban a otro niño con la misma actitud que tenía momentos antes y comprendí que no iba a cambiar nada con mis furiosos espavientos. Así que me tranquilicé y al cabo me liberaron mientras por el rabillo del ojo veía al otro niño que no paraba de llorar y de gritar. Cuando rara vez volvía a estar con mi madre ya jamás me violentaba cuando me dejaba en la tristeza de aquella institución (Ramon, 1963).

Olga també explica que les monges les tancaven en una habitació fosca: “Nos encerraban en una especie de... habitación a oscuras (...) siempre era nuestra

¹³⁹ No recorda bé si els fets van passar a la Maternitat o a Can Frares, tot just al començament de l'estada a les Llars Mundet. El fet que tots dos llocs estiguessin portats per monges a vegades confon els participants.

culpa, ¿sabes? La palabra 'culpa'... (...) el sentimiento de culpa es... es como que... no es... como si nos mereciéramos eso" (Olga, 1966).

3.2.6.2.2. *Amenaces i por*

A més de la incertesa sobre els càstigs, hi havia altres factors que contribuïen a crear angoixa en els interns, com el propi entorn en què vivien i la sensació de por, propiciada per les dimensions de l'edifici, la foscor i sorolls que no sabien identificar. En recordar els mals tractes d'algunes "mecàniques", Ramon diu que actuaven així "al impregnarse de aquel ambiente de sordidez" (Ramon, 1963). La situació s'agreujava perquè no tenien ningú en qui poguessin confiar per sentir-se més tranquils. Juan Antonio creu que a les nits els seus curadors, incloses les monges, feien sorolls perquè tinguessin por i es quedessin quietes al llit.

Callat, callat, callat. Clar, jo amb qui podia parlar? Amb qui podia parlar? (...) Els edificis e... e... ens menjaven. (...) Perquè nosaltres ens sentíem encara més petitons. (...) A Mundet també ho tenies perquè era un edifici... però aquí potser més, perquè... perquè els... els... dormitoris eren unes sales de 5 o 6 metres. Jo recordo... i... no ens tancaven el... el... les finestres, e... e... clar, la posició que teníem nosaltres, jo recordava... com una cosa així, (...) com unes llums... i al final, fins que no... no vaig racionalitzar de que era... saps què era? (...) El camp del Barça. (...) I clar, jo no podia... saber, de... jo què sabia, què era el futbol. (...) Aquesta sensació sí que ho tenia, uns finestrals enormes, eren... mastodòntics. (...) i moltes vegades n... no sé per què, apareixia a sota del llit! Una cosa incre... increïble! No sé com... per quina raó, però, e... la sensa... la sensació de por, és... és que... era constant.

(...) Jo crec que també ho forçaven elles. (...) Feien moure po... portes per crear-te por, jo recordo esce... escenes de... lo típic, que anàvem tots allà, eh? I feien... moure... per crear una... una sensació i que tu estiguessis... (...) Como si fos for... forçant... fent sorolls, eh? Expressament... eh? (...) Sí, sí, una cosa molt rara. I no eren... no eren ficcions meves. Era abans de

dormir. És allò de que... eh? "que no et moguis", eh? I... sí, aquesta sensació de por, sempre (Juan Antonio, 1964).

3.2.6.2.3. Ús i abús sexual

Olga recorda uns episodis confusos que ara interpreta com a possibles abusos sexuals, comesos per un home que estava amb elles, a la nit. Ella mateixa té la sensació d'haver patit tocaments mentre estava al llit.

Es que era muy pequeña, es que es... ya te lo digo porque todo esto son "flashes" que me han venido. Entonces sí que habían tocamientos, incluso... habían niñas que se las llevaban, ¿vale? (...) Yo recuerdo unas... unas gafas grandes, un... un poco de... cano, y... y unos 50-60 años podría tener perfectamente (...) Un abuelo, exacto (Olga, 1966).

També explica que a la nit s'emportaven algunes nenes. No recorda si tornaven, però pensa que els feien alguna cosa. "Era por las noches . (...) Tengo el recuerdo de... de levantarlas por la noche, eso sí, pero no te puedo... dar más datos. Pero... a esas niñas les hacían algo, eso fijo. ¿Qué sentido tiene levantarlas por la noche?" (Olga, 1966).

D'entre els testimonis recollits només hi ha un cas clar de victimització sexual a la Maternitat, el de Juan Carlos. L'autor va ser el fill d'una de les treballadores. El noi estava a les Llars Mundet però passava les vacances a la Maternitat amb la mare, que treballava de "mecànica", i amb la resta d'infants, amb els qui compartia l'habitació, tot i que dormia en un llit més gran. Algunes nits s'acostava als llits dels més petits, n'agafava dos i se'ls enduia al seu llit. Juan Carlos recorda haver patit només un episodi d'aquest tipus.

Aprendí a saber lo que era una polla. Y... un trío. (...) ése fue el que se me quedó más marcado. Ahí tendría yo... 6 años, por ahí, 6-7 años. (...) él se supone que tenía... (...) 14-15. A ver, se le veía... grande. Rubio, me acordaré siempre. Rubio. Y sí... (...) Me cogió a mí, a... y me llevó a la cama con el... [aquí el nom de l'altre company més petit] y allí se hizo lo que... él sabía hacer, y ya está. Y la... y una de las palabras que más... se me marcó

fue, dice: "¿os gusta la leche?" Te lo prometo, ¿eh? (...) E... yo dije que no, y el otro dijo que sí. Ya sabes la respuesta (Juan Carlos, 1964).

3.2.6.3. Humiliació i descurança

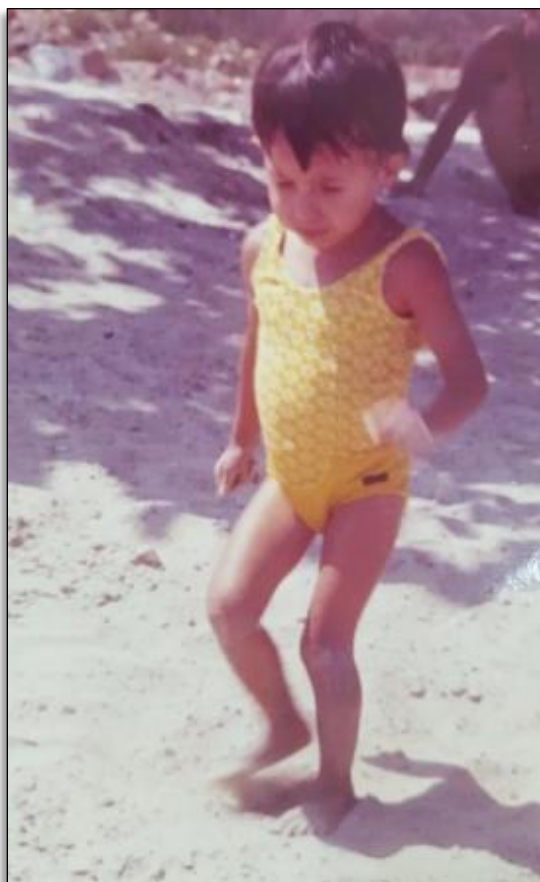
3.2.6.3.1. Càstigs humiliants

Ja hem vist que alguns càstigs que hem descrit com a psicològics tenien també una càrrega humiliant. Com hem dit, les enuresis nocturnes també eren motiu de càstigs amb connotacions humiliants. Juan Antonio diu que les monges escarnien els infants que s'orinaven al llit anomenant-los "los meones", i que obligaven la resta d'interns a fer el mateix. Cándido recorda que a un company que s'orinava amb freqüència l'escarnien anomenant-lo "el bombero", i segons Juan Carlos a l'habitació de dormir hi havia un compartiment amb llits petits, (una mena de bressols), on els que s'orinaven havien de dormir encongits, com si fossin nens petits. Un altre càstig que descriu Juan Antonio, aplicat als nens, era desfilar amb les mans darrere del cap pel pavelló de les noies, per fer-los passar vergonya.

3.2.6.3.2. Fam: menjar i humiliació

Els antics infants coincideixen a destacar la poca quantitat i la mala qualitat el menjar. Menjaven poc i estaven molt prims. "Estaba hecho un palillico, yo. Tenía los dedos como alfileres, que decía mi madre" (Àlex, 1966). "Yo cuando salí... tengo fotos de niña que... que tengo incluso la barriga típica de... (...) Y los palillos así (Olga, 1966).

Imatge VII.11: Olga al poc temps de ser adoptada

(Font: cedida per Olga)

Juan Antonio parla també de la gana que passava:

Jo quan venia la meva mare no veia la meva mare, veia lo que portava. Però és que és així. Això em va passar a la Maternitat, i em va passar a Mundet. (...) Ens passava. Nosaltres dèiem (...) "viene la mama con el paquete" (...) Ho dèiem així. M... clar, i... tu devoraves com... una bèstia (...). I recordo... imatges de... que... se'm veia a mi, que era gairebé com un nen de... africà. (...) fins i tot la gent d'allà de... de Les Corts, i... no sé qui m'ho va dir, que a vegades els feia pena com... veure'ns com passejàvem per allà, famèlics, (...) i... les cames tan... tan primetes (Juan Antonio, 1964).

Un dels càstigs humiliants que també mencionen els participants és el d'obligar-los a menjar el propi vòmit:

Es la ley de... del más fuerte. Les monges ho he... ho he vist, eh? De que si tu vomitaves... t'ho guardaven per... per... per sopar. I si no t'ho menjaves

per sopar, t'ho do... t'ho deixaven per al dia següent (...) Así se las... se las gastaban (Juan Antonio, 1964).

3.2.6.3.3. Condicions de vida i d'aprenentatge "pobres"

La precarietat del menjar era una de les característiques que el feien poc apetitós. El Dr. Brossa explica que la decisió sobre els menús no era planificada i que el menjar no era de gaire qualitat: "L'alimentació no era... excessivament... els metges interns hi menjaven i tampoc..." (Dr. Brossa, 2021). Els més petits prenien sobretot biberons de llet artificial. La Infermera diu que el menjar dels infants el preparaven les mares solteres i que no era gaire elaborat. Recorda que les monges menjaven apart. Diu que ella no passava sovint pels pavellons on hi havia altres nens, però que quan ho feia s'adonava de la situació tan precària en què estaven, i que generalment no rebien cap tipus de visita, inclosos els que ella tenia a la infermeria.

Quan jo anava en aquestes sales, una sala gran plena de crios per terra, una olor... saps? Entre que es feien pipi, caca, i... i fregaven, fregaven amb "lejía", amb la baieta, agafava tot una impregnació d'olor que deies... ostres, quina olor! Sí. I els nens, com que ningú els agafava (...) [n]i els ensenyava a caminar, caminaven... amb el cul [fa senyal d'arrossegar-se amb les natges]. Saps què vull dir? Sí. Veies tu, a vegades... aixecaven una cama... (...) i deies tu... però si els nens no tenen cap... i carinyo... cap. (...) Allí els que hi havien estaven abandonats, tots els que tenia jo més o menys. No tenien... no hi havia visites. Els que jo tenia a l'infermeria. (...) Els pobres nens estaven allí... Ni a un cantó, ni a l'altre, ni a l'altre. No tenien visites de ningú, estaven allí (Infermera, 2021).

També recorda que hi havia una mortalitat elevada, i ella s'encarregava de portar els cadàvers a la sala d'autòpsies. Tot i que mai no va veure que hi hagués una fossa comuna, pel procediment seguit pensa que sí que existia. Reproduïm el relat pel seu interès:

A l'infermeria potser hi havia... dotze nens... (...) hi havien alguns que aquestos sí que se me morien sempre, que eren els que... tenien cirrosis.

(...) [La sala d'autòpsies] Era un edifici que estava al costat d'on està la clínica (li dèiem "la clínica"), a dalt. A mà esquerra, (...) només hi havia una daixò... una camilla, era una cosa... petita, (...)... i hi havia la caixa, jo deixava la caixa amb el mort. Ja te dic, la caixa era... tu te'n recordes els tomàquets de Canàries? De les caixes, aquella... aquella fusta? Tan basta, tan basta. (...) Doncs bueno, la caixa era feta d'això. I... hi havia alguna taca, o sigui que l'aprofitaven de l'un a l'altre. No renovaven ni mucho menos, perquè els tiraven a la fossa segur. (...)

Tota la Maternitat està plena de passadissos perquè aixins, de la cuina, amb uns carretons, podien portar el menjar per tot arreu. (...) I jo passava per allí a sota perquè allí no hi havia vent, no feia fred, si plovia no et mullaves... ara, si era un dia aixins esplèndid sortia per dalt. I una monja un dia em va trobar i dice: "¿qué llevas aquí? Qué... ¿dónde vas con el niño?" Digo: "no, llevo los niños que se me mueren". Dice: "ay, cuando te mueras tú, te vendrán a esperar todos los angelitos" (Infermera, 2021).

Ella no recorda que es fessin guàrdies a la nit per vigilar els infants.

No hi havien guàrdies. No, no, no, no. La monja después de "los rezos que hacían" igual se donava una volta, i ho portaven entre les monges i la... no era com ara que ara a les nits als hospitals passa el metge de guàrdia, passa el daixò... no. Però no em puc ni imaginar com devien estar els crios que eren subnormals, que eren moltíssims (Infermera, 2021).

La Mare Soltera recorda haver vist un saló amb molts nens una mica retardats (també els anomena "chirulos"). Diu que n'hi havia bastants i que elles estaven encarregades de fer-los el llit. "Hacíamos las cunas, sí, claro... Y no sé qué... qué más les haríamos... nada. Porque estos niños me parece que no se levantaban de la cama" (Mare Soltera, 2022).

Quant als antics interns, molts recorden la gana associada al fred i a la foscor. "Mucho frío. (...) Creo que como nos... nos orinábamos encima, las camas quedaban mojadas...(...) Pero... sobre todo la oscuridad, oscuridad, oscuridad es lo que más..." (Olga, 1966). "I... tots curts, i... bueno, ja sigui calor com fred. (...) Aquesta mentalitat ho tenien ells, perquè pantalon llarg era ja per a gent..."

adulta!” (Juan Antonio, 1964). Ell destaca especialment la manca d’afecte: “les monges eren seques, dures, i... i sa... desabrides total.” Pensa que els infants interns s’unien més per compartir desgràcia que per amistat: “Els nens, al final, clar, et reunies... no per... per... per amistat, sinó perquè érem... pobres diablos, que... que... que te juntabas.. como... com... com asustadizos...” (Juan Antonio, 1964). Ell acostumava a fer el moviment repetitiu de gronxar-se, com altres interns, i el va continuar fent a les Llars Mundet. Juan Carlos diu que la manca d’afecte feia que s’acostessin al vetllador¹⁴⁰: “Cada vez que se dejaba un poquito la barba buscábamos que nos rozara con la... y nos marcaba la cara [riu]. La falta de cariño que había, pues ese hombre... e... pero ese... con buenas intenciones” (Juan Carlos, 1964).

Cap dels participants recorda tampoc que hi hagués una atenció mèdica especialment acurada o constant. Segons Juan Antonio, quan el vacunaven es desmaiava i li agafaven atacs d’epilèpsia molt forts, que mai no li van tractar ni controlar. Ramon diu que durant la seva estada hi va haver una crisi de diarrees entre tots els nens (uns 40-50 segons ell) i ell es va salvar perquè la seva mare, que estava treballant com a “mecànica”, no el va voler obligar a prendre la llet en pols, que venia dels Estats Units i estava en mal estat.

D’altra banda, i tenint en compte l’època i el fet que la institució estava gestionada en el dia a dia per les Germanes de la Caritat, és esperable que hi hagués pràctiques religioses de manera habitual. Sembla que era així, però amb limitacions a causa de l’edat dels infants. Les pràctiques consistien sobretot a resar. Sor Teresa explica que els infants amb què tractava eren molt petits per anar a missa, i que només resaven l’Avemaria al pati. Cap dels antics infants no recorda haver anat a missa, però Cándido sí que recorda haver resat el rosari diàriament: “Jo me’n recordo el rosari. Perquè como se hacía tan pesat se te quedava gravat. Tanta boleta (...). Cada boleta tenia muchas frases. I al final de la bola tela, es juntava allà tot l’historial” (Cándido, 1962). Juan Carlos recorda que resaven cada nit:

Cuando estábamos todavía chicos (...) nos hacían en la cama... ponernos así, [uneix els palmells de les mans en actitud de resar] y eso, sí (...). la

¹⁴⁰ Un treballador que els vigilava a la nit.

monja sí que nos hacía cada noche: "Virgencita, m... (mormora)..." bueno, las mariconadas esas... Y... pero... después ya cuando nos subieron a... la... planta de arriba, ya no (Juan Carlos, 1964).

Olga també recorda haver resat, però té assumit un significat de la pregària que no es menciona en el cas dels nois: "sé que... nos obligaban a rezar. E... Dios era... era... era... era bueno y nosotras éramos malas.(...) para... para expiar nuestras culpas, o algo, yo qué sé..." (Olga, 1966).

3.2.6.3.4. Manca d'autonomia i privacitat

Els antics interns no identifiquen la manca d'autonomia i de privacitat d'una manera específica, però és una característica que es desprèn de tots els seus testimonis, no només per la seva edat, ja que tots ells tenien com a màxim 7 anys, sinó també per les característiques de les instal·lacions i el fet de compartir totes les activitats, inclòs el moment de dormir, sota un mateix sostre.

3.3. Sortint de la Maternitat: L'adopció

No tenim dades sobre què feien les mares quan marxaven de la Maternitat. La Mare Soltera, per exemple, explica que va buscar un altre lloc per servir, ja que no va tornar a la casa on havia estat abans del part. Diu que al poble, quan hi anava, parlaven malament d'ella per ser mare soltera. La mare de Juan Carlos va continuar fent de modista i la d'en Cándido de vedet. Quant als infants, per a alguns dels participants la sortida de la Maternitat va significar el final de la institucionalització, ja que van ser adoptats. Veurem ara quines van ser les experiències d'aquestes criatures, mentre els seus companys continuaven interns en una institució.

3.3.1. Els motius i els tràmits

Sor Teresa atribueix a les assistents socials tota la gestió de les adopcions: "Porque nosotras, cuando se han hecho... cuando se han publicado los niños y

tal, la assistente social se ocupaba y aquí no pasaba nada, ¿eh?" Explica que l'assistent social feia un informe i les monges explicaven com era la criatura. Es parlava amb els futurs pares adoptius, però assegura que en cap cas se'ls deixava triar el nen que els agradés més.

No se podía, eso lo tenían claro y me parece muy bien, es decir: "este me gusta y este no me gusta" (...). Porque lo que no se puede es ir a buscar... e... como si fuéramos a buscar un... un vestido...(...) ¿Me entiendes? O sea que eso más que nada se ocupaba la asistente social y por parte nuestra claro, porque la asistente social no sabe la reacción ni cómo es la criatura (Sor Teresa, 2022).

La germana diu també que els infants abandonats al carrer eren donats en adopció molt aviat: "Estos niños salen en seguida, los que se encuentran en la calle se dan en seguida, esos" (Sor Teresa, 2022). Recorda que una nit de novembre va veure davant de la Casa un cotxe Morris vermell que fugia havent deixat un nadó al carrer. Era una nena, la van portar cap a dins i al cap de dos dies aproximadament ja la van donar en adopció.

La Infermera remarca que només donaven en adopció els nens més bufons i amb millor salut.

N'hi havien molts que eren... malalts mentals, o que tenien deficiències, o que tenien... perquè era un època, no és... no és ara... I només donaven els que estaven... bé, més bé. Més guapets, més això... més bona... forma, és que si tenien alguna cosa no... aquell es quedava (Infermera, 2021).

Carmen Alcalde explica que les criatures del Pavelló Rosa eren separades de les mares quan naixien, i eren exposades al Pavelló Blau, a les sales de visites, on possibles pares adoptius els podien veure i triar l'infant que volguessin. "Els tenien allà exposats. I... bueno, i el de la... (...) [aquí el nom de l'amiga] també, fins que de seguida, immediatament, vull dir, jo vaig a buscar ajuda". (Carmen Alcalde, 2023). Ella assegura que algun metge, com el Dr. Dexeus, no era aliè al fet que les parelles benestants pagaven per les adopcions, i que això va provocar desavinences greus entre pare i fill.

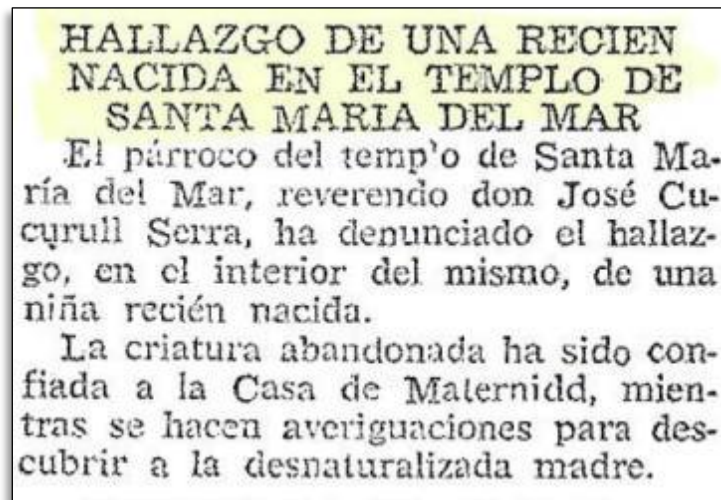
Segons el Dr. Brossa, Enrique Viscasillas, l'advocat i cap d'Administració de qui hem parlat en el [Capítol VI](#), s'encarregava de les adopcions, entre d'altres coses.

Aquest Viscasillas va donar moltes criatures en adopció. En un any en va donar 125. (...) I jo li vaig preguntar: "escolti, ja ho fa ben fet?" I em va dir: "miri, jo sóc advocat; si volen algo, si em denunciem en a mi, com que jo tinc jefes, que vagin en els jefes. I si volen una altra cosa, que vagin al Jutjat, que jo sóc advocat i ja em despenjaré jo" (...) ... ja li dic, un any en va fer 125 o 120, no ho sé. (...) Un bon abogad. I (...) i molt decidit. Aquest signava tot. Ja m'ho va dir: "Jo ho signo tot". (...) A més és bona persona. I em sembla que era casat i sense fills (Dr. Brossa, 2021).

En la majoria de casos, el motiu de l'adopció era la infertilitat dels sol·licitants, tot i que no sempre se'n sabia la causa exacta. Per exemple, en el cas de l'Àlex els seus pares adoptius van decidir no anar al metge per no culpabilitzar-se mútuament. A vegades la idea d'adoptar venia dels avis, com en el cas dels avis paterns de l'Àngels i l'àvia materna de l'Olga, la qual va recomanar als futurs pares que adoptessin una nena perquè els cuidés quan fossin grans.

La majoria dels pares adoptius dels participants eren famílies benestants (dos químics, un gerent d'empresa, un responsable comercial, propietaris d'un negoci, etc). En alguns dels casos la mare també treballava (una modista, una professora de Física i Química i una mestra). Excepte en l'adopció de l'Àngels, que va ser abandonada a Santa Maria del Mar, es va produir un confiament previ i en gairebé tots els casos els pares adoptius van tenir l'ajut de persones influents que els van donar suport avalant-los davant de la Maternitat. Olga recorda una senyora d'edat avançada a qui va arribar a conèixer: "A mi madre no se le podía hablar nada de la adopción. (...) incluso llegué a pensar que a lo mejor... mis padres entregaron un dinero para agilizar la adopción. (...) Y puede ser que esta señora fuera el enlace" (Olga, 1966). El pare de l'Àngels va veure la notícia de l'abandonament de la nena a *El Noticiero Universal*, i com que coneixien en Josep Maria Porcioles, alcalde de Barcelona, li van demanar que gestionés l'adopció, que es va produir molt ràpidament.

**Imatge VII.12: Notícia de l'abandonament d'Àngels a Santa Maria del Mar
(publicada a *El Noticiero Universal*, 19/01/1966, p. 15)**

(Font: cedida per Àngels)

De tots els entrevistats, l'Àlex és el que va ser adoptat de més gran, als 5 anys i mig. Pensa que l'edat dels seus pares va ser un inconvenient inicial per autoritzar l'adopció.

Representa que (...) mi madre adoptiva (...) hubiera tenido 43 y mi padre 37, que bueno, 37 aún tira que te vas, pero ya 43... En esa época... (...) la edad... (...) es abismal. Y... se ve que esa fue una de las limitaciones. Porque ellos estuvieron cinco años papeleando. (...) Que al final mi madre llegó un momento que fue allí y se puso toda gallita y dijo: "¡Oye, o me dais algo o me dais los papeles, los rompo ahora mismo y nos largamos, que estamos hasta las narices, ya está bien de cachondeo!". Pues se ve que en eso dijeron las monjas: "pobrecilla, oye, denle aquel más grande y tal". Y aquí estoy [riu] (Àlex, 1966).

Àlex va tenir dues trobades amb els futurs pares adoptius a Maternitat. Durant la segona visita li van dir que marxaria amb ells i va estar molt content. En el moment de l'adopció van comunicar als pares que cap als 20 anys segurament li haurien de fer una operació greu de cor, i van haver de signar un document on es donaven per assabentats d'aquest fet. Fins a la data de l'entrevista, el juny de 2021, no havia estat necessària cap intervenció.

Imatge VII.13: Informe mèdic segons el qual Àlex tenia una afecció cardíaca i hauria de ser operat (09/06/1969)

DIPUTACIÓN PROVINCIAL
DE BARCELONA

CASA PROVINCIAL DE MATERNIDAD
Travesera de Las Cortes, 161

INSTITUTO DE PUERICULTURA
Director Médico:
Dr. MARTÍN CARBONELL JUANICO

Barcelona, ____ de ____ de 196__

Pongo en su conocimiento que desde el punto de vista médico el niño 1414/66 sufre Cardiopatía congénita que más adelante deberá ser operada. No puede ser confiado a menos que acepten estas condiciones, lo que tratándose de una operación grave es difícil.
Dios guarde a Ud.
Barcelona, 9 de junio 1969

Pdo: M. Carbonell Juanico
DIRECTOR MEDICO

Sr. Jefe de los Servicios Administrativos.
En la consulta siguiente preséntese esta receta.

200 de 200 hojas. 11-1068

77854 / C. P. Caridad. Imp.-Escuela

(Font: cedida per Àlex)

Josep explica que els seus pares adoptius li van donar dues versions sobre la seva adopció: una que sembla la més factible, i que implica els tràmits normals a la Maternitat, i l'altra segons la qual els pares biològics van tenir un accident de

cotxe, ell va quedar sol dins del cotxe i el van donar en adopció, que és una història falsa. Els pares adoptius de l'Àngels van amagar l'adopció a tothom: tant en el seu cas com en el del seu germà, que havia estat adoptat anteriorment, la mare havia fet veure que estava embarassada, i després de passar un temps a casa dels avis paterns tornaven amb la criatura.

Se suposa que un cop formalitzada l'adopció tots els vincles amb la Maternitat desapareixien. En el cas d'en Miquel, però, recorda que els seus pares fins que va tenir uns 6 o 7 anys el van estar portant algunes tardes a casa d'una tal "Senyora Juanita", al carrer Dr Roux. La casa era gran i tenia una eixida on hi havia un estany amb peixos. Allà coincidien infants de totes les edats -no sempre els mateixos- amb els seus pares, tot i que l'ambient era de molta seriositat. Els nens més grans es quedaven a dins i als més petits els feien sortir a veure els peixos. En una taula on s'acumulaven muntanyes d'expedients hi havia el retrat d'un home que semblava el marit probablement mort, ja que la Senyora Juanita, molt elegant, anava vestida de negre. Miquel pensa que aquella senyora tenia alguna cosa a veure amb la Maternitat, i que hi havia interès a fer un seguiment dels infants, ja que si no els seus pares no se l'haurien endut amb ells.

Segurament que cada carpeta d'aquelles era un cas. (...) Aquesta dona era... era... era... era un element potent. (...) entre els pares ni... ni es parlaven: "buenas tardes, (...), buenas tardes". Tu seies a una cadira... O sigui, un rigor mortis...! (...) Què és el que s'anava a fer aquí? Exactament, no ho sé. Jo només te... t'estic donant els records d'un nen, pues això, de 6-7... 8 anys (...) (Miquel, 1960).

3.3.2. La comunicació

El moment de saber que eren persones adoptades va ser molt diferent en tots els participants i per a alguns representa el començament d'una nova percepció identitària, sempre íntimament lligada a l'absència materna i a l'empremta de la institució. Veurem els casos per ordre cronològic d'edat de les persones adoptades. En la majoria de casos la comunicació es va produir de manera tardana i no sempre per part de la família adoptiva.

Al Joan i a l'Àlex els ho van dir els seus pares adoptius als 7 anys. En tots dos casos els participants estan molt satisfets de com es va fer, i per a ells no va representar cap trauma.

Ja era gran, ja tenia... un recorregut a aquesta família, i per lo tant és com si et diuen: "tens un gra a l'esquena", pues vale, i què? Me da igual, tot lo demás no canvia, no? Pues ja està, i ja està. No... no li he donat mai més importància a això (Joan, 1965).

Más o menos siempre ha sido transparente ese... esa información. Que a mí me parece correctísimo. Claro, a mí me parece que por bien que te hayan tratado un padre y una madre, que te oculten eso... Me hubiera dolido mucho (...). Porque hubiera dicho: eso es una falta de confianza. (...) "¿Qué me tienes que ocultar, hay falta de confianza? ¿Tienes miedo de que a lo mejor me lo digas y me vaya corriendo?" (Àlex, 1966).

En tos dos casos les mares adoptives els van dir que van passar amb angoixa la fase entre el confiament i l'adopció plena, perquè la família biològica podia reclamar-los.

A l'Olga li va dir el seu pare adoptiu quan ella tenia 11 anys, en el context d'una relació familiar difícil, i recorda que no hi va haver cap demostració d'afecte mutu:

Como la relación iba de mal en peor, a los 11 años e... mi padre un día (...) se sentó a mi lado, y me dijo que... que bueno, que era adoptada. Que me lo contaba para que entendiera un poco más a mi madre, para que la comprendiera, lo... todo lo que habían hecho por mí... (sospira) es que es un poco... muy abstracto todo, ¿no? Y a ver si así podíamos mejorar... si ponía yo más de mi parte... para mejorar esa relación (...) se me vino el mundo abajo. Me sentí engañada. E... yo soy una persona muy leal, y... este valor lo tengo como muy... me sentí defraudada, porque claro, como (...) yo iba a casa de... de mis amiguitas... y veía sus padres, la forma en que se relacionaban... y mi madre no era igual. Entonces... pens... yo creo que pensé: "¡jelines, si encima no es mi madre!" O "¡no son mis padres!" Y yo creo que a partir de ahí es cuando empecé a portarme mal. Fui castigadora, yo lo reconozco (Olga, 1966).

El primer que va fer ella quan va estar a l'habitació va ser anar a mirar-se al mirall per si descobria algun tret físic similar a algú que hagués pogut veure pel carrer. Ho va fer diverses nits. Olga no està d'acord amb com es van fer les coses:

Me hubiera gustado con más amor, que me lo... que... pues sí, que me lo hubieran dicho... de otra manera, lo de ser adoptada, porque quizás a lo mejor no hubiera ni buscado familia, ¿entiendes? E... ooooh [plora]. Me ha hecho un poco de daño esta pregunta (Olga, 1966).

Miquel ho va saber als 19 anys, de boca del neuròleg Dr. Muñoz, deixeble del Dr. Lamote, en una de les visites periòdiques que havia de fer perquè, segons li havien dit, tenia una lesió cerebral des de petit.

El doctor Muñoz em diu (...): "Però tu saps aquí per què estàs?" "Hombre, me han dicho que tengo una lesión cerebral, que no sirvo para nada, que no sé qué, que no sé cuántos, que..." Bueno... recuerdo que el tío es queda mirant, (...) i em diu... "¿Pero tú no sabes nada?" Dic: "No". Diu: "¡joder, tío!" (...) Però así, como te lo acabo de contar, ¿no? Mirándome a la cara, dient: "¿Tú no sabes que eres adoptado?" Però el tio ja com emprenyat, com dient: "Aviam, tu hi ha coses que no saps, o què?". (...) Y digo: "¿Qué tonterías estás diciendo? ¡Pero si la gente dice que me parezco a mi madre!"

(...) me'n recordo que em vaig quedar... totalment traspasat, dient: "este tío se está pasando tres calles", pero... así, ¿no? I aleshores li dic... (...) "Estàs segur? Però..." Diu: "Sí, tu estàs aquí per això." I aleshores em recordo que li vaig dir: "Ho sento, però tinc que fumar una cigarreta" (...) (Miquel, 1960).

Segons finalment li va dir el Dr. Muñoz, la lesió cerebral no era real, sinó una excusa per anar-li fent revisions i verificar que evolucionava bé intel·lectualment. Miquel pensa que quan els pares el portaven al Dr. Lamote de petit, el metge en privat insistia al pare perquè li digués al fill que era adoptat. No vol jutjar si les coses s'han fet bé o no: "Ja està fet, ja està consumat, i no ho podem canviar (...). Això m'ho va ensenyar el meu pare. Em deia: 'no juzgues, como mínimo

hasta que no conozcas todas las partes” (Miquel, 1960). Pensa que tota la família adoptiva sabien que era adoptat, però mai no n'han parlat directament.

Àngels, Montserrat i Josep ho van saber de grans, quan feien tràmits administratius: elles per casar-se (Montserrat amb el primer marit i Àngels amb el segon, ja que en el primer matrimoni va fer els tràmits la mare adoptiva), i Josep quan estava posant en ordre els documents després de la mort dels seus pares adoptius. Els pares de l'Àngels la van citar abans que anés al registre per dir-li-ho ells. Ho va rebre com un xoc total.

La meva mare estava a la porta plorant, jo no entenia res, el meu pare estava allà a la porta també, i... es van quedar com parats, i jo: "però què passa, què passa, què passa?" I llavors (...) el meu pare va saltar de cop i diu: "Doncs mira, que tu i el Xavi sou adoptats". Pam! (...). Automàticament el cervell va fer... un catacrac, i vaig recordar coses que jo ja sabia, que les havia amagat, que les havia dissociat (...) sí, va ser tot molt... molt brusc [riu] (Àngels, 1966).

Li van dir que no li havien dit abans pel "què diran". Pensa que només els avis, la seva única tieta i el matrimoni millors amics dels pares sabien que era adoptada. Àngels no està d'acord amb aquesta manera de fer; hauria volgut naturalitat en tot moment, com ella va fer amb el seu fill amb un tema tan delicat com el suïcidi del seu pare. Està segura que si li haguessin dit des del començament s'hauria estalviat moltes angoixes i preocupacions sobre la seva identitat. S'afegeix el fet que ella i el seu germà gran, quan tenien 5 i 8 anys aproximadament, van descobrir els papers de l'adopció però ella ho tenia esborrat de la memòria. El seu germà, en canvi, ho recordava; sabia que era adoptat i ho va ocultar sempre davant de tothom.

Per a la Montserrat no va representar cap problema. El pare adoptiu ja havia mort. Quan ella va tornar del Registre la mare i l'àvia paterna li ho van començar a explicar tranquil·lament mentre ella les tranquil·litzava sobre els seus propis sentiments.

Li vaig dir: "escolta mama, he anat al Jutjat, he tingut que demanar... sóc adoptada?" I de seguida em van dir: "Sí." I llavors em va començar a

explicar... (...). Però m... amb una calma tots, i amb una... i la iaia només feia: "però t'estimem molt!" Dic: "iaia..., que... que jo sé molt bé qui és el meu pare, la meva mare, la meva iaia, o sigui... ho... ho sé tot! Ho tinc claríssim qui... qui sou. I qui sóc jo gràcies a vosaltres, no?" (Montserrat, 1965).

Segons li van dir, el seu pare adoptiu tenia terror al fet que la Montserrat sabés que era adoptada. Només van parlar de l'adopció dues vegades: en aquesta primera conversa i anys més tard, quan la mare biològica de la Montserrat ja estava malalta i ella la cuidava. Pensa que el resultat hauria estat el mateix si li haguessin dit abans, i reitera que als pares adoptius no els ha de retreure res ni tampoc agrair res, ja que van ser ells els qui van decidir adoptar.

Quan l'encarregat del Registre li va dir al Josep que era adoptat, ell ja tenia 37 anys i els seus progenitors adoptius havien mort. Va sentir sorpresa, agraïment i un punt de falta de confiança:

Érem bastant oberts, vull dir, jo... se'm va educar bastant en... en... en... la llibertat, (...) i en confiança, no? Vull dir... el Josep dona confiança, es parla tot en confiança, etc. (...) I jo ho explicava bastant tot, eh? (...) Amb certa normalitat familiar, que érem tots bastant adults, no? I... home, sempre et queda aquella història de que tu... Has donat, no? aquella... aquella punteta... bueno... que... de que no... ben bé... (Josep, 1970).

Li hagués agradat que li ho diguessin perquè li haurien estalviat inseguretats, tot i que pot comprendre per què van actuar com ho van fer.

Va quedar ma mare vidua molt jove, i se li va passar l'arròs. No va saber com... encarar-ho. No ho va saber gestionar. (...) Es devia agobiar... bueno, es devia morir. Es devia morir, es devia morir (...) perquè devia patir, pobra dona... Perquè clar, li podia dir qualsevol oncle, qualsevol cosí, qualsevol... (...) o sigui que a més a més pobra dona devia patir molt, (...) de dir: "qualsevol dia se n'enterarà, qualsevol dia..." Jo crec que ma mare no va trobar el moment, i per altra, havia interioritzat totalment: "el Josep és el meu fill" (Josep, 1970).

3.3.3. Relació amb la família adoptiva. Victimització

Malgrat que l'adopció pot semblar una sortida privilegiada per als infants de la Maternitat, no era així en tots els casos. Segons Sor Teresa, a vegades costava que la criatura deixés de dependre de les seves curadores. Recorda el cas d'una nena adoptada que no volia menjar-se l'entrepà si ella no li donava, i finalment li va haver de dir que marxava de viatge un temps. "Corté y me costó, pero corté. (...) una vez se prohija... es mejor... es mejor cortar" (Sor Teresa, 2022). També diu que altres vegades els infants no volien separar-se d'ella, i els havia de convèncer.

Yo siempre les decía lo mismo: "Oye, pero ¿quién te ha traído este traje tan precioso? ¡Qué guapa estás!" Y ella: "Sí." (...) "Madre mía, ¿sabes qué? ¡Que te van a venir a buscar unos papás que te van a querer más...!" "Sí, pero yo no quiero marcharme, yo quiero estar aquí." "¡Pero aquí estará muy aburrido, porque yo el día menos pensado me marchó!" "¿Ah, sí?" "¡Pues claro!" "¡Ah pues entonces sí que me quiero ir!" (...) ¿Entiendes? Hay... hay que... hay que meterse en la... en la piel del niño, hay que meterse en la piel del niño. Porque si no estamos perdidos (Sor Teresa, 2022).

Pel que fa als nostres participants, tots procedents de la Maternitat, la seva relació amb els pares adoptius va ser, en la majoria de casos, excel·lent, i en dos d'ells tan negativa que va accentuar les carències instaurades per la institucionalització.

Josep, per exemple, explica que quan va arribar va ser l'alegria de tota la família adoptiva, igual que l'Àlex, que afirma que la primera nit que va passar a casa dels seus nous pares va ser molt feliç. Encara que a l'escola el menystenien i es reien d'ell per ser adoptat, assegura que es defensava prou bé perquè estava molt satisfet de la seva situació.

Los niños crueles, eso me lo decían en el colegio: "claro, como tú eres adoptado..." y digo: "¡y tu eres tonto!" (...) en esa edad, parece ser que la gente ... e... decía: "joder, un adoptado... un bicho raro, debe ser un bicho raro", ¿sabes? (...) Yo supongo que como desde el primer momento he visto que lo mejor que me podía pasar en mi vida... es esa adopción, y más

esa, porque si hubiera sido otra, pues hubiera opinado de otra manera (Àlex, 1966).

Montserrat i Josep destaquen la magnífica relació que van tenir amb els pares adoptius respectius, que van morir quan ell tenia 14 anys i ella 15, cosa que va representar un cop molt fort per a tots dos.

El meu pare era un tio tan guai, tan, tan absolutament guai, que el... e... per a la família era com... saps que sempre hi ha algú a la família com que tens més rotllo, més...? El meu pare era aquest tio. És que era la hòstia aquest tio, era la leche. (...) O sigui no... encara no... no t'ho puc explicar. (...) Jo... és devoció. Passió. És l'amor de la meva vida. (...) La puta leche, era. (...) He disfrutat tant, hem disfrutat tant...! Tant... que penso: "que poc em vas durar, tio" (Montserrat, 1965).

Olga i Àngels, en canvi, manifesten haver estat víctimes de violència física i psicològica per part de la seva família adoptiva. Segons sembla, el pare adoptiu de l'Olga la portava a la Maternitat periòdicament perquè la veiessin les monges, però va deixar de fer-ho perquè la nena se li agafava a la cama i no hi volia entrar. Malgrat que l'Olga tenia millor relació amb el pare adoptiu que amb la mare, diu que ell estava molt dominat per la dona, que era molt controladora, possessiva i traumatitzada des que havia perdut una germana 16 anys menor.

Mi padre era más cariñoso. Mi madre es que... que yo recuerde nunca me dijo ni un "te quiero". Nunca. O sea, no tengo... o sea, esa palabra... no tengo... no tengo ese recuerdo.(...) Yo me hubiera gustado que hubiera más cariño. E... que me hubieran abrazado más [plora].

Mi madre psicológicamente no estaba bien. (...) Mi madre... no... o sea... iba por la calle y me... y me cogía fuerte de la mano... claro, yo creo que... claro, con los años lo entendí. Ella lo que tenía era miedo de que... perder a... a otra niña. Pero claro, también me... no sé, tampoco yo tuve una infancia fácil con ellos. (...) Mi padre estaba todo el día trabajando, cuando venía a mi casa mi madre muchas veces todo lo que yo hacía lo exageraba o lo triplicaba... para... sentir el apoyo de mi padre.

[Sobre la seva mare] Te asfixiaba. (...) a los 15 años fue la última vez que me levantó la mano, porque me rele... me rebelé. Le dije que no me volviera a tocar nunca más. Entonces ella... le... le marqué la dist... no le... no le hice nada a ella... pero sí que le dije “no, no me pegas más” (Olga, 1966).

El seu pare també li va pegar un dia, instigat segons diu ella per la mare: “se sacó la correa y me dio un correazo en la espalda. Pero fue toda la presión de ella”.

L'àvia paterna de l'Olga mai no la va acceptar com a néta, i els pares sempre la comparaven amb una cosina que encaixava en la idea de “filla ideal” que ells tenien.

Yo... representa que era la oveja negra, yo fui un fracaso escolar, de hecho la... el auxiliar de enfermería me lo he sacado de adulta, ¿vale? Era un fracaso escolar... e... empecé... e... vivía más en la calle que en mi casa, salía por las noches, bueno, una vida un poco más... Fumaba, e... [riu] Bueno, alguna vez había llegado borrachilla a casa... y entonces como que... claro (...) y al compararme siempre con ella [es refereix a la cosina] pues le cogí... le cogí rabia (Olga, 1966).

Els pares de l'Olga sempre li van reforçar el sentiment de culpabilitat que ella ja sentia a la Maternitat, i li carregaven la responsabilitat de cuidar-los.

Mi madre siempre me decía que ella estaba enferma por mi culpa, que esto era por mi culpa, bueno, me decía barbaridades, ¿eh? (...) me decía de que... que mi deber... era que yo tenía que cuidarlos a ellos de mayores, que de hecho lo hice. (...) mi padre... en 15 días murió, entonces... fue rápido. Pero a mi madre la estuve cuidando 5 años (...) Y... y la odiaba y la quería. O sea, fue... una situación muy complicada (Olga, 1966).

Olga explica que la manca d'afecte per part dels pares adoptius i de gran part de la família adoptiva, sobretot la paterna, sumada a l'abandonament de la mare biològica, fa que senti que mai no va tenir una família.

De l'Àngels cal tenir en compte que les experiències de victimització les va patir sense saber que era adoptada, cosa que afegia un element d'irrealitat davant de

circumstàncies que no acabava d'entendre. Ella va rebre pitjor tracte que el seu germà, també adoptat.

Molt poc afecte. Molt poc afecte. jo als 18 vaig reivindicar que ens féssim petons a l'entrar i sortir de casa. És normal, no? És que no sé... (...) Era molt freda, era molt freda la meva mare, era...uf! (...) En lo que és part de pares especialment, m... hi havia algo que no... (...) que no s'entén! (...) Quan jo he sigut mare és quan he dit: "no, és que no ho entenc", no? (...) com pot ser que una mare faci això (...)? No ho he entès mai (Àngels, 1966).

Àngels no només va patir violència física per part de seu pare, sinó també per part del seu germà adoptiu.

Als 16 ja estava fins als nassos de les bufetades del meu pare, i li vaig dir: un dia li vaig dir: "com em tornis a pegar m'hi tornaré". I ho vaig fer, la pròxima vegada que em va pegar m'hi vaig tornar. (...) Vaig tornar-li la bufetada. Ens vem liar a hòsties...! Que jo només recordo la veu de la meva mare dient: "Àngels, para que el mataràs!". (...) Al cap d'un temps, poc temps, va tornar a passar, m'hi vaig tornar... i mai més em va tornar a parlar. (...) I el meu germà, m... també m'hostiava, quan li sortia dels... nassos, (...) sempre havies d'anar molt amb compte "que el Xavi no s'enfadi", eh? que el Xavi no s'enfadi, perquè..." de fet ell ho va aprendre també, la llei del més fort, conseguia lo que volia, i així ha anat tota la vida. (...) un agressor sempre és fill d'un agressor (Àngels, 1966).

La millor relació la tenia amb una germana de la seva mare adoptiva: "la meva tia, tot i ser freda com la meva mare, era una persona càlida. Perquè... estava, saps? Era una persona que estava. Sempre que la necessitaves hi era. (...) era incondicional" (Àngels, 1966). Els avis adoptius paterns la tractaven com si hagués de ser una criada, cosa que ella no entenia, i no li van fer mai cap regal; el compraven els pares i feien veure que era un regal dels avis. Tot plegat va fer que de jove fos bastant rebel: no estudiava, alguna vegada s'havia emborratxat, i fumava.

Jo en teoria hauria de ser com una minyona (...). I clar, els pares no ho volien que jo fos una minyona. Volien que fos filla, i... i l'àvia sobretot amb

mi, (...) no ho sé amb el meu germà, però amb mi sí, havia de ser la minyona, llavors... (...) Llavors encara gràcies que et donen menjar, no? (...) Per això és la pa... la paraula que sempre li he sentit a la meua àvia és: "és que ets una desagraïda!", i jo pensava: "per què em diu que sóc una desagraïda?", no? És aquella cosa... "però si jo no li he demanat a ningú estar aquí", no? Sense saber res (Àngels, 1966).

Per a l'Àngels, els seus pares adoptius li van fer molt de mal ocultant-li que era adoptada, juntament amb el tracte que rebia. Ella sempre s'ha vist com a una estranya, aliena a la seva família adoptiva, com si alguna cosa no encaixés. Moltes vegades s'ha plantejat per què van adoptar-la, si l'havien de tractar d'aquesta manera.

3.4. Abans de les Llars Mundet. Victimització.

Mentre alguns dels participants eren adoptats i convivien amb els seus nous pares, altres van continuar vivint a la Maternitat i, quan van tenir uns 7 o 8 anys, van passar a les Llars Mundet. És el moment de tornar a les vivències d'aquests infants i incorporar-ne de noves, les dels que van ingressar a les Llars Mundet procedents d'altres internats (Jaume i el seu germà Josep M., Carlos i les seves germanes Ana i M. Carmen) que van començar uns anys d'institucionalització compartits amb els qui venien de la Maternitat. Els nouvinguts també van viure experiències molt dures en els internats anteriors, que es van sumar a les de Mundet.

Jaume i el seu germà Josep M. havien estat prèviament a l'internat de Nostra Senyora del Port. La mare era cuinera, havia quedat vídua i tenia molt pocs recursos. Va treure tots dos germans d'aquest primer internat perquè Jaume, que havia pegat un nen tot defensant el seu germà, va ser castigat per una monja a romandre tancat en una habitació 24h sense menjar (no recorda si també sense beure). Carlos sap que va estar a tres internats abans de Mundet: el de Juan XXIII¹⁴¹ als 7-8 anys, la Ciudad de los Muchachos¹⁴², i a Nostra Senyora del

¹⁴¹ Situat a prop del cementiri de Cerdanyola.

¹⁴² Situat a la serra de Collserola.

Port, aquest últim gestionat pels Germans Salesians igual que les Llars Mundet. Per a les seves germanes M. Carmen i Ana (4 anys més joves que Carlos i bessones entre elles) el primer internat va ser el de Nostra Senyora del Port, i després van passar a Mundet amb el seu germà.

Els pares de Carlos, M. Carmen i Ana es van separar al poc temps de casar-se, quan en Carlos tenia 4 anys i les seves germanes mesos. 3 anys més tard la mare va renunciar als fills, que van quedar a càrrec del pare: “Era señalao por ‘el separao’ (...). Un desgraciao que iba con tres hijos a costas, ¿sabes?” (M. Carmen, 1968). Es va trobar sol, sense feina i amb 3 fills. Casualment, va conèixer Don Valeriano Achiaga Fustel, un capellà castrense que es va convertir en la figura directora i consellera de la família i el va ajudar a trobar feina i a ingressar els fills en internats. “El va veure [al pare] una víctima propiciatòria. (...) el meu pare d'alguna manera es va beneficiar, però aquell home va parasitar tota la vida de la família” (Carlos, 1964). L'avi patern, un home d'esquerres, també professava una total veneració a Don Valeriano.

A mi padre, según él, le salvó la vida, entonces en mi casa se le debían a él, se le debían (...) Le debían pleitesía, ¿sabes? (...) Mi abuelo era rojo como nadie, pues (...) si él decía que se votaba a Alianza Popular en aquella época, pues se votaba a Alianza Popular. O sea, aquel hombre se le debía la vida. (...) nosotros consideramos que nos hizo mucho daño. (...) cuando él venía se ponían todas las galas en la mesa, y había de todo, y... luego había lo que había en casa, ¿sabes? (...) ... la mejor cama para él, los mejores manjares, y luego... [riu] (...) Mi abuelo hubiera... se hubiera cortado un dedo de la mano por él, ¿eh? Aquello era... horroroso, horroroso (...) Era una devoción... (M. Carmen, 1968).

Carlos assegura que mai no ha rebut afecte per part dels seus pares. Ja abans que se separessin moltes vegades el cuidava una veïna perquè els pares tenien una perruqueria a casa i havien de treballar-hi. Abans de començar l'estada en internats va anar a l'escola i recorda que sempre li havia agradat estudiar: “Jo anava... anava bastant content al cole, (...) a mi m'agradava estudiar, i aprendre coses, i... clar, jo tots aquests estímuls no els tenia a casa” (Carlos, 1964).

L'interès que tenia per l'estudi es va començar a esvaïr a La Ciudad de los Muchachos, després d'una conversa amb un company:

Tenia com aquesta necessitat de... treure bones notes, no? Perquè com a mínim allò semblava que a casa pues feia gràcia, no? I m'enrecordo que un dia un company, e... em diu: "¿pero para qué quieres sacar buenas notas?", no? "¡si aquí lo importante es tener amigos!" Clar, perquè a qui li importava les meves notes, si a casa ningú... ningú... I vaig dir: "hostia, pues qué razón tienes", no? [riu] I llavors vaig ser... pues bueno, un trapella, vull dir... "ya que no puedo ser el mejor", eh? "e... en esto, pues... bueno, llevo una navaja en el bolsillo" (Carlos, 1964).

A més, des dels 4 anys va haver d'assumir la responsabilitat de tenir cura de les seves germanes.

E... es veu que a la família es va decidir que jo... e... por real decreto, e... era el segundo padre, jo ja era adult, des de que van néixer les meves germanes... I per tant, jo era el responsable... Saps aquesta mena de seducció que es dona en les famílies de que "tú vales mucho, tú eres el mayor..." Que és una manera de dir: "de ti no me voy a ocupar y encima te vas a ocupar tú de los demás". (...) I ja que no t'estimen, com a mínim que t'admirin, no? És aquesta puta merda (Carlos, 1964).

Tant Don Valeriano com la família paterna van educar els tres germans en la idea que la mare els havia abandonat perquè no els estimava i que no l'havien de voler veure mai. Carlos era canviat d'internat perquè no el trobés. "A mi hermano... lo iban cambiando porque mi madre lo iba encontrando, entonces era un poco eso de irlo... alejando, ¿no?" (M. Carmen, 1966).

Carlos recorda haver passat fred i molta gana durant el seu internament previ a les Llars Mundet: "Jo vaig descobrir... [riu] lo que eren les 'bellotas', lo que eren... e... los 'madroños', lo que eren... jo què sé, herbes per... posem... per poder menjar, perquè passava molta gana, al Tibidabo" (Carlos, 1964). També menciona càstigs diversos, maltractaments i pallisses per part de religiosos i altres professors, i intents d'abús no consumats, sempre per part de capellans. "Però pallisses... d'antologia, eh? Vull dir... no... no... no és una bufetada, perquè

les bufetades... situem-nos en aquella època: era algo normal” (Carlos, 1964). Recorda haver rebut cops al cap amb un grapat de claus, passar nits senceres sense dormir castigat al mig del passadís i haver d’escriure llargues llistes de números, amb l'amenaça de no sortir el cap de setmana si no les acabava.

El primer intent d’abús que recorda Carlos va ser a La Ciudad de los Muchachos, per part d’un capellà a qui anys després va veure a la TV explicant que havia deixat l'Església. Se li va trencar la bota, va demanar ajuda, el capellà li va dir que l’ajudaria i va començar a acariciar-lo. Carlos va apretar a córrer.

Aquesta seducció perversa, eh? “Yo tengo algo que tú necesitas... y me lo voy a cobrar (...).” Jo quan vaig veure que la cosa ja... es posava una mica estranya, no? Perquè clar, m... jo era petit, però notava algo... perquè primer, aquest tipus de contacte no era habitual, vale? I... i... a més, veus que hi ha algo estrany que... a mi em generava una certa... inquietud i una certa por (Carlos, 1964).

A Nostra Senyora del Port recorda un salesià (l’hermano Esteban) que li pegava perquè es negava a consentir els abusos. Explica que un dia els interns el van veure abusant d’un company al lavabo i a partir d’aquell moment es van posar d’acord per anar tots al lavabo quan l’hermano s’hi emportava un nen. “Aquell... era... era un abusador, però... lo que no está escrito. I si no et prestaves, les pallisses eren... (...) aquell home era especialment sàdic. (...) Però un sadisme... pfff...! [riu] Molt bèstia” (Carlos, 1966). Explica que a vegades el religiós enviava un intern perquè pegués algun company (Carlos, 1964).

Un noi que no em coneixia de res, que jo no... em va fotre una vegada al pati un cop de puny a l’esquena que... vaig perdre el coneixement i la respiració. I allà no se'm va acostar ningú! Al final em vaig recuperar com vaig poder, suposo, perquè clar, era petit, m... i no va passar res, (...) tothom ho va veure però allí no va passar res, no van castigar a ningú, porque era un mandao (Carlos, 1964).

Les seves germanes M. Carmen i Ana, recorden que a Nostra Senyora del Port, com a la resta d’internats, estaven separades dels nens i elles, que van entrar-hi als 4 anys, estaven a càrrec d’una nena més gran que les ajudava a dutxar-se i

en tenia cura. La pitjor experiència que recorden d'aquesta època és que les van obligar a veure una monja que havia mort i fer-li un petó a la mà. "Pienso que para un niño es una crueldad (M. Carmen, 1968). "Y el cuerpo frío, porque es que además no había cristal, y tenías que besar la manita. Esto para un niño de 4 años, 5 años, 6 años... (...) para mí eso es un maltrato" (Ana, 1968). M. Camen i Ana van marxar de Nostra Senyora del Port quan tenien 8 anys, i van passar a les Llars Mundet, on van coincidir amb el seu germà, fins que van acabar els estudis.

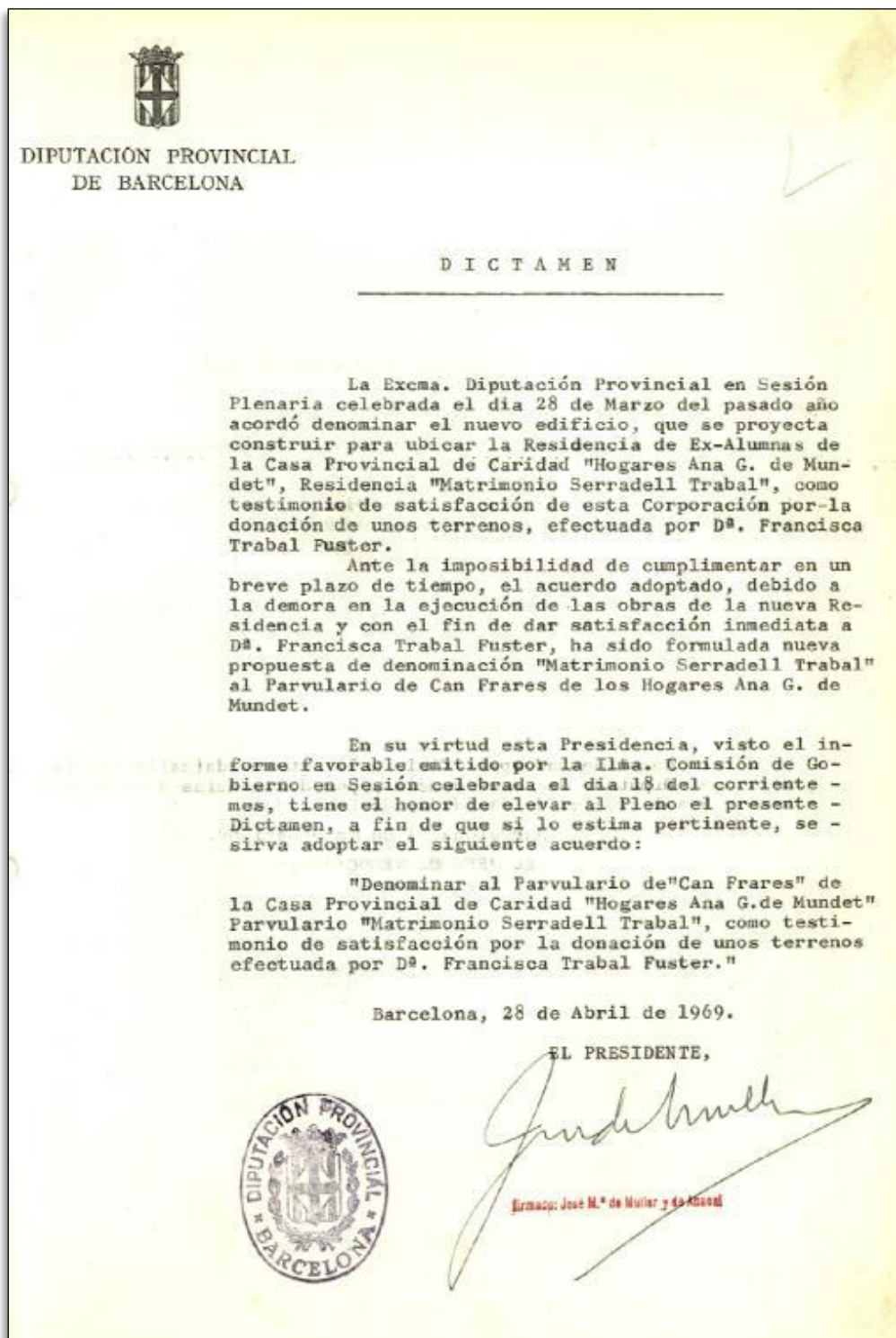
3.5. L'estada a les Llars Mundet

3.5.1. L'ingrés. Can Frares

Jaume, el seu germà, en Carlos i les seves germanes van ingressar a les Llars Mundet gràcies a l'amistat amb persones influents: en el primer cas, la del Sr. Zaragoza, que tenia una ONG, perquè la mare dels infants hi treballava de cuinera. En el segon cas, com hem vist, va ser Don Valeriano, el capellà castrense. La resta de participants (Cándido, Ramon, Juan Antonio, i Juan Carlos) van ingressar procedents de la Maternitat.

Els infants que procedien de la Maternitat, abans de començar a estudiar a Llars Mundet, passaven a Can Frares, edifici del qual hem parlat en el [Capítol V](#), que estava regentat per Germanes de la Caritat, com la institució d'origen. L'any 1969 li van canviar el nom per "Serradell Trebal". Segons Juan Antonio, "Can Frares era... era una miqueta... una miqueta Maternitat". Cándido afegeix que "allà és cuando ya comencé a notar. I a marcar... les coses que no ens agraden. El sentido común." Juan Carlos destaca que durant l'etapa de Can Frares va ser quan van començar a fer-los fer el llit, mantenir les sabates netes i altres aspectes de la seva cura personal.

Imatge VII.14: Dictamen pel qual Can Frares passava a anomenar-se
"Matrimonio Serradell Trabal" (28/04/1969)

(Font: AHDB, GOV-356)

Després de Can Frares els infants passaven al nucli del recinte a continuar els estudis. Ramon diu que quan finalment el van passar a les Llars Mundet va estar

un temps enyorant Can Frares, que era “mucho más pequeño y más íntimo” (Ramon, 1963).

3.5.2. Les instal·lacions

Del recinte Mundet cal destacar, un cop més, que era molt extens i estava en plena natura, envoltat d'arbres i de vegetació. Apart de Can Frares i de l'anomenat “Psicopedagògic” per a infants deficients, destacaven els pavellons d'estudiants (nenes i nenes separats), aules per a tallers diversos, un cinema que avui dia no està en funcionament, biblioteca, i a la part de dalt una església monumental i una residència per a gent gran que encara existeixen avui. Els antics interns ho descriuen com a un recinte impressionant: “Allò és a lo bèstia tot” (Carlos, 1964). “Mogollónico. Aquello era una ciudad” (Ana, 1968).

Les instal·lacions més característiques, però, eren les dedicades a activitats esportives, que tenien un paper molt important en la vida dels interns: dues piscines (una coberta, que es feia servir molt poc) instal·lacions de poltre, de cordes per fer gimnàstica, un camp d'atletisme que es va utilitzar com a zona d'entrenament per a les Olimpíades del 92 i pistes de voleibol, entre d'altres. “Molts del... Facebook deien, de que allò era ‘un... un... un hotel de 4 estrellas o de 5 estrellas’ para gent pobre. Tampoco no exageremos” (Juan Antonio, 1964).

3.5.3. Esports i lleure

Els interns que van practicar esports a les Llars Mundet van viure una vida millor que els seus companys, o si més no amb un grau superior de llibertat i de relacions socials. Jaume era molt aficionat a l'esport, sobretot al voleibol (va jugar a la divisió d'honor) i reconeix que això va ser la seva sort. A Mundet, cada dia tenien una estona per banyar-se, i abans de sopar podien practicar esports com el ping-pong o els escacs en una sala molt gran. Jugaven a voleibol en un pati davant dels despatxos. “Jo em vaig sapiguer acoplar e... per el meu caràcter. E... jo estava bé, eh? Vull dir... no em podia queixar jo directament; em vaig guanyar el respecte de tot el món (Jaume, 1950). Al seu germà Josep M. no li agradava

l'esport. "Ell era... 'niño de discoteca'" (Jaume, 1950). Cándido i Juan Carlos també feien voleibol, i així tenien més ocasions per sortir.

Como me metí... en voleibol... Pues entonces... los sábados sí que íbamos a jugar a los colegios, a otros colegios. (...) y alguna vez entre semana, si habían partidos suspendidos, nos cogían y... y nos... y nos llevaban. Y (...) dentro de lo que... fue, [fa una pausa] no es tan grave (Juan Carlos, 1964).

Carlos es va incorporar a la banda de música, perquè no feia esport. Assajaven a les tardes després de berenar, fins a l'hora de sopar.

Els participants recorden també el cinema, que segons diuen era molt gran. Hi projectaven setmanalment dos NO-DOs i una pel·lícula triada pels religiosos. A vegades eren pel·lícules que havien gravat al propi recinte on sortien els interns, i en gaudien molt. Alguns remarquen que voldrien saber on estan ara aquestes pel·lícules.

3.5.4. Pràctiques religioses

A les Llars Mundet els interns ja eren més grans, i les pràctiques religioses s'intensificaven. Jaume recorda que anaven cada matí a una església petita situada sobre els menjadors, i que resaven el rosari també cada dia cap a les 5 o 6 de la tarda a la mateixa església. Quan havia d'entrenar o jugar algun partit de voleibol, no calia que hi anés, i per tant gairebé sempre evitava almenys el rosari de la tarda, que era quan tenien entrenament.

Juan Antonio matisa que entre setmana anaven a l'església petita i diumenge al matí anaven a l'església gran de dalt. Cándido recorda que durant la Setmana Santa, hi anaven els avis de la residència i els nens els rentaven els peus. Carlos recorda que cada matí pregaven en una mena de passadís, abans d'anar a classe. Les seves germanes expliquen que al matí, després de fer el llit i abans d'esmorzar, resaven, i que el mes de maig, abans d'esmorzar, anaven a missa. "Rezábamos a todas horas" (M. Carmen, 1968).

3.5.5. Sortides

Sembla que el règim de sortides a les Llars Mundet era més flexible que a la Maternitat, com hem vist especialment per als interns que practicaven esports. Jaume explica que quan sortia amb l'equip a jugar aprofitaven per passar tot el dia fora. D'altra banda, els caps de setmana Carlos anava a buscar les seves germanes al pavelló de les noies i se les enduia a casa. Per regular les entrades i sortides es va crear un passi amb fotografia per als alumnes interns o externs, que era verificat pel personal de seguretat de l'entrada.

Els participants expliquen que feien estades a altres llocs durant l'estiu. Recorden Torrentbò, també dependent de la Diputació. Hi anaven a passar els estius si no podien estar amb els pares (Juan Carlos parla d'estades de 15 dies). També era un internat però manifesten que hi estaven millor que a les Llars Mundet. Segons Cándido, les nenes anaven a una residència de Sant Vicenç de Calders, i algunes vegades portaven als nois allà i podien jugar amb elles. Ell recorda que durant les vacances també feien sortides a Osca, a la part de Biesca, a prop d'un campament falangista.

Imatge VII.15: Joves a Torrentbò (anys 60-70)

(Font: cedida per Juan Antonio)

3.5.6. Estudis

Acabada l'etapa de Can Frares, es deia que els interns "pasaban a estudiantes" i feien la segona etapa d'EGB¹⁴³. Als 14 anys podien fer BUP¹⁴⁴ o FP¹⁴⁵. A les Llars Mundet, en principi, els interns podien fer tots els seus estudis fins als 18 anys i triar l'opció que volguessin. Les instal·lacions, en tot cas, estaven pensades perquè aprenguessin tota mena d'oficis (mecànica, torneria, sastreria, fusteria, radiofonia, etc.) i tenien una gran quantitat d'equipament per a aquesta finalitat. Jaume hi va fer l'Oficialia Industrial. Estava prohibit parlar català, i entre d'altres assignatures, estudiaven FEN¹⁴⁶, Religió i Història (del règim). "Teníem molt bons professors" (Jaume, 1950). Josep M., el seu germà, ho suspenia tot: no volia estar a Mundet.

Ramon tampoc no guarda gaire bon record dels estudis: als 8 o 9 anys va perdre la motivació a causa de l'actitud d'un professor i, malgrat que un altre professor va aconseguir que anés tirant endavant, els seus resultats acadèmics van baixar progressivament. Juan Carlos va marxar de Mundet als 14 anys i no va acabar els estudis. És conscient que la segona etapa d'EGB la va desaprofitar, i parla molt bé del nivell d'estudis: "El nivel de estudios... e... te digo que era de puta madre" (Juan Carlos, 1964). Juan Antonio, contràriament a la majoria, va fer BUP en lloc d'FP.

Cándido explica que van notar diferències en l'educació amb l'arribada de la democràcia: van passar de tenir un llibre gran per a tot a tenir-ne un per a cada assignatura, i sobretot van començar a aprendre català.

3.5.7. La salut

Els participants recorden que el complex Mundet incloïa allò que anomenaven "El Sanitari", on fins i tot es feien operacions, que estava a la part de dalt, amb

¹⁴³ Ensenyament General Bàsic. Estava formada de 8 cursos: la primera etapa era de 1è a 5è (de 5-6 a 10-11 anys) i la segona de 6è a 8è (d'11-12 a 13-14 anys).

¹⁴⁴ Batxillerat Unificat Polivalent. Estava format per 3 cursos, i s'orientava a estudiants que volien anar a la Universitat.

¹⁴⁵ Formació Professional. Substituïa els estudis de BUP en el cas d'estudiants que no volien anar a la Universitat, i consistia essencialment a aprendre un ofici.

¹⁴⁶ Formación del Espíritu Nacional.

l'església i la residència per a la gent gran. Jaume explica que al Sanitari van operar el seu germà d'una lesió provocada per una patada. Recorda que ell va tenir una gran infecció d'oïda i que "Només em van donar una aspirina al vespre per tranquil·litzar-me" (Jaume, 1950).

Juan Antonio, igual que a la Maternitat, tenia absències que no es tenien en compte o s'interpretaven com a "mareos". Ell destaca que sovint hi havia problemes intestinals generalitzats, potser a causa del menjar en mal estat. Carlos es va desmaiar un dia a classe i com a conseqüència va passar una setmana al Sanitari. Només recorda que el mateix dia va recuperar el coneixement i que li van canviar la dieta, però no sap quina medicació li van subministrar.

Sé que em van medicar, i que un... professor... (...) em va preguntar: "¿qué te ha pasado, no sé qué?" i... (...) li vaig dir: "me han dao esto" (...) i em va dir (...): "eso te... te hará crecer las tetas". No sé, [riu] (...) no sé lo que era... (Carlos, 1964).

Als 14 anys ja tenia una úlcera. Ell recorda que hi havia un company que tenia al·lucinacions i que posteriorment es va saber que tenia epil·lèpsia: "aquest fins i tot havia vist la Verge, i bueno, coses d'aquestes" (Carlos, 1964).

Els participants no recorden pràctiques mèdiques inapropiades de manera generalitzada, però Jaume pensa que van provar medicaments amb els interns. Explica que durant una setmana els van subministrar un líquid i tots es van aprimar entre 2 i 3 Kg. "De cop i volta la van tallar. (...) Suposo que deberien fer algunes proves i van veure que no era... que no era factible, però... que allí havien provat de tot, te... s... sí, per descomptat" (Jaume, 1950).

Juan Carlos recorda que un dia, sense explicar per què, el van internar, juntament amb uns 10 nens més, al Sanitari. Diu que els altres nens eren dels que se sabia que es masturbaven: "Todos los demás eran de estos que les gustaba... aunque no fueran... no eran maricones, hablando claro, pero simplemente que... bueno, te pones y..." (Juan Carlos, 1964). Ell està segur que els volien observar, d'alguna manera.

Estábamos en la ca... estábamos en la habitación siempre, y luego durante el día nos tenían metidos en una sala, en la que teníamos juegos (...) Y entre ellos había tocamientos, y una cosa y la otra. Y yo como un gilipollas allí (Juan Carlos, 1964).

3.5.8. El personal de les Llars Mundet

Al recinte Mundet els interns vivien la preadolescència i l'adolescència. Les persones entrevistades recorden llocs i fets, la majoria de vegades lligats a personal de Mundet, que com a la Maternitat estava constituït sobretot per religiosos, però incorporava a més la figura dels professors seglars, que tenien un paper determinant en la formació dels infants. Destacarem alguns dels noms que més es mencionen.

3.5.8.1. Germanes de la Caritat

Recordem que les Germanes de la Caritat tenien cura de les nenes al llarg de tota l'estada, i dels nens fins que passaven a la segona etapa d'EGB. Malgrat això, els participants no recorden noms concrets, excepte els de dues germanes: Sor Montserrat "La Buena" i Sor Montserrat "La Mala". Els interns els van posar els sobrenoms perquè consideraven que una era bondadosa (Ramon diu que tenia un aspecte agradable i sempre els va tractar bé, fins i tot quan segons ell no ho mereixien, i els donava lliminadures) i l'altra, en canvi, acostumava a castigar-los.

[Sobre Sor Montserrat "La Buena"]: Aparte de mi madre que en paz descansa, la única que durante esa época me / nos trató con afecto. Y había veces que tenía motivos para alzarse en furia por lo gamberros que en ocasiones éramos pero nunca, nunca, se portó inadecuadamente con nosotros. De ahí que admirara la paciencia con que nos atendía sin perder los nervios ni su alegría (Ramon, 1963).

De la segona en parlarem en l'apartat sobre victimització.

3.5.8.2. Germans Salesians

Un dels noms que mencionen els entrevistats és el de Don Màximo Echávarri. No l'associen a abusos ni a violència. De fet, Ramon explica que els va defensar un dia que anava abraçat amb un company i uns nois més grans els van escridassar dient-los "maricones" (una paraula que Ramon i el seu amic ni tan sols coneixien).

A pesar de haber conocido gente que me explicaban que era uno más de los que se sumaron al maltrato general, para mí fue la persona que más me ayudó y nunca me puso la mano encima, al contrario que otros. A esta persona la veía como un cura severo aunque justo y rara vez le vi pegar a nadie. Si lo hizo creo yo que estaba justificado (Ramon, 1963).

Juan Carlos té bon record d'un altre salesià, Don José, encara que alguna vegada els havia pegat. Li deien "El Breve", perquè només va estar un any a Mundet. Va ser cap d'estudis. Quan no feia servir el despatx deixava que Juan Carlos hi estudiés i li posava música perquè treballés més tranquil. Juan Carlos assegura que mai no va abusar d'ell.

De Don Juan Villegas destaquen la rigidesa i els abusos. Cándido el descriu com a "Muy disciplinario. (...) Si te faltaba un botón o una mancha, "¡pam!", anava amb tu. Pero li agradaven el... los nens, era su debilidad" (Cándido, 1962).

Don Teodoro és un dels més anomenats quant a violència física, tot i que d'ell no recorden haver rebut abusos sexuals. Era de Burgos: un home prim, estrany, que semblava molt reprimat. "Un senyor allà, molt... molt afilat. I... i... amb molt mala hòstia, eh? Aquest... era bastant... cabrón. (...) Saps com aquells escapularis que hi han... Com aquelles relíquies... rares... [riu] ... del segle XVII?" (Carlos, 1964). S'encarregava de l'església gran i estava amb ells quan anaven a dormir. Segons expliquen, estava obsessionat perquè fessin tot allò que calgués al lavabo abans d'anar a dormir, perquè no caiguessin en la temptació de fer coses "lletges".

Era muy malo, se le inflaba la ve... la vena. Era muy bestia también. (...) era ya te digo, un tío seco, seco, o sea, imagina't, ja et dic, cuando se... se ponía rojo, se le... era... era... era... bueno! (Juan Antonio, 1964).

Altres noms de religiosos que els participants associen a experiències desagradables són els de Don Juan José Torán, Don Rufino i Don Ildefonso, com veurem més endavant.

3.5.8.3. Professors seglars i altres

El professorat seglar formava un col·lectiu heterogeni, que tenia la capacitat d'influir de manera positiva o negativa en els seus alumnes, especialment en els interns. Jaume, per exemple, parla amb agraïment del Sr. Camallonga, que el va convèncer que amb el voleibol podia triomfar, i Ramon diu que gràcies a Don Patxi, el professor d'Història, va tornar a agafar interès pels estudis. "Era el único que no utilizaba la violencia para educar e intentaba sacar lo mejor de nosotros de forma pacífica, sobre todo y a mi parecer, de mí" (Ramon, 1963). Juan Antonio opina que Don Patxi donava la imatge de "progre" (sic), i ell va estudiar Història gràcies a la seva influència.

Juan Carlos recorda de manera especialment negativa Don Martín, de qui diu que va ser el professor que més el va perjudicar a nivell acadèmic. Assegura que li tenia mania i que en una competició li va fer preguntes sobre arrels quadrades, amb què ell tenia especial dificultat, perquè perdés. "Más o menos me llevaban a un nivel bueno, y de golpe y porrazo me meten con este pavo, y claro..." (Juan Carlos, 1964).

Pere Puértolas, Luis Martín Malo, Don Nemesio i Don Mur són altres noms associats a vivències negatives, com veurem. Un altre que es menciona molt és el de Joan Palau, cap d'estudis, que segons Jaume estava present durant un incident en què el seu germà es va lesionar greument. També estava present en l'acte oficial que va propiciar l'expulsió de Carlos. Cándido afirma que Palau "de lo dolent era bo."

Uns altres treballadors que recorden els participants són els "serenos", una mena de vetlladors que estaven amb ells a la nit i tenien un dormitori apart. Alguns eren ex-interns que s'havien quedat allà a treballar. També es repeteix la figura dels "chirulos i "chirulas", que ja havíem vist a la Maternitat, per vigilar-los i, naturalment, les mares dels interns, algunes de les quals havien estat traslladades a Mundet des de la Maternitat, juntament amb el fill. Juan Antonio recorda la mare d'un intern que treballava a la cuina i que, com que coneixia a la seva mare d'haver estat totes dues a la Maternitat, quan hi havia paella li'n donava un cullerot més.

3.5.9. Victimització infantil a les Llars Mundet

Com hem vist, els residents interns de Mundet eren infants d'origen humil. Tal com passava a la Maternitat, però amb més intensitat encara, els participants recorden molts dels noms dels seus companys i els trets que els eren característics. En general, parlen dels companys amb qui han compartit experiències especials (com escapar-se, o activitats per les quals van ser castigats) i el grup de companys que va "acabar malament", com diuen ells, dels quals la majoria ja han mort. En molt poques ocasions han mantingut l'amistat després de Mundet.

Cándido recorda especialment un company de qui explica que "Aquest no tenia... jo sé que... no tenia a ningú. No tenia a ningú. Y era un chaval... més sol... no tenia família, sempre estava ell sol. Com jo. Però aquell era dèbil, era... I aquell s'aprofitava d'ell" (Cándido, 1962). Carlos menciona un company que encara a dia d'avui repeteix que no té cap trauma causat per la seva estada a Mundet, però no ha explicat a la seva família que hi va estar. M. Carmen i Ana recorden que durant l'FP, que era mixta, un company el germà del qual s'havia suïcidat durant la "mili" es passava les classes tapant-se el cap amb les mans.

Jaume qualifica l'organització de Mundet com un "clan" on hi havia una sèrie de persones que, segons ells, van aconseguir feina com a agraïment per favors prestats. La resta de participants coincideixen en aquesta visió. Cándido considera que el pas de monges a capellans va marcar la seva vida molt

negativament: “La infància és lo que més es grava. I... entonces la... la fase cuando pasas a los curas... para mi ha sigut lo pitjor. Ahí empezó mi tormento, saps què vull dir?” (Cándido, 1962) Ell recorda que havia anat a parlar amb el director d’estudis (Joan Palau) i el conseller dels estudiants (Don Juanjo) a explicar les circumstàncies negatives que estava vivint i no el van voler escoltar perquè ho interpretaven com una voluntat de voler desacreditar els suposats autors. La seva mare tampoc no el va voler creure mai. “L’he vist a la meva mare i se lo he dit: ‘¡Mama, mira, me pasa eso!’... ‘¡Anda, anda! Com vols que aquesta gent...?’ La gent tenia fe d’aquests cures. I de les monges, porque les monges, tela, eh?” (Cándido, 1962).

Ramon diu que el problema dels interns estava sobretot fora de classe "al ser todos alumnos internos, nuestro calvario comenzaba especialmente fuera de las horas lectivas (muchos incluso dentro de ellas), cuando caíamos en el regazo de los curas" (Ramon, 1964).

En aquest context es van produir els fets que detallem tot seguit.

3.5.9.1. Aïllament i separació

3.5.9.1.1. De la família i la cultura

Sembla que durant l’estada a Can Frares les visites eren setmanals, els diumenges, i que quan passaven als cursos superiors els interns podien sortir amb la família els caps de setmana. Cándido diu que molts diumenges la seva mare no hi anava. Recorda que quan la família els visitava portaven menjar. “Decíamos: (...) ‘¡los paquetes!’ Los paquetes era del... las galletas, los chuches... (...) Los diumenges, i tothom nos poníamos contents”. Carlos diu que, malgrat això, quan les mares anaven a veure els fills i malgrat que venien a portar el "paquete", alguns fills les menystenien. Ell no ho entenia perquè hagués volgut que la mare l’anés a veure.

Els hi portaven... pues jo què sé, algunes galetes, o lo que fos, no? E... “¡la gorda!, no sé què, ha venido a verme la pesada, y además es una puta,

que no sé qué...” Bueno, (...) jo no sé fins a quin punt m... estaven molt enfadats amb les seves mares pel que fos, o també era una... formava part de dir... e... “jo no sóc un nen!”, no? (...) Però aquestes mares... clar, jo sempre ho veia d'una altra manera, perquè a mi no em venia a veure ningú Per a mi eren admirables. Dic: “¡Hostia, por lo menos tienes a tu madre!” (Carlos, 1964).

Imatge VII.16: Tarjeta de visita de les Llars Mundet (29/09/1971)

Tarjeta n.º 3.266

Matrícula n.º 46.745 Sección 1ª, 111

JUAN ANTONIO

AUTORIZACIÓN DE VISITA

a favor de D. [redacted]

Domicilio: [redacted]
n.º 6, 1ª, 2ª, Barcelona.

Parentesco: madre

Barcelona, 29 Sep, br. 1971

PERSONAL E INTRANSFERIBLE

(Font: cedida per Juan Antonio)

Efectivament, ni el pare ni l'avi patern d'en Carlos l'anaven a veure, però sí que visitaven les seves germanes. “Em semblava molt bé, perquè per a mi les meves germanes eren... ‘allò a protegir’” (Carlos, 1964). Quant a la mare, M. Carmen i Ana expliquen que les anava a veure algunes vegades, però elles s'amagaven perquè tenien por de veure-la:

Ella venía para que nos dejaran verla y tal, pues venía con flores para la... capilla, venía con regalos para las monjas... (...) por comprar un poco la visita, ¿no? Para que las monjas... "es vuestra madre, es vuestra madre, ir a verla...", y nosotros claro, el miedo que te habían también inculcado en casa, de... "No... si va a verla no la veáis, no la veáis, que os ha abandonao,

os ha abandonao...!", pues nosotros claro... (...) El pavor era... el pavor era horroroso, horroroso, sí. (...) Bueno, en mi casa era... era "aquella... aquella mujer". Ella no tenía... no tenía nombre.(...)

Ella luego siempre dijo que nos hizo sufrir tanto que... o sea, nos veía pasarlo tan mal que dejó de venir. Porque nos veía realmente pasarlo m... es que lo pasábamos mal, ¿eh? (M. Carmen, 1968).

Tot i que sembla que les visites no estaven tan restringides com a la Maternitat, la ubicació del complex i l'escassetat de transport públic per arribar-hi les complicava molt per a la família, que havien d'ajustar els horaris per poder-hi arribar i a vegades havien de fer un llarg trajecte a peu i en pujada.

Només havia un bus que... que arribava! Però un bus muy puntual, i si el perdies... bueno, era... era interminable, però és que allà només estava la... la Residencia Francisco Franco, eh? (...) I... Mundet, però és que era abandonat, to... totalment abandonat, no hi havia Metro ni res! (Juan Antonio, 1964).

Dins del recinte no afavorien cap relació entre germans de sexe diferent que estaven al mateix centre. M. Carmen i Ana van ser castigades per haver estat vistes en companyia d'un noi que va resultar ser el seu germà Carlos. Ell explica que "vivíem... bueno, en una mena de peixera estranya, no? Protegida per la policia" (Carlos, 1964). "Aunque los espacios fueran grandes, estábamos muy... muy, muy... comprimidos, muy... pero a todos los niveles" (M. Carmen, 1968). L'aïllament acabava tenint l'efecte de desubicar els interns, que no se sentien bé en cap entorn, com li va passar a M. Carmen un diumenge al vespre que tenia febre i es va quedar a casa en lloc de tornar a l'internat.

Me quedé en casa con mis abuelos y mi padre. Y estaban ellos cenando en la mesa, y yo... para mí estaba yo fuera de lugar, ¡yo estaba donde no me correspondía...! (...) que me tenían de favor allí, como... (...) Es curioso, porque te acabas no sintiéndote en tu casa ni allí... ni en tu casa (M. Carmen, 1968).

3.5.9.1.2. De la comunitat

L'aïllament físic del recinte creava en els interns una sensació d'empresonament, i Juan Carlos explica que, com a la Maternitat, això fomentava la unió entre els interns. "En las cárceles siempre se hacen piñas, ¿no?" (Juan Carlos, 1964).

Un recinte tan... tan vigilat, tan tancat, tan controlat, (...) bueno, és que Mundet també era com una presó. (...) estava tot controlat. I per accedir per sortir havies de... passar... ensenyar el pase. (...) ... Si tu estabas "fuera de sitio", ¡patapam! (...) pues te aplicaban (...) cualquier sanción de cualquier tipo (Juan Antonio, 1964).

A més, els infants procedents de la Maternitat tenien sempre present que no se'ls considerava iguals a la resta. Un aspecte important de l'arribada al recinte Mundet, sobretot per les possibles conseqüències, era el test inicial. Els antics interns de la Maternitat recorden que se'ls feia un test quan arribaven a Can Frares, i si no treien bona puntuació passaven directament a centres psiquiàtrics, especialment a Can Tarrida, que era un edifici del complex on acollien els infants amb discapacitats mentals. En principi era majoritàriament per als nens amb síndrome de Down (ells els anomenaven "Los Can Tarridas") però en realitat estaven barrejats amb criatures que tenien tota mena de deficiències. "Los que no aprovaven ja anaven... (...) a Can Tarrida. A tema psicólogo. Pero no tenien síndrome de Down ni res" (Cándido, 1962). "Allà molts nens que eren problemàtics... Allà ja... els posaven ja al Psicopedagógico com si fossin subnormales" (Juan Antonio, 1964). "Desapareixien i anaven, suposo que anirien a... (...) per dir, algun... anava a dir un loquero però és mal dit" (Jaume, 1950).

Can Tarrida (...) era el psico de... la gent un poco lela. (...) és que abans... ja saps que los coles no estaven preparats... ahora hay... control, mental, de tot. Si és un nen nervioso mira a ver si es "imperativo" [vol dir "hiperactivo"]... o así. Però és que estava todo barrejat (Cándido, 1962).

Sembla, doncs, que a Can Tarrida conviuen nens que tenien dificultats per estudiar -la majoria procedents de la Maternitat- i nens amb deficiències.

Als infants que venien de la Maternitat els anomenaven "maternos", i els mateixos professors s'hi acostaven bruscament per divertir-se, ja que llavors les

criatures aixecaven el braç com per defensar-se. Moltes vegades feien el moviment de gronxar-se, que també feia que se'n riguessin. Rebien burles dels professors, dels nens externs i a vegades dels companys que no havien estat a la Maternitat, que també els menystenien.

Fins i tot los profesores eran... eran miserables, perquè sabien que nosaltres érem... nosaltres ens... ens deien "els maternos". Com un... gairebé un insulto. Perquè sabien que veníem d'allà. I... (...) per fer... m... m... mal encara, saps què feien? Feien com un... com... com si t'anaven a pegar, i sabien que nosaltres ràpidament po... posàvem la mà. (...) Com una mena de... de auto reflejo (...) Com una defensa, eh? (Juan Antonio, 1964).

M. Carmen i Ana expliquen que les nenes que venien de la Maternitat i tenien les mares treballant allà estaven més desemparades i eren més vulnerables: les manipulaven més fàcilment.

Tú tienes alguien detrás, ¿no? Entonces podía ser que el... el viernes viniera el padre o el hermano y hablara contigo, ¿no? Hablara con la monja. Ahí no había nadie. Entonces (...) con ellas se lo permitían todo, en el sentido de que... no te digo que les dieran más fuerte... no, no, (...) pero las manejaban como querían (M. Carmen, 1968).

Juan Carlos havia obtingut una bona puntuació al test i el van passar directament de 2n a 4t, però sempre li va mancar la formació en matèries que es donaven a 3er, com les arrels quadrades.

Me faltó 3º. Porque allí era cuando hacíamos ya las raíces cuadradas y toda la hostia. Y yo cuando llegué a 4º yo no tenía ni puta idea. (...) quieras o no quieras, el primer día cagao. (...) me... pusieron en la clase (...) que era cuando empezaban a entrar los profesores estos externos (Juan Carlos, 1964).

L'obertura del centre a més professors externs però sobretot als alumnes externs va fer que els residents, alguns dels quals estaven en plena pubertat, entressin en contacte amb un món que no havien vist abans i amb el qual van començar a entrar en tensió, cosa que els va fer ser més conscients de la distància entre ells

i la realitat que hi havia més enllà del recinte. En el marc d'aquesta tensió, Cándido recorda que al campament d'estiu de Biesca els feien servir de "presa" perquè els nois del campament falangista els perseguissin.

Havia campamentos pijos falangistas. Amb el mocador, las camisas, tot bo. I nos usa... nos usaban de conis... de conills per a fer guerres amb ells (...) Amb... (...) ¿cómo era? Era... harina, o... parecido a la cal... que eran bombas. Si t'embrutaves era que estaves mort. Y entonces venían los pijos a atacarnos y nosotros teníamos que salvar la bandera española, si te agafaven la bandera perdías la guerra. Y entonces ellos, que estaban bien equipaos, con za... con botas y tal... (...) però el problema és que nosaltres érem uns jabatos [riu] Y ellos más de etiqueta. (...) nosaltres semblàvem aguachirris (...) Estàvem més prims...! Bueno, nos usaban... (Cándido, 1962).

Segons expliquen els participants, resultava evident que els externs eren més ben tractats. "La diferència bàsica era amb els externs, que els externs eren... un altre món" (Carlos, 1964). Juan Carlos hi està d'acord:

[En] los estudios, eras tú el que te tenías que espabilar. En cambio, los que... cuando empezaron a entrar los externos, pues no sé, pareciera que para los... putos curas, o... o para los profesores que teníamos, eran... yo qué sé, ¡dioses, o yo qué sé! Porque los trataban mejor que a nosotros. Nosotros éramos mierdas (Juan Carlos, 1964).

Comenten que fins i tot arribaven a fer cançons iròniques sobre la seva situació precària: "De todo sacábamos canciones. Dice: 'uno de Mundet, e...' ¿como es? (...) '¡unos fuman Celtas, otros Ideales, y los de Mundet fumamos colillas de los váteres!'" (Cándido, 1962).

També eren conscients que no estava previst que els interns de Mundet anessin a la Universitat, especialment si eren "maternos":

Se'ls tractava... potser no tant entre els companys, però sí per part de... dels capellans, com si fossin... retrassats (...) de fet hi havia un grup, que... (...)... se'ls marginava dintre... Per... per a l'escolarització perquè... com si... tinguessin dificultats d'aprenentatge, o això, no? Que no m'estranya perquè

clar, venien amb... amb mancances... bàsiques, no? En la seva educació (Carlos, 1964).

La condició que posaven per fer estudis orientats a la Universitat era passar el curs net (sense suspendre cap assignatura), però tot i així eren molt pocs els interns que podien acabar fent BUP. "Els interns se suposava que... bueno, eras hijo de lumpen, lumpen tendrás que ser, y vas que te matas. Suposo que també hi havia una necessitat de mà d'obra qualificada" (Carlos, 1964).

Ana es va trobar en el mateix cas. Malgrat que va aprovar 8è d'EGB al juny no la van passar a BUP sinó a FP. Ella hauria volgut estudiar una carrera, però no li ho van permetre. Tenien dificultats materials per estudiar: només els donaven una hora per dedicar-hi, després de sopar. Ana no en tenia prou, i passava moltes nits al lavabo estudiant. Quan la hi trobaven, la castigaven.

Yo me engancharon muchísimas noches estudiando en el lavabo. Yo me hubiera gustado ser... estudiante, y no pude, ¿no? En octavo, yo me estudiaba las clases en el lavabo. (...) Claro, ahí lo normal no era que tú estudiaras, sino lo normal era que no estudiaras. Carne de cañón (...) Y entonces me llevaron a la directora. Entonces claro, (...) "no hago ningún mal, quiero estudiar" (Ana, 1968).

Finalment, cal destacar una figura que en principi semblava orientada a fomentar la caritat i atenuar la separació entre les seves circumstàncies i les de la societat que tenia més mitjans econòmics, però no sempre acabava bé per als interns. Era "l'apadrinament". Consistia a ser acollit durant els caps de setmana o altres períodes de temps per "padrins" o "padrines" que proporcionaven als infants comoditats de què no gaudien dins de la institució ni amb la família biològica. Eren acolliments temporals, però es podien allargar molt en el temps, a vegades anys amb la mateixa persona. Cándido recorda l'apadrinament com una cosa positiva:

Els típicos "padrins", que no adoptaven pero venien a hacer visita i et donaven regals. I donaven a la gent que estava sola cariño, et portaven dinar, menjaves... aquell dia el passaves amb aquesta gent, i te tornaven al

cole. Els padrins eren gent cristiana... que apadrinaven... gent... nens... (Cándido, 1962).

Carlos parla d'un company (un dels que tenia esquizofrènia) que va ser acollit per una senyora soltera de Barcelona. Se l'emportava els caps de setmana i durant les vacances, però el va deixar quan el noi va ser adolescent.

Suposo que (...) mentres era... e... petit, e... i es deixava fer, (...) feia gràcia. Però clar, m... suposo que... l'adolescència, eh? Tots l'hem passat... I... i hi ha... hi ha moments bastant bordes [riu] i suposo que la malaltia ja... d'alguna manera apuntaria, la qüestió és que es va desfer d'ell. O sea, va patir, eh? el enésimo... el enésimo abandono (Carlos, 1964).

Les seves germanes també recorden casos d'apadrinament entre les noies. Tenien una companya que els caps de setmana anava amb una família rica, tornava plena de regals i els repartia entre les companyes, perquè ella només volia estar amb la seva família biològica.

La [aquí el nom de la noia] tenía su familia, y ella el viernes, el fin de semana se quería ir con su... con los suyos... (...) como era muy mona y muy así, pues era muy elegida para llevársela los fines de semana, y... ella... bueno, las rabetas que pillaba, pero se iba, se iba, ganaban las monjas. (...) Venía cargada de cosas, (...) y ella repartía, ella repartía, y todas allí como buitres a coger. [La família biològica] Acataba, porque (...) la abuela ciega, la madre se fue... vivía pero no sabían nada de ella, el padre alcoholico... (M. Carmen, 1968).

M. Carmen i Ana pensen que les famílies benestants compensaven econòmicament les Llars Mundet per exercir l'apadrinament, ja que triaven la nena que volien.

Este poder lo tenían las monjas, de... supongo que dejaban dinero allí... (...) Si no de qué... "elija, ¿cuál quiere?". (...) Tú no puedes entrar en una institución y llevarte el niño que quieras porque sí, o sea... y... y bueno, entonces se llevaban... se llevaban muchos críos (M. Carmen, 1968).

En tot cas, la consciència de pertànyer a una classe inferior estava molt present en els interns, i no es feien concessions quan es trencaven algunes normes no escrites. Les germanes de Carlos recorden que una noia va ser expulsada perquè s'havia quedat embarassada.

Te parece lo normal. "Pues... pues sí, pues la han echao porque estaba embarazada, y no sé qué...", y el cuchicheo. Pero luego te lo planteas cuando eres adulta, y dices: "¡hostia, es que aquello pasaba allí!" Es que no se iban con hostias, ¡aquello pasaba! (M. Carmen, 1968).

Destaquen també que els avis de la residència de la part de dalt estaven tancats i sols, com els mateixos interns. "Eran... los más abandonados de los abuelos. Yo creo que eran los recogidos de Barcelona" (Ana, 1968). Carlos va fer amistat amb un d'ells que era francès i estava a Mundet presoner des de la guerra, li va escriure una carta per a la seva família en francès, i finalment el van anar a buscar.

El algunes ocasions es produïen intents d'escapar d'aquella situació, si més no temporalment. Juan Carlos diu que s'escapava molt. Malgrat que el castigaven a estar dret a les columnes del pati, coneixia els horaris dels capellans i del professorat i s'escapava fins que era l'hora de tornar a posar-se al lloc. M. Carmen i Ana recorden que una companya es va escapar cap a Barcelona i la va tornar a pujar el cotxe de la Guàrdia Urbana. La resta d'internes la van veure com a una heroïna.

3.5.9.1.3. De la pròpia identitat

Sembla que a Mundet els interns podien conservar els regals que els feia la família, i Cándido recorda que el dia de Reis havien d'entrar corrents a la sala on hi havia un aparador amb les joguines i agafar la que poguessin, però que se la podien quedar. Juan Carlos explica que hi havia bona relació entre ells, i que els companys s'intercanviaven els regals perquè tothom tingués més o menys el que volia.

Va continuar, però, el costum instaurat a la Maternitat de ser anomenats pel cognom o pel número. “Jo era ‘el 194’, jo... a mi, pel nom... no sé si algú sabia qui era [riu]... com em deia jo de nom, saps? I com a molt et deien a lo millor pel cognom” (Carlos, 1964). Juan Antonio afirma: “Allà no en teníem, d'identitat, i teníem número (...) i te cridaven pel número, los hijos de puta”. Ell recorda que, igual que a la Maternitat, entre ells es coneixien per cognoms o àlies. Ell era "El Marina" o "El Chino", i Juan Carlos era “El Cabezón”.

3.5.9.2. Por i control

3.5.9.2.1. Càstigs físics o psicològics

Segons els participants, el recinte va ser moltes vegades escenari de violència física, en ocasions greu, i especialment en el cas dels nens per part dels religiosos, els coadjutors¹⁴⁷, els professors seglars i altres persones que treballaven a Mundet. També hi havia violència entre els interns.

Juan Carlos explica que, ja des de Can Frares, si no tenien les sabates o la roba nets, els pegaven: “El domingo teníamos que ir endomingaos, teníamos que limpiarnos los zapatos con betún pero bien, porque si no la hostia que te daban, era... (...) vamos, es que no s... no sé qué fijación tenían con los zapatos limpios, ¿eh?” (Juan Carlos, 1964). Un dia que va saludar amb dos petons a una noia coneguda, que estava al pavelló de les nenes, i amb qui es va creuar casualment dins del recinte, Sor Montserrat li va pegar a ell mentre l'agafaven entre quatre companys perquè no es mogués. “Tenía un palo, siempre. Te pegaba en la espalda. Siempre exigía que me cog... que te cogieran entre cuatro, (...) y si no... lo... cogía nadie, cogía y decía: ¡‘tú, tú, tú, tú!’ . Y tenías que cogerlo” (Juan Carlos, 1964).

Nos cogía... nos... para los piojos nos metía eso que hacía hasta sangre y todo, la hijaputa... No, tenía muy mala folla, la hija de puta. (...) Luego el

¹⁴⁷ Seglars que feien els vots de pobresa, castedat i obediència. (Inspección Salesiana María Auxiliadora: <https://www.salesianos.edu/quienes-son-los-salesianos-coadjutores/>)

tema de curas es otro tema. Pero con... lo que fue el tema de monjas, la tía más hija de puta que hemos tenido ha sido esa. Y todos... te digo yo que todos hablaremos de la misma. (...) es que esa nos maltrataba (Juan Carlos, 1964).

Ramon també parla d'aquesta Sor Montserrat ("La Mala") en els mateixos termes. Quan agafaven un intern entre quatre companys i encara es resistia, ella demanava que l'agafessin entre vuit.

Cuando a alguien se le cogía entre ocho el castigo era usualmente mayor que si te propinaban una sencilla paliza o te atrapaban entre cuatro. Puedes imaginar la de ostias (...). Éramos muy pequeños y aquí empecé yo a tomar conciencia de cómo debía comportarme para no recibir los castigos habituales en forma de palizas. [Sobre Sor Montserrat "La Mala"]: Lo único que puedo decir de ella es que el diablo la torture eternamente en el infierno (Ramon, 1963).

Igual que a la Maternitat, l'enuresi nocturna era motiu de càstigs físics. "Si et... pixaves, o el que sigui, et donaven hòsties a... punta pala. (...) La bestiesa... física era molt bèstia, eh?" (Juan Antonio, 1964). Cándido recorda molta violència física per part dels capellans, en general. Segons ell, hi havia "tres curas que eran especiales en palizas, que ya era vicio". Coincideix amb la resta en què cadascun tenia la seva "especialitat". Per exemple, Don Juan Villegas tenia reaccions violentes per coses que considerava manques de cura personal. "Ja no era acariciar-te, era la violencia que usaba. La disciplina por un botón, o por una mancha en la bata, dius... pffff! ¡Qué obsesión, tío!" (Cándido, 1964). Carlos recorda un germà que tenia per costum pegar amb els artells al cap, molt fort, "com si t'hagués pogut perforar". Tenia un grup de nois que li feien costat. "Suposo que era al preu de... 'a mí no me va a tocar'" (Carlos, 1964). Don Ildefonso pegava els nens al cap amb les claus d'obrir els ascensors en cas d'emergència, i Don José els estirava cap amunt agafant-los de les patilles. De Don Teodoro, que era l'encarregat de l'església de dalt, Ramon diu que era "famoso por sádico". Segons Cándido, "Don Teodoro era una inquisición (...) de palizas. (...) Tenía dominio a todo el cole". Juan Carlos també en parla: un dia

que el “sereno” els va veure masturbant-se entre ells, Don Teodoro ho va saber i li va clavar una pallissa:

Don Teodoro era hostias. Hostias. Y si caías al suelo, te daba la patada. Ése era el más... igual que te he dicho antes que Sor Montserrat era la hija de puta más grande, Don Teodoro era el más. (...)

Cuando pasé a Hogares Mundet, pues lo que dices, somos niños, y no dejabas de tocarte con uno y con otro. (...) Nos pilló el... el... ¿cómo es? El... el sereno (...) y Don Teodoro se puso hasta el culo de pegarme de hostias, de reventarme en el suelo, pegándome patadas y toda la polla. (...) Ése pegaba hostias porque no podía... tocar a nadie, así de claro. ¡Claro, si le apestaba la boca! (...) Te digo yo que más de uno le hartan de patadas y lo dejan hasta que se muera, y entre ellos yo. Ahí es lo que hay... un poquito de venganza (Juan Carlos, 1964).

El mateix participant parla d'una estranya escena en què Don José, "El Breve" estava vigilant la fila i va començar a repartir bufetades, no recorda per què. “Un viernes, estábamos en la fila, que íbamos a entrar pa cenar, no sé qué pasó, y empezó a dar hostias, por aquí, por aquí, por aquí, por aquí. (...) No, pero eso fue un arrebató que le dio” (Juan Carlos, 1964).

Ramon explica que Don Rufino va descobrir que ell i un company havien embrutat les màquines de la sala d'FP, i els va clavar una bufetada, apart de fer-los estar cara a la paret.

La que yo recibí fue una bofetada espectacular pero apenas la sentí, ya que el delito cometido fue superior al castigo recibido y todavía estaría unos días preocupado (porque la dimensión de la salvajada que habíamos cometido era enorme) esperando más represalias. Pero no ocurrió nada. ¿Puedo lamentarme entonces de la violencia sobre mí ejercida? Y el mal que yo había causado... ¿cómo se castiga? (Ramon, 1963).

De Don Juan José Torán recorda que el va castigar per distreure's a la fila: la tercera vegada que li va cridar l'atenció el va agafar de la bata per darrere, el va alçar un metre aproximadament i el va llençar a terra. No li va donar temps de

protegir-se, una dent se li va esquerdar i una se li va trencar. La dent trencada va supurar uns mesos fins que li van haver de treure.

¿Se podría catalogar este hecho de abuso de autoridad y violencia? Sí.
¿Fue un accidente? Por supuesto. ¿Guardo algún tipo de rencor por este desgraciado suceso? Indudablemente. El cura pensaba que me protegería de la caída anteponiendo los brazos al suelo pero tuvo un cálculo errado y la pifió con el resultado que ya conocemos. ¿Quiero denunciar el hecho? No. Solo de manera anecdótica (Ramon, 1963).

Tots els relats coincideixen en el fet que la violència no provenia només dels religiosos, tot i que “com que la gent que estudiava allí venien de... de ser endreçats de ben petits, e... tampoc havien tants... càstigs perquè no hi havia tanta desobediència” (Jaume, 1950). Ell recorda que un coadjutor va pegar un company que no volia menjar perquè li feia fàstic el que els havien posat. El noi s’hi va tornar, i va tornar a rebre, més fort, mentre els companys l’agafaven perquè no es mogué. “Ell es va tornar, i el coadjutor li va... fotre una ensalada de bufetades per no dir d’hòsties, que... impressionant” (Jaume, 1950). Diu que Joan Palau sovint pegava amb una campana pesant que tenia, de mida mitjana (com un mòbil actual), sembla que de llautó. La feia sonar, per exemple, quan s’acabava el pati, i era l’únic que feia servir aquesta “tècnica”. “Jo prefereixo una bufetada que no... un cop de campana” (Jaume, 1950). Pensa que Palau té a veure amb la patada que va rebre el seu germà a l’entreuix i a causa de la qual “orinava per dos llocs” (sic) i va haver de ser operat.

Carlos explica que va patir una experiència brutal a mans d’un noi jove, potser seminarista, que quan feien BUP es va quedar una nit a l’estudi: sense motiu aparent, va treure Carlos al passadís, li va clavar diversos cops de puny, i quan ja estava a terra li va xutar el cap contra la paret.

Jo una pallissa així tant... tant allò de... o sea, com si anés... "te voy a matar"... perquè allò era... no era una pallissa de... "vull fer-te mal", no, no, allò era casi... "et destruiré!", no? I jo no l’havia viscut tant. [Preguntat sobre si li van fer alguna cura] No, no, al contrari, eres la... la riota i la mofa dels companys. (...) Perquè clar, la gent... era una situació (...) divertida, perquè no li havia passat a ells (Carlos, 1964).

Per als càstigs físics, els professors seglars utilitzaven instruments com el regle o l'esborrador de fusta. "Molts d'ells ara per exemple van de poetas, y de artistas, y de no sé qué..." (Carlos, 1964). Ell recorda Pere Puértolas, a qui anomenaven "Llavis Grossos": "A mi m'havia pegat molt, aquest, eh?" (Carlos, 1964). Sobre Puértolas, Juan Antonio diu:

Aquest pegava... però hòsties, però... a reventar la cara, eh? I a uno li havia reventao la nariz, ¿eh? (...) apart aquest anava de progre... (...) I... clar, aprofitava tot això, i... qui es queixava, de... de la seva bestialitat? (...) un tio (...)... que nos trata com ganado... (...) que no les... no le interesas para nada a él, ¿eh? (...). Però ja dic, això... (...) si ja passava amb els salesians, imagina els altres. Es aquello de que... donde... vayas haz lo que vieres. Y más si (...) ningú gravava, que nosaltres no podíem gravar! (...) a qui podies anar? (...) ¿Quién era "el defensor del niño", allá? (Juan Antonio, 1964).

De Luis Martín Malo diu que pegava cops de puny. "Éste también era una... una bestia parda. Éste pegaba... pero... puñetazos...(...) y encima ahora va de poeta exquisito, fino, sensible...¿eh? Y... y me toca los cojones, ¿eh?" (Juan Antonio, 1964). També recorden a Don Nemesio, a qui Ramon qualifica com "un tarado", que era un dels que feia befa dels "maternos" i que el primer dia de classe va començar clavant clatellades als alumnes, i a Don Mur, el músic. "Don Mur. Otro cabrón. Es que allí todos pegaban, era la disciplina" (Cándido, 1962).

Juan Carlos explica que li va mostrar el dit del mig a un professor de 6è i que el professor li va clavar una bufetada "Con la mano pero una hostia de cojones" (Juan Carlos, 1964). Era un divendres, i tenia la cara tan inflada que li va haver de dir al qui els donava la sortida que si la seva mare l'anava a buscar no hi aniria, perquè no volia que el veiés en aquell estat. Recorda especialment l'última agressió física que va patir a Mundet, diu que a mans d'un noi anomenat José Antonio, un administratiu que els vigilava els divendres mentre els capellans sopaven. Jugant, Juan Carlos va simular que pegava una patada a l'entrecoix a un company, el qual va cridar com si li hagués pegat de veritat. L'administratiu va fer baixar Juan Carlos al seu despatx i allà li va clavar una gran pallissa. Va ser l'última agressió que va rebre, perquè va decidir que marxaria de Mundet i no hi tornaria mai més.

Aún amenazándome, dice: "espero que el año que viene no estarás aquí." Digo: "seguro que sí." Dice: "ya procuraré que no estés." Pues como le contesté, pues más fuerte me dio todavía. Pero fuerte (...) cuando ya se cansó, (...) me vio pasar Don Juanjo, se me quedó mirando, y me dice: "súbete p'arriba directamente". Y me mandó a... a la cama. Pero aquel día... aquel día fue la paliza más fuerte que recibí, aparte de la de... de Don Teodoro (Juan Carlos, 1964).

Tampoc no faltaven els episodis de violència entre els interns. Ramon recorda un incident que va tenir lloc a Can Frares, quan va ser agredit per un company que havia estat donat en adopció i va ser tornat al cap d'una setmana perquè no s'adaptava a la nova família.

Sinceramente era un niño muy conflictivo. A mí me metió un empujón y fui a chocar contra el saliente de un radiador, que estaba ardiendo, y me quedé inconsciente. Oía voces pero no me podía mover, hasta que una monja se dio cuenta de mi estado y aún hoy me parece escuchar sus palabras: "Aquí hay uno que no se mueve"... y me hicieron una cura de emergencia. La cicatriz que tengo en la parte posterior de mi cabeza lo demuestra (Ramon, 1963).

Jaume diu que a un alumne portuguès els companys "l'inflaven a hòsties" (sic) perquè no sabia parlar castellà. El mateix Jaume va pegar diversos companys que prèviament havien agredit el seu germà bessó.

Sortíem de l'Iglésia quan li va pegar el cop de puny, i e... bueno, jo ho vaig veure, i el nano va anar rodant des de la iglésia [riu] al menjador. (...) Per mi, no ho he fet mai. Sempre ha sigut en defensa de... el meu germà. Jo ja em donava prou satisfet defensar mon germà i que al final el respetessin (Jaume, 1950).

M. Carmen i Ana no recorden violència extrema (recordem que les noies estaven a càrrec de Germanes de la Caritat), però sí rebre cops a la mandíbula, bufetades, i que els enganxessin cinta elàstica a la boca perquè no parlessin. Un dia les van posar una davant de l'altra i els van fer xocar els caps. M. Carmen recorda haver passat nits dreta en un passadís fred. El motiu dels càstigs era,

generalment, fer gresca a la nit amb les companyes. “Eran... malas. (...) La mano floja... rápido, rápido, y a hostias hasta la pared (...). Eran... eran castigadoras” (M. Carmen, 1968). També recorden que els professors els pegaven amb el regle i els llençaven els esborradors de fusta. A causa d’una gracieta sobre el seu nom, un professor d’anglès va perseguir Ana i la va sacsejar contra una taula.

Alguns dels càstigs que rebien els nens i que no implicaven violència consistien a fer voltes al pati a la nit, quan la resta dormia, i deixar-los anar al cinema parò fer-los estar tota l'estona sota el seient perquè no vegessin la pel·lícula. Les sortides eren sempre un aspecte sensible perquè els interns les valoraven molt, i tant nens com nenes eren castigats sovint a no fer sortides o a no marxar el cap de setmana quan els anaven a buscar la família. M. Carmen i Ana expliquen que a classe eren 38 noies però només hi havia 20 o 25 places per fer sortides; per tant sempre n'hi havia que no eren seleccionades. “O sea que, de... dentro del... grupo siempre había... afortunados y marginados (...). Tú imagínate estar interna y encima no salir de excursión” (Ana, 1968). Les germanes de Carlos també recorden ser escridassades sovint, i haver de copiar diverses vegades lliçons senceres. No els donaven temps per fer-ho, però al mateix temps si no ho acabaven els multiplicaven el càstig. Moltes vegades escriuien a la nit. “Yo recuerdo hacer castigos escribiendo mil veces en el lavabo... sentada en la taza del lavabo escribiendo líneas, sí” (M. Carmen, 1968).

Si te... si... te castigaban a copiar veinte veces (...) la lección de Europa, dime tú si en una hora yo la puedo copiar. O sea, tengo que sacar tiempo de mi tiempo. tiempo de mi tiempo, y si me tengo que esconder... (Ana, 1968).

3.5.9.2.2. Amenaces i por

La quantitat de càstigs i l’arbitrarietat dels motius situava als interns en un estat d’amenaça i por constants, fins i tot a no saber-se la lliçó: “Tots teníamos una por que flipas” (Cándido, 1962). “¡Siempre estaba recibiendo hostias, tenía miedo! (...) No me gustaba que preguntaran porque tenía miedo (...) Me dominaba más el... la... inquietud.. de no saber responder que no el fet de... de conèixer... la

matèria en sí, no?” (Juan Antonio, 1964). Juan Carlos recorda un company que moltes nits, mentre dormia, semblava que intentava defensar-se i cridava entre somnis: "¡que me dejes, hijo de puta, cabrón, hijoputa, déjame!". Ho atribueix a la por causada pels càstigs.

En aquell context es produïa una coacció que no tenia com a objecte els interns, però que els perjudicava directament: la que s'exercia sobre els pares i la família en general. Els interns veien com la família acceptava que els imposessin càstigs i sancions per por que fossin expulsats, ja que no tenien recursos per educar-los en una institució de pagament. "A casa em deien '¡calla, calla, calla porque si no nos van a echar!'" (Carlos, 1964). "Los padres acataban (...) Pero... lo que pasa es que también era un... a ver, ellos tenían el chantaje de decir: 'es que te estamos haciendo un favor', ¿no? 'Teniendo el hijo aquí'. Existía ese miedo" (M. Carmen, 1968).

A mesura que els interns creixien, però, en alguns es despertava un sentiment de rebel·lia cap a les circumstàncies que estaven vivint, com ja hem dit quan ens hem referit als que s'escapaven. Carlos explica el fet que va provocar que fos expulsat: quan ell tenia 17 anys, el president de la Diputació va visitar Mundet, i estava previst que alguns alumnes externs (cap alumne intern) parlés sobre la seva experiència com a estudiant. Carlos i tres interns més van canviar el lloc amb alguns externs, i quan va ser el seu torn de parlar va explicar-ho tot: pallisses, abusos, i altres circumstàncies que vivien les nenes i que coneixia per les seves germanes. Els quatre interns, que estaven a punt de fer l'últim curs de BUP, malgrat haver aprovat els exàmens, van rebre suspensos per poder-los expulsar ja que, com hem dit, la condició per fer BUP era aprovar-ho tot.

Les monges, els capellans, no sabien on amagar-se. El Palau (...) allí, que no sabia... Clar, perquè es desmuntava el relat. (...) i el senyor aquest de la Diputació, (...) em va dir... que anés a parlar amb ell, estava allà amb ell i uns altres senyors que anaven de traje, de la Diputació, i em va dir que... bueno, que... "ahora no es el momento, (...) que... tenemos que hablar, y no sé qué..." (...) Fins avui no m'ha cridat mai. (...) Com has de qüestionar això? Vull dir... sabies que tu allà no eres ningú... bueno, pues lo que feien amb tu pues mira, t'ho menjaves com podies. I... i clar, (...) ens van donar

les notes en un temps en que ja no ens podíem matricular enlloc, saps? I... (...) va ser molt guarro, tot allò va ser molt guarro (Carlos, 1964).

Carles explica que després de l'incident Joan Palau el va cridar al seu despatx i li va oferir diners. "Bueno, estava clar que la historia era... 'de esto no se va a hablar, ¿eh? Y nosotros, si hace falta...' I... i... jo li vaig dir que no, porque pa cojones los míos, porque yo era muy chulo". Davant de la seva negativa, el germà Don Máximo li va trucar i en un moment de la conversa "Diu: 'yo recuerdo que tienes dos hermanas aquí, ¿no?' (...) és a dir: 'si no es por lo civil es por lo penal... [riu] tú te vas a callar'. I jo ho vaig explicar a casa, i a casa em van dir: 'tú vas a callar, porque si no van a expulsar a tus hermanas'" (Carlos, 1964).

3.5.9.2.3. Ús i abús sexual

Els abusos sexuals que recorden els participants són de diversa intensitat, i tenen com a autors majoritaris els germans salesians. Jaume, per exemple, parla d'un confessor que els feia petonets després de la confessió. Carlos recorda un episodi més complex. Diu que tenia un passí per viatjar en Metro de franc i va perdre la cartera que el contenia. Desesperat, va demanar ajuda a Don Juanjo, que era un germà salesià jove. Don Juanjo va anar a veure Carlos una nit per dir-li que l'ajudaria a trobar la cartera, li va posar la mà a sobre i la va anar baixant.

Quan va arribar aquí al baix ventre, vaig fer així [gest d'allunyar-lo] i em vaig girar. És a dir... perquè jo ja havia passat per coses... per l'estil en altres llocs, ja sabia de què anava la història. I... allà clar, va acabar la cosa. Clar, suposo que l'home va veure que... pues no podia fer res, no? No... perquè aquest no tenia un estil violent, altres sí que eren violents, com a mínim el seu estil no ho era. Era pervers (Carlos, 1964).

Després d'aquest incident la cartera va reaparèixer de manera sobtada. Carlos està convençut que va ser el propi Don Juanjo qui li va prendre. Juan Carlos coincideix en afirmar que Don Juanjo, quan parlava amb ells, els posava la mà al clatell i la baixava per l'esquena, per sota de la roba. "Le gustaba mucho meter la mano donde no debía (...) A mí me lo hizo un par de veces. Y cuando vi el rollo ya no... ni me acercaba" (Juan Carlos, 1964).

Cándido recorda tocaments a les dutxes i al llit mentre dormien. Diu que a ell li procaven rebuig i reaccionava abans que anessin més enllà, però que sabia com aprofitar-se d'algunes situacions per obtenir avantatges. Considera que els capellans de Mundet tenien molts vicis i li consta que anaven a Les Rambles amb els "chaperos¹⁴⁸" perquè ell era conegut en aquell món gràcies a la seva mare, i li ho explicaven. Menciona Don Villegas i Don Rufino com als capellans que més tocaven als nens. "Esos eran los que (...) ficaven mà. S'aprofitaven de los débiles" (Cándido, 1962).

Obrien la porta de la dutxa: "Cándido ven, ven aquí, ven, pum, trae ese jabón, hombre, ya te... ya te ayudo..." te... te ca... te toca. Al llit, estàvem dormint, t'estan tocant. O si estás despierto, te... (...) luego, cuando ves que li agrada molt, ya te van tirando los tejos y te meten al seu territori de l'habitació que té ells. (...) els débiles... anava a l'habitació. Jo no, perquè... jo esto no... tenia un jo aquí que... "eeej!" (...) me sortia això. Me tocaba y... "hòstia, què fa este tio?"(...)

Yo me rebelaba, yo usaba el sentido común. (...) algunos que se deixaven fer tot. Se anava al llit, i li feia lo que vulgui. (...) Te tiraban los tejos, y como te veían pobre te daban vidilla. (...) me daban más xocolata que a otros. Nos daban pa amb xocolata, una merda, con perdón. Pero si te daba un tablón, ya tenías vidilla [Riu]. (...)

Quan anava a... al Raval, a ver a la vieja y tal, me contaban las cosas de Mundet y hacían chapas. Y sobrevivían así. Y tenían vicios. Y entonces contaban de qui ha vingut: "mira, ¿sabes quién? Don Tal, Don Noséqué, Don..." [riu] Eran viciosos, ¿para qué nos vamos a engañar? (...) perquè no miren, no miraban, lo hacían amb un xicotet. Y en un internat que Franco ha dao poder, ¡ha sido gloria! (Cándido, 1962).

De Don Juan Villegas diu que "Igual que era violento, se ponía tierno con... amb els nens que li agradaven. Y a mi me sobaba, me abrazaba, me su... me susurraba a l'orella, me... uf, qué agobio!" (Cándido, 1962). Juan Carlos i Juan Antonio expliquen que Don Juan Villegas, a la nit, s'enduia nens cap a la seva

¹⁴⁸ Homosexual masculí que exerceix la prostitució. (Diccionario de la lengua española): <https://dle.rae.es/>

part de l'habitació, que estava separada de l'àrea comuna amb una mena de dossier, però asseguren que no saben què hi passava perquè entre ells mai no es van comentar res. Juan Antonio diu que Ramon va ser un dels nens que hi va anar.

Se escuchaban movimientos. Tenía él una... como una cortina, y era su... su parte, ¿vale? Entonces, ¿qué pasaba? Que se escuchaban muchos movimientos. (...) Yo estaba ahí. Pero yo te puedo decir que a mí no me llevó ahí. (...) No dejas de ser un crío, escuchas el ruido, y esto lo otro, y te quedas frito (Juan Carlos, 1964).

Si fitxaven a un, pues allà va. Allà anaven. (...) això era així. (...) Claro, n... no racionalitzaves, perquè nosaltres està... estàvem molt apocados, (...) a la teva mare no li... no li... podies dir res, i apart, que... perquè no... no tens... las coordenadas del bien y del mal, (...) no tens referents, en moltes coses. (...) és impossible tu dir "no" a una persona que... que aparentment et tracta amb carinyo, i... i los salesianos van molt amb aquest espíritu. (...) Este cariño pues bueno, nunca sabes hacia dónde... Qué intencionalidad. Si realmente es que... se había encariñado contigo, y te veía débil, y... te de... quería demostrar su... cariño, su amor, o... (Juan Antonio, 1964).

Tots dos participants, juntament amb Carlos, destaquen que a alguns dels capellans, molts dels quals venien de Pamplona, els agradava exhibir-se físicament. "Enseñar su pecho lobo y desto... tengo una foto (...) en la piscina de uno, que está casi tocándose a un... un ni... nen, y yo le decía: '¡mira éste!'" (Juan Antonio, 1964). Un altre aspecte que destaquen és el control que tenien els germans salesians sobre els interns, ja que a través de la confessió coneixien les seves intimitats. "¿Te tocas?' '¿de qué lao te pones?'" (...) Sí, sí, sí, te hacían confesarte por cojones, pero ya te aprovechaba pa... Pa preguntarte" (Juan Carlos, 1964). "El salesiano en un momento determinado... te pregunta: '¿te has hecho esto, te has hecho lo otro, has... has tenido falsos pensamientos... o bueno, pensamientos impuros... o... desto?' (...) Et coneixien de tot. I et tenien allà, atrapat. Sense escapatòria" (Juan Antonio, 1964).

Pel que fa al personal no religiós, Cándido menciona Vicente Puigdomènech, a qui anomenaven “Cara de Mortadela” i José Manuel Tames, ambdós vinculats al voleibol.

Si había uno que caía, se aprovechaba el Puigdomènech. El Tames igual. Era funcionari de manteniment del cole, pero si havia un nen que no s'enterava anava a saco. (...) Aquí tothom... la carne es débil (...) i hi ha nens que por... por aquí son curtets i... le fa lo que vol i no... y lo ve normal (Cándido, 1962).

Igual que l'Olga a Maternitat, Jaume recorda que un home gran, seglar, que els vigilava a la nit de tant en tant feia aixecar un nen del llit, l'acompanyava i tornava. Se suposa que els nens tornaven a dormir, però no sap quan perquè ells tenien son i s'adormien. Ho va veure diverses vegades.

Carlos recorda que alguns caps de setmana, aprofitant que hi havia poca gent, els interns que quedaven estaven a l'habitació d'un dels “serenos”, el qual va treure revistes pornogràfiques que tenia amagades. Això va propiciar algun abús que el participant no detalla.

Com... d'alguna manera ell venia d'aquell món, pues sabia els recursos per fer coses, no? I... com d'amagat, treia com revistes porno, amb lo qual a la gent pues bueno, li incitava una certa curiositat de no sé què. I suposo que com veia ell que podia fer, pues acabava fent (Carlos, 1964).

3.5.9.3. Humiliació i descurança

3.5.9.3.1. Càstigs humiliants

Cándido diu que, també igual que a la Maternitat, els feien menjar el propi vòmit:

No sé por qué mi genética s'ho menjava tot. (...) Però hi ha alguns que ho passaven malament, malament. "ai, no puc, beeej, beeej!" "¡te lo vas a...!" i li feien menjar. (...) si ja menjar... (...) te costa, pues... porque es muy fino el niño, pues ja si li fas un vomitat, pitjor (Cándido, 1962).

Yo he visto la guarrada típica de poner el plato uno encima del otro y decir: "¡ya está comido!" ¿sabes? Y poner... amontonar los platos uno encima de otro chafando las legumbres, chafando las judías blancas aquellas (...). A mí no me han vuelto a gustar nunca más las judías blancas, y venir la monja, separar platos y pa quien fuera: "este pa ti y este pa ti" como cayera, ¿sabes? "¡Ahora te lo comes!" y además, chafao, y además has echao agua para guarrearlo y que no te lo hagan comer, pues con agua, ¿sabes? (M. Carmen, 1968).

Un càstig lleu que recorden M. Carmen i Ana era ser enviades a la classe de nenes més petites que elles. Com a experiència més dura, M. Carmen recorda que un dia la van fer fora de classe, va demanar anar al lavabo, no li ho van permetre, es va orinar a sobre i després totes se'n van riure.

També tornem a trobar, com a la Maternitat, la humiliació provocada per les enuresis nocturnes.

Si te havies pixat intentaves esconderlo (...) porque si no... (...) Ens pegaven, o... o... la humillación... de... de todos. (...) [El sereno] a ciertas horas, als que éramos los "meones" (...) Pues e... despertar-nos, para que nosotros fuéramos al lavabo (...) a fer pipí. (...) Nos despertaba, tinguessis gana o no en tinguessis gana, y hasta que no meabas, no... no te dejaba entrar otra vez (...) sí, nos controlaban esto (Juan Antonio, 1964).

Ana es va orinar al llit fins als 14 anys, que va ser quan va començar a viure a casa seva. Una vegada que es va quedar a la infermeria tres nits es va esforçar a no dormir per no orinar-se. Es reien d'ella i dormia moltes vegades amb els llençols mullats. Les dues germanes moltes vegades intentaven estar despertes de matinada i en l'hora que quedava abans de llevar-se (en què no tenien vigilància) feien el llit amb llençols de l'armari de la roba neta i posaven el llençol brut al lloc on penjaven els llençols de les nenes més petites.

Entonces yo he dormido con sábanas mo... con sábanas mojadas, e... pijamas mojados, todo el fresquito de la noche empapao aquí, hasta que se me ha seco, (...) pero claro, por la mañana cuando haces la cama se ve todo el cerco. (...) Y decirlo en público, la monja, ¿no? E... "¡Una meada

como un caballo, una meada como un caballo!" (...) o hacer así: "¡pipinera!" (...) [fa un gest amb el puny]. Con 14 años que tenía. O sea... avergonzar, ¿no? Avergonzar. (...)

Nos fuimos externas e internas (...) Una excursión de final de curso. Yo no dormí en una semana. Porque claro, tú imagínate, quien sabe que me meo, bien, pero quien no lo sabe, con 14 años, ¿cómo vas a decir: "me he meado en el saco"? (...) Para mí fue una humillación muy grande (Ana, 1968).

"Era como muy avergonzante, y disfrutaban con eso, ¿sabes?" (M. Carmen, 1968).

3.5.9.3.2. Fam: menjar i humiliació

Segons els relats dels participants, el menjar a les Llars Mundet tenia unes característiques similars al de la Maternitat: pobre en quantitat i en qualitat. Jaume comenta que ell no passava gana però que el menjar no era l'adequat. La majoria d'entrevistats, en tot cas, sí que destaquen que menjaven molt poc. Segons sembla, l'esmorzar constava d'un crostó de pa, uns talls molt prims de mortadella i llet en pols.

Nos daban (...) chusco... era un carro gran, de rodes, i... (...) una línia per aquí, una altra per aquí, i agafàvem el chusco. A mà, el chusco. Y després o... otro carro que era embotit, que eren lonchas de mortadela, que era transparent (...) i la llet era en polvo, era en polvo amb aigua. I ja està (Cándido, 1962).

Ell recorda que amb l'entrada d'estudiants externs van veure la diferència en els esmorzars d'uns i altres: "els externs portaven entrepà. I jo flipava, ¡bocata! ¡Ahí te despertaba el otro yo! (...) Era un contraste de externos con internos, perquè tela!" (Cándido, 1962).

Segons sembla, per esmorzar podien portar alguna cosa de casa, i M. Carmen i Ana es consideren privilegiades perquè portaven un paquet de galetes. En tot cas, el menjar era tan escàs que al pati demanaven entrepà a les externes que els en volguessin donar, perquè elles tenien gana.

Las internas íbamos al patio, íbamos a pedir bocadillo a quien tuviera bocadillo. (...) A media mañana no había almuerzo para nosotras. (...) Y yo recuerdo chantaje y todo, porque a lo mejor tenía un hermano en el otro pabellón de chicos que era muy guapo, y le gustaba a una externa (...), y decía "vale, pues si tú le dices a tu hermano que suba a verme mañana yo te traigo un bocadillo, le diré a mi madre que haga uno para mí y otro para ti". Cosas de estas (M. Carmen, 1968).

“¡Un cachito, un segundo... sólo un cachito...!” Aún tenemos una amiga que dice: ‘aún me acuerdo cuando me decías: ¡hasta aquí, hasta aquí!’” (Ana, 1968). La situació era similar quan les mares venien de visita i portaven alguna cosa, ja que totes s’amuntegaven al voltant de la receptora per demanar una mica de menjar. “Nosotras alrededor, ¿eh? para ver si caía... lo de las palomas, a ver si caen las miguillas” (M. Carmen, 1968).

El dinar era escàs, asseguraven que no tenia bon aspecte, i incorporava sovint verdures. “Los anisakis allí eren... [riu] de palmo, a vegades, saps? Però bueno, no... no ens vam morir” (Carlos, 1964). “Cuatro patatas amb acelgas. (...) Acelgas de estas, espinacas, de estas, a palo seco” (Cándido, 1962). Ell només recorda el dia de Nadal com a una mica més especial, en què el menjar era més bo. Per combatre la gana, juntament amb un company s’escolaven a la planta dels capellans i agafaven menjar: “Tenían todo lo mejorcito. Y pillábamos cada embutido, cada tal... bueno, al final nos pillaron. I posaven... posaven un candao. ¡Pero es que nos daban agua chirri!” (Cándido, 1962).

Jo recordo que ens... donaven tocino con pelos, que a mi me daba arcadas. Mira que jo no soy especial en comer, porque co... como de todo. Pero... tela, ¿eh? Sí, el menjar era su... lo... lo suficient per... perquè no et morissis, eh? (Juan Antonio, 1964).

Berenaven pa amb xocolata. Juan Antonio recorda que a vegades hi havia promoció de Nocilla, i que en menjaven en grans quantitats. Dels sopars, M. Carmen i Ana recorden molt especialment els diumenges a la nit, en què feien grans cassoles d'arròs amb llet i d'ous durs, i no suportaven l'olor perquè l'associaven amb haver de tornar a l'internat després del cap de setmana. “A esas horas la gente, los niños, iban al cine con sus padres, un domingo por la

tarde los niños iban al cine con sus padres.(...) Nosotras nos íbamos para adentro" (Ana, 1968).

Pero no porque fuera domingo, es que el domingo, o sea... sí porque era domingo, porque el domingo volvías con la pena de que te ibas de casa. Te comías el bocadillo en casa (...) de la merienda, con una cosa aquí ya... porque te ibas (M. Carmen, 1968).

La manca d'afecte i d'atenció individual és una altra constant en tots els relats, i que com hem vist també caracteritzava l'estada a la Maternitat. Els participants que en provenien, però, fan una distinció entre l'actitud de les Germanes de la Caritat i la dels Germans Salesians. Coincideixen que aquesta carència provocava que els interns tendissin a aproximar-se a qualsevol que semblés disposat a oferir algun tipus d'afecte.

Los curas no te dan cariño. Fíjate, un día un... reportaje que hicieron a las monjas de Mundet, "ay, tantos niños, ¿no les da usted besos?" Dice: "es que ¿sabes qué pasa? si le doy beso, querrán todos que les dé un beso".- Y así ya... [riu] (...) se me quedó grabao el reportatge de... de la transición española (Cándido, 1962).

Els salesians (...) et tractaven una miqueta amb més carinyo. Però clar, (...) un carinyo que després a vegades s... anava en... (...) en una altra dinàmica (...) aquests sí que també si donaven, donaven. Però bueno, tenien més potser... més "sa... savoir faire", no? [riu]. (...) Suposo que ja... te daban una de cal y otra de arena.(...) Lò... lògicament, eh? Si... si ells estaven ineresados en... en tu, doncs suposo que tampoc es passaven de la ratlla. (...) Perquè si no, això crearia una repulsa total. (...) Ibas... pues como... un perro ahí, pues detrás del... de un dueño cualquiera. El que te diera de comer, pues ibas detrás. O... un poco de cariño, por decir algo. Aunque luego te pegara, pero... ibas así (Juan Antonio, 1964).

M. Carmen i Ana remarquen també la manca total d'afecte, i pel que fa a la solitud es comparen amb els avis de la residència.

Yo lo que (...) tengo es un... un recuerdo de un desapego total, total, de nada de empatizar, de nada de... ¿sabes? O sea, (...) ni buenos di... o sea,

nada, nada. Era... batalla, batalla, batalla. Era... una cosa... pero es que eso lo llevas en la piel luego, ¿eh, también? (...) Allí una caricia no te la daba nadie, allí un beso de buenas noches no te lo daba nadie. Lo entiendo, ¿eh? No pueden dar 60 besos, lo puedo entender, pero... el "buenas noches", o tal,. o... "¿hoy cómo te encuentras?" Nunca, nada, nada, nada, nada, nada, nada, nada, nada (M. Carmen, 1968).

Parlen de la fascinació que alguns capellans que pujaven a fer missa semblaven exercir sobre determinades companyes. "Algunos que yo no sé si es que tenían encantos con las niñas, o qué, pero sí que alguno... ¿verdad? Las niñas los tenían endiosaos, a algún cura lo tenía... endiosao. Pero yo creo que era la falta de cariño" (M.Carmen, 1968).

3.5.9.3.3. Condiciones de vida i d'aprenentatge "pobres"

Tots els participants recorden haver passat fred, a més de gana: "¿Tú sabes el frío que hace allí? O sea, me acuerdo que más de un día los charcos estaban helados, ¿eh?" (Ana, 1968). A Mundet, els nens ja podien portar el pantaló una mica més llarg, lleugerament per sobre el genoll. Per a Jaume, un dia molt especial va ser quan va fer 18 anys i el seu pare li va portar uns pantalons llargs. Al llarg de tota l'estada, els regals però sobretot el menjar que portaven els familiars quan venien de visita ocasionava que els que havien rebut "paquete" de la seva mare abusessin dels altres:

Jo havia vist situacions en les que algú tenia... jo què sé, ara m'ho invento, un paquet de galetes... i algú en volia, i e... si volies una galeta, pues haves de fer lo que l'altre volia, saps? Generava com una mena de... poder, no? Suposo que (...) al final: "yo tengo algo que tú no tienes". Saps? (...) I... era com... molt asquerós (Carlos, 1964).

Un dels senyals de la precarietat en què vivien els interns a Mundet és que, malgrat les grans instal·lacions esportives, no en podien disposar lliurement, o no en podien disposar en absolut. Ana i M. Carmen diu que tenien una piscina però no la podien fer servir: era per a la gent que venia de fora, als estius.

Había una piscina cubierta, que (...) vino a inaugurarla... Samaranch, y... prometió, y prometió, y prometió... y aquella piscina nunca fue para nosotros, aquella piscina fue para... pues mira, los del barrio de al lao, si pagaban entrada luego, y cosas de estas (M. Carmen, 1968).

Juan Antonio destaca que als nois, quan havien acabat l'FP, durant les colònies d'estiu els feien treballar en hotels de costa, per molt pocs diners i sense estar assegurats. Cándido assegura que els capellans eren els que recollien el sobre de la retribució corresponent al noi en qüestió.

A les colònies et donaven treball. Otra... otra organizació mafiosa. (...) t'explotaven... allà a Arenys de Mar, Lloret de Mar, a Estarrit... (...) Ellos anaven a fer la ronda, pillaba el sobre, jalaven gratis, i te... i explotaven a todos los internos. Ni assegurança, mal pagats, i tal. (...) Yo se lo dije a Don Máximo, que encara viu, digo: "sois unos parásitos, y unos chupóp..." me lo trobé en Arenys de Mar. (...) "¿Quién lo ha dicho?" "No... no... mira, habéis... explotáis a nois." (...) Pero clar, menjaven, dormien (...) I a vegades le donaven 15 o 13 duros por dia... (...) depende. I 12 hores allí (Cándido, 1962).

És important destacar que hi havia unes activitats que es reservaven per a les noies internes i que no havien de fer ni els nois ni les noies externes: Després d'esmorzar i abans d'anar a fer classe s'havien de dedicar als "oficios", que eren unes feines rotatives anuals de neteja (com escombrar el pati i fer lavabos). No podien anar a classe si no havien acabat, i les monges eren molt exigents sobre la qualitat de la feina. Les nenes, doncs, havien de netejar habitacions de 60 persones amb aigua encerada i unes baietes lligades a uns pals que resultaven difícils de manejar i moure per sota els llits, sobretot per a una nena petita. Feien servir les baietes mullades o seques, per fregar o per treure la pols ("fregar" o "drapear"). "Fregabas mal, te tiraban el cubo, y entonces era un palo con... madera, (...) y tú con el palo, a secar, a secar, a secar" (Ana, 1968).

Es que yo recuerdo dejarme un día la escoba tirada allí, porque tocaba la campana para ir a clase, y no había acabao (...) con el patio, porque las hojas volaban, y volaban, y volaban... (...) Y... yo tiré la escoba y me fui a clase, y vinieron a buscarme [riu]. Y yo tenía las manos con unos

sabañones que me moría (...). Acabar de barrer el patio... (...) Eran bastante cabronas en esto. (...) tenías la monja detrás pues... o bien pa echarte el cubo, o bien pa... sí, sí. Y hasta que no acababas no ibas a clase, ¿eh? Las clases empezaban, ¿eh? (M. Carmen, 1968).

A més, i a partir dels 8 anys aproximadament, cadascuna es feia càrrec de fer el seu llit i del d'una nena més petita, a qui també ajudaven a dutxar-se, i de la qual tenien la responsabilitat.

3.5.9.3.4. Manca d'autonomia i privacitat

Com s'ha vist al llarg dels relats, els interns no tenien capacitat de decidir sobre les seves accions, i compartien totes les àrees d'activitat, si no és que s'escapaven. Juan Antonio destaca que no hi havia portes a les dutxes, estaven totalment exposats. "Amb qualsevol excusa te po... et podien... e... veure, allà no et podies... el pudor és impossible" (Juan Antonio, 1964).

L'escena en què M. Carmen va demanar anar al lavabo i no li ho van permetre és un altre exemple de manca d'autonomia. Ella també recorda que les nenes s'havien de vestir i desvestir sense que es veiés cap part "íntima" del cos, especialment els pits, i aprenien de com ho feien les altres companyes.

No viene una monja a enseñarte: "mira, quítate esto así, y así no se te verá nada". No, no, no... tú... pero tú lo ves y aprendes a vestirme y desvestirme... sí, sí, sí. Unas triquiñuelas... A quitarte el sujetador, ponértelo, sacarlo por las mangas y ponerte la otra cosa así sin haberte quitado lo anterior... y luego sacarlo por no sé donde, y... (M. Carmen, 1968).

3.6. Sortint de les Llars Mundet: la vida a l'exterior fins a l'edat adulta

La sortida de les Llars Mundet va representar per als interns haver d'enfrontar-se a un món que era molt diferent del que havien conegut, ja que les eventuais sortides de cap de setmana amb la família no els donaven la possibilitat

d'assumir-lo plenament. Algunes de les sortides, com veurem, es van produir de manera brusca, i les trajectòries viscudes a partir d'aquell moment van contribuir a definir la vida posterior dels participants.

Juan Carlos afirma que el temps que passava amb la mare no era agradable, ja que ell li feia nosa perquè no podia tenir relacions sexuals amb llibertat. "En verano, como decía yo, estorbaba. (...) porque no podían echar el polvo, hablando claro" (Juan Carlos, 1964). Va sortir de Mundet als 14 anys arrel de la pallissa que hem explicat anteriorment, i no va voler tornar-hi. No va acabar els estudis. Al mes d'haver sortit ja treballava.

Cándido va fugir als 15 anys, després d'agredir el germà Rufino per intentar abusar d'ell.

Me tiró los tejos. (...) me enganché al Rufino, le di dos hostias y me escapé. (...) com que ja... t'està sortint pèl i hormones... I clar, i el caràcter la... el caràcter la desenvolles més per les situacions. Entre las palizas, esto, y... la impotència de que la família passa de tu, no sé, es que... fue todo una acumulació que llevas dintre. (...) És que jo he sigut violento. (...) Claro, jo al Raval, m'ajuntava... i he sigut violento. Jo... a mí me vacilan y voy a por él. (...) yo he sigut boxeador, eh? (Cándido, 1962)

Va començar a treballar en una discoteca i quan va poder va llogar un pis al Raval, va treure la mare de la pensió on estava i se la va emportar a viure amb ell.

Jo intentava fer los papers per llevármela a ella i per a la meva mare, perquè em donava pena (...) Saqué a mi vieja de... le decíamos "vieja"... Con ca... cariño. La saqué de la pensión y la metí en mi piso. (...) Que tampoc lo he saboreao molt perquè como estuve en el internat, pues... què vols que te digui... (Cándido, 1962).

Però aviat va veure que al Raval no podia guanyar-se bé la vida:

Todo residuo social vivía al Raval: alcohólicos, transexuales, homosexuales, gent marginal... el Raval era el desagüe de Barcelona. Tot aquell... jo lo he mamat. (...) Lo que no es volia, tothom estava allà: mares separades que

no sabies que eren prostitutes i per menjar... ho feien. Clar, no sabien fer una altra cosa, i... (...) Tots aquests carrers era tot família, tots s'ajudaven (...) Els gais, los travestis, las chapas, que dius... (...) Era la delinqüència d'abans (Cándido, 1962).

Va passar a Andorra quan tenia 17 anys una nit dins del cotxe de la resident d'un hotel i va treballar al Principat 10 anys, tot i que als 18 anys va haver de tornar a Espanya per fer la "mili". En aquesta època la seva mare ja estava malalta de cirrosi i va morir poc després. A Andorra, Cándido explica que un *maître* d'origen francès li va polir les maneres, li va proposar treballar a un hotel de Paris i li va fer ofertes sexuals. Un guia anglès també li va oferir anar a Londres a treballar. Ell sempre s'hi va negar.

Había un metre francés que allí me limó. (...) Me enseñó a caminar, me enseñó a... a cómo tratar... (...) Y también me enseñó a limpiar pescao, a trinchar, a... chapurrear, a flambeare, me enseñó cosas. (...) Era gay, me dijo: "¡ay, Cándido, eres un diamante en bruto!" (...) Lo que pasa que lo hacía a distancia porque... yo estaba mal enfocado con... con el tema gay. (...) Yo pensaba que era vicio y tal. Pero yo siempre... (...) Cuando me ponía la mano... (...).. ¡ep! "Tres bien, Cándido!" "¡Noooo!" (...) Yo siempre que no (...) Pienso que yo a éstos si les digo que sí, a ver dónde acababa (Cándido, 1962).

Carlos va sortir expulsat als 17 anys, arrel de l'incident durant l'acte oficial que hem descrit. "Jo vaig sortir amb... amb molta ràbia, molt odi, vull dir... a mi, si m'haguessin donat una pistola hagués fet qualsevol barbaritat" (Carlos, 1964). Explica que el dia que el van expulsar i va sortir al carrer va seure en un banc i recorda com se li va fer d'estrany que hi hagués llum, gent pel carrer, i vida.

Nosaltres (...) no sabíem què hi havia fora d'aquells límits, saps? (...) per a mi tot això era en... clar, era entre setmana! Jo sabia que bueno, el cap de setmana (...) lo que jo veia, però entre setmana jo no... no sabia què passava. Estàvem tan a prop i tan lluny de la realitat...! (Carlos, 1964).

Casualment, en un bar on treballava a l'estiu va conèixer un escriptor que li va buscar un institut perquè no deixés els estudis. El van agafar fora de termini, va

acabar BUP, després va fer COU¹⁴⁹ i va acabar estudiant Filosofia a la Universitat. Assegura que si no hagués conegut aquell escriptor hauria deixat els estudis.

Juan Antonio, que va poder acabar BUP a Mundet com a extern i va anar a la Universitat, recorda què representava incorporar-se a la vida externa.

Tornar al món exterior quan sorties era molt difícil. Claro, casi es como la cárcel (...) ¡pero es una reinserción! Claro, te encuentras, claro, cuando sales a los 18 años (...) Estás cojo en muchas cosas (...) y ese engranaje con las... (...) un mundo... que es el mundo real, pero nosotros no conocíamos ese mundo real, propiamente (Juan Antonio, 1964).

Ana i Mari Carmen van sortir del règim d'internat el 1982, segons diuen perquè a Mundet van reduir places internes de beneficència, i van fer l'FP com a externes. Anar i tornar els ocupava 3 hores diàries, i elles a més s'ocupaven de la casa. “De nuestros estudios quitábamos... hacíamos... atendíamos la casa. (...) Haces tú las lentejas, con 14 años, las lentejas... (...) limpiando baldosas de la cocina, (...) haces la compra, haces las lavadoras... con 14 años ya, al mundo adulto” (M. Carmen, 1968). La sortida definitiva de les Llars Mundet va ser el 1987, quan van acabar els estudis. “No, pero es que cuando (...) nos sacaron a todos, ¿sa... lo del síndrome de Estocolmo? (...) Es que no... es que no te hubieras ido... ‘y... ahora, ¿qué? ¿qué va a ser de mí?’ ¿No?” (Ana, 1968). Les dues germanes expliquen que a la Residència Fàbregas (de què hem parlat en el [Capítol V](#)) podien anar a dormir els exalumnes de Mundet si no tenien família, sembla que a canvi de part del que guanyaven treballant, però asseguren que el resultat d'aquella iniciativa va ser molt negatiu. “Aquello fue... un foco de embarazos, un... ¡buuuf!” (M. Carmen, 1968). “Un putiferio” (Ana, 1968).

La sortida de les Llars Mundet i el començament de la vida en el món exterior és el punt on es troben els relats de tots els participants: a partir d'aquest moment, exposarem les experiències d'adoptats i no adoptats, que contribuiran a la valoració sobre els efectes que han tingut en les seves vides la institucionalització i la victimització.

¹⁴⁹ Curso de Orientación Universitaria. Era un sol curs, previ a la Universitat.

3.7. Persones adoptades: experiències vitals

3.7.1. La pròpia identitat. Cercant els orígens

Després del moment en què coneixen la seva condició, les persones adoptades poden optar per intentar averiguar quins són els seus orígens i, eventualment, contactar amb la seva mare biològica. Com hem dit, la Diputació de Barcelona facilita aquesta tasca per a les persones nascudes a la Maternitat que ho sol·licitin. Joan, Josep i Àlex van fer servir aquest sistema.

Joan va saber que la seva mare venia d'Andalusia i treballava en el servei domèstic. No hi va arribar a parlar perquè el seu interès es reduïa a conèixer possibles malalties hereditàries i perquè la Diputació no va aconseguir parlar amb la mare, sinó amb els seus altres dos fills, que no coneixien l'existència d'un tercer germà i es van negar a dir-li res a la mare. "Li van dir a la senyora de la Diputació que... com que (...) sa mare estava delicada, pues que... allí quedava el tema" (Joan, 1965).

Josep va iniciar els tràmits quan es començava a parlar dels casos de robatori de nens, ja que els seus pares adoptius havien mort i no tenia referències. Va saber que la mare biològica era basca i vivia en un caseriu d'un poble petit. En un primer intent de contacte, la mare el va rebutjar. Gairebé 10 anys més tard, una assistent social es va posar en contacte amb ell perquè, segons li va dir, la mare patia per si "el noi que havia trucat podia necessitar alguna cosa".

Ella me suelta prenda de que hace unos años recibió una llamada de un chico, "cómo debe estar ese chico, si me necesita, si no me necesita, fíjate tú, llamarme a mí, no se qué", y tal... "Me lo ha sacado dos o tres veces, hasta que a la tercera le he dicho: 'Pero quién es este chico, ¿que es tu hijo?'" (Josep, 1970).

A partir d'aquí les comunicacions amb la mare, mai directament sinó amb l'assistent social com a intermediària, es van succeir periòdicament fins que la

mare va morir. L'assistent social li va explicar com vivia la mare aquestes comunicacions.

“Vengo al caserío de hace 25 años, y nunca había visto llorar a tu madre. Tu madre, cuando habla de ti le sale todo lo que a los vascos no nos sale. (...) Es incapaz de hablar de ti, es incapaz de hablar de ese momento (...) Quiere que te transmita que está bien y que está encantada de saber de ti” (Josep, 1970).

L'interès d'Àlex també es va intensificar quan va veure informacions sobre nens robats. La Diputació li va proporcionar el seu expedient mèdic i l'expedient d'ingrés de la mare, però com que segons sembla ella no tenia DNI no van poder localitzar-la¹⁵⁰.

Ni el Joan, ni el Josep ni l'Àlex han sabut qui era el seu pare.

Miquel i Olga van fer tràmits pel seu compte. Miquel va localitzar el telèfon de la seva mare biològica segons el nom que li van donar els pares adoptius i va trucar, però li van penjar. “Vaig dir: ‘bueno... si es ella, evidentemente no quiere saber nada de mí’” (Miquel, 1960). El frena haver de fer tràmits per Internet perquè no s'hi entén gaire, i no vol haver-ho de demanar al seu fill perquè no sospiti, ja que no sap que Miquel és adoptat.

Olga tenia curiositat des que li van dir que era adoptada, però no va fer cap acció fins als 30 anys perquè ho veia com una traïció als seus pares adoptius. El nom de la seva mare biològica figurava a la partida de naixement; com que no era un nom comú la va trobar a la guia telefònica, i a partir d'aquí va trobar la família biològica. La mare feia uns 3 anys que havia mort.

Dues de les persones adoptades manifesten que no han fet cap gestió per conèixer els seus orígens: Àngels i Montserrat. Àngels no ho descartaria però en haver estat abandonada no sap per on començar. Diu que en té més ganes des que ha mort tota la família adoptiva, perquè “hi ha com un alliberament”

¹⁵⁰ A través d'una web genealògica vam descobrir que la seva mare havia mort a França l'any 2018.

(Angels, 1966). Montserrat assegura que no hi té cap interès perquè ha viscut una vida molt feliç, i per a ella els seus únics pares són els adoptius.

Sembla que en alguns casos els pares adoptius van proporcionar informació contradictòria sobre l'origen de les criatures adoptades, cosa que crea incerteses pel que fa a l'origen en qui no ha pogut obtenir la informació. A Miquel li van dir que la seva mare biològica no el va voler alletar i que la seva àvia materna no volia saber res d'ell.

I de què sóc producte? Mira, jo puc ser producte de una noche de amor, puedo ser producto de una violación, puedo ser producto... de un descuido, puedo ser producto... pues mira, tu: "nos vamos a la cama, nos lo pasamos muy bien, te quedas embarazada y punto final." Puedo ser producto de lo que sea (Miquel, 1960).

Al Joan no li quadra el fet que la seva mare li va dir que havia nascut a la clínica Regina, fins i tot després de dir-li que havia estat adoptat, quan per l'expedient que va obtenir de la Diputació és evident que no va ser així. A la Montserrat li van dir que els seus pares havien mort en un accident de cotxe (sembla que és el relat que els van explicar des de la Maternitat). Ella entén que aquest relat no té cap lògica.

D'entre tots els participants que han investigat els seus orígens, només l'Olga afirma que ho va fer per un interès genuí de conèixer la seva mare biològica. La resta addueix altres motius, com l'interès mèdic, la curiositat i la sospita de ser un infant robat. Resulta molt rellevant que tots els participants que han investigat no han començat a fer-ho fins que els pares adoptius no han mort. Àlex reconeix que els seus pares adoptius s'haurien sentit decebuts o no els hauria agradat saber que buscava la família biològica. D'altres ho sospiten, com Joan.

El dolor sería por mis padres adoptivos. Yo creo que sí, aparte piensa una cosa, e... estas edades... son (...) en el pensamiento... son de otra manera... no son como en la sociedad actual, que se sabe tanto de todo y... y todo es más normal, o todo se acepta. (...) Yo entiendo que les hubiera dolido (Àlex, 1966).

La Montserrat diu que sentiria que traeix els pares adoptius, especialment si arribés a tenir contacte amb la família biològica:

No sé si els hagués sabut greu o no, però (...) pensar que els... (...) que els hi podia causar un patiment... (...) És la meva percepció. Coneixent que el meu pare no volia i que la meva mare ja era patidora de mena... (...) , o sigui... (...) sapiguer qui era... o qui és... però tenir contacte seria com traïr-me, i traïr els... (...) als meus pares. Fixa't tu quina tonteria...! (Montserrat, 1965).

Al llarg de l'entrevista, en parlar de la possibilitat de buscar la família biològica per trobar antecedents de possibles patologies, Montserrat va comentar: "Pues a lo millor he trobat... he trobat quina és la meva curiositat, i a lo millor és aquesta, fixa't. (...) Tot i que et... te torno a repetir, curiositat (...) Curiositat, punto y pelota" (Montserrat, 1965).

3.7.2. Relació amb la família biològica

Olga i Josep són els únics participants adoptats que han tingut relació amb la seva família biològica. Olga va estar molt feliç d'aconseguir-ho. Té una germana de pare diferent, que li va explicar aspectes de la vida de la seva mare, com el fet que es va casar amb un home alcohòlic que les maltractava psicològicament, i que quan va ser casada la mare va voler treure l'Olga de la Maternitat, però ja havia estat donada en adopció. Segons sembla, la trobada entre germanes va ser molt emotiva però ara es veuen poc. "Estuvimos hablando horas y horas... y súper emocionadas (...) Yo creo que aparte de mi hijo, e... es uno de los momentos de mi vida" (Olga, 1966).

El Josep diu que es va quedar molt fred quan li van dir que la mare havia mort, i que a partir d'aquest moment es va plantejar anar al País Basc a conèixer la família biològica. Finalment ho va fer, i va tenir una acollida molt afectuosa. Avui dia té una relació freqüent amb ells i viatja sovint per la zona. Diu que allà se sent "complet" en un sentit molt especial.

Jo l'únic que sé explicar és que quan estic allà reconec coses en mi que en aquí no reconec. (...) fisonòmicament m'assemblo molt a... la família. (...) Personalment ho veig en... en... bueno, en un cert color dels ulls, en certa forma, etc, i descobreixo... em completo, saps? (...) Veig trets de... de com són la meva família basca, que a mi em... em calquen, em completen.

3.7.3. Amics, parella i fills

Miquel està casat i la seva dona sap que és adoptat, però com hem dit el seu fill no. No li ha dit perquè el noi adora les seves àvies, porta tatuat el seu nom i no sap com s'ho prendria. "No ho sap. I tinc dubtes de dir-li. (...) Però no per mi, per la meva mare (...) [plora] pel sentiment que té amb ella" (Miquel, 1960). La resta de participants han comentat la seva adopció de manera natural amb el seu entorn social, parella i fills. Joan, Montserrat i Josep també estan en parella (per a Joan i Montserrat, la segona). Joan té dues filles de la primera parella. Montserrat té un fill del primer marit i dos del segon. Malgrat les dificultats inicials, com veurem més endavant, fa uns 4 o 5 anys que el fill del primer marit i el seu pare han recuperat el contacte, de manera molt esporàdica.

Jo he passat totes les èpoques: "que l'atropelli un camión i es mori, que pim..." he passat... i al final ara ja és absoluta indi... bueno, ja fa moooolts anys, que és absoluta... perquè jo tinc un fill amb aquest... pájaro (Montserrat, 1965).

Diu que el fill gran anomena al seu pare biològic "l'inseminador", i que té clar que el seu pare és el pare dels seus germans, que l'ha cuidat i amb qui viu.

Olga ha tingut dues relacions sentimentals importants, i ara està sola. Té un fill del primer marit. Com li va passar a la seva mare biològica, tant la primera parella com la segona van ser homes alcohòlics. A ella li hauria agradat tenir més fills, i té molt bona relació amb el seu.

Todas las noches entro a su habitación, me... me... me pongo encima de él, le beso y le digo: "te quiero, cariño". Y si alguna vez se me ha podido olvidar, que han sido muy pocas, él ha venido a buscarme. (...) Yo a mi

hijo... me lo he comido, ¿entiendes? Yo a mi hijo siempre le he dicho: "eres inteligente, eres listo, sé feliz" (...) "yo te apoyaré siempre, cada decisión que tomes, aunque no me guste, y te..." Seguridad. Porque me convertí en una persona insegura (Olga, 1966).

Àngels va marxar de casa als 18 anys i rarament hi ha tornat des d'aleshores. Ha tingut tres relacions de parella i actualment viu sola. El seu fill, amb qui ella assegura tenir una relació excel·lent i molt afectuosa, és del segon marit. També té una molt bona relació, quasi maternofilial, amb una de les filles que el segon marit havia tingut en una relació anterior. Àlex sempre ha estat solter.

3.7.4. El món laboral

En general, els participants que han estat adoptats no manifesten que hagin tingut problemes de tipus laboral. Miquel va estudiar i acabar delineació, malgrat que li deien que amb la lesió cerebral no podria avançar gaire acadèmicament. És aparellador, funcionari de carrera de la Generalitat, i avui dia treballa com a autònom en un despatx d'advocats.

Joan i Montserrat són gerents d'una empresa. Ella, a més, és artesana i ven els seus productes a les fires els caps de setmana. És una activitat que fa amb el seu marit i que els ha ajudat a tirar endavant perquè en gaudeixen molt. Olga és auxiliar d'infermeria i fa 16 anys que té cura de gent gran a domicili.

Àngels afirma que no necessita treballar per viure, però va tenir un despatx de psicòloga durant 14 anys, i actualment treballa en una fundació per a persones discapacitades. N'està molt contenta.

Segons Josep, des que era jove va poder triar el seu camí. Assegura que els seus pares adoptius sempre van respectar els seus gustos i tendències personals. Ell valora molt la independència en tots els sentits. És advocat però treballa en el sector editorial.

3.7.5. La salut

D'entre tots els participants, Miquel és el que manifesta haver tingut problemes de salut més greus: com hem vist, no es va confirmar la lesió cerebral que li havien dit que tenia, però va patir un càncer de bufeta i va estar a punt de morir. Ho atribueix en part a l'estrès que va patir durant la crisi de la bombolla immobiliària del 2005 a 2007, cosa que el metge li va confirmar. Olga i Joan tenen col·lesterol i problemes de pressió. Apart de l'estenosi, Àlex no ha hagut de ser operat del cor, com semblaven assegurar els seus informes de la Maternitat. Té arrítmies però amb el temps s'han reduït. Àngels pateix artrosi degenerativa avançada, sobretot a l'esquena, té una hèrnia i li han tret la bufeta de la fel.

3.7.6. Victimització i circumstàncies adverses

3.7.6.1. Victimització

Miquel recorda haver patit violència sovint a l'escola, però també la va exercir. Diu que un professor li va agafar mania, li va posar els companys en contra i li va arribar a pegar bufetades. Assegura que ell també li hagués pegat. De fet, entre companys la violència era freqüent:

Un altre, que es deia [aquí el nom del company], que era molt bon nano, que a aquell li fotien pallisses, aleshores jo com vaig començar a ser problemàtic, (...) i estava entre los grandes de classe, i jo el defensava... (...). són històries que dius... no és el Bronx, però vaya... però aquí nos repartíamos. (...) jo no he matat a ningú ni he portat a ningú a l'hospital, però a mi m'han donat i jo he repartit, i no em considero una persona violenta, per a res, eh? (Miquel, 1960).

Joan i Montserrat recorden haver estat víctimes de delictes econòmics: Joan diu que va patir dos atracaments al carrer i diversos intents de robatori, en un centre esportiu que era propietat de la família i també a la seva empresa. L'empresa de Montserrat va patir un cop econòmic molt fort i va quedar endeutada quan un

dels clients els va deixar de pagar definitivament una quantitat que li havien ajornat. A més, Montserrat va patir violència de parella quan estava embarassada de 8 mesos. El seu marit havia començat a beure i a drogar-se; era el començament d'un procés que ella ja no va viure. Li va clavar tres bufetades a la Montserrat. Ella li va pegar a la cara amb un canelobre i va marxar de casa.

Fill de la grandíssima puta. (...) em va fotre tres hòsties que em va tirar a terra, eh? (...) a més a més, i està malament dir-ho, li vaig fotre jo una hòstia... que li vaig trencar la ca... o sigui, li vaig partir la cara (...) ho vaig fer amb un... [riu] amb un canelobre... Bim! (...) i li vaig dir: "Ara, vés-te a curar", dic, "perquè jo això no t'ho curaré, perquè a mi m'importa una merda, i pobre de tu... pobre de tu... pobre de tu que diguis que això t'ho he fet jo. Jo sí que vaig a denunciar-te a tu, però pobre de tu!" (Montserrat, 1965).

Olga afirma que el primer marit, amb els anys, ingeria cada cop més alcohol, que quan es van separar a vegades no li passava diners, i que ella només li deixava veure el fill comú quan tenia una època que no bevia. Diu que amb aquesta primera parella va viure sobretot episodis de violència verbal. Actualment sembla que té una temporada bona i alguna vegada surten a menjar junts, amb el fill.

Es que es el ying-yang. Cuando está recuperado es una bellísima persona, quiere a su hijo con locura... pero está enfermo. (...) Yo a mi hijo siempre le he dicho que su padre tenía una enfermedad, el alcohol no le sentaba bien, y que teníamos que tener paciencia, que cuando él bebía mucho él no... no podía estar con él porque... no era él (Olga, 1966).

La segona parella era un home que també bevia, però segons Olga era pitjor que el primer. De fet, el primer marit li va dir que el segon no li convenia.

Cometí... el gran error de mi vi... bueno, error no. Es un aprendizaje y ya está. E... también bebía mucho. No sé si es que tengo el perfil... o lo llevo escrito en la frente... (...) este sí que era agresivo. (...) me hacía sentirme inferior, me fue poco a poco... separando de las amistades (Olga, 1966).

La relació entre el segon marit i el fill del primer marit no era bona, fins que un dia el marit es va apropar al nen, cridant i insultant-lo.

Me puse entremedio de los dos...Y le dije: ¡ni se te ocurra insultarlo, tocarlo... en tu vida!. Y en ese momento le dije que cogiera las maletas... y se fue. (...) Lo hice por mi hijo, no lo hice por mí (...) si mi hijo hubiera sido mayor o no hubiera estado en casa... e... no... a lo mejor no hubiera sido capaz. (...) No hubiera saltado de esa manera (Olga, 1966).

Després de separar-se, ell la va estar assetjant durant 4 mesos perquè deia que volia tornar. No el va denunciar per no fer mal als dos fills d'ell, a qui havia arribat a estimar molt durant els 3 anys que van estar junts. "La verdad es que... han sido un desastre mis relaciones [riu]" (Olga, 1966).

Àngels es va veure involucrada en un tema de drogues (no dona més detalls) i va patir un intent de violació quan tenia uns 20 anys. Gràcies al consell que li havia donat dies enrere una companya de treball social que era prostituta, es va deixar fer perquè no li fes mal, però sembla que va arribar un company del pis on estaven i no es va arribar a consumir la violació. "Va ser un... mal rotllo... impressionant. (...) aquí es va acabar el tema i tal, ho tinc tot com una mica borrat, no? És curiós. Jo dissocio molt [riu]" (Àngels, 1966).

3.7.6.2. Circumstàncies adverses

Miquel recorda que, a causa de la mala relació amb el professor que hem mencionat, es va convertir en un noi problemàtic i va ser expulsat dels Maristes. Ell ho recorda com la pitjor època de la seva vida.

I als meus pares en una nota li va posar: "se aconseja que el niño haga electricidad o electrónica, no sirve para nada, que aprenda un oficio y que Dios quiera que... e... no acabe en la cárcel." A mis padres, señores... Tengo la nota del colegio, del director del colegio... (Miquel, 1966).

Olga va tenir cura del pare i de la mare adoptius fins que es van morir, cosa que li va resultar molt difícil, sobretot en el cas de la mare, amb qui sempre havia tingut mala relació i a qui va cuidar durant 5 anys. Tenia demència i tractava malament la seva filla.

Yo en el interior no la quería cuidar (...). No quería. Pero me sentía obligada a hacerlo. (...) y aparte que mi madre era muy demandante (...) y tenías que servirla, y además era mi obligación servirla, ¿me explico? (...) Y entonces claro, era... ya te digo, amor-odio, odio-amor. Cuando me enfadaba mucho con ella, luego me sen... me daba pena (...). Pero me... (...) me sacaba de quicio. (...) Que mi hijo los primeros meses no lo pude disfrutar, porque no... ella no me dejaba (Olga, 1966).

Àngels recorda que va quedar embarassada del primer marit quan ja s'havien separat i va avortar. Després, amb el segon marit van decidir tenir un fill, però ell es va suïcidar quan el nen tenia 2 mesos. "Vaig haver d'afrontar una situació a la meva vida molt xunga. (...) va ser una hòstia... important" (Àngels, 1966).

3.8. Persones no adoptades: experiències vitals

Les persones participants no adoptades són les que van viure més temps en una institució. Estudiarem les seves vivències i podrem comparar-les amb les de les persones adoptades.

3.8.1. Relació amb la família

Cándido, que va perdre molt aviat la relació amb la seva mare, ha arribat a tenir relació amb els seus germans, que van ser adoptats per famílies benestants. Va ser ell qui va buscar el contacte, però la relació ha disminuït molt en intensitat. Ho atribueix al fet que ell és el més desfavorit quant a estatus social. "Jo he sigut el que... (...) el que ha anat allà. (...) però clar, allò és un ambiente... jet-set" (Cándido, 1962).

La relació que tenen Juan Antonio i la seva mare és conflictiva. Sembla que la mare s'avé més amb el fill gran. Juan Antonio li retreu a la mare que va ignorar els maltractaments que rebia. Tot i això, va a dinar a casa d'ella algun dia. La mare està jubilada i és molt independent. No vol remoure el passat, diu que no

ho recorda. Quan el Juan Antonio va intervenir al programa "Els internats de la por" no li va dir res, ell no sap si el va veure.

Perquè això la meva mare, hi ha coses que (...) no suelta prenda. Perquè encara ella se sent m... clar, si li recordes coses encara se sent "pecadora", no? Suposo que és el... el... hàndicap que li han posat a sobre... (...) L'altre dia li vaig preguntar. "¡Ah, yo no me acuerdo...!" Bueno, això es lo que dice ella (Juan Antonio, 1964).

Tot i que va arribar a saber qui era el seu pare biològic, quan va viatjar a Mallorca per conèixer-lo ja havia mort, i va parlar amb la seva vídua.

Juan Carlos coneixia el seu pare, que de fet l'havia anat a veure a Mundet, però no el va arribar a reconèixer com a fill seu, i va deixar de tenir-hi relació quan el noi es va negar a tornar a Mundet, als 14 anys. També va acabar perdent la relació amb els seus germans per part de pare. La mare mai no va tenir una relació gaire bona amb el seu fill. De fet, el Juan Carlos mai no li va explicar res del que va viure a la Maternitat ni a Mundet, i la culpava per haver-lo tingut a l'internat. "Conforme me fui haciendo más grande, aún más duro con ella. Aún más duro con ella, como queriéndole echarle a culpa a ella de... de haberme... eso. (...) Al fin y al cabo no fue una... relación de madre-hijo" (Juan Carlos, 1964). Quan es va posar malalta, la va cuidar a contracor.

Empezó a ponerse mala y ya tuve que estar de esclavo. (...) en ningún momento se ha casao. Soltera.Y me ha tocao a mi chupármelo to. (...) Me tocó la época en la que se puso mala y encima me... tocó joderme (Juan Carlos, 1964).

Éssent ja adults, Carlos i les seves germanes van descobrir un document on la seva mare demanava un règim de visites i el pare l'autoritzava, i això els va fer pensar que no era veritat que, tal com els havia dit tothom sempre, no volgués saber res d'ells. A partir d'aquí la confiança en el pare va quedar malmesa.

Les separacions implicaven que les mares pues... perdien el dret a tenir els fills, no? Perquè es ficava... l'Església, l'Estat, que era la mateixa merda. (...) A mi em van educar en què la meva mare m'havia abandonat. I... clar, això em generava molt... molt odi, molt ressentiment... (Carlos, 1964).

Amb el temps i per influència de la segona parella, el pare va començar a entendre que els fills volguessin tenir contacte amb la mare, i aquest contacte es va acabar produint. Malgrat tot, sembla que la mare mai no va ser carinyosa amb els fills. “La meva mare tampoc... tampoc he vist que ens estimés” (Carlos, 1964).

[El dia que es van retrobar, després de 40 anys] Mi madre me vio, me abrazó, yo no sabía dónde ni colocar los brazos ni nada... Pero le dije a mi hermano que ella había quedao (...) con un... amigo que tenía, que era un piloto de... de Iberia... y se fue, y nos quedamos en el piso mi hermano y yo (M. Carmen, 1968).

Yo cuando la conocí, luego siempre me ha dicho: (...) "¡Qué fea estabas aquel día!" Digo... "¡Hostia!" O sea... (...) ¿viene a verme mi hija después de... 40 años, y lo primero que se me ocurre es: "qué fea estabas ese día"? (Ana, 1968).

El pare va morir en una residència quan li van negar un respirador en temps de la COVID. La mare té 88 anys i també està en una residència perquè té demència. Els fills la visiten sovint. M. Carmen i Ana asseguren que ara és més carinyosa i expressiva amb elles. “Las palabras que nunca ha pronunciado las dice ahora. (...) Hasta que no ha entrado ahí nunca ha dicho ni un ‘te quiero’, ni ‘muchas gracias’, que... ‘¡qué a gusto estoy con vosotros!’ (...) Nunca” (Ana, 1966). “Yo lo hago con gusto (...) es muy agradecida” (M. Carmen, 1968).

Els tres germans (Carlos, M. Carmen i Ana) tenen molt bona relació. Les experiències familiars i de l'internat els han unit molt i s'ajuden contínuament. Són inseparables i es tenen una confiança absoluta. Les germanes asseguren que no haurien tirat endavant si no hagués estat per Carlos. M. Carmen i Ana són conscients que van tenir sort de tenir-se l'una a l'altra al pavelló de les noies de Mundet (Carlos estava sol) i que els interns que no tenien família estaven en una situació molt pitjor.

Nosotros siempre lo dijimos: mi padre lo pasó muy mal, y mi madre pues entiendo que lo pasaría muy mal, digo: “y los tres menores, ¿cómo lo pasaron?” ¿no? (...) Así como otros... e... ponen en un pedestal a sus padres, pues yo pongo en un pedestal a mis hermanos (Ana, 1968).

Nosotras tuvimos mucha suerte de tener un hermano detrás, tuvimos mucha suerte de que hubieran unos padres detrás, porque había mucha gente que no tenía a nadie. A nadie. (...) En mi casa que digan lo que quieran, pero mis hermanos no se tocan. No se tocan. No se tocan (M. Carmen, 1968).

3.8.2. Amics, parella i fills

Ramon, Juan Antonio i Ana estan amb la primera parella. La resta estan divorciats o amb la segona parella: Jaume fa poc que s'ha divorciat després de 45 anys de matrimoni. Cándido fa 5 anys que s'ha divorciat. Juan Carlos està separat des de fa 10 anys aproximadament, i Carlos i M. Carmen estan amb la segona parella.

Els qui tenen fills (Cándido, Juan Antonio, Juan Carlos, Carlos i Ana) destaquen la bona relació i la confiança que hi mantenen. Juan Carlos insisteix que no vol que l'hagin de cuidar quan sigui gran, com ell va haver de fer amb la seva mare. Per a ell la seva única família són els seus fills, però coneix una família on tots el consideren un més des que tenia 16 anys, i ell en parla amb molt d'afecte.

Malgrat que gairebé no tenen amics de la Maternitat ni de Mundet. Cándido i Ana expliquen que hi ha hagut trobades ocasionals d'un grup que es van localitzar mitjançant Facebook. Allà es va fer palès que no tothom tenia la mateixa visió.

Hay gente que lo vive... lo vive de otra manera, está como muy... "pues yo gracias a aquello, que si no..." Claro, claro, yo también lo puedo entender, nosotros porque teníamos una familia detrás, pero había gente que no tenía a nadie y entonces gracias a aquello, sí (M. Carmen, 1968).

Muchas, e... no lo han vivido como nosotros (...) las que estaban externas, ¿no? Decían: "¡ah, pues yo no os veía tan mal!". Pensaba: "¿qué sabrás tú lo que se guisaba en... en mi casa?" (Ana, 1968).

3.8.3. El món laboral

Tots els participants treballen o han treballat. En el cas de Cándido i Juan Carlos, amb més canvis de feines que la resta.

Cándido sempre havia estat a l'hostaleria fent de cuiner, però s'ha hagut de reciclar perquè té una discapacitat arrel d'un accident de moto. Va treballar en el camp sociosanitari, en l'àmbit de malalts terminals, però ho va deixar i ara treballa a RENFE-Rodalies. "Ya... ya estaba... de ficar cadàvers en bolsas... pff! Estava cansat" (Cándido, 1962).

Juan Carlos treballava en la recollida d'escombraries però ho va deixar perquè no el van triar com a encarregat "Decidí marcharme, porque tenía aspiraciones" (Juan Carlos, 1964). Es va traslladar a Sevilla a fer de xofer d'ambulàncies però el van acomiadar perquè van reduir plantilla. Un dels germans de la família amb qui té tanta amistat li va donar feina conduïnt tràilers per ruta internacional. Després de 3 anys, ha tornat a la recollida d'escombraries. Des que té 16 anys fa d'entrenador de futbol infantil, i diu que els nens li demanen consell perquè confien molt en ell.

Jaume va ser coordinador d'esport d'una escola i va treballar en una empresa que fabricava maquetes de tren i utilitatges. Ara està prejubilat i gaudeix dels seus dos néts però només en els casos imprescindibles o si està lliure, perquè fa moltes activitats. El seu germà Josep va marxar a viure a Eivissa, i després d'exercir diversos oficis va acabar com a policia.

Juan Antonio, Carlos i les seves germanes M. Carmen i Ana són funcionaris. Carlos ha estat fent de professor de Filosofia per tot Catalunya.

No he podido tener estudios, pero... una oposición, que me ha dado una estabilidad, para comer todos los días... ahora mi hija está estudiando una carrera (...) y le digo... [plora]: "Lo que no he tenido yo lo vas a tener tú" (Ana, 1968).

3.8.4. La salut

Quan Juan Antonio va ser adult li van diagnosticar una epilèpsia lleu, que segons sembla ja tenia de petit. Arrel de les revisions per a l'epilèpsia, en una radiologia li van detectar una afectació a la zona de l'hipotàlam sense raó aparent, que com hem dit era compatible amb haver rebut un cop. També considera que no va tenir un desenvolupament com el dels nens no internats: la seva pubertat va arribar d'una manera més lenta. “La puber... pubertat nostra era... estava molt diferit, com... era una miqueta molt rara, eh? Porque no... no... no... no estàvem al mateix nivell... a un... que un altre a la mateixa edat, esto sin duda alguna” (Juan Antonio, 1968).

Cándido va tenir l'accident que hem mencionat, que el va incapacitar per la feina de cuiner. Carlos va patir un infart l'any 2020. A M. Carmen li van detectar un càncer d'estómac. Va estar 40 dies a l'UCI i 9 dies en coma. Va perdre 15 Kgs. i la seva germana la va cuidar fins que es va recuperar. Té una metastasi que sembla que de moment no avança.

Altres aspectes seran tractats en l'apartat dedicat als possibles efectes de la victimització.

3.8.5. Victimització i circumstàncies adverses

3.8.5.1. Victimització

L'únic episodi clar de victimització que relaten els participants no adoptats fora de les institucions és el que va patir M. Carmen quan era carterera: va pujar a un pis on tenien gos i quan va demanar que mantinguessin l'animal dins de la casa la mestressa es va enfadar. Ella va dir que la propera vegada no pujaria i va marxar. Quan ja era a baix, la mestressa del gos va baixar al replà, li va pegar i la va llençar contra les bústies. La denúncia de M. Carmen va acabar amb un primer judici en què M. Carmen va declarar darrere una mampara, i un segon judici per al·legació de l'acusada que a causa d'un error administratiu es va arxivar al Jutjat.

3.8.5.2. Circumstàncies adverses

Ramon remarca que la seva vida a l'exterior no va ser fàcil (no detalla per què) i enyora la seguretat que tenia a l'internat.

(...) La vida me ha tratado peor de lo que fui tratado en el colegio, a excepción de los abusos sexuales. (...) Hemos vivido proporcionalmente mucho más tiempo fuera de aquellas instituciones que dentro y, en mi opinión, hemos recibido todos más palizas físicas y psicológicas que cuando éramos niños, aunque algunos las hayan arrastrado desde entonces. La única época que me sentí existencialmente seguro de la misma manera que lo estaba en Mundet (a pesar de los malos momentos) fue el tiempo que transcurrió durante mi prestación del servicio militar porque, tal como ocurría en el colegio, no tenía que preocuparme de la comida, tenía un techo, cama y ropa gratis y, aunque muy menguado, un sueldecito mensual que me llegaba para comprar las cajetillas de tabaco, ya que entonces fumaba. Si hubiera sabido la vida de sacrificios que me esperaba después, me hubiera quedado allí para siempre (Ramon, 1963).

Juan Antonio comenta que l'han enganyat algunes vegades, especialment persones grans, perquè sempre vol confiar en la gent i dona massa confiança. "Quizás es... esta sensación de que como siempre he estao con personas mayores, e... me he dejao confiar en ellos (...) y me ha salido muchas veces las cosas... se han aprovechado de mí" (Juan Antonio, 1964).

Carlos recorda com a molt desagradable el fet que les persones del seu entorn, com la seva sogra en aquell moment (molt religiosa i adepta al règim) no creguessin que les vivències que ell explicava eren certes.

"Ah, però això... és... això, perquè tu ets un exagerat, i perquè tot això, perquè tu estàs... has sortit ressentit!" En aquesta senyora, e... un dia em va tocar tant els collons, i li vaig dir: "Maria, a tu no t'han pegat patades contra la paret, oi?" (...) Qui és ella per dir-me que jo sóc un exagerat? (Carlos, 1964).

Ana recorda que la seva cap, a la feina, li cridava, i ha hagut de canviar de lloc de treball perquè no ho podia suportar. “Es que los demás no sé... callaban, callaban, callaban, y... y digo: ‘o me voy o enfermo’” (Ana, 1966).

Ana i M. Carmen tenen recança perquè el seu pare va morir sol, i no volien que pensés que l'havien abandonat com ell va fer amb elles. “Al final ni el pijama limpio se llevó, todo guardao, no lo pudimos atender. Y nos sabe mal, porque ni él nos supo... ni... él pensó que nunca lo queríamos porque... como si lo hubiéramos castigado por habernos metido... internas” (Ana, 1968).

3.9. Efectes de la victimització?

Com a possibles efectes de la victimització inclourem aspectes que la recerca relaciona amb la victimització institucional i les diverses experiències relacionades. En aquest sentit, cal recordar que les persones adoptades van ser inicialment abandonades per les mares biològiques i que van estar un temps més o menys llarg a la Maternitat, segons els casos. Compararem les seves respostes amb les de les persones no adoptades.

3.9.1. Persones adoptades

3.9.1.1. Addiccions, abús de substàncies

Miller (1985) relaciona l'absència de la mare amb el desenvolupament d'addiccions. La majoria de participants adoptats parlen de la seva gran addicció al tabac (en el cas de l'Àngels, durant una temporada va ser cannabis), amb les úniques excepcions de Joan i Josep. Joan menciona, en canvi, una compulsió a menjar i beure, sobretot en situacions d'estrès o nervis. De fet, el primer còlic nefrític el va tenir per una ingesta gran i continuada de llet, que ell utilitzava com a substituta de l'aigua.

3.9.1.2. Por a l'abandonament i dependència emocional

Joan explica que té una sensació permanent que no l'estimen i de por a l'abandonament. "Jo sempre el meu cosí me l'estimava molt, però es veu que quan era petit veia que marxava, i la meua reacció era que... que... que... que em deixava sol, i que... pues aleshores li pegava" (Joan, 1965). Montserrat també explica que de jove tenia una certa dependència emocional, sobretot amb les amigues o amb algun xicot, però que hi ha treballat i ara no és igual.

Olga va tenir una forta sensació d'abandonament i de soledat quan va saber que era adoptada. "Es que es un desengaño... un desengaño muy grande. O sea, (...) es como que toda... toda tu vida es una mentira. Aparte que la sensación de abandono... me ha acompañado siempre, ¿no? [plora]" (Olga, 1966). A més, quan va retrobar la seva germana biològica va haver de mantenir la distància perquè inicialment va establir un vincle que per a la germana resultava massa intens.

Lo que pasa es que luego [riu] claro, mi hermana... yo necesitaba tener una hermana, y claro, entonces me... me volqué demasiado. Y mi hermana... me tuvo que frenar y decirme: "a ver, sí, soy tu hermana pero... dame espacio." (...) Sí. Pero bueno, que tenemos buena relación. ¿Nos vemos muy poco, eh, por eso? Pero... bueno, ella es que también es una persona que es muy suya, muy independiente (Olga, 1966).

Àngels comenta que inicialment tenia dependència emocional de les seves amigues, i després dels homes amb qui es relacionava. "Jo recordo de molt petita d'alguna manera 'comprar' les meves amigues. Per tenir... per tenir-les, no? (...) Era... era molt invasiva en aquest sentit, no? E... perquè clar, la meua cosa és la pèrdua, la pèrdua, no?" (Àngels, 1966).

Jo des dels 16 anys que tenia nòvio, i més o menys he anat saltant d'un a l'altre, eh? Vull dir que... Ara jo penso que és l'època més llarga, dos anys i mig separada (...) Jo sempre he dit: "jo sóc una dona d'home", "Jo soc una dona que necessita un home" (Àngels, 1966).

Assegura que tenia relacions esporàdiques, sense vinculació emocional, perquè identificava l'amor amb el sexe.

El sexe era l'amor que rebia, no? (...) aquest "mal estimar", no? (...) No... no és que no sàpiga estimar, perquè he estimat molt, però... m... no al primer que passa, per dir-ho d'alguna manera, no? (...) tenia una estructura equivocada, no? (...) jo m'enamorava de las noches de sexo (Àngels, 1966).

En el cas de Josep, afirma que la mort del seu pare adoptiu, amb qui tenia una relació molt especial, el va convertir en una persona més freda i que no estableix vincles estrets amb res ni amb ningú.

Jo crec que... (...) sóc molt fred. La... la mort del pare, a mi em va agafar... jo era molt proper al meu pare adoptiu, molt. (...) no m'agafó a.. a les persones, més aviat deixo volar bastant, eh? Deixo volar bastant. Ni a les relacions. (...) Ara ja em ronda canviar de pis, ja fa massa temps que estic al mateix pis, ja tinc ganes de canviar. Porto... 4 anys, (...) he canviat tres. (...) Però bueno (...). Encara em queden un parell més, segur, sí, sí (Josep, 1970).

3.9.1.3. Problemes de relació

L'únic participant que menciona de manera explícita els seus problemes de relació és Àlex. "Yo me considero que soy una persona en todas las relaciones y tal, que me cuestan y tal" (Àlex, 1966). Ell pensa que cap als 15 o 16 anys va començar a contemplar la possibilitat de quedar-se a casa dels pares per cuidar-los, i que això va influir en el fet de no tenir relacions estables.

3.9.1.4. Ansietat, inseguretats, depressió i altres

Olga explica que es va orinar al llit fins als 14 anys, i alguna vegada de gran també. Pensa que a la Maternitat li passava igual. Encara avui no pot dormir a les fosques, ha de tenir encesa una llum pilot, i té sempre un gran sentiment de culpabilitat. "Todos estos años en mi vida. Ese sentimiento de culpabilidad me ha acompañado (...) No lo he sabido nunca identificar por qué hasta que... empecé a... a relacionar" (Olga, 1966). Va al psicòleg habitualment perquè té

problemes d'ansietat, que van ser especialment greus quan es va separar de la primera parella. Diu que a vegades s'espanta de sorolls comuns: "Hay momentos que hay miedo a todo. Que pasa una moto muy cerca, y... no moto, una persona, y... (...) te sobresalta. Cosas que dices... ¿qué me pasa?" (Olga, 1966).

Té la sensació que sempre ha de cuidar la resta de persones.

Estoy muy pendiente de las personas, yo creo que incluso me he tenido que frenar porque... tengo que pensar más en mí misma. (...) Cualquiera cosa que me pedían, pues siempre he sido muy servicial (...). Siempre me he sentido inferior (Olga, 1966).

Igual que l'Olga, Àlex comenta que els primers records vívids els té a partir de l'adopció, malgrat que va estar a la Maternitat fins als 5 anys i mig. De la seva vida anterior només té flaixos i pinzellades. "Claro, la vida que luego he tenido era tan grata y... tu mente dice (...) 'Eso ya no me interesa', y lo borra" (Àlex, 1966).

Àngels va tenir inseguretats i incògnites respecte a la seva identitat des de petita, que en part va entendre quan li van dir bruscament que era adoptada.

De cop i volta em van venir imatges de coses que havia completament oblidat, i... i recordava d'estar-me dos o tres dies plorant a la meua habitació dient "sóc adoptada, sóc adoptada, sóc adoptada", no? Que sempre he pensat que era una cosa (...) típica però de nens que a vegades ho pensen, o.....o així, no? I... i no, no, va ser veritat (Àngels, 1966).

Explica que quan ja era adulta li van diagnosticar personalitat multiciclotímica, que segons ella és similar al trastorn bipolar, i va entendre millor per què tenia canvis d'humor extrems.

Destrossava qualsevol que estigués al meu costat, eh? Era... era increïble, perquè a més em deien coses que havia fet, deia: "és impossible que jo hagi fet això, jo no sóc així". (...) D'una.... agressivitat, i... i... com odi, com... (...) i no n'era conscient. (...) em passava 2 o 3 dies així, i després ja "pum!" Tornava... la normalitat (Àngels, 1966).

Va patir una depressió, coincidint amb el pare del seu fill, que també en tenia. "Vaig acabar jo... (...) amb Prozac, eh? (...) tinc un any de la meua vida que no recordo. I... no, no, després me'n vaig sortir i ja està" (Àngels, 1966). Assegura que actualment ha superat aquesta situació.

3.9.2. Persones no adoptades

3.9.2.1. Addiccions, abús de substàncies

Juan Carlos, Carlos i Ana expliquen que són molt fumadors. Carlos, de fet, fa teràpia per combatre el tabaquisme. Juan Antonio diu que li agrada molt menjar, i a vegades no en controla gaire la quantitat.

3.9.2.2. Por a l'abandonament i dependència emocional

La dependència emocional és una característica que descriuen sobretot Juan Antonio, Cándido i M. Carmen. "Yo iba como... como un perro... (...) detrás de alguien. (...) Siempre he querido creer en las personas, y... (...) quizás... no tenía que ser, tenía que ser más... más reservado" (Juan Antonio, 1964).

Jo sé que si me encariño a... a algú, me pego amb ell, ése és el defecto que tinc. (...) però... a lo millor a esa persona no li fa molta gràcia: "¡ay, qué pesao eres, Cándido!" Saps què vull dir? [riu] (...) Parlo massa... luego parlo massa, que a veces... "¡tiempo!" [riu] Que esto también... (...) son cosas que (...) que te dan toques, porque... es lo que has desarrollao, por tu... lo que sigui, por tus circunstancias (Cándido, 1962).

Juan Carlos menciona que sobretot té por a perdre als seus millors amics i a la gent que li és més propera. D'altra banda, M. Carmen explica que ella va estar 9 mesos vivint amb la seva primera parella per evitar el trencament, tot i saber que ell tenia una relació des de feia temps amb una companya de feina. La decisió de trencar finalment la va prendre ella, però ho va viure com un abandonament.

3.9.2.3. Problemes de relació

Els participants manifesten en molts casos tenir o haver tingut problemes de relació, que alguns han aconseguit millorar amb el temps: “Quan vaig sortir de l'internat tenia... tenía mucho... mucho trastorno en... entre las personas” (Cándido, 1962). “Yo a la gente no la miraba a la cara, siempre e... miraba siempre cabizbajo, porque no estaba acostumbrado. (...) Clar, si el llenguatge no... no... no.. no el treballes, lògicament (...) és complicat” (Juan Antonio, 1964).

Juan Carlos afirma que sempre intenta crear bon ambient a tot arreu, però que encara té l'instint de solucionar els problemes amb violència. Segons diu, ara es conté i intenta evitar conflictes.

Alguna vez me han entrao ganas de darle algún puñetazo que... es lo que solucionábamos... en el colegio, cuando... eso, pues se solucionaba a puñetazos. (...) Pero eso... en cualquier área... actualmente en la vida normal (...) le pasa a más de uno (Juan Carlos, 1964).

Ana recorda problemes de relació en els seus primers contactes amb nois: no entenia el concepte de tenir una cita de parella, per exemple. M. Carmen pensa que no van tenir una educació adequada quant a afecte i sexualitat.

Los chicos salían igual de desbocaos, ¿eh? (...) ¿ellos estaban igual, eh, de perdidos? (...) Yo he visto un chico en la clase hacerse una paja. (...) Claro, un chico que está acostumbradísimo a estar en clases mixtas no creo que le hubiera pasado. (...) Y el que no, salía demasiado reprimido, quiero decir, porque a mí me habían metido muchos miedos en el cuerpo, ¿sabes? Muchos miedos de... de sexo, y de todo. Muy reprimidos (M. Carmen, 1968).

Les dificultats apareixen també en l'àmbit dels fills i de la maternitat. Una gran reançança de l'Ana és que li ha costat molt ser afectuosa amb la seva filla: “Mi hija aún me reclama. (...) No sabes lo que me ha costao a mí aprender [plora]” (Ana, 1968). M. Carmen no ha tingut fills. Explica que sempre ho retardava amb excuses, però reconeix que era perquè tenia por de no estimar-los, com li va

passar a ella. “Claro, tú lo has vivido, y piensas... ‘Pues cabe la posibilidad, ¿por qué no?’ ¿Por qué no? ¿sabes?” (M. Carmen, 1968). Té molt bona relació amb les filles de la seva segona parella, però declara que és incapaç de ser amorosa. Només mostra afecte de manera natural a la seva neboda, filla del seu germà Carlos.

[Sobre les filles de la seva parella] Yo las he abrazado si se me han abrazado. Si no, yo no soy... yo soy incapaz. (...) Con ella [la seva neboda] me atrevo, pero con las otras... no. (...) y no lo voy a tener, el rechazo, porque sé que no... pero yo lo tengo en el subconsciente (...) y eso es porque lo llevo yo grabado a fuego (M. Carmen, 1968).

3.9.2.4. Ansietat, inseguretats, depressió i altres

Jaume explica que quan tenia uns 50 anys desenvolupava una gran quantitat d'activitats i finalment va caure en una depressió que li va fer pensar en suïcidarse: “No em vaig llençar al Metro de miracle” (Jaume, 1960). Diu que precisament des de la depressió està molt desvinculat de la família i no vol obligacions. Explica també que el seu germà vivia amb una gran càrrega d'inseguretats i que els companys de l'internat li pegaven amb freqüència. Ja de gran, diu que la feina de policia li atorgava una posició de poder que no havia tingut mai de petit i que n'estava molt orgullós, perquè ja no necessitava que el defensessin, com havia fet el seu germà sempre. Segons el seu fill, l'escriptor Josep Morella, la violència, física o psicològica, sempre va formar part d'ell, i va tenir una vida molt marcada per Mundet.

Cándido afirma que és hiperactiu des de petit (recordem que el lligaven al bressol). “Ara estic més tranquil, pero yo soy muy activo, súper nervioso (...) Sí, no, jo no puc estar quiet. Ara estic més calmat” (Cándido, 1962). Ell no recordava res de la vida com a intern fins fa 10 anys en què va tenir l'accident de moto. Semblava que tots els records afloraven de cop, i va ser molt dur per a ell. Va necessitar tractament psiquiàtric. “De l'accident m'havia sortit tota la merda... que controlava. (...) Es... ¿como la guerra fría, que controlas el espía? ¿la doble vida? Pues jo... m'havia tocat” (Cándido, 1962). Li van diagnosticar falta d'autoestima

deguda a falta d'afecte per no haver tingut la mare. “Claro, al no tener la mare, mi madre de vez en cuando aparecía, dos besos, pum, pum, desaparecía. Els cures te dan petons, però... ja saps... (Cándido, 1962).

A causa de la por que tenien a la Maternitat, Juan Antonio quan anava al llit es tapava fins al cap amb el llençol. A Mundet també ho feia, i aprofitava per escoltar una petita ràdio que tenia. Avui dia encara es tapa fins dalt per dormir. També diu que encara li ve de nou que li diguin pel seu nom. “Que em cridin i em diguin: ‘Juan Antonio’... claro, no sé, me... (...) Em sona estrany, però m... com diria jo? Ai, ... [plora]. Bueno, m'emociona” (Juan Antonio, 1964). Afirmar que té mania d'acumular objectes, potser perquè ell mai no havia tingut res propi, i que li molesta molt haver de donar explicacions per allò que fa.

No m'agrada donar explicacions, porque... ja he donat tantes explicacions a la meva vida..... que n'estic fart, i a vegades... hago las cosas... (...) Me tiro a... a la piscina, esté llena o esté vacía, ¿eh? Y... bueno, luego ya recibo hostias, pero bueno... asumo las consecuencias (Juan Antonio, 1964).

Durant els seus atacs epilèptics, sobretot de més jove, se li representaven imatges de la Maternitat que se succeïen ràpidament, com en un malson. Carlos també va rebre un diagnòstic d'epilèpsia quan va sortir de Mundet, que no es va confirmar en cap de les consultes que ha tingut posteriorment amb altres psiquiatres. També té diagnosticada una depressió que no ha aconseguit superar, amb alts i baixos. “El dia que... surto, surto, i quan caic, caic” (Carlos, 1964). També fa teràpia per a la depressió. Des dels 17 anys té pensaments suïcides.

Estic molt cansat, saps? és que ja... m'és igual ja tot, saps? (...) La depressió... no... no és una malaltia com una altra, no? En la que bueno, hi ha una recuperació, i mira, surts, no? En el meu cas, des dels 17 anys és com recurrent. I quan caus al pou, no... (Carlos, 1964).

Respecte al primer intent d'abús a l'internat de La Ciudad de los Muchachos, es planteja com ho va saber reconèixer si no tenia cap vivència anterior similar. No sap si pot tenir algun record bloquejat. Pel que fa a l'actitud d'altres companys que volen ignorar el passat, pensa que no té cap sentit intentar fer veure que la

institucionalització no va existir, o que no els va causar cap trauma. “¡Bah, a tomar pol culo! (...) hi ha un discurs de (...) ‘yo lo tengo superado...’ És un autoengany, sí. Perquè no... ni posa ni treu res, vull dir, és la vida que has tingut” (Carlos, 1964).

Des de l'experiència amb la monja del primer internat, Ana té por a la gent morta i no ha pogut mai més entrar a veure un difunt al tanatori. “Es algo que no superaré en la vida (...) es que no... es que no. Es terror, es terror” (Ana, 1968). Sempre té sensació de fred, i fins i tot a l'estiu dorm amb mitjons. “Yo he vivido en la humedad, o sea... yo aún es ahora que en verano duermo con calcetines [plora]. Tengo el frío metido” (Ana, 1968). “Son cosas que se quedan pegadas en la piel” (M. Carmen, 1968).

Finalment, cal mencionar dos episodis descrits per Juan Carlos, que segons diu van tenir lloc a la Maternitat i que ell va viure com a absolutament reals.

En el primer, diu que els diumenges a la nit notava que algú anava seient als llits. Si el nen es movia i plorava, no passava res. Si es quedava quiet, s'alçava sol i acabava levitant per sobre del llit. Ell pensa que l'entitat que provocava que el nen levités era “un fantasma”. “Había algo que se sentaba en... en las camas. Tú notabas cómo se... sentaba alguien. Y si no llorabas, volabas. Una locura. Dirás que es que es una locura, sí. (...) Eso... esa sensación la he tenido yo [riu]” (Juan Carlos, 1964). Assegura que un dia li va passar a ell, que es va quedar quiet al llit expressament, i que va “volar”. “Dije: ‘me la juego’. Aquello, inconscientemente. ‘Me la juego’. Te lo prometo por mis hijos, te lo prometo por mis hijos. Que yo volé, yo volé ese día” (Juan Carlos, 1964).

En el segon, la nit que la monja l'havia portat a veure la seva mare que estava a la clínica, quan va tornar a l'habitació on dormien tots i s'estava canviant va veure que un dels companys va saltar de punta a punta de l'habitació a les fosques, sense tocar cap cadira de les que tenien darrera dels llits.

3.9.2.5. Els altres companys

Els participants mencionen diversos antics companys, tant de Maternitat com de Mundet, que van tenir una vida problemàtica i difícil quan en van sortir. Els noms d'aquests companys es repeteixen al llarg dels diferents relats i, tot i que no els inclourem explícitament, hem decidit incorporar la informació que ens han proporcionat els entrevistats, ja que la considerem valuosa perquè es refereix a un col·lectiu difícilment assolible a efectes d'estudi empíric, i que representen una cara més del que podia significar intentar sobreviure en el món exterior per a persones que, ben sovint, no tenien recursos ni suport social.

Ramon parla d'ells com a justificació de com de difícil havia de ser controlar el comportament d'aquestes persones: un company "de raza gitana y que años después sirvió en la Legión y actualmente es un sin techo y alcohólico sin remedio", un altre "ya en la calle enganchado a las drogas", dos germans "creo que ambos muertos por sobredosis de drogas", un que "al abandonar el colegio se hizo chapero en la Plaza Cataluña" i un que "pasó por la Modelo de Barcelona" (Ramon, 1963). Cándido recorda un company que era alcohòlic i va morir de cirrosi, i un que havia estat a Can Tarrida, ara és missatger, i té seqüeles de tota la medicació que li van administrar. També recorda unes noies, germanes, que eren les preferides de Don Mur, el músic, i van acabar alcohòliques i exercint la prostitució.

Te puc fer una llista de... sobredosis, droga, molt... tota aquella gent ja no existen. (...) Vull contactar amb gent com jo, però clar, o... o alcoholitzat, o drogas... o... han acabat molt malament quan han sortit de l'internat, perquè clar, a l'internat tenies un caparazón, aunque no... aunque no sigui bo, però tenies algo, i llavors sortir fora, te surt la inseguritat de... en el món que vius. Y luego no te preparan, quan surts de l'internat no te preparan (Cándido, 1962).

Tots els participants coincideixen en aquesta opinió.

Es que era muy fácil salir un quinqui. Era muy fácil.(...) Porque eran (...) familias desestructuradas. Los que venían a... a... clase sólo no, pero todos los demás (...) ¡había mucha gente que no tenía a nadie! Mucha gente, y

no veías una protección para después. (...) la gente salía y se iba, y no... no había nadie detrás. Era salir al abismo (M. Carmen, 1968).

3.10. L'opinió dels participants

3.10.1. Personal de la Maternitat

El Doctor Brossa no tenia un contacte directe amb el dia a dia dels infants, i no podem saber fins a quin punt en podia conèixer totes les circumstàncies des de la seva posició, fora d'aspectes clínics o sanitaris. En tot cas, al llarg del seu relat valora positivament la feina que es feia a la Maternitat. La Infermera opina que el tracte que es donava als infants a la Maternitat formava part d'una manera de fer: explica que el seu propi fill anava als Escolapis i el va treure de l'escola perquè el van maltractar. "[Un professor] ha agafat el nen per les orelles i l'ha aixecat aquí a dalt, aquí dalt. Després el deixa anar aixís i pum!".

Jo tinc relació amb una noia que ha estat... ha viscut en un puesto d'aquestos, (...) diu: "la monja me donava oli de ricino, em tapava el nas, (...) i..." Diu: "clar, i si ho vomitava, em donava un mastegot i torna-hi!" (Infermera, 2021).

Sor Teresa té una visió totalment favorable i positiva de les seves vivències a la Maternitat. Destaca que totes les religioses eren bones, i donaven molt d'amor a les mares solteres, les quals eren víctimes de la societat.

Has de saber dónde estás metida, ¿me has entendido? (...) Mira que después he estado siendo enfermera y he estado de hospital en hospital, y tal... pero Maternidad para mí ha sido siempre un punto de referencia muy grande. (...) Maternidad has de saber dónde te han puesto. Y que eres una religiosa, que te has dado... al Señor, pero a través de los pobres, ése es el trabajo, no solamente rezar, sino rezar pero actuando, ¿no? (...) Y entonces estas personas están muy necesitadas (Sor Teresa, 2022).

La Mare Soltera és una dona que prefereix no parlar del passat. Quan es va plantejar l'entrevista va demanar què li pagaríem. “Son muchos años. Y... lo más pasado, vale más olvidarlo, ¿no? (...) a lo pasado, adiós. Y mira, lo hemos podido contar, pues ya está” (Mare Soltera, 2022).

3.10.2. Familiars d'infants "perduts"

3.10.2.1. Opinió sobre els fets viscuts

M. Carmen Silvestre pensa que ha estat víctima de tràfic d'infants. Va començar a pensar-ho veient un documental sobre nens robats amb la seva mare. “Cuando vio eso me dice: ‘es que no quiero ni pensarlo’” (M. Carmen Silvestre, 2022).

Manuel Caballero i Magdalena González havien deixat de pensar en l'episodi durant 50 anys, i també es van començar a preocupar en veure notícies sobre infants robats a la premsa. Cap al 2019 van conèixer la investigació de Neus Roig, que entre altres coses els va fer notar que la creu potenziada que apareix a la documentació sobre la seva filla és un símbol que apareix sovint en casos de robatori d'infants.

Imatge VII.17: Cartilla de la Maternitat on consta la mort de la filla de Manuel i Magdalena, amb la creu potençada

INSTITUTO DE MATERNOLOGÍA
Director Médico: Dr. C. CARCELLER BLAY

Fecha de ingreso 10-III-69

Grupo S. R.H. Serología: Iúes ind. Ccombs. ind.

Particularidades del embarazo /

Fecha del parto 10-III-69 N.º 959

Duración: 6^h Expulsión a 12^h

Tipo del parto Expontáneo

Alumbramiento Expontáneo

Puerperio B

Particularidades del parto /

Fecha del alta 13-III-69

Estado de la madre al ser dada de alta Buena con el hijo

Firma del médico de guardia [Signature]

INSTITUTO DE PUERICULTURA
Director Médico: Dr. M. CARBONELL JUANICO

Recién nacido

Día nacimiento 10-III-69 Peso 3.500

Test de Apgar 9

Reanimación /

Grupo S. R.H. Ccombs. ind.

Enfermedades neonatales /

Alimentación I.P.P. a la hora

B.C.G. / Alta a los días 13 Peso 3.500

Observaciones /

Firma del médico de guardia [Signature]

(Font: cedida per Manuel Caballero i Magdalena González)

Han arribat a la conclusió que si la nena realment va morir però la van traslladar a una fossa comuna hi podia haver algun tipus de connivència amb el Registre Civil. En tot cas, i per damunt de tot, ara mateix prefereixen pensar que la nena està morta.

Yo quiero creer que la niña no vivió. (...) tal vez por egoísmo, pero quiero creer, porque es que si vivió, es que va a ser... bufff, un revulsivo dentro que no sé cómo gestionar. (...) Yo creo que voy a descansar. (...) Ahora, si resulta que no, que es un... un engaño, una mentira, un tal, es que ya no sé qué voy a hacer. Porque... las personas que lo hicieron ya no están. Con lo cual no puedo... retorcerles el cuello... [riu] (Magdalena González, 2022).

3.10.2.2. Qui en fan responsable?

M. Carmen Silvestre no concreta ningú; pensa que hi ha moltes responsabilitats simultànies. Manuel Caballero menciona l'equip mèdic, tot i que no descarta una certa connivència amb l'Església. Magdalena González, la seva dona, sí que responsabilitza l'Església.

Era un conjunto. (...) Había un equipo... que se dedicaba a esto como se han dedicado... en tantos hospitales tanto de Barcelona como de Tarragona... en todos los laos. Y esto no se puede hacer sin e... formar un equipo con el médico... (...) ¿Que el intermediario era la iglesia? No lo sé (Manuel Caballero, 2022).

“Hay muchas personas que están... pues políticos, médicos, iglesia, etc, etc, que están ahí, y claro... a ver quién toca a esas personas, a ver quién se atreve” (Magdalena Gonzalez, 2022).

3.10.2.3. Quina reparació els semblaria correcta?

M. Carmen Silvestre opina que cal que es descobreixin els negocis que es feien amb els infants, perquè s'han creats guetos de poder en què tothom es protegeix entre ells, i caldria no posar entrebancs a la investigació sobre els cadàvers de nadons.

Me gustaría que facilitaran a la gente, porque si es verdad que se murieron los niños y tal, lo normal es que tengan esas defunciones ahí, y que tengan conforme ha nacido, y que no escondan nada (...) Es que... vale, siempre ha pasado, que se protegen entre ellos, ¿no? Pero es que esto es una cosa muy gorda (M. Carmen Silvestre, 2022)

Manuel Caballero i Magdalena González volen presentar una denúncia, i demanaran una exhumació d'un fetus que consta com a nascut un dia abans que la seva filla, perquè es podria tractar d'un error d'inscripció, i aleshores farien una prova d'ADN. Confien que el robatori d'infants es qualifiqui com un crim de lesa humanitat, i estan esperant el reglament de la llei que es va aprovar el desembre de 2020 a Catalunya. Insisteixen que no demanen diners, i que la seva principal aspiració és que s'investigui.

Que estos casos... no se archiven en ningún... en ningún caso, y que se... y que se investigara a fondo, que no... sea un simple decir, como parece ser que... que ha pasado muchas veces, "archívese porque no... hay constancia... de que esta persona vive". (...) Y... es más cómodo para... el

juez, para el fiscal y para todos, dado el trabajo que tienen, pues oye... uno menos. Que se investigara a fondo. (Manuel Caballero, 2022).

3.10.3. Persones adoptades

3.10.3.1. Opinió sobre els fets viscuts

La majoria dels participants adoptats manifesten una total conformitat amb la vida que han tingut. Se'ls ha preguntat, però, sobre els seus sentiments envers la mare biològica i el fet que renunciés a ells, per valorar l'efecte d'aquest abandonament i, alhora, comparar la seva visió amb la dels infants que, malgrat tenir la mare biològica, estaven institucionalitzats.

Miquel insisteix que ho té tot superat, que no retreu res a ningú i que la seva història ha acabat bé. Diu que en la vida d'un infant poden intervenir diverses dones: la que posa l'òvul, la que gesta i la que cuida; que totes són necessàries i que no té sentit donar tanta importància a la mare biològica. Pensa que abandonar un fill és una cosa molt greu, i tendeix a pensar que la seva mare era jove, estava indefensa i d'alguna manera es va veure obligada a renunciar a ell. "És molt bèstia deixar una criatura que ja veus que t'estan... que teòricament te l'han donat perquè li donis el pit, perquè t'enganxis d'alguna manera a aquesta persona, no?"

Una noia indefensa, (...) davant del sistema, l'Església catòlica, t'enfrontes? t'enfrontes de debò? (...) I al cap d'uns anys, a lo millor perquè ja tenia pis, als 21 anys, o havia trobat una feina més o menys estable, diu: "vaig a pel meu fill, perquè m'he passat aquests 2-3-4 anys lluitant per tenir un futur per poder recuperar el meu fill." "Ah, no, este niño se ha ido". "Dónde está?" "A usted qué le importa dónde está este niño? Y no se le ocurra buscarlo, ¿eh?" (...) Aquí hi ha una cosa que no hem contemplat: I si ella voluntàriament em volia i li van dir que jo estava mort (...)? (Miquel, 1960).

L'angoixa més gran de Miquel és no haver-li dit al seu fill que té un pare adoptat. Pensa que el noi tindria una decepció si sabés que no té llaços de sang amb la seva àvia.

La té mitificada! Si jo li dic: "no, no es tu abuela, no es tu abuela biológica., es una señora que me coge con 2 años y medio y me cuidó" (...) Hi ha... lo que es diu l'instint primari, tot això, vull dir... que aleshores... i jo no vull trencar aquest mite (Miquel, 1960).

Miquel és l'únic dels participants que rotundament diu que no adoptaria. Tot i que la seva dona li ha preguntat per què, no li sap donar explicació. "No sé si hi ha alguna cosa per aquí a dins que jo ni sé que està... (...) véste'n a saber, eh?" (Miquel, 1960).

Joan, com la majoria dels participants, destaca que per a ell els seus únics pares són els adoptius. Fora de l'entrevista, va comentar: "La meva mare [biològica] va tenir tres fills, als altres dos els va voler i a mi no". Montserrat també manifesta estar molt satisfeta de la seva vida, i reitera que no té res a retreure a la seva mare biològica.

Olga té la necessitat de quedar bé amb els seus pares adoptius i agrair-los tot allò que van fer per ella.

Ya murieron, y... (...) y yo sí que tengo gratitud a ellos porque yo creo que... A su manera fue un acto de amor. Pero sí que es cierto que mi madre siempre fue una relación... amor-odio. (...) Bueno, yo he querido siempre justificarles (Olga, 1966).

Diu que ha superat la rancúnia cap a la mare biològica des que va saber per la seva germana que no la volia abandonar.

Yo mi hijo... lo he sacado sola adelante, estoy divorciada, entonces... yo pensaba, "es que siempre hay cosas, siempre puedes hacer cosas", pero luego también entiendo que en la Maternidad (...) intuyo de que para ella tuvo que ser doloroso, (...) no sabía su historia. (...) Entonces eso me dio también paz. Y más manía a las monjas [riu]. (...) No creo en Dios, no creo

en nada. No puedo.(...) todo lo relacionado con la religión no... no lo soporto. Tampoco nunca supe por qué hasta hacerme mayor (Olga, 1966).

Està molt contenta per haver aconseguit sortir de les seves relacions de parella nocives. Ara viu amb el seu fill i pensa que està fent una molt bona feina com a mare.

Soy independiente, tomo mis propias decisiones, mi hijo ya tiene 19 años, (...) E... me siento otra persona (...) Me considero una gran madre. En eso... esos errores... al menos con mi hijo no los he cometido, ¿vale? Porque piensa que hay muchos niños maltratados y violados que luego... se transforman ellos en... maltratadores, ¿eh? Entonces dices: "bueno, dentro de lo malo, lo he utilizado como aprendizaje." Pero no todo el mundo tiene esa capacidad (Olga, 1966).

No pot evitar, però, tenir la sensació que li han robat una part de la seva vida: "Para mí el... el que me hayan robado la vida... o sea... es injusto, entonces no... no... no puedo ver más allá. (...) Yo creo que esto no se acaba de curar nunca" (Olga, 1966).

Àlex és conscient de la importància d'haver tingut una bona vida amb la família adoptiva, ja que els dubtes sobre si havien enganyat o no a la seva mare biològica per abandonar-lo potser l'haurien fet buscar-la abans. "Claro, porque si yo hubiera estado mal, ¡a lo mejor a los 12 años ya estoy buscando a mis padres biológicos a ver si por ahí tengo una vida un poco más... agradable!" (Àlex, 1966).

Àngels ha treballat per sortir-se'n i superar els moments difícils que ha viscut. Els seus coneixements de psicologia l'ajuden. De manera similar a l'Olga, ara que està sola finalment se sent a gust i no li sembla que necessiti una parella.

Jo suposo que ja... ho tinc tot fet, no? Tinc una bona feina, tinc un fill ja crescut, tinc la meva casa, tinc la meva vida, com... com que no fa falta, quan tota la vida m'ha fet falta aquest home al costat (...) penso que... que he tingut la sort de tenir unes eines psicològiques per poder... tirar endavant, no? Cosa que el meu germà no (Àngels, 1966).

Josep va tenir una bona relació amb la família adoptiva i ara, a més, també la té amb la biològica. Per a ell tota l'experiència ha estat positiva, i no li dona importància al fet que la seva mare biològica no volgués parlar amb ell directament, perquè entén que se sentia inferior. Considera que els "tempos" durant tot el procés han estat els adequats. Com que es té per una persona amb creences -espirituals més que religioses-, pensa en una altra vida i espera trobar-se la mare biològica.

D'alguna manera en algun estat, e... tinc ganes de presentar-me a ma mare biològica, no sé com explicar-ho (...) presentar-me, o xerrar, o... o coincidir, o... no sé, bueno, això és una creença, no? (...) i poder agrair-li als pares adoptius, també, no? M'ha quedat pendent! I home, són coses de primer ordre (Josep, 1970).

La majoria de participants adoptats, tant si han arribat a conèixer les circumstàncies de la seva mare biològica com si no, pensen que han tingut una vida millor que la que haguessin viscut si no els haguessin adoptat. Destaquen l'afecte rebut per part dels pares adoptius i la bona situació econòmica que els han proporcionat. "És que ha sigut molt xula la meva vida. És que ha sigut molt xula, llavors... millor? N'hi por haver? No ho sé, probablement, però és que ja m'està bé la que he tingut" (Montserrat, 1965).

Yo creo que sí, que... que he tenido la mejor vida que podía haber tenido. O sea, mucho mejor.... claro, yo lo que pensaba siempre: "si tú te hubieras quedado en la Maternidad, a los 16 años a ti te enseñan medianamente un oficio, te dan cuatro estudios, te dan una mochilita y te dicen: 'a la calle, búsquese usted la vida'". Eso es duro. (...) yo veo muy cruel de decir: "toma tu petate, y mañana te vas". ¡Hostia! (...) Claro, y si caes en esas, pues también puedes caer en cosas malas. (...) te vas a criar en la calle, a ver qué haces. Por eso digo que realmente es la mejor vida que creo que puedo haber tenido (Àlex, 1966).

L'Olga i l'Àngels, que van tenir relacions molt difícils amb la família adoptiva, no pensen igual. Olga creu que hauria estat millor amb la seva mare i germana biològiques. "Yo tengo la sensación que... hubiera sido más feliz. (...) Aunque

nos hubiéramos tirado de los pelos” (Olga, 1966). L'Àngels opina semblantment, malgrat la seva bona posició econòmica:

Jo penso que si miréssim la part econòmica segurament no, perquè per sort vaig anar a parar en una casa molt benestant, i... però afectivament, segur que... vaja, quasi segur que hauria estat millor (riu). (...) Amb poca cosa ja hauria fet (Àngels, 1968).

Un punt d'inflexió en totes les entrevistes a persones adoptades va ser la pregunta sobre què li dirien a la mare biològica. Malgrat que inicialment tots manifesten que no s'ho han plantejat, la resposta més freqüent és que li preguntarien: “per què?”. En les respostes, alguns participants incorporen sentiments i actituds que no havien expressat en altres punts del seu relat, i que estan estretament vinculats a l'absència de la mare.

En Miquel insisteix que no li retreuria res. Per a ell, la seva mare és l'adoptiva, i trobar-se la mare biològica suposaria un sotrac molt gran: “Ara què passa, que tota... tota la construcció de la teva vida s'ensorra de cop i volta? Mantenim els pilars i intentem... no sé què? No ho sé” (Miquel, 1960).

No m'ho he plantejat, és que no... Le das un abrazo, la escupes, te la quedas mirando, le dices mala pécora, santa madre... ¿qué haces? No me lo he planteado. (...) És que... a veure, la meva mare està enterrada a Les Corts. No sé si aquesta senyora que tu dius també estarà a Les Corts, no ho sé. És que tampoc m'importa. (...)

Suposo... que me la quedaria mirant, en silenci, però estic parlant totalment per donar-te una resposta... i li diria: "per què ho vas fer?" Però no amb un ànim de dir-li: “ets una desgraciada, ets una...” De retrets, cap ni un (...) sinó... conèixer la història. Una cosa que s'ha de treure de la teva vida sempre és l'odi! Perquè l'odi només et fa mal a tu, (...) no contra qui projectes l'odi (Miquel, 1960).

L'Olga diu que s'hi abraçaria.

Yo creo que no le podría decir nada, me tiraría a sus brazos. Sí, no sé. ¡Ffff...! Yo creo... [plora]. (...) tuve un cambio cuando... conocí a mi hermana

y supe un poco... más la verdad. Pero al principio sí. Yo quería buscarla porque quería saber por qué me había abandonado, yo de niña no lo pasé bien [plora]. ¿Y me sentía mala persona, eh, siendo así? (...) pero no, no... (...) necesitaba saber el por qué, y la busqué... para saber por qué hizo eso (Olga, 1966).

Joan afirma que li diria que no tingués cap remordiment per allò que va fer, però que ni tan sols li'n preguntaria els motius. Montserrat sí; ella diu que li preguntaria per curiositat què va passar però insistint que no la jutjaria. En tot cas, remarca que no podrien ser amigues i que els seus pares reals són els adoptius.

“No et jutjaré en absolut, em sembla estupendo i perfecte lo que hakis fet, però... (...) què va passar?” Curiositat. Tampoc serem amigues, eh, segurament? (...) tampoc serem amigues a aquestes alçades de la pel·lícula. “Per què vaig tenir la sort de que m'adoptessin?” [riu] M'entens? I ja està. (...) “Perquè no em donava la gana? perquè em van... violar? perquè era... puti? pe...” Me da igual. (...) “Pues gràcies a que tu em vas deixar, he tingut una vida estupenda (...) i al final és gràcies a que tu em vas deixar allà, que he tingut el millor pare del m... del món. I la millor mare, (...) tu al final em vas parir, que parir al final es lo fácil. Es lo otro, la lluita” [riu]. I ja està (Montserrat, 1965).

Àlex coincideix amb la resta de participants, però reconeix que de jove tenia molt de ressentiment cap a la mare biològica, tot i haver tingut una molt bona vida com a adoptat.

Que me informara. (...) evidentemente no la iba a criticar, ¿eh? (...) Solo saber. Sería lo único. Decirle: "(...) no se lo exijo, pero me gustaría que me lo informaras, ya que me has parido... Considero que tengo un... cierto derecho, a ser informado si me quieres informar, claro". Solo eso. (...)

Imagínate a los 25-30, aparece un buen día un señora, dice: "soy tu madre biológica, que tal, que te está buscando, (...) no sé qué..." Y yo... en ese momento... probablemente e... hubiera actuado con ira, y le hubiera dicho: "después de 20 años (...) ahora que estos señores se han preocupado de tenerme bien vestido, bien arreglado, bien... bien educado, bien tal, ¿ahora

vas a venir tú a disfrutarlo? ¡Pues ya te puedes ir por donde has venido!" (...)"No te has... no te has preocupado, ahora (...) ¿qué se te ha perdido ahora que no se te hubiera perdido antes?" (Àlex, 1966).

Àngels coincideix amb Miquel en pensar que per abandonar un fill s'ha d'estar en una situació extrema. A la seva mare biològica li preguntaria què va passar i per què no va intentar tirar endavant amb ella.

Tinc molt clar que si una mare fa això és perquè... algo molt gran té, o perquè realment sap que no pot, (...) o l'obliga la família, (...) per decisió així perquè sí, una mare no fa això, no? (...) Penso inclús en un fill no desitjat, no? M... és igual, encara que sigui un fill no desitjat... (inspira) és teu, no sé... (Àngels, 1966).

Josep, que sap que la seva mare biològica sempre es va sentir inferior en pensar que el seu fill era un advocat de Barcelona, pensa que l'únic lligam que podrien mantenir és el sentiment, i li donaria les gràcies.

Però en tot cas entrar per la part sentimental, que és on coincidim, que en el moment fotut segur en què ella estava, i que em va deixar en adopció i tal, que és el millor que podia haver fet. (...) Que he estat molt feliç (Josep, 1970).

3.10.3.2. Qui en fan responsable?

No tots els participants han identificat un responsable concret. Olga, pensant en les mares que renunciaven als seus fills, responsabilitza les monges. Miquel també, i afegeix l'Estat i els metges, que segons ell ignoraven o volien ignorar el tema, o hi participaven activament.

Jo estic convençut que el 90% de les mares... independentment (...) de quina trajectòria vital portessin aquestes dones, no pintaven res. Un... part molt important de culpabilitat... no de responsabilitat, de culpabilitat, i ho remarco, són de les monges (...) I arran d'aquí, pues bueno, (...) els pares que no van poder tenir fills (...) pues... van trobar una via... per s... solucionar l'instint mater... paternal i maternal, i després estan els grans...

convidats de pedra, que som nosaltres. Bueno... una criatura que té... un any de vida, pues... li treuen la seva mare, i... "bueno, ya veremos qué pasa". (...) El que passa que sí que és cert que bueno, que també va haver molt de negoci, que no hem parlat del tema econòmic, però el tema econòmic jo crec que aquí, e... és un tema important (Miquel, 1960).

3.10.3.3. Quina reparació els semblaria correcta?

De totes les persones entrevistades que han estat adoptades, Olga és l'única que ha recuperat la seva identitat contactant amb la família biològica des d'una adopció conflictiva. Vol que es faci justícia i pensa que de la mateixa manera que el fill pot averiguar qui és la seva mare biològica, la mare que vol recuperar la relació amb el seu fill també hauria de poder-ho fer, ja que a vegades els van haver d'abandonar coaccionades i en situacions difícils, i han de tenir aquesta possibilitat. Considera molt important que se seleccionin de manera acurada els perfils de persones que tracten amb infants. "La persona que tienen cuidado, (...) que estudien muy bien su perfil, ¿vale? Que sea una... una selección, y que los niños no sufran. Porque eso te... te... te lo juro, eso te acompaña toda la vida" (Olga, 1966).

3.10.4. Persones no adoptades

3.10.4.1. Opinió sobre els fets viscuts

Conèixer com han viscut els participants les seves experiències i què en pensen amb la perspectiva del temps aporta una visió necessàriament subjectiva però precisament per això molt rellevant: des de la ràbia a la incomprensió, i fins i tot la justificació, són actituds que marquen també la manera d'enfrontar-se al record d'uns moments molt difícils.

Jaume, que com hem vist havia estat a d'altres internats, opina que en comparació Mundet va ser bo. Reconeix que, malgrat els episodis desagradables, si no hagués anat a Mundet s'hauria perdut moltes coses.

Per a mi Mundet va ser una salvació després d'haver passat lo que vaig passar a Nostra Senyora del Port. (...) Vaig aprendre un ofici, em va anar... molt bé, vaig... disfrutar de... l'esport, que és.. lo que a mi m'agradava... (Jaume, 1950).

Cándido no ha estat mai religiós, però dona a entendre que el tracte rebut hi ha influït, tot i que ell va fer molt de "monaguill" (sic) perquè era rosset i Don Teodoro, l'encarregat de l'església de dalt, el cridava sovint. És conscient de la seva victimització, i de fet el febrer de 2022 va posar una denúncia formal als Mossos d'Esquadra amb l'ajut de la seva filla. Més de dos anys després, l'abril de 2024, no ha rebut cap mena de resposta. "Yo lo he pasao malament, he teni... he estat internat, i han... i han fet de mi lo que han volgut. Como jo, molts" (Cándido, 1962).

**Imatge VII.18: Primera pàgina de la denúncia interposada per Cándido el
26/02/2022**

 Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior
Direcció General de la Policia

Diligències número: 162274/2022 AT UIEIXAMPL

Hora i data: 18:04 hores del dia 26 de febrer de 2022
Caporal del cos de Mossos d'Esquadra, amb TIP 13457
Secretariària: Mosso del cos de Mossos d'Esquadra, amb TIP 17405

COMPAREIXENÇA A Barcelona, a les 18:04 hores del dia 26 de febrer de 2022, i davant d'aquesta instrucció

COMPAREIX
Qui acredita ser Cándido MARTIN SANCHEZ nascut el dia 10 de juny de 1962 a Barcelona (Barcelonès), fill de Mario i de Maria, amb DNI (Espanya) número 38072178W; amb domicili a carrer de Portugalete, núm. 12, pis pr, porta 5 Barcelona (Barcelonès) i telèfon 648818951

MANIFESTA
..Que el Sr.MARTIN es presenta davant d'aquesta instrucció per tal de denunciar els següents fets:
..Que a l'any 1974, quan era menor d'edat, estava ingressat a l'internat "Hogares Mundet" (Anna Gironella), el qual estava situat al Passeig de la Vall d'Hebron, núm.171 de Barcelona.
..Que els que dirigien l'internat eren cures i monges.
..Que el Sr.MARTIN va començar a rebre abusos sexuals per part de dos cures a l'any 1974.
..Que els dos cures es deien "Don Juan VILLEGAS" i l'altre "Don Rufino".
..Que manifesta que per part del cura VILLEGAS, quan estaven sols al despatx d'aquest, patia carícies per l'espatlla, per la cama, posant-se aquest cura a escassos metres del Sr.MARTIN.
..Que mentre ell estava dormint a l'internat, el cura RUFINO ficava la mà per sota les sabanes del Sr.MARTIN per tal de tocar-li el penis.
..Que també mentre s'estava dutxant, el cura RUFINO obria la porta de les dutxes i li feia tocaments al penis i altres parts del cos.
..Que aquest dos cures que li van realitzar abusos sexuals, també acostumaven a donar-li pallisses.
..Que també hi havia un altre cura, de nom Don Teodoro, que era molt agressiu i també li donaven pallisses.
..Que manifesta que ell no era la única víctima dels abusos sexuals i de les pallisses, que també hi havia altres nens afectats.
..Que a l'any 1977 el Sr.MARTIN va tenir que fugir de l'internat per tota la situació que estava patint.
..Que manifesta que aquests fets que va patir al passat li han afectat molt a la seva vida quotidiana, tant escolar com laboral, havent anat

...

Handwritten notes on the left margin:
SOLMA
Cándido

(Font: cedida per Cándido).

Malgrat tot, justifica part de la violència rebuda (en especial la violència exemplaritzant) a causa del mal comportament que, segons ell, tenien a vegades alguns interns.

Es que claro, son tantos nenes, y había algunos nenes que... ¡pfff! que... bueno, que no entraba en razón, era un vacilón, ja saps que hay la genética del... del matón, de... que... ostras... de que... este tío que es violento. I... i aquesta gent, yo pienso que cuando te agafaban, te daban una buena paliza para que tothom te mirase, (...) saps? I tots miraven cómo daban aquesta pallissa (Cándido, 1962).

Té clar que en època de Franco, l'ambient tancat on va viure era un terreny propici per a tota mena d'abusos. En tot cas, pensa que les monges tenen més autocontrol, i que els capellans, per ser homes, són més propensos als abusos sexuals. Ell és conscient d'haver sobreviscut a un ambient del qual podia haver sortit molt malament.

Yo, por lo menos, (...) estic de puta mare. (...) Otros no, porque agarran el alcohol, la droga, y... hay gent dèbil. Jo... sóc molt de sentido común. (...) tinc un control. (...) Me han ensenyat a comportar-me, a... a saber estar, a... no ser tan... agresivo, (...) que... les coses se parlen, no se usa la violencia, y... porque claro, en el internat íbamos todos a hostias. Al Raval era tot a hòsties, eh? (...) Porque si no dabas hostias, eras débil. Entonces se aprovechaban. Era el idioma. Entonces tuve... tuve que espabilar. (...) Ara parlo, i no... no... ja porto temps que no... no intento... paso inapercibido, i... saps? La... la edad te enfoca (Cándido, 1962).

Diu que valora molt les coses després de les privacions que ha tingut, i identifica la seva experiència en internats com “el mal”.

Hay que sapiguer el bien y el mal de lo que te educan, el mal fue eso. Que no se pot abusar de los nens...! Els nens, per donar-les cariño y formarles bien! Eso me... no puc parlar porque... me sale el... [s'emociona i s'enrabia] (Cándido, 1962).

Ramon afirma que “al ser tan pequeños y no disponer de puntos de referencia con los que poder comparar nos parecía tan normal aquellos abusos que al formar parte de nuestra rutina lo veíamos como algo lógico y natural” (Ramon, 1963), però tendeix encara més que Cándido a justificar la violència rebuda.

[Referint-se als companys més conflictius] No justifico la violencia de esta gentuza pero en ocasiones se necesitaba, ya fuera para proteger a los internos más débiles o más jóvenes de las garras de los alumnos (...) No es de extrañar que se empleara a fondo la violencia. Hasta a mí me incomodaban y se supone que por solidaridad debería estar del lado de ellos. No sé si (...) se comportaban de mala manera porque les pegaban o les pegaban porque se comportaban de mala manera. Que los árboles no nos impidan ver el bosque. Que utilizaban la violencia... ¿De qué otra manera podían haberlo solucionado? -me refiero con este tipo de muchachos-. Que ha habido accidentes en el ejercicio de esa violencia... ¡Mala suerte! Desgraciadamente y como suele decirse, pagamos justos por pecadores (Ramon, 1963).

Al llarg del seu discurs, alternativament mostra el seu rebuig pels abusos soferts o considera que eren inevitables, per merescuts. Les dues frases següents, per exemple, són en certa manera contradictòries:

Pero una cosa es una bofetada a tiempo y otra muy diferente el sadismo con que se recreaban. (...)

Sin exonerar el sadismo de unos cuantos curas, creo que los que estaban al cargo de nosotros se veían forzados a implementar esa disciplina para evitar males mayores (...) (Ramon, 1963).

Opina que hi va haver responsabilitat per les dues bandes, i que no té cap sentit insistir en aquest aspecte.

El fin de todos aquellos instructores era mantener el orden. ¿Sabemos algo (empatía) que justifique su punto de vista? (...) Por eso creo yo que no merece la pena darle más vueltas porque tampoco nosotros éramos unos angelitos. Y a veces nos comportábamos de una manera que, si no nos hubieran frenado de alguna manera, hubiéramos acabado destruyendo el centro. Es todo tan relativo... (Ramon, 1963).

Juan Antonio destaca que, segurament, la contribució de les mares solteres a les feines domèstiques de la Maternitat era molt superior a la de les religioses, perquè moltes de les mares treballaven en el servei domèstic i a més és possible

que les triessin en funció de les seves habilitats. Igual que la resta de participants, afirma que no és creient, tot i que a Mundet l'obligaven a resar cada dia. Remarca que a la Maternitat eren més petits i estaven més indefensos. "Un nen de 7 anys, (...) la rebeldia és... és complicat. Clar, es diferente a Mundet, a Mundet ja sí que ja comences a despertar a la pubertat" (Juan Antonio, 1964). Assumeix que les experiències a la Maternitat són la causa dels seus problemes de relació i emocionals, i que els primers anys d'internament van tenir un efecte nefast en el seu desenvolupament individual.

Veníem tarats. Tarats, evidentment. (...), apart una... una... unes... deficiències però totals, porque... e... n... problemes de comunicació, e... problemes e... m... de caràcter biològic que no... no controlàvem esfínteres, o... o fèiem tonteries, no teníem control de nosaltres, hi havien nens que o tartamudos, o... coses d'aquestes (Juan Antonio, 1965).

Insisteix molt en el fet que no li podien explicar allò que els passava a ningú, no havien après a tenir iniciativa ni a expressar-se, i no hi havia confiança amb la mare ni amb ningú. Ell en cap cas no justifica la violència rebuda.

Y que no vengan de que... "¡ah, es que nosotros éramos complicados!" Pues escucha, pues si no sabéis controlar uns nens, oye, búscat la vida! Es que no es un problema nuestro. A ver, un... un nen, lo normal es que sea díscolo, que sea rebelde, es que... aunque sea con o sin causa (Juan Antonio, 1964).

Amb els coneixements actuals, reconeix els riscos de la situació dels interns a Mundet, com les dutxes obertes i el sagrament de la confessió.

Tu posa't en la situació de que tu ets un... tu ets un salesià... eh? I veus que cada any venen remeses noves, renovades, de tres mil i pico nois. Els veus como van evolucionant, pots anar triant... (...) i els veus a... a totes hores, en diferents si... situacions, els veus a... a... als dormitoris com... com es (...) canvien la... es... es posen el pijama, els veus a les dutxes! Esto és un paradís per a ells, per a qualsevol. I si no és un... pederasta, ja... fet, potser que et fas, perquè... perquè... la temptació [riu] no vive arriba, vive aquí al lado (Juan Antonio, 1964).

Per damunt de tot, la seva sensació és d'infància robada: "Una infància marca. (...) i una 'no-infància' (...)?, és como si m'ha... m'hagueren destruït una part de la m... de la meva història" (Juan Antonio, 1964).

Juan Carlos no sembla justificar els abusos ni la violència, tot i que diu: "Reconozco que yo era un... un buen perla". Sembla que considera menys greu l'actitud dels qui abusaven d'ells però ho simultanejaven amb altres tractes més "amables".

A cualquiera que lo pillaban cuando lo pillaban, iban a hacer daño, ¿vale? A ver, hay unos como... aparte, Don Juanjo, que era el tocador oficial (...). E... el Villegas, también era tocador oficial. E... pero te trataban, te trataban. Hablaban. Cosa que don Teodoro, no. Sor Montserrat tampoco (Juan Carlos, 1964).

Malgrat que pensa que ell hi va tenir la seva part de responsabilitat, li sap greu haver deixat els estudis i culpa les Llars Mundet. Diu que hagués pogut arribar molt més lluny i estudiar Psicologia, per exemple, que és el que més li agrada.

Creo que podía haber hecho más en los estudios, una porque (...) ya fue por... por dejadez mía, y la otra por la incitación a la dejadez. (...) Si... he fallado, me ha... me... hicieron fallar, pero también creo que me hundí, que ahí fue donde me hundieron. Y sigo pensando que si a mí me hubieran... eso, yo creo que estaría yo en un nivel más alto. Creo (...) que... hubiera dao el nivel. Pero claro, es lo que dices, no tenía ese apoyo familiar, todo te lo tenías que comer tú, te lo tenías que hacer tú... cambia mucho (Juan Carlos, 1964).

Reconeix la importància de la xarxa de suport que ha tingut en la família que sempre l'ha ajudat com si en fos un membre més.

Lo que no he tenido de familia, lo he tenido de ellos. (...) Que eso también te salva. (...) porque yo sé que más de uno ha salido, y sí, vale, tenía a su madre, pero... ya está. Y... estaba en la puta calle todo el día.

Lamenta que, en general, tot allò que vivien no ho van parlar mai amb ningú, la majoria de vegades ni tan sols amb els companys.

Normalmente no se ha comentado nada de eso. Que a lo mejor si en aquel momento lo hubiéramos comentado si... hubiéramos sido más espabilados, a lo mejor hubiéramos... matado a alguno. No, no, en serio. Lo hubiéramos hecho (Juan Carlos, 1964).

A Carlos no li va venir de nou el tracte a Mundet. Fins i tot comenta que pel que fa a la gana i el fred, van ser pitjors els internats anteriors. “El que passa és que ja tenia una mica el cul pelat de lo que era el món de l'internat, i havia vist de tot”. No justifica els abusos soferts i guarda un fort ressentiment per les persones que considera que més el van perjudicar. “Si m'agafa un mal dia pues igual me da por reventarles la cabeza, pero ya está” (Carlos, 1964).

Diu que de sempre li resulta atractiva la figura del monjo, de l'*ora et labora*, d'estar sol sense que el molesti ningú. “Que em deixin fer. I que... no m'agobiïn, i que... saps? I... la solitud. Jo sempre he estat molt solitari” (Carlos, 1964).

Contràriament al seu germà, per a M. Carmen i Ana les experiències de Mundet van ser les pitjors. Destaquen la manca de sensibilitat de les monges, i pensen que els interns que volien estudiar en lloc d'aprendre un ofici, com li va passar a l'Ana, “molestaven”. Comenten que a causa de les experiències viscudes han après a espavilarse i ser “buscavidas” (sic). Han anat molt a teràpia. Diuen que el serveix d'ajuda perquè posar nom a les coses que han passat fa que pesin menys, i així tenen pau. “Cada uno tenemos nuestras taras, y nuestras cosas, y... cada uno... pagamos el precio, la mochila. (...) tendríamos que ser capaces de llegar a los 50 sin mochila” (M. Carmen, 1968).

Pensen que van continuar internades a Mundet quan potser no hagués calgut, perquè el seu pare ja guanyava mínimament per haver-los mantingut vivint a casa. “Pasamos muchas necesidades, y a lo mejor no tantas necesidades hubiéramos tenido que pasar [plora]. Porque teniendo la nevera llena, y... poco más, también se puede vivir (Ana, 1968).

3.10.4.2. Qui en fan responsable?

Jaume considera que els salesians són els principals responsables, tot i que pensa que no és una opinió generalitzable a tots. “No busco un altre culpable. Perquè llavors tindria que culpar... hasta els alumnes, per haver acceptat aquestes coses. No és aixís” (Jaume, 1950). Cándido responsabilitza l'Església en general, i valora negativament l'ús que s'ha fet de la religió. “L'educació religiosa... ha sigut dolent. Para tener un amuleto o un talismán de Déu, no ho han usat bé, saps què vull dir? Ho han usat malament” (Cándido, 1962). Carlos també diu que no pot parlar malament de tots els capellans, però considera responsable l'Església, juntament amb la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona, d'on depenien els internats que ell va conèixer.

M. Carmen i Ana coincideixen amb Carlos i atribueixen també una certa responsabilitat al professorat que, posteriorment, han dit que no sabien res del que passava. “Yo no me puedo creer que los profesores no lo supieran. Pero han venido con estas. ‘Es que nosotros no sabíamos, es que allí no contábais, es que no...’ Hay que estar muy... muy ciego, ¿eh? Para no ver” (M Carmen, 1968). “La religión tenía mucho poder, mucho, mucho, mucho poder. Y... y la Diputación... hacía oídos sordos” (Ana, 1968). Afirmen que en aquests internats s'han limitat a alimentar els infants, cobrir les seves necessitats bàsiques i prou. “Parecía eso, ¿sabes, al final? ¿De que... lo... lo primario está cubierto? Pues lo demás... Da igual. Hostia, no, no, que ahí hay personas, ¿eh? ¡No!” (M. Carmen, 1968).

Juan Antonio anomena com a primers responsables les Germanes de la Caritat a la Maternitat i els Germans Salesians a Mundet, juntament amb la Diputació i al mateix nivell.

A veure... no hi ha dret, no hi ha dret porque a... allò era... era... una cosa terrible, jolines, i si ho van veure gent de fora, fins i tot los... los pocs periodistes que es va.... A veure, la Diputació no era conscient, d'això? la Diputació tenia un... massa poder, i apart (...) és que no només havia... és que és en Mundet, la Diputació (...) és molt responsable de tot (Juan Antonio, 1964).

En segon lloc, com M. Carmen i Ana, menciona el professorat que coneixia la situació i la va consentir.

Jugaban al juego, o... o... y sí, iban de progres exquisitos, y todo esto, muy típico de aquella época, pero no movieron ni un ápice (...) incluso cuando a estos chicos, a estos tres, que les... expulsaron por el morro, porque (...) les forzaron las notas para suspenderlos (...) dentro de este... de esta decisión, de claustro, ahí iban estos profesores progres exquisitos, ¿eh? Que sí, te hablaban de la revolución cubana, ¿eh? (...) incluso... nos llevaron a un concierto de Labordeta en el... en el Palau d'Esports, (...) también eran... jugaron al juego, (...) por su complicidad... (...) ya te digo, no, no los acepto, (...). Incluso... casi peor, porque un hijo de puta, pues si es hijoputa es hijoputa. Pero si tú sabes que es... hijo de puta y no dices nada, eres peor... eres peor tú (Juan Antonio, 1964).

Finalment, pensa que la seva mare hagués hagut de fer alguna cosa en lloc d'ignorar la situació.

Quan tu veus el... el teu fill que està menjant i que no diu res, (...) sempre m... pots mirar (...) i... preguntar, i... (...) potser que clar... val, (...) no tenia temps, o lo que sigui, però... ostres, és una mare! (Juan Antonio, 1964).

Juan Carlos és molt concret: responsabilitza el fill de la cuidadora que va abusar d'ell, Don Martín (el professor que segons ell el va perjudicar més), Don Teodoro i Sor Montserrat "La Mala". Insisteix que no fa una atribució de responsabilitats a nivell institucional, però en el discurs posterior sembla que sí, perquè considera que els abusos i la violència es van amagar "perquè no interessava", cosa que suggereix una actuació d'encobriment a un nivell superior. "Yo, a nivel de institución, de institución, le pondría un 8. A nivel personal... de algún personaje, pongo un cero. Porque se tenía que haber controlado todo eso. No se controló, o se cerraban las bocas por conveniencias" (Juan Carlos, 1965).

3.10.4.3. Quina reparació els semblaria correcta?

La majoria de participants comparteixen resposta en aquest apartat: “que se sàpiga”. Cap d’ells no parla de compensacions econòmiques. Jaume explica que per a ell, el seu “gra de sorra” és ajudar el seu nebot, que és escriptor, a escriure una història sobre les Llars Mundet. Hi ha la percepció general que les institucions han defugit la responsabilitat pels fets, i que cal que els reconeixin, i una decepció també generalitzada amb el contingut del documental “Els internats de la por”.

Jo no vull res, jo el que vull és que se sàpiga. Que no era bonic, que havia... rollos malos. (...) La televisión catalana hizo un reportatge pero lo censuró una mica (...), yo flipé cuando lo vi. Digo: "¡Pero eso... pero eso es light! ¡Hay mucha mierda!" [riu] (Cándido, 1962).

Desenmascarar. Decir, e... "esta persona hizo esto." (...) ¿Están muertos? Me importa una mierda. (...) Yo soy de los que dicen: "que se sepa." Por eso he dicho que no me importa que mi nombre aparezca. [Sobre “Els internats de la por”]. (...) Se ve que llegó un momento que no interesaba. (...) Yo esperaba que en ese programa fuera lo que yo esperaba... que no fue (Juan Carlos, 1964).

Juan Antonio considera que la informació continguda en l’historial que li ha proporcionat la Diputació és molt fragmentària. Per exemple, va sol·licitar l’historial laboral de la seva mare per tramitar-li la jubilació i van respondre que no en tenien cap informació. “A ver, en certa medida era com un servei domèstic però institucionalitzat. i amb més hores, potser!” (Juan Antonio, 1964). Coincideix també amb la resta de participants respecte de quin tipus de resposta voldria:

Lo normal és que (...) diguin... i expliquin, eh? Expliquin per què van continuar les religioses allà en vez de, tal com es reclamava, i ho reclamava l’article de de la Carmen Alcalde, especialistes, gent amb tacte, gent e... formada, eh? Sensibilitzada amb... amb els problemes d’uns nens que estan allà los pobres diablos, eh? (...) A mi que em demanin perdó no, que diguin la veritat. (...) I después (...) que algú pagui el pato per la

responsabilitat de que jo no tinc... e... que s'hagi destruït tota la documentació (Juan Antonio, 1964).

Carlos és el més escèptic, primerament perquè pensa que el sistema (representat per les institucions) és la font del problema, i sempre intentarà sobreviure.

Aquest discurs de... "atendemos a pobrecitos niños abandonados", eh? "madres..." No, no, no, no. Primer vosaltres heu creat un discurs (...) Heu considerat que una mare soltera era una puta i no tenia dret a cuidar els fills, (...) que una mare separada... (...) havia d'abandonar els fills. (...) Vosaltres heu creat aquestes condicions, eh? Heu creat un problema i després veneu el remei. Però el sistema, o sea, la perversió sou... sou vosaltres. La resta són conseqüències d'això, i la gent ha sobreviscut en tota aquesta història com ha pogut. (...) El sistema s'ha autoindultat. (...) Fins i tot s'han desfet de documentació. (...) I si algú ho ha fet fora diguem del control de la Diputació, la Diputació mai ha donat explicacions, (...) ni ha donat la cara ni la responsabilitat (Carlos, 1964).

L'únic efecte positiu que va tenir per a ell el documental "Els internats de la por", en què diu que van ometre moltes parts de l'entrevista que els va concedir, va ser que persones com la seva exsogra van deixar de pensar que els fets que descrivia eren producte de la seva imaginació o de l'exageració.

Només per això, vaig pensar: "Pues mira, ja va bé." (...) Com a mínim... no m'ho estava inventant, o no estava boig, o... com a mínim aquesta senyora ha caigut una miqueta de la figuera de dir: "bueno, pues... " eh? "igual... igual jo no volia escoltar". (...) És a dir, si com a mínim els que convius no et tenen per majara, no? (...) com a mínim no et rebutgen quan parles (...) pues ja està, però fora d'això... (Carlos, 1964).

En general, considera que el mal que s'ha fet és irreparable.

El sistema és criminal. I d'un sistema criminal... que 80 anys després encara té en nòmina, eh, forma... sota la forma del "diezmo"... eh? fiscal, eh? una institució criminal i pedòfila com és l'Església, què pots esperar? (...) Comissions d'investigació? Però si la... la veritat no interessa! I... i si

apareix, suposem que... què en faran? Què pensen fer? "Vale, tens raó". I? I què, i amb això què? Què fem? No serveix per a res. (...) Per a mi, per a mi, no hi ha reparació possible. Perquè els responsables directes e... se han ido y se irán de rositas, i com a institució... mai es faran càrrec de res. Ja està, i el mal ja està fet, i... ja està. Com pots reparar... [riu] una vida trencada? (Carlos, 1964).

M. Carmen i Ana volen que es faci justícia, cosa que fins ara no ha passat, tot i que no pensen que sigui possible.

A mí me da igual ya. Te lo digo de verdad, yo con tener salud... Si lo pusieran en mayúsculas... Pero eso no va a salir, ¿no? "Hogares Mundet fue un centro donde... (...) parecía que tal, y ha sido tal", pues vale, ya está. Pero, es que... lo demás, es que... (...) ha habido mierda aquí, aquí, aquí, allá, allá, allá, allá... ¿sabes? (M. Carmen, 1968).

Carmen Alcalde coincideix amb els participants que la millor manera de reparar és amb informació, però no considera que actualment institucions com la Diputació estiguin en condicions d'oferir una reparació adequada a les víctimes.

Sincerament, crec... és molt negatiu lo que dic, però jo sincerament crec que és una... una manera de... de complir, i d'aparentar... El director, i el secretari, i l'auxiliar, i... i... i hi ha una fredor en aquestes institucions, una fredor... (Carmen Alcalde, 2023).

4. Algunes consideracions sobre els relats

4.1. La Maternitat

La primera observació que cal fer és que, fins des de punts de vista molt diferents, els participants -personal de la Maternitat inclòs- coincideixen en l'essencial del relat, i això el dota d'una gran credibilitat. Aquí cal fer el matís més destacable: el discurs del Doctor Brossa i Sor Teresa en alguns aspectes es

desmarquen de la resta. Ambdós parteixen d'una concepció molt positiva de la Maternitat com a institució i de la tasca que s'hi feia. No obstant això, el doctor sembla més realista en alguns aspectes, com quan menciona la manca de control sobre els abusos soferts per les mares i els infants prèviament al seu ingrés, el fet que només es fessin revisions mèdiques als candidats per a adopció, o el de reconèixer que el Centre de Prematurs estava majoritàriament a disposició dels fills de mares casades. No sembla qüestionable que hi havia una discriminació entre mares solteres i casades, començant pel fet que residien en pavellons diferents, malgrat que Sor Teresa insisteixi que tenien la mateixa consideració.

Sor Teresa, de fet, fa en tot moment un relat ideal i explica anècdotes com si fossin contes en què les religioses apareixen com a heroïnes, les mares solteres són confortades i els infants se senten tan feliços a la institució que no en volen sortir. Sense descartar que l'estada pogués ser agradable per a alguns residents, és evident que no va ser així per a tothom. Altres moments del discurs de Sor Teresa semblen suggerir actituds més severes, com quan parla de “doblegar” les mares, qualifica els amants com “fulana” o “fulano” o diu que una nena estava “desquiciada” igual que la seva mare. També crida l'atenció que culpabilitzi només la societat de denigrar les mares solteres, obviant que l'Església no només no va adoptar un paper neutral en aquest tema sinó que, com hem vist al [Capítol III](#), va tenir un paper actiu en aquesta denigració. Afegim que la compassió que manifesta per la solitud i la desesperació que segons ella sentien les mares solteres és poc compatible amb l'afany que renunciessin al fill en què coincideixen tots els participants. Igualment, cal destacar que considera irrellevant la feina que desenvolupaven les mares, però el relat de la Infermera i el de la Mare Soltera coincideixen a discrepar amb la religiosa en aquest punt. El punt més important, i que al nostre parer fa que el relat de Sor Teresa s'hagi de qüestionar en més d'un aspecte, és que asseguri reiteradament que no va morir cap infant mentre ella va treballar a la Maternitat, cosa que com hem vist queda refutada pels propis registres de la institució. Si els seus records d'aquesta època són tan vius com semblen demostrar les anècdotes que menciona, és difícil d'entendre que hagi oblidat les defuncions de més de seixanta infants durant el temps que va durar la seva activitat. En un moment de l'entrevista, va

dir: “Ahora yo creo que el mundo ya es muy distinto. Quizás ahora es distinto y es peor”.

Pal que fa a les defuncions, també crida l'atenció que el Dr. Brossa, sense haver-li-ho demanat, remarqui que quan els infants morien, les inhumacions “es feien legalment”. Les experiències de M. Carmen Silvestre i Manuel Caballero, juntament amb l'explicació de la Infermera sobre el protocol quan un infant que estava sol a la Casa moria, fa pensar que potser estem en dos casos en què els infants van ser traslladats a una fossa comuna, i per aquest motiu no hi ha dades al Registre sobre la inhumació. Aquesta, en tot cas, és només una possibilitat que considerem a la vista dels relats dels participants, i caldrà esperar al resultat de les futures investigacions que les famílies preveuen efectuar.

Els discursos dels antics interns, tot i que eren molt petits i els seus records de l'època estan força esborrats, són en essència coincidents, especialment pel que fa a les experiències de victimització. A la Maternitat els infants havien de fer front a càstigs i privacions que alguns acabaven interioritzant com a merescuts per la seva condició, i que la majoria de vegades no entenien. Per exemple, el fet d'haver de compartir el menjar que els portava la família, i que Sor Teresa menciona com una mesura per fomentar la generositat, sens dubte ho hauria estat en una institució de règim obert amb infants de famílies tradicionals, però en el cas dels interns de la Maternitat implicava carregar-los la responsabilitat d'apaivagar la desgràcia dels companys que no rebien visites a canvi de rebre una ferida més en la construcció de la seva identitat. En l'àmbit dels càstigs, cal destacar la justificació constant que en fa Ramon, en un relat ambivalent en què demana “empatia” cap als autors però simultàniament diu que els té rancúnia i demana que Sor Montserrat sigui torturada a l'infern eternament.

4.2. Els infants adoptats

Tots els discursos coincideixen en el fet que les adopcions es concedien majoritàriament a famílies benestants. Alguns relats, com el de la Infermera i el de Cándido, juntament amb el de Carmen Alcalde, van més enllà i afirmen que els adoptants també triaven els infants més atractius, cosa que Sor Teresa nega

rotundament. No sembla, contràriament al que es llegeix en la notícia d'*El Noticiero Universal*, que es fessin gaire gestions per averiguar qui eren els pares dels infants que s'abandonaven, ja que Sor Teresa confirma que eren donats en adopció ràpidament, com va passar amb l'Àngels, tot i que potser hi va influir l'ajuda de l'alt càrrec a qui ella mateixa menciona. En el cas d'Àlex cal fer notar que els seus pares adoptius eren de classe mitjana, sense suport de cap família influent, i això potser explica no només que haguessin d'esperar 5 anys a que els concedissin un nen, sinó també que l'infant escollit no tingués, segons l'informe mèdic, una salut excel·lent.

Sobre els relats de les persones adoptades, cal destacar dos punts: que, amb independència del temps que van estar institucionalitzats, tots revelen en algun moment el buit per l'absència de la seva mare, i que conserven una lleialtat absoluta envers els pares adoptius.

El primer aspecte posa en dubte l'afirmació que la gran majoria comparteixen sobre que per a ells els únics progenitors són els adoptius, i es posa de manifest en la pregunta sobre què dirien a la seva mare biològica. Malgrat que tots insisteixen que no li retreuriem res, en tots els casos apareix, de manera més o menys subtil, una expressió de retret (per exemple, Montserrat diu que "no serien amigues", Miquel menciona la possibilitat d'anomenar-la "mala pécora" i Àlex assegura que 20 anys enrere l'hauria fet fora de males maneres). Josep diu que es va quedar fred quan va saber que la mare havia mort, però assegura que vol creure en una altra vida per trobar-l'hi.

El segon aspecte és molt significatiu: cap dels participants adoptats no va investigar els seus orígens mentre els pares adoptius vivien. Encara que no haguessin tingut cap conversa al respecte, intuïen que el procés podia fer-los patir. Alguns, com la Montserrat, encara avui considerarien una traïció als pares adoptius arribar a contactar amb els biològics. A més, amb l'excepció de l'Olga, tots els qui han iniciat investigacions han argumentat un motiu plausible (la por de ser un infant robat, l'interès mèdic, o fins i tot la curiositat) però sempre diferent al de la necessitat, íntima i humana, de recuperar la identitat.

En el cas de Miquel, crida l'atenció que pensi que conèixer la seva adopció faria que el seu fill deixés d'estimar l'àvia paterna. Sembla que internament considera

l'adopció com un vincle menor, i segurament aquest és el motiu pel qual diu que ell mai no adoptaria. Sobre el relat de Miquel, i tenint en compte que els seus pares adoptius li van dir que la seva mare biològica no l'havia volgut alletar, pensem que les visites que feia amb els pares adoptius a casa de l'anomenada Senyora Juanita (i que en un moment donat es van acabar del tot) podien tenir la finalitat de pagar l'alletament segons els imports que haguessin estipulat i que constarien en un "full d'alletament" com el que figura al capítol anterior, fins a la satisfacció de l'import total. Segons aquesta teoria, la Senyora Juanita faria aquesta feina -entre benèfica i administrativa- per a la Maternitat i potser per a d'altres institucions, cosa que explicaria que durant la visita els pares haguessin de portar la criatura (com una mena de control periòdic) i també l'existència d'expedients que s'acumulaven al despatx.

Cándido explica que, de tots els germans, ell és l'econòmicament menys afavorit pel fet de no haver estat adoptat, i que tampoc no va gaudir de la presència ni de l'amor de la seva mare. Es planteja que potser hauria tingut una vida millor amb uns pares adoptius. Podem afirmar que l'adopció no garantia una vida plena d'afecte en tots els casos, i és precisament quan manca aquest afecte que els participants (concretament Olga i Àngels) tenen una enyorança més gran de la família biològica i declaren tenir més problemes de tipus psicològic i emocional, amb independència de la posició econòmica. Per exemple, quan parla de la mare biològica Àngels no es pregunta "per què em va abandonar", sinó "per què no ho va intentar". La victimització per part de la família adoptiva apareix com un element especialment dolorós en què els fills reviu la manca de consideració que havien experimentat durant l'internament previ, i per tant són revictimitzats. En el cas de l'Olga, per exemple, li van dir que era adoptada perquè se sentís més agraïda als seus pares i tingués un comportament més submís. Malgrat les dificultats de la relació, quan els seus pares adoptius es van posar malalts ella els va cuidar, complint allò que considerava la seva obligació i assumint totes les vivències problemàtiques que li va comportar.

La comunicació tardana sobre el fet de ser adoptat també és un fet que la majoria dels participants, amb més o menys intensitat, lamenten, ja sigui perquè ho viuen com una manca de confiança dels pares adoptius o perquè pensen que haver-ho sabut abans els hauria ajudat molt a entendre's a ells mateixos.

4.3. Les Llars Mundet i els infants no adoptats

Els relats dels participants que van estar a les Llars Mundet són més rics quant a detalls, i extremadament coincidents en les experiències de victimització pel que fa als tipus de càstig, els escenaris i els autors, cosa que reforça la seva credibilitat. Podem destacar que la violència que es produïa en els pavellons dels nens era molt superior que en el cas de les nenes: les Germanes de la Caritat, tot i que també feien ús de la violència física, inflgien majoritàriament càstigs de tipus psicològic o disciplinaris. En el cas dels nois, en canvi, es detallen escenes de gran violència per part de tots els entrevistats, que patien en solitari, ja que no comptaven amb la compassió dels companys ni de la família, moltes vegades desconexada dels fets. Crida l'atenció la història de Carlos ajudant l'avi de la residència, ja que exemplifica el suport entre dos col·lectius igualment aïllats i estigmatitzats.

Un dels aspectes que cal mencionar és el dels infants que segons sembla "s'enduen" del llit durant la nit i que expliquen alguns entrevistats. Pensem que, tal com explica Juan Antonio, podia ser un mètode per evitar les enuresis nocturnes obligant-los a llevar-se i anar al bany. Això no vol dir que en algun d'aquests casos, i aprofitant l'ocasió, no es produïssin abusos sexuals.

Destacarem el fet que les nenes havien de fer tasques domèstiques, cosa que representa un increment de la disciplina en comparació amb els nois, i que aquestes tasques tenien prioritat davant de l'estudi. També en aquest aspecte, cal indicar que no hi ha cap noia de la qual els participants recordin que va fer BUP, mentre que algun dels nois sí que ho va aconseguir, com hem vist.

La relació entre els entrevistats i les mares es pot qualificar, en tots els casos en què existeix o va existir, de difícil: els fills retreuen a les mares que els deixessin a l'internat i que no fessin res per evitar els abusos. D'altra banda, les mares (i els pares, en el seu cas) havien de mantenir els fills a la institució perquè no es podien permetre pagar el preu d'un altre tipus de centre, i això els impedia prendre cap mesura per defensar-los davant del que passava. Malgrat l'enrarament que la situació projectava en la relació entre progenitors i fills, trobem

la mateixa lleialtat cap als pares que hem mencionat anteriorment respecte dels fills adoptats: quan els pares o mares s'han posat malalts, els fills n'han tingut cura: alguns sense voler-ho fer, com Juan Carlos, i d'altres a gust, com M. Carmen i Ana. En aquest últim cas, cal destacar com les germanes volen remarcar que no han abandonat la seva mare, sinó que la van haver d'internar en una residència perquè la seva malaltia feia que estar sola a casa fos perillós. La mare ha canviat d'actitud cap a les filles quan s'ha trobat en una situació de vulnerabilitat, mostrant-se afectuosa i agraïda, i elles en gaudeixen sense fer-li cap retret per la seva actitud anterior. La manca d'afecte, com ells mateixos reconeixen, és una constant en tots els participants, i determina en gran mesura les seves accions.

En l'apartat següent elaborarem les consideracions finals, tenint en compte les dades quantitatives, qualitatives i documentals i aplicant-les als objectius que hem enunciat a l'inici d'aquest estudi.

CAPÍTOL VIII. Valoració dels resultats de la recerca

1.1. Limitacions i futura recerca

La limitació principal de les dades estadístiques és, com hem mencionat, el seu caràcter fragmentari. Tot i que s'han recollit totes les dades que consten a les matrícules d'entrada (amb l'excepció d'adreces i altres dades personals), no totes les matrícules contenen les mateixes variables, ni hi ha cap garantia que estiguin informats tots els valors de les variables considerades. A això cal afegir que ha estat necessari fer dos grans grups d'anàlisi perquè la informació disponible diferia entre els dos grups. Malgrat aquestes circumstàncies, els resultats són coherents i a més s'han detectat punts de convergència entre els dos grups gràcies a la mida de la mostra, cosa que reforça la potència estadística del resultat.

El repte que ens plantejem per a futures recerques és intentar anar més enllà d'aquesta anàlisi preliminar efectuant una explotació més profunda i detallada, examinant subconjunts de dades que puguin revelar patrons i correlacions ocults, amb criteris de segmentació diferents i jugant amb el factor del temps per obtenir informació addicional sobre tendències i evolució.

Pel que fa a les entrevistes, hi ha un biaix de selecció consistent a que les persones entrevistades formen un grup que té accés a Internet i uns certs coneixements en aquest àmbit. També són individus que estan en condicions de parlar sobre la seva experiència i volen fer-ho. Tenint en compte que la mostra, donats els objectius de la nostra recerca, havia d'estar formada per persones que haguessin tingut experiències victimitzants, podem dir que els participants que la integren estan entre les que han pogut conviure millor amb els efectes de la victimització, ja que segons ells mateixos coincideixen a afirmar, d'altres no van poder superar-los. Aquest fet no afecta la validesa del relat dels participants, sinó que contribueix a la reflexió sobre la gravetat dels efectes de la victimització que estudiem.

Els resultats obtinguts en les entrevistes a les víctimes es poden ampliar en futures recerques incorporant eines avançades d'anàlisi de contingut, i poden ser complementats, de la mateixa manera que les dades estadístiques, amb dades procedents d'altres institucions equivalents de la resta del país i de les persones que hi van residir. La recerca prèvia mostra que el funcionament d'aquestes institucions era molt similar i per tant establir els patrons de victimització i dels seus efectes a nivell nacional seria una contribució molt rellevant als resultats d'aquest estudi.

1.2. Sobre l'objectiu primer: caracterització de la victimització

1.2.1. Les mares

Malgrat la incipient obertura a l'exterior del tardofranquisme, que podia propiciar una modernització de la societat, i el caràcter aparentment renovador del Concili Vaticà II pel que fa a la importància de la contribució femenina, la realitat és que les dones espanyoles van continuar en una situació de marginació considerable al llarg de tot el període, com hem pogut veure en la retribució de les mateixes religioses de la Maternitat comparada amb la dels seus companys salesians de les Llars Mundet. És fàcil imaginar, doncs, la vulnerabilitat de les mares solteres que ingressaven a la Casa procedents de diverses poblacions d'Espanya, algunes força llunyanes, sense recursos econòmics, soles a Barcelona i ocupades majoritàriament en el servei domèstic. Aquest tipus de feina, com afirma de Dios (2013) afavoria que aquestes dones fossin considerades persones rudes i ignorants, i en definitiva, un col·lectiu immoral associat també a la prostitució (J. F. Gómez, 2006). Com hem vist, algunes de les dones ingressades a la Maternitat procedien d'establiments a càrrec del Patronato de Protección de la Mujer. Per tant, es consideraven "caigudes" i per tant moralment reprovables (M. del C. Fernández, 2010; Onandia, 2019). Segons expliquen el Dr. Brossa i la Infermera i confirmen alguns dels entrevistats, a més era probable

que el col·lectiu de gestants hagués sofert experiències de victimització prèvies a l'ingrés, que se sumarien al tracte que van rebre posteriorment.

Dins de la institució, la victimització de les mares es produïa, principalment, a través de tres vies: la seva estigmatització com a mares solteres, la pressió perquè renunciessin al fill (en què tots els participants coincideixen i que el Dr. Brossa descriu quan menciona l'interès en impedir que "se'ls afillessin") i l'obligació de treballar com a "mecàniques", amb la duresa de condicions que això comportava, si es negaven a renunciar a la criatura.

Pel que fa al primer aspecte, dels documents mostrats en el Capítol VI es desprèn el deshonor que significava en aquella època ser mare soltera. L'Església, a través de les Germanes de la Caritat, assumia dins de la Maternitat el control de la vida de les dones, a més de la guia espiritual, com menciona Núñez de Prado (2014), amb voluntat de reeducar-les i afegint una forta càrrega de repressió moral (Almeda, 2005). Les Germanes exercien d'aquesta manera la influència social que caracteritzava les religioses durant el franquisme (V. García, 2023). Com a afegit, el subratllat sota l'estat civil "marcava" les dones que, essent casades o vídues, també havien tingut el fill de manera "poc honorable". Si recordem el discurs del notari Faus (1950) sobre la vida sexual de les dones vídues que hem vist al [Capítol III](#) veurem que la moral social no havia avançat significativament en aquest aspecte durant els vint anys que van seguir. Els comentaris inclosos en els fulls d'ingrés de les mares, qualificant-les amb expressions com "tonta" o "está mal de la cabeza" són clarament pejoratius i menyspreadors, de manera similar a com es classificava les noies al Centro de Observación y Clasificación del Patronato (Guillén, 2020), tot i que en aquest últim cas les internes eren sotmeses a una sèrie de proves que es qualificaven d'examen psicològic.

Observem doncs que, com afirmaven Marugán i Vega, (2002) l'internament de les dones tenia un elevat component de reprovació moral, emparat per la llei vigent i amb el suport de les institucions. L'estigma de les mares solteres a la Maternitat, com es desprèn de l'estudi documental, s'afegia al fet de considerar-les deixades, ignorants i incapaces de tenir cura dels seus fills, cosa que destacava, per exemple, Colmenar (2009). Com afirma Goffman (2006), la

consciència de l'estigma ocasiona una actitud defensiva que, juntament amb el xantatge exercit per la institució en els aspectes relacionats amb els fills, podia estar a la base dels conflictes interns de convivència i enfrontament de què parlen els entrevistats, i al mateix temps situava les mares en una posició de dependència de la qual no podien sortir fàcilment. El control exercit sobre elles, similar al de les presons de dones de l'època quant a restricció de moviments i filosofia de reeducació moral (Duch, 2011) tenia així mateix un fort component de xantatge en forma de repressió per no perjudicar els fills, tal com menciona Ginard (2018).

Durant l'estada a la institució s'havia instaurat, probablement per iniciativa de les religioses, ja que segons sembla eren les responsables de la gestió de la Casa, un conjunt de dinàmiques organitzatives clarament victimitzants com el fet d'impedir que fossin visitades per la seva família o que poguessin trucar per telèfon, de què el Dr. Dexeus ja es queixava l'any 1953 i que, segons Carmen Alcalde, continuaven existint deu anys més tard.

La separació dels fills de les mares republicanes característica del primer franquisme (Ramblado, 2008) es converteix aquí en la separació dels fills de les mares solteres. El tracte dispensat a les dones era degradant, ja que no se les valorava com a mares ni s'intentava reforçar el vincle amb el fill o formar-les per tenir-ne cura, sinó que la prioritat era convèncer-les perquè hi renunciessin, cosa que segon sembla s'aconseguia sobretot si la noia era analfabeta, i per tant incorporava un element afegit de vulnerabilitat.

Les mares que no cedien a la renúncia però al mateix temps no s'enduien el fill, generalment perquè no se'n podien fer càrrec econòmicament, havien de treballar un mínim de 2 o 3 mesos a la Casa, en un règim que el mateix Dr. Dexeus qualificava de "carcelario" (veure imatge [VI.12](#)). Aquest era un nou intent de provocar la separació entre mare i fill. Si complien el període de treball, que no era remunerat i es valorava com una simple ajuda obligatòria (i recordem que no exempta d'un significat de penitència), s'esperava que s'emportessin la criatura.

Cal fer notar el canvi del motiu subjacent al fet d'obligar les mares a alletar els fills: inicialment, com es menciona en el [Capítol VI](#), era una mesura orientada a

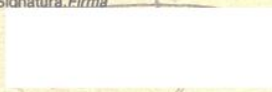
intensificar el vincle maternofamiliar per aconseguir que la mare marxés amb el fill. En l'època estudiada la llei havia canviat i facilitava els processos d'adopció; per tant es volia promoure aquesta opció, ja que no només s'alliberava la institució de la càrrega econòmica que significava l'infant sinó que a més podia representar algun ingrés addicional per part dels futurs adoptants. En conseqüència, l'al·letament unit a les tasques domèstiques com a internes es va convertir en un preu que les mares havien de pagar per no voler renunciar al fill.

Les mares que marxaven soles sense complir els mesos de feina ("fugir" era el concepte que, com s'ha vist, utilitzava el personal de la Casa), o havent-los complert, també eren menyspreades amb l'argument que si abandonaven el fill era perquè no respectaven els drets de la criatura (com remarcava el Dr. Brossa en la seva resposta al Dr. Dexeus que hem vist al [Capítol VI](#)), i per tant es considerava correcte infligir-los el càstig d'impedir que la tornessin a veure fins que no fes un any d'edat. Aquesta mesura, especialment greu en els casos en què hi havia hagut al·letament perquè ja s'havia creat un vincle important entre mare i fill (M. S. Martín, 2018) tenia l'avantatge afegit per a la institució de ser un pas més per provocar que la mare acabés renunciant.

Un cop passats els mesos de separació, que perjudicaven tant la mare com la criatura, les visites que es permetien eren molt espaciades en el temps i sovint les mares, que majoritàriament treballaven com a domèstiques internes en domicilis particulars, no podien aconseguir permís diumenge a la tarda. Si no volien perdre el contacte amb el fill, l'opció menys dolenta donades les circumstàncies era treballar a la Maternitat com a "mecànica", però aquesta via -mínimament remunerada, sobretot en la primera meitat de la dècada- tampoc no estava disponible per a totes: s'acceptava només a les més dòcils, com deia Cándido, o a les que oferien un millor rendiment (veure, per exemple, imatge [VI.46](#)). Ignorem el tractament que tenia aquesta feina a efectes de Seguretat Social, però quan Juan Antonio va ajudar la seva mare a presentar una sol·licitud a la Diputació perquè li enviessin informació sobre els mesos que hi va treballar (ella només va fer els tres primers mesos obligatoris), no va rebre cap resposta. Adjuntem un fragment d'aquesta sol·licitud, que en el requadre inferior fa constar: "consultar archivo histórico Casa Provincial Maternidad en el que realicé trabajos

de sirvienta pero del que no tengo constancia escrita y sin este trámite no puedo cobrar el subsidio”.

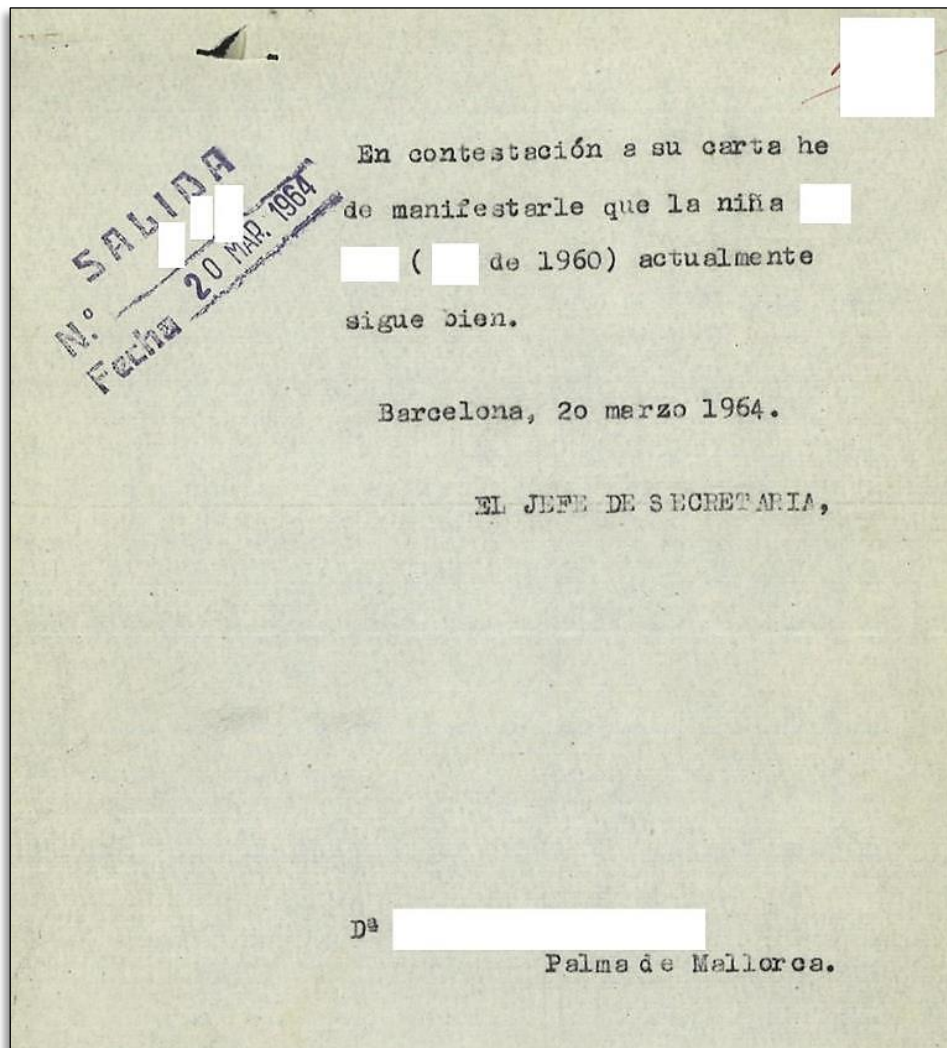
Imatge VIII.1: Sol·licitud a la Diputació sobre el treball fet per una de les mares a la Maternitat (24/02/1995)

3. Sol·licitud. Solicitud	
Puedo documentar referido al trabajo: su inicio y su fin documentado puesto que en Registro Civil consta que el 3/05/1964 trabaja en dicha casa.	
Barcelona, 24 de Febrero 1995	Signatura. Firma
4. Relació de documents aportats. Relación de documentos aportados	Instruccions. Instrucciones
- consultar archivo Histórico (Casa Provincial Maternidad en el que realizó trabajos de sirvienta pero del que no tengo constancia escrita y sin este trámite no puedo cobrar el subsidio.	<ul style="list-style-type: none">● Si l'ompliu a mà feu-ho amb lletra ben clara. <i>Si se cumplimenta a mano hacerlo con letra legible.</i>● Presenteu-la al Registre General de la Diputació <i>Presentarla en el Registro General de la Diputación</i>
Excm. Sr. President de la Diputació de Barcelòna	

(Font: cedida per Juan Antonio)

Durant la primera separació o en els períodes -a vegades molt llargs- entre visites, les mares sovint sol·licitaven detalls sobre els fills i eren sistemàticament ignorades per la institució, ja que la resposta que rebien la majoria de vegades era “el niño [o “la niña”] (...) sigue bien”. Continuant amb el context de despersonalització, en la resposta es feia constar només el número de plom corresponent a la matrícula en lloc del nom de la criatura, i també s’instava les mares a fer-ho així en les seves cartes. Igualment, com hem vist, es va suspendre el servei de fotografies; no ens consta que existís en tota la dècada, malgrat que alguna mare havia enviat els diners per endavant.

Imatge VIII.2: Resposta de la Maternitat a una mare que demanava per l'estat de la seva filla (20/03/1964)

(Font: AHDB, J-2716)

Les mares adoptaven majoritàriament una actitud resignada i submissa davant d'aquestes circumstàncies (probablement perquè eren conscients del xantatge a què estaven sotmeses). Incloem, però, a continuació, un fragment de la resposta d'un pare on es pot llegir: “mi hija tiene nombre y apellidos (...) no encuentro motivos algunos en su manera de proceder, que dentro de una correspondencia, tenga que ponerle su matrícula como si mi hija no fuera un ser humano (...)” (AHDB, J-2745).

Imatge VIII.3: Resposta d'un pare a una carta rebuda de la Maternitat sobre l'estat de la seva filla (06/04/1965)

CASA PROVINCIAL DE LA MATERNIDAD
BARCELONA

AL JEFE DE SECRETARIA

Señor. Don. Julian Pérez: Barcelona.

Muy Señor Mio:

Doy con todos mis mayores respetos, ^{dey} contestación a su esquila, y en ella quedo enterado de negarme Vd. sobre fotografiar a mi hija y mandarmelas, me resignaré a su proceder ya que no me toca otro remedio, pero si le súplico a Vd. de recordarle que mi hija tiene nombre y apellidos, aunque en esta Institución Infantil, esten matriculadas, no encuentro motivos algunos en su manera de proceder, que dentro de una correspondencia, tenga que ponerle su matricula como si mi hija no fuera un ser humano, para que Vd. me la trate cómo si fuera.....?

Sobre de lo que me comunica, de que en el mes de Marzo, desquite las 150 ptas de las 601 del mismo mes, le hago a Vd. saber y creo haya ya recibido las 752 del mes de Marzo, y en fecha del día 6 de este mes de Abril le giro la misma cantidad, ya que cómo me dice que mi hija Mria Pilar se encuentra delicada, (no enfermizo) (cómo me dice en su esquila, esto se lo decía a mi madre cuando era pequeño y teniamos un "gato tumbado en unsaco) y más le mandaria siempre que sea por un bien para ella,

(Font: AHDB, J-2745)

Per tot allò que hem vist, en el cas de les mares solteres de la Maternitat es produeix el mateix fenomen que mencionàvem al [Capítol III](#), i per tant podem parlar no només d'una "repressió sexuada" o "victimització sexuada" que s'exercia específicament sobre les dones pel fet de ser-ho i que s'enduria en funció de les seves circumstàncies (Abad, 2009; Joly, 2008), sinó també d'una *victimització maternal*, en el sentit que una part de la victimització infligida ho va ser exclusivament perquè havien estat mares, i es basava en la seva voluntat de no separar-se del fill. Les dones veien així com la institució treia profit de la seva vulnerabilitat i alhora les castigava per no voler cedir la criatura, de manera que quedaven condicionades a treballar en feines molt dures, i sota un règim similar al d'una presó. Segons Quiñonero (2014) al centre de Peñagrande algunes mares rebien la notícia falsa que l'infant era mort per separar-los. Com hem vist, a la Maternitat hem trobat constància d'un cas similar en què es va prendre la decisió juntament amb la família de la noia, la qual estava internada en una institució psiquiàtrica (veure imatges [VI.32](#) i [VI.33](#)).

Els dos casos d'infants "perduts" que hem inclòs en el grup d'entrevistes podrien correspondre, segons pensen els participants, als "nens robats" del tipus que Musci (2011) descriu com a separats de les mares després de néixer i donats en adopció a famílies benestants. Aquestes situacions mostren, en un altre aspecte, la vulnerabilitat dels participants davant de la maquinària institucional, que en una situació extremadament dolorosa com la mort d'un fill no els va proporcionar cap explicació ni informació tranquil·litzadores i va provocar una incertesa absoluta sobre què havia passat realment. Aquestes persones expressen el desànim i desconfiança que mencionen autors com Rabidoux et al. (2020) i Roig (2018), alhora que desconfien totalment d'unes institucions que continuen sense donar-los respostes i per les quals no se senten emparades.

1.2.2. Els infants

Pel que fa als infants interns, ja hem vist que els que naixien o ingressaven a la Maternitat (i a Mundet, si era el cas) tenien en comú, igual que les mares solteres, la seva vulnerabilitat. Alguns dels entrevistats diuen explícitament que pagaven el "pecat" de les mares, com menciona P. Sánchez (2020), en allò que podem considerar una transferència de l'estigma matern.

En primer lloc, cal mencionar que alguns dels infants van patir victimització prèvia a l'ingrés (en el nostre cas, quatre dels participants procedien d'altres internats), la qual cosa ens remet al fenomen de la polivictimització (Finkelhor et al., 2011; Pereda, 2019). Molts autors destaquen la problemàtica prèvia que caracteritza els infants institucionalitzats o en acollida (Bolton et al., 1981; Benedict et al., 1994; Hobbs et al., 1999). Recordem també que en la revisió inicial a la Maternitat, malgrat les instruccions del Doctor Dexeus, no es tenia en compte si els nens havien patit abusos previs, però en tot cas dels relats es desprèn que aquesta victimització anterior no va causar en exclusiva els efectes que pateixen ara, com semblen proposar J. M. Fernández et al. (2002), sinó que es va sumar a la soferta dins de les institucions que ens ocupen.

És important remarcar que en el col·lectiu d'infants hi havia grups més vulnerables, i que eren els que resultaven més perjudicats. Per exemple, segons

les anàlisis estadístiques, els infants que tenien més probabilitat de continuar institucionalitzats eren els més desvinculats dels pares, els que ja havien estat tornats alguna vegada a la institució i els que tenien problemes de salut. En canvi, que l'infant fos reconegut pels progenitors apareix com a factor de protecció davant de l'elevada taxa de mortalitat.

Un altre grup més vulnerable era el de les nenes sense pares coneguts, que eren les elegibles per ser beneficiàries del Llegat Borràs. Cal recordar que a les pobres condicions de vida dels infants s'afegeix la gestió que es va fer a la Maternitat d'aquest llegat, ja que en lloc de buscar-se mitjans perquè beneficiés a les asilades es va sol·licitar expressament que els imports no reclamats o destinats a noies que havien estat adoptades fossin finalment abonats en benefici de la institució.

En l'àmbit de les Llars Mundet, tots els infants provinents de la Maternitat constituïen també un grup més vulnerable que la resta, com hem vist, i hi ha aspectes crucials com el fet que si alguns d'aquests infants no superaven el test inicial a Can Frares eren internats en un centre on s'incrementava el seu aïllament i compartien la vida amb companys que tenien deficiències mentals, cosa que podia eliminar qualsevol possibilitat d'una vida normalitzada a l'exterior. Els participants mencionen també que alguns infants eren internats al centre per a deficients en casos de manca de disponibilitat de places en els pavellons principals. El tracte rebut pels infants discapacitats (i els no discapacitats que compartien centre d'internament) era, segons s'ha vist, d'atenció i afecte mínims. Recordem que segons Jones et al. (2012) els infants amb discapacitats (físiques, intel·lectuals, mentals o múltiples) estan 4,6 vegades més exposats a descurança que els infants sense discapacitats, cosa que s'intensificava en institucions com les estudiades, ja que es tractava d'infants que carregaven altres estigmes a més de la seva eventual discapacitat. A això cal afegir que, segons Codina et al. (2022) les persones amb discapacitat intel·lectual són majoritàriament victimitzades pels seus curadors. Pel que fa a aquest estudi, resulten pertinents les observacions de Parkinson et al. (2017) segons els quals la descurança és un factor de risc per a la discapacitat. Hem vist, a més, que es fomentava que els infants que segons els informes mèdics tenien algun tipus de retard psicològic fossin adoptats per famílies anomenades "campesinas" (veure

imatge [VI.55](#)), amb poques exigències sobre les característiques del fill, cosa que podia condicionar també el seu desenvolupament posterior un cop adoptats.

Es confirma doncs, com menciona Novella, 2019 la pèssima gestió de la discapacitat, que en el cas de la Maternitat i de les Llars Mundet fins i tot involucrava infants que no estaven en aquesta situació, reforçant i estenent l'estigmatització (Cayuela, 2020). També es constata que els més victimitzats són els més vulnerables (Golczynska-Grondas, 2015). A tot això se suma, com hem vist en la relació entre les víctimes i la institució, la impunitat que menciona Wortley (2001), ja que tant la Maternitat com les Llars Mundet formaven part del sistema assistencial i benèfic de l'Estat i en tenien tot el suport. Les víctimes, com mencionen en més d'una ocasió, se sentien indefenses i sense possibilitats de denunciar la seva situació.

Els entrevistats també destaquen les pobres condicions físiques en què estaven, a causa de la nutrició deficient, equiparable a la que tenien els infants de nivell socioeconòmic baix a Espanya i que mencionen Trescastro et al. (2014). Igualment, de la mateixa manera que hi havia diferències en la mortalitat infantil entre àrees de rendes més altes i més baixes, com destacava Cussó (2005) també n'hi havia entre l'interior i l'exterior de la Maternitat.

La Maternitat apareix, doncs, com un reducte on es manifestaven les característiques de l'Espanya més precària, les quals es perpetuaven a les Llars Mundet, com la tendència educativa de l'època en què segons Viñao (2014) només passaven a batxillerat els alumnes de classes socials més afavorides. Martínez et al. (2012) es refereixen també a la desigualtat d'accés a l'educació, que en el cas estudiat es produïa a causa de la precarietat econòmica dels interns però també de la seva estigmatització. En aquest sentit, cal destacar que a les nenes se les preparava principalment per a tasques domèstiques i es reduïa intencionadament el seu temps d'estudi, orientant de manera irreversible el futur de persones com Ana, que encara avui plora per no haver pogut estudiar. El discurs pejoratiu de l'Abat Grimaud (1942) sobre les dones que estudiaven una carrera universitària, que hem vist en el [Capítol III](#), demostra que el concepte sobre la funció de la dona en la societat no havia canviat en el quart de segle següent, i especialment en aquest col·lectiu estigmatitzat. La voluntat que hem

constatat que les dones no estudiessin és mencionada per molts autors (Ràfols i Ràfols, 2014; L. Sánchez, 2008).

Amich (2008) menciona el treball infantil escassament remunerat, que segons els participants també es produïa en el cas estudiat, ignorem si amb l'autorització dels pares o no, tot i que en alguns casos no hi havia pares a qui demanar autorització, cosa que devia facilitar la utilització dels nois. Algun dels participants destaca la voluntat institucional de controlar-los com a futurs ciutadans perquè fossin dòcils i carents d'objectius fora dels que afavorissin els interessos estatals, com també menciona Mir (2000).

Les experiències descrites pels entrevistats en el marc de la Maternitat i de les Llars Mundet mostren, amb molta coincidència entre tots ells, que en totes dues institucions van patir situacions d'aïllament, por, control mitjançant càstigs tant físics com psicològics, i unes condicions precàries quant a qualitat de vida, afecte i atenció personal. Els fets es van produir en un entorn de deshumanització, en què els individus desenvolupaven tota la seva activitat diària gairebé sense contacte amb l'exterior ni amb les persones que haurien pogut constituir un entorn social convencional. Bowley (1946) com hem vist, ja proposava un tipus d'institució respectuosa amb les necessitats dels interns en què ni la Maternitat ni les Llars Mundet encaixen. Tot i que Mundet, per exemple, era un recinte situat en plena naturalesa i amb instal·lacions esportives, com hem vist la majoria d'interns no en podien gaudir i se sentien igualment tancats i sense llibertat de moviments. Per les seves característiques, que tots els entrevistats descriuen amb termes afins al de "presó", la Maternitat i les Llars Mundet poden ser qualificades d'"institucions totals".

L'anàlisi de les dades quantitatives, documentals i qualitatives ens permet, doncs, en primer lloc, identificar les mares i els infants residents a la Maternitat i, posteriorment, els infants residents a les Llars Mundet, com a víctimes en el sentit definit per l'AGNU segons la seva resolució de 29/11/1985. A més, la victimització és alhora directa i indirecta, perquè les circumstàncies patides per les mares incidien negativament en els fills i viceversa. La vulnerabilitat d'ambdós col·lectius també és destacable. Von Hentig (1948) ja incloïa dones i infants dins del seu "tipus general" de víctima, mentre que dins del "tipus psicològic"

mencionava deprimits, solitaris, angoixats i exclosos, aspectes que segons hem vist també es trobaven entre les persones internes, i que coincidirien amb els que Schafer (1977) anomena “psicològicament i socialment dèbils”. En la situació de mares i fills podem identificar també les tres vies que descriu Kaës (2004) mitjançant les quals una institució pot infligir patiments psíquics: la inversió de l'objectiu (ja que l'efecte aconseguit en els casos que hem vist no va ser el benestar dels acollits, que era l'objectiu teòric de les institucions estudiades), l'increment patològic (ja que la relació amb els curadors va ser font d'una nova victimització) i el mimetisme patològic (ja que es buscava la solució als problemes interns amb violència física o psicològica, que també estaven, probablement, en l'origen d'aquests problemes).

Hem constatat, doncs, que infants i mares van patir victimització institucional. Els fets descrits es van produir en el marc de dues institucions “totals”, que a més depenien de la Diputació i estaven gestionades per comunitats religioses. Aquestes institucions eren una baula més que contribuïa al control de la societat a través de les dones i els infants, com remarca Bardavío (2018) i a la perdurabilitat del règim (Cayuela, 2014).

La situació dels infants en les institucions estudiades ens remet a allò que Albarracín (1997) anomena “victimització institucional infantil de segon grau”, en què la institució manifesta la voluntat de sotraure l'infant d'una victimització prèvia, però li acaba infligint diverses formes de maltractament. L'autor destaca la importància de concebre la victimització institucional com un conjunt de diverses experiències victimitzants, cosa que hem constatat també en aquest estudi. La victimització que descriuen els participants, com es pot veure en la classificació que hem fet de la gran varietat d'experiències relatades, encaixa en tots els aspectes amb la classificació que fa Daly (2014), i per tant en el cas dels infants, que van viure a la institució al llarg dels moments més importants de la seva vida, determinants de la construcció de la seva identitat, podríem parlar d'una “victimització institucional infantil històrica”.

Cal recordar aquí, però, segons hem vist en el [Capítol II](#), la facilitat amb què l'abús sexual ha ocupat la totalitat del contingut de la definició d'abús infantil institucional en la recerca prèvia, relegant la resta d'experiències victimitzants.

La referència al passat amb el terme “històrica” podria afavorir una nova restricció del concepte en perjudici de les víctimes, ja que relegar la victimització al passat per definició pressuposa que no es podria tornar a produir, o que no s’està produïnt actualment en cap país del món. En el cas espanyol, abordar la situació actual de l’acolliment residencial de menors requeriria un ampli estudi i no és el nostre objectiu. Mencionarem únicament que es calcula que l’any 2020 hi havia gairebé 17.000 menors a Espanya en aquesta situació (Poole et al., 2022), i que un informe del Defensor del Poble andalús de 2018 mencionava deficiències en els centres d’acolliment de la Comunitat, com manca d’especialització del personal i escassetat dels mitjans econòmics (Defensor del Menor de Andalucía, 2018). A Catalunya, segons un estudi de 2014, els infants tutelats pel sistema de protecció presenten taxes de victimització més altes en totes les seves formes que la mostra comunitària, especialment per part dels cuidadors (Pereda et al., 2014).

Pensem, en conseqüència, que no és aconsellable definir aquesta victimització amb base en una característica que impedeixi reconèixer a les persones que la pateixin la seva condició de víctimes actuals o futures. Considerem més adequada l’expressió *victimització total infantil* per referir-nos al conjunt d’experiències victimitzants sofertes en una institució que es podria definir com a institució total. Els efectes negatius d’un temps perllongat d’institucionalització són mencionats per diversos autors (per exemple, Janin (2002), Sánchez-Sandoval i Palacios (2012) i Knefel i Lueger-Schuster (2013)). Segons això, la victimització institucional infantil seria un continu que tindria a un extrem la victimització dins d’una institució en règim obert i en l’altre la victimització en internament en una institució total des del naixement fins a l’edat adulta.

Imatge VIII.4: Continu de la victimització institucional infantil

(Font: elaboració pròpia)

1.3. Sobre l'objectiu segon: efectes de la victimització en les persones afectades

La classificació que hem fet dels relats dels participants facilita també veure que les afectacions descrites coincideixen amb les que la recerca atribueix a la que hem anomenat victimització total infantil, com a conjunt d'experiències victimitzants de diversos tipus en internament. En remarcarem alguns aspectes.

Els efectes que mencionen els entrevistats començaven a fer-se notoris, com també ha establert la recerca prèvia, des de la mateixa infància. En aquest context, les circumstàncies anteriors a la institucionalització no poden ser negligides. De fet, la polivictimització (Finkelhor et al., 2011; Pereda, 2019) es relaciona amb ansietat i depressió (Guerra et al., 2016), aspectes que mencionen els participants. Pel que fa a la institucionalització pròpiament dita, diversos autors la relacionen amb un descens de les habilitats cognitives i lingüístiques, així com un inferior rendiment acadèmic (Petersen et al., 2014; Sánchez-Sandoval i Palacios, 2012; Deambrosio et al., 2017), que també manifesten els entrevistats. És important destacar que a la Maternitat hi havia plena consciència de les conseqüències de la institucionalització, com ho demostren els informes mèdics que parlen d'un "retraso ambiental reversible" en els infants (veure imatge [VI.57](#)), o l'informe de l'assistent social que parla d'"institucionalismo" (veure imatge [VI.58](#)) i l'informe de la comissió de sanitat parlant de la "neurosis institucional" que també hem mencionat al Capítol VI. Això no va impedir, com hem vist, el trasllat dels infants provinents de la Maternitat que mostraven pitjors habilitats d'aprenentatge a un centre per a infants deficientes si no superaven el test obligatori en passar al nou centre de Can Frares, ja dins del recinte Mundet.

Una altra de les característiques que es mencionen dels infants institucionalitzats, apart de les dificultats d'aprenentatge, és l'ús de la violència, que com es veu en el nostre cas es va traslladar a la relació entre els interns i que segons alguns participants els ha acompanyat fins a l'edat adulta, tot i que segons diuen han aconseguit moderar-se amb el temps. Sembla confirmar-se que, com afirmen Polnay et al. (1996) els problemes emocionals i

comportamentals s'agreguen dins d'un entorn institucional. La manca de regulació afectiva i de comportament, així com l'agressivitat associades a la descurança també són mencionades per diversos autors (per exemple, Spratt et al. (2012), Petersen et al. (2014) i DePanfilis (2016)). La manca d'atenció i afecte pot haver causat la dependència emocional que la majoria d'entrevistats manifesten tenir (molts d'ells fan teràpia i han après a reconèixer aquesta característica). Els problemes de relació també són habituals, ja que són persones que no tenen patrons clars de relació i de transmissió d'afecte. A més, l'educació sexual deficient va provocar problemes de relació posterior, com manifesten les participants, ja que s'educava a les noies en la desconfiança als nois però no se'ls donava més informació (de Dios, 2014). Els que han tingut fills s'esforcen a donar-los l'atenció que ells no van rebre, però en canvi M. Carmen no n'ha volgut tenir per por a no ser capaç d'estimar-los.

Cal remarcar el sentiment d'abandonament que comparteixen tots els participants -especialment els adoptats- per l'absència de la mare biològica, cosa que ens remet a les consideracions fetes en el [Capítol II](#) sobre l'abandonament i la importància de construir la pròpia identitat. D'altra banda, l'actitud dels infants que, malgrat rebre la visita de la mare, la denigraven i es reien d'ella, es pot relacionar amb una actitud defensiva davant de l'abandonament, com descriu Bowlby (1980). L'autor també menciona la major importància que els infants institucionalitzats podien concedir als regals que portaven els visitants que als propis visitants (Bowlby, 1969) i que algun dels entrevistats menciona. La desregulació afectiva determinava actituds com la que descriuen Tizard i Tizard (1974), que podien anar de la total indiferència dels infants a voler estar sempre a prop de qualsevol que semblés mostrar-los interès, com manifesten haver fet alguns entrevistats. Molts dels participants parlen d'addicció al tabac. D'altres també mencionen una certa compulsió consistent a menjar o beure en grans quantitats. Recordem que Miller (1985) associa alguns casos d'addicció al dol per la mare absent.

Dos dels participants mencionen explícitament patir o haver patit depressió, amb la qual Carlos conviu diàriament, acompanyada de pensaments suïcides. Com mencionen Price-Robertson et al. (2013), el risc de tenir depressió als 23 o 24 anys és 3 vegades més gran si la persona ha patit tres o més tipus de

victimització durant la infantesa, com és el cas dels entrevistats. Tot i que cap dels participants no ha manifestat haver intentat el suïcidi, dos admeten que hi han pensat (Carlos, com hem vist, diu que hi pensa sovint des dels 17 anys). El suïcidi en casos de destrucció de l'autoconfiança i l'autoestima també es menciona com a possible efecte de l'abús institucional (Tinland et al., 2018; Delirrooyfard et al., 2022). Recordem que autors com Norman et al. (2012) també relacionen els intents de suïcidi amb la descurança, que com hem vist forma part del quadre de victimització dels entrevistats. Com a màxima expressió de la descurança trobem la mort de la víctima, (M. G. Smith i Fong, 2004) i hem vist que efectivament la mortalitat a la Maternitat era molt superior a la mitjana poblacional.

Dos dels participants han estat diagnosticats d'esquizofrènia, tot i que en un dels casos no ha estat confirmada en diagnòstics posteriors. L'esquizofrènia, segons remarca Murillo (2020) pot ser un dels efectes de l'abús sexual infantil, que es produeix quan l'infant detecta que la victimització experimentada prové dels qui haurien de proporcionar-li cura i afecte (fenomen que l'autor anomena "confusió"). En el nostre cas s'ha trobat també la situació que anomena "encanteri", en què les víctimes queden sotmeses a un tipus de seducció que disminueix la seva resistència, i que es produïa quan, segons expliquen els entrevistats, els abusos es produïen sota una aparença d'actitud sol·lícita per part dels religiosos, en un context on els infants estaven especialment necessitats d'afecte. L'asimetria de poder que menciona, entre d'altres autors, Finkelhor (1994) es posa clarament de manifest en aquest cas.

Cal destacar com el fet de la institucionalització va contribuir a empitjorar les relacions entre progenitors i fills, ja que aquests últims manifesten incomprensió i ressentiment pel fet d'haver estat interns, i en ocasions no han tingut prou confiança com per explicar a la família els abusos soferts. Alguns entrevistats manifesten fins i tot que han trigat a recuperar records de la seva vida a la Maternitat, i Juan Carlos explica dos records difícils d'interpretar que ell té per certs però semblen estar revelant un tipus d'experiència diferent a la que descriu.

Els qui van ser infants adoptats van estar inicialment en la mateixa situació que la resta de participants, però la institucionalització va ser més curta en el temps.

Això no vol dir que no en guardin cap empremta: per exemple, van viure situacions com la de passar malalties (alguns expliquen que van tenir otitis als pocs mesos, i d'altres problemes intestinals) sols al bressol, sense cap mostra d'afecte. Els participants que manifesten un millor estat de salut física i mental són els qui van passar menys temps a la institució i al mateix temps van rebre millor tracte dels pares adoptius, cosa que confirma la recerca prèvia en aquest sentit (Blakemore et al., 2017; Sherr et al., 2017). En els participants adoptats, per exemple, hem identificat la preocupació per l'herència genètica que mencionen Mesa-Gresa i Moya-Albiol (2011) i la por dels pares adoptius al fet que els fills investiguin sobre el seu origen (San Martino, 2014). Tot i això, en contacte amb un entorn social favorable, els efectes no han estat els mateixos en els subjectes adoptats que en aquells que van continuar institucionalitzats, ja que en aquests últims van perdurar els abusos. La situació dels qui van rebre violència física i psicològica per part dels pares adoptius també és greu, i de fet com hem vist descriuen afectacions diverses, però en internament s'hi afegeixen les característiques pròpies de la victimització total com el tancament, l'aïllament, la despersonalització i la soledat.

Diversos dels nostres participants han revelat victimització durant l'edat adulta, tot i que els seus períodes d'institucionalització han estat diferents. Segons els seus relats sembla, però, que les pitjors experiències durant la vida adulta les van viure els companys que estaven més sols i per tant van passar més temps institucionalitzats, cosa que sembla confirmar la relació que mencionen alguns autors (Lueger-Schuster et al., 2015; Puente, 2021) segons la qual la victimització en època adulta és freqüent en les persones que han passat la major part de la seva vida institucionalitzades.

L'existència d'una xarxa social de suport, com els mateixos participants reconeixen, va ser essencial per poder trobar una feina i construir la seva vida fora de la institució. En el cas dels adoptats els va permetre portar una vida que la majoria qualifiquen de feliç i plena, mentre que els no adoptats conviuen amb els efectes de la institucionalització, tot i que alguns, com Cándido, han tingut fortaleces personals que han resultat fonamentals per superar moltes de les dificultats sorgides al llarg de la vida. La xarxa social de suport és un factor de protecció que es menciona de manera recurrent en molts àmbits de la recerca

victimològica, per exemple en la violència de parella (*dating violence*) (Holt i Espelage, 2005), la violència física contra les dones (Bybee i Sullivan, 2005) la victimització infantil en general (Andreu, 2016), la victimització infantil entre iguals (Yubero et al., 2010) o els abusos sexuals en el si de l'Església (Ibáñez, 2015). Hem vist que Castaño et al. (2018) remarquen la importància del suport social en absència dels progenitors, aspecte que hem constatat. En el nostre cas, a més, es confirmen els factors que identificaven Perry et al (2006) com a moduladors dels efectes de la victimització institucional infantil: fortaleces individuals durant la infància, el tipus de trauma experimentat en l'internament i el suport obtingut després d'abandonar la institució.

1.4. El franquisme

Alguns dels participants vinculen estretament la victimització soferta amb el franquisme. Hem vist, però, que les seves experiències coincideixen amb les d'altre víctimes d'arreu del món, en contextos i èpoques molt diferents¹⁵¹, cosa que no deixa de cridar l'atenció des del punt de vista de la recerca. Quin paper, doncs, juga el franquisme en el nostre cas?

Potser la manera més directa d'abordar la qüestió és intentar eliminar el "factor franquista" i pensar si la victimització institucional que hem constatat s'hauria produït igualment. Tant la nostra recerca com els estudis previs fan que no poguem descartar que es produís una victimització institucional, com en d'altres països, basada en l'asimetria de poder entre interns i curadors, i agreujada per possibles situacions de precarietat econòmica. El que sembla clar és que no s'hauria produït *el mateix tipus* de victimització institucional, ja que el franquisme va proporcionar un feixuc argumentari moral per a la repressió de les minories afectades i, a més, comptava amb el suport de l'Església i la impunitat de constituir una dictadura.

¹⁵¹ Recordem que la majoria de les fonts que utilitza Daly (2014) per caracteritzar la victimització es refereixen a Canadà i Austràlia, i que els fets coneguts abasten un lapse temporal que s'inicia durant la primera meitat del s. XX.

El fet d'estar situat en el tardofranquisme té una primera conseqüència immediata pel que fa a aquest estudi: la segona etapa de la Dictadura va deixar de banda aspectes de repressió més centrats en la motivació política i va adoptar una intensa càrrega moral. És precisament l'intent d'imposició dels valors morals del règim a tots els nivells que va motivar la perpetuació del desavantatge de les dones en molts aspectes de la seva vida i del seu desenvolupament com a persones, començant per un marc legal que legitimava la discriminació (recordem, per exemple, el tractament de l'adulteri o els avenços tardans en matèria de drets laborals). En aquest escenari, les mares solteres eren estigmatitzades per la seva condició i "contingudes" quan era possible en institucions on fossin capaces d'expiar els seus pecats.

Pel que fa als infants, la llei de 1958 sobre adopció, que havia estat reclamada durant molt de temps, era una eina que a priori tenia el propòsit de vetllar pel futur dels més necessitats o abandonats, però també va servir per transferir criatures des de les institucions (on podien haver estat allunyats intencionadament de les seves mares, com hem vist) a famílies benestants i, en tot cas, afins al règim, en processos sovint retribuïts que beneficiaven econòmicament a la institució de referència.

Malgrat alguns elements de dissidència que hem mencionat, sobretot a finals del franquisme, el gruix de l'Església es va mantenir alineat amb els valors de la Dictadura, ja que de fet n'era una de les fonts principals, amb aspectes tan característics com el seu rebuig de la contracepció, i gràcies al poder que se li va conferir va contribuir a la imposició del seu ordre moral, destinant gran part dels seus efectius a la cura i el control de les dones i dels infants, així com a la formació de les noves generacions, tinguessin o no aquests efectius la preparació adequada per assumir aquestes responsabilitats.

Al marge del panorama social i religiós de l'època, sembla que l'àmbit de la salut va experimentar una revifada primerenca durant el segon franquisme, i que alguns facultatius, genuïnament interessats pel benestar del malalt i amb independència de cap altre condicionant, començaven a treballar per trencar dinàmiques nocives, la reforma de les quals per part de l'Estat no s'havia encarat amb prou recursos econòmics -i, per tant, prou intenció real-, malgrat la

instauració del Seguro Obligatorio de Enfermedad (SOE). La profusió d'informes mèdics sobre mares gestants, parts i nounats a la Maternitat sembla avalar aquesta afirmació, malgrat que totes les dades apunten al fet que passat el puerperi els infants residents rebien poca atenció mèdica periòdica, fora de les malalties que poguessin contreure.

D'altra banda, la millora en l'alimentació que es va produir a Espanya durant aquesta època i els nous aires en el tractament de la discapacitat durant els anys seixanta no van arribar a la Maternitat ni a les Llars Mundet, que constituïen entorns en certa manera refractaris a aquestes millores, com passava en altres centres similars -recordem que N. M. Martín et al. (2016) feien aquesta mateixa reflexió sobre la Inclusa de Toledo- i que, fora de l'interès propagandístic, no es dotaven de gaire recursos econòmics.

Per tant, no podem dir que sense el franquisme no hi hauria hagut cap victimització institucional, però sí que no hauria tingut el caràcter de repressió moral que va tenir. Recordem que alguns autors, com Ruiz (2007) i Scanlon (1977) destaquen els avenços legals que la República havia aconseguit en favor de l'equiparació entre sexes. El règim franquista, amb el suport de l'Església, va provocar una reversió de molts avenços socials assolits durant l'època republicana que probablement haurien fomentat una educació basada en la llibertat de pensament i en una independència progressiva de la dona en la societat.

L'ideari franquista, doncs, va inspirar, fomentar i consentir el tipus de victimització descrita. Alguns dels participants que durant l'època treballaven a la Maternitat (i que mostren una certa afinitat amb el marc axiològic d'aquell moment) en tenen encara avui una visió totalment positiva i únicament destaquen el benefici que la institució, amb el funcionament que la caracteritzava, tenia per a la societat.

Un dels arguments que s'utilitzen més sovint a favor de l'internament benèfic en aquella època és que els infants i mares que acudien a la Maternitat estaven en una situació molt precària i gràcies al seu internament podien disposar d'un sostre i tenien garantida la manutenció. Pensem que la pregunta que cal fer-se no és si aquestes persones van millorar en algun aspecte una situació de pràctica indigència, sinó si la resposta que se'ls va donar era l'adequada. A la vista dels

relats dels participants podem afirmar que, en molts aspectes, no va ser així, i això és suficient perquè ens puguem plantejar, com a societat, quina resposta caldria donar a aquestes víctimes.

PART III. LA RESPOSTA A LES NECESSITATS DE LES VÍCTIMES

Same old story. What's the use of tears?

What's the use of praying if there's nobody who hears?

Herbert Kretzmer, 1985. En Boublil, A., i Schönberg, C. M. *Les Misérables* (musical).

CAPÍTOL IX. Les vies de resposta

En aquest capítol, vinculat al tercer objectiu de l'estudi, es valorarà quina resposta poden obtenir les víctimes a les seves necessitats de justícia i reparació. Per fer-ho, es tindran en compte les diferents opcions disponibles per a les víctimes i la seva viabilitat per oferir-los una resposta adequada a les seves necessitats. En primer lloc, analitzarem les característiques de la justícia convencional¹⁵² per a aquesta finalitat, i posteriorment les vies de tipus restauratiu. En aquest segon cas, estudiarem el desenvolupament de tres programes de reparació en l'àmbit internacional (al Canadà, Austràlia i Irlanda), que hem seleccionat perquè connecten en algun aspecte amb característiques de la victimització soferta pels nostres participants, tenint en compte la valoració posterior que en van fer les víctimes, i finalment valorarem les actuacions fetes en àmbit espanyol, tant en àmbit nacional com autonòmic, especialment la comissió del Defensor del Poble i la comissió del Parlament de Catalunya.

És important recordar que les víctimes que, per una o altra via, han buscat justícia i reparació són un col·lectiu molt heterogeni. En el cas d'Espanya, per exemple, la qüestió dels "nens robats del franquisme" és el que ha rebut més atenció, però el seu tractament no forma part dels objectius d'aquesta recerca. Tot i que les famílies d'infants perduts que hem entrevistat exemplifiquen, com hem dit, el sentiment d'indefensió dels ciutadans davant de les institucions i el seu funcionament, cal remarcar que ens centrarem en unes víctimes tradicionalment oblidades als efectes de resposta institucional: els infants i les mares que van estar residint tant a la Maternitat com a les Llars Mundet. Aquestes persones formen un grup nombrós que indubtablement va patir una victimització amb efectes molt negatius en les seves vides, les quals han quedat marcades per sempre. Malgrat tot, el focus mediàtic no s'hi ha dedicat; les seves experiències van quedar tancades dins de les institucions, van ser silenciades per les pròpies víctimes per por a les conseqüències i, a més, no tenen les connotacions de pànic moral que ha adquirit en la societat actual la figura de l'abús sexual infantil. Per això, després d'analitzar els diferents tipus de resposta

¹⁵² Fem servir el terme "convencional" per referir-nos a la justícia penal i civil.

que s'han elaborat fins al moment en àmbit internacional i nacional, proposarem un disseny de programa de reparació que inclogui aquestes víctimes, tenint en compte que -després del temps transcorregut- la rapidesa i l'eficàcia han de ser dos elements essencials de la resposta.

1. La justícia convencional. Prescripció i irretroactivitat

1.1. Àmbit internacional

Malgrat que, com hem vist, durant l'anomenat postfranquisme Espanya formava part de l'ONU, la Taula [II.1](#) mostra l'escàs nombre de tractats que Espanya havia ratificat en l'època estudiada. Pel que fa al Conveni relatiu a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament, clarament vulnerat, com hem vist, en la diferència d'accés a l'educació en funció del tipus d'alumne (intern o extern) i del seu sexe, la UNESCO estableix un procediment confidencial de comunicacions que busca una solució amistosa amb l'Estat incomplidor i que si n'examinem els requisits seria difícilment adaptable al cas, ja que entre d'altres coses se sol·licita que s'especifiqui si s'han exhaurit les vies de reclamació al país d'origen i també que la denúncia es faci en un temps "raonable" després dels fets¹⁵³. Si pensem en les "mecàniques", els convenis de l'OIT sobre treball forçat i discriminació en treball i ocupació no són invocables, ja que no s'instrumentava cap mena de contracte de treball entre les mares i la institució i, tot i que no disposem de dades, sembla que el mateix passava amb els nois que treballaven a l'hostaleria durant els estius. Addicionalment, les reclamacions, en el cas de treballadors, s'han de presentar a través d'organitzacions sindicals¹⁵⁴, cosa que resulta inviable en aquest cas. Els drets reproductius de les dones, vulnerats a través de les pressions rebudes per abandonar els fills i allunyar-les d'ells, no van ser efectivament reconeguts per l'ONU fins a 1979 amb la CEDAW,

¹⁵³ Disponible a: <https://www.unesco.org/es/right-education/legal-action>.

¹⁵⁴ Disponible a: <https://guide-supervision.ilo.org/es/articulo-24/>.

que Espanya va ratificar el 1984. Per tant, malgrat el caràcter reprobable i victimitzador dels fets, no hi ha una base normativa que permeti iniciar una reclamació, com passa també amb els drets dels infants, reconeguts per la Convenció de 1989. D'altra banda, el Conveni Europeu de Drets Humans va ser ratificat per Espanya l'any 1979.

1.2. L'àmbit nacional: prescripció i irretroactivitat.

La victimització total que hem constatat és, en realitat, un conjunt de vulneracions dels drets individuals, alguna de les quals estava tipificada ja com a delicte en el moment de la comissió, com els abusos sexuals a infants (capítol III del Títol IX del CP). Malgrat això, en tots els casos els delictes estarien prescrits, perquè el període de prescripció més llarg que preveia el CP de l'època eren 20 anys (art. 113 CP). Aquí hauríem de deixar de considerar com a viable el recurs de les víctimes a la via penal. Queda oberta la discussió sobre la possible aplicació del tipus de delicte de lesa humanitat, atribuïble sobretot a les desaparicions forçades d'infants i no del tot aliè a les circumstàncies vitals de les mares solteres i infants interns que hem vist. L'Estatut de la Cort Penal Internacional considera aquest delicte com a imprescriptible, però qualificar de lesa humanitat les desaparicions forçades tampoc no permetria incoar processos penals a l'Estat espanyol, ja que donada la ratificació del Tractat de Roma l'any 2000 i la inclusió d'aquest delicte al CP en la reforma introduïda per la LO 15/2003 (art. 607 bis), fer-ho implicaria una aplicació retroactiva del dret penal en perjudici dels possibles responsables. Si el principi d'irretroactivitat de la llei penal *contra reo* és inamovible, podem plantejar-nos quins beneficis podria tenir el fet de declarar imprescriptibles alguns delictes, com sol·liciten algunes víctimes.

En primer lloc, la decisió que caldria prendre és quins delictes s'haurien de qualificar com a imprescriptibles. Si ens cenyíssim a l'abús sexual infantil estaríem deixant de banda altres víctimes que podrien patir efectes igualment greus a causa de la seva victimització (recordem que considerem l'abús total infantil un fenomen que pot tornar a produir-se i que incorpora tipus de

victimització diverses). D'altra banda, pel principi d'irretroactivitat, la imprescriptibilitat dels delictes que fossin seleccionats només operaria a partir del moment en què entrés en vigor la norma, per tant no és una resposta a les víctimes que ja han de conviure amb els efectes negatius de la seva experiència.

Els terminis de prescripció establerts avui per als delictes d'abús infantil, donada la major conscienciació social i visibilització, són amplis: comencen a computar des del moment en què la víctima compleix 35 anys d'edat (art. 132.1 CP). Cal tenir en compte també que els victimaris poden haver mort quan hi hagi una eventual incoació del procediment, cosa que extingiria la responsabilitat penal ex art. 130.1 CP. La imprescriptibilitat representaria una esquerda en el principi de seguretat jurídica. És molt important, doncs, valorar si aquesta esquerda pot arribar a ser d'alguna manera compensada pel benefici social obtingut en forma de reparació a les víctimes (que en tot cas serien víctimes de casos esdevinguts en el futur). L'acció civil, d'altra banda, és imprescriptible sempre i quan s'hagi iniciat prèviament un procés penal (també si ha acabat en un sobreseïment) però sense procés penal previ el període de prescripció de l'acció civil personal és de 5 anys des dels fets (art. 1964 CC). D'altra banda, les despeses elevades dels procediments civils poden resultar dissuasives per a moltes víctimes.

Parlarem ara breument de la Llei d'Amnistia de 1977, que com veurem ha tingut repercussions en l'accés de les víctimes al sistema de justícia penal.

1.3. La Llei d'Amnistia de 1977

La justícia transicional, entesa com a instrument de reconciliació social, admet diversos models, com el càstig penal als victimaris, l'oblit del passat i també la instrumentació de processos restauratius en què s'intentin satisfer les necessitats de les víctimes. A la pràctica, els models no es presenten de manera pura, i depenen molt dels objectius que es volen aconseguir. Cal estar alerta, però, amb aquests objectius. Per exemple, la pacificació no implica necessàriament una reconciliació, que es un requisit fonamental per a l'èxit del procediment. Així, en el cas d'Espanya, la urgència d'intentar assegurar la no-

repetició, la manca de maduresa política de la ciutadania i la depuració inexistent del poder judicial van afavorir que tirés endavant la que va acabar sent una amnistia dels crims comesos per ambdós bàndols. Aquest, que hagués hagut de ser un primer pas per a la reconciliació, es va convertir en l'única mesura estatal (Mastromarino, 2016). Tot i que l'amnistia pot ser una eina molt valuosa per al manteniment de la pau en un territori (Malarino, 2013), en el cas d'Espanya la Llei 46/1977, de 15 d'octubre, d'Amnistia va optar per un model que volia introduir un oblit general de tot el passat amb l'afegit d'alguns beneficis econòmics, que va impedir a les víctimes del franquisme obtenir una adequada reparació moral. Com a conseqüència, la tensió social i ideològica dins del país ha continuat (Cuesta, 2007; Mastromarino, 2016). Certament, és difícil parlar d'un oblit guaridor quan una de les parts no sap on estan inhumats els seus familiars, per exemple.

La disposició addicional divuitena de la Llei 4/1990, de 29 de juny, de Pressupostos Generals de l'Estat per a 1990, com complement de la Llei d'Amnistia, establia indemnitzacions per a les persones que havien lluitat en les files republicanes i havien estat empresonades durant la guerra o el règim franquista. Si aquestes persones havien mort o no estaven en plenes facultats mentals o físiques, les seves vídues, mares i fills podien sol·licitar la indemnització. Malauradament, en molts d'aquests casos no hi havia documents probatoris, que es requerien per presentar la sol·licitud, i les dones van intentar suplir aquest buit amb documents personals com mapes, fotografies o dibuixos, i escrivint llargues cartes on procuraven traslladar al paper tot allò que havien escoltat de viva veu als seus marits (Sierra, 2018).

L'any 2009, el Comitè de Drets Humans de la ONU (CDH) va respondre al 5è informe espanyol sobre la Llei d'Amnistia, afirmant que aquesta llei era incompatible amb l'article 14.7 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDCP) de 1966. Va reiterar el seu punt de vista sobre la qüestió l'any 2015, en la seva resposta al sisè informe espanyol, afirmant que la Llei d'Amnistia impedia la investigació de les violacions de drets humans del passat, especialment la tortura, desaparicions forçades i execucions sumàries. El comitè recomana que l'Estat revisi el seu marc legislatiu per a una cerca efectiva que condueixi a

l'exhumació i identificació de les persones desaparegudes. També ha de permetre l'accés als arxius de l'Estat que siguin necessaris per a la investigació (Vázquez, 2019).

Ranz (2018) exposa que la Llei d'Amnistia és una de les raons (juntament amb d'altres com la prescripció i la impossibilitat de jutjar penalment els autors) que s'argumenten per arxivar casos relacionats amb crims el franquisme. Afirmar que aquesta llei serveix d'empara als torturadors i s'utilitza com a excusa per impedir les exhumacions de les víctimes. Altres autors, com Izquierdo (2021) i Rivera (2022), opinen que la Llei d'Amnistia no és en realitat l'impediment. Rivera apunta a una manca de voluntat política d'esbrinar la veritat, que és un objectiu que cap llei d'amnistia no ha d'obstaculitzar, i Izquierdo assegura que, malgrat que la llei es pugui fer servir com a argument, és sempre de manera addicional, ja que l'autèntic fre ve donat pels principis d'irretroactivitat del Dret Penal i la prescripció dels delictes, i per tant derogar la llei no serviria de res.

La complexitat de la situació deixa veure fins a quin punt el recurs a la justícia convencional resulta poc apropiat per a les característiques dels casos estudiats. En àmbit penal, la incoació dels procediments, la identificació i el processament dels possibles autors constitueixen un procés que, si es dona, pot tenir un resultat tan incert com generador de victimització secundària, dependent de moltes circumstàncies alienes als propis fets i als propis actors que hi van intervenir, com la salut dels victimaris -que ja tindran una edat avançada- o la perseguibilitat de les accions involucrades, fins i tot comptant amb una disposició totalment favorable del poder judicial. Les possibilitats de perseguir els crims del franquisme disminueixen a mesura que passa el temps (Tamarit, 2012).

2. La justícia transicional i la justícia restaurativa

Allà on la justícia ordinària no pot arribar, les opcions de justícia restaurativa, com a mitjà que coneix i reconeix les necessitats de les víctimes i crea un marc de

trobada amb els autors per donar-hi resposta, són més que necessàries. Els participants, com hem vist, demanen respostes que tenen molt a veure amb sensacions personals de menysteniment i de negació o minimització de la seva experiència, ja que partim d'una situació d'agressió unilateral en què no es pot parlar pròpiament de conflicte entre dues parts, i en què cal gestionar una reclamació de justícia sense causar victimització secundària (Tamarit, 2012). La justícia restaurativa aporta un component de flexibilitat molt important a l'hora de dissenyar una resposta per a les víctimes, ja que es pot adreçar a necessitats particulars de grups específics. Quedaria subjecta, en tot cas, a disponibilitats financeres i prioritats del programa resultant (*Law Commission of Canada, 2000*).

La Recomanació CM/Rec(2018)8 del Consell d'Europa en matèria de justícia restaurativa penal afirma que *“Restorative justice (...) enables those harmed by crime, and those responsible for that harm, if they freely consent, to participate actively in the resolution of matters arising from the offence”* (Appendix, II.3). Aquest concepte no estableix un marc de condicions inamovible. Per exemple, i malgrat que el diàleg entre les parts és un element central i especialment valorat del marc restauratiu, la flexibilitat del model permet que s'estableixin procediments restauratius entre víctima i ofensor en què la compensació estigui determinada per aquest últim, sense participació de la víctima. Aquí cal destacar, com afirma Tamarit (2020) que considerar qualsevol acció a favor de la víctima com a restaurativa és un error: cal que es doni l'efecte de resposta a les necessitats dels afectats i que s'entengui com un acte de responsabilitat social, institucional, o d'ambdues parts.

2.1. Precedents internacionals: Canadà, Austràlia i Irlanda

Les comissions d'investigació d'abús institucional infantil s'han anat succeint des de finals del s. XIX en diversos països, amb focus en aspectes ben diferents segons l'època. Així, es va passar de voler evitar l'abús físic, els maltractaments i la insalubritat a prioritzar la lluita contra l'abús sexual (Daly, 2014). A continuació veurem alguns exemples d'allò que s'ha fet fins ara per donar una resposta a la

victimització institucional i total infantil, en valorarem la idoneïtat en funció de les dades obtingudes en aquesta recerca, i proposarem possibles millores que, com a societat, no ens podem deixar de plantejar. D'entre el gran nombre de casos existents, se n'han triat tres que connecten de manera específica amb aquest estudi: el cas *Grandview*, al Canadà, en què les víctimes eren noies, el cas de les *Magdalene Laundries* a Irlanda, que també involucra mares i infants, i que a més va instaurar-se en un país que, com Espanya, està profundament marcat per l'Església catòlica, i la *Royal Commission* australiana, el programa més ambiciós fins al moment pel que fa a l'abast, adreçat a un gran nombre de víctimes i d'institucions de tot el país. Veurem, a partir d'una revisió bibliogràfica, fins a quin punt aquests programes van assolir l'objectiu que s'havien fixat, i sobretot quines van ser les raons d'aquest nivell d'assoliment.

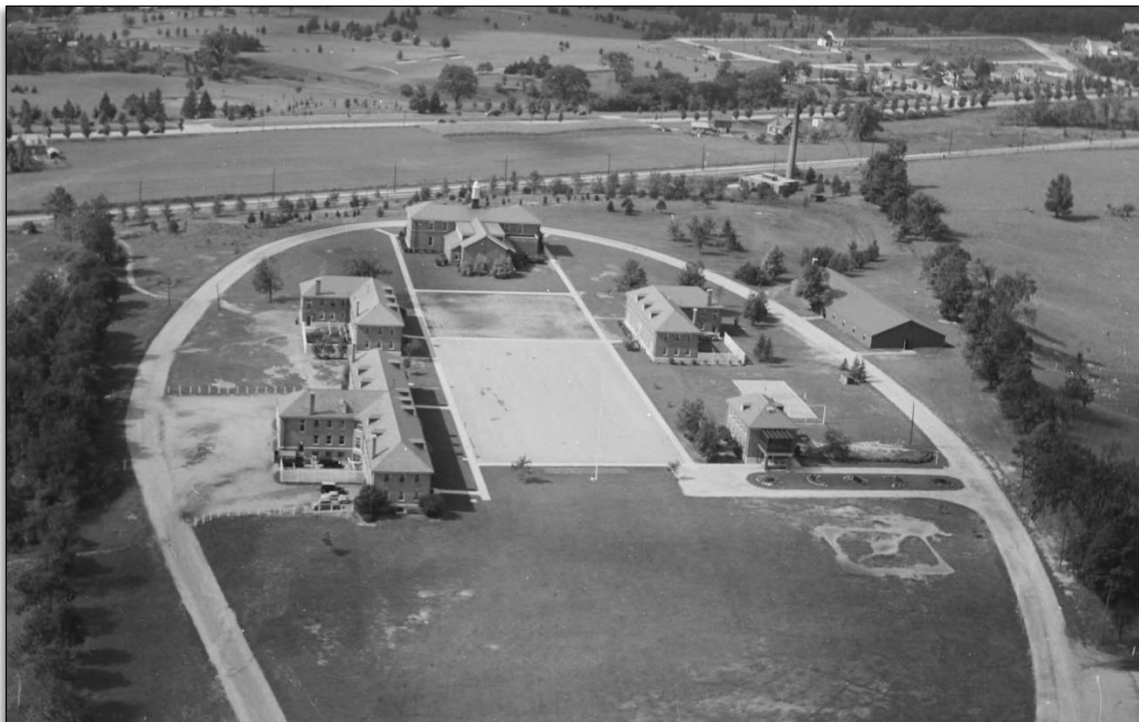
2.1.1. Canadà: Ontario Grandview training school for girls

2.1.1.1. Antecedents i Comissió

L'*Ontario Grandview Training School for Girls* depenia de l'Estat i va estar activa de 1932 a 1976. S'hi allotjaven una mitjana de 120 noies cada any, algunes d'elles aborígens, i tenia una característica específica: l'existència d'unes instal·lacions de seguretat conegudes com a *Churchill House*, en funcionament a partir de 1960, vigilades per guardes masculins i on aproximadament un terç de les residents estava complint un càstig per algun motiu. Les internes tenien entre 12 i 18 anys, i estaven a càrrec de l'Estat perquè els pares n'havien perdut la custòdia. Eren criatures marginades; algunes d'elles qualificades com a promíscues o conflictives, i havien estat estigmatitzades pel sistema de justícia juvenil pel fet de pertànyer a classes socials desfavorides, cosa que les feia ser considerades com a intel·lectualment inferiors, sense habilitats socials i incapaces tant de governar la seva vida com d'agrair les accions en nom d'allò que es considerava "el seu interès superior" (Shea, 1999). Segons sembla, els abusos van tenir lloc majoritàriament en el període que va des de meitat dels

anys seixanta (sobretot a partir de la inauguració de *Churchill House*) fins a principis dels anys setanta. Les denúncies per abusos, comesos sobretot pel personal masculí però també pel femení i per algunes companyes, van fer que finalment l'escola tanqués el 1976. La investigació que es va fer en aquell moment va ser de tipus administratiu, no policial, i no hi va haver cap acció legal (Daly, 2014).

Imatge IX.1: Vista aèria de les *Grandview Schools* a Ontario, cap a 1953

(Font: https://en.wikipedia.org/wiki/Grandview_Training_School_for_Girls; domini públic)

L'any 1991, un psicòleg que tractava dues de les víctimes per separat, les va presentar tot aconsellant-los que expliquessin la seva experiència d'abusos públicament. Ho van fer i també van animar altres víctimes a contactar la policia o el Govern provincial sobre els fets. Les investigacions policials van començar a meitat de 1991 i es van iniciar cinc procediments legals, que van acabar amb dues condemnes l'any 1998. El 1992, mentre s'establia un programa de testimonis específic sobre el cas, un grup d'antigues residents van formar el *Grandview Survivors Support Group* (GSSG), que va disposar d'assessorament legal pagat per l'Estat i va arribar a tenir 200 membres (Daly, 2014). També l'any 1992 el Govern d'Ontario va decidir iniciar un procediment de tipus restauratiu i van començar les reunions entre el GSSG, representants del Govern i els

advocats corresponents. Es va acordar el nomenament de 6 dones que formarien part de la Comissió d'Investigació, i que es van anar incorporant durant el procés. La majoria eren professionals del camp del dret; van rebre formació per tractar les participants i fer correctament les entrevistes. Una d'aquestes professionals era aborigen però es va incorporar tardanament, l'any 1996 (Graycar i Wangmann, 2007).

2.1.1.2. La investigació

El procediment seguit durant la investigació va ser molt més senzill que en la resta de casos que veurem, en part gràcies a que el nombre d'actors involucrat era reduït (un advocat del Govern negociant amb un del GSSG), i també va resultar eficient per a les dues parts quant a la despesa. La investigació es va centrar en entrevistes fetes a les víctimes, que havien de prometre dir la veritat. Durant la declaració es podia observar el comportament de les participants. Era important valorar la credibilitat dels relats, perquè el testimoni oral era el centre d'atenció del procés de validació de sol·licituds, però sense que les participants se sentissin qüestionades. La tasca no era fàcil, donada la sensibilitat del tema i el fet que parlar-ne podia provocar comportaments que indiquessin incomoditat però no necessàriament vinculats a una manca de sinceritat (Kaufman, 2002). Es va fer una compareixença per a cada sol·licitant, i les entrevistes es van conduir de manera informal i no contradictòria. En lloc de partir de la idea que les dones podien mentir, es va assumir que els abusos de *Grandview* havien tingut lloc, i a partir d'aquest punt es van fer curoses investigacions de cada sol·licitud (Graycar i Wangmann, 2007). Aquest caràcter no contradictori, que va evitar un component de victimització secundària, també va permetre al Govern d'Ontario instrumentar respostes ajustades a les necessitats individuals de les antigues residents, construint una combinació *ad hoc* de diversos elements de reparació.

Durant l'entrevista les dones podien anar acompanyades d'algú de la seva confiança, i durant l'etapa inicial també van assistir, en ocasions, un advocat tant de part del Govern com del GSSG que monitoraven el procés. Les entrevistes van ser confidencials i no es van enregistrar ni transcriure; només es van prendre notes que posteriorment van ser destruïdes. L'objectiu d'aquesta mesura,

segons es va argumentar, era obtenir un relat complet dels abusos de què altrament no s'hauria disposat i que era imprescindible per a l'avaluació. També per aquest motiu es permetia a les participants parlar lliurement, sense interrupcions. En tot cas, les entrevistadores podien fer preguntes addicionals per assegurar-se que tots els punts necessaris havien estat tractats i contestats. Les conductes descrites per les víctimes incloïen tocaments, ser observades pel personal masculí mentre es despullaven i es dutxaven, intercanvi de privilegis per favors sexuals, i violacions repetides i violentes, a vegades utilitzant instruments com pals d'escombra. També van mencionar agressions físiques de diversos tipus, cops de peu, al cap i a d'altres parts del cos, esgarrapades, talls i laceracions, escorcolls periòdics amb exàmens vaginals, ser obligades a lliurar els seus nadons en adopció, un ús excessiu i cruel de l'aïllament i la manca d'estimulació intel·lectual (Graycar i Wangmann, 2007).

2.1.1.3. L'informe final

L'acord final del cas *Grandview* va ser signat pel Govern d'Ontario i el GSSG el juny de 1994, i ratificat pel 80% de les 127 participants (Pearson et al., 2015). Segons hi figura explícitament, l'objectiu principal és *“to address the consequences of ‘abuse’ and ‘mistreatment’ as those terms are defined, of those who were actually resident at Grandview”* (Agreement between the Grandview Survivors Support Group and the Government of Ontario, 1994, p. 4), amb l'objectiu afegit de contribuir a canvis importants en el tractament de la violència cap als infants (Leach, 1998). La introducció a l'acord és força explícita:

This Agreement is based on a recognition that abuse or mistreatment as defined in this Agreement cannot be tolerated nor condoned. It is further based on a recognition that society has a direct responsibility to provide the support necessary to facilitate the healing process of survivors of sexual and institutionalized abuse, particularly when such abuse arises in the context of an institution housing children. It also recognizes the current individual-based solutions offered by the civil justice system are inadequate responses to institutionalized and sexual abuse. These problems are prevalent enough in our society so as to warrant a social based response

which seeks, ultimately, to facilitate the healing of survivors of such abuse and mistreatment (Agreement between the Grandview Survivors Support Group and the Government of Ontario, 1994, p. 3).

2.1.1.4. El programa restauratiu

L'acord signat incorporava un programa de reparació format per (Shea, 1999; Pearson et al., 2015):

1. Beneficis generals (per a tota la població):
 - a) Revisió dels terminis de prescripció dels delictes.
 - b) Iniciatives de recerca i memòria històrica (com la producció d'un vídeo i un manual escrit sobre les experiències viscudes, a més d'una avaluació sobre l'acord assolit).
2. Beneficis específics (per a les antigues internes, sense sol·licitud prèvia):
 - a) Una línia de telèfon de suport establerta pel Govern, que va estar activa durant 4 anys.
 - b) Eliminació gratuïta de tatuatges i cicatrius (un fons de 120.000 dòlars canadencs (CAD) per als tatuatges, i 50.000 CAD per a les cicatrius).
 - c) Una disculpa, que el Govern va fer l'any 1999, mitjançant un discurs del Fiscal General Jim Flaherty.
3. Beneficis individuals, per accedir als quals calia enviar una sol·licitud jurada i aportar documentació justificativa, a més d'una declaració d'haver comptat amb assessorament legal independent.

Les sol·licituds per als beneficis individuals eren valorades per l'*Elegibility and Implementation Committee* (EIC), un grup exclusivament format per tres dones, triades també entre el GSSG i el Govern. L'EIC traslladava tota la documentació (contrastada amb els arxius de l'Estat i altres dades com denúncies fetes a la policia) a una adjudicadora independent, que decidia sobre la indemnització

individual utilitzant l'escala que es mostra en la taula següent, que com es pot veure incloïa abusos sexuals, físics i psicològics.

Taula IX.1: Escala d'indemnitzacions en funció de la victimització soferta en el cas *Grandview*

Acts Alleged	Harm/Injury	Evidence/Proof	Award Range
Repeated serious sexual abuse (sexual intercourse anal or oral) & physical beating and threats.	Continuing harm resulting in serious dysfunction. Adjudicator applies standards set out in Agreement.	Possible: Medical, psychological, therapist, police reports, direct evidence of victim if credible, witnesses, documentary, conviction of perpetrator.	\$40,000 - \$60,000
Physical abuse involving hospitalisation with broken bones or serious internal injuries.	Harm sufficient to justify award must be demonstrated. Adjudicator applies standards set out in the Agreement.	Same as above.	\$20,000 - \$40,000 "mid range"
Isolated act of sexual intercourse, oral or anal sex or masturbation with threats or abuse of position of trust.	Harm sufficient to justify award must be demonstrated. Adjudicator applies standards set out in the Agreement.	Same as above.	\$20,000 - \$40,000 "mid range"
No physical interference – forms of "mistreatment" <i>i.e.</i> , cruel conduct that was prolonged and persistent. Confinement in segregation alone will not attract an award. Segregation may be justified in accordance with administrative authority. Abusive segregation cannot be.	Long term detrimental impact – conduct must not have been lawful or condoned. The nature of the harm will determine once proof of the acts are accepted whether a minimal recovery or a higher award.	Same as above.	\$3,000 on proof of acts of abuse or mistreatment. \$10,000 - \$20,000 where serious harm found by the adjudicator.

(Font: Law Commission of Canada, 2000)

Segons l'acord, l'adjudicador estava obligat a tenir en compte una sèrie de qüestions, incloent:

- a) Quant de temps va estar la demandant a la residència i quina edat tenia en el moment dels fets.
- b) Si es van presentar denúncies i, en cas afirmatiu, quan.
- c) Qui va cometre els actes i quina relació tenia amb la demandant.
- d) Quina va ser la freqüència, naturalesa i gravetat dels abusos i maltractaments, i si van ser accions aïllades o no.
- e) Quins van ser l'impacte i les conseqüències de l'abús, i quin tractament ha rebut la reclamant per les lesions identificades.
- f) Si la conducta era de naturalesa criminal, si es van presentar càrrecs penals i si hi va haver una condemna.
- g) Si la reclamant era resident de *Churchill House*.

El programa restauratiu va finalitzar el 1998, i l'Estat es va fer càrrec de la totalitat de les indemnitzacions: en total, 16,4 milions de CAD, amb una mitjana de 37.000 CAD (*Aboriginal affairs and Northern Development Canada*, 2017). Es van rebre 329 sol·licituds d'antigues residents¹⁵⁵, que van obtenir:

- a) Una indemnització pels danys soferts que cobria el maltractament i els abusos sexuals i físics, entre 3.000 CAD (per maltractament) i 60.000 CAD (per abús sexual greu i continuat) en funció de la taula mencionada.
- b) Un import addicional de 10.000 CAD per a tractaments dentals no coberts per cap assegurança.
- c) Un import addicional per a teràpia i assessorament fins a 10.000 CAD.
- d) Un import addicional per a tractament residencial (per exemple, per abús de substàncies) fins a 5.000 CAD.
- e) Subvenció per a cursos de formació o educació, i assessorament acadèmic i financer.

¹⁵⁵ Segons Daly (2014) no hi ha dades concretes sobre el nombre de validacions. L'*Aboriginal affairs and Northern Development Canada* (2017) parla de 134 beneficiàries del programa, tot i que no especifica si es refereix només als beneficis individuals.

- f) Un import addicional de fins a 3.000 CAD per als casos no coberts en les previsions anteriors.
- g) Una carta individual de reconeixement i disculpa, enviada pel Govern d'Ontario.

Per accedir a les indemnitzacions individuals, les participants van haver de signar una carta de renúncia a iniciar altres accions contra l'Estat (no contra perpetradors individuals). La decisió final es va comunicar mitjançant dos documents: un que tenia l'extensió d'una pàgina i que contenia la decisió pròpiament dita, dirigit a les dues parts (el GSSG i el Govern), i un altre que contenia les raons de la decisió, constava de 10 pàgines i estava adreçat principalment a la persona afectada. Aquest segon document proporcionava un resum de la història de la víctima, fent constar els abusos i les seves conseqüències, i feia una explicació el més clara possible de la manera com s'havia arribat a la decisió final sobre la indemnització en el cas concret, intentant no excedir-se en la descripció dels efectes negatius de la victimització. També es reconeixien aspectes que les víctimes havien explicat, encara que no fossin compensables, com els examen vaginals (Graycar i Wangmann, 2007). Cal destacar que molt poques de les indemnitzacions van ser atorgades a casos en què només hi havia hagut abús psicològic (Shea, 1999).

2.1.1.5. L'atenció a les víctimes

Entre juliol de 1996 i Març de 1997 es va efectuar una primera avaluació dels resultats de l'acord de *Grandview* per part de Deborah Leach que no està disponible però és mencionat per diverses fonts, entre elles Shea (1999), Graycar i Wangmann (2007), Daly (2014), i Pearson et al. (2015). Segons aquesta avaluació, de la qual no coneixem la magnitud de la mostra, les participants van valorar com a positiu en primer lloc el reconeixement de la responsabilitat per part del Govern (un 80%) i en segon la possibilitat de ser escoltades (un 44%). Quant a la indemnització, gairebé el 48% es van manifestar com a molt satisfetes i el 41% com a bastant satisfetes. De l'11% que van manifestar no estar gens satisfetes, els motius principals van ser la diferència

entre els imports adjudicats i els d'altres programes (una diferència més percebuda que real), i la sensació que la compensació econòmica obeïa a una necessitat de desfer-se ràpidament del problema. D'altra banda, la utilització d'una taula per determinar els imports de les indemnitzacions va crear malestars en forma d'enfrontaments entre les participants, perquè va instaurar una mena de jerarquia de danys (i en certa manera de víctimes), tot i que entenien que no hi havia altra manera de fer la valoració.

Amb independència del nivell de satisfacció -i això és molt important- el 87% de les participants van valorar positivament haver rebut per escrit una motivació de l'import de la indemnització que els corresponia. Un 70% de les dones van afirmar que l'acord les havia ajudat a curar ferides emocionals (Pearson et al., 2015).

Segons l'informe, l'ajuda econòmica per a teràpia va ser valorada molt positivament, tot i que hagués calgut més claredat quant a la seva durada, ja que en alguns casos les beneficiàries pensaven que continuaria durant més temps. El fons de contingència va ser utilitzat en un 53% dels casos per a qüestions relacionades amb la salut, i els imports destinats a formació i educació també van ser molt ben valorats, per ser portadors de beneficis permanents a llarg termini i perquè compensaven la situació de buit educatiu que patien les víctimes dins de la institució. El 80% de les participants van afirmar que els imports destinats a teràpia i a formació les van ajudar a fer canvis concrets en les seves vides, augmentar l'autoestima i ser capaces de planificar un futur millor, amb millors feines i més independència financera.

Taula IX.2: Utilització de les indemnitzacions econòmiques derivades de l'acord de *Grandview*

Benefit	Number using	Proportion Using
Therapy/counselling	123	92%
Tattoo removal	52	39%
Contingency fund	132	98%
Educational assistance	46	34%
Financial counselling	6	4%
Total using at least one benefit	134	100%

(Font: Pearson et al., 2015)

Malgrat que es van centrar en persones que havien patit abús sexual, invisibilitzant la resta de víctimes, Feldthusen et al. (2000) van fer un estudi comparatiu dels efectes terapèutics que havia representat l'accés de diverses víctimes a tres tipus de recursos: el *Criminal Injuries Compensation Board of Ontario* (CICB), la litigació civil i l'acord de *Grandview*. La mostra, això sí, era reduïda: un total de 87 persones, de les quals 26 corresponien a beneficiàries de *Grandview*, i el tipus de victimització també diferia (en el cas de *Grandview* era el que hem definit com una victimització total infantil, mentre que la resta podia haver-se produït en un règim obert). Els participants a l'estudi, en conjunt, van manifestar que la seva principal motivació per haver iniciat els procediments va ser "terapèutica" més que no pas econòmica. D'altra banda, tot i que els processos van ser emocionalment negatius per a la gran majoria de participants, un 85% de les víctimes de *Grandview* es van mostrar satisfetes amb el procediment d'investigació i adjudicació. Les entrevistes són una de les parts que aquestes víctimes van valorar més positivament, segurament a causa del caràcter professional de les entrevistadores i la formació específica que van rebre. També es va tenir cura de l'entorn en què tenien lloc les converses. Malgrat tot, algunes de les participants no s'hi van trobar còmodes del tot (Feldthusen et al., 2000).

Els imports de les indemnitzacions també són un aspecte interessant a considerar. Segons l'estudi, els litigants civils van obtenir entre 42.500 i 479.000 CAD, amb una mitjana d'uns 209.000 CAD, tot i que amb una mitjana de despeses legals de 20.000 CAD. Dues d'elles es van mostrar disconformes amb l'import obtingut. Les beneficiàries de *Grandview* que formaven part de la mostra havien obtingut totes 60.000 CAD, i les del CICB entre 5.000 i 10.000 CAD. Davant del 85% de satisfacció dels litigants civils, només un 34% de cadascun dels altres grups es van mostrar conformes amb l'import indemnitzat.

Les participants de *Grandview* van ser les que van declarar un menor sentiment de tancament, validació, empoderament o alleujament (un 35% davant d'un 44% de litigants civils i un 56% de les del CICB). També van ser el grup que van manifestar haver deixat el procés amb una perspectiva menys optimista de la vida, i malgrat això són el grup que més recomanaria a la resta de víctimes que seguissin el mateix procediment (un 50% davant d'un 42% de les participants del

CICB i un 27% de litigants civils). Feldthusen adverteix del risc de crear expectatives excessivament altes o fer massa èmfasi en l'aspecte guaridor del procediment, perquè això pot crear decepció en els participants.

Com a element addicional, les víctimes de *Grandview* també van valorar com a positiva la col·laboració en el documental "*Until someone listens*", l'any 1999, per contribuir a la prevenció social sobre l'abús institucional (*Law Commission of Canada, 2000*).

Es poden assenyalar diverses mancances en el tractament del cas *Grandview*. Una d'elles és el fet de no enregistrar les entrevistes i destruir les notes, cosa que representa una pèrdua d'informació molt valuosa per a la història del país i per a una possible recerca posterior, i està en conflicte amb la tasca preventiva social. Kaufman (2002) recomana buscar sempre un equilibri entre els diferents interessos perquè els fets no romanguin desconeguts. L'anonimització, per exemple, hauria eliminat els obstacles que es van adduir en el seu moment. D'altra banda, la poca representació de les dones aborígens al GSSG va fer que a l'escala de danys no es contemplés el racisme afegit que patien les dones aborígens, i això va perjudicar oferir una atenció adequada a les necessitats d'aquest col·lectiu (Graycar i Wangmann, 2007). El disseny de l'escala també és potencialment insuficient pel fet que implica una relació unívoca entre un tipus de victimització i els seus efectes en les víctimes, cosa que no es verifica en la realitat. Segons això, els criteris adoptats de naturalesa, severitat i durada de l'abús no serien suficients (Kaufman, 2002).

Un altre dels aspectes negatius va ser que les víctimes estaven obligades a fer tantes sol·licituds de disposició del fons addicional de 3.000 CAD com necessitats puntuals tinguessin fins a esgotar l'import total, cosa que podia ser farragosa perquè havien d'aportar cada vegada tota la documentació necessària (Daly, 2014). Tenint en compte que la millor experiència la van tenir en l'entrevista, per a una valoració més positiva del procediment hauria estat aconsellable reduir al màxim els tràmits administratius posteriors (Leach, 1998).

Malgrat que els imports corresponents a les indemnitzacions individuals no eren elevats i algunes víctimes van declarar que haurien hagut de rebre més diners (*Law Commission of Canada, 2000; Adjin-Tettey, 2007*), es va intentar

maximitzar la seva utilitat i, en aquest sentit, com s'ha vist per les opinions de les participants, es va aconseguir en part l'objectiu. De fet, *Grandview* és un dels programes més ben valorats per la *Law Commission of Canada* (LCC) (Daly, 2014).

La LCC conclou que involucrar les víctimes en el procés, o els seus representants si són moltes, és beneficiós per als programes, com ho demostra la satisfacció de les del cas *Grandview*, ja que d'aquesta manera els resultats tenen més probabilitats d'obtenir la seva validació. Un programa del tipus "ho prens o ho deixes" en què com a màxim s'hagin fet consultes amb les víctimes mai no serà percebut amb el mateix nivell de legitimitat ni de satisfacció. La LCC afirma també que no hi ha cap raó per la qual els danys emocionals i psicològics no puguin ser també compensats, igual que els físics i sexuals.

Even though non-financial benefits are usually offered for a broad range of harms, eligibility for a monetary award has almost always been limited to those who suffered physical or sexual abuse, or both – as in the Helpline Agreement and the Grandview Agreement. There is, of course, no necessary reason why this should continue to be the case, especially since courts themselves are beginning to recognise emotional and psychological harm as compensable (Law Commission of Canada, 2000, p. 311).

També és important que les persones afectades rebin assessorament financer quant als imports de la indemnització (per exemple, si els resulta més beneficiós acceptar una suma total o diferida), i sobre com administrar-la. La LCC fa, finalment, una afirmació molt important:

They [Canadians] also know that many infamous institutions have been closed. This might lead many to believe that institutional child abuse is largely a problem of the past. Because they lack information about, and a clear understanding of, the enduring and potentially cyclical effects of past abuse, Canadians are often unaware of the nature and scope of child abuse and maltreatment in today's institutions (Law Commission of Canada, 2000, p. 357).

El suport de la comunitat en general, com veurem també en cas d'Irlanda, és molt important per a les víctimes, que hi troben suport per tirar endavant. De l'acord de *Grandview* destaca la relativa rapidesa de mobilització de les afectades i el suport també ràpid per part de les institucions. És un exemple únic donat l'alt grau de participació de les víctimes al llarg del procés i en el disseny del programa, que queda reflectit en el contingut dels beneficis previstos, ja que va ser el GSSG que va determinar no només les necessitats de les afectades, sinó també les respostes que esperaven obtenir. Cal comptar, doncs, amb la participació d'organitzacions de víctimes, malgrat la seva possible manca de coneixements professionals i lògica manca de pràctica en aquestes negociacions, que en el cas *Grandview* es va suplir facilitant-los un representant legal (Leach, 1998). El resultat va ser un programa restauratiu centrat en les afectades, que reflecteix un coneixement femení sobre els abusos soferts, i que en la majoria de casos va aconseguir crear un entorn favorable per a les víctimes gràcies a la preparació de tot el personal involucrat (Graycar i Wangmann, 2007; Pearson et al., 2015). Però fins i tot en aquests casos els autors coincideixen en la gran importància del llenguatge, tant per facilitar a les víctimes el màxim d'informació com per construir expectatives ajustades a la realitat i, d'aquesta manera, prevenir sensacions de decepció creadores de victimització secundària (no es pot revertir el mal causat, i per tant no és aconsellable, per exemple, parlar de "healing package").

L'acord de *Grandview* es considera una de les iniciatives més avançades quant a esforç per entendre les necessitats de les víctimes i donar-los una resposta adequada (*Institute for Human Resource Development (IHRD)*, 1998), i continua sent un exemple innovador perquè va partir d'una concepció del dany més àmplia i més consistent amb els efectes d'una victimització institucional (Graycar i Wangmann, 2007) o, com hem l'hem definit nosaltres, una victimització total.

2.1.2. Austràlia: l' *Australian Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse* (2013-2017)

2.1.2.1. Antecedents i Comissió

L' *Australian Royal Commission into Institutional Response to Child Sexual Abuse* (d'ara endavant, també ARC) va estar precedida d'alguns programes restauratius de tipus paternalista adreçats a diversos col·lectius, com per exemple les poblacions indígenes, i que tradicionalment implicaven pagaments *ex gratia*, disculpes estatals molt restringides i cap assumpció de responsabilitat. En alguns casos s'havia obstruït la investigació de les denúncies de les víctimes (Gallen i Gleeson, 2018). El fenomen dels abusos sexuals, malgrat tot, ja havia tingut molt de ressò mediàtic, i de manera gairebé simultània amb l'ARC es van iniciar la *Victorian Parliament's 'Inquiry into the Handling of Child Abuse by Religious and Other Organisations*, que va començar les audiències el 19/10/2012, i una comissió d'investigació especial sobre denúncies referides a capellans pedòfils a New South Wales (Middleton et al., 2014). Les *Royal Commissions* tenen un gran prestigi dins de la *Commonwealth* i gaudeixen d'atributs específics, com independència, imparcialitat i poders d'investigació quasi-judicials. En aquest cas, a més, es va reformar la *Royal Commissions Act* de 1902 per incloure sessions privades amb les víctimes (Tjandra, 2022).

La creació de l'ARC es va anunciar el 12/11/2012 i la comissió la va establir formalment el 11/01/2013 la primera ministra Julia Gillard. Gillard temia que el procediment actués sobretot com a generador de victimització secundària, i sempre s'havia resistit a iniciar un projecte com aquell, però finalment va decidir que tindria més pes el seu poder terapèutic (Gleeson i Ring, 2020). Com a membres de la comissió es van anomenar 6 persones, que eren professionals de diversos àmbits, inclòs un anterior migrant¹⁵⁶, i un responsable: el jutge Peter McClellan del Tribunal Suprem, amb experiència en comissions d'investigació.

¹⁵⁶ Acabada la Segona Guerra Mundial i sobretot fins a finals dels anys seixanta, aproximadament 7.000 infants van ser traslladats des de Regne Unit a Austràlia, on van arribar amb promeses d'una vida millor però sovint van acabar internats en institucions i van ser víctimes d'abusos (<https://publications.parliament.uk/pa/cm199798/cmselect/cmhealth/755/75507.htm>).

Amb aquesta composició es volia posar en valor des del primer moment la participació de les víctimes i la necessitat de prioritzar les seves veus (Shilliday et al., 2023)¹⁵⁷. D'altra banda, per estructurar la seva tasca l'ARC va ampliar el concepte d'"institució". Sembla que en part aquesta decisió va ser deguda a les converses prèvies que la primera ministra va tenir amb el líder de l'Església catòlica australiana, el cardenal George Pell, que va intervenir perquè s'incloguessin altres institucions (Wright et al., 2017). L'àmbit de la comissió, doncs, comprenia tota institució privada, pública o no governamental que hagués estat relacionada amb els infants, incloent entre d'altres escoles, clubs esportius, orfenats i organitzacions religioses (Wright et al., 2017; Gleeson i Ring, 2020). La presència de l'Església catòlica era majoritària en els casos investigats, ja que encapçalava les denúncies per abusos sexuals (Middleton et al., 2014).

En contraposició amb el concepte ampliat d'"institució", i seguint la tendència que hem mencionat al [Capítol II](#), l'ARC va deixar clar des del començament que no es dedicaria a tots els infants que havien patit abús institucional, sinó només als que havien patit abús sexual, i això va fracturar la comunitat de víctimes. En la conferència de premsa en què es va anunciar la comissió no es van mencionar els abusos sexuals, segons Wright i Swain (2018) per l'estigma i el tabú que comportava, ja que s'assumeix que és l'abús més greu. En aquest sentit, Golding critica que, quan es parla de l'abús sexual com "*the core transgression of childhood innocence*", l'expressió "*core transgression*" significa, a la pràctica, "*only transgression*" (Golding, 2020, p. 4), en detriment de les necessitats dels qui havien sofert descurança i victimització física, psicològica i emocional.

Inicialment es va dotar la comissió amb 285 milions de dòlars australians (AUD) per a 4 anys. El termini es va estendre a desembre de 2017, amb 104 milions més de dotació (*Australian Royal Commission Into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*, 2014). Els tres pilars en què es va fonamentar l'ARC eren compareixences públiques, sessions privades i investigació i polítiques d'actuació (Wright i Swain, 2018; Gleeson i Ring, 2020). L'equip integrant de la

¹⁵⁷ Els autors canvien el qualificatiu "històric", referit a l'abús, per "no recent". Aquest concepte, però, continua allunyant el fenomen d'una possible realitat actual.

comissió va ser el mateix al llarg de tota la seva trajectòria, cosa que es considera un èxit d'estabilitat i continuïtat.

L'ARC ha estat fins ara la comissió més complexa i duradora d'Austràlia investigant la resposta de les institucions als abusos sexuals infantils, comparable amb la comissió Ryan irlandesa (Wright et al., 2017; Shilliday et al., 2023). En els seus inicis, va despertar escepticisme perquè l'experiència en aquest tipus d'iniciatives havia estat poc satisfactòria i l'ARC es considerava una maniobra de distracció més que no descobriria res de nou. Els més optimistes esperaven que la comissió arribés a conclusions aplicables a d'altres països i que al mateix temps es confirmessin altres investigacions prèvies. En tot cas, era positiu tornar a portar el tema a la primera línia de l'atenció pública, ja que el problema més gran en aquesta matèria no eren les difamacions o els possibles relats exagerats confeccionats per les víctimes, sinó l'ocultació per part de les institucions i la manca d'interès de la societat per conèixer la realitat dels fets (Middleton et al., 2014). Dones i infants són uns dels grups més vulnerables, i al mateix temps els menys creguts quan denuncien un abús. L'ARC havia de ser, doncs, una oportunitat històrica perquè molts d'ells parlessin per primera vegada de la seva experiència, en un món amb moltes més recursos, com el suport digital.

L'ARC tenia l'objectiu de fer recomanacions basades en informació que habitualment no estava disponible i que podria obtenir de primera mà, ja que apart del relat de les víctimes tenia el poder de demanar informació a les institucions, i això li va permetre tenir una visió més acurada del fenomen. Com a debilitats, la comissió havia de deixar d'existir acabat el seu mandat i no tenia cap poder coercitiu per obligar els governs (estatals i federal) a acceptar i implementar les seves recomanacions (Wright et al., 2017).

2.1.2.2. La investigació

Com hem dit, l'ARC va desenvolupar tres camps de treball principals: sessions privades per escoltar les víctimes, compareixences públiques per obtenir proves de casos concrets (ja que tenia poder per cridar testimonis i sol·licitar

documentació a les institucions) i investigacions més detallades orientades a inspirar noves polítiques generals en la matèria. També es van fer taules rodones i tallers (Simpson-Kilbane; 2020; Shilliday et al., 2023). Les diferents tasques van ser desenvolupades pels propis treballadors assignats a la comissió i investigadors tant australians com internacionals contractats especialment. El programa de recerca es va centrar en vuit àmbits principals: causes, prevenció, identificació, respostes institucionals, respostes governamentals, tractament i necessitats de suport, institucions d'interès i assegurant un impacte positiu (Mathews, 2017). Gran part de la investigació es va basar en la informació proporcionada per les víctimes en sessions d'una hora a una hora i mitja, tant en sessions privades com en les públiques. McPhillips (2018) destaca el respecte per les víctimes en totes les instàncies de la investigació, incloent protocols per evitar agreujar el trauma durant les declaracions tant públiques com privades, que evidenciava una perspectiva humanista i inclusiva, en contrast amb l'actitud de les institucions que s'estaven investigant.

Les sessions privades constitueixen la col·lecció més gran de relats d'abús sexual infantil recollits a Austràlia fins al moment (Wright et al., 2017). Unes 8.000 persones van comparèixer en privat i unes 1.000 van trametre testimoni escrit. Se'ls oferia una transcripció de la seva entrevista (*Australian Royal Commission Into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*, 2017). La comissió era conscient que explicar la seva experiència era difícil per a les víctimes (havien trigat 20 anys o més de mitjana a verbalitzar-la), i va sol·licitar l'assessorament de professionals i experts de la salut mental. També va desenvolupar protocols curosos per tractar amb les víctimes, amb l'ajut addicional de diversos grups de suport. Malgrat que van col·laborar molts advocats, es va evitar qualsevol procediment de tipus contradictori, i es va oferir assistència a les víctimes si decidien presentar una denúncia a la policia (Wright et al., 2017).

Es va decidir que les institucions que es mencionessin en les audiències privades no serien identificades en l'informe final. Cal tenir en compte que les sessions privades no es comptaven com a compareixences davant de l'ARC: la víctima no es considerava un testimoni que estigués aportant proves, ja que no declarava sota cap jurament ni promesa. El relat de la seva experiència, doncs, no podia servir de base per a cap reparació específica, tot i que evidentment

proporcionava informació i context als membres de la comissió. Va ser molt important aclarir aquest punt als participants, que malgrat tot van valorar positivament tenir l'oportunitat d'explicar-se, en alguns casos per primer cop. A més, durant les sessions privades les víctimes van poder fer suggeriments sobre accions que consideraven necessàries per ajudar-les a gestionar el trauma, i com a eines de prevenció en general (*Australian Royal Commission Into Institutional Responses to Child Sexual Abuse, 2017*; Tjandra, 2022). Els projectes de recerca efectuats (més de 100) van tenir molt en compte la informació obtinguda durant les sessions privades (Wright i Swain, 2018).

Les compareixences públiques van ser concebudes com a “*case studies*” (podria traduir-se com a “casos pràctics” o “estudis de casos judicials”) en què les proves es relacionaven amb abusos en una institució concreta o amb un nombre reduït d'institucions afins o connexes. Els participants que assistien a la compareixença pública podien ser repreguntats per les altres parts, i se'ls oferia assessorament jurídic gratuït. En la majoria de les sessions públiques les víctimes declaraven en primer lloc, segons Wright et al. (2017) per mostrar que el seu testimoni era un element central de l'ARC. Van ser escoltades, validades, i les seves recomanacions tingudes en compte, una característica molt rellevant de l'ARC respecte d'altres comissions (Wright et al., 2017).

En les sessions públiques van comparèixer 1.302 persones, de 134 institucions de tot el país. Els testimonis van ser anonimitzats quan calia per protegir la seva identitat, i excepte algun cas específic les persones difuntes o prèviament condemnades contra les quals hi havia al·legacions van ser anomenades a l'informe final (Gleeson i Ring, 2020). L'ARC va reservar 9 casos perquè les institucions que havien declarat inicialment exposessin les mesures i els canvis organitzacionals que havien implementat des de la primera compareixença (Wright et al., 2017).

El maig de 2017 ja s'havien dut a terme 6.706 sessions privades i 57 sessions públiques i s'havia completat un extens programa de recerca. La publicitat dels treballs es va considerar essencial. Es va fer una campanya de comunicació social important per fomentar la confiança i implicar la comunitat, que incloïa diversos discursos formals i aparicions no només als mitjans, sinó també davant

de grups culturals específics, persones sense llar o en institucions penitenciàries (Mathews, 2017). Al lloc web de l'ARC es van publicar 40 informes encarregats externament, i la pròpia comissió va publicar 11 articles sobre temes clau amb contribucions d'experts, a més de macroinformes com el que tracta la litigació civil i el que està centrat en la reparació, per poder iniciar reformes legals immediates. S'hi van compartir materials destinats al públic en general, es van emetre les compareixences públiques en directe i se'n van publicar les transcripcions (Gleeson i Ring, 2020). També es van confeccionar informes sobre qüestions rellevants abans de l'informe final, com l'anomenat *Working with children checks*¹⁵⁸, publicat el 2015 (Wright et al., 2017).

La recerca que es va desenvolupar en l'àmbit de l'ARC va contribuir de manera essencial al coneixement sobre l'abús sexual infantil i els seus impactes i al contingut de l'informe final. Al llarg de les sessions es va fer palès que els abusos sexuals infantils no eren un fenomen aïllat ni puntual, sinó una conseqüència pràcticament inevitable de l'estructura i el funcionament de les institucions investigades, profundament patriarcals i burocràtiques. Es van destacar pràctiques habituals en aquestes institucions com la desacreditació de les víctimes amb aïllament i càstig o el trasllat dels perpetradors, en el marc d'una cultura general d'ocultació i secretisme. El temps que triguen les víctimes a parlar de la seva victimització apareix en aquest context com una mesura del dany sofert, del sentiment de culpa que les institucions han aconseguit instaurar en elles i del seu nivell d'estigma (Goffman, 1963), que actua com a agent contaminant i creador d'una identitat deteriorada que cal mantenir aïllada de la resta de la societat (McPhillips, 2018).

2.1.2.3. L'informe final

Segons l'informe final de l'ARC, analitzades 6.875 sessions privades, el 32% dels abusos sexuals havien tingut lloc en institucions governamentals i el 59% en institucions religioses. D'aquests últims, el 62% corresponien a l'Església catòlica. El 70% dels denunciants eren homes, i l'edat mitjana de les víctimes en

¹⁵⁸ Disponible a: https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/sites/default/files/final_report_-_working_with_children_checks_report.pdf

el moment dels fets estava al voltant dels 10 anys (*Australian Royal Commission Into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*, 2017). De les persones que van denunciar abusos sexuals en institucions religioses, en el 51% dels casos l'autor va ser un religiós, i en el 22% un professor laic (McClellan, 2017). El poder espiritual que representa la imatge del religiós i el context en què tenen lloc els fets n'és un dels motius, amb un procediment de seducció implícit que condueix a l'abús (Mathews, 2017). S'hi afegeix l'autoconcepte dels perpetradors com a representants de Déu, i la por de les persones afectades a ser castigades per Déu si revelaven els abusos, ja que la idea subjacent, donada l'existència del celibat, era que els possibles contactes sexuals tenien lloc per culpa de la víctima, que actuava com a agent provocador (Doyle, 2017).

L'estudi dels diversos casos va revelar aspectes que també s'havien posat de manifest en altres investigacions tant locals com internacionals, com una cultura organitzacional corrupta, que recorria a l'ocultament per preservar la reputació institucional, una absència de protocols de protecció dels infants, la manca de formació dels treballadors i dels propis infants sobre abús sexual i, al mateix temps, el fet de permetre que els ofensors continuessin tenint accés a les criatures, a vegades traslladant-los de centre i facilitant la perpetuació del problema en lloc de prioritzar el benestar dels infants (Mathews, 2017; Gleeson i Ring, 2020).

Amb aquesta base, l'informe final de l'ARC, format per 17 volums, va incorporar més de 400 recomanacions per evitar l'abús sexual infantil institucional i saber respondre millor quan tingués lloc. Algunes es referien a canvis en la legislació civil i penal i d'altres proposaven mesures per millorar la política de seguretat sobre l'estada dels nens a les institucions. També es feien recomanacions quant al funcionament d'institucions específiques (McPhillips, 2020; Shilliday et al., 2023). Tenint en compte que l'Església catòlica ha seguit històricament el patró que hem descrit d'ocultació i negació dels abusos sexuals a infants, Doyle (2017) planteja si ha canviat res en el nucli dur de la institució, malgrat veus individuals disposades a enfrontar el problema. De fet, els canvis recomanats per l'ARC poden ser vistos per l'Església com un atemptat a la seva sobirania. Tal i com va dir McClellan durant un discurs a la *14th Triennial Assembly of the Uniting Church*, *"The power of the institution must never again be allowed to silence a*

child or diminish the preparedness or capacity of adults to act to protect children” (Justice Peter McClellan speaks at Assembly, 2015) Malgrat això, l'Església continua sense cedir a recomanacions com la d'eliminar el secret de confessió.

The decision by a number of high ranking Catholic bishops not to abide by recent state laws passed in Victoria and Tasmania that make it a legal mandate for any priest hearing a confession of child sexual abuse to report this to the police is of concern (McPhillips, 2020, p. 4).

El volum 11 de l'informe es dedica a l'anomenat “abús històric”, l'equivalent al que nosaltres hem anomenat “victimització total”. L'ARC també va anar més enllà de l'abús sexual quan va destacar la mala gestió endèmica de les institucions en registrar i mantenir les dades dels infants residents, ja que en aquesta matèria (que es tracta en el capítol 8) es refereix al benestar dels nens en general, sense especificar tipus d'abús. Aquest posicionament de l'ARC és un punt de partida per encoratjar l'accés progressiu dels interessats als seus registres individuals. Tot i que en aquest punt trobem un discurs més generalista sobre un aspecte concret, no sembla ser suficient per donar una resposta adequada a totes les persones afectades en la resta d'àmbits.

Daly (2018a) destaca que de les gairebé 7.000 víctimes que van participar en les sessions privades, 2.478 (el 36%) van patir abusos mentre estaven interns en una institució abans de 1990, el 32% en escoles i el 15% en el decurs d'activitats religioses. L'informe final de l'ARC, segons l'autora, no aprofundeix en les diferències entre els infants que estaven institucionalitzats i els que no ho estaven, malgrat que és obvi que dins de cada grup s'identifiquen problemàtiques molt diferents. En el cas dels institucionalitzats, més ocults, és més difícil personalitzar l'autoria dels fets i atribuir responsabilitats, cosa que no passa amb els abusos sexuals en institucions de règim obert. Apart de la indubtable herència cristiana subjacent a l'adopció de l'abús sexual (especialment per part de religiosos) com a pànic moral en la societat actual (Cohen, 1972), aquest fenomen ha concentrat l'interès i la voluntat de reparació perquè per a la societat és més fàcil d'entendre i de codificar mentalment. Cal evitar pensar si unes o altres víctimes han patit més; el que no es pot obviar és que les persones que van patir victimització total infantil han estat sotmeses a un impacte que els pot

impedir relatar les seves experiències d'una manera clara o fins i tot diferenciar una victimització d'una altra: com hem vist, la seva quotidianitat implicava alts nivells d'abús físic al costat de l'abús sexual, inspeccions degradants, manca de privacitat, deshumanització, estat de por constant, i en general un context victimitzant amb què la resta de víctimes no es poden identificar.

L'ARC va recomanar al Govern australià que establís un programa de restauració específic, que ben aviat va evidenciar mancances, com veurem tot seguit.

2.1.2.4. Programa restauratiu

El programa de restauració de l'ARC es va dissenyar com un “*opt-in*” en què governs estatals i institucions tenien l'opció de formar-ne part (Wright et al., 2017). A més, es preveia que els governs estatals i el federal actuessin com a última font de recursos si la institució responsable dels abusos ja no existia o no podia fer front al pagament d'una indemnització. Mentre es produïen les negociacions entre governs sobre aquest i altres punts del programa, la *Commonwealth* va anunciar el *Commonwealth Redress Scheme* (CRS) per donar una solució ràpida en casos d'abusos sexuals infantils comesos en el si d'institucions de la *Commonwealth*, i que teòricament estaria en la línia de les recomanacions fetes per l'ARC (Daly i Davis, 2019). El CRS va ser presentat a la Cambra Baixa del Parlament australià l'octubre de 2017, i havia d'estar disponible a partir de juliol de 2018. Finalment, el maig de 2018 es va poder presentar al Parlament de la *Commonwealth* el *National Redress Scheme* (NRS) específic per a Austràlia, que va ser acceptat. També es van elaborar els documents que incloïen les directrius per elaborar respostes individuals a les persones afectades¹⁵⁹ i les taules de valoració per a les compensacions econòmiques¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Disponible a: <https://www.legislation.gov.au/F2018L00970/asmade/downloads>

¹⁶⁰ Disponible a: <https://www.legislation.gov.au/F2018L00969/latest/text>

**Taula IX.3: Imports previstos pel *National Redress Scheme* australiana
(2018)**

(1) The amount of a redress payment for a person is worked out using the following table as described in subsection (2):

Amount of redress payment					
Column 1	Column 2	Column 3	Column 4	Column 5	Column 6
Kind of sexual abuse of the person	Recognition of sexual abuse	Recognition of impact of sexual abuse	Recognition of related non-sexual abuse	Recognition person was institutionally vulnerable	Recognition of extreme circumstances of sexual abuse
1 Penetrative abuse	\$70,000	\$20,000	\$5,000	\$5,000	\$50,000
2 Contact abuse	\$30,000	\$10,000	\$5,000	\$5,000	Nil
3 Exposure abuse	\$5,000	\$5,000	\$5,000	\$5,000	Nil

Note 1: Only one item of the table can be relevant to a person. This is because an item covers all relevant sexual abuse of the person.

Note 2: The amount of the redress payment is also affected by section 30 of the *National Redress Scheme for Institutional Child Sexual Abuse Act 2018* and the rules made for the purposes of that section.

(2) Total:

- (a) the amount in column 2 of the item of the table relevant to the sexual abuse of the person; and
- (b) if the person's application to the Operator for redress indicates that the sexual abuse of the person had an impact on the person's wellbeing—the amount in column 3 of that item; and
- (c) if there was non-sexual abuse of the person that was related to the sexual abuse—the amount in column 4 of that item; and
- (d) if the person was institutionally vulnerable—the amount in column 5 of that item; and
- (e) if the sexual abuse occurred in extreme circumstances—the amount (if any) in column 6 of the item.

(Font: <https://www.legislation.gov.au/>)

L'NRS es va iniciar el primer de juliol de 2018 i tindrà una durada de 10 anys. En la seva redacció final recollia algunes de les previsions del seu immediat predecessor, el CRS, però representava en general un retall considerable respecte a les recomanacions de l'ARC, i per tant en perjudici de les víctimes, sobretot en 14 de 17 punts clau que recomanava la comissió, i en 8 d'ells de manera significativa (Daly i Davis, 2019). Les autores ho atribueixen a raons essencialment econòmiques en uns casos (despeses de les indemnitzacions), polítiques en altres (desprestigi, mala premsa i pèrdua de vots) i en altres de

comoditat de l'operador (per una percepció d'excessius costos administratius). Vegem un detall resumit de les previsions de l'NRS pel que fa a la indemnització:

- 1) L'ARC recomanava 200.000 AUD de pagament màxim. El CRS va establir un màxim de 150.000, amb l'argument que això facilitaria la incorporació de més organitzacions, xifra que va recollir també l'NRS (Kruk, 2021). Tot i que Daly i Davis (2019) admeten que és més important el valor mitjà de les indemnitzacions que el màxim, és cert que no se sap en quin moment ni amb quins criteris reals es va produir la rebaixa de l'import límit.
- 2) Pel que fa a l'elegibilitat, els antecedents penals no eren mencionats per l'ARC, però el CRS els va incloure, convertint qualsevol falta de tipus sexual en una línia vermella, i si el delicte no era sexual aleshores depenia de la gravetat de l'ofensa i de l'extensió de la pena de presó. En el cas de l'NRS, aquestes condicions es van suavitzar, i l'ineligibilitat ve determinada per haver estat sentenciat a presó durant 5 anys o més per un delicte contra la llei de la *Commonwealth*, d'un estat, un territori o un país estranger, sense menció al fet que es tracti d'un delicte sexual.
- 3) D'altra banda, per optar a la compensació econòmica cal que la persona afectada hagi patit abús sexual, tot i que altres tipus de victimització addicionals es tenen en compte per incrementar l'import total de la indemnització. Cal destacar que el març de 2018, en una compareixença al Senat, el senador Hinch es va disculpar de manera explícita amb les víctimes d'abús total infantil presents a la compareixença per haver-se centrat únicament en l'abús sexual (Daly i Davis, 2019). Com a abús no sexual, l'NRS admet abús físic, abús psicològic i descurança (*National Redress Scheme for Institutional Child Sexual Abuse Act*, 2018).
- 4) L'assessorament i l'atenció psicològica que preveu l'NRS han experimentat també una reducció considerable en import, durada i elegibilitat respecte a la recomanació de l'ARC, tot i que la comissió remarcava que eren punts clau en la reparació i recomanava una oferta de servei sense límits prefixats que també estigués disponible per a la família de la víctima si es considerava necessari. Quan el CRS es va

presentar al Parlament, el ministre d'Afers Socials Christian Porter va anunciar en una entrevista que l'import en aquest concepte estaria limitat a 5.000 AUD i que la família no estaria inclosa, modificació que va recollir l'NRS, tot i que la previsió final va anar més enllà i va establir que 5.000 AUD era l'import màxim que podien rebre les persones que havien patit abusos sexuals amb penetració, mentre que si només hi havia hagut contacte l'import seria de 2.500 AUD, i 1.250 AUD si únicament hi havia hagut exposició (Daly i Davis, 2019).

L'ARC havia proposat una proporció de 40%-40%-20% en la compensació econòmica (40% en funció de la severitat de l'abús, 40% segons l'impacte en la víctima i 20% per a d'altres factors com haver estat institucionalitzat o tenir altres vulnerabilitats a causa de discapacitat). A més, la comissió havia reconegut que els factors que incideixen en l'afectació de les víctimes són diversos, des de la relació amb el perpetrador fins a la durada i la freqüència dels abusos o les característiques particulars de les víctimes (com haver patit maltractaments previs) i la manera com havia reaccionat la institució a l'abús. Malgrat aquesta bona disposició inicial, l'NRS va prioritzar els abusos amb penetració i va limitar els pagaments en concepte d'assessorament també en funció del tipus d'abús. L'impacte també es valorava segons el tipus d'abús, sense tenir-ne en compte ni la freqüència ni la durada, i el 20% previst per a "altres circumstàncies" va passar, com es veu en la taula anterior, a ser un import per a "circumstàncies extremes" que no havia mencionat en cap moment l'ARC i que no es té en compte per a victimització sense penetració.

Tot i que s'hi havia compromès, el CRS mai no va publicar una taula de càlcul de les indemnitzacions, i la que hem vist de l'NRS es va publicar mesos després de l'inici del programa. A més, fer públiques les directrius addicionals segons les quals els professionals independents valoren les sol·licituds està castigat amb una pena de 2 anys de presó o una multa de 25.200 AUD. S'ha argumentat que l'objectiu d'aquesta mesura és evitar reclamacions fraudulentas (Daly i Davis, 2019). Les autores preveuen que amb el programa establert les víctimes que van estar institucionalitzades estaran en desavantatge i rebran imports inferiors perquè l'estàndard d'experiències d'abús serà el de persones no institucionalitzades. Destaquen que això ja va passar en el programa *Towards*

Healing, en què el pagament mitjà era de 30.000 AUD per abusos a víctimes institucionalitzades i 55.000 AUD en no institucionalitzades, cosa que era inconsistent amb les experiències relatades, perquè la severitat dels abusos era més gran en les institucions tancades (Daly, 2018b).

D'altra banda, la previsió que les víctimes poguessin recórrer a un fons finançat pels governs en cas d'extinció o incapacitat de pagament de la institució també es va veure modificada: tant el CRS com l'NRS exposen que perquè els governs participin en qualsevol tipus de finançament cal que tinguin alguna responsabilitat pels abusos. Aquesta condició, que descartava el concepte del Govern actuant pel bé comú, a la pràctica va ser molt perjudicial per als participants (Daly i Davis, 2019).

Mentre que l'ARC no feia cap restricció al respecte, l'NRS va establir que les persones que no faran 18 anys en el termini del programa no poden sol·licitar compensació econòmica (els nascuts després del 30/06/2010). La incorporació gradual i voluntària de les institucions al programa va ser un altre punt conflictiu, sumat al fet que les víctimes només podien presentar una sol·licitud. Així, si la presentaven immediatament i la institució afectada no s'hi havia adherit, la sol·licitud era rebutjada i no tenien opció a enviar-ne cap altra. L'alternativa era esperar que la institució s'adherís al programa, cosa que implicava un component afegit d'estrès per als sol·licitants.

Per acceptar l'oferta de compensació econòmica, les víctimes havien de signar una renúncia a emprendre accions legals, però l'NRS va ampliar molt l'àmbit de destinataris d'aquestes accions que quedaven exonerats: totes les institucions afectades i altres institucions relacionades, i tots els funcionaris de les institucions i de les institucions relacionades, apart del perpetrador (Daly i Davis, 2019). Segons remarquen les autores, un altre dels aspectes que van quedar més retallats amb el CRS i l'NRS va ser l'anomenada "*direct personal response*", tot i que la comissió l'havia posada en valor com a iniciativa innovadora i l'havia situada en el primer lloc de la llista. L'NRS la va relegar al tercer. Segons la previsió inicial, aquesta resposta individual havia d'incloure tres elements irrenunciables: una disculpa, l'oportunitat de trobar-se amb un alt representant de la institució afectada i assegurar que es prendrien mesures per evitar futurs

abusos. La resposta, però, podia fer-se a mida del destinatari, afegint opcions com l'assistència per accedir a registres, recuperar famílies, projectes memorials, o esdeveniments commemoratius. Finalment, la resposta va quedar reduïda a una opció no obligatòria i dependent d'allò que volguessin oferir les institucions, sense tenir en compte les necessitats de la víctima; es va diluir la inclusió d'una disculpa i en cap moment no es va establir la manera i el termini en què la resposta a la víctima tindria lloc. A més, és la víctima qui ha de sol·licitar la resposta i la institució podrà triar quin mètode vol utilitzar per donar-la. Les sol·licituds seran responsabilitat interna de les institucions, que no n'han d'informar a l'operador, i per tant no hi haurà constància del nombre de respostes ni de com s'han gestionat.

Entre altres reaccions a les recomanacions de l'ARC, es va fer una disculpa oficial a nivell nacional el 2018 en els parlaments estatals i federal. També s'han produït canvis legals com codificar la responsabilitat institucional en abús sexual infantil (una vegada més, només sexual) a New South Wales, Victoria, Tasmania i Queensland, i s'han incrementat les penes per delictes contra la integritat sexual infantil (McPhillips, 2020).

Pel que fa a les 58 recomanacions que l'ARC va fer a institucions religioses, 28 van ser generals i 30 individuals (5 als anglicans, 21 als catòlics, 3 als testimonis de Jehovà i una a les institucions jueves) (*Australian Royal Commission Into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*, 2017). Les recomanacions afecten sobretot aspectes de governança i polítiques internes, que a vegades són difícilment separables de principis teològics com el mateix clericalisme dels anglicans i catòlics. Es tracta d'institucions jeràrquiques i patriarcals que se situen apart i per sobre de la societat i els seus valors. Si s'implementessin les recomanacions de l'ARC les organitzacions religioses canviarien molt la seva manera d'operar i s'aproximarien al concepte d'organitzacions seculares amb estàndards de transparència i responsabilitat, rendició de comptes i professionalització de les vocacions. Però és una aspiració molt difícil d'assolir (McPhillips, 2020). Per exemple, la conferència episcopal va crear el cos anomenat *Catholic Professional Standard Limited* (CPSL) per implementar els estàndards de seguretat dels infants i monitoritzar-ne el compliment a Austràlia, amb membres laics professionals en diversos camps i teòricament independent

de l'església. Però en realitat, no era així: gran part dels càrrecs de responsabilitat havien treballat prèviament en diverses organitzacions catòliques, i per tant eren afins a les pràctiques que precisament desaconsellava l'ARC. El juliol de 2018, l'advocat Tieran Kapsell va fer un informe que no s'ha publicat adreçat a la CPSL i destacant que en la seva constitució l'organització establia que les denúncies per part dels empleats de l'Església han de complir amb la llei canònica *sacramentorum sanctitatis*, que imposa el secret pontifical a totes les acusacions que involucren clergues (no és el cas si els involucrats són mestres i altres empleats laics) (McPhillips, 2020). Jueus i testimonis de Jehovà tenen normes equivalents que impedeixen parlar amb autoritats civils, i per tant denunciar els abusos.

Imatge IX.2: Els líders dels Testimonis de Jehovà compareixent davant de l'ARC (10/03/2017)

(Font: <https://www.childabuseroyalcommission.gov.au>
© Commonwealth of Australia 2023 / CC BY 4.0)

En un informe enviat al *Joint Select Committee on Oversight of the Implementation of Redress Related Recommendations of the Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*, Daly posava de manifest les mancances de l'NRS i en sol·licitava la revisió. Entre altres coses, reclamava que s'especificqués amb detall com s'avaluarien els imports a atorgar, i que es mostrés més sensibilitat amb els diversos grups de víctimes, ja que el marc establert per

l'NRS simplificava el fenomen de l'abús sexual i no tenia en compte factors com la resposta de la institució als abusos. Sobre la resposta individual, que ha quedat reduïda a una mostra de compassió, destacava que el comitè havia de vetllar perquè el marc de les respostes individuals se centrés en les víctimes, com recomanava l'ARC, i que en el seu informe anual a l'operador les institucions no només informessin del nombre i tipus de sol·licituds de resposta rebudes, sinó també de com i quan hi havien respost. En l'informe, Daly conclou que *“Based on what is publicly available, I am not confident that the NRS assessment framework will promote decisions that will produce just outcomes for survivors”* (Daly 2018c, p. 5).

El 02/04/2019 i en la mateixa línia, el *Joint Select Committee* va fer un informe de seguiment de més de 200 pàgines amb 29 recomanacions al Govern per ajustar l'NRS i acostar-lo a les recomanacions de l'ARC, com incrementar la indemnització màxima a 200.000, oferir consell i assistència psicològica tota la vida i suspendre els avantatges econòmics a les institucions que no entrin en el programa, per exemple. En una resposta de 12 pàgines, el Govern va estar d'acord en les recomanacions que es referien a aspectes abstractes com la claredat i la transparència, però va afirmar “prendre nota” de les recomanacions centrades en aspectes financers, argumentant que requerien un consens amb altres instàncies (Australian Government, 2020).

Amb data 02/02/2024, s'han presentat 36.424 sol·licituds al programa: 15.126 s'han resolt (concedint o no la indemnització). S'han fet 14.230 pagaments, que sumen uns 1.267 bilions d'AUD. 1.414 sol·licituds han estat retirades pels sol·licitants, i 19.884 estan pendents de resoldre¹⁶¹.

2.1.2.5. L'atenció a les víctimes

Cortis i Katz (2022) van fer un estudi de 322 víctimes que havien sol·licitat la indemnització a l'NRS o pensat a fer-ho durant els 2 primers anys del programa. Un 16% van dir que el programa era bo, i un 11% el van qualificar com a molt bo. No són percentatges alts de satisfacció: cal tenir en compte que

¹⁶¹ Disponible a: <https://www.nationalredress.gov.au/about/updates/1881>

potencialment les respostes en aquest tipus de programes són més ràpides que en litigació civil, i els estàndards de prova menys exigents en general a causa del pas del temps, però els imports assignats més baixos. El programa volia evitar mancances identificades en altres programes anteriors que havien fallat per manca d'independència i de confiança de les víctimes. En aquest cas, però, la rapidesa en la resposta és un dels aspectes negatius que van pesar més i que també es va traduir en falta de confiança.

En el segon aniversari del programa, l'informe de Kruk (2021) continuava plantejant dubtes sobre com les víctimes l'estaven experimentant a efectes de victimització secundària, utilització i temps d'espera. S'esperaven 60.000 sol·licituds (Parke, 2020), però de juliol de 2018 a desembre de 2020 només se n'havien rebut 9.117 (Kruk, 2021) i només la meitat havien quedat resoltes. Un 10% estava aturat perquè la institució responsable ja no existia o no s'havia adherit al programa, cosa que va deixar els sol·licitants sense cap més alternativa (Cortis i Katz, 2022).

Els serveis d'assessorament extern finançats pel Govern van ser molt ben valorats, però encara que el Govern va intentar encoratjar la implicació de les institucions, esperar que s'adherissin al programa era molt dolorós per a les víctimes. Inicialment s'havia dit que les institucions que no col·laboressin serien assenyalades, però finalment aquesta tàctica de *"name and shame"* no es va produir. Tampoc no s'havia definit un temps d'espera per a les resolucions dels casos, cosa que va ser un problema afegit: el sol·licitants trucaven per interessar-se però ningú no els podia donar un termini concret. En la majoria d'ocasions, això va contribuir a desacreditar el personal d'atenció, que era vist com a despersonalitzador, burocràtic i descoratjador, perquè majoritàriament responien com si seguissin un guió establert, sense respectar les necessitats individuals. A més, els responsables de fer el seguiment eren les pròpies víctimes, ja que no rebien cap actualització a iniciativa del programa. Per tant, tenien la sensació que si no trucaven el seu cas no avançava (Cortis i Katz, 2022).

Un cop feta l'oferta d'indemnització, els beneficiaris tenien 6 mesos per valorar si els semblava adequada i acceptar-la. En aquest context, algunes persones admeten que van acceptar imports que consideraven inferiors als que els

corresponien per no haver d'esperar més. D'altres consideraven que hauria calgut almenys un any per decidir: no veien just que ells tinguessin un termini tan estricte si les institucions no tenien cap límit de temps per actuar.

La resposta personal directa, que les víctimes esperaven amb especial interès, encara es va fer esperar més. Algunes institucions van contractar mediadors externs per gestionar-les, cosa que va provocar més endarreriments.

En resum, les esperes i l'escassa o nul·la comunicació sobre els avenços de cada cas són els aspectes que les víctimes destacaven com a més negatius. Acabat el procés, les experiències positives d'haver estat escoltats i tinguts en compte van quedar enfosquides per les llargues esperes, l'estrès i els llargs períodes de parització. Algunes víctimes es van penedir d'haver fet la sol·licitud (Cortis i Katz, 2022).

L'ARC ha estat assenyalada com a molt rellevant per ser informativa, transparent i respectuosa amb les necessitats de les víctimes, a més de contribuir a difondre l'abús sexual infantil com a problema social. Va incorporar fites de justícia i terapèutiques i es va comprometre a una actuació sensible a les narratives sobre trauma infantil i als seus impactes al llarg del temps. Tenia una orientació centrada en la víctima i va permetre als participants compartir les seves experiències tant en privat com públicament, recuperant així drets que se'ls havien negat en el passat (Shilliday et al., 2023). Malgrat això, la posada en pràctica de les previsions de la comissió ha deixat una sensació més negativa. L'import màxim de la indemnització ha estat vist com a insuficient, afegit a la necessitat de renunciar als drets d'iniciar accions legals. També és molt dubtós, com hem dit, que hi hagi hagut una millora real en l'organització interna de les institucions, sobretot en l'Església catòlica.

D'altra banda, l'enfocament exclusiu en els abusos sexuals va ser un error de plantejament. Segons Daly (2018a), dels 34 programes restauratius que hi ha hagut al món només per a nens institucionalitzats (interns) el 82% han tingut en compte abusos sexuals, físics i emocionals, i només un 18% s'ha centrat en abusos sexuals. Així mateix, de 13 programes no governamentals en casos d'abusos infantils en centres oberts (casos de nens que vivien amb les seves famílies), el 62% estaven centrats només en l'abús sexual. El de l'ARC, doncs,

va ser un programa governamental únic perquè incloïa infants institucionalitzats i no institucionalitzats però, en canvi, només tenia en compte abusos sexuals. Malgrat que la diferència entre uns i altres infants queda clara en les definicions que exposa la comissió, els infants institucionalitzats van quedar en un clar desavantatge, i les persones que no havien patit abusos sexuals van ser ignorades pels mitjans de comunicació, com si l'abús no sexual fos marginal i insignificant (Daly, 2018a; Golding, 2020). L'ARC, en definitiva, va contribuir a crear jerarquies de víctimes posicionant l'abús sexual com a més greu i obviant la brutalitat de la vida institucional (Wright et al., 2017). Com va dir el cap executiu del *Care Leavers Australia Network* (CLAN) Leonie Sheedy en unes declaracions a *The Sydney Morning Herald*:

How do I tell the members of CLAN that were left dangling over orphanage balconies and never knew whether they were going to be dropped on their heads, and that they'd live or die, how can I tell them that, well, sorry, if you'd have been sodomised, they'd be interested? But that sort of torture's not covered (Hall i Lee, 2013).

2.1.3. Irlanda: les Magdalene Laundries

2.1.3.1. Antecedents i Comissió

L'exemple de les *Magdalene Laundries* és molt rellevant per diversos motius, entre ells les institucions involucrades (l'Església catòlica i l'Estat), la durada del procés, que podem dir que encara continua vigent, i les característiques de les afectades: noies i algunes majors d'edat. Ens basarem en l'obra *Ireland and the Magdalene Laundries. A campaign for justice* (McGettrick et al., 2021), per contenir una informació exhaustiva sobre el cas des de la perspectiva de les víctimes, però indicarem altres fonts que s'hagin consultat allà on pertoqui.

Les *Magdalene Laundries* van començar la seva activitat el 1766, i l'última va tancar el 1996. El seu objectiu inicial era el de "rescatar dones perdudes", o que necessitessin ajut moral i espiritual (Luddy, 2007). Durant les primeres dècades

de la independència, per distingir la identitat irlandesa de la britànica (Fischer, 2016) la moral catòlica va imposar la seva concepció de la condició humana, afavorint la persecució constant d'una perfecció moral que, com a ideal, era inassolible tant a nivell individual com de la nació. L'any 1922 ja hi havia 10 d'aquestes bugaderies, que després de la independència van adoptar un caràcter molt més punitiu i de confinament.

Per entendre millor com s'ha gestionat el problema dels abusos infantils a Irlanda és molt important recordar que ja l'any 1931 es va publicar l'anomenat *Carrigan Report*, com a exploració prèvia a la redacció de noves lleis sobre la prostitució juvenil. L'informe no estava exempt del llenguatge despectiu per a les mares solteres propi de l'època, però era crític amb el relat oficial i recomanava una major assumpció de responsabilitat per part de l'Estat, una criminalització de més conductes contra les dones i les nenes, i un sistema correccional formal per a noies d'entre 16 i 21 anys d'edat. L'informe va ser suprimit immediatament (Killian, 2015), i en els 16 anys successius el partit polític Fianna Fáil va desenvolupar un govern d'aliances amb l'Església catòlica on, en lloc dels correccionals demanats, les dones eren enviades a les *Magdalene Laundries*. A Irlanda, com a Espanya durant el franquisme, l'Església catòlica va monopolitzar el discurs moral sobre el sexe i la sexualitat, la censura, l'avortament i la contracepció (McAlinden, 2022).

Les *Magdalene Laundries* (d'ara endavant, també les bugaderies o les *Laundries*) es poden considerar com a pseudopresons on les dones que ingressaven eren rapades i desposseïdes dels seus objectes personals. De fet, l'any 1951 a Irlanda hi havia 29 homes empresonats de cada 100.000, mentre que de cada 100.000 dones n'hi havia 70 ingressades en alguna de les *Magdalene Laundries*. Aquestes institucions actuaven com a centres de contenció i confinament on les dones, amb la base d'uns valors que propugnaven la puresa moral i l'obediència, quedaven aïllades de la societat i perdien la pròpia identitat, mentre alhora es controlava la seva sexualitat (Killian, 2015; Brangan, 2024), ja que se les considerava intrínsecament capaces de cometre actes immorals (Fischer, 2016). Brangan argumenta que el dolor causat a les víctimes no va venir tant pel règim de detenció com per la pèrdua d'identitat, l'"esborrat" (*erasure*), com ella l'anomena (Brangan, 2024, p. 14). Els ingressos es podien

fer a instàncies de les pròpies famílies de les noies, de religiosos o fins i tot de veïns preocupats, i els motius van arribar a ser absolutament heterogenis, com també hem vist que passava amb el Patronato de Protección de la Mujer: des de mal comportament fins a no assistir a l'escola o coquetejar amb nois. Les dones, l'edat de les quals anava dels 9 als 89 anys, sovint eren portades a la institució amb la promesa d'una estada agradable i una millora de la seva qualitat de vida. Un cop allà, se'ls canviava de nom, i en ocasions eren designades només amb un número. La seva vida anterior deixava d'existir i no en podien fer menció en cap cas. Del matí al vespre i de dilluns a dissabte, sense rebre cap mena de remuneració, havien de premsar tovalloles, remenar olles d'aigua bullint, rentar punys, colls, mocadors i roba interior amb raspalls de mà i sabó, emmidonar abrics i llençols, maniobrar grans filadores manuals i evitar els vapors i la calor de la maquinària mentre caminaven per sòls fets un bassal d'aigua. Allà rentaven la roba de sacerdots i presos, apart de llençols d'hotels, restaurants i menjadors familiars (Fischer, 2016; Gleeson, 2017). Havien de fer-ho en un silenci absolut: no els estava permès parlar ni relacionar-se amb les companyes. A més, la neteja tenia en aquest context un sentit simbòlic: rentar la roba bruta era la via per expiar els pecats d'unes dones que eren considerades "brutes" en elles mateixes (Fischer, 2016; Gott, 2021), fins al punt que en ocasions les obligaven a despullar-se i eren rentades per les pròpies monges, entre comentaris despectius.

Imatge IX.3: Interior d'una de les *Magdalene Laundries*, no identificada, a principis del s. XX.

(Font: Wikimedia commons -domini públic-)

En realitat, a les *Magdalene Laundries* les religioses assumien una tasca que altrament hauria hagut d'assumir l'Estat (Fischer, 2016). La vergonya associada a les mares solteres en la societat masclista feia que d'alguna manera fos acceptable el seu confinament. L'estigma no s'estenia als pares solters (McAlinden, 2022).

La sortida de la institució acostumava a ser tan inesperada com l'entrada. Ningú no els n'avisava. En el millor dels casos les dones eren assignades a casa d'una família catòlica exemplar per fer de minyona, i en el pitjor intentaven escapar-se, però en aquesta última situació sovint eren buscades per la policia, detingudes i tornades al centre. Si aconseguien feina a l'exterior, haver residit a una *Magdalene Laundry* es considerava tant vergonyós que no només no en parlaven, sinó que actuaven com si mai no hi haguessin estat.

Durant la dècada dels seixanta algunes bugaderies com la de *Good Shepherd* van experimentar millores, i posteriorment molts d'aquests centres que ja no tenien el servei de bugaderia van continuar oberts com a asil. Les millores, en tot cas, van arribar lentament i massa tard per a la majoria de residents (Simpson-Kilbane, 2020).

Sembla que les famílies rarament mostraven interès a recuperar les dones ingressades. Les residents podien, per tant, acabar morint a la institució i sent inhumades en tombes anònimes o en fosses comunes (Brangan, 2024). Certament, les *Magdalene Laundries* no tenien l'objectiu reformador de les presons, en què es preveu el possible retorn de la persona a la societat i això, unit al rerefons d'instrucció moral i religiosa, mostra una evident diferència en el tractament de dones i homes, que també hem identificat durant el franquisme. Igualment mostra com, en fer-se evident la impossibilitat d'assolir la puresa absoluta, Irlanda va reaccionar amb una deshumanització dels règims de contenció. D'aquesta manera, es va produir un mecanisme similar al d'una purga: no es podia arribar als extrems de l'exterminació massiva, que hauria atemptat frontalment contra els principis catòlics, però les dones podien romandre confinades tota la vida i morir, com veurem, envoltades d'una total indiferència.

Per tenir una visió comprensiva del cas de les *Magdalene Laundries* cal tenir una breu perspectiva històrica. Ja l'any 1970, el *Reformatory and Industrial Schools Report* (conegut com a *Kennedy Report*¹⁶²) va denunciar l'ús de les *Magdalene Laundries* com a centres de detenció arbitrària, però no hi va haver cap reacció oficial. Les queixes de víctimes relatives a abús institucional es van produir sobretot a partir del 1990 i en endavant. L'any 2000 es va establir oficialment la *Comission to Inquire into Child Abuse* (CICA), per investigar abusos infantils des de 1922 en institucions finançades per l'Estat i gestionades per l'Església. La investigació va abastar 18 ordes religiosos, 215 institucions que podríem anomenar "residencials" i uns 40.000 infants. En el plantejament de la comissió es podien detectar mancances importants: els assaigs amb vaccins no estaven inclosos, l'Església va adoptar un plantejament extremadament contradictori i legalista, i el Departament d'Educació no cooperava gaire amb l'accés a la documentació. La combinació dels dos últims aspectes va endarrerir 9 mesos l'activitat de la comissió. Es va publicar un informe preliminar, a càrrec de la jutgessa Mary Laffoy, el 2003.

Mentrestant, el 2002, es va publicar la *Residential Institutions Redress Act* (RIRA), que en part es va alimentar de la investigació de la CICA però també de

¹⁶² Disponible a: <https://www.lenus.ie/handle/10147/77793>

les anteriors, com el *Kennedy Report*, i que establia el *Residential Institution Redress Board* (RIRB) per administrar un programa de reparació a víctimes d'algunes institucions irlandeses.

Segons la RIRA, per acreditar la seva situació les víctimes no només havien de demostrar que havien sofert danys greus, sinó també que els danys eren efecte directe dels abusos. A més, els representants de les institucions tenien dret a examinar les víctimes, i com destaquen McGettrick et al. (2021), la menció als drets individuals apareix una sola vegada en l'informe, a la pàgina 11, però en referència als representants de les institucions.

Abans d'incorporar-se a la CICA, el jutge Séan Ryan va encapçalar un grup d'experts la funció dels quals era assessorar el Govern irlandès sobre l'adjudicació de les indemnitzacions previstes per l'RIRB. Unes 15.500 persones es van beneficiar dels imports d'aquestes indemnitzacions, que van ser d'uns 60.000 € de mitjana, sensiblement inferiors als imports resultants de litigacions civils per danys (que en la seva franja superior estaven al voltant de 300.000 € més un 20% per danys més greus).

Ja incorporat a la CICA i abans de substituir Mary Laffoy, Séan Ryan va fer una revisió de despeses i recursos i va establir nous límits per a la comissió. Per exemple, va decidir que una institució no seria investigada si no era denunciada per més de 20 persones (això deixava de banda unes 1.300 víctimes). També es va limitar el nombre de casos que s'examinarien en compareixença. A més, contra la voluntat expressa dels afectats, en l'informe no es mencionaria el nom dels victimaris excepte si ja havien estat condemnats en seu judicial. Finalment, l'any 2009 es va publicar el *CICA Final Report*¹⁶³, conegut com a *Ryan Report*, on figura que els *Christian Brothers* havien admès que hi havia registres als seus arxius de Roma referits a abusos físics i sexuals d'infants a Irlanda des de feia dècades.

¹⁶³ Disponible a: https://childabusecommission.ie/?page_id=241

Imatge IX.4: Captura de pantalla del *CICA Final Report*, on es fa menció al coneixement dels abusos per part dels *Christian Brothers*

7.38 There are Department of Education General and Medical Inspection Reports for most of the period of the investigation. Files from the headquarters of the Christian Brothers in Rome yielded evidence of cases of sexual abuse considered by the Congregation to have been admitted or proven against individual Brothers. Visitation Reports of the Christian Brothers were another valuable source of information. Infirmary records were scant and were shown to be misleading in some cases. There was a statutory requirement to maintain a punishment book, which was to be examined by the Department of Education Inspector, but no such book was maintained.

(Font: <https://childabusecommission.ie/?p=602>)

Tot i que el *Ryan Report* va resultar decebedor per a les víctimes, les seves queixes van tenir més ressò fora d'Irlanda que en els mitjans nacionals. L'informe especificava que el seu objectiu era fer recomanacions, i entre d'altres aspectes:

- a) No deia explícitament que els abusadors anonimitzats eren membres dels ordes religiosos (com així era), de manera que als efectes de l'informe podien ser persones laiques que treballaven en les institucions.
- b) No es van investigar denúncies individuals ni es va responsabilitzar els autors.
- c) Es traslladava la idea d'aquest tipus d'abusos com a "històric", i per tant cosa d'un passat ja superat.

Segons McGettrick et al. (2021), Ryan no era del tot imparcial, ja que havia estat educat pels *Christian Brothers*, i va jugar en tot el procés un paper a cavall entre el coneixement i la ignorància, més a favor del concepte dels autors com unes quantes "pomes podrides" que dels abusos com a fenomen sistèmic, com havien establert informes previs de 1980 i 1996. El *Ryan Report*, en aquest sentit, semblava acceptar la línia argumental del *Kennedy Report* de 1970.

D'altra banda, és important mencionar que algunes recomanacions del *Ryan Report*, com el memorial públic que es proposava, continuaven sense fer-se realitat deu anys després. Pel que fa a les indemnitzacions que se'n van derivar, les víctimes que les van rebre van haver de signar un document de redactat confús, en què semblava que es comprometien a no parlar públicament de la seva experiència de manera que es poguessin identificar persones o institucions, a risc de ser multades o fins i tot empresonades.

Les *Magdalene Laundries* van quedar excloses tant de l'RIRB com de la CICA, ja que es va argumentar que les residents eren majors d'edat i les *Laundries* eren institucions totalment privades. A causa d'això, tres activistes sobre els drets d'adopció¹⁶⁴ van reactivar una antiga associació anomenada *Magdalene Memorial Committee* (MMC) i van formar la *Justice for Magdalenes* (JFM). L'associació considerava que el cas de les *Magdalene Laundries* era simptomàtic d'una profunda misogínia i de discriminació de classe, i que l'Estat i l'Església cooperaven per evitar que els crims contra els més vulnerables arribessin a la justícia, amb informes que exhibien un llenguatge externament clar i comprensiu però alhora impedié qualsevol accés a una informació imprescindible. D'altra banda, l'Estat continuava finançant l'Església, que educava i ofería assistència sanitària a les classes mitjanes i altes del país.

El juliol de 2009 la JFM va fer una proposta als diputats i senadors irlandesos, que resumia els dos principals objectius de l'associació: obtenir una disculpa per part de l'Estat i promoure l'establiment d'un programa de reparació sense les connotacions de victimització secundària de l'RIRB. Prèviament havien encoratjat el portaveu del partit laborista a mencionar el cas de les *Laundries* en defensar la proposta del partit sobre la *Institutional Child Abuse Bill* de 2009, però va declinar l'oferiment per raons "tècniques i legals", argumentant que la cultura de les famílies també era responsable dels fets (*Institutional Child Abuse Bill 2009: Second Stage*, 2009). A partir de 2009, la JFM va enviar cartes a les 4 congregacions religioses implicades en el cas (*Sisters of Mercy*, *Sisters of Charity*, *Sisters of the Good Shepherd* i *Sisters of Our Lady of Charity*) incloent material que havien recollit. Només van respondre les dues últimes i només una vegada, per afirmar que no estaven interessades a mantenir cap reunió i que no tornarien a respondre cap més carta de la JFM.

L'actitud del Govern irlandès en tot moment va ser de negació dels fets i, en tot cas, de rebutjar qualsevol responsabilitat, reiterant que les *Magdalene Laundries* eren de caire privat, que les dones i noies hi entraven voluntàriament i que la

¹⁶⁴ Irlanda no permet que les persones adoptades tinguin accés als seus certificats de naixement ni dades d'adopció, ni que les mares puguin obtenir informació sobre els fills dels quals poguessin haver estat separades contra la seva voluntat. És comuna l'existència de falsificacions en les dades de naixement en les agències d'adopció estatals i en els registres dels ordes religiosos (O'Rourke et al., 2018)

responsable era en tot cas l'església com a titular de la institució. La JFM va respondre amb diversos comunicats de premsa. En una fructífera reunió de desembre de 2009, (McGettrick et al., 2021) el Departament de Justícia va reconèixer a la JFM que a partir de la *Criminal Justice Act* de 1960, l'Estat transferia dones periòdicament a una de les *Magdalene Laundries* a canvi d'un pagament a les religioses per cada dona transferida. També va reconèixer que no hi havia cap base legal per a aquesta actuació ni perquè la policia capturés i tornés a la bugaderia les dones fugades, com passava en realitat. També el desembre de 2009, Tom Kitt i Michael Kennedy, del Fianna Fáil, van proposar la creació d'un comitè transversal de tots els partits per atendre les necessitats de les dones afectades en el cas de les *Laundries*. La primera trobada del comitè es va produir el 16/12/2009, i la JFM va aportar proves de la implicació de l'Estat. Michael Higgins, del partit laboralista, els va suggerir que portessin el cas davant de la Cort Internacional dels Drets Humans.

L'activitat de la JFM es va intensificar entre finals de 2009 i principis de 2011, amb un butlletí informatiu mensual, diversos comunicats de premsa exposant el resultat de les seves investigacions i les respostes rebudes per part del Govern, i la publicació d'una "guia de recerca" al seu lloc web, estenent el seu àmbit a dones que mai no havien deixat la tutela de les religioses i també als fills de les residents, alguns dels quals havien estat adoptats.

A principis de 2010, en una reunió amb el Departament d'Educació, la JFM va saber que el departament tenia notícia que, almenys des de 1970, les noies que sortien de les anomenades *Industrial and Reformatory Schools* eren transferides a *Magdalene Laundries* amb coneixement i supervisió de l'Estat. Les *Industrial Schools* a vegades estaven ubicades en edificis adjacents a les bugaderies. Les vies de transmissió romanen poc definides, ja que no eren registrades adequadament (Gleeson, 2017): la ministra d'educació Mary Coughlan va respondre que no hi havia possibilitat de quantificar el nombre de *Magdalene Laundries* involucrades perquè tot i que després d'una revisió interna constaven més de 250 casos de dones transferides, algunes institucions estaven registrades com a "escoles", "convents", o altres bugaderies però sense el nom explícit de "*Magdalene*".

Va semblar que s'obria una porta a l'esperança quan el març de 2010, arrel d'una carta del Papa als catòlics irlandesos¹⁶⁵, el cardenal Seán Brady va declarar que aquesta comunicació implicava que l'Església havia de fer front als abusos i trobar una solució per a les víctimes de les *Magdalene Laundries*. Va convocar una reunió amb la JFM i la *Conference of Religious in Ireland* (CORI). Sembla que el to general de la reunió va ser positiu, però la posició de la CORI va ser deixar clar que no acceptarien un tractament que els resultés "amenaçador", i que en tot cas ja no tenien la influència d'antuvi. Es va posar sobre la taula la importància d'accedir als arxius per determinar responsabilitats, i la CORI finalment va decidir que la millor solució era que la JFM s'adrecés directament a les 4 congregacions. Es tornava al punt de partida.

El juny de 2010 la JFM va fer una segona compareixença davant del comitè transversal en què va aportar més proves de la implicació estatal, i va tenir una segona reunió amb el Departament de Justícia, on el secretari Jimmy Martin va admetre que les proves suggerien l'existència d'un patró d'intervenció de l'Estat en l'internament de les dones, incloent acords formals i informals. Va acceptar que el *Ryan Report* establia que les *Magdalene Laundries* eren unes institucions on es cometien abusos, i no va negar els testimonis existents, però en impedir l'accés a la documentació de la CICA el problema esdevenia no quantificable. Martin va oferir l'ajuda del Govern irlandès i fins i tot una contribució a la compensació, però va deixar clar que les úniques responsables eren les religioses i que el Govern podia considerar fer una disculpa, però mai una admissió de responsabilitat. Argumentava que les víctimes podien iniciar procediments legals si ho desitjaven, cosa que resultava impossible a la pràctica. Malgrat les dificultats, l'any 2010 va ser important per a la JFM quant a establir aliances amb grups activistes de la justícia social com el *National Women's Council of Ireland*.

Basant-se en les evidències aportades per la JFM, que incloïen recerca documental i testimonis transcrits¹⁶⁶, el novembre de 2010 l'*Ireland Human*

¹⁶⁵ Disponible a: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/letters/2010/documents/hf_ben-xvi_let_20100319_church-ireland.html.

¹⁶⁶ La JFM sostenia que les dones havien estat tractades de manera similar a l'esclavitud, o treball forçat tal i com es descriu al dret internacional, i que l'Estat havia faltat al seu deure de protegir-les, vulnerant així la pròpia Constitució i el Conveni Europeu de Drets Humans.

Rights Committee (IHRC) va instar el Govern a iniciar una investigació oficial sobre els abusos comesos a les *Magdalene Laundries*, cosa que va atraure l'interès dels mitjans. En el seu informe¹⁶⁷, l'IHRC afirmava que hi havia una clara implicació de l'Estat a través del sistema judicial, i que podia haver faltat als seus deures constitucionals i de protecció dels Drets Humans. També va mencionar els enterraments, exhumacions i cremacions irregulars que havien tingut lloc en el recinte d'una de les *Magdalene Laundries*¹⁶⁸. Segons l'IHRC, encarar aquesta qüestió representava un repte per a la societat actual quant al tractament de les dones i infants vulnerables. L'Estat irlandès va respondre lamentant-se de no haver tingut l'oportunitat d'oferir una rèplica a l'informe amb una versió equilibrada dels fets (McGarry, 2010), i va puntualitzar que l'IHRC no afirmava l'existència de vulneracions dels drets humans, sinó que només en discutia la possibilitat. Per tant, no s'iniciaria cap investigació oficial.

El maig de 2011 una integrant de la JFM va viatjar a Ginebra per comparèixer davant el Comitè de les Nacions Unides contra la Tortura (UNCAT) i participar a la Universal Periodic Review (UNUPR) com a part del primer examen d'Irlanda, després d'haver-hi enviat documentació en nom de l'associació. Era la primera vegada que un grup de suport irlandès donava testimoni d'abusos a la UNCAT i li demanava que actués. La JFM va reunir i presentar testimonis anonimitzats, va denunciar que les dones eren obligades a treballar, que no eren lliures de marxar de la institució, i que rebien abusos físics i psicològics mentre rentaven roba de diverses institucions estatals. Considerant que Irlanda havia ratificat la Convenció de l'ONU contra la tortura l'any 2002, estava vulnerant la seva obligació d'investigar (arts. 12 a 14). Irlanda va negar el problema amb els arguments habituals: eren uns fets que pertanyien al passat, les residents eren majoritàriament voluntàries, si alguna era menor d'edat hi havia el consentiment dels pares, les responsables eren les religioses i no els constaven denúncies a

¹⁶⁷ Disponible a:

https://www.ihrec.ie/download/pdf/ihrc_assessment_of_the_human_rights_issues_arising_in_relation_to_the_magdalen_laundries_nov_2010.pdf

¹⁶⁸ L'any 1993 les *Sisters of Our Lady of Charity* van vendre el terreny on havia estat una de les *Magdalene Laundries*. S'hi va trobar una gran tomba amb 133 cossos i només 75 certificats de defunció. Les investigacions posteriors van revelar que els cossos semblava que eren en realitat 155, molts sense nom, i sense que constés la causa de mort. Les despulles van ser exhumades i cremades; moltes de les identitats van romandre desconegudes (Brangan, 2024).

la policia¹⁶⁹. El juny de 2011, la CORI va fer un comunicat en nom de les quatre congregacions implicades afirmant que estaven desitjoses de col·laborar.

Les observacions de l'UNCAT, publicades el 17/06/2011¹⁷⁰, van ser clares en el fet que Irlanda havia d'investigar les al·legacions fetes per les víctimes, oferir-los reparació i reconèixer el seu dret a rebre una compensació.

Finalment, el juliol de 2011, el Govern irlandès va nomenar un comitè interdepartamental (IDC) per establir els fets, encapçalat pel senador Martin McAleese. Això va generar dubtes sobre la seva independència, ja que McAleese tenia vincles estrets amb les elits polítiques i religioses. Es va decidir que els ministres Alan Shatter i Kathleen Lynch es reunien per separat amb diverses víctimes i amb les quatre congregacions afectades, que es podria accedir a les dades disponibles, s'obtindria informació sobre dones encara institucionalitzades i s'iniciaria un procés de justícia restaurativa i de reconciliació. Les primeres trobades no van ser gaire prometedores: més que una investigació, el Govern (a través dels ministres Shatter i Lynch) volia establir un relat dels fets, i en tot cas fer de mediador amb l'Església. La seva prioritat era no ser objecte de demandes judicials.

2.1.3.2. La investigació

Des del 09/09/2011, la JFM va començar a trametre informació a l'IDC sobre aspectes diversos, com l'obligació estatal d'inspeccionar les *Magdalene Laundries* en base a la llei de salut i seguretat, que segons semblava no s'havia complert. Després d'haver consultat amb diverses dones afectades¹⁷¹ la JFM va reelaborar la seva proposta de reparació, que va presentar el 14/10/2011. La principal preocupació de les víctimes era no ser cregudes, i per tant la proposta preveia que poguessin declarar personalment i, si fos necessari, en grups. També sol·licitaven una disculpa estatal, una unitat del Departament de Justícia

¹⁶⁹ Segons la JFM, Irlanda va ignorar sistemàticament que la Convenció contra la tortura estableix l'obligació de l'Estat d'investigar si hi ha prou indicis.

¹⁷⁰ Disponibles a: <https://digitallibrary.un.org/record/706554?ln=en>

¹⁷¹ Una de les preguntes que l'Estat va plantejar sovint a la JFM era quantes dones representava, presumiblement per qüestionar la seva legitimitat. L'associació, però, sempre es va considerar un grup de suport, no un grup representatiu (McGettrick et al., 2021).

dedicada a les víctimes, una comissió per establir i administrar la compensació econòmica, algun tipus de memorial històric i mesures de justícia transicional. Després d'una intensa recerca documental, la JFM va recollir i presentar proves que les *Magdalene Laundries* no funcionaven en àmbit estrictament privat, ja que eren una alternativa a la presó per a dones acusades de delictes menors, i que a l'Estat li constava la transferència de noies des de les *Industrial and Reformatory Schools* i les *Mother and Baby Homes*¹⁷² a les *Magdalene Laundries*. A més, el Govern contractava serveis de bugaderia amb les congregacions.

McAleese es va comprometre a publicar un informe preliminar l'octubre de 2011 i va afirmar que les congregacions religioses estaven sent molt cooperatives. El ministre Shatter va afirmar que estaven facilitant dades de la seva estada a les víctimes, però moltes vegades eren una sola línia de text que n'indicava l'ingrés. En cap moment no va oferir la possibilitat d'una disculpa. L'informe preliminar va establir que s'implementaria un instrument oficial que permetés l'accés als registres de les congregacions mantenint la privacitat. No conté, segons la JFM, cap expressió d'empatia cap a les víctimes, i estableix que els registres de les congregacions seran destruïts o retornats després de finalitzat el treball del comitè. Finalment, ni les dades de l'Estat ni les de les congregacions van estar accessibles a víctimes, família ni investigadors. No hi va haver transparència ni rendició de comptes.

L'IDC depenia totalment de la bona fe de les congregacions religioses. A més, l'Estat no complia les seves obligacions respecte als Drets Humans, i tornar els documents a l'Església o destruir-los, com estava previst que fes l'IDC després de la investigació, estava contra les directrius de l'ONU per a una documentació i investigació efectives sobre la tortura i altres tractes o càstigs cruels, inhumans o degradants (AGNU, Res. 55/89, 2000). Al llarg de 2012, la JFM es va proposar continuar acumulant evidències documentals i testimonis de víctimes, així com exercir pressió perquè el Govern establís un programa restauratiu aprofitant que havia de respondre l'informe de seguiment de l'UNCAT.

¹⁷² Les *mother and baby homes* eren institucions similars a la Maternitat, en què no sembla que es produís una convivència entre les mares solteres i els seus fills, sinó que els infants eren sistemàticament separats de les mares en néixer i donats en adopció (McGettrick et al., 2021)

El maig de 2012, Irlanda va remetre a l'ONU el seu informe de seguiment sobre les mesures que havia pres en el cas de les *Magdalene Laundries*. Entre d'altres coses, insistia que “*any person may initiate a civil action before the courts seeking recompense for any wrongdoing they have suffered*” (UNCAT, 2012, p. 5). La JFM era molt crítica amb aquesta afirmació, ja que les reclamacions estaven limitades pels terminis de prescripció i unes despeses legals que les víctimes no podien assumir. Pel que fa a una possible litigació civil, era gairebé inviable a causa dels estrictes terminis de prescripció, una manca d'experiència en responsabilitat civil subsidiària que podria fer que igualment l'Estat no fos considerat responsable, i també que fora d'individus concrets, no es podia litigar contra congregacions com a entitat, ja que no tenen personalitat jurídica a Irlanda i per tant no poden ser demandades com a tals. A causa d'una escassa regulació de les demandes col·lectives els acusats podrien provocar llargs retards i a més la prohibició d'accés a informació essencial podria també comportar la impunitat dels autors. Insistia que el *Ryan Report* i el testimoni de les víctimes establien que les dones havien treballat a les *Magdalene Laundries* de manera forçada, sense cap remuneració, privades de llibertat i patint abusos físics i emocionals. El Govern, per tant, estava obligat a investigar. El mateix van argumentar davant de l'*Irish Council for Civil Liberties*. El 06/06/2012 hi va haver una primera reunió d'un grup de víctimes (sis dones i dues filles), cara a cara amb McAleese, on les dones es van sentir escoltades i reivindicades.

Amb la validació del Dr. Geoffrey Shannon, relator especial d'Irlanda sobre protecció de la infància, que en el seu informe anual va parlar del fenomen de les *Magdalene Laundries* com a “*slavery*” (Shannon, 2012, p. 78), l'agost de 2012 la JFM va remetre el seu informe més extens fins al moment a l'IDC, amb tota la recerca efectuada¹⁷³: 145 pàgines d'arguments, 796 de testimonis de supervivents i 3.707 de recerca documental i legislativa. En resum, exposaven un cop més que l'Estat havia enviat les dones a les *Magdalene Laundries* i s'havia assegurat que hi romanguessin, finançava directament i indirecta les congregacions, i a més va faltar al seu deure de supervisar la gestió que les congregacions feien de les bugaderies. Haver de llegir aquest informe tan extens

¹⁷³ Primera part (arguments) disponible a: http://jfmresearch.com/wp-content/uploads/2017/03/State_Involvement_in_the_Magdalene_Laundries_public.pdf

va retardar l'informe final de l'IDC. Mentrestant, la JFM va continuar la seva tasca de pressió mediàtica i política, i a principis de desembre de 2012 es va produir una segona trobada de les víctimes amb McAleese, que en aquest cas no va ser positiva: es va organitzar precipitadament i el senador, que va donar la impressió de no conèixer la història de les víctimes, semblava qüestionar el testimoni que donaven.

L'any 2013 es va saber que la supervivent de més edat de les bugaderies, Madge O'Connell, havia mort als 97 anys després de 6 dècades d'institucionalització. Segons uns familiars, s'havia quedat òrfena molt jove, i el capellà de la parròquia li va aconsellar que vengués la casa i la va portar a un convent. No se sap on van anar a parar els diners de la venda de la casa (Gleeson, 2017).

Contràriament a allò que s'havia dit inicialment, el comitè del *McAleese Report* no va parlar amb el secretariat de la CICA perquè els facilités el contacte de les dones que havien prestat declaració prèviament, argumentant problemes de privacitat. McAleese no va entrevistar una mostra representativa de víctimes: la majoria amb qui va parlar havien ingressat a les bugaderies provenint d'*Industrial and Reformatory Schools*; representaven un 23% de les dones de les quals hi havia dades disponibles, i per tant no es pot considerar un registre complet de la vida a les bugaderies durant el segle XX: Com afirma Simpson-Kilbane (2020), donada l'edat de les víctimes el McAleese Report va perdre una oportunitat molt valuosa de recollir evidències de la seva història i per tant d'una part de la història d'Irlanda. El Govern irlandès va tenir una actitud negligent en el registre de documents sobre l'operativa de les bugaderies que reflecteix el nivell de desinterès que tenia en la seva regulació. L'Estat no va tenir cura de les dones ingressades com a ciutadanes irlandeses i per tant va faltar al seu deure de procurar pel seu benestar (Simpson-Kilbane, 2020).

L'any 2014 el Govern va fer un pas més per dificultar l'accés a la informació de la CICA, excloent aquest organisme de la definició de "cos públic" i per tant deixant-lo fora de la *Freedom of Information Act* de 1977¹⁷⁴ que hauria d'haver

¹⁷⁴ Disponible a: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1997/act/13/enacted/en/pdf>

garantit que els arxius produïts per la recerca fossin accessibles d'acord amb les lleis.

2.1.3.3. L'informe final

El 05/02/2013, Quatre dies després que McAleese dimitís per dedicar-se a la seva vida privada, va publicar-se l'informe definitiu de l'IDC, el *McAleese Report*¹⁷⁵, que admetia que les residents a les *Magdalene Laundries* ingressaven també a instàncies de la policia, la justícia i l'Estat (Vatnøy i Wheatley, 2022), però feia afirmacions com les següents:

- a) Contràriament al testimoni de les víctimes, l'estada d'un 61% de les aproximadament 10.000 dones afectades a les *Laundries* no havia superat l'any (Simpson-Kilbane, 2020).
- b) Dues de les congregacions afectades eren de clausura i aquest era el motiu de la incomunicació de les residents.
- c) La majoria de testimonis van parlar d'abusos físics a les Industrial Schools però no a les *Magdalene Laundries*, les quals no eren institucions que produïssin cap benefici i que les dones que hi treballaven no eren unitats eficients de producció.
- d) Sí que s'efectuaven inspeccions periòdiques a les *Laundries*.

L'informe, que el Govern irlandès va considerar fiable i acurat, parla dels testimonis de les víctimes com a "històries" i no evidències o proves. No refuta que les dones haguessin treballat privades de llibertat i sense remuneració, però no ofereix cap disculpa, i no fa cap recomanació pel que fa a rendició de comptes ni a assumptió de responsabilitat. En general minimitza la magnitud en què aquestes institucions eren explotadores i abusives i afirma que operaven en termes de supervivència, que no resultaven lucratives i que no haurien subsistit sense el suport de l'Estat (Gallen i Gleeson, 2018).

¹⁷⁵ Disponible a: <https://www.gov.ie/en/collection/a69a14-report-of-the-inter-departmental-committee-to-establish-the-facts-of/?referrer=http://www.justice.ie/en/jelr/pages/magdalnrpt2013>

En publicar-se l'informe, el president del Govern Enda Kenny i algun sector del periodisme van remarcar que finalment s'havia conegut la veritat, i que diferia d'allò que les víctimes havien estat proclamant. També es va destacar que les monges no havien comès abusos sexuals. La JFM, en canvi, va rebre l'informe amb decepció, ja que va entendre que continuava en la línia d'intentar falsejar la realitat, ignorant deliberadament la informació que havien proporcionat a l'IDC i jugant a l'equívoc amb un llenguatge que disminuïa la gravetat dels fets com a estratègia per imposar la supremacia moral del criteri del comitè. Els fets quedaven reduïts a malentesos i relegats a un passat llunyà, es desacreditava qualsevol que tingués un punt de vista diferent al del relat establert i es denegava l'accés a qualsevol informació que permetés corroborar les conclusions del comitè. No hi havia cap responsabilitat per atribuir. Entre d'altres aspectes, la JFM va destacar que:

- a) L'informe parla d'unes 10.000 dones, però la xifra no està ben calculada. D'una banda, dues de les bugaderies van quedar excloses per manca de dades (Simpson-Kilbane, 2020; Vatnøy i Wheatley, 2022). De l'altra, També van ser excloses les dones que havien entrat abans de 1922. Pel que fa a les xifres d'entrada i la permanència en les institucions, només figura la ruta d'entrada en un 55% dels casos, i la mitjana d'estada (que segons l'informe era de 27,6 setmanes), no té en compte les transferències entre diverses *Laundries*, ni els casos sense estada coneguda, cosa que rebaixa la mitjana considerablement. El llenguatge quantificador és en ocasions indeterminat i confús, i cal remarcar que no es pot comprovar cap de les dades presentades. Els casos totals examinats van ser 11.198, i en 5.047 casos no es coneixia la durada de l'estada. De fet, podia ser que en alguns d'aquests casos fos perquè les dones van romandre a la institució tota la vida, però això no es va contemplar (Simpson-Kilbane, 2020).
- b) No es va fer cap crida pública a testimonis, tot i que es parla de 118 dones que no se sap d'on procedeixen. El relat d'aquestes víctimes queda superat en rellevància pel de les religioses, els metges i altres testimonis externs que van viure a les bugaderies en els seus anys finals. No hi ha cap cita de les més de 800 pàgines de testimonis escrits de

víctimes que va proporcionar la JFM i es privilegia el punt de vista de les congregacions, que són les que tenen l'última paraula sobre les condicions de vida de les dones institucionalitzades.

- c) Mentre que l'informe inclou 5 pàgines d'agraïments a membre de l'Església, congregacions, agències estatals i d'altres organismes, fa només una menció a les dones afectades en la línia final, i no com a víctimes sinó com a persones que van compartir la seva "història".
- d) Les dones són tractades com un col·lectiu, no com a individus, i les accions sofertes, com ser colpejades per empleades auxiliars, la denegació del menjar, els càstigs de confinament i obligar-les a agenollar-se a terra no es consideren maltractament físic, sinó crueltat psicològica, aïllament i treball dur. Només es concedeix que hi va haver abús físic a les *Industrial Schools*.
- e) Hi ha moltes situacions que no queden clares. Per exemple, no s'explica la raó per la qual les noies que intentaven escapar eren detingudes i tornades a la institució. Tampoc no queda clar si les dones realment van ser internades a instàncies de l'Estat sense base legal. Pel que fa a la manca de remuneració, sí que es confirma, però al mateix temps s'estableix que, segons un document que en algun moment havia existit però ja no està disponible, el tipus de feina que desenvolupaven les dones no era susceptible de ser assegurat, i per tant era correcte que no hi hagués cap contracte de treball i que les congregacions no paguessin cap import per les internes.
- f) Si realment es feien inspeccions a les bugaderies, això vol dir que no es parava atenció a la situació de les dones, i que per tant l'Estat havia faltat al seu deure de protecció.

Imatge IX.5: Fragment de l'IDC Report on menciona el document sobre l'assegurança de les treballadores, que segons diu ha estat destruït.

95. The Committee requested the relevant underlying file (IE 1873/68) for this case from the Department of Social Protection, in order to review the information on which the then Department of Social Welfare based its decision that the woman was not in insurable employment.

96. The Department of Social Protection carried out searches for the file in question. However the Department, on foot of these searches, determined that:

“files in the IE series up to 1970 were destroyed by Facilities Management when the Department vacated its offices in Townsend Street”.⁵¹

As the file in question dates to 1969, it is highly likely that it was also destroyed at that time.

(Font: <https://www.gov.ie/pdf/?file=https://assets.gov.ie/45764/e4f3caeeaa374a379f61246e8831dfbb.pdf#page=null>)

La JFM no va romandre inactiva, sinó que va iniciar una nova campanya mediàtica mostrant el seu desacord amb el contingut de l'informe de l'IDC i reclamant, un cop més, una disculpa estatal. El 06/02/2013, el partit laborista s'hi va afegir, demanant mesures per combatre l'estigma de les víctimes i per oferir-los una compensació. Al mateix temps, va forçar Enda Kenny, el president del Govern, a fer una disculpa per pròpia iniciativa.

El 16/02/2013 va estar disponible online l'extens informe que la JFM havia enviat a l'IDC. D'aquesta manera es feia públic que, contràriament a allò que sostenia el Govern, l'Estat empresonava les dones a les bugaderies a canvi de pagaments parcials a les institucions a través de les anomenades *Public Assistance Acts for individual* i les *Health Acts*. Aquest va ser un dels motius que va forçar, finalment, les disculpes d'Enda Kenny que comentarem en l'apartat següent. Però ni l'informe ni el president van fer cap referència a les dones que no havien sobreviscut o havien desaparegut (Gleeson, 2017).

Felice Gaer, de l'UNCAT, va escriure al representant permanent d'Irlanda a l'ONU, Gerard Corr, per transmetre-li que l'informe de l'IDC havia estat una bona iniciativa però que des d'una perspectiva de drets humans Irlanda no estava complint el seu deure de fer una investigació immediata, independent i curosa sobre el tema (Gaer, 2013)¹⁷⁶. Poc després, l'IHCR també va reaccionar a l'informe de l'IDC en termes similars a l'UNCAT, exposant que les *Magdalene Laundries* eren un règim discriminatori envers les noies i dones, que l'Estat en tenia coneixement, ho finançava i en treia profit (IHRC, 2013). La societat, d'alguna manera, també se'n beneficiava. Les dones estaven privades de llibertat amb una dubtosa base legal i el fet que probablement hi havia nenes feia pensar, a més, en una vulneració del dret a l'educació. També es mencionava el registre gens acurat dels enterraments com a vulneració del punt 8 del Conveni Europeu de Drets Humans (CEDH) sobre el respecte a la vida privada i familiar.

Malgrat que l'estigma inherent a l'estada a les *Magdalene Laundries* era prou conegut ja en els anys 60 i de fet s'havia discutit al Senat en tramitar la *Criminal Justice Bill* de 1960, el *McAleese Report* va reiterar que les dones ingressaven a la institució de manera voluntària. En realitat, se'ls oferia l'ingrés com a alternativa a la presó en els casos de delictes menors, la majoria de vegades sense deixar marge a l'elecció (Killian, 2015). El fet que familiars, coneguts o religiosos poguessin també instar l'ingrés va afavorir que l'Estat prengués distància amb els fets.

És un error afirmar, com fa el *McAleese Report*, que no hi havia abús físic o que no era freqüent. D'una banda, si restringim el contingut de l'expressió "abús físic" a rebre cops i altres mostres de violència, els relats de les víctimes parlen de ser colpejades amb bastons i cinturons per part de les monges per raons ínfimes i sense permetre que s'expliquessin, i per tant l'existència d'aquesta violència era una característica dels centres, així com l'amenaça permanent d'infligir-la. De

¹⁷⁶ Disponible a:

<https://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/followup/IrelandFurtherInfo22May2013.pdf>

Al llarg dels anys, Irlanda ha rebutjat diverses vegades les premises de l'UNCAT (per exemple, els anys 2015, 2018 i 2019) i també en diverses ocasions les del Comitè de Drets Humans de l'ONU i les del Comitè de l'ONU per a l'eliminació de la discriminació contra les dones, sempre argumentant que no hi havia cap evidència creïble de tortura sistemàtica o abusos delictius a les *Magdalene Laundries*, i que en tot cas eren institucions totalment privades (McGettrick et al., 2021).

l'altra, el règim de vida a les bugaderies representava un abús físic en ell mateix, amb llargues hores de treball físicament molt exigent, mala alimentació i cap remuneració. Els cossos de les dones eren sotmesos perquè esdevinguessin dòcils i consagrats al treball dur com a via d'expiació, sense comptar que aquest treball representava ingressos per a les monges (Gott, 2021). La referència a la caritat contribuïa a buidar de valor el treball de les internes.

També és greu que el comitè de l'informe McAleese tornés tota la documentació i destruís les pròpies còpies. Això impedeix avaluar les inconsistències entre les xifres oficials i les que manegen els grups de suport a les víctimes, però dona prioritat a les primeres. La manca d'accés als registres se suma a la seva escassetat; l'informe McAleese menciona factures puntuals i registres de pagaments *ad hoc*; la relació financera entre l'Estat i l'Església pel fet de fer-se càrrec de les dones residents en aquestes institucions probablement s'establia en termes informals i amb la base de l'esperit caritatiu de les congregacions, com un intercanvi lliure de favors per gratificacions econòmiques, amb l'afegit que les bugaderies proporcionaven a la congregació uns ingressos que, a dia d'avui, no estan clars. La manca de registres, que inicialment va servir a l'Estat per amagar l'existència d'un problema social, va continuar fent-li un servei en impedir que les víctimes puguin tenir proves incontestables de la seva estada i accedir a una reparació. La relació de l'Estat amb les residents, mediada per l'actuació de les congregacions religioses, va deixar les víctimes en una situació d'indefensió (Killian, 2015).

El focus esbiaixat en el relat de les religioses i altres treballadors, i el fet de prioritzar documents més que relats de víctimes va fer que l'informe McAleese pogués publicar-se després de només 2 anys d'iniciar-se la investigació i a un cost d'uns 11.000 €, davant de 9 anys i uns 82 milions d'€ de la CICA que va donar lloc al *Ryan Report*, per exemple. Però aquesta fita de baixa despesa no va estar acompanyada de cap resultat significatiu pel que fa a l'establiment de quines eren les condicions de vida a les bugaderies, del paper de l'Estat en la seva existència ni dels mecanismes de perpetuació d'aquestes institucions entre 1922 i 1996.

2.1.3.4. Programa restauratiu

Finalment, després d'un intent anterior que no va despertar cap simpatia en les víctimes, el 19/02/2013 va arribar la disculpa oficial del Govern, en forma d'un discurs del president Enda Kenny («*In full: Enda Kenny's State apology to the Magdalene women*», 2013)¹⁷⁷ que va durar 18 minuts, amb què va demanar perdó a les víctimes per l'estigma i el dany sofert i que (aquest cop sí) va ser rebuda positivament pel seu caràcter emotiu i per restaurar la dignitat i el valor moral de les víctimes (McAlinden, 2018).

El jutge John Quirke, que era president de l'*Irish Law Reform Commission* i havia estat jutge del Tribunal Suprem, va ser l'encarregat de redactar una sèrie de recomanacions dirigides al Govern, orientades a establir un programa de reparació per a les residents de les *Magdalene Laundries*. Es va anunciar que els detalls del programa, que inclouria serveis de salut física i psicològica, es podrien trobar a la pàgina web del Departament de Justícia. Aquesta mesura van despertar recel en la JFM, entre altres coses perquè moltes dones no tenien ordinador i per tant no podien estar informades dels detalls (McGettrick et al., 2021).

Les instruccions que va rebre Quirke implicaven proposar un programa de compensació que compregués un pagament *ex gratia* però que no incorporés sistemes de valoració de tipus contradictori com havia passat amb els pagaments de l'RIRB. El JFM va aprofitar aquesta oportunitat per insistir en la seva proposta, on demanava:

- a) Que totes les dones que haguessin residit a una *Magdalene Laundry* tinguessin dret a una indemnització, la qual es pogués incrementar si davant d'un organisme independent no contradictori es demostraven danys específics i greus.
- b) Que les víctimes tinguessin assistència legal.

¹⁷⁷ Disponible a: <https://www.thejournal.ie/full-text-enda-kenny-magdalene-apology-801132-Feb2013/>.

- c) Que les congregacions no participessin en el procés de valoració de les indemnitzacions, ja que a més els pagaments no havien d'estar lligats a investigacions sobre persones concretes.
- d) Que les dones poguessin accedir a processos judicials per obtenir més indemnització o altres formes de justícia.

Quirke es va entrevistar amb membres de les congregacions religioses i va recollir informació sobre més de 300 víctimes. Es va entrevistar també amb algunes d'elles, que van manifestar sentir-se validades i dignificades després de la conversa. Finalment, en el seu informe del mes de maig de 2013 (*El Quirke Report*), va establir que el treball forçat no remunerat, la detenció involuntària, la degradació i la denegació d'educació eren elements sistèmics a les *Magdalene Laundries*. El Govern va manifestar la intenció d'implementar en la seva totalitat les recomanacions de Quirke, cosa que suposava un cost estimat d'entre 34,5 i 58 milions d'€. Les recomanacions comprenien:

- a) Beneficis socials i sanitaris equivalents als de les persones que van ser infectades per l'Estat amb el virus de l'hepatitis C l'any 1990, segons establia la *Health Amendment Act Card (HAA Card) (Ireland Health Service, 2020)*.
- b) Indemnitzacions proporcionals al temps d'estada a les *Magdalene Laundries*. De fet, es van establir dos imports per a cada dona, tots dos exempts d'impostos:
 - Un import per a dones de més de 65 anys que els permetés tenir una pensió de 230,30 € setmanals, i un per a dones més joves fins als 66 anys, que els permetés accedir a una pensió de 100 € setmanals.
 - Una suma entre 11.500 i 100.000 € en funció del temps d'internament, de manera que els imports superiors a 50.000 € es cobrarien setmanalment al llarg de la vida de la beneficiària i a la seva mort revertirien en l'Estat.

- c) Finançament per establir una unitat dedicada a proporcionar assistència legal i assessorament a les víctimes, facilitar trobades entre elles i supervisar mesures relacionades amb fer un memorial històric.

Quirke va recomanar que les beneficiàries de les indemnitzacions signessin una renúncia als seus drets legals de demandar l'Estat abans d'accedir als imports corresponents. El Govern va incloure en el programa 10 *Magdalene Laundries* i dues institucions per a noies adolescents.

El setembre de 2013, un grup interdepartamental de funcionaris va analitzar el *Quirke Report* i va elaborar un informe aportant recomanacions per reduir les previsions del programa de Quirke, que consideraven massa generoses (*Inter Departmental Group*, 2013). Alguns dels suggeriments del grup van ser acceptats, com el d'eliminar la unitat específica per a les víctimes, ja que segons afirmaven no hi hauria prou demanda d'assistència, i ja hi havia altres serveis que podien atendre les víctimes. El jardí memorial que s'havia proposat construir en l'antiga ubicació d'una de les *Laundries* va ser rebutjat també, perquè la ubicació s'estava utilitzant com a aparcament per a camions destinats al desguàs, personal de l'Ajuntament i algunes monges.

El JFM fa una pobre valoració dels resultats del programa de Quirke en la pràctica. Per exemple, l'assistència legal a les víctimes es va limitar a 500 € més impostos, però només en el moment de signar la renúncia a demandar l'Estat per poder cobrar la indemnització. El Govern va argumentar que aquesta mesura, que en la pràctica representava deixar les dones sense ajuda legal al llarg de tot el procés, en realitat les beneficiava, perquè en el cas de l'RIRB s'havien queixat que el sistema era massa legalista i que els advocats rebien una part excessiva dels fons¹⁷⁸. També van rebutjar oferir assistència legal a les víctimes per signar un afidàvit que permetés evidenciar el temps que havien passat a la institució, cosa que va comportar menys sol·licituds validades i per tant menys indemnitzacions.

¹⁷⁸ En realitat, la queixa de les víctimes es referia al caràcter legalista i contradictori del procediment, no a tenir assistència legal. Cal afegir que l'Estat i les congregacions van estar sempre representades legalment. No deixa de ser, per tant, simptomàtic que les víctimes només tinguessin assistència legal subvencionada per l'Estat per renunciar als seus drets (McGettrick et al., 2021).

D'altra banda, Quirke proposava un procediment no contradictori però no va especificar si les congregacions havien d'intervenir i fins a quin punt se'ls havia de deixar participar. Finalment, el Departament de Justícia i les congregacions religioses van ser precisament els administradors del programa i els validadors de les sol·licituds. Els pagaments es van calcular segons el temps de residència a la institució registrat per les congregacions, les decisions de les quals es van donar per bones: quan les religioses declaraven que no tenien registres, l'evidència presentada per les víctimes es considerava insuficient i per tant no rebien cap indemnització. Tot plegat va limitar d'origen el potencial de les víctimes no només per testificar sinó també per ser realment compensades per la seva experiència (Gleeson, 2017). El ministre Shatter va lloar la col·laboració rebuda per part de les congregacions, que van aprofitar el caràcter *ex gratia* del pagament per manifestar que no tenien cap obligació moral ni legal de contribuir a les indemnitzacions, i que permetre a les dones accedir als seus propis registres ja era un gest prou generós.

Centenars de dones van obtenir menys indemnització de la sol·licitada. A més, el Departament de Justícia va considerar que dotzenes de víctimes no tenien prou comprensió financera com per ser capaces de decidir sobre la seva sol·licitud i no les va tenir en consideració, argumentant que calia esperar que entrés en vigor una llei reguladora de decisions assistides que s'havia proposat el 2015. La llei no va entrar en vigor fins al 26/04/2023¹⁷⁹. També es van excloure del programa desenes de sol·licituds de dones que estaven registrades a les *Industrial Schools* o altres centres però treballaven cada dia a les *Magdalene Laundries*.

Pel que fa als beneficis socials i sanitaris, el ministre Shatter va puntualitzar que Quirke en cap moment no havia establert que les víctimes haguessin de gaudir de serveis privats de salut, sinó que simplement recomanava un rang de serveis similar als dels destinataris de la *Health Amendment Act Card* de 1996. En conseqüència, la *Redress for Women Resident in Certain Institutions Act* (RWRCI) de 2015 va restringir els serveis sanitaris que es van oferir a les víctimes a uns del tipus especificats a la *Health Act* de 1970 (la legislació que va

¹⁷⁹ Disponible a: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/64/enacted/en/pdf>

crear la targeta sanitària pública), sense opció a que el Ministeri de Sanitat ampliés les prestacions discrecionalment com sí que s'establí explícitament a la norma de 1996. Quatre mesos després de la publicació de la RWRCI, el Departament de Salut va començar a comunicar a les beneficiàries els serveis que els corresponien, i que eren poc més que els coberts per la targeta pública ordinària de sanitat. L'argument del Govern va ser que les característiques d'unes i altres persones no eren les mateixes i que els beneficis de què gaudien els beneficiaris de l'*HAA Card* no eren apropiats per a les antigues residents de les *Magdalene Laundries*. Tots els esforços de la JFMR per obtenir més beneficis sanitaris fins ara han resultat infructuosos.

La JFM es va convertir en la JFMR (*Justice For Magdalenes Research*), per denunciar la mala administració del programa *ex gratia* i la denegació de responsabilitat per part de l'Estat, i el novembre de 2013 va publicar una nota de premsa denunciant que les dones estaven rebent indemnitzacions molt inferiors a les que demanaven. El 2014 van publicar un article on exposaven la situació de les víctimes, que es trobaven paralitzades davant de la dificultat d'haver de presentar la sol·licitud, gestionar tots els papers i haver de contactar amb la congregació victimària. Malgrat això, el discurs oficial semblava que tendia a desacreditar progressivament les víctimes. El 20/10/2014, en una reunió amb la ministra Frances Fitzgerald, i segons les notes preses per la JFM, el secretari Jimmy Martin va afirmar que les dones es mostraven "confuses" sobre el temps que havien estat internades a les bugaderies, i que quan se les enfrontava amb "els fets" admetien que estaven equivocades. Va afegir que calia dotar el procediment d'una certa fiabilitat, i que no es podia admetre que algú es limités a manifestar que havia estat internada per cobrar la indemnització. Fitzgerald va concedir l'organització de compareixences perquè les dones que encara no havien rebut cap oferta d'indemnització poguessin explicar la seva experiència, però no per a les que ja havien acceptat una oferta inferior a l'import sol·licitat, si no era que presentaven noves proves que poguessin incrementar l'import meritat. El 2015, Fitzgerald va manifestar que havia estat un error donar credibilitat a les dones en primera instància (*Redress for Women Resident in Certain Institutions Bill 2014: Report and Final Stages*, 2015).

El gener de 2017 dues dones que havien quedat fora del programa van demandar el ministre de Justícia. Aquestes dones figuraven com a inscrites en altres institucions, però a les tardes eren obligades a treballar a la bugaderia adjacent, i no rebien cap mena d'educació, o rebien algun tipus d'instrucció al matí i treballaven a la bugaderia tota la tarda. El ministre no va expressar cap disculpa, es va centrar en què les institucions eren formalment diferents, i que el programa en cap moment pretenia compensar pèrdua de llibertat i treball forçat a instàncies de l'Estat. A més, va insistir que a les bugaderies no s'havia identificat cap cas d'abús tal i com es definia legalment, que les dones eren lliures de marxar i que cap tribunal no havia determinat que hi hagués responsabilitat de l'Estat ni hi havia registres de cap acció legal reeixida contra cap ordre religiosa. El juny de 2017 el jutge White va determinar que el ministre havia vulnerat el dret de les víctimes a un procediment just i d'acord amb la Constitució en no proporcionar totes les dades que havia obtingut de les religioses, i li va ordenar que reconsiderés les sol·licituds rebudes. D'aquesta manera va quedar palesa la voluntat estatal de restringir el concepte d'elegibilitat el màxim possible, encara que fos pagant el preu de demandes legals posteriors (Gallen, 2020). A més, White va reprendre el Departament de Justícia per haver proporcionat informació incorrecta en una declaració jurada.

Així mateix, el novembre de 2017 es va publicar l'informe *Opportunity Lost* (Tyndall, 2017), del Defensor del Poble irlandès. L'informe responia a la sol·licitud d'un grup de víctimes perquè investigués l'administració del programa. La JFMR també hi va aportar documentació. Tyndall va destacar que s'havia concedit un pes excessiu a la informació i les dades de les congregacions, mentre que no hi havia evidència que s'hagués considerat el testimoni de les dones i de les seves famílies. A més, no es va plantejar la recollida de testimonis fins a finals de 2014, quan ja s'havia decidit sobre la majoria de sol·licituds. L'informe també recomanava que s'incloguessin al programa les dones que treballaven a les bugaderies però estaven inscrites en altres centres adjacents, argumentant que els criteris d'elegibilitat havien estat massa estrictes. Respecte a les dones que havien estat considerades incapaces de decidir, va denunciar que havien estat objecte d'una clara discriminació, i va parlar de "*negligence, carelessness, improperly discrimination and contrary to fair or sound*

administration” (Tyndall, 2017, p. 38). El febrer de 2017, els casos de 17 d'aquestes dones (unes 40 en total) s'havien investigat i havien estat validades per al pagament màxim. 8 ja havien mort ¹⁸⁰.

Finalment, i després de la pressió de diversos grups de suport, a meitats d'abril de 2018 el Govern es va reunir amb el Defensor del Poble i el novembre de 2018 es va afegir un *addendum* al programa incloent 14 institucions més. El juny de 2019 es va modificar la *RWRCI Bill* per incloure les persones registrades en altres institucions adjacents que treballaven a les bugaderies¹⁸¹. Es va establir un import pel temps passat a la *Magdalene Laundry* i un pel temps passat en la institució adjacent, però amb la premissa que cap nena de menys de 12 anys no havia treballat a les bugaderies, si no se'n presentava cap prova. Per accedir al pagament, les dones havien d'especificar el nombre d'hores diàries que treballaven¹⁸². La JFMR va proposar una reforma de la *Redress for Women Residents in Certain Institutions Act* que permetés assignar els serveis d'un advocat a càrrec del programa *ex gratia* per a les dones que estaven considerades sense prou capacitat i que encara estaven internes sota custòdia de les mateixes religioses. La ministra Frances Fitzgerald va argumentar que un advocat personal no tenia els poders requerits, i va insistir que calia esperar que entrés en vigor el marc legislatiu específic.

L'abril de 2018 Charlie Flanagan, ministre de Justícia, va encarregar l'advocada Mary O'Toole la revisió de tots els casos on l'oferta de pagament era inferior a l'import sol·licitat. Segons la JFM, el juny de 2020 al lloc web del Ministeri de Justícia es podia llegir que O'Toole encara estava investigant 48 dels 215 casos identificats, i havia recomanat pagar un import addicional a 104 dones. El rebuig de l'Estat i l'Església a obrir els seus registres administratius va causar ansietat i indefensió a les víctimes, que haurien hagut d'estar autoritzades a signar un afidàvit per validar el seu relat. El colofó es va produir quan O'Toole va reconèixer que alguns registres de les congregacions eren falsos. Per exemple, els infants

¹⁸⁰ Quirke havia proposat una solució transitòria que implicava modificar la *Nursing Homes Suport Scheme Act* de 2009 per permetre que s'anomenés un parent, amic o algú de confiança per ajudar les dones a fer la seva sol·licitud, però no es va posar en pràctica.

¹⁸¹ Disponible a: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2019/act/26/enacted/en/html>

¹⁸² L'any 2019 encara no s'havia fet cap oferta de pagament a dones que havien treballat a la bugaderia AM Grianán després de 1980 perquè les religioses van declarar que no n'hi havia hagut cap, sense mostrar-ne cap prova (McGettrick et al., 2021).

que havien patit abusos a les *Industrial Schools* no estaven autoritzats a romandre a l'escola perquè es consideraven "contaminats" i susceptibles de corrompre la resta; per tant continuaven inscrits a l'escola perquè estaven en edat escolar però passaven a institucions a càrrec de religioses.

2.1.3.5. L'atenció a les víctimes

L'agost de 2018 el Papa Francesc va visitar Irlanda, poc després d'haver publicat una carta als fidels on es referia als abusos comesos per l'Església catòlica (Papa Francesc, 2018). El missatge del Papa durant la seva visita al llarg dels seus diferents discursos no va acabar de satisfer, perquè no va mencionar quines mesures pensava prendre l'Església davant dels fets. El Papa es va arribar a reunir amb diverses víctimes de les *Mother and Baby Homes* i les *Magdalene Laundries*, i no només va manifestar la seva impressió per les experiències que descrivien, sinó que va afirmar que desconeixia totalment l'existència d'aquestes institucions (Burns, 2018; Pang et al., 2022).

El cas de les *Magdalene Laundries* no hagués pogut tirar endavant sense l'extraordinària pressió mediàtica de periodistes d'investigació, grups de suport i activistes i el ressò a nivell internacional. Tot i així, les víctimes es van sentir permanentment qüestionades, menystingudes i no cregudes. Irlanda és un exemple de com es poden succeir un gran nombre d'investigacions sobre abusos institucionals sense aconseguir centrar-se en les víctimes i, per tant, sense assolir un objectiu de reparació. El motiu principal és que els procediments implementats estaven lluny de ser independents, i es van veure excessivament entorpidits pels interessos religiosos i polítics.

L'últim intent, la *Commission of Investigation into Mother and Baby Homes and Certain Related Matters* (2015-2021) també va perdre aquesta oportunitat. La comissió disposava d'un comitè confidencial i d'un comitè d'investigació (Simpson-Kilbane, 2020). Malgrat que les víctimes podien oferir testimoni en un dels comitès o en ambdós, no va quedar clar que si el prestaven només al comitè confidencial el seu relat tindria molt poc pes en la investigació, i per tant molts testimonis (uns 550) han estat pràcticament ignorats. L'informe reconeix que les

institucions estudiades havien proporcionat refugi a les dones que no en trobaven dins de les seves famílies, i malgrat que apunta a l'Estat i a l'Església com a facilitadors, assenyala la societat globalment com a responsable (*Commission of Investigation into Mother and Baby Homes and certain related Matters*, 2021) També menciona l'alta mortalitat infantil i el fet que hi ha pocs o cap registre de les inhumacions d'aquests infants. Finalment, destacarem que l'informe accepta que les mares i els infants van patir abusos emocionals, però que l'evidència d'abusos físics és mínima i que no n'hi ha sobre abusos sexuals, i reconeix que les mares probablement no podien rebutjar lliurar els fills en adopció, tot i que no hi ha evidència d'adopcions forçades (Pang et al., 2022). Algunes dones van guanyar demandes en què denunciaven que els seus testimonis havien estat falsejats en la redacció final de l'informe.

Irlanda continua impedit l'accés als arxius i a la informació sobre els abusos, bloquejant així una via clau per obtenir una resposta efectiva a les vulneracions greus dels drets humans que s'han comès (O'Rourke, 2022). El 2019 els documents de la CICA continuaven inaccessibles, i el febrer de 2019 es va presentar un projecte de llei per part del ministre d'Educació (*Retention of Records Bill*) que si entra en vigor eliminarà les provisions actuals quant a accés a la informació i farà que la documentació de la CICA, l'RIRB i els seus comitès de revisió romanguin inaccessibles durant almenys 75 anys.

La JFM va seguir una estratègia molt elaborada que, inicialment i gràcies a documentació lliurada per diversos funcionaris, volia establir la implicació activa de la justícia en els ingressos a les *Magdalene Laundries*, i la de l'Estat en accions com la detenció i el retorn de les fugades. A través d'altres aspectes com la vulneració del dret a l'educació, l'Estat no només era responsable dels fets, sinó que no havia protegit els drets de les víctimes i, a més, negava sistemàticament aquesta responsabilitat (en gran part per evitar que això derivés en una càrrega econòmica) a vegades directament, a vegades mitjançant tàctiques com anomenar les víctimes "treballadores" (Gott, 2021). D'altra banda, l'assenyalament reiterat de les religioses com a úniques responsables també acabava desacreditant l'Estat, que no havia adoptat cap mesura per forçar les congregacions a facilitar la seva documentació, per exemple.

La JFM, doncs, va transmetre la idea que estava lluitant per un cas de justícia, i per tant de consciència nacional, entenent l'Estat com a perpetrador i les dones com a supervivents el testimoni de les quals és essencial per contribuir al progrés ètic d'Irlanda. Destacar la dimensió de gènere del cas de les *Magdalene Laundries* és molt rellevant per entendre la història sociopolítica del país i el paper que hi han jugat les dones. Les bugaderies són una baula essencial en la comprensió de la identitat irlandesa postcol·lonial, amb un marcat biaix de gènere que va originar, com a Espanya, una varietat de formes d'abús específiques. El rebuig que van fer les víctimes del relat oficial va facilitar la intervenció del dret internacional com a denúncia de les dinàmiques internes. D'altra banda, mentre que els casos de violacions en temps de conflictes armats, per exemple, han centrat l'atenció, els danys socioeconòmics rebuts per les dones han estat tradicionalment obviats o minimitzats, així com el biaix de gènere encara existent (Gallen i Gleeson, 2018). En el cas de conflictes militars, per exemple, el país ha honorat els homes i ha inclòs les dones "paramilitars" i les vídues dels líders revolucionaris, però les vides de les víctimes de les bugaderies queden ocultes, cosa que d'alguna manera els arrabassa la condició de ciutadanes al mateix nivell que els homes. Els abusos comesos sobre elles són domèstics i femenins, no de caire militar i per tant no "honorífics" (Gleeson, 2017). L'estratègia de la JFMR en aquest sentit és un plantejament del tot coherent si tenim en compte que a Irlanda l'homosexualitat era delicta fins a 1993, el divorci va ser introduït el 1995; el matrimoni entre persones del mateix sexe va quedar legalitzat el 2015, i l'avortament el 2018 (Vatnøy i Wheatley, 2022).

Moltes víctimes van marxar d'Irlanda quan van abandonar les institucions i van emigrar a Anglaterra, Estats Units o Austràlia, per allunyar-se simbòlicament del dany sofert. En molts casos, una disculpa per part de l'Estat com a proveïdor de les lleis amb què s'organitza el país és vista per elles com a més important que una de l'Església catòlica (McAlinden, 2022). L'efecte terapèutic d'un pagament *ex gratia*, en canvi, pot ser molt escàs; aquest pagament és un regal, no la resposta a un dret (Killian, 2015) i implica absència de responsabilitat per part dels pagadors, que també queden d'alguna manera alliberats del deure de tractar les víctimes amb una especial consideració (Winter, 2009). En el cas de les *Magdalene Laundries*, la JFMR considera que les víctimes que van rebre algun

pagament van haver de signar la renúncia als seus drets però no han obtingut a canvi una resposta adequada.

2.2. Valoració dels precedents estudiats

En els programes estudiats hem observat elements que han resultat efectius i ben valorats per les víctimes, i d'altres que han estat un obstacle per a l'execució efectiva del procés restauratiu. Els destacarem a continuació.

2.2.1. Sobre la comissió i la investigació

2.2.1.1. La comissió

Hem vist, sobretot amb l'exemple d'Irlanda, com resulta de difícil per a les víctimes obtenir algun tipus de compensació per abusos institucionals comesos fa dècades. En el cas de la justícia retributiva s'ha posat molt el focus en la prescripció, però les limitacions són diverses. La persecució criminal i la condemna penal dels delictes en aquest tipus d'abusos perden rellevància com a eina terapèutica davant del trauma addicional per a les víctimes d'haver de testificar en els procediments (Gallen, 2020). Recordem que Irlanda ha intentat esquivar en tot moment la càrrega de la rendició de comptes. Com a mostra il·lustrativa, en el cas *O'Keeffe vs. Ireland*, on Louise O'Keeffe al·legava haver patit abusos sexuals per part d'un professor l'any 1973 en una escola irlandesa finançada per l'Estat i gestionada per l'Església catòlica, la Cort Europea de Drets Humans va dictar sentència a favor de la demandant. Així mateix, va considerar que Irlanda havia vulnerat l'art. 3 del Conveni de Drets Humans per falta de deure de prevenir els riscos d'abús físic i sexual a les escoles de l'Església catòlica. L'Estat va establir un programa de compensació *ex gratia* a què els demandants només podien accedir si demostraven que l'abús s'havia comès com a conseqüència d'una queixa prèvia contra l'abusador. La impossibilitat de demostrar això eliminava d'inici qualsevol possibilitat de fonamentar altres

sol·licituds de compensació, i de fet totes les sol·licituds posteriors van ser rebutjades (O'Mahony, 2019).

En matèria d'abusos institucionals com els estudiats, l'Estat irlandès no està disposat a cedir ni davant de la cort d'Estrasburg. Sembla que a Austràlia l'èxit ha estat superior: almenys, l'ARC va remetre uns 2.000 casos a les autoritats (Gallen, 2020). Malgrat tot, i referint-se al problema de les anomenades *Stolen Generations*¹⁸³, Pam O'Connor va afirmar que *"litigation is a poor forum for judging the big picture of history"* (O'Connor, 2001, p. 30).

A Irlanda s'ha posat en evidència que les respostes massa legalistes han resultat negatives per a les víctimes, les quals han experimentat les comissions com a procediments contradictoris i generadors de nous traumes en què són jutjades. Segons Shilliday et al. (2023), la solució ha de passar perquè l'Estat deixi de tenir el control de la informació i els recursos; els procediments han de ser vistos com a fiables i no esbiaixats i els resultats han de ser considerats el més justos possible per totes les parts. Les víctimes han de ser tingudes en compte i valorades com a expertes en l'abús sofert, consultades sovint i involucrades en la investigació.

Assumint que la justícia restaurativa té un major potencial per donar resposta a aquest problema que és en realitat d'interès social i comunitari, amb el temps (i sobretot a partir de l'ARC) les comissions que s'han implementat per gestionar-lo en els diversos territoris estudiats han evolucionat cap a un model del tipus "comissió de la veritat", en què apart de fer una sèrie de recomanacions les víctimes puguin compartir les seves experiències en processos que d'alguna manera impliquen una reconciliació nacional (Tjandra, 2022). Segons l'autor, cal entendre que seria un error pensar que les víctimes en tenen prou amb la catarsi de compartir les seves vivències: el resultat buscat ha de ser el millor equilibri entre restaurar la dignitat a les víctimes i administrar justícia als perpetradors. Per això, el procés restauratiu ha de tenir present que la contribució de les comissions de la veritat es caracteritza pel focus en la justícia restaurativa i en la voluntat de donar veu a les víctimes: en la reconciliació més que en la retribució.

¹⁸³ Fills dels aborígens que van ser separats per la força de les seves famílies, sobretot entre 1910 i 1970: <https://aiatsis.gov.au/explore/stolen-generations>.

L'ONU defineix les comissions de la veritat com a “*official, temporary, non-judicial fact-finding bodies that investigate a pattern of abuses of human rights or humanitarian law committed over a number of years*” (UN Security Council, 2004, par. 50). Tenen punts dèbils i riscos per a les víctimes, com les comissions d'investigació. Els governs, per exemple, no tenen cap obligació de posar en pràctica les recomanacions que poden sorgir de la comissió, que desapareix quan ha complert el seu objectiu, sense cap organització amb legitimació institucional que verifiqui la implementació de les mesures. La manca de control posterior és encara més gran quan les reformes afecten a entitats no governamentals. Aquest efecte es pot mitigar lleugerament creant grups de professionals que monitoritzin els resultats i mantenint la comunicació amb els mitjans almenys durant el període de vigència de la comissió (Tjandra, 2022).

Una altra bona pràctica que s'ha identificat, segons Gallen (2020), és assegurar-se que el disseny del procediment restauratiu i el resultat incorporin consultes permanents amb les víctimes i les seves famílies. Analitzarem breument alguns dels elements que l'autor aconsella tenir en compte abans de constituir les comissions i que poden afavorir un resultat més positiu:

- a) Les comissions han d'estar formades per experts independents de diversos àmbits, que han de ser elegits per totes les parts, víctimes incloses. És aconsellable que intervinguin també experts internacionals. Com hem vist, en el cas de *Grandview*, al Canadà, l'enfocament va ser d'aquest tipus.
- b) El mandat de la comissió ha d'intentar cobrir els abusos en tota la seva extensió, causes i contextos. L'ARC va excloure els abusos no sexuals, i a Irlanda no només es van excloure sistemàticament alguns tipus d'institucions sinó que no es va determinar clarament la implicació de l'Estat, entre d'altres irregularitats.
- c) Cal una destinació equilibrada i justa dels recursos. Com hem vist, una dotació excessivament baixa pot conduir a respostes ràpides però irrellevants. A Irlanda, després de la *Ryan Commission*, es va intentar buscar sistemes més eficients amb menys pressupost, sobretot després de la crisi financera global de 2008, tot i que la voluntat d'estalvi en el

cas de les *Magdalene Laundries* també pot estar parlant d'una jerarquia de víctimes, algunes de les quals no es considera que hagin de rebre tant de finançament com la resta (Simpson-Kilbane, 2020).

Leach (1998) considera important que si es produeix algun tipus de negociació entre les parts, les institucions mostrin les seves bones intencions i el seu compromís en els primers moments del procés (finançant un representant legal per a les víctimes, per exemple, com va fer l'Estat en el cas *Grandview*). Una negociació sense pressa però sense retards innecessaris per mantenir els participants a la taula pot ser una font sòlida per construir confiança, malgrat les tensions i frustracions que puguin sorgir.

Hem vist que l'accés als registres també és crucial per a l'èxit de tot procés restauratiu. El 2015 l'ONU va publicar una sèrie de recomanacions per a comissions de la veritat i bones pràctiques a nivell internacional que inclouen l'accés públic als registres respectant aspectes de privacitat, accés que no pot ser negat per raons de seguretat nacional o altres, si no és que la restricció és respectuosa amb els drets humans reconeguts a nivell internacional (De Greiff, 2015). Gallen (2019) afirma que no és admissible, com en el cas irlandès, revestir els programes de paternalisme per decidir des d'una posició superior i a conveniència quina és la documentació que es pot proporcionar i quina és la reparació que les víctimes han de tenir. Veurem, doncs, un conjunt d'aspectes que Shilliday et al. (2023) recomanen pel que fa al funcionament de les comissions:

- a) Ús de la justícia procedimental.
- b) Un enfocament centrat en la víctima per prioritzar i tenir en compte les experiències dels participants, amb coneixements sobre el trauma que hauran experimentat perquè puguin donar el seu testimoni en entorn percebut com a segur i agradable, en igualtat d'armes amb els perpetradors.
- c) Eliminar o disminuir barreres legals que impedeixin a les víctimes accedir a la justícia retributiva si ho desitgen.

- d) Una comissió formada per víctimes, altres parts interessades i experts de diversos àmbits, independents i designats en competició oberta perquè les víctimes no desconfiïn dels mecanismes liderats per l'Estat. Un procediment col·laboratiu amb contínues consultes amb les víctimes i comptant amb la seva participació en el disseny i les respostes.
- e) No fer afirmacions retòriques o grandiloqüents que no arribin a complir les expectatives de les víctimes.
- f) Un enfocament modular que eviti un procediment massa llarg, i holístic, que incorpori compensació material i simbòlica i rendiment de comptes.
- g) Evitar les limitacions de les compensacions *ex gratia* oferint una resposta basada en els drets humans i en les obligacions dels països relacionades amb les vulneracions greus d'aquests drets.
- h) Un cos que supervisi la independència en totes les fases del procés i el compliment de les provisions del programa restauratiu per assegurar-lo a nivell local, regional i nacional, amb accés de les víctimes a la seva informació personal.

2.2.1.2. La investigació

Les comissions poden incorporar diversos tipus d'investigació, en funció dels fets que es vulguin establir i de la participació dels diferents actors. Shilliday et al., (2023) fan una revisió dels models principals. El model de la *Truth and Reconciliation Commission* (TRC) canadenca que es va iniciar el 2007, per exemple, permet a les víctimes relatar públicament les seves experiències per traslladar els abusos a l'esfera pública i crear memòria nacional, però la rendició de comptes ve donada per una amnistia aplicada als autors que admetin els fets, cosa que no encaixaria amb la necessitat que manifesten sovint les víctimes d'obtenir justícia. A Canadà es van utilitzar els enfocaments d'una investigació anomenada *National Inquiry* i una anomenada *Restorative Justice Enquiry*. La primera tenia poders d'investigació quasi judicials i es va utilitzar en el cas *Missing and Murdered Indigenous Women and Girls* per investigar causes

sistèmiques de totes les formes de violència sobre dones i nenes. Va ser un enfocament holístic molt rellevant que va oferir a les víctimes i als grups interessats (com ONG o associacions de dones indígenes) un paper central en determinar com s'havien de tractar les seves experiències. El segon cas també va ser centrat en la víctima i es va utilitzar en el cas de la *Nova Scotia Home for Coloured Children* iniciat el 2014 (*Journey to Light: A Different Way Forward. Final Report of the Restorative Inquiry – Nova Scotia Home for Colored Children, 2019*). No es van atribuir culpes i es va intentar determinar els contextos, causes i circumstàncies en què es van produir els abusos, que tenien un component important de racisme, perquè les parts responsables s'impliquessin en la construcció d'un futur millor.

L'any 2021 a Irlanda del Nord es va utilitzar un model del tipus "comissió de la veritat" en els casos de les *Mother and Baby Institutions, Magdalene Laundries and Workhouses*. Des d'una perspectiva de drets humans es van fer consultes amb les víctimes i altres parts interessades, que es van situar al centre del disseny de la investigació. La investigació oficial va ser feta per un tribunal independent amb un procés no contradictori, enregistrant els testimonis en un entorn segur i recollint documentació i proves sobre els danys i vulneracions comesos, sobre víctimes encara vives i persones mortes. La investigació oficial inclou accés total a la informació per part de les víctimes i les seves famílies. Les víctimes van participar també en el disseny del programa de reparació.

McAlinden i Naylor (2016) proposen un model híbrid amb principis de justícia restaurativa i elements d'una investigació formal, que maximitzi la utilitat de les comissions d'investigació i la participació de les víctimes en la investigació mantenint la implicació de l'Estat en comprometre's a reparar el dany. El model híbrid pot promoure la justícia individual i la rendició de comptes institucional, restaurar la confiança pública i la credibilitat de les institucions implicades.

Segons Shilliday et al. (2023), una investigació ha de buscar la veritat dels fets, en el doble sentit de la veritat sobre el marc històric i social en què van tenir lloc i a nivell individual de les experiències de les víctimes. També ha d'aconseguir un reconeixement social i polític d'aquests fets, acompanyat de la generació d'un coneixement col·lectiu a través dels registres recollits, que s'incorporaran a la

història coneguda del país i permetran a la societat tenir present els patiments de les víctimes prèviament marginades i silenciades. Finalment, ha d'afavorir la conscienciació de la societat sobre els abusos i reformes per promoure polítiques diverses i reformes legislatives que garanteixin la no repetició.

No són objectius fàcils. Les investigacions es poden trobar amb bloquejos estructurals relacionats amb el poder quan actors com l'estat o l'església tenen interessos que els porten a ocultar o no tenir en compte els relats de les víctimes. D'altra banda, a vegades el disseny de les investigacions pot impedir donar veu a les víctimes de manera adequada, silenciant algunes narratives. Cal tenir en compte, a més, que prestar testimoni en unes condicions determinades pot no tenir efecte terapèutic, i que les víctimes es poden sentir incòmodes i retraumatitzades si ho han de fer davant de representants de les institucions. Les sessions s'han de conduir de manera respectuosa amb les víctimes, i malgrat la bona voluntat dels professionals o els treballadors la retraumatització pot estar originada per la desigualtat existent entre els entrevistadors i els entrevistats. Per això és crucial proporcionar assistència i suport (Tjandra, 2022). La veritat que les víctimes necessiten establir és difícilment assolible per la varietat d'experiències viscudes, el temps transcorregut i la diferència de versions entre el seu relat i el de les institucions. La dificultat és encara més gran quan els processos són dissenyats en exclusiva per actors com l'Estat, que pot ser part interessada i subjecta també a la investigació (Shilliday et al., 2023).

2.2.2. Sobre l'informe final

L'informe és el llegat que ha de mostrar els fets i validar les víctimes. Pot incloure recomanacions i directrius per a l'elaboració d'un programa restauratiu. Una vegada més, Irlanda és exemple de males pràctiques en aquest sentit: en els informes consten diverses formes de dany infligit, però estan redactats de manera que el seu valor potencial com a llegat queda desvirtuat. Per exemple, en el *Ryan Report* no es van anomenar persones individuals com a autors, i es van ignorar les víctimes secundàries i terciàries com els familiars i la comunitat. Cal afegir la inaccessibilitat de les dades a tots els nivells (Gallen, 2020): com a mostra, l'*Adoption (Information and Tracing) Bill 2016*, que a març de 2024 no ha

entrat en vigor, proposa blindar tota la documentació sobre adopcions i acords informals de cura d'infants, de manera que els interessats no puguin accedir a la seva informació personal, i proporcionar-los en canvi documents redactats per assistents socials de la *Child and Family Agency* (anomenada "Tusla") resumint la informació obtinguda dels informes personals, una mesura altament impopular entre els interessats, tant els adoptats com les mares naturals que van quedar privades dels seus fills. El *Collaborative Forum on Mother and Baby Homes* ha declarat que *"The unstated and hidden objective of the Government's planned legislation to grant adopted people basic information and tracing rights is to prevent access to personal records"* (Tusla assesses the potential "harm" that could be caused to birth families by giving an adopted person their own information, 2019).

Els informes han de ser redactats de la manera més detallada i exhaustiva possible, per no deixar marge a interpretacions que puguin perjudicar les víctimes i establir una política restaurativa de màxims que, com hem vist i malgrat tot, no queda garantida a la pràctica.

2.2.3. Sobre les disculpes, els pagaments ex gratia i el significat de la reparació

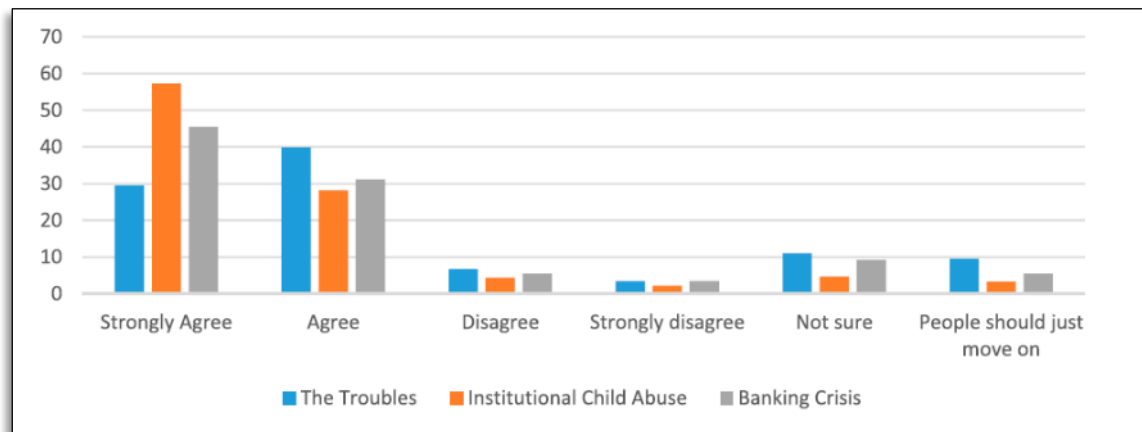
Canadà, Austràlia i Irlanda són països que en els seus programes restauratius han emprat una barreja de disculpes, reparació, compensació econòmica i comissions de la veritat per enfrontar el problema dels abusos institucionals. En aquests casos, on el trencament amb el passat no és tan definit com en situacions de pas entre un règim de post-conflicte o post-autoritari a un de democràtic i la justícia transicional es pot barrejar amb la retributiva, el valor de la disculpa s'intensifica com a mitjà de reparació simbòlica (McAlinden, 2022).

2.2.3.1. Les disculpes

Les disculpes són una part important de les reivindicacions que fan les víctimes, tot i que per arribar a aquest punt a vegades calen anys de lluita a través de les

associacions i diverses entitats. En una enquesta feta per Bryson i MacCarthaigh (2022), els participants procedents d'Irlanda del Nord i del Sud van valorar les disculpes públiques com a especialment importants i sobretot en abús institucional d'infants, fins i tot per sobre d'altres mesures com la creació de comissions de la veritat i la compensació.

Gràfic IX.1: En quins àmbits són importants les disculpes?

(Font: Bryson i MacCarthaigh, 2022)

Una disculpa pública contribueix a validar les experiències de les víctimes i restaurar la seva dignitat i la confiança entre les parts. Perquè es produeixi aquest efecte, però, les disculpes han de ser percebudes com a sinceres (McAlinden, 2018): han d'incloure un reconeixement explícit dels fets per establir una base comuna de reconciliació, i han d'implicar una acceptació de la responsabilitat per aquests fets, que les distingeix d'una simple mostra de simpatia pel dany sofert. També cal mostrar penediment per haver contribuït al dany, i per tant s'han de reconèixer els efectes en les víctimes (tot i que aquesta és una dimensió afectiva no tan prioritzada, ja que moltes vegades la causació del dany no és imputable a qui fa la disculpa). Finalment, s'ha d'assegurar que els fets no es repetiran, per restaurar la confiança i l'adherència a uns principis comuns, i cal incloure una oferta de reparació a les víctimes.

L'acceptació de responsabilitat és l'element més controvertit, ja que implica l'admissió d'haver causat el dany o d'haver-hi contribuït d'alguna manera i per tant l'obligació de reparar-lo. Afegir l'oferta de reparació també és crucial per demostrar la sinceritat de la disculpa i atorgar-li credibilitat. Per això el segon discurs d'Enda Kenny sobre les *Magdalene Laundries*, tot i que va ser ben rebut

perquè fins i tot va plorar, va ser criticat per algunes víctimes perquè no va mencionar cap mesura de reparació. Cal tenir en compte que una disculpa ha d'incorporar dimensions retrospectives i prospectives (McAlinden, 2022).

Malgrat que les disculpes han esdevingut una part habitual en la resposta als abusos institucionals, el seu potencial com a elements de reparació pot quedar seriosament compromès si no es compleixen els requisits mencionats i si s'utilitzen estratègies per disculpar-se sense fer-ho, com utilitzar la veu passiva (“s’han comès abusos...”), minimitzar d’alguna manera el dany, com plantejant-lo de manera condicional (“si sentiu que...”) o substituir una autèntica assumptió de responsabilitat per un “em sap greu”. Irlanda és un bon exemple de tots aquests tipus d’estratègies (McAlinden, 2018), i una cosa semblant ha fet l’Església, que no ha reconegut el seu secretisme davant dels fets ni ha fet retre comptes a les persones implicades. A Irlanda mateix, després de la publicació del *Ryan Report*, els *Christian Brothers*¹⁸⁴ van publicar una disculpa pel mal causat i la inadequació de les seves respostes al llarg del temps. Malgrat això, la disculpa no podia considerar-se sincera ja que la congregació havia pres mesures per retardar la investigació que va donar lloc a l’informe (i ho va aconseguir durant més d’un any) amb un procediment judicial per defensar el dret dels seus membres a l’anonimat, i per tant evitar la rendició de comptes davant la justícia. En una carta enviada a l’RIRB només 5 dies abans de la publicació de l’informe, a més, la congregació mantenia la seva negació dels fets. L’Església sembla no tenir en compte que la seva decebedora actuació en aquesta matèria pot contribuir de manera inevitable a un desprestigi creixent i una manca de fidelització (Pang et al., 2022).

Més que alleujar el dany reputacional, les disculpes dels autors han de buscar la reconciliació, reconeixent a les víctimes el mateix estatus moral (atorgant-los, per tant, un poder que no tenien), restaurant la dignitat i eliminant possibles sentiments de vergonya. Fetes públicament, s’estenen a les famílies, les comunitats i la societat en general. Apart del “què”, importa el “com”: les disculpes han de ser pronunciades per la persona correcta, en el moment oportú i en el lloc adequat per establir fins a quin punt són serioses i solemnes i reafirmar

¹⁸⁴ Congregació majoritària en atenció residencial a la infància a Irlanda (McAlinden, 2018).

l'assumpció de responsabilitat i la voluntat de rendició de comptes (McAlinden, 2022). Quant al temps, algunes disculpes pronunciades en els moments immediatament previs o posteriors a la publicació d'algun informe sobre els abusos poden ser vistes més com una estratègia per suavitzar possibles reaccions que com una disculpa sincera. El pas del temps és important, però mentre el dany tingui efectes hi ha ocasió de disculpar-se. Una altra cosa és que la profusió de disculpes emeses al llarg del temps també els pugui treure credibilitat progressivament si no es prenen les mesures adequades, i això pot tenir conseqüències molt negatives per a les víctimes.

Les disculpes contribueixen a escenificar un trencament simbòlic amb el passat (Gallen, 2019). Per això és especialment rellevant la seva dimensió institucional, sobretot amb el passat d'ocultació sistemàtica del fenomen. A més, cal no oblidar que en alguns dels casos la societat consentia els abusos. Per tant, una disculpa estatal pot contribuir a alleujar part de la vergonya col·lectiva (McAlinden, 2022).

2.2.3.2. Els pagaments ex gratia

El context i significat atribuït a les mesures no pecuniàries (com les disculpes) pot contribuir a la lectura que es faci dels pagaments *ex gratia* i de la concepció del programa en el seu conjunt com a instrument de reconciliació social (Winter, 2009). Els pagaments *ex gratia*, sense admissió de responsabilitat, poden ser vistos per les víctimes com un preu pel seu silenci, o "diners de sang" (Gallen, 2020). Cal impedir que l'Estat com a actor adopti una actitud compassiva i no d'assumpció de responsabilitat. L'accés a aquest tipus de pagament pot ser més ràpid per a les víctimes que triar, si és possible, la via legal (que resulta també molt més cara), tot i que sovint rebre el pagament *ex gratia* implica renunciar a demandar l'Estat en el futur. Aquesta renúncia seria defensable des del punt de vista que hi ha un benefici per a les dues parts, tot i que no s'hauria d'exigir per a accions criminals cap a individus concrets, igual que no és admissible que s'exigeixi confidencialitat (Daly, 2014). A més, aquest tipus de pagament és personal; no permet que els descendents del beneficiari reclamin compensació, ni que ho facin altres possibles beneficiaris en la mateixa situació. D'altra banda,

a vegades les proves que es demanen per accedir al pagament *ex gratia* són similars a les demanades en un procediment legal (Winter, 2009).

El pagament *ex gratia*, com a mesura restaurativa, no té per què tenir elements correctius, sempre i quan reposicioni la connexió estat-ciudadà de manera terapèutica. Winter (2009) destaca que el programa *Tasmania's Stolen Generations* (*Stolen Generations of Aboriginal Children Tasmania Act 2006*, s.d.) va ser especialment positiu perquè els imports *ex gratia* no es basaven en registres individuals de danys (cosa que reforçava el caràcter restauratiu davant del correctiu), els imports van ser superiors als d'altres programes i van incloure els fills de les víctimes directes, donant valor a la comunitat i reconeixent les repercussions dels fets com un assumpte intergeneracional.

Per a l'Estat els pagaments *ex gratia* resulten barats i controlables, però en tot cas l'argumentació per implementar-los ha de quedar clarament explicada, perquè altrament els beneficiaris entendran que la institució no ha fet cap esforç i els ofereix una reparació defectuosa. Un aspecte que rebaixa el caràcter restauratiu d'aquest tipus de pagaments és que d'una banda estiguin implicant la inexistència de drets, però de l'altra les víctimes hagin de renunciar als seus per accedir-hi. Tampoc no podem oblidar que els imports *ex gratia* depenen de la benvolença del pagador, i per tant perpetuen la situació asimètrica entre uns i altres. Les víctimes d'abús que estem estudiant, en tot cas, tenen necessitats que van més enllà d'una compensació econòmica, i per això són importants les mesures reparadores addicionals (Winter, 2009).

2.2.3.3. Valoracions de sol·licituds i significat de la reparació

Inevitablement, un procés restauratiu ha de buscar una certa funció terapèutica, i això no s'aconsegueix només amb diners. En aquest tipus de processos és tan important el final com el camí, i com es desenvolupi aquest camí és una mesura cabdal de l'èxit programa (Graycar i Wangmann, 2007).

Sunga (2002) proposa que la compensació econòmica es presenti com un reconeixement del dany més que com a intercanvi per un menyscapte de la

integritat del subjecte en l'àmbit que sigui. Això permetria evitar la sensació de deshumanització i que la víctima retingués el control sobre el dany sofert. Un cop assumit el valor simbòlic de les indemnitzacions, cal que estiguin connectades a un significat "correcte" que contribueixi a alleujar el patiment, i no a actuar com un recordatori permanent de la victimització. De fet, la por a les sol·licituds falses que s'ha argumentat sovint des de les institucions sembla provenir de la suposició que el principal interès per reclamar és l'econòmic, cosa que contradiu totes les declaracions de les persones afectades (Graycar i Wangmann, 2007).

La *Law Commission of Canada* (2000) destaca la importància de la composició del tribunal que ha d'adjudicar les indemnitzacions; apart de la independència cal que en formin part terapeutes i experts en els efectes de la victimització institucional, i sempre és més aconsellable la cooperació de diversos adjudicadors que l'actuació d'un de sol, per assegurar la imparcialitat del procés. La credibilitat dels adjudicadors ha de ser indiscutible en els dos vessants: el de les víctimes i el de les institucions que hagin de finançar l'acord.

Si s'utilitzen taules de danys per determinar la compensació s'han de manejar amb compte, perquè poden provocar en les víctimes una sensació d'arbitrarietat i injustícia i conduir a retribucions molt baixes. El procés de validació ha de ser el més just possible sense generar victimització secundària en els sol·licitants. Malgrat que representa més càrrega administrativa, pot ser aconsellable un pagament general menor i més pagaments dedicats a prestacions específiques, com assessorament i teràpia, que són molt ben valorats per les víctimes. També ha de ser un programa financerament sostenible, però no es poden posar els interessos institucionals davant dels de les víctimes. És necessari prioritzar les sol·licituds de les persones de més edat, i preveure beneficis retroactius per despeses fetes (Daly, 2014). En tots els casos, resulta imprescindible avaluar els programes per millorar-los i generar resultats més satisfactoris (Leach, 1998).

Finalment, cal insistir en la necessitat de tenir en compte el caràcter difús de la victimització total i la seva heterogeneïtat en dissenyar els programes de reparació. D'alguna manera, l'estatus que ja tenien les víctimes d'aquests casos en el seu moment com a "impurs" i "inferiors" es reproduïx en la seva sol·licitud de compensació, que és menys valorada, així com la severitat que percep la

comissió sobre la victimització que han patit. Per a la societat, els abusos infligits a aquestes persones són més justificables perquè pertanyien a grups considerats "inferiors". A més són persones que a causa de la trajectòria vital determinada per la seva victimització poden estar en una situació de menor preparació cultural i tenir més dificultats en fer la sol·licitud per a la compensació (Daly, 2018a). En realitat, un marc de valoració basat en danys individualitzats no és el més adequat per a la victimització total infantil, en què l'abús és un aspecte immers en el dia a dia de les persones afectades.

Cal ser innovador en el disseny dels programes restauratius per ser respectuosos amb les necessitats de les víctimes (*Law Commission of Canada*, 2000). És cert que la satisfacció total és inassolible: sempre hi haurà persones descontentes amb el programa, fins i tot disposant d'assessorament legal (Daly, 2014), però l'Església, l'Estat i la societat en general han d'implicar-se en respostes dissenyades amb participació de les víctimes que no només busquin explicacions sinó també reconeixement de responsabilitat. Una justícia així serà realment transformativa (Shilliday et al., 2023).

2.2.4. Sobre l'atenció a les víctimes

En general, els mecanismes per buscar la veritat, tant tribunals com investigacions públiques i comissions amb més o menys poder d'obligar les víctimes a prestar testimoni només acaben fent recomanacions, que després s'implementen amb més o menys fiabilitat. El resultat sovint és criticat per les víctimes, que no veuen complertes les seves expectatives.

Una manera d'evitar possibles malentesos és dedicar esforços a una bona comunicació, que s'ha de donar molt especialment en l'objectiu de la comissió inicialment i més endavant en els termes de l'acord, perquè no es perdi la confiança creant expectatives incorrectes i una sensació de manca de control en les víctimes que no legitimaria el resultat.

Una comunicació fluïda, clara, tempestiva i consistent al llarg del procés (sobretot en una època com l'actual en què es disposa de molts recursos tècnics per instrumentar-la, encara que pot ser més difícil si hi ha moltes parts en la

negociació) pot evitar gran part del malestar que com hem vist han manifestat les víctimes en els programes estudiats. És important que les víctimes participin i que el programa sigui consistent; si canvia es destrueix la confiança reforçant el poder de l'autoritat i la situació poc avantatjosa dels supervivents. (Daly, 2014). Un dels aspectes que ha d'estar comunicat acuradament, per exemple, és la finalització de la prestació d'alguns serveis com línies de suport i possibles beneficis individuals. També és essencial que les institucions (l'Estat, si lidera el programa) facilitin als participants actualitzacions freqüents i comunicacions informals sobre el progrés de les seves sol·licituds, amb un llenguatge adaptat al nivell dels receptors (Leach, 1998).

Els processos, com les disculpes, han de mirar al passat però també al futur, amb mesures que els responsables es comprometin a posar en pràctica per no repetir allò que hagin reconegut que van fer. Segons Daly (2014), la justícia procedimental és la via adequada per gestionar els elements de participació, veu, validació, vindicació i rendició de comptes que la víctima necessita, amb una concepció centrada en la víctima que a Austràlia s'ha aconseguit més que a Irlanda.

A Irlanda les reclamacions de les víctimes d'abús institucional han rebut reiteradament la denegació de responsabilitat per part de l'Estat i els actors privats, especialment en els casos d'abusos institucionals no sexuals de nenes i dones. Les investigacions i els informes en tots els casos han obviat la perspectiva de gènere que va influir en la creació de les institucions i va afavorir-ne les pràctiques (Gallen, 2019). En les respostes no s'han prioritzat les veus de les víctimes i no s'ha aconseguit cap reconeixement dels fets ni de les conseqüències dels abusos perquè això només es pot assolir en un procés en què les veus de les víctimes són escoltades, valorades i cregudes. En aquest sentit, l'ARC va aconseguir un tractament més transparent, amb directrius prèvies sobre la investigació en relació amb les víctimes i els seus testimonis, i adoptant per a la investigació un enfocament orientat al trauma sofert (Shilliday et al., 2023). Malgrat això, ja hem vist que en la implementació del programa els temps d'espera van provocar la insatisfacció de la majoria de víctimes.

Sembla que el cas *Grandview*, amb les seves mancances (com la destrucció de les dades recollides durant les sessions) va ser el que en conjunt va incorporar més elements que les víctimes van valorar de manera positiva.

La justícia transicional és invocable en casos com els que hem vist a Canadà, Austràlia i Irlanda, on s'ha produït la victimització de determinats col·lectius a nivell institucional en un context de gran nombre i varietat de danys (violació, abusos sexuals, violència física, adopcions il·legals, treball forçat, detenció arbitrària, etc.) (Gallen, 2020). La reparació, que inclou conceptes com restitució, rehabilitació, compensació i mesures simbòliques com els memorials o les disculpes, s'alça com a única mesura que de manera explícita i primària està dissenyada per beneficiar les víctimes i permetre les institucions responsables arribar a un tancament de la seva responsabilitat econòmica que restitueixi la seva reputació, entrant en un procediment en què puguin acceptar la responsabilitat pels danys infligits a les víctimes i reconèixer la seva dignitat com a éssers humans (Gallen, 2020).

Malgrat que les eines estan sobre la taula, la manca de resultats definitius i satisfactoris en aquest àmbit està revelant un problema de fons relacionat amb qüestions d'interès polític, econòmic i reputacional que no té res a veure amb les necessitats de les víctimes ni amb la bona voluntat que s'ha manifestat reiteradament des de les institucions.

2.2.5. Puntuant els programes estudiats

Els programes de reparació es poden valorar en funció de múltiples paràmetres. A continuació presentem una valoració que hem elaborat dels tres programes estudiats, després d'identificar algunes característiques com a rellevants pel que fa a la capacitat de donar una resposta adequada i efectiva a les víctimes. Aquesta valoració permet, de manera ràpida, observar les fortaleses i mancances de cada programa en cadascuna de les àrees que s'han considerat. Els paràmetres, que s'han puntuat entre 0 i 3, són els següents:

1. Comissió inicial. Aquest concepte inclou les característiques de la comissió creada per analitzar la situació, escoltar les víctimes i investigar els fets.
 - 1.1 Tipus de victimització (específica: 0, inclusiva: 3). Es valora la inclusió de diversos tipus de víctimes, o la restricció a un sol tipus (com les víctimes d'abús sexual, per exemple).
 - 1.2 Poders (no executius: 0). Es valora la capacitat coercitiva de la comissió en aspectes com convocar testimonis o sol·licitar documentació.
 - 1.3 Independència. Aquest punt valora si els components de la comissió estan vinculats a alguna de les parts i, per tant, són part interessada en les negociacions, o si no hi estan.
 - 1.4 Composició (heterogeneïtat) (no heterogènia: 0). Es valora si la comissió està formada per individus que pertanyen a diferents àmbits professionals i acadèmics.
 - 1.5 Participació de les víctimes (no participen: 0). Es valora si les víctimes participen en la comissió.
2. Investigació. Ens referim al procediment utilitzat per conèixer la veritat dels fets, i que resulta imprescindible per valorar quina és la resposta adequada.
 - 2.1 Valoració del discurs de les víctimes. Es valora si es dona validesa al relat de les víctimes, o si contràriament és qüestionat i subordinat al de les institucions.
 - 2.2 Sessions sensibles a les necessitats de les víctimes. Es valora si les entrevistes han estat dissenyades tenint en compte el trauma de les víctimes, si les han conduït professionals amb els coneixements i habilitats adequades i si les víctimes han estat assistides al llarg del procés per evitar al màxim la victimització secundària.

- 2.3 Procediment contradictori (contradictori: 0). Es valora si durant la investigació les víctimes poden ser refutades, repreguntades o tornades a examinar per les altres parts.
- 2.4 Accessibilitat de la documentació. Es valora si les institucions que intervenen en el procediment faciliten l'accés a la documentació necessària per a la investigació.
- 2.5 Comunicació a les víctimes. Es valora si les víctimes són informades adequadament sobre les característiques de la seva intervenció en el procés, i sobre l'evolució de la investigació.
3. informe final: recomanacions. Valorem en aquest cas quines són les recomanacions de les comissions respecte a la reparació a les víctimes. Si estiguessim valorant un cas en què el programa de reparació fos posterior a la comissió, en aquest apartat es farien constar les previsions inicials del programa.
- 3.1 Disculpes públiques. Es valora que la resposta dissenyada inclogui unes disculpes públiques a les víctimes per part dels representants de les institucions responsables.
- 3.2 Disculpes individualitzades. Es valora que, a més de les disculpes públiques, s'estableixin unes disculpes a cada víctima.
- 3.3 Cal signar renúncia a demandar per obtenir la indemnització (no: 3). Es valora si les víctimes han de renunciar a emprendre accions legals contra les institucions responsables per accedir a la indemnització. La renúncia pot ser total o parcial (es poden permetre les accions penals contra persones específiques, per exemple).
- 3.4 Imports d'indemnització addicionals per a cobertures específiques. Considerant que la majoria de programes inclouen un import d'indemnització genèric, i que com hem vist és difícil de valorar ja que no és tan important l'import màxim com la mitjana d'imports concedits, preferim tenir en compte si el programa inclou imports

addicionals, que és un aspecte especialment valorat per les víctimes.

3.5 Memorial. Es valora que s'incloguin accions per honorar la memòria de les víctimes i que contribueixin al seu reconeixement social.

3.6 Accés dels familiars a la reparació. Es valora que els familiars de les víctimes tinguin accés a alguns elements previstos al programa (la indemnització o els imports addicionals, per exemple), tant en cas de defunció de les víctimes com pel fet de considerar-les víctimes secundàries.

4. Programa de reparació resultant. Aquí es valora quin ha estat el contingut final del programa de reparació, ja que com hem vist les recomanacions o previsions inicials sovint es veuen modificades a la baixa. Es valorarà el grau de compliment dels conceptes explicats en el punt anterior.

5. Aplicació del programa. Apart del contingut del programa de reparació, com s'executa és un factor que cal tenir en compte per la seva gran influència en la satisfacció de les víctimes.

5.1 Facilitats d'accés de les víctimes. Es valora aquí si l'accés al programa implica sol·licituds difícils d'emplenar o tràmits administratius difícils, així com les restriccions pel que fa al nombre de sol·licituds que es poden presentar o el termini en què cal fer-ho.

5.2 Comunicació amb les víctimes. Es valora si les víctimes tenen informació freqüent i actualitzada sobre l'estat de la seva sol·licitud.

5.3 Temps d'espera després de la sol·licitud. Es valora no tant la quantificació del temps, que dependrà del nombre de sol·licituds que cal valorar i de la seva complexitat, com el fet que hi hagi un termini establert per rebre la indemnització i que es compleixi aquest termini.

5.4 Valoració de les sol·licituds. En aquest punt es té en compte si els criteris de valoració de les sol·licituds es poden considerar adequats i si les sol·licituds són valorades per una persona o un grup de persones independent o vinculades a les parts, especialment a les institucions responsables.

5.5 Control del compliment. Es valora si es fa un seguiment del programa no tant per conèixer-ne les xifres finals, sinó per assegurar-ne una execució àgil i fidel a les previsions establertes.

El resultat final es pot veure a la taula següent.

Taula IX.4: Valoració dels programes de *Grandview*, l'ARC i les *Magdalene Laundries*

	VALORACIÓ TOTAL		
	64	53	13
	CANADÀ (GRANDVIEW)	AUSTRÀLIA (ARC)	IRLANDA (MAGDALENE LAUNDRIES)
1. COMISSIÓ INICIAL	12	12	4
1.1 TIPUS DE VICTIMITZACIÓ (ESPECÍFICA: 0, INCLUSIVA: 3)	3	1	3
1.2 PODERS (NO EXECUTIUS: 0)	0	2	0
1.3 INDEPENDÈNCIA	3	3	0
1.4 COMPOSICIÓ (HETEROGENEÏTAT) (NO HETEROGENÈIA: 0)	3	3	0
1.5 PARTICIPACIÓ DE LES VÍCTIMES (NO PARTICIPEN: 0)	3	3	1
2. INVESTIGACIÓ	13	13	0
2.1 VALORACIÓ DEL DISCURS DE LES VÍCTIMES	3	3	0
2.2 SESSIONS SENSIBLES A LES NECESSITATS DE LES VÍCTIMES	3	3	0
2.3 PROCEDIMENT CONTRADICTORI (CONTRADICTORI: 0)	3	2	0
2.4 ACCESSIBILITAT DE LA DOCUMENTACIÓ	2	3	0
2.5 COMUNICACIÓ A LES VÍCTIMES	2	2	0
3. INFORME FINAL: RECOMANACIONS	13	11	3
3.1 DISCULPES PÚBLIQUES	3	3	2
3.2 DISCULPES INDIVIDUALITZADES	3	2	0
3.3 CAL SIGNAR RENÚNCIA A DEMANDAR PER OBTENIR LA INDEMNITZACIÓ (NO: 0)	0	0	0
3.4 IMPORTS D'INDEMNITZACIÓ ADDICIONALS PER A COBERTURES ESPECÍFIQUES	3	2	1
3.5 MEMORIAL	3	1	0
3.6 ACCÉS DELS FAMILIARS A LA REPARACIÓ	1	3	0
4. PROGRAMA DE REPARACIÓ RESULTANT	15	9	6
4.1 GRAU DE COMPLIMENT EN DISCULPES PÚBLIQUES	3	3	2
4.2 GRAU DE COMPLIMENT EN DISCULPES INDIVIDUALITZADES	3	1	0
4.3 GRAU DE COMPLIMENT EN IMPORTS D'INDEMNITZACIÓ ADDICIONALS	3	1	1
4.4 GRAU DE COMPLIMENT EN MEMORIAL	3	3	0
4.5 GRAU DE COMPLIMENT EN ACCÉS DELS FAMILIARS A LA REPARACIÓ	3	1	3
5. APLICACIÓ DEL PROGRAMA	11	8	0
5.1 FACILITATS D'ACCÉS DE LES VÍCTIMES	2	2	0
5.2 COMUNICACIÓ AMB LES VÍCTIMES	3	2	0
5.3 TEMPS D'ESPERA DESPRÉS DE LA SOL·LICITUD	3	2	0
5.4 VALORACIÓ DE LES SOL·LICITUDS	3	2	0
5.5 CONTROL DEL COMPLIMENT	0	0	0

(Font: elaboració pròpia)

Segons això, l'acord de *Grandview* és el millor valorat en tots els camps, ja que obté 64 dels 78 punts possibles, tot i que en les fases inicials (la creació de la comissió i la investigació associada) obté la mateixa puntuació que l'ARC. És en la posada en pràctica on *Grandview* destaca davant de l'ARC, en l'elaboració de l'informe i en qüestions essencials com la fidelitat de la posada en pràctica amb les previsions inicials de la comissió. El de les *Magdalene Laundries*, en canvi, només amb 13 punts, és un programa que podem qualificar com a generador de victimització secundària en totes les seves fases, si tenim en compte, a més, que les víctimes encara no han rebut una resposta a les seves necessitats.

2.3. Actuació en l'àmbit espanyol. La Comissió del Defensor del Poble i la Comissió del Parlament de Catalunya

2.3.1. La Llei de Memòria Democràtica de 2022

En el cas d'Espanya, cal mencionar breument la legislació específica que busca la reconciliació social després del conflicte armat del 36 i la dictadura franquista, com a vehicle de justícia transicional. La Llei 52/2007, de 26 de desembre, ja derogada, per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures en favor dels qui van patir persecució o violència durant la Guerra Civil i la Dictadura (anomenada "Llei de Memòria Històrica") va perdre l'oportunitat de regular la creació d'una comissió d'investigació oficial independent sobre el tema (Tamarit, 2012). La nova Llei 20/2022, de 19 d'octubre, de Memòria Democràtica¹⁸⁵, deroga la Llei 52/2007 i en el seu article 57.5 preveu que

(...) en el seno del Consejo de la Memoria Democrática se constituirá una Comisión de ámbito estatal, de carácter académico, temporal y no judicial, independiente, con la finalidad de contribuir al esclarecimiento de las violaciones de los derechos humanos durante la Guerra y la Dictadura.

¹⁸⁵ Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-17099>.

Cal tenir en compte que la Llei 20/2022 expressa clarament la voluntat estatal d'oferir una reparació a les persones que van patir persecució o violència durant la Guerra Civil i la Dictadura, i té lògica si pensem que una part de la població, en virtut de la seva afinitat política, va gaudir d'una sèrie d'avantatges a tots els nivells mentre que una altra va ser reprimida i castigada, i encara en pateix les conseqüències. La llei mencionada pot contribuir a construir un futur on els ciutadans victimitzats parteixin d'una situació que considerin més justa en comparació amb la resta.

López (2023) considera que aquesta previsió conté l'objectiu censurable que el poder polític construeixi un relat *ad hoc* dels fets històrics, establint una veritat que l'autor pressuposa convenient a uns interessos determinats. Vanyó (2023), en canvi, considera positiva la constitució d'una comissió de la veritat i atribueix la nova llei a la pressió dels grups organitzats que reivindiquen els drets de les víctimes del franquisme. L'autora posa èmfasi en la necessitat d'una previsió legal pel que fa a l'accés universal als arxius, també els religiosos i altres de titularitat privada. L'autora és partidària de la veritat entesa com a política pública, i en aquest sentit, qualifica d'inadmissible la pròrroga a la Llei de secrets oficials, que considera contrària a la Llei 20/2022 i a la pròpia essència de l'estat de dret. Vanyó (2023) opina que una comissió de la veritat sobre els crims del franquisme podria tenir un efecte equilibrador davant d'allò que tant ella com C. Jiménez et al. (2012) anomenen "la pervivència del franquisme en el poder judicial" i facilitaria un escenari en què institucions i individus haguessin de respondre d'alguna manera per l'estat de coses.

Apart de la resposta estatal als crims del franquisme (entre els que estaria el fenomen dels "nens robats"), l'any 2022 també va ser significatiu a Espanya per l'activitat que van desenvolupar les institucions quant a resposta als abusos infantils (sexuals). Navarra va tenir una iniciativa legislativa rellevant, es va iniciar una comissió liderada pel Defensor del Poble espanyol, que ja ha emès el seu informe, i una en el si del Parlament de Catalunya que el març de 2024 ha quedat extingida per la dissolució del Parlament. Tot seguit analitzarem aquestes actuacions, i ens centrarem en les dues últimes.

2.3.2. Navarra i la Llei Foral 24/2022

El cas de Navarra és atípic, ja que no parlem d'un programa de reparació pròpiament dit. Com a conseqüència de la progressiva visibilització que s'havia atorgat als abusos sexuals infantils, especialment des de la jornada Centros religiosos y pederastia (Hacia la verdad, justicia y reparación desde Navarra) de febrer de 2020, es va promulgar la Llei foral 24/2022, de 5 de juliol, de reconeixement de les víctimes d'abusos sexuals comesos en el si de l'Església catòlica de Navarra (Butlletí Oficial de Navarra -BON- 145 de 2022, BOE 184 de 2022) (Gabilondo et al., 2023). Aquesta iniciativa, valorable com a tal, té elements positius com el fet d'incloure abusos físics a més dels sexuals, el reconeixement públic de la condició de víctima a qui la sol·liciti després d'una validació de la sol·licitud per part de la comissió creada a aquest efecte, i la posada a disposició d'aquestes víctimes dels instruments de justícia restaurativa disponibles per assolir les finalitats descrites a la llei.

També s'hi poden destacar força limitacions: en primer lloc, no es parla de danys psicològics. D'altra banda, si s'inclou l'abús físic, no és procedent afegir el qualificatiu "sexual" al títol de la llei i a la quasi totalitat del text; un cop més es prioritza aquest tipus de victimització. Pel tipus de descripció tampoc no sembla que s'hagi tingut en compte la victimització total, sinó que més aviat es refereix a accions discretes i no al conjunt de les circumstàncies vitals de les víctimes. Com destaca també l'informe del Defensor del Poble espanyol, la categoria de víctima només s'atorgarà a les persones que no han obtingut resposta per part de l'Administració de Justícia (art. 2.1), i les previsions d'accions a favor del col·lectiu resultant són concretes, tant pel que fa al tipus de processos restauratius a què podran accedir com a la materialització de les ajudes i mesures favorables que el Govern de Navarra, segons es diu, "pot" adoptar. En cap cas no s'estableix que les persones amb l'estatus de víctima puguin accedir a cap compensació econòmica. Cal remarcar també que la llei no preveu que l'Estat pugui ser responsable també per manca de supervisió de les institucions on s'hagin produït els abusos.

Tot i que les víctimes poden valorar de manera molt positiva que se'ls reconegui legalment aquesta condició, podem dir que el de Navarra és un cas prometedor que, un cop més, ha quedat enrere d'allò que hauria estat desitjable.

Ens centrarem ara en els casos que en principi haurien d'haver estat vinculats a algun programa de reparació: el del Defensor del Poble espanyol i el del Parlament de Catalunya, ambdós sobre abusos sexuals infantils. No mencionarem les dades obtingudes allà on n'hi hagi, ja que els abusos sexuals com a tals no són l'objectiu del nostre estudi, sinó que analitzarem aquestes dues comissions a nivell procedimental, en funció d'allò que hem observat en els casos internacionals estudiats i de les dades obtingudes en aquesta recerca, per identificar àrees de millora en el disseny de la resposta a les víctimes.

2.3.3. Comissió del Defensor del Poble espanyol

2.3.3.1. Antecedents i Comissió

El 10/03/2022 el Congrés dels Diputats va encarregar al Defensor del Poble Àngel Gabilondo la creació d'una comissió independent d'experts per abordar els abusos sexuals d'infants i adolescents en l'àmbit de l'Església catòlica i determinar el paper dels poders públics en aquesta qüestió. Els treballs desenvolupats havien de publicar-se en un informe final.

La comissió es va estructurar en diversos grups:

- a) L'anomenada Comissió Assessora, formada per 20 membres experts en àmbits com la Victimologia, la Psicologia, el Dret o els Drets Humans.
- b) La Unitat d'Atenció a les Víctimes, formada per set professionals amb experiència en el tracte amb víctimes encapçalats per un coordinador, que recollien els testimonis dels participants.
- c) El Fòrum d'Associacions, integrat per diverses associacions de víctimes d'abusos sexuals en l'Església catòlica, que van compartir les seves experiències. El producte de les quatre sessions de treball d'aquest

fòrum va ser un document on es recullen les reivindicacions bàsiques d'aquestes associacions.

L'objectiu de la comissió, com en els altres casos que hem vist, era contribuir a establir els fets i les responsabilitats corresponents, treballar per la reparació de les víctimes i servir de base per al disseny de polítiques públiques de prevenció i atenció a les víctimes.

2.3.3.2. La investigació

La investigació de la comissió va consistir en la recollida de dades qualitatives i quantitatives. La Unitat d'Atenció a les Víctimes tenia un número de telèfon propi gratuït i una adreça de correu electrònic específica, que figuraven a la pàgina web del Defensor del Poble, des d'on es va fer una crida a la participació. Es van recollir testimonis tant directes com indirectes o de persones relacionades, en entrevistes presencials o a distància (mitjançant videotrucada, per telèfon o puntualment mitjançant correu físic o electrònic). Si les víctimes no s'hi oposaven, les entrevistes presencials eren conduïdes per dos professionals, s'enregistraven i es feien en unes condicions que garantissin l'anonimat i la confidencialitat (per exemple, el sistema de trucades telefòniques sortints de la Unitat tenia el número ocult). Entre juliol de 2022 i juliol de 2023 es van fer 405 entrevistes. Al llarg de les converses, les víctimes tenien l'oportunitat de comunicar-se més enllà de l'experiència traumàtica, manifestant com encaraven el futur i què esperaven de la comissió. La majoria de participants van manifestar una sensació positiva després de l'entrevista.

Pel que fa a les institucions, es va obtenir informació de diverses fonts, com la Conferència Episcopal Espanyola (CEE), la Confederació Espanyola de Religiosos (CONFER) i el Poder Judicial. El contingut de les dades és heterogeni: des de protocols de prevenció d'abusos a estadístiques referides a delictes sexuals. També es van tenir en compte diverses investigacions periodístiques, especialment la del diari El País. Per contribuir al coneixement del fenomen, es va fer una enquesta demoscòpica a una mostra de la població espanyola.

2.3.3.3. L'informe final

L'informe final de la comissió (Gabilondo et al., 2023) recull diverses recomanacions. Les resumim breument:

1. Mesures de reconeixement i reparació

- a) Reconeixement públic de la gravetat del problema dels abusos sexuals en l'àmbit de l'Església catòlica, del dany causat a les víctimes i del temps de desatenció per part dels poders públics en centres escolars dependents de l'Església catòlica, especialment entre 1970 i 2020.
- b) Creació d'un òrgan temporal *ad hoc* de reparació per a les víctimes d'agressió o abús sexual infantil en l'àmbit de l'Església catòlica en els casos en què no s'hagi pogut seguir un procés penal contra el perpetrador. De manera connexa, creació d'un fons estatal per al pagament de les compensacions resultants, en col·laboració amb l'Església catòlica.

2. Aspectes legals

- a) Revisió periòdica dels efectes de la normativa aplicable quant a prevenció, detecció i persecució, especialment la Llei Orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i a la adolescència, la Llei Orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual i la Llei 4/2015, de 27 d'abril, de l'Estatut de la víctima del delicte. D'aquesta manera es podrà valorar si cal fer-hi reformes o incrementar la dotació pressupostària.
- b) Desenvolupar la previsió de l'art. 37 de la LO 10/2022 sobre acreditació de la situació de violència sexual sense vincular-la a un moment concret.
- c) Reformar el règim de prescripció de l'acció civil derivada dels delictes d'agressió i abús sexual de menors, en concordança amb els criteris de la LO 8/2021, per poder determinar indemnitzacions referides a casos anteriors a la seva entrada en vigor.

- d) Reformar la Llei 35/1995, d'11 de desembre, d'ajudes i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual, per millorar la qualitat de l'atenció a les víctimes i establir unes indemnitzacions d'importats ajustats als estàndards de la Unió Europea.
- e) Modificacions legals per garantir l'assistència adequada a totes les víctimes de delictes sexuals amb independència del seu sexe i identitat sexual.
- f) Reformes legislatives per facilitar els procediments de justícia restaurativa i fer-los accessibles com a via de reparació per a totes les víctimes que hi vulguin accedir, incloses les de delictes sexuals.
- g) Adoptar una llei que permeti instrumentar l'òrgan de reparació *ad hoc* mencionat en l'apartat anterior.

3. Aspectes organitzatius i procedimentals de les institucions

- a) Els poders públics i, en el seu cas, els col·legis d'advocats i procuradors, han de garantir que els professionals de la justícia i els que estan en contacte amb menors d'edat rebin la formació adequada sobre abusos sexuals infantils, com preveu per exemple la LO 8/2021.
- b) Les administracions competents han de garantir que les oficines d'atenció a les víctimes del delictes ofereixin una atenció integral a les víctimes (psicològica, jurídica i social).
- c) Els jutges i fiscals han de prioritzar l'escolta a les víctimes d'abús sexual infantil institucional i assegurar que se'ls notifiquen en persona les resolucions que estableixen la finalització del procediment per prescripció, afegint clarament les alternatives que tenen a la seva disposició al marge del procediment penal.
- d) La inspecció educativa ha de supervisar els centres docents per assegurar que compleixen allò previst a la LO 8/2021 i als protocols vigents.

- e) Cal una coordinació entre l'Església catòlica i l'Administració, tant entre els diferents organismes de protecció del menor com en els protocols de prevenció dissenyats.
- f) Les institucions religioses espanyoles han de tenir cura en els processos de selecció dels seus membres i en la seva formació per detectar abusos, així com en el seguiment dels protocols per evitar-los i en el suport i assessorament a les víctimes, especialment en els casos prescrits i quan ha mort l'agressor. També ha de preveure assistència a la família si ha mort la víctima, sempre amb professionals elegits lliurement pels afectats.
- g) L'Església ha de col·laborar perquè els perpetradors religiosos siguin tractats amb els programes d'intervenció basats en l'evidència que s'utilitzen per a d'altres abusadors.
- h) L'Església ha de revisar, amb assistència d'experts, els arxius propis sobre aquest tipus de delictes, i permetre l'accés de la comunitat investigadora a aquesta informació.
- i) Apart de les mesures indicades, cal que l'Església adopti un compromís públic pel que fa al reconeixement dels fets, la reparació a les víctimes i la reforma de la institució en allò que sigui necessari.

2.3.4. Comissió d'investigació del Parlament de Catalunya

2.3.4.1. Antecedents i Comissió

L'octubre de 2020, el Síndic de Greuges va publicar un informe sobre els abusos sexuals infantils en el si de l'Església catòlica que, en la seva recomanació 7, diu textualment:

El Parlament de Catalunya hauria de crear una comissió d'investigació dels casos d'abús sexual i maltractament a l'Església catòlica i altres institucions

que han tingut lloc a Catalunya que permeti una reparació a favor de les víctimes dels casos prescrits. Aquesta comissió hauria de preveure procediments de justícia restaurativa en què puguin participar les institucions afectades i les víctimes (Síndic de Greuges, 2020, p. 30).

El 27/04/2022, el Parlament de Catalunya va adoptar la resolució que determinava la creació d'una comissió d'investigació sobre la pederàstia a l'Església catòlica (CIPE). Amb l'anunci de les eleccions del 12/05/2024 va quedar dissolt el Parlament i extingida la comissió, l'objectiu de la qual era investigar els casos de violència sexual contra infants i joves en l'àmbit de l'Església catòlica i en diferents entorns, com l'escolar, l'esportiu i el de lleure (especialment en els casos en què no s'ha assumit responsabilitat), esclarir els fets i reparar les víctimes. També havia de valorar les mesures adoptades quant a previsió i protecció dels menors per a aquests casos, i fer recomanacions a diversos nivells, sobretot jurídic i de polítiques públiques.

2.3.4.2. La investigació

El Pla de Treball de la comissió¹⁸⁶ preveia la recollida d'informació sobre els abusos a menors, amb especial atenció als abusos comesos en el si de les institucions, mitjançant compareixences orals de més de 40 experts en diversos àmbits (com el policial, el jurídic, el psicològic o el victimològic), més de 20 membres o representants de diverses organitzacions religioses, 16 membres o representants d'altres institucions i de l'Administració, també a nivell internacional, i d'11 víctimes (o representants de víctimes) d'abusos. El Pla de Treball preveia la possibilitat d'ampliar la llista en el decurs de la investigació. Un altre bloc d'informació utilitzada per la comissió eren protocols d'actuació de diverses congregacions religioses i de l'Administració, informes d'experts, bases de dades periodístiques i articles científics.

Les sessions amb compareixences s'estructuraven en diverses etapes: en primer lloc intervenien els experts o les víctimes durant uns 15 minuts per persona, amb llibertat per triar el contingut del discurs, i posteriorment cada grup

¹⁸⁶ Disponible a: <https://www.parlament.cat/document/actualitat/348416448.pdf>

parlamentari tenia 3 minuts per fer preguntes, que cada compareixent podia respondre durant uns 10 minuts aproximadament.

Les persones compareixents en el grup de les víctimes podien assistir acompanyades, i si ho preferien podien declarar a porta tancada. Al llarg de la vida de la comissió es van fer 16 sessions. El cardenal Omella, que havia de comparèixer en la sessió 12 del dia 29/01/2024, s'hi va negar en una carta a la comissió que va fer pública¹⁸⁷. En la seva compareixença del dia 11/12/2023, el Dr. Tamarit va mencionar la diferència entre els abusos sexuals en àmbit institucional i en àmbit familiar («Comissió d'Investigació sobre la Pederàstia a l'Església Sessió 10, dilluns 11 de desembre de 2023», 2023), i el dia 15/05/2023 el Sr. Juan Antonio Miguel¹⁸⁸, una de les persones que va comparèixer davant de la comissió com a víctima, durant el seu discurs va manifestar que:

Jo, a part de Mundet, també vinc de la Maternitat, (...) vaig estar a un internat des dels zero anys, diguéssim, fins als set anys, patint de tot. (...) Jo aplico el sentit totalitari en el sentit de que, clar, aquí la pederàstia és un element addicional, que forma part de tot, tota la violència i tota la violació. Perquè des de que et llevaves fins que tornaves al llit, eh?, i dormies, estaves sota el seu control. (...)

I, bé, jo trobo que, clar, el tema de la pederàstia i la pedofília per part dels cures, bé, sí, és anecdòtic perquè forma part d'un sentit totalitari. (...)

Bé, hi insisteixo, el tema és... Els abusos són de tot tipus als Hogares Mundet, eh?, i la pederàstia és un element addicional que coneixem molts nens («Comissió d'Investigació sobre la Pederàstia a l'Església Sessió 5, dilluns 15 de maig de 2023», 2023, pp. 10, 12, 13).

El participant menciona fins a 3 vegades que l'abús sexual va ser només una part de tot el que va patir. És clarament un discurs molt diferent al de les persones que van ser víctimes d'abusos puntuals en un centre de règim obert. No cal

¹⁸⁷ Disponible a: <https://www.catalunyareligio.cat/ca/cardenal-omella-no-compareixera-comissio>

¹⁸⁸ Aquest compareixent ha estat una de les persones entrevistades en el nostre estudi, i ha donat el consentiment perquè fem constar la seva identitat.

valorar la gravetat d'uns i altres fets; n'hi ha prou a comprendre que no els serà aplicable el mateix barem de reparació.

2.3.5. Com estem responent a les víctimes?

Amb la referència dels tres programes de reparació que hem vist en àmbit internacional, podem fer algunes observacions sobre la comissió del Defensor del Poble espanyol i la comissió inacabada del Parlament català pel que fa a la seva adequació com a instrument per elaborar una resposta a les víctimes.

2.3.5.1. La comissió i la investigació

Respecte a l'estructura de la comissió i des d'una perspectiva centrada en la víctima, és molt més adient el plantejament del Defensor del Poble, ja que incorporava un grup d'assessors experts permanent, i un altre grup d'experts dedicats específicament a recollir els testimonis de les víctimes. Això va permetre entrevistar un nombre considerable de testimonis, cosa imprescindible en les investigacions si es vol donar un pes real a les seves veus, que hauria de ser un dels objectius principals. A més, les víctimes van tenir tracte amb experts que van conduir les entrevistes de manera respectuosa amb el trauma dels participants i, tot i que no se'ls va oferir l'atenció exhaustiva de l'ARC, es pot considerar que van tenir un tracte adequat. En canvi, crida l'atenció que en la comissió del Parlament català es preveia la compareixença de més de 75 persones en els àmbits d'expertesa i de les diverses institucions, davant de només 11 en l'àmbit de les víctimes. Es tractava, a més, d'intervencions breus, fetes en un entorn oficial, sense que les víctimes tinguessin cap mena d'assistència, de contingut lliure i sense cap interès a delimitar el seu testimoni entorn d'allò que la comissió volgués saber, fora dels escassos minuts en què els parlamentaris feien preguntes. Assolir l'ambiciós objectiu d'esclarir fets i reparar les víctimes no sembla viable amb aquest nivell de participació dels perjudicats. Cal afegir que al Pla de Treball la intervenció de les víctimes estava titulada "La mirada de les víctimes", expressió que transmet la idea d'una opinió subjectiva sobre uns fets de realitat qüestionable més que de respecte al relat

d'una experiència traumàtica. A més, l'escassetat de la informació proporcionada no permetia comprendre l'heterogeneïtat de les experiències victimitzants patides en els diversos casos i, eventualment, dissenyar un programa restauratiu adequat a les diverses necessitats de reparació.

2.3.5.2. L'informe

L'única de les dues comissions que ha arribat a elaborar un informe ha estat la del Defensor del Poble espanyol. Amb independència que estigui inspirat per una voluntat genuïna de reparació, hi ha aspectes que cal tenir en compte, també en referència als altres casos estudiats.

D'una banda, es menciona expressament l'etapa 1970-2020 com a franja de temps preferent en què s'han de centrar el reconeixement de desatenció per part dels poders públics. Considerem que aquesta referència temporal és innecessària, ja que moltes de les víctimes van patir les seves experiències en anys anteriors, amb conseqüències fins a l'actualitat. La marca temporal, a més, podria ser utilitzada com a marge d'avaluació de futures sol·licituds de reparació, oblidant un cop més víctimes com les del nostre estudi, les necessitats de les quals han estat negligides sistemàticament tant per les institucions com per l'Administració.

D'altra banda, a la manca de poder coercitiu de la comissió (ja extingida per haver aconseguit el seu objectiu) cal afegir la històrica manca de voluntat d'encarar el problema de l'abús infantil. En aquest context, algunes recomanacions poden resultar, a la pràctica, essencialment retòriques. Per exemple, hauria resultat aclaridor detallar més quin tipus de disculpa hauria de fer l'Església i qui l'hauria de fer, així com oferir un major detall sobre quins compromisos públics hauria d'adoptar quant a reconeixement, reparació i reforma, més en línia amb les propostes que va fer l'ARC en el seu moment.

Les possibles reformes legals són les que apareixen més dibuixades i concretes. D'altra banda, hauria estat útil haver afegit propostes sobre com verificar el nivell d'assoliment d'objectius de les lleis mencionades, i la supervisió dels centres

docents, així com el control de la conformitat dels protocols de prevenció de les institucions religioses amb els de l'Administració.

Quant a la reparació, seria important caracteritzar més l'òrgan especial *ad hoc* que cal crear i el seu possible funcionament. Addicionalment, les recomanacions de l'apartat 4 ("Apoyo a las víctimas") resulten vagues si tenim en compte que extingida la comissió no existeix cap òrgan independent que en un termini de temps establert pugui impulsar les mesures suggerides i compel·lir les institucions a informar sobre la seva implantació. El problema de l'accés a la informació, com en el cas d'Irlanda, requereix valorar un tractament específic i coercitiu, ja que resulta essencial per a l'esclariment dels casos.

Com hem dit respecte als tres programes analitzats a nivell internacional, el desenvolupament de casos similars al llarg del temps mostra que els informes, així com els programes restauratius, han de ser el més explícits i exhaustius possible, ja que la tendència endèmica per part de les institucions és fer-ne una interpretació de mínims sempre en perjudici de les víctimes, quan no ignorar totalment el seu contingut.

Finalment, i respecte de les dues comissions -la del Defensor del Poble espanyol i la del Parlament català- cal lamentar profundament tant la restricció de la victimització als abusos sexuals com la manca de distinció entre abusos en règim obert i la victimització total. Recordem que la recomanació del Síndic de Greuges parlava de d'abús sexual i maltractament. El focus en l'abús sexual és un error que es projecta sobre tota l'extensió del procediment i que concentra totes les possibles mesures posteriors (com es pot veure en les recomanacions de l'informe del Defensor del Poble). L'intent de concebre l'abús infantil com un fenomen únic aplicant els mateixos paràmetres a persones que han patit situacions totalment diferents i que no comparteixen necessàriament les necessitats de reparació és, igualment, un error que conduirà de manera inevitable al fracàs de la iniciativa. Si l'objectiu és escoltar les víctimes i oferir-los una reparació que respongui realment a les seves necessitats, i no crear una imatge positiva llegida en clau política, és imprescindible tenir en compte aquestes diferències. D'altra banda, si tenim en compte les víctimes infantils com a col·lectiu vulnerable, no podem negligir la perspectiva de gènere en casos com

l'estudiat, de manera que haurem de considerar vies per incloure les mares dels infants que també van ser victimitzades, ja que la seva situació tenia repercussió directa en els seus fills i viceversa.

3. Proposta de reparació

Els programes analitzats fins ara ens han donat una perspectiva general del contingut i funcionament d'aquestes iniciatives de reparació. Tant en el cas de l'ARC com en el de les actuacions més recents del Defensor del Poble espanyol i del Parlament de Catalunya, com hem dit, s'ha constatat l'atenció prioritària atorgada als abusos sexuals. L'informe del Defensor del Poble marca un camí difícil perquè les víctimes d'abusos no sexuals obtinguin una resposta. En el cas del Parlament català, caldria en tot cas tornar a començar la feina: seria, doncs, el moment de reflexionar adoptant una perspectiva respectuosa amb totes les víctimes, que pogués incloure l'Església i altres institucions com la Diputació, de la qual depenien tant la Maternitat com les Llars Mundet. L'elaboració d'un programa de reparació ha d'estar necessàriament lligada a un coneixement profund del cas que l'hagi originat en tots els seus aspectes, i per aquest motiu ha de ser un procés a mida. No es pot parlar, com en altres àmbits, de propostes basades en l'evidència perquè el propi concepte d'evidència queda aquí desdibuixat: les víctimes i les institucions presentaran una gran diversitat de necessitats o d'interessos, i també uns graus de satisfacció molt diferents amb el resultat de la negociació, amb la manera de posar en pràctica els acords i en el resultat final que n'obtinguin.

Malgrat això, tenint en compte les entrevistes efectuades amb les víctimes i l'estudi dels programes que hem vist, podem considerar els elements que han de formar part d'una reparació adequada i farem una proposta en aquest sentit, centrant-nos en els casos en què les institucions involucrades són l'Església, l'Estat (o institucions relacionades amb el poder polític, com la Diputació) o ambdós. Només com a breu menció, els abusos que involucren institucions privades podrien ser tractats de manera separada amb un sistema del tipus "opt-in" com el que va utilitzar l'ARC.

La proposta que presentem a continuació es pot adaptar al cas que es tracti eliminant els elements que no hi intervinguin.

3.1. Comissió, investigació i informe final

És important que la creació d'un programa restauratiu recolzi en una comissió dissenyada a aquest efecte, per efectuar les investigacions oportunes i preveure o elaborar el futur programa. En primer lloc, és imprescindible assegurar la pervivència d'aquesta comissió malgrat els canvis de legislatura. Una opció pot ser crear-la mitjançant la promulgació d'una llei que sigui inequívoca quant a les competències, objectiu, durada i finançament perquè no estigui subjecta a les incidències del cicle parlamentari. La voluntat de reparació efectiva i d'evitar la victimització secundària són raons prou poderoses per adoptar aquesta modalitat de creació. L'objectiu de la comissió seria, genèricament, els abusos infantils (amb la intervenció d'alguna de les institucions que hem mencionat, o de totes elles). En la imatge [IX.6](#) es pot veure un esquema de l'estructura i el funcionament de la comissió.

Per assegurar-ne la independència, la comissió hauria d'estar formada per experts de diversos àmbits: dret, victimologia, psicologia, salut i assistència a víctimes, a més d'un representant estatal (o de la institució que es tracti) i un d'eclesiàstic, si és el cas. Per part de les víctimes, seria aconsellable comptar amb un advocat representant de les víctimes d'abusos en règim obert (V1, en la casella de color blau) i un de víctimes d'abusos en internament (V2, de color rosa). L'"advocat E" representaria l'Estat o institucions vinculades, i l'"advocat C" a l'Església. De manera similar a com es va fer en el cas del Defensor del Poble, durant un període previ a l'inici de la investigació es faria una crida perquè les víctimes i associacions interessades es dirigissin als advocats corresponents, expressessin les seves necessitats de reparació i fessin els suggeriments que consideressin oportuns, mitjançant diverses vies de contacte específiques.

Els advocats haurien de tenir formació i experiència en justícia restaurativa, ja que és prioritari que escoltin les víctimes i interpretin les seves necessitats, fomentant el diàleg entre les parts i evitant posicionaments que tendeixin a reduir el procés a un enfrontament entorn d'eventuals imports d'indemnització.

Passat el termini de contacte, s'efectuarien les entrevistes públiques o privades amb les víctimes, tenint en compte les característiques dels diferents tipus de victimització i permetent-los manifestar les seves necessitats de reparació. Seria convenient que les víctimes rebessin informació exhaustiva sobre què podrien esperar de la comissió i de les sessions d'entrevistes, i que estiguessin assistides per professionals de l'atenció a les víctimes durant el procés. Les entrevistes haurien de ser transcrites, degudament anonimitzades i conservades, amb possibilitat d'accedir-hi. Les sessions públiques podrien ser emeses en directe, i conservades al lloc web de la comissió, com van fer l'ARC i el Parlament català. De manera opcional, es podrien fer entrevistes també amb representants institucionals.

Acabades les entrevistes i processada la informació, assegurant en tot moment una comunicació fluïda entre els advocats i les víctimes interessades, la comissió arribaria a un acord final que inclouria alguns aspectes bàsics: establir la creació d'un organisme successor de la comissió -que en part podria estar format pels integrants de la comissió inicial- per vetllar pel compliment de les seves propostes i posar en marxa el programa de reparació, crear un programa restauratiu el més detallat possible i fer propostes sobre reformes legals i de modificació del funcionament intern de les institucions, per facilitar la tasca reparadora i assegurar la no repetició. Marcar uns terminis per a les diferents actuacions és un aspecte que pot donar confiança a les víctimes, evitant la sensació que són les institucions les que tenen el control. Tenint en compte que l'execució de les mesures és un punt feble característic dels programes, un aspecte a tenir en compte és la possibilitat d'establir sancions en cas d'incompliment dels terminis fixats¹⁸⁹.

3.2. Programa de reparació

Com hem vist, les víctimes reclamen de manera reiterada una expressió de disculpes i de reconeixement dels fets per part dels principals representants de

¹⁸⁹ Aquesta opció, complicada en ella mateixa, resultaria més difícil d'implementar quan la institució a sancionar fos l'Estat, tot i que es podria considerar algun tipus d'aportació econòmica extraordinària que incrementés el fons establert per al programa si no respectés els terminis, aportació que si no es complís pogués ser reclamada per les víctimes en seu judicial.

les institucions afectades. Per tant, aquest hauria de ser un dels punts principals a aconseguir en el programa de reparació. Una carta de disculpa personal com es va establir en el cas de l'ARC també contribuiria a l'efecte terapèutic, assegurant un sistema que no donés lloc als retards que es van produir en aquest cas, amb disculpes proactives de les institucions a tots els sol·licitants i informació exhaustiva actualitzada disponible al lloc web del programa. També cal preveure vies d'informació alternatives, com missatges al telèfon mòbil, el correu electrònic i el correu postal.

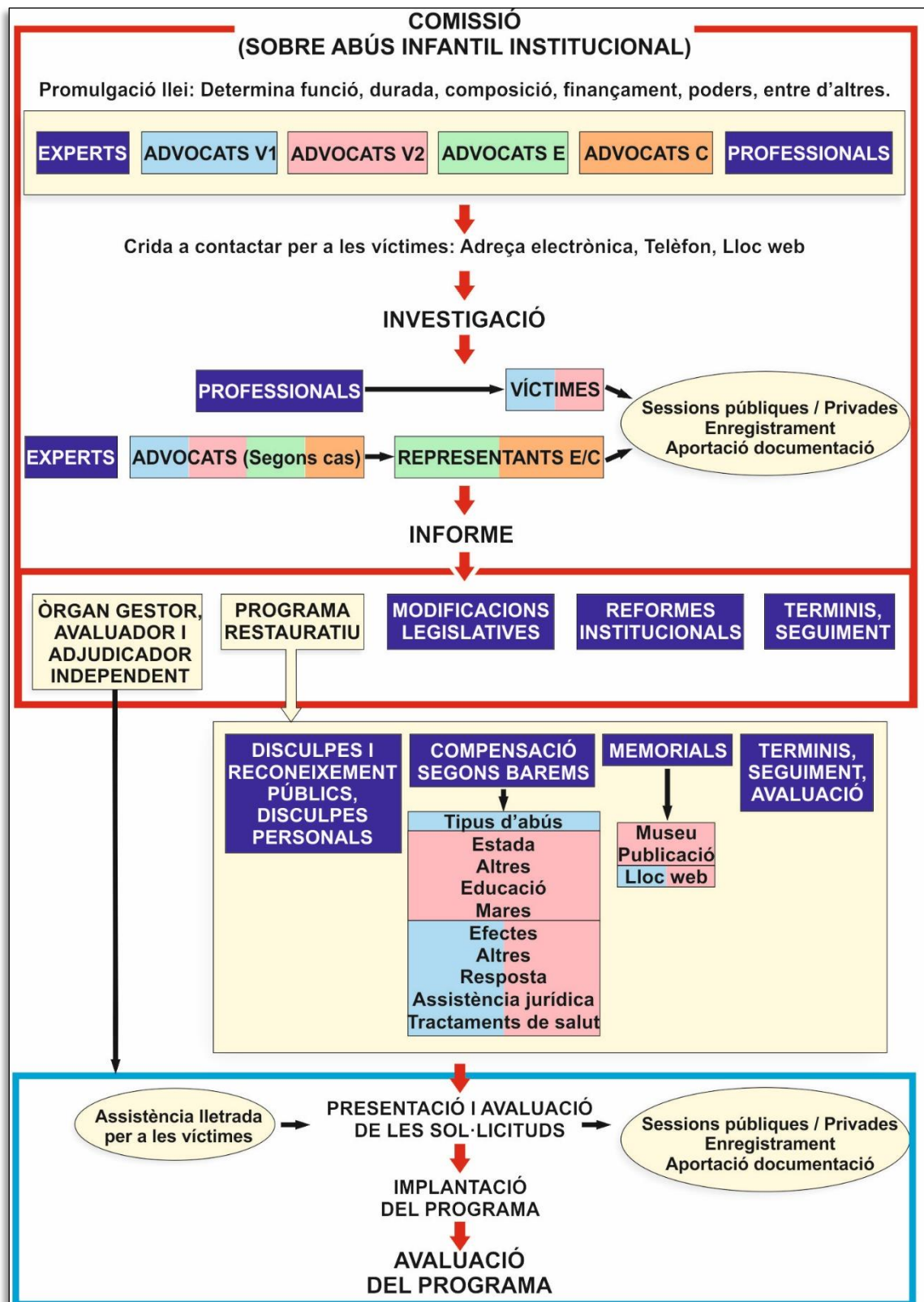
Pel que fa a les indemnitzacions, cal evitar la figura dels imports *ex gratia*, per les seves connotacions d'absència de responsabilitat. Seria raonable proposar un sistema de determinació amb dos barems diferents. Per a les víctimes d'abusos en règim obert tindriem una taula d'assignació en funció del tipus d'abús. En el cas de víctimització total, es podria determinar un import en funció del temps d'internament. També cal tenir en compte que moltes d'aquestes persones que van estar internades van ser privades d'una educació que els hauria donat altres oportunitats de conduir la seva vida, i per tant un import en aquest concepte seria igualment aconsellable.

Finalment, (i ara parlem específicament del cas central d'aquest estudi) la possible defunció de les mares solteres que van treballar a la Maternitat no s'hauria de tenir en compte, en un context de reparació, com a impediment per oferir algun tipus de compensació. Les interessades haurien de veure reconeguda la seva feina amb un import que incrementés la seva pensió si estan vives i, en cas contrari, un import que cobrarien els fills coneguts, proporcional al temps que les seves mares van estar treballant a la institució.

Els dos barems que hem proposat tindrien elements comuns, com els efectes en les víctimes, la previsió d'incrementar la indemnització per circumstàncies especialment greus, la resposta oferida per les institucions fins al moment i els imports per a assistència jurídica i tractaments de salut passats o futurs. En la imatge següent hem identificat en color blau els elements del barem que es referirien a les víctimes d'abusos en règim obert, en rosa els referits a les persones que han patit víctimització total, i les mesures comunes tenen el fons dels dos colors.

Donada la inevitable càrrega administrativa que pot suposar accedir al programa, les víctimes haurien de poder disposar d'assistència lletrada gratuïta al llarg de tot el procés. A més, la validació de les sol·licituds pot requerir informació sobre les víctimes que no estigui disponible, com les dades dels ingressos, estada i sortida de les institucions. En aquests casos caldria evitar que es reproduïxi el cas d'Irlanda en què la manca de cura (intencionada o no) en el manteniment dels registres es va utilitzar com un argument per evitar la reparació. Seria aconsellable que les víctimes poguessin signar un afidàvit per cobrir aquests casos.

Imatge IX.6: Esquema de procés restauratiu per a víctimes d'abús infantil institucional

(Font: elaboració pròpia)

És molt important que totes les víctimes rebin una explicació raonada de l'import final concedit. Això, que no eliminaria el caràcter simbòlic d'aquest pagament, contribuiria a la validació dels seus relats i seria una expressió de respecte cap a elles.

El programa ha d'incloure també un memorial per a les víctimes. En els casos de victimització total, les institucions afectades podrien finançar i mantenir un lloc web i publicar un llibre on s'exposessin les històries de les víctimes i les seves famílies si elles així ho desitgen, i es podria habilitar un local d'exposició permanent on es pogués conèixer la història d'aquestes persones (pensem, en el cas concret d'aquest estudi, en alguna de les dependències de la antiga Maternitat).

L'òrgan gestor creat per la comissió s'encarregaria de fer l'avaluació de les sol·licituds rebudes, la gestió del programa en general i la seva avaluació, que es podria fer en més d'una etapa al llarg del procés per rectificar les possibles mancances detectades.

Tant per al compliment de les recomanacions de la comissió com per a l'execució del programa restauratiu cal establir terminis que donin seguretat a les víctimes, i mantenir un sistema de comunicació constant amb elles que les faci sentir acompanyades al llarg de tot el procés.

Cal destacar que incloure la victimització total en els programes de reparació d'abús infantil és una necessitat real. Al llarg de les entrevistes, els participants en aquest estudi han coincidit a manifestar que volen que "se sàpiga" allò que han viscut. De la mateixa manera que els supervivents d'Auxilio Social (Cenarro, 2013), les persones que van estar internades a la Maternitat i a les Llars Mundet no han format un grup organitzat per demanar reparació, ja que en la majoria de casos no tenen relació entre elles, i després de la seva experiència tampoc no confien en ser escoltades ni en una resposta favorable al final d'un camí de reclamació que podria resultar llarg i generador de victimització secundària.

Un dels primers arguments per obviar la seva inclusió en els programes pot ser que les seves necessitats de reparació estan basades en fets del passat, i per tant ja no són atribuïbles a institucions actuals. En realitat, si una institució respon davant del ciutadà al llarg de la seva existència com un "tot" independent dels

seus components, no podem tenir una visió personalista en el cas de la victimització i exonerar de responsabilitat un ens en el si del qual s'han produït els fets o en nom del qual ha actuat l'autor. Pel que fa al temps transcorregut, cal recordar que la victimització institucional implica una situació de desigualtat en què les víctimes estan en situació de vulnerabilitat davant de les institucions, i això provoca moltes vegades que els fets no siguin denunciats o que si finalment la denúncia es produeix sigui molts anys després de la victimització. Dues de les experiències més negatives dels entrevistats en aquest sentit han estat la dificultat de compartir el relat de la seva victimització amb altres persones i, quan ho han fet, la sensació de ser qüestionades o fins i tot no ser cregudes. Cal entendre, doncs, que la denúncia no es va produir perquè "no podia" produir-se, donades les circumstàncies de les persones afectades. Aquest fet genera un deute institucional de reparació envers elles.

Passarem ara al darrer apartat, en què exposarem les conclusions d'aquest estudi en funció dels objectius plantejats i derivades de l'anàlisi de les dades qualitatives i quantitatives.

CONCLUSIONS

I

El franquisme, com a part de la seva estratègia d'implantació i pervivència, va adoptar els valors morals de l'Església catòlica, que resultaven favorables als seus ideals de reconstrucció del país després de la Guerra Civil. Entre d'altres coses, aquests valors implicaven la relegació femenina a tasques maternals i domèstiques i el focus en els infants com a llavor portadora dels nous valors nacionalcatòlics. En un context econòmicament difícil, que deixava de banda problemes socials com la discapacitat, dones i infants constituïen grups especialment vulnerables instrumentalitzats pel règim.

II

La materialització del nacionalcatolicisme va estar acompanyada d'un marc legal que havia retrocedit a èpoques prèvies a la República i tornava a ser repressiu en els aspectes relacionats amb la llibertat sexual de la dona, penalitzant l'avortament i l'adulteri femení. Això va afavorir l'estigmatització de col·lectius com les dones que havien tingut fills "il·legítims", ja fos estant solteres, a causa d'un adulteri o en situació de viduïtat però d'una parella diferent al marit difunt. Enfrontades a la vergonya, patint l'escàs o nul suport familiar i, a vegades, la solitud, aquestes dones i els seus fills, als quals quedava transferit l'estigma matern, sovint eren allunyats de la societat en institucions on les mares podien parir i que posteriorment es feien càrrec de la criatura. La Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona, a Les Corts, era una d'aquestes institucions, dependent de la Diputació i gestionada per les Germanes de la Caritat.

III

A la Casa de Maternitat les mares solteres, que estaven en un recinte diferent al de les mares casades, parien i sovint eren pressionades perquè renunciessin al fill. Si no volien renunciar-hi eren obligades a treballar en tota mena de tasques domèstiques en la pròpia institució, on residien en un règim quasi carcerari, durant almenys dos mesos, després dels quals si abandonaven la Casa

s'intentava afeblir o destruir el vincle maternofilial impedit-los veure els seus fills fins que no complissin un any, reduint al màxim la informació que proporcionaven sobre ells i, posteriorment, amb un règim de visites estrictes i molt limitat.

IV

No s'han trobat evidències d'adopcions irregulars, com es podia esperar donades les característiques dels registres manuals, que poden dependre de la voluntat de qui els manté. En tot cas, planteja dubtes el fet que als fulls de matrícula es menciona explícitament en diversos casos que l'expedient d'adopció de l'infant no existeix. D'altra banda, l'aprovació de les sol·licituds d'adopció depenia bàsicament de la capacitat econòmica dels sol·licitants i dels seus contactes amb persones influents, cosa que com a mínim confirma la voluntat de reubicar les criatures en ambients on fossin educades segons les directrius del règim.

V

En els testimonis que s'han examinat s'ha constatat l'impacte de l'internament a la Maternitat, ja que experimentaven una situació de patiment constant per estar separats de les seves mares, que s'incrementava perquè estaven sotmesos a nivells elevats de descurança, i a mesura que creixien recorden també haver patit violència física i psicològica per part de les religioses. La situació va continuar per als infants que van passar a les Llars Mundet, també dependent de la Diputació i a càrrec de les Germanes de la Caritat i els Germans Salesians, on els infants eren escarnits i considerats mentalment retardats pel fet de procedir de la Maternitat. Amb la resta de companys interns van compartir un règim de victimització diària que comprenia discriminació en l'educació, descurança i abusos sexuals, físics i psicològics, fins a la sortida de la institució. Els efectes d'aquesta victimització han afectat les seves vides en multitud d'aspectes, com el laboral, el relacional, l'afectiu i la salut física i mental.

VI

Els relats de les víctimes de la Maternitat i de les Llars Mundet són idèntics en molts aspectes (com la forma i els efectes de la victimització) als d'altres antics

infants interns en institucions del mateix tipus arreu del món i en diverses èpoques històriques. La recerca prèvia ha identificat aquesta victimització com a “victimització institucional històrica infantil” o també “victimització institucional no-recent infantil”. Les referències a una marca temporal, però, releguen al passat un fenomen que es pot produir també en l’actualitat, i per tant és preferible utilitzar el concepte de “victimització total infantil”, que incorpora de manera més clara l’experiència de les persones afectades dins d’un entorn i unes condicions de vida permanentment victimitzants.

VII

A Espanya el franquisme va tenir un paper molt rellevant en l’abús total infantil; no en el fet que es produís el fenomen, sinó en el substrat intensament moral que va adoptar, en què les dones “caigudes” i els seus fills eren atesos per uns ordes religiosos que havien transformat la seva vocació caritativa en una invocació constant a l’expiació a través del càstig com a única alternativa. La comparació amb els programes dels tres països que hem estudiat mostra que a Irlanda, amb característiques similars a Espanya, es donen les mateixes connotacions de càstig moral en aquest tipus d’abús. La combinació de la repressió franquista, els valors nacionalcatòlics i l’efecte de la moral social de l’època va produir un escenari especialment nociu per a les víctimes.

VIII

En casos com el de la Maternitat, l’absència de normativa internacional invocable i els terminis de prescripció fan inviable el recurs a la justícia convencional. Fins i tot en els casos en què sigui possible activar aquest recurs, és important que les víctimes tinguin opcions de tipus restauratiu, que poden respondre millor a les seves necessitats, especialment pel que fa a l’expressió de disculpes per part dels perpetradors, el seu reconeixement públic dels fets i la conscienciació social sobre el problema. Els casos concrets de la Maternitat i de les Llars Mundet requereixen la resposta de la Diputació i de l’Església, representada per les dues congregacions mencionades, com a responsables i participants en el programa restauratiu.

IX

Els intents de construir respostes restauratives per als abusos infantils han estat nombrosos en diversos territoris i al llarg del temps, amb diferents models de comissions, investigacions i dissenys de programes de compensació. Les víctimes han valorat positivament la possibilitat de participar de manera activa en les comissions creades i els programes de reparació d'implantació àgil que reconeixin la seva experiència individual, tant pel que fa a les disculpes com per als imports de compensació establerts. Malgrat els anys dedicats, els volums de documentació produïda i el coneixement actual del fenomen, les iniciatives no han aconseguit oferir una resposta satisfactòria a les víctimes, ja que en la majoria de casos, quan les recomanacions efectuades han estat exhaustives i ben orientades, la seva posada en pràctica no ha tingut prou suport a causa d'interessos polítics i institucionals.

X

Centrar les comissions sobre abús infantil en l'abús sexual és una conseqüència de la categoria de pànic moral a què s'ha elevat aquest tipus d'abús, i constitueix un error greu que evidencia la necessitat d'una major difusió del coneixement sobre el fenomen en tota la seva complexitat. El "biaix sexual" defineix categories de víctimes, invisibilitzant i ignorant els drets de les persones que, no havent experimentat abús sexual, pateixen greus efectes físics o psicològics a causa d'altres tipus de victimització. Així mateix, el focus exclusiu en l'abús sexual també és degut a l'error de no distingir entre victimització en règim obert i victimització total. La primera és, moltes vegades, de tipus sexual, mentre que la segona és una victimització que pren diverses formes (la sexual només és una d'elles) i que impregna el dia a dia dels infants, de manera que és impossible identificar-la com a conjunt discret de situacions.

XI

En l'àmbit nacional, la comissió del Defensor del Poble espanyol, que va emetre el seu informe, i la del Parlament de Catalunya, que s'ha extingit abans de finalitzar, van perdre l'oportunitat de tenir en compte el que afirmem en la conclusió anterior. Per a la primera, malgrat que el text de les recomanacions ho

fa difícil, es podria intentar encabir les víctimes de victimització total en el programa de reparació. Per a la segona, caldrà començar de nou. Seria, doncs, el moment de canviar la manera d'enfrontar la qüestió, incorporant una voluntat real d'escoltar les experiències i les necessitats de totes les víctimes des d'un coneixement ampli i plural del fenomen.

XII

L'experiència dels infants i les mares de la Maternitat i de les Llars Mundet, així com els altres casos estudiats, mostren la rellevància d'entendre l'abús infantil com a fenomen multifacètic que en cap cas no es pot reduir a un sol tipus de victimització. Aquest enfocament és l'únic que garanteix un punt de partida adequat per dissenyar una resposta respectuosa amb les necessitats de totes les víctimes, sense exclusions que constitueixen una forma més de victimització secundària.

UNA REFLEXIÓ FINAL

La futura recerca en l'àmbit de l'abús infantil ha d'alliberar-se de les limitacions que imposa la restricció a un tipus de victimització i ha de continuar treballant per conèixer el problema en tota la seva complexitat, assumint el repte d'estudiar els casos de victimització total, assegurant-se que la societat comparteixi aquest coneixement i visibilitzant la necessitat que les institucions, des de la seva posició de poder, aportin els recursos necessaris perquè totes les víctimes tinguin resposta a les seves necessitats de reparació.

És un tret comú de moltes víctimes el fet de no voler reclamar indemnitzacions econòmiques per evitar la crítica social de ser considerades persones que volen rendibilitzar el seu patiment. En el cas de les *Magdalene Laundries* van anar més enllà, i la *Justice For Magdalenes Research* va evitar fer menció al pas del temps per no afegir un component de victimisme a les seves reclamacions. Malgrat això, el temps és un factor decisiu que contribueix a la victimització secundària

de les persones que han de conviure amb els efectes negatius de la seva experiència i de la invisibilització a què se les sotmet al llarg de la seva vida. Com a societat cal entendre que l'ofertament d'una compensació a aquestes víctimes no és una opció ajornable. En paraules atribuïdes al doctor Patch Adams, si cal lluitar contra alguna malaltia fem-ho contra la pitjor de totes: la indiferència.

Referències

Normativa internacional

Convenio para la represión de la trata de personas y de la explotación de la prostitución ajena.

Asamblea General de las Naciones Unidas (AGNU), RES 317(IV), 02/12/1949.

<https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/convention-suppression-traffic-persons-and-exploitation>

European Convention on Human Rights (04/11/1950).

<https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention> ENG

Convenio número 100 de la OIT relativo a la igualdad de remuneración entre la mano de obra masculina y la mano de obra femenina por un trabajo de igual valor. OIT, 06/06/1951.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/genericdocument/wcms_114188.pdf

Concordato entre la Santa Sede y España, Ciudad del Vaticano, 27/08/1953.

https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19530827_concordato-spagna_sp.html

Convenio 100 de la OIT sobre la abolición del trabajo forzoso. OIT, 05/06/1957.

https://www.ilo.org/dyn/normlex/es/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_COD E:C105

Convenio 111 de la OIT sobre la discriminación (empleo y ocupación). OIT, 04/06/1958.

https://www.ilo.org/dyn/normlex/es/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_COD E:C111

Declaración de los Derechos del Niño. AGNU, RES 1386(XIV), 20/11/1959.

<https://digitallibrary.un.org/record/195831>

Convention against Discrimination in Education. UNESCO, 14/12/1960.

<https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-against-discrimination-education>

Comisión Internacional de Juristas (1962). El Imperio de la Ley en España.

<https://www.icj.org/wp-content/uploads/1962/01/Spain-rule-of-law-publications-1962-spa.pdf>

The economic development of Spain (English). World Bank Group. Washington, D.C.

01/01/1963.

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/764341468782083806/text/multi0page.txt>

Convención Internacional sobre la Eliminación de todas las Formas de Discriminación Racial. AGNU, 21/12/1965. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>

Declaración sobre los principios fundamentales de justicia para las víctimas de delitos y del abuso de poder. AGNU, 29/11/1985. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>

Declaración sobre la eliminación de la violencia contra la mujer. AGNU, Res. 48/104, 20/12/1993. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>

Principios y directrices básicos sobre el derecho de las víctimas de violaciones manifiestas de las normas internacionales de derechos humanos y de violaciones graves del derecho internacional humanitario a interponer recursos y obtener reparaciones. AGNU, RES 60/147, 15/12/2005. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. AGNU, RES 55/89, 04/12/2000. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-effective-investigation-and-documentation-torture-and>

Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters (03/10/2018). https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3

Pablo VI (28/10/1965). Decreto *Perfectae caritatis* sobre la adecuada renovación de la vida religiosa. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_perfectae-caritatis_sp.html

Pablo VI (07/12/1965). Constitución pastoral *Gaudium et spes* sobre la Iglesia en el mundo actual. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_sp.html

Pablo VI (07/12/1965). Declaración *Dignitatis humanae* sobre la libertad religiosa. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_sp.html

Freedom of Information Act, Ireland, N. 13/1997.

<https://www.irishstatutebook.ie/eli/1997/act/13/enacted/en/pdf>

Residential Institutions redress act, Ireland. N. 13/2002.

<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2002/act/13/enacted/en/pdf>

Assisted Decision-Making (Capacity) Act. Ireland. N. 64/2015

<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/64/enacted/en/pdf>

Redress for Women Resident in Certain Institutions Act, Ireland. N. 8/2015.

<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/8/enacted/en/html>

National Redress Scheme for Institutional Child Sexual Abuse Direct Personal Response Framework 2018 (29/06/2018).

<https://www.legislation.gov.au/F2018L00970/asmade/downloads>

National Redress Scheme for Institutional Child Sexual Abuse Assessment Framework 2018 (24/10/2019).

<https://www.legislation.gov.au/F2018L00969/latest/text>

Redress for Women Resident in Certain Institutions (Amendment) Act, Ireland. N. 26/2019.

<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2019/act/26/enacted/en/html>

Royal Commissions Act 1902 (last version: 29/09/2023).

<https://www.legislation.gov.au/C1902A00012/latest/text>

Adoption (Information and Tracing) Bill 2016, Ireland (en tràmit).

<https://www.gov.ie/en/publication/16500b-adoption-information-and-tracing-bill-2016/>

Normativa nacional

Ley de 6 de febrero de 1822, que contiene el Reglamento de Beneficencia. Congreso de los Diputados, *Legislación Histórica de España, 1810-1978*.

https://app.congreso.es/est_leyhisto/

Real Decreto de 3 de febrero de 1881 por el que se aprueba el proyecto de reforma de la Ley Enjuiciamiento Civil. *Gaceta de Madrid (GMD)* 36, de 5 de febrer de 1881 y ss

<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1881/036/R00326-00518.pdf>

Decreto aprobando el reglamento para la ejecución de las leyes de Matrimonio y Registro civil. *GMD* 348, de 14 de desembre de 1870, pp. 1-4.

<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1870/348/A00001-00004.pdf>

Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil (versió consolidada). *GMD* 206, de 25/07/1889. [https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/(1)/con)

Real orden referente á la inscripción de los hijos ilegítimos en el Registro civil. *GMD* 107, de 17 d'abril de 1903, p. 210. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1903/107/A00210-00210.pdf>

Ley sobre protección á la infancia. *GMD* 230, de 17 d'agost de 1904, pp. 589-590.

<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1904/230/A00589-00590.pdf>

Ley de Bases para publicar una Ley sobre organización y atribuciones de los Tribunales para niños. *GMD* 227, de 15 d'agost de 1918, p. 470.

<https://www.boe.es/gazeta/dias/1918/08/15/pdfs/GMD-1918-227.pdf>

Decreto de 7 de julio de 1931. *GMD* 188, de 7 de juliol de 1931, pp. 186-189.

<https://www.boe.es/gazeta/dias/1931/07/07/pdfs/GMD-1931-188.pdf>

Ley del orden público y de los órganos de su conservación. *GMD* 211, de 30 de juliol de 1933, pp. 682-690. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1933/211/A00682-00690.pdf>

Decret de reforma eugènica de l'avortament. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC) 9, de 9 de gener de 1937. pp. 114-115.

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f2/Reforma Eug%C3%A8nica de l%27Avortament %281937%29.pdf](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f2/Reforma_Eug%C3%A8nica_de_l%27Avortament_%281937%29.pdf)

Orden de 01/04/1937 dictando normas ampliatorias para la colocación familiar de niños. *Boletín Oficial del Estado (BOE)* 168, de 6 d'abril de 1937, pp. 907-911.

<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1937/168/A00907-00911.pdf>

Ley de 22 de abril de 1938, de Prensa (rectificada). Habiéndose padecido error en la publicacion de la Ley de este Ministerio, fecha de ayer, 23 de abril. *BOE* 550, de 24 d'abril de 1938, pp. 6938-6940. [https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1938/550/A06938-](https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1938/550/A06938-06940.pdf)

[06940.pdf](https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1938/550/A06938-06940.pdf)

- Orden de 27/12/1938 sobre el trabajo de la mujer. *BOE* 183, de 31 de diciembre de 1938, pp. 3219-3220. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1938/183/A03219-03220.pdf>
- Ley de 9 de febrero de 1939 de Responsabilidades Políticas. *BOE* 44, de 13 de febrer de 1939, pp. 824-827. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1939/044/A00824-00847.pdf>
- Ley de 8 de septiembre de 1939 (rectificada) modificando el Título octavo, Libro primero, del Código Civil. *BOE* 292, de 19 de octubre de 1939, pp. 5846-5851. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1939/292/A05846-05851.pdf>
- Ley de 23 de septiembre de 1939 considerando no delictivos determinados hechos de actuación político-social cometidos desde el catorce de abril de mil novecientos treinta y uno hasta el dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis. *BOE* 273, de 30 de setembre de 1939, pp. 5421-5422. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1939/273/A05421-05422.pdf>
- Orden de 17 de noviembre de 1939 dictando normas para la inscripción de las mujeres en las Oficinas de Colocación. *BOE* 323, de 19 de novembre de 1939, pp. 6507-6508. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1939/323/A06507-06508.pdf>
- Decreto de 28 de diciembre de 1939 sobre funciones de la Sección Femenina de Falange Española Tradicionalista y de las J. O. N. S. *BOE* 363, de 29 de diciembre de 1939, pp. 7347-7348. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1939/363/A07347-07348.pdf>
- Ley de 1 de marzo de 1940 sobre represión de la masonería y del comunismo. *BOE* 62, de 2 de març de 1940, pp. 1537-1539. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/062/A01537-01539.pdf>
- Orden de 30 de marzo de 1940 dictando normas sobre la permanencia en las prisiones de los hijos de las reclusas. *BOE* 97, de 6 d'abril de 1940, p. 2354. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/097/A02354-02354.pdf>
- Decreto de 17 de mayo de 1940 por el que se dictan nuevas normas a Auxilio Social. *BOE* 150, de 29 de maig de 1940, pp. 3634-3637. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/150/A03634-03637.pdf>
- Ley de 6 de diciembre de 1940 instituyendo el Frente de Juventudes. *BOE* 342, de 7 de diciembre de 1940, pp. 8392-8394. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1940/342/A08392-08394.pdf>
- Decreto de 27 de marzo de 1941 por el que se deroga el del Ministerio de Trabajo, Sanidad y Previsión de 28 de junio de 1935, relativo a la reorganización de la Lucha Antivenérea. *BOE* 100, de 10 d'abril de 1941, pp. 2418-2418. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/100/A02418-02418.pdf>

- Ley para la seguridad del Estado de 29 de marzo de 1941. *BOE 101*, de 11 d'abril de 1941, pp. 2434-2444. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/101/A02434-02444.pdf>
- Orden de 25 de junio de 1941 por la que se constituye la Junta Nacional para la reconstrucción de Templos Parroquiales, de acuerdo con el Decreto de 10 de marzo de 1941. *BOE 178*, de 27 de juny de 1941, pp. 4716-4716. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/178/A04716-04716.pdf>
- Ley de 12 de julio de 1941 de Sanidad Infantil y Maternal. *BOE 209*, de 28 de juliol de 1941, pp. 5650-5655. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/209/A05650-05655.pdf>
- Ley de 17 de octubre de 1941 por la que se dictan normas que faciliten la adopción de los acogidos en Casas de Expósitos y otros establecimientos de beneficencia. *BOE 299*, de 26 de octubre de 1941, pp. 8336-8337. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1941/299/A08336-08337.pdf>
- Ley de 3 de enero de 1942 por la que se crea el Cuerpo de Enfermeras de Falange Española Tradicionalista y de las J. O. N. S. *BOE 13*, del 13 de gener de 1942, pp. 244-345. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1942/013/A00244-00245.pdf>
- Ley de 19 de Febrero de 1942 sobre reforma de la de Responsabilidades Políticas. *BOE 66*, de 7 de març de 1942, pp. 1646-1653. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1942/066/A01646-01653.pdf>
- Ley de 12 de diciembre de 1942 por la que se crea el seguro obligatorio de enfermedad. *BOE 361*, de 27 de desembre de 1942, pp. 10592-10597. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1942/361/A10592-10597.pdf>
- Decreto de 26 de enero de 1944 por el que se aprueba el texto refundido del Libro I de la Ley de Contrato de Trabajo. *BOE 55*, de 24 de febrer de 1944, pp. 1627-1634. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/055/A01627-01634.pdf>
- Decreto de 31 de marzo de 1944 por el que se aprueban los textos refundidos de las Leyes de Contrato de embarque, aprendizaje y trabajo de mujeres y niños y trabajo a domicilio. *BOE 102*, de 11 d'abril de 1944, pp. 2877-2886. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/102/A02877-02886.pdf>
- Circular estableciendo el régimen de censura de las publicaciones que se indican. *BOE 98*, de 7 d'abril de 1944, pp. 2786-2786. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/098/A02786-02786.pdf>
- Orden sobre obligatoriedad de las disciplinas de Escuelas del Hogar en la Enseñanza Media. *BOE 239*, de 26 d'agost de 1944, pp. 6451-6451. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/239/A06451-06451.pdf>

- Ley de 25 de noviembre de 1944, de Bases de Sanidad Nacional. *BOE* 331, de 26 de noviembre de 1944, pp. 8908-8936.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1944/331/A08908-08936.pdf>
- Decreto de 23 de diciembre de 1944 por el que se aprueba y promulga el «Código Penal, texto refundido de 1944», según la autorización otorgada por la Ley de 19 de julio de 1944. *BOE* 13, de 13 de gener de 1945, pp. 427-472.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1945/013/A00427-00472.pdf>
- Decreto de 13 de abril de 1945 por el que se suprime la Jurisdicción de responsabilidades políticas. *BOE* 115, de 25 d'abril de 1945, p, 3282.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1945/115/A03282-03282.pdf>
- Ley de 17 de julio de 1945 sobre Educación Primaria. *BOE* 199, de 18 de juliol de 1945, pp. 385-416. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1945/199/A00385-00416.pdf>
- Decreto de 18 de octubre de 1945 por el que se armoniza el contenido de la Ley de Orden Público de 28 de Julio de 1933, con el Fuero de los Españoles. *BOE* 295, de 22 de octubre de 1945, pp. 2466-2467. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1945/295/A02466-02467.pdf>
- Decreto de 11 de junio de 1948, por el que se aprueba el texto refundido de la Legislación sobre Tribunales Tutelares de Menores. *BOE* 201, de 19 de juliol de 1948, pp. 3306-3318. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1948/201/A03306-03318.pdf>
- Decreto de 2 de julio de 1948 por el que se aprueba el texto refundido de la legislación sobre Protección de Menores. *BOE* 206, de 24 de juliol de 1948, pp. 3438-3445.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1948/206/A03438-03445.pdf>
- Decreto de 7 de julio de 1950 por el que se aprueba el Reglamento para las Escuelas del Magisterio. *BOE* 219, de 7 d'agost de 1950, pp. 3468-3478.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1950/219/A03468-03478.pdf>
- Ley de 26 de febrero de 1953 sobre Ordenación de la Enseñanza Media. *BOE* 58, de 27 de febrer de 1953, pp. 1119-1130. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1953/058/A01119-01130.pdf>
- Decreto de 6 de marzo de 1953 por el que se crea el Patronato Nacional de Educación de la Infancia Anormal. *BOE* 80, de 21 de març de 1953, pp. 1486-1487.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1953/080/A01486-01487.pdf>
- Ley de 15 de julio de 1954 por la que se reforma el Título Primero del Libro Primero del Código Civil, denominado "De los españoles y extranjeros". *BOE* 197, de 16 de juliol de 1954, pp. 4831-4834. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1954/197/A04831-04834.pdf>

- Ley de 14 de abril de 1955 sobre creación del Patronato Nacional de Asistencia Psiquiátrica.
BOE 105, de 15 d'abril de 1955, pp. 2374-2377.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1955/105/A02374-02377.pdf>
- Decreto de 9 de diciembre de 1955 por el que se reorganiza el Patronato Nacional de la Infancia Anormal, que se denominará "Patronato Nacional de Educación Especial", y se crean sus Secciones provinciales. *BOE 2*, de 2 de gener de 1956, pp. 28-30.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1956/002/A00028-00030.pdf>
- Decreto-ley de 3 de marzo de 1956 sobre abolición de centros de tolerancia y otras medidas relativas a la prostitución. *BOE 70*, de 10 de març de 1956, pp. 1611-1611.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1956/070/A01611-01611.pdf>
- Orden de 22 de marzo de 1956 por la que se dan normas para la expedición de los certificados de estudios primarios. *BOE 86*, de 26 de març de 1956, pp. 2048-2049.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1956/086/A02048-02049.pdf>
- Ley de 24 de abril de 1958 por la que se modifican determinados artículos del Código civil.
BOE 99, de 25 d'abril de 1958, pp. 730-738.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1958/099/A00730-00738.pdf>
- Decreto-Ley 10/1959 de 21 de julio, de ordenación económica. *BOE 174*, de 22 de juliol de 1959, pp. 10005-10007. <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1959/174/A10005-10007.pdf>
- Decreto 1119/1960, de 2 de junio, sobre prohibición de actuar como servidores domésticos a los menores de catorce años o sometidos a la obligación escolar primaria. *BOE 143*, de 15 de juny de 1960, pp. 8205-8206.
<https://www.boe.es/boe/dias/1960/06/15/pdfs/A08205-08206.pdf>
- Ley 40/1960, de 21 de julio, sobre Compilación del Derecho Civil Especial de Cataluña. *BOE 175*, de 22 de juliol de 1960, pp. 10215-10245.
<https://www.boe.es/boe/dias/1960/07/22/pdfs/A10215-10245.pdf>
- Ley 56/1961, de 22 de julio, sobre derechos políticos profesionales y de trabajo de la mujer.
BOE 175, de 24 de juliol de 1961, pp. 11004-11005.
<https://www.boe.es/boe/dias/1961/07/24/pdfs/A11004-11005.pdf>
- Decreto 258/1962, de 1 de febrero, por el que se aplica a la esfera laboral la Ley 56/1961, de 22 de julio, que equipara a los trabajadores de uno y otro sexo en sus derechos de orden laboral. *BOE 41*, de 16 de febrer de 1962, pp. 2345-2346.
<https://www.boe.es/boe/dias/1962/02/16/pdfs/A02345-02346.pdf>
- Decreto 168/1963, de 24 de enero, por el que se desarrolla la Ley número 79/1961, de 23 de diciembre, de bases para una revisión parcial del Código Penal y otras Leyes penales.

BOE 29, de 2 de febrer de 1963, pp. 1845-1851.

<https://www.boe.es/boe/dias/1963/02/02/pdfs/A01845-01851.pdf>

Ley 193/1963, de 28 de diciembre, sobre Bases de la Seguridad Social. BOE 312, de 30 de diciembre de 1963, pp. 18181-18190.

<https://www.boe.es/boe/dias/1963/12/30/pdfs/A18181-18190.pdf>

Ley 27/1964, de 29 de abril, sobre ampliación del período de escolaridad obligatoria hasta los catorce años. BOE 107, de 4 de maig de 1964, pp. 5696-5696.

<https://www.boe.es/boe/dias/1964/05/04/pdfs/A05696-05696.pdf>

Ley 14/1966, de 18 de marzo, de Prensa e Imprenta. BOE 67, de 19 de març de 1966

<https://www.boe.es/buscar/pdf/1966/BOE-A-1966-3501-consolidado.pdf>

Decreto 2419/1966, de 10 de septiembre, sobre salario mínimo interprofesional y Bases de cotización para la Seguridad Social. BOE 230, de 26 de setembre de 1966, pp. 12178-12179. <https://www.boe.es/boe/dias/1966/09/26/pdfs/A12178-12179.pdf>

Ley 96/1966, de 28 de diciembre, suprimiendo la limitación establecida en el apartado c) del número dos del artículo tercero de la Ley de 22 de julio de 1961 sobre derechos de la mujer. BOE 311, de 29 de diciembre de 1966, pp. 16392-16392.

<https://www.boe.es/boe/dias/1966/12/29/pdfs/A16392-16392.pdf>

Ley 44/1967, de 28 de junio, regulando el ejercicio del derecho civil a la libertad en materia religiosa. BOE 156, de 1 de juliol de 1967, pp. 9191-9194.

<https://www.boe.es/boe/dias/1967/07/01/pdfs/A09191-09194.pdf>

Ley 82/1968, de 5 de diciembre, modificando los preceptos de la Ley de Régimen Local, relativos a la elección de Concejales por el tercio familiar en el sentido de que se incluya entre los electores y los elegibles a la mujer casada. BOE 294, de 7 de diciembre de 1968, pp. 17564-17565. <https://www.boe.es/boe/dias/1968/12/07/pdfs/A17564-17565.pdf>

Ley 7/1970, de 4 de julio, de modificación del capítulo V del título VII del libro I del Código Civil, sobre adopción. BOE 161, de 7 de juliol de 1970, pp. 10702-10704.

<https://www.boe.es/boe/dias/1970/07/07/pdfs/A10702-10704.pdf>

Ley 14/1970, de 4 de agosto, General de Educación y Financiamiento de la Reforma Educativa. BOE 187, de 6 d'agost de 1970, pp. 12525-12546.

<https://www.boe.es/boe/dias/1970/08/06/pdfs/A12525-12546.pdf>

Ley 16/1970, de 4 de agosto, sobre peligrosidad y rehabilitación social. BOE 187, de 6 d'agost de 1970, pp. 12551-12557. <https://www.boe.es/boe/dias/1970/08/06/pdfs/A12551-12557.pdf>

- Decreto 2310/1970, de 20 de agosto, por el que se regulan los derechos laborales de la mujer trabajadora en aplicación de la Ley de 22 de julio de 1961. *BOE 202*, de 24 d'agost de 1970, pp. 13756-13757. <https://www.boe.es/boe/dias/1970/08/24/pdfs/A13756-13757.pdf>
- Ley 31/1972, de 22 de julio, sobre modificación de los artículos 320 y 321 del Código Civil y derogación del número 3 del artículo 1.880 y de los artículos 1.901 a 1.909, inclusive, de la Ley de Enjuiciamiento Civil. *BOE 176*, de 24 de juliol de 1972, pp. 13292-13293. <https://www.boe.es/boe/dias/1972/07/24/pdfs/A13292-13293.pdf>
- Decreto-ley 13/1972, de 29 de diciembre, por el que se modifica la administración institucional de la Dirección General de Sanidad, del Ministerio de la Gobernación, y se encomienda al Gobierno la reestructuración de dicho Centro directivo. *BOE 9*, de 10 de gener de 1973, pp. 488-490. <https://www.boe.es/boe/dias/1973/01/10/pdfs/A00488-00490.pdf>
- Ley 14/1975, de 2 de mayo, sobre reforma de determinados artículos del Código Civil y del Código de Comercio sobre la situación jurídica de la mujer casada y los derechos y deberes de los cónyuges. *BOE 107*, de 5 de maig de 1975, pp. 9413-9419. <https://www.boe.es/boe/dias/1975/05/05/pdfs/A09413-09419.pdf>
- Decreto 2929/1975, de 31 de octubre, por el que se regula el uso de las lenguas regionales españolas. *BOE 274*, de 15 de novembre de 1975, pp. 23877-23877. <https://www.boe.es/boe/dias/1975/11/15/pdfs/A23877-23877.pdf>
- Real Decreto 2128/1977, de 23 de julio, sobre integración en la Universidad de las Escuelas de Ayudantes Técnicos Sanitarios como Escuelas Universitarias de Enfermería. *BOE 200*, de 22 d'agost de 1977, pp. 18716-18717. <https://www.boe.es/boe/dias/1977/08/22/pdfs/A18716-18717.pdf>
- Ley 46/1977, de 15 de octubre, de Amnistía. *BOE 248*, de 17/10/1977. <https://www.boe.es/eli/es/l/1977/10/15/46/con>
- Ley 22/1978, de 26 de mayo, sobre despenalización del adulterio y del amancebamiento. *BOE 128*, de 30 de maig de 1978, pp. 12440-12440. <https://www.boe.es/boe/dias/1978/05/30/pdfs/A12440-12440.pdf>
- Orden de 19 de septiembre de 1986 sobre regulación del funcionamiento de los Centros dependientes de las Juntas de Promoción Educativas de Auxilio Social, de la Obra de Protección de Menores y del Patronato de Protección a la Mujer. *BOE 232*, de 27 de setembre de 1986, pp. 33161-33161. <https://www.boe.es/boe/dias/1986/09/27/pdfs/A33161-33161.pdf>
- Ley 4/1990, de 29 de junio, de Presupuestos Generales del Estado para 1990. *BOE 156*, de 30 de juny de 1990. <https://www.boe.es/eli/es/l/1990/06/29/4>

Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal (versió consolidada). *BOE 281*, de 24/11/1995. <https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/11/23/10/con>

Ley 35/1995, de 11 de diciembre, de ayudas y asistencia a las víctimas de delitos violentos y contra la libertad sexual. *BOE 296*, de 12 de diciembre de 1995.
<https://www.boe.es/eli/es/l/1995/12/11/35/con>

Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, de modificación parcial del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil. *BOE 15*, de 17 de enero de 1996.
<https://www.boe.es/eli/es/lo/1996/01/15/1/con>

Ley Orgánica 15/2003, de 25 de noviembre, por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. *BOE 283*, de 26 de noviembre de 2003.
<https://www.boe.es/eli/es/lo/2003/11/25/15>

Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. *BOE 310*, de 27 de diciembre de 2007.
<https://www.boe.es/eli/es/l/2007/12/26/52/con>

Ley 4/2015, de 27 de abril, del Estatuto de la víctima del delito. *BOE 101*, de 28 de abril de 2015.
<https://www.boe.es/eli/es/l/2015/04/27/4/con>

Ley Orgánica 8/2021, de 4 de junio, de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia. *BOE 134*, de 5 de junio de 2021.
<https://www.boe.es/eli/es/lo/2021/06/04/8/con>

Resolució 337/XIV del Parlament de Catalunya, de creació de la Comissió d'Investigació sobre la Pederàstia a l'Església, 252-00017/13 (27/04/2022), *Butlletí oficial del Parlament de Catalunya (BOPC) 298*.

Ley Foral 24/2022, de 5 de julio, de reconocimiento de las víctimas de abusos sexuales cometidos en el seno de la Iglesia católica de Navarra. *BON 145*, de 21 de julio de 2022, *BOE 184*, de 02 de agosto de 2022. <https://www.boe.es/eli/es-nc/lf/2022/07/05/24/con>

Ley Orgánica 10/2022, de 6 de septiembre, de garantía integral de la libertad sexual. *BOE 215*, de 7 de septiembre de 2022. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2022/09/06/10/con>

Ley 20/2022, de 19 de octubre, de Memoria Democrática. *BOE 252*, de 20 de octubre de 2022.
<https://www.boe.es/eli/es/l/2022/10/19/20/con>

Jurisprudència

Case O'Keefe v. Ireland, App. 35810/09 (28/01/2014).

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2235810/09%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-140235%22%5D%7D>

SAP Madrid, 640/2018, de 27 de setembre.

STS 286/2020, de 4 de juny.

Articles, llibres, pàgines web i altres

Abad, I. (2009). Las dimensiones de la «represión sexual» durante la dictadura franquista. En J. R. y M. Á. R. C. (coords.) (Ed.), *Guerra Civil: las representaciones de la violencia* (p. 65-86).

Abandono de un recién nacido. (1963, abril 11). *La Vanguardia*, 24.

Abandono de una criatura. (1964, març 8). *La Vanguardia*, 33.

Abdullah-Khan, N. (2008). *Male Rape. The Emergence of a Social and Legal Issue*. Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1057/9780230227651>

Aboriginal affairs and Northern Development Canada. (2017). *Lessons learned Study of the Common Experience Payment process* (Número Juny).

Acción legal sobre el derecho a la educación. (2022). UNESCO.
<https://www.unesco.org/es/right-education/legal-action>

Aceves, J. (2008). Memorias convocadas. Los concursos de testimonios como fuente para la historia oral contemporánea. *Espiral, Estudios sobre Estado y Sociedad*, 14(41), 9-40.

Adjin-Tettey, E. (2007). Righting past wrongs through contextualization: assessing claims of aboriginal survivors of historical and institutional abuses. En *Windsor Yearbook of Access to Justice* (Windsor Yearbook of Access to Justice, Vol. 25, Número 1).
<http://dx.doi.org/10.1016/j.idm.2017.06.002>

Agreement between the Grandview Survivors Support Group and the Government of Ontario. (1994). <https://www.fixcas.com/news/2014/Grandview.pdf>

Aguado-Dios, M., Gómez-Cantarino, S., Romera-Álvarez, L., Torres, M. A., Bocos, J., Rodríguez, J., i Reis, G. T. (2021). La Gestión Del Establecimiento “Gota De Leche”: Un

- descubrimiento En El Archivo Histórico de Toledo, España (1921-2020). *Gestão do Trabalho, Educação e Saúde: Desafios Agudos e Crônicos*, 2, 193-206.
<https://doi.org/10.37885/210203116>
- Aguado, A., i Verdugo, V. (2018). Franquismo y mujeres represaliadas en Valencia: cárceles y espacios de represión y de resistencia femenina. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 233-252). Sanz y Torres.
- Aguilar, A. (2007). Allà vam créixer. *Presència*, 1860, 2-11.
- Aguilar, R. (2004). De la postguerra a la transició democràtica, 1939-1975. En *La Casa de Maternitat i Expòsits: Les Corts* (p. 120-195). Diputació de Barcelona.
- Aguilar, R., Carbonell, M., Gimeno, E., i Montiel, J. (2004). *La Casa de Maternitat i Expòsits: Les Corts*. Diputació de Barcelona.
- Agustí, C. (2010). «Golfillos de la calle»: Menores, marginación y control social durante el primer franquismo a través de los expedientes del Tribunal Tutelar de Menores de Lleida. *Novísima: II Congreso Internacional de Historia de Historia de Nuestro tiempo*, 309-322.
<http://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3312996.pdf>
- Ajuntament de Barcelona. (1971). *Estadística Municipal. Resumen del año 1969*.
- Alay, M. (2004). L'atenció a la infància abandonada i a les dones desemparades a la Barcelona de mitjan segle XIX. *Barcelona Quaderns d'Història*, 10, 85-99.
- Albarracín, D. (1997). Las instituciones en la victimización de los niños: contribuciones de primer y segundo grado. *Revista Interamericana de Psicología*, 31(2), 203-221.
<https://memorialsilvialane.com.br/wp-content/uploads/2019/11/Processo-Grupal-Na-Perspectiva-de-Ignácio-Martin-Baro-Reflexoes-Acerca-de-Seis-Contextos-Concretos.pdf#page=45>
- Alcalde, C. (1968, setembre 21). Los hijos del pecado. *Destino*, 38.
- Alcalde, C. (2013). *Mujeres en el franquismo*. Carena.
- Almeda, E. (2005). Pasado y presente de las cárceles femeninas en España. *Sociológica*, 6, 75-106.
- Alsina, J., Carceller, C., Carreras, M., Carreras, F., Casares, R., Casassas, O., Corominas, O., Dexeus, J. M., Dexeus, S., Dexeus, S., de Fuentes, M., Fuster, R., Garriga-Roca, M., Guilera, L., Guerrero, R., Marqués, V., Pampols, T., Prats, R., Ramis, J., ... Usandizaga, M. (1998). *Història de l'Obstetrícia i Ginecologia Catalana*. Fundació Uriach 1838.
- Alted, A. (2005). El «instante congelado» del exilio de los niños de la guerra civil española. *Deportate, esuli, profughe (DEP)*, 3, 264-281.

https://unive.it/pag/fileadmin/user_upload/dipartimenti/DSLCC/documenti/DEP/numeri/n3/26-EI_instante_congelado.pdf

- Álvarez, M. J., Masramon, H., Peña, C., Pont, M., Gourdier, C., Roura-Poch, P., i Arrufat, F. (2015). Cumulative Effects of Childhood Traumas: Polytraumatization, Dissociation, and Schizophrenia. *Community Mental Health Journal*, 51(1), 54-62.
<https://doi.org/10.1007/s10597-014-9755-2>
- Amat, M. (1953, octubre). Ese fabuloso mundo de la Maternidad. *San Jorge*, 12, 47-52.
- Amich, C. (2008). El trabajo de los menores de edad en la dictadura franquista. *Historia contemporánea*, 36, 163-192.
- Amich, C. (2009). Normativa jurídico-penal sobre infancia y juventud delincuente en la dictadura franquista. *Cuadernos de Historia del Derecho*, 16, 75-109.
- Amores-Villalba, A., i Mateos-Mateos, R. (2017). Revisión de la neuropsicología del maltrato infantil: la neurobiología y el perfil neuropsicológico de las víctimas de abusos en la infancia. *Psicología Educativa*, 23(2), 81-88. <https://doi.org/10.1016/j.pse.2017.05.006>
- Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C., Perry, B. D., Dube, S. R., i Giles, W. H. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood: A convergence of evidence from neurobiology and epidemiology. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256(3), 174-186.
<https://doi.org/10.1007/s00406-005-0624-4>
- Andrés, A. (2015). Legislación penal, procesal penal y penitenciaria tras la Guerra Civil Española. *Revista jurídica de Castilla y León*, 35, 6.
- Andreu, A. (2016). Menores víctimas y situaciones de victimización. *Archivos de Criminología, Seguridad Privada y Criminalística*, VII, 56-74.
- Aragó, L. (2016). El deber de memoria y los derechos humanos. una mirada desde las querellas contra el franquismo. *Drets. Revista valenciana de reformes democràtiques*, 2, 5-14. <https://revistes.gva.es/ojs/index.php/drets/article/viewFile/105/96>
- Arcalís, L., Brossa, A., Callís, L. M., Cartañá, P., Prandi, F., Sales, R., Sayé, L., Soler, C., i Viñeta, J. (1960). Coloquio sobre problemas actuales de las vacunaciones en la infancia. *Butlletí de la Societat Catalana de Pediatria*, 197-229.
- Armengou, M., i Belis, R. (2002). *Els nens perduts del franquisme*. Televisió de Catalunya.
- Armengou, M., i Belis, R. (2012). *Torneu-me el fill!* Televisió de Catalunya.
- Armengou, M., i Belis, R. (2015). *Els internats de la por*. Televisió de Catalunya.

- Armengou, M., i Belis, R. (2016). *Els internats de la por*. ARA Llibres.
- Australian Government. (2020). *Australian Government response to the Joint Select Committee on oversight of the implementation of redress related recommendations of the Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse report: Getting the National Redress Scheme right*.
- Australian Parliament. (2004). *Forgotten Australians : a report on Australians who experienced institutional or out-of-home care as children*. Parliament House.
- Australian Royal Commission Into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. (2014). *ARC Interim Report*.
- Australian Royal Commission Into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. (2017). *ARC Final Report*.
- Avdibegovic, E., i Brkic, M. (2020). Child neglect - Causes and consequences. *Psychiatria Danubina*, 32(2015), 337-342. <https://hrcak.srce.hr/file/381812>
- Baelo, M. (2013). *La adopción. Historia del amparo socio-jurídico del menor*. Universidade da Coruña.
- Baldrich, M. (1957, octubre). Concepción y ejecución de la obra. *San Jorge*, 28, 23-29.
- Ball, I. (1991). Breaking the silence: Developing work with abused young people in care. En D. Pitts (Ed.), *Developing services for young people in crisis*. Logman Harlow.
- Ballesteros, J. (2021). Pautas y recomendaciones técnico-jurídicas para la configuración de un canal de privadas. La perspectiva española. *Derecho PUCP*, 85, 41-78. <https://revistas.pucp.edu.pe/index.php/derechopucp/article/view/22971>
- Bandrés, J., Zubieta, E., i Llavona, R. (2014). Mujeres extraviadas: psicología y prostitución en la España de postguerra. *Universitas Psychologica*, 13(5), 1667. <https://doi.org/10.11144/javeriana.upsy13-5.mepp>
- Baños, J. E. (2011). Martí Carbonell i Juanico Juan Pérez del Pulgar i Marx. *Quaderns de la Fundació Dr. Antoni Esteve*, 22, 35-40.
- Barba, M. Á. (2017). *La alimentación y cuidados de los lactantes en el Hospicio Provincial de Valladolid entre 1900 y 1930*. Universidad de Valladolid.
- Barbero, P. (2020). Análisis de la mortalidad de los niños expósitos en Tenerife (siglos XVIII-XIX). *Revista de Demografía Histórica*, 38(2), 7-34.
- Barceló, J., i Montes, M. J. (2016). Como Nacían Los Tarraconenses. Evolución del modelo de asistencia al parto en la Cataluña franquista. *Musas*, 1(2), 3-19.

<https://doi.org/10.1344/musas2016.vol1.num2.7>

- Bardavío, S. (2018). La infancia imposible: Los niños tontos de Ana María Matute o el fracaso de la biopolítica franquista. *Bulletin of Spanish Studies*, 95(8), 999-1018.
<https://doi.org/10.1080/14753820.2018.1489586>
- Barranquero, E. (2018). *Represión, supervivencia y exclusión: la lucha de las mujeres de Andalucía* (p. 129-145). Sanz y Torres.
- Barrera, B. (2019a). Emociones para una identidad compartida. La Sección Femenina de FET-JONS entre la guerra y los años grises. *Historia y Política: Ideas, Procesos y Movimientos Sociales*, 42, 241-268. <https://doi.org/10.18042/hp.42.09>
- Barrera, B. (2019b). *La Sección Femenina, 1934-1977: historia de una tutela emocional*. Alianza Editorial.
- Barrera, C. (2001). Revistas católicas y conflictos con el poder político en el tardofranquismo. *Anuario de Historia de la Iglesia*, 10, 101-142.
<https://www.redalyc.org/pdf/355/35501008.pdf>
- Barrera, C. (2012). El Opus Dei y la prensa en el tardofranquismo. *Historia y Política*, 28, 139-165. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4127695.pdf>
- Benadiba, L. (2015). Historia oral: reconstruir historias únicas desde la diversidad. *Revista Confluências Culturais*, 4(2), 90. <https://doi.org/10.21726/rccult.v4i2.206>
- Benedict, M. I., Zuravin, S., Brandt, D., i Abbey, H. (1994). Types and frequency of child maltreatment by family foster care providers in an urban population. *Child Abuse and Neglect*, 18(7), 577-585. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(94\)90084-1](https://doi.org/10.1016/0145-2134(94)90084-1)
- Benedict XVI. (2010). *Pastoral letter of the Holy Father Pope Benedict XVI to the catholics of Ireland*. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/letters/2010/documents/hf_ben-xvi_let_20100319_church-ireland.html
- Bernabeu, J. (2002). Madres y enfermeras. Demografía y salud en la política poblacionista del primer franquismo, 1939-1950. *Revista de Demografía Histórica*, XX(1), 123-143.
<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/291321.pdf>
- Bernabeu, J., Caballero, P., Galiana, M. E., i Nolasco, A. (2006). Niveles de vida y salud en la España del primer franquismo: las desigualdades en la mortalidad infantil. En *Revista de Demografía Histórica* (Vol. 24, Número 1, p. 181-201).
http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/20316/1/Bernabeu_Niveles_vida.pdf
- Bernabeu, J., i Gascón, E. (1999). *Historia de la enfermería de Salud Pública en España (1860-1977)*. Publicaciones de la Universidad de Alicante.

- Blakemore, T., Herbert, J. L., Arney, F., i Parkinson, S. (2017). The impacts of institutional child sexual abuse: A rapid review of the evidence. *Child Abuse and Neglect*, 74(August), 35-48. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.08.006>
- Blasco, I. (1996). Actitudes de las mujeres bajo el primer Franquismo: La práctica del aborto en Zaragoza durante los años 40. *Arenal: Revista de historia de mujeres*, 6(1), 165-180. [https://www.academia.edu/download/31445832/Blasco_Herranz_\(Actitudes_de_las_mujeres_bajo_el_primer_franquismo\).pdf](https://www.academia.edu/download/31445832/Blasco_Herranz_(Actitudes_de_las_mujeres_bajo_el_primer_franquismo).pdf)
- Blasco, I. (2005). «Sección Femenina» y «Acción Católica»: la movilización de las mujeres durante el franquismo. *Gerónimo de Uztaiz*, 21, 55-66. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2173582.pdf>
- Bobbio, A., Bruera, J., i Arbach, K. (2022). Victimización y polivictimización infanto-juvenil: un estudio descriptivo en jóvenes de Argentina. *Revista de Victimología*, 9-34. <https://doi.org/10.12827/RVJV.13.01>
- Bolton, F. G., Laner, R. H., i Gai, D. S. (1981). For Better or Worse?: Foster Parents and Foster Children in an Officially Reported Child Maltreatment Population. *Children and Youth Services Review*, 3, 37-53. [https://doi.org/10.1016/0190-7409\(81\)90029-3](https://doi.org/10.1016/0190-7409(81)90029-3)
- Bonelli, M. V. (2016). La virgen desollada: la pérdida de la virginidad en las novelas de Corín Tellado durante el franquismo. *Gramma*, 4, 33-38. <https://p3.usal.edu.ar/index.php/gramma/article/download/3491/4323>
- Bosch, E., Ferrer, V., i Navarro, C. (2008). La psicología de las mujeres republicanas según el Dr. Antonio Vallejo Nájera. *Revista de historia de la psicología*, 29(3/4), 35-40. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2749349.pdf>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. 1: Attachment*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss. Vol. 3: Loss, Sadness and Depression*. Basic Books.
- Bowley, A. H. (1946). *The psychology of the unwanted child*. E&S Livingstone LTD.
- Brangan, L. (2024). States of denial: Magdalene Laundries in twentieth-century Ireland. *Punishment and Society*, 1-20. <https://doi.org/10.1177/14624745231218470>
- Brincat, L. (2005). *Need for international condemnation of the Franco regime*.
- Brossa, A. (1953, octubre). Padrinos de honor en la Casa de Maternidad. *San Jorge*, 12, 64-68.
- Bryson, A., i MacCarthaigh, M. (2022). Accounting for the past: the role of public apologies in Ireland. *Irish Political Studies*, 37(4), 571-595. <https://doi.org/10.1080/07907184.2021.2020255>

- Bucci, J. (2015). "Dar apellido a los Niños Expósitos". El proyecto de la Sociedad de Beneficencia para agregar apellido a los menores de la Casa de Expósitos (1917-1925). *Prólogos*, VII, 169-192.
- Burns, S. (2018, agost 26). Pope Francis 'shocked' upon hearing about mother-and-baby homes. *The Irish Times*. <https://www.irishtimes.com/news/social-affairs/religion-and-beliefs/pope-francis-shocked-upon-hearing-about-mother-and-baby-homes-1.3608129>
- Bustamante, V. L., Kapustiansky, I., i Waters, M. (2018). El doble abandono de niños, niñas y adolescentes en estado de adoptabilidad. En *Vulnerabilidad e inclusión. Hacia la resignificación de los derechos de la niñez* (p. 64-89). Universidad Austral.
- Bybee, D., i Sullivan, C. M. (2005). Predicting re-victimization of battered women 3 years after exiting a shelter program. *American Journal of Community Psychology*, 36(1-2), 85-96. <https://doi.org/10.1007/s10464-005-6234-5>
- Cabodevilla, J. M. (1960). *Hombre y mujer: Estudio sobre el matrimonio y el amor humano*. La Editorial Católica-Biblioteca de Autores Cristianos.
- Calbet, J. M. (2017). Textos antics. Una memòria de la casa de Maternitat de Barcelona. 1923. *Gimbernat*, 68, 99-114. <https://raco.cat/index.php/Gimbernat/article/view/364452/458779>
- Campos, R., i González, Á. (2017). Psiquiatría en el primer franquismo: saberes y prácticas para un «Nuevo Estado». *Dynamis: Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam*, 37(1), 13-21. <https://doi.org/10.4321/318870>
- Campos, R., i Novella, E. J. (2017). La higiene mental durante el primer franquismo. De la higiene racial a la prevención de la enfermedad mental (1939-1960). *Dynamis*, 37(1), 65-87. <https://doi.org/10.4321/S0211-95362017000100004> Fecha
- Carr, A., Dooley, B., Fitzpatrick, M., Flanagan, E., Flanagan-Howard, R., Tierney, K., White, M., Daly, M., i Egan, J. (2010). Adult adjustment of survivors of institutional child abuse in Ireland. En *Child Abuse and Neglect* (Vol. 34, Número 7, p. 477-489). <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.11.003>
- Casassas, O., i Ramis, J. (1993). *Metges de nens. Cent anys de pediatria a Catalunya*. La Magrana.
- Castaño, N., Montoya, D. M., i Moreno, N. D. (2018). Recursos psicosociales y construcción de bienestar ante la ausencia de los padres. *Universitas Psychologica*, 17(2), 1-10. <https://doi.org/10.11144/Javeriana.upsy.17-2.rpcb>
- Castillo, A., i Castellero, E. (2019). Las relaciones Iglesia-Estado durante el régimen franquista. Estudio de su evolución histórica reflejada en la celebración de actos oficiales. *Historia y Comunicación Social*, 24(1), 61-76. <https://doi.org/10.5209/hics.64466>

- Castón, P., i Ocón, J. (2002). Historia y sociología de la adopción en España. *Revista Internacional de Sociología*, 60(33), 173.
- Cayuela, S. (2014). *Por la grandeza de la patria. La biopolítica en la España de Franco*. Fondo de Cultura Económica.
- Cayuela, S. (2020). Espacios de discapacidad durante la España del tardofranquismo y la transición democrática. La invención del "sujeto discapacitado". *Papeles del CEIC*, 2(paper 233), 1-18. <https://doi.org/10.1387/pceic.20916>
- CDH. (2009). Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos. Observaciones finales del Comité de Derechos Humanos ESPAÑA. En *Evaluation: Vol. CCPR/C/ESP*.
- CDH. (2015). *Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos. Observaciones finales sobre el sexto informe periódico de España* (Número CCPR/C/ESP/CO/6 Distr.). <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Cenarro, Á. (2013). Los Niños Del Auxilio Social : Historia, memoria e identidades. *Historia social*, 76(76), 145-163. <https://www.jstor.org/stable/23496335>
- Cenarro, Á. (2018). Las mujeres y la violencia franquista: cifras, nombres y trayectorias de vida en Aragón (1936-1945). En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 171-192). Sanz y Torres.
- Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC). (s.d.). *Jurisprudencia del Tribunal Central del Trabajo*.
- Cerón, C. (2009). Las relaciones iglesia estado en Málaga durante el franquismo (1936-1975). *Baetica. Estudios de Arte, Geografía e Historia*, 31, 479-491.
- Chávez, P., i Soto, J. J. (2019). Historia de la mortalidad infantil en la Casa de Huérfanos de Santiago (1898-1923). *Anuario de Estudios Americanos*, 76(2), 645-677. <https://doi.org/10.3989/aeamer.2019.2.09>
- Chernoff, R., Combs-Orme, T., Riskey-Curtiss, C., i Heisler, A. (1994). Assessing the health status of children entering foster care. *Pediatrics*, 93(4), 594-601. <https://doi.org/10.1542/peds.93.4.594>
- Chisholm, K. (1998). A Three Year Follow-up of Attachment and Indiscriminate Friendliness in Children Adopted from Romanian Orphanages. *Child Development*, 69(4), 1092-1106. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06162.x>
- Codina, M., Pereda, N., i Guilera, G. (2022). Lifetime Victimization and Poly-Victimization in a Sample of Adults With Intellectual Disabilities. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(5-6), 2062-2082. <https://doi.org/10.1177/0886260520936372>

- Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203828250>
- Colman, R. A., i Widom, C. S. (2004). Childhood abuse and neglect and adult intimate relationships: A prospective study. *Child Abuse and Neglect*, 28(11), 1133-1151.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.02.005>
- Colmenar, C. (2009). La institucionalización de la maternología en España durante la Segunda República y el franquismo. *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, 28, 161-183.
- Comissió d'Investigació sobre la Pederàstia a l'Església Sessió 10, dilluns 11 de desembre de 2023. (2023). En *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*. Parlament de Catalunya.
- Comissió d'Investigació sobre la Pederàstia a l'Església Sessió 5, dilluns 15 de maig de 2023. (2023). En *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*. Parlament de Catalunya.
- Commission of Investigation (Mother and Baby Homes and certain related Matters). (2020). *Mother and Baby Homes Commission of Investigation Final Report*.
<http://www.cmccord.co.uk/FYP/3.htm>
- Comunidad Salesiana. (1969). *Boletín Salesiano*.
- Conte, D. (2008). La supresión del Torno Libre en la Casa de expósitos de la Capital en 1892. Apuntes para la formación de las instituciones estatales de la infancia. V *Jornadas de Sociología de la UNLP*.
http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/trab_eventos/ev.5959/ev.5959.pdf%0Ahttp://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/library?a=d&c=eventos&d=Jev5959
- Cortis, N., i Katz, I. (2022). Waiting for redress: Child sexual abuse survivors' experiences of Australia's National Redress Scheme. *Child Abuse and Neglect*, 129, e105657-e105657.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105657>
- Cross, C., Parker, M., i Sansom, D. (2019). Media discourses surrounding 'non-ideal' victims: The case of the Ashley Madison data breach. *International Review of Victimology*, 25(1), 53-69. <https://doi.org/10.1177/0269758017752410>
- Cruz, S. (2016). El sistema educativo durante el franquismo: las leyes de 1945 y 1970. *Revista Aequitas*, 8, 35-62. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6602800>
- Cuesta, J. (2007). Recuerdo, silencio y amnistía en la Transición y en la Democracia españolas (1975-2006). *Studia historica. Historia contemporánea*, 25, 125-165.
- Cussó, X. (2005). El estado nutricional de la población española, 1900-1970: análisis de las necesidades y disponibilidades de nutrientes. *Historia Agraria - Revista de Agricultura e*

Historia, 36, 329-358. <http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/161627/2005,36,329-358.pdf?sequence=1>

Daly, K. (2014). *Redressing institutional abuse of children*. Palgrave MacMillan.

Daly, K. (2018a). Inequalities of redress: Australia's national redress scheme for institutional abuse of children. *Journal of Australian Studies*, 42(2), 204-216.
<https://doi.org/10.1080/14443058.2018.1459783>

Daly, K. (2018b). *Submission to the Joint Select Committee on Oversight of the Implementation of Redress Related Recommendations of the Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse* (Número Submission 49).
https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/Joint/Royal_Commission_into_o_Institutional_

Daly, K., i Davis, J. (2019). Unravelling redress for institutional abuse of children in Australia. *University of New South Wales Law Journal*, 42(4), 1254-1293.
<https://doi.org/10.53637/bhmb3336>

de Dios, E. (2013). "Las que tienen que servir" y las servidas. La evolución del servicio doméstico en el franquismo y la construcción de la subjetividad femenina. *Revista Historia Autónoma*, 3, 97-111.
https://repositorio.uam.es/bitstream/handle/10486/13849/64892_6.pdf?sequence=1

de Dios, E. (2014). Domesticidad y familia: ambigüedad y contradicción en los modelos de feminidad en el franquismo. *Feminismo/s*, 23, 23-46.
<https://doi.org/10.14198/fem.2014.23.02>

De Greiff, P. (2015). *Special Rapporteur report to the Human Rights Council on guarantees of non-recurrence: Vol. A/HRC/30/4*.
<https://digitallibrary.un.org/record/803412?ln=en&v=pdf#files>

de la Granda, A. (1947). Los fundamentos biológicos del trabajo en la mujer. *Revista de Trabajo 2ª época*, 5, 489-498.

Deambrosio, M., Gutiérrez de Vázquez, M., Arán-Filippetti, V., i Román, F. (2017). Efectos del maltrato en la neurocognición. Un estudio en niños maltratados institucionalizados y no institucionalizados. *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, 16(1), 239-253. <https://doi.org/10.11600/1692715x.16114>

Defensor del Menor de Andalucía. (2018). *Informe anual 2017*.

del Águila, J. J. (2018). Las abogadas defensoras ante el TOP. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 349-375). Sanz y Torres. 978-84-16166-63-4

- del Arco, M. Á. (2006). «Morir de hambre». Autarquía , escasez y enfermedad en la España del primer franquismo. *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 241-258.
- del Cura, M. (2016). La subnormalidad a debate: discursos y prácticas sobre la discapacidad intelectual en el segundo franquismo. *História, Ciências, Saúde – Manguinhos*, 23(4), 1041-1057.
- del Puerto, I., Pérez, Á., Ugarte, I., Molina, B., Gómez, S., i Velasco, M. (2017). Disciplina, sumisión y virtud: los ejes de la educación de las mujeres enfermeras en el franquismo. En *Acercamiento multidisciplinar a la salud: Volumen II: Vol. II* (p. 489-496). Asociación Universitaria de Educación y Psicología (ASUNVEP).
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=6839587>
- Delirrooyfard, A., Cheraghi, M., Sayyah, M., i Farahbakhsh, Z. (2022). Association between a history of child neglect, abuse and the suicidal patient: A cross-sectional study. *Journal of Emergency Practice and Trauma*, 8(1), 32-36. <https://doi.org/10.34172/jept.2021.34>
- DePanfilis, D. (2016). *Child neglect: A guide for prevention, assessment, and intervention*. U.S. Department of Health and Human Services. <https://projectlifeline.us/wp-content/uploads/2020/09/Child-Neglect-Guide.pdf>
- Di Febo, G. (2006). Resistencias femeninas al franquismo. Para un estado de la cuestión. *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 28, 153-168. <https://doi.org/10.5209/CHCO.7652>
- Díaz, P. (2005). La lucha de las mujeres en el tardofranquismo: los barrios y las fábricas. *Gerónimo de Uztariz*, 21, 39-54.
<http://amarauna.org/uztariz/pdf/artikuluak/aldizkaria2103.pdf>
- Diego, C. (1999). Intervención del primer Ministerio de Educación Nacional del franquismo sobre los libros escolares. *Revista Complutense de Educacion*, 10(2), 53-72.
<https://doi.org/10.5209/RCED.17987>
- Díez, J. M. (1995). República y primer franquismo: la mujer española entre el esplendor y la miseria, 1930-1950. *Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*, 3, 23-40.
http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/5845/1/ALT_03_03.pdf
- Diputació de Barcelona. (s.d.-a). *Quadre cronològic*. diba.cat. Recuperat 25 octubre 2023, de <https://www.diba.cat/web/recintes/maternitat/cronologia>
- Diputació de Barcelona. (s.d.-b). *Soc una persona adoptada a la Casa de la Maternitat i cerco els meus orígens biològics*. Recuperat 27 gener 2024, de <https://www.diba.cat/benestar/soc-una-persona-adoptada-i-cerco-els-meus-origens-biologics-casa-de-la-maternitat->
- Diputación Provincial de Madrid. (1849). *Reglamento de la Inclusa y Colegio de La Paz de*

Madrid. Imprenta de D. José María Alonso.

Diputación Provincial de Madrid. (1911). *1911 Reglamentos de la Inclusa, Colegio de La Paz, Casa de Maternidad y Asilo para los Hijos de las Cigarreras*. Escuela Tipográfica del Hospicio.

Diputación Provincial de Valladolid. (1910). *Reglamento para el régimen interior del Hospicio Provincial de Valladolid*. Imprenta y Encuadernación del Hospicio Provincial.

Discurso de Su Santidad Pablo VI al Cuerpo Diplomático acreditado ante la Santa Sede. (1967). https://www.vatican.va/content/paul-vi/es/speeches/1967/january/documents/hf_p-vi_spe_19670107_corpo-diplomatico.html

Documento de los 339 sacerdotes vascos. (1960). 1-7.
https://www.euskonews.eus/0542zbn/339_sacerdotes.pdf

Dong, M., Anda, R. F., Felitti, V. J., Dube, S. R., Williamson, D. F., Thompson, T. J., Loo, C. M., i Giles, W. H. (2004). The interrelatedness of multiple forms of childhood abuse, neglect, and household dysfunction. *Child Abuse and Neglect*, 28(7), 771-784.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.01.008>

Dos hermanitas, de 3 y 2 años, abandonadas en la plaza de Cataluña. (1969, febrer 19). *La Vanguardia*, 23.

Doyle, T. P. (2017). The Australian Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse and the Roman Catholic Church. *Child Abuse and Neglect*, 74, 103-106.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.09.019>

Dualde, F. (2004). La profilaxis de la enfermedad mental en la psiquiatría franquista: esquizofrenia, eugenesia y consejo matrimonial. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 92, 131-161. <https://doi.org/10.4321/s0211-57352004000400008>

Dubowitz, H., Black, M. M., Kerr, M. A., Hussey, J. M., Morrel, T. M., Everson, M. D., i Starr, R. H. (2001). Type and timing of mothers' victimization: Effects on mothers and children. *Pediatrics*, 107(4), 728-735. <https://doi.org/10.1542/peds.107.4.728>

Duch, M. (2011). Una perspectiva de género de la represión concentracionaria franquista a partir del caso de la cárcel de las oblatas de Tarragona (1939-1943). *Studia Histórica, Història Contemporànea*, 29, 315-336.
https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/128630/Una_perspectiva_de_genero_de_la_represio.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Durán, V. (2015). Los niños prodigio del cine español: Aproximación a la educación de los años 50 y 60. *Revista Iberoamericana del Patrimonio Histórico-Educativo*, 1(1), 128-145.

- Echeverri, B. (2001). La protección de la infancia: La educación de las madres en la posguerra española. *VII Congreso Español de Sociología*, 117-138.
- EFE. (2013, gener 24). Muere la religiosa imputada en el caso de los «niños robados». *Faro de Vigo*. <https://www.farodevigo.es/espana/2013/01/24/muere-religiosa-imputada-caso-ninos-17540377.html>
- EFE. (2019). *Muere el doctor Eduardo Vela, juzgado por el caso de los bebés robados*. rtve. <https://www.rtve.es/noticias/20191021/muere-doctor-eduardo-vela-juzgado-por-caso-bebes-robados/1983821.shtml>
- Egeland, B., Yates, T., Appleyard, K., i van Dulmen, M. (2002). The Long-Term Consequences of Maltreatment in the Early Years: A Developmental Pathway Model to Antisocial Behavior. *Children's Services: Social Policy, Research and Practice*, 5(4), 249-260. https://doi.org/10.1207/s15326918cs0504_2
- Egido, Á. (2011). Mujeres y rojas: la condición femenina como fundamento del sistema represor. *Studia Historica: Historia Contemporánea*, 29, 19-34. https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/128648/Mujeres_y_rojas_la_condicion_femenina_co.pdf?sequence=1
- Egido, Á. (2018). Ser roja y ser mujer: condicionantes y desencadenantes de la represión de género. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 15-41). Sanz y Torres.
- Egido, Á., i Eiroa, M. (2018). Reorganización carcelaria y políticas de perdón en la posguerra española (1939-1947): un ejercicio comparativo. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 83-125). Sanz y Torres.
- El arte de ser bondadoso. (1961, març 11). *La Vanguardia*, 27.
- El cardenal Omella no compareixerà a la Comissió d'Investigació sobre la Pederàstia a l'Església*. (2024). Catalunya Religió. <https://www.catalunyareligio.cat/ca/cardenal-omella-no-compareixera-comissio>
- El Instituto Psicopedagógico «Mundet», inaugurado por los príncipes de España. (1971). *San Jorge*, 83, 121-132.
- El nuevo hábito de las Hermanas de la Caridad. (1964, setembre 22). *La Vanguardia*, 3.
- En relación con el abandono de un niño en la vía pública. (1967, setembre 22). *La Vanguardia*, 21.
- Enciso, E. (1942). *Muchacha!* Studium.
- English, D. J., Upadhyaya, M. P., Litrownik, A. J., Marshall, J. M., Runyan, D. K., Graham, J. C., i Dubowitz, H. (2005). Maltreatment's wake: The relationship of maltreatment dimensions

to child outcomes. *Child Abuse and Neglect*, 29(5 SPEC. ISS.), 597-619.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.12.008>

Escudero, C. (2020). Stolen Babies in Spain: Mediated stories for recovery mothers' activism through online campaigns. *International Journal of Business and Social Science*, 11(3), 16-22. <https://doi.org/10.30845/ijbss.v11n3a3>

Espina, P. (2005). *Historia de la Inclusa de Madrid, vista a través de los artículos y trabajos históricos años 1400-2000*. Defensor del Menor en la Comunidad de Madrid.

Espuny, M. J. (2008). Aproximación histórica al principio de igualdad de sexos (IV): De la Ley de Contrato de Trabajo de 1944 a las últimas disposiciones franquistas. *IUSLabor*, 30(1), 1-22. https://www.upf.edu/iuslabor/_pdf/2008-1/historiaMariaJesus.pdf

Falange Española. (s.d.). *Cartilla de la Madre*. Sección Femenina de F.E.T y de las J.O.N.S.

Farré, J. (2003). *Història de la Maternitat de les Corts de Barcelona : (segles XIX i XX)*. Arxiu Històric de les Ciències de la Salut.
http://aladi.diba.cat/search~S171*cat?/Xcasa+maternitat&searchscope=171&SORT=DZ/Xcasa+maternitat&searchscope=171&SORT=DZ&extended=0&SUBKEY=casa+maternitat/1%2C5%2C5%2CB/frameset&FF=Xcasa+maternitat&searchscope=171&SORT=DZ&4%2C4%2C

Faus, R. (1950). La vida licenciosa del cónyuge viudo y sus consecuencias jurídicas. *Semana Notarial de Santander (Septiembre 1950)*. http://www.cnotarial-madrid.org/nv1024/paginas/TOMOS_ACADEMIA/010-05-FAUS_ESTEVE_RAMON_10_1959.pdf

Feldthusen, B., Hankivsky, O., i Greaves, L. (2000). Therapeutic consequences of civil actions for damages for compensation claims by victims of sexual abuse. *Canadian Journal of Women and the Law*, 12, 66-115. <https://ssrn.com/abstract=2472461>

Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P., i Marks, J. S. (1998). Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245-258.

Ferenczi, S. (1932). *Confusión de lengua entre los adultos y el niño. El lenguaje de la ternura y de la pasión*.

Fernández, A., i Pereira, J. C. (1995). La percepción española de la ONU (1945-1962). *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 17, 11-27.
<https://revistas.ucm.es/index.php/CHCO/article/download/CHCO9595110121A/7066>

Fernández, F. (s.d.). *La Cárcel Concordataria De Zamora : Una prisión para curas en la España*

franquista.

Fernández, J. M., i Agulló, M. del C. (1999). Depuración de maestras en el Franquismo. *Studia historica. Historia contemporánea*, 17, 249-270.

https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/80131/Depuracion_de_maestras_en_el_franquismo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Fernández, J. M., Pérez, D., i Carrasco, S. (2002). Impulsividad cognitiva en menores maltratados: factores influyentes. *Universitas Psychologica*, 1(2), 21-26.

Fernández, M. (2008). Artur Mundet i Carbó, un patrocinador necessari per a la culminació del projecte de construcció de la Casa de Caritat a Horta. En *El campus Mundet. Un entorn per descobrir* (p. 117-122). Universitat de Barcelona.

Fernández, M. del C. (2010). Mujer y moralidad pública en la posguerra. *Andalucía en la Historia*, 28, 60-64. [https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/71697/AH28\(1\)-59-63.pdf?sequence=1](https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/71697/AH28(1)-59-63.pdf?sequence=1)

Fernández, S. (2012). La educación como objetivo estratégico en los primeros años del Franquismo. En C. Navajas i D. Iturriaga (Ed.), *Coetánea. Actas del III Congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo* (p. 211-216). Universidad de La Rioja.

Finkelhor, D. (1994). Current Information on Child Sexual Abuse. *The Future of Children*, 4(2), 31-53.

Finkelhor, D., Ormrod, R. K., i Turner, H. A. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. *Child Abuse and Neglect*, 31(1), 7-26.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.06.008>

Finkelhor, D., Turner, H., Hamby, S., i Ormrod, R. K. (2011). Polyvictimization : Children's Exposure to Multiple Types of Violence, Crime, and Abuse. *Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention*, 235504, 1-12.

Fischer, C. (2016). Gender, Nation, and the Politics of Shame. *Signs*, 41(4), 821-843.

Forde, L. (1999). *Report of the Commission of Inquiry into Abuse of Children in Queensland Institutions*.

Francés, M. À. (2013). Reina por un día: la construcción de género durante el Franquismo. *Cuestiones de género: de la igualdad y la diferencia*, 8, 223.

Franco en los Hogares «Ana G. de Mundet». (1957, octubre). *San Jorge*, 28, 10-15.

Fusco, R. A., Jung, N., i Newhill, C. E. (2016). Maternal victimization and child trauma: The mediating role of mothers' affect. *Children and Youth Services Review*, 67, 247-253.
<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.06.020>

- Gabilondo, Á., Tamarit, J. M., Arzoz, X., Bárcena, P., Belmonte, O., de la Hoz, L., García-Baró, M., González, J. C., Jiménez-Becerril, T., Medrano, A., Menacho, L., Merelo, P., Olmos, M. E., Pereda, N., Raimundo, M. J., Ríos, J. C., Saiz, A., Varona, G., Vilches, M., ... Mora, A. (2023). *Informe sobre los abusos sexuales en el ámbito de la Iglesia católica y el papel de los poderes públicos. Una respuesta necesaria.*
- Gaer, F. D. (2013). *Follow-up on Concluding Observations of the UNCAT. Ireland.*
<https://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/followup/IrelandFurtherInfo22May2013.pdf>
- Galbany, P. (2014). Cuidados enfermeros en portadores de Tuberculosis en un Sanatorio español, 1943-1975. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 22(3), 476-483.
<https://doi.org/10.1590/0104-1169.3206.2440>
- Galera, A. D. (2015). Las “disciplinas del Movimiento” en la escuela franquista (1936-1975). *Cabás*, 14, 74-95.
- Gallagher, B. (2000). The extent and nature of known cases of institutional child sexual abuse. *British Journal of Social Work*, 30, 795-817. <https://doi.org/10.1093/bjsw/30.6.795>
- Gallen, J. (2019). Redressing Gendered Mistreatment: Magdalen Laundries, Symphysiotomy and Mother and Babies Homes. En L. Black i P. Dunne (Ed.), *Gender and the Law in Modern Ireland* (p. 263-280). Hart.
- Gallen, J. (2020). Transitional Justice and Ireland’s Legacy of Historical Abuse. En *Eire-Ireland* (Vol. 55, Números 1-2). <https://doi.org/10.1353/EIR.2020.0002>
- Gallen, J., i Gleeson, K. (2018). Unpaid wages: The experiences of Irish Magdalene Laundries and Indigenous Australians. *International Journal of Law in Context*, 14(1), 43-60.
<https://doi.org/10.1017/S1744552317000568>
- Galtung, J. (2016). La violencia: cultural, estructural y directa. *Cuadernos de estrategia*, 183, 147-168. <https://dialnet.unirioja.es/download/articulo/5832797.pdf>
- García, M. (2021). Sexualidad y religión en el tardofranquismo. La recepción de la *Humanae Vitae* en España y la crisis de autoridad de la iglesia. *Hispania Nova*, 19, 255-290.
<https://doi.org/10.20318/hn.2021.5882>
- García, V. (2023). Religiosas y el aggiornamento conciliar en España: Hacia una renovación identitaria (1962-1965). *Historia Contemporanea*, 71, 287-318.
<https://doi.org/10.1387/hc.22468>
- Gil, A., Gama, C. S., de Jesus, D. R., Lobato, M. I., Zimmer, M., i Belmonte-de-Abreu, P. (2009). The association of child abuse and neglect with adult disability in schizophrenia and the prominent role of physical neglect. *Child Abuse and Neglect*, 33(9), 618-624.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.02.006>

- Gil, D. G. (1975). Unraveling child abuse. *American Journal of Orthopsychiatry*, 45(3), 346-356.
- Gimbernat, E. (1969). Sobre algunos aspectos del delito de violación en el Código Penal Español: con especial referencia a la violación intimidatoria. *Anuario de derecho penal y ciencias penales*, 22(3), 489-510. <http://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2784706.pdf>
- Gimbernat, E. (1971). La mujer y el Código Penal español. *Cuadernos para el diálogo*, XVIII.
- Giménez, M. del C. (2007). Breve historia de la Casa Central de Expósitos de Sevilla en la segunda mitad del siglo XIX. *Ambitos: revista de estudios de ciencias sociales y humanidades*, 17, 17-28.
- Ginard, D. (2018). Mujeres, represión y antifranquismo en las islas Baleares (1936-1975). En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 215-232). Sanz y Torres.
- Giovannoni, J., i Billingsley, A. (1970). Child Neglect Among the Poor: A Study of Parental Adequacy In Families of Three Ethnic Groups. *Child welfare*, 49(4), 196-204.
- Gleeson, K. (2017). A Woman's Work is... Unfinished Business: Justice for the Disappeared Magdalen Women of Modern Ireland. *Feminist Legal Studies*, 25(3), 291-312. <https://doi.org/10.1007/s10691-017-9357-9>
- Gleeson, K., i Ring, S. (2020). Confronting the past and changing the future? Public inquiries into institutional child abuse, Ireland and Australia. *Griffith Law Review*, 29(1), 109-133. <https://doi.org/10.1080/10383441.2020.1855950>
- Godoy, S. (1953, octubre). De la antigua inclusa a una gran institución maternal. *San Jorge*, 12, 40-46.
- Goffman, E. (1961). *Internados: Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales* (1e ed., 3a). Amorrortu editores.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall, Inc.
- Goffman, E. (2006). *Estigma. La identidad deteriorada* (10a ed.). Amorrortu editores.
- Golczynska-Grondas, A. (2015). Underprivileged children in the social space of impunity : the example of the children's residential care system in the Polish people's Republic. *Przeegląd Socjologiczny*, 64(1), 103-120. https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4da4c9f4-5345-46c9-90f1-c75a7f4aedec/c/6_Golczynska-Grondas.pdf
- Golding, F. (2020). "Problems with records and recordkeeping practices are not confined to the past": a challenge from the Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. *Archival Science*, 20(1), 1-19. <https://doi.org/10.1007/s10502-019-09304-0>

- Gómez, C. (2009). Entre la flecha y el altar: el adoctrinamiento femenino del franquismo. Valladolid como modelo, 1939-1959. *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 31, 297-317. <https://doi.org/10.5209/CHCO.7556>
- Gómez, G. (2018). Entre el rescate y la redención: la condición de las presas en el primer franquismo. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 65-81). Sanz y Torres.
- Gómez, J. F. (2006). Historia de la delincuencia en la sociedad española: Murcia, 1939-1949. Similitudes y diferencias en otros espacios europeos. *TDR (Tesis Doctorales en Red)*, 1939-1949.
- Gómez, R. (1985). El descenso de la mortalidad infantil en Madrid, 1900-1970. *Reis*, 32, 101-139.
- González, Á. (2017). Por la psicopatología hacia Dios: psiquiatría y saber de salvación durante el primer franquismo. *Dynamis*, 37(1), 45-64.
- González, M. (2012). «Abans era diferent...» Un recorregut pels passadissos de la Casa de Beneficència de Tarragona. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 38, 190-204. <https://www.raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/download/259420/346643>
- González, T. (2009). Los programas escolares y la transmisión de roles en el franquismo: la educación para la maternidad. *Bordón. Revista de pedagogía*, 61(3), 93-105. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3054923>
- González, T. (2019). Actores y roles en el bautismo de socorro (Lugo, s. XVI-XIX). *Revista de Historia Moderna, Anales de la Universidad de Alicante*, 37, 126-156. <https://doi.org/10.14198/rhm2019.37.05>
- Gott, C. K. (2021). Productive Bodies, Docile Women and Violence. *Religion and Gender*, 11(2), 167-191. <https://doi.org/10.1163/18785417-bja10008>
- Government of Canada. (2007). *Truth and Reconciliation Commission of Canada*. <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1450124405592/1529106060525>
- Gran Enciclopèdia Catalana*. (s.d.). Recuperat 27 gener 2024, de <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/>
- Grana, I. (2007). Las mujeres y la segunda enseñanza durante el franquismo. *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, 26, 257-278. https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/73008/Las_mujeres_y_la_segunda_enseñanza_duran.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Grana, I. (2021). La Ley General de Educación y la Iglesia: Encuentros y desencuentros.

Historia y Memoria de la Educacion, 14, 143-175.

<https://doi.org/10.5944/hme.14.2021.29127>

Graycar, R., i Wangmann, J. (2007). *Redress packages for institutional child abuse: Exploring the Grandview Agreement as a case study in 'alternative' dispute resolution* (07; 50, Número 07).

Grimaud, C. (1942). *Futuros esposos*. Sociedad de Educación Atenas S.A.

Guerra, C., Pereda, N., Guilera, G., i Abad, J. (2016). Internalizing symptoms and polyvictimization in a clinical sample of adolescents: The roles of social support and non-productive coping strategies. *Child Abuse and Neglect*, 54, 57-65.

<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.03.004>

Guichot, V. (2022). Political Socialization through Newsreels on Education during the Francoist Dictatorship: A Diachronic Study on the NO-DO (1943-1975). *HSE Social and Education History*, 11(1), 1-28. <https://doi.org/10.17583/hse.8453>

Guillén, C. (2016). Prostitución y moralidad en la Murcia del primer franquismo: La Junta Provincial del Patronato de Protección a la Mujer. *Revista murciana de antropología*, 23, 65-84. [https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/51288/2/Prostitución y moralidad en la Murcia del primer franquismo](https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/51288/2/Prostitución_y_moralidad_en_la_Murcia_del_primer_franquismo)

Guillén, C. (2018). *El Patronato de Protección a la Mujer: Prostitución, Moralidad e Intervención Estatal durante el Franquismo*. Universidad de Murcia.

Guillén, C. (2020). Adoctrinamiento moral durante el Franquismo: un estudio comparado de los centros del Patronato de Protección a La Mujer en Segovia y Sevilla. *Historia Actual Online*, 52(2), 57-70. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/7601723.pdf>

Hailles, H. P., Yu, R., Danese, A., i Fazel, S. (2019). Long-term outcomes of childhood sexual abuse: an umbrella review. *The Lancet Psychiatry*, 6(10), 830-839.

[https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(19\)30286-X](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(19)30286-X)

Hall, B., i Lee, J. (2013, gener 16). Child abuse inquiry criticised. *The Sydney Morning Herald*.

<https://www.smh.com.au/politics/federal/child-abuse-inquiry-criticised-20130115-2crmk.html>

Hernández, C. (2019). La difícil adaptación a los cambios: la Iglesia, Falange y la sociedad española durante el "segundo franquismo" (1960-1975). *Hispania Nova*, 17, 155-191.

<https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/59387/4519-6534-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Herrera, F. (1999). La Casa de Maternidad de Cádiz a finales del siglo XIX. *Híades. Revista de Historia de la Enfermería*, 5-6, 271-283. <http://hdl.handle.net/10498/20702>

- Hindelang, M. J., Gottfredson, M. R., i Garofalo, J. (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Ballinger.
- Hobbs, G. F., Hobbs, C. J., i Wynne, J. M. (1999). Abuse of children in foster and residential care. *Child Abuse and Neglect*, 23(12), 1239-1252. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(99\)00096-4](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00096-4)
- Holt, M. K., i Espelage, D. L. (2005). Social support as a moderator between dating violence victimization and depression/anxiety among African American and Caucasian adolescents. *School Psychology Review*, 34(3), 309-328. <https://doi.org/10.1080/02796015.2005.12086289>
- Hope, L. (2022). Escondidos. Los topes del franquismo. *El hilo rojo*, 89-98. https://revistaehr.iberomx/pdf/indice_contenidos/4to_numero/Franquismo.pdf
- Huertas, R. (2017). En los inicios de la psiquiatría franquista. El Congreso Nacional de Neurología y Psiquiatría (Barcelona, 1942). *Dynamis*, 37(1), 23-43. <https://doi.org/10.4321/S0211-95362017000100002>
- Huguet, M. (2013). Memoria del primer Franquismo: mujeres, niños y cuentos de infancia. En N. Cagnolati (Ed.), *Tessere trame, narrare storie. Le donne e la scrittura per l'infanzia*,. Aracne. https://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/16414/cuentos_huguet_2013_pp.pdf?sequence=1
- Hurtado-García, I. (2021). De la razón moral a la de experto: discursos y prácticas sobre la salud en los manuales escolares del franquismo (1936-1975). *Interface - Comunicação, Saúde, Educação*, 25. http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1414-32832021000100162&lang=pt
- Ibáñez, C. (2015). Victimización por abusos sexuales en la Iglesia. Prevención. *Eguzkilore: Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología*, 29, 115-129.
- Iglesias, S. (1996). El desarrollo del concepto de infancia. *Sociedades y Políticas*, 2, 1-5. https://www.academia.edu/download/47982381/concepto_DE_INFANCIA.pdf
- IHRC. (2013). *IHRC Follow-up Report on State Involvement with Magdalen Laundries*. <https://www.ihrec.ie/app/uploads/download/pdf/20130618164449.pdf>
- Imaz, M. del M. (2023). Vulneraciones de derechos humanos durante el franquismo y la transición: ¿Hasta dónde llega la memoria democrática? *Revista Deusto de Derechos Humanos*, 11. <https://doi.org/https://doi.org/10.18543/djhr.2516>
- In full: Enda Kenny's State apology to the Magdalene women. (2013, febrer 19). *The Journal*. <https://www.thejournal.ie/full-text-enda-kenny-magdalene-apology-801132-Feb2013/>

- Inauguración de una piscina en la Casa de Maternidad. (1967, octubre 6). *La Vanguardia*, portada.
- Informe sociológico sobre la situación social de España, 1970 (Informe FOESSA)*. (1970). Euramérica.
- Inspección Salesiana María Auxiliadora. (2019). *¿Quiénes son los salesianos coadjutores?*
<https://www.salesianos.edu/quienes-son-los-salesianos-coadjutores/>
- Institut d'Estudis Catalans. (s.d.). *DIEC2*. Recuperat 25 desembre 2023, de <https://dlc.iec.cat/>
- Institute for Human Resource Development (IHRD). (1998). *Review of "The Needs of Victims of Institutional Child Abuse"*.
- Institutional Child Abuse Bill 2009: Second Stage*. (2009). KildareStreet.
<https://www.kildarestreet.com/debates/?id=2009-07-07.286.0>
- Inter Departamental Group. (2013). *Report of the Inter Departamental Group on the implementation of the Recommendations of Judge Quirke contained in his report "On the establishment of an ex gratia Scheme and related matters for the benefit of those women who were admitted to and worked in."*
- Investigation Into Mother and Baby Institutions, Magdalene Laundries and Workhouses*. (s.d.). Police Service of Northern Ireland. Recuperat 18 març 2024, de <https://www.psnl.police.uk/safety-and-support/advice-and-information/investigation-mother-and-baby-institutions-magdalene>
- Ireland Health Service. (2020). *Information Guide to HSE Primary Care and Hospital Services for Persons who contracted Hepatitis C through the Administration within the State of Contaminated Blood or Blood Products*. <https://assets.hse.ie/media/documents/haa-information-guide.pdf>
- Irish Government. (2021). *Commission of Investigation into Mother and Baby Homes and Certain Related Matters*. <https://www.gov.ie/en/publication/316d8-commission-of-investigation/>
- Irish Human Rights Commission. (2010). *Assessment of the Human Rights Issues Arising in relation to the "Magdalen Laundries"*.
https://www.ihrec.ie/download/pdf/ihrc_assessment_of_the_human_rights_issues_arising_in_relation_to_the_magdalen_laundries_nov_2010.pdf
- Izquierdo, J. (2021). Lastres de impunidad. Sombras de amnistía y espanto de victimarios en la España «democrática». *Papeles del CEIC*, 1, 1-16.
<https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1387/pceic.21846>

- Janin, B. (2002). Las marcas de la violencia. Los efectos del maltrato en la estructuración subjetiva. *Cuadernos de Psiquiatría y Psicoterapia del Niño y del Adolescente*, 33(34), 149-171. <https://www.sepyrna.com/documentos/articulos/janin-marcas-violencia.pdf>
- Jarne, A. (2004). Niños «vergonzantes» y «pequeños rojos». La población marginal infantil en la Cataluña interior del primer franquismo. *Hispania Nova*, 4, 1-14. http://hispanianova.rediris.es/4/articulos/04_002d.htm
- Jiménez, C., Doñate, A., i Fontana, J. (2012). *Jueces, pero parciales: la pervivencia del franquismo en el poder judicial*. Pasado & Presente.
- Jiménez, E. (1981). La mujer en el franquismo: Doctrina y acción de la Sección Femenina. *Tiempo de Historia*, 83, 4-15. <http://gredos.usal.es/jspui/handle/10366/24790>
- Jiménez, J. (1980). Rasgos básicos de la ideología dominante entre 1939 y 1945. *Revista de estudios políticos*, 15, 79-118. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/26616.pdf>
- Johnson, S., Daigle, L. E., Hartman, J. L., i Guastaferrro, W. P. (2014). Poly-Victimization Risk in Prison: The Influence of Individual and Institutional Factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(13), 2458-2481. <https://doi.org/10.1177/0886260513518435>
- Joly, M. (2008). Las violencias sexuadas de la Guerra Civil Española: paradigma para una lectura cultural del conflicto. *Historia Social*, 61, 89-107. <https://www.jstor.org/stable/40658118>
- Jones, L., Bellis, M. A., Wood, S., Hughes, K., McCoy, E., Eckley, L., Bates, G., Mikton, C., i Shakespeare, T. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 380(9845), 899-907. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60692-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60692-8)
- Journey to Light : A Different Way Forward. Final Report of the Restorative Inquiry – Nova Scotia Home for Colored Children.* (2019). <https://restorativeinquiry.ca/report/Restorative-Justice-Inquiry-Final-Report.pdf>
- Junceda, J. (2018). Programas de cumplimiento y sector público. Especial mención a las empresas y entes públicos. *Presupuesto y Gasto Público*, 91, 169-178.
- Justice Peter McClellan speaks at Assembly.* (2015). Crosslight. <https://crosslight.org.au/2015/07/15/justice-peter-mcclellan-speaks-at-assembly/>
- Kaës, R. (2004). Complejidad de los espacios institucionales y trayectos de los objetos psíquicos. *Psicoanálisis Apdeba*, 26(3), 655-670. <http://www.psicoanalisisapdeba.org/wp-content/uploads/2018/10/Kaes.pdf>
- Kanter, B., i Pereda, N. (2020). Victimización sexual en la infancia e intervención basada en la

evidencia: La terapia cognitivo-conductual focalizada en el trauma. *Revista de psicoterapia*, 31(115), 197-212.

<https://revistadepsicoterapia.com/index.php/rdp/article/view/313>

Kaufman, F. (2002). *Searching for justice: An independent review of Nova Scotia's response to reports of institutional abuse* (Vol. 1).

Keenan, M. (2013). *Child sexual abuse and the Catholic Church: Gender, power, and organizational culture*. Oxford University Press.

Kennedy, E. (1970). *Reformatory and industrial schools system report 1970 chaired by District Justice Eileen Kennedy*.

Killian, S. (2015). «For lack of accountability»: The logic of the price in Ireland's Magdalen Laundries. *Accounting, Organizations and Society*, 43, 17-32.

<https://doi.org/10.1016/j.aos.2015.03.006>

Knefel, M., i Lueger-Schuster, B. (2013). An evaluation of ICD-11 PTSD and complex PTSD criteria in a sample of adult survivors of childhood institutional abuse. *European Journal of Psychotraumatology*, 4(SUPPL.), 0-11. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v4i0.22608>

Kobiela-Kwaśniewska, M. (2020). En la búsqueda de la verdad y la memoria históricas de las víctimas jóvenes del patronato de protección de la mujer : Rueda por nosotras y Las desterradas hijas de Eva de Consuelo García del Cid Guerra. En Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (Ed.), *ntre la tradición y la novedad. Nuevas perspectivas sobre las culturas y literaturas del mundo hispanohablante*. (p. 351-367).

Kotch, J. B., Lewis, T., Hussey, J. M., English, D., Thompson, R., Litrownik, A. J., Runyan, D. K., Bangdiwala, S. I., Margolis, B., i Dubowitz, H. (2008). Importance of early neglect for childhood aggression. *Pediatrics*, 121(4), 725-731. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-3622>

Koverola, C., Papas, M. A., Pitts, S., Murtaugh, C., Black, M. M., i Dubowitz, H. (2005). Longitudinal investigation of the relationship among maternal victimization, depressive symptoms, social support, and children's behavior and development. *Journal of Interpersonal Violence*, 20(12), 1523-1546. <https://doi.org/10.1177/0886260505280339>

Kruk, R. (2021). *Final report. Second year review of the National Redress Scheme*. <http://libdcms.nida.ac.th/thesis6/2010/b166706.pdf>

Lanero, D. (2021). Historia de una infraestructura menguante: La crisis terminal del hospital rural al final del franquismo (1960-1975). *Dynamis*, 41(1), 111-133. <https://doi.org/10.30827/dynamis.v41i1.22459>

Lara, P., i Antúnez, Á. (2014). La historia oral como alternativa metodológica. *Revista de Teoría y Didáctica de las Ciencias Sociales*, 20, 45-62.

<https://www.redalyc.org/pdf/652/65247751003.pdf>

Lavanya, L., i Ahmed, N. (2019). Antecedents and consequences of child abuse. *Indian Journal of Science and Technology*, 12(47), 1-9. <https://doi.org/10.17485/ijst/2019/v12i47/142152>

Law Commission of Canada. (2000). *Restoring Dignity - Responding to child abuse in canadian institutions: Executive summary*. Minister of Public Works and Government Services of Canada. www.lcc.gc.ca

Leach, D. (1998). *Wind down report : Lessons drawn by the abuse in Provincial Institutions Office about the Grandview and St. John's and St. Joseph's agreement processes: final report*. Ministry of the Attorney General.

Longobardi, S. (2018). Discourse and Ideology in the Spanish Press on Adoptions during Francoist Dictatorship. *Research and Development on Social Sciences*, 137-143.

López, J. M. (2023). Del derecho a la verdad al deber de memoria: a propósito de la nueva Ley de Memoria Democrática. *Revista de Derecho Político*, 117, 99-130. <https://doi.org/10.5944/rdp.117.2023.37923>

López, M. S. (2004). La difícil relación de la Iglesia y la organización sindical española durante el primer franquismo: La creación de la Asesoría Eclesiástica de Sindicatos (1944-1959). *Hispania Sacra*, 56(114), 661-686.

López Sánchez, F. (2020). Abusos sexuales. *Familia. Revista de Ciencias y Orientación Familiar*, 58, 133-148. <https://doi.org/10.36576/summa.131287>

Luddy, M. (2007). Sex and the Single Girl in 1920s and 1930s Ireland. *The Irish Review*, 35(1), 79–91. <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:Sex+and+the+Single+Girl+in+1920s+and+1930s+Ireland#0>

Lueger-Schuster, B., Butollo, A., Moy, Y., Jagsch, R., Glück, T., Kantor, V., Knefel, M., i Weindl, D. (2015). Aspects of social support and disclosure in the context of institutional abuse - longterm impact on mental health. *BMC Psychology*, 3(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/S40359-015-0077-0>

Maceiras, C. (2018). *Las niñas abandonadas: la incluida de Madrid y el Colegio de la Paz, (1807-1934)* [Universidad Complutense de Madrid]. <https://eprints.ucm.es/48343/1/T40081.pdf>

Macías, F., Estrada, M., i León, S. G. (2022). The scarring effect and its impact on the physical and mental health of young people , a systematic review El efecto cicatriz y su impacto en la salud física y mental de los jóvenes , una revisión sistemática . *Revista Red de Investigación en Salud en el Trabajo*, 5(8), 39-46.

- Malarino, E. (2013). Transición, derecho penal y amnistía. Reflexiones sobre la utilización del derecho penal en procesos de transición. *Revista de Derecho Penal y Criminología*, 3(9), 205-222. <http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:revistaDerechoPenalyCriminologia-2013-9-7050/Documento.pdf>
- Manos, K. I., de Souza, V., Parene, C. D., Raposo, A., Bezerra, C. R., Blanco, G., Cardoso, L. R., i da Motta, L. (2021). Manobra de Kristeller: uma violência obstétrica / Kristeller's maneuver: obstetric violence. *Brazilian Journal of Health Review*, 4(2), 7362-7380. <https://doi.org/10.34119/bjhrv4n2-278>
- Manrique, J. C. (2014). Incidencia del ideal de mujer durante el franquismo en el ámbito de la familia y la actividad física. *Feminismo/s*, 23, 47-68. <https://doi.org/10.14198/fem.2014.23.03>
- Manrique, J. C., Torrego, L. M., López, V., i Monjas, R. (2009). Factores que determinaron una educación física y deportiva de género durante el franquismo. *Apunts: Educación Física y Deportes*, 98, 5-14.
- Mariezkuarena, D. (2008). La historia oral como método de investigación histórica. *Gerónimo de Uztariz*, 23/24, 227-233.
- Marín, P. (2014). Las mujeres en el antifranquismo durante la crisis final de la dictadura. *VI Congreso Virtual sobre Historia de las Mujeres, 15 al 31-octubre-2014*.
- Marre, D. (2010). Adopción familiar : una visión antropológica. En *Adopción hoy. Nuevos desafíos, nuevas estrategias* (p. 139-173). Mensajero. https://www.academia.edu/download/37057612/Marre_en_Loizaga.pdf
- Marre, D. (2011). Cambios en la cultura de la adopción y de la filiación. En *Familias. Historia de la sociedad española (del final de la Edad Media a nuestros días)*. (p. 893-952). Cátedra. https://www.researchgate.net/profile/Diana_Marre/publication/283725810_Marre_D_2011_Cambios_en_la_cultura_de_la_adopcion_y_de_la_filiacion_Chacón_F_y_Bestard_J_dir_Familias_Historia_de_la_sociedad_espanola_del_final_de_la_Edad_Media_a_nuestros_dias_Madrid
- Marset, P., Sáez, J. M., i Martínez, F. (1995). La Salud Pública durante el franquismo. *Dynamis - Acta Hispanica Ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam*, 15, 211-250. <https://doi.org/10.4321/108738>
- Martín, M. S. (2018). Asistencia en la lactancia-maternidad-crianza. Cuado un buen comienzo facilita el desarrollo saludable. En *Vulnerabilidad e inclusión. Hacia la resignificación de los derechos de la niñez* (p. 554-561). Universidad Austral.
- Martín, N. M., i Cobo, A. I. (2013). La mortalidad infantil y sus causas en la inclusa de Toledo entre 1900-1910. *Cultura de los Cuidados Revista de Enfermería y Humanidades*, 35, 55-

62. <https://doi.org/10.7184/cuid.2013.35.05>

- Martín, N. M., Villena, R., i Cobo, A. I. (2016). Análisis de la mortalidad expósita de la inclusa de toledo y sus condicionantes (1900-1930). *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, 68(1), 1-15. <https://doi.org/10.3989/asclepio.2016.09>
- Martínez, F. J. (2017). Maternidad y primer Franquismo. *Revista de Comunicación y Salud.*, 7, 151-172. [https://doi.org/10.35669/revistadecomunicacionysalud.2017.7\(1\).151-172](https://doi.org/10.35669/revistadecomunicacionysalud.2017.7(1).151-172)
- Martínez, J. M., Puche, J., i Ramon, J. M. (2012). Nutrición y desigualdad social en la España de Franco: evidencia antropométrica. En A. Segura, A. Mayayo, i T. Abelló i Güell (Ed.), *La dictadura franquista La institucionalització d'un règim*. Universitat de Barcelona. <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/178158#.Yj4H7RcM6Sg.mendeley>
- Marugán, B. (2013). Tratamiento mediático de los niños robados del franquismo. *XI Congreso Español de Sociología: crisis y cambio. propuestas desde la Sociología*, 3-20. http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/18934/tratamiento_marugan_CES_2013.pdf
- Marugán, B., i Vega, C. (2002). Título del artículo Gobernar la violencia: apuntes para un análisis de la rearticulación del patriarcado. *Política y Sociedad*, 39(2), 415-435.
- Masramon, H., Álvarez, M. J., Santos, J. M., i Arrufat, F. X. (2012). Schizophrenia and dissociation: Childhood trauma in the etiology of symptoms. *Psiquiatria Biologica*, 19(SUPPL.1), 59-61. <https://doi.org/10.1016/j.psiq.2012.11.001>
- Mastromarino, A. (2016). Memoria histórica del Estado y leyes de amnistía. *RIPS: Revista de Investigaciones Políticas y Sociológicas*, 15(1), 143-164. <https://doi.org/10.15304/rips.15.1.3374>
- Mathews, B. (2017). Optimising implementation of reforms to better prevent and respond to child sexual abuse in institutions: Insights from public health, regulatory theory, and Australia's Royal Commission. *Child Abuse and Neglect*, 74, 86-98. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.07.007>
- Mauri, M. (2016). Frente de juventudes y escuela: la construcción del imaginario social de la juventud durante el franquismo (1940-1960). *Historia de la Educación*, 35(0), 321. <https://doi.org/10.14201/hedu201635321334>
- Mayordomo, A. (1997). Nacional-catolicismo, tecnocracia y educación en la España del franquismo (1939-1975). *Actas del II Encuentro Ibérico de Historia de la Educación (Zamora, 7-10 de Junio de 1995), patrocinado por la fundación hispano-portuguesa «Rei Afonso Henriques»*, 147-174.
- McAleese, M. (2013). *Report of the Inter-Departmental Committee to establish the facts of State involvement with the Magdalen Laundries*. <https://www.gov.ie/en/collection/a69a14-report->

of-the-inter-departmental-committee-to-establish-the-facts-
of/?referrer=http://www.justice.ie/en/jelr/pages/magdalenrpt2013

- McAlinden, A. M. (2018). Apologies and institutional child abuse. En *Apologies, Abuses & Dealing with the Past*. [https://doi.org/10.1016/0190-7409\(84\)90050-1](https://doi.org/10.1016/0190-7409(84)90050-1)
- McAlinden, A. M. (2022). Apologies as «shame management»: the politics of remorse in the aftermath of historical institutional abuse. *Legal Studies*, 42(1), 137-158. <https://doi.org/10.1017/lst.2021.39>
- McAlinden, A. M., i Naylor, B. (2016). Reframing public inquiries as «procedural justice» for victims of institutional child abuse: Towards a hybrid model of justice. *The Sydney Law Review*, 38(3), 277-309. <http://www.cathcom.org/mysharedaccounts/cumberlege/finalnolan1.htm>
- McClellan, P. (2017). *Addressing the National Council of Churches - Safe as churches? conference - Sydney, New South Wales*. <https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/speeches/national-council-churches>
- McGarry, P. (2010). *Call for Full Magdalene Inquiry*. BishopAccountability. https://www.bishop-accountability.org/news2010/11_12/2010_11_09_McGarry_Callfor.htm
- McGettrick, C., O'Donnell, K., O'Rourke, M., Smith, J. M., i Steed, M. (2021). *Ireland and the Magdalene Laundries: A Campaign for Justice*. Bloomsbury Publishing.
- McPhillips, K. (2018). Traumatic Isolation : Institutional Stigma and the Australian Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. *Health and History*, 20(2), 75-90.
- McPhillips, K. (2020). Religion after the royal commission: Challenges to religion–state relations. *Religions*, 11(1), 1-13. <https://doi.org/10.3390/rel11010044>
- Meade, B., Wasileski, G., i Hunter, A. (2021). The Effects of Victimization Prior to Prison on Victimization, Misconduct, and Sanction Severity During Incarceration. *Crime and Delinquency*, 67(12), 1856-1878. <https://doi.org/10.1177/0011128720977440>
- Medir, M., i Bosch, M. (1968). Servicio Social. En *La Vanguardia* (p. 28).
- Mena-Tudela, D., Iglesias-Casás, S., González-Chordá, V. M., Cervera-Gasch, Á., Andreu-Pejó, L., i Valero-Chilleron, M. J. (2021). Obstetric violence in Spain (Part II): Interventionism and medicalization during birth. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 1-14. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010199>
- Mendelsohn. (1958). La victimologie. *Revue française de psychanalyse*, 22(1), 95-119.
- Mennen, F. E., Kim, K., Sang, J., i Trickett, P. K. (2010). Child neglect: Definition and

- identification of youth's experiences in official reports of maltreatment. *Child Abuse and Neglect*, 34(9), 647-658. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2010.02.007>
- Mesa-Gresa, P., i Moya-Albiol, L. (2011). Neurobiología del maltrato infantil: el 'ciclo de la violencia'. *Revista de Neurología*, 52(08), 489-503. <https://doi.org/10.33588/rn.5208.2009256>
- Middleton, W., Stavropoulos, P., Dorahy, M. J., Krüger, C., Lewis-Fernández, R., Martínez-Taboas, A., Sar, V., i Brand, B. (2014). The Australian royal commission into institutional responses to child sexual abuse. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 48(1), 17-21. <https://doi.org/10.1177/0004867413514639>
- Milito, C. C., i Groves, T. (2013). ¿Modernización o democratización? La construcción de un nuevo sistema educativo entre el tardofranquismo y la democracia. *Bordon*, 65(4), 135-148. <https://doi.org/10.13042/Bordon.2013.65409>
- Millán, S., García, E., Hurtado, J. A., Morilla, M., i Sepúlveda, P. (2006). Victimología infantil. *Cuadernos de Medicina Forense*, 12(43-44), 7-19. <https://doi.org/10.4321/s1135-76062006000100001>
- Miller, A. (1985). *Thou shalt not be aware: Society's betrayal of the child*. MacMillan.
- Mills, R., Alati, R., O'Callaghan, M., Najman, J. M., Williams, G. M., Bor, W., i Strathearn, L. (2011). Child abuse and neglect and cognitive function at 14 years of age: Findings from a birth cohort. *Pediatrics*, 127(1), 4-10. <https://doi.org/10.1542/peds.2009-3479>
- Ministério da Saúde. (2002). *Violência intrafamiliar. Orientações para a prática em serviço*. Secretaria de Políticas de Saúde.
- Mir, C. (2000). *Vivir es sobrevivir*. Ed. Milenio.
- Mirabent, V. (2014). El adolescente adoptado: Dificultades añadidas en el proceso de construcción de su identidad. *Temas de psicoanálisis*, 8, 1-35. <http://www.temasdepsicoanalisis.org/wp-content/uploads/2014/07/PLANTILLA-PDF-VINYET.pdf>
- Miret, E. (1980). La iglesia franquista. *Tiempo de historia*, 62, 72-91. <http://hdl.handle.net/10366/24272>
- Molina, M. D. (2021). El modelo de masculinidad impulsado por las organizaciones juveniles del franquismo visto a través del NO-DO (1943-1975). *História da Educação*, 3321-3330.
- Monés i Pujol, J. (1991). La educación preescolar en España desde el final de la Guerra Civil hasta los años 60. *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, 10, 155-185. https://redined.educacion.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/23220/1991_HistoriaEduc

- Montiel, J. (2004a). De la creació fins a la Mancomunitat, 1853-1924. En *La Casa de Maternitat i Expòsits: Les Corts* (p. 28--77). Diputació de Barcelona.
- Montiel, J. (2004b). De la dictadura del General Primo de Rivera a la Guerra Civil, 1922-1939. En *La Casa de Maternitat i Expòsits: Les Corts* (p. 78-117). Diputació de Barcelona.
- Montiel, J. (2012). Joves, soles i vulnerables. Mares joves a la Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona (1890-1936). *Associació Recerques. Història, Economia, Cultura*, 64, 89-111. <https://www.raco.cat/index.php/Recerques/article/download/329603/420181>
- Moraga, F. A. (2017). La Societat Catalana de Pediatria. *Anals de Medicina*, 100(4), 163-167. <http://acmcb.es/files/499-446-FITXER/roda2.pdf>
- Moraga, M. de los Á. (2008). Notas sobre la situación jurídica de la mujer en el franquismo. *Feminismo/s*, 12, 229-252. <https://doi.org/10.14198/fem.2008.12.09>
- Moreno, M. (2001). El miedo a la libertad religiosa: autoridades franquistas, católicos y protestantes ante la Ley de 28 de junio de 1967. *Anales de Historia Contemporánea*, 17(2001), 351-363. http://dialnet.unirioja.es/servlet/dfichero_articulo?codigo=236963
- Moreno, M. (2006). Religiosas y laicas en el franquismo: entre la dictadura y la oposición. *Arenal: Revista de historia de las mujeres*, 12(1), 61-89.
- Moriana, G. (2016). Las violencias machistas en la historia de vida de las mujeres institucionalizadas. *Journal of Feminist, Gender and Women Studies*, 4, 41-49. <https://doi.org/10.15366/jfgws2016.4.005>
- Morillas, D. L. (2016). Victimización Penitenciaria. *Revista Internacional de Doctrina y Jurisprudencia*, 14. <https://doi.org/10.25115/ridj.v5i14.1839>
- Morrow, V. (2011). Understanding children and childhood Publication details. En *Centre for Children and Young People Background Briefing Series* (1; Número 1). www.scu.edu.au/chilhoodstudies
- Moya, F. (2019). Mujer de moral intachable. La relativa efectividad de los avales y de las cartas de súplica de las presas del Franquismo. *Vegueta: Anuario de la Facultad de Geografía e Historia*, 19, 359-379. <https://revistavegueta.ulpgc.es/ojs/index.php/revistavegueta/article/download/460/669/>
- Moyano, N. (2022). Can Frares, asil d'epilèptics. *El Pou*, 12, 32-37.
- Mulder, T. M., Kuiper, K. C., van der Put, C. E., Stams, G. J. J. M., i Assink, M. (2018). Risk factors for child neglect: A meta-analytic review. *Child Abuse and Neglect*, 77(December 2017), 198-210. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.01.006>

- Mullighan, E. P. (2008). *Children on Anangu Pitjantjatjara Yankunytjatjara (APY) Lands: Commission of Inquiry a Report into Sexual Abuse*. Adelaide: South Australian Government.
- Murillo, J. A. (2020). Abuso sexual, de conciencia y de poder: una nueva definición. *Estudios Eclesiásticos*, 95(373), 415-440. <https://doi.org/10.14422/EE.V95.I373.Y2020.005>
- Musci, M. B. (2011). Niños adoptados, perdidos, robados en el franquismo: Las lecturas de la prensa española. *II Congreso Internacional de Literatura y Cultura Españolas Contemporáneas, 3 al 5 de octubre de 2011, La Plata, Argentina. Diálogos Transatlánticos*. http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/trab_eventos/ev.2801/ev.2801.pdf
- Nadal, A. (1987). Experiencias psíquicas sobre mujeres marxistas malagueñas. Málaga 1939. *aética: Estudios de Historia Moderna y Contemporánea*, 10, 365-384. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/95165.pdf>
- National Redress Scheme – Update. 13 Feb 2024*. (s.d.). National Redress Scheme for people who have experienced institutional child abuse. Recuperat 20 març 2024, de <https://www.nationalredress.gov.au/about/updates/1881>
- National Redress Scheme for Institutional Child Sexual Abuse Act*. (2018).
- Navarro, R. (1989). El franquismo, la escuela y el maestro (1936-1975). *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, 8, 167-180. https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/79485/El_franquismo%2C_la_escuela_y_el_maestro_%28.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Niña abandonada a la puerta de la Residencia Sanatorial. (1969, noviembre 19). *La Vanguardia*, 36.
- Niño recién nacido abandonado en una bolsa de plástico. (1970, agost 19). *La Vanguardia*, 23.
- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J., i Vos, T. (2012). The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoS Medicine*, 9(11). <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001349>
- Novella, E. J. (2019). Los límites de la tecnocracia: La modernización autoritaria de la asistencia psiquiátrica en la España del segundo franquismo. *Dynamis*, 39(1), 73-97. <https://doi.org/10.30827/dynamis.v39i1.8667>
- Núñez, M. (2001). La infancia «redimida»: el último eslabón del sistema penitenciario franquista. *Historia y comunicación social*, 6, 137-148. https://doi.org/10.5209/rev_HICS.2001.n6.20389

- Núñez, M. (2018). Los muros caídos de la decencia. La prostitución en el franquismo de posguerra. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 273-288). Sanz y Torres.
- Núñez, S. (2014). El papel de la iglesia en la configuración del franquismo. *La Albolafia: Revista de Humanidades y Cultura*, 97-114. <http://www.filosofia.org/aut/001/1936goma.ht>
- O'Connor, P. (2001). History on Trial: Cubillo and Gunner v The Commonwealth of Australia. *Alternative Law Journal*, 26(1), 27-31.
- O'Mahony, C. (2019, juliol 10). Stop treating abuse victims with contempt. *Irish Examiner*. <https://www.irishexaminer.com/opinion/commentanalysis/arid-30935848.html>
- O'Rourke, M. (2022). Ireland's 'historical' abuse inquiries and the secrecy of records and archives. En L. Black, L. Brangan, i D. Healy (Ed.), *Histories of Punishment and Social Control in Ireland: Perspectives from a Periphery*. Emerald Publishing.
- O'Rourke, M., McGettrick, C., Baker, R., i Hill, R. (2018). *CLANN: Ireland's unmarried mothers and their children: gathering the data*.
- Obispos españoles. (1937). *Carta colectiva de los obispos españoles a los obispos de todo el mundo con motivo de la guerra en España* (p. 1-25). <http://www.mailxmail.com/curso-documentos-oficiales-mercantiles/documentos-oficiales>
- Oliver, P. (2016). El concepto de violencia institucional: un enfoque desde la historia social del control y el castigo. *Gerónimo de Uztariz*, 34, 117-138.
- Oliveros, M. (2020). Adolescent mother and child abuse. *Obstetrics Gynecology and Reproductive Sciences*, 4(3), 01-03. <https://doi.org/10.31579/2578-8965/051>
- Onandia, B. (2019). Entre el pecado y la lujuria: la inmoralidad pública durante el franquismo. *RAUDEM. Revista de Estudios de las Mujeres*, 6, 172-197. <https://doi.org/10.25115/raudem.v6i0.2398>
- Ortega, M. del C. (1968). El Servicio Social. En *La Vanguardia* (p. 19).
- Ortiz, M. (2006). Mujer y dictadura franquista. *Aposta. Revista de Ciencias Sociales*, 1-26.
- Panchón, C. (1993). *Les Llars infantils: una alternativa als nens en risc social*. Universitat de Barcelona.
- Pang, A., Hogan, E., i Andrasevic, I. (2022). The Catholic Church abuse scandal in Ireland: two steps forward, one step back by Pope Francis? *Corporate Communications*, 27(1), 15-33. <https://doi.org/10.1108/CCIJ-12-2020-0166>
- Papa Francesc. (2018). Carta del Santo Padre Francisco al Pueblo de Dios. En *Libreria Editrice*

Vaticana. La Santa Sede. https://www.vatican.va/content/paul-vi/es/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.pdf

Parke, E. (2020). *National Redress Scheme applicant numbers lower than expected, prompting calls for urgent investigation*. abc news. <https://www.abc.net.au/news/2020-10-04/fewer-people-apply-for-national-redress-scheme-than-expected/12718190>

Parkinson, S., Bromfield, L., Mcdougall, S., i Salveron, M. (2017). Child Neglect: Key Concepts and Risk Factors : A Report to The NSW Department of Family and Community Services Office of The Senior Practitioner. En *Australian Centre for Child Protection*. [http://www.unisa.edu.au/Global/EASS/Research/ACCP/Child Neglect,Key concept and risk factors report.pdf](http://www.unisa.edu.au/Global/EASS/Research/ACCP/Child%20Neglect,Key%20concept%20and%20risk%20factors%20report.pdf)

Pastrana, M. C. (2021). Presencia religiosa femenina en la ciudad de León durante el primer franquismo. En J. Paniagua, D. Testi, i C. Amerlinck (Ed.), *Hortus Conclusus. El monacato femenino en el mundo ibérico* (p. 275-294). Instituto de Humanismo y Tradición Clásica.

Pearson, E., Minty, D., i Portelli, J. (2015). *Institutional Child Sexual Abuse : The Role & Impact of Redress*.

Peinado, M. (2016). «Las mujercitas» del franquismo: Como enseñar y aprender un modelo de feminidad (1936-1960). *Revista Estudios Feministas*, 24(1), 281-293. <https://doi.org/10.1590/1805-9584-2016v24n1p281>

Peinado, M. (2018). «Mujerucas» transgresoras: La 'moralidad femenina' como herramienta condenatoria franquista. *Historia y Comunicación Social*, 23(2), 339-353. <https://doi.org/10.5209/hics.62261>

Penglase, J. (2005). *Orphans of the Living*. Curtin University Books.

Peralta Jordán, A. R. (2020). Reflexión en torno a la sentencia 640/2018 sobre niños robados durante el régimen franquista. *Anuario de Derechos Humanos*, 16(1), 81. <https://doi.org/10.5354/0718-2279.2020.54481>

Perdiguero, E., i Bueno, E. (2022). La lucha contra las enfermedades infecciosas en la literatura oficial de divulgación médica publicada durante el primer franquismo. *XIII Congreso Internacional AEHE*.

Pereda, N. (2010). El espectro del abuso sexual en la infancia. *Psicopatología y Salud Mental*, 16, 69-78.

Pereda, N. (2016). ¿Uno de cada cinco? Victimización sexual infantil en España. *Papeles del Psicólogo*, 37(2), 126-133.

Pereda, N. (2019). ¿Cuánta violencia es demasiada? Evaluación de la polivictimización en la

infancia y la adolescencia. *Papeles del Psicólogo*, 40(2).

<https://doi.org/10.23923/pap.psicol2019.2892>

Pereda, N., Abad, J., i Guilera, G. (2014). Victimització en joves de protecció a la infància i l'adolescència i de justícia juvenil. *Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada*, 1-174.

Pereda, N., i Gallardo-Pujol, D. (2011). Revisión sistemática de las consecuencias neurobiológicas del abuso sexual infantil. *Gaceta Sanitaria*, 25(3), 233-239.

<https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2010.12.004>

Pereda, N., Guilera, G., Águila-Otero, A., Andreu, L., Codina, M., i Díaz-Faes, D. (2024). *La victimización sexual en la adolescencia: un estudio nacional desde la perspectiva de la juventud española*.

Pereda, N., i Tamarit, J. M. (2013). *Victimología teórica y aplicada*. Huygens.

Pereyra, P. (2015). Problemas de la definición de Violencia Institucional. Un debate necesario. *Revista Pensamiento Penal*.

http://www.jus.gob.ar/media/2932203/violencia_institucional.01.pdf

Pérez, C. (2012). La victimización de acuerdo a los contextos espaciales de ocurrencia. *Revista Caribeña de Ciencias Sociales*, 10, 1-10.

https://www.researchgate.net/publication/287988634_LA_VICTIMIZACION_DE_ACUERDO_A_LOS_CONTEXTOS_ESPACIALES_DE_OCURRENCIA/link/603d66b9299bf1e0784cfd64/download

Pérez, J. (1953a, octubre). Necesaria modificación legal en la adopción de los «expósitos». *San Jorge*, 12, 69-73.

Pérez, J. (1953b, octubre). Un siglo de existencia... *San Jorge*, 12, 10-28.

Pérez, J. (1991). La Casa de Expósitos de Cádiz en la primera mitad del siglo XIX: avances y retrocesos de la reforma liberal en el sistema benéfico. *Trocadero*, 3, 85-116.

<https://doi.org/10.25267/trocadero.1991.i3.05>

Pérez, J. (1994). La iniciación sexual de la infancia durante el nacional-catolicismo: la propagación de «la verdad divina» frente a «los errores de la calle». *Revista de Educación*, 304, 177-196.

Pérez, J. E. (2018). *Mujeres y Radio Nacional de España, (1960-1975): trabajo, audiencias y representaciones*. Universidad Complutense de Madrid.

Pernas, J. (2011). *Strike two. El béisbol en España de la posguerra 1939-1960 y otras curiosidades del deporte español*.

- Perrone, R., i Nannini, M. (1997). La relación de hechizo. En *Violencia y abusos sexuales en la familia. Una visión sistémica de las conductas sociales violentas* (p. 157-188). Paidós.
- Perry, J. C., Sigal, J. J., Boucher, S., i Paré, N. (2006). Seven institutionalized children and their adaptation in late adulthood: The children of Duplessis (Les Enfants de Duplessis). *Psychiatry*, 69(4), 283-301. <https://doi.org/10.1521/psyc.2006.69.4.283>
- Petersen, A. C., Joseph, J., i Feit, M. (2014). *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*. The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/18331>
- Phillips, A., Saxena, R., i Abraham, R. T. (2019). Child Sexual Abuse in Institutionalized Settings. *Institutionalised Children Explorations and Beyond*, 6(1), 24-30. <https://doi.org/10.1177/2349301120190104>
- Pinilla, J. (2011). *La infància, una història fosca. Les condicions de vida dels nens a Catalunya a través dels segles*. Pagès Editors.
- Pla de treball de la Comissió sobre la Pederàstia a l'Església*. (2023).
- Polaino, M. (1989). Victimología y criminalidad violenta en España. En A. Fernández Albor (Ed.), *Estudios penales en memoria del profesor Agustín Fernández-Albor* (p. 769). Universidade de Santiago de Compostela.
- Polnay, L., Glaser, A., i Rao, V. (1996). Better health for children in resident care. *Archives of Disease in Childhood*, 75(3), 263-265. <https://doi.org/10.1136/adc.75.3.263>
- Poole, M., Larrañaga, K. P., Ruiz de Huidobro, J. M., i Álvarez, M. I. (2022). *Estudio de los centros de acogimiento residencial para menores en el ámbito de la protección en España*.
- Prada, J. (2018). La represión de género en Galicia. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 193-214). Sanz y Torres.
- Prados de la Escosura, L. (s.d.). *Measuring Worth*. Five Ways to Compute the Relative Value of a Spanish Peseta Amount, 1850 - present. Recuperat 24 desembre 2023, de <https://www.measuringworth.com/calculators/spaincompare/index-es.php>
- Price-Robertson, R., Higgins, D., i Vassallo, S. (2013). Multi-type maltreatment and polyvictimisation: A comparison of two research frameworks. *Family Matters*, 93, 84-98.
- Primo de Rivera, P. (1950). *Discursos, circulares, escritos*. Sección Femenina de F.E.T y de las J.O.N.S.
- Procedimientos especiales - Artículo 24 Con reclamaciones y quejas sobre convenios ratificados*. (s.d.). OIT. Recuperat 17 març 2024, de <https://guide-supervision.ilo.org/es/articulo-24/>

- Puente, P. (2021). Experiencias de victimización de las personas en situación de sin hogar. Una aproximación al perfil de las víctimas utilizando análisis de segmentación y regresión logística. *InDret*, 282-323. <https://doi.org/10.31009/indret.2021.i1.10>
- Quílez, L. (2018). "Pelonas" y rapadas. *Hispanic Review*, 86(4), 487-509. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/90025751>
- Quiñonero, L. (2014). Las desterradas hijas de Eva. *Hernández, L. Q. (2015). Las desterradas hijas de Eva. In I Coloquio Internacional Haciendo Historia: género y transición política «Transiciones en marcha». Universidad de Alicante, 28 y 29 de mayo de 2014, 127-139.* http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/46118/1/2015_Transiciones-en-marcha_11.pdf
- Quirke, J. (2013). *The Magdalen Commission Report of Mr Justice John Quirke On the establishment of an ex gratia Scheme and related matters for the benefit of those women who were admitted to and worked in the Magdalen Laundries.* <https://www.gov.ie/pdf/?file=https://assets.gov.ie/45741/db3049b55fa744ca9a982070739fb592.pdf#page=1>
- Rabazas, T., i Ramos, S. (2006). La construcción del género en el franquismo y los discursos educativos de la Sección Femenina. *Encounters/Encuentros/Rencontres on Education*, 7, 43-70. <https://doi.org/10.15572/enco2006.03>
- Rabidoux, G., Lencina, M., i Vila, E. (2020). *Bebés robados de España: El libro*. Valmar Books.
- Ràfols, N. G., i Ràfols, E. (2014). Infancia tutelada en el franquismo: la diferencia de ser niña. *Coloquio internacional: La infancia en femenino: Las niñas. Imágenes y figuras de la filiación.*
- Ramblado, M. C. (2008). Madres de España / Madres de la anti-España: la mujer republicana y la transmisión de la memoria republicana. *Entelequia. Revista Interdisciplinar*, 7, 129-137. https://ulir.ul.ie/bitstream/handle/10344/4300/Ramblado_2008_mothers.pdf?sequence=1
- Ramírez, G. (2014). El franquismo autárquico, la mujer y la educación física. *Historia Social y de la Educación*, 3(1), 78-102. <https://doi.org/10.4471/hse.2014.04>
- Ramos, A. (2018). Realidad y ficción en «Memoria de las presas de Franco» y «La voz dormida». En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 401-435). Sanz y Torres.
- Ranz, E. (2018). La ley de amnistía, puente a libertad, y soporte para la impunidad. *Historia y Comunicación Social*, 23(2), 307-319. <https://doi.org/10.5209/hics.62259>
- Ranz, E. (2019). La represión franquista contra la mujer. *Femeris*, 4(3), 53-70. <https://ojs2017.uc3m.es/index.php/FEMERIS/article/download/4929/3401>

Real Academia Española. (s.d.). *Diccionario de la lengua española*. Recuperat 27 gener 2024, de <https://dle.rae.es/>

Reclaiming Power and Place: The Final Report of the National Inquiry into Missing and Murdered Indigenous Women and Girls. (s.d.). National Inquiry into Missing and Murdered Indigenous Women and Girls. Recuperat 18 març 2024, de <https://www.mmiwg-ffada.ca/>

Redacció. (2019, juliol 12). La «bebé robada» Inés Madrigal ha encontrado a su familia biológica. *La Voz de Galicia*.
<https://www.lavozdegalicia.es/noticia/sociedad/2019/07/11/bebe-robada-ines-madrigal-encontrado-familia-biologica/00031562836138874679555.htm>

Redacció. (2020, novembre 25). El segundo caso de bebés robados que iba a juzgarse se extingue al fallecer el médico acusado, mano derecha de Sor María. *La Vanguardia*.
<https://www.lavanguardia.com/local/madrid/20201125/49688156335/el-segundo-caso-de-bebes-robados-que-iba-a-juzgarse-se-extingue-al-fallecer-el-medico-acusado-mano-derecha-de-sor-maria.html>

Redress for Women Resident in Certain Institutions Bill 2014: Report and Final Stages. (2015).
https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/seanad/2015-03-11/17/#spk_84

Rees, C. A. (2011). All they need is love? Helping children to recover from neglect and abuse. *Archives of Disease in Childhood*, 96(10), 969-976.
<https://doi.org/10.1136/adc.2008.143164>

Regreso. (1970, maig 12). *La Vanguardia*, 32.

Revuelta, B. A. (2011). *Los usos de la Inclusa de Madrid, mortalidad y retorno a principios del siglo XX (1890-1935)* [Universidad Complutense de Madrid].
<http://eprints.ucm.es/13772/1/T33310.pdf>

Ríos, J. A. (2017). De la violencia a la felicidad: Algunas claves de la permanencia del franquismo. *Letra Internacional*, 124, 5-16.

Risques, M. (2015). La dictadura franquista. *Reflexão e Ação*, 23(2), 170-197.
<https://doi.org/10.17058/rea.v23i2.6464>

Rivera, A. (2022). La amnistía de 1977 y los debates sobre el pasado. *Clio & Crimen. Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, 18, 155-171. <https://doi.org/10.1387/clio-crimen.23225>

Roca, J. (2005). Los (no) lugares de las mujeres durante el franquismo: el trabajo femenino en el ámbito público y privado. *Gerónimo de Uztariz*, 21, 81-99.
<https://dialnet.unirioja.es/download/articulo/2173584.pdf>

- Rodríguez, A. M. (2008). *Una estrategia de supervivencia familiar en Barcelona, en la segunda mitad del siglo XIX*. Nuevo Mundo Mundos Nuevos.
<https://doi.org/10.4000/nuevomundo.22322>
- Rodríguez, A. M. (2009). Las nodrizas de las inclusas: las amas de leche de la Casa de Maternidad y Expósitos de Barcelona, 1853-1903. *Cuestiones de género: de la igualdad y la diferencia*, 4, 65-94. <https://doi.org/10.18002/cg.v0i4.3807>
- Rodríguez, A. M. (2013). La participación femenina en la beneficencia española. La Junta de Damas de la Casa de Maternidad y Expósitos de Barcelona, 1853-1903. *Cuestiones de género: de la igualdad y la diferencia*, 9, 134-157.
<http://revistas.unileon.es/index.php/cuestionesdegenero/article/download/1036/1024>
- Rodríguez, A. M. (2020). La pobreza de los expósitos de la Inclusa de Pontevedra (1872-1925). *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos*, 23, 295-313. <https://doi.org/10.5209/madr.73075>
- Rodríguez, A. M. C. (2021). Infancia , espacios y roles de género en la Enciclopedia Álvarez (1953-1971). *Studia Zamorensia*, XX, 35-45.
- Rodríguez, E. (2018). Vírgenes, madres y doncellas. Ser mujer durante el Franquismo a través del humor gráfico de La Nueva España. *Asparkia. Investigació feminista*, 32, 75-93.
<https://doi.org/10.6035/asparkia.2018.32.5>
- Rodríguez, E., Ignaciuk, A., i Ortiz, T. (2012). Ovulostáticos y anticonceptivos. El conocimiento médico sobre «la píldora» en España durante el franquismo y la transición democrática (1940-1979). *Dynamis*, 32(2), 467-494. <https://doi.org/10.4321/S0211-95362012000200009>
- Rodríguez, E., i Perdiguero, E. (2006). Ciencia y persuasión social en la medicalización de la infancia en España, siglos XIX-XX. *História, Ciências, Saúde – Manguinhos*, 13(2), 303-324.
- Rodríguez, S. (2002). Mujeres de azul: la imagen femenina del franquismo. En A. CARRETERO i R. Pilar; ROBLADANO ARILLO, Jesús y RUIZ FRANCO (Ed.), *I Jornadas, Imagen, Cultura y Tecnología* (p. 409-424). Universidad Carlos III de Madrid. http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/8945/mujeres_rodriguez_ICT_2002.pdf?sequence=1
- Rodríguez, S. (2004). La falange femenina y construcción de la identidad de género durante el franquismo. En *Actas del IV Simposio de Historia Actual: Logroño, 17-19 de octubre de 2002* (p. 483-504). Instituto de Estudios Riojanos.
<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/1036698.pdf>
- Rodríguez, S. (2005). Mujeres perversas: la caricaturización femenina como expresión de poder entre la guerra civil y el franquismo. *Asparkia. Investigació feminista*, 16, 177-197.

<https://www.raco.cat/index.php/Asparkia/article/download/109234/155105/>

- Rodríguez, S. (2007). Niñas y jóvenes en el franquismo. *Jóvenes y dictaduras de entreguerras propaganda, doctrina y encuadramiento : Italia, Alemania, Japón, Portugal y España*, 197-242.
- Roig, N. (2018). *No llores que vas a ser feliz. El tráfico de bebés en España: de la represión al negocio (1938-1996)*. Atico de los libros.
- Romero, T. (2002). Redimir, enmendar y proteger . La represión a las mujeres en el primer franquismo (1939-1952). *Hastapenak*, 0.
https://www.hastapenak.com/uploads/9/1/9/2/91924678/redimir_enmendar_y_proteger_la_represion_a_las_mujeres_en_el_primer_franquismo__1939-1952_-_tatiana_romero.pdf
- Romeu, F. (1994). *El silencio roto. Mujeres contra el franquismo* (B. Publishers (Ed.)).
- Roquer, R. (1957, octubre). Pedagogía asistencial. *San Jorge*, 28, 42-47.
- Rosas, M., Gallardo, I., i Angulo, P. (2000). Factores que influyen en el apego y la adaptación de los niños adoptados. *Revista de Psicología*, 9(1), 145. <https://doi.org/10.5354/0719-0581.2000.18553>
- Rose, S. J., i Meezan, W. (1993). Defining Child Neglect: Evolution, Influences, and Issues. *Social Service Review*, 67(2), 279-293. <https://doi.org/10.1086/603982>
- Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. (2015). *Working with Children Checks Report*.
- Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. (2017). *Final Report. Nature and cause* (Vol. 2).
- Ruiz de Salazar, J. (2020). Las Escuelas Hogar en los Institutos Femeninos de Enseñanzas Medias en la provincia de Santander en las décadas de los años 50 y 60. *Cabás*, 24, 133-150.
- Ruiz, R. (2007). *¿Eternas menores? Las mujeres en el franquismo*. Biblioteca Nueva.
- Ryan, S. (2009). *CICA Commission Report*. https://childabusecommission.ie/?page_id=241
- Sacks, E., Mehrtash, H., Bohren, M. A., Balde, M. D., Vogel, J. P., Adu-Bonsaffoh, K., Portela, A., Aderoba, A. K., Irinyenikan, T. A., Maung, T. M., Thwin, S. S., Mon, N. O., Soumah, A. M., Guure, C., Diallo, B. A., Adeyanju, A. O., Maya, E., Adanu, R., Gülmezoglu, A. M., i Tuncalp, Ö. (2021). The first 2 h after birth: prevalence and factors associated with neonatal care practices from a multicountry, facility-based, observational study. *The Lancet Global Health*, 9(1), e72-e80. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(20\)30422-8](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30422-8)

- San Martino, M. (2014). Identidad y orígenes en el menor adoptado. *Temas de psicoanálisis*, 8, 1-15. <http://www.temasdepsicoanalisis.org/wp-content/uploads/2014/07/PDF-San-Martino.pdf>
- Sánchez-Sandoval, Y., i Palacios, J. (2012). Problemas Emocionales y Comportamentales en Niños Adoptados y No Adoptados Emotional and Behavioral Problems in Adopted and Non-Adopted Children. *Clínica y Salud*, 23(3), 221-234. <https://doi.org/10.5093/cl2012a14>
- Sánchez, L. (2008). Auxilio social y la educación de los pobres: del franquismo a la democracia. *Foro de Educación*, 10, 133-166. <https://forodeeducacion.com/ojs/index.php/fde/article/viewFile/153/110>
- Sánchez, P. (2020). Un mar de luto. Represalias, control y represión de las mujeres en la dictadura franquista. En *De los controles disciplinarios a los controles securitarios. Actas del II Congreso Internacional sobre la Historia de la Prisión y las Instituciones Punitivas* (p. 17-31). Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. https://doi.org/10.18239/jornadas_2020.25.01
- Sánchez, V., i Guijarro, T. (2002). Apuntes para una historia de las instituciones de menores en España: an overview. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, XXII(84), 121-138. <https://doi.org/10.4321/s0211-57352002000400006>
- Sanchidrián, C., i Martín, F. (2009). Protección y reeducación de la infancia abandonada: La Casa de Misericordia de Málaga (1862-1936). *Bordón. Revista de pedagogía*, 61(4), 123-137.
- Scanlon, G. (1977). La mujer bajo el franquismo. *Tiempo de Historia*, 27, 4-28. <https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/22805/THIII~N27~P4-28.pdf?sequence=3>
- Scannapieco, M., i Connell-Carrick, K. (2002). Focus on the first years: An eco-developmental assessment of child neglect for children 0 to 3 years of age. *Children and Youth Services Review*, 24(8), 601-621. [https://doi.org/10.1016/S0190-7409\(02\)00210-4](https://doi.org/10.1016/S0190-7409(02)00210-4)
- Schafer, S. (1977). *Victimology: The victim and his criminal*. Reston Publishing Company, Inc.
- Schneider, H. J. (2001a). Victimological developments in the world during the past three decades: A study of comparative victimology - Part 1. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45(4), 449-468. <https://doi.org/10.1177/0306624X01455002>
- Schneider, H. J. (2001b). Victimological developments in the world during the past three decades: A study of comparative victimology - Part 2. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45(5), 539-555. <https://doi.org/10.1177/0306624X01455002>

- Segura, A., Pereda, N., Guilera, G., i Abad, J. (2016). Poly-victimization and psychopathology among Spanish adolescents in residential care. *Child Abuse and Neglect*, 55, 40-51. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.03.009>
- Select Committee on Health. (s.d.). *The welfare of former child migrants. Australia*. Recuperat 12 març 2024, de www.parliament.uk
- Sereñana, P. (1882). *La prostitución en la ciudad de Barcelona, estudiada como enfermedad social y considerada como origen de otras enfermedades dinámicas, orgánicas y morales de la población barcelonesa*. Sucesores de Ramírez y C^a.
- Sesma, N. (2006). Franquismo, ¿Estado de Derecho?: notas sobre la renovación del lenguaje político de la dictadura durante los años 60. *Pasado y memoria*, 5, 45-58. http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/5917/1/PYM_05_03.pdf
- Shannon, G. (2012). *Fifth Report of the Special Rapporteur on Child Protection. A Report Submitted to the Oireachtas*. <http://www.dcy.gov.ie/documents/Publications/SixthRapporteurReport.pdf>
- Shea, G. (1999). *Redress programs relating to institutional child abuse in Canada*.
- Sheridan, G., i Carr, A. (2020). Survivors' lived experiences of posttraumatic growth after institutional childhood abuse: An interpretative phenomenological analysis. *Child Abuse and Neglect*, 103(December 2019), 104430. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104430>
- Sherr, L., Roberts, K. J., i Gandhi, N. (2017). Child violence experiences in institutionalised/orphanage care. *Psychology, Health and Medicine*, 22, 31-57. <https://doi.org/10.1080/13548506.2016.1271951>
- Shields, A., Ryan, R. M., i Cicchetti, D. (2001). Narrative Representations of Caregivers and Emotion Dysregulation as Predictors of Maltreated Children's Rejection by Peers. *Developmental Psychology*, 37(3), 321-337. https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2001_ShieldsRyanCicchetti.pdf
- Shilliday, P., Mcalinden, A.-M., Gallen, J., i Keenan, M. (2023). *Non-recent Institutional Abuses and Inquiries : Truth , Acknowledgement , Accountability and Procedural Justice*.
- Sierra, V. (2018). Las secretarias de las penas. Escritoras, resistencias y reivindicaciones de las mujeres de los prisioneros de guerra. En *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica* (p. 379-400). Sanz y Torres.
- Simboteanu, D., i Cheianu-Andrei, D. (2021). *Links between sexual abuse in childhood and risky sexual behavior in the adulthood* (Número October).
- Simpson-Kilbane, L. (2020). *'Documents of truth?': The 2009 Ryan Report and 2013 McAleese*

Report (Número December). University of Liverpool.

Síndic de Greuges. (2020). *Informe sobre la prevenció i reparació dels abusos sexuals infantils per representants de l'Església Catòlica*.

Smith, J. M., O'Rourke, M., Hill, R., i McGettrick, C. (2012). *State involvement in the Magdalene Laundries*. http://jfmresearch.com/wp-content/uploads/2017/03/State_Involvement_in_the_Magdalene_Laundries_public.pdf

Smith, M. G., i Fong, R. (2004). *Children of neglect: When no one cares*. Brunner-Routledge.

Solama, S. (2020). España, fanática del catolicismo (1939-1959). *African Journal of Literature and Humanities*, 1(3), 161-171. <https://afjoli.com/wp-content/uploads/2020/09/AFJOLIH-1-3-e-book-2.pdf#page=165>

Sonllewa, M., i Torrego, L. M. (2018). A mí no me daban besos. Infancia y educación de la masculinidad en la posguerra Española. *Masculinities and Social Change*, 7(1), 52-81. <https://doi.org/10.17583/MCS.2018.2560>

Souto, L. C. (2014). Panorama sobre la expropiación de niños en la dictadura franquista. Propuesta terminológica, estado de la cuestión y representaciones en la ficción. *Kamchatka. Revista de análisis cultural.*, 3, 71-96. <https://doi.org/10.7203/KAM.3.582>

Souto, L. C. (2016). Formas de la expropiación: Historia, memoria y narración sobre los niños robados del franquismo. *CELEHIS: Revista del Centro de Letras Hispanoamericanas*, 31, 111-127. <http://www.scielo.org.ar/pdf/celehis/n31/n31a08.pdf>

Spratt, E. G., Friedenber, S. L., Swenson, C. C., LaRosa, A., Bellis, M. D. De, Macias, M. M., Summer, A. P., Hulse, T. C., Runyan, D. K., i Brady, K. T. (2012). The Effects of Early Neglect on Cognitive, Language, and Behavioral Functioning in Childhood. *Psychology*, 03(02), 175-182. <https://doi.org/10.4236/psych.2012.32026>

Stolen Generations of Aboriginal Children Tasmania Act 2006. (s.d.). Find & Connect. Recuperat 18 març 2024, de <https://www.findandconnect.gov.au/ref/tas/biogs/TE00081b.htm>

Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., i Van Ijzendoorn, M. H. (2013). The neglect of child neglect: A meta-analytic review of the prevalence of neglect. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 48(3), 345-355. <https://doi.org/10.1007/s00127-012-0549-y>

Sunga, S. (2002). The Meaning of Compensation in Institutional Abuse Programs. *Journal of Law and Social Policy*, 17(1), 39-61. <https://doi.org/10.60082/0829-3929.1043>

Tamarit, J. M. (2005). *No Title Estudios de victimología: actas del I Congreso español de victimología Congreso Español de Victimología*. Tirant lo Blanch.

- Tamarit, J. M. (2006). La victimología: cuestiones conceptuales y metodológicas. En *Manual de victimología* (p. 17-50). Tirant lo Blanch.
- Tamarit, J. M. (2012). Los límites de la justicia transicional penal: la experiencia del caso español. *Política Criminal*, 7(13), 74-93. <https://doi.org/10.4067/S0718-33992012000100002>
- Tamarit, J. M. (2018). Abusos sexuales en la Iglesia Católica : ¿cómo responder a las demandas de justicia? *Nuevo Foro Penal*, 14(91), 11-42. <https://publicaciones.eafit.edu.co/index.php/nuevo-foro-penal/article/download/5375/4300>
- Tamarit, J. M. (2020). El lenguaje y la realidad de la justicia restaurativa. *Revista de victimología*, 10, 43-70. <https://doi.org/10.12827/RVJV.10.02>
- Tamarit, J. M., Aizpitarte, A., i Arantegui, L. (2021). Child sexual abuse in religious institutions: A comparative study based on sentences in Spain. *European Journal of Criminology*, 1-14. <https://doi.org/10.1177/1477370820988830>
- Tatjer, M. (2008). Construcció i funcionament de les llars Anna Gironella de Mundet. En *El campus Mundet. Un entorn per descobrir* (p. 122-132). Universitat de Barcelona.
- Teicher, M. H., i Samson, J. A. (2016). Annual Research Review: Enduring neurobiological effects of childhood abuse and neglect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 57(3), 241-266. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12507>
- Tesone, J. E. (2014). El robo de la identidad de los niños: restitución de su identidad y el valor que adquiere la recuperación de sus nombres. *Aesthethika, International Journal on Subjectivity, Politics and the Arts*, 10(3), 71-83. http://aesthethika.org/IMG/pdf/aev10n3_10_tesone_terrorismo_de_estado_en_argentina_y_ninos_secuestrados_por_el_poder_militar_1976-1983_.pdf
- The Stolen Generations*. (s.d.). AIATSIS. Recuperat 18 març 2024, de <https://aiatsis.gov.au/explore/stolen-generations>
- The Truth and Reconciliation Commission of Canada. (2012). *They Came for the Children*. Truth and Reconciliation Commission of Canada. http://www.attendancemarketing.com/~attmk/TRC_jd/ResSchoolHistory_2012_02_24_Webposting.pdf
- Tinland, A., Boyer, L., Loubière, S., Greacen, T., Girard, V., Boucekine, M., Fond, G., i Auquier, P. (2018). Victimization and posttraumatic stress disorder in homeless women. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 14, 2269-2279.
- Tizard, J., i Tizard, B. (1974). The institution as an environment for development. En M. P. M. Richards (Ed.), *The integration of a child into a social world* (p. 137-152). Cambridge

University Press.

- Tjandra, J. (2022). From Fact Finding To Truth-Telling: an Analysis of the Changing Functions of Commonwealth Royal Commissions. *University of New South Wales Law Journal*, 45(1), 341-369. <https://doi.org/10.53637/BLEP2018>
- Torres, C., i Ramió, A. (2020). Contigències d'infermeria en els centres sanitaris de Barcelona durant la Guerra Civil. *Gimbernat*, 73, 115-132. <https://doi.org/10.1344/gimbernat2020.73.7>
- Tóth, T. (1944). *Pureza y Hermosura*. Sociedad de Educación Atenas S.A.
- Trescastro, E. M., Galiana, M. E., Pereyra, P., Moncho, J., Nolasco, A., i Bernabeu, J. (2014). Malnutrición y desigualdades en la España del franquismo; el impacto del complemento alimenticio lácteo en el crecimiento de los escolares españoles (1954-1978). *Nutrición Hospitalaria*, 29(2), 227-236. <https://doi.org/10.3305/nh.2014.29.2.7146>
- Tribó, G. (2008). *El campus Mundet. Un entorn per descobrir*. Universitat de Barcelona.
- Trillo, P. (2011). Las mujeres, la maternidad y la infancia en el primer franquismo. *IX Jornadas de Sociología. Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires, Buenos Aires*, 1-20. <https://www.academica.org/000-034/526%0AActa>
- Turner, H. A., Vanderminden, J., Finkelhor, D., i Hamby, S. (2019). Child Neglect and the Broader Context of Child Victimization. *Child Maltreatment*, 24(3), 265-274. <https://doi.org/10.1177/1077559518825312>
- Tusla assesses the potential "harm" that could be caused to birth families by giving an adopted person their own information.* (2019). conallofatharta. <https://conallofatharta.wordpress.com/category/mother-and-baby-home-collaborative-forum/>
- Tyndall, P. (2017). *Opportunity lost. An investigation by the Ombudsman into the administration of the Magdalen Restorative Justice Scheme*. <https://doi.org/10.2968/061001007>
- Un recién nacido, en el portal del Círculo Artístico. (1961, març 8). *La Vanguardia*, 29.
- UN Security Council. (2004). The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies. En *Report of the Secretary-General* (Número S/2004/616). <https://doi.org/10.1017/S0020818300011310>
- UNCAT. (2011). *Concluding observations of the Committee against Torture*. <https://digitallibrary.un.org/record/706554?ln=en&v=pdf>
- UNCAT. (2012). *Information received from Ireland on the implementation of the Committee's concluding observations (CAT/C/IRL/CO/1)*.

- Unda, P. (1991). La exposición en Vizcaya en el siglo XIX: nacimiento y problemática financiera de la Casa de Expósitos de Bilbao. *Publications de l'École Française de Rome*, 140, 1153-1167.
- Utting, W. (1997). *People like us: the report of the review of the safeguards for children living away from home*. Department of Health/Great Britain. Welsh Offic.
- Valiente, C. (2003). Las políticas para las mujeres trabajadoras durante el franquismo. En G. NIELFA C RISTÓBAL (Ed.), *Mujeres y hombres en la España franquista: Sociedad, economía, política y cultura* (p. 145-180). Universidad Complutense de Madrid. http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/5608/politicas_valiente_2003.pdf?sequence=1
- van Dijk, J. J. M. (1999). Introducing Victimology. En R. G. H. van Kaam i J. Wemmers (Ed.), *Caring for crime victims: Selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology, Amsterdam, August 25-29, 1997* (p. 1-12). Criminal Justice Press. <https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/1411974/INTRODUC.PDF>
- Vanyó, R. (2020). La desaparición forzada de la identidad : la justicia internacional como antídoto a la impunidad en el caso de los niños robados. *ANIDIP*, 8, 1-24. <https://doi.org/https://doi.org/10.12804/revistas.urosario.edu.co/anidip/a.9907>
- Vanyó, R. (2023). La deuda con las víctimas del franquismo más allá de la Ley 20/2022, de 19 de octubre, de memoria democrática: ¿hacia una comisión de la verdad? *Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho*, 49, 734-749. <https://doi.org/10.7203/CEFD.49.26670>
- Varillas, M. del M. (2002). Breve historia de la Casa de Expósitos de Vizcaya (1883-1984). *Euskonews & Media*, 151, 18-25.
- Varona, G., i Martínez, A. (2015). Estudio exploratorio sobre los abusos sexuales en la Iglesia española y otros contextos institucionales: marco teórico y metodológico de una investigación victimológica abierta. *Eguzkilore*, 29, 7-76. <https://www.ehu.es/documents/1736829/5274977/01+Gema>
- Vatnøy, E., i Wheatley, D. (2022). Mediated recognition in campaigns for justice: The case of the Magdalene laundry survivors. *Communications*, 47(4), 532-552. <https://doi.org/10.1515/commun-2022-0039>
- Vázquez, I. (2019). La amnistía: un obstáculo al ejercicio de la jurisdicción universal sobre crímenes internacionales. El caso de España. *Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho*, 2, 206-223.
- Velo, E. (2019). El Permiso de lactancia en la legislación social franquista. Análisis de normas sectoriales y de empresa. *IusLabor*, 1, 355-373. <https://doi.org/10.31009/iuslabor.2019.i01.14>

- Velo, E. (2020). Una aproximación al estudio de la represión sobre las mujeres durante el Franquismo desde Historia del Derecho: las juzgadas en el Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas. *Locus: Revista de Història*, 26(1), 54-79.
<https://doi.org/10.34019/2594-8296.2020.v26.29586>
- Vilar, A. (2016). El rei del refresc mexicà. *Revista de Girona*, 296, 38-39.
- Vilar, M., i Pons, J. (2017). El sistema hospitalario público y privado en España en las primeras décadas del Franquismo: 1942-1963. *XXII Congreso AEHE Salamanca, 6-9 de Septiembre de 2017. Sesión 2: FINANCIACIÓN, INFRAESTRUCTURA Y GESTIÓN DEL SISTEMA HOSPITALARIO ESPAÑOL EN PERSPECTIVA DE LARGO PLAZO.*, 1942, 179-262.
- Villalta, C. (2008). *Entre reformas : procedimientos y facultades en torno a la adopción legal de niños* . 1-15.
- Viñao, A. (2014). La educación en el franquismo (1936-1975). *Educar em Revista*, 51, 19-35.
<https://doi.org/10.1590/s0104-40602014000100003>
- Viñas, Á. (1982). La política exterior española en el franquismo. *Cuenta y razón*, 6, 61-78.
<http://felipesahagun.es/wp-content/uploads/2013/11/Pol-Ext-del-Franquismo.pdf>
- Vinyes, R., Armengou, M., i Belis, R. (2002). *Els nens perduts del franquisme*. Proa.
- Voltes, P. (1962, febrer 18). La admirable labor de los «Hogares Mundet». A su función benéfica, añaden una importantísima tarea docente y formativa. *La Vanguardia*, 32.
- Von Hentig, H. (1948). *The criminal and his victim. Studies in the Sociobiology of Crime*. Yale University Press.
- Wichers, M., Geschwind, N., Van Os, J., i Peeters, F. (2010). Scars in depression: Is a conceptual shift necessary to solve the puzzle? *Psychological Medicine*, 40(3), 359-365.
<https://doi.org/10.1017/S0033291709990420>
- Widom, C. S., DuMont, K., i Czaja, S. J. (2007). A Prospective Investigation of Major Depressive Disorder and Comorbidity in Abused and Neglected Children Grown Up. *Archives of General Psychiatry*, 64(1), 49-56. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.64.1.49>
- Winter, S. (2009). Australia's Ex Gratia Redress. *Australian Indigenous Law Review*, 13(1), 49-61. <http://www.austlii.edu.au/au/journals/AUIndigLawRw/2009/3.pdf>
- Wolfe, D. A., Jaffe, P. G., Jetté, J. L., i Poisson, S. E. (2002). *Child Abuse in Community Institutions and Organizations : Improving Public and Professional Understanding*.
- World Health Organization. (1954). *The mentally subnormal child*.

- World Health Organization. (1968). Organization of Services for the Mentally Retarded. En *Technical Report Series* (Número 392). [https://doi.org/10.1016/s0033-3506\(69\)80040-5](https://doi.org/10.1016/s0033-3506(69)80040-5)
- Wortley, R. (2001). A classification of techniques for controlling situational precipitators of crime. *Security Journal*, 14(4), 63-82. https://www.researchgate.net/profile/Richard-Wortley/publication/29454979_A_Classification_of_Techniques_for_Controlling_Situational_Precipitators_of_Crime/links/0a85e53071619df1d4000000/A-Classification-of-Techniques-for-Controlling-Situational-Precipitators
- Wright, K., i Swain, S. (2018). Speaking the unspeakable, naming the unnameable: The royal commission into institutional responses to child sexual abuse. *Journal of Australian Studies*, 42(2), 139-152. <https://doi.org/10.1080/14443058.2018.1467725>
- Wright, K., Swain, S., i McPhillips, K. (2017). The Australian Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. *Child Abuse and Neglect*, 74, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.09.031>
- Yeguas, J. (2021). Francesc Fàbregas i Mas (1857-1933): metge, polític, benefactor i col·leccionista. *Mercat de l'art, col·leccionisme i museus*, 197-224.
- Yubero, S., Ovejero, A., i Larrañaga, E. (2010). Apoyo social percibido en el contexto escolar y victimización entre iguales durante la adolescencia. *Revista de Psicología Social*, 25(3), 283-293. <https://doi.org/10.1174/021347410792675589>
- Zimbardo, P. G. (2021). *50th Anniversary Reflections on the Stanford Prison Experiment and Related Research*. <https://www.prisonexp.org/s/50thAnniversaryReflections.pdf>
- Zimbardo, P. G., i Haney, C. (2020). Continuing to Acknowledge the Power of Dehumanizing Environments: Comment on Haslam et al. (2019) and Le Texier (2019). *American Psychologist*, 75(3), 400-402. <https://doi.org/10.1037/amp0000593>
- Zimbardo, P. G., Maslach, C., i Haney, C. (1999). Reflections on the Stanford prison experiment: genesis, transformations, consequences. En *Obedience to authority* (p. 207-252). Psychology Press. <http://www.la.utexas.edu/users/bump/Zimbardo.pdf>
- Zur, O. (1994). Rethinking 'don't blame the victim': The psychology of victimhood. *Journal of Couples Therapy*, 4(3-4), 15-36. https://doi.org/10.1300/J036v04n03_03

Topogràfics consultats a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB)

16664

A-1604, Expedients 01, 05, 09, 13, 14, 16 i 18.

A-203

A-206, Expedients 03, 06 i 07.

GOV-354 a 356.

J-1189

J-1191 a J-1198

J-1200

J-1520, Exp. 01

J-1522, Exp. 10

J-2716

J-2720

J-2722

J-2724

J-2728

J-2730

J-2731

J-2733

J-2740 a 2746

J-2749

J-2754 a 2756

J-2758

J-2760

J-2762

J-2764 a 2766

J-2770

J-3169 a J-3179

J-3198 i J-3199

J-3364, exp. 04

J-3365, Exp. 02

J-3369, Exp. 02

J-3375, Exp. 01

J-3375, exp. 02

J-3376, Exp. 03

J-3647 a J-3650

J-3648, Expedients 01 i 02

J-3660

J-3676

J-3677

J-3706

J-3707

R-18, Exp. 01

Annexos

Annex I. Factors predictius que la mare marxi de la Maternitat sense el fill.

Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			1,110	2	,574	
SEXE DE L'INFANT: NENA	-,066	,082	,650	1	,420	,936
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	,389	,621	,393	1	,531	1,476
EDAT DE LA MARE (Valor de ref.: 10-15)			18,152	5	,003	
EDAT MARE: 16-20	-1,056	,370	8,125	1	,004	,348
EDAT MARE: 21-30	-,921	,359	6,596	1	,010	,398
EDAT MARE: 31-40	-,824	,367	5,031	1	,025	,439
EDAT MARE: 41-50	-,221	,434	,260	1	,610	,801
EDAT MARE: NO CONSTA	-1,263	,478	6,971	1	,008	,283
ÀVIA MATERNA VIVA? (Valor de ref.: Sí)			3,224	2	,199	
ÀVIA MATERNA NO VIU	,182	,104	3,041	1	,081	1,200
SENSE DADES ÀVIA MATERNA	-,104	,281	,138	1	,711	,901
AVI MATERN VIU? (Valor de ref.: Sí)			,905	2	,636	
AVI MATERN NO VIU	-,084	,092	,837	1	,360	,919
SENSE DADES AVI MATERN	-,074	,191	,148	1	,701	,929
PROFESSION DE LA MARE (Valor de ref.: SERVEI DOMÈSTIC)			56,775	15	,000	
PROF. MARE: SERVEI DOMÈSTIC PER HORES	,198	,172	1,332	1	,249	1,219
PROF. MARE: "SUS LABORES"	-,134	,113	1,394	1	,238	,875
PROF. MARE: CONFECCIÓ / MODISTERIA	,203	,175	1,356	1	,244	1,225
PROF. MARE: INDÚSTRIA TÈXTEL	-,762	,250	9,265	1	,002	,467
PROF. MARE: BALLARINA / ARTISTA	-,871	,764	1,302	1	,254	,418
PROF. MARE: COMERÇ / ALIMENTACIÓ	-,137	,260	,277	1	,599	,872
PROF. MARE: OPERÀRIA FÀBRICA	,162	,226	,514	1	,473	1,176
PROF. MARE: ESTÈTICA	-,439	,339	1,674	1	,196	,645
PROF. MARE: ESTUDIANT	,883	,295	8,963	1	,003	2,418
PROF. MARE: HOSTALERIA / CUINA	,375	,185	4,134	1	,042	1,455
PROF. MARE: TREBALL AL CAMP	,955	,348	7,522	1	,006	2,598
PROF. MARE: ARTESANIA / DECORACIÓ	-,284	,514	,306	1	,580	,753
PROF. MARE: FEINES DE COLL BLANC	,514	,174	8,725	1	,003	1,672
PROF. MARE: ALTRES	-,268	,438	,375	1	,540	,765
PROF. MARE: NO CONSTA	-,772	,431	3,208	1	,073	,462
ESTAT CIVIL DE LA MARE (Valor de ref.: SOLTERA)			43,241	5	,000	
MARE CASADA	-,218	,242	,807	1	,369	,804
MARE CASADA (SUBR.)	,760	,139	29,891	1	,000	2,138
MARE VÍDUA	,934	,482	3,748	1	,053	2,544
MARE VÍDUA (SUBR.)	,811	,230	12,424	1	,000	2,250
SENSE DADES ESTAT CIVIL DE LA MARE	-,165	1,382	,014	1	,905	,848
ORIGEN DE LA MARE (Valor de ref.: BCN. CIUTAT)			24,428	6	,000	
ORIG. MARE: BCN. PROVÍNCIA	,490	,217	5,090	1	,024	1,633
ORIG. MARE: RESTA CATALUNYA	,383	,205	3,478	1	,062	1,467
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-CIUTAT	-,073	,132	,305	1	,581	,930
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-PROVÍNCIES	,234	,131	3,163	1	,075	1,263
ORIG. MARE: ESTRANGER	-,014	,303	,002	1	,963	,986
ORIG. MARE: NO CONSTA	3,193	1,222	6,832	1	,009	24,356
ALFABETITZACIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SENSE DADES)			226,781	2	,000	
MARE ANALFABETA	-4,054	1,010	16,111	1	,000	,017
MARE NO ANALFABETA	-2,675	,184	212,391	1	,000	,069
Constant	-,173	,379	,208	1	,648	,841

(Font: elaboració pròpia)

Annex II. Factors predictius de treballar com a “mecànica” a la Maternitat.

Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			1,628	2	,443	
SEXE DE L'INFANT: NENA	-,081	,069	1,379	1	,240	,922
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	,136	,350	,151	1	,698	1,146
EDAT DE LA MARE (Valor de ref.: 10-15)			7,780	5	,169	
EDAT MARE: 16-20	,484	,395	1,503	1	,220	1,623
EDAT MARE: 21-30	,270	,389	,484	1	,487	1,310
EDAT MARE: 31-40	,217	,393	,306	1	,580	1,243
EDAT MARE: 41-50	,246	,450	,300	1	,584	1,279
EDAT MARE: NO CONSTA	-,012	,459	,001	1	,978	,988
PROFESSIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SERVEI DOMÈSTIC)			253,676	15	,000	
PROF. MARE: SERVEI DOMÈSTIC PER HORES	-1,299	,173	56,569	1	,000	,273
PROF. MARE: "SUS LABORES"	-1,153	,093	152,963	1	,000	,316
PROF. MARE: CONFECIÓ / MODISTERIA	-,626	,142	19,487	1	,000	,535
PROF. MARE: INDÚSTRIA TÈXTIL	-,573	,166	11,958	1	,001	,564
PROF. MARE: BALLARINA / ARTISTA	-2,602	1,031	6,368	1	,012	,074
PROF. MARE: COMERÇ / ALIMENTACIÓ	-,873	,214	16,603	1	,000	,418
PROF. MARE: OPERÀRIA FÀBRICA	-,787	,195	16,298	1	,000	,455
PROF. MARE: ESTÈTICA	-1,242	,304	16,697	1	,000	,289
PROF. MARE: ESTUDIANT	-1,901	,409	21,559	1	,000	,149
PROF. MARE: HOSTALERIA / CUINA	-,718	,158	20,639	1	,000	,488
PROF. MARE: TREBALL AL CAMP	-,577	,309	3,491	1	,062	,562
PROF. MARE: ARTESANIA / DECORACIÓ	-1,282	,498	6,626	1	,010	,278
PROF. MARE: FEINES DE COLL BLANC	-1,414	,188	56,371	1	,000	,243
PROF. MARE: ALTRES	-1,136	,385	8,715	1	,003	,321
PROF. MARE: NO CONSTA	-1,413	,332	18,125	1	,000	,243
ÀVIA MATERNA VIVA? (Valor de ref.: SÍ)			10,569	2	,005	
ÀVIA MATERNA NO VIU	,276	,087	10,203	1	,001	1,318
SENSE DADES ÀVIA MATERNA	-,110	,218	,253	1	,615	,896
AVI MATERN VIU? (Valor de ref.: SÍ)			8,646	2	,013	
AVI MATERN NO VIU	-,018	,078	,055	1	,815	,982
SENSE DADES AVI MATERN	,390	,137	8,152	1	,004	1,478
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ	,414	,135	9,326	1	,002	1,512
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	,725	,245	8,749	1	,003	2,064
MARE AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	,053	,487	,012	1	,913	1,055
Constant	-,537	,390	1,893	1	,169	,584

(Font: elaboració pròpia)

Annex III. Relació entre la via d'ingrés de l'infant a la Maternitat i ser enviat a dida externa

			DIDA EXTERNA		Total
			SÍ	NO	
VIA D'INGRÉS		Recompte	1	12	13
		% dins de VIA D'INGRÉS	7,7%	92,3%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	,4%	,3%	,3%
	NASCUT A LA MATERNITAT	Recompte	199	2708	2907
		% dins de VIA D'INGRÉS	6,8%	93,2%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	79,9%	77,8%	78,0%
	DIPOSITAT A LA CASA	Recompte	9	24	33
		% dins de VIA D'INGRÉS	27,3%	72,7%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	3,6%	,7%	,9%
	INGRÉS DE TORN	Recompte	17	22	39
		% dins de VIA D'INGRÉS	43,6%	56,4%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	6,8%	,6%	1,0%
	ORDRE MARE	Recompte	0	301	301
		% dins de VIA D'INGRÉS	0,0%	100,0%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	0,0%	8,7%	8,1%
	ORDRE PARE	Recompte	2	100	102
		% dins de VIA D'INGRÉS	2,0%	98,0%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	,8%	2,9%	2,7%
	ORDRE PARES / FLIA.	Recompte	2	161	163
		% dins de VIA D'INGRÉS	1,2%	98,8%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	,8%	4,6%	4,4%
ORDRE POLICIA / JUTJAT	Recompte	18	125	143	
	% dins de VIA D'INGRÉS	12,6%	87,4%	100,0%	
	% dins de DIDA EXTERNA	7,2%	3,6%	3,8%	
ORDRE DIPUTACIÓ / ALTRES	Recompte	1	26	27	
	% dins de VIA D'INGRÉS	3,7%	96,3%	100,0%	
	% dins de DIDA EXTERNA	,4%	,7%	,7%	
Total		Recompte	249	3479	3728
		% dins de VIA D'INGRÉS	6,7%	93,3%	100,0%
		% dins de DIDA EXTERNA	100,0%	100,0%	100,0%

(Font: elaboració pròpia)

Annex IV. Relació entre la via d'ingrés de l'infant a la Maternitat i el tipus de sortida

			TIPUS DE SORTIDA				Total	
			AMB LA MARE / FLIA.	CONFIAMENT / ADOPCIÓ	INSTITUCIO-NALITZACIÓ	DEFUNCIÓ		
VIA D'INGRÉS		Recompte	0	5	5	2	4	16
		% dins de VIA D'INGRÉS	0,0%	31,3%	31,3%	12,5%	25,0%	100,0%
	NASCUT A LA MATERNITAT	Recompte	18	2960	593	305	225	4101
	NASCUT A LA MATERNITAT	% dins de VIA D'INGRÉS	,4%	72,2%	14,5%	7,4%	5,5%	100,0%
	DIPOSITAT A LA CASA	Recompte	0	12	12	1	2	27
	DIPOSITAT A LA CASA	% dins de VIA D'INGRÉS	0,0%	44,4%	44,4%	3,7%	7,4%	100,0%
	INGRÉS DE TORN	Recompte	0	7	33	4	7	51
	INGRÉS DE TORN	% dins de VIA D'INGRÉS	0,0%	13,7%	64,7%	7,8%	13,7%	100,0%
	ORDRE MARE	Recompte	2	225	15	150	11	403
	ORDRE MARE	% dins de VIA D'INGRÉS	,5%	55,8%	3,7%	37,2%	2,7%	100,0%
	ORDRE PARE	Recompte	1	96	1	53	5	156
	ORDRE PARE	% dins de VIA D'INGRÉS	,6%	61,5%	,6%	34,0%	3,2%	100,0%
	ORDRE PARES / FLIA.	Recompte	1	104	4	59	8	176
	ORDRE PARES / FLIA.	% dins de VIA D'INGRÉS	,6%	59,1%	2,3%	33,5%	4,5%	100,0%
	ORDRE POLICIA / JUTJAT	Recompte	0	59	57	58	6	180
	ORDRE POLICIA / JUTJAT	% dins de VIA D'INGRÉS	0,0%	32,8%	31,7%	32,2%	3,3%	100,0%
	ORDRE TTM / PPM	Recompte	0	11	1	15	0	27
	ORDRE TTM / PPM	% dins de VIA D'INGRÉS	0,0%	40,7%	3,7%	55,6%	0,0%	100,0%
	ORDRE DIPUTACIÓ / ALTRES	Recompte	0	20	5	9	1	35
	ORDRE DIPUTACIÓ / ALTRES	% dins de VIA D'INGRÉS	0,0%	57,1%	14,3%	25,7%	2,9%	100,0%
Total		Recompte	22	3499	726	656	269	5172
		% dins de VIA D'INGRÉS	,4%	67,7%	14,0%	12,7%	5,2%	100,0%

(Font: elaboració pròpia)

Annex V. Nens nascuts a la Maternitat. Factors predictius de ser recuperats per la família. Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			24,347	2	,000	
SEXE DE L'INFANT: NENA	,126	,075	2,821	1	,093	1,135
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	-1,553	,349	19,820	1	,000	,212
EDAT DE LA MARE (Valor de ref.: 10-15)			32,126	5	,000	
EDAT MARE: 16-20	1,327	,334	15,813	1	,000	3,769
EDAT MARE: 21-30	1,157	,323	12,830	1	,000	3,180
EDAT MARE: 31-40	,893	,330	7,333	1	,007	2,442
EDAT MARE: 41-50	,764	,395	3,749	1	,053	2,147
EDAT MARE: NO CONSTA	1,765	,444	15,831	1	,000	5,841
ESTAT CIVIL DE LA MARE (Valor de ref.: SOLTERA)			26,603	3	,000	
MARE CASADA O VÍDUA	,318	,204	2,437	1	,119	1,375
MARE CASADA O VÍDUA (SUBR.)	-,541	,126	18,375	1	,000	,582
SENSE DADES ESTAT CIVIL MARE	-2,776	1,444	3,694	1	,055	,062
PROFESSIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SERVEI DOMÈSTIC)			33,048	15	,005	
PROF. MARE: SERVEI DOMÈSTIC PER HORES	-,053	,165	,105	1	,746	,948
PROF. MARE: "SUS LABORES"	,308	,104	8,865	1	,003	1,361
PROF. MARE: CONFECIÓ / MODISTERIA	-,021	,158	,018	1	,894	,979
PROF. MARE: INDÚSTRIA TÈXTIL	,557	,214	6,779	1	,009	1,745
PROF. MARE: BALLARINA / ARTISTA	,402	,642	,392	1	,531	1,494
PROF. MARE: COMERÇ / ALIMENTACIÓ	,552	,261	4,470	1	,034	1,736
PROF. MARE: OPERÀRIA FÀBRICA	,225	,217	1,072	1	,300	1,252
PROF. MARE: ESTÈTICA	,352	,308	1,304	1	,253	1,422
PROF. MARE: ESTUDIANT	-,116	,312	,137	1	,711	,891
PROF. MARE: HOSTALERIA / CUINA	,177	,177	1,002	1	,317	1,194
PROF. MARE: TREBALL AL CAMP	-,888	,335	7,008	1	,008	,412
PROF. MARE: ARTESANIA / DECORACIÓ	,560	,551	1,031	1	,310	1,750
PROF. MARE: FEINES DE COLL BLANC	,047	,176	,070	1	,791	1,048
PROF. MARE: ALTRES	,792	,449	3,112	1	,078	2,208
PROF. MARE: NO CONSTA	,328	,351	,871	1	,351	1,388
RESIDÈNCIA DE LA MARE (Valor de ref.: BCN CIUTAT)			27,795	5	,000	
RESID. MARE: BCN. PROVÍNCIA	,110	,134	,671	1	,413	1,116
RESID. MARE: RESTA CATALUNYA	-,496	,235	4,468	1	,035	,609
RESID. MARE: RESTA ESPANYA	-,589	,131	20,303	1	,000	,555
RESID. MARE: ESTRANGER	-,036	,830	,002	1	,966	,965
RESID. MARE: NO CONSTA	2,654	2,013	1,738	1	,187	14,212
ORIGEN DE LA MARE (Valor de ref.: BCN. CIUTAT)			16,106	6	,013	
ORIG. MARE: BCN. PROVÍNCIA	1,393	1,525	,834	1	,361	4,026
ORIG. MARE: RESTA CATALUNYA	1,001	1,531	,428	1	,513	2,721
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-CIUTAT	1,124	1,531	,539	1	,463	3,078
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-PROVÍNCIES	1,524	1,523	1,002	1	,317	4,593
ORIG. MARE: ESTRANGER	1,258	1,522	,683	1	,409	3,519
ORIG. MARE: NO CONSTA	1,327	1,542	,740	1	,390	3,769
ALFABETITZACIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SENSE DADES)			29,136	2	,000	
MARE ANALFABETA	-,745	,199	14,076	1	,000	,475
MARE NO ANALFABETA	,295	,092	10,353	1	,001	1,343
ÀVIA MATERNA VIVA? (Valor de ref.: SÍ)			10,109	2	,006	
ÀVIA MATERNA NO VIU	-,270	,093	8,435	1	,004	,763
SENSE DADES ÀVIA MATERNA	,309	,255	1,466	1	,226	1,362
AVI MATERN VIU? (Valor de ref.: SÍ)			3,902	2	,142	
AVI MATERN NO VIU	,062	,084	,547	1	,460	1,064
SENSE DADES AVI MATERN	-,257	,153	2,840	1	,092	,773
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ			28,104	1	,000	,471
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			40,536	4	,000	
VISITES: 1-5	-,441	,155	8,123	1	,004	,643
VISITES: 6-10	-,884	,189	21,873	1	,000	,413
VISITES: 11-15	-,570	,394	2,095	1	,148	,565
VISITES: MÉS DE 15	-1,474	,366	16,262	1	,000	,229
NEN TORNAT: SÍ			9,149	1	,002	,595
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	-2,076	,304	46,595	1	,000	,125
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			30,161	2	,000	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	2,056	,628	10,706	1	,001	7,816
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	2,695	,509	27,989	1	,000	14,812
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ			7,890	1	,005	,136
NEN ENVIAT A DIDA EXTERNA: SÍ	-5,710	,714	63,946	1	,000	,003
NEN RECONEGUT: SÍ			4,383	1	,036	1,540
Constant	-4,040	1,645	6,033	1	,014	,018

(Font: elaboració pròpia)

Annex VI. Nens nascuts a la Maternitat. Factors predictius de romandre institucionalitzats. Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			3,888	2	,143	
SEXE DE L'INFANT: NENA	-,236	,136	3,010	1	,083	,790
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	-1,068	1,038	1,057	1	,304	,344
EDAT DE LA MARE (Valor de ref.: 10-15)			25,513	5	,000	
EDAT MARE: 16-20	-,601	,837	,516	1	,473	,548
EDAT MARE: 21-30	-,032	,805	,002	1	,969	,969
EDAT MARE: 31-40	,536	,809	,439	1	,507	1,709
EDAT MARE: 41-50	,687	,876	,614	1	,433	1,987
EDAT MARE: NO CONSTA	-,330	,960	,118	1	,731	,719
ALFABETITZACIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SENSE DADES)			142,519	2	,000	
MARE ANALFABETA	2,497	,243	105,478	1	,000	12,145
MARE NO ANALFABETA	1,446	,152	90,387	1	,000	4,248
ÀVIA MATERNA VIVA? (Valor de ref.: Sí)			16,534	2	,000	
ÀVIA MATERNA NO VIU	,627	,154	16,501	1	,000	1,871
SENSE DADES ÀVIA MATERNA	,151	,399	,143	1	,705	1,163
AVI MATERN VIU? (Valor de ref.: Sí)			5,778	2	,056	
AVI MATERN NO VIU	,063	,153	,169	1	,681	1,065
SENSE DADES AVI MATERN	,581	,242	5,775	1	,016	1,788
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ	1,007	,190	27,959	1	,000	2,737
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			74,011	4	,000	
VISITES: 1-5	,646	,198	10,706	1	,001	1,909
VISITES: 6-10	1,400	,223	39,504	1	,000	4,056
VISITES: 11-15	1,334	,442	9,100	1	,003	3,795
VISITES: MÉS DE 15	2,279	,384	35,180	1	,000	9,771
NEN TORNAT: SÍ	1,450	,206	49,389	1	,000	4,265
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	1,695	,303	31,219	1	,000	5,445
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			6,132	2	,047	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	-,794	,547	2,104	1	,147	,452
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	-,975	,396	6,069	1	,014	,377
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	1,857	,586	10,049	1	,002	6,407
ORIGEN DE LA MARE (Valor de ref.: BCN. CIUTAT)			4,205	6	,649	
ORIG. MARE: BCN. PROVÍNCIA	-,174	,413	,177	1	,674	,840
ORIG. MARE: RESTA CATALUNYA	-,053	,350	,023	1	,880	,949
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-CIUTAT	-,123	,220	,310	1	,577	,885
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-PROVÍNCIES	-,180	,229	,620	1	,431	,835
ORIG. MARE: ESTRANGER	-1,021	,781	1,711	1	,191	,360
ORIG. MARE: NO CONSTA	1,305	1,008	1,674	1	,196	3,687
Constant	-3,103	,882	12,369	1	,000	,045

(Font: elaboració pròpia)

Annex VII. Nens nascuts a la Maternitat. Factors predictius de la defunció.

Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			84,361	2	,000	
SEXE DE L'INFANT: NENA	,091	,148	,379	1	,538	1,096
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	3,210	,353	82,571	1	,000	24,789
EDAT DE LA MARE (Valor de ref.: 10-15)			16,662	5	,005	
EDAT MARE: 16-20	-1,708	,469	13,268	1	,000	,181
EDAT MARE: 21-30	-1,390	,429	10,495	1	,001	,249
EDAT MARE: 31-40	-1,182	,446	7,022	1	,008	,307
EDAT MARE: 41-50	-1,232	,623	3,915	1	,048	,292
EDAT MARE: NO CONSTA	-2,375	,862	7,598	1	,006	,093
ESTAT CIVIL DE LA MARE (Valor de ref.: SOLTERA)			6,265	3	,099	
MARE CASADA O VÍDUA	,004	,350	,000	1	,990	1,004
MARE CASADA O VÍDUA (SUBR.)	-,718	,323	4,934	1	,026	,488
SENSE DADES ESTAT CIVIL MARE	2,720	2,450	1,233	1	,267	15,185
ALFABETITZACIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SENSE DADES)			2,694	2	,260	
MARE ANALFABETA	,499	,361	1,914	1	,166	1,647
MARE NO ANALFABETA	,185	,166	1,238	1	,266	1,203
ÀVIA MATERNA VIVA? (Valor de ref.: SÍ)			,869	2	,647	
ÀVIA MATERNA NO VIU	,010	,186	,003	1	,957	1,010
SENSE DADES ÀVIA MATERNA	-,518	,558	,863	1	,353	,595
AVI MATERN VIU? (Valor de ref.: SÍ)			,569	2	,752	
AVI MATERN NO VIU	-,126	,167	,569	1	,451	,882
SENSE DADES AVI MATERN	-,039	,302	,016	1	,898	,962
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ	,435	,272	2,565	1	,109	1,545
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			4,995	4	,288	
VISITES: 1-5	-,402	,314	1,639	1	,200	,669
VISITES: 6-10	-,922	,603	2,339	1	,126	,398
VISITES: 11-15	-1,369	1,088	1,585	1	,208	,254
VISITES: MÉS DE 15	-,055	,779	,005	1	,943	,946
NEN TORNAT: SÍ	-,280	,393	,507	1	,476	,756
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	2,753	,294	87,534	1	,000	15,696
ORIGEN DE LA MARE (Valor de ref.: BCN. CIUTAT)			5,811	6	,445	
ORIG. MARE: BCN. PROVÍNCIA	,293	,427	,469	1	,493	1,340
ORIG. MARE: RESTA CATALUNYA	,637	,359	3,145	1	,076	1,891
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-CIUTAT	,294	,260	1,286	1	,257	1,342
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-PROVÍNCIES	,249	,262	,903	1	,342	1,283
ORIG. MARE: ESTRANGER	,938	,470	3,973	1	,046	2,554
ORIG. MARE: NO CONSTA	,499	2,377	,044	1	,834	1,646
NEN RECONEGUT: SÍ	-2,328	1,020	5,206	1	,023	,097
Constant	-1,989	,461	18,612	1	,000	,137

(Font: elaboració pròpia)

Annex VIII. Nens nascuts a la Maternitat. Factors predictius de ser confiats o adoptats. Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			4,000	2	,135	
SEXE DE L'INFANT: NENA	-,085	,094	,830	1	,362	,918
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	-3,398	1,887	3,241	1	,072	,033
EDAT DE LA MARE (Valor de ref.: 10-15)			6,024	5	,304	
EDAT MARE: 16-20	-,714	,386	3,422	1	,064	,490
EDAT MARE: 21-30	-,748	,373	4,020	1	,045	,473
EDAT MARE: 31-40	-,739	,384	3,699	1	,054	,478
EDAT MARE: 41-50	-,583	,464	1,578	1	,209	,558
EDAT MARE: NO CONSTA	-1,233	,537	5,262	1	,022	,291
ESTAT CIVIL DE LA MARE (Valor de ref.: SOLTERA)			68,720	3	,000	
MARE CASADA O VÍDUA	-,274	,276	,985	1	,321	,761
MARE CASADA O VÍDUA (SUBR.)	1,075	,139	59,685	1	,000	2,929
SENSE DADES ESTAT CIVIL MARE	4,308	1,829	5,545	1	,019	74,255
PROFESSIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SERVEI DOMÈSTIC)			28,684	15	,018	
PROF. MARE: SERVEI DOMÈSTIC PER HORES	,211	,193	1,194	1	,275	1,235
PROF. MARE: "SUS LABORES"	-,152	,129	1,392	1	,238	,859
PROF. MARE: CONFECCIÓ / MODISTERIA	,181	,195	,867	1	,352	1,199
PROF. MARE: INDÚSTRIA TÈXIL	-,823	,311	7,021	1	,008	,439
PROF. MARE: BALLARINA / ARTISTA	-1,020	1,025	,990	1	,320	,361
PROF. MARE: COMERÇ / ALIMENTACIÓ	-,262	,314	,700	1	,403	,769
PROF. MARE: OPERÀRIA FÀBRICA	-,110	,268	,169	1	,681	,896
PROF. MARE: ESTÈTICA	-,039	,352	,012	1	,912	,962
PROF. MARE: ESTUDIANT	,378	,354	1,141	1	,285	1,460
PROF. MARE: HOSTALERIA / CUINA	-,001	,222	,000	1	,995	,999
PROF. MARE: TREBALL AL CAMP	,269	,423	,404	1	,525	1,309
PROF. MARE: ARTESANIA / DECORACIÓ	-,191	,628	,092	1	,761	,826
PROF. MARE: FEINES DE COLL BLANC	,453	,197	5,283	1	,022	1,573
PROF. MARE: ALTRES	-1,096	,727	2,271	1	,132	,334
PROF. MARE: NO CONSTA	-,972	,550	3,117	1	,077	,378
ALFABETITZACIÓ DE LA MARE (Valor de ref.: SENSE DADES)			91,787	2	,000	
MARE ANALFABETA	-1,055	,365	8,374	1	,004	,348
MARE NO ANALFABETA	-1,397	,149	87,986	1	,000	,247
ÀVIA MATERNA VIVA? (Valor de ref.: Sí)			1,677	2	,432	
ÀVIA MATERNA NO VIU	,075	,121	,386	1	,534	1,078
SENSE DADES ÀVIA MATERNA	-,373	,334	1,248	1	,264	,688
AVI MATERN VIU? (Valor de ref.: Sí)			1,781	2	,410	
AVI MATERN NO VIU	-,089	,106	,704	1	,401	,915
SENSE DADES AVI MATERN	,176	,197	,796	1	,372	1,192
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ	,282	,186	2,284	1	,131	1,325
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			6,113	4	,191	
VISITES: 1-5	,446	,217	4,247	1	,039	1,562
VISITES: 6-10	,422	,277	2,324	1	,127	1,525
VISITES: 11-15	-,193	,674	,082	1	,774	,824
VISITES: MÉS DE 15	,312	,570	,299	1	,584	1,366
NEN TORNAT: SÍ	-,530	,286	3,435	1	,064	,589
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	-1,024	,458	4,995	1	,025	,359
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: Sí, TORNADES)			42,870	2	,000	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	-,969	,551	3,091	1	,079	,380
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	-2,356	,387	37,109	1	,000	,095
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	,488	,625	,611	1	,435	1,630
ORIGEN DE LA MARE (Valor de ref.: BCN. CIUTAT)			34,607	6	,000	
ORIG. MARE: BCN. PROVÍNCIA	,638	,247	6,667	1	,010	1,892
ORIG. MARE: RESTA CATALUNYA	,398	,239	2,771	1	,096	1,489
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-CIUTAT	-,098	,159	,377	1	,539	,907
ORIG. MARE: RESTA ESPANYA-PROVÍNCIES	,431	,155	7,764	1	,005	1,539
ORIG. MARE: ESTRANGER	,230	,335	,471	1	,492	1,259
ORIG. MARE: NO CONSTA	-3,654	1,739	4,417	1	,036	,026
NEN ENVIAT A DIDA EXTERNA: SÍ	7,012	,785	79,842	1	,000	1110,160
NEN RECONEGUT: SÍ	-1,206	,360	11,201	1	,001	,299
Constant	1,340	,550	5,942	1	,015	3,819

(Font: elaboració pròpia)

Annex IX. Nens no nascuts a la Maternitat. Factors predictius de ser recuperats per la família. Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			8,360	2	,015	
SEXE DE L'INFANT: NENA	,391	,137	8,160	1	,004	1,478
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	-,237	,866	,075	1	,785	,789
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ	-,485	,143	11,508	1	,001	,616
NEN TORNAT: SÍ	,137	,351	,152	1	,697	1,147
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	-1,490	,451	10,891	1	,001	,225
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			3,550	4	,470	
VISITES: 1-5	-,161	,155	1,079	1	,299	,851
VISITES: 6-10	,342	,381	,804	1	,370	1,408
VISITES: 11-15	,386	,666	,337	1	,562	1,472
VISITES: MÉS DE 15	1,265	1,251	1,022	1	,312	3,542
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			2,938	2	,230	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	-1,416	,831	2,906	1	,088	,243
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	-,867	,688	1,591	1	,207	,420
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	-,898	,675	1,772	1	,183	,407
NEN ENVIAT A DIDA EXTERNA: SÍ	-2,092	,640	10,695	1	,001	,123
NEN RECONEGUT: SÍ	1,396	,854	2,672	1	,102	4,040
VIA D'INGRÉS (Valor de ref.: ORDRE DIPUTACIÓ / ALTRES)			39,101	5	,000	
DIPOSITAT A LA MATERNITAT	-,794	,538	2,181	1	,140	,452
INGRÉS DE "TORN"	-2,231	,559	15,953	1	,000	,107
ORDRE DE LA FAMÍLIA	,013	,389	,001	1	,974	1,013
ORDRE DE LA POLICIA / EL JUTJAT	-1,066	,394	7,318	1	,007	,344
ORDRE DEL TTM / PPM	-,602	,542	1,235	1	,266	,548
MOTIU DE L'INGRÉS (Valor de ref.: ABANDONAMENT)			2,975	5	,704	
PROBL. DE CONVIV. / MALTRACTAMENT	,073	,446	,026	1	,871	1,075
MALALTIA / MORT PARES	,200	,236	,719	1	,397	1,222
EMPRESONAMENT PARES	,197	,417	,222	1	,637	1,217
MANCA RECURSOS / HABIT. / FEINA	,316	,233	1,834	1	,176	1,371
SENSE DADES MOTIU INGRÉS	,368	,236	2,429	1	,119	1,445
INFORME DE L'ASSISTENT SOCIAL: SÍ	-1,407	,386	13,317	1	,000	,245
INFANT NASCUT FORA DEL MATRIMONI? (Valor de ref.: SÍ)			20,234	2	,000	
INFANT NASCUT DINS DEL MATRIMONI	,699	,175	15,974	1	,000	2,012
SENSE DADES SOBRE NAIX. DINS DEL MATRIM.	,818	,209	15,263	1	,000	2,267
Constant	,587	,811	,524	1	,469	1,799

(Font: elaboració pròpia)

Annex X. Nens no nascuts a la Maternitat. Factors predictius de romandre institucionalitzats. Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			7,462	2	,024	
SEXE DE L'INFANT: NENA	-,311	,146	4,509	1	,034	,733
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	1,505	,941	2,556	1	,110	4,502
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ	,986	,149	43,864	1	,000	2,680
NEN TORNAT: SÍ	,265	,369	,519	1	,471	1,304
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	1,180	,377	9,782	1	,002	3,254
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			10,539	4	,032	
VISITES: 1-5	,495	,160	9,617	1	,002	1,640
VISITES: 6-10	-,089	,425	,044	1	,834	,915
VISITES: 11-15	,606	,683	,786	1	,375	1,833
VISITES: MÉS DE 15	,091	1,214	,006	1	,940	1,096
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			3,734	2	,155	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	2,301	1,220	3,558	1	,059	9,980
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	2,124	1,124	3,570	1	,059	8,361
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	,674	,639	1,112	1	,292	1,962
NEN RECONEGUT: SÍ	,585	,918	,406	1	,524	1,795
VIA D'INGRÉS (Valor de ref.: ORDRE DIPUTACIÓ / ALTRES)			17,676	5	,003	
DIPOSITAT A LA MATERNITAT	-2,136	1,106	3,727	1	,054	,118
INGRÉS DE "TORN"	-1,004	,676	2,209	1	,137	,366
ORDRE DE LA FAMÍLIA	,411	,444	,855	1	,355	1,508
ORDRE DE LA POLICIA / EL JUTJAT	,442	,450	,964	1	,326	1,555
ORDRE DEL TTM / PPM	1,225	,580	4,452	1	,035	3,403
MOTIU DE L'INGRÉS (Valor de ref.: ABANDONAMENT)			,711	5	,982	
PROBL. DE CONVIV. / MALTRACTAMENT	-,162	,483	,112	1	,737	,850
MALALTIA / MORT PARES	-,072	,246	,085	1	,771	,931
EMPRESONAMENT PARES	-,255	,436	,342	1	,559	,775
MANCA RECURSOS / HABIT. / FEINA	-,022	,243	,008	1	,928	,978
SENSE DADES MOTIU INGRÉS	-,141	,246	,328	1	,567	,869
INFORME DE L'ASSISTENT SOCIAL: SÍ	1,251	,385	10,555	1	,001	3,493
INFANT NASCUT FORA DEL MATRIMONI? (Valor de ref.: SÍ)			3,090	2	,213	
INFANT NASCUT DINS DEL MATRIMONI	,327	,190	2,950	1	,086	1,386
SENSE DADES SOBRE NAIX. DINS DEL MATRIM.	,155	,227	,463	1	,496	1,167
Constant	-3,924	1,232	10,142	1	,001	,020

(Font: elaboració pròpia)

Annex XI. Nens no nascuts a la Maternitat. Factors predictius de ser confiats o adoptats. Regressió logística

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ	-1,310	,344	14,514	1	,000	,270
NEN TORNAT: SÍ	-1,390	1,114	1,555	1	,212	,249
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	-3,254	,922	12,455	1	,000	,039
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			5,096	2	,078	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	0,454	1,263	,129	1	,719	1,574
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	-1,162	1,016	1,310	1	,252	,313
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	0,648	1,038	,390	1	,532	1,913
NEN ENVIAT A DIDA EXTERNA: SÍ	3,447	,863	15,967	1	,000	31,395
NEN RECONEGUT: SÍ	-2,588	1,141	5,143	1	,023	,075
VIA D'INGRÉS (Valor de ref.: ORDRE DIPUTACIÓ / ALTRES)			49,946	5	,000	
DIPOSITAT A LA MATERNITAT	1,565	,735	4,540	1	,033	4,783
INGRÉS DE "TORN"	1,748	,640	7,452	1	,006	5,745
ORDRE DE LA FAMÍLIA	-1,720	,675	6,498	1	,011	,179
ORDRE DE LA POLICIA / EL JUTJAT	1,029	,570	3,261	1	,071	2,798
ORDRE DEL TTM / PPM	-0,949	1,191	,635	1	,426	,387
MOTIU DE L'INGRÉS (Valor de ref.: ABANDONAMENT)			13,105	5	,022	
PROBL. DE CONVIV. / MALTRACTAMENT	,216	1,033	,044	1	,834	1,241
MALALTIA / MORT PARES	-1,671	,769	4,723	1	,030	,188
EMPRESONAMENT PARES	,472	1,160	,165	1	,684	1,603
MANCA RECURSOS / HABIT. / FEINA	-1,283	,601	4,554	1	,033	,277
SENSE DADES MOTIU INGRÉS	-1,359	,469	8,377	1	,004	,257
INFORME DE L'ASSISTENT SOCIAL: SÍ	-,317	1,185	,072	1	,789	,728
INFANT NASCUT FORA DEL MATRIMONI? (Valor de ref.: SÍ)			55,911	2	,000	
INFANT NASCUT DINS DEL MATRIMONI	-2,707	,414	42,700	1	,000	,067
SENSE DADES SOBRE NAIX. DINS DEL MATRIM.	-2,076	,420	24,408	1	,000	,125
Constant	1,977	1,242	2,535	1	,111	7,219

(Font: elaboració pròpia)

Annex XII. Mostra total d'infants. Factors predictius de ser recuperats per la família (imatge superior), continuar institucionalitzats (imatge central) i ser adoptats (imatge inferior). Regressions logístiques

Recuperació (R^2 de Nagelkerke = 0,19; percentatge global de classificació correcta del 71%)

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			24,760	2	,000	
SEXE DE L'INFANT: NENA	,194	,062	9,697	1	,002	1,214
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	-1,088	,305	12,768	1	,000	,337
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ			93,598	1	,000	,436
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			27,903	4	,000	
VISITES: 1-5	-3,20	,101	10,033	1	,002	,726
VISITES: 6-10	-5,10	,160	10,222	1	,001	,600
VISITES: 11-15	-2,95	,328	,811	1	,368	,744
VISITES: MÉS DE 15	-1,076	,328	10,753	1	,001	,341
NEN TORNAT: SÍ	-3,37	,148	5,203	1	,023	,714
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	-2,052	,242	72,205	1	,000	,128
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			20,293	2	,000	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	,953	,443	4,633	1	,031	2,592
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	1,460	,349	17,548	1	,000	4,306
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	-1,419	,454	9,765	1	,002	,242
NEN ENVIAT A DIDA EXTERNA: SÍ	-4,829	,453	113,434	1	,000	,008
NEN RECONEGUT: SÍ	,386	,189	4,169	1	,041	1,471
Constant	-5,27	,350	2,266	1	,132	,591

Institucionalització (R^2 de Nagelkerke = 0,22; percentatge global de classificació correcta del 88%)

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			11,106	2	,004	
SEXE DE L'INFANT: NENA	-,311	,093	11,099	1	,001	,733
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	-,083	,547	,023	1	,879	,920
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ			312,873	1	,000	5,918
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			137,857	4	,000	
VISITES: 1-5	1,021	,118	74,423	1	,000	2,776
VISITES: 6-10	1,325	,187	50,090	1	,000	3,760
VISITES: 11-15	1,223	,356	11,800	1	,001	3,396
VISITES: MÉS DE 15	2,099	,341	37,949	1	,000	8,156
NEN TORNAT: SÍ	,890	,171	27,004	1	,000	2,435
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	1,443	,222	42,221	1	,000	4,233
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			1,279	2	,528	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	,057	,446	,016	1	,899	1,058
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	-,232	,346	,449	1	,503	,793
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	1,224	,398	9,466	1	,002	3,401
NEN RECONEGUT: SÍ	,260	,226	1,333	1	,248	1,297
Constant	-2,441	,351	48,287	1	,000	,087

Confiament / Adopció (R^2 de Nagelkerke = 0,26; percentatge global de classificació correcta del 86%)

VARIABLES EN L'EQUACIÓ	B	Error estàndard	Wald	gl	Sig.	Exp(B)
SEXE DE L'INFANT (Valor de ref.: NEN)			7,669	2	,022	
SEXE DE L'INFANT: NENA	-,086	,081	1,138	1	,286	,917
SEXE DE L'INFANT: NO CONSTA	-2,705	1,043	6,722	1	,010	,067
GERMANS A LA INSTITUCIÓ: SÍ			16,081	1	,000	,564
NOMBRE DE VISITES (Valor de ref.: 0)			14,872	4	,005	
VISITES: 1-5	-,585	,167	12,292	1	,000	,557
VISITES: 6-10	-,261	,236	1,222	1	,269	,770
VISITES: 11-15	-,744	,537	1,918	1	,166	,475
VISITES: MÉS DE 15	-,593	,543	1,194	1	,274	,553
NEN TORNAT: SÍ	-,514	,256	4,030	1	,045	,598
NEN AMB PROBLEMES DE SALUT: SÍ	-1,004	,397	6,396	1	,011	,366
CARTES A LA FAMÍLIA (Valor de ref.: SÍ, TORNADES)			32,942	2	,000	
CARTES A LA FAMÍLIA: SÍ	-,738	,446	2,743	1	,098	,478
CARTES A LA FAMÍLIA: NO	-1,690	,323	27,361	1	,000	,184
CARTES DE LA FAMÍLIA: SÍ	,647	,472	1,876	1	,171	1,910
NEN ENVIAT A DIDA EXTERNA: SÍ	5,577	,427	170,320	1	,000	264,195
NEN RECONEGUT: SÍ	-,801	,328	5,968	1	,015	,449
Constant	,070	,326	,046	1	,830	1,073

(Font: elaboració pròpia)

Annex XIII. Qüestionari per al Dr. Brossa i per a la Infermera¹⁹⁰

Preguntes generals

1. Quin any va entrar a treballar a la Maternitat? Quin era el seu càrrec? Era una feina remunerada?
2. Quin era el seu horari a la Maternitat? Quines eren exactament les seves funcions? Atenia a nens de totes les edats?
3. *Quina distribució de feines i quina relació hi havia entre les infermeres i les Germanes de la Caritat?*¹⁹¹

Ingressos i revisions mèdiques

4. Quin era el procediment que se seguia quan entrava una mare casada gestant?
5. Quin procediment se seguia quan era una mare soltera? En quin mes de gestació solien entrar? Qui registrava les entrades, quin tipus de revisions es feia a les mares i qui les feia? Aquestes noies manifestaven alguna vegada, o es descobria durant l'atenció mèdica, que haguessin patit algun tipus d'abús o maltractament?
6. Quin era el procediment seguit quan naixia el nen? Se li feia una primera revisió? Quan la mare passava un temps a la Maternitat i després marxava amb el nen, era la mare qui l'alletava? Quan es diu que "passaven a lactància" què significa? Hi passaven amb la mare o no? Eren alletats per dides o amb biberó? Quina llet se'ls donava i quantes vegades al dia?
7. A part d'atendre els nens malalts, es feien revisions mèdiques periòdiques?
8. Es feia alguna revisió als nens (de mares solteres) abans de ser lliurats a les mares o altres familiars?
9. Quina revisió es feia als nens abans de ser adoptats?
10. Quin procediment se seguia quan els nens eren dipositats a la casa? Es feia el mateix quan el portaven els pares / familiars que si els portava la policia o era un ingrés de torn? Se'ls sotmetia a alguna espècie de quarantena?
11. En alguna de les revisions havien trobat indicis que els nens haguessin patit algun tipus d'abús? Què feien en aquests casos? Tots eren casos d'abusos patits fora de la Maternitat?
12. Alguns dels nens que entraven amb oficis del Jutjat era per maltractaments? O només per abandonament?

Atenció mèdica, malalties, defuncions

13. Quan un nen estava greu o moria s'avisava a la família biològica?

¹⁹⁰ Aquest i els següents són els qüestionaris amb les preguntes que es van preveure per als diversos participants. En tractar-se d'entrevistes semiestructurades que en gran part depenien de les respostes obtingudes, algunes de les preguntes van ser reformulades o omeses al llarg de les entrevistes.

¹⁹¹ Aquesta pregunta es va formular només a la infermera.

14. Acostumaven a rebre resposta quan avisaven la família biològica que el nen estava greu o havia mort?
15. Pel que fa als nens morts, els donaven als pares si els localitzaven perquè fossin ells els que se'n fessin càrrec? I si no els localitzaven, quin procediment seguien per donar-los la sepultura? Feien alguna cerimònia a la Parròquia de Sta. Tecla?
16. Quan moria un nen que estava donat en confiança, qui es feia càrrec d'ell?
17. Quina formació mèdica tenien les monges i com les ajudaven?
18. Quines eren les malalties més freqüents que agafaven els nens?
19. Quins eren els nens que es traslladaven a l'Hospital de Villablanca de Tarragona?
20. Quina cura rebien els nens amb deficiències físiques o mentals?
21. Recorda si hi havia hagut escassetat d'algun aliment o de medicaments? Tenien aigua calenta? Quins protocols d'higiene se seguien?
22. Quin tipus d'alimentació tenien els nens? Es feien planificacions del que havien de menjar cada setmana?

Funcionament intern

23. En la majoria de casos de nens de mares solteres, la mare és identificada però el pare no. En alguns casos (molt pocs) passava el contrari. Quins podien ser aquests casos?
24. Per quins motius es podia expulsar una mare?
25. On estava situat el torn? Hi havia una germana de guàrdia per rebre els nens dipositats?
26. En quin moment de l'estada del nen es lliurava la tarjeta de visita? Amb quina freqüència se solien programar les visites? Es complien?
27. En quin moment signaven la renúncia les mares que no volien o no podien fer-se càrrec del nen? Immediatament després de parir, o podia ser que ho decidissin més tard? Hi havia un formulari tipus per a la renúncia?
28. Qui estava a cura dels nens que es quedaven a la Maternitat? Només les Germanes de la Caritat? Feien guàrdies a les nits? Hi havia metge de guàrdia també?
29. Qui comprava la roba dels nens, i la resta de coses que podien necessitar?
30. Els nens més grans rebien algun tipus d'instrucció primària? A partir de quina edat? Qui se n'encarregava? Quin era el seu horari d'activitats? Quines activitats feien?
31. Recorda noms d'altres companys o treballadors de la institució en aquella època?
32. Recorda Sor Àngela? Me'n podria parlar? Quines eren les seves funcions?
33. Quina era la finalitat d'anotar, en alguns casos, la roba que portaven els nens en ser dipositats?
34. Quant de temps podia quedar-se una mare soltera a la casa després de parir, i per quins motius? És aquest el sentit de l'anotació "la madre está en la casa" que apareix als llibres de matrícula?

35. En ocasions als llibres consta que el nen és "devuelto con su madre", és a dir, que reingressen tots dos. En quins casos es podia produir això?
36. Qui emplenava el llibre de matrícules? I el llibre de registre de gestants i de naixements? Per què al llibre de matrícules a vegades s'hi anotaven les visites i a vegades no?
37. Qui eren les persones que podien visitar els nens? Només família o també possibles adoptants? Durant la visita hi havia algú de la Maternitat que vetllava per la seguretat del nen?
38. Què significa la "R" que figura en els registres d'alguns dels infants als llibres de matrícules?
39. Em pot parlar del Dr. Carbonell?
40. Em pot parlar del Dr. Dexeus i de la seva gestió? Com podien arribar a intervenir els metges en les històries personals de les mares solteres, ingressos, etc?
41. Qui era el Sr. Viscasillas? I el Sr. Amadeo?
42. En diversos registres es menciona el Sr. Jiménez de Anta, relacionat amb l'ingrés d'alguns nens, sobretot de matrimonis. Quina era la seva funció? Com tenia coneixement dels casos conflictius i com hi intervenia?
43. Els germans que es quedaven a la institució, si eren nen i nena, eren separats?
44. Un cop l'infant era lliurat a la mare biològica i tots dos marxaven, es perdia tot el contacte amb la institució?
45. Quin personal de la Maternitat residia allà permanentment? Qui pernoctava a la Maternitat?
46. Vostè o algú més del personal sanitari estava també vinculat a la Casa de la Caritat o a les Llars Mundet?

Annex XIV. Qüestionari per a Sor Teresa

Preguntes generals

1. ¿En qué año entró a trabajar en la Maternidad? ¿De dónde procedía?
2. ¿Quién decidía su destino? ¿Alguna de uds. podía solicitarlo porque le gustaban especialmente los niños, por ejemplo?
3. ¿En qué año salió de la Maternidad? ¿A dónde la destinaron?
4. ¿Cuáles eran sus tareas en la Maternidad? ¿En qué pabellón o sala estaba?
5. ¿Cómo era un día suyo en la Maternidad?
6. ¿Podría explicarme qué era cada zona, dónde estaba situada y a qué se dedicaba?
 - El Pabellón de Lactancia, que tenía varias salas.
 - Los boxes de entrada.
 - El Pabellón Cambó.
 - El Cuarto de la Leche.
 - La zona llamada "Destetes".
 - Los Lazaretos.
 - Los dispensarios. ¿Qué diferencia había con la enfermería?
 - La granja.
 - La zona de convalecientes.
7. ¿Recuerda alguna anécdota de alguna hermana o alguien del personal con la que conviviera en la época? ¿Quién era Sor Ángela?

Les mares solteres

8. ¿En qué momento entraban en contacto con las madres solteras? ¿Quién las recibía?
9. ¿Normalmente llegaban solas? Cuando iban acompañadas, ¿quién solía acompañarlas?
10. ¿Quién rellenaba las hojas de ingreso de las madres, los libros de gestantes, etc?
11. ¿Cómo eran esas mujeres? ¿Cómo las veían uds.? ¿Estaban nerviosas, parecían haber sufrido malos tratos, eran conflictivas...?
12. ¿Eran mujeres muy jóvenes? ¿Cuáles eran las características de las mujeres que ingresaban con más frecuencia? ¿Alguna vez tenían uds. contacto con los padres de los niños o con o la familia de las madres?
13. ¿Muchas de esas mujeres se dedicaban a la prostitución? ¿Eran de bajo nivel cultural?
14. ¿Cuando el niño nacía la madre podía empezar a amamantarlo en seguida si decidía hacerlo? Si la madre aceptaba amamantarlo, ¿se quedaba a vivir en la Maternidad? ¿Durante cuánto tiempo le podía amamantar?
15. ¿Después de amamantarlo, la mayoría de mujeres decidían irse con su hijo o lo dejaban en la Casa?

16. ¿Cómo seleccionaban uds. a las madres que se quedaban en la casa ayudando con las tareas? ¿Se quedaban todas las que querían o intentaban que tuvieran alguna habilidad para que pudieran ser útiles, como coser o cocinar? ¿Había muchas que quisieran quedarse? ¿Todas las que se quedaban tenían al niño en la casa? ¿Qué horario hacían? ¿Qué días salían? ¿Les costaba acostumbrarse a la disciplina de la casa?
17. ¿Se podían quedar trabajando en la casa todo el tiempo que querían? ¿Durante ese tiempo aprovechaban para ver a su hijo?
18. ¿Cómo mantenían uds. el orden y la buena convivencia entre las madres? En los registros consta que alguna fue expulsada ¿por qué motivos podía ser? ¿Solían pelearse entre ellas?
19. ¿Cuál era el trabajo de las ramalleras? ¿Y el de las veladoras?
20. Si las madres se marchaban de la Casa sin amamantar al niño, ¿cuánto tiempo debía transcurrir para poder visitarlo? ¿Cuáles eran los días de visita?
21. ¿Los padres biológicos de los niños visitaban la Maternidad alguna vez, o raramente se interesaban?
22. Cuando las madres salían de la casa con el niño, ¿solían volver a visitarlas?
23. ¿Alguna de las madres que trabajaba en la casa decidió tomar los hábitos?
24. ¿Ha continuado vd. teniendo contacto con alguna de las madres?

Els nens

25. ¿Los niños que eran entregados a la Casa, en qué condiciones llegaban? ¿Solían estar mal alimentados, o parecían haber recibido malos tratos?
26. ¿Había torno en la casa, o se utilizaba la palabra "torno" para casos en los que se quería mantener discreción sobre quien depositaba al niño?
27. ¿Aproximadamente de cuántos niños tenían uds. que ocuparse?
28. ¿Los niños y las niñas estaban en edificios separados?
29. ¿Los niños que ya caminaban, en qué zona de la Maternidad pasaban el día?
30. ¿Cómo era un día en la vida de esos niños mayores? ¿Qué hacían?
31. ¿Quién les daba de comer? ¿Quién les bañaba y cuándo?
32. ¿Quién se encargaba de comprar alimentos? ¿Y la ropa?
33. ¿Acostumbraban a rezar? ¿Les solía visitar el capellán de Sta Tecla u otro?
34. ¿Los niños y niñas mayores recibían clases? ¿Dónde y con quién?
35. Una de las niñas entrevistadas me contó que recordaba que alguna vez la habían pegado y que había pasado al cuarto oscuro. ¿Recuerda que se produjeran esos casos?
36. Los niños con problemas de retraso mental ¿dónde estaban? ¿Quién les cuidaba?
37. ¿Alguna de las niñas había llegado a quedarse en la casa trabajando toda su vida, o como religiosa?
38. ¿Cómo vivían los niños las visitas de sus madres y familiares? ¿Y las "no visitas"?

39. Si los niños eran trasladados a los Hogares Mundet y su madre estaba trabajando con uds., ¿la madre era trasladada también, o perdía contacto con el hijo?
40. Cuando un pequeño moría, ¿conseguían a menudo contactar con la madre o familia biológica? Si no era posible, ¿cuál era el procedimiento?

Els confiants i els pares adoptius

41. ¿De qué parte del proceso de confiamento se hacían cargo uds.?
42. ¿Se hacían visitas para que los candidatos vieran al niño o niña?
43. ¿Recuerda cómo vivían los niños mayores el momento de irse con sus padres adoptivos?
44. ¿De qué parte del proceso de adopción se hacían cargo uds.?
45. Algunas madres eran beneficiadas económicamente por familias que eran las que adoptaban al niño tras el parto. ¿Conseguían asegurar eso en muchas ocasiones? ¿Dónde residían estas mujeres?
46. ¿Contaban uds. con la colaboración de personas externas a la Maternidad para gestiones administrativas? Recuerda a una Sra. Juanita que podía ser que ayudara con el cobro de las cuotas de "lactancia" a los padres adoptivos?
47. ¿Después de la adopción los padres adoptivos acudían a la Casa para visitarles con frecuencia?
48. En algún caso los confiantes o los adoptantes devolvían al niño. ¿Por qué motivos podía darse esa circunstancia?
49. ¿Les había ocurrido alguna vez que la madre biológica reclamara a un niño que ya hubiera sido adoptado?
50. Había mujeres que ingresaban en la Maternidad procedentes de residencias del Patronato de Protección de la Mujer. ¿Qué diferencia había entre las condiciones de vida en esas residencias y en la Maternidad?
51. ¿Recuerda alguna anécdota que quiera contar? ¿Le gustaría mencionar alguna cosa que quiera que conste sobre su vida allí?

Annex XV. Qüestionari per a la mare soltera

Preguntes generals

1. ¿Dónde nació ud.?
2. ¿Cómo fue su infancia? ¿Tenía buena relación con sus padres? ¿Tenía más hermanos?
3. ¿A qué edad vino a Barcelona a trabajar? ¿Estuvo en contacto con sus padres? ¿Les contaba lo que le pasaba?
4. ¿De cuántos meses estaba cuando entró en la Maternidad?
5. ¿Quién le habló de la Maternidad? ¿Fue sola o la acompañó alguien?
6. ¿Quién la atendió?
7. ¿Ingresó en seguida? ¿Tuvo que pagar algo por su estancia allí hasta el parto? ¿Le hicieron alguna prueba médica?
8. ¿Dónde estuvo hasta el momento del parto? ¿Estaba con otras futuras madres? ¿Recuerda algo de esos días previos al parto?
9. ¿Sabe si había chicas que estaban en habitaciones separadas hasta el parto, a cargo de alguna familia que esperaba adoptar al recién nacido?
10. ¿Las madres solteras parían en el mismo sitio que las casadas?
11. ¿Tuvo un parto natural o tuvieron que anestesiarla?
12. ¿Le dejaron ver al niño justo después del parto? ¿Le dio usted de mamar?
13. ¿Le hablaron de dejar al niño en la Casa? ¿En qué momento lo hicieron? ¿Insistieron más de una vez en ello?
14. ¿Cómo decidió quedarse en la Maternidad a trabajar? ¿La obligaron a ello? ¿Podían quedarse todas las madres que querían?
15. ¿Todas las trabajadoras de la Maternidad eran madres de algún niño? ¿Había alguna que hubiera sido una niña interna y se hubiera quedado a trabajar allí?
16. ¿Cuánto tiempo estuvo vd. trabajando en la Maternidad?
17. ¿Recuerda si le pagaban, y cuánto?
18. ¿Qué tareas hacía? ¿Siempre hizo las mismas?
19. En los registros consta que había una madre asignada al sacerdote. ¿Cuáles eran sus tareas?
20. ¿Las veladoras hacían guardia de noche solas o junto con alguna monja?
21. ¿Sabe qué ocupaciones tenían las otras madres? ¿Hablaban entre uds.? ¿Se contaban las historias de su vida? ¿Recuerda alguna?
22. ¿Alguna vez asistió al bautizo de algún niño? ¿Hizo de madrina en algún caso?
23. ¿Cómo se llevaba con las otras madres? ¿Se peleó o discutió alguna vez con alguna de ellas? ¿Vivían en el Pabellón Rosa? ¿Recuerda a algunas de ellas?
24. ¿Con qué monjas tenían uds. relación habitualmente? ¿Cómo se comportaban con uds.? ¿Las llamaban por sus nombres?
25. ¿Cómo era un día suyo en la Maternidad? ¿Comían en el mismo sitio y a la misma hora que las monjas? ¿Comían lo mismo?

26. ¿Dónde se aseaban? ¿Tenían agua caliente?
27. ¿Quién les proporcionaba la ropa que llevaban? ¿Llevaban todas la misma ropa?
28. ¿Cuánto tiempo le dejaban estar con su hijo? ¿Qué días libres tenía?
29. ¿Iban a misa diariamente o rezaban diariamente en la casa? ¿Podían pasear libremente por el recinto?
30. ¿Trataban a todas las madres por igual o alguna tenía trato de favor por alguna razón?
31. ¿Es verdad que algunas madres se fugaban? ¿Recuerda ud. algún caso?
32. ¿Aparte de las monjas, recuerda algún otro personal de la Maternidad con el que tratara?
33. ¿Las noches eran tranquilas, o se oían ruidos como los llantos de los niños?
34. ¿Niños y niñas estaban separados?
35. ¿Recuerda cómo fue el momento en que salió de la Maternidad? ¿Lo pidió ud.? ¿Volvió a la casa donde servía o se fue a otra?
36. ¿Ha sufrido ud. Alguna vez malos tratos (físicos / verbales) en la Maternidad o fuera de ella? ¿Tuvo alguna pareja que abusara del alcohol? ¿Ha sido víctima o testigo de algún delito?
37. En general, ¿qué recuerdo guarda de la Maternidad?

Annex XVI. Qüestionari per a les famílies de nens “perduts”

1. Quina és la seva data de naixement ?
2. El seu naixement està relacionat amb la Maternitat?
3. Quina relació té amb l'infant desaparegut?
4. En quines circumstàncies va ingressar la mare de la criatura a la Maternitat?
5. La mare estava casada? Qui la va acompanyar en el moment de l'ingrés?
6. L'ingrés va ser directament per donar a llum o va estar-hi uns dies abans del part?
7. La mare ja tenia altres fills?
8. Per què va anar precisament a la Maternitat a parir?
9. Com va ser el part? A la mare li van administrar anestèsia? Hi va haver algun incident?
10. El nounat era nen o nena? Algú de la família el va arribar a veure?
11. Què va passar després del part? Quants dies va estar la mare a la Maternitat?
12. A la Maternitat coneixien la situació familiar de la gestant?
13. Amb quin personal de la Maternitat va parlar la mare gestant?
14. Van arribar a batejar el nadó? Els pares biològics van assistir al bateig?
15. Després dels fets, van tornar a la Maternitat alguna vegada? Algú de la família ha tingut algun altre tipus de relació amb la Maternitat?
16. Qui de la família va viure els fets en primera persona?
17. Els pares biològics encara viuen? I si no, quan van morir?
18. Com han viscut aquest fet al llarg de tots aquests anys?
19. Com els agradaria que es tractessin aquests temes a nivell de l'Estat i de les institucions?

Annex XVII. Qüestionari per als antics infants de la Maternitat i les Llars Mundet

Preguntes generals

1. Quin va ser el seu any / data de naixement?
2. Quin va ser el seu any / data d'entrada a la Maternitat?
3. Quines van ser les seves circumstàncies d'entrada a la Maternitat?
4. Li consta el motiu pel qual es va quedar a la Maternitat?
5. A quina edat /quin any va sortir del recinte de la Maternitat?
6. Quines van ser les seves circumstàncies de sortida de la Maternitat?

Preguntes específiques –Maternitat-

7. Té algun record dels seus pares biològics o família biològica? Hi ha tingut contacte posterior? Si hi té relació, com la qualificaria?
8. Sap si té altres germans o germanes biològics?
9. Quin és el seu primer record conscient de la vida a la Maternitat?
10. La seva mare biològica viu?
11. Li consta que intentéssin convèncer la seva mare perquè el deixés a la Maternitat?
12. Recorda haver conviscut en algun moment amb la seva mare biològica a la Maternitat?
13. La seva mare treballava a la Maternitat? Voluntàriament? Quines tasques feia? Quin temps passava amb vostè? Com era la convivència de la seva mare amb les altres mares?
14. Vostè i els seus companys tenien relació amb les mares dels altres nens? Com els tractaven? En recorda alguna en concret?
15. Quin record guarda de les visites? Com i on es feien? Qui el visitava? Li portaven alguna cosa? Ho havia de compartir? Algú tenia prohibit visitar-lo? Qui? En algun moment van deixar de visitar-lo?
16. Com eren els dies de Reis a la Maternitat?
17. Els nenes i les nenes estaven separats o dormien separats?
18. Com descriuria un dia de la seva vida a la Maternitat?
19. Anaven a missa? Resaven dins del recinte? Què resaven i quan? Amb qui?
20. Recorda com eren els edificis on vivia? Recorda la sensació de fred i/o fosc? Recorda haver passat gana? Tenien aigua calenta?
21. Recorda si al recinte hi havia una piscina?
22. Recorda haver fet alguna sortida d'excursió o per passejar per Barcelona? En feien periòdicament?
23. Recorda haver estat malalt mentre vivia a la Maternitat i/o haver passat per l'infermeria? Qui l'havia atès i com?
24. Recorda haver tingut cap notícia de la mort d'algun infant?

25. Recorda el nom d'alguna de les monges amb qui va tractar al llarg d'aquells anys? Me'n pot explicar res?
26. Recorda altre personal de la Maternitat apart de les monges?
27. Segons ens han dit, les monges donaven classe als infants més petits. En recorda res?
28. Alguna vegada li van pegar, o va veure com pegaven algú altre?
29. Alguna vegada va patir abusos (sexuals o físics) o va ser testimoni d'abusos cap a algú altre?
30. Alguna vegada, a vostè o a algú altre, el van castigar a estar sol en una cambra fosca?
31. Els càstigs i abusos (si n'hi va haver) qui els infligia?

Preguntes específiques –Infants adoptats-

32. A quina edat va ser adoptat/da?
33. La seva va ser una adopció plena o menys plena?
34. Com i quan va saber que adoptat/da? Com va viure la notícia? Si no li ho havien dit els seus pares, li va saber greu que no ho fessin? Per què creu que no li ho van dir, o quina explicació li van donar ells?
35. Quan va saber que era adoptat/da, va sentir de manera immediata curiositat per conèixer els seus orígens? Quina diria que va ser o és la seva motivació principal per conèixer-los?
36. Els seus pares adoptius viuen? Si viuen, quina actitud tenen o han tingut davant del fet que vostè investigui els seus orígens? (O, si és el cas, què li havien manifestat sobre aquesta qüestió quan eren vius?)
37. Té altres germans dins de la seva família d'adopció? També són adoptats? Si ho són, com van saber-ho? Com qualificaria la seva relació amb ells?
38. La seva família adoptiva extensa sabia que vostè era adoptat/da? Li n'havien parlat? Alguna vegada va sentir que rebia un tracte diferent per aquest motiu?
39. Si ha fet investigació sobre quins són els seus orígens, com ha estat el procés?
40. Ha arribat a saber quina és la seva mare biològica? I el seu pare biològic? Quina altra informació ha obtingut (si la vol compartir)?
41. Si va localitzar la seva mare, va tenir interès a conèixer-la personalment? I ella a vostè? Es va produir la trobada?
42. Ha establert relació amb la seva família biològica extensa?
43. S'ha sentit sempre com un membre més de la seva família adoptiva? Ha tingut alguna vegada la sensació que era "diferent" o que no hi encaixava?
44. Ha tingut una bona relació amb els seus pares adoptius?
45. Està casat/da o té parella i/o fills? La seva parella i/o els seus fills saben que es adoptat/da? Els n'ha parlat sempre amb normalitat? Ho han acceptat amb normalitat?
46. Vostè adoptaria? S'ha plantejat aquesta possibilitat? Per què?

47. Quina explicació li van donar els seus pares adoptius sobre el motiu de la seva adopció? Creu que els motius són aquests o pensa que podien ser uns altres?
48. En general, creu que ha tingut una vida millor que la que li esperava pel fet d'haver estat adoptat/da?
49. Respecte a les seves circumstàncies personals pel que fa a l'adopció, com creu que s'haguessin hagut de fer les coses? Què canviaria de la manera com la seva família adoptiva va portar la seva situació?

Preguntes específiques –Llars Mundet-

50. Sortint de la Maternitat va anar a Can Frares o directament a les Llars Mundet? Recorda si va estar molt de temps a Can Frares i què hi feien? Qui gestionava aquest edifici? Allà hi havia també treballant mares de nens? Hi havia professors? Com recorda el recinte?
51. Com va ser el trasllat a les Llars Mundet? Recorda qui li va comunicar el trasllat i com?
52. Vostè hi volia anar? Quina impressió va tenir quan hi va arribar?
53. En aquell moment tenia relació amb la seva família biològica?
54. Així com la Maternitat estava a càrrec de les Germanes de la Caritat, qui estava a càrrec de les Llars Mundet?
55. Com era un dia seu a les Llars Mundet?
56. Els nenes i les nenes estaven separats o dormien separats?
57. Allà rebia visites? Com era el procediment?
58. Com eren els edificis? Recorda la sensació de fred i/o fosc? Recorda haver passat gana? Tenien aigua calenta?
59. Recorda alguna cosa més sobre les instal·lacions?
60. Recorda haver fet alguna sortida d'excursió o per passejar per Barcelona? En feien periòdicament? Quines activitats feien?
61. Recorda haver estat malalt mentre vivia a les Llars Mundet i/o haver passat per l'infermeria? Qui l'havia atès i com?
62. Recorda haver pres algun tipus de medicació? Recorda alguna pràctica mèdica que ara li sembli estranya?
63. Recorda haver tingut cap notícia de la mort d'algun infant?
64. Quin personal recorda? Me'n pot explicar res?
65. Alguna vegada va patir abusos (sexuals o físics) o va ser testimoni d'abusos cap a algú altre?
66. Quina mena de càstigs s'infligien i qui ho feia?
67. Va fer amics o amigues allà? Hi ha continuat en contacte?
68. Quan va sortir de les Llars Mundet i en quines circumstàncies?
69. Quina va ser la seva vida a partir de llavors?

Preguntes finals (comunes)

70. Es considera una persona religiosa o creient? Ha canviat la seva manera de pensar en aquesta qüestió al llarg del temps?
71. Està casat/da o té parella i/o fills?
72. Ha tingut algun problema de salut que vulgui comentar?
73. Ha estat diagnosticat/da alguna vegada d'hiperactivitat o TDA?
74. Ha experimentat habitualment algun sentiment similar a l'ansietat davant d'una pèrdua (d'amistat, de companyia, d'afecte, etc.)?
75. Té o ha tingut en algun moment actituds compulsives (fumar, menjar, beure, etc.)?
76. Apart de l'època de la Maternitat i les Llars Mundet, recorda haver estat objecte d'algun tipus d'abús o ha viscut algun clima de violència, abusos, maltractament (físic o psicològic) o haver estat víctima o testimoni d'algun delicte?
77. En quins aspectes creu que l'ha afectat l'estada en aquesta/es institució/ns? Com pensa que l'ha condicionat psicològicament i en general al llarg de la seva vida?
78. Respecte a les seves circumstàncies personals, com se sent per les experiències viscudes? N'identifica algun responsable? De quina manera es podria sentir reparat, en major o menor mesura, pel que ha passat?
79. Vol afegir alguna cosa més?

Annex XVIII. Qüestionari per a Carmen Alcalde¹⁹²

1. Vas ser tu qui vas acompanyar la teva amiga quan va entrar a la Maternitat? Quin any era? Saps qui li va recomanar que anés allà? Si la vas acompanyar tu, com va ser l'entrada? Qui us va atendre? Si no, et va explicar ella alguna cosa sobre com va ser el seu ingrés?
2. El teu primer contacte amb la Maternitat va ser aquest, o ja tenies algun coneixement sobre la institució?
3. La teva amiga va entrar en el moment de parir, o abans? Si ho va fer abans, a què es va dedicar abans de parir? On estava? Amb qui convivia? Havia de fer alguna feina? Recordes noms o històries d'altres noies que ella t'expliqués?
4. Quan la teva amiga va ingressar, li van preguntar si volia deixar el nen a la institució per a adopció? La van forçar o coaccionar d'alguna manera en aquest sentit? Ella tenia clar què volia fer?
5. Recordes si les mares solteres parien en el mateix quiròfan que les casades?
6. Un cop va haver parit, la teva amiga va quedar-se algun temps o va marxar de seguida? Es va emportar el nen? Quines eren les condicions de vida al Pavelló Rosa?
7. Quin tracte li van donar a la teva amiga durant l'estada? Recordes algun fet concret?
8. Tens alguna constància que hi hagués mares que esperaven el moment del part en una habitació reservada més ben condicionada que la resta, pagada per parelles que després s'havien de fer càrrec del fill?
9. Si la teva amiga va treballar allà durant algun temps, quines eren les seves ocupacions? Amb quin personal de la Maternitat tenia contacte? Era una activitat remunerada?
10. Vas dir que les mares solteres que treballaven allà atenien a les mares casades. Quina mena de serveis feien?
11. Quin era el procediment quan anaves a veure la teva amiga? Cada quan la podies veure? També podies veure el nen? Quanta estona podies quedar-te?
12. Amb qui tractaves dins de la Maternitat? Recordes el nom d'alguna persona? Com et van tractar durant aquestes visites?
13. Quines habitacions o pavellons vas tenir ocasió de veure i què hi vas veure? En quina situació estaven els nens?
14. De quin informe parles en aquest fragment del teu article de "Destino"?:

Por ejemplo, no les suenan nunca, llegando en según qué épocas, a tener algunos de ellos la parte de la nariz a la boca infectada. Llegan a producirse escenas de histerismo colectivo... la mujer chillando, gesticulando y estirándose los pelos, los niños todos llorando a gritos. Los niños no tienen prácticamente comunicación humana con personas mayores, casi no les

¹⁹² El qüestionari es va elaborar després d'haver tingut diversos contactes amb la Sra. Alcalde, en què ella va sol·licitar ser tractada de "tu".

hablan, sólo las órdenes precisas. No aprenden a jugar, no saben jugar... La disciplina, por otra parte inevitable, es a base de gritos, golpes (con la mano, la zapatilla o el puño) y miedos, No hay, en general, y la que hay es insuficiente, la contrapartida del cariño.

15. Vas dir que es feia una mena de mostra dels nens i que les parelles triaven el que més els agradava. Com era aquest procediment? Te'l va descriure la teva amiga? Què més recordes sobre les adopcions? Tens alguna dada sobre l'advocat Viscasillas?
16. Després de l'article a Destino vas comentar que es va fer una conferència per tractar el tema, on van participar doctors i altre personal de la Maternitat. Qui ho va organitzar? Quin any va ser? On es va fer? També hi havia monges? Qui recordes que hi participés? A quines conclusions es va arribar? Quin resultat pràctic va tenir?
17. Dins de la Maternitat hi havia 3 "potes": les monges, el personal administratiu i els doctors, a part de les "mecàniques". Les dades obtingudes suggereixen que el personal mèdic vetllava més pel benestar de les mares i els nens que les monges, i que fins i tot hi havia un cert enfrontament entre els dos grups. És així?
18. Exactament qui (a nivell personal o institucional) es va molestar més pel teu article i en general la teva denúncia d'allò que passava a la Maternitat?
19. Vas ser tu qui va acompanyar la teva amiga quan va sortir? Després vas fer més visites tu sola?
20. Un cop publicat l'article, quines reaccions vas rebre, directament i indirecta? Algun dirigent o persona influent del moment es va posar en contacte directe amb tu?
21. Després d'aquest article encara en vas publicar un altre, el desembre de 1968. Va provocar alguna reacció més?
22. Creus que el teu article va canviar alguna cosa sobre la gestió i circumstàncies de la Maternitat?
23. Si haguessis de parlar de culpables d'aquesta situació, qui identificaries, tant a nivell individual com corporatiu o institucional?
24. Penses que hi podria haver actualment alguna acció cap a aquestes víctimes que es pogués considerar mínimament reparadora? Quina creus que hauria de ser l'actitud de la Diputació davant d'aquestes víctimes?
25. L'any 2005 la Diputació de Barcelona et va atorgar el Premi d'Honor de la Comunicació. Com el vas rebre? Penses que les institucions han canviat en la forma i en el fons? Creus que la Diputació està preparada per contribuir a fer algun tipus d'acció reparadora?